

SZOLZSENYICIN

A POKOL TORNÁCA

MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ

Alekszandr I. Szolzsenyicin

A POKOL TORNÁCA

Fordította: Makai Imre (1-52)
Szabó Mária (53-96)

A mai orosz könyvek sorsa: ha fel is bukkannak, csak megtépázva merülnek fel. Így történt nemrég Bulgakov *A Mester és Margaritá*jával – a tollak csak később úsztak el hozzánk. Így van ezzel a regényemmel is: hogy legalább valami gyenge életet adjak neki, merjem megmutatni és elvinni egy szerkesztőségbe, magam csonkítottam meg, torzítottam el, helyesebben – szétszedtem, és megint összeraktam: ilyen alakban vált ismertté.

És noha azt most már utol nem éri, ki nem javítja az ember – itt az eredeti! Egyébként helyreállítás közben egyet-mást tökéletesítettem is rajta: hisz akkor negyvenéves voltam, most meg ötven vagyok.

Íródott – 1955-1958
Eltorzíttatott – 1964
Helyreállíttatott – 1968
Saraskabeli társaimnak

1. Torpedó

A csipkés mutatók négy óra öt percet mutattak.

A haldokló decemberi napon – a polcon álló óra teljesen sötét volt.

A magas ablak üvegei egészen a padlónál kezdődtek. Azokon át lenn előtárult a Kuznyeckij Moszton az utca sietős cikázása és a házmesterek kitartó sürgölődése, akik összekaparták az imént leesett, de máris megnehezedett, sáros-barna havat a járókelők lába alól.

Innokentyij Vologyin, mindezt látva és mindebből semmit sem látva, az ablakkiszögellés peremének dőlt, és vékonyan valami hosszút fütyörészett. Ujjai hegyével egy külföldi folyóirat fényes, tarka lapjait forgatta. De nem figyelte, mi van benne.

A magas, keskeny Vologyin másodosztályú államtanácsos – ami a diplomáciai ranglétrán alezredesnek felelt meg, nem egyenruhát, hanem csíkos szövetből varrt öltönyt viselt, és inkább vagyonos fiatal naplopónak, mint a külügyminisztérium felelős tisztviselőjének látszott.

Ideje lett volna vagy felgyújtani a villanylámpát a dolgozószobában – de nem gyújtotta fel, vagy hazahajtani, de nem mozdult.

Ha elmúlt négy óra, az a hivatali napnak – de csak a kisebb, a nappali részének – a végét jelentette. Most mindenki hazaindul, hogy megebédeljen, aludjék egyet, este tízkor megint újra fény gyúl ki negyvenöt szövetségi és húsz köztársasági minisztérium ezer meg ezer ablakában. Egyetlenegy ember várfalak tucatja mögött sem tud aludni éjjelente hozzászoktatta hát az egész hivatali Moszkvát, hogy vele virrasszon hajnali háromig, sőt négyig is. Mind a hattucatnyi miniszter, ismerve az uralkodó éjjeli rossz szokásait, mint az iskolás fiú, ébren várja a hívást. Hogy ne álmosodjanak el, behívják helyetteseiket, a helyettesek berángatják az irodafőnököt, a felvilágosítással szolgálók kis létrákon sorra mászkálják a kartotékokat, az ügykezelők ide-oda rohannak a folyosókon, a gyorsírónők el-eltörik a ceruzájuk hegyét.

Még ma, a nyugati karácsony előestéjén is (már két napja elcsendesedett minden nagykövetség – nem telefonálnak) lesz az ő minisztériumukban éjszakai üldögélés.

Azoknál pedig most kezdődik kéthetes vakáció. Hiszékeny csecsemők. Hosszú fülű szamarak!

A fiatalember ideges ujjai gyorsan és minden érzelem nélkül lapozgatták a folyóiratot, belül meg – az a kis félelem hol dagadt és melegítette, hol lohadt, és olyankor fázott egy kissé.

Innokentyij elhajította a folyóiratot, és magát összehúzva, fel s alá járt a szobában.

Telefonáljon vagy ne telefonáljon? Okvetlenül most? Vagy nem lesz késő *ott?...* Csütörtökön-pénteken?…

Késő…

Olyan kevés az idő a gondolkozásra, és nincs kivel tanácskoznia! Csakugyan vannak olyan eszközök, amelyekkel meg lehet állapítani, ki telefonált az automata fülkéből? Ha csak oroszul beszél valaki? Ha nem sokáig időzik ott, hamar elmegy? Csakugyan felismerik fojtott telefonhangjáról? Ilyen technika nem lehetséges.

Három-négy nap múlva ő maga is odarepül. Logikusabb – várni. Bölcsebb dolog – várni.

De már késő lesz.

Ó, az ördög vigye el – fázósan összerándult a válla, mely nem szokott hozzá a teherviseléshez. Jobb volna, ha nem ismerné meg. Nem ismerte. Nem ismerte meg…

Felmarkolt az asztalról mindent, és a páncélszekrénybe vitte. Izgalma mind erősebbé fokozódott. Innokentyij a szekrény rőtvörösre festett acéljára hajtotta homlokát, és behunyt szemmel kifújta magát.

Hirtelen – mintha elszalasztaná az utolsó pillanatot – anélkül, hogy kocsiért telefonált volna a garázsba, lecsukta volna tintatartóját, felpattant, bezárta az ajtót, leadta a kulcsot a folyosó végén az ügyeletesnek, szinte futvást szaladt le a lépcsőn, megelőzte az itteni csupa aranyhímzéses és paszományos ruhát viselőt, alighogy felhúzta – lent – a télikabátot, feltette kalapját, máris futott ki a nyirkos, sötétedő nappalba.

A gyors mozgástól egy kissé megkönnyebbült.

A divat szerint kalocsni nélkül viselt francia félcipő belemerült az olvadó, sáros hóba.

Innokentyij a minisztérium félig zárt kis udvarán elhaladt Vorovszkij szobra mellett, ráemelte szemét, és összerezzent. Hirtelen értelmet nyert számára a Nagy Lubjanka Furkaszovszkij utcára néző új épülete. A nyolcemeletes, szürke-fekete kolosszus – csatahajó volt, a tizennyolc falpillér pedig tizennyolc lövegtoronyként emelkedett felfelé a jobb oldalán.

Innokentyij rozoga csónakját csak úgy vonzotta valami a nehéz és gyors hajó orra alá.

Nem, csónakként nem vonzotta semmi: maga haladt a csatahajó felé – torpedó gyanánt!

De nem lehetett kibírni! Jobbra, a Kuznyeckijra fordult. A járda mellől indulni készült egy taxi. Innokentyij elcsípte, lefelé, majd balra, a Petrovka elsőnek kigyúló lámpái alá hajtatott.

Még habozott: onnan telefonáljon-e, hogy ne sürgessék, ne zaklassák, ne nézegessenek be az ajtón. De különálló, csendes fülkét keresni – még feltűnőbb. Nem jobb-e a város legsűrűjében, csak hogy a telefonfülke kőbe épült, süket legyen? Hát nem ostobaság taxiban bolyongani, és tanúvá tenni a sofőrt? Még turkált a zsebében, keresgélt egy tizenöt kopekost, abban a reményben, hogy nem talál. Akkor természetes lesz a halasztás.

Az Ohotnij Rjadon, a villanyrendőr előtt, az ujjai kitapogattak és előhúztak egyszerre két tizenöt kopejkás pénzdarabot, így hát legyen ezek szerint.

Úgy tetszik, kezdett megnyugodni. Veszélyes, nem veszélyes – más döntés nem lehet.

Ha állandóan, mindig félünk valamitől – emberek maradunk-e? Innokentyij egyáltalán nem gondolkozott el ezen, hanem elhajtott a Mohovaján, éppen a nagykövetség előtt. Vagyis – a sors. A nyakát meghajlítva az üveghez tapadt, szemügyre akarta venni, mely ablakok világosak. Nem volt hozzá érkezése.

Elhaladtak az Egyetem előtt – Innokentyij jobbra intett a fejével. Mintha köröket tenne a torpedóján, egyre nagyobb ívben.

Az Arbat felé száguldottak, Innokentyij odaadott két bankót, és a lépést mérsékelni igyekezve, gyalog indult el a téren.

Kiszáradt a torka, a szája – azzal a szárazsággal, amelyen semmilyen ivás sem segít.

Már az egész Arbaton égtek a lámpák. A Művész mozi előtt sűrű sor állt: *A balerina szerelmé*re akartak jegyet. A metró fölött a vörös M betűt könnyű szürkés köd vonta be. Egy délvidéki, sötétbarna nő apró sárga virágokat árult.

A halálra szánt ember most nem látta csatahajóját, ám a mellét majd szétfeszítette valami derűs kétségbeesés.

Csak egyet nem szabad elfelejteni: egy szót sem angolul. Még kevésbé franciául.

Egy nyúlfarknyi nyomot, egy pelyhet sem hagyni a vérebeknek. Innokentyij nagyon egyenesen haladt, és már egyáltalán nem sietett. Rápillantott egy szembejövő leány.

Aztán egy másik. Nagyon kedves. Kívánd azt, hogy ép bőrrel megússzam.

De széles ez a világ, és mennyi lehetőség van benne! Ám neked, lám, csak ez a szűk szoros maradt.

A külső fabódék között akadt egy üres, de láthatóan betört az üvege. Innokentyij tovább, a metróba ment.

Itt négy is volt, a falba süllyesztve, de foglalt valamennyi. Ám a bal oldaliban éppen végzett egy kissé részeg, meglehetősen együgyű pasas, már akasztotta is fel a kagylót. Rámosolygott Innokentyijre, mondani akart valamit. Innokentyij, aki felváltotta a fülkében, gondosan behúzta és fél kézzel úgy is tartotta a vastag üvegű ajtót; a másik, rángatózó kezével meg, a szarvasbőr kesztyűt lehúzva, bedobta az érmét, és feltárcsázta a számot.

Néhány hosszú búgás után felvették a kagylót.

– Ez a titkárság? – kérdezte; igyekezett elváltoztatni a hangját.

– Igen.

– Kérem, sürgősen kapcsolja a nagykövetet.

– A nagykövetet nem lehet kapcsolni – felelték tiszta oroszsággal. – Milyen ügyben keresi?

– Akkor – az ügyvivőt! Vagy a katonai attasét! Kérem, ne tétovázzanak!

A vezeték túlsó végén gondolkoztak. Innokentyij azt kombinálta: ha megtagadják – ám legyen úgy, másodszor nem próbálkozik. – Jó, kapcsolom az attasét.

Átkapcsoltak.

A fülkétől egy kissé távolabb, a tükörfényes üvegen kívül, egymást sietősen megelőzve rohantak az emberek. Valaki odagördült, és türelmetlenül sorba állt Innokentyij fülkéje előtt.

Nagyon erős akcentussal, jóllakott, lusta hangon szóltak a kagylóba:

– Hálgátnák mágát. Mit ákárjá?

– A katonai attasé úr? – kérdezte katonásan Innokentyij.

– Jesz, aviésn – felelték a vonal túlsó végén.

Mit lehetett tenni? Innokentyij eltakarta kezével a kagylót, fojtott hangon, de határozottan közölte:

– Légügyi attasé út! Kérem, jegyezze fel és sürgősen adja át a nagykövetnek…

– Várjon egy pillanatig – válaszolták ráérősen. – Mindjárt hívom a tolmácsot.

– Nem várhatok! – fortyant föl Innokentyij. (Már nem uralkodott magán: nem változtatta el a hangját!) – És nem fogok szovjet emberekkel beszélni! Ne tegye le a kagylót! Az országa sorsáról van szó! És nemcsak arról! Ide hallgasson: ezekben a napokban New Yorkban Georgij Koval szovjet ügynök a rádióalkatrészek boltjában, amelynek címe…

– Roszul halok mágát – vetette ellen az attasé. Nyilván párnázott díványon ült, és őt nem üldözte senki. A szobában, távolból, élénk női beszélgetés hallatszott. – Telefonálja nagykovetsegre of Canada, ot jol ertenek orosz…

Innokentyij lába alatt égett a fülke padlója, és a fekete kagyló a nehéz acélláncon szinte olvadozott a kezében. De egyetlenegy külföldi szó a vesztét okozhatta volna!

– Ide hallgasson! Ide hallgasson! – kiáltotta kétségbeesetten. A napokban Koval szovjet ügynök az atombombagyártás fontos technológiai alkatrészeit kapja meg a rádiókereskedésben…

– Hogy? Milyen avenyun? – kérdezte meghökkenve az attasé, és elgondolkozott. – De honan tudom en, hogy mágá igázát mond?

– Hát maga tisztában van azzal, hogy én mit kockáztatok? – hirtelenkedett Innokentyij.

Alighanem megkocogtatták mögötte az üveget.

Az attasé nem válaszolt, talán szívott egyet a cigarettájából.

– Atombomba?! – ismételte meg bizalmatlanul. – De ki mágá? Meondja nevet.

A kagylóban tompa kattanás hallatszott, aztán vattás csend állt be; semmi nesz, semmi búgás.

A vonalat megszakították.

2. Baklövés

Vannak olyan intézmények, amelyekben egy ajtónál egy kissé sötétvörös lámpácskára bukkan az ember: „Szolgálati bejárat.” Vagy újabban egy tükörfényes, fontos táblácskára: „Idegeneknek szigorúan tilos a bemenet.” Vagy még egy zordon őr is ül egy asztalkánál, ellenőrzi a belépőcédulákat. És hogy mi látható a megközelíthetetlen ajtón túl, nem lehet tudni, ahogy mást sem, ami tiltott.

Ott pedig ugyanolyan egyszerű folyosó volt, talán tisztább valamelyest. Közepén vastag, durva, kincstári vörös kenderszövetből való futószőnyeg csíkja húzódott. A parketta mérsékelten fényesre volt kefélve. A köpőcsészék mérsékelten sűrűn voltak szétrakva.

Csak néptelenek a helyiségek. Nem járnak egyik ajtón ki, a másikon be.

Az ajtók pedig mind fekete bőrrel vannak bevonva, a fekete bőrrel párnázott, duzzadó ajtókon tükörfényes számok oválisai, fehér szegecsek.

Még azok is, akik az ilyen szobák valamelyikében dolgoznak, kevesebbet tudnak arról, hogy mi történik a szomszéd szobában, mint arról, mi az újság Madagaszkár szigetének piacain.

Azon a csöppet sem fagyos, borult decemberi estén a moszkvai automata telefonközpont épületében, egy ilyen tiltott folyosón, egy ilyen megközelíthetetlen szobában – amelyet a gondnok 194-esként, az Állambiztonsági Minisztérium 6. hivatalának XI. osztálya meg mint „A-1 állomáshely”-et tartott nyilván – két hadnagy tartott ügyeletet. Igaz, nem egyenruhában, hanem civilben: így illendőbb volt belépni a telefonközpont épületébe és kilépni belőle.

Az egyik falat kapcsolóállvány, műszertáblák foglalták el, ugyanott feketéllett a lehallgatókészülék műanyaga, és csillogott a fémje. Egy másik falon, szürke papíron, sok pontban, az utasítás függött.

E szerint az utasítás szerint – amely figyelembe és számításba vette az amerikai nagykövetségi beszélgetések lehallgatásakor és rögzítésekor az eltéréseknek, sőt a megszegésnek esetleg előforduló minden eshetőségét – két főnek kellett ügyelnie: egyiküknek szakadatlanul hallgatnia kellett, egy pillanatra sem vennie le a fejhallgatót, a másiknak pedig sehová sem volt szabad eltávozni a szobából – kivéve a vécét – és félóránként felváltani társát.

Lehetetlen volt tévedni, ha e szerint az utasítás szerint dolgozik az ember.

Ám az államberendezések eszményi tökéletessége és az ember szánalmas tökéletlensége közötti tragikus ellentmondás miatt az utasítás ezúttal megszegetett. Nem azért, mintha az ügyeletesek kezdők lettek volna, hanem éppen azért, mert tapasztaltak voltak és tudták, hogy soha semmi különös sem történik. Ráadásul most a nyugati karácsony előestéje van.

Egyiktől, a lapos orrú Tyukin hadnagytól, hétfőn, a politikai oktatáson okvetlenül meg fogja majd kérdezni valaki: „Kik azok a népbarátok, és hogyan hadakoznak a szociáldemokraták ellen”, miért kellett a második kongresszuson elkülönülni, ami helyes volt, az ötödiken egyesülni, ami megint helyes volt, a hatodik kongresszus óta újra ki-ki magának, és ez megint csak helyes volt. Tyukinnak semmibe se került volna szombat óta olvasni – bár kevéssé reménykedett abban, hogy mindezt meg is jegyzi –, de vasárnap az ügyelet után a nővére férjével elhatározták, hogy erősen benyakalnak, hétfőn reggel, a józanító ital után még kevésbé megy az ember fejébe ez az izé, a pártszervező pedig szemrehányást tett Tyukinnak, és azzal fenyegette meg, hogy beidézi az irodára. De nem is az volt a lényeg, hogy felelni kellett, hanem bemutatni a jegyzetet. Tyukin egész héten nem szakított rá időt, ma egész nap halogatta, most pedig megkérte társát, hogy egyelőre leváltás nélkül ügyeljen, aztán kényelmesen elhelyezkedett egy kis sarokban, az asztali lámpa mellett, és kivonatolta a *Rövid tanfolyam*ból hol ezt a helyet, hol azt a füzetébe.

Még nem ej tették szerét, hogy felgyújtsák a felső világítást. Az ügyelet jelzőlámpája égett a magnetofonoknál. A gömbölyű állú, göndör Kulesov hadnagyfejhallgatósan ült ott, és unatkozott. A nagykövetség még reggel megrendelte a vásárolnivalót, ebéd után pedig mintha elaludt volna. Egyszer sem szólt a telefon.

Kulesov sokáig ült így, majd azt gondolta: megnézi bal lábán a keléseket. Ismeretlen okokból egyre újabb és újabb gyulladásos kelések támadtak rajta, kenegették ugyan streptociddal, brillantzölddel, cinkkenőccsel, de a kelések nem gyógyultak be, hanem továbbterjedtek a varok alatt. A fájdalom már akadályozta a járásban. Az Állambiztonsági Minisztérium klinikáján már konzultációra rendelték a professzorhoz. Pedig Kulesov nemrégen új lakást kapott, a felesége gyermeket várt és ezt a kényelmet valósággal megmérgezték ezek a kelések.

Kulesov egészen levette a szoros fejhallgatót, mert nyomta a fülét, kényelmesebben átment a világossághoz, felgyűrte a nadrágja és alsója

szárát, úgy kezdte vigyázatosan tapogatni és letördelni a varok szélét. Ahogy nyomkodta őket, barna, véres genny szivárgott belőlük. Annyira fájt, hogy a fejébe nyilallt, és ez lekötötte a figyelmét. Először az a gondolat nyilallott belé, hogy ez itt nem kelés, hanem… Egy valahol hallott szörnyű szó jutott eszébe: gangréna… És még hívják valahogy.

Így hát nem egyhamar vette észre, hogy a magnetofon tekercsei, amelyek automatikusan bekapcsoltak, zajtalanul forognak. Kulesov nem vette le a lábát a támasztékról, csak odanyúlt a fejhallgatóhoz, az egyik füléhez tette, és ezt hallotta:

– De honn tudjak en, hogy mágá igázát mond?

– Hát maga tisztában van azzal, hogy mit kockáztatok én?

– Atombomba? De ki mágá? Mondja nevet.

ATOMBOMBA!!! Kulesov ugyanannak a tudat alatti ösztönnek engedelmeskedve, amellyel szinte estében támaszba kapaszkodott, kirántotta a telefonközpont dugóját, és ezzel megszakította az összeköttetést – de akkor jutott eszébe, hogy az utasítás ellenére, nem mérte be az előfizető számát.

Az első mozdulata az volt, hogy hátraforduljon. Tyukin a jegyzetét körmölte, és semmit se látott. Tyukin éppenséggel a barátja, de hát Kulesovra hárult az a feladat, hogy ellenőrizze Tyukint, és nyilván fordítva is így van.

Remegő ujjakkal benyomta a tekercselő gombját, a nagykövetség vonalát a tartalék magnetofonra kapcsolta; előbb arra gondolt, hogy letörli a feljegyzést, és így eltitkolja baklövését. De mindjárt eszébe jutott: a főnök nemegyszer azt mondta, hogy állomáshelyük munkájáról automatikus másolat készül még egy helyütt – így hát elvetette ezt a badar ötletet. Persze hogy lemásolják, és egy ilyen beszélgetés eltitkolásáért agyonlövik!

Áttekercselte hát a szalagot. Bekapcsolta a lejátszás gombot. A bűnös nagyon sietett, izgult. Honnan beszélhetett? Persze nem magánlakásból. De a munkahelyéről is aligha. A nagykövetségekre mindig automatából igyekeznek telefonálni.

Kulesov az utcai fülkék jegyzékét felütve, sietősen kiválasztotta a Szokolnyiki metróállomás bejárati lépcsőjénél levő fülkét.

– Genka! Genka! – szólította a társát rekedten, közben leengedte a nadrágja szárát. – Riadó! Hívd az operatív osztályt! Hátha még elkapják!…

3. Saraska

– Újoncok!
– Újoncokat hoztak!
– Honnan, elvtársak?
– Barátaim, honnan?
– Hát ez mi a melleteken, a kucsmátokon, valamiféle foltok?
– Ott a számunk volt. Még itt ni, a hátunkon, a térdünkön is. Amikor a táborból ide irányítottak, levágták. – Hogyhogy *számok?!*
– Már engedelmet, uraim, hát milyen világban élünk? Embereken – számok? Lev Grigorjics, engedje megkérdeznem, ez mi – *progresszív dolog?*
– Valentulja! Ne gerjessze be az embereket, menjen vacsorázni.
– De nem tudok vacsorázni, ha valahol az emberek úgy járnak, hogy szám van a homlokukon.
– Barátaim! Belomort kapunk, kilenc-kilenc csomagot december második felére. Esélyetek van rá! Nyomás!
– Belomor-Javát adnak? Vagy Belomor-Dukatot?
– Felerészben ezt, felerészben azt.
– Azok a dögök. A Dukattal majd megfojtják az embert. Esküszöm, panaszt teszek a miniszternek.
– És mi ez a kezeslábas rajtatok? Miért vagytok mind olyanok, mint az ejtőernyősök?
– Egyenruhát vezettek be. Azelőtt gyapjúruhát adtak, drapp felöltőt, de most szorosabbra fogták a bitangok.
– Nézd, újoncok!
– Újoncokat hoztak.
– Hé! Daliák! Mi az, nem láttatok még eleven rabokat? Elálltátok az egész folyosót!
– Nini! Kit látnak szemeim?! Dof-Donszkoj?! Hát hol volt maga, Dof? Negyvenötben tűvé tettem magáért egész Bécset – igen, egész Bécset.
– Milyen toprongyosak, borostásak! Melyik lágerből jöttetek, barátaim?
– Különfélékből. A Folyamlágerből…
– …a Tölgyeslágerból…
– Több mint nyolc éve ülök már, de ilyenekről sose hallottam.

– Mert ezek újak. *Különlágerek.* Csak negyvennyolcban hozták létre őket.

– Engem közvetlenül a bécsi Práter bejáratánál kapcsoltak le – és egyenest rabomobilba.

– Várj, Mityok, hadd hallgassuk az újoncokat…

– Séta, séta! Friss levegőre! Az újoncokat majd kifaggatja Lev, légy nyugodt!

– Második váltás! Vacsora!

– Tóláger, Rétláger, Sztyeppláger, Nádasláger…

– Azt lehetne hinni, hogy a belügyminisztériumban egy félreismert költő tanyázik. Poémának nem vág neki, verset írni nem szándékozik, hát költői neveket ad a lágereknek.

– Hahaha! Röhej, uraim, röhej! Hát milyen világban élünk?

– No, csendesen, Valentulja!

– Ne haragudjon, magát hogy hívják?

– Lev Grigoricsnak.

– Szintén mérnök?

– Nem, filológus.

– Filológus? Itt tartanak fogva filológusokat is?

– Azt kérdezze, kiket *nem* tartanak itt? Vannak itt matematikusok, fizikusok, vegyészek, rádiómérnökök, telefonmérnökök, konstruktőrök, képzőművészek, fordítók, könyvkötők, sőt tévedésből még egy geológust is hoztak ide.

– És mit csinál?

– Semmit, a fotólaboratóriumban helyezkedett el. Még egy építész is van! De még milyen! Magának Sztálinnak a háziépítésze. Mindig nyaralókat épített neki. Most velünk ül.

– Lev! Te materialistának adod ki magad, de lelki táplálékkal tömöd az embereket. Figyelem, barátaim! Amikor az étterembe visznek benneteket, ott az utolsó asztalon, az ablaknál vagy három tucat tányért tettünk félre. Egyetek, amennyi belétek fér – csak meg ne pukkadjatok.

– Nagyon szépen köszönjük, de miért vonjátok meg magatoktól?

– Nem számít. Hát ki eszik ma mezenyi savanyítású heringet meg köleskását?! Silány.

– Hogy mondta? A köleskása – silány? Hisz én öt éve nem láttam köleskását!

– Bizonyára nem is köles volt az, hanem muhar.

– Maga megőrült – muhar! Próbálnának meg nekünk muhart adni! Majd adnánk mi nekik…

– Hát a fegyenctovábbítókon most milyen kosztot adnak?

– A cseljabinszki fegyenctovábbítón…

– Az új cseijabinszkin vagy a régi cseljabinszkin?

– A kérdéséből látszik, hogy jól ismeri az állomásokat. Az újon…

– Mi van ott, az emeleteken most is takarékoskodnak a vécével, úgyhogy a rabok küblibe végzik a dolgukat, és lehordják a második emeletről?

– Még most is.

– Azt mondta – *saraska.* Mit jelent a saraska?

– És hogy adagolják itt a kenyeret?

– Ki nem vacsorázott még? Második váltás!

– Fehér kenyérből negyven dekát adnak fejenként, a fekete meg ott van az asztalon.

– Ne haragudjon, de hogyhogy – *az asztalon?*

– Hát úgy, az asztalon, felszeletelve, aki akar, vesz belőle, aki nem akar – nem vesz.

– Ne haragudjon, de mi ez itt: Európa vagy mi?

– Miért volna Európa? Európában fehér kenyér van az asztalon, nem pedig fekete.

– Igen, de ezért a kis vajért meg ezért a Belomorért mi naponta tizenkét és tizennégy órát gürcölünk.

– Gür-cöl-nek? Ha íróasztal mellett ülnek, akkor már nem gürcölnek! Gürcöl az, aki csákányoz.

– Az ördög tudja, az ember csak ül itt ebben a saraskában, mint valami posványban, teljesen elszakad az élettől. Hallották, uraim? Azt mondják, a tolvajokat jól megszorongatták, úgyhogy még a Krasznaja Presznyán sem *szajréznak.*

– A professzorok négy deka teavajat kapnak fejenként, a mérnökök kettőt. Mindenkitől a képessége szerint, mindenkinek a lehetőség szerint.

– Eszerint maga dolgozott a Dnyeprosztrojnál?

– Igen, Winternél dolgoztam. Épp ezért a Dnyeprogeszért ülök.

– Hogyhogy?

– Hát tudja, eladtam a németeknek.

– A Dnyeprogeszt? Hiszen felrobbantották!

– No és mit számít az, hogy felrobbantották? Hát én éppen felrobbantva adtam el – ugyancsak őnekik.

– Becsületszavamra, mintha szabad szél támadt volna! Fegyenctovábbítók! Fegyencállomások! Lágerek! Mozgás! Eh, most akár Szovjetszkaja Gavanyig is elrobognék!

– Meg vissza, Valentulja, meg vissza!

– Igen! És minél hamarabb vissza! Természetesen!

– Tudja, Lev Grigorjics, a benyomásoknak ettől az áradatától, a környezetváltozástól szédülök. Ötvenkét évet megéltem, felgyógyultam halálos betegségből, kétszer nősültem, mind a kétszer csinos nőt vettem feleségül, fiaim születtek, hét nyelven publikáltam, akadémiai díjakat kaptam, de sohase voltam olyan üdvözülten boldog, mint ma! Hová kerültem? Holnap nem kergetnek a jeges vízbe. Négy deka teavaj!!! Fekete kenyér – az asztalon! Nem tiltanak el a könyvektől! Magam borotválkozhatok! A felügyelők nem ütik-verik a rabokat! Micsoda nagy nap ez?! Micsoda ragyogó csúcs?! Talán meghaltam? Talán csak álmodom? Úgy tetszik, a paradicsomban vagyok!!!

– Nem, tisztelt uram, maga továbbra is a pokolban van, de a legjobb, a legfelső, az első körbe emelkedett. Azt kérdezi, mi az a *saraska?* A saraskát, ha tudni akarja, Dante találta ki. Majd beleszakadt az erőlködésbe, hová tegye az antik bölcseket. Keresztényi kötelessége azt parancsolta, hogy ezeket a pogányokat vesse pokolra. De a reneszánsz ember lelkiismerete nem törődhetett bele, hogy éles elméjű férfiakat összekeverjen egyéb bűnösökkel, és testi kínzásra kárhoztassa őket. Ezért Dante külön helyet talált ki nekik a pokolban. Engedelmet… ez körülbelül így hangzik:

> *Ős kastély alá ért a kis sereg most…*

...nézze, milyen ódon boltívek vannak itt!

> *mely hétszer van kerítve, mint a börtön…*
> *s átnyitva e bölcsekkel hét kapukon…*

…magát rabomobilban hozták ide, azért nem látta a kapukat…

> *Itt megakadt szeme nagy férfiúkon…*
> *bús öröm nélkül mindenük nyugodt,*
> *Láttam, hogy tisztes nép tanyáz a házban…*
> *Te kit magasztal tudomány s művészet,*

kiknek jutott itt kegyből ennyi bőség?
kiket különböztet meg így a végzet.[1]

– Eh, Lev Grigorjevics, én sokkal érthetőbben megmagyarázom a Herr Professornak, hogy mi a saraska. A Pravda vezércikkeit kell olvasni: „Bebizonyított tény, hogy a birkákról lenyírt gyapjú mennyisége attól függ, hogyan táplálják és gondozzák őket.”

4. Protestáns karácsony

A karácsonyfa egy zsámoly résébe tűzött fenyőgallyacska volt.

A kis feszültségű, tarka izzók fonadéka kétszer körültekeredett rajta, majd a tejszínű PVC-vezetékek az akkumulátorhoz, a padlóra ereszkedtek.

A zsámoly az emeletes ágyak közötti folyosón, a szoba sarkában állt, és az egyik felső matrac beárnyékolta az egész kis sarkot meg az aprócska karácsonyfát a felső világítás élessége elől.

Ejtőernyős, szűk, sötétkék kezeslábasban hat ember állt a karácsonyfánál. Fejüket lehajtva, keményen hallgatták, ahogy egyikük, a fürge Max Adam, a protestáns karácsonyi imát mondja.

Az egész nagy szobában, amelyet szorosan teleraktak ugyanolyan, a lábuknál összehegesztett, emeletes ágyakkal, rajtuk kívül senki sem volt: a vacsora és az egyórás séta után mind elmentek esti munkára.

Max befejezte az imát, és mind a hatan leültek. Közülük ötöt elöntött a haza, a jól berendezett, lehiggadt országnak, annak a kedves Németországnak keserédes érzete, amelynek cseréptetői alatt olyan megható és derűs volt ez az esztendőben legnagyobb ünnep. A hatodik, fekete szakállú, nagydarab férfi zsidó volt és kommunista.

Lev Rubint a sors Németországgal a béke olajágaival és a háború vesszőivel fonta össze.

Békében germanista filológus volt, kifogástalanul beszélte a mai hochdeutschot, de szükség esetén a közép- és az ófelnémet nyelvhez is fordult. Minden németre, akinek írása valaha csak megjelent a sajtóban, megerőltetés nélkül úgy emlékezett, mint személyes ismerősére. Az aprócska Rajna-parti városokról úgy beszélt, mintha nemegyszer járt volna tisztára mosott, árnyas kis utcáikon. Pedig csak Poroszországban volt, akkor *is* a fronttal. „Az ellenséges csapatok szétzüllesztése osztályának" őrnagya volt. A hadifoglyok táboraiból ki-kihalászta azokat a németeket, akik nem akartak a szögesdrót mögött maradni, és hajlandók voltak segíteni neki. Kihozta onnan és külön iskolán tartotta őket – gondtalanul. Némelyiküket trotillal, hamis birodalmi márkával, hamis szabadságolási igazolvánnyal és katonakönyvvel átengedte a fronton. Ők robbanthattak hidakat, hazautazhattak és sétálhattak, amíg el nem kapják őket. Másokkal Goethéről és Schillerről beszélt, rábeszélő szövegeket vitatott meg, amelyek

a hangszórókon hangzanak el, hogy harcoló testvéreik fordítsák fegyverüket Hitler ellen. Segítőtársai közül azokat, akik a legfogékonyabbak voltak az ideológiára, a legkönnyebben áttértek a nácizmusról a kommunizmusra, később átadták a különféle állandó német „szabad bizottságoknak”, és ott készültek fel a jövendőbeli szocialista Németország vezetésére; azokkal pedig, akik egyszerűbb képességűek voltak, jobban katonának termettek, a háború vége felé Rubin vagy kétszer maga is átment a szétszakított frontvonalon, a meggyőzés erejével vett be megerősített pontokat, és ezzel egész szovjet zászlóaljakat óvott meg.

De a németeket nem lehetett meggyőzni, ha nem ver gyökeret köztük, ha nem szereti meg, azoktól a napoktól fogva pedig, amikor Németországot leverték – nem sajnálja is meg őket. Ezért is került börtönbe Rubin: a Vezetőségben levő ellenségei azzal vádolták, hogy a 45. januári támadás után a „vért vérért, halált halálért” jelszó ellen agitált.

Volt ilyen is, Rubin nem tagadta, csak ez mind mérhetetlenül bonyolultabb volt, mintsem újságban védekezni lehetett volna, vagy ahogyan a vádhatározatában megírták.

A mellett a zsámoly mellett, ahol a fenyőgally világított, össze volt tolva két éjjeliszekrény: mintegy asztalt alkottak. Nekiláttak a halkonzervnek (a saraska rabjainak – személyi számlájuk terhére – be-bevásároltak a főváros üzleteiben), a kihűlt kávénak és a maguk készítette tortának. Nyugodt beszélgetés szövődött. Max igyekezett békés témákra terelni a szót: ősi népszokásokra, kedves karácsonyéji történetekre. A szemüveges Alfred, bécsi egyetemi hallgató, a félbemaradt fizikus osztrák kiejtése mulatságos volt. Az átlátszó malacfülű, kerek arcú, ifjú Gustav, a Hitlerjugend tagja (a háború vége után egy héttel ejtették *foglyul*) nem mert beleszólni az idősebbek társalgásába, csak meresztgette szemét a karácsonyi lámpácskákra.

És a beszélgetés mégis hamar letért erről az ösvényről. Valaki megemlítette az öt évvel ezelőtti negyvennégy karácsonyát, az akkori ardennes-i támadást, amelyre a németek egy emberként büszkék voltak, mint egy antik csatára: a legyőzöttek futamították meg a győzteseket. És azt is megemlítették, hogy azon a karácsonyestén egész Németország Goebbelset hallgatta.

Rubin, aki merev szálú, elágazó göndör szakállát babrálta fél kézzel, alátámasztotta mindezt. Ő emlékszik erre a beszédre. Jól sikerült. Goebbels

olyan lelki nehézséggel beszélt, mintha ő cipelne minden terhet, amely alatt Németország már-már elbukott. Bizonyára előre érezte, hogy halál vár rá.

Reinhold Simmel Obersturmbannführer, akinek hosszú törzse alig fért el az egyik éjjeliszekrény és a kettős ágy között, nem értékelte Rubin finom udvariasságát. Őneki elviselhetetlen volt már a gondolata is annak, hogy ez a zsidó egyáltalán ítélni merészel Goebbelsről. Sohasem alacsonyította volna le magát annyira, hogy egy asztalhoz üljön vele, ha lenne ereje lemondani arról, hogy honfitársaival töltse a karácsonyestét. De a többi német mind határozottan azt akarta, hogy Rubin ott legyen. A kis német közösségnek – amely a rendetlen, vad Muszkaország szívébe, a saraska aranyozott kalitkájába sodródott – az egyetlen közeli és itt érthető ember csakis az ellenséges hadseregnek ez az őrnagya volt, aki az egész háború alatt hasadást és szakadást szított közöttük. Csak ő tudta megmagyarázni nekik az itteni emberek szokásait és erkölcseit, csak ő tudott tanácsot adni, hogyan kell cselekedni vagy lefordítani oroszról a friss nemzetközi híreket.

Simmel kereste, hogyan fejezhetné ki magát úgy, hogy minél jobban felbosszantsa Rubint, azt mondta hát: a Reichben százával voltak sziporkázó szónokok, kíváncsi rá, a bolsevikok miért honosították meg azt a szokást, hogy előbb egyeztetik a szöveget, majd papírról olvassák fel a beszédet.

A szemrehányás annál bosszantóbb volt, minél jogosabb. Utóvégre nem magyarázgathatta az ellenségnek és gyilkosnak, hogy volt minálunk ékesszólás, de még milyen, ám kiirtották a pártbizottságok. Rubin Simmellel szemben utálatot érzett, semmi mást. Emlékezett rá, jóformán csak az imént hogyan hozták ide a saraskába a Butirkiban töltött többévi fogságból ezt az embert; ropogó rövid bőrkabátjának ujján még sejteni lehetett a polgári SS – a legrosszabb fajta SS – levágott rangjelzéseit. Még a börtön sem tudta meglágyítani Simmel arcán a kegyetlenség rámerevedett kifejezését. Rubinnak éppen Simmel miatt volt kellemetlen ma eljönni erre a vacsorára. De a többiek nagyon kérték, meg hát sajnálta is őket, mert családtalanok és csüggedtek, így hát visszautasításával lehetetlen volt beárnyékolnia ünnepüket.

Rubin hát elfojtotta azt a vágyát, hogy kirobbanjon, csak Puskin tanácsát idézte, szabad fordításban: suszter, maradj a kaptafánál.

A tapintatos Max sietett elejét venni az érlelődő összecsapásnak: ő, Max, Lev irányításával, szótagolva ugyan, de már oroszul olvasta Puskint. De

miért nem vett Reinhold krémet is a tortához? És hol volt Lev azon a karácsonyestén?

Reinhold vett egy kis krémet is. Levnek eszébe jutott: akkor a narewi felvonulási területen, Rózannál, a fedezékében volt.

És ahogy ez az öt német ma visszaemlékezett a széttaposott és szétszakított Németországra; ahogy lelkük legszebb színeivel festegették ki, ugyanúgy Rubinban is hirtelen feléledtek előbb a narewi felvonulási terület, aztán az Ilmenau folyó melletti nyirkos erdők emlékei.

A tarka izzók visszatükröződtek az emberek felmelegedő szemében.

Ma is érdeklődtek Rubinnál a hírek felől. De kényelmetlen volt neki, hogy áttekintse a decemberi eseményeket. Utóvégre nem engedhette meg magának, hogy pártatlan informátor legyen, és lemondjon arról a reményről: átneveli ezeket az embereket. És nem tudta meggyőzni őket, hogy bonyolult korunkban a szocializmus igazsága néha eltorzított, kerülő úton érvényesül. Éppen ezért a most zajló események közül az ő számukra, ahogy a Történelem számára (és mintegy tudat alatt a maga számára is) csak azokat kellett kiválogatnia, amelyek megerősítették a megjövendölt főútvonalat, és elhanyagolnia azokat, amelyek ingoványos talajra kanyarodtak volna.

De épp decemberben valahogy semmi kézzelfogható sem történt az elhúzódó szovjet-kínai tárgyalásokon és a Gazda hetvenedik születésnapján kívül. Trajcso Kosztov peréről, ahol olyan otrombán megbukott az egész bírósági komédia; ahol a tudósítóknak késve mutatták meg azt a hamis bűnbánó vallomást, amelyet állítólag Kosztov írt a siralomházban – erről a perről beszélni a németeknek szégyellni való volt, és nem szolgált nevelő célokat.

Így hát Rubin ezen a napon inkább a kínai kommunisták világtörténelmi győzelmére tért ki.

Max jóindulattal hallgatta Rubint, és bólogatott. Ártatlanul nézett rá. Vonzódott Rubinhoz, de Berlin ostromzárja óta valahogy nem nagyon hitt neki, és (Rubin nem tudta) a fejét kockáztatva, a laboratóriumában, deciméteres hullámokon, időnként összeszerelt, hallgatott, majd megint szétszerelt egy miniatűr vevőkészüléket, amely egyáltalán nem is hasonlított vevőkészülékhez. Úgyhogy ő már hallott Kölnből és a BBC német adásából Kosztovról: hogyan cáfolta meg a bíróságon a nyomozók által kínvallatással kicsikart maga-vádolását, sőt az atlanti országok tömörüléséről és Nyugat-Németország felvirágzásáról is. Természetesen

mindezt továbbadta a többi németnek, így hát csak az a remény éltette valamennyit, hogy Adenauer kiszabadítja őket innen.

De azért bólogattak Rubinnak.

Egyébként Rubinnak rég el kellett volna menni – őt ugyanis nem engedték el a mai esti munkából. Rubin dicsérte a tortát (Hildemuth lakatosnak hízelgett ez, meghajolt hát), és elnézést kért a társaságtól. Néhányan igyekeztek marasztalni, megköszönték, hogy velük volt, ő is köszönetet mondott. A németeknek kedvük támadt, hogy halkan karácsonyi énekeket énekeljenek.

Rubin úgy, ahogy volt, egy mongol-finn szótárt meg egy angol nyelvű kis Hemingway-kötetet tartva a kezében, kilépett a folyosóra.

Az immár szálkás deszkapadló borította, ablaktalan, ezért éjjelnappal villannyal világított széles folyosó ugyanaz volt, ahol Rubin egy órával ezelőtt, az élénk vacsoraszünetben, más újdonságkedvelőkkel együtt meginterjúvolta a lágerekből érkezett új rabokat. Erre a folyosóra egy ajtó nyílt a belső börtönlépcsőházból, és több szoba-cella ajtaja. Azért szobák, mert az ajtókon nincsenek reteszek, de cellák is, mert az ajtólapokba kémlelőnyílások – üvegezett kis ablakok – vannak vágva. Az itteni felügyelők sose látták hasznukat, de átvették a szabályzat szerint az igazi börtönöktől, csupán azért, mert a saraskát az iratokban „Az Állambiztonsági Minisztérium 1. számú szakbörtönének” hívták.

Most egy ilyen kémlelőnyíláson át az egyik szobában hasonló karácsonyestét lehetett látni – a lettek közösségéét, akik szintén elkéredzkedtek.

A többi rab a munkahelyén volt, így hát Rubin attól tartott, ha kilép, esetleg feltartóztatják, és az operhez[2] cipelik, hogy írjon magyarázatot.

A folyosó két vége teljes szélességükben kitárható ajtóban végződött: félkörív alatt levő, négyszárnyú deszkaajtóban, amely a papnevelő intézet templomának egykori szentélyébe – most szintén szobacellába – nyílt, és egy tetejéig vasalt, örökké zárt, kétlapú ajtóban (ezt, amely a munkahelyre nyílt, hívták a foglyok „királyi ajtónak”).[3]

Rubin odament a vasajtóhoz, és kopogtatott a kis ablakon. A túlsó oldalon az üveghez tapadt a felügyelő arca.

Halkan megfordult a kulcs. Rubin közömbös felügyelőre akadt. Kilépett a tágas szakaszokkal, régen épült díszlépcsőházba, egy márványpihenőnél elhaladt két régi, most már nem világító, díszes lámpa mellett. És ugyancsak az első emeleten belépett a laboratóriumok folyosójára. A

folyosón belökött egy ajtót, amelyen ez a felirat állt: „Akusztikai Laboratórium”.

5. Hjúgi-Búgi

Az Akusztikai Laboratórium egy deszkapolcokon és ragyogó fehér alumíniumállványokon lévő műszerekkel, szerelőpadokkal, moszkvai gyártmányú vadonatúj asztalokkal, furnérlemezből készült szekrényekkel és a Lorenz rádiócég berlini épületében már kiszolgált kényelmes íróasztalokkal rendetlenül telezsúfolt, többablakos, tágas, magas szobát foglalt el.

A gömb alakú, matt burába zárt, nagy lámpák kellemes, egy csöppet sem sárga, szórt fényt adtak felülről.

A szoba távoli sarkában hangszigetelt akusztikai fülke magaslott nem nyúlt fel a mennyezetig. Befejezetlennek látszott: kívülről közönséges zsákvászon burkolta, mely alá szalmát gyömöszöltek. Rőfnyi vastag ajtaja – amely azonban belül üres volt, akár a cirkuszi bohócok súlyzója – most nyitva állt, és a gyapjúfüggöny, a fülke kiszellőztetése végett, az ajtó fölé volt dobva. A fülke közelében rézvörösen csillogtak a dugaszolóaljzatok sorai a telefonközpont feketére lakkozott kapcsolótábláján.

Keskeny vállát puha kecskeszőr kendőbe bugyolálva, közvetlenül a fülke mellett, annak háttal ült íróasztalánál egy szigorú, haloványarcú, nagyon kicsi, törékeny leány.

A szobában lévő – tucatnyi – többi ember mind férfi volt, és ugyanazt a sötétkék kezeslábast viselte. A felső világítással és pótlólag az ugyancsak Németországból ideszállított hajlítható asztali lámpák fényfoltjaival megvilágítva szorgoskodtak, jöttek-mentek, kopácsoltak, forrasztottak, szerelőpadoknál és íróasztaloknál ültek.

A szobában itt is, ott is, összevissza dzsessz- és zongoramuzsikát meg a keleti demokrácia országainak dalait sugározta három maguk készítette, alumínium előlapokon sebtében, doboz nélkül összeszerelt vevőkészülék.

Rubin, leeresztett kezében a mongol-finn szótárt és Hemingwayt tartva, lassan haladt a laboratóriumban az asztala felé. Göndör, fekete szakállában fehér süteménymorzsák akadtak meg.

Bár minden fogolynak egyformán varrott kezeslábast adtak ki, különféleképpen hordták. Rubinnak egy gombja leszakadt, az öve meglazult, a hasán valamiféle fölösleges szövetdarabok lógtak. Útjában egy ugyanolyan sötétkék kezeslábast viselő fiatal fogoly piperkőc módjára

viselkedett: kelméből készült sötétkék övét csatok húzták szorosra vékony dereka körül, mellén, a kezeslábas nyílásában, világoskék selyeming látszott, habár kopott a sok mosástól, de azért rikító nyakkendő zárta össze. Ez a fiatalember teljes szélességében elfoglalta azt az oldalfolyosót, ahová Rubin tartott. Jobb kezével enyhén lóbálta a bekapcsolt, forró forrasztópákát, bal lábát egy székre tette, a térdére könyökölt, és feszülten nézegette a rádiókapcsolási vázlatot az asztalon szétterített angol folyóiratban, s közben azt dúdolta:

Hjúgi-Búgi, Hjúgi-Búgi,
Szamba! Szamba!

Rubin nem haladhatott tovább, és egy pillanatig tüntetően jámbor arckifejezéssel állt ott. A fiatalember mintha észre se vette volna.

– Valentulja! Nem tudná egy kicsit arrább vinni a hátsó lábacskáját?

Valentulja nem emelte fel fejét a vázlatról, és a mondatokat erélyesen odavágva azt válaszolta:

– Lev Grigorjics! *Kopjon le rólam! Menjen a pitlibe!* Minek jár ide esténként? Mi keresnivalója van itt? – Azzal Rubinra emelte nagyon csodálkozó, világos, kisfiús szemét. – És mi az ördögnek vannak még itt filológusok? Hahaha! – Tagoltan ejtette ki a szavakat. – Hiszen maga nem mérnök!!! Szégyen, gyalázat!

Rubin gyermek módjára, mulatságosan előrecsücsörítette húsos ajkait, tágra meresztette szemét, és selypítve azt mondta:

– Kedves gyermekem! De hiszen némelyik mérnök szódavizet árul.

– E-ez nem az én stílusom! Én elsőrendű mérnök vagyok, ezt ne felejtse el, legény! – mondta a szót élesen megnyomva Valentulja, letette a forrasztópákát a dróttartóra, felegyenesedett, és félredobta könnyen mozgatható, lágy haját, amely ugyanolyan színű volt, mint az asztalon heverő gyanta.

Fiatalos testi tisztaság volt benne, arcbőrét nem szeldelték át az élet nyomai, mozdulatai kisfiúsak voltak – sehogy sem akarta elhinni az ember, hogy még a háború előtt elvégezte a műszaki főiskolát, átesett német fogságon, járt Európában, és már ötödik éve van börtönben a hazájában.

Rubin felsóhajtott.

– A maga balga főnökének hiteles jellemzése nélkül a mi adminisztrációnk nem…

– Ugy-gyan, milyen jellemzésről van szó?! – Valentyin valószerűen játszotta meg a felháborodottat. – Maga egyszerűen meghülyült. Hát csak gondolja meg: én őrülten szeretem a nőket!!!

A szigorú kicsi lány nem állta meg, hogy ne mosolyogjon.

Az ablak mellett, ahová Rubin iparkodott volna, foglalatosságát félbehagyva, még egy fogoly bátorítóan hallgatta Valentyint.

– Alighanem csak elméletileg – válaszolta unatkozó, rágó szájmozgással Rubin.

– És őrülten szeretem szórni a pénzt!

– De az mostanában…

– Már hogy lehetnék én rossz mérnök?! Csak gondolja meg: ahhoz, hogy szerethesse az ember a nőket – mégpedig mindig másokat! –, sok pénz kell ám! Ahhoz pedig, hogy sok pénze legyen, sokat is kell keresnie! Hogy sokat kereshess, ha egyszer mérnök vagy, ragyogóan kell ismerned a szakmát! Haha! Sápadozik!

Valentulja kihívóan Rubin felé emelte hosszúkás arcát.

– Áhá! – kiáltott fel az ablaknál az a rab, akinek íróasztala szemközt érintkezett a kicsi lányéval. – No, most elkaptam Valentulja hangját, Ljovka! Olyan, mint a *csengettyűé*. Így is jegyzem fel, jó? Ilyen hangot bármilyen telefonon fel lehet ismerni. Bármilyen zavarás esetén is!

Kiterített egy nagy lapot, amelyen a megnevezések következtek hasábokban, kockás rubrikák és fa alakú osztályozások.

– Eh, micsoda hülyeség! – mondta legyintve Valentulja, felkapta a forrasztópákát, és füstölni kezdett a gyantával.

A folyosó felszabadult, úgyhogy Rubin, a maga karosszéke felé tartva, szintén a hangok osztályozása fölé hajolt.

Ketten némán nézegették.

– Hát jócskán előrehaladtunk, Glebka – mondta Rubin. – A *látható beszéddel* együtt jó fegyver lesz a kezünkben. Nagyon hamar ugyancsak mi ketten jövünk rá, mitől függ a telefonhang… Mi ez, amit most közvetítenek?

A szobában hangosabban hallható volt a dzsessz, ám az ablakpárkányról elnyomta a maguk készítette vevőkészülék, amelyből csakúgy ömlött a zongorafutam. Abban mindig hol előbukkant, hol rögtön eltűnt, majd ismét felbukkant, majd ismét eltűnt ugyanaz a dallam. Gleb azt felelte rá:

– Beethoven d-moll szonátája. Én erről valamiért sosem… hallgasd csak…

Mindketten a vevőkészülékhez hajoltak, de nagyon zavarta őket a dzsessz.

– Valentájn! – mondta Gleb. – Engedjen már. Tanúsítson nagylelkűséget!

– Már tanúsítottam! – felelte harapósan a fiatalember –, összeeszkábáltam maguknak azt a készüléket. Ugyancsak én szétforrasztom maguknak a tekercset is, sose találják meg.

A kicsi lány felvonta szigorú kis szemöldökét, és beavatkozott:

– Valentyin Martinics! Ez csakugyan lehetetlen – egyszerre három rádiót hallgatni. Kapcsolja ki a sajátját, ha kérik.

(Valentyin készüléke éppen slowfoxot sugárzott, és ez a szám nagyon tetszett a kislánynak…)

– Szerafima Vitaljevna! Ez szörnyűség! – Valentyin üres székbe botlott, az ellenkező oldalra hajlítva felkapta, és úgy hadonászott vele, mintha szónoki emelvényről beszélne: – Hogy lehet az, hogy normális, egészséges embernek nem tetszik az energikus, élénkítő dzsessz? Magát meg itt mindenféle ócskasággal elrontják. Maga csakugyan sose táncolta a Kék tangót? Csakugyan sose látta Arkagyij Rajkin revüjét? De hiszen maga nem is volt Európában. Hát honnan tanulta volna meg, hogy kell élni?!… Nagyon-nagyon tanácsolom magának: okvetlenül szeressen bele valakibe! – szónokolta a szék támlája mögül, anélkül hogy észrevette volna a keserű redőt a kislány szájánál. – Valakit, *sza dépan!* Éji lámpák csillogása! Díszes öltözékek suhogása!

– De hisz nála megint *fáziseltolódás* van! – mondta riadtan Rubin. – Itt erőszakot kell alkalmazni!

És ő maga, Valentulja háta mögött, kikapcsolta a dzsesszt. Valentulja – mintha megcsípték volna – hátrafordult.

– Lev Grigorjics! Ki hatalmazta fel…?

Elkomorodott, és fenyegetően akart nézni.

A d-moll szonáta felszabadult futamai tisztán ömlöttek, most már csak a távoli sarokból jövő nyers dallal kellett versenyezniük.

Rubin alakja teljesen elbágyadt, arca csupán az engedékeny, barna szempár volt, meg a süteménymorzsás szakálla.

– Prjancsikov mérnök! Maga még mindig az Atlanti Chartát emlegeti? Hát a végrendeletét megírta már? Kire hagyta a papucsát?

Prjancsikov arca elkomolyodott. Világos tekintettel Rubin szemébe nézett, és halkan azt kérdezte:

– Mi az ördög ez? Hallja?! Hát már a börtönben sincs az embernek szabadsága? Akkor ugyan hol van?!

Elhívta valamelyik szerelő, és ő nyomott hangulatban elment.

Rubin leereszkedett karosszékébe, háttal Gleb hátának, és a hol alá-, hol felbukó, megnyugtató dallam váratlanul abbamaradt, mint a szó közben félbeszakított beszéd – ez a d-moll szonáta csöppet sem parádés, szerény befejezése volt.

Rubin csúnyán elkáromkodta magát; csak Gleb érthette.

– Betűzd, így nem hallom! – felelte, továbbra is Rubinnak háttal ülve.

– Azt mondom – felelte, szintén meg se fordulva, rekedten Rubin –, soha sincs szerencsém. Lám, ezt a szonátát is elszalasztottam…

– Mert nem jól szervezed meg a dolgokat! Hányszor mondjam még neked?! – dörmögte barátja. – Pedig ez nagy-gyon jó szonáta. Észrevetted a végét? Semmi dübörgés, semmi suttogás. Félbeszakadt – és kész. Akár az életben… Hol voltál?

– A németek közt. Karácsonyestét ünnepeltem velük – válaszolta gúnyos mosollyal Rubin.

Így beszélgettek továbbra is: nem látták egymást, de szinte egymás vállára vetették hátra a tarkójukat.

– Derék legény vagy. – Gleb eltűnődött. – Nekem tetszik a viszonyod hozzájuk. Órák hosszat tanítod Maxot oroszra. Pedig hát arra is volna okod, hogy gyűlöld őket.

– Hogy gyűlöljem? No nem. De a régebbi szeretetem irántuk beárnyékolódott. Még ez a párton kívüli, lágy Max is… vajon nem osztozik a felelősségben ő is a hóhérokkal? Hisz nem akadályozta meg őket! – Hát ahogy te meg én nem akadályozzuk sem Abakumovot, sem Siskin-Miskint…

– Ide hallgass, Glebka, végül is én nem annyira zsidó vagyok, mint orosz. És nem annyira orosz, mint világpolgár.

– Jól mondtad. Világ polgárai! Ez vértelenül, tisztán hangzik.

– Vagyis kozmopoliták. Helyesen tették, hogy leültettek bennünket.

– Persze, helyesen. Habár te a Legfelsőbb Bíróságnak mindig az ellenkezőjét bizonygatod.

A bemondó az ablakpárkányról azt ígérte, hogy egy fél perc múlva jön „A szocialista munkaverseny naplója”.

Gleb e fél perc alatt kiszámított lassúsággal a készülékhez emelte az egyik kezét, és anélkül hogy a bemondó megnyikkanhatott volna, mintha

kitekerte volna a nyakát, fordított egyet a kapcsolón. Nemrégen még élénk arca fáradt, szürke volt.

Pjrancsikovot pedig új probléma ragadta meg. Azt számítgatta, hogyan állítsa be az erősítőlépcsőt, és gondtalanul, hangosan azt dúdolta:

Hjúgi-Búgi, Hjúgi-Búgi,
Szamba! Szamba!

6. Békés mindennapi élet

Gleb Nyerzsin egyívású volt Prjancsikovval, de idősebbnek látszott.

Két oldalra bukó, sötétszőke haja sűrű volt, de a szeme körül már szarkalábak, a szája mellett ráncok húzódtak, és a homlokát hosszanti redők barázdálták. Arcbőre, amely érzékeny volt a friss levegő hiányától, hervadt árnyalatúnak látszott. Különösen pedig a mozgás fukarsága öregítette – az a bölcs fukarság, amellyel a természet megőrzi a fogolynak a lágerben már-már elapadó erejét. Igaz, a saraska szabadabb körülményei között, amikor nincs megerőltető izommunka, húsos koszton nem volt szükség a mozdulatok e fukarságára, de Nyerzsin, amikor felfogta, hány évi börtönt szabtak ki rá, igyekezett egyszer s mindenkorra elsajátítani és fenntartani a mozdulatoknak ezt a kiszámítottságát.

Nyerzsin nagy asztalán most barikád módjára könyvek és mappák halmaza emelkedett, a középütt szabadon maradó helyet pedig ugyancsak mappák, gépírásos szövegek, külföldi és orosz folyóiratok foglalták el, és ez mind nyitottan volt szétrakva. Minden gyanútlan ember, aki messziről közeledik, a kutató gondolat megmerevült orkánját látja itt.

– Holott ez mind *kóklerség* volt, Nyerzsin esténként *ködösített* hátha idejön a főnökség.

Valójában nem is követte szemmel azt, ami előtte feküdt. Félrerántotta a világos selyemfüggönyt, és kinézett a sötét ablak üvegén. Az éjszakai tágas térségen túl kezdődtek Moszkva különálló nagy lámpái, és az egész város – bár nem lehetett látni a halomtól – sötétbarnára festve, szórt fény fehéres, mérhetetlen oszlopával világította meg az eget.

Nyerzsin különleges széke, rugalmas támlával, amely engedelmesen követte a nekitámaszkodó hát minden egyes mozdulatát, a különleges asztal lebocsátható bordás redőnyével, amilyenek nálunk nem készülnek, az olyan ember előtt, aki ismerte a marfinói saraska történetét – világossá tette volna: Nyerzsin az alapítók egyike.

A saraskát marfinói börtönnek nevezték el Marfino faluról, amely valamikor itt volt, de már rég a városhatárok közé foglaltatott. A saraskát körülbelül három évvel ezelőtt egy júliusi estén alapították. A Moszkva környéki papnevelő intézet ódon épületébe, amelyet jó előre szögesdróttal kerítettek körül, másfél tucatnyi, lágerekből kirendelt rabot szállítottak.

Akkoriban hangosra lehetett kapcsolni a BBC adását a börtönépületben (még nem tudták elfojtani); esténként önállóan sétálni a zónában[4], heverészni a harmatos fűben, amelyet nem kaszáltak le, pedig a szabályzat előírja (a füvet tövig le kell kaszálni, hogy a rabok oda ne kúszhassanak a dróthoz); és figyelni akár az örök csillagokat, akár a mulandó Zsvakun belügyminisztériumi törzsőrmestert, aki az éjjeli ügyelet idején lopja az épület tatarozására szánt rönköket, és beleizzad, ahogy a szögesdrót alá görgeti őket – haza, tűzifának.

A saraska akkor még nem tudta, mit is kell tudományosan kutatnia, és annak a sok-sok ládának a kicsomagolásával foglalkozott, amelyeket három szerelvény vontatott oda Németországból; szert tett kényelmes német székekre és asztalokra; osztályozta az elavult és már törötten odaszállított akusztikai, ultrarövid-hullámú rádió- és telefonkészülékeket; megállapította, hogy a németeknek sikerült széthordaniuk vagy megsemmisíteniük a legjobb készülékeket és a legújabb dokumentációt, mialatt az a belügyminisztériumi százados – akit azért küldtek, hogy áttelepítse a Lorenz céget, és aki jól értett a bútorhoz, de nem értett a rádióhoz meg a német nyelvhez – a főnökei meg a saját moszkvai lakása számára Berlin környékén garnitúrákat keresett.

Azóta régen lekaszálták a füvet, a sétára vezető szárnyas ajtót csak csengőszóra nyitották ki, a saraskát átadták Berija hivatalától Abakumov hivatalának, és arra kényszerítették, hogy a titkos telefóniával foglalkozzék. Abban reménykedtek, hogy ezt a kérdést egy év alatt megoldják, de már két esztendeje húzódott, egyre bővült, bonyolódott, mind újabb és újabb rokon témát ölelt fel, úgyhogy itt, Rubin és Nyerzsin asztalánál már eljutott odáig, hogyan lehet felismerni valakinek a telefonhangját, hogyan lehet kideríteni: mi teszi az ember hangját megismételhetetlenné.

Úgy látszik, előttük senki sem foglalkozott hasonló problémával. Mindenesetre: nem bukkantak senkinek a műveire sem. Eredetileg fél évet engedélyeztek nekik erre a munkára, aztán még egy fél évet, de nem nagyon haladtak, most pedig már ugyancsak szorította őket a határidő.

Rubin, a munkának ezt a kellemetlen nyomását érezve, még mindig ugyanúgy, a vállán át panaszkodott:

– Ma valahogy abszolúte nincs kedvem dolgozni…

– Meglepő – dörmögte Nyerzsin, – Úgy tudom, csak négy évig harcoltál, és még öt teljes éve sem ülsz. És már elfáradtál? Szerezz egy krími beutalót.

Hallgattak egy darabig.

– Te a *sajátoddal* foglalkozol? – kérdezte halkan Rubin.
– Öhöm.
– És ki foglalkozik majd a hangokkal?
– Bevallom, rád számítottam.
– Micsoda egybeesés! Én meg terád számítottam.
– Nincs benned becsület. Mennyi irodalmat vettél ki a Lenin Könyvtárból? Híres ügyvédek beszédei. Konyi emlékiratai. „A színész munkája”. És végül – immár elveszítve minden szégyenérzetet egy tanulmány Turandot hercegnőről. Hát melyik rab dicsekedhet még ilyen könyvgyűjteménnyel a gulagban[5]?
Rubin kicsücsörítette vastag száját; ettől minden alkalommal mulatságosan ostobává lett az arca.
– Furcsa. Kivel együtt olvastam, munkaidőben, ezeket a könyveket – még a Turandot hercegnőről szólót is? Nem teveled?
– Hát én dolgoznék. Ma is önfeledten dolgoznék. De két körülmény kizökkent a munka kerékvágásából. Először is a parkettpadló kérdése kínoz.
– Miféle padlóé?
– A Kalugai városkapunál van egy belügyminisztériumi ház, félkör alakú, tornyos. Negyvenötben annak az építkezési helyén volt a lágerünk, és én parkettázótanoncként dolgoztam ott. Ma megtudtam, hogy Rojtman épp abban a házban lakik. Erre marcangolni kezdett, nos, egyszerűen az alkotó lelkiismeretessége, vagy ha úgy akarod, a presztízs kérdése: nyikorognak-e ott a padlóim vagy nem nyikorognak? Mert ha nyikorognak, akkor az kontár burkolás! És képtelen vagyok kijavítani!
– Ide hallgass! Ez drámai téma.
– A szocreálnak. Másodszor pedig: nem ízetlen dolog-e szombat este dolgozni, ha az ember tudja, hogy vasárnap csak a volnyaskáknak[6] lesz munkaszünetük?
Rubin felsóhajtott.
– És a szabadok már szétszóródtak a szórakozóhelyeken. Ez persze eléggé nyilvánvaló galádság.
– De vajon jó szórakozóhelyeket választanak-e? Vajon több kárpótlást kapnak-e az élettől, mint mi – ez még kérdéses.
Kényszerű fogolyszokás szerint olyan halkan beszélgettek, hogy még a Nyerzsinnel szemben ülő Szerafima Vitaljevna se hallhassa őket. Most mindegyikük félig oldalt fordult: háttal a szoba többi részének, arccal az ablak, a zóna lámpái, a sötétben csak sejthető őrtorony, a távoli pálmaházak

különön-külön fényeinek és Moszkva világosságának az égen derengő fehéres oszlopa felé.

Nyerzsin matematikus létére sem állt távol a nyelvtudománytól, amióta pedig az orosz nyelv hangzása a Marfinói Tudományos Kutatóintézet munkájának anyagává lett, mindig Rubinnal, az egyetlen itteni filológussal állították párba. Már két éve naponta tizenkét órát ülnek úgy, hogy érintkezik a hátuk. Már első pillanatban kiderült, hogy mind a ketten frontharcosok; hogy együtt voltak az északnyugati fronton, együtt a beloruszon, és egyformán „gentlemanhez méltó kis rendjelgyűjteményük" volt; hogy mind a kettőjüket ugyanabban a hónapban, egy és ugyanaz a SZMERS[7] tartóztatta le, ahogy a frontról hazajöttek, ugyanannak a „közérthető" *tizedik pontnak* az alapján; mind a ketten egyformán *tíz évet* kaptak (egyébként a többiek is mind ugyanennyit kaptak). Korban csak hat év a különbség közöttük, katonai rendfokozatban meg csupán egyegységnyi – Nyerzsin százados volt.

Rubin rokonszenvét megnyerte az is, hogy Nyerzsin nem hadifogság miatt került börtönbe, tehát nem fertőzte meg szovjetellenes külföldi szellem: Nyerzsin a mi szovjet emberünk volt, de egész fiatal korában a bolondulásig falta a könyveket, és kikutatta, hogy Sztálin mintegy eltorzította a leninizmust. Alig írta fel ezt a következtetést egy papírszeletre, máris letartóztatták. De Nyerzsin, bár megtörte a börtön és a láger, lényegében mégis a *mi* emberünk maradt, így hát Rubinnak volt türelme, hogy meghallgassa olykor zavaros, badar gondolatait.

Még mindig oda, a sötétségbe néztek. Rubin cuppantott egyet.

– Észbelileg mégiscsak szegény vagy. Ez nyugtalanít.

– De én nem is töröm magam: a világon sok az ész, kevés a jó.

– Itt van hát, tessék, egy jó kis könyv, olvasd el.

– Megint a szegény becsapott bikákról szól?

– Nem.

– Akkor az agyonhajszolt oroszlánokról?

– Azokról sem!

– Ide hallgass! Én az embereken sem tudok eligazodni, minek énnekem a bikák?

– Tartozol elolvasni!

– N e felejtsd el, én senkinek semmivel sem tartozom. Minden tartozásomat leróttam, ahogy Szpiridon mondja.

– Siralmas személyiség! Ez a huszadik század egyik legjobb könyve!

– És csakugyan feltárja előttem azt, amit mindenkinek meg kell érteni? Azt, hogy miben tévedtek az emberek?
– Végtelenül becsületes, okos, jó író, katona, vadász, halász, korhely és nőbolond, nyugodtan és nyíltan megvet minden hazugságot, követeli az egyszerűséget, nagyon emberi, zseniálisan naiv…
– Menj a pokolba! – mondta nevetve Nyerzsin. – Te mindig teletömöd a fülemet a zsargonoddal. Harminc évet éltem Hemingway nélkül, még elélek egy kicsit. Úgyis szétroncsolták az életemet. Hadd korlátozzam magamat! Hadd induljak el, legalább, valamerre…
Azzal elfordult az asztala felé.
Rubin felsóhajtott. Változatlanul nem nagyon talált magában hajlandóságot a munkára.
Kína térképét kezdte nézegetni, amely előtte az asztalon, egy kis polcnak volt támasztva. Ezt a térképet egyszer egy újságból vágta ki, és kartonra ragasztotta; tavaly egész évben piros ceruzával jelölte meg rajta a kommunista csapatok előnyomulását, most pedig, a teljes győzelem után, otthagyta maga előtt, hogy a csüggedés meg a fáradtság perceiben emelkedjék a hangulata.
De ma makacs szomorúság szorította össze Rubin szívét, úgyhogy ezt a szomorúságot még a győztes Kína tömör vörös foltja sem tudta leküzdeni.
Nyerzsin pedig olykor elgondolkozva szopogatta műanyag tollszárának hegyes végét, és apró betűkkel, mintha nem is tollal, hanem tűheggyel vésné oda, a szolgálati álcázásban elvesző aprócska lapra ezt jegyezte fel:
„A matematikus számára az 1917-es év történelmében nincsen semmi váratlan. Hisz a kilencven fok mellett húzódó tangens előbb felszökken a végtelenbe, de rögtön le is zuhan a mínusz végtelenbe. Ugyanúgy Oroszország is előbb felröppent az addig sohasem látott szabadsághoz, de mindjárt le is esett – bele a legrosszabb zsarnokságba.
Ez senkinek sem sikerült egy csapásra.”
Az Akusztikai Laboratórium nagy szobája élte a maga mindennapi, békés életét. Zúgott a villanyszerelő kis motorja. Vezényszavak hallatszottak: „Kapcsold be!” „Kapcsold ki!” A rádió valami ügyeletes, szentimentális „lerágott csontot” közvetített. Valaki hangosan követelt egy „hat-ká-hét” rádiócsövet.
Szerafima Vitaljevna kileste azt a percet, amikor senki se látja, és figyelmesen Nyerzsinre pillantott, aki – továbbra is tűhegyesen – teleírta a papírlapot.

Sikin őrnagy, az operatív meghatalmazott csekista azzal bízta meg, hogy figyelje ezt a rabot.

7. Női szív

Olyan kicsi nő, hogy nehéz volt nem Szimocskának nevezni – Szerafima Vitaljevna, az Állambiztonsági Minisztérium narancsszínű blúzos hadnagya, meleg kendőbe burkolózott.

A szabad munkatársak ebben az épületben mind az Állambiztonsági Minisztérium tisztjei voltak.

A szabad munkatársaknak az alkotmánynak megfelelően a legkülönfélébb jogaik voltak, egyebek közt – a munkajoga is. Egyébként hát ezt a jogot napi nyolc órában határozták meg, és az ő munkájuk nem termelt értékeket, hanem a rabok megfigyelésére korlátozódott. A raboknak viszont, akiket minden egyéb joguktól megfosztottak, annál szélesebb körű joguk volt a munkához – napi tizenkét órát dolgozhattak. Ezt a különbséget, beleszámítva a vacsoraszünetet, este hattól éjjeli tizenegyig, minden egyes laboratórium szabad munkatársainak sorban le kellett tölteniük ügyeletben, hogy a rabok munkáját figyeljék.

Ma éppen Szimocskára került sor. Most az Akusztikai Laboratóriumban ez a madárhúsú, kicsi lány volt az egyetlen hatalom és az egyetlen vezető.

Az utasítás szerint arra kellett ügyelnie, hogy a rabok dolgozzanak és ne lődörögjenek;hogy a munkahelyüket ne fegyver készítésére vagy a helyiség aláásására használják; hogy ők, akik bőven használhatnak fel rádióalkatrészeket, ne szereljenek össze rövidhullámú adókészülékeket. Tíz óra ötvenkor át kellett vennie tőlük az egész titkos dokumentációt, hogy egy nagy páncélszekrénybe tegye, azután pedig lepecsételnie a laboratórium ajtaját.

Még egy fél év sem telt el azóta, hogy Szimocskát – mihelyt elvégezte a távközlési mérnöki főiskolát – makulátlan káderlapja alapján kinevezték ebbe a számozott, titkos, különleges tudományos kutatóintézetbe, amelyet a rabok a maguk pimasz tolvajnyelvén saraskának hívtak. Az ide felvett szabadokat mindjárt tisztekké minősítették, kétszer annyi fizetést kaptak, mint a közönséges mérnökök (a katonai rangért, egyenruhára) – követelni pedig csupán odaadást és éberséget követeltek tőlük, csak ezután műveltséget és rátermettséget.

Ez jól jött Szimocskának: a főiskoláról nem hozott valami nagy tudást, nemcsak ő, hanem sok barátnője sem. Ennek sok oka volt. A kislányok már

az iskolából úgy kerültek ki, hogy nem tudták sem a matematikát, sem a fizikát (már a felső osztályokban a fülükbe jutott, hogy az igazgató a konferenciákon leszidja a tanárokat a kettesekért, így aztán akár egyáltalán ne is tanuljon az ember – bizonyítványt kap). Ezért hát a lányok, ha le is ültek tanulni a főiskolán, amikor akadt rá idejük, úgy törték át magukat azon a matematikán meg rádiótechnikán, mint egy kiúttalan, sötét erdőn – idegen volt a lelküknek, és nem értettek jóformán semmit. De a leggyakrabban egyszerűen nem jutott rá idejük. Minden ősszel egy hónapra vagy még hosszabb időre is a kolhozokba hajtották a diákokat, hogy krumplit ássanak, emiatt aztán egész évben naponta nyolc-kilenc órán keresztül előadásokat hallgattak, de a jegyzeteket elemezni nem volt mikor. Hétfőként pedig politikai oktatás folyt; aztán egy héten egyszer még valamilyen kötelező gyűlés; valamikor pedig időt kellett szakítani a társadalmi munkára is: faliújságot kellett szerkeszteni, védnöki hangversenyeket adni; aztán otthon is segíteni kellett, üzletekbe járni, mosakodni, öltözködni. És a mozi? A színház? A klub? Ha diákkorában nem szórakozik, nem táncol az ember – akkor mikor?! Nem azért adatott a fiatalság, hogy emésztődjünk! Ezért hát a vizsgákra Szimocska és barátnői sok-sok puskát írtak, a női ruházatnak a férfiak számára elérhetetlen helyeire dugták, majd a vizsgán előhúzták, kisimították azt, amelyiket éppen kellett, és előkészítő lapnak tüntették fel. A vizsgáztatók pótkérdésekkel persze könnyen leleplezhették volna a diáklányok tudásának elégtelenségét, de maguk is végtelenül agyon voltak terhelve ülésekkel, gyűlésekkel, a dékáni, a rektori hivatal követelte beszámoló sokféle tervezetével és formanyomtatványával, így hát nehezükre esett volna másodszor is lefolytatni a vizsgát, ráadásul lelehordták őket a rossz előmenetel miatt – a termelésben a selejtért leszidják az embert –, arra az alighanem Krupszkaja írásából vett idézetre támaszkodva, hogy nincs rossz tanuló, csak rossz előadók vannak. Ezért a vizsgáztatók nem nagyon zavarták meg, hanem ellenkezőleg, iparkodtak minél kedvezőbben és gyorsabban levizsgáztatni a felelőket.

Szimocska és barátnői a felsőbb évfolyamokon szomorúan jöttek rá, hogy nem szerették meg, sőt tehernek érzik a szakmájukat, de már késő volt. És Szimocska remegett: hogyan áll helyt a termelésben?

És lám, Marfinóba került. Itt mindjárt nagyon tetszett neki az, hogy nem bízták meg semmilyen téma önálló kidolgozásával sem. De nemcsak olyan kislánynak, mint ő, hanem férfiembernek is félelmetes lett volna átlépni

annak a Moszkva környéki, elszigetelt várnak a zónáját, ahol válogatott őrség és felügyelői állomány vigyázta a legveszedelmesebb politikai bűnösöket.

Őket, a Távközlési Főiskola mind a tíz végzős növendékét, együtt instruálták. Megmagyarázták nekik, hogy rosszabb helyre kerültek, mint hogyha hadba vonultak volna – kígyófészekbe kerültek, ahol egyetlenegy óvatlan mozdulat pusztulással fenyeget. Elmondták, hogy itt az emberi nem söpredékével találkoznak majd, olyan emberekkel, akik nem méltók arra az orosz nyelvre, amelyet, sajnos, bírnak. Figyelmeztették őket, hogy ezek az emberek különösen azért veszélyesek, mert nem mutatják ki nyíltan a foguk fehérét, hanem állandóan a szívélyesség és a jólneveltség álarcát viselik; ha pedig valaki a bűneik felől faggatná őket (ami szigorúan tilos!), agyafúrt hazugsággal igyekeznek úgy feltüntetni magukat, hogy ártatlanul szenvednek. A lányok figyelmét felhívták, hogy őnekik sem szabad kiönteniük teljes gyűlöletüket ezekre a bitangokra, hanem a maguk részéről, külsőleg, szívélyességet kell mutatniuk, de ne bocsátkozzanak olyan beszélgetésbe, amely nem tartozik a tárgyra, ne fogadjanak el tőlük semmilyen megbízást, amely a szabad világba szól, ha pedig valaki megszegi a tilalmat, vagy gyanakszik, hogy megszegik, vagy felmerülhet a gyanúja annak, hogy megszegik, rögtön siessen Sikin őrnagyhoz, az operatív meghatalmazotthoz.

Sikin őrnagy – nagy fejű, őszülő kefehajú, gyermekméretű cipőbe bújtatott, kicsiny lábú, fontoskodó, alacsony, feketés férfi – ilyen gondolatot fejezett ki: bár őneki és sok más tapasztalt embernek a végletekig világos ezeknek a gonosztevőknek kígyóbenseje, az olyan tapasztalatlan lányok között, mint az ideérkezettek, akadhat egy olyan, akiben megdobban a humánus szív, és valamilyen tilalomszegést követ el – például odaad elolvasni egy könyvet a szabad emberek könyvtárából (arról nem is beszélve, hogy bedob egy levelet a postaládába, mert azt a levelet, bármilyen Marja Ivanovnának címezték is, elkerülhetetlenül az amerikai kémközpontba küldik). Ő, Sikin őrnagy, nyomatékosan kéri a többi lányt: ha látják, hogy barátnőjük elbukott, ez esetben nyújtsanak neki elvtársi segítséget, nevezetesen: őszintén közöljék ővele, Sikin őrnaggyal, mi történt.

Az őrnagy a beszéde végén nem titkolta, hogy a rabokkal való kapcsolatot a büntető törvénykönyv bünteti, márpedig a büntető

törvénykönyv – mint ismeretes – meglehetősen tág: akár huszonöt évi kényszermunkát is magában foglalhat.

Nem lehetett borzongás nélkül elképzelni azt a reménytelen jövőt, amely rájuk várt. Némelyik lánynak még könnybe is lábadt a szeme. De a bizalmatlanság magvát már elhintették közöttük. Így hát az instrukcióról távoztukban nem a hallottakról, hanem mellékes dolgokról beszélgettek.

Szimocska nem volt se élő, se holt, amikor Rojtman mérnök őrnagy nyomában belépett az Akusztikai Laboratóriumba, és az első pillanatban még össze is akarta húzni a szemét.

Azóta eltelt egy fél év – és valami furcsa dolog történt Szimocskával. Nem, nem ingott meg a meggyőződése az imperializmus szennyes fondorlatairól. Ugyanígy könnyen lehetségesnek tartotta, hogy azok a rabok, akik valamennyi többi szobában dolgoznak – véreskezű gonosztevők. De mindennap, valahányszor csak találkozott az Akusztikai Laboratórium tucatnyi rabjával, hiába erőlködött, nem tudta felfedezni azokat a cégéres nemzetközi banditákat, akikre a moziban olyan könnyen rátalál a néző, és akiket oly ügyesen kihalász a kémelhárításunk, ezekben az emberekben, akik komoran közömbösek voltak a szabadság, a sorsuk, a tízéves és negyedszázados börtönbüntetésük iránt – a tudományok kandidátusaiban, a mérnökökben és a szerelőkben, akiket mindennap csak a munka gondja terhelt, azé, amely idegen volt tőlük, egy garasnyi keresetet, egy szemernyi dicsőséget sem hozott nekik.

Szimocska nem érzett félelmet előttük. De gyűlöletet sem találhatott magában velük szemben. Ezek az emberek csak feltétlen tiszteletet keltettek benne sokféle tudásukkal és bajuk elviselésében tanúsított állhatatosságukkal. Bármennyire is harsogta komszomolista kötelessége, bármennyire is intette honszerelme, hogy aprólékos-gondosan jelentse az operatív meghatalmazottnak a foglyok minden lépését és ballépését – megmagyarázhatatlan, miért –, Szimocska ezt immár aljasnak és lehetetlennek tartotta volna.

Még kevésbé volt ez lehetséges legközelebbi szomszédjával és munkatársával: Gleb Nyerzsinnel szemben, aki két asztalon túl, arccal őfeléje ült.

Szimocska az egész eltelt idő alatt szorosan együtt dolgozott vele, mivel a férfi mellé irányították, hogy artikulációs kísérleteket végezzen. A marfinói saraskában minduntalan értékelni kellett különféle telefonszakaszokon a hallhatóság minőségét. Bármennyire tökéletesek

voltak is a készülékek, még nem találtak fel olyat, amelynek mutatója jelezte volna ezt a minőséget. Csak az egyes szótagokat, szavakat vagy mondatokat olvasó bemondó meg a hallgatók füle, amely a vizsgált szakaszon vadászott a szövegre, adhatott értékelést – bizonyos hibaszázalék útján. Az ilyen vizsgálatokat nevezték artikulációsnak.

Nyerzsin e vizsgálatok legjobb matematikai megszervezésével foglalkozott, azazhogy a főnökség terve szerint foglalkoznia kellett volna. Minden sikeresen haladt, úgyhogy Nyerzsin már össze is állított egy háromkötetes monográfiát módszerükről. Valahányszor pedig egyszerre sok munkájuk halmozódott fel, őneki meg Szimocskának, Nyerzsin pontosan kiszámította, hogyan következnek egymás után az elhalasztható és a halaszthatatlan műveletek, magabiztosan intézkedett, eközben fiatalos lett az arca, úgyhogy Szimocska, aki mindig filmek alapján képzelte el a háborút, ilyen percekben századosi egyenruhában, robbanások füstjében jelenítette meg Nyerzsint, ahogy lobog sötétszőke haja, és azt kiáltja ütegének: „Tűz!” (A filmek ezt a pillanatot mutatták a leggyakrabban.)

Ám erre a gyorsaságra azért volt szükséges Nyerzsinnek, hogy a külső munkát teljesítve, minél hosszabb időre megszabaduljon magától a mozgástól. Egyszer így is mondta Szimocskának: „Én azért vagyok tevékeny, mert gyűlölöm a tevékenységet.” „Hát mit szeret?” – kérdezte félénken. „A gondolkodást” – felelte a férfi. És csakugyan: ahogy alábbhagyott a munka rohama, óraszámra csak ült, szinte nem változtatott a testhelyzetén, arcbőre szürkévé, öregessé vált, ráncok szelték át meg át. Hová tűnt a magabiztossága? Lomha lett és határozatlan. Sokáig gondolkozott, mielőtt beírt volna néhány mondatot azok közé a tűhegyesen apró feljegyzések közé, amelyeket Szimocska ma is világosan látott az asztalán, a műszaki kézikönyvek és cikkek halmai között. Azt is észrevette, hogy valahová az asztala bal alsó részébe dugta, mintha nem is akarná a fiókba tenni. Szimocska majd elepedt a kíváncsiságtól, hogy megtudja, miről ír, és kinek. Nyerzsin, bár nem tudta, a lány rokonszenvének és elragadtatásának középpontja lett.

Szimocska lányélete mindeddig nagyon szerencsétlenül alakult. Nem volt csinos: arcát elrontotta túlságosan megnyúlt orra, a haja valami okból nem volt sűrű, rosszul nőtt, a tarkóján kis, gyér csomóba gyűlt. Szimocska termete nem egyszerűen kicsi, hanem rendkívül kicsi, úgyhogy a lány körvonala inkább egy hetedikes kislányé, semmint felnőtt nőé. A tetejébe még szigorú is, nem kedveli a tréfát, az üres játékosságot – ez szintén nem

vonzza a fiatalembereket. Így aztán huszonhárom éves korára úgy alakult a dolog, hogy még senki sem udvarolt neki, senki sem ölelte és csókolta meg.

Nemrég, alig egy hónapja valami baja esett a mikrofonnak a fülkében, és Nyerzsin hívta Szimát, hogy javítsa meg. A lány belépett, kezében csavarhúzó; a hangtalan, fülledt fülkében, ahol alig fért el két ember, odahajolt a mikrofonhoz, amelyet már Nyerzsin is nézegetett, eközben – noha maga se gondolta volna előre – hozzáért az arca a férfiéhoz. Hozzáért, és ő megdermedt rémületében – most mi lesz?! El kellett volna löknie magát, de ő továbbra is bambán nézegette a mikrofont. Húzódott, húzódott ez az életében legszörnyűbb perc – arcuk egymáshoz érve égett – a férfi se mozdult! Majd hirtelen körülkarolta a leány fejét, és szájon csókolta. Szimocska egész testét boldog gyöngeség árasztotta el. E pillanatban egy szót sem szólt, sem a Komszomolról, sem a hazáról, csak annyit mondott:

– Nincsen bezárva az ajtó!…

Vékonyka, lebegő, sötétkék függöny választotta el őket a zajos nappaltól, a jövő-menő, beszélgető emberektől, akik bármikor félrehajthatták a függönyt, és beléphettek. Nyerzsin fogoly semmit sem kockáztatott, legfeljebb csak tíznapi sötétzárkát – a lány a káderlapját, a karrierjét, talán még a szabadságát is kockáztatta, de nem volt ereje elszakadni attól a két kartól, amelyek hátradöntötték a fejét.

Életében először csókolta meg férfi!

A kígyóravaszsággal összekovácsolt acéllánc[8] annál a szemnél szakadt szét, amelyet női szívből forrasztottak.

8. Maradj, pillanat!

– Kinek a kopasz feje dörgölőzik hozzám ott hátul?

– Gyermekem! Mégiscsak lírai hangulatban vagyok. Csevegjünk egy kicsit.

– Tulajdonképpen el vagyok foglalva.

– Ugyan már – el vagy foglalva!… Elromlott a kedvem, Glebka.

Ahogy annál a hevenyészett német karácsonyfánál ültem, és mondani kezdtem valamit a fedezékemről, amely a Pultusktól északra eső felvonulási területen volt, egyszeriben megrohantak a frontélet emlékei! Mindez olyan eleven volt, olyan kellemes!… Ide hallgass: a háborúban mégiscsak sok jó van, mi?!…

– Ezt már olvastam német katonai folyóiratokban, mielőtt megismertelek volna – kerültek néha a kezünkbe: lelki megtisztulás, Soldatentreue…

– Gazember. De ha akarod, ennek mégis van racionális magva…

– Ezt nem engedhetjük meg magunknak. A taoista etika azt mondja: „A fegyver – a boldogtalanság eszköze, nem pedig a lelki nemességé. A bölcs nem szívesen győz.”

– Mit hallok? Szkeptikusból már taoistának csaptál fel?

– Még nem dőlt el.

– Előbb az én legjobb fritzeim jutottak eszembe – hogyan készítettünk aláírásokat a röplapok képeihez: az anya, aki átöleli gyermekeit, aztán a síró, szőke Margarete; ez volt a legsikeresebb röplapunk, versbe szedett szöveggel.

– Emlékszem rá, felszedtem belőle.

– És akkor egyszeriben elöntött mindez… Nem beszéltem még Milkáról? Az Idegen Nyelvek Főiskolájának diákja volt, negyvenegyben végzett, és a mi osztályunkhoz küldték tolmácsnak. Egy kicsit pisze, mozdulatai hevesek.

– Várj csak, az a lány ez, aki veled együtt indult, hogy fogadja Graudenz fegyverletételét?

– Az, az! Meglepően hiú leány volt, nagyon szerette, ha dicsérik a munkáját (de hogy szidják, isten mentsen tőle), így aztán felterjesztették érdemrendekre. Emlékszel, az Északnyugati Fronton, ott a Lovatyon túl, ha

Rahlicitól Novo-Szvinuhovo felé megyünk, Podcepocsjétől egy kicsit délre – egy erdő van?

– Arrafelé sok az erdő. A Regyának azon vagy ezen az oldalán?

– Ezen.

– Jó, azt ismerem.

– No, hát abban az erdőben kószáltunk vele egész nap. Tavasz volt… Nem tavasz, március: az embernek a vízben cuppog a lába, szurkosvászon csizmája tócsákban, a feje pedig nedves lett a hőségtől a kucsma alatt, de az az illat, az a levegő! Tudod. Úgy kószáltunk, mint akik először szerelmesek, mint fiatal házasok. Miért van az, hogy ha egy nő új neked, mindent átélsz vele, egészen elölről, úgy feltöltődsz, mint egy ifjú és… Hm?… Végtelen erdő! Itt-ott, ritkásan, egy-egy fedezék füstje, hetvenhatos lövegek ütege egy tisztáson. Mindig kikerültük őket. A nyirkos, rózsaszínű estéig kószáltunk. Egésznap gyötört az a lány. Ekkor az állásunk felett egy „ráma" kezdett körözni. Milka ekkor azt gondolta: nem akarom, hogy lelőjék, semmi rosszat nem tett. Ha nem lövik le – jó, az erdőben maradunk éjszakára.

– No, ez már megadás volt. Ki látott még olyat, hogy a mi légvédelmi tüzéreink eltalálták egy „rámát"?

– Hát igen… Ahány légvédelmi ágyú csak volt a Lovatyon innen és a Lovatyon túl, mind tüzelt rá egy jó óra hosszat, és nem találták el. Így aztán… Találtunk egy üres fedezéket…

– Föld felettit.

– Emlékszel rá? Pontosan! Ott egy évvel korábban sok olyasmit építettek, mint a vadállatok vacka.

– De hiszen ott nedves a föld, nem áshat ja be magát az ember.

– No igen. Belül fenyőgallyakkal van teleszórva a fedezék, rönkjeinek illata gyantás, egy kis füstszag van a korábbi szabad tüzektől kályha nincs, tehát csak úgy, közvetlenül fűtöttek. A tetőn meg lyuk van. Fény persze egyáltalán nincs… Amíg a szabad tűz égett, árnyékok imbolyognak a rönkökön… Glebka! Ez aztán az élet, mi?!

– Megfigyeltem: ha lány szerepel egy-egy börtönbeli történetben, akkor minden hallgatója, köztük én is, szenvedélyesen azt kívánja, a történet vége felé a lány már ne legyen lány. A rabokat főként ez érdekli az elbeszélésben. Ebben benne van a világigazságosság keresése, nem gondolod? A vaknak a látóktól kell megbizonyosodnia arról, hogy az ég kék maradt, a fű meg zöld. A rabnak azt kell hinni, hogy maradtak még a

világon kedves, élő nők, és – odaadják magukat a szerencsés férfiaknak… No nézd csak, micsoda este jutott eszedbe! A szeretőddel vagy, ráadásul egy gyantaillatú fedezékben, ráadásul amikor nem lőnek. Jó kis háborúra találtál!… A feleséged meg azon az estén beváltotta a cukorjegyeket – a papírhoz ragadó, szétnyomott, összeragadt selyemcukorkát vásárolt, és azt számítgatta, hogyan ossza be harminc napra a kislányainak…

– Jó, korholj, korholj… Nem lehet, Glebka, hogy a férfi csak egy nőt ismerjen, ez annyit jelent, mint egyáltalán nem ismerni őket. Szegényíti a lelkünket.

– Már itt a lélek is? Pedig azt mondta valaki: ha jól megismertél egy nőt…

– Badarság!

– És ha kettőt?

– Kettő nem jelent semmit. Csak sok-sok összehasonlításból lehet megérteni valamit. Ez nem a mi hibánk, és nem a mi bűnünk – a természet akarta így.

– Tehát – a háborúval kapcsolatban! A Butirkiban, a 73-as cellában.

– …az első emeleten, egy keskeny folyosón…

– …úgy van! Egy fiatal moszkvai történész, Razvodovszkij professzor, akit az imént ültettek le, és aki persze nem járt a fronton, meggyőzően, okosan, hevesen bizonyítgatta – szociális, történelmi és etikai meggondolások alapján –, hogy van a háborúban jó is. A cellában meg volt vagy tíz frontharcos – mieink is, vlaszovisták is –, csupa halálmegvető, vakmerő fickó, hol nem harcoltak ezek; mégis kis híján széttépték azt a professzort, feldühödtek: nincs a háborúban egy fikarcnyi jó sem! Én csak hallgattam őket, és nem szóltam semmit. Razvodovszkijnak nyomós érvei voltak, néhány pillanatban úgy tetszett, hogy őneki van igaza, sőt néha az én emlékeim is jót sugalltak – de nem mertem vitába szállni a katonákkal: az a bizonyos, amiben egyet akartam érteni a civil professzorral, volt az a bizonyos, ami megkülönböztetett engem, a nagy ágyúk mellett szolgáló tüzért a gyalogságtól. Lev, jusson eszedbe, te a fronton ennek az erődnek a bevételén kívül valósággal pridurok[9] voltál, ha egyszer nem volt olyan harcrended, amelyiktől az életed árán sem lehetett eltérni! Én is pridurok vagyok, ha egyszer magam nem mentem rohamra, és nem is parancsoltam meg az embereimnek. És lám, hamis emlékezetünkben elmerül, ami szörnyű…

– De hisz én nem mondom…

– …s felmerül, ami kellemes. De abból a „szép” napból, amikor a zuhanórepülést végző Junkersek kis híján darabokra téptek Orjolnál sehogy sem tudok örömet felidézni magamban! Nem, Ljovka, a háború addig jó, amíg messzi van!

– De hisz én nem mondom, hogy jó, de visszaemlékezni rá – mégis jó!…

– Ugyanígy valamikor jólesően emlékszünk vissza a lágerre is A fegyenctovábbítókra is.

– A fegyenctovábbítókra? A gorkijira? A kirovira? Ne-em…

– Ennek az oka, hogy ott az igazgatóság elhappolta a bőröndödet, és nem akarsz tárgyilagos lenni. Meg aztán valaki ott is nagy ember volt – raktáros vagy fürdős –, együtt élt egy salasovkával[10], úgy is mondja el mindenkinek, hogy a fegyenctovábbító börtönnél nincs jobb hely. Hisz általában a boldogság, a *szcsasztye* fogalma viszonylagosság, kitalálás.

– A bölcs etimológia ebben a szóban megörökítette a fogalom átmeneti, irreális jellegét. A „szcsasztye” ebből a szóból származik: szecsaszje, vagyis – ebben az órában, e pillanatban.

– Nem, magiszter, már megbocsásson! Olvassa Vlagyimir Dalt.

A „szcsasztye” a szo-csasztye szóból ered, vagyis kinek milyen hányad jutott, ki mekkora részt szakított az élettől. A bölcs etimológia a boldogság nagyon alantas magyarázatát adja nekünk.

– Várj, az én szófejtésem szintén Dalból való.

– Csodálkozom. Az enyém is.

– Ezt minden nyelvben kutatni kell. Felírom!

– Mániás!

– Bolondtól hallom! Gyerünk, foglalkozzunk összehasonlító nyelvészettel.

– Minden a *ruká*ból (kézből) származik? Marr?

– No, egyen meg a fene, ide hallgass! Olvastad a *Faust* második részét?

– Azt kérdezd, olvastam-e az elsőt? Mindenki azt mondja, hogy zseniális, de senki sem olvassa. Vagy pedig Gounod alapján ismeri. – No nem! az első rész közérthető, mit akarsz?

> *Nincs mit mondanom napokról, világokról –*
> *Csupáncsak az embernek szenvedését látom…*

– No lám, ezt értem!

– Vagy:

Mit nem tudunk, az szükségeltetik,
amit tudunk, annak mi haszna.

– Nagyszerű!

– A második rész, igaz, egy kicsit nehéz – mondta Lev. – De micsoda mély eszmék vannak benne! Hiszen ismered Faust egyezségét Mefisztóval: csak akkor kapja meg Faust lelkét, amikor Faust így szól a pillanathoz: „Oly szép vagy, ó, ne szállj tovább!"[11] De semmi, amit Mefisztó Faust elébe rak – a fiatalság visszaadása, Margit szerelme, könnyű győzelem a vetélytárson, végtelen gazdagság, a lét minden titkának tudása –, semmi sem szakítja ki Faust melléből a sóváran óhajtott felkiáltást. Hosszú évek múlnak el, magát Mefisztót már elcsigázta, hogy ez után a telhetetlen lény után kószáljon, látja, hogy az embert nem lehet boldoggá tenni, és fel akar hagyni ezzel a meddő ötlettel. Faust másodszor is megöregedve, megvakulva azt parancsolja: hívjanak össze több ezer kubikost, kezdjenek el csatornákat ásni, hogy mocsarakat csapoljanak le. Kétszeresen öreg agyában, amelyet a cinikus Mefisztó elborultnak és őrültnek tart, nagy eszme villant fel: boldoggá teszi az emberiséget. Mefisztó jeladására megjelennek a pokol szolgái, a lemurok, és hozzáfognak, hogy sírt ássanak Faustnak. Mefisztó egyszerűen el akarta ásni, hogy megszabaduljon tőle, mert már elvesztette a reményt, hogy megkaparintsa a lelkét. Faust hallja a sok ásó pengését. Mi ez? – kérdezi. Mefisztót nem hagyja cserben a gúnyolódás szelleme. Hamis képet fest Faustnak: mocsarakat csapolnak le. Kritikánk szereti szociálisan optimista értelemben magyarázni ezt a mozzanatot: állítólag Faust, mivel érzi, hogy hasznot hajt az emberiségnek, és mivel nagy-nagy örömét leli benne, így esd a pillanathoz:

Oly szép vagy, ó, ne szállj tovább!

Csakhogy nem lehet eligazodni – hátha kigúnyolta Goethe az emberi boldogságot! Hisz valójában nincsen semmilyen haszon semmilyen emberiségnek! A várva várt, szakramentális mondatot a becsapott és hátha csakugyan – megőrült Faust a sírjától egylépésnyire ejti ki, és a lemurok rögtön a gödörbe gyömöszölik. Hát mi ez? Himnusz a boldogsághoz vagy a boldogság kigúnyolása?

– Jaj, Ljovocska, csakis ilyennek szeretlek, mint most vagy: amikor szívből okoskodol, bölcsen beszélsz, nem pedig megbélyegző címkéket ragasztgatsz.

– Pürrhón[12] szánalmas vakarcsa! Hiszen tudtam, hogy örömet szerzek neked. Hallgasd tovább. Az egyik háború előtti előadásomban azok pedig ördögien merészek voltak akkoriban! – a *Faust*nak erről a részletéről szólva kifejtettem azt az elégikus gondolatot, hogy boldogság nincs; hogy az elérhetetlen vagy illuzórikus… Ekkor egyszer csak ideadtak egy apró kockás, miniatűr női jegyzetfüzetből kitépett cédulát:

„Én pedig szerelmes vagyok – és *boldog*! Mit mond erre nekem?”

– És mit mondtál?…

– Hát mit lehet erre mondani?…

9. Ötödik éve tartanak a műszakok

Annyira belemerültek a beszélgetésbe, hogy egyáltalán nem hallották a laboratórium zaját és a távoli sarokban tolakodóan szóló rádiót. Nyerzsin a forgószékén megint háttal fordult a laboratórium felé, Rubin oldalt hajolt, és a karosszék támláján keresztbe font karjára tette szakállát.

Nyerzsin úgy beszélt, ahogy a rég kihordott gondolatokat szokták elmondani.

– Amikor régen – még szabadlábon voltam – azt olvastam a könyvekben, hogy a bölcsek az élet értelméről gondolkoztak, meg azon: mi a boldogság, nem nagyon értettem ezeket a részeket. Megadtam nekik, ami kellett: a bölcseknek, státusuknál fogva, gondolkodniuk kell. De mi az élet értelme? Élünk – ez az értelme. A boldogság? Amikor nagyon-nagyon jól érzi magát az ember, ez a boldogság közismert. Hála a börtönnek! Hagyta, hogy elgondolkozzam. Ahhoz, hogy a boldogság természetét megértsük – engedd meg, hogy elemezzük előbb a jóllakottság természetét. Emlékezz a Lubjankára vagy a kémelhárító hivatalra. Emlékezz arra a vizes – egyetlen foltnyi zsír nélkül való –, híg árpa- vagy zabkására! Vajon *eszed*? Vajon *nyeled*? Áldozol! Szent remegéssel magadhoz veszed, mint azt a bizonyos oltáriszentséget. Lassan eszed, fából faragott kanalad hegyéről eszed, teljesen belemerülsz az evés folyamatába, csak az evésre gondolsz – és az étel ambróziaként szétárad egész testedben, belereszketsz abba a gyönyörűségbe, amely feltárul előtted ezekben a szétfőtt szemcsékben és az őket egyesítő, zavaros folyadékban. És lám, bár a *semmivel* táplálkoztál, élsz hat hónapot, és élsz tizenkettőt! Hát lehet ezzel összehasonlítani a frissen sült hús durva zabálását?

Rubin nem tudott és nem szeretett sokáig hallgatni valamit. Minden beszélgetést úgy fogott fel (meg hát többnyire úgy is alakult), hogy éppen ő szórta szét barátainak azt a szellemi zsákmányt, amelyet az ő felfogóképessége ragadott meg. Most is igyekezett félbeszakítani Nyerzsint, de ő mind az öt ujját belevájta a barátja kezeslábasába, rázta a mellét, és nem engedte szóhoz jutni:

– Így hát a magunk nyomorúságos bőrén és szerencsétlen társainkon tapasztaljuk meg a jóllakottság természetét. A jóllakottság egyáltalán nem attól függ, mennyit eszünk, hanem attól, hogyan eszünk! Ugyanúgy

vagyunk a boldogsággal is, Ljovuska, az egyáltalán nem függ a külső javaktól: mennyit szakítottunk az élettől. Csak attól függ, milyen hozzájuk a viszonyunk. Erről azt mondja még a taoista etika: „Az, aki tud elégedett lenni, mindig elégedett lesz.”

Rubin gúnyosan elnevette magát.

– Te eklektikus vagy. Mindenhonnan kitépsz egy-egy tarka tollat, és mind a magad madárfarkába tűzöd.

Nyerzsin hevesen megcsóválta fejét, és rázta a kezét. Haja homlokára hullt. Tűzbe hozta a vita, így hát úgy festett, mint egy tizennyolc éves fiú.

– Ne keverd a dolgokat, Ljovka, ez egyáltalán nem igaz! Én nem az elolvasott filozófiákból vonom le a következtetéseket, hanem azokból az élettörténetekből, amelyeket a börtönökben mondanak el az emberek. Amikor pedig a *saját* következtetéseimet kell megfogalmaznom miért fedezném fel még egyszer Amerikát? A filozófia bolygóján már rég felfedeztek minden földet! Ha átlapozom a régi bölcsek műveit, az én legújabb gondolataimat találom ott. Ne szakíts félbe! Példát akartam felhozni rá: a lágerben, még inkább pedig itt, a saraskában, ha egyáltalán esik ilyen csoda – csendes munkaszüneti vasárnap, egy nap is elég, és felenged a lelkem fagya, bár semmi sem fordult jobbra a külső helyzetemben, de enyhül a börtön igája, és őszinte beszélgetés adódik, vagy elolvasok egy őszinte oldalt, máris a csúcsponton vagyok! Már sok-sok éve nincs igazi életem, de elfelejtettem. Megmérettem: súlytalan vagyok, anyagtalan!!! Odafent fekszem az ágyamon, a felsőn, nézem a mennyezetet: közel van, csupasz, rosszul vakolták – mégis meg-megremegek a lét tökéletes boldogságától! A gyönyörűség szárnyán alszom el. Egyetlen államelnök, egyetlen miniszterelnök sem alhat el annyira elégedetten az elmúlt vásárnappal!

Rubin jóindulatúan elvigyorodott. Ebben a vigyorban volt egy kis egyetértés is, egy kis leereszkedés is eltévedt fiatalabb barátjához.

– De mit mondanak ennek kapcsán a Védák nagy könyvei? – kérdezte, és mókásan előrecsücsörítette a száját.

– A Védák könyveit nem ismerem, de Szánkhja könyvei azt mondják: „Az emberi boldogságot a szenvedéshez sorolják azok, akik tudnak különbséget tenni.”

– Jól beletanultál – dörmögte a szakállába Rubin.

– Idealizmus? Metafizika? Mért nem ragasztgatsz címkét rám?

– Mityaj zökkent ki a kerékvágásból?

– Nem, Mityaj egész más oldalra próbál terelni. Te gubancos szakállú! Ide hallgass! A szakadatlan győzelmek boldogsága a kívánságok maradéktalan teljesülésének, a teljes jóllakottságnak a boldogsága – *szenvedés!* Lelki vész, afféle szakadatlan erkölcsi gyomorégés. Nem a védanta filozófusai vagy az a Szánkhja, hanem én, személy szerint én, Gleb Nyerzsin, ötödik éve fogoly, a fejlődésnek arra a fokára emelkedtem, amelyen az ember kezdi a rosszat is jónak tekinteni – így hát én ahhoz a nézőponthoz ragaszkodom, hogy az emberek maguk sem tudják, mire is törekedjenek. Elgyengülnek a meddő verekedésben azért a maréknyi anyagi jóért, és úgy halnak meg, hogy nem ismerik tulajdon lelki gazdagságukat. Amikor Lev Tolsztoj arról ábrándozott, hogy börtönbe csukják, úgy gondolkozott, mint egészséges lelki életű, igazi látó ember.

Rubin hahotára fakadt. Mindig hahotázott a vitákban, ha teljesen elvetette ellenfele nézeteit (márpedig mindig így adódott a börtönben).

– Ide figyelj, gyermekem! Belőled a meg nem erősödött ifjonti öntudat szól. Te a saját személyes tapasztalataidat többre tartod az emberiség kollektív tapasztalatánál. Téged megmérgezett a cellaveder párája – és ezen a párán át akarod meglátni a világot. Azért, mert mi személy szerint hajótörést szenvedtünk, azért, mert a mi személyes sorsunk rosszul alakult, hogy engedheti meg egy férfi, hogy megváltozzék, hogy csak egy kissé is elforduljon meggyőződésétől?

– Te meg büszke vagy az állhatatosságodra?

– Igen! Hier stehe ich und kann nicht anders.[13]

– Fafejű! Hisz éppen ez a metafizika! Ahelyett, hogy tanulnál itt, a börtönben, magadba szívnád az új életet…

– Mi-lyen életet? A szerencsétlen flótások mérges epéjét?

– …te tudatosan betapasztottad a szemedet, bedugtad a füledet, pózba vágtad magadat – és ebben látod az okosságodat? A fejlődésről való lemondás – okos dolog? Annak a pokoli kommunizmusotoknak a diadaláért erőszakot teszel magadon: hinni akarsz, de nem hiszel?

– Csakhogy ez nem hit, hanem tudományos ismeret, te balga! És én pártatlan vagyok.

– Te?! Te pártatlan?

– Ab-szolúte! – mondta méltósággal Rubin.

– De hisz életemben nem ismertem nálad pártosabb, elfogultabb embert!

– Emelkedj már magasabbra a vakondtúrásodnál! És nézd már végre történelmi keresztmetszetben a dolgokat! Tör-vény-sze-rű-ség! Érted, mit

jelent ez a szó? Elkerülhetetlenül érvényesülő törvényszerűség! Minden arrafelé tart, amerre kell! A történelmi materializmus nem szűnhet meg igazság lenni csak azért, mert mi börtönben vagyunk. Úgyhogy nincs értelme turkálgatni, holmi korhadt szkepszist kifordítani a földből!

– Érts meg, Lev! Nem örömmel, hanem fájó szívvel váltam meg ettől a tanítástól! Hiszen ez volt fiatalságom pátosza és zengzetessége. Miatta elfelejtettem és elátkoztam minden egyebet. Én most fűszál vagyok, olyan tölcsérben növök, ahol egy bomba kifordította a hit fáját. De amióta a börtönbeli vitákban folyton csak ütnek…

– Mert nem volt elég eszed, te tökfilkó!

– …a becsületem azt diktálja, hogy ott kell hagynom a ti rozzant építményeteket. És másikat kell keresni. Ez pedig nem könnyű dolog. Az én szkepticizmusom talán csak pajta az út mellett, hogy elüldögéljek addig, amíg tart a rossz idő.

– Vendégoldal, járomszeg, járjad, bolond, az eszed! Szke-epszis! Hát válik belőled rendes szkeptikus? A szkeptikusnak tartózkodnia kell a véleménynyilvánítástól, te meg mindenről tolakodóan ítélkezel! A szkeptikusnak ataraxia kell, lelki nyugalom, te pedig folyton fortyogsz, vagy kell, vagy sem!

– Igen! Igazad van! – Gleb a fejéhez kapott. – Arról ábrándozom, hogy tartózkodó legyek, magamban csakis… lebegő gondolatokat táplálok, de a körülmények megcsavarnak, és én forgok-pörgök, acsarkodom, méltatlankodom…

– Lebegő gondolat?! És képes vagy engem torkon ragadni azért, mert Dzsezkazganban nincs elég ivóvíz!

– Téged kellene odahajtani, te dög! Valamennyiünk közül csak te véled úgy, hogy az Állambiztonsági Minisztérium módszerei szükségesek…

– Igen! Szilárd büntetőrendszer nélkül nem létezhet az állam…

– …Így hát téged kell Dzsezkazganba hajtani! Ott majd milyen nótát fújsz?!

– Hiszen te hatökör vagy! Legalább olvastad volna el előbb, hogy mit mondanak a szkepticizmusról a nagy emberek. Lenin!

– Nos? Mit mondott Lenin? – Nyerzsin elcsöndesedett.

– Lenin azt mondta: „A liberális oroszországi nyelvbuzerálás lovagjainak a szkepticizmus átmeneti forma a demokráciától a szolgalelkű, szennyes liberalizmushoz.”

– Hogy-hogy-hogy? Nem ferdítetted el?

– Pontosan így van. Ez a *Herzen emlékezeté*ből való, és arra vonatkozik, hogy…
Nyerzsin a kezébe temette a fejét, mint akit letaglóztak.
– Nos? – kérdezte lágyabban Rubin. – Érted már?
– Igen. – Nyerzsin az egész törzsével imbolyogni kezdett. – Jobban nem is mondhatta volna. És én valamikor imádtam őt!…
– No és?
– És? Hát ilyen egy nagy filozófus nyelve? Így szoktak szitkozódni, amikor kifogynak az érvelésből. A nyelvbuzerálás lovagjai! Még kiejteni is utálatos! A liberalizmus a szabadság szeretete, de hát az szolgalelkű és szennyes. És az ütemes taps ugrás a szabadság birodalmába, mi?
A két barát elvesztette óvatosságát, úgyhogy felkiáltásaikat már hallhatta Szimocska. A lány régóta szigorú rosszallással pillantgatott Nyerzsinre. Bántotta, hogy elmúlt az este, az ügyelete, a férfi pedig sehogyan sem akarta kihasználni az alkalmas estét, sőt még arra sem szakított időt, hogy feléje forduljon.
– Nem! Neked mégiscsak teljesen kificamodott az agyad – szólt kétségbeesetten Rubin. – Határozd meg jobban!
– Jó, ha így mondom, lesz valami értelme: a szkepticizmus a fanatizmus elfojtásának formája. A szkepticizmus a dogmatikus elmék felszabadításának formája.
– És ugyan ki dogmatikus itt? Én? Én csakugyan dogmatikus vagyok? – Rubin nagy, meleg szeme szemrehányóan nézett. – Ugyanolyan negyvenötben *behívott* fogoly vagyok. A front négy esztendeje úgy van ott az oldalamban, mint egy szilánk, az ötévi börtön meg a nyakamon ül. Így hát nem kevesebbet látok, mint te. És ha arról győződtem volna meg, hogy minden a velejéig rohadt, én volnék az első, aki azt mondanám: ki kell adni a *Kolokol*t[14]! Félre kell verni a harangot! Rombolni kell! Én aztán nem bújnék a véleménynyilvánítástól való tartózkodás bokra alá! Nem takaróznék fügefalevéllel: szkepszissel!… De tudom, hogy csak látszat a rothadás, csak kívülről korhadt a fa – a gyökere egészséges, a törzse egészséges, tehát meg kell menteni, nem pedig kivágni!
Rojtman mérnök őrnagynak, az Akusztikai Laboratórium parancsnokának üresen álló asztalán megszólalt a házi telefon. Szimocska felállt és odament.
– Értsd, tanuld meg korunk vastörvényét: *két világ, két rendszer van*. Harmadik nincs! És nincsen semmiféle *Kolokol*, nem szabad a levegőbe

beszélni! Megengedhetetlen! Ezért elkerülhetetlen a választás: a két világerő közül melyiknek a pártján vagy!

– Csakhogy kirukkoltál! Ez a vélekedés az Öregnek előnyös. Ő éppen ezzel a „két világgal” gyűrt maga alá mindenkit.

– Gleb Vikentyics!

– Ide hallgass, ide hallgass! – szólt Rubin, és most parancsolóan megragadta Nyerzsin mellén a kezeslábast. – Ő a legnagyobb ember!

– Tompa eszű! Tompa agyú ártány!

– Valamikor majd rájössz! Ő a mi forradalmunk Robespierre-je és Napóleonja. Ő bölcs! Ő csakugyan bölcs! Olyan messzire lát, hogy a mi kurta tekintetünk nem fogja be azt a távolságot…

– Azonkívül merészel mindegyikünket hülyének tartani! Ide akarja dugni a csócsáját a szánkba…

– Gleb Vikentyics!

– Mi az? – szólt felocsúdva, Rubintól elszakadva Nyerzsin.

– Nem hallotta? Szólt a telefon – fordult feléje harmadszor is, nagyon szigorúan, a szemöldökét összevonva Szimocska, a saját asztala mögött állt, és mind a két kezével keresztben összehúzta magán a puha, barna kecskeszőr kendőt. – Anton Nyikolajevics a dolgozószobájába hívatja magát.

– Ige-e-en?… – Nyerzsin arcán láthatóan kialudt a vita heve, és az eltűnt ráncok visszatértek a helyükre. – Jól van, köszönöm, Szerafima Vitaljevna. Hallod, Ljovka: Anton. Mit jelent ez?

Ha valakit szombaton este tíz órakor az intézet parancsnokának dolgozószobájába hívattak, rendkívüli esemény volt. Szimocska igyekezett hivatalosan közönyösnek mutatkozni, de a tekintete, ahogy Nyerzsin értelmezte, riadalmat fejezett ki.

És mintha nem is lett volna az a fellángoló elkeseredés! Rubin aggodalmasan nézett barátjára. Amikor szemét nem torzította el a vita szenvedélye, csaknem nőiesen lágy volt.

– Nem szeretem, ha a felsőbb parancsnokság érdeklődik irántunk jegyezte meg.

– Mit jelenthet ez? – szólt vállat vonva Nyerzsin. – Hisz a mi kis munkánk olyan másodrendű, holmi hangok…

– No, Anton hamar nyakon teremt bennünket. Megisszuk még a levét annak, hogy olvastuk Sztanyiszlavszkij visszaemlékezéseit meg a híres

ügyvédek beszédeit – mondta nevetve Rubin. – De lehet, hogy a Hetes artikulációjáról van szó.

– Alá vannak írva az eredmények, eltérés nincs. Mindenesetre, ha nem jönnék vissza…

– Á, ez ostobaság!

– Miért volna ez ostobaság? A mi életünk már ilyen… Mindent égess el ott, tudod, hol. – Gleb becsukta asztala fióksorának redőnyeit, a kulcsokat halkan áttette Rubin tenyerébe, és elindult az ötéves fogoly ráérős járásával, aki sohasem siet, épp azért, mert csak még rosszabbat vár a jövőtől.

10. Rózsakeresztesek

Nyerzsin az ilyen kései órában néptelen, széles lépcső vörös futószőnyegén a réz falikarok mellett és a magas, stukkós mennyezet alatt felment a második emeletre, igyekezett gondtalannak mutatni a járását, elhaladt a városi telefonoknál ülő *szabad* ügyeletes asztala előtt, és bekopogott Anton Nyikolajevics Jakonov állambiztonsági mérnök ezredesnek, az intézet parancsnokának ajtaján.

A dolgozószoba széles, mély volt, szőnyegekkel beborítva, karosszékek, díványok álltak benne, a hosszú értekezleti asztalon élénk azúr színű terítő kéklett, és a távoli sarokban barnán kerekedtek Jakonov íróasztalának és karosszékének hajlított formái. Nyerzsin ebben a pompás szobában csak néhányszor, akkor is többnyire tanácskozásokon, nem annyira egyedül fordult meg.

A szembetűnő termetű Jakonov mérnök ezredes – túl az ötvenen, de még élete virágjában – a borotválkozás után talán egy kissé púderes arccal, aranycsíptetőjével, valamiféle Obolenszkij vagy Dolgorukov puhatestességével, fenségesen magabiztos mozdulataival kitűnt minisztériumának valamennyi magas rangú tisztviselője közül. Széles mozdulattal invitálta Nyerzsint:

– Üljön le, Gleb Vikentyics! – Egy kissé elkomorodva ült másfélszeres karosszékében, és a tükörsima barna asztalon eljátszogatott vastag színes ceruzájával.

A keresztnéven és atyai néven való megszólítás kedvességet és jóindulatot jelzett, de egyúttal ez nem került semmibe a mérnök ezredesnek, mivel az üveg alatt ott feküdt valamennyi fogolynak a névsora keresztnévvel, atyai névvel együtt (aki nem ismerte ezt a körülményt, elképedt: micsoda emlékezőtehetsége van Jakonovnak). Nyerzsin némán meghajolt, nem tartotta kezét a nadrágja varrásán, de nem is hadonászott – csak várakozva leült a ragyogóra lakkozott asztalka mellé.

Jakonov hangja játékosan zúgott. Mindig furcsának látszott, hogy ez a nagy úr nem rendelkezik a raccsolás előkelő beszédhibájával.

– Tudja, Gleb Vikentyics, egy félórával ezelőtt úgy adódott, hogy eszembe jutott maga. Azt gondoltam, voltaképp mi szél fújhatta az Akusztikaiba… Rojtmanhoz.

Jakonov nyilvánvaló megvetéssel említette ezt a családnevet, sőt Rojtman alárendeltje előtt! – nem tette hozzá az őrnagyi rangot sem. Az intézet parancsnoka és első helyettese közötti rossz viszony már olyan messzire jutott, hogy nem volt szükséges lepleznie.

Nyerzsin majd megfeszült. A beszélgetés – ahogy érezte – rossz fordulatot vett. Jakonov sem nem túl vékony, sem nem túl vastag ajkai ugyanezzel a hanyag iróniával néhány nappal ezelőtt azt mondták Nyerzsinnek, hogy ő, Nyerzsin talán objektív az artikuláció eredményeit illetőleg, de a Heteshez nem mint drága halotthoz, hanem mint egy ismeretlen részeg hullájához viszonyul, akit a marfinói kerítés tövében találtak. A Hetes Jakonov vesszőparipája volt, de rosszul ment.

– …Én persze nagyon méltányolom a maga személyes szolgálatait az artikuláció szolgálatában…

(Gúnyolódik!)

– …Pokolian sajnálom, hogy a maga eredeti monográfiája titkos, kis példányszámban jelent meg, tehát megfosztották magát afféle orosz Giles Fletcher dicsőségétől…

(Pimaszul gúnyolódik!)

– …De én szeretnék a maga tevékenységéből egy kissé nagyobb… ahogy az angolszászok mondják… profitot elérni. Meghajlok az absztrakt tudományok előtt, de én gyakorlati ember vagyok.

Jakonov mérnök ezredes a helyzetnek már olyan magaslatán állt, de még nem volt annyira közel a Népek Vezéréhez, így hát megengedte magának azt a fényűzést, hogy ne leplezze az eszét, és ne tartózkodjék az eredeti véleménytől.

– De azért hadd kérdezzem meg nyíltan: mit csinál maga most ott az Akusztikaiban?

Ennél kíméletlenebb kérdést ki se lehetett volna gondolni! Jakonov egyszerűen nem ért rá, hogy mindenre időt fordítson, különben rájött volna.

– Mi az ördögnek kell önnek ezzel a papagáj nyelvvel foglalkoznia, „lopott”, „kopott”? Maga matematikus? Egyetemet végzett? Nézzen hátra!

Nyerzsin hátranézett és felállt: a dolgozószobában nem ketten, hanem hárman voltak! A díványról felemelkedett egy fekete polgári ruhás, szerény ember, hogy Nyerzsint üdvözölje. Szeme előtt világos, kerek szemüveg csillogott. Nyerzsin a pazar felső világításban megismerte Pjotr Trofimovics Verenyovot, aki a háború előtt docense volt az egyetemen. De Nyerzsin a börtönben kialakult szokás szerint nem szólt semmit, és nem mozgott, mert

azt hitte: fogoly áll előtte, és attól félt, hogy árthat neki, ha túl hamar felismeri. Verenyov mosolygott, de szintén zavartnak látszott. Jakonov hangja megnyugtatóan zúgott:

– A matematikusok szektájában a tartózkodásnak irigylésre méltó szertartása van. A matematikusokat világéletemben valamiféle rózsakereszteseknek láttam, és mindig sajnáltam, hogy nem sikerült részesülnöm titkaikban. Ne zavartassák magukat. Szorítsanak egymással kezet, és minden teketória nélkül helyezkedjenek el. Itt hagyom magukat egy félórára: a drága visszaemlékezések és annak az információnak a számára, amelyet Verenyov professzor ad a Hatodik Főosztály által elénk tűzött feladatokról.

És Jakonov felemelte egyáltalán nem könnyű, ezüstös és világoskék vállsávokkal övezett tekintélyes testét a másfélszeres karosszékből; s eléggé könnyen a kijárat felé vitte. Amikor Verenyov és Nyerzsin kezet fogtak, már kettesben voltak.

Ez a világos szemüvegű, sápadt ember Nyerzsin, a megállapodott fogoly szemében kísértetnek látszott, aki törvénytelenül visszatért az elfelejtett világból. A között és a mai világ között ott húzódtak az Ilmeny-tavi erdők, az Orjol környéki halmok és szakadékok, Belorusszia homokpusztái és mocsarai, a jóllakott lengyel nemesi kúriák, a német városkák cseréptetői. Az elidegenedésnek ebbe a kilencéves sávjába belevágódtak a Nagy Lubjanka élesen pucér „bokszai” és cellái.

A szürke, büdös fogolytovábbító állomások. A „rabvagonok” fojtó fülkéi. Az éhező és fázó foglyok fölött a sztyeppen fütyülő metsző szél. Mindezek után lehetetlen volt felidézni magában azt az érzést, amellyel felírták a tábla lágy linóleumára, apró betűkkel, a valós változó függvényeit.

Mind a ketten rágyújtottak, Nyerzsin izgatottan, és leültek, csak a kis asztal választotta el őket.

Verenyov többször találkozott már egykori diákjaival, akik a moszkvai egyetemen, később pedig Rosztovban tanultak, ahová az elméleti iskolák harcában a háború előtt, a kemény vonal érvényesítése végett küldték. De a mai találkozásban az ő számára is volt valami szokatlan: a Moszkva környéki objektum elszigeteltsége, a háromszoros titok fátyla, a sokszoros szögesdrót; a furcsa, sötétkék kezeslábas a közönséges emberi ruha helyett.

Valamilyen jogon, úgyhogy még élesebben látszottak a ráncok a szája mellett, kettőjük közül a fiatalabb kérdezett, a szerencsétlen flótás, az idősebb meg elfogultan válaszolgatott, mintha szégyellné egyszerű tudósi

élettörténetét: áttelepítés, visszatelepítés… Három évet K. mellett dolgozott, topológiából védte meg a doktori értekezését, Nyerzsin már-már udvariatlanul, szórakozottan még a disszertáció címét is megkérdezte, bár ez száraz tudomány, holott valamikor maga is ebből választott évfolyamtémát. Egyszeriben megsajnálta Verenyovot… Rengeteg rendezettség, rengeteg dolog van, ami nem eléggé rendezett, rengeteg zárkózottság… Topológia! Az emberi gondolkodás sztratoszférája. A huszonnegyedik században tán kell majd valakinek, de egyelőre… De egyelőre…

Nincs mit mondanom napokról, világokról –
Csupáncsak az embernek szenvedését látom…

Hogy került Verenyov ebbe az intézménybe? Miért jött el az egyetemről?.. Nyilván ideirányították… És nem lehetett megtagadni?.. Hát megtagadni éppen lehetett volna, de… Itt a fizetések is kétszeresek… Vannak gyermekei?… Négy…

Valamiért kezdték sorra venni a Nyerzsinnel együtt végzetteket, akiknek utolsó vizsgája a háború kitörésének napjára esett. Aki tehetségesebb volt – megsebesült, elesett. Az ilyenek örökké előremásznak, nem vigyáznak magukra. Akitől várni sem lehetett, most vagy az aspirantúrával végez, vagy tanársegédkedik. Igen, és büszkeségünk Dmitrij Dmitrics! Gorjainov-Sahovszkoj?!

Gorjainov-Sahovszkoj! A kis öregember már nem olyan tiszta, mert nagyon öreg, hol telekrétázza fekete bársonykabátját, hol meg zsebkendő helyett a zsebébe teszi a táblatörlő rongyot. Élő anekdota, amelyet sok-sok „professzori” anekdotából raktak össze, a Varsói Császári Egyetem lelke, azé, amely 915-ben a kereskedő Rosztovba költözött, mint valami temetőbe. Egy fél évszázadnyi tudományos munka, tálcányi üdvözlő távirat Milwaukee-ból, Cape Townból, Yokohamából. Harmincban pedig, amikor az egyetemet „átalakították” „ipari pedagógiai főiskolává” – őt, mint burzsoá ellenséges elemet, a tisztogatás során *kiszűrte* a proletárbizottság. És semmi sem menthette volna meg, ha nem ismeri személyesen Kalinyint – azt mondták, állítólag Kalinyin apja jobbágya volt a professzor apjának. Így van-e vagy sem, elég annyi, hogy Gorjainov Moszkvába utazott, és azt az utasítást hozta: ezt az embert nem szabad bántani!

És attól fogva nem is bántották. Annyira nem bántották, hogy még az is rettegni kezdett, aki nem ismerte; hol természettudományos alapon bebizonyítja Isten létét, hol Newtonról, a bálványáról szóló nyilvános előadásban azt dörmögi majd sárga bajusza alól:

– Egy cédulát küldtek az imént: „Marx azt írta, hogy Newton materialista, ön pedig azt mondja, idealista.” Azt felelem: Marx meghamisítja a tényeket. Newton hitt Istenben, mint minden nagy tudós.

Szörnyű volt jegyezni az előadásait! A gyorsírónők kétségbeestek!

Mivel gyenge volt a lába, közvetlenül a tábla elé ült, háttal a hallgatóságnak, háttal az előadóteremnek, a jobb kezével írt, a ballal nyomban letörölte – és egész idő alatt, szüntelenül dörmögött magában valamit. Az előadás alatt teljesen kizárt dolog volt megérteni eszméit. De amikor Nyerzsinnek az évfolyamtársával, a munkát megosztva, kettesben sikerült elkészíteni a jegyzetet, este pedig elemezni, valami megvilágította a lelkét, mint a csillagos ég derengése.

Mi van most vele?… A város bombázásakor megsebesült az öreg, félholtan szállították Kirgíziába, Verenyov nem tudja pontosan, mi lett a professzor fiaival, akik a háború alatt docensek voltak, de valami piszkos dolog történt, valami árulás. Sztyivka, a legfiatalabb, ahogy mondják, most rakodómunkás egy New York-i kikötőben.

Nyerzsin figyelmesen nézett Verenyovra. Ti tudós koponyák, akik nagy kiterjedésű térségekkel dobálóztok, miért csak az életet nézitek szűk folyosónak? A gondolkodón holmi incifinci alakok csúfolódtak ez amolyan kidolgozatlan munkarész, ideiglenes kilengés volt; a gyermekei emlékeztek apjuk megalázására – ez aljas árulás. És ki tudja rakodómunkás, nem rakodómunkás? Az operatív meghatalmazottak formálják a közvéleményt…

De miért… *ültették le* Nyerzsint?

Nyerzsin gúnyosan elmosolyodott.

No mégis miért?

– A gondolkodásmódomért, Pjotr Trofimovics. Japánban van egy olyan törvény, amelynek alapján az embert ki nem mondott gondolataiért is el lehet ítélni.

– Az Japánban van! De nálunk ilyen törvény nincs!…

– Nálunk éppen hogy van, és *Ötvennyolc per tíznek* hívják.

Attól fogva Nyerzsin nem nagyon hallotta azt a fontos dolgot, amely miatt Jakonov összehozta Verenyovval. A Hatodik Főosztály azért küldte

Verenyovot, hogy elmélyítse és rendszeresítse itt a titkosírás rejtjelező munkáját. Ehhez matematikusokra, sok matematikusra van szükség, azonkívül Verenyov örül, hogy viszontláthatja köztük volt diákját, aki annak idején oly nagy reményekre jogosított.

Nyerzsin, félig öntudatlanul, pontosító kérdéseket tett fel, Pjotr Trofimovics fokozatosan nekitüzesedett, és magyarázni kezdte a feladatot, elmondta, milyen próbákat kell majd tenni, milyen képleteket kell módosítani. Nyerzsin pedig eközben az apró betűkkel teleírt lapocskákra gondolt, amelyeket oly zavartalanul megtöltött, kellékekkel körülbástyázva, Szimocska titkosan szerelmes tekintete és Lev jóindulatú dörmögése közepette. Ezek a lapocskák voltak az ő első, harmincéves érettségének bizonyítékai.

Persze sokkal jobb lett volna, ha ezt az érettséget a maga eredeti szakmájában éri el. Minek dugja a fejét abba az állati torokba, amelyből maguk a történészek is már leélt, veszélytelen századokba menekülnek? Mi vonzza, hogy megfejtsen valamit ebben a felfújt, komor óriásban, akinek csak egyetlen szempilláját kell mozdítania – és máris lerepül Nyerzsin feje? Ahogy mondják: *miért kell neked mindenkinél több?* Mindenkinél több miért kell neked?

Tehát a titkosírás polipjának karjaiba dobja magát?.. Napi tizennégy órán át a valószínűség-számítás elmélete, a számelmélet, a hibaelmélet fog uralkodni a fejében, még szünetre sem engedi el… Halott agy. Száraz lélek. Hát mi marad az elmélkedésre? Mi marad az élet megismerésére?

Azért saraska, azért nem láger. Hús van ebédre. Vaj van reggelire.

Nincs összevagdosva, nem érdes a keze. Nem fagynak el az ujjai. Nem dől le holtfáradtan a deszkapriccsre, mint egy érzéktelen rönk, piszkos zsinegbocskorban – élvezettel fekszik le az ágyra, a fehér paplanhuzat alá.

De miért élje le az egész életét? Éljen csak azért, hogy éljen? Éljen azért, hogy megőrizze a testi jólétét?

Kedves jólét! Miért vagy te, ha rajtad kívül semmi sincs?

Minden észérv: igen, egyetértek, parancsnok polgártárs!

A szív minden érvelése: távozz tőlem, sátán!

– Pjotr Trofimovics! Tud maga… csizmát varrni?

– Hogy mondta?

– Azt mondom: megtanít csizmát varrni? Mert nekem meg kellene tanulnom csizmát varrni.

– Bocsásson meg, nem értem…

– Pjotr Trofimovics! Maga begubózott! Hisz nekem, ha letelik az időm, az isten háta megetti tajgába, örök száműzetésbe kell mennem. Kézzel dolgozni nem tudok, hogy éljek meg? Ott barnamedvék vannak. Ott Leonhard Euler függvényei és a három mezozoikum senkinek sem kell majd.

– Mit mond, Nyerzsin? Ha sikereket ér el mint titkosírás-szakértő, idő előtt szabadul, megszüntetik a büntetett előélet következményeit, lakást kap Moszkvában.

– Eh, Pjotr Trofimovics, elmondom, mi volt a szavajárása egy derék legénynek, lágerbeli barátomnak: „Akár halért, akár rákért – egy a köszönet.” Hát én nem várok tőlük köszönetet, és bocsánatot sem kérek tőlük, de halat sem fogok nekik!

Feltárult az ajtó. Belépett a tiszteletet parancsoló, tekintélyes orrán aranycsíptetőt viselő nagyúr.

– Nos, rózsakeresztesek, megállapodtak?

Nyerzsin fel sem emelkedve, Jakonov tekintetét szilárdan állva azt válaszolta:

– Ahogy akarja, Anton Nyikolajics, de én nem tartom bevégzettnek feladatomat az Akusztikai Laboratóriumban.

Jakonov puha ökleinek ízületeivel az üvegre támaszkodva már az asztala mögött állt. Csak azok tudhatták, akik ismerték, hogy ez harag, amikor azt mondta:

– Matematika! És artikuláció… Maga egy tál lencséért cserélte el az istenek eledelét. Menjen!

És vastag ceruzájának kétszínű betétjével befirkantotta az asztali jegyzetfüzetbe:

„Nyerzsint – leírni!”

11. Elvarázsolt vár

Jakonov – a háború alatt is, a háború után is – immár sok év óta töltötte be az Állambiztonsági Minisztérium Különleges Műszaki Osztályának biztos főmérnöki poszt ját. Méltóságteljesen viselte az ismereteivel kiérdemelt vékony világoskék szegélyű, ezüstös váll-lapot, rajta a mérnök ezredesnek kijáró három nagy csillagot. Posztja olyan volt, hogy az irányítást messziről és általános vonásokban is lehetett végezni, időnként nagy tudásról tanúskodó előadásokat tartani magas rangú hallgatók előtt, időnként okosan és cikornyásan elbeszélgetni a mérnökkel a kész modelljéről, és általában szakértő hírében állni, nem felelni semmiért, és havi jócskán több mint ezer rubelt kapni mindezért. A poszt olyan volt, hogy Jakonov ékesszólásával beárnyékolta az Osztály minden műszaki ötletének bölcsőjét, gyermekbetegségük idején és nehéz serdülőkorukban el-ellebbent tőlük; újabban megtisztelte jelenlétével fekete koporsójuk kivájt teknőit vagy a hősök arannyal való megkoronázását.

Anton Nyikolajevics nem volt olyan fiatal és annyira öntelt, hogy ő maga hajszolta volna az Aranycsillag csalóka csillogását vagy a Sztálin-díj kitüntetettjének jelvényét; hogy tulajdon kezével kapott volna minden egyes feladaton, amelyet a minisztérium vagy maga a Gazda tűzött ki. Anton Nyikolajevics már eléggé tapasztalt és elég idős volt ahhoz, hogy kerülje ezeket az izgalmakkal összeforrasztott felröppenéseket és mélybe zuhanásokat.

Mivel ilyen nézeteket vallott, gondtalanul éldegélt egészen ezerkilencszáznegyvennyolc januárjáig. E januárban a keleti és nyugati népek Atyjának azt az ötletet sugallta valaki, hogy létesíteni kell egy különleges titkos telefóniát, olyat, hogy soha senki se értse az ő beszélgetését, még akkor sem, ha lehallgat ja. Olyat, hogy a kuncevói villából beszélgethessen Molotovval, aki épp akkor New Yorkban van. A generalisszimusz – nikotinsárga folttal ékes körmű fenséges ujjával – kiválasztotta a térképen Marfino objektumot, amely addig hordozható rendőri adó-vevő készülékek gyártásával foglalkozott. Ekkor a következő történelmi szavak hangzottak el:

– Minek nekem ezek az adókészülékek? Elfogni laakastolvajokat?

Határidőt is szabott: negyvenkilenc január elseje. Aztán gondolkozott egy kicsit, és hozzátette:

– No jo, leegyen majus eelseje.

A feladat rendkívül felelősségteljes és a rövid határidőt tekintve kivételes volt. A minisztériumban gondolkodtak egy darabig, és úgy döntöttek, hogy majd Jakonov kirántja Marfinót a kátyúból. Hiába igyekezett Jakonov bebizonyítani, mennyire agyon van terhelve, semmiképp sem egyeztetheti össze a dolgokat. Foma Gurjanovics Oszkolupov, az Osztály vezetője ránézett zöldes macskaszemével – és Jakonovnak eszébe jutott, mennyire be van maszatolva a káderlapja (hat évet börtönben ült), és elhallgatott.

Azóta, rövidesen két éve, üresen áll a minisztérium apartmanjaiban az Osztály főmérnökének dolgozószobája. A főmérnök éjjel-nappal ott volt a város környéki egykori szeminárium épületében, amelyet a megszüntetett oltár feletti kupolán hatszögletű torony koronázott.

Először még kellemes is volt, hogy maga irányított: fáradtan becsapta a személyes használatú Pobeda ajtaját, és ringatózva elhajtatott Marfinóba; áthaladt a tisztelgő őr szögesdróttal körülfont kapuján; őrnagyok és századosok kíséretében járkált a marfinói liget évszázados hársai alatt. A főnökség egyelőre még semmit sem követelt Jakonovtól, csak terveket, terveket, terveket és szocialista felajánlásokat. Viszont az Állambiztonsági Minisztérium bőségszaruja kiborult a Marfinói Intézet fölött: vásárolt angol és amerikai, zsákmányolt német berendezés, hazai foglyok, akiket a lágerekből rendeltek ide; húszezernyi újdonságból álló műszaki könyvtár; a legjobb operatív meghatalmazottak és irattárosok; a titkos ügyek maradi szakértői; végül a legmagasabb fokon kiképzett lubjankai őrök. Szükséges lett, hogy tatarozzák a papnevelde régi épülettömbjét, újakat emeljenek – a különleges börtön törzse számára, a kísérleti műhelyek számára, és a hársfák sárgás virágzása idején, amikor összhangban állt az illattal, az óriás fák árnyékában felhangzott a terepszínű, szakadt zubbonyú, hanyag német hadifoglyok szomorú beszéde. Ezek a lusta fasiszták a háború után négy évvel, fogságuk idején már egyáltalán nem akartak dolgozni. Az orosz tekintetnek tűrhetetlen volt látni, hogyan rakodnak ki a téglával megtöltött autókból: lassan, óvatosan, mintha kristályból volnának, kézről kézre adnak át minden kis téglácskát, egészen az oszlopba rakásig. A németek, valahányszor az ablakok alá radiátort állítottak, valahányszor újraburkolták a korhadt padlókat, csak úgy ógyelegtek a szupertitkos szobákba, és gyanakvóan elolvasták a berendezésen hol németül, hol angolul szereplő

feliratokat – egy német iskolás is kitalálhatta volna, miféle profiljuk van ezeknek a laboratóriumoknak! Mindezt a mérnök ezredes nevére szóló jelentésben kifejtette Rubin fogoly, és ez tökéletesen helytálló volt, de nagyon kedvezőtlen Sikin és Misin (a rabok csak Siskin-Miskinnek hívták) operatív meghatalmazottaknak, mert most mit csináljanak? Utóvégre nem jelenthetik a felső hatóságoknak saját baklövésüket! De a kedvező pillanatot mégis elmulasztották, mert a hadifoglyokat már hazaküldték, és aki Nyugat-Németországba utazott, az, ha kíváncsi volt rá valaki, jelenthette az egész intézet és egyes laboratóriumok elhelyezkedését. Amikor pedig az Állambiztonsági Minisztérium más főosztályainak tisztjei szolgálati ügyben keresték a mérnök ezredest, nem volt joga, hogy megadja nekik saját objektumának címét, hanem a csorbítatlan titkosság megőrzése végett a Lubjankába hajtatott, hogy elbeszélgessen velük.

A németeket szabadon bocsátották, a németek helyett a tatarozásra és az építkezésre pedig ugyanolyan rabokat küldtek, mint amilyenek a saraskában voltak, csak éppen piszkos, szakadt ruhát viseltek, és nem kaptak fehér kenyeret. Most a hársak alatt vagy kellett, vagy sem, az a jó lágerbeli szitkozódás zúgott, amely a hazájuk változatlanságára és elháríthatatlan sorsukra emlékeztette a saraska rabjait; mintha szél fújta volna le a téglákat a teherautóról, úgyhogy nem maradt épen csak a fele; a rabok azt kiabálták: „hó-ó-rukk!” – és ráborították a teherautó kocsiszekrényére a furnérlemez burát, aztán hogy könnyebb legyen őrizni őket, maguk másztak alá, és vidáman ölelgették az anyjukat szidó lányokat, majd mindnyájukat bezárták a bura alá, és a moszkvai utcákon át elhajtották a lágerba éjszakára.

Ebben a varázskastélyban, amelyet elkülönített a fővárostól és tájékozatlan lakóitól az az elbűvölő, tüzelő zóna, a fekete köpenyes lemurok mesés változást: vízvezetéket, csatornát, központi fűtést és virágágyásokat hoztak létre.

A jól berendezett intézmény eközben egyre nőtt és bővült. A Marfinói Intézet állományába teljes létszámával beleömlött még egy kutatóintézet, amely már foglalkozott hasonló munkával. Ez az intézet a saját asztalaival, székeivel, szekrényével, gyorsfűző irattartóival, nemcsak évről évre, hanem hónapról hónapra avuló felszereléseivel és Rojtman mérnök őrnagy parancsnokkal érkezett, aki Jakonov helyettese lett. De sajnos Jakov Ivanovics Mamurin, az újonnan létesített intézet alkotója, lelkesítője és pártfogója, az Állambiztonsági Minisztérium Különleges és Speciális

Hivatási Osztályának parancsnoka, az egyik legkiemelkedőbb államférfi tragikus körülmények között, nyomtalanul eltűnt.

Egyszer az Egész Haladó Emberiség Vezére Jünan kínai tartománnyal próbált beszélni, és nem volt megelégedve a kagylóban hallható hörgésekkel és zavarásokkal. Telefonon felhívta Beriját, és grúzul azt mondta:

– Lavrentyij! Miféle tökfej a távközlés főnöke nálad? Távolítsd el! Mamurint eltávolították – azaz leültették a Lubjankába. Eltávolították, de nem tudták, hogy azután mit kezdjenek vele. Nem voltak meg a szokásos utasítások – elítéljék-e és miért, és hány évi börtönbüntetést adjanak neki? Ha kívülálló ember lett volna, akkor *negyedet*[15] nyomnak rá, és Norilszkba küldik. De mivel az Állambiztonsági Minisztérium irányítói emlékeztek arra a régi igazságra: „Ma neked, holnap nekem", egy darabig csak tartogatták Mamurint; amikor meggyőződtek, hogy Sztálin elfelejtkezett róla, vizsgálat és börtönbüntetés nélkül a város környéki nyaralójába küldték.

Valamikor, negyvennyolc egy nyári estéjén új foglyot hoztak a marfinói saraskába. Minden szokatlan volt ebben a megérkezésben: az is, hogy nem rabomobilban, hanem személygépkocsin hozták ide; az is, hogy nem egyszerű *vertuhaj*[16], hanem az Állambiztonsági Minisztérium börtönosztályának parancsnoka kísérte, végül az is, hogy az első vacsorát a szakbörtön parancsnokának dolgozószobájába, gézzel letakarva vitték neki.

Hallották (a raboknak semmit sem szabad hallaniuk, de mégis mindent hallanak) – hallották, ahogy az újonnan érkezett azt mondta:

„Nem óhajtok kolbászt."(?!) A Börtönosztály parancsnoka pedig próbálta rábeszélni, hogy „tessék enni". Ezt a közfalon át hallgatta ki egy rab, aki valami porért épp az orvoshoz ment. A saraska tősgyökeres lakossága ezeket a világrengető újdonságokat meghányva-vetve arra a következtetésre jutott, hogy az újonnan érkezett mégiscsak fogoly, és elégedetten feküdt le.

Hogy az újonnan érkezett hol töltötte azt az éjszakát, a saraska történészei nem tisztázták. De korán reggel a széles márványlépcsőnél (ahová később már nem engedték a foglyokat) egy együgyű rab, egy csámpás lakatos szembetalálkozott az újonccal.

– No, testvér – mondta mellbe lökve –, hát honnan jössz? Hát min buktál le? Ülj le, gyújtsunk rá!

De az újonnan érkezett finnyás félelemmel visszahőkölt a lakatostól. Egészen eltorzult halvány citromsárga arca. A lakatos nézte, nézte világos

szemét, hulló szőke haját már-már kopaszodó koponyáján, és dühösen azt mondta:

– Ej, te befőttesüvegből ide csúszott féreg! Annyi baj legyen, a takarodó után összezárnak velünk, akkor majd beszélni fogsz!

De a „befőttesüvegből odacsúszott férget" csak nem zárták a közös börtönbe. A laboratóriumok folyosóján, a második emeleten találtak számára egy kis szobát, a fényképészek volt előhívóját, benyomtak oda egy ágyat, asztalt, szekrényt, cserepes virágot, villanyrezsót, és letépték a kartont a rácsos ablakról, amely még csak nem is Isten szép világára, hanem a hátsó lépcsőpihenőre, maga a lépcső pedig északra nézett, úgyhogy nappal is alig derengett a világosság a kiváltságos fogoly cellájában. Az ablakról persze leverhették volna a rácsot, de a börtönparancsnokság hosszas töprengés után mégis úgy döntött, hogy hagyni kell a rácsot. Még a parancsnokság sem értette ezt a rejtélyes históriát, és nem tudta megállapítani, mi a viselkedés helyes irányvonala.

Mindjárt akkor elkeresztelték a jövevényt Vasálarcnak. Sokáig senki sem tudta a nevét. Senki sem beszélhetett vele: csak az ablakon keresztüllátták, hogy fejét lehorgasztva ül magányos szobájában, vagy halvány árnyékként kószál a hársak alatt olyan órákban, amikor a közönséges raboknak nem engedélyezték a sétát. A Vasálarc sárga volt és ösztövér, amilyen jó kétesztendei vizsgálat után egy megpuhult fogoly szokott lenni – de ennek a változatnak ellentmondott az, hogy esztelenül visszautasította a kolbászt.

Sokkal később, amikor a Vasálarc már kezdett megjelenni a Hetesben, munkán, a rabok megtudták a szabadoktól, hogy ő az a Mamurin ezredes, aki az Állambiztonsági Minisztérium Különleges Hírközlési Osztályán megtiltotta, hogy bárki is a sarkára lépve menjen végig a folyosón, hanem csak lábujjhegyen mehetett; máskülönben dühösen kiszaladt a titkárnők szobáján át, és azt kiabálta:

– Kinek a dolgozószobája mellett trappolsz, te ripők?! Mi a neved? Jóval később az is kiderült, hogy Mamurin szenvedéseinek erkölcsi oka van. A szabadok világa ellökte, a foglyok világához pedig ő maga nem akart csatlakozni. Először állandóan könyveket olvasott magányában – a *Békeharc*, az *Aranycsillag lovagja*, az *Oroszország dicső fiai* címűeket, majd Prokofjev, Gribacsov verseit –, és aztán benne is csodálatos fordulat ment végbe: maga is kezdett verseket írni! Ismeretes, hogy a boldogtalanság és a lelki kínok költőket szülnek, Mamurin kínjai pedig gyötrőbbek voltak, mint bármilyen más fogolyé. Noha több mint egy éve ült már vizsgálat és

bírósági eljárás nélkül, változatlanul a legutóbbi pártirányelvek tartották benne a lelket, és változatlanul istenítette a Bölcs Vezért. Mamurin őszintén meg is mondta Rubinnak, hogy nem a börtönkoszt, az a kotyvalék a szörnyű (neki egyébként külön főztek), nem is az elszakadás a családtól (mellesleg, havonta egyszer titokban a saját lakására vitték, ott is hálhatott), általában nem a primitív állati szükségletek kielégítetlensége, hanem az a keserves, hogy elvesztette Joszif Visszarionovics bizalmát; az a fájdalmas, hogy nem érezheti magát ezredesnek, hanem csak lefokozottnak és megrágalmazottnak. Ezért aztán nekik, kommunistáknak mérhetetlenül nehezebb elviselni a fogságot, mint a körülöttük élő elvtelen csürhének.

Rubin kommunista volt. De miután meghallotta állítólagos elvbarátjának feltárulkozását, és olvasta verseit, visszahőkölt ettől a kincstől, kerülni kezdte Mamurint, sőt bujkált előle – egész idejét azok közt az emberek között töltötte, akik igazságtalanul rátámadtak, de egyforma sorsot osztottak meg vele.

Mamurint pedig egyre korbácsolta az a törekvés – nem csillapodott, akár a fogfájás –, hogy bebizonyítsa ártatlanságát a pártnak és a kormánynak. De a hírközlés parancsnokának csupán annyi köze volt a hírközléshez, hogy gyakran telefonkagylót tartott a kezében. Ezért hát voltaképpen nem tudott *dolgozni*, csak irányítani tudott. De az irányítás sem adhatja vissza a Hírközlők Legjobb Barátjának jóindulatát, ha nyilvánvalóan vesztett ügyet irányít. Nyilvánvalóan biztos sikerrel kecsegtető ügyet kell hát irányítani.

Akkorra két ilyen reménykeltő ügy is felbukkant a Marfinói Intézetben: a Vokoder és a Hetes.

Valamilyen mélyből fakadó impulzus alapján, amely elszakítja a logikai érvek fonadékát, az emberek az első pillanattól vagy rokonszenveznek, vagy nem rokonszenveznek egymással. Jakonov és a helyettese, Rojtman nem rokonszenvezett. Hónapról hónapra kevésbé viselték el egymást, és nem tudtak kiszakadni a kocsiból, amelybe egy nehezebb kéz fogta be őket, hanem csupán különböző irányba húzták. Amikor a titkos telefónia kezdett megvalósulni, a témák párhuzamos kidolgozása révén, Rojtman, akit csak tudott, az Akusztikaiba vont össze, hogy dolgozzák ki a „Vokoder" rendszert, ami angolul voice coder (kódolt hang), oroszul pedig „a mesterséges beszéd készülékének" keresztelték e], de ez nem vert gyökeret. Válaszul Jakonov is megkopasztotta a többi csoportot mind: a legügyesebb mérnököket és a leggazdagabb importfelszerelést a Hetesbe, a N° 7

laboratóriumba vonta össze. A többi téma kidolgozásának csenevész hajtásai elpusztultak az egyenlőtlen harcban.

Mamurin a Hetest azért is választotta, mert utóvégre nem lehetett alárendeltje Rojtmannak, a volt alárendeltjének, és mert a minisztérium is úgy látta okosnak, hogy a párton kívüli, besározódott Jakonov háta mögött szenvedélyes éber szempár égjen.

Jakonov attól a naptól fogva akár éjszakára is elmehetett az intézetből – a belügyminisztérium lefokozott ezredese, aki elfojtotta magában a versíró szenvedélyt a haza műszaki haladása végett, a lázban égő világos szemű, beesett orcájú, csúnyán sovány, magányos rab, aki egyaránt elutasította az ételt meg az alvást, tovább fogyott az éjjel két óráig tartó irányításban, ahogy a Hetest tizenöt órás munkanapra állította át. Ilyen alkalmas munkanap csak a Hetesben volt lehetséges, mert Mamurint nem kellett ellenőrizniük a volnyaskáknak, tehát az ő éjszakai ügyeletükre sem volt szükség.

Jakonov oda, a Hetesbe indult, amikor a dolgozószobájában hagyta Verenyovot és Nyerzsint.

12. A Hetes

Ahogy az egyszerű katonák, bár senki sem mutatja meg nekik a tábornokok hadparancsait, mindig világosan tudják, hogy fő vagy nem fő csapás irányába esnek-e, ugyanúgy a marfinói saraska háromszáz rabja között is meggyökeresedett az a biztos elképzelés, hogy a Hetest a döntő szakaszra tolták előre.

Az intézetben mindenki tudta az igazi nevét – „a klippírozott beszéd laboratóriuma”, de azt tételezték fel, hogy ezt senki sem tudja. A *klippírozott* a *clipped* angol szóból ered, és azt jelenti: *nyírott*. Nemcsak az intézet valamennyi mérnöke és fordítója, hanem még a szerelők, az esztergályosok, a marósok is tudták, sőt még a kicsit süket, kicsit buta asztalos is tudta, hogy ez a berendezés amerikai minták felhasználásával készül, de elfogadták, hogy csakis hazai eszközökkel épül. Ezért aztán az amerikai rádió-folyóiratokat, amelyek vázlatokat és elméleti cikkeket tartalmaznak a klippírozásról, és amelyeket New Yorkban utcán árusítanak, megszámozták, zsineggel átkötötték, titkosították, és ugyancsak amerikai kémek elől páncélszekrényekben lepecsételve őrizték.

A nyírás, a fojtás, az amplitúdós tömörítés, az elektronikus differenciálás és integrálás a szabad emberi beszéden éppen olyan mérnöki gúnyolódás volt, mint hogyha valaki arra vállalkozott volna, hogy Novij Afont vagy Gurzufot az anyag köbcentimétereire szétszabdalja, milliárdnyi gyufásdobozba betuszkolja, összebogozza, repülőgéppel Nyercsinszkbe szállítja, az új helyen szétbogozza és összeszereli úgy, hogy nem lehet megkülönböztetni, majd megteremti a szubtropikus vidéket, a hullámverés zaját, a délszaki levegőt és a holdfényt.

Ugyanúgy – csomagimpulzusokban – szét kellett szedni és összeszerelni mindent, hogy ne csak érthető legyen minden, hanem a Gazda fel is ismerhesse a hangról, kivel beszél.

A saraskában, ezekben a félbársony intézményekben, amelyekbe, úgy tetszik, nem hatolt be a létért való lágerbeli küzdelem fogcsikorgatása, a vezetőség méltó módon már rég úgy vezette be: egy-egy téma kidolgozásának sikere esetén a sikerhez legközelebb álló rabok megkapnak mindent – szabadságot, tiszta személyi igazolványt, lakást Moszkvában; a

többiek meg nem kapnak semmit, sem engedményt a határidőből, sem egy deci vodkát a győztesek tiszteletére.

Középút nem volt.

Ezért aztán azok a rabok, akik a legjobban elsajátították azt a különleges lágeri szívósságot, amellyel, úgy tetszik, a rab a körmével meg tud kapaszkodni a függőleges tükörben is – a legszívósabb foglyok igyekeztek a Hetesbe kerülni, hogy belőle a szabad emberek közé *szökkenhessenek*.

Így került ide a durva Markusev mérnök, akinek pattanásos arca csak úgy árasztotta a készséget: él-hal Jakonov mérnök ezredes ötleteiért! Így kerültek ide más, ugyanilyen lelkületű emberek is.

De az éles elméjű Jakonov azok közül is választott be a Hetesbe, akik nem kéredzkedtek oda. Ilyen volt Amantaj Bulatov mérnök, a nagy szarukeretes szemüvegű, egyenes lelkű, fülsiketítően nevető kazanyi tatár, akit tíz évre ítéltek, mert annakidején hadifogságba került, és mert kapcsolatot tartott fenn Musza Dzsalillal, a nép ellenségével. (Amantajt tréfából a *cég* legidősebb munkásának tartották, mert ahogy negyvenegy júniusában befejezte a rádiós főiskolát, és mindjárt a Szmolenszk ellen irányuló német támadás húsdarálójába dobták, őt, mint tatárt, a németek kivonták a hadifogolytáborból, és megkezdhette termelési gyakorlatát annak a bizonyos Lorenz cégnek a műhelyeiben, amikor a vezetői még úgy írták alá a leveleket: „Heil Hitler!”) Ilyen volt Andrej Andrejevics Potapov, egyáltalán nem a gyengeáram, hanem a szuperfeszültség és a villanytelep-építés szakembere. Véletlenül került a marfinói saraskába, mert tévedett az a tájékozatlan hivatalnok, aki a gulag kartotékjában a kártyákat ki szokta válogatni. De mivel Potapov önfeláldozó, fáradságot nem ismerő dolgozó, igazi mérnök volt, Marfinóban is hamarosan kibontakozott, és nélkülözhetetlenné vált a legfontosabb és a legbonyolultabb rádióméréseknél.

Itt volt még Horobrov mérnök is, a rádió nagy szakértője. A Nº 7-es csoportba osztották be mindjárt az elején, amikor az még csak közönséges csoport volt. Az utóbbi időben tehernek érezte a Hetest, mert sehogy se tudott bekapcsolódni veszett tempójába, és Mamurint is tehernek érezte.

Végül hosszú karú, villámgyors, *különleges rendelettel* Szalehard környékéről, egy szigorított kényszermunkatábor brigádjából idehozták Alekszandr Bobinyint, a komor foglyot és zseniális mérnököt – és mindjárt valamennyiük fölé állították. Bobinyint a halál torkából ragadták ki. Siker esetén Bobinyin volt az első számú jelölt a szabadulásra. Éppen ezért még

éjfél után is dolgozott, de olyan megvető méltósággal, hogy Mamurin félt tőle, és ő volt az egyetlen, akinek nem mert megjegyzéseket tenni.

A Hetes ugyanolyan szoba volt, mint az Akusztikai, csak egy emelettel feljebb. Ugyanúgy tele volt rakva felszereléssel és vegyes bútorokkal, csak éppen nem állt a sarokban az akusztikai fülke ormótlan építménye.

Jakonov naponta többször is járt a Hetesben, ezért hát itt nem a nagyfőnökség látogatása gyanánt fogták fel a látogatását. Csak Markusev és a többi talpnyaló hajolt előre, és igyekezett még gyorsabban, még boldogabban dolgozni, de Potapov, hogy eltakarja a kilátást, a készülékeket tette a sokpolcos állvány nyílására, amely a laboratórium többi részéről elkerítette őt – még egy frekvenciamérőt szereltetett fel. Ő minden nekilendülés nélkül végezte munkáját, de minden kötelességével számot vetett, és most is békésen szerelte össze az átlátszó vörös műanyagból való cigarettatárcát, amelyet másnap reggelre, ajándéknak szántak.

Mamurin úgy emelkedett fel Jakonov üdvözlésére, mint egyenlő az egyenlőére. Nem a közönséges rabok sötétkék kezeslábasában, hanem drága gyapjúból készült öltönyben volt, ám ez a díszes öltözék sem szépítette meg csontos alakját és elgyötört arcát.

Jakonov azt, ami most tükröződött citromsárga homlokán és azon a vértelen ajkon, amely nem e világ lakójáé, úgy fogta fel, mint örömöt, mivel rendszerint olyasmit jelentett:

– Anton Nyikolajics! Átalakítottuk minden tizenhatodik impulzusra, és sokkal jobb lett. Hallgassa csak! Olvasok magának.

Az „olvasok magának” és a „hallgassa csak” a telefonszakasz minőségének szokásos próbáját jelentette: a szakaszt naponta többször is cserélgették, megtoldották vagy eltávolítottak belőle vagy kicseréltek benne valamilyen alkotóelemet, de egy kissé nehézkes volt minden alkalommal beállítani az artikulációt, nem értek nyomába a mérnökök szerkesztési gondolatainak, meg aztán nem is volt értelme annak, hogy durva számokat kapjanak ettől a barátságtalan tudománytól, amelyet Rojtman neveltje, Nyerzsin kaparintott meg.

Mivel megszokták, hogy egyazon gondolatnak vannak alárendelve, Mamurin minden kérdés és magyarázat nélkül a szoba távoli szögletébe indult, ott elfordult, és a kagylót a járomcsontjához szorítva a telefonba kezdett olvasni egy újságot, Jakonov meg a műszertáblás állványnál feltette a szakasz másik végén bekapcsolt fejhallgatót, és hallgatni kezdte. A fejhallgatóban valami szörnyű dolog történt: a hangokat minduntalan

recsegés, zörej és visítás szakította meg. Ám ahogy az anya szeretettel nézi kicsinyének rútságát, ugyanúgy Jakonov sem kapkodta le a telefont fejhallgatóját fájó füléről, sőt még jobban rászorítva figyelt, és úgy találta, hogy ez a szörnyűség mintha jobb volna annál a szörnyűségnél, amelyet ebéd előtt hallott. Mamurin beszéde egyáltalán nem volt élőbeszéd, társalgás, hanem szándékosan tagolt, egyenletes olvasás, ráadásul Mamurin a jugoszláv határőrök pimaszságáról olvasott és a nekivadult Rankovicsról, Jugoszlávia véres kezű hóhéráról, aki kínzókamrává változtatta ezt a szabadságszerető országot – ezért aztán Jakonov könnyen kitalálta, amit nem hallott jól; tisztában volt azzal, hogy ez kitalálás, de igyekezett megfeledkezni arról, hogy ez csak kitalálás, és egyre szilárdabban meggyőződött, hogy ebéd óta javult a hallhatóság.

Szerette volna megosztani örömét Bobinyinnal. A tüntetően kopaszra nyírt hajú – bár a saraskában bármilyen frizurát megengedtek –, széles vállú Bobinyin nem messze ült. Nem fordult meg, amikor Jakonov belépett a laboratóriumba, hanem a fotooszcillogram hosszú szalagja fölé hajolt, a mérőkészülék két hegyével mért.

Ez a Bobinyin a világmindenségben csak egy bogárka volt, semmi kis rab, a legalsó réteg tagja, akinek kevesebb joga van, mint egy kolhoz parasztnak. Jakonov nagyúr volt.

És Jakonov nem merte elvonni Bobinyint, bárhogy szerette volna is!

Lehet Empire State Buildinget építeni. Lehet dresszírozni a porosz hadsereget. A totalitárius állam hierarchiáját a Magasságos trónusánál is magasabbra emelni.

De nem lehet leküzdeni némely ember furcsa lelki fölényét. Vannak katonák, akiktől fél a századparancsnokuk. Vannak segédmunkások, akik előtt szepegnek a munkavezetők. Vannak vizsgálati foglyok, akik rettegést keltenek a vizsgálókban.

Bobinyin tudta mindezt, és szándékosan így állította be magát a parancsokság előtt. Jakonov – valahányszor beszélgetett vele – mindig azon a gyáva kívánságon kapta magát, hogy kedvére tegyen ennek a rabnak, ne ingerelje fel; bosszús volt magára e miatt az érzés miatt, de megfigyelte, hogy a többiek is mind így beszélnek Bobinyinnal.

Jakonov levette a fejhallgatót, és félbeszakította Mamurint:

– Jobb, Jakov Ivanics, határozottan jobb. Szeretném, ha meghallgattatná Rubinnal, őneki jó füle van.

Valamikor valaki, aki meg volt elégedve Rubin véleményével, azt mondta: *jó füle van*. Gépiesen átvették, elhitték. Rubin véletlenül került a saraskába; itt átállításokkal kínlódott. Bal füle, mint mindenkié, de a jobb fülére egy kicsit nagyothallott, mert a fronton megsérült – ám a dicséret után ezt titkolni kellett. Jó fülének hírnevével szilárdan tartotta magát itt, amíg még szilárdabban be nem ásta magát „Az orosz beszéd szintetikus-auditív és elektroakusztikai érzékelésben" című hatalmas munkájával.

Telefonáltak az Akusztikaiba Rubinért. Amíg rá vártak, most már tizedszer, maguk is hallgatni kezdték. Markusev keményen összevonta a szemöldökét, feszült tekintettel tartotta a kagylót egy kis ideig, és rögtön hevesen kijelentette, hogy jobb, hogy sokkal jobb (a tizenhat impulzusra való átállítás ötlete az övé volt, így hát még az átállítás előtt tudta, jobb lesz). Bulatov az egész laboratórium hallatára azt üvöltötte, hogy egyeztetni kell a rejtjelezőkkel, és harminckét impulzusra kell átállítani. Ljubimicsev és Sziromaha, két szolgálatkész villanyszerelő, széttépte a fejhallgatót, mindegyikük fél füllel hallgatni kezdte a felolvasást, és túláradó örömmel megerősítette, hogy sokkal, de sokkal érthetőbb.

Bobinyin nem emelte fel a fejét, hanem tovább figyelte az oszcillogramot.

A nagy fali villanyóra fekete mutatója átugrott fél tizenegyre.

A Hetest kivéve, valamennyi laboratóriumban hamarosan be kell fejezni a munkát, beadni a titkos folyóiratokat a páncélszekrénybe, aztán a rabok elmennek aludni, a volnyaskák meg futnak az autóbuszok megállójához, azokéhoz, amelyek ilyen későn már ritkábban járnak.

Ilja Tyerentyevics Horobrov, aki nem a parancsnokság előtt, hanem a laboratórium hátulsó részében volt, cammogó járással Potapovhoz, a polcos állvány mögé ment. Vjatkai volt, Kaj környékéről, eldugott zugból származott, ahonnan összefüggő, nem egy Franciaországnyi, több ezer versztás birodalom gyanánt, mocsarakon és erdőkön terült szét gulag-ország. Többet látott és értett, mint sokan mások, és ez néha annyira tűrhetetlenné vált, hogy a legszívesebben az utcai hangszóró öntöttvas oszlopába verte volna a homlokát. Mivel állandóan titkolnia kellett gondolatait, elfojtania igazságérzetét, meggörnyedt az alakja, kellemetlenné vált a tekintete, mély ráncok vésődtek a szája mellé. Végül a háború utáni első választás alkalmával előtört a lefojtott vágy, hogy megmondja a magáét, és a szavazócédulán kihúzta a jelölt nevét, és egy parasztos káromkodást írt utána. Ez abban az időben volt, amikor munkáskéz hiánya

miatt nem állították helyre a lakásokat, nem vetették be a mezőket. De néhány nagyokos nyomozó egy hónapon át tanulmányozta a körzet valamennyi választójának keze vonását – és Horobrovot letartóztatták. A lágerbe azzal a naiv örömmel vonult be, hogy legalább ott a lelkéből beszélhet. Ám kiderült, hogy a láger sem szabad köztársaság! A besúgók feljelentései miatt Horobrovnak a lágerben is el kellett hallgatnia.

Most azt követelte volna a józan ész, hogy ott tolakodjék a Hetes közös munkájában, és biztosítsa magának, ha nem is a szabadulást, legalább a gondtalan életet. De undora az igazságtalanságtól, még ha személy szerint nem is őt érintette, olyan magasra hágott benne, hogy már nem is akart élni.

Ahogy bement Potapov polcos állványa mögé, odahajolt az asztalához, és halkan azt ajánlotta:

– Andreics! Ideje volna eltűnni. Szombat van.

Potapov éppen halvány rózsaszínű zárószerkezetet illesztgetett az átlátszó vörös cigarettatárcához. A fejét félrehajtva gyönyörködött benne, és azt kérdezte:

– Nos, Tyerentyics, megfelel? Illik a színük egymáshoz?

Potapov, mivel nem kapott sem igenlő, sem tagadó választ, közönséges fémkeretes szemüvege fölött úgy nézett Horobrovra, ahogy a nagymamák néznek, és így szólt:

– Minek ingereljük fel a sárkányt? Olvassa a Pravda vezércikkeit: az idő nekünk dolgozik. Anton mindjárt elmegy – és akkor rögtön elpárolgunk.

Ezalatt megérkezett a laboratóriumba Rubin. Rubin – akinek egész este amúgy sem volt dolgozhatnékja – éppen most, tizenegy óra tájt szeretett volna minél előbb a börtönbe menni és tovább habzsolni Hemingwayt. De azért olyan kifejezést erőltetett az arcára, mintha nagyon érdekelné a Hetes telefonszakaszának új minősége, azt kérte, hogy okvetlenül Markusev olvasson, mert az ő 160 hertzes alaptónusú magas hangja már nyilván kevésbé érvényesül (a téma ilyen megközelítése mindjárt szakemberre vallott). Rubin feltette a fejhallgatót, néhányszor parancsot adott Markusevnek, hogy most hangosabban, most meg halkabban olvasson, most pedig ismételje el: „A zsíros tőpontyok a fedélzet alá úsztak”, és vészfék, szélvész, televény – a saraskában mindenki ismerte ezeket a mondatokat és szavakat, amelyeket Rubin talált ki, hogy ellenőrizze az egyes hangfűzéseket. Végül úgy ítélkezett, hogy általános tendencia tapasztalható a javulás irányában, a magánhangzók egyszerűen remekül érvényesülnek, valamelyest rosszabb a helyzet a zöngétlen foghangokkal, őt

nyugtalanítja még a *zs* hang, és egyáltalán nem megy a mássalhangzóknak a szláv nyelvekre annyira jellemző összekapcsolása – ezen kell még dolgozgatni!

Rögtön hangok örvendező kórusa hangzott fel: javul hát a telefonszakasz. Bobinyin felemelte fejét az oszcillogramról, és öblös basszusán gúnyosan jegyezte meg:

– Ostobaság! Értelmetlen beszéd! Nem a sötétben kell tapogatózni, hanem a módszert keresni.

Mind félszegen elhallgattak elháríthatatlan, kemény tekintete láttán.

Potapov meg a polcos állvány mögött körteeszenciával ragasztgatta a rózsaszínű zárószerkezetet a cigarettatárcához. Potapov a német hadifogságnak mind a három esztendejét lágerekben ülte végig – és főként azért élte túl az egészet, mert mutatós öngyújtókat, cigarettatárcákat és szipkákat tudott csinálni hulladékokból, ráadásul nem használt semmilyen szerszámot sem.

Senki sem sietett elmenni a munkából! És mindez az ellopott vasárnap előestéjén volt.

Horobrov felegyenesedett. Titkos dolgait Potapov asztalára tette, hogy leadják a páncélszekrénybe, aztán kilépett az állvány mögül, és ráérősen a kijárat felé indult, útjában kikerült mindenkit, aki a nyíró állványa mellett tolongott.

– Hja Tyerentyics! – mondta sápadtan, lángoló szemmel, a hátába Mamurin. – Hát maga miért nem hallgatja? Egyáltalán hova indult?

Horobrov ugyanolyan ráérősen hátrafordult, és torz mosollyal, tagoltan azt felelte:

– El akartam kerülni, hogy fennhangon beszéljek erről. De ha ragaszkodik hozzá, ám tessék: e pillanatban a vécére, azazhogy a klozetba megyek. Ha ott minden szerencsésen lefolyik, a börtönbe fáradok, és lefekszem aludni.

Bobinyin, akinek sohasem hallották a nevetését, a beálló félénk csöndben döngő hahotára fakadt.

Ez lázadás volt – hadihajón! Mamurin, mintha meg akarná ütni, egy lépést tett Horobrov felé, és sipítva azt kérdezte:

– Hogyhogy aludni? Mindenki dolgozik, maga meg aludni akar?! Horobrov már az ajtókilincset fogta, és – éppen csak az önuralom határán – azt válaszolta:

– Hát így. Egyszerűen a-lud-ni! Az alkotmánynak megfelelően ledolgoztam a magam tizenkét óráját, és ennyi elég! – És már-már kirobbanva hozzá akart fűzni még valamit, amit nem lehetett volna jóvátenni, ám ekkor feltárult az ajtó, és az intézet ügyeletese azt jelentette:

– Anton Nyikolajics! Sürgősen keresik a városi telefonon. Jakonov sietősen felállt, és Horobrov előtt kiment.

Nemsokára Potapov is eloltotta az asztali lámpát. A maga és a Horobrov titkos dolgait Bulatov asztalára tette át, és átlagos lépésekkel, teljesen ártatlanul a kijárat felé sántikált. Egy kissé bicegett a jobb lábára, mert még a háború előtt motorbicikli-baleset érte.

Szelivanovszkij miniszterhelyettes telefonált Jakonovnak. Éjjel tizenkét órára a minisztériumba, a Lubjankába rendelte.

S ezt nevezik életnek!…

Jakonov visszament a dolgozószobájába Verenyovhoz és Nyerzsinhez, az utóbbit elküldte, az előbbinek felajánlotta, hogy az ő kocsiján hajtasson haza. Magára vette télikabátját, és immár kesztyűben visszament az asztalához, és a „Nyerzsint – leírni” bejegyzés alá odabiggyesztette:

„Horobrovot is.”

13. És hazudni kellett

Amikor Nyerzsin – tudta, hogy jóvátehetetlen dolog történt, de még nem érezte teljesen, hogy micsoda – visszament az Akusztikaiba, Rubin már nem volt ott. A többiek mind ott voltak; Valentulja a rádiólámpák tucatjaival borított táblánál bíbelődött a folyosón, és felvetette élénk szemét.

– Nyugalom, legény! – Öt ujjával úgy tartotta fel Nyerzsint, mint egy autót. – Nem tudja, hogy miért nincs nálam a harmadik fokozatban fűtés? – Majd eszébe jutott: – Á, igen! Miért hívták magát? *Kesz kö paszé?*

– Ne pimaszkodjék, Valentájn – válaszolta komoran, kitérően Nyerzsin. Ennek, a tudománya megszállottjának nem ismerhette be, hogy az imént örökre búcsút mondott a matematikának.

– Ha kellemetlenség történt, ajánlhatok valamit: kapcsoljon be táncmuzsikát. Miért lógatnánk az orrunkat? Olvasta azt a… hogy is hívják…? No, azt, akinek szopókás cigaretta van a foga közt, egy métert szívunk, kettőt eldobunk… Ásót nem nagyon forgat ő maga, másokat buzdít rá… Itt van például ez a nóta:

Az én miliciám
Vigyázz énreám!
Tiltott övezet
Benne de jó!

De Valentulját nyomban új gondolat foglalkoztatta, ki is adta a parancsot:

– Vagyka! Kapcsold be az oszcillográfot!

Nyerzsin odament az asztalához, de még nem ült le, így hát meglátta, hogy Szimocska csupa izgalom. Nyíltan nézett Glebre, és vékony szemöldöke meg-megremegett, – Hol van a Szakállas, Szerafima Vitaljevna?

– Őt is berendelte Anton Nyikolaics a Hetesbe – felelte hangosan Szimocska. És a házi telefon táblájától elindulva, még hangosabban kérte, hogy mindenki hallja: – Gleb Vikentyics! Ellenőrizze, hogy olvasom az új táblázatot. Van még egy félóránk.

Szimocska az artikulációs kísérlet egyik bemondója volt. Azt kellett figyelni, hogy minden bemondó felolvasása, az érthetőség fokát tekintve,

szabványos legyen.
– Hogy ellenőrizzem magát ebben a zajban?
– Hát… menjünk a fülkébe – jelentőséggel nézett Nyerzsinre, fogta a táblázatot, amelyeket tussal Whatman-papírra írt, és a fülkébe ment.
Nyerzsin követte. Bereteszelte előbb az ölnyi vastag üres ajtót, aztán átpréselte a második, kisebb ajtón, és még a függönyt sem eresztette le, Szima máris a nyakába csüngött, lábujjhegyre állt, és szájon csókolta.
A férfi karjára vette a könnyű lányt; olyan szűk volt a hely, hogy cipőjének orra a falnak koppant, a férfi leült az egyetlen székre, a hangversenymikrofon elé, és térdére ültette.
– Miért hívta Anton? Mit csinált rosszul?
– Be van kapcsolva az erősítő? Nem abban egyeztünk meg, hogy a dinamikus hangszórón át fognak bennünket közvetíteni?
– …Mi volt a rossz?
– Miért gondolod, hogy rossz?
– Mindjárt megéreztem, amikor még telefonált. És magán is látom.
– Mikor fogsz már tegezni?
– Egyelőre nem kell… Mi történt?
A lány ismeretlen testének melege a térdén át és a karjain keresztül átáramlott egész testébe. Mert az a teljes rejtélyességig ismeretlen volt: annyi év múltán a katonafogolynak minden ismeretlen volt. Meg aztán a fiatalkori emlékek sem gazdagok mindenkiben.
Szimocska meglepően könnyű volt: levegővel vannak-e felfújva a csontjai, viaszból készítették-e őt magát – súlytalannak látszott, mint a madár, amelynek a térfogatát csak a tolla növeli.
– Hát igen, kis pitypalattyom… Én alighanem… hamarosan elmegyek.
A lány ide-oda siklott a karjai közt. Leejtette válláról a kendőt, és amilyen erősen csak tudta, átölelte.
– Ho-vá-á?
– Hogyhogy hová? Mi örvényemberek vagyunk, eltűnünk, valahol felbukkanunk, lágerbe kerülünk – magyarázta megfontoltan Gleb.
– De mi-é-é-ért? – szakadt fel nem annyira szavak, mint inkább sóhaj formájában Szimocskából.
Gleb közelről és szinte értetlenül nézett ennek a csúnya lánynak a szemébe, akinek szerelmére oly véletlenül és annyira minden erőfeszítés nélkül szert tett. A lányt jobban foglalkoztatta a férfi sorsa, mint őt magát.

– Maradni is lehetne. De más laboratóriumban. Akkor sem lennénk együtt.

(A férfi most úgy beszélt, mintha éppen emiatt mondott volna nemet Anton dolgozószobájában. De a hangok mechanikus egyesítésével beszélt, ahogy a Vokoder is szokott beszélni. Valóban olyan volt a fogoly végső helyzete, hogy Gleb másik laboratóriumba átkerülve is mindegyre ugyanezt kereste volna abban a nőben, aki mellette dolgozik, és az Akusztikaiban maradva, bármely más nővel, bárhogy nézzen is ki, akit Szimocska helyett az összetolt asztalhoz dolgozni rendeltek volna.

A lány pedig hozzátapadt kicsiny testével, és csókolgatta.) Ezekben az elmúlt hetekben, az első csók után, ugyan miért kellett volna kímélni Szimocskát, mit kellett volna sajnálni valószerűtlen jövőbeni boldogságán? Aligha talál vőlegényt magának, mindenképpen úgy jut majd valakinek. Ő maga megy a karjaiba, és ilyen ijedten dobog a szív majd mindkettőjükben… Mielőtt lágerekbe kerülne, ahol már ez a világért sem lesz…

– Sajnálnék úgy elmenni… Szeretnék emléket vinni magammal a… a fiadról… a lányodról… Általában… gyerekkel szeretnélek itt hagyni…

A lány villámgyorsan lehajtotta megszégyenített arcát, és ellenállt a férfi ujjainak, amelyekkel újra hátra akarta billenteni a fejét.

– Kis pitypalattyom… No, ne bújj el… No, emeld fel a kis fejedet! Miért hallgattál el? Akarod?

A lány felvetette fejét, és mélyről fakadóan azt mondta:

– Várni fogom magát! Magának *öt* maradt? Várni fogom öt esztendeig! De maga visszatér hozzám, ha kiszabadul?

Ő ezt nem mondta. A lány úgy fordította a dolgot, mintha őneki nem volna felesége. Mindenáron férjhez akart menni a kis hosszú orrú!

Gleb felesége ugyanitt, valahol Moszkvában élt, valahol Moszkvában, de ez ugyanannyit jelentett, mintha a Marson volna.

Ám a térdén ülő Szimocskán meg a Marson élő feleségen kívül ott voltak még az íróasztalában eltemetve az orosz forradalomról szóló tanulmányai is, amelyek annyi munkát vettek el, és beszívták legjobb gondolatait. Ott voltak az első tapogatózó megfogalmazásai is.

A saraskából egy fikarcnyi feljegyzést sem engedtek ki. De még a küldemények átkutatásakor is újabb börtönbüntetést szabhattak volna rá.

Most is hazudni kellett! Hazudni, ígérgetni, ahogy mindig ígérni szoktak. És akkor távozóban majd veszélytelenül itt hagyhatja Szimocskánál, amit

írt.

De még ilyen cél érdekében sem volt ereje, hogy a bízón ránéző szempár előtt hazudjon.

Ezt a szempárt, ezt a kérdést kerülve, csókolgatni kezdte kicsiny, korántsem kerek vállát, amelyet az ő keze meztelenített le a blúztól.

– Egyszer azt kérdezted, mit írok és írok folyton – mondta nagy nehezen.

– Hát mit? Mit írsz? – kérdezte kíváncsiskodva Szimocska.

Ha nem vág közbe, ha nem kérdezi olyan mohón, a férfi alighanem maga elmond neki valamit. De a lány olyan türelmetlenül kérdezett, hogy a férfi óvatosabb lett. Hány éve él már olyan világban, ahol mindenütt ravasz, észrevétlen aknavezetékek húzódnak, vezetékek a gyújtókészülékekhez.

Nagyon is meglehet, hogy ez a bízó, szerelmes szempár – az operatív meghatalmazottnak dolgozik.

Hisz mivel kezdődött közöttük? Elsőnek nem ő, a férfi, hanem a lány ért hozzá az arcával. Lehet, hogy ez megrendezett dolog…

– Hát, történelmi dolgokat – válaszolta. – Általában történelmi dolgokat, Péter korából… De nekem ez becses. Amíg Anton ki nem dob, még írni fogom. De hová teszem mindezt, ha elmegyek?

És gyanakvóan, mélyen nézett a lány szemébe. Szimocska nyugodtan mosolygott.

– Hogyhogy hová? Ideadod nekem. Én majd vigyázok rá. Írjál még csak, kedvesem. – És még mindig kutatott benne a tekintetével. Mondd, szép asszony a feleséged?

Csöngeni kezdett az induktoros tábori telefon, amely a fülkét összekötötte a laboratóriummal. Szima felvette a kagylót, lenyomta a beszélgetés billentyűjét, úgyhogy hallani lehetett a hangját a drót másik végén, de nem emelte a szájához a kagylót, hanem elpirulva, zilált ruhában, szenvtelen, kimért hangon olvasni kezdte az artikulációs táblázatot:

– …gyer… szkop… stap… Igen, hallgatom… Mi az, Valentyin Martinics? Kettős diódát, triódát?… Hat-G-hét nincs, de alighanem van Hat-G-kettő. Mindjárt befejezem a táblázatot, és kimegyek… gven… zsan… – Azzal elenged te a billentyűt. És megint Gleb melléhez dörzsölte a fejét. – Menni kell, észreveszik. No, engedjen el…

De a hangjában nem volt semmilyen határozottság.

A férfi még feszesebben átkarolta, és alul-felül, az egész lányt, szorosan magához ölelte.

– Nem!… Elengedtelek, kár. De most nem engedlek!

– Térjen észre, engem várnak! Be kell zárnom a laboratóriumot!

– Most! Itt! – követelte.

És csókolgatta.

– Nem ma! – ellenkezett a lány, de engedelmesen.

– Hát mikor?

– Hétfőn… Megint én fogok ügyelni Lira helyett… Jöjjön ide vacsoraszünetben… Egy álló órát együtt leszünk… Ha be nem állít az az őrült Valentulja.

Mialatt Gleb kinyitotta az egyik és bezárta a másik ajtót, Szima már begombolkozott, megfésülködött, és megközelíthetetlenül hidegen, elsőnek lépett ki.

14. Kék fény

– Ezt a kék lámpát egyszer még a csizmámmal leverem, hogy ne ingereljen.

– Nem találod el.

– Öt méterről? Hogyne találnám el! Fogadunk a holnapi kompótba?

– De hisz te az alsó ágyon szoktad levetni a csizmádat, tégy hozzá még egy métert!

– N o jó, hatról. Lám, ezek a bitangok mit ki nem találnak, csak hogy bosszantsák a rabokat, egész éjjel nyomja a szememet.

– A kék fény?

– Mi más? A fény nyomása; Lebegyev fedezte fel. Maga nem alszik, Arisztipp Ivanics? Nem lenne szíves feladni az egyik csizmámat?

– A csizmát feladhatom, Vjacseszlav Petrovics, de előbb válaszoljon: miért nem tetszik magának a kék fény?

– Már csak azért sem, mert a hullámhossza rövid, kvantumai pedig nagyok. A kvantumok csapnak a szemembe.

– Lágyan világít; engem személy szerint arra a kék mécsesre emlékeztet, amelyet gyermekkoromban a mama gyújtott meg.

– Mama! Világoskék vállpántos mama! No tessék, kérem! Hát lehet az embereknek igazi demokráciát adni? Észrevettem: bármelyik cellában bármilyen apró kérdésben a legellentétesebb vélemények árnyalatai lángolnak fel, akár a tálmosásról, akár a padlósöprésről van szó. A szabadság tönkretenné az embereket. Csak a furkósbot, sajnos, csak az mutathatja meg nekik az igazságot.

– Hanem a mécses illene ide. Hisz ez oltár volt valamikor.

– Nem oltár, hanem az oltár kupolája. Szintközi födémet tettek fel.

– Dmitrij Alekszandrics! Mit művel? Decemberben kinyitja az ablakot?! Ideje volna befejezni.

– De uraim! Az oxigén éppen halhatatlanná teszi a rabot. A szobában huszonnégy ember van, odakint meg se fagy, se szél. Kinyitom hát egy Ehrenburgnyira.

– Sőt, másfélszeresnyire! A felső ágyakon fojt a levegő!

– Ehrenburgot hogy számítja, széltében?

– Nem, uraim, hosszában, nagyon jól belefér a keretbe.

– Meg lehet őrülni, hol az én lágerkabátom?!

– Ezeket az oxigénbolondokat mind Ojmjakonba küldeném, *általánosra*[17]. Ha ott dolgoznának tizenkét órán át, a mínusz tizenhat fokos hidegben, a kecskeólba is bemásznának, csak meleg legyen!

– Én elvben nem ellenzem az oxigént, de miért mindig hideg az oxigén? Én a melegített oxigént pártolom.

– …Mi a fene? Miért van a szobában sötét? Miért oltják el ilyen korán a fehér fényt?

– Valentulja, maga frájer[18]! Kószáljon még egy óráig! Minek magának a világosság tizenkettőkor?

– Maga meg ficsúr!

Kék kezeslábasban
Felettem ficsúr.
A lágerzónában
De jó, de jó!

Már megint telefüstölték a cellát? Minek dohányoznak mind? Pfuj, undorító. Eh, a teáskanna meg hideg. – Hol van Lev, Valentulja?

– Mi az, hát még nincs az ágyán?

– Kéttucatnyi könyv is fekszik itt, de ő maga nincs.

– Akkor a vécé környékén lesz.

– Miért a környékén?

– Mert ott fehér lámpát csavartak be, a közfal pedig meleg a konyhától. Bizonyára olvas. Én megyek, megmosakszom. Mit üzennek? – Há-át… Az az asszony itt vet nekem ágyat a padlón, saját magának meg ugyanitt az ágyon. No, zamatos fehércseléd, olyan zamatos…

– Barátaim, kérem magukat, valami másról beszélgessenek, csak ne a fehérnépről. A saraskában a mi húsos kosztunk mellett ez társadalmilag veszélyes beszélgetés.

– Egyáltalán, fejezzék már be, daliák! Takarodó volt.

– Nemcsak takarodó, hanem valahonnan már a himnuszt is lehetett hallani.

– Ha aludni akarsz, akkor talán elalszol, – Semmi humorérzékük sincs: öt percig egyfolytában fújják a himnuszt. Kifordul a belem: mikor hagyják már abba! Csakugyan nem lehet beérni egy versszakkal? És a szünet jelek? Egy olyan országnak, mint Oroszország?!… A varangyos béka ízlése ez.

– Afrikában szolgáltam. Rommelnél. Ott mi a rossz? Nagyon meleg van, és nincs víz…

– A Jeges-tengerben van egy Mahotkin-sziget. Maga Mahotkin meg, bár sarki repülő volt, most szovjetellenes agitáció miatt ül.

– Mihail Kuzmics! Miért morog maga folyton?

– Hát egyik oldalamról a másikra csak fordulhatok?

– Hát fordulhat, de jusson eszébe, hogy odalent minden egyes kis mozdulata idefönt óriási amplitúdóvá változik.

– Maga, Ivan Ivanics, még elkerülte a lágert. Ott négyes a vagonka[19]. Ha egy megfordul, hármat hintáztat. Lent meg elfüggönyözi magát valaki tarka ronggyal, fehércselédet hoz, és forgolódnak. Tizenkét ballos imbolygás! Semmiség, az emberek alszanak.

– Grigorij Boriszics, mikor került maga először saraskába?

– Azt hiszem, ott pentódát kell beállítani, és kis ellenállást.

– Önálló, akkurátus ember volt, éjszakára levette a csizmáját, de nem hagyta a földön, hanem a feje alá tette.

– Azokban az években nem is hagyott senki a földön semmit!

– Auschwitzban jártam. Auschwitzban szörnyű: a pályaudvarról a krematóriumba visznek, és szól a zene.

– Ott kitűnően lehet horgászni, ez az egyik, a másik a vadászat. Ha ősszel egy órát gyakorol az ember, fácánokkal aggatja tele magát. Ha a nádasba megy, vaddisznókat talál, a mezőn meg nyulakat…

– Ezek a saraskák mind ezerkilencszázharminctól szaporodtak el, amióta csapatostul hajtották oda a mérnököket. Az első a Furkaszovszkijon volt, az tervezte a Belomort. Aztán következett a ramzini. A tapasztalat megtetszett. Ha szabadlábon élnek, nem lehet összehozni egy tervezőcsoportban két nagy mérnököt vagy két nagy tudóst: harcolni kezdenek a hírnévért, a dicsőségért, a Sztálin-díjért, okvetlenül kimarja egyik a másikat. Ezért odakint minden tervezőiroda csak halvány kör egy ragyogó koponya körül. A saraskában pedig? Ott nem fenyeget senkit se hírnév, se pénz. Nyikolaj Nyikolajicsnak egy fél pohár tejföl, Pjotr Petrovicsnak is egy fél pohár tejföl. Tucatnyi medve békésen él egy barlangban, mert nincs hova menniük. Sakkozgatnak, cigarettázgatnak – unalmas. Találjunk fel valamit, jó? Rajta! Így alkottak meg sok mindent a tudományunkban! Ebben rejlik a saraskák alapötlete.

– …Barátaim! Újság! Bobinyint elvitték valahová!

– Valka! Ne üvölts, mert bebugyolállak a párnával!

– Hová, Valentulja?
– Hogy vitték el?
– Jött az almester, azt mondta: felvenni a télikabátot, a kucsmát.
– Poggyászostul?
– Poggyász nélkül.
– Bizonyára a nagyfőnökhöz.
– Fomához?
– Foma saját maga jött volna érte; feljebb keresgélj!
– Kihűlt a tea. Micsoda szemétség!…
– Takarodó után mindig csörömpöl a kanállal a pohárban, Valentulja, hogy unom már!
– Nyugalom, hát hogy kevergessem el a cukrot?
– Hangtalanul.
– Hangtalanul csak a kozmikus katasztrófák mennek végbe, mert a világűrben nem terjed a hang. Ha a hátunk mögött felrobbanna egy Új Csillag, meg se hallanánk. Ruszka, mindjárt leesik a paplanod, mit lógatod le? Nem alszol? Tudod, hogy a Napunk Új Csillag, úgyhogy a Föld pusztulásra van ítélve, mégpedig a legrövidebb időn belül?
– Nem akarom hinni, fiatal vagyok, és élni akarok!
– Hahaha! Primitív dolog!… Milyen hideg ez a tea! *Sze lö mo!* Élni akar!
– Valka! Hová vitték Bobinyint?
– Honnan tudnám? Talán Sztálinhoz.
– Maga mit csinálna, Valentulja, ha magát hívnák Sztálinhoz?
– Engem? Hahaha! Legény! Tiltakozást jelenteném be nála minden pontban!
– Például melyikben?
– Hát mindegyikben, mindegyikben, mindegyikben. *Pár egzapml:* miért élünk mi nők nélkül? Ez gúzsba köti alkotó lehetőségeinket. – Állítsd le magad, Prjancsik! Már mindenki alszik. Miért robbantál ki?
– De ha nem vagyok álmos?
– Barátaim, aki cigarettázik, dugja el a parazsat, jön az almester!
– Mit akarhat az a dög?… Meg ne botoljék, alhadnagy polgártárs, hisz nem sokba telik, hogy betörje az orrát!
– Prjancsikov!
– Mi az?
– Hol van? Még nem alszik?
– Már alszom.

– Öltözzék gyorsan!

– Hová visznek? Aludni akarok!

– Öltözzék, öltözzék! Télikabátot, kucsmát!

– Poggyászostul?

– Poggyász nélkül. Gyorsan! Gyorsan, az autó várja.

– Mi az, Bobinyinnal együtt megyek?

– Ő már elment. Magáért másik jött.

– De milyen autó, alhadnagy? Rabomobil?

– Gyorsabban, gyorsabban! Pobeda.

– De ki hívat?

– Ej, Prjancsikov, hát mit magyarázzak folyton magának? Magam sem tudom, gyorsabban!

– Aztán szólj a nevünkben is, Valka!

– Említsd meg a beszélőket! Miért csak évente egyszer engedélyezik a bitangok az ötvennyolcadik cikkelyeseknek?!

– A sétáról is beszélj!

– Meg a levelekről!…

– Az egyenruháról is!

– Rot Front, fiúk! Hahaha! *Agyő!*

– …Alhadnagy elvtárs! Hol van végül is Prjancsikov?

– Adom, adom, őrnagy elvtárs! Itt van!

– Mindenről apróra, Valka, ne szerénykedj!…

– Éjnek évadján szétszaladtak a nyavalyába!

– Mi történt?

– Ilyen még nem volt soha…

– Tán kitört a háború? Azért viszik el őket, hogy agyonlőjék?

– Pfuj! Te buta! Ki szállítana bennünket egyenként? Ha kitör a háború, egy csomóban fejbe lőnek, vagy dögvésszel megfertőznek a kásában, ahogy a németek tették a gyűjtőtáborokban, negyvenötben… – No, jól van, barátocskáim, aludjunk! Holnap megtudjuk.

– Harminckilenc-negyvenben egyszer kihívat ja a saraskából Borisz Szergejevics Sztyecskint – Berija; no, akkor üres kézzel nem jön vissza: vagy a börtönparancsnokot váltják le, vagy növelik a séta idejét… Sztyecskin nem bírta a megvásárlásnak ezt a rendszerét, az élelmezésnek ezeket a kategóriáit, amikor is az akadémikusok tejfölt és tojást kapnak, a professzorok négy deka vajat, a közönséges igásbarom meg csak kettőt… Derék ember volt Borisz Szergejevics, Isten nyugosztalja…

– Meghalt?
– Nem, kiszabadult… Sztálin-díjas lett.

15. Lányt! Lányt!

Aztán elcsendesült az *ismétlős*[20] Abramszon egyenletes, fáradt hangja is, azé, aki már az első börtönbüntetése idején volt saraskában. Kétoldalt suttogva befejezték a megkezdett történeteket. Valaki hangosan és ellenszenvesen horkolt, néha úgy, mintha szét akarna robbanni. A halványkék lámpa, a bejárati ívbe illesztett, négyszárnyú, széles ajtó fölött a félkör alakú szobában legyezőként felállított, összeforrasztott, kétszintes ágyak tucatját világította meg. Ez a szoba – talán az egyetlen ilyen egész Moszkvában – jó húsz férfilépésnyi átmérőjű volt, fent magas kupola, melyet a hatszögletű torony alapja alá csegelyként szerkesztettek össze, az ívben pedig öt, felülről lekerekített, karcsú ablak volt. Az ablakok be voltak rácsozva, de *szájkosár*[21] nem volt rajtuk, úgyhogy nappal lehetett látni a műút túlsó részén a parkot, amelyet ugyanúgy nem ápoltak, mint valami erdőt, nyári estéken meg idehallatszottak a moszkvai előváros lányainak szívet remegtető dalai.

Nyerzsin a középső ablaknál álló, felső ágyon – nem aludt, de meg sem kísérelte. Alatta lent már régen a dolgozó ember nyugodt álmát aludta Potapov mérnök. A szomszéd ágyakon, balra, túl a kis folyosón, bízón szétvetette karjait, és szuszogott „Zemelja" kerek arcú vákuumkezelő (alatta üres volt Prjancsikov ágya), jobbra pedig, a szorosan melléje tolt ágyon álmatlanul hánykolódott Ruszka Doronyin, a saraska egyik legfiatalabb rabja.

Most, ahogy egy kissé eltávolodott a Jakonov szobájában lefolyt beszélgetéstől, mindent világosabban látott: a titkosírást elemző csoportról való lemondása nem munkahelyi esemény, hanem egész életének fordulópontja volt. Ennek, talán nagyon rövid időn belül, valahová Szibériába vagy az Északi-sarkvidékre hosszú, nehéz utat kellett maga után vonnia. Vagy a halálhoz, vagy a halál felett aratott győzelemhez kellett vezetnie.

Éppen életének erről a töréséről akart gondolkozni most. Mit ért el ez alatt a saraskabeli háromesztendős lélegzetvétel alatt? Eléggé megedződött-e természete ahhoz, hogy újból a láger szakadékába vessék? Úgy alakult, hogy Gleb éppen másnap lesz harmincegy éves (természetesen egyáltalán

nem volt hangulata ahhoz, hogy barátait erre a dátumra emlékeztesse). Az élet közepe ez? Csak nem a vége? Vagy csak a kezdet?

De gondolatai összekavarodtak. Az örökkévalóság körképe sehogy sem állt össze. Hol elfogta a gyengeség: hisz még nem késő, még jóvá lehet tenni a dolgot, vállalni kell azt a titkosírást. Hol pedig eszébe jutott az a sérelem is, hogy tizenegy hónapja mindig halogatják és halogatják a beszélőt a feleségével – hát most, az indulás előtt lehetővé teszik-e?

Végül felébredt, és kibontakozott benne, de hirtelen-váratlan, valaki egészen más, nem ez a Nyerzsin, hanem az, aki kényszerűen kibújt az első ötéves terv kenyérüzletei előtt sorba álló határozatlan kisfiúból, és aki később megerősödött az élet körülményei között, kivált pedig a lágerben. Ez a szívós belső Nyerzsin már élénken elképzelte, milyen motozás várja, amikor kilép Marfinóból, amikor átadják a Butirkiban, a Krasznaja Presznyán; és hogyan dugja el a lélekmelegítőjében az összevissza tört ceruzabél darabjait; hogyan tudja kivinni a saraskából az ócska munkaruháját (a dolgos embereknek minden újabb héj becses); hogyan bizonyítja be, hogy az alumínium teáskanál, amelyet egész börtönbüntetése alatt magával hordott, az ő tulajdona, és nem lopta a saraskából, ahol csaknem mind ugyanilyen.

És itt volt az inger – akár mindjárt, a kék fénynél, felkelni és elkezdeni minden előkészületet, az átrakást és az eltüntetést.

Eközben Ruszka Doronyin minduntalan változtatta helyzetét: előbb hasra dőlt, egészen a válláig belefúrta magát a párnába, a fejére húzta a paplant, és leráncigálta a lábáról, aztán hanyatt fordult, ledobta a paplant, födetlenné tette a fehér paplanhuzatot és a kissé sötét lepedőt – minden fürdéskor kicseréltek egyet a két lepedő közül, de most, decemberre a szakbörtön túllépte az évi szappankeretet, úgyhogy a fürdést visszatartották. Hirtelen felült az ágyán, majd a párnával együtt hátrahúzódott a vastámláig, és ott kinyitotta Mommsen *A rómaiak története* című vastag kötetét. Ruszka, amikor észrevette, hogy Nyerzsin a kék lámpára mered, és nem alszik, rekedt suttogással arra kérte:

– Gleb! Közelben van a cigarettád? Adj!

Ruszka nem szokott dohányozni. Nyerzsin a támlára akasztott kezeslábas zsebéhez nyúlt, kivett belőle két szál szopókás cigarettát, és rágyújtottak.

Ruszka elmélyülten szívta a cigarettát, nem is fordult Nyerzsin felé. Ruszka mindig változó arca – hol gyermekien nyílt, hol egy ihletett csaló

arca – a szabadon omló, sötétszőke haj gomolyaga alatt még a kék lámpa holt fényénél is vonzónak tetszett.

– Tessék! – az üres Belomor-dobozt hamutartó helyett odatolta Nyerzsin elé.

Aztán abba verték a hamut.

Ruszka a nyár óta volt a saraskában. Nyerzsinnek már az első pillanatban nagyon megtetszett, és feltámadt benne a vágy, hogy pártfogásába vegye.

De kiderült, hogy Ruszka, bár még csak huszonhárom éves volt (lágerbüntetésképpen meg huszonöt évet sóztak rá), egyáltalán nem szorul pártfogásra: a jelleme is, a világnézete is teljesen kiforrott rövid, de viharos életében az események tarkaságában – nem annyira a kétheti moszkvai egyetemi tanulmányai és ugyancsak kétheti leningrádi tanulmányai során, hanem azalatt, amíg két évig hamis személyi igazolvánnyal élt, úgyhogy országos körözés alatt állt (Glebnek ez mély titokként mondatott el), és most a rabság két esztendeje alatt. Villámgyors fogékonysággal, ahogy mondják, menet közben sajátította el a gulag farkastörvényeit, mindig óvatos volt, csak kevés emberrel őszinte, de mindenki gyermekien nyíltnak tartotta. Még kiforratlan volt, igyekezett sok mindent belezsúfolni kevés időbe – az olvasás is az egyik ilyen foglalatossága volt.

Most Gleb – aki nem volt megelégedve rendetlen, sekélyes gondolataival, nem érzett hajlandóságot az alvásra, és még kevésbé tételezte fel ezt Ruszkáról – az elnémult szoba csendjében súgva azt kérdezte:

– No, hogy állunk a ciklusok elméletével?

Ezt az elméletet nemrégen megvitatták, és Ruszka arra vállalkozott, hogy ennek az elméletnek az alátámasztását keresi Mommsennél.

Ruszka megfordult a suttogásra, de értetlenül nézett rá. Arcbőre, de különösen a homlokáé, le-fel futkosott, kifejezve, mennyire erőlködik, hogy megértse, amit kérdeznek tőle.

– Azt mondom: hogy állunk a ciklikusság elméletével?

Ruszka felsóhajtott, és ezzel a sóhajjal együtt eltűnt az arcáról az a feszültség és az a nyugtalan gondolat is. Elernyedt, könyökön odacsúszott, a félig elszívott, kialudt cigarettavéget az odatartott üres dobozba dobta, és bágyadtan azt mondta:

– Mindent unok. A könyveket is. Az elméleteket is.

Megint elhallgattak. Nyerzsin már a másik oldalára akart fordulni, amikor Ruszka elnevette magát, és fokozatosan belelendülve, egyre gyorsabban suttogni kezdett:

– A történelem annyira egyforma, hogy undorító olvasni. Akárcsak a *Pravdá*t. Minél nemesebb lelkű és becsületesebb valaki, annál pimaszabbul bánnak vele a honfitársai. Spurius Cassius földet akart szerezni az egyszerű népnek, és a nép egyszerű fiai odaadták a halálnak. Spurius Melius kenyérrel akarta jóllakatni az éhes népet, és kivégezték azon a címen, hogy királyi hatalomra törekszik. Marcus Manliust, azt, aki felébredt a kresztomátiákban szereplő ludak gágogására, és megmentette a Capitoliumot – kivégezték, mint az állam árulóját! Ehhez mit szólsz?

– Ugyan már!

– Minél többet olvas az ember történelmet, annál inkább kedvet kap arra, hogy maga is gazemberré váljék, sokkal előnyösebb dolog! A nagy Hannibált, aki nélkül Karthágót nem is ismernénk, ez a semmi kis Karthágó száműzte, vagyonát elkobozta, lakóházát lerombolta! Semmi sem új… Gnaeus Naeviust már akkor kalodába zárták, hogy ne írjon merész darabokat. Az aetóliaiak, sokkal a mi korunk előtt, hamis amnesztiát hirdettek, hogy hazacsalogassák az emigránsokat, és kivégezzék őket. Már Rómában felfedezték azt az igazságot, amelyről a gulag megfeledkezik: nem gazdaságos éhesen hagyni a rabszolgát, etetni kell! Az egész történelem merő… falás. Ki kit elkap, be is kapja. Nincs sem igazság, sem tévedés, sem fejlődés. És nincsen hova hívni az embert.

Az élettelen világításban különösen ingerlően hatott az oly fiatal ajkakon a hitetlenség rángása!

Ezeket a gondolatokat maga Nyerzsin készítette elő Ruszkában, de most Ruszka szájából hallva felkeltették benne a tiltakozás vágyát. Gleb megszokta idősebb társai közt, hogy mindenkit romba döntsön, de egy fiatalabb fogoly iránt felelősséget érzett.

– Figyelmeztetni akarlak, Rosztyiszlav – vetette ellene csaknem a szomszédja füléhez hajolva nagyon halkan Nyerzsin. – Bármennyire szellemesek és kíméletlenek is a szkepticizmus, az agnoszticizmus vagy akár a pesszimizmus rendszerei, értsd meg, azok lényegüknél fogva akaratnélküliségre vannak ítélve. Hisz azok nem irányíthatnak emberi tevékenységet, mert az emberek nem állhatnak meg, következésképpen nem mondhatnak le a valamit igenlő, valahová hívó rendszerekről…

– Még akkor sem, ha a mocsárba is vezetnek? Csak azért, hogy menjünk valahová? – ellenkezett dühösen Ruszka.

– Még ha oda is… A-a-a-az ördög tudja – mondta habozva Gleb. Értsd meg, magam is azt tartom, hogy a szkepticizmusra nagyon nagy szüksége

van az emberiségnek. Szüksége van rá, hogy széthasítsa a mi kőhomlokunkat, hogy megakadjon a mi fanatikus torkunkon. Orosz talajon különösen szükség van rá, bár különösen nehezen ver gyökeret. De a szkepticizmus nem válhat szilárd földdé az ember lába alatt. Föld pedig mégiscsak kell!

– Adj még egy cigarettát! – kérte Rosztyiszlav, és idegesen rágyújtott. – Ide hallgass, milyen jó, hogy az Állambiztonsági Minisztérium nem engedett tovább tanulni. Történésznek – mondta tagoltan, egy kissé hangos suttogással. – No, elvégeztem volna az egyetemet vagy akár az aspirantúrát is, és egy kis idióta lett volna belőlem. Jó, tudós lettem volna, tegyük fel, hogy még csak nem is eladó, bár ezt nehéz feltételezni. Jó, írtam volna egy dundi kötetet, valamilyen nyolcszázharmadik szempontból néztem volna a novgorodi ötödöket vagy Caesar háborúját a helvétek ellen. Annyi kultúra van a földön! Annyi nyelv, ország! És mindegyik országban annyi tudós ember, még több tudós könyv – hát melyik bolond fogja ezt mind olvasni?! Hogy is szoktad idézni? „Azt, amit nagy munkával szakértők gondoltak ki, más, még nagyobb szakértők a képzelet szüleményeként lepleznek le.” Igen?

– Ejnye, ejnye – mondta szemrehányóan Nyerzsin. – Te elveszítesz minden támaszt és minden célt. Kételkedni lehet és kell is. De nem kell-e valamit meg is szeretni? Nemde?

– Igen, igen, szeretni! – kapott a szón ujjongó, rekedt suttogással Ruszka. – Szeretni! De nem a történelmet, nem az elméletet, hanem kis-le-ányt, – Áthajolt Nyerzsin ágyára, és könyökön ragadta barátját. – Hát *mitől* fosztottak meg bennünket, mondd?! Attól a jogunktól, hogy gyűlésekre járjunk? Meg politikai oktatásra? Attól, hogy kölcsönt jegyezzünk? Az egyetlen, amivel árthatott nekünk az Öreg, az, hogy megfosztott bennünket a nőktől! És ezt tette. Huszonöt évre! A bitang! Hát ki tudja elképzelni – a mellére csapott –, mit jelent a nő egy fogolynak?

– Nehogy a végén megőrülj! – próbált védekezni Nyerzsin, de őt magát hirtelen forró hullám öntötte el, ha Szimocskára gondolt, meg arra az ígéretére, hogy hétfőn este… – Verd ki a fejedből ezt a gondolatot! Elhomályosítja az agyat. – (De hétfőn!… megtörténik az, amit egyáltalán nem értékelnek a szerencsés házasemberek, de ami dermesztő állati ösztönként támad fel az elcsigázott fogolyban.) – A freudi komplexus vagy szimplexus vagy mi az ördög – mondta egyre gyöngébb hangon, mert szédülés környékezte – általában: szublimáció! Más területre kapcsold át az

energiádat! Foglalkozz filozófiával – nem kell sem kenyér, sem víz, sem női gyöngédség.

(De ő maga megremegett, ahogy részletesen elképzelte, hogy is lesz holnapután – és ettől a rettentően édes gondolattól elvesztette beszélőképességét, úgyhogy nem volt kedve folytatni.)

– Nekem *már* elhomályosult az agyam! Nem alszom el reggelig!

Lányt! Lány kell mindenkinek! Hogy a karjaidban legyen… Hogy… De… ugyan már!… – Ruszka a paplanra ejtette a még égő cigarettát, de nem vette észre, hirtelen megfordult, hasra vágódott, a fejére rántotta a paplant, és lehúzta a lábáról.

Nyerzsinnek alig volt annyi ideje, hogy elkapja és eloltsa a cigarettát, amely az ágyuk közt lefelé, Potapovra akart gurulni, A filozófiát ajánlotta Ruszkának menedékhelyül, ő maga azonban már rég üvöltött ezen a menedékhelyen. Ruszkát valamikor a nyomozóhivatal üldözte, most meg a börtön marcangolja. De mi tartotta Glebet, amikor ő volt tizenhét vagy tizenkilenc éves, és a józan eszét elvéve, rá-rázúdultak az elhomályosulásnak ezek a forró rohamai? Hát összehurkolta, igyekezett szétzúzni magát, és disznó orral bele-belebökött abba a dialektikába, röfögött, és igyekezett beszívni, félt, hogy nem lesz rá ideje. Ezek a házassága előtti évek, visszahozhatatlan ifjúkora, amikor nem azzal foglalatoskodott, amivel kellett volna, mind a legkeserűbb emlékként éledtek újjá most, a börtöncellában. Gyámoltalanságában nem tudta megoldani ezeknek az elhomályosulásoknak a kérdését: nem ismerte azokat a szavakat, amelyek közelebb hozzák a nőket; nem ismerte azt a hangot, amelynek engednek. Még mindig megkötötte az a belesulykolt múlt századokbeli gondolkodás a női becsületről. Így hát egyetlen tapasztaltabb és bölcsebb nő sem tette párnás kezét a vállára. De nem, egy hívta, ám ő akkor nem értette! Csak a börtön padlóján pergette le és tudatosította a jelenetet, és ez az elszalasztott eset, egész elszalasztott évek, az egész világ mind úgy égették, hogy majd átlyukasztották.

De sebaj, most már kétszer huszonnégy órát sem kell várnia hétfő estéig!

Gleb a szomszédjának füléhez hajolt.

– Ruszka! Nálad mi a helyzet? Van valakid?

– Igen! Van! – suttogta kínkeservesen Rosztyiszlav, ahogy elnyúlva feküdt, és összegyűrögette a párnát. Belelélegzett, és a párna visszaverődő forrósága – az oly gonoszul-terméketlenül börtönben sínylődő ifjúságának egész forrósága – mind, mind hevítette fiatal, rajtakapott, megoldást kereső

és megoldást nem ismerő testét. Azt mondta: „van”. És akarta is hinni, hogy csakugyan van egy kislány, de csupán egy megfoghatatlan dolog volt: nem csók, még csak ígéret sem, hanem csupán annyi, hogy az a lány együttérzéssel és rajongó tekintettel hallgatta ma este, ahogy Ruszka beszél magáról – így hát a lánynak ebben a tekintetében először ébredt tudatára annak, hogy ő hős, és az élete históriája rendkívüli. Még semmi sem történt köztük, ugyanakkor megtörtént valami, ami miatt azt mondhatta, hogy őneki – van nője.

– De ki az? Hallod?! – faggatózott Gleb.

Rosztyiszlav, a paplant egy kissé felemelve, azt válaszolta a sötétből:

– Pszt… Klara…

– Klara? Az ügyész lánya?!

16. A három hazug

A Különleges Feladatok Osztályának főnöke éppen befejezte jelentését Abakumov miniszternél. (Arról volt szó, hogy egyeztessék a közelgő 1950-ben, külföldön esedékes halálos cselekmények naptári határidejét és konkrét végrehajtóit; a politikai gyilkosságok elvi tervét maga Sztálin hagyta jóvá, mielőtt még szabadságra ment volna.)

A magas termetű Abakumov (még jobban magasította a magas cipősarok) diadalmasan könyökölt nagy íróasztalára; fekete haja hátra volt fésülve, másodosztályú vezérkomisszári váll-lapot viselt. Termetes volt, de nem kövér (tudta, mit ér az alak, úgyhogy még teniszezett is). Tekintete nem volt buta, és megvolt benne a gyanakvás, a jó felfogóképesség mozgékonysága is. Ahol kellett, kijavította az osztályvezetőt, és az sietősen feljegyezte.

Abakumov dolgozószobája félig terem, félig szoba volt. Állt itt egy márványkandalló, amely nem működött, és a fal mentén egy magas tükör; a mennyezet magas, stukkós, rajta csillár, és kergetőző ámorok és nimfák voltak ráfestve. (A miniszter megengedte, hogy minden ott maradjon, ami csak volt, ám a zöld színt át kellett festeni, mert azt nem bírta.) Volt egy erkélyajtó is, amelyet télen-nyáron szorosan beszegeztek; nagy ablakok is, amelyek a térre szolgáltak, de nem nyitották ki őket soha. Voltak itt órák is: pompás állóórák, kandallóórák kis alakkal és ütőszerkezettel, és pályaudvari villanyóra a falon. Ezek az órák meglehetősen eltérő időt mutattak, de Abakumov sohasem tévedett, mert még két aranyórát viselt: az egyiket szőrös karján, a másikat a zsebében (jelezte is az időt).

Ebben az épületben a dolgozószobák tulajdonosaik rangjának növekedésével együtt nőttek. Nőttek az íróasztalok is. Nőttek a kék, vörös és málnaszínű posztós tárgyaló asztalok is. De a legnagyobb igyekezettel a Győzelmek Ösztönzőjének és Szervezőjének portréi nőttek. Még a közönséges nyomozók dolgozószobájában is sokkal nagyobbnak ábrázolták természetes magasságánál, Abakumov dolgozószobájában pedig az Emberiség Vezérét öt méter magas vásznon örökítette meg egy kremli realista festő; az egész termetét, a csizmától az ellenzés marsalli sapkáig, valamennyi érdemrendjének ragyogásával (sose viselte őket), amelyeket nagyobb részben saját magától kapott, részben pedig más királyoktól és

elnököktől. Csak a jugoszláv érdemrendek voltak később nagy igyekezettel átmázolva a zubbony posztójának színére.

De mintha tudatában volna, hogy nem elég ez az ötméteres ábrázolás, és mivel szükségét érezte, hogy bármely pillanatban ihletet merítsen a Kémelhárítók Legjobb Barátjának látásától, még akkor is, ha nem emeli fel szemét az asztalról – ott tartotta még az asztalon álló rodonitlapon Sztálin domborművét.

És még egy falon tágasan elhelyeztetett annak a csíptetős, édeskés embernek négyzet alakú arcképe, aki közvetlenül irányította Abakumovot.

Amikor a halálosztály főnöke elment, a bejárati ajtóban libasorban megjelent és libasorban, a szőnyeg mintáján áthaladt Szelivanovszkij miniszterhelyettes, Oszkolupov vezérőrnagy, a Különleges Technika Osztályának vezetője és Jakonov mérnök ezredes, ugyanannak az osztálynak főmérnöke. Megtartották az egymás rangja iránti tiszteletet, kimutatták a dolgozószoba birtokosa előtti különleges tiszteletüket, és így haladtak sorban egymás után, nem léptek le a szőnyeg középső sávjáról, indián módon egymás nyomába hágtak, úgyhogy csak Szelivanovszkij lépteit lehetett hallani.

Szelivanovszkij, a szürke polgári ruhás, szürkébe és őszbe vegyülő kefehajú, sovány öregember, aki a miniszter tíz helyettesének egyike volt, különleges helyzetet foglalt el, mintha nem katona volna: nem operatív csekista, nem is a nyomozó intézményeket, hanem csak a hírközlést és a kényes, titkos technikát irányította. Ezért aztán az értekezleteken és a parancsokban kevesebb jutott neki a miniszter haragjából. Ebben a dolgozószobában nem olyan mereven viselkedett, és mindjárt beletelepedett az asztal előtt álló bőrfotelba.

Amikor Szelivanovszkij leült, már Oszkolupov lett az első. Jakonov meg mögötte állt, mintha el akarná rejteni nagy hasát.

Abakumov ránézett az elébe tűnő Oszkolupovra, akit életében legfeljebb háromszor látott – és valami rokonszenveset fedezett fel benne. Oszkolupov hajlamos volt a hízásra, a nyaka majd szétfeszítette zubbonya gallérját, tokája pedig, amelyet most talpnyaló módon felhúzott, egy kissé le szokott csüngeni. Cserzett arca, amely még himlőhelyesebb volt, mint a Vezéré, a végrehajtó egyszerű, becsületes arca volt, nem pedig a magáról sokat képzelő értelmiségi érthetetlen arca.

Abakumov az Oszkolupov válla fölött Jakonovra hunyorogva azt kérdezte:

– Te ki vagy?

– Én? – kérdezte előrehajolva Oszkolupov, és elkedvetlenedett, hogy nem ismerték fel.

– Én? – Jakonov egy kissé oldalt, de előrehajolt. Behúzta, amennyire csak tudta, kihívóan lágy hasát, amely minden erőfeszítése ellenére is nagyra nőtt, és semmilyen gondolatnak sem volt szabad kifejeződnie nagy kék szemében, amikor bemutatkozott.

– Te, te, te – szólt igenlően szuszogva a miniszter. – Akkor hát a tied Marfino objektum? Jól van, üljetek le!

Leültek.

A miniszter elővette a rubinszínű plexiüvegből készült papírvágó kést, megvakarta vele a füle tövét, majd azt mondta:

– Egyszóval… mennyi ideje is már, hogy maszlagoltok? Két éve?

A terv szerint tizenöt hónapot adtam nektek? Mikorra lesz kész a két készülék? – Majd fenyegetően figyelmeztette őket: – Ne hazudjatok! A hazugságot nem szeretem!

Épp erre a kérdésre készült fel a három magas rangú hazug, amikor megtudta, hogy őket hármukat együtt rendelik be. Oszkolupov kezdte, ahogy megegyeztek. Mintha előrerobbant volna hátrahajlított válla közül, lelkesen nézett a mindenható miniszter szemébe, és azt mondta:

– Miniszter elvtárs!… Vezérezredes elvtárs!… – (Abakumov jobban szerette ezt a megszólítást, mint a „vezérkomisszár”-t.) – Hadd biztosítsam, hogy az osztály személyi állománya nem kíméli az erőfeszítéseket…

Abakumov arca meglepődést fejezett ki.

– Hol vagyunk? Gyűlésen vagy mi? Mit csináljak a maguk erőfeszítéseivel? Kitöröljem velük a fenekemet? Azt kérdezem, melyik hónap hányadikára.

Máris fogta aranyhegyű töltőtollát, és a hétnapos irodai naptárhoz közelítette.

A megegyezés szerint ekkor Jakonov szólalt meg, magával a modorával és hangjának halkságával is hangsúlyozta, hogy nem mint tisztviselő, hanem mint szakember beszél:

– Miniszter elvtárs! A frekvenciasávban kétezer-négyszáz hertzig, az adás közepes szintje esetén nulla egész kilenc tized decibel…

– Hertz, hertz! Nulla egész ennyi meg ennyi tized hertz, csak ez sikeredik nektek! Mi a fenének kellenek énnekem a te nulla egészeid? Nekem

készüléket adj: *kettőt, egészet!* Mikor? Hm? – Végighordta tekintetét mindhármójukon.

Most kezdődött Szelivanovszkij szereplése – mákos-ősz kefehaját a fél kezével babrálgatva, lassan azt mondta:

– Engedje megtudnom, mire gondol, Viktor Szemjonovics. Kétoldalú beszélgetések abszolút kódolás nélkül még…

– Mért csinálsz hülyét belőlem? Hogy van ez? Kódolás nélkül? – mondta gyorsan rápillantva a miniszter.

Tizenöt évvel ezelőtt, amikor Abakumov nemcsak miniszter nem volt, hanem ő maga sem és mások sem sejthettek ilyesmit (mint hosszú lábú és hosszú kezű, jól megtermett, egészséges legény a belügyminisztérium futára volt) – teljesen elég volt neki a négy elemi. Csak a dzsiu-dzsicuban emelte szintjét, és csakis a Dinamo tornatermeiben edzett.

Amikor pedig a nyomozó káderek kibővítésének és megújításának éveiben kiderült, hogy Abakumov jól irányítja a nyomozást, mert hosszú karját felemelve ügyesen és merészen pofon vág bárkit, akkor kezdődött a nagy karrierje, és hét évre a SZMERS kémelhárító szolgálat parancsnoka lett. Most pedig már miniszter is – a felemelkedésének e hosszú útján egyetlenegyszer sem érezte, hogy nem eléggé művelt. Kellőképpen informálódott, itt fent is, ahhoz, hogy ne tehessék lóvá az alárendeltjei.

Abakumov most már kezdett dühöngeni, és az asztal fölé emelte ökölbe szorított kezét – akkora volt az ökle, mint egy terméskő –, amikor kinyílt a magas ajtó, és kopogtatás nélkül belépett rajta Mihail Dmitrijevics Rjumin, az alacsony, gömbölyű kis angyalalak, akinek kellemesen piros volt az arca, és akit az egész minisztérium *Minyká*nak hívott, de ritka volt az, aki szemtől szembe tette.

Nesztelenül járt, mint a macska. Ahogy közeledett, ártatlan kék szemét rávetette az ott ülőkre, kezet fogott Szelivanovszkijjal (az egy kissé felemelkedett), odament a miniszter asztalának végéhez, és fejecskéjét lehajtva, kicsiny, párnás tenyerével egy kissé megsimogatta az asztallap rovátkolt lejtőjét, és tűnődve azt dorombolta:

– Szerintem ez Szelivanovszkij feladata, Viktor Szemjonics. Utóvégre nem etethetjük ingyen a Különleges Technikai Osztályt! Hát csakugyan nem tudják felismerni a hangokat magnószalagról? Akkor ki kell rúgni őket!

Olyan édeskésen mosolygott, mintha csokoládéval kínálna egy kislányt. És nyájasan nézett végig az osztálynak mind a három képviselőjén.

Rjumin – mint az Arhangelszki Területen egy kerületi fogyasztási szövetkezet könyvelője – teljesen észrevétlen emberkeként élt sok éven át. A kissé dagadt, rózsaszínű arcú, duzzogó szájú ember mindig bosszantotta csípős megjegyzéseivel számvivőit, amennyire csak tudta, állandóan kandiscukrot szopogatott, azzal kínálta a szállítmányozókat is, a sofőrökkel diplomatikusan beszélt, a kocsisokkal pökhendien, és mindig akkurátusan rakta az aktákat az elnök asztalára.

De a háború alatt behívták a flottához, és a Különleges Osztály nyomozójának készítették fel. Rjumin itt magára talált! Szorgalommal és sikerrel elsajátította, *hogyan kell felgöngyölíteni* az ügyeket. (Talán éppen erre az ugrásra készült egész életében?) Sőt túlzott buzgalmában olyan durván akasztott pert egy északi flottai tudósító nyakába, hogy a Szerveknek mindig engedelmes ügyészség ezúttal nem bírta ki – no, nem állította le az ügyet, nem! – merészkedett jelenteni Abakumovnak. A kis termetű északi flottai SZMERS-nyomozót Abakumovhoz rendelték, hogy leszámoljanak vele. Félénken lépett be Abakumov szobájába, annak tudatában, hogy elvesztheti azt a kerek fejét. Az ajtó becsukódott mögötte. Mikor egy óra múlva kinyílott, Rjumin jelentőségteljesen lépett ki rajta, mint a SZMERS központi apparátusának különleges ügyekben eljáró főnyomozója. Attól kezdve csillaga csak gyorsan felfelé emelkedett. (Abakumov vesztére, de erről még egyikük sem tudott.)

– Amúgy is kirúgom őket, Mihail Dmitrics, hidd el! Úgy kirúgom őket, hogy a lábuk sem éri a földet – válaszolta Abakumov, és fenyegetően nézett mindhármójukra.

A három ember bűnbánóan lesütötte a szemét.

– De mit akarsz? Én sem értem. Hogy lehet a hangjáról telefonon felismerni valakit? Hát ha ismeretlen, akkor hogy ismerjék fel, hol keressék?

– Odaadom nekik a szalagot, a beszélgetés fel van jegyezve. Forgassák, hasonlítsák össze.

– No és te – letartóztattál valakit?

– Hát hogyne – mosolyodott el édesen Rjumin. – Négyet elfogtak a Szokolnyiki metróállomásnál.

De árnyék suhant át az arcán. Magában jól tudta, hogy túlságosan későn fogták el azt a négyet, és nem is ők azok. De ha egyszer már elfogták, nem való szabadon bocsátani őket. Sőt talán valamelyiküket ehhez a perhez kell

megdolgozni, nehogy az ügyet feltáratlanul kelljen lezárni. Rjumin behízelgő hangjában ingerültség csikordult meg.

– A fél külügyminisztériumot magnetofonra vétethetném, ám tessék! De ez fölösleges. Ki kell választani az öt-hat-hét ember közül azt, aki tudhatott róla, mármint ott a minisztériumban.

– Akkor tartóztasd le mind a kutyákat, minek maszlagolni? mondta felháborodva Abakumov. – Hat ember! Nagy ami országunk, nem leszünk szegényebbek!

– Nem lehet, Viktor Szemjonics – vetette ellene józanul Rjumin. Ez a minisztérium nem az élelmiszer-ipari, úgyhogy minden szálat könnyen elveszíthetünk, esetleg még a követségekről is disszidál valaki. Ezúttal éppenséggel meg kell találni azt, ki volt. Mégpedig minél hamarabb!

– Hm-hm… – mondta Abakumov, és elgondolkozott. – Akkor nem értem, mit mivel kell összehasonlítani.

– Szalagot szalaggal.

– Szalagot szalaggal?… Igen, de valamikor csak el kell sajátítani ezt a technikát. Maga képes rá, Szelivanovszkij?

– Még mindig nem értem, miről van szó, Viktor Szemjonics.

– Mit nem lehet itt érteni? Ezen nincs is mit érteni. Valamelyik bitang, valamilyen gazember, bizonyára diplomata, mert másképp nem lett volna honnan megtudnia, ma este telefonált az amerikai követségre, automatából, és lebuktatta a felderítőinket *ott*. Az atombombát illetően. Ha kitalálod, ki volt, legény vagy a talpadon.

Szelivanovszkij Oszkolupov mellett Jakonovra nézett. Jakonov állta a tekintetét, egy kissé felemelte szemöldökét, mintha ki akarná egyenesíteni. Ezzel azt akarta jelezni, hogy új a feladat, módszere nincs, tapasztalat szintén, vesződség meg anélkül is van bővében, nem érdemes vállalkozni rá. Szelivanovszkij eléggé intelligens volt ahhoz, hogy megértse ezt a szemöldökmozgatást meg az egész helyzetet. És már nekikészült, hogy összekuszálja a legegyszerűbb dolgokat is.

De Foma Gurjanovics Oszkolupovnak is működött az agya. Egyáltalán nem akart tuskónak látszani az osztályvezetői poszton. Amióta kinevezték erre a tisztségre, méltóság töltötte el, és maga is teljes mértékben hitte, hogy ura minden problémának, és jobban eligazodik bennük, mint bárki más – különben nem nevezték volna ki. És bár annak idején nem végezte el a hétosztályost sem, most nem engedhette meg, hogy bármelyik alárendeltje jobban értsen a dologhoz, mint ő, legfeljebb csak az alkatrészeket, a

kapcsolási rajzot, egyszóval olyasmit illetően, ahová kézi munka kell. Nemrég egy első osztályú szanatóriumban volt, nem egyenruhában, hanem polgáriban, és az elektronika professzorának adta ki magát. Ott megismerkedett a híres íróval, Kazakeviccsel, aki attól fogva le nem vette a szemét Foma Gurjanovicsról, mindent feljegyzett a füzetébe, és azt mondta, hogy a modem tudós arcképét festi meg róla. Foma a szanatórium után végképpen tudósnak érezte hát magát.

Most is mindjárt megértette a problémát, és megrántotta a hámot. – Miniszter elvtárs! Mi vállaljuk!

Szelivanovszkij meglepődve pillantott rá.

– Milyen objektumban? Melyik laboratóriumban?

– A telefonosban, Marfinóban. Hiszen azt mondta, valami telefonos ügy. Nos?!

– De Marfino fontosabb feladatot teljesít.

– Seba-a-aj! Találunk embereket! Ott háromszázan vannak, hát hogyne találnánk!

És készséges tekintetét a miniszter arcába fúrta.

Abakumov nemcsak elmosolyodott, hanem megint rokonszenvet fejezett ki az arca a tábornok iránt. Maga Abakumov is ilyen volt, amikor kiemelték – önfeláldozóan kész bárkit apróra vágni, akire mutatnak. Mindig szimpatikus az a beosztott, aki hasonlít az emberhez.

– Derék! – mondta helyeslően. – Így kell gondolkodni! Első az állam érdeke, csak azután minden egyéb. Igaz?

– Pontosan így van, miniszter elvtárs! Pontosan így, vezérezredes elvtárs!

Rjumin, úgy tetszett, semmin sem csodálkozik, és egy csöppet sem méltányolja a himlőhelyes vezérőrnagy önfeláldozását. Szórakozottan nézett Szelivanovszkijra, és azt mondta:

– Tehát reggel átküldöm magának.

Összenézett Abakumovval, és nesztelen léptekkel távozott.

A miniszter ujjával a foga közt turkált, ahol vacsora óta megakadt egy kis hús.

– Nos hát mikor? Nekem ígérgettetek: először azt, hogy augusztus elsejére, aztán azt, hogy november hetedikére, újévre, nos?

Jakonovra meresztette szemét, éppen őt kényszerítette válaszadásra.

Mintha valami feszélyezte volna Jakonovot nyaka tartásában. Egy kicsit jobbra, majd egy kicsit balra fordította, a miniszterre emelte, aztán lesütötte hideg kék szemét.

Jakonov kivételesen tehetséges embernek ismerte magát. Jakonov tudta, hogy még nála is tehetségesebb emberek is, akiknek van agyuk, akik semmi mással nem foglalkoznak a munkán kívül napi tizennégy órán át, akik sohasem kapnak egy évben egyetlen kimenőnapot sem, ezzel az átkozott berendezéssel foglalatoskodnak. És a vigyázatlan, nagyvonalú amerikaiak, akik folyóiratokban nyíltan közzéteszik tanulmányaikat, közvetve szintén részt vesznek ennek a berendezésnek a megalkotásában. Jakonov tudta azt az ezernyi nehézséget is, amelyeket részben már legyőztek, amelyek részben még most keletkeznek, és közöttük, mint tengerben az úszók, vergődnek a mérnökei. Hát igen, hat nap múlva lejár a legutolsó határidők legutolsója, amelyet ők maguk kértek ettől a zubbonyba bújtatott húsdarabtól. De mégis állandóan értelmetlen határidőket kellett kérni és megjelölni, mert erre a tízéves munkára a Tudományok Korifeusa a kezdet kezdetén egyévnyi határidőt szabott.

Ott, Szelivanovszkij dolgozószobájában abban egyeztek meg, hogy tíznapi halasztást kérnek. Január tizedikére ígérik a telefonberendezés két példányát. Így követelte a miniszterhelyettes, így akarta Oszkolupov. Arra számítottak, hogy legalább valami kidolgozatlan, frissen festett holmit adnak át. A kódolás abszolút helyességét vagy helytelenségét most senki sem tudja és nem is fogja ellenőrizni, amíg pedig az általános minőséget kipróbálják, meg amíg sorozatgyártásra kerül sor, és amíg külföldi követségeinkre szállítják a készülékeket, még egy fél év telik el. Ez alatt az idő alatt úgy-ahogy rendbe jön a kódolás is és a hangzás minősége is.

De Jakonov tudta, hogy a holt tárgyak nem engedelmeskednek az emberi határidőknek: hogy január tizedikén a készülékekből nem emberi beszéd, hanem zagyvalék jön ki. És elháríthatatlanul megismétlődik Jakonovval ugyanaz, ami Mamurinnal történt: a Gazda felhívja Beriját, és megkérdezi: micsoda hülye csinálta ezt a masinát? Távolítsd el! És Jakonov is a legjobb esetben Vasálarccá, vagy megint közönséges rabbá válik.

Így hát Jakonov, aki elszakíthatatlanul összehúzódó hurkot érzett a nyakán a miniszter tekintetétől, leküzdötte szánalmas félelmét, és a tüdejébe levegőt szíva, öntudatlanul azt sóhajtotta:

– Még egy hónapot, még egy hónapot! Február elsejéig meglesz!

És szinte kutyaszemmel, esdekelve nézett Abakumovra.

A tehetséges emberek néha igazságtalanok a szürkékkel szemben. Abakumov okosabb volt, mint amilyennek Jakonov tartotta, de csupán azért, mert hosszú időn át nem használta az agyát, feleslegessé vált a

miniszternek: egész karrierje úgy alakult, hogy a gondolkodáson vesztett, a szolgálati igyekezeten pedig nyert. Ezért hát Abakumov igyekezett minél kevésbé megerőltetni az agyát.

Lelkében megérthette, hogy ott, ahol két év elment, nem segíthet tíz nap, sőt egy hónap sem. De az ő szemében ez a három hazug: Szelivanovszkij, Oszkolupov és Jakonov volt a bűnös. Ha ennyire nehéz, akkor miért vállalták egy évre ezt a feladatot huszonhárom hónappal ezelőtt? Miért nem követeltek három esztendőt? (Már elfelejtette, hogy annak idején ugyanilyen kíméletlenül sürgette őket.) Ha akkor makacskodnak Abakumov előtt, Abakumov is makacskodik Sztálin előtt, két évet kialkuszik, a harmadikat meg kihúzzák valahogy.

De annyira nagy volt a sokéves alárendeltség alatt kialakult félelem, hogy sem akkor, sem most egyiküknek sem futotta a bátorsága arra, hogy helytálljon a főnöke előtt.

Maga Abakumov a *tartalékról* szóló ismert trágár közmondáshoz tartotta magát, és még Sztálin előtt is mindig hozzátett a határidőhöz egynéhány tartalék hónapot. Így volt most is: azt ígérte Joszif Visszarionovicsnak, hogy egy készülék ott áll előtte majd *március* elsején. Úgyhogy a legrosszabb esetben engedélyezni lehetett még egy hónapot, de az valóban csak egy hónap legyen.

Abakumov megint kezébe vette a töltőtollat, és egészen egyszerűen azt kérdezte:

– Hogyhogy egy hónapot? Emberül álljátok a szavatokat: egy hónap lesz, vagy megint hazudtok?

– Ez biztos! Ez biztos! – mondta Oszkolupov, megörülve a szerencsés fordulatnak, és úgy ragyogott, mintha egyenest innen a dolgozószobából repülni akarna Marfinóba, hogy maga fogja meg a forrasztópákát.

Ekkor Abakumov a tollheggyel maszatolva felírta a dátumot az asztali naptárba.

– Így ni. Lenin halálának évfordulójára. Mindnyájan Sztálin-díjat kaptok. Meglesz, Szelivanovszkij?

– Meglesz! Meglesz!

– Oszkolupov! Letépem a fejed! Meglesz?

– De miniszter elvtárs! Hiszen csupáncsak néhány hét maradt…

– És te? Tudod, mit kockáztatsz? Meglesz?

Jakonov továbbra is férfiasan állta a sarat, és ragaszkodott a magáéhoz:

– Egy hónap múlva. Február elsejére.

– És ha elsejére nem lesz meg? Ezredes! Mérlegeld! Ez nem igaz!

Jakonov persze hazudott, és természetesen két hónapot kellett volna kérni. De ezt a lehetőséget már elvágta.

– Meglesz, miniszter elvtárs! – Ígérte szomorúan.

– De vigyázz, nem harapófogóval húztam ki belőled! Mindent megbocsátok – az ámítást nem bocsátom meg! Elmehettek!

Ugyanúgy libasorban, egymás nyomába lépve, megkönnyebbülten elmentek, és lesütötték szemüket az ötméteres Sztálin színe előtt.

De korán örültek. Nem tudták, hogy a miniszter patkányfogót állított fel nekik.

Alighogy kikísérték őket, a dolgozószobában már jelentették: – Prjancsikov mérnök!

17. A forró víz

Azon az éjszakán Abakumov parancsára, Szelivanovszkij révén, először Jakonovot hívták be, aztán – már úgy, hogy senki sem tudott róla – egynegyed órás időközzel két telefonogramot küldtek Marfino objektumba: Bobinyin rabot, aztán Prjancsikov rabot rendelték a minisztériumba, Bobinyint és Prjancsikovot külön-külön autóban szállították oda, és különböző szobákban ültették le őket, hogy várjanak, ezzel megfosztották őket attól a lehetőségtől, hogy összebeszéljenek.

De Prjancsikov aligha lett volna képes összebeszélni – természetellenes őszintesége miatt, amelyet a század sok józan fia lelki rendellenességnek tartott. Ezt így is nevezték a saraskában: „Valentulja fáziseltolódása”.

Még kevésbé lett volna képes most az összebeszélésre vagy bármiféle alattomosságra. Egész lelkét felkavarta Moszkvának a Pobeda ablaka előtt tovatűnő, tovavillanó, fényes látványa. A marfinói zónát körülvevő külvárosi homály sávja után még lenyűgözőbb volt ez a kirobogás a ragyogó, nagy műútra, a pályaudvar előtti tér vidám forgatagába, aztán a Szretyenka neonfényes kirakataihoz. Prjancsikov számára nem létezett sem a sofőr, sem az álöltözetű két kísérő – úgy tetszett, hogy nem is levegőt, hanem lángot lélegzik be, és az árad ki a tüdejéből. Nem tudott elszakadni az ablaktól. Őt a nappali Moszkván sem vitték végig, az esti Moszkvát pedig a saraska egész története során még egyetlen fogoly sem látta!

A Szretyenkai Kapu előtt megállt az automobil a moziból kiáradó tömeg miatt, azután pedig a villanyrendőr jelzésére várakozott.

Millió és millió rabnak úgy rémlett, hogy odakint megállt az élet őnélkülük, hogy nincsenek férfiak, és a nők majd elsenyvednek a túláradó szerelemtől, amelyben nem osztozik senki, amely nem kell senkinek. Itt pedig jóllakott, izgatott fővárosi tömeg hömpölygött, női kalapok, rövid fátylak, ezüstróka prémek villantak fel – és Valentyin vibráló érzékei felfogták, ahogy a hidegen át, az autó áthatolhatatlan kocsiszekrényén át megcsapja és megint csak megcsapja a tovahaladó nők parfümje. Nevetgélés, végig nem egészen érthető mondatok, zavaros beszéd hallatszott – Valentyin a legszívesebben szétzúzta volna az ellenálló műanyag üveget, és azt kiáltotta volna ezeknek a nőknek, hogy ő fiatal, hogy ő sóvárog, hogy ő teljesen ártatlanul van bezárva. A saraska kolostori

magánya után ez valósággal tündérvilág volt, annak az előkelő életnek egy része, amelyet ő sohasem élhetett át, először a diákkori szegénység miatt, majd a hadifogság, végül pedig a börtön miatt.

Később Prjancsikov, amikor valamelyik szobában várakozott, nemigen ismerte fel az előtte álló asztalokat és székeket: az érzések és a benyomások, amelyek megragadták, kelletlenül engedték el.

Egy kinyalt fiatal alezredes megkérte, hogy kövesse. A zsenge nyakú, vékony csuklójú, keskeny vállú, vékony lábú Prjancsikov még sohasem látszott olyan véznának, mint amikor belépett ebbe a teremnyi dolgozószobába, amelynek küszöbén a kísérője otthagyta.

Prjancsikov nem is sejtette, hogy ez dolgozószoba (annyira tágas volt), és hogy az a két arany váll-lap, ott a terem végében – a dolgozószoba gazdája. Az ötméteres Sztálint sem vette észre a háta mögött. Még mindig egyre az éjszakai nők haladtak, az éjszakai Moszkva suhant el a szeme előtt. Valentyin olyan volt, mint a részeg. Nehéz volt elképzelni is, miért van ő ebben a teremben, és mi ez a terem. Nem csodálkozott volna azon, ha kiöltözött nők lépnek be ide, és tánc kezdődik. Szinte furcsa volt feltételezni, hogy a félkör alakú szobában, amelyet kék lámpa világít meg, öt évvel a háború vége után ott maradt a hideg, meg nem ivott teája a pohárban, és egy szál fehérneműben kószálnak a férfiak.

Lába szőnyegre lépett, amelyet pazarlóan terítettek szét a padlón.

A szőnyeg puha, bolyhos volt, az embernek kedve lett volna, hogy egyszerűen hemperegjen rajta. A terem jobb oldalán nagy ablakok sorakoztak, baloldalán egészen a földig érő tükör magasodott.

A volnyaskák nem ismerik a tárgyak értékét! A rabnak, akinek jó, ha tenyérnél is kisebb, olcsó tükröcske jut, valóságos ünnep, ha nagy tükörben nézheti meg magát!

Prjancsikovot mintha odahúzták volna, közvetlenül a tükör előtt állt meg. Nagyon közel ment hozzá, és elégedetten nézegette üde, tiszta arcát. Egy kissé megigazította nyakkendőjét és világoskék ingének gallérját. Aztán lassan távolodott, de szüntelenül nézegette magát szemben, félig profilban, majd profilban is. Egy kissé így haladt: holmi félig táncos mozdulatokat tett. Aztán megint közeledett, és közvetlenül közelről nézegette magát. Mivel tekintet nélkül a sötétkék kezeslábasára, teljesen karcsúnak és elegánsnak találta magát, és mivel a legjobb lelkiállapotba jött – nem azért került távolabb a tükörtől, mert hivatalos beszélgetés várt rá (Prjancsikov

erről teljesen megfeledkezett), hanem azért, mert folytatni akarta a helyiség megszemlélését.

Az az ember pedig, aki a világ egyik felén bárkit börtönbe csukhatott, a másik felén pedig bárkit megölhetett, a mindenható miniszter, aki előtt elsápadtak tábornokok és marsallok, most kíváncsian nézett erre a sötétkék, törékeny rabra. Miután embermilliókat letartóztatott és elítélt, ő maga már rég nem látott egyet sem közülük közelről.

Prjancsikov a sétáló piperkőc járásával odament, és kérdően nézett a miniszterre, mintha nem várta volna, hogy itt találja.

– Maga… – Abakumov belenézett a papírba – Prjancsikov mérnök?…

– Igen – válaszolta szórakozottan Valentyin. – Igen.

– Maga – ismét belepillantott a feljegyzésbe – a mesterséges beszéd készülékét szerkesztő csoport vezető mérnöke?…

– Miféle mesterséges beszéd készüléke?! – szólt legyintve Prjancsikov. – Micsoda hülyeség! Senki sem nevezi úgy nálunk. A hajbókolás elleni harc jegyében átkeresztelték. Vo-ko-der. Voice coder.

– De maga vezető mérnök?

– Tulajdonképpen igen. Miért kérdi? – kérdezte gyanút fogva Prjancsikov.

– Üljön le.

Prjancsikov készséggel leült, és igazi piperkőc módjára felhúzta a kezeslábasa nadrágjának vasalt szárát.

– Kérem, beszéljen teljesen nyíltan, ne féljen attól, hogy bármilyen módon is megtorolják a közvetlen főnökei. A Vokoder mikor lesz kész? Őszintén! Egy hónap múlva meglesz? Vagy talán két hónap is kell? Mondja, ne féljen!

– A Vokoder? Készen??? Hahaha! – válaszolta fiatalos, csengő kacajjal, amely sohasem hangzott fel ezek alatt a boltívek alatt, aztán hátravetette magát a puha bőrfotel támlájára, és összecsapta tenyerét. Hát mit képzel maga?! Mit akar maga?! Úgy látszik, egyszerűen nem érti, mi a Vokoder. Mindjárt megmagyarázom!

Rugalmasan felugrott a ruganyos karosszékből, és Abakumov asztalához szaladt.

– Akad magánál egy fecni papír? Itt van, ni! – Kitépett egy lapot a miniszter asztalán heverő tiszta jegyzetfüzetből, felkapta a hússzínű töltőtollat, és sietősen, darabosan rajzolni kezdte a szinuszgörbe összetevőit.

Abakumov nem ijedt meg – annyi gyermeki őszinteség és közvetlenség volt ennek a furcsa mérnöknek a hangjában, minden mozdulatában, hogy eltűrte ezt a rohamot, és kíváncsian nézett Prjancsikovra, bár nem figyelt oda.

– Meg kell mondanom magának, hogy az emberi hang sok harmonikus felhangból áll össze – mondta Prjancsikov, és szinte fuldokolt attól a feszítő vágytól, hogy mindent minél hamarabb elmondjon. A Vokoder lényege is az emberi hang mesterséges utánzásában áll… A fene egye meg! Hogy tud írni ezzel a pocsék tollal?!… Ha nem is valamennyi, de legalább a fő harmonikus felhangok összegzésének útján való utánzásában, amikor is minden egyes felhangot megtehetünk egyes impulzusok adójának. A descartes-i derékszögű koordinátarendszerrel természetesen tisztában van, hisz ezt minden iskolás tudja, de ismeri-e a Fourier-sorokat?

– Várjon – tért magához Abakumov –, csak annyit mondjon: *mikor* lesz készen? *Készen* mikor lesz?

– Készen? Hm-m… Ezen még nem is gondolkoztam. – Prjancsikovban az esti főváros inerciáját már felváltotta kedvenc munkájának inerciája, úgyhogy már nehéz volt újra megállnia. – Ebben az az érdekes: könnyebb lesz a feladat, ha a hangsúly eldurvítására megyünk rá. Akkor az összetevők száma…

– De hányadikára? Hányadikára? Március elsejére? Április elsejére?

– Jaj, mit beszél?! Április elsejére? Ha nem lesznek kriptográfusok, akkor elkészülünk vele… négy-öt hónap múlva, de nem korábban. Mert mit mutat az impulzusok rejtjelezése és rejtjeleinek kihüvelyezése? Hisz akkor még durvább lesz a minőség! De ne találgassunk! Igyekezett rábeszélni Abakumovot, és egyenruhája ujjánál fogva húzogatta. – Mindjárt elmagyarázok mindent. Maga is megérti és belátja, hogy az ügy érdekében nem szabad kapkodni!…

De Abakumov, bár lefékezett tekintetét a műszaki rajz értelmetlen görbe vonalaira szegezte, már megnyomta a gombot az asztalán.

Ugyanaz a kinyalt alezredes jelent meg, és a kijárat felé hívta Prjancsikovot.

Prjancsikov zavart arckifejezéssel és félig nyitott szájjal engedelmeskedett. A legjobban az bosszantotta, hogy nem tudta végigmondani, amit gondolt. Aztán már menet közben megerőltette agyát, igyekezett kitalálni, kivel is beszélt az imént. Már csaknem az ajtónál járt,

amikor eszébe jutott: a fiúk megkérték, hogy tegyen panaszt, és igyekezzék kiharcolni… Sarkon fordult hát, és visszaindult.

– Igen! Ide hallgasson! Teljesen elfelejtettem mondani magának… De az alezredes útját állta, és az ajtó felé szorította, a főnök pedig nem hallgatta az asztalnál – és e rövid, kényelmetlen pillanatban Prjancsikov emlékezetéből, amelyet már régen csak a rádiótechnikai kapcsolási rajzok kötöttek le, szinte kisiklott minden törvénysértés, minden börtönbeli rendellenesség, csak az ajtóban jutott eszébe, és kiáltotta vissza:

– Például a forró víz dolgában! Ha késő este megjön az ember a munkából, nincs forró víz! Nem lehet teázni…

– A forró víz dolgában? – kérdezte az a parancsnok, amolyan tábornokféle. – Rendben van, elintézzük.

18. Daruszőrű-Rigószőrű

Ugyanolyan sötétkék kezeslábasban belépett a nagydarab, tagbaszakadt Bobinyin; olyan kopaszra volt nyírva a feje, mint a kényszermunkásoké.

Annyi érdeklődést árult el a dolgozószoba berendezése iránt, mintha naponta százszor megfordulna itt, határozott léptekkel végigment rajta, és köszönés nélkül leült. A miniszter asztalától nem messzire álló karosszékek egyikébe ült nagy kényelmesen, és komótosan belefújta az orrát már nem nagyon fehér zsebkendőjébe, amelyet a legutóbbi fürdéskor maga mosott ki.

Abakumov, akit egy kissé kizökkentett a kerékvágásból Prjancsikov, de nem vette komolyan a könnyelmű ifjoncot, most meg volt elégedve, mert Bobinyin tekintélyesnek hatott. Nem kiáltott rá: „Felállni!”, hanem feltéve, hogy a mérnök nem igazodik el a váll-lapokban, és az előcsarnokok sorából nem sejti, hová került, szinte békésen azt kérdezte:

– Miért ül le engedély nélkül?

Bobinyin még nem fejezte be, hogy zsebkendője segítségével kitisztítsa orrát, éppen csak rásandított a miniszterre, és nagyon egyszerűen azt válaszolta:

– Tudja, van egy olyan kínai szólásmondás: „Jobb állni, mint járni; jobb ülni, mint állni; de még jobb feküdni.”

– De azt el tudja képzelni, *ki* lehetek én?

Bobinyin, a kiválasztott karosszékben kényelmesen könyökölve, most szemügyre vette Abakumovot, és lustán azt a feltevést nyilvánította:

– Nos, ki? Afféle Göring marsall?

– Kiféle???…

– Göring marsall. Egyszer Halle közelében meglátogatta azt a repülőgépgyárat, ahol a szerkesztőirodában dolgoznom kellett. Az ottani tábornokok lábujjhegyen jöttek-mentek, én pedig feléje se fordultam. Nézett, nézett egy darabig, aztán egy másik szobába indult.

Abakumov arcán mozgás suhant át, amely messziről emlékeztetett a mosolyra, de mindjárt komoran nézett a hallatlanul pimasz fogolyra. Feszülten pislogva azt kérdezte:

– Mit mond? Nem látja a különbséget köztünk?

– *Maguk közt* vagy *miköztünk*? – zúgott Bobinyin hangja, mint egy megkondított öntöttvas üst. – *Miköztünk* nagyon is jól látom a különbséget:

rám szükségük van maguknak, de nekem nincs szükségem magukra!

Abakumovnak is mennydörgő hangja volt, és értett ahhoz, hogy ráijesszen bárkire. De most úgy érezte, hogy komolytalan, gyenge dolog lenne kiabálni. Rájött, hogy ez a fogoly – nehéz ember.

Ezért hát csak figyelmeztette:

– Ide hallgasson, fogoly! Ha én szépen beszélek magával, azért még ne feledkezzék meg magáról…

– De hiszen ha gorombáskodna velem, szóba sem állnék magával, miniszter polgártárs! Kiabáljon az ezredeseire meg a tábornokaira, őnekik túl sok mindenük van az életben, és ők túlságosan is féltik mindezt.

– Amennyire kell, magát is kényszeríteni fogjuk.

– Téved, miniszter polgártárs! – Bobinyin erős tekintetű szemében nyílt gyűlölet villant meg. – Nekem semmim sincs, érti – *semmim sincs!* A feleségemet meg a kisgyermekemet már nem szerzi vissza, elvitte őket a bomba. A szüleim már meghaltak. Minden vagyonom a földön – a zsebkendő, a kezeslábas és alatta ez a gomb nélküli fehérnemű (lemeztelenítette a mellét, és megmutatta) – kincstári. A szabadságomat régen elvette, visszaadni nincs ereje, mert magának sincs szabadsága. Én negyvenkét esztendős vagyok, huszonöt évi börtönt sóztak rám, voltam katorgás, számozott, jártam kézi bilincsben, és hajszoltak kutyákkal, voltam szigorított rendszerű brigádban is, mivel fenyegethet még?! Mitől foszthat még meg? A mérnöki munkámtól? Hisz maga többet veszít. Rágyújtok.

Abakumov kinyitott egy csomag külön a Kreml számára gyártott Trojkát, és odatolta Bobinyin elé.

– Tessék, ebből vegyen!

– Köszönöm, a magamét szívom. Máskülönben köhögök. – És elővett egy szál Belomort a maga csinálta cigarettatárcából. – És egyáltalán, értse meg, és azoknak is, akik maga fölött állnak, azt üzenem, hogy csak annyiban erősek, amennyiben *nem* vesznek el az emberektől *mindent*. Mert az olyan ember, akitől *mindent* elvesznek, már nincs a hatalmukban, az újra szabad.

Bobinyin elhallgatott, és elmélyülten cigarettázott. Tetszett neki, hogy bosszantja a minisztert, és az is tetszett, hogy félig fekszik egy ilyen kényelmes karosszékben. Csak azt sajnálta, hogy a hatásosság kedvéért nem fogadta el a fényűző szopókás cigarettát.

A miniszter belenézett apapírba.

– Bobinyin mérnök! Maga a „klippírozott beszéd” berendezésén dolgozó csoport vezető mérnöke?

– Igen.

– Kérem, mondja meg egészen pontosan, mikor lesz kész az üzembe helyezésre?

Bobinyin felrántotta sűrű, sötét szemöldökét.

– Ezt aztán az újság! Nem talált nálam magasabb rangút, hogy feleljen erre?

– Én éppen magától akarom tudni. Februárra kész lesz?

– Februárra? Maga gúnyolódik! Ha beszámolóhoz kell – adj uramisten, de mindjárt –, akkor talán… egy fél év múlva. Abszolút rejtjelzés pedig? Sejtelmem sincs. Talán egy év.

Abakumovot mintha letaglózták volna. Eszébe jutott a Gazda dühös, türelmetlen bajuszrángatása, és végigfutott a hideg a hátán azoktól az ígéretektől, amelyeket Szelivanovszkijt ismételve, ő adott. Leeresztett, mint az az ember, aki a nátháját gyógyítani ment az orvoshoz, és rájött, hogy orrgarat-rákja van.

– Bobinyin! – mondta a miniszter fojtottan, és mind a két kezével alátámasztotta a fejét. – Kérem, mérlegelje a szavait. Ha gyorsabban is lehet, mondja meg, mit kell csinálni.

– Gyorsabban? Nem megy.

– De az okok! Mi az oka? Ki a hibás? Mondja meg bátran! Nevezze meg a bűnösöket, bármilyen váll-lapot viseljenek is! Letépem a váll-lapjukat!

Bobinyin hátravetette fejét, és a mennyezetet nézte, ahol a Rosszija biztosító társaság nimfái csintalankodtak.

– De hisz akkor ez két és fél, három év lett! – szólt felháborodva a miniszter. – Pedig egyesztendős határidőt szabtak!

Bobinyin ekkor kirobbant:

– Mit jelent az, hogy határidőt szabtak? Maga így képzeli el a tudományt: hólyag, hát fújjuk fel! Emeljen nekem holnap reggelre egy palotát! Reggelre meglesz az a palota? Hátha helytelenül vetették fel a problémát? Hátha új jelenségek kerülnek napvilágra? Határidőt szabtak! Arra nem gondol, hogy a parancson kívül lenniük kell még nyugodt, jóllakott, szabad embereknek is? És a gyanakvás légköre nélkül. A minap egy kis esztergapadot cipeltünk egyik helyről a másikra; félig-meddig nálunk, félig-meddig azután – eltört az alváz. A fene tudja, miért tört el! Elég annyi, hogy összeforrasztani egyórai munka a forrasztónak. Meg aztán az a pad is

ócskavas, százötven éves, motor nélkül, a dob nyitott szíjáttétel alatt van! E miatt a törés miatt Sikin őrnagy, operatív meghatalmazott két hét óta mindenkit hurcolász, vallat, azt keresi, kinek a nyakába varrhat még, kártevés címén, újabb börtönbüntetést. A munkahelyen – egy *operatív*, ingyenélő, a börtönben még egy *operatív*, az is ingyenélő, csak az ember idegeit őrli, jegyzőkönyvek, bökkenők, mi a fenének maguknak ez az *operai* művészet? Mindenki azt mondja: Sztálinnak csinálunk titkos telefóniát. Személyesen Sztálin sürgeti – és maga még egy ilyen szakaszon sem tudja biztosítani a technikai felszerelést: hol a szükséges kondenzátorok nincsenek, hol a rádiólámpák nem abból a fajtából vannak, amely kellene, hol kevés az elektromos oszcillográf. Nyomor! Szégyen, gyalázat! „Ki a bűnös?" Hát az emberekre nem gondolt? Mindenki naponta tizenkét órát, némelyek tizenhatot is dolgoznak, maga meg csak a vezető mérnököket eteti hússal, a többieket csonttal?… A rokonokkal való beszélőt miért nem adja meg az ötvennyolcasoknak? Havonta egyszer járna, maga meg évente egyszer adja meg. Ettől emelkedik a hangulat? Talán kevés a rabomobil, hogy a rabokat szállítsa? Vagy a börtönfelügyelőknek a kimenőnapokra is munkabér jár? Re-zsim! A rezsim összezavarja a fejüket, nemsokára megőrülnek a rezsimtől. Korábban vasárnaponta egész nap lehetett sétálni. Most megtiltotta. Miért? Hogy többet dolgozzanak? A szarról is le akarja fölözni a hasznot? Attól, hogy az emberek levegő nélkül megfulladnak, nem lesz meg hamarább. De minek is beszélek! Miért hívatott engem éjjel? A nappal nem elég? Hisz nekem dolgoznom kell holnap. Aludnom kell.

Bobinyin kiegyenesedett; hatalmas termetű volt, haragos. Abakumov nehézkesen szuszogott, ahogy az asztal széléhez nyomta magát.

Éjjel egy óra huszonöt perc volt. Abakumovnak egy óra múlva, fél háromkor a kuncevói villában Sztálin előtt kell állnia a jelentéssel.

Ha ennek a mérnöknek igaza van, akkor most hogy vágja ki magát? Sztálin nem bocsátja meg…

Ám ekkor, ahogy elbocsátotta Bobinyint, eszébe jutott a Különleges Technikai Osztály három főhazugja. És sötét düh égette a szemét.

Telefonon hívatta őket.

19. Az ünnepelt

A szoba nem volt nagy és magas. Két ajtaja volt, ablaka meg ha volt is, szorosan lefüggönyözve beleolvadt a falba. De a levegő friss, kellemes (külön személy felel a levegő ki- és beáramlásáért meg azért, hogy vegyileg ártalmatlan legyen).

Sok helyet foglalt el az alacsony dívány, amelyen sok tarka kispárna volt. Fölötte a falon ellenző borította, kettős lámpák égtek. A díványon egy ember feküdt, akinek képét annyiszor vésték már ki, festették meg olajjal, akvarellel, gouache-sal, szépiabarnával, rajzolták meg szénnel, krétával, tört téglával, rakták ki út menti kavicsból, tengeri kagylóból, zománclemezből, búza- meg szójababszemekből, faragták ki csontból, növelték ki fűből, szőtték meg szőnyegben, állították össze repülőgépekből, vették fel filmre, mint még senkiét soha az alatt a hárommilliárd év alatt, amióta a földkéreg létezik.

Ő pedig csak feküdt, egy kissé maga alá húzta szoros harisnyához hasonló, finom kaukázusi csizmába bújtatott lábát. Zubbonyszerű kabát volt rajta, négy nagy zsebbel – mell- és oldalzsebbel –, régi, otthonos, azokból a szürke, terepszínű, fekete és fehér frencsekből, amelyeknek viselését (egy kissé Napóleont utánozva) a polgárháború óta szokta meg, és csak Sztálingrád után cserélte fel őket marsalli egyenruhával.

Ennek az embernek a nevét ragozták a földgolyó újságjai, dörmögte száz meg száz nyelven ezer meg ezer bemondó, kiáltozta beszéde elején és végén ezernyi előadó, énekelte sok-sok vékony pionírhang, említették főpapok, amikor pohárköszöntőt mondtak. Ennek az embernek a neve sült rá haldokló hadifoglyok ajkára, börtönfoglyok dagadt ínyére. Erre a névre kereszteltek át sok-sok várost és teret, utcát és sugárutat, palotát, egyetemet, iskolát, szanatóriumot, hegygerincet, tengeri csatornát, gyárat, bányát, szovhozt, kolhozt, sorhajót, jégtörőt, halászbárkát, cipészszövetkezetet, óvodát – sőt moszkvai újságírók egy csoportja azt javasolta, hogy erre változtassák át a Volga és a Hold nevét is.

Pedig csak kis öregember volt, sárga szemű, vörhenyes (szurokfeketének ábrázolták), már ritkuló hajú (sűrűnek ábrázolták), szürke arcán itt-ott himlőhelyekkel, nyakán apadt bőrzacskóval (ezeket sohasem festették le), egyenetlen sötét fogakkal, amelyek részint hátra, a leveles dohány szagát

árasztó szájba hajlottak; zsíros, nedves ujjakkal, amelyek nyomokat hagytak az iratokon meg a könyveken.

Ráadásul ezen a napon nem valami jól érezte magát: fáradt is volt, túl sokat is evett azokban a jubileumi napokban, a hasa olyan nehéz volt, akár a kő, és záptojásszagot böfögött fel, nem segített a salol belladonnával; hashajtókat bevenni pedig nem szeretett. Ezen a napon egyáltalán nem is ebédelt, és így korán, már éjfélkor lefeküdt, hogy heverésszen. A meleg levegőben mintha egy kis hideget érzett volna a háta meg a válla, betakarózott hát egy barna teveszőr sállal.

Süketnéma csönd öntötte el a házat, az udvart és az egész világot.

Ebben a csendben szinte meg se rezzent, szinte nem is mászott előre az idő, és úgy kellett átélnie, mint valami betegséget, mint kórt, minden éjszakára valami elfoglaltságot vagy szórakozást kellett kitalálnia. Nem került nagy fáradságába, hogy kizárja magát a *térből*, ne mozogjon benne. De lehetetlen volt kizárni magát az *időből*.

Most egy kemény kötésű barna könyvet lapozgatott, élvezettel nézegette a fényképeket, helyenként a szöveget is olvasta, amelyet már-már csaknem kívülről tudott, majd továbblapozott. A könyv azért volt kényelmes, mert anélkül hogy meggörbült volna, elfért a nagykabát zsebében – mindenüvé elkísérhette az embereket életük során. Kétszázötven oldalas volt, de ritka, nagy, vastag betűvel szedve, úgyhogy az olvasásban gyakorlatlan ember és az öreg is fáradtság nélkül olvashatta. A kötésen bepréselt és aranyozott betűkkel ez állt: „Joszif Visszarionovics Sztálin. Rövid életrajz.”

Ennek a könyvnek egyszerű, becsületes szavai megnyugtatóan és elháríthatatlanul hódították meg az ember szívét. Stratégiai lángelme. Bölcs előrelátás. Hatalmas akaraterő. Vasakarat. Ezerkilencszáztizennyolc óta Lenin tényleges helyettese volt. (Igen, igen, így is volt.) A forradalom hadvezére a fronton fejvesztettséget, zavart talált. Sztálin útmutatásai váltak az alapjává Frunze hadműveleti terveinek. (Igaz. Igaz.) Szerencsénk, hogy a honvédő háború nehéz éveiben bölcs és tapasztalt Vezér – a Nagy Sztálin – vezetett bennünket. (Igen, a népnek szerencséje volt.) Mindenki ismeri a sztálini logika megsemmisítő erejét, agyának kristálytisztaságát. (Álszerénység nélkül – ez mind igaz.) Szereti a népet. Figyelmes az emberek iránt. Nem bírja a parádék hűhóját. Csodálatosan szerény. (Ami a szerénységet illeti – ez nagyon igaz.).

Az emberek kifogástalan ismerete segített az ünnepeltnek, hogy ehhez az életrajzhoz jó szerzői kollektívát gyűjtsön össze. De bármennyire

igyekeztek is – majd kibújtak a bőrükből –, azért senki sem ír olyan okosan, olyan szívhez szólóan, olyan hitelesen a te dolgaidról, a te vezetésedről, a te tulajdonságaidról, mint te magad. Így hát ebből a kollektívából hol ezt, hol azt kellett magához hívnia Sztálinnak, hogy ráérősen elbeszélgessen vele, megnézze kéziratukat, szelíden rámutasson a tévedéseikre, és sugallja a megfogalmazást.

No, és most nagy sikert arat a könyv. A második kiadás ötmillió példányban jelent meg. Egy ilyen országnak?! Ez kevés! A harmadik kiadást fel kell futtatni tíz-húszmillióra. Árusítani kell a könyvet gyárakban, iskolákban, kolhozokban. Szét lehet osztani egyenest a munkatársak listája alapján.

Senki sem tudta olyan jól, mint maga Sztálin, mennyire kell a népnek ez a könyv. Ezt a népet nem lehet állandó helyes magyarázatok nélkül hagyni. Ezt a népet nem szabad bizonytalanságban tartani. A forradalom árván hagyta és istentelenné tette, ez pedig veszélyes. Sztálin immár húsz esztendeje igyekszik javítani ezen a helyzeten, amennyire tőle telik. Azért is kellenek a portrék milliói az egész országban (Sztálinnak magának minek az? – Ő szerény), azért is kell dicső nevének állandó hangos ismétlése, állandó emlegetése minden cikkben. Erre egyáltalán nem a Vezérnek van szüksége – neki ez már nem szerez örömet, régóta torkig van vele –, ez az alattvalóknak, az egyszerű szovjet embereknek kell. Minél több portréd legyen, minél többet emlegessenek, de te magad ritkán jelenj meg, és keveset beszélj, mintha nem velük, a földön volnál egész idő alatt, hanem még valahol másutt is szoktál volna lenni. És akkor határtalan az ujjongásuk, a hódolatuk.

Nem émelygett a gyomra, de valami nehéz emelkedett föl belőle.

A tisztított gyümölcsökkel teli tálból kivett egy fejhuát.

Három nappal ezelőtt zajlott le dicső hetvenedik születésnapja. Kaukázusi fogalmak szerint hetven esztendő semmiség, akkor még dzsigit az ember – fel a hegyre, lóra, nőre! És még Sztálin is teljesen egészséges volt, okvetlenül kilencvenéves koráig kell élnie – így jósolta meg magának, így követelik a dolgok. Igaz, egy orvos figyelmeztette, hogy… (egyébként, azt hiszem, később agyonlőtték). Jelenleg semmi komoly betegsége nincs. Nincsen szüksége sem injekcióra, sem semmilyen kezelésre; a gyógyszereket maga is ismeri, tudja, melyiket kell kiválasztania. „Minél több gyümölcsöt!” Beszélj a gyümölcsökről egy kaukázusinak!…

Szemét összehunyorítva szopogatta a gyümölcs húsát. Jód gyenge mellékíze borult a nyelvére.

Teljesen egészséges, de az évek során mégis változik valami. Már nincs meg az étel korábbi üde élvezése, mintha minden ízt megunt, az ízlése eltompult volna. Már nincs meg a borok összeszedése és keverése iránti éles érzéke. A mámor is fejfájásba megy át. És ha Sztálin változatlanul éjfélig üldögél az ebédnél alvezéreivel, nem azért teszi, mert élvezi az ételt, hanem azért, mert valamit csak kell kezdeni a hosszú, üres idővel.

Már a nők is kevésbé, ritkábban kellettek neki, pedig Nagya halála után olyan jól ellakomázgatott velük; és ha velük volt, ő már nem annyira beleremegett, mint inkább egy kissé zavaros lett a dolog. Már az álom sem könnyített rajta, nem fiatalította meg, hanem gyöngén ébredt, és mintha összenyomták volna a fejét, nem akaródzott felkelni.

Sztálin, mivel feltette magában, hogy kilencvenéves koráig él, szomorúan gondolt arra, hogy ezek az évek, személy szerint őneki már nem hoznak semmi örömet, egyszerűen csak kínlódnia kell húsz esztendeig azért, hogy általános rend legyen az emberiség körében.

Hetvenedik születésnapját így ünnepelte. 20-án este halálra verték Trajcso Kosztovot. Csak akkor kezdődhetett az igazi ünnep, amikor annak a kutya Kosztovnak a szeme megüvegesedett. 21-én a Nagy Színházban ünnepi ülés volt, felszólalt Mao, Dolores és más elvtársak. Aztán tág körű díszvacsora volt, még később szűk körű bankett. Spanyol pincékből való óborokat ittak, amelyeket valaha fegyverekért küldtek. Aztán külön Lavrentyijjel kahétiait – grúz dalokat énekeltek. 22-én nagy diplomáciai fogadás volt. 23-án megnézte a róla szóló *Sztálingrádi csata* második részét és a *Feledhetetlen 1919*-et.

Ezek a művek nagyon tetszettek neki, bár kimerítették. Most mind igazabban és igazabban kirajzolódik szerepe nemcsak a honvédő, hanem a polgárháborúban is. Látható, milyen nagy ember volt ő már akkor is. Most mind a filmvászon, mind a színpad megmutatta, milyen gyakran, komolyan figyelmeztette ő a túlságosan hebehurgya, felületes Lenint, sőt helyre is igazította. És milyen nemes cselekedet a dramaturgtól, ahogy a szájába adja: „Minden dolgozónak joga van, hogy kinyilvánítsa gondolatait!” A forgatókönyv írója pedig jól alkotta meg azt az éjszakai jelenetet a Baráttal. Ámbár ilyen odaadó, nagy Barátja Sztálinnak már egyáltalán nem maradt – mivel az emberek álnokak, és állandóan hazudoznak –, sőt világéletében nem volt ilyen Barátja! Úgy alakult, hogy sohasem volt! De Sztálin, ahogy

a mozivásznon meglátta, meghatottságot érzett a torkában (ez aztán művész – nagy művész!): mintha szerette volna, hogy legyen ilyen igaz, őszinte Barátja, mert fennhangon elmondhatná neki azt, amit egész éjszakákon át magában gondol.

De ilyen Barátja nem lehet, mert akkor annak rendkívül nagynak kellene lennie. Akkor pedig hol élne, mivel foglalkozna?

Ezek pedig mind – a Kőfenekű Vjacseszlavon[22] kezdve egészen a Táncos Nyikitáig[23] –, vajon emberek ezek egyáltalán? Az asztalnál majd megdöglik az ember velük, senki sem mer ajánlani elsőnek semmi okosat, de ha ajánl nekik valamit az ember – akkor mindjárt mindnyájan egyetértően bólogatnak. Sztálin valamikor egy kicsit szerette Vorosilovot Caricinért, Lengyelországért, aztán meg a kiszlovodszki barlangért (jelentette az árulók: Kamenyev és Zinovjev tanácskozását Frunzéval), de ő is csak próbababa, arra való, hogy katonasapkát meg rendjeleket viseljen. Hát ember ez?

Most senkire sem tudott visszaemlékezni mint barátjára. Senkiről sem jutott eszébe több jó, mint rossz.

Barátja nincs, nem is lehet, viszont az egész egyszerű nép szereti Vezérét, kész életét és lelkét odaadni érte. Ez az újságokból is látszik, a filmekből is, az ajándékok kiállításából is. A Vezér születésnapja általános népi ünneppé vált, ezt öröm tudni. Mennyi üdvözlet érkezett! Üdvözlet az intézményektől, üdvözlet a szervezetektől, üdvözlet a gyáraktól és üdvözlet az egyes állampolgároktól. A *Pravda* engedélyt kért, hogy ne mind egyszerre, hanem minden számban két hasábon közölje őket. No jó, semmi baj, így legalább elhúzódik néhány esztendeig, ez nem rossz.

A Forradalmi Múzeumban tíz teremben sem fértek el az ajándékok. Sztálin éjjel utazott oda megnézni őket, hogy nappal ne zavarja a moszkvaiakat megtekintésükben. Ezer és ezer mester munkája, a föld legjobb ajándékai álltak, hevertek és függtek előtte, de ezúttal is utolérte a közöny, az érdeklődés kihunyása. Mire valók neki ezek az ajándékok?… Hamarosan elunta magát. Valamilyen kellemetlen emlék közeledett hozzá a múzeumban, de mint ez az utóbbi időben gyakran előfordult, a gondolat nem jutott el a világosságig, hanem csak annyi maradt meg benne, hogy – kellemetlen. Sztálin végigjárt három termet, semmit sem választott ki, ott állt egy darabig a nagy televíziókészüléknél, amelyre rá volt vésve a felirat: „A nagy Sztálinnak a csekistáktól” (ez volt a legnagyobb szovjet

televíziókészülék, amelyet egy példányban Marfinóban készítettek), aztán sarkon fordult és elhajtatott.

De úgy általában jól telt el ez a nevezetes jubileum. Micsoda büszkeség, micsoda győzelmek, micsoda siker, olyan, amilyet a világ egyetlen politikusa sem ismert! De a diadal teljessége hiányzott.

Valami, ami megrekedt a mellében, állandóan bosszantotta és égette.

Harapott még egy darabot a gyümölcsből, és tovább szopogatta. A nép szereti őt, ez igaz, de maga a nép is tele van hibával, maga a nép sem való semmire. Elég, ha visszagondol rá: ki miatt kellett visszavonulni negyvenegyben? Ki vonult vissza, ha nem a nép?

Emiatt nem kellett volna ünnepelni, most sem kell feküdni, munkához kell látni – gondolkozni kell.

Gondolkozni – ez volt a kötelessége. A végzete is, a gyötrelme is ez volt – gondolkozni. Még két évtizedet kell élnie, hasonlóan a húsz esztendőre ítélt rabhoz, és legfeljebb naponta nyolc órát kell aludnia, többet nem alhat. A többi órán, mint hegyes kövön, át kellett másznia, áthúznia immár nem fiatal, sebezhető testét.

Sztálin számára a legkibírhatatlanabb napszak a reggel meg a dél volt: mialatt a nap felkelt, ragyogott, és a délpont felé emelkedett Sztálin lefüggönyözött ablak mellett, becsukva, bezárva aludt a sötétben. Akkor ébredt fel, amikor a nap már lefelé hanyatlott, csökkent a heve, és rövid, egynapos életének vége felé hajolt. Sztálin körülbelül délután háromkor reggelizett, és csak este, napszállta felé kezdett élénkülni. Agya ezekben az órákban bizalmatlanul, komoran működött, minden döntése tiltó és tagadó volt. Este tíz tájt kezdődött az ebéd, amelyre rendszerint a politbüró és a külföldi kommunisták közül a hozzá legközelebb állók voltak hivatalosak. A sok fogás, serleg, anekdota és beszélgetés közepette sikerült agyonütni négy-öt órát, és egyúttal elkezdődött a nekifutás; készült az ösztönzés az éjszaka második felének alkotó, törvényhozó gondolataira. Minden fontosabb Rendelet, amely ezt a nagy államot igazgatta, éjjel két óra után – és csak hajnal előtt – alakult ki Sztálin fejében.

Most is épp ez a napszak kezdődött el. Az, ami foglalkoztatta, már érlelődő rendelet volt, amely érezhető módon hiányzott a törvények közül. Csaknem mindent sikerült örökre megszilárdítani az országban, megállítani minden mozgást, gáttal zárni el minden patakot; mind a kétszázmillió tudta, hol a helye – csak a kolhozfiatalság körül nincs minden rendben. Ez annál is különösebb, mert általában szembetűnően jól álltak a kolhozok ügyei,

ahogy a filmek és a regények is mutatták, és Sztálin maga is beszélgetett erről – találkozók és kongresszusok elnökségében – kolhozparasztokkal… De Sztálin, az éles eszű és állandóan önkritikus államférfi, arra kényszerítette magát, hogy még mélyebbre lásson. Valamelyik területi bizottsági titkár (azt hiszem, később agyonlőtték) elkottyantotta neki, hogy a kolhozrendszernek van egy ilyen árnyoldala: önfeláldozóan dolgoznak az öregemberek és az öregasszonyok, akiket harmincban beírtak oda, de az ifjúság nem eléggé öntudatos része az iskola után csalárd módon igyekszik személyi igazolványhoz jutni, a városba lódulni. Ahogy Sztálin ezt meghallotta, máris megindult benne az – aknamunka!

Oktatás!… Micsoda zűrzavar kerekedett ebből az általánosan kötelező hétosztályos, az általánosan kötelező tízosztályos iskolával és a szakácsnők gyermekeivel, akik főiskolára, egyetemre kerülnek! Itt felelőtlenül összekeverte a dolgokat Lenin; ő volt az, aki vigyázatlanul szórta az ígéreteket, amelyek jóvátehetetlenül púpként kerültek át Sztálin hátára. Minden szakácsnőnek igazgatnia kell az államot! Hogy képzelte el ezt kézzelfoghatóan? Úgy, hogy a szakácsnő péntekenként ne főzzön, hanem ülésre menjen a Területi Végrehajtó Bizottságba? A szakácsnő azért szakácsnő, hogy ebédet főzzön. Az embereket igazgatni pedig nagy tudomány, ezt csak szakkáderekre, különlegesen kiválasztott káderekre, edzett káderekre, fegyelmezett káderekre lehet bízni. Maguknak a kádereknek az igazgatása pedig csak egyetlen kézben lehet, nevezetesen a gyakorlott Vezér kezében.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek szabályzatában rögzíteni kellene, hogy miként a föld örökre a szövetkezeté, ugyanúgy mindenki, aki egy bizonyos faluban született, a születése napjától kezdve automatikusan felvétetik a kolhozba. Ezt mint kitüntető jogot kell megfogalmazni. Rögtön agitáció s hadjáratot kell indítani: „Újabb lépés a kommunizmus felé.” „A kolhozhombár ifjú örökösei…” – no, az írók majd kitalálják, milyen kifejezés kell ide.

De – mit szólnak nyugati híveink?…

De végül is – ki dolgozzék a kolhozokban?…

Nem, valahogy ma nem megy az alkotó gondolkodás. Nem egészen egészséges.

Könnyű négyszeri kopogás hallatszott az ajtón – nem is kopogás, mint inkább négy lágy simogatás, mintha kutya kaparná az ajtót.

Sztálin a dívány mellett fordított egyet a távolsági zár kapcsolóján, lekattant a biztosítóberendezés, és egy kicsit kinyílt az ajtó. Nem borította ajtófüggöny (Sztálin nem szerette a függönyöket, a redőket, semmit, ahol el lehetett bújni), és a díványról látszott: a csupasz ajtó pontosan annyira nyílik ki, hogy egy kutya beférhessen rajta. De az ajtónak nem az alsó, hanem a felső részében dugta be a fejét a fiatal, de máris kopasz Poszkrjobisev, arcán a becsületes odaadás és teljes készségesség kifejezésével.

Aggódva pillantott a Gazdára, ahogy ott feküdt, és félig betakarózott a teveszőr sállal; de nem kérdezett semmit az egészsége felől (Sztálin nem szerette az ilyen kérdéseket), hanem szinte suttogva azt mondta:

– Josz Szarionics! Ma fél háromra iderendelte Abakumovot. Fogadja majd? Nem?

Joszif Visszarionovics kigombolta mellzsebének fedőjét, és a láncnál fogva előhúzta óráját. (Mint a régi vágású emberek általában, ő sem bírta a karórát.)

Még éjjel két óra sem volt.

Nehéz csomó ülte meg a gyomrát. Nem volt kedve, hogy felálljon és átöltözzön. De elkényeztetni sem szabad senkit: mihelyt egy ‘kicsit gyengébb az ember – rögtön megérzik.

– Meglatjuk – felelte fáradtan Sztálin, és hunyorgott. – Nem túdom.

– Csak hadd hajtasson ide. Várjon! – ajánlotta Poszkrjobisev, és háromszor bólintott, de lehet, hogy többször is. Aztán megint mozdulatlanná dermedt, és figyelmesen nézett a Gazdára. – Milyen rendelkezései vannak még, Jo-Szarionics?

Sztálin félholt, bágyadt tekintettel nézett Poszkrjobisevre; nézése semmiféle rendelkezést sem fejezett ki. De Poszkrjobisev kérdésére hirtelen kicsiholódott lyukas emlékezetéből egy szikra, és megkérdezte azt, amit már rég akart, de mindig elfelejtette:

– Ide hallgass, mi van ott a ciprusokkal a Krímben? Kivágják őket?

– Vágják, vágják! – bólogatott meggyőzően Poszkrjobisev, mintha csak ezt a kérdést várta volna, s mintha az imént telefonált volna a Krímbe, hogy érdeklődjék. – Masszandra és Livadia környékén már sokat kidöntöttek, Jo-Szarionics!

– Megiscsak kerj jelentest. Szamokkal. Nincs szabotazs? A Mindenható beteges, sárga szeme gondterhelt volt.

Az idén azt mondta neki egy orvos, hogy egészségére ártalmas a ciprus, az kell, hogy a levegőt eukaliptuszillat itassa át. Ezért Sztálin megparancsolta, hogy a krími ciprusokat vágják ki, Ausztráliába pedig küldjenek eukaliptuszcsemetékért.

Poszkrjobisev fürgén megígérte, sőt erőszakosan azt ajánlotta, hogy megtudja, mi a helyzet az eukaliptuszokkal.

– Jol van – mondta elégedetten Sztálin. – Egyelöre mehetsz, Szasa.

Poszkrjobisev bólintott, hátrált, megint bólintott, végleg eltüntette a fejét, és betette az ajtót. Joszif Visszarionovics újra leengedte a távvezérlésű reteszt. A takarót összefogva, a másik oldalára fordult.

És megint lapozni kezdte Életrajzát.

De mivel a fekvés, a borzongás és az emésztési zavarok legyöngítették, akaratlanul is átadta magát nyomott gondolatai sorának. Már nem politikájának vakítóan ragyogó végső sikere tűnt elébe, hanem az: mennyire nem volt szerencséje az életben, és milyen igazságtalanul sok ellenséget állított, akadályt gördített útjába a sors.

20. Tanulmány egy nagy életről

Egy évszázad kétharmada – kékesszürke messzeség, amelynek az elején a legmerészebb álmodozó sem sejthette a végét, a végén meg nehéz felidézni és elhinni, hogyan is kezdődött.

Reménytelenül fakadt ez az élet. Törvénytelen fiú volt, akit egy tönkrement, részeges csizmadia nevén jegyeztek be. Anyja műveletlen volt. A szutykos Szoszo ki se mászott a tócsákból Tamara királynő hegye mellett. Nem az volt a kérdés, hogy a világ ura legyen, hanem az: hogyan jusson ki ez a gyermek a legalacsonyabb, a legmegalázóbb helyzetből.

Nemzője mégis addig-addig kilincselt, míg az egyházi előírások megkerülésével felvették a fiúcskát – aki nem papi családból származott – előbb papi iskolába, később pedig még papneveldébe is.

Zebaoth Isten a megsötétült ikonosztáz magasából zordan hívta a szerzetesjelöltet, aki elterült a hideg kőlapokon. Ó, milyen buzgón szolgálta a fiúcska az Istent, hogy bízott benne. Hatévi tanulással erejétől telhetően magolta az Ó- és az Újszövetséget, a Szentek Életét és az egyháztörténelmet, és nagy igyekezettel segédkezett a liturgiákon.

Az Életrajzban itt van egy fénykép: Dzsugasvili, a papi tanoda végzőse kerek, zárt galléros, szürke papi ruhában; a sok imádkozástól egy kissé kimerült, fénytelen, tojásdad kamaszarc; a papi hivatásra előkészített hosszú haj, amelyet szigorúan választott el, alázatosan mécsolajjal kent be, és közvetlenül a fülére növesztette. Csak a szeme meg a feszült szemöldöke árulja el, hogy ebből a szerzetesjelöltből talán metropolita is válik.

De az Isten becsapta… A kerek zöld halmok és a Medzsuda meg Liahva kanyarjai közti álmos, gyűlöletes kisváros elmaradt: a zajos Tifliszben az okos emberek már régóta kinevetik az Istent. Így hát az a létra, amelyen olyan szívósan kapaszkodott felfelé Szoszo, amint kiderült, nem az égbe, hanem csak a padlásra vezet.

De a forrongó, izgága életkor cselekvést követelt. Az idő egyre telt ő nem csinált még semmit! Nem volt pénze az egyetemre, állami szolgálatra, kereskedés megkezdésére, viszont ott volt a mindenkit befogadó szocializmus, amely már megszokta a szeminaristákat. Nem volt hajlama a tudományokhoz, a művészetekhez, nem értett sem iparhoz, sem lopáshoz,

nem sikerült gazdag hölgy szeretőjévé válnia, de tárt karokkal várt mindenkit, befogadott és mindenkinek állást ígért – a Forradalom.

Ide ajánlotta az Életrajzba az akkori időkből származó fotóját, kedves felvételét. Ez ő csaknem profilban. Nem szakáll, nem bajusz, nem pakompart (még nem döntötte el, hogy micsoda), hanem csak rég nem borotválkozott, és minden festőien egybenőtt a buja férfinövényzettel. Kész teljes egészében eliramlani, csak azt nem tudja még, hová. Milyen kedves fiatalember! Nyílt, erélyes, okos arc, nyoma sincs annak a fanatikus papjelöltnek. Az olajtól megszabadult haja kirúgta magát, és sűrű hullámokban ékesítette fejét, lobogva eltakarta azt, ami talán nem nagyon sikeredett rajta: az alacsony homlokot, amely egy kissé hátralejt. A fiatalember sápadt, kabátját már viseltesen vásárolta, olcsó, kockás sálja művészi szabadsággal keríti körül nyakát, és eltakarja szűk, beteges mellét, amelyen ing sincs. Nem tuberkulózisra van ítélve ez a tifliszi plebejus – már most?

Sztálin, valahányszor ezt a fényképet nézi, szíve mindig szánalommal telik el (mert van-e olyan szív, amely teljesen képtelen erre?). Mennyire nehéz minden, mennyire ellene van minden ennek a nagyszerű ifjúnak, aki a csillagvizsgáló mellett ingyenes, hideg kamrában húzza meg magát, mert már kicsapták a szemináriumból! (A biztonság kedvéért ezt is, azt is össze akarta egyeztetni, négy évig járt a szociáldemokrata körbe, és négy évig tovább imádkozott, magyarázgatta a katekizmust – mégis kicsapták.)

Tizenegy évig hajlongott és imádkozott – hiába. Sirathatja az elvesztett időt… Annál határozottabban tette fel fiatalságát a Forradalomra!

De a Forradalom is – becsapta… Mert hát mi is volt a tifliszi forradalom? Hencegő önteltség játéka a pincékben, borozgatás közben. Itt, a senkiknek ebben a hangyafészkében elvész az ember – sem szabályos előmenetel a lépcsőfokokon, sem szolgálati érdemek, hanem csak – ki kit fecseg túl. Az egykori szeminarista még keserűbben meggyűlöli ezeket a fecsegőket, mint a kormányzókat és a rendőröket. (Azokra miért is haragudna? Azok becsületesen szolgálnak a fizetésükért, és természetesen védekezniük kell, de hogyan lehet igazolni ezeket a törtetőket?!) Forradalom? Grúz szatócsok között? Sohasem lesz! Elvesztette a szemináriumot, elvesztette a helyes életutat.

És mi az ördögnek őneki ez a forradalom, holmi ágrólszakadtak között, munkások között, akik elisszák keresetüket, beteg öregasszonyok között,

valakinek a soha ki nem fizetett kopejkái között. Miért kellene őket szeretni és nem magát, az okos, szép – mellőzött fiatalembert?

Koba (akkor ez volt az álneve) csak Batumiban érezte a hatalom erejét – azt, hogy kinő a mag –, amikor először vezetett az utcán vagy kétszáz embert, ideszámítva a bámészkodókat is. Az emberek követik! Ezt megkóstolta Koba, és ezt az ízt már sohasem tudta elfelejteni. Ez az egyetlenegy felelt meg az életben neki, csak ezt az életet tudta megérteni: mondasz valamit – és az emberek tegyék meg; utat mutatsz – és az emberek kövessenek. Ennél jobb, ennél magasztosabb semmi sincs, ez többet ér, mint a vagyon.

A rendőrség egy hónap múlva lendületbe jött, letartóztatta. Akkoriban senki sem félt a letartóztatástól: az is valami?! Két hónapig ott tartanak, aztán kiengednek, és mártír leszel. Koba ragyogóan viselkedett a közös cellában; arra biztatta a többieket, hogy nézzék le a börtönőröket.

De belekapaszkodtak. Kicserélődtek mindazok, akik egy cellában ültek vele, ő meg ott maradt. Hát mit követett el? Holmi jelentéktelen tüntetésért senkit sem büntettek még meg ennyire.

Eltelt *egy év!* – és átvitték a kutaiszi börtönbe, sötét, nyirkos magánzárkába. Itt elcsüggedt: az élet ment tovább, ő pedig nemhogy felemelkedett volna, hanem egyre lejjebb csúszott. A börtönbeli nyirkosság miatt betegesen köhögött. Még több joggal gyűlölte ezeket a professzionista hangoskodókat, az élet kegyeltjeit: miért megy *nekik* olyan könnyen a forradalom, miért nem tartják bent *őket* ilyen sokáig?

Ebben az időben a kutaiszi börtönbe érkezett a már Batumiból ismert csendőrtiszt. No, elég sokat gondolkozott, Dzsugasvili? Ez még csak a kezdet, Dzsugasvili. Addig tartjuk itt magát, amíg el nem rothad a tüdőbajtól, vagy megjavítja a viselkedését. Meg akarjuk menteni magát és a lelkét. Maga kis híján pap, Joszif atya lett! Minek csatlakozott ehhez a csürhéhez? Maga véletlenül került közéjük. Mondja azt, hogy megbánta.

Csakugyan megbánta, de még mennyire megbánta! Véget ért a börtönben a második tavasza, a második börtönbeli nyár javában tartott. Miért is dobta el az egyszerű papi hivatalt?! De nagyon sietett!… A legzabolátlanabb fantáziával sem képzelhette el senki a forradalmat Oroszországban hamarább, mint ötven év múlva, amikor Joszif már hetvenhárom éves lesz… Akkor minek neki a forradalom is?

De nemcsak emiatt. Hisz ő már tanulmányozta magát, és megismerte lassú természetét, alapos természetét, azt, hogy szereti a tartósságot és a

rendet. Hisz éppen az alaposságon, a lassúságon, a tartósságon és a renden állt az Orosz Birodalom, minek kellett hát megingatni?

A búzasárga bajuszú tiszt meg egyre jött és jött. (Tiszta csendőregyenruhája, annak piros váll-lapja, akkurátus gombjai, szegélyei, csatjai nagyon tetszettek Joszifnak.) Végülis az, amit én ajánlok magának – állami szolgálat. (Állami szolgálatba véglegesen kész lett volna átmenni Joszif, de Tifliszben és Batumiban ő maga, ő maga rontotta el.) Fizetést fog tőlünk kapni. Eleinte a forradalmárok közt segít. A legszélsőségesebb irányzatot válassza. Emelkedjen ki közülük! Mindenütt óvatosan bánunk magával. Úgy fogja nekünk átadni a jelentéseit, hogy ne vessen árnyékot magára. Milyen fedőnevet válasszunk?.. Most pedig, hogy megőrizzük a konspirativitását, messzire küldjük, száműzetésbe, maga meg rögtön utazzék el onnan, ahogy mások is teszik.

És Dzsugasvili döntött! Fiatalságának harmadik tétjét a titkosrendőrségre tette fel!

Novemberben az Irkutszki Kormányzóságba száműzték. Ott, a száműzöttek között, elolvasta bizonyos Lenin levelét, akit az *Iszkrá*ból ismert. Lenin egészen a párt szélére szakadt, híveket toborzott, leveleket küldött szerteszét. Nyilván őhozzá kell majd csatlakoznia.

Joszif a szörnyű irkutszki hidegek elől karácsonyra elutazott, és még a japán háború kitörése előtt a napsütötte Kaukázusban volt.

Most a büntetlenség hosszú időszaka kezdődött: találkozott földalattiakkal, röplapokat szerkesztett, gyűlésekre hívta az embereket másokat letartóztattak (kivált azokat, akikkel nem rokonszenvezett), de őt sose leplezték le, őrá nem vadásztak. A háborúba se vitték el.

És ekkor – senki se várta ilyen rövid időn belül, senki se készítette elő, senki se szervezte – bekövetkezett *Az!* Pétervér-szerre tömegek vonultak fel politikai petícióval, nagyhercegeket, főurakat öltek meg, sztrájkolt Ivano-Voznyeszenszk, felkelt Łódz, a Patyomkin, és a cár torkából egykettőre kiszorítottak egy kiáltványt, de még mindig kattogtak a géppuskák a Presznyán, a vasutakon megállt a forgalom.

Koba meglepődött, mintha letaglózták volna. Hát megint tévedett? Miért nem lát előre semmit?

Becsapta a politikai titkosrendőrség!… Elvesztette a harmadik tétjét is! Jaj, csak adnák vissza azt a szabad forradalmárlelkét! Mi ez az ördögi kör? Oroszországból forradalmat ráznak ki, hogy másnapján a politikai titkosrendőrség irattárából kirázzák a te jelentéseidet?

Akkor nem volt *acélos* az akarata, sőt teljesen kettészakadt, elvesztette a fejét, és nem látott kivezető utat.

Egyébként hát lövöldöztek, lármáztak, akasztgattak egy darabig, aztán hátranéztek – hol van a forradalom? Nincs sehol!

Ekkoriban sajátították el a bolsevikok a *kisaj* – kisajátítás – jó forradalmi módszerét. Akármelyik örmény pénzeszsáknak odacsúsztatnak egy levelet: hova vigyen tíz-, tizenöt- vagy huszonötezer rubelt. És a pénzeszsák oda vitte, csak azért, hogy ne robbantsák fel a boltját, ne öljék meg a gyermekeit. Ez volt aztán a harci módszer! Nem holmi skolasztika, nem röpcédulák, nem tüntetések – igazi forradalmi cselekvés. Azok a kínosan tiszta kezű mensevikek zsémbelődtek: a rablás és a terror ellentétben áll a marxizmussal. Ó, hogy kigúnyolta őket Koba, ó, hogy kergette őket, mint a svábbogarakat; ezért is nevezte Lenin „csodálatos grúznak”! A kisaj – rablas, a forradalom – nem rablas? Ó, ezek a kínosan tiszta kezűek! Hát honnan vegyenek pénzt a pártnak és maguknak a forradalmároknak a költségeire? Jobb ma egy veréb, mint holnap egy túzok.

Koba az egész forradalomból épp a kisajokat szerette meg különösen. És Kobán kívül senki sem talált olyan kivételesen hű embereket, mint Kamo, aki engedelmeskedik neki, aki rázza a revolvert, aki elveszi az arannyal teli zsákot, és egészen más utcába, teljesen önként odaviszi Kobának. És amikor elkaparintottak a tifliszi bank expeditoraitól 340.000 aranyrubelt – ez volt egyelőre kicsiben a proletárforradalom, a másik, a nagy forradalmat csak a bolondok várják.

És ezt nem tudta Kobáról a rendőrség, úgyhogy még tartott az a kellemes középvonal a forradalom és a rendőrség között. Mindig volt pénze.

A forradalom pedig európai vonatokon, tengerjáró gőzösökön vitte, szigeteket, csatornákat, középkori várakat mutogatott neki. Ez már nem a büdös kutaiszi cella volt! Koba Tammerforsban, Stockholmban, Londonban szemügyre vette a bolsevikokat, a megszállt Lenint. Aztán Bakuban beszívta ennek a földalatti folyadéknak, a fortyogó, sötét dühnek a páráját.

De vigyáztak rá. Minél magasabbra emelkedett, és minél ismertebb lett a pártban, annál közelebbre száműzték, már nem a Bajkálhoz, hanem Szolvicsegodszkba, és nem három évre, hanem kettőre. Két száműzetés közt zavartalanul foglalkozhatott a forradalommal. Végül, miután háromszor megszökött a száműzetésből, őt, a hajthatatlan, fáradhatatlan lázadót… Vologda városába hajtották, ahol is egy rendőr lakásában ütött tanyát, és egyetlen éjszaka Pétervárra utazhatott – vonattal.

De ezerkilencszáztizenkettő februárjának egy estéjén Prágából Vologdába érkezett – hozzá – egy fiatal bakui cimborája, Ordzsonikidze, megrázta a vállát, és azt kiáltotta: „Szoszo! Szoszo! Kooptáltak a Központi Bizottságba!”

Azon a holdas éjszakán, amelyen fagyos köd gomolygott, a harminckét éves Koba szőrmebundába burkolózva, sokáig járkált az udvaron. Megint habozni kezdett. A KB tagja! De hisz Malinovszkij – a bolsevik KB tagja – az Állami Duma képviselője is. No jó. Malinovszkijt különösen szereti Lenin. De hát ez a cárizmus idején történik!

A forradalom után pedig a mai KB-tag biztosan miniszter lesz. Igaz, most már semmilyen forradalmat se várjunk, az nem következik be a mi életünkben. De a KB tagja forradalom nélkül is valamiféle hatalom. A titkosrendőrségi szolgálatban pedig milyen érdemeket szerezhet? Ott nem a KB tagja, hanem incifinci besúgó. A csendőrségtől meg kell válnia. Azef sorsa mint óriás kísértet, ott lebegett minden egyes nappala, minden egyes éjszakája felett.

Reggel kimentek az állomásra, és Pétervárra indultak. Ott elfogták őket. A fiatal és tapasztalatlan Ordzsonikidze három évet kapott – a schlüsselburgi erődben kellett letöltenie –, aztán ráadásul még száműzetést is. Sztálin csak a szokásos háromévi száműzetést kapta. Igaz, egy kicsit messzire küldték – mintegy figyelmeztetésül –: Narim környékére. De az Orosz Birodalomban tűrhetően építették ki a közlekedési utakat, úgyhogy Sztálin nyár végére szerencsésen visszatért Pétervárra.

Most a pártmunkára tette át a hangsúlyt. Leninhez utazott Krakkóba (ez még egy száműzöttnek sem volt nehéz). Volt itt nyomda is, kirándulással egybekötött május elseji illegális munkástalálkozó is, röpcédula is – és a Kalasnyikovszkaján, egy esti összejövetelen lebuktatták (Malinovszkij volt, de ez sokkal később tudódott ki). Megdühödött a Politikai Titkosrendőrség – és most igazán száműzték: Kurejka településre, a sarkkör mellé. És *négy* évet szabtak rá, még kimondani is szörnyű; kegyetlen büntetéseket tudott ám a cári hatalom rásózni az emberekre!

És Sztálin ismét habozni kezdett: kinek, minek a kedvéért mondott le a kiegyensúlyozott, szerencsés életről, a hatalom oltalmáról, és hagyta, hogy ide, az isten háta mögé, ebbe a lyukba száműzzék. A „Központi Bizottság tagja” kifejezés csak a bolondnak ér valamit. Itt több száz száműzött volt – minden pártból –, de Sztálin megrémült, ahogy alaposan megnézte őket: micsoda undorítóak ezek a hivatásos forradalmárok: szalmalángúak, rekedt

hangúak, önállótlanok, komolytalanok. Még csak nem is a sarkkör volt szörnyű a kaukázusi Sztálinnak, hanem az, hogy e könnyű fajsúlyú, állhatatlan, felelőtlen, negatív emberek társaságába került. És hogy mindjárt elválassza, elkülönítse magát tőlük – hiszen a medvék közt is jobban érezte volna magát! –, elvett egy mamuttestű, de sipító hangú, tősgyökeres szibériai nőt, mert még mindig jobb volt az ő hihihije meg a büdös zsíros koszt, mint azokra a gyűlésekre, vitákra járni; jobb volt, mint a társadalmi bíróságok meg a bajok. Sztálin a többiek értésére adta, hogy ők idegenek tőle, elvágta magát mindőjüktől, a forradalomtól is. Elég volt! Harmincöt éves korban sem késő becsületes életet kezdeni, valamikor csak véget kell vetni ennek a cigányéletnek. (Lenézte önmagát, amiért annyi éven át vacakolt azokkal a firkászokkal.)

Így élt, teljesen külön, nem érintkezett sem a bolsevikokkal, sem az anarchistákkal, ők mind messzebb haladtak. Most nem készült megszökni, arra készült, hogy becsületesen letölti a száműzetést. Meg hát kitört a háború, és csak itt, a száműzetésben őrizhette meg az életét. Mindenki elől elrejtőzve tanyázott itt szibériai feleségével; fiuk született. De a háború sehogy sem akart véget érni. Ha foggal-körömmel is, de el kell húzni még egy évecskével a száműzetést – az a tehetetlen cár még valamirevaló büntetéseket sem tudott kiszabni!

Nem és nem akart véget érni a háború! És a rendőrhatóság, amellyel olyan jól összeszokott, átadta a kartotékját és személyét a katonai parancsnoknak, az pedig, mivel halvány fogalma sem volt sem a szociáldemokratákról, sem a KB tagjairól, behívta az 1879-es születés Joszif Dzsugasvilit – aki korábban nem szolgálta le katonaidejét – az orosz birodalmi hadseregbe, közkatonának. Így kezdte katonai karrierjét a jövendőbeli nagy marsall. Három szolgálatot már sorra próbált, el kellett kezdődni a negyediknek is.

Álmos szánon, a Jenyiszej jegén Krasznojarszkba, onnan meg az acsinszki kaszárnyába vitték. Harmincnyolcadik életévében járt, mégsem volt senki, csak egy grúz katona, aki összehúzza magát köpenyében a szibériai hideg miatt, és akit majd ágyútöltelékül a frontra visznek. És egész nagy életének holmi belorusz falu vagy zsidó kisváros környékén kell félbeszakadnia.

De még nem tudta, hogyan kell koszorúba göngyölni a köpenyt és megtölteni a puskát (se komisszárként, se marsallként nem tudta később sem, mástól megkérdezni pedig kínos lett volna), amikor távírószalagokon

olyasmit közöltek Pétervárról, hogy ismeretlen emberek összeölelkeztek az utcán, és párás lehelettel azt kiáltották: „Feltámadt Krisztus!” Lemondott a cár! Nem volt többé birodalom!

Hogyan? Honnan jött ez? Elfelejtettek már remélni is, abbahagyták a számítgatást. Helyesen tanították Joszifot gyermekkorában: *„Kifürkészhetetlenek a Te útjaid, Uram!”*

Nem emlékezni rá, mikor vigadott ilyen egy szívvel-lélekkel az orosz társadalom, minden pártárnyalat. De ahhoz, hogy Sztálin is ujjongjon, még egy távirat kellett, anélkül Azef kísértete, mint egy akasztott ember, ott himbálózott a feje fölött.

És egy nap múlva megjött az a sürgöny: a Politikai Titkosrendőrséget felgyújtották, szétverték, úgyhogy minden dokumentum megsemmisült!

Tudták a forradalmárok, mit kell mielőbb felgyújtani! Köztük bizonyára nem kevés ugyanolyan volt, mint ő; ahogy Sztálin értelmezte, nem kevés ugyanolyan…

(A Politikai Titkosrendőrség leégett, de Sztálin egész életében sandán nézett és körültekingetett. Saját kezűleg átlapozott több tízezer levélnyi irattári anyagot, egész mappákat vetett tűzbe anélkül, hogy átnézte volna őket. De mégis elmulasztott valamit, ami harminchétben kis híján kiderült. És Sztálin minden egyes vele egy pártbelit, akit később törvényszék elé állítottak, okvetlenül azzal vádolt, hogy informálta a rendőrséget: ő már tudta, milyen könnyű lebukni, így hát nehéz volt azt képzelnie, hogy mások nem biztosították magukat.)

Sztálin a februári forradalomtól később megtagadta a *nagy* jelzőt, de elfelejtette, hogyan ujjongott ő maga, hogyan dalolt, szárnyakon repült Acsinszkból (most aztán már dezertálhatott is!), és ostobaságot követett el; holmi eldugott postahivatal ablakán át táviratot küldött Leninnek Svájcba.

Megérkezett Pétervárra, és rögtön egyetértett Kamenyevvel: ez az, amiről az illegalitásban álmodoztunk. Lezajlott a forradalom, most meg kell szilárdítani azt, amit eddig elértünk. Elérkezett a pozitív emberek ideje (kivált ha már a KB tagja vagy). Minden erőt az ideiglenes kormány támogatására!

Minden olyan világos volt előtte, amíg haza nem érkezett az a kalandor, aki nem ismerte Oroszországot – aki híjával volt minden kiegyensúlyozott, pozitív tapasztalatnak –, amíg ő el-elfulladva, rángatózva és raccsolva ide nem tolakodott az áprilisi téziseivel, és végképp össze nem kuszált mindent! És lám, megbabonázta a pártot, elcipelte a júliusi fordulatig! Ez a kaland

megbukott, ahogy Sztálin biztosan megjósolta; csaknem elpusztult az egész párt is. És hová lett most ennek a hősnek az a kakasbátorsága? Az irháját mentve Razlivba szökött, itt pedig a legválogatottabb szitkokkal mocskolják a bolsevikokat. Csak nem drágább az ő szabadsága, mint a párt tekintélye?! Sztálin ezt nyíltan meg is mondta nekik a hatodik kongresszuson, de nem kapott többséget.

A tizenhetes esztendő általában kellemetlen év volt: túlságosan sok a nagygyűlés; aki szebben hazudik, azt a tenyerükön hordják, Trockij jóformán ki se mászik ebből a cirkuszból. És honnan repültek ide ezek az ékesszólók, mint a legyek a mézre? A száműzetésekben nem láttuk őket, a kisajoknál sem láttuk; külföldön lebzseltek, ide pedig csak azért jöttek, hogy tépjék a szájukat, hogy az első helyre tolakodjanak. És mindenről ítélkeznek, ej, de fürge bolhák! Még fel se merült a kérdés, az élet még fel se vetette – ők máris tudják, mit kell felelni! Sztálint sértő módon kinevetik, még csak nem is titkolóznak. Rendben van: Sztálin nem szállt vitába velük, szónoki emelvényre se mászott, egyelőre hallgatott. Sztálin nem szerette ezt, nem tudta a szavakat versenyt dobálni magából: ki tud többet és hangosabban? Nem ilyennek képzelte a forradalmat. A forradalmat így képzelte: vezető helyeket foglalni el, és cselekedni.

Ezek a kecskeszakállúak kinevették, de miért kaptak rá, hogy Sztálinra hárítsanak át mindent, ami nehéz és nem valami hálás? Kinevették, de Kseszinszkaja palotájában miért fájdult meg a hasa mindenkinek, és miért éppen őt, Sztálint – nem mást – küldték a Péter-Pál-erődbe, hogy harc nélkül adják át Kerenszkijnek, ők maguk pedig menjenek vissza Kronstadtba? Mert Griska Zinovjevet kővel dobálták volna meg a matrózok. Mert érteni kell az orosz nép nyelvén.

Az októberi forradalom is kaland volt, de sikerült. Rendben van. Sikerült. Jó. Ezért ötöst lehetne adni Leninnek. Hogy később mi lesz nem tudni, egyelőre – jó. Nemzetiségügyi Népbiztosság? Rendben van, ám legyen. Alkotmányt kell szerkeszteni? Rendben van. Sztálin erősen figyelt.

Bármennyire meglepő is, de úgy festett a dolog, hogy a forradalom egy év alatt teljes sikert aratott. Ezt ugyan nem lehetett várni – de sikerült! Az a bohóc, Trockij, még hitt a világforradalomban – nem akarta a breszti békét –, sőt Lenin is hitt benne, á, ezek a könyvmolyok, fellegjárók. Szamárnak kell lenni ahhoz, hogy valaki higgyen az európai forradalomban; bármennyit éltek is ott ők maguk – nem értettek meg semmit; Sztálin csak

egyszer utazott oda, mégis mindent megértett. Hálát kell adni a sorsnak, hogy legalább a saját forradalmunk sikerült. És csendben ülni. Mérlegelni.

Sztálin elfogulatlan, józan szemmel tekintett körül. És gondolkozott. És világosan megértette, hogy ezek a szájhősök tönkretesznek egy ilyen fontos forradalmat. Csakis ő, Sztálin tudja helyesen irányítani. Lelkiismeretesen, becsületesen megmondva, csupáncsak ő itt az igazi vezető. Részrehajlatlanul össze-összehasonlította magát ezekkel a szenvelgő mitugrászokkal, és világosan látta a saját gyakorlati fölényét, az ő ingatagságukat, a saját állhatatosságát. Mindnyájuktól különbözött abban, hogy *értette az embereket*. Ott értette őket, ahol kapcsolatba kerültek a földdel, ahol az *alap* van; azon a ponton értette őket, amely nélkül nem tudnak megállni, nem állnak helyt; ami pedig magasabban van, aminek tettetik magukat, amivel hencegnek – az: a *felépítmény*, az semmit sem határoz.

Igaz, Leninnek sasröpte volt: ő egyszerűen meg tudott látni egyet mást: egyetlen éjszaka alatt fordított a helyzeten: „A földet a parasztnak!” – (no, majd meglátjuk), egy nap alatt kigondolta a breszti békét (pedig nemcsak az orosznak, hanem a grúznak is fáj a fél Oroszországot odaadni a németeknek, de őneki nem fáj!). A NEP-ről már egyáltalán ne is beszéljünk, ez a legravaszabb dolog, az ilyen fogásokat eltanulni – nem szégyellni való!

Ami Leninben rendkívüli módon figyelemre méltó, a legértékesebb volt: a legszilárdabban csakis a saját kezében tartotta a tényleges hatalmat. Változtak a jelszavak, változtak a vitatémák, változtak a szövetségesek és az ellenfelek, de a teljhatalom mindig csak a tulajdon kezében maradt!

De hiányzott ebből az emberből az igazi megbízhatóság – sok keserűség várt még rá a gazdaságban, bele is gabalyodott! Sztálin biztosan érezte, mennyire törékeny és ingadozó Lenin, végül: nem nagyon érti, sőt egyáltalán nem érti az embereket. (Ezt saját magán ellenőrizte: azzal az oldalával fordult feléje, amelyikkel akart, és Lenin csak erről az oldaláról látta.) Ez az ember alkalmatlan volt arra a sötét kézitusára, amilyen az igazi politika. Sztálin annyival állhatatosabbnak és szilárdabbnak érezte magát Leninnél, amennyivel a hatvanhat fokos turuhanszki szélesség keményebb az ötvennégy fokos susenszkojei szélességnél. És mit tapasztalt az életben ez az elméleti ember, ez a könyvmoly? Ő nem alacsony sorból küzdötte fel magát, nem élt át megaláztatást, nyomort, éhezést: ha hitványka földbirtokos volt is, de az volt. Száműzetéséből egyszer sem szökött meg;

ilyen példás magaviseletű volt! Igazi börtönt nem látott, magát Oroszországot sem látta – tizennégy esztendőt emigránsként őgyelgett végig hol itt, holott. Sztálin több mint a felét nem olvasta annak, amit az írt, nem tételezte fel, hogy sok okosat szedhet össze. No, voltak kitűnőformulái is. Például: „Mi a diktatúra? Korlátlan kormányzás, amelyet nem tartanak vissza törvények.” Sztálin azt írta a lap szélére: „Jó!” De ha igazán van Leninnek józan esze, mindjárt az első napokban mindenkinél közelebb emeli Sztálint magához, azt mondja: „Segíts! Én értek a politikához, értek az osztályokhoz, de nem értek az élő emberekhez!” Ám ő nem talált ki jobbat, mint elküldeni Sztálint holmi gabonameghatalmazottnak valahová Oroszországnak egy zugába. Sztálin lett volna neki a legszükségesebb ember Moszkvában, ő meg Caricinba küldte…

Lenin az egész polgárháború alatt arra rendezkedett be, hogy a Kremlben tanyázzon – óvta magát. Sztálinnak meg az jutott, hogy három évig vándoroljon, az egész országban szaladgáljon, hol lóháton, hol tacsankán rázassa magát, és fagyoskodjon, és tábortűznél melegedjen. No, az is igaz, hogy Sztálin szerette magát ezekben az években: olyan volt, mint egy cím nélküli fiatal tábornok; karcsú és talpig feszes; vörös csillagos ellenzős bőrsapka; kétsoros puha tiszti köpeny – lovassági hasítékkal –, mindig nyitva; lábra szabott krómbőr csizma; gondosan borotvált, fiatal, okos arc, a bajuszt mintha bronzból öntötték volna – egyetlenegy nő sem tudna neki ellenállni (meg hát a saját, harmadik felesége is – nagyon szép asszony).

Persze nem vett szablyát a kezébe, és nem tolakodott golyózáporba – becsesebb volt a Forradalomnak annál; ő nem muzsik, mint Bugyonnij. Valahányszor új helyre érkezik – Caricinba, Permbe, Petrográdba –, hallgat, kérdéseket tesz fel, megigazítja a bajuszát. Ha az egyik listára ráírja: „Agyonlőni”, a másik listára ráírja: „Agyonlőni” – akkor nagyon tisztelni kezdik az emberek.

Meg hát, az igazat megvallva, nagy hadvezérnek, a győzelemmegteremtőjének látszott.

Az az egész banda, mely felfelé mászott, körülvette Lenint, a hatalomért harcolt – mindezek nagyon okosnak, nagyon kifinomultnak, nagyon bonyolultnak mutatták magukat. Éppen a bonyolultságukkal hencegtek. Ahol kétszer kettő négyet kellett volna mondani, mind kórusban azt óbégatták, hogy még egy tized és két század. De a legundokabb, a legrosszabb – Trockij volt. Ilyen aláváló emberrel világéletében nem találkozott. Aki ilyen veszettül öntelt lett volna, ennyire rátarti az

ékesszólására, pedig sose vitatkozott becsületesen, őnála nem volt „igen” (akkor legyen „igen”), „nem” (akkor legyen „nem”), hanem okvetlenül: így is, úgy is, sem így, sem úgy! Se békét nem kötni, se háborút nem folytatni – hát melyik értelmes ember tudja ezt megérteni? És a pökhendisége? Úgy szaladgált a szalonkocsiban, mint maga a cár. Ugyan mért akarja feltolni magát Legfelsőbb Főparancsnoknak, ha egyszer nincs érzéke a stratégiához?!

Annyira szálka volt a szemében ez a Trockij, hogy a vele való harcban Sztálin eleinte kirobbant, áthágta mindenféle politika fő szabályát: általában ne mutasd, hogy ellensége vagy az ellenségednek, általában ne árulj el ingerültséget. Sztálin pedig nyíltan megtagadta az engedelmességet neki, sőt leveleiben szidta, szóbelileg is, egyetlenegy esetet se mulasztott el, és panaszkodott Leninnek. És mihelyt megismerte Trockij véleményét, döntését bármilyen kérdésben – rögtön azt bizonygatta: miért éppen ellenkező módon kell cselekedni. De így nem lehetett győzni. Trockij hát úgy ütötte ki őt, mint hogyha gorodkibotot dobott volna a lába elé: kikergette Caricinből, kikergette Ukrajnából. Am egyszer kemény leckét kapott Sztálin – nem minden eszköz jó a harcban, vannak tiltott fogások: Zinovjevvel együtt panaszkodott a Politbüróban Trockijra, mert önkényesen agyonlövet embereket. Ekkor Lenin elővett néhány üres blankettát, mindegyiknek az aljára ráírta a nevét meg azt: „Ezentúl is helyeselni fogom!” – és nyomban, ott őelőttük átadta Trockijnak, hogy töltse ki őket.

Jó lecke volt! Szégyen, gyalázat! Mi miatt panaszkodott?! Még a legfeszültebb harcban sem szabad a nagylelkűséghez apellálni. Igaza volt Leninnek és kivételesen Trockijnak is: ha törvényes eljárás nélkül nem lövetünk agyon embereket – egyáltalán nem lehet csinálni semmilyen történelmi jelentőségű dolgot.

Mindnyájan emberek vagyunk, és hamarább löknek meg bennünket az érzéseink, mint a józan eszünk. Mindenkiből szag árad, és előbb cselekszel a szag, mint a fejed után. Persze tévedett Sztálin, amikor időnap előtt megnyilatkozott Trockijjal szemben (többé sohasem tévedett ekkorát). De ugyanezek az érzések vezették rá Leninre is, mégpedig a legszabályosabb módon. Ha jobban meggondoljuk, kedvére kellett volna tenni Leninnek, azt mondani: „Jaj, mennyire helyes! Én is mellette vagyok!” De Sztálin azzal a tévedhetetlen szívével egészen más utat talált: minél sértőbben gorombáskodni, csökönyösnek lenni, mint az öszvér – hogy azt mondja: műveletlen, faragatlan, egy kicsit vad ember vagyok, ha akartok, ám

fogadjatok el, ha nem akartok – ne. Nemcsak gorombáskodott, pimaszkodott is vele („még a fronton maradhatok két hétig, aztán adjon szabadságot” – kinek bocsáthatta volna ezt meg Lenin?), de éppen ezzel a törhetetlenségével, hajthatatlanságával vívta ki Lenin megbecsülését. Lenin megérezte, hogy ez a *csodálatos grúz* erős figura, ilyen emberek nagyon kellenek már most is, még inkább kellenek a jövőben. Lenin nagyon hallgatott Trockijra, de Sztálint is meghallgatta. Ha megfékezi Sztálint – megfékezi Trockijt is. Az egyik Caricinért bűnös, a másik – Asztrahanyért. „Majd megtanultok együttműködni” – igyekezett rábeszélni őket, de általában úgy is elfogadta mindkettőjüket, hogy nem fémek össze. Trockij odafutott panaszkodni: köztársaságszerte száraz törvény van, Sztálin meg kiissza a kremli cári pincét; ha ezt megtudják a fronton… – Sztálin tréfával ütötte el a dolgot, Lenin jót nevetett, Trockij félrefordította kis szakállát, és dolgavégezetlenül távozott. Sztálintól elvették Ukrajnát, de adtak neki egy másik népbiztosságot: a Munkás-Paraszt Felügyeletet.

Ez 1919 márciusában volt. Sztálin a negyvenedik évét töltötte. A Munkás-Paraszt Felügyelet bárki másnál nyavalyás kis felügyelet maradt volna, de Sztálinnál a legfontosabb népbiztossággá emelkedett! (Lenin így is akarta. Ismerte Sztálin szívósságát, hajlíthatatlanságát, megvesztegethetetlenségét.) Éppen Sztálint bízta meg Lenin azzal, hogy ügyeljen az igazságosságra, a pártmunkások tisztaságára a köztársaságban, egészen fel a legnagyobbakig. A munka természeténél fogva, ha valaki helyesen értelmezi, ha szívét-lelkét beleadja, és nem kíméli az egészségét, akkor most Sztálinnak titokban (de teljesen törvényesen) össze kellett gyűjtenie a leleplező anyagokat minden felelős munkatárs ellen, ellenőröket küldeni és feljelentéseket gyűjteni, azután meg a *tisztogatásokat* vezetni. Ehhez pedig apparátust kellett teremteni, az egész országból összeszedni ugyanolyan hozzád hasonló önfeláldozókat, ugyanolyan hajlíthatatlanokat, akik készek látható jutalom nélkül, titkosan dolgozni. Türelmet kívánó munka, aprólékos munka, de Sztálin kész volt rá.

Jól mondják, hogy negyven esztendő – az érett korunk. Az ember csak ekkor kezdi érteni, hogyan is kell élnie, hogyan kell viselkednie. Sztálin is csak ekkor érezte meg a fő erejét: a ki nem mondott döntés erejét. Belül már döntöttél, de akinek a fejét érinti a dolog, annak idő előtt nem kell tudni róla. (Amikor legurul a feje – ám akkor tudja meg.) A második ereje: a mások szavának sose higgy, a magadénak ne tulajdoníts jelentőséget. Nem azt kell mondani, amit tenni fogsz (talán még te magad sem tudod, mit

csinálsz, majd meglátod), hanem azt, ami most éppen megnyugtatja beszélgetőtársadat. A harmadik ereje: ha valaki elárult – annak ne bocsáss meg, ha valakit megragadtál a fogaddal, azt már ne bocsásd el a világért se, akkor sem, ha a nap meg a többi égitest nyugaton kél fel. És a negyedik ereje: nem az elmélethez kell igazítani fejedet, az még nem segített senkin (aztán majd mondasz valamilyen elméletet), hanem mindig azon gondolkozz: ki és melyik kilométerkőig van most veled egy úton.

Így aztán fokozatosan megjavult a helyzet Trockijjal is – először Zinovjev támogatásával, aztán a Kamenyevével is. (Bensőséges kapcsolat alakult ki mind a kettejükkel.) Azt is tisztázta magában Sztálin, hogy fölöslegesen izgult Trockij miatt: az olyan embert, mint Trockij, sohasem kell a gödörbe lökni: addig ugrál, amíg magától bele nem bukik. Sztálin tudta, mit kell tennie: csendben dolgozott; lassan kiválogatta a kádereket, ellenőrizte az embereket, megjegyzett mindenkit ki lesz megbízható –, várt az alkalomra, hogy felemelje, áthelyezze őket. Eljött az idő – és Trockij csakugyan megbukott a szakszervezeti vitán, ostobaságot fecsegett össze, sokat izgett-mozgott, feldühítette Lenint – nem tiszteli a pártot! –, Sztálinnál pedig már éppen kész volt a lista, kikkel váltsa le Trockij embereit: Kresztyinszkijt – Zinovjevvel, Preobrazsenszkijt – Molotovval, Szerebrjakovot – Jaroszlavszkijjal. Bevonatott a KB-ba Vorosilov is, Ordzsonikidze is, ezek mind az ő emberei. A híres-neves főparancsnok megingott azon a pipaszárlábán. És Lenin rájött, hogy csakis Sztálin áll a pártegység mellett sziklaszilárdan, magának meg semmit sem akar, semmit se kér.

Egyszerű, rokonszenves grúz, ezzel is fogott meg minden vezető embert, nem tolakodott a szónoki emelvényre, nem hajhászta a népszerűséget, mint ők mind, nem kérkedett azzal, hogy ismeri Marxot, nem idézgetett zengzetes mondatokat, hanem szerényen dolgozott: összeválogatta az apparátust – nagyon önfeláldozó, nagyon becsületes, visszavonult, törekvő, szilárd elvtárs, igaz, egy kicsit neveletlen, egy kissé korlátolt, egy kissé durva. Így hát amikor Iljics megbetegedett, Sztálint választották főtitkárrá, mint annak idején Misa Romanovot[24] a cárságra – senki se félt tőle.

Ez 1922 májusában volt. Más ebben meg is nyugszik, ül – és örül. De nem – Sztálin. Más *A tőké*t olvasná, jegyzetelné. De Sztálin csak nagyot lélegzett, mert rádöbbent: sürget az idő, a forradalom vívmányait veszély fenyegeti, egy percet sem lehet vesztegetni: Lenin nem tartja meg a hatalmat, és nem adja át megbízható kézbe. Lenin egészsége megrendült, és

talán jobb is így. Ha továbbra is övé marad az irányítás, semmiért sem lehet kezeskedni, semmi sem lesz biztos: feldúlt, lobbanékony, most meg még beteg is, egyre többet idegeskedik, csak zavarja a munkát. Mindenkit zavar a munkában! Képes lenne semmiségért összeszidni, rendreutasítani, választott tisztségéről leváltani akárkit.

Az első ötlete az volt: elküldeni Lenint például a Kaukázusba kezelésre: ott jó a levegő, eldugottak a helyek, nincs telefon-összeköttetés Moszkvával, a táviratok lassan érkeznek – ott majd állampolitikai munka nélkül megnyugszanak az idegei. Melléje pedig – hogy vigyázzon az egészségére – kipróbált elvtársat, az egykori kisajátítót, az útonálló Kamót kell állítani. Lenin beleegyezett; már Tiflisszel is tárgyaltak, de valahogy elhúzódott a dolog. Ráadásul Kamót elgázolta egy autó (sokat fecsegett a kisajokról).

Ekkor Sztálin, mivel aggódott a vezér életéért, az Egészségügyi Népbiztosság útján és sebészprofesszorok révén felvetette a kérdést: nem kellene-e még egy operációt végezni, kivenni azt a golyót, hisz nem vették ki – hátha az mérgezi a szervezetet?! És meggyőzte az orvosokat. Mindnyájan elismételték, amit kellett, Lenin bele is egyezett de megint elhúzódott a dolog. Csupáncsak Gorkiba utazott.

„Leninnel kapcsolatban keménységre van szükség!” – írta Kamenyevnek Sztálin. És Kamenyev meg Zinovjev – akkoriban a legjobb barátai – teljesen egyetértettek vele. Keménység a kezelésben, keménység az étrendben, keménység az ügyektől való eltávolításban – az ő drága élete érdekében. És a Trockijtól való távol tartása végett. Krupszkaját is meg kell fékezni, ő egyszerű elvtárs. Sztálint nevezték ki „felelősnek Lenin elvtárs egészségéért”, és ő nem tartotta ezt alantas munkának: közvetlenül foglalkozni a kezelőorvosokkal, sőt az ápolónőkkel is, parancsolgatni nekik, milyen étrend felel meg Lenin elvtársnak, számára most a leghasznosabb – megtiltani és megtiltani mindent, még akkor is, ha lázong. Ugyanez vonatkozik politikai kérdésekre is. Ha nem tetszik neki a törvény tervezet a Vörös Hadsereget illetően végrehajtani; ha nem tetszik az, ami az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottságra vonatkozik – végrehajtani, és nem engedni neki a világért sem, hiszen beteg, nem tudhatja hát, mi jobb. Ha netán ragaszkodna ahhoz, hogy minél előbb be kell vezetni valamit, ellenkezőleg – minél lassabban kell bevezetni, sőt el kell halasztani. És talán durván, nagyon durván kell válaszolni neki, ez már a főtitkár egyenességéből fakad – a természetét senki sem változtatja meg.

De Lenin – Sztálin minden erőfeszítése ellenére – nem valami jól lábadozott, a betegsége elhúzódott őszig is, ekkor pedig kiéleződött a vita a Központi Végrehajtó Bizottság és az Összoroszországi Végrehajtó Bizottság között, és – rövid időre – a drága Iljics is talpra tudott állni. Csakis azért kelt fel 1922 decemberében, hogy helyreállítsa a szívélyes szövetséget Trockijjal – természetesen Sztálin ellen. Hát ezért fel se kellett volna kelnie jobb, ha megint lefekszik. Most még szigorúbb az orvosi felügyelet: ne olvasson, ne írjon, ne tudjon a dolgokról, tejbegrízt egyék. Azt eszelte ki a drága Iljics, hogy a főtitkár tudta nélkül, titokban politikai végrendeletet ír – megint csak Sztálin ellen. Naponta öt percet diktált, többet nem engedélyeztek neki (Sztálin nem engedte). Ám a főtitkár a bajuszába nevetett: a gyorsírónő – kipp-kopp a cipője sarkával – mindig odavitte a kötelező másolatot. Ekkor még Krupszkaját is ráncba kellett szedni, mivelhogy rászolgált, a drága Iljics felizgatta magát – és a harmadik gutaütés! Semmilyen erőfeszítés sem segített megmenteni az életét.

Jókor halt meg: Trockij épp a Kaukázusban volt, és Sztálin hamisan táviratozta meg neki, melyik napon lesz a temetés, mert semmi értelme sincs ideutaznia: sokkal illendőbb, sőt nagyon fontos, hogy a hűségesküt a főtitkár mondja el.

De megmaradt Lenin végrendelete. Attól esetleg egyenetlenség alakul ki az elvtársak között, meg nem értés támad; sőt némelyek máris le akarták váltani Sztálint a főtitkári posztról. Sztálin erre még bensőségesebben összebarátkozott Zinovjevvel, azt bizonygatta neki, hogy nyilván ő, Zinovjev lesz most a párt vezére, a XIII. kongresszuson, a KB nevében tartsa meg hát a beszámolót, mint jövendőbeli vezér, ő, Sztálin pedig csak szerény főtitkár marad, neki nem kell semmi. És Zinovjev ott tündökölt a szónoki emelvényen, megtartotta az előadást (de csak az előadást, mert ugyan minek és kik választották volna meg, hisz ilyen poszt: „a párt vezére” – nincs!), de cserébe ezért az előadásért rábeszélte a KB-t, hogy a végrendeletet fel se olvassák a kongresszuson, ne váltsák le Sztálint, mert már megjavult.

Akkoriban a Politbüróban mindnyájan nagyon jó barátok és mindnyájan Trockij ellen voltak. Ügyesen sorra visszavetették javaslatait, és leváltották posztjukról a híveit. Más főtitkár megnyugodott volna ebben. De a fáradhatatlan, örökké figyelő Sztálin tudta, hogy még messze van a nyugalom.

Jó-e az, hogy Kamenyev marad meg Lenin helyén mint a népbiztosok tanácsának elnöke? (Sztálin még akkor, amikor Kamenyevvel ketten látogatták meg a beteg Lenint, úgy számolt be a Pravdában, hogy egyedül, Kamenyev nélkül járt ott. A biztonság kedvéért. Előre látta, hogy Kamenyev sem él örökké.) Nem jobb volna-e Rikov? Ebbe maga Kamenyev is beleegyezett, Zinovjev szintén – hát ilyen jó barátságban éltek!

De hamarosan nagy csapás érte barátságukat: kiderült, hogy Zinovjev-Kamenyev képmutatók, kétkulacsosok, hogy csak a hatalomra törnek, a lenini eszméket meg semmibe veszik. Meg kellett szorongatni őket. Ók lettek „az új ellenzék" (az a fecsegés Krupszkaja is ugyanoda mászott), Trockij pedig, akit összevissza vertek, egyelőre megjuhászodott. Nagyon kedvezően alakult a helyzet. Ekkor kezdődött Sztálinnak az a szívbéli nagy barátsága az aranyos Buharcsikkal, a párt első elméleti szakemberével. Buharcsik elő is állt, szilárd alapokra helyezte a dolgot, megteremtette a bázist (azok azt mondják – „támadás a kulák ellen!", mi meg Buharinnal azt mondjuk – „a város és a falu szövetsége! „). Maga Sztálin egy csöppet sem tartott igényt sem a hírnévre, sem a vezetésre, ő csak a szavazást figyelte, meg azt, hogy ki milyen posztot foglal el. Már sok rendes elvtárs a megfelelő poszton volt, és rendesen szavaztak. Leváltották Zinovjevet a Komintern éléről, és elvették tőlük Leningrádot.

Az ember azt hihette volna, hogy lecsillapodnak, de nem: most Trockijjal egyesültek; utoljára észbe kapott az a szenvelgő alak is, kiadta a jelszót: „iparosítás". Mi – én és Buharcsik – szintén kiadjuk a jelszót: pártegység! Az egység nevében mindenkinek engedelmeskednie kell! Száműztük Trockijt, elhallgattattuk Zinovjevet és Kamenyevet.

Itt még nagyon segített a *lenini toborzás* is: a párt többségét most olyan emberek alkotják, akiket nem fertőzött meg az értelmiségi kór, akiket nem fertőztek meg a föld alatti és az emigráns élet perpatvarai, olyan emberek, akiknek semmit sem jelentett a pártvezérek korábbi magas posztja, hanem csak a mostani személyük. A párt alsóbb rétegeiből egészséges emberek, odaadó emberek emelkedtek fel, fontos posztot foglaltak el. Sztálin sohasem kételkedett abban, hogy ilyeneket találni fog; ők aztán megmentik a forradalom vívmányait.

De milyen végzetes meglepetés: Buharin, Tomszkij és Rikov szintén képmutatónak bizonyult: nem a pártegységet támogatták! Buharinról még az is kiderült, hogy nem teoretikus, hanem ő az első számú kótyagos! És az

ő ravasz jelszava: „A város és a falu szövetsége” restaurációs értelmet rejtett magában: megadást a kuláknak és az iparosítás felrobbantását!… És egyszerre előkerültek végre a helyes jelszavak: csak Sztálin tudta őket megfogalmazni: támadás a kulák ellen és az iparosítás erőltetése! És persze – a pártegység! És a „jobboldaliaknak” ezt az aláváló kompániáját szintén kisöpörték a vezetésből.

Egyszer azzal kérkedett Buharin, hogy egy bizonyos bölcs azt a következtetést vonta le: „Az alacsonyrendű elmék alkalmasabbak az igazgatásban.” Bakot lőttél, Nyikolaj Ivanics, veled együtt a bölcsed is: nem az alacsonyrendűek, hanem a józanok. A *józan* elmék.

Azt pedig, hogy milyen elmék voltatok, a perekben mutattátok meg. Sztálin a galérián, titkos szobában ült, kis hálón át nézett rájuk, és nevetgélt: milyen ékesszólóak voltak valamikor! Milyen erősnek látszottak valamikor! És hová jutottak? Hogy szétáztak!

Éppen az emberek természetének ismerete, éppen a józan ész segített mindig Sztálinnak. Tisztában volt azokkal az emberekkel, akiket saját szemével látott. De tisztában volt azokkal is, akiket nem látott a szemével. Amikor 31-ben, 32-ben nehézségek voltak – nem volt mit felvenni, sem pedig mit enni az országban –, úgy hatott, csak jöjjetek, és lökjetek meg kívülről, elesünk. Ekkor a párt kiadta a parancsot: riadót verni, intervenció fenyeget! De maga Sztálin soha egy szemernyit sem hitt ebben, mert jó előre elképzelte azokat a nyugati fecsegőket is.

Ki sem lehet számítani, mennyi erő, mennyi egészség és mennyi szilárdság ment rá arra, hogy megtisztítsa a pártot, az országot ellenségeitől, megtisztítsa a leninizmust – ezt a tévedhetetlen tanítást, amelyhez Sztálin sohasem lett hűtlen: pontosan azt tette, amit Lenin tervbe vett, csak egy kissé szelídebben és kapkodás nélkül.

Mennyi erőfeszítés! – és mégsem volt nyugalom soha, mert sosem volt úgy, hogy ne okozott volna zavart valaki. Hol az a ferde ajkú, tejfölösszájú Tuhacsevszkij támadott azzal, hogy állítólag Sztálin miatt nem vette be Varsót. Hol Frunzéval sikeredett nem nagyon tisztán a dolog, hol a cenzor nem vett észre semmit, hol egy vacak kisregény ábrázolta Sztálint hegyen álló hullaként, és azok az idióták megint nem vették észre. Hol Ukrajna rothasztotta el a gabonát, a Kubany lefűrészelt csövű puskával lövöldözött, sőt még Ivanovo is sztrájkolt.

De Sztálin egyszer sem kelt ki magából, a Trockijjal kapcsolatban elkövetett hiba óta egyszer sem, többé soha. Tudta, hogy a történelem

malomkövei lassan őrölnek, de – forognak. Úgyhogy minden parádés lárma nélkül elmegy, meghal, ganévá morzsolódik minden rosszakarója, minden irigye. (Bármennyire is megsértették Sztálint azok az írók – nem állt bosszút rajtuk, *ezért* nem állt bosszút, ez nem lett volna tanulságos. Más alkalomra várt: az az alkalom mindig elérkezik.)

És igaz: aki a polgárháborúban akár zászlóaljat, akár századot vezetett olyan csapatoknál, amelyek nem voltak hűségesek Sztálinhoz mind elmentek, eltűntek valahová. A tizenkettedik, a tizenharmadik, a tizennegyedik, a tizenötödik, a tizenhatodik és a tizenhetedik kongresszus küldöttei – mint valami lista szerint – egyszerűen elmentek oda, ahol nem szólalhat fel, nem szavazhat az ember. És kétszer is végigtisztogatták a bajkeverő Leningrádot, azt a veszélyes helyet. És fel kellett áldozni még olyan barátot is, mint Szergo. Sőt később el kellett távolítani olyan igyekvő segítőtársakat is, mint Jagoda vagy Jezsov. Végül eljutottak Trockijhoz is, meglékelték a koponyáját.

Nem maradt fő ellenség a földön; úgy tetszett, itt az ideje a megérdemelt pihenésnek. De Finnország megmérgezte. Ezért a gyalázatos topogásért azon a földszoroson egyenest szégyelli magát Hitler előtt – az bambuszbottal végigsétált Franciaországon! Ah, lemoshatatlan folt a hadvezetés zsenijén! Ezeket a finneket, a teljes egészében ellenséges, burzsuj nációt, szerelvényeken a Kara-kum sivatagba kellene vinni, még a kisgyermekeket is, ő maga ülne a telefonnál, jegyezné fel a jelentéseket: hányat lőttek agyon, kapartak már el, hányan maradtak még?

És a bajok zúdultak rá, zúdultak garmadával. Becsapta Hitler, rátámadt! Egy ilyen jó szövetséget szétromboltak ostobaságból. Megremegett az ajka a mikrofon előtt, kiszaladt a száján: „testvéreim”, ezt már nem lehet kimaratni a történelemből. De azok a testvérek úgy szaladtak, mint a birkák; senki sem akart mindhalálig kitartani, holott világosan megparancsoltatott nekik, hogy tartsanak ki mindhalálig. De miért nem tartottak ki? Miért nem tartottak ki mindjárt?!… Bántó.

És aztán az az elutazás Kujbisevbe, az üres óvóhelyekre… Micsoda helyzeteken lett úrrá, sohasem hajolt meg, egyetlenegyszer esett pánikba – kár. Járkált a szobában – egy hétig telefonálgatott: már feladták Moszkvát, már feladták? Nem, nem adták fel!!! Nem lehetett elhinni, hogy megállítják őket – megállították! Persze, derék legények. Derék legények. De sok embert el kellett tenni láb alól: ez nem lesz győzelem, ha híre terjed, hogy a

Főparancsnok ideiglenesen elutazott. (Ezért is kellett november hetedikén lefényképezni azt a kis díszszemlét.)

A berlini rádió meg tovább teregette a szennyest: Lenin, Frunze, Dzerzsinszkij, Kujbisev, Gorkij meggyilkolásáról beszélt – emlegessen csak minél nagyobb neveket! A kövér Churchill, a régi ellenség, az a levágni való disznó, iderepült, hogy kárörvendezzen egy kicsit, és elszívjon egypár szivart a Kremlben. Árulókká váltak az ukránok (44-ben volt egy olyan álma: kitelepíteni egész Ukrajnát Szibériába, de nincs kivel pótolni őket, túl sokan vannak); árulók lettek a litvánok, az észtek, a tatárok, a kozákok, a kalmükök, a csecsenek, az ingusok, a lettek – még a forradalom támaszai, a lettek is. Még földijei, a grúzok is – akiket pedig megkímélt a mozgósítástól – alig várták Hitlert! Atyjukhoz csak az oroszok meg a zsidók maradtak hűségesek.

Tehát még a nemzetiségi kérdés is gúnyt űzött belőle azokban a nehéz években…

De hál' Istennek, elmúltak ezek a csapások is. Sztálin sok mindenen javított azzal, hogy túljárt Churchill meg az álszent Roosevelt eszén. A 20-as évek óta nem volt olyan sikere, mint ezzel a két mamlasszal. Valahányszor a leveleikre válaszolt, vagy Jaltában a szobájába ment – egyszerűen nevetett rajtuk. Államférfiak – jaj de okosnak tartják magukat, pedig butábbak a csecsemőnél. Mindig azt kérdezik: és hogyan lesz a háború után? Hát hogyan? Küldjetek repülőgépeket, küldjetek konzervet, aztán majd meglátjuk, hogyan. Ha egy szót odavet nekik az ember, az elsőt, ami épp eszébe jut, máris örülnek, máris feljegyzik egy cédulára. Ha úgy tesz, hogy meglágyult a szeretettől, ők máris kétszerte lágyabbak lesznek. Megkapta tőlük csak úgy, bagóért Lengyelországot, Szászországot, Türingiát, a vlaszovistákat, a krasznovistákat, a Kuril-szigeteket, Szahalint, Port Arthurt, Korea felét, és jól megkeverte őket a Duna mentén és a Balkánon. A mezőgazdák" vezérei győztek a választásokon, és rögtön börtönbe kerültek. És hamarosan kitekerték Mikolajczyk nyakát, felmondta a szolgálatot Beneš, Masaryk szíve, Mindszenty bíboros beismerte gaztetteit, Dimitrov a Kreml szívklinikáján lemondott a badar Balkáni Szövetségről.

És lágerekbe került minden szovjet ember, aki az európai életből hazatért. És még egyszer tíz esztendőre ugyanoda került mindenki, aki csak egyszer ülte le.

Nos, úgy látszott, hogy minden kezd végleg elrendeződni!

És amikor még a tajga lomb susogásában sem lehetett hallani a szocializmusnak valamiféle más változatáról, előmászott Tito, ez a sötét sárkány, és eltakart minden távlatot.

Sztálin, mint a mesebeli hős, kimerült abban, hogy folyton levagdossa a hidra újabb és újabb kinövő fejét!…

Hát hogyan tévedhetett ennek a skorpióléleknek a megítélésében?! Ő, az emberi lélek jó ismerője?! Hisz 36-ban már torkon ragadták Titót – és eleresztették!… Aj-ja-ja-jaj!

Sztálin nyögve bocsátotta le lábát a kis díványról, és immár kopaszodó fejéhez nyúlt. Jóvátehetetlen bosszúság égette. Hegyeket döntött le – és megbotlott egy büdös halomban.

Joszif megbotlott Joszifban…

Sztálint egyáltalán nem zavarta Kerenszkij, aki valahol az utolsó évét éli. Ha II. Miklós vagy Kolcsak visszajön a koporsóból, Sztálin nem érez személyes haragot ellenük: ezek nyílt ellenségek voltak, nem ügyeskedtek azon, hogy valamiféle saját új, jobb szocializmust ajánljanak.

Jobb szocializmust! Másképpen, mint ahogy Sztálin csinálja! Takonypóc! A szocializmus Sztálin *nélkül* – kész fasizmus!

Nem arról van szó, hogy Titónak bármi is sikerülni fog – semmi sem sülhet ki a dologból. Sztálin úgy nézett Titóra, mint egy öreg gyógykovács – aki már rengeteg hasat hasított fel, aki számtalan végtagot vágott le füstös parasztházakban, utak mentén – néz a fehér köpenyes, cselédkönyves medikára.

De Tito rázni kezdte a bolondoknak való, rég elfelejtett gyermekcsörgőket: „munkásellenőrzés”, „földet a parasztoknak!” – és a forradalom első éveinek mindezeket a szappanbuborékjait.

Lenin összes műveit már háromszor cserélték ki, a Megalapítókét kétszer. Rég „elhunytak” mindazok, akik vitába szálltak vele, akiket említett régi lábjegyzeteiben – mindazok, akik *másképp* akarták építeni a szocializmust. És most, amikor világos, hogy más út nincs, és nemcsak a szocializmus, hanem a kommunizmus is rég felépül, ha nincsenek elbizakodott kiskirályok; hamis jelentések; lélektelen bürokraták; nincs ez a közömbösség a társadalom ügye iránt; nem gyenge a szervező-népnevelő munka a tömegek között; nincs ez az ösztönösség a pártoktatásban; nem halad ilyen lassú tempóban az építkezés; ha nincsenek a gépállások, lógások a termelésben; nem bocsátunk ki rossz minőségű termékeket; nincs ez a csapnivaló tervezés; közöny az új technika meghonosítására; nem tétlenek a

tudományos kutatóintézetek; nem ilyen pocsék a fiatal szakemberek felkészítése; nem húzódozik a fiatalság attól, hogy eldugott helyekre küldjék; ha nem szabotálnak a rabok; nincsen szemveszteség a földeken; nem sikkasztanak a könyvelők; nem lopnak a telepeken; nem csalnak a gazdasági vezetők meg az üzletvezetők; nem kapzsik a sofőrök; ha nem önteltek a helyi hatóságok; ha nincs liberalizmus és baksis a rendőrségnél; nem élnek vissza a lakásállománnyal; nincsenek a pimasz üzérkedők; nincsenek a mohó háziasszonyok; a vásott gyermekek; a fecsegők a villamosokon; nincs a szőrszálhasogatás az irodalomban; ha nincsenek ficamok a filmgyártásban – amikor már mindenki előtt világos, hogy a kominizmus helyes uton van, és nincs mesze a betetözestől – akkor előbujik ez a hülye Tito azzal a talmudista Kardeljével, és kijelenti, hogy a kominizmust – *nem igy* kell epiteni!!!

Sztálin akkor észrevette, hogy fennhangon beszél, vagdalkozik a kezével, a szíve ádázul dobog, a szemét köd borítja be, és minden tagjába beleállt az a kellemetlen inger, hogy rángatózzék.

Lélegzetet vett. Végigsimította arcát, bajuszát. Megint lélegzetet vett. Utóvégre nem szabad engednie.

Igen, fogadni kell Abakumovot.

Már fel akart állni, de kitisztult szemével a telefonállványon meglátott egy népszerű, olcsó kiadású fekete-vörös kis könyvet. Élvezettel nyúlt érte, felpolcolta a párnákat, és néhány percre félig visszafeküdt.

Ez mutatványpéldány volt a tíz európai nyelven most készülő, sokmilliós kiadványból: „Tito, az árulók főkolomposa”. Szerzője Renaud de Jouvenal (szerencsére mintegy kívülálló a vitában, tárgyilagos francia, ráadásul egy csepp nemesi vér is csörgedez benne). Sztálin néhány napja már elolvasta ezt a könyvet (sőt a megírásakor tanácsokat is adott), de nem akaródzott megválni tőle, mint egyetlen kellemes könyvtől sem. Hány millió ember szemét nyitja rá erre a pöffeszkedő, hiú, kegyetlen, gyáva, undok, képmutató, aljas zsarnokra! Erre a bitang árulóra! A reménytelenül nehézfejűre! Hiszen még a nyugati kommunisták is zavarba estek, fejüket vesztették, nem tudják, kinek higgyenek. Tito megvédése miatt még André Martyt, azt a vén bolondot is ki kell rúgni a kommunista pártból.

Átlapozta a kis könyvet. Itt van ni! Ne avassák hőssé Titót: gyávaságból kétszer is meg akarta adni magát a németeknek, de Arszo Jovanovics, a vezérkari főnök *kényszerítette*, hogy maradjon főparancsnok! A nemes lelkű Arszo! Meggyilkolták. És Petricsevics? „Meggyilkolták csak azért, mert

szerette Sztálint.” Nemes lelkű Petricsevics! A legjobb embereket mindig meggyilkolja valaki, a legrosszabbak Sztálinnak jutnak, velük őneki kell végezni!

Minden van itt, minden – az is, hogy Tito biztosan angol kém volt, az is: hogyan hencegett a királyi koronás alsónadrággal, fizikailag csúnya, hasonlít Göringhez, minden ujja csupa briliánsgyűrű, tele van aggatva rendjellel és érdeméremmel (micsoda szánalmas kérkedés egy olyan embertől, aki nincs megáldva hadvezéri lángelmével!).

Tárgyilagos, elvszerű könyv. De vajon teljes értékű-e Tito nemileg?

Erről is írni kellett volna.

„A jugoszláv kommunista párt gyilkosok és kémek hatalmában.”

„Tito csak azért foglalkozhatott vezetéssel, mert Kun Béla és Trajcso Kosztov kezeskedett érte.”

Kosztov!!! – hasított bele Sztálinba. A düh a fejébe szökött, csizmájával keményen rúgott egyet – bele Trajcso pofájába, abba a véres pofájába! –, és szürke szemhéj a megrezzent az igazság kielégült érzésétől.

Az az átkozott Kosztov! Az a mocskos gazember! Csodá-á-álatos, mennyire csak utólag válnak érezhetővé ezeknek a bitangoknak a fondorlatai! Mind trockisták voltak – de hogy álcázták magukat! Kun Bélát legalább jól megpaskolták harminchétben, de Kosztov még tíz nappal ezelőtt is gyalázta a szocialista bíróságot. Hány sikeres pert irányított már Sztálin, milyen ellenségeket kényszerített arra, hogy önmagukra tapossanak – és ilyen kudarc a Kosztov-perben! Világraszóló szégyen! Micsoda galád csalafintaság! Becsapja a tapasztalt nyomozókat, térden csúszik előttük – a nyilvános tárgyaláson meg mindent visszavon! Külföldi tudósítók jelenlétében! Hát hol a pártbecsület? Hol a proletárszolidaritás?! Panaszkodni az imperialistáknak? No, rendben van, nem vagy bűnös, de halj meg úgy, hogy a kommunizmusnak haszna legyen belőle!

Sztálin elhajította a kis könyvet. Nem, nem lehet tovább feküdni! Hívja a harc.

Felállt. Kiegyenesedett, de nem teljesen. Kinyitott (és becsukott maga után) egy másik ajtót, nem azt, amelyiken Poszkrjobisev kopogtatott. Az ajtón túl, puha csizmájában egy kissé csoszogva, elindult a szintén ablaktalan, alacsony, görbe, szűk folyosón, elhaladt a föld alatti autóútra vezető titkos járat nyílása mellett, megállt a kémlelőtükröknél, ahonnan látni lehetett az előszobát. Odanézett.

Abakumov már ott volt. Kezében egy nagy jegyzettömböt tartva feszülten ült, várta, mikor hívják.

Sztálin immár nem csoszogott, hanem mind keményebb léptekkel az ugyanolyan alacsony, szintén ablaktalan, sűrített levegőjű, csöppet sem tágas hálószobába ment. A hálószoba összefüggő tölgyfa burkolata alatt páncéllemezek következtek, csak azután a kő.

Sztálin az övén viselt kicsi kulccsal kinyitotta a butella fémfödelének zárocskáját, töltött a kedvenc szíverősítőjéből egy pohárral, megitta, a butellát pedig újra bezárta.

Odament a tükörhöz. Megvesztegethetetlenül szigorúan, világosan nézett rá az a szempár, amelynek tekintetét nem állták ki még nyugati miniszterelnökök sem. Az ábrázat szigorú volt, egyszerű, katonás.

Becsöngette a grúz ordonáncát – öltöztesse fel.

Még a bizalmasaihoz is úgy vonult ki, mintha a történelem elé lépne. Az ő acélos akarata… Az ő hajlíthatatlan akarata…

Állandóan kőszáli sasnak lenni – állandóan.

21. Adja vissza nekünk a halálbüntetést!

Nemcsak a háta mögött, hanem még magában sem merészelte senki sem Szaskának nevezni, hanem csak Alekszandr Nyikolajevicsnek. „Telefonált Poszkrjobisev”, ez azt jelentette, hogy *Ő Maga* telefonált. „Poszkrjobisev intézkedett”, ez azt jelentette, hogy *Ő Maga* intézkedett. Poszkrjobisev a Sztálin személyi titkárságának főnökeként már több mint tizenöt éve tartotta magát. Ez nagyon hosszú idő volt, úgyhogy aki nem ismerte, csodálkozhatott azon, hogy még mindig megvan a feje. Pedig a titok egyszerű volt: lélekben mindig tisztiszolga volt, és éppen ezáltal erősödött meg egyre jobban a tisztségében. Sőt amikor megtették altábornagynak, a KB tagjának és a KB tagjai után nyomozó különleges osztály főnökének – ő a Gazda előtt semmivel sem tartotta többre magát a senkinél. Hiú volt: vihogva koccintgatott vele, ahányszor pohárköszöntőt mondott a szülőfalujára, Szopljakira. Sztálin, akit sosem hagyott cserben a szaglása, nem érzett Poszkrjobisevben sem kétséget, sem ellenkezést. Családneve igazolódott: amikor kisütötték, mintha nem kapartak volna össze neki elegendőt az ész és a jellem minden jó minőségéből.

De ez a kopasz udvaronc, ha alacsonyabb beosztásúakkal érintkezett, jelentékenynek, óriásnak mutatkozott. Ha lejjebb állókkal beszélt telefonon, alig-alig adott ki hangot – szinte a kagylóba kellett dugniuk a fejüket, hogy meghallhassák. Néha talán el is lehetett vele tréfálkozni semmiségekről, de arra nem fordult rá a nyelve senkinek soha, hogy megkérdezze tőle, ma *hogy van ott*.

Ma azt mondta Abakumovnak Poszkrjobisev:

– Joszif Visszarionovics dolgozik. Lehet, hogy nem is fogadja. Azt parancsolta: várjon.

Elvette az aktatáskát (ha Őhozzá Magához ment valaki, a táskát le kellett adnia), bevezette az előszobába, és elment.

Így aztán Abakumov nem is merte megkérdezni, amit a legjobban akart tudni: milyen hangulatban van ma a Gazda. Súlyosan kalapáló szívvel egyedül maradt az előszobában.

Ez a termetes, hatalmas, határozott ember, valahányszor ide jött, legalább annyira megdermedt félelmében, mint a letartóztatások tetőfokán az állampolgárok éjszakánként, ahogy a lépéseket hallgatták a lépcsőházban.

Féltében először jéggé dermedt, de aztán kiengedett, szinte lángba borult a füle – úgyhogy Abakumov mindannyiszor még attól is félt, hogy állandóan égő füle felkelti a Gazda gyanúját. Sztálin minden apróság miatt gyanakodott. Például nem szerette, ha jelenlétében a belső zsebébe nyúlt valaki. Ezért Abakumov az íráshoz előkészített mindkét töltőtollat mindig áttette a belsőből a külsőbe: a mellzsebbe.

Az Állambiztonsági Minisztérium egész irányítása napról napra Berija révén folyt, Abakumov tőle szokta kapni az utasítások legnagyobb részét. De havonta egyszer az Egyeduralkodó maga akarta élő személyként látni azt, akinek védelmére bízta a világ élenjáró rendszerét.

Ezek az egyórás fogadások – súlyos váltságok voltak az egész hatalomért, Abakumov teljhatalmáért. Ú csak az egyik fogadástól a másikig élt és örvendezett. Ha eljött a fogadás ideje, minden megdermedt benne, jéggé meredt a füle, odaadta a táskát, de nem tudta, hogy visszakapja-e, meghajtotta busa fejét a dolgozószoba előtt, és nem tudta, hogy kiegyenesíti-e a nyakát egy óra múlva.

Sztálin azért volt félelmetes, mert ha egyetlenegy hibát követett el életében az ember, akkor a gyújtózsinórt rántotta meg, és ezt jóvá tenni már nem lehetett. Sztálin azért volt félelmetes, mert sosem hallgatta meg a mentségeket, még csak nem is vádolt, csak meg-megrándult a fél bajuszának vége, és ott belül hozta meg az ítéletet, az elítélt meg nem tudott róla: békességben ment el, de éjszaka elvitték, és reggel agyonlőtték.

Az volt a legrosszabb, amikor Sztálin nem szólt semmit, és nem maradt más, mint találgatások közepett kínlódni. Ha pedig Sztálin valami súlyos és csípős megjegyzést eresztett meg rovásodra, ha csizmájával a lábadra hágott, leköpött, vagy pipájának forró hamuját az arcodba fújta – az a harag nem volt végleges, az a harag mindig elmúlt! Ha Sztálin goromba volt, és szidta Abakumovot – akár a legsértőbb szavakkal is –, a miniszter örült; ez azt jelentette, hogy a Gazda még reméli: megjavíthatja, és továbbra is dolgozhat vele.

Abakumov most már persze tisztában volt azzal, hogy buzgalmában túlságosan magasra szökkent, lejjebb veszélytelenebb lett volna: Sztálin a *távoliakkal* mindig jóindulattal, kellemesen beszélgetett. De visszafelé kitörni a *közel állók* köréből – annak nem volt útja-módja.

Nem maradt más – várni a halált. A magáét. Vagy… a kimondhatatlant.

És változatlanul úgy alakultak a dolgok, hogy Abakumov – valahányszor megjelent Sztálin előtt – mindig félt attól, hogy napfényre kerül valami.

Már amiatt is reszketnie kellett, napvilágra ne kerüljön: hogyan gazdagodott meg Németországban.

…Abakumov a háború vége előtt az össz-szövetségi SZMERS főnöke volt, alája tartozott valamennyi működő front és hadra kelt hadsereg kémelhárító szolgálata. Sztálin – hogy minél biztosabban rámérje a végső csapást Németországra – átvette Hitlertől, hogy csomagokat lehessen küldeni a frontról a hátországba: a Haza becsülete szempontjából ez jó dolog, Sztálinnak meg még jobb; de avégett, hogy a harcos a legbosszantóbb időben, a háború végén nekimenjen szögesdrót akadálynak, lehetővé kellene tenni: személy szerint, anyagilag is érdekelt legyen a Győzelemben, mégpedig jogot kell adni arra, hogy hazaküldhessen a katona havonta öt kiló hadizsákmányt, a tiszt tízet, a tábornok meg egy pudot[25]. (Ez az osztályozás igazságos volt, mert nem szabad hogy a katona járását megnehezítse a tarisznyája, a tábornoknak meg mindig van saját autója.) De összehasonlíthatatlanul előnyösebb helyzetben volt a SZMERS kémelhárító szervezet. Odáig, ahol ez volt, nem repültek az ellenséges lövedékek. Ezt nem bombázták az ellenség repülői: mindig abban a front melletti sávban élt, ahonnan már elment a tűz, de ahová még nem jöttek meg a kincstár ellenőrei. Tisztjei titokzatosság felhőjébe burkolóztak. Senki se merte megvizsgálni, mit pecsételtek le a vagonban, mit szállítottak el egy-egy zárolt birtokról, amely mellé őröket állítottak. Teherautók, vonatok és repülőgépek szállították a SZMERS tisztjeinek kincseit. A hadnagyok ezreket, az ezredesek százezreket, Abakumov milliókat harácsolt össze.

Igaz, nem tudott elképzelni olyan furcsa körülményeket, amelyek között lebukhatott volna a miniszteri posztról, vagy megbukhatott volna az a rendszer, amelyre ő vigyázott – de az arany akkor is megmenti, ha valamelyik svájci bankban van. Az is világosan látszott, hogy semmilyen érték sem menti meg azt, akit lefejeztek. De meghaladta az erejét, hogy nézze, miként gazdagodnak az alárendeltjei, ő maga pedig ne vegyen el semmit! Ilyen áldozatot élő embertől nem lehetett követelni! Újabb és újabb különleges csapatokat küldött és egyre küldött szét, hogy kutassanak. Még két bőrönd nadrágtartóról sem tudott lemondani. Szinte hipnotizáltan fosztogatott.

De ez a Nibelungok kincse sem hozott szabad gazdagságot Abakumovnak, hanem a leleplezéstől való állandó félelem forrásává lett. Azok közül, akik tudtak róla, senki nem merte volna feljelenteni a mindenható minisztert, viszont véletlenül bármi kiderülhet, és ez esetleg a

fejébe kerül. Hiába harácsolta hát össze a vagyont – de most már csak nem jelenti a pénzügyminiszternek!…

…Fél háromkor érkezett, de még három tízkor is tiszta, nagy jegyzettömbbel járkált fel s alá a szobában, és gyötrődött, belső gyengeséget érzett a félelemtől, eközben meg áruló módon égni kezdett a füle. Most annak örült volna a legjobban, ha Sztálin belemerül a munkába, és egyáltalán nem fogadja ma: attól tartott, hogy leszámol vele a titkos telefónia miatt. Nem tudta, most mit hazudjon.

De kinyílt a nehéz ajtó – félig. A nyitott részen halkan, szinte lábujjhegyen kilépett Poszkrjobisev, és nesztelenül behívta kezével. Abakumov elindult, azon igyekezett, hogy ne lépjen egész – durva, széles talpával. A következő, szintén csak félig nyitott ajtón bepréselte nagy testét: nem nyitotta szélesebbre az ajtót, sőt tartotta a fényesre tisztított bronzkilincsnél fogva, hogy ki ne táruljon. És már a küszöbön köszönt:

– Jó estét, Sztálin elvtárs! Megengedi?

Hiba volt, hogy nem köszörülte meg a torkát idejében, ezért hát nem eléggé hűséges alattvalói hang jött ki rajta – rekedtes.

Sztálin rendjelek hasábjainak több sorával díszes, de váll-lap nélküli, aranyozott gombos zubbonyban az asztalnál írt. Befejezte a mondatot, csak aztán emelte fel a fejét, és bagoly módra baljósan tekintett a belépőre.

És nem mondott semmit.

Nagyon rossz jel! Egy szót sem szól. És folytatta az írást.

Abakumov becsukta az ajtót maga után, de invitáló biccentés vagy kézmozdulat nélkül nem mert továbbmenni. Hosszú karját a csípője mellett tartva csak állt, egy kissé előrehajolt – húsos szájának tisztelettudóan üdvözlő mosolyával –, a füle meg lángolt.

Éppen az állambiztonsági miniszter ne ismerte volna, éppen ő ne alkalmazta volna maga is ezt a roppant egyszerű nyomozói fogást: rosszindulatú hallgatással kell fogadni a belépőt. De bármennyire ismerte is, valahányszor Sztálin így fogadta – Abakumov a félelem szakadékát érezte.

Ebben a földhöz nyomott kicsiny éjszakai dolgozószobában nem volt sem kép, sem díszítés, az ablakok kicsik voltak. Az alacsony falakat faragott tölgyfa borítás burkolta, egy falon kis könyvespolcok vonultak végig. Nem egészen a falhoz tolva íróasztal állt. És még egy sarokban – zenegép, mellette meg lemezállvány: Sztálin szerette éjszakánként bekapcsolni a gépet és hallgatni régen felvett beszédeit.

Abakumov könyörgően előrehajolt és várt.

Hát igen, ő egészen a Vezér kezében volt, de részben a Vezér is az övében. Ahogy a fronton a rárétegződés és kölcsönös átkarolás keletkezik, ha az egyik fél túlságosan előrenyomul – az ember nem mindig érti, hogy ki kit kerít be –, ugyanígy itt is: Sztálin maga kapcsolta be magát (és az egész KB-t) az Állambiztonsági Minisztérium rendszerébe; mindent, amit fel szokott venni, amit eszik, iszik, amin ül, fekszik mindent az Állambiztonsági Minisztérium emberei szállítanak, s nem is szólva arról, hogy mindent csakis az Állambiztonsági Minisztérium őriz. Úgyhogy torzan ironikus értelemben maga Sztálin volt Abakumov alárendeltje. Csak hát Abakumovnak aligha lett volna alkalma, hogy ezt a hatalmat elsőként gyakorolja.

A tagbaszakadt miniszter tehát előrehajolva állt és várt. Sztálin meg írt. Valahányszor Abakumov belépett, mindig így ült és írt. Az ember azt gondolhatta volna: sohasem alszik, és sohasem távozik erről a helyről, hanem állandóan csak ír, azzal a hatásossággal és felelősséggel, amikor is minden egyes szó, mihelyt kifolyik tollából, egyenest a történelembe hull. Az asztali lámpa fényt vetett a papírlapokra, de a felső világítás, a rejtett világítótestek fénye gyenge volt. Sztálin nem egész idő alatt írt, néha hátrahajolt, hol oldalt, a padlóra sandított, hol baljósan Abakumovra tekintett, mintha figyelne valamire, holott egy szó sem hangzott el a szobában…

Miből születik ez a parancsolgató modor, minden apró mozdulat jelentősége? Hát nem ugyanígy mozdította az ujjait, mozgatta karját, húzta össze és szét a szemöldökét, nem ugyanígy nézett a fiatal Koba? De akkor ettől senki sem félt, senki sem tulajdonított félelmetes értelmet ezeknek a mozdulatoknak. Csak az ikszedik tarkó átlyukasztása után kezdtek az emberek a Vezér legkisebb mozdulataiban is célzást, figyelmeztetést, fenyegetést, parancsot látni. Amikor Sztálin ezt másokon észrevette, attól fogva figyelte magát, ő is meglátta kézmozdulataiban, tekintetében ezt a fenyegető belső értelmet – és azóta már tudatosan kidolgozta őket; ettől még jobban sikerültek, még biztosabban hatottak a környezetére.

…Végül Sztálin nagyon szigorúan nézett Abakumovra, és pipájával a levegőbe bökött – úgy mutatta neki, hogy ma hova üljön.

Abakumov boldogan megrezzent, könnyedén odament és leült – de nem az egész ülésre, hanem csak az elülső részére. Így teljesen kényelmetlen volt neki, de könnyebb lesz felállnia, ha kell.

– Nos? – szólt dörmögve Sztálin, és a papírjaiba nézett.

Eljött a pillanat! Most az a fontos, hogy ne veszítse el a kezdeményezést!

Abakumov köhintett egyet, és megköszörült torkával gyorsan rákezdte – szinte ujjongva beszélt. (Később átkozta is magát, hogy Sztálin dolgozószobájában olyan fecsegően, talpnyalóan viselkedett, olyan mérhetetlen ígéreteket tett – de valahogy magától mindig úgy alakult, hogy minél rosszabb indulattal fogadta a Gazda, annál féktelenebb volt a fogadkozásokban Abakumov, ez pedig újabb és újabb ígéretekre csábította.)

Abakumov éjszakai jelentéseinek állandó díszítése, a fő, ami vonzotta bennük Sztálint, mindig valamilyen nagyon fontos, nagyon szerteágazó ellenséges csoport leleplezése volt. Abakumov sohasem jelent meg a beszámolókon ilyen ártalmatlanná tett (minden alkalommal új) csoport felfedése nélkül. Mára is előkészített egy ilyen csoportocskát amely a Frunze Akadémián működött –, és a részletekkel sokáig kitölthette az időt.

De előbb a Tito elleni merénylet (maga sem tudta, valóságos vagy vélt) sikereiről kezdett beszélni. Azt mondta: időzített bombát fognak elhelyezni Tito jachtján, mielőtt az Brioni szigetére indul.

Sztálin felemelte fejét, a szájába dugta kialudt pipáját, és kétszer szipákolt vele. Többé semmiféle mozdulatot sem tett, semmilyen érdeklődést sem mutatott, de Abakumov egy kissé mégiscsak belelátott főnökébe, és érezte, hogy fején találta a szöget.

– És Rankovics? – kérdezte Sztálin.

Igen, igen! Szerét kell ejteni, hogy Rankovics, Kardelj és Moše Piade – ez az egész klikk – ugyanabban a pillanatban, együtt repüljön levegőbe! A számítások szerint legkésőbb ezen a tavaszon így is kell sikerülnie! (A robbanáskor el kell pusztulnia még a jacht legénységének is, de a miniszter ilyen apróságokat nem érintett, beszélgetőtársa pedig nem faggatózott.)

De mire gondolt Sztálin, amikor kialudt pipájával szipákolva, lecsüngő, kokány orra fölött kifejezéstelenül nézett a miniszterére?

Persze nem arra, hogy az általa vezetett párt az egyéni terror elvetése jegyében született. És nem is arra, hogy világéletében csakis terror útján haladt előre. Pipájával szipákolva és az égő fülű, piros arcú, jól táplált legényre tekintve arra gondolt, amire mindig gondolt, ha ilyen mindenre kész, hajbókoló, buzgó alattvalókat látott. Még csak nem is gondolat volt ez, hanem az érzés mozdulata: mennyire lehet ma megbízni ebben az emberben? És a második mozdulat: nem érkezett-e már el az a pillanat, amikor fel kell áldozni ezt az embert?

Sztálin nagyon jól tudta, hogy Abakumov negyvenötben meggazdagodott. De nem sietett a büntetéssel. Tetszett neki, hogy Abakumov – ilyen. Az ilyeneket könnyebb irányítani. Sztálin az élete során a legjobban a Buharin-féle „eszmei” emberektől óvakodott. Ezek a legügyesebb képmutatók, őket kiismerni nehéz.

De még a világosan érthető Abakumovban sem lehetett bízni, ahogy általában senkiben a világon.

Nem bízott saját anyjában sem. Az Istenben sem. A forradalmárokban sem. A parasztokban sem (hogy elvetik a gabonát, és betakarítják a termést, ha nem kényszerítik rá őket), a munkásokban sem (hogy dolgozni fognak, ha nem szabnak normákat nekik). Még kevésbé bízott a mérnökökben. Nem bízott a katonákban és a tábornokokban, hogy büntetőosztagok és záróosztagok nélkül harcolni fognak. Nem bízott a hozzá közel állókban. Nem bízott feleségében és szeretőiben. Nem bízott gyermekeiben. És mindig igaza lett!

Csak egyetlenegy emberben bízott egész tévedhetetlen-bizalmatlan élete során. Ez az ember az egész világ előtt határozott volt, mind a barátságban, mind az ellenségeskedésben; ellenségből hirtelen átváltozott, és baráti jobbot nyújtott feléje. Ez nem fecsegő volt, hanem a tettek embere.

És Sztálin bízott benne.

Ez az ember Hitler Adolf volt.

Sztálin helyesléssel és káröröRmmel figyelte, ahogy Hitler megveri Lengyelországot, Franciaországot, Belgiumot, ahogy repülőgépei beborítják Anglia egét. Molotov halálra ijedten jött haza Berlinből. A hírszerzők azt jelentették, hogy Hitler kelet felé csapatokat von össze. Angliába szökött Hess. Churchill figyelmeztette Sztálint a támadásra. A belorusz rezgő nyárfákon és a galíciai topolyákon minden csóka a háborúról kiabált. A saját országában minden piacozó fehércseléd napról napra háborút jósolt. Csak Sztálin maradt háboríthatatlanul nyugodt. Küldte Németországba a nyersanyagot szerelvényszámra, nem erősítette meg a határokat; félt, hogy megsérti kollégáját.

Ő bízott Hitlerben!…

Kis híján a fejébe került ez a bizalom. Ezért még kevésbé hitt – most már véglegesen – bárkinek is.

Abakumov e bizalmatlanság nyomására keserű szavakkal válaszolhatott volna, de nem merte kimondani őket. Nem kellett volna hintalovat játszani – hívatni azt a fajankó Popivodot és megfontolni vele a Tito ellen írt

tárcákat. És nem kellett volna azokat a nagyszerű fiúkat – akiket Abakumov arra szemelt ki, hogy a medve leszúrására küldi őket, akik ismerték a nyelvet, a szokásokat, sőt személyesen Titót is visszautasítani a káderlapjuk alapján (ha egyszer külföldön élt az illető – *nem a mi emberünk*), hanem rájuk bízni a dolgot, hinni bennük. Most már persze az ördög tudja, mi lesz ebből a merényletből. Magát Abakumovot is bosszantotta ez a nehézkesség.

De ismerte Gazdáját! Csak erejének egy bizonyos részéig, több mint a feléig, de sohasem teljesen kellett dolgozni neki. Sztálin nem tűrte a nyílt végre nem hajtást. De a túlságosan sikeres végrehajtást is gyűlölte: egyedülvalóságának aláásását látta benne. Rajta kívül senkinek sem szabad tudnia semmit, kifogástalanul csinálnia bármit is!

Így hát Abakumov – mint a többi negyvenöt miniszter! – látszólag ugyan erőlködött a miniszteri fogatban, de csak fél vállal húzott.

Ahogy Midasz király mindent arannyá változtatott egyetlen érintésével, ugyanúgy Sztálin egyetlen érintésével mindent átlagossá változtatott.

De Sztálin arca – az abakumovi jelentés mértékében – ma felderült. A miniszter részletesen beszélt a tervezett robbantásról, majd jelentést tett a Hittudományi Főiskolán, majd különösen részletesen a Frunze Akadémián történt letartóztatásokról, majd a Dél-Korea kikötőiben végzett felderítésről, majd…

A miniszternek közvetlen kötelessége az lett volna, és a józan ész is azt követelte volna, hogy most beszámoljon az amerikai követségre ma érkezett telefonhívásról. De megtehette azt is, hogy ne beszéljen róla, *esetleg* azt gondolhatta, hogy erről már jelentést tett Berija vagy Visinszkij, sőt ami még biztosabb – esetleg őneki magának sem jelentették még ezen az éjszakán. Sztálin, éppen amiatt, mert senkiben sem hitt, párhuzamosságot fejlesztett ki, úgyhogy minden befogott csak fél vállal húzhatott. Egyelőre előnyösebb volt az, hogy ne rukkoljon elő azzal az ígérettel: meg fogják találni a különleges technika segítségével a bűnöst. A *telefon* mindenféle említésétől ma kétszeresen félt: nehogy a Gazdának eszébe jusson a titkos telefónia. Így hát Abakumov igyekezett még az asztali telefonra sem ránézni, nehogy szemével rávezesse a Vezért.

Pedig Sztálin igyekezett emlékezetébe idézni! Éppen igyekezett emlékezetébe idézni valamit! Csak nem a titkos telefóniát?! Súlyos redőkbe vonta homlokát, úgyhogy nagy orrának porcogói megfeszültek, makacs tekintetét Abakumovra szegezte (a miniszter minél több nyílt, egyenes becsületességet igyekezett adni arcának), de nem jutott eszébe! A gondolat,

amely alig tartotta magát, emlékezetzavarba zuhant. Tehetetlenül kisimultak szürke homlokának ráncai.

Sztálin nagyot sóhajtott, rátömött pipájára, és rágyújtott.

– Hát igen! – jutott eszébe valami az első füst kifúvásakor, de csak úgy mellékesen; nem az a fontos, amit igyekezett az emlékezetébe idézni. – Gomulka le van tartóztatva?

Gomulkát Lengyelországban nemrég váltották le minden posztjáról, és feltartóztathatatlanul zuhant a süllyesztőbe.

– Le! – támasztotta alá megkönnyebbülve Abakumov, és egy kissé felemelkedett a székről. (Sztálinnak ezt már előbb is jelentették.)

Sztálin az asztali gombbal erősebbre kapcsolta a világítást – néhány falilámpát. Felállt, és pipájával füstölve, járkálni kezdett. Abakumov mindjárt tudta, hogy a jelentés befejeződött, most utasítások diktálása következik. Térdén kinyitotta a nagy jegyzettömböt, elővette töltőtollát, felkészült arra, hogy írjon. (A Gazda szerette, ha szavait rögtön feljegyzik.)

De Sztálin a zenegéphez ment, majd vissza, füstölt a pipájával, és egy szót sem szólt, mintha teljesen megfeledkezett volna Abakumovról. Ragyás, szürke arca elborult abban a kínos erőfeszítésben, hogy emlékezetébe idézzen valamit. Amikor profilban elhaladt Abakumov előtt, a miniszter látta, hogy már meggörbül a Vezér válla, meghajlik a háta, és ettől még alacsonyabbnak, egészen kicsinek látszik. Ekkor Abakumov azt találgatta magában (itt rendszerint megtiltotta magának az ilyen gondolatokat, nehogy valamiképp megsejtse őket a Legfelsőbb) – azt találgatta hát, hogy Apus még vagy tíz évig él, aztán meghal. Lehet, hogy ellenkezik a józan ésszel, de azt szerette volna, hogy ez minél előbb bekövetkezzék: úgy tetszett, akkor minden közel állónak szabadabb, könnyebb élet nyílik meg.

Sztálint pedig újabb emlékezetzavar nyomta – a feje felmondta a szolgálatot! Amikor idejött a hálószobából, csakis arra gondolt, amiről meg kell kérdeznie Abakumovot, de elfelejtette. Tehetetlenségében azt sem tudta, hol ráncolja a bőrét, hogy eszébe jusson.

Egyszer csak hátravetette fejét, a szemközti fal tetejére nézett, és eszébe jutott! De nem az, ami kellett volna, hanem az, amire két éjszakával azelőtt a Forradalmi Múzeumban nem tudott visszaemlékezni; ami olyan kellemetlen volt ott neki.

…Harminchétben történt. A forradalom huszadik évfordulójára készültek, amikor oly sok minden megváltozott az értelmezésben. Elhatározta, hogy személyesen megnézi a múzeum kiállítását, nehogy ott

összekeverjenek valamit. És az egyik teremben – abban, ahol ma egy óriási televíziós készülék áll – a küszöbről hirtelen megpillantotta megvilágosodott szemével Zseljabov és Perovszkaja nagy képmását. Arcuk nyílt, nem ismernek félelmet, tekintetük törhetetlen, és minden belépőt arra szólítanak fel: „Öld meg a zsarnokot!”

Sztálin akkor a két népakaratos tekintetétől, mint két nyíltól, átfúrt torokkal, hátrahőkölt, hörgött, köhögött, és köhögés közben az ujját rázva az arcképekre mutatott.

Rögtön levették őket.

Leningrádban a múzeumból szintén elvitték a forradalom első relikviáját, II. Sándor hintójának roncsait.

Azon a napon parancsolta meg Sztálin, hogy különböző helyeken óvóhelyeket és lakásokat építsenek neki, néha egész hegyeket fúrjanak át járatokkal, mint a HidegpataknáI. Mivel nem volt kedve tovább a sűrű lakosságú várostól körülvéve lakni, eljutott ehhez a város környéki villához, ehhez az alacsony, éjszakai dolgozószobához, amely a testőrség ügyeletes szobájának közelében volt.

Minél több más embert sikerült megfosztania az életétől, annál konokabbul nyomasztotta az állandó rettegés a maga életéért. Az agya sok értékes tökéletesítést fedezett fel az őrizet rendszerében, például azt, hogy az őrség összetételét csak egy órával a szolgálatba lépés előtt kell bejelenteni, és minden csoport egymástól messzire eső, különböző kaszárnyák harcosaiból álljon: ha így összekerülnek az őrségben, először találkoznak csupán huszonnégy órára, tehát nem beszélhetnek össze. A villát pedig egérfogó-labirintusként építtette meg, három kerítéssel, amelynek kapui nem esnek egymással szemközt. Több hálószobát is berendeztetett, és ő maga közvetlenül azelőtt határozta meg, mielőtt lefeküdt volna, hogy ma hol vessenek ágyat neki.

Ezek az elővigyázatossági intézkedések nem gyávaságból történtek, hanem csak a józan ész diktálta őket. Mert az ő személye felbecsülhetetlen értéke az emberiség történelmének. De mások ezt esetleg nem értik. És hogy ne csak ő váljon ki mindenki közül, fővárosi és területi alvezéreinek hasonló intézkedéseket írt elő: megtiltotta, hogy őrizet nélkül akár vécére is menjenek, úgy rendelkezett, hogy libasorban három egymástól megkülönböztethetetlen autó haladjon.

…Így hát most is – a népakaratosok arcképére való éles visszaemlékezés hatása alatt – megállt a szoba közepén, Abakumovhoz fordult, és pipáját a

levegőben könnyedén rázva, így szólt:

– És mit tervezel a partkaderek biztonsagat illetöen?

És nyakát oldalt görbítve, egyszeriben baljósan, egyszeriben ellenségesen nézett.

Abakumov a nyitott, üres jegyzettömbbel egy kissé felemelkedett a székről a Vezér előtt (de nem állt fel, mert tudta, hogy Sztálin szereti, ha mozdulatlanok a beszélgetőtársai), és röviden (a Gazda nem tartotta őszintének a hosszú magyarázatokat) és készségesen, teljesen készségesen beszélni kezdett arról, amire most készült (ez az állandó készségesség itt a legfőbb jó tulajdonság volt: Sztálin minden zavart a rossz szándék bizonyítékául értelmezett volna).

– Sztálin elvtárs! – szólt a sértődöttségtől remegő hangon Abakumov. – Szíve szerint „Joszif Visszarionovicsot” mondott volna, de mégsem illett így mondania, ez a Vezérhez való közeledés igényét jelentette volna, csaknem azt, hogy együvé sorolja magát vele. – Hát miért vagyunk mi, a Szervek, miért van az egész minisztériumunk? Azért, hogy ön, Sztálin elvtárs, nyugodtan dolgozhassék, gondolkodhassék, vezethesse az országot!

(Sztálin azt mondta: „pártkáderek biztonsága”, de csak magáról várt választ; Abakumov tudta ezt!)

– Hisz egy nap sem telik el, hogy ne tartanék ellenőrzést, hogy ne tartóztatnék le valakit, ne vizsgálnám behatóan az ügyeket!…

Sztálin, a félrebillent nyakú hollónak ugyanabban a pózában, figyelmesen nézett.

– Ide halgas – szólt tűnődve –, és a *terorügyek* haladnak? Nem szakadnak feelbe?

Abakumov keserűen felsóhajtott.

– Örömest mondanám önnek, Sztálin elvtárs, hogy *terrorügyek* nincsenek. De vannak. Mégpedig a legkülönbözőbb helyeken… De ártalmatlanná tesszük őket.

Sztálin behunyta fél szemét, a másikban meg elégedettség látszott.

– Eezjoo! – bólintott. – Teehat doolgoztok.

– De még mennyire, Sztálin elvtárs! – Abakumov mégiscsak elviselhetetlennek találta, hogy üljön a Vezér előtt, aki áll, így hát egy kissé felemelkedett, de nem egyenesítette ki térdét teljesen (magas cipősarokkal pedig sohasem jelent meg itt). – Nem engedjük, hogy közvetlenül az előkészítésig megérjenek ezek az ügyek. Még a szándék, a tervezés pillanatában lecsapunk a tizenkilencedik pont értelmében.

– Jo-o, jo-o! – Sztálin megnyugtató kézmozdulattal visszaültette Abakumovot (micsoda hústorony magasodott fölébe!). – Tehaat azt gondolod, meeg vannak eleegedetlenek a neep közt?

Abakumov megint felsóhajtott.

– Igen, Sztálin elvtárs, még bizonyos százalék…

(Szép is lett volna, ha azt mondja: nem! Akkor minek van ő és a cége?…)

– Jool moondod – mondta bensőségesen Sztálin. A hangjában a hörgés és a zörej elnyomta a csengő hangokat. – Igy haat te tuudsz doolgozni az Aallambiztonsaagiban. Mert neekem aazt moondjaak, nincs több eleegedetlen. Miindenki, aki igennel szaavaz a vaalasztaasokon, eleegedett. Mit szoolsz ehez? – Sztálin gúnyosan elmosolyodott. – Poolitikai vaksaag! Az ellenseeg meeghuzza magaat, igenel szavaz, de eleegedetlen! Öt szaazalek, mi? Vagy talaan nyolc?…

(Sztálin különösen értékelte magában ezt az éleselméjűséget, ezt az önkritikusságot meg azt, hogy nem enged a tömjénezésnek!)

– Igen, Sztálin elvtárs – támasztotta alá meggyőződéssel Abakumov. – Pontosan így van: öt százalék vagy hét.

Sztálin folytatta útját a dolgozószobában, körüljárta az íróasztalt. – Ez már az én hibám, Sztálin elvtárs – mondta nekibátorodva Abakumov, akinek a füle teljesen lehűlt. – Nem áltatgatom magamat.

Sztálin egy kissé megkocogtatta pipájával a hamutartót. – Ees a fiiatalsaag haangulata?

Kérdés kérdést követett, akár a kés; ha eggyel megvágja magát. Ha azt mondja: „jó” – politikai vakság; ha azt mondja: „rossz” – nem hisz a jövőnkben.

Abakumov szétterpesztette ujjait, de a szavaktól egyelőre tartózkodott.

Sztálin nem várt választ, pipájával továbbra is kopogva, szinte sugallóan azt mondta:

– Jooban kel töröödni a fiatalsaagal. A fiatalok közt tapasztalhato hibakal szemben különösen türelmetlenek kel leni!

Abakumov észbe kapott, és írni kezdett.

A gondolat magával ragadta Sztálint, szeme tigriscsillogással égni kezdett. Újból rátömött pipájára, meggyújtotta, és ismét, sokkal fürgébben, járkálni kezdett fel-alá a szobában.

– Eröösiteni kel a megfigyeleest a diaakok hangulataval szemben! Neem egyenkeent, hanem egeesz csoportokat kel kiirtani! És aat kel teerni a teljes meertekre, amelyet a törveeny ad maguknak, nem tiz, hanem huszonöt

esztendöt! Tiz eev – az iskola, nem börtön! Iskolaasoknak lehet tiz evet adni. De akinek ütközik a bajusza, huszonöt esztendö! Fiatalok meeg, megerik a szabadulaast!

Abakumov tovább írt. A hosszú lánc első fogaskerekei forogni kezdtek.

– Ees meg kel szüntetni a poolitikai börtönökben a szanatoriumi felteeteleket! Halotam Berijatool: a politikai börtönökben mindmaaig vanak eelelmiszercsomagok?

– Megszüntetjük! Megtiltjuk! – kiáltott fel Abakumov fájdalmas hangon, és tovább írt. – Bocsásson meg, Sztálin elvtárs, ez a mi hibánk! (Ez már csakugyan baklövés volt! Ezt ő maga is kitalálhatta volna!) Sztálin szétterpesztett lábbal állt Abakumov előtt.

– Haanyszor magyaraazam meg maguknak? Utoveegre maguknak meg kel eerteni…

Minden harag nélkül beszélt. Ellágyult szemében bizalom fejeződött ki Abakumov iránt: ez majd megtanulja, megérti. Abakumov nem emlékezett rá, mikor beszélt vele Sztálin ilyen jóindulatúan és egyszerűen. Teljesen megszűnt a félelemérzése, agya úgy működött, mint közönséges emberé közönséges körülmények között. És most elszállt az a szolgálati viszony is, amely úgy zavarta, mintha csont volna a torkában. Abakumov felélénkülő arccal azt mondta:

– Jól tudjuk, Sztálin elvtárs, mi (az egész minisztérium nevében beszélt) jól tudjuk: az osztályharc éleződni fog! Annál inkább értse meg helyzetünket, Sztálin elvtárs, mennyire megköt bennünket munkánkban a halálbüntetés eltörlése. Hisz hogy vergődünk már két és fél év óta: a kivégzendők nevét lehetetlen rávezetni papírokra. Ez azt jelenti, hogy az ítéleteket két változatban kell írnunk. Azonkívül a *végrehajtók* fizetését szintén lehetetlen bevezetni a könyvelésbe, zavar keletkezik az elszámolásban. Meg aztán a lágerekben sincs mivel rájuk ijeszteni. Mennyire kellene nekünk a halálbüntetés! *Adja vissza a nekünk a halálbüntetést*, Sztálin elvtárs! – kérte szívvel-lélekkel, nyájasan Abakumov, mellére tette a kezét, és reménykedve nézett a sötét arcú Vezérre.

És Sztálin egy picikét mintha elmosolyodott volna. Kemény szálú bajusza megremegett, de lágyan.

– Tuudom – mondta megértően, halkan. – Goondoltam maar. Csodálatos! Mindenről tudott, mindenre gondolt! Még előbb, mint kértük volna. Mint lebegő istenség, megelőzte az emberek gondolatait.

– A napokban viszaadom a halalbüntetest – mondta eltűnődve, és mélyen előrenézett, mintha hosszú évekbe látna. – Eez joo nevelöö inteezkedees lesz.

Még hogy ő nem gondolt volna erre az intézkedésre! Több mint két éve jobban szenvedett mindnyájuknál, amiért engedett annak a heves vágynak, hogy kérkedjék egy kicsit a Nyugat előtt; hűtlen lett saját magához – elhitte, hogy az emberek még nem végleg romlottak.

Pedig épp ez volt, ami őt mint államférfit megkülönböztette világéletében mindenki mástól: sem lefokozás, sem általános hajsza, sem őrültekháza, sem életfogytiglani börtön, sem száműzetés nem bizonyult eléggé hatásos intézkedésnek a veszélyesnek tartott ember számára. Csak a halálbüntetés volt a megbízható, végleges leszámolás. Csak a törvénysértő halála erősíti meg, hogy még rendelkezel a valóságos teljhatalommal.

És ha fél bajuszának a vége meg-megremegett az elégedetlenségtől, akkor az ítélet mindig csak egy volt: halál!

Kisebb büntetés egyszerűen nem volt a skáláján.

Sztálin abból a távoli, fényes messzeségből, ahová az imént nézett, Abakumovra fordította tekintetét. Alsó szemhéjával hunyorogva azt kérdezte:

– Tee nem feelsz, hogy elsönek eepen teeged lövünk agyon?

Ezt a „lövünk agyon”-t szinte nem is fejezte be, halkuló hangon, már-már suttogva mondta, mint valami lágy bevégzést, mint valami magától is sejthetőt.

De Abakumovot mintha fagy csípte volna meg belül. A Legdrágább és a Legkedvesebb csak valamivel távolabb állt mellette, mint ahogy Abakumov elérhette volna kinyújtott öklével – és figyelte miniszterének minden kis vonását: hogyan fogja fel ezt a tréfát?

Abakumov nem mert felállni, sem ülve maradni, egy kissé felemelkedett hát feszült lábán, és a feszültségtől meg-megremegett a térde, – Sztálin elvtárs…! Ha így érdemlem, ha kell…

Sztálin áthatóan, bölcsen nézett rá. Most csendesen ellenőrizte a bizalmasával kapcsolatban okvetlenül felvetődő második gondolatát. Sajnos ismerte ezt az elkerülhetetlen emberi sorsot: idővel okvetlenül le kell mondani a legbuzgóbb segítőtársakról is, sőt őrizkedni kell tőlük, mert kompromittálják magukat.

– Helyes! – mondta jóindulatúan mosolyogva Sztálin, mintha megdicsérné Abakumovot leleményességéért. – Ha raaszolgaalsz, aakor

agyonlövünk.

A levegőbe lendítette karját, mutatta Abakumovnak, hogy üljön csak le, üljön. Abakumov visszaült.

Sztálin eltűnődött, és olyan melegen kezdett beszélni, ahogy az állambiztonsági miniszternek még sosem volt alkalma hallani.

– Haamarosan sok munkaatok lesz, Abakumov. Meeg egyszer olyan inteezkedeeseket fogunk veegrehajtani, mint harmincheetben. Az egeesz vilaag elenünk van! A haaboru reegoota elkerülhetetlen. Negyvenneegy oota elkerülhetetlen. Nagy haaború előt nagy tisztogataasra van szükseeg.

– De Sztálin elvtárs! – merészelt ellenkezni Abakumov. – Hát most nem ültetjük le az embereket?

– Meeg hogy leültetjük ööket!… – legyintett jóindulatúan, gunyorosan mosolyogva Sztálin. – Most kezdünk csak igazaan leültetni, majd meglaatod!… Ahogy a haaboru alat elööremegyünk, egeesz Euroopaat leültetjük! Eröösitsd a Szerveket! Eröösitsd a Szerveket! A statusokat, a fizeteest sohasem tagadom meg tööled.

Békésen bocsátotta el is: – No, egyelööre menj!

Abakumov nem is érezte: repül-e vagy megy a táskájáért az előszobán át Poszkrjobisevhez. Most egy teljes hónapig élhet, sőt vajon nem kezdődött-e új korszak a Gazdához fűződő viszonyában?

Igaz, még benne élt az a fenyegetés, hogy agyon is lőhetik – éppen őt.

De hát ez csak tréfa volt.

22. A Föld imperátora

Az Uralkodó, hatalmas gondolataitól felajzottan, nagy léptekkel járkált az éjszakai dolgozószobában. Egyre erősödött benne valamilyen belső muzsika, mintha egy óriási fúvószenekar szolgáltatná a muzsikát az indulóhoz.

Elégedetlenek? Ám legyenek elégedetlenek. Mindig voltak és lesznek.

De Sztálin, miután átgörgette magán az egyszerű világtörténelmet, tudta, hogy idővel az emberek megbocsátanak mindent, ami rossz, sőt el is felejtik, sőt mint jóra emlékeznek vissza rá. Egész népek, hasonlóan Shakespeare *III. Richárd*jának özvegyéhez, Anna királynéhoz, mindig boldogok lesznek, ha megadhatják magukat a győztesnek – az Ő haragjuk nem örökké tartó, az ő akaratuk nem állhatatos, az ő emlékezetük gyönge.

A tömeg csak a történelem anyaga. (Feljegyezni!) Amennyi az egyik helyen hiányzik belőle, annyival szaporodik másutt. Úgyhogy semmi értelme sincs a tömeget kímélni.

Azért is kell élnie kilencven esztendeig, mert nincs vége a harcnak, nem épült fel az épület, bizonytalan az idő, és nincs, aki felváltsa őt.

Véghez kell vinnie és meg kell nyernie az utolsó világháborút. Ki kell önteni a nyugati szociáldemokratákat, mint az ürgéket, és az egész világon el kell pusztítani, akit még nem vertek agyon. Akkor persze emelni kell a munka termelékenységét. Akkor el lehet dönteni ezeket a különféle gazdasági problémákat. Egyszóval, ahogy mondják, fellehet építeni a kommunizmust.

Sztálin az utóbbi időben elgondolta és elemezte a dolgot. E tekintetben egyébként teljesen helytelen elképzelések vertek gyökeret. Rövidlátó, naiv emberek úgy képzelik el a kommunizmust, mint a jólét és a szükségszerűség nélküli szabadság birodalmát. De ez lehetetlen társadalom volna, mindenki a fejedre ülne, az ilyen kommunizmus rosszabb lenne a burzsoá anarchiánál! Az igazi kommunizmus első és legfőbb vonása a fegyelem, a vezetőknek való szigorú engedelmesség és minden utasítás teljesítése kell hogy legyen. (Különösen szigorúan alá kell rendelni a vezetőknek az értelmiséget.) A második vonása: a jóllakottságnak nagyon mérsékeltnek, sőt elégtelennek kell lennie, mert a teljesen jóllakott emberek ideológiai zűrzavarba esnek, ahogy ezt Nyugaton látjuk. Ha valakinek nem

okoz majd gondot a táplálkozás, megszabadul a történelem anyagi erőitől, a lét nem határozza meg többé a tudatot, tehát fenekestül felfordul minden.

Úgyhogy – ha jobban szemügyre vesszük – az igazi kommunizmus Sztálinnál már felépült.

Am ezt nem szabad bejelenteni, mert akkor: ugyan hová haladjunk? Az idő halad, és minden halad, valahová utóvégre haladni kell.

Nyilvánvaló: egyáltalán nem kell bejelenteni soha, hogy már felépült a kommunizmus – ez helytelen módszer lenne.

Lám, Bonaparte karakán legény volt. Nem ijedt meg a jakobinusok kapui alól jövő ugatásától, imperátorrá, császárrá nyilvánította magát és – ezzel vége!

Az „imperátor” szóban nincsen semmi rossz, azt jelenti – parancsoló, vezető. Ez egy cseppet sem áll ellentétben a világkommunizmussal.

Hogy hangzana ez! – A Bolygó Imperátora! A Föld Imperátora! Lépkedett, csak lépkedett, a rezesbandák egyre szóltak.

Talán találnak majd olyan szert, orvosságot, amely halhatatlanná tesz legalább egy embert?… Nem, nem lesz rá idejük.

De hogy hagyja itt az emberiséget? És – kikre? Összegabalyítják a dolgokat, hibát hibára halmoznak majd.

No jó. Egy csomó szobrot kell emelni – még többet, még magasabban (fejlődik a technika). Szobrot kell felállítani a Kazbeken, szobrot kell felállítani az Elbruszon – hogy a feje mindig magasabban legyen, mint a fellegek. És akkor – ám legyen – meghalhat a Legnagyobb minden Nagy között, akihez nincsen hasonló, mert nincsen vele összehasonlítható a Föld történelmében.

*

Ekkor hirtelen megállt.

No és… – még magasabban? Őhozzá hasonló persze nincs, de ha ott, a felhők fölött magasabbra emeli a tekintetét az ember – ott mi van?…

És megint elindult, de lassabban.

Ez az egyetlen homályos kérdés néha felvetődött Sztálinban. Úgy tetszik, rég bebizonyították, amit kellett, megcáfolták azt, ami zavart okozott.

De valahogy mégis homályos a dolog.

Kivált ha az ember gyermekkora templomban telt el. És ha szemügyre vette az ikonokat. Ha templomi kórusban énekelt. A *Mostan bocsátod el*t pedig most is elénekelheti – nem beszél a levegőbe.

Ezek az emlékek az utóbbi időben valahogy felélénkültek Joszifban. Anyja, mikor haldoklott, így is mondta: „Kár, hogy nem lettél pap.”

A világ proletariátusának Vezére, a szlávok Egyesítője ő, az anyjának mégis úgy rémlett: szerencsétlen flótás.

Sztálin mindenesetre sohasem nyilatkozott az Isten ellen, őnélküle is volt szónok elég. Lenin leköpte a keresztet, rátaposott, Buharin, Trockij kigúnyolta a vallást – Sztálin egy szót se szólt soha.

Sztálin megtiltotta, hogy bántsák Abakadzét, azt az egyházi tanulmányi felügyelőt, aki Dzsugasvilit kicsapta a szemináriumból. Hadd élje le az életét.

És amikor július harmadikán kiszáradt a torka, a szeme pedig könnybe lábadt – nem a félelem, hanem sajnálat, az önsajnálat könnye volt ez –, nem véletlenül szaladt ki száján a „testvéreim” megszólítás. Sem Lenin, sem senki más még szándékosan sem „szólta volna el” így magát. Eszébe sem jutott volna.

Az ő szája pedig azt mondta, amit fiatalkorában megszokott.

Senki se látta, nem tudja, senkinek se mondta: azokban a napokban bezárkózott a szobájába, és imádkozott: amúgy igazában imádkozott, üres sarokban, térden állva imádkozott. Ezek voltak egész életének legnehezebb hónapjai.

Azokban a napokban megfogadta az Istennek: ha elmúlik a veszély, és ő megmarad a posztján, Oroszországban visszaállítja az egyházat, az istentiszteletet, nem engedi, hogy üldözzék, börtönbe csukják a papokat. (Ezt korábban sem lett volna szabad megengedni, ezt Lenin idejében vezették be.) És amikor elmúlt a veszély, elmúlt a sztálingrádi ütközet – Sztálin mindent a fogadalom szerint tett.

Ha van Isten – egyedül Ő tudja.

Csak hát mégis aligha van. Mert akkor valahogy túlságosan is lusta és jóindulatú. Ilyen hatalommal bír – és mindent eltűr? Egyszer sem avatkozott bele a földi dolgokba – hát ez hogy lehet?… Sztálin, azt a negyvenegyes megmentést leszámítva, sose vette észre, hogy rajta kívül még bárki rendelkezett volna bárhogy is. Az Isten egy szalmaszálat sem tett keresztbe, egyszer sem nyúlt hozzá semmihez.

De ha mégis van, és ha rendelkezik a lelkekkel?… Sztálin szükségét érezte, hogy kibékül jön vele, amíg nem késő. Magasan volt ugyan, de annál inkább szükségét érezte. Mert üresség vette körül, se mellette, sem a

közelében nincsen senki, az egész emberiség – valahol lent van. És talán – az Isten volt hozzá a legközelebb. Ő is magányos.

Sztálinnak az utóbbi években valósággal jólesett, hogy az egyház az imában őt Isten Választotta Vezérnek mondja. Ezért is tartotta a Lavrát kremli ellátmányon. Egyetlenegy nagyhatalom miniszterelnökét sem fogadta úgy, mint engedelmes, roskatag pátriárkáját: távoli ajtóhoz ment elébe, és kis könyökénél fogva vezette asztalhoz. Még arra is gondolt, ne keressen-e valami birtokocskát, kolostorhoz tartozó városi házat, hogy a pátriárkának adományozza. Hát, ahogy azelőtt szoktak adományozni, azért, hogy imádkozzanak valakinek a lelki üdvéért.

Sztálin egy íróról megtudta, hogy pap fia, de titkolja. „Te pravoszlav vagy?” – kérdezte tőle, mikor kettesben voltak. Az illető elsápadt és megdermedt. „Haat ves keresztet! Tudsz meeg?” Az író keresztet vetett, és azt gondolta – vége… Dereek legeeny vagy!” – mondta Sztálin, és vállon veregette.

Sztálinnak a hosszú, nehéz harcban mégis voltak bizonyos túlkapásai. Jó lenne hát, ha a koporsójánál fényes kórus gyűlne össze, és elénekelné, hogy: „Mostan bocsátod el.”

Általában furcsa rokonszenvet tapasztalt magában – nem csupáncsak az ortodoxia iránt, először, másodszor és harmadszor is valami vonzalom húzta a régi világhoz, amelyből ő maga is kikerült, de amelyet mint bolsevik, hivatalból, immár negyven éve igyekezett szétrombolni.

A harmincas években csupán politikából felélesztett egy tizenöt éve nem használatos, elfelejtett, sőt a fülnek szinte szégyenletes szót: *Haza*. De az évek múltával őneki magának is igazán nagyon jólesett kimondani: „Oroszország”, „a haza”. Ezáltal mintha még jobban megszilárdult volna tulajdon hatalma is. Mint valami szent dolog.

Azelőtt, ha pártintézkedéseket hajtott végre, nem számolta, hány oroszt is lőnek agyon. De fokozatosan észrevette és megkedvelte az orosz népet, ezt a népet, amely sohasem lett hűtlen hozzá, annyi évet koplalt végig, amennyit kellett, nyugodtan ment akár háborúba, akár lágerekbe, vállalt bármily nehézséget, és sohasem lázadozott. Odaadó, egyszerű. Olyan, mint Poszkrjobisev. Így hát Sztálin a Győzelem után teljesen őszintén mondta, hogy az orosz népnek világos elméje, kitartó jelleme és nagy türelme van.

És az évek múltával Sztálin már azt szerette volna, hogy őt magát is orosznak ismerjék el.

Valami kellemeset talált még magában a régi világra emlékeztető játékában is a szavaknak: ne legyenek „iskolavezetők”, hanem igazgatók; ne legyen „parancsnoki állomány”, hanem tisztikar, ne legyen Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság, hanem Legfelsőbb Tanács (a legfelsőbb nagyon jó szó); és a tiszteknek legényük legyen; a gimnazista lányok külön tanuljanak a fiúktól, körgallért hordjanak, és fizessenek a tanításért; minden polgári hatóságnak legyen saját egyenruhája, és legyenek rangjelzései; a szovjet emberek – mint a keresztények mind – vasárnap pihenjenek, nem pedig holmi jellegtelen, számozott napokon; csak a törvényes házasságot ismerjék el, mint a cár alatt – bár őneki annak idején emiatt szorult a kapcája –, és akármit gondolt is erről Engels a tenger mélyén; és bár azt tanácsolták neki, hogy lövesse agyon Bulgakovot, azt a fehérgárdista művet, A *Turbinék végnapjai*t meg égesse el, valami erő meglökte a könyökét, úgyhogy azt írta: „Egy moszkvai színházban engedélyezni!”

Lám itt, az éjszakai dolgozószobában tükör előtt próbálta rá zubbonyára először a régi orosz váll-lapokat – és öröme telt benne.

Végső soron a koronában, mint a megkülönböztetés legmagasabb jelében, szintén nincsen semmi szégyenletes. Végső soron az háromszáz évig fennálló, kipróbált, szilárd világ volt – miért ne lehetne hát kölcsönvenni tőle azt, ami a legjobb?

És bár annak idején Port Arthur behódolása csak örömmel tölthette el őt, az Irkutszki Kormányzóságból megszökött, száműzött forradalmárt – azt hiszem, nem hazudott, amikor Japán szétzúzása után azt mondta, hogy Port Arthur behódolása negyven éven át sötét foltként nyomta önérzetét és más idős orosz emberekét.

Igen, igen, idős orosz emberek! Sztálin néha elgondolkozott azon, hogy hiszen nem véletlenül szilárdult meg hatalma ennek az országnak az élén, nem véletlenül vonzotta magához a szívét éppen ő – akinek nem volt rokonsága, sem gyökere, sem figyelemre méltó tulajdonsága –, nem pedig mindazok a híres-neves, kecskeszakállú, szószátyár talmudisták.

Itt vannak ők, itt vannak mind a polcokon, kötés nélkül, a húszas évek brosúráiban – akik megfulladtak, akiket agyonlőttek, megmérgeztek, elégettek, akik autóbaleset áldozataivá váltak, és akik magukkal végeztek! Itt sorakoznak mind a kétes értékűek, a mindenhonnan elkobzottak, a kiátkozottak! Minden éjjel felajánlják neki oldalaikat, rázzák kis szakállukat, tördelik a kezüket, leköpik, és hörögve azt kiabálják a

polcokról: „Mi figyelmeztettünk!” „Másképpen kellett volna csinálni!” Másban bolhát keresni – ahhoz nem kell ész! Éppen azért gyűjtötte itt össze őket Sztálin, hogy éjszakánként, amikor dönt valamiben, még mérgesebb legyen. (Valahogy mindig az derült ki, hogy az elpusztított ellenfeleknek valamiben mégiscsak igazuk volt. Sztálin figyelmesen hallgatott ellenségeinek síron túli hangjára, és néha átvett tőlük egyet-mást.)

Legyőzőjük generalisszimuszi egyenruhában, a pithecanthropus hátrafelé lejtő, alacsony homlokával, bizonytalanul vánszorgott a polcok mellett, és kampós ujjaival belefogódzott, belekapaszkodott ellenségeibe, sorra vette őket.

Az a láthatatlan belső rezesbanda, amelynek muzsikájára lépkedett, elvesztette összhangját, és elhallgatott.

Nyilallni kezdett, csaknem megbénult a lába. Nehéz hullámok csapódtak a fejébe, gondolatainak gyengülő lánca széthullt – így hát teljesen elfelejtette, miért ment oda ezekhez a polcokhoz, mire gondolt az imént.

Arcát a kezébe rejtve leereszkedett a közeli székre.

Kutyának való öregség volt ez… Öregség barátok nélkül. Öregség szeretet nélkül. Öregség hit nélkül. Öregség vágyak nélkül.

Még a lánya sem kellett neki már régen, pedig szerette; idegen volt.

Megrongálódott emlékezőtehetségének, elhomályosult értelmének, minden élőlénytől való elkülönülésének érzése tehetetlen félelemmel töltötte el.

Zavaros tekintettel nézett körül a szobában, nem tudta megkülönböztetni, közel vannak-e a falai vagy messze.

Mellette, az éjjeliszekrényen ott állt még egy butella – zárral. Sztálin kitapogatta a hosszú zsinegen az övén függő kulcsot (ha rosszul lesz, esetleg elveszti, és akkor sokáig kell keresni), kinyitotta a butellát, töltött a paprikára ágyazott pálinkából, és megitta az élénkítő italt.

És behunyt szemmel ült még egy darabig. Jobban érezte magát, jobban, egészen jól.

Kitisztuló tekintete a telefonra esett, és ami egész este elsiklott valahogyan, most, mint a sikló farka, megint végigsiklott emlékezetén.

Ezt kellett volna kérdezni Abakumovtól… Nem azt, hogy le van-e tartóztatva Gomulka!…

Igen, ez az! Felállt, és a szőnyegen puhán csoszogva, elvergődött az íróasztalhoz, fogta a töltőtollat, és azt írta a naptárba: *Titkos telefónia*.

Azt jelentették, hogy a legjobb erőket szedték össze, hogy teljes az anyagi alap, hogy van lelkesedés, kétoldali munkafelajánlás – miért nem fejezik be már? Abakumov, az a pimasz pofa, egy álló órát ült itt a kutya, és egy szót sem szólt!

Mindenki minden hivatalban igyekszik becsapni Vezérét! Hát hogy lehetne bízni bennük?! Hogy lehetne éjszakánként – nem dolgoznia?

A reggeliig még több mint tíz óra volt hátra. Csengetett, hogy öltöztessék át háziköntösbe. A gondtalan ország alhat, de Atyja nem alhat!

23. A nyelv – termelőeszköz

Alighanem már minden megtétetett ahhoz, hogy halhatatlan legyen.

De Sztálin úgy látta, hogy a kortársak, habár a Bölcsek Bölcsének nevezik, érdemeihez képest mégis kevéssé rajonganak érte; lelkesedésük mégis felületes, és teljes mélységében nem méltányolják zsenialitását.

És az utóbbi időben megsebezte egy gondolat: nemcsak meg kell nyerni a harmadik világháborút, hanem még egy nagy tudományos tettet is kell végrehajtani: ragyogóan gazdagítani valamelyik tudományt, kivéve a filozófiát meg a történelmet.

Persze gazdagíthatná a biológiát is, de ott már Liszenkóra, erre a népből származó, becsületes, energikus emberre bízta a munkát. Meg aztán csábítóbb volt Sztálinnak a matematika vagy akár a fizika. Minden Megalapító bátran próbára tette erejét ezekben a tudományokban. Valósággal elfogja az embert az irigység, ha olvassa Engels fürge fejtegetéseit a nulláról meg a négyzetre emelt mínusz egyről. Lelkesítette Sztálint Leninnek az az eltökéltsége is, amellyel ő, a jogász, behatolt a fizika útvesztőjébe, és ott helyben lehordta a tudósokat, bebizonyította, hogy az anyag nem alakulhat át semmilyen energiává.

Sztálin pedig, akárhányszor lapozta is át a középiskolás tankönyveket, Kiszeljov *Algebrá*ját és Szokolov *Fiziká*ját – sehogy sem tudott rábukkanni semmiféle szerencsés ösztönzésre sem.

Ilyen szerencsés gondolatot ébresztett benne – igaz, egészen más területen, a nyelvtudományban – a nemrég Csikobava tbiliszi professzorral történt eset. Sztálin erre a Csikobavára, homályosan ugyan, emlékezett, mint minden valamelyest is kiemelkedő grúzra: látogatta az ifjabb Ignatosvili, a mensevik tbiliszi ügyvéd házát, maga is olyan ellenzékieskedő, amilyet sehol másutt nem lehet elképzelni, csak Grúziában.

Csikobavának – aki megérte már azt a tisztes kort, amikor az ember kételkedő elmeállapotba jutva kezd kevéssé törődni a földi dolgokkal – sikerült a legutóbbi cikkében olyan, valószínűleg antimarxista eretnekséget írnia, hogy a nyelv – egyáltalán nem *felépítmény*, hanem egyszerűen csak nyelv, és hogy nem létezik burzsoá és proletár nyelv, hanem egyszerűen

nemzeti nyelv van. És nyíltan magának Marrnak az elmélete ellen merészelt törni.

Mivel ez is, az is grúz volt, a válasz az ugyancsak grúz egyetemi közlönyben következett, amelynek fűzött, szürke száma, grúz ligatúrával, most ott hevert Sztálin előtt. Néhány marxista-marrista nyelvész olyan vádakat zúdított a pimaszára, amelyek után nem maradt más, csak várnia az Állambiztonsági Minisztérium éjszakai kopogtatását. Már arra is céloztak, hogy Csikobava az amerikai imperializmus ügynöke.

Úgyhogy Csikobavát semmi se menti meg, ha Sztálin nem emeli fel a kagylót, és nem hagyja életben. Út életben hagyta, de elhatározta, hogy halhatatlan kifejtést nyújt Csikobava egyszerű kis vidéki gondolatainak, zseniálisan kibontakoztatja őket.

Igaz, jobban hangzik, ha például az ellenforradalmi relativitáselméletet vagy a kvantummechanikát cáfolja meg. De az államügyek miatt egyszerűen nem jut rá ideje. A nyelvtudomány mégiscsak közel van a nyelvtanhoz, a nyelvtant pedig – nehézségét tekintve – Sztálin mindig a matematikához közelinek látta.

Ezt világosan, kifejezetten meg lehet majd írni (máris leült és írt): „A szovjet nemzetek bármelyik nyelvét vesszük is – az oroszt, az ukránt, a beloruszt, az üzbéget, a kazahot, a grúzt, az örményt, az észtet, a lettet, a litvánt, a moldvait, a tatárt, az azerbajdzsánit, a baskírt, a türkmént… (az ördögbe is, az évek múltával mind nehezebb megállnia a felsorolásban. De kell-e? Így könnyebben az olvasó fejébe megy, nem is lesz kedve ellenkezni)… – mindenki előtt világos, hogy…” No, ott is van valami; ami mindenki előtt világos.

De mi világos? Semmi sem világos… A gazdaság – az alap, a társadalmi jelenségek – a felépítmény. És harmadik nincs, mint a marxizmusban soha.

Ámde Sztálin, az élettapasztalat alapján, tisztában volt azzal, hogy harmadik nélkül nem lehet ugrálni. Például: semleges országok létezhetnek (majd külön-külön végzünk velük), és semleges pártok is (persze nem nálunk). Lenin idejében mondjon csak ilyesmit valaki: „Aki nem velünk van, az még nincs ellenünk” – abban a pillanatban kizárják *a sorokból*.

Pedig ez a helyzet… A dialektika.

Lám, itt is. Sztálin elgondolkozott Csikobava cikkén, mert meglepte egy gondolat, amely eddig sosem ötlött eszébe: ha a nyelv felépítmény, miért nem változik minden egyes korszakkal? Ha meg nem felépítmény, akkor micsoda? Alap? Termelési mód?

A termelési mód tulajdonképp a termelőerőkből és a termelési viszonyokból áll. A nyelvet *viszonynak* nevezni talán mégsem lehet. Tehát a nyelv termelőerő? Csakhogy a termelőerők a termelőszerszámok, vagyis a termelőeszközök és az emberek. De jóllehet a nyelvet emberek beszélik, a nyelvek azért mégsem emberek. Az ördög tudja, mi ez – amolyan zsákutca.

A legbecsületesebb az lenne, ha elismerné: a nyelv a termelés eszköze, úgy, mint a munkapad, a vasút vagy a posta. Hiszen az is összeköttetés. Utóvégre Lenin azt mondta: „Posta nélkül nincs szocializmus.” Nyilvánvaló – nyelv nélkül sincs…

De ha nyíltan felállítjuk azt a tételt, hogy a nyelv termelőeszköz, vihogás tör ki. Persze, nem nálunk.

És nincs kivel tanácskoznia.

Esetleg egy kicsit óvatosabban, így ni: „Ebben a viszonylatban a nyelv ugyan elvileg különbözik a felépítménytől, de nem különbözik a termelőeszközöktől, mondjuk, a gépektől, amelyek ugyanúgy közömbösek az osztályok iránt, akár a nyelv.”

„Közömbösek az osztályok iránt”! Ezt korábban szintén nemigen mondták…

Pontot tett a végére. Tarkójára tette a kezét, ásított, és nyújtózott egyet. Még nem olyan sokat gondolkozott, de már kifáradt.

Felállt, és lassú léptekkel végigmérte a szobát. Odament egy kisablakhoz, ahol üvegek helyett két átlátszó, sárgás páncélréteg, azok között meg kiszorító nagynyomás volt. Egyébként az ablakokon túl egy körülkerített kis kert volt, reggelente ott haladt el a kertész az őrség megfigyelése alatt, és huszonnégy órán át nem volt többé senki más.

A golyóálló üvegeken túl, a kis kertben köd ült. Nem lehetett látni sem az országot, sem a Földet, sem a Mindenséget.

Sztálin ilyen éjszakai órákban, amikor egyetlen hangot sem hallott, egyetlen embert sem látott, nem lehetett biztos abban, hogy létezik-e egyáltalán országa.

Amikor a háború után többször is délre utazott, csak üres, mintegy kihalt térséget látott, semmilyen élő Oroszországot, habár ezer kilométereken haladt át a földön (repülőgépekre nem bízta magát). Ha autón utazott, üres műút nyúlt a messzeségbe. Ha vonaton utazott, kihaltak az állomások, a megállókon csak az ő kísérete meg a szigorúan ellenőrzött vasutasok (alighanem csekisták) járkáltak a peronon. És mindjobban erősödött benne az az érzés, hogy nemcsak a kuncevói villájában van egyedül, hanem egész

Oroszországban is; hogy egész Oroszországot csak kitalálták (meglepő, hogy a külföldiek hisznek létezésében). De szerencsére ez az élettelen térség kifogástalanul szállít az államnak gabonát, zöldséget, tejet, szenet, nyersvasat meg mindent a megszabott mennyiségben és határidőre. Meg még kitűnő katonákat is szállít ez a térség. (Sztálin azokat a hadosztályokat sem látta tulajdon szemével, de a bevett városokból ítélve – amelyeket szintén nem látott – kétségtelenül léteztek.)

Sztálin annyira egyedül volt, hogy már nem volt kin ellenőriznie, nem volt kihez viszonyítania magát.

A Mindenség fele különben az ő tulajdon mellében foglaltatott, azért is volt olyan rendezett és világos. Csak a másik fele – az a bizonyos objektív valóság – vonaglott a világködben.

De itt, a megerősített, kitisztított, védett éjszakai dolgozószobában egyáltalán nem félt attól a másik féltől – hatalmat érzett magában, hogy a sarka alá hajtja, ahogy akarja. Csak akkor érezte rosszul magát, amikor a saját lábával be kellett lépnie ebbe az objektív valóságba, például nagy bankettre hajtatnia az Oszlopcsarnokba, saját lábával átszelnie az ijesztő teret az autótól az ajtóig, meg saját lábával felmennie a lépcsőn, átvágni a túl tágas foyer-n és látni kétoldalt a tisztelettudó, lelkes, de mindig túl sok vendéget, ilyenkor még azt sem tudta, hogyan használhatná a legjobban – igazi védelemre már rég alkalmatlan – kezét. Összetette hát a hasán, és mosolygott. A vendégek azt hitték, hogy a Mindenható irántuk való kegyből mosolyog, pedig csak zavarában mosolygott…

A teret ő maga nevezte az anyag létezése alapfeltételének. De miután hatalmába kerítette a szárazföld egyhatodát, félni kezdett a tértől. Éppen az volt éjszakai dolgozószobájának az előnye, hogy itt nem volt tér.

Sztálin behúzta a kis fémredőnyt, és visszabotorkált az íróasztalhoz. Lenyelt egy tablettát, és ismét leült.

Soha életében nem volt szerencséje, de dolgozni kell. Az utókor értékelni fogja.

Hogyan történhetett, hogy a nyelvtudományban arakcsejevi rendszer uralkodik? Senki se mer Marr ellen szólni egy szót se. Furcsa emberek! Félénk emberek! Az ember tanítja őket, tanítja a demokráciára, megrágja nekik, a szájukba akarja tenni a csócsát – nem veszik be!

Mindent magának kell csinálni, itt is neki – magának… És nagy hévvel írt le néhány mondatot:

„A felépítményt éppen *azért* teremtette meg az alap, hogy…”

„A nyelv *éppen ezért* teremtődött, hogy…”

Buzgalmában – ahogy a szavakat leírta – mélyen a papírlap fölé hajtotta barnásszürke arcát, nagy, patavájó orrát.

Ez a Lafargue is jó kis teoretikus! „Az 1789 és 1794 közötti váratlan nyelvi forradalom.” (Vagy egyeztette az apósával?…)

Ugyan micsoda forradalomról lehet itt szó?! Volt, a francia nyelv és maradt a francia nyelv.

Véget kell vetni a forradalmakról szóló mindenféle fecsegésnek! „Általában tudomására kell hoznom a robbanásokért lelkesülő elvtársaknak, hogy a régi minőség robbanás útján való újba átcsapásának törvénye nem alkalmazható a nyelv fejlődésének történetére, sőt ritkán alkalmazható más társadalmi jelenségekre is.”

Sztálin hátrahajolt és átolvasta. Ez jól sikerült. Arra van szükség, hogy az agitátorok ezt a részletet különösen jól magyarázzák: egy bizonyos pillanatban megszűnik mindenféle forradalom, és a fejlődés csakis evolúciós úton halad tovább. Sőt az is lehet, hogy a mennyiség nem csap át minőségbe. De erről majd máskor.

„Ritkán”?… Nem, egyelőre még nem szabad így.

Sztálin áthúzta a „ritkán” szót, és azt Írta helyette: „nem mindig”. Milyen kis példát hozzon fel?

„Áttörés burzsoá egyéni paraszti rendszerről (új szakkifejezés született, mégpedig jó terminus!) a szocialista kolhozira.”

Mint mindenki, pontot tett, de gondolkozott egy kicsit, majd kijavította a végét: „…kolhozrendszerre.” Ez volt az ő kedvelt stílusa: még egy ütés a már bevert szeg fejére. Valahogy érthetőbbnek hat bármely mondat, ha minden szót megismétel. Tolla belelendült, azt írta hát tovább:

„De ez a forradalmi fordulat nem robbanás útján, nem a fennálló hatalom megdöntésének és új hatalom megteremtésének útján (erre még csak ne is gondoljon senki!!!) ment végbe” (arra van szükség, hogy az agitátorok ezt a részletet különösen jól magyarázzák!).

A szovjet történettudományban a könnyelmű Lenin „jóvoltából” csak az alulról kirobbantott forradalmat ismerik el, a felülről megvalósuló forradalmat pedig a rossz modor jelének, félintézkedésnek, korcsnak tartják. De ideje már nevükön nevezni a dolgokat.

„Ezt pedig azért sikerült véghezvinni, mert ez felülről megvalósuló forradalom volt, mert a forradalmi fordulatot a fennálló hatalom kezdeményezésére hajtották végre…”

Álljunk meg, ez nem jól sikeredett. Így az sül ki, hogy a kollektivizálást nem a parasztok kezdeményezték!…

Sztálin hátradőlt a karosszékben, ásított – és egyszeriben elvesztette a gondolat fonalát, minden gondolatát, ami csak volt. A tanulmányírás fellángoló heve kihunyt benne.

A fél világ ura a háziköntös hosszú aljába gabalyodva, csoszogó járással, egészen meggörnyedve átment a faltól egyáltalán nem különböző másik, keskeny ajtón, megint a görbe kis labirintusba, a kis labirintuson keresztül meg a vasbeton falú, alacsony hálószobába.

Miközben lefeküdt, nyögdécselt, és a szokásos okoskodással próbált lelket verni magába: azért nem tudta elfoglalni Britanniát sem Napóleon, sem Hitler, mert ellenségük volt a kontinensen. De őneki nem lesz. Egyenest az Elbától – mars a La Manche csatorna felé, Franciaország széthull, mint a pelyva (a francia kommunisták majd segítenek), a Pireneusokat rohammal elfoglaljuk. A Blitzkrieg persze szélhámosság. De villámháború nélkül nem boldogulhatunk.

Akkor lehet majd elkezdeni, ha egy csomó atombombát gyártunk, és alaposan megtisztítjuk a hátországot.

Egyik orcáját már a párnába fúrta, mikor sorra vette összefüggéstelen, utolsó gondolatait. Koreában szintén villámgyorsan kell cselekedni; ha egyszer megvannak a harckocsijaink, a tüzérségünk, a légierőnk, talán megleszünk Világforradalom nélkül is.

A világkommunizmushoz általában a Harmadik Világháborún át vezet a legegyszerűbb út: először egyesíteni kell az egész világot, és azután a kommunizmust bevezetni. Máskülönben túl sok lesz a bonyodalom.

Nem kell többé semmilyen forradalom! Mögöttünk van minden forradalom, mögöttünk! Előttünk – egy sincs!

És álomba merült.

24. A feneketlen mélység visszahív

Amikor Jakonov mérnök ezredes a Dzerzsinszkij utcára nyíló oldalsó díszkapun kilépett a minisztériumból, megkerülte az épület fekete márványorrát, és kijutott a Furkaszovszkij utca falpillérei alá, nem ismerte meg azonnal a Pobedáját, és már-már valaki más autójának kilincsét nyomta le: abba akart ülni.

Az egész elmúlt éjszaka sűrű ködös volt. A hó, amely az este óta többször is nekirugaszkodott, hogy essék, eleinte mindig elolvadt, aztán meg elállt. Most reggel felé a földhöz lapult a köd, a hólét pedig törékeny jég vonta be.

Hidegebbre fordult az idő.

Már kevés híján öt óra volt. Odafent fekete éjszaka terült szét, lent az utcai lámpák világoltak.

Egy elsőéves egyetemista haladt el mellette (a gólya egész éjjel a főkapuban állt szerelmesével), és irigyen nézte, ahogy Jakonov beül az autóba. Nagyot sóhajtott – megéri-e valaha is, hogy autója legyen? Mert manapság nemhogy a lányt kocsikáztatná személyautóban, de még ő maga teherautón is csak a kocsiszekrényben szokott utazni a kolhozba, betakarításkor.

De nem tudta, kire irigykedik… – Haza? – kérdezte a sofőr.

Jakonov bambán tartotta tenyerén zsebóráját, mert nem tudta felfogni, mennyit is mutat.

– Haza? – ismételte meg a kérdést a sofőr. Jakonov furcsán nézett rá.

– Mi? Nem.

– Marfinóba? – csodálkozott a sofőr. Ámbár nemezcsizmában és rövid bundában várakozott, mégis átfázott és álmos volt.

– Nem – felelte mellét egy kissé a szíve fölött fogva a mérnök ezredes.

A sofőr az utcai lámpa vetette homályos fényfoltban a szélvédőn keresztül ránézett főnöke arcára.

Ez nem az ő főnöke volt. Jakonov máskor nyugodt, puha, olykor gőgösen összeszorított szája gyámoltalanul meg-megvonaglott.

És még mindig a tenyerén tartotta az órát, de értetlenül…

A sofőr – bár éjfél óta várt, és haragudott az ezredesre, birkaprém gallérjába motyogva szidta az anyját, felemlegette, hogy két év alatt mennyi

rosszat cselekedett vele – most nem kérdezősködött tovább, hanem találomra elhajtott. És elszállt a dühe.

Olyan késő volt, hogy már kora reggel lett. Kevés autóval találkozott a kihalt utcákon. Már sem rendőrök nem voltak, sem azok, akik vetkőztetnek, sem azok, akiket levetkőztetnek. Hamarosan meg kell indulnia a trolibusznak.

A sofőr többször is visszapillantott az ezredesre: mégis dönteni kell valahogy. Elhajtott a Mjasznyickij kapuig, a fasoron végighaladt a Trubnajáig, ott befordult a Nyeglinnaja utcába. De csak nem furikázhat így reggelig!

Jakonov mozdulatlan, bamba tekintetét előre, a semmibe fúrta. A Bolsaja Szerpuhovkán lakott. A sofőr arra számított: a házukhoz közel eső negyedek látása felkelti a mérnök ezredesben azt a kívánságot, hogy hazamenjen – a Zamoszkvorecsjébe indult hát. Az Ohotnij sorból kikanyarodott, rá a szigorú, kihalt Vörös térre.

A falak fogazatát és a falak mellett álló fenyőfák csúcsát megütötte a dér. A kockakő különösen csúszós volt. A köd az autó kerekei alá, a kövezetre lapult.

A fogazat mögött – amelyet a költők csakis megszenteltnek neveztek –, az átjárókon, az őrházakon, őrszolgálatokon, őrszemeken, járőrökön és lesben álló katonákon túl – tőlük kétszáz méternyire – lakozott, ugyanazok szerint a költők szerint, az örökké Éber, és most kellett befejeznie magányos éjszakáját.

De ők úgy haladtak el mellette, hogy eszükbe sem jutott.

Amikor már leereszkedtek a Vaszilij Blazsennij-székesegyháznál, és balra fordultak a rakparton, a sofőr fékezett, és megint azt kérdezte:

– Esetleg haza, ezredes elvtárs?

Éppenséggel haza kellett volna menni. Az otthon töltött éjszakákból talán kevesebb maradt, mint ahány ujja van. Ám ahogy a kutya elrejtőzik, hogy egyedül haljon meg, ugyanúgy Jakonovnak is el kellett mennie valahová, de nem a családhoz.

Felhúzta bőrkabátjának alját, kiszállt a Pobedából, és azt mondta a sofőrnek:

– Te, cimbora, csak hajts haza, aludj, én meg majd gyalog megyek. Néha cimborának nevezte sofőrjét. De hangjából szomorúság csendült ki, mintha búcsúzna.

A Moszkva-folyót – egészen a rakpartokig – hullámzó ködtakaró borította.

Jakonov a bőrkabátját be sem gombolva, egy kissé félrecsapott ezredesi kucsmában, meg-megcsúszva, elindult a rakparton.

A sofőr utána akart kiáltani, mellette haladni az autóval, de aztán azt gondolta, hogy ilyen rangú ember bizonyára nem öli vízbe magát, megfordult hát, és elhajtott.

Jakonov meg elindult a hosszú szakaszon, amelyen nem voltak útkereszteződések, balra valami végtelen deszkakerítés húzódott, jobbra meg a folyó folydogált. Jakonov az aszfalton, középen haladt, és a távoli lámpák fényére meredt.

Ahogy ment valamennyit, azt érezte, hogy ez a gyászos gyaloglás, teljes magányban, egyszerű és rég nem érzett örömet szerez neki.

Amikor másodszor rendelték be őket a miniszterhez, jóvátehetetlen dolog történt. Az volt az érzése, hogy leszakadt a mennyezet, amely eddig védte. Abakumov úgy szaladgált ide-oda, akár a rőtvad, nekik támadt, kergette őket a dolgozószobájában, szidta az anyjukat, köpködött, éppen csak mellettük szállt el a köpés, majd az ökölcsapást nem Jakonov arcához méretezve, láthatólag azzal a kívánsággal, hogy fájdalmat okozzon neki, ráhúzott egyet puha, fehér orrára, úgyhogy Jakonovnak eleredt a vére.

Szelivanovszkijt hadnaggyá akarta lefokozni, és a sarkvidékre akarta küldeni; Oszkolupovot vissza akarta tenni közönséges börtönőrnek Butirkiba, ahol az 1925-ben a karrierjét kezdte; Jakonovot pedig becsapás és *ismételt kártevés* miatt le akarta tartóztatni, és ugyanolyan sötétkék kezeslábasban, ugyanabba a Hetesbe Bobinyinhez küldeni, hogy saját kezével hozza létre a klippírozott beszédet.

Aztán kifújta magát, és egy utolsó határidőt szabott nekik: Lenin halálának évfordulóját.

Jakonov szeme előtt imbolygott, szinte úszott az ízléstelen, nagy dolgozószoba. Zsebkendőjével igyekezett felszárítani az orra vérét. Védtelenül állt Abakumov előtt, közben pedig azokra gondolt, akikkel naponta csak egy órát töltött, de csakis értük próbált ügyeskedni, harcolni, csakis értük zsarnokoskodott ébrenlétének többi órájában: a kilenc- és nyolcéves lányáért és Varjusáért, feleségéért, aki annál is drágább volt neki, mert későn nősült. Harminchat éves korában házasodott, alighogy kikerült onnan, ahová most vissza akarja tolni a miniszter vasökle.

Utána Szelivanovszkij a szobájába vezette Oszkolupovot és Jakonovot, megfenyegette őket, hogy mindkettőjüket rács mögé csukatja, de nem engedi, hogy sarkvidéki hadnaggyá lefokozzák.

Aztán Oszkolupov a szobájába vezette Jakonovot, és nyíltan feltárta előtte, hogy most aztán örökre összekapcsolja Jakonov börtönmúltját kártevői jelenével.

…Jakonov odaért egy magas betonhídhoz, amely jobbra a Moszkva-folyón át vezetett. De nem kerülte meg, nem ment fel a feljárón, hanem alatta, az „alagútban" ment át, ahol egy rendőr sétálgatott.

A rendőr hosszú, gyanakvó pillantással kísérte az ezredesi kucsmás, csíptetős, furcsa, részeg embert.

Jakonov aztán átment egy kis folyón, egy rövid hídon. Ez a Jauza torkolata volt, de ő nem is próbálta felismerni, hol van.

Hát igen, veszélyes játék kezdődött, és a végéhez közeledett. Jakonov nemegyszer tapasztalta magán és maga körül azt a mindenki erejét meghaladó őrült hajszát, amelyben az egész ország vergődött – a népbiztosságai is, a területi pártbizottságai is, a tudósok, a mérnökök, az igazgatók, előmunkások, a műhelyfőnökök, a brigádvezetők, a munkások és az egyszerű kolhozfehércselédek is. Bárki bármilyen munkába fogott, nagyon hamar ennek a harapófogónak: a kitalált, lehetetlen, megnyomorító határidőknek a szorításába került. Többet! Gyorsabban! Még!!! Még!!! A normát! A normán felül!!! Háromszoros normát!!! Ünnepi műszakot! Ellenfelajánlást! Határidő előtt!!! Még inkább határidő előtt!!! Nem álltak a házak, nem tartottak a hidak, eltörtek a konstrukciók, elrohadt a termés, vagy egyáltalán ki sem kelt a mag – minden egyes embernek, aki ebbe az örvénybe került, vagyis külön-külön senkinek, úgy látszik, csak az a megoldás maradt, hogy megbetegedjen, megsebezze magát a fogaskerekek között, megőrüljön, balesetet szenvedjen, mert csak akkor pihenheti ki magát, kórházban, szanatóriumban fekve; akkor engedhetett a feledésnek, szívhatta be az erdei levegőt, hogy újra meg újra fokozatosan visszamásszon ugyanabba a hámba.

Ebben az országban csak betegségükkel kettesben (nem klinikán!) élhettek zavartalanul a betegek.

De Jakonovnak mindeddig sikerült átugrania más, vagy nyugodtabb, vagy még az elején tartó ügyekbe azokból az ügyekből, amelyek a kapkodás miatt elkerülhetetlenül kudarcra voltak ítélve.

Csak ezúttal érezte, hogy már nem sikerül kitörnie. A klipperberendezést nem lehet ilyen gyorsan megcsinálni, hogy megmeneküljön. Máshová sem lehetett átmenni.

A megbetegedést is elszalasztotta.

A rakpart mellvédjénél állt, és lefelé nézett. A köd teljesen ráfeküdt a jégre, hellyel-közzel szabaddá tette – egyenest Jakonov alatt meg fekete nedves téli folt látszott: víz az olvadás után.

A múlt sötét mélysége, a börtön megint megnyílt előtte, megint hívta, hogy térjen vissza.

Jakonov az *ott* eltöltött hat évet rohadt szakadéknak, szégyenletes dögvésznek, élete legnagyobb kudarcának tartotta. Harminckettőben mint fiatal rádiómérnököt ültették börtönbe, amikor már kétszer is volt külföldi kiküldetésben (éppen kiküldetése miatt ültették le). Akkor került az olyan rabok közé, akikből megszervezték az egyik legelső saraskát.

Hogy akarta elfelejteni börtönmúltját! Hogy mások is felejtsék el! Hogy felejtse el a sors is! Hogy kerülte mindenkit, aki arra a szerencsétlen időre emlékeztette, aki fogolynak ismerte!

Ellökte magát a mellvédtől, továbbindult, átvágott a rakparton, és valahová meredeken felfelé indult. Még egy építkezés hosszú kerítését megkerülve, újabb ösvény haladt ott, amelyet kitapostak, és amelyen megmaradt a csöppet sem síkos jég.

Csak az Állambiztonsági Minisztérium központi nyilvántartója tudta, hogy az Állambiztonsági Minisztérium egyenruhája néha volt foglyokat takar.

A marfinói intézetben is, Jakonovon kívül, kettő volt ilyen. Jakonov kínosan kerülte őket, igyekezett mindig csak hivatalos megbeszélést folytatni velük, és sohasem maradt egyikkel sem a dolgozószobájában, nehogy a kívülállók valami rosszra gondoljanak.

Az egyikük, Knyazsenyeckij, a hetvenöt éves vegyészprofesszor, Mengyelejev egykori kedvelt diákja volt. Letöltötte a kiszabott tíz esztendőt, azután tudományos érdemeinek hosszú listájára való tekintettel Marfinóba küldték *szabad* emberként, és itt három esztendőt dolgozott, amíg a Hátország Megerősítéséről Szóló Rendelet suhogó korbácsa le nem sújtott rá is. Egyszer napközben telefonon a minisztériumba hívták, és onnan már nem tért vissza. Jakonovnak eszébe jutott, hogyan ment le az ezüstös hajú, reszketeg fejű Knyazsenyeckij az intézet vörös szőnyeges lépcsőjén; még nem tudta, miért hívták be egy félórára, de a háta mögött

Sikin operatív meghatalmazott, ugyanannak a lépcsőnek felső pihenőjén, tollkésével már levágta a professzor fényképét az intézet dicsőségtáblájáról.

A másik, Altinov nem volt híresség a tudományban, csak egyszerű gyakorlati ember. Az első börtönbüntetés után zárkózott, gyanakvó, a börtönfajta bizalmatlanságával előrelátó lett. Mihelyt a Megerősítésről Szóló Rendelet a főváros körútjain elkezdte végrehajtani első fordulatait, Altinov ügyesen befeküdt a szívklinikára. Olyan ügyesen, természetesen cselekedte és olyan sokáig, hogy most már az orvosok sem reménykedtek megmentésében, barátai pedig abbahagyták a sugdolózást, mert rájöttek: erejét vesztett szíve nem bírta harminc éven át egyfolytában, hogy kibúvót keressen.

Ugyanígy volt Jakonov is, akit mint volt foglyot egy évvel ezelőtt megrágalmaztak, most másodszor is megrágalmaztak mint kártevőt.

A mélység visszahívta fiait.

*

…Jakonov felkapaszkodott a beépítetlen telken át az ösvényen, azt se vette észre, hová, nem vette észre az emelkedőt sem. Végül megállította a kifulladás. A lába kimerült, majdhogynem kificamodott: egyenetlen volt a terep.

Amikor arról a magas helyről, ahová felvánszorgott, immár értelmes tekintettel lenézett, igyekezett rájönni, hol is van.

Az alatt az egy óra alatt, amióta kiszállt az autóból, felismerhetetlenül megváltozott a távozó, egyre hűlő éjszaka. A köd teljesen eloszlott, eltűnt. A lába alatt csupa téglatörmelék, csupa kavics, törött üveg volt a föld, a közelben meg valami megdőlt deszkaszín vagy bódé, a meg sem kezdett építkezés céljára szolgáló nagy térség körüli, odalent maradt kerítés – mindez sejtelmesen fehéresnek látszott itt a még el nem olvadt hótól, ott a lecsapódó dértől.

Ezen a halmon pedig, amely nem messzire a főváros középpontjától furcsa pusztulásra volt kárhoztatva, fehér lépcsőfokok vezettek felfelé, szám szerint vagy hét, aztán abbamaradtak, és alighanem újra kezdődtek.

Valami tompa emlék hullámzott végig Jakonovban, ahogy odafenn a hegyen ezeket a fehér fokokat látta. Még mindig értetlenül felment rájuk, aztán a náluk is magasabb, összetömörült salaktörmeléken, majd megint – fokokon. Azt az épületet ott fent, ahová a fokok vezettek, nehezen lehetett

kivenni a sötétben, mindenesetre furcsa formájú épület volt, egyszerre mintha szétrombolták és épségben is maradt volna.

Ezek a romok lehullt bombák nyomai voltak? De ilyen hely nem maradt Moszkvában. Milyen erő vitt hát itt romlásba mindent?

A fokok egyik szakaszát lépcsőpihenő választotta el a következőtől.

Most nagy kődarabok hevertek a fokokon, zavarták a haladásban, maga a lépcső pedig templomtornáchoz hasonló járatként emelkedett az épület felé.

A lépcső széles vasajtóhoz vezetett, amely szorosan be volt zárva, és térdig érő, összetömörült kaviccsal eltorlaszolva.

Igen! Igen! Jakonovon meghökkentő emlék csapott át. Hátranézett. Messze lent lámpák sorával jelzett folyó tekergett, furcsán ismerős kanyarral ment a híd alá, aztán tovább a Kreml felé.

De a harangtorony? Az nincs. Vagy ezek a kőhalmok a harangtorony maradványai?

Jakonov szemét forróság öntötte el. Hunyorogni kezdett.

Csendesen leült a templomtornácot eltorlaszoló kőtörmelékre. Huszonkét évvel ezelőtt ezen a helyen állt egy lánnyal, akit Agnyijának hívtak.

25. Vértanú Nyikita temploma

Ahogy kiejtette ezt a nevet – Agnyija –, máris egészen más érzések csapták meg javakban dúskáló testét.

Ő akkor huszonhat, a lány pedig huszonegy éves volt.

Ez a lány valahogy nem e világból való lehetett. Szerencsétlenségére kifinomultabb és igényesebb volt annál a mértéknél, amely még elviselhetővé teszi valaki számára az életet. Szemöldöke és orrcimpája néha annyira remegett, ha beszélt, mintha el akarna repülni velük. Jakonovnak soha senki se mondott még annyi szigorú szót, nem tett annyi szemrehányást látszatra teljesen hétköznapi cselekedeteiért, de a lány meglepő módon aljasságot, nemtelen lelkületet látott ezekben a cselekedetekben. És minél több hibát talált Antonban, a fiú, furcsa módon, annál jobban szerette.

Vitatkozni pedig óvatosan kellett vele. A gyöngécske lány hamar kifáradt, ha felfelé kellett menni, a futkosástól is, sőt az élénk beszélgetéstől is. Semmibe se telt megsérteni.

De elég erőt talált magában ahhoz, hogy napok hosszat egyedül sétálgasson az erdőben. Ám az erdőt járó városi lányról alkotott minden elképzelés ellenére, sohasem vitt oda könyvet magával: a könyv elvonná az erdőtől, zavarná. Csak kószált ott, és ült, a maga eszével tanulmányozta az erdő titkait. Turgenyev természetleírásait átugrotta, felületesnek tartotta őket. Amikor Anton együtt ment vele, meglepték a lány megfigyelései: az is, hogy a kis nyírfa törzse a hóesés emlékét őrzi, amikor a földre hajlik; az is, hogy' változik este az erdei fű színe. Ő semmi effélét nem vett észre – erdő és erdő, jó a levegő, zöldek a fák, a füvek.

Erdei Csermely – így nevezte el a lányt Jakonov huszonhetedik életévének nyarán, amelyet két szomszédos üdülőben együtt töltöttek el. Együtt mentek és jöttek, úgyhogy mindenki vőlegénynek és menyasszonynak tartotta őket.

De valójában nagyon messzire voltak ettől.

Agnyija nem volt se szép, se csúnya. Arca gyakran változott. Hol kedvesen mosolygott, hol pedig egy cseppet sem vonzóan megnyúlt. Termetre magasabb volt az átlagosnál, de keskeny, törékeny, a járása meg olyan könnyű, mintha Agnyijának egyáltalán nem kellene földre lépnie. Bár

Anton már eléggé tapasztalt volt, és a női testben a húst értékelte, Agnyija valami mással vonzotta, nem a testével – így hát miután megszokta, igyekezett meggyőzni magát, hogy a lány mint nő is tetszik neki, hogy fejlődik.

Agnyija örömmel megosztotta ugyan Antonnal a hosszú nyári napokat, sok versztára elment vele a zöld erdő mélyébe, mellette feküdt a tisztáson, mégis nagyon kelletlenül engedte meg, hogy megsimítsa a kezét, azt kérdezte: „Minek ez?" – és próbált kiszabadulni. Ez nem az emberek előtti szégyenkezés volt: amikor visszatértek az üdülőtelepre, engedett a férfi hiúságának, és engedelmesen ment karonfogva vele.

Anton meghányta-vetette magában, hogy szereti-e, majd szerelmet vallott – térdre borult előtte az erdei tisztáson. Ám Agnyiján mély levertség lett úrrá. „De szomorú ez – mondta. – Úgy érzem, becsaplak. Nincs mit válaszolnom. Semmit sem érzek. Sőt, ettől élni sincs kedvem. Te ragyogó és okos koponya vagy, csak örülnöm kellene, még sincs kedvem élni."

Ezt mondta – de mégis minden reggel izgatottan várta, nincs-e valami változás Anton arcán, a hozzá való viszonyában. Így beszélt, de néha másképp is: „Moszkvában sok lány van, ősszel majd megismerkedsz egy széppel, és kiábrándulsz belőlem."

Engedte, hogy megölelje és megcsókolja, de a szája meg a keze élettelen volt. „Milyen nehéz! – mondta szenvedően. – Azt hittem, hogy a szerelem az, hogy leszáll a tüzes angyal. És lám, te szeretsz, sohasem találok különbet nálad, mégsem örülök, egyáltalán nincs kedvem élni."

Valami visszamaradt gyermeki vonás volt benne. Félt azoktól a titkoktól, amelyek a házaséletben összekötik a férfit és a nőt, letört hangon azt kérdezte hát: „Enélkül nem lehet?" „De egyáltalán, egyáltalán nem ez a fontos! – válaszolta lelkesen Anton. – Ez csak lelki kapcsolatunk kiegészítése!" És amikor a lány ajka először gyengén megmozdult a csókban, és azt mondta: Köszönöm, másképp miért is élnék? Azt hiszem, már kezdelek szeretni. Azon igyekszem, hogy okvetlenül megszeresselek."

Még azon az őszön estefelé a Taganszkaja tér melletti kis utcákon jártak, és Agnyija azt mondta halk erdei hangján, amelyet nehéz volt meghallani a város zajában:

– Megmutatom neked az egyik legszebb moszkvai helyet. Akarod? És egy kis téglatemplom kerítéséhez vezette, egy temploméhoz, amelyet fehérre és vörösre festettek, és amelynek oltára egy névtelen, görbe mellékutca felé fordult. A kerítésen belül annyira szűk volt a hely, hogy a

templom körül csak egy keskeny ösvény haladt a körmenet számára, csak annyira széles, hogy egymás mellett elférjen a pap meg a kántor. A rácsos ablakok mögött a templom belsejéből idelátszott az oltári gyertyák meg a színes mécsek békés fénye. És ugyanitt, a templomkert szögletében, nőtt egy nagy, vén tölgy, magasabb a templomnál, immár sárga ágai árnyékot vetettek mind a kupolára, mind a mellékutcára, és ettől a templom egészen aprónak látszott.

– Ez Vértanú Nyikita temploma – mondta Agnyija.

– De nem a legszebb hely Moszkvában.

– Várjál csak.

És bevezette a kerítésajtó oszlopai között. Az udvar kőlapjain a tölgy narancsszínű és sárga levelei hevertek. Csaknem ugyanannak a tölgynek az árnyékában állt a sátortetős, réges-régi kis harangház is. Az meg a templom mellett, a kerítésen túl épült házikó eltakarta a már lenyugvó, alacsony napot. Az északi pitvar kitárt kétszárnyú vasajtajában egy öreg koldusasszony görnyedezett, és keresztet vetett a belülről odaszálló, aranyfényű vecsernyeének hangjai mellett.

– „Vala pedig az a templom fölöttébb csudálatos az ő szépségével és fényességével…” – Agnyija csaknem suttogta ezt, és vállával egészen közel hajolt Anton vállához.

– És melyik századból való?

– Neked okvetlenül kell a század? És század nélkül?

– Persze, kedves, de nem…

– Hát idenézz! – Agnyija megfeszített kézzel gyorsan továbbhúzta a főbejárat tornáca felé, kilépett a lenyugvó nap fényözönébe, és leült az alacsony kő mellvédre, ahol félbeszakadt a templomkerítés, és kezdődött a kapunyílás.

Anton elámult. Szinte hirtelen kiszabadultak a város szorosából, és tágas messzeségre nyíló, meredek magasságra jutottak. A tornác a mellvéd hézagán át lefolyt a hosszú, fehér kövű lépcsőn, amelynek sok, pihenőkkel váltakozó szakasza volt, és lejtősen leereszkedett egészen a Moszkva-folyóig. A folyó szinte égett a napsütésben. Balra a Zamoszkvorecsje terült el, vakított az üvegek sárga fénye, elöl meg a Moszkvai Állami Villanytelepek Egyesülésének fekete kéményei füstöltek az alkonyi égen; csaknem a lábuk alatt ömlött a Moszkva-folyóba a tündöklő Jauza, jobbra mögötte húzódott a Nevelőház, amögött pedig a Kreml szinte faragott

kontúrjai magaslottak, még távolabb lángolt a napon a Megváltó Krisztus templomának öt vörös-arany kupolája.

Agnyija ebben az aranyragyogásban, a nyakába terített sárga sálban maga is aranynak látszott, ahogy ült ott, és hunyorgott a napra.

– Igen! Ez Moszkva! – mondta elakadó hangon Anton.

– Mennyire értettek a régi oroszok ahhoz, hogy kiválasszák a templomok, a monostorok helyét! – szólt szaggatottan Agnyija. – Jártam a Volgán és az Okán, mindenütt így építkeznek: a legméltóságosabb helyeken. Az építészek ájtatos, a kőművesek jámbor emberek voltak.

– I-igen, ez Moszkva…

– De elmegy tőlünk, Anton – mondta énekelve Agnyija. – Moszkva elmegy…

– Ugyan hova menne el? Képzelődés!

– Ezt a templomot lebontják, Anton – hajtogatta a magáét Agnyija.

– Honnan tudod? – kérdezte haragosan Anton. – Ez műemlék, hagyni fogják. – Az aprócska harangházra nézett, amelynek résein bekandikáltak a harangokhoz a tölgy gallyai.

– Lebontják! – jósolta magabiztosan Agnyija, és még mindig ugyanolyan mozdulatlanul ült a sárga fényben és a sárga sálban.

Agnyiját a családban senki sem nevelte arra, hogy higgyen Istenben, sőt ellenkezőleg: az anyja és a nagyanyja azokban az esztendőkben, amikor kötelező volt a templomba járás, nem tartották meg a böjtöt, nem készültek koplalással az áldozásra, kigúnyolták a papokat, és mindenben gúnyt űztek a vallásból, amely olyan békésen megfért a jobbágyok rabságával. Agnyija nagyanyjának, anyjának és nagynénjeinek az volt a szilárd hitvallásuk: mindig azoknak az oldalán kell állni, akiket szorongatnak, kergetnek, akikre vadásznak, akiket üldöz a hatalom. Nagyanyót alighanem ismerte minden moszkvai népakaratos, mert ő szokta bújtatni őket, és segített rajtuk, amivel tudott. A lányai átvették tőle ezt, és rejtegették az illegális eszereket meg a szociáldemokratákat. Agnyija kicsi korában mindig szurkolt a nyuszinak, hogy ne találják el, és azt kívánta a lónak, hogy ne ostorozzák. De ahogy felnőtt, az idősebbek nagy meglepetésére, mindez megváltozott benne: ő bizony az egyházat pártolja, mert azt üldözik.

Kitartott amellett, hogy *most* aljas dolog lenne kerülni a templomot, és anyja meg nagyanyja rémületére járni kezdett oda; ettől aztán akaratlanul rájött az istentiszteletek ízére.

– De miből látod, hogy üldözik? – kérdezte csodálkozva Anton. Nem akadályozzák, hogy a harangokat kongassák-bongassák, azt sem akadályozzák, hogy proszforát süssenek; ha körmenetet akarnak tartani – ám tessék, de a városban meg az iskolában semmi keresnivalójuk sincs.

– Igenis üldözik – ellenkezett Agnyija, mint mindig, halkan, úgyhogy alig lehetett hallani. – Ha egyszer rágalmazzák, és azt írnak róla, amit akarnak, az egyházat meg nem engedik védekezni, leltárba veszik az oltár felszerelését, száműzik a papokat – akkor ez nem üldözés?

– Hol láttad, hogy száműzik őket?

– Utcán nem lehet ilyesmit látni.

– És ha üldözik is! – szólt támadóan Anton. – Tíz éve üldözik, az egyház meg meddig üldözött másokat? Tíz évszázadig!

– Akkor én nem éltem – vonogatta keskeny vállát Agnyija. – Hisz én most élek… Azt látom, ami az én életemben történik.

– De ismerni kell a történelmet. Annak nem ismerése – nem mentség! Azon még sosem gondolkoztál el, hogyan tudta túlélni egyházunk a tatár iga kétszázötven esztendejét?

– Bizonyára mély volt a hit? – találgatta. – Lelkileg bizonyára erősebbnek bizonyult a pravoszláv vallás a muzulmánnál?… – kérdezte, nem állította.

Anton leereszkedően elmosolyodott.

– Képzelődő vagy. Volt lelkében valaha is keresztény a mi országunk? Fennállásunk ezer esztendeje alatt csakugyan megbocsátottunk az üldözőknek? Csakugyan szerettük azokat, akik gyűlöltek bennünket? Ami egyházunk csak azért maradhatott fenn, mert Kirill metropolita a tatárjárás után az első orosz volt, aki hódolni indult a tatár kán elé, hogy menlevelet kérjen a papságnak… Tatár karddal! Ezzel óvta meg a földjeit, a jobbágyait meg az istentiszteleteit az orosz papság! És, ha úgy tetszik, Kirill metropolitának, reálpolitikus lévén, igaza volt. Így is kell. Csak így lehet győzelmet aratni.

Agnyija sose vitatkozott, ha rátámadtak. Felröppenő szemöldöke alatt tágra nyitotta szemét, és valamilyen újfajta értetlenséggel nézett vőlegényére.

– Hát ezen az alapon épültek fel mindezek a gyönyörű templomok, amelyeknek helyét oly sikeresen választották ki! – támadott tovább Anton. – Meg az elégetett szakadárokon! Meg az agyonvert szektásokon! Jól eltaláltad, kit sajnálj meg; még hogy az egyházat üldözik!…

A lány mellé ült, a mellvéd nap melegítette kövére.

– És általában igazságtalan vagy a bolsevikokkal szemben. Nem vetted magadnak azt a fáradságot, hogy elolvasd nagy könyveiket. A legkíméletesebben kezelik a világkultúrát. Amellett vannak, hogy ne önkényeskedjék egyik ember a másikon, hanem a józan ész birodalma következzék el. És a fő: egyenlőséget akarnak! Képzeld el: általános, teljes és abszolút egyenlőséget. Senki sem élvez majd előnyöket másokkal szemben, senkinek sem lesz kiváltsága sem a jövedelmet, sem a társadalmi helyzetet illetően. Hát van valami vonzóbb ennél a társadalomnál? Hát nem éri meg az áldozatokat?

(Antonnak olyan volt a származása – most mellőzzük a társadalom vonzóerejét –, hogy *mielőbb fel kellett zárkóznia*, amíg nem késő.) – Te ezzel a modorosságoddal csak magad zársz el minden utat, a főiskolára vezetőt is. És általában sokat jelent a te tiltakozásod? Mit tehetsz te?

– Hát mit tehet egy nő egyáltalán? – Vékony varkocsa (azokban az években már senki sem viselt hajfonatot, mindenki levágatta, de ő csupa dacból csak azért is viselt, bár nem illett neki) szétrepült, egyik a mellére, másik a hátára. – A nő csakis arra képes, hogy a nagy tettektől eltérítse a férfit. Még az olyanok is, mint Natasa Rosztova. Ki nem állhatom!

– Miért? – kérdezte meglepődve Anton.

– Azért, mert nem engedi, hogy Pierre dekabrista legyen. – Gyenge hangja megint elcsuklott.

Hát ilyen csupa meglepetés volt az egész lány.

Átlátszó sárga sála a válla mögött lecsüngött félig leeresztett, szabad könyökére, és olyan volt, mint vékony aranyszárny.

Anton két tenyerével körülfogta könyökét, mintha félne, hogy eltöri.

– És te? Elengednél?

– Igen – felelte Agnyija.

Egyébként Anton nem látott maga előtt olyan nagy tettet, amelyre engedni kellene. Az ő élete lüktetett, munkája érdekes volt, és egyre feljebb-feljebb vitte.

Mellettük, a templom nyitott ajtaja előtt keresztet vetve, a rakpartról felérve, elkésett templomjárók mentek el. A férfiak, ahogy beléptek a templomkertbe, levették ellenzés sapkájukat. Egyébként sokkal kevesebb férfi volt, és egy sem fiatal.

– Nem félsz, hogy meglátnak a templom mellett? – kérdezte minden gúnyolódás nélkül Agnyija, de mégis gúny lett belőle.

Már valóban elkezdődtek azok az évek, amikor veszélyes volt, ha a templomnál valamelyik kolléga észrevett valakit. Úgyhogy Anton igenis túlságosan szem előtt, tehát nem jól érezte magát.

– Vigyázz, Agnyija – figyelmeztette nyomatékosan, mert már kezdett bosszankodni. – Idejében fel kell ismerni azt, ami új, mert aki nem ismeri fel, reménytelenül lemarad. Te épp azért vonzódol a templomhoz, mert itt tömjénezik azt, hogy nincs kedved élni. Óvakodj! Végülis magadhoz kell térned, arra kell kényszerítened magad, hogy érdeklődj, nos hát, ha úgy tetszik, egyszerűen az élet folyamata iránt.

Agnyija lekókadt. Keze – Anton jegygyűrűjével – tehetetlenül lecsüngött. A lány alakja csontosnak és nagyon is soványnak látszott.

– Igen, igen – helyeselt letört hangon. – Néha teljesen tudatában vagyok, hogy nagyon nehéz élnem, egyáltalán semmi kedvem sincs hozzá. Az olyanok, mint én, fölöslegesek ezen a világon.

Anton belsejében megpattant valami. A lány mindent megtett, hogy ne vonzza magához. Antonban egyre gyengült az a bátorság, hogy teljesíti ígéretét, és feleségül veszi Agnyiját.

A lány mosolytalanul ráemelte fürkésző tekintetét. „Mégiscsak csúnya” – gondolta Anton.

– Rád biztosan hírnév, siker, szilárd jólét vár – mondta szomorúan a lány. – De boldog leszel-e, Anton?.. Óvakodj te is! Ha felkeltjük magunkban az érdeklődést az élet *folyamata* iránt, elveszítjük… elveszítjük… Nos, hogy is magyarázzam meg neked?… – Ujjainak hegyét – összecsippentve, a szavakat keresve – megdörzsölte, és betegesen nyugtalan lett az arca. – A harang már elhallgatott, elszálltak az énekhangok, nincsenek már, nem lehet visszahozni őket és velük a zenét. Érted?… – Még mindig kereste a szavakat. – Képzeld csak el, hogy amikor haldoklasz, hirtelen azt fogod kérni: pravoszláv szertartás szerint temessenek el…

Aztán kereken kijelentette, hogy be akar menni imádkozni. Csak nem hagyhatja egyedül? Együtt mentek be. Vastag boltívek alatt gyűrű alakú karzat futott körül a templomon. Óorosz stílusban készült, rácsos ablakokkal. A karzatról pedig szétterpeszkedő, alacsony boltozat vezetett le a középső hajó alá.

A lenyugvó nap a kupola ablakocskáin át fénnyel töltötte meg a templomot, és arany játékként oszlott szét az ikonosztáz felső részén meg Zebaoth mozaikképén.

Kevés volt az imádkozó. Agnyija a nagy rézoszlopra tette vékonyka gyertyáját, és szigorúan állt, szinte keresztet sem vetett, kezét a mellénél összekulcsolta, áhítatosan nézett maga elé. A lemenő nap szétszórt fénye meg a gyertyák narancssárga visszfénye visszaadta az életet és a melegséget Agnyija orcáinak.

Ez két nappal az Istenszülő Születése előtt történt, úgyhogy hosszú dicsérő éneket zengtek neki. A kánon kimeríthetetlenül ékesszóló volt, a dicséretek és a díszítő jelzők lavinaként hulltak Szűz Máriára – és Jakonov először értette meg ennek az imának eksztázisát és költészetét. A dicsérő éneket nem holmi lélektelen egyházi könyvkukac írta, hanem egy ismeretlen nagy költő, akit rabul ejtett a monostor; és nem a rövid ideig tartó, a női test iránt érzett férfiúi nemi gerjedelem mozgatta, hanem az a magasrendű elragadtatás, amelyet csak képes felkelteni bennünk a nő.

*

Jakonov felocsúdott. Bőrkabátját összemázolva ült Vértanú Nyikita templomának tornácán, a hegyes törmelékek halmazán.

Hát igen, értelmetlenül rombolták szét a sátortetős harangházat, forgatták fel a lépcsőt, amely a folyóhoz lefelé ereszkedett. Sőt egyáltalán nem is hitte, hogy az a napfényes este és ez a decemberi hajnal a moszkvai földnek ugyanazon a négyzetméterein játszódik le. De most is ugyanaz volt a kilátás a halomról, és ugyanazok voltak a folyó kanyarulatai, amelyekben a lámpák visszatükröződtek.

*

…Nem sokkal ezután külföldi kiküldetésbe utazott. Amikor pedig visszajött, megbízták azzal, hogy írja meg, illetve csak írja alá azt az újságcikket, amely a Nyugat társadalmának, erkölcsének, kultúrájának szétbomlásáról, az ottani értelmiség nyomorúságos helyzetéről, a tudomány fejlődésének lehetetlenségéről szólt. Ez nem volt igaz, de mintha hazugság sem lett volna. Ezek tények voltak, bár nemcsak azok. Őt, a pártonkívülit beidézték a pártbizottságra, és nagyon követelték, hogy írja alá. Jakonov habozása gyanút kelthetett volna, esetleg foltot ejt jó hírnevén. De voltaképpen kinek is árthat egy ilyen kis újságcikk? Európa talán szenved tőle?

A kis újságcikk megjelent.

Agnyija postai keresztkötésben visszaküldte Anton jegygyűrűjét, alá egy cédulát kötött cérnával: „Kirill metropolitának”.

Anton pedig megkönnyebbülést érzett.

*

Felállt, és a karzat rácsos kis ablakáig nyújtózkodva a templom belsejébe pillantott. Onnan nyirkos tégla szaga, hideg és rothadásbúz csapta meg. Homályosan rajzolódott ki, hogy odabenn is kőtörmelékes szemétkupacok vannak.

Jakonov hátrahajolt a kis ablaktól, érezte, hogy lassabban ver a szíve, nekidőlt hát a sok éve ki nem tárt, rozsdás vasajtó oszlopának.

Jéghideg rémület nyilallt belé ismét – Abakumov fenyegetése.

*

Jakonov a látható hatalom csúcsán állt. A hatalmas minisztérium magas rangú tisztviselőjeként szolgált. Okos volt, tehetséges – úgy is ismerték mint okos és tehetséges embert. Otthon szerető feleség várta, két bájos leánya rózsás arccal aludt. Egy régi moszkvai épületben magas, erkélyes szobák alkották pompás lakását. Havi fizetése sok ezer rubelre rúgott. A személyes használatú Pobeda állandóan a telefonhívására várt.

És ő, könyökével a halott köveknek dőlve, csak állt, és nem volt kedve élni. Olyan reménytelenség fogta el a lelkét, hogy nem volt ereje megmozdítani sem kezét, sem lábát. Nem vonzotta semmi, hogy visszanézzen a reggel szépségére.

Világosodott.

Ünnepi tisztaság volt a fagyos levegőben. Bolyhos, bő dér lepte be a levágott tölgy tönkjét, a félig lerombolt templom párkányait, ablakainak díszes rácsait, a szomszédos házikóhoz ereszkedő vezetékeket, és odalenn a jövendőbeli felhőkarcoló építkezését körülvevő hosszú, kerek kerítés peremét.

26. Tűzifa-fűrészelés

Világosodott.

Fejedelmi, bőséges dér bolyhozta a zóna előtti tér és a zóna oszlopait, a húsz szálból font, ezernyi csillaggá hajlított szögesdrótot, az őrtorony kissé lejtős tetejét és a drót mögött a kaszálatlan burjánt az üres területen.

Dmitrij Szologgyin úgy gyönyörködött ebben a csodában, hogy szeme fölött nem volt semmilyen ellenző. A fűrészbak mellett állt. Rajta a sötétkék kezeslábason felül vattakabát, lágerbeli munkaruhája volt, de az első ősz hajszálak tarkázta feje födetlen. Jelentéktelen, jogfosztott rab volt. Már tizenkét éve ült, de a második lágerbüntetés miatt nem látta előre, mikor szabadulhat. Feleségének fiatalsága elfonnyadt a meddő várakozásban. Hogy el ne bocsássák mostani állásából – ahogyan már sok helyről elbocsátották –, azt hazudta: egyáltalán nincsen férje, és megszakította a levelezést vele. Szologgyin sosem látta még egyetlen fiát: letartóztatásakor volt terhes a felesége. Szologgyin megjárta a cserdinyi erdőket, a vorkutai szénbányákat, túlélt két nyomozást – egy félévest meg egyévest –, ez álmatlan éj szakákba, erejének kimerülésébe és testnedveinek elapadásába került. Már régen sárba tapostták a nevét is, a jövőjét is. Vagyona egy használt vattanadrág meg egy viharkabát volt – ez is munkaruha –; ezeket most a raktárban tartották: rosszabb napokra vártak ott. Havi harminc rubelt kapott – három kiló cukorra –, azt sem készpénzben. Friss levegőt csak a börtönigazgatóság engedélyével, meghatározott órákban szívhatott.

Lelkében mégis rendíthetetlen nyugalom uralkodott. A szeme úgy csillogott, mint egy ifjúé. A gyenge hidegben is kitárt mellkasa a lét teljességétől volt domború.

*

Valamikor, a nyomozás idején, szikkadt zsinegek voltak az izmai, azóta megduzzadtak, megnőttek, és mozgást követeltek. Ezért aztán a maga jóakaratából és minden ellenszolgáltatás nélkül minden egyes reggelen kijárt tűzifát fűrészelni és hasogatni a rabkonyha számára.

Csakhogy a fejsze meg a fűrész félelmetes fegyver egy rab kezében tehát nem azonnal és nem olyan egyszerűen bíztak meg benne. A börtönigazgatóságot a fizetéséért arra kötelezték, hogy arabok

legártalmatlanabb tetteiben is alattomosságot gyanítson, ugyancsak magáról ítélve pedig sehogy sem tudta elhinni, hogy egy ember a maga jószántából hajlandó legyen ingyen dolgozni. Ezért aztán Szologgyint makacsul azzal gyanúsították, hogy szökésre vagy fegyveres felkelésre készül, annál inkább, mert börtöniratai őrizték a nyomát ennek is, annak is. Elrendelték hát: a dolgozó Szologgyintól öt lépésre egy felügyelőt kell állítani, hogy figyelje minden mozdulatát, ugyanakkor ő maga hozzáférhetetlen maradjon – ne lehessen fejszével fejbe kólintani. A felügyelők készséggel vállalkoztak erre a veszélyes szolgálatra, és magát ezt a kölcsönös viszonyt – egy felvigyázó egy dolgozó ember mellett! – nem tartotta pazarlásnak a gulag jó erkölcsein nevelkedett igazgatóság. Ám Szologgyin megmakacsolta magát (és ezzel csak megerősítette a gyanút): indulatosan kijelentette, hogy smasszer mellett nem dolgozik. Bizonyos időre megszűnt a fahasogatás (a börtönparancsnok nem kényszeríthette a rabokat, hisz ez nem láger volt: a rabok szellemi munkát végeztek, és az nem az ő hatáskörébe tartozott). A fő baj az volt, hogy a tervező hatóságok és a könyvelés nem irányozta elő ezt a konyha számára végzendő munkát. Ezért azok a kívülről felfogadott nők, akik főztek a raboknak, a tűzifa hasogatását nem vállalták, mivel ezért külön nem fizettek. Erre a munkára megpróbálták kirendelni a pihenő váltás felügyelőit – elvonták őket az ügyeletesszobában játszogatott dominótól. A börtönőrök mind daliák, fiatal legények voltak, szigorúan aszerint válogatták ki őket, menynyire egészségesek. De a felügyelői állományban eltöltött szolgálati évek alatt valahogy elszoktak a munkától – rögtön beleállt a hátukba a nyilallás, meg aztán a dominó is vonzotta őket. Sohasem készítettek össze annyi tűzifát, amennyi kellett volna. A börtönparancsnoknak hát meg kellett adni magát: megengedni Szologgyinnak s a vele együtt ki-kijáró többi fogolynak (jobbadán Nyerzsinnek és Rubinnak), hogy pótfelügyelet nélkül fűrészeljenek és hasogassanak. Egyébként az őrtoronyból teljesen tisztán lehetett látni valamennyit, meg az ügyeletes tiszteket is kötelezték arra, hogy figyelj ék őket.

Az oszladozó sötétségben, amelyben az utcai lámpák halványodó fénye összekeveredett a nappali fénnyel, az épület sarka mögül előbukkant az udvaros Szpiridon gömbölyű alakja – hosszú fülű kucsmát viselt, amelyet csak neki adtak ki, meg tűzött kabátot. Az udvaros is rab volt, de az intézet parancsnokának volt alárendelve, nem a börtönnek; csakis azért, hogy ne szemeteljenek a fát vágók – a börtön számára élesíttette a fűrészt meg a

fejszéket. Szologgyin, minél közelebb ért most Szpiridon, annál tisztábban látta kezében a fűrészt, amely a helyszínen hiányzott.

Szpiridon Jegorov ébresztőtől takarodóig egész idő alatt kíséret nélkül az udvaron jött-ment, amelyet géppuskák őriztek. A vezetőség azért engedte meg ezt a szabadosságot, mert Szpiridon az egyik szemére nem látott, a másikkal meg csak harminc százalékra. Bár itt, a saraskában, státus szerint három udvarosnak kellett volna lennie, mert nagy volt az udvar – több udvart is egyesítettek, két hektár összterülettel –, Szpiridon ezt nem tudta, így hát három helyett is fáradozott, és nem érezte rosszul magát. Ami a fő – itt annyit ehetett, amennyi belefért, legalább másfél kiló fekete kenyeret, mert a kenyérnek itt bővében voltak, sőt a fiúk a kását is átengedték neki. Szpiridon itt láthatóan feljavult; az észak-uráli lágerben megereszkedett attól, hogy három télen át döntötte a fát, három tavaszon meg úsztatta őket, tehát sok ezer szálfát sorra dajkált.

– Hé, Szpiridon! – szólította meg türelmetlenül kiáltva Szologgyin.

– Mi a?

Szpiridon arca nagyon mozgékony volt, és feleletkor gyakran készséget fejezett ki, mint most is. Bajusza őszesrőt, szemöldöke őszesrőt, a bőre meg vörhenyeges. Szologgyin nem tudta, hogy Szpiridonnál a túlzott készségesség gúnyt jelent.

– Hogyhogy mi? Nem húz a fűrész!

– Mán hogyne húzna! – szólt csodálkozva Szpiridon. – Hányadszor panaszkodik mán a télen? Ráncsunk egyet-kettőt! Jó?

És egyik kezével odanyújtotta a fűrészt.

Fűrészelni kezdtek. A fűrész kétszer is kiugrott, helyet változtatott, mintha nem feküdne jól, de aztán belemart a fába, és járt szépen tovább.

– Nagyon erősen tarcsa a kezibe – jegyezte meg óvatosan Szpiridon.

– Három ujjal fogja át a nyelét, akár a tollat, és simán, szabadon húzza… Így ni!… Amikor pedig maga felé húzza – ne rángassa…

Mindegyik érezte nyilvánvaló fölényét a másikon: Szologgyin azért, mert ő ismerte a mechanika elméletét, az anyagok ellenállását meg még sok tudományt, és rendelkezett kiterjedt nézetekkel a társadalmi életre; Szpiridon meg azért, mert minden tárgy engedelmeskedett neki. De Szologgyin nem titkolta, hogy leereszkedik az udvaroshoz, Szpiridon pedig azt, hogy leereszkedik a mérnökhöz.

A fűrész még a vastag fatuskó közepén is áthaladt, egy cseppet sem dörzsölődött, hanem csak pengett, haladt, és közben kiprüszkölte a sárgás

fenyőfűrészport a sötétkék kezeslábasának nadrágjára ennek is, annak is.

Szologgyin felnevetett:

– Csudabogár vagy te, Szpiridon! Becsaptál! Már tegnap megreszelted és terpesztetted a fűrészt!

Szpiridon a fűrészelés ütemére, elégedetten azt válaszolta:

– Zabál, zabál, apróra vágja, nem nyeli le, másnak odaadja…

És kezével megnyomintva, félregurított egy félig felfűrészelt hasábot.

– Egyáltalán nem reszeltem! – Hasával felfelé fordítva odatartotta a fűrészt a mérnöknek. – Nézze meg a fogát saját maga, ugyanojan vót tennap is, mint amijen máma.

Szologgyin a fűrész fogai fölé hajolt, és csakugyan nem látott friss vasreszeléket. De valamit mégiscsak csinált vele ez a nagy ravasz.

– No gyerünk, Szpiridon, még egy hasábot!

– Neem – szólt a derekát fogva Szpiridon. – Halálra fáradtam. Ami munkát a nagyapáim meg a dédapáim nem végeztek el, a most mind éngem nyom. Na de itt jönnek a cimborái.

Ám a cimborák nem jöttek.

Már teljes erővel virradt. Ünnepi díszben beköszöntött a zúzmarás reggel. Az ereszcsatornákat, az egész földet zúzmara díszítette, és ősz bozontjai ékesítették a hársak koronáját messze, a kis sétálóudvaron. – Hogy kerültél a saraskába, Szpiridon? – kérdezte Szologgyin, és jól szemügyre vette az udvarost.

Egyszerűen nem volt többé mit csinálnia. Szologgyin sok-sok lágeréve alatt csakis műveltekkel érintkezett, mert nem tételezte fel, hogy bármilyen értéket is vehet át alacsony fejlettségű emberektől.

– No igen – mondta cuppantva Szpiridon. – Lám, magukat, tudós embereket összekaparták, és magukkal együtt, egy füst alatt, éngemet is. Az én lapomra az van írva: „üvegfúvó”. Eszerint én valamikor csakugyan üvegfúvó, üvegfúvómester voltam, a mi Brjanszk környéki gyárunkban. De hát ez régen volt, meg osztán nem is látok jól, meg az a munka nem ide tartozik, itt olyan okos üvegfúvók kellenek, mint Ivan. Minállunk, az egész gyárba, sose vót ijen. De azér mégis ide hoztak a lapom alapján. Na, ügyeltek az emberre, ki micsoda, hát vissza akartak lökni. Még köszönet a parancsnoknak – udvarosnak felvett.

A sarok mögül, a sétálóudvar meg a „börtönvezérkar” különálló, földszintes épülete felől előbukkant Nyerzsin. Begombolatlan

kezeslábasban, hanyagul a vállára vetett vattakabátban, nyakába dobott kincstári (éppen ezért majdnem négyszögletesen rövid) törülközővel.

– Jó reggelt, barátaim – üdvözölte szaggatottan őket; menetközben levetkőzött övig, levetette kezeslábasát, és levetette az alsóinget.

– Glebkám, megbolondultál, hát hol látsz itt havat? – kérdezte rásandítva Szologgyin.

– Itt ni – válaszolta komoran Nyerzsin, és felkapaszkodott a verem tetejére. Ott a félig hó-, félig zúzmararétegekből – amely ritkásan bolyhos volt – összeszedett néhány marékkal; aztán szilajul dörzsölni kezdte a mellét, a hátát, az oldalát, mind a kettőt. Egész télen át derékig bedörzsölte magát hóval, habár a börtönőrök, akik „véletlenül” a közelben voltak, zavarták ebben.

– Hogy gőzölsz! – mondta fejét csóválva Szpiridon.

– Még mindig nincs levél, Szpiridon Danyilics? – kérdezte válasz helyett Nyerzsin.

– Ez az, hogy van!

– És miért nem hoztad ide, hogy elolvassam? Mindenrendben van?

– Levél van, de nem lehet elvenni. A Sárkánynál van.

– Misinnél? Nem adja oda? – Nyerzsin megállt a bedörzsöléssel.

– A lajstromba felvett ugyan, de a parancsnok úgy rendelkezett, hogy tegyem rendbe a padlást. Mire ott végeztem, a Sárkány már befejezte az átadást. Mos mán csak hetfűn…

– Eh, a bitangok! – mondta fogát kimutatva búsan Nyerzsin.

– Pópákat megítélni ott az ördög – szólt legyintve Szpiridon, és Szologgyinra sandított, akit kevéssé ismert. – Na, én mán megyek is.

És Szpiridon – kucsmájában, amelynek füle mulatságosan oldalt lógott, akár a kuvaszé – az őrség felé indult, oda, ahová őrajta kívül egy rabot sem engedtek.

– Hát a fejsze? Szpiridon! Hol a fejsze? – kapott észbe Szologgyin.

– Maj’ hozza az ügyeletes – válaszolta Szpiridon, és eltűnt.

– No – szólt Nyerzsin, és erősen dörzsölte a mellét meg a hátát a darázsfészkes törülközővel –, nem tudtam Anton kedvére tenni. Azt mondtam a Hetesről, hogy az olyan, akár „egy részeg ember hullája a marfinói kerítés tövében”. Erre még tegnap este azt ajánlotta, hogy menjek át a kriptografikus csoportba, és én megtagadtam.

Szologgyin megcsóválta fejét, gúnyosan vagy inkább rosszallóan elnevette magát. Ahogy nevetett, világosszőke, de már őszülő, gondosan

nyírt bajusza és ugyanolyan kis szakálla között megcsillant egy cseppet sem szuvas, makkegészséges, de külső erővel megrongált fogainak gyöngysora:

– Te nem úgy viselkedsz, mint mennyiségtanos, hanem mint egy dalnok.

Nyerzsin egy csöppet sem csodálkozott Szologgyin a „matematikus”-t és a „poétá”-t behelyettesítette ismert hóbortja miatt: az úgynevezett Legeslegnagyobb Világosság Nyelvén kell beszélni, vagyis nem szabad használni *madárnyelvi*, azaz idegen szavakat.

Nyerzsin még mindig ugyanúgy, félmeztelenül, ráérősen szárazra dörzsölte magát a kis törülközővel, és szomorúan azt mondta:

– Hát igen, ez nem éppen rám vall. De hirtelenjében annyira megutáltam mindent, hogy nem kívánok semmit. Ha Szibériába visznek, hát Szibériába… Sajnálattal veszem észre, hogy Ljovkának igaza van: nem vált belőlem szkeptikus. Úgy látszik, a szkepticizmus nem csupán nézetek rendszere, hanem elsősorban természettől függ. Márpedig én szeretnék beleavatkozni az eseményekbe. Sőt talán… a pofájába is vágni valakinek…

Szologgyin kényelmesebb en támaszkodott a kecskelábnak.

– Ennek fölöttébb örülök, barátom. A te fokozott kétkedésed – (az, amit a Látszólag Világos Nyelven „szkepticizmusnak” szoktak nevezni) – elkerülhetetlen volt azon az úton, amely a sátán maszlagolásától(azt akarta mondani: „a marxizmustól”, de nem tudta, mivel helyettesítse az oroszban) – az igazság felé vezet. Te már nem vagy kisfiú – (Szologgyin hat évvel idősebb volt) –, lelkileg meg kell hát határoznod magad, meg kell értened, milyen a jó és a rossz kölcsönös viszonya az emberi életben. És választanod kell.

Szologgyin sokatmondóan nézett Nyerzsinre, de az nem nyilvánította ki abbéli szándékát, hogy nyomban belehatoljon a jó meg a rossz viszonyába, és válasszon közöttük. Gleb felvette kicsiny ingét a testére, és a kezeslábason mind a két karját átdugva, kitérően azt válaszolta:

– Ilyen fontos bejelentéskor miért nem figyelmeztetsz, arra, hogy gyengeelméjű vagy és „hibaforrás”? – Mintha először látná, felütötte homlokát és barátjára nézett. – Ide hallgass, azért mégis van benned…”Az igazság fénye” meg „a prostitúció” erkölcsi jó? És a Puskinnal vívott párbajban d’Anthesnek volt igaza?

Szologgyin, elégedett mosolyban, kimutatta felül kerekded, hosszúkás fogainak csorba sorát.

– De azt hiszem, ezeket a tételeket sikerrel megvédtem. Nemde?

– No igen, de hogy egy koponyában, egy mellkasban…

– Ilyen az élet, tanuld meg. Elárulom neked: én olyan vagyok, mint az összerakható fatojás. Bennem kilenc szféra van!

– A szféra – idegen szó!

– Bocsánat. Látod, mennyire nem vagyok leleményes. Bennem kilenc – *gömbfelület* van. És ritkán engedem, hogy valaki meglássa a belsőket. Ne felejtsd el, hogy zárt sisakrostély alatt élünk. Az egész élet zárt sisakrostély alatt folyik! Minket – kényszerítettek rá. De az emberek általában is, enélkül is bonyolultabbak, mint a regények rajzolják őket elénk. Az írók igyekeznek teljesen megmagyarázni nekünk az embereket – de az életet sohasem ismerjük meg teljesen. Ezért szeretem Dosztojevszkij: Sztravrogin! Szvidrigajlov! Kirillov! Micsoda emberek! Minél közelebbről megismerkedel velük, annál kevésbé érted őket.

– Apropó, Sztavrogin – ez honnan való?

– Az *Ördögök*ből! Nem olvastad? – kérdezte meglepődve Szologgyin.

Nyerzsin a darázsfészkes, nedves, kurta törülközőt sál gyanánt a nyakába akasztotta, a fejére csapta ócska tiszti frontkucsmáját, amely a varrások mentén már szétszakadozott.

– Az *Ördögök*et? Ugyan, az én nemzedékem… Mit képzelsz? Honnan vettem volna? Hisz az – ellenforradalmi irodalom! Egyszerűen veszélyes! – Felvette a vattakabátot is. – De általában nem értek egyet veled. Talán amikor az újonc átlépi a cella küszöbét, te pedig lecsüngsz rá a priccsről, áthasítod a szemeddel, talán nem értékeled mindjárt, az első pillanatban a legfontosabb szempontból: ellenség-e vagy jóbarát? És az a csodálatos, hogy mindig csalhatatlanul! Te meg azt mondod, olyan nehéz megérteni valakit. Itt van példának: hogyan találkoztunk mi? Akkor érkeztél a saraskába, mikor a mosdó még a főlépcsőn állt, emlékszel?

– Igen, igen.

– Reggel lefelé megyek, és valami léha dalocskát fütyörészek. Te meg éppen törülköztél, és a félhomályban felemelted az arcodat a törülközőből. És – sóbálvánnyá váltam. Úgy tetszett, szentképet látok! Később aztán tapasztaltam, hogy… nem akarok hízelegni… egy cseppet sem vagy szent…

Szologgyin kacagásban tört ki.

– …A te arcod egyáltalán nem lágy, de azért nem mindennapi… így hát rögtön bizalmat éreztem irántad, és öt perc múlva már elmondtam egyet-mást…

– Meg is lepődtem a hebehurgyaságodon.

– De ilyen szemmel nem lehet valaki besúgó!

– Nagyon rossz, hogy könnyen át lehet látni rajtam. A lágerben középszerűnek kell látszani.

– És amikor megelégeltem, hogy evangéliumi kinyilatkoztatásaidat hallgassam, még aznap odavetettem egy kis kérdést…

– …Karamazovit.

– Hát igen, emlékszel rá!… Mit tegyünk a megrögzött köztörvényesekkel? És mit feleltél? Agyonlőni mind! Így volt?

Nyerzsin most is úgy nézett Szologgyinra, mintha ellenőrizné: hátha nemet mond.

De Dmitrij Szologgyin szeme párjának kéksége háborítatlan volt. Karját a mellén festőien keresztbe fonva – ez a testtartás nagyon illett neki –, emelkedetten azt mondta:

– Barátom! Csak azok, akik tönkre akarják tenni a kereszténységet, csak azok próbálják rákényszeríteni, hogy a heréltek vallásává váljék. Am a kereszténység az erős lelkűek hite. Bátornak kell lennünk ahhoz, hogy lássuk, mi a rossz a világban, és kiirtsuk gyökerestül. Várj csak, te is eljutsz Istenhez. A te semmiben nem hivésed gondolkodóembernek nem talaj, ez a lélek szegénységére vall.

Nyerzsin sóhajtott egyet.

– Tudod, én még csak nem is ellenzem, hogy valaki elismerje a Világ Teremtőjét, a mindenség bizonyos Legmagasabb Értelmét. Sőt – ha úgy tetszik – még érzékelem is. De ha megtudnám, hogy nincs Isten, talán kevésbé lennék morális?

– Ok-vet-le-nül!!!

– Nem gondolom. És miért akarod okvetlenül, miért akarjátok mindig azt, hogy feltétlenül ne csak Istent általában, hanem okvetlenül, konkrétan a keresztény Istent, a Szentháromságot ismerjem el meg a szeplőtelen fogantatást?… És miben inog meg a hitem, az én filozófiai deizmusom, ha megtudom, hogy az evangéliumi csodák közül egy sem történt meg soha? Hát semmiben!

Szologgyin szigorúan felemelte kezét, és kinyújtotta mutatóujját. – Nincs más út! Ha a hitnek csak egyetlen dogmájában, az Írásnak csak egyetlen szavában is kételkedel – már összeomlott az egész!!! Istentagadó vagy!

Úgy szelte át a levegőt a karjával, mintha szablya volna benne.

– Hát így lökitek el az embereket! Mindent vagy semmit! Semmilyen kompromisszumot, semmilyen engedményt! És ha egészében nem tudom

elfogadni? Mit hozzak fel érvként? Mivel védekezzem? Ezért azt mondom hát: csakis azt az egyet tudom, hogy nem tudok semmit.

Szókratész inasa fogta a fűrészt, és a másik fogantyú ját odanyújtotta Szologgyinnak.

– Rendben van, ezt nem fűrészelés közben… – egyezett bele Szologgyin.

Már mind a ketten lecsillapodtak, és vígan fogtak a fűrészeléshez. A fűrész széjjelfröcskölte a fakéreg barna porát. Nem olyan ügyesen ment, mint Szpiridonnal, de mégis könnyedén. A két barát sok reggelen át összefűrészelődött, úgyhogy őnáluk minden kölcsönös szemrehányás nélkül megoldódott a dolog. Azzal a különös buzgalommal és élvezettel fűrészeltek, amelyet az önként vállalt, semmiképp sem kényszerű munka ád.

Csak a negyedik vágás előtt dörmögte a szemmel láthatóan kivörösödött Szologgyin.

– Aztán nehogy beleakadjon a bütyökbe…

A negyedik hasáb után pedig Nyerzsin azt mormogta: – Nagyon bütykös a nyomorult.

Az illatos – hol fehér, hol sárga – fűrészpor a fűrészelők nadrágjára és cipőjére hullt. Az egyenletes munka nyugalmat hozott, és átalakította a gondolkodást.

Nyerzsin, aki ma rossz hangulatban ébredt, most azt gondolta, hogy a lágerek csak az első évben tudták letaglózni; hogy most már egészen másképpen lélegzik: nem fogja kivonni magát a kétkezi munkából, nem fog félni a közös sorstól, hanem az élet mélységeinek ismeretében, lassan kijár a reggeli eligazításra vattakabátban, amely vakolattörmelékkel, mazuttal van összemázolva, *húzni fogja a gumit* az egész tizenkét órás munkanapon át – és ez így megy a büntetés lejártáig, mind az öt éven át. Öt év – nem tíz. Öt évet túl lehet élni. Csak állandóan észben kell tartani: a börtön nemcsak átok, hanem áldás is.

Így elmélkedett, ahogy húzogatta a fűrészt, valahányszor őrá került a sor. És semmiképp sem képzelhette azt, hogy a párja, maga felé is húzogatva a fűrészt, a börtönre csupán tisztára átokként gondol, amelytől valamikor csak meg kell szabadulni!

Szologgyin most arra, az őneki szabadulást ígérő, nagy sikerre gondolt, amelyet teljes titokban, az utóbbi hónapok során kincstári munkájában elért. A döntő ítéletet erről a munkáról a reggeli után kell meghallgatnia, de már most előre látja, hogy jóvá fogják hagyni. Szologgyin féktelen büszkeséggel

gondolt most agyára, amely legyengült hol a nyomozások, hol a lágerbeli koplalás sok-sok esztendeje alatt, annyi évig meg volt fosztva a foszfortól, és most, lám, mégis meg tudott birkózni egy igen bonyolult mérnöki feladattal! Ahogy ez a negyvenes évek felé közeledő férfiaknál megfigyelhető – felszárnyal bennük az életerő! Kivált ha fölös ondójuk nem gyermekek nemzésére használódik el, hanem titokzatos módon erős gondolatokká alakul át.

27. Egy kis módszertan

Eközben pedig fűrészeltek, fűrészeltek, és testük kihevült, arcuk forróságot árasztott, a vattakabátjukat már a rönkökre dobták, a hasábok jókora halomban magasodtak a baknál – de fejsze még mindig nem volt sehol.

– Nem lesz már elég? – kérdezte Nyerzsin. – Aztán majd felhasogatjuk.

– Pihenjünk – egyezett bele Szologgyin, és otthagyta a fűrészt, ahogy ide-oda hajladozó lapjával pengett.

Mindketten levették kucsmájukat. Nyerzsin sűrű haja és Szologgyin ritkuló haja párállott. Mélyeket lélegzettek. A levegő szinte átjárta belsejük legáporodottabb zugát is.

– De ha most lágerbe küldenek, mi lesz az Új Zavaros Időkre – ez azt jelentette: a forradalomra – vonatkozó munkáddal?

– Hogyhogy mi lesz? Hiszen itt sem kényeztettek el. Egyetlen sor őrzése itt is ugyanígy föld alatti börtönnel fenyeget, mint ott. Itt sem engednek be nyilvános könyvtárba. A levéltárakhoz bizonyára halálomig sem bocsátanak. Ha pedig tiszta papír kell nyírfa- meg fenyőháncsot a tajgában is találok. A fölényemet meg semmiféle motozással sem vehetik el:az a keserűség, amelyet magam tapasztaltam, és mások arcán látok, talán hozzásegít ahhoz, hogy jó néhány feltevést sugalmazzak a történelmet illetően, mi? Hogy gondolod?

– Nagy-sze-rű!!! – felelte Szologgyin, és sűrű levegőt lehelt ki. – Tehát már rádöbbentél egyre s másra. Tehát már lemondtál arról, hogy előbb tizenöt évig elolvasol minden könyvet, amely a szóban forgó kérdésről szól?

– Részint – igen, részint meg – honnan vegyem őket?

– „Részint” nélkül! – kiáltott fel figyelmeztetően Szologgyin. – Értsd meg: a gondolat!!! – Felvetette és hirtelen felemelte karját. A kezdeti erős gondolat határozza meg minden tett sikerét! És ennek a gondolatnak – a *sajátodnak* kell lenni. A gondolat, mint az élő fa, csak akkor terem gyümölcsöt, ha természetesen fejlődik. A sok könyv és a mások véleménye pedig – olló, elnyírja a gondolatok életét! Először neked kell megtalálnod minden gondolatot és csak azután egybevetni a könyvekkel.

Szologgyin fürkészően tekintett barátjára:

– De azt a harminc piros kötetet változatlanul el akarod olvasni az első betűtől az utolsóig?

– Igen! Lenint megérteni annyit jelent, mint megérteni a forradalom felét. És Lenin ugyan hol mutatkozna meg jobban, mint a könyveiben? Azokat pedig megtalálom mindenütt, bármelyik falusi könyvtárban.

Szologgyin arca elsötétült, feltette kucsmáját, és – kényelmetlenül leült a fűrészbakra.

– Te őrült vagy. Teletömöd a fejedet maszlaggal! Semmire se mégy majd. Kötelességem, hogy óva intselek.

Nyerzsin is levette kucsmáját a bak szarváról, és leült a hasáb ok halmára.

– Légy méltó… a tudományodhoz, a mennyiségtanhoz. Alkalmazd a csomópontok módszerét. Hogyan tanulmányozunk minden ismeretlen jelenséget? Hogyan tapogatunk ki minden felvázolt görbét? Összefüggően? Vagy külön-külön pontok szerint?

– Már világos! – sürgette Nyerzsin, mert nem szerette a terjengősséget. – Keressük a szakadáspontokat, a holtpontokat, aztán extremálisakat, és végül a nullapontokat. És máris kezünkben van az egész görbe.

– Akkor miért ne lehetne ezt… történelmi személyre alkalmazni?!

Egyetlen szempillantással fogd át Lenin életét, lásd meg benne a fokozatosság főbb megszakításait, a hirtelen irányváltásokat – és csak azt olvasd el, ami őrá vonatkozik. Hogyan viselkedett *ezekben* a pillanatokban? Itt van – az egész ember. A többire egyáltalán nincsen szükséged.

– Tehát amikor azt kérdeztem tőled, mit tegyünk a köztörvényesekkel, akkor – bár sejtelmem sem volt róla – a csomópontok módszerét alkalmaztam terád is?

Elhárító, gunyoros mosoly húzta szűkre Szologgyin szemhéját sugárzó szeme körül. Gondba merülten magára dobta a vattakabátot, és most másképpen ült a fűrészbakon, de még mindig ugyanolyan kényelmetlenül.

– Felizgattál, Glebcsik. Most már hirtelen is elutazhatsz. Megválunk egymástól. Egyikünk elpusztul. Vagy mind a kettőnk. Megérjük-e, amikor nyíltan találkoznak és beszélgetnek majd az emberek? Szeretném, . ha lenne még annyi időm, hogy megosszak veled legalább… legalább néhány következtetést arról az útról-módról, hogyan kell megteremteni az egységet a cél, a megvalósító és a munkája között. Esetleg hasznodra válnak. Engem persze nagyon zavar a hebegésem, de bármilyen esetlenül is, valahogy csak kifejtem…

Ez jellemző volt Szologgyinra! Mielőtt gondolatával tündökölne, okvetlenül lecsepüli magát.

– Hát igen, gyenge az emlékezőtehetséged! – noszogatta és segített neki Nyerzsin. – Azt is elfelejtetted, hogy te vagy „a hibák gyűjtőedénye”…

– Igen, igen, épp erről van szó – erősítette meg tünékeny mosollyal Szologgyin. – Nos hát, ismerve tökéletlenségemet, a börtönben, sok éven át, kidolgoztam magamnak ezeket a szabályokat, amelyek vasabroncsként összefogják az akaratot. Ezek a szabályok mintegy *általános ránézést* jelentenek a munka *megközelítésének útjaira*.

Ez – a metodika, fordította le szokása szerint a Legeslegnagyobb Világosság Nyelvéről Nyerzsin. Fázott a válla, így hát ő is magára vetette a vattakabátot.

A nőttön-növő napfénytől világossá vált, hogy hamarosan ott kell hagyniuk a tűzifát, és a reggeli ellenőrzésre menniük. A szakosított börtön törzskara előtt, a távolban, a varázslatos fehér díszt öltött marfinói hársak csoportja alatt homályosan látszottak a reggeli sétájukat végző foglyok. A sétálók közül kimagasodott Kondrasov-Ivanov, az ötvenéves képzőművész egyenes, sovány alakja és Merzsanovnak, Sztálin egykori házi, de most már elfelejtett építészének vállban görnyedt, de szintén hórihorgas figurája. Látni lehetett azt is, ahogy Lev Rubin, aki jól kialudta magát, most próbál kitörni „a tűzifa felé”, de a felügyelő már nem engedi: késő.

– Nézd, ott van a torzonborz szakállú Ljovka.

Felnevettek.

– Tehát ha akarod, minden reggel elmondok néhány tételt közülük.

– Rajta. Próbáljuk meg.

– No például: hogy fogadjuk a nehézségeket?

– Ne csüggedjünk?

– Az kevés.

Szologgyin most Nyerzsin mellett a zónára, a sűrű, apró cserjékre nézett, amelyeket kibolyhozott a zúzmara, és éppen csak megérintett kelet valószerűtlen rózsaszínűsége: a nap habozott, mutassa-e magát vagy ne. Szologgyin világos, göndör szakállas, ugyancsak világos, rövid bajuszos, fegyelmezett, soványkás arca valahogyan Alekszandr Nyevszkij képére emlékeztetett.

– Hogyan fogadjuk a nehézségeket? – kérdezte, mint egy igehirdető. – Az ismeretlen területén rejtett *kincsnek* kell tekinteni a nehézségeket. Rendszerint minél nehezebb, annál hasznosabb a dolog. Nem annyira

értékes, ha a nehézségek a saját magaddal való harcodból keletkeznek. De mikor a nehézségek a tárgy fokozódó ellenállásából erednek, az *nagyszerű!!!* – A rózsaszínű hajnal mintha átsuhant volna Alekszandr Nyevszkij kipirult arcán, és magában hordozná a nehézségek visszfényét, amelyek olyan nagyszerűek, akár a nap! – A kutatás leghatásosabb útja: a legnagyobb külső ellenállás, a legkisebb belső.

A kudarcokat úgy kell tekinteni, mint további erőfeszítések alkalmazásának és az akarat tömörítésének szükségességét. Ha pedig már jelentős erőfeszítéseket tettél, annál örvendetesebbek a kudarcok! Ez azt jelenti, hogy feszítőrudunk a kincset rejtő vasládára koppant!!! És a megnövekedett nehézségek leküzdése annál is értékesebb, mert a kudarcokból ered a megvalósító fejlődése, amely arányos azzal, milyen nehézségbe ütközik az illető.

– Ez már döfi! Pompás! – szólt a hasábhalomról Nyerzsin.

– Ez nem jelenti azt, hogy sohasem szabad lemondani a további erőfeszítésekről. Feszítővasunk kőre is koppanhatott! Ha erről meggyőződtél, vagy ha nem elégségesek az eszközök, vagy pedig élesen ellenséges környezetben le lehet mondani még magáról a célról is. De fontos, hogy a lehető legszigorúbban okold meg, miért mondasz le!

– Ezzel már… nem nagyon… értek egyet – szólt vontatottan Nyerzsin. – Milyen környezet ellenségesebb a börtönnél? Hol kevésbé elégségesek az eszközeink? És mégis végezzük a magunk dolgát. Most lemondani – talán annyit jelent, mint örökre lemondani.

A hajnal színárnyalatai végighaladtak a cserjésen, és már kioltották őket – összefüggő szürke fellegek.

Szologgyin mintha elfordította volna szemét azokról a kőtáblákról, amelyekről felolvasta a tízparancsolatot, szórakozottan lefelé, Nyerzsinre tekintett. Majd egy kissé énekelve, ismét mintegy szavalni kezdett:

– Most jól figyelj: az utolsó hüvelykek szabálya! Az utolsó hüvelykek területe – a Legeslegnagyobb Világosság Nyelvén rögtön érthető, mi ez. A munka már majdnem be van fejezve, a célt már majdnem elértük, mintha mindent leküzdöttünk, bevégeztünk volna, de a dolog minősége – nem egészen *az!* Még utánigazításra, talán további kutatásokra van szükség. A fáradtságnak és az önelégültségnek ebben a pillanatában különösen csábító abbahagyni a munkát, anélkül hogy elértük volna a minőség csúcsát. Az utolsó hüvelykek területén nagyon-nagyon bonyolult munka, de különösen értékes, mert a legtökéletesebb eszközökkel megy végbe! Az utolsó

hüvelykek szabálya épp abban áll, hogy erről a munkáról ne mondjunk le! És ne is halogassuk, mert a megvalósító gondolatai elmennek az utolsó hüvelykek területéről! És nem szabad rá sajnálni az időt, mert a cél mindig a tökéletesség elérése, nem pedig a mielőbbi befejezés!!!

– Nagy-gyon jó! – suttogta Nyerzsin.

Szologgyin egészen más, nyersen gunyoros hangon azt mondta:

– Mi van magával, alhadnagy? Nem ismerek magára. Miért tartotta vissza a fejszét? Már nem maradt időnk hasogatni.

Nagyelasin, a holdvilágképű alhadnagy, nemrégen még törzsőrmester volt. Azután, hogy tisztté léptették elő, a saraska rabjai, akik melegen éreztek iránta, *almesternek* keresztelték el.

Most, mihelyt odatipegett, és mulatságosan fújtatva átadta a fejszét, bűnbánóan elmosolyodott, és szaporán azt felelte:

– Nem, Szologgyin, nagyon-nagyon kérem, hasogassanak! A konyhában egy szál tűzifa sincs, nincs mivel ebédet főzni. El se tudják képzelni, mennyi munkám van maguk nélkül is!

– Mi-cso-da?! – szólt prüszkölve Nyerzsin. – *Munkája*? Alhadnagy! Hát maga – munkát végez?

Az ügyeletes tiszt Nyerzsin felé fordította holdvilágképét. Homlokát összeráncolva, emlékezetből azt válaszolta:

– „A munka az ellenállás leküzdése.” Gyors járás közben leküzdöm a levegő ellenállását, tehát én is munkát végzek. – És közönyös akart maradni, de mosoly világította be az arcát, amikor Szologgyin és Nyerzsin egyszerre felkacagott az enyhén fagyos levegőben. – Tehát hasogassanak, kérem!!!

És megfordulva a szakbörtön törzskara felé tipegett, ahol épp ebben a pillanatban tűnt fel Klimentyev alezredesnek, a törzs főnökének köpenyes, feszes alakja.

– Glebcsik! – mondta meglepődve Szologgyin. – Csal a szemem?

Klimantiadisz? – (Ez az esztendő volt, amikor az újságok sokat írtak a görög politikai foglyokról, akik a cellájukból táviratokat küldözgettek minden parlamentnek és az ENSZ-nek azokról a csapásokról, amelyeket átéltek. A saraskában – ahol a rabok még a saját feleségüknek sem mindig küldhettek még levelezőlapot sem, nem is szólva külhoni parlamentekről – szokássá vált, hogy a börtönbeli fejesek családnevét elgörögösítsék; Misinopulosz, Klimentiadisz, Sikinidisz.) – Miért jön be Klimentiadisz vasárnap?

– Hát nem tudod? Hat ember beszélőre megy.

Nyerzsinnek korábban említették ezt, és megint keserűség öntötte el a lelkét, amely a reggeli favágás alatt már felderült. Majd egy év múlt el legutóbbi beszélőjének ideje óta, nyolc hónapja, hogy kérvényt nyújtott be – nem utasították vissza, de nem is engedélyezték. Ennek többek között az is volt az oka, hogy Nyerzsin a feleségének egyetemi aspirantúrára való felkészülését figyelembe véve, nem adta meg a címét, azt a diákotthonét, amelyben lakott, hanem csak poste restante-ot – a börtön pedig nem akart poste restante leveleket továbbítani. Nyerzsin – hála összpontosított belső életének – mentes volt az irigységtől: más, érdemesebb fogolytársainak sem a munkabére, sem a táplálkozása nem kavarta fel nyugalmát. De a beszélőkkel elkövetett igazságtalanság tudata, az, hogy némelyek minden két hónapban mennek beszélőre, az ő könnyen sebezhető felesége pedig majd eleped, és börtönök erődfalai tövében őgyeleg – ez a tudat marcangolta.

Ráadásul ma születésnapja van.

– Mennek? Há-át igen… – irigykedett ugyanolyan keserűen Szologgyin is. – A besúgókat minden hónapban viszik. Én pedig most már sose láthatom többé az én Nyinocskámat.

(Szologgyin nem használta azt a kifejezést, „a büntetésem leteltéig”, mert megtapasztalhatta, hogy a büntetések esetleg nem telnek le soha.)

Csak nézte hát, ahogy Klimentyev elálldogál egy darabig Nagyelasinnal, aztán bemegy a törzskarhoz.

Majd egyszeriben gyorsan beszélni kezdett:

– Gleb! Hiszen a te feleséged ismeri az enyémet. Ha beszélőre visznek, igyekezz megkérni Nagyát, hogy kutassa fel Nyinocskát, és adjon át… csak négy szót rólam – (az égre pillantott) –: szeret, meghajol előtted, istenít!

– De hát megtagadták tőlem a beszélőt, mit akarsz? – bosszankodott Nyerzsin, és azon ügyeskedett, hogy félbevágjon egy hasábot.

– Odanézz!

Nyerzsin hátratekintett. Az almester feléjük tartott, és messziről intett neki egy ujjával; Gleb úgy szalad feléje, mint egy kisfiú, elejtette a fejszét, és vattakabátjával, rövid pengéssel, a földre döntötte az odatámasztott fűrészt.

Szologgyin figyelte, ahogy az almester bevezeti Nyerzsint a törzskarhoz, aztán egy hasábot felállítva, olyan elkeseredéssel sújtott le rá, hogy nemcsak kétfelé hasította, hanem a földbe vágta a fejszét is.

A fejsze – különben – kincstári volt.

28. Az almester munkája

Nagyelasin alhadnagy nem hazudott, amikor a munka meghatározását idézte az iskolai fizikakönyvből. Bár a munkája kétnaponként csak tizenkét óra hosszat tartott, fáradságos volt – tele szaladgálással a különböző szinteken – és a legnagyobb mértékben felelősségteljes!

Különösen fáradságos ügyelet adódott az elmúlt éjszaka. Alig lépett szolgálatba este kilenckor, éppen csak megszámolta a foglyokat, megállapította, hogy mind – szám szerint kétszáznyolcvanegy fő – a helyén van, kiengedte őket esti munkára, felállította az őrszemeket (a lépcsőpihenőn, a törzskar folyosóján, járőrt indított el a szakbörtön ablakai alatt), máris elvonták az új rabszállítmány megvacsoráztatásától és elhelyezésétől: Misin őrnagy operatív meghatalmazotthoz rendelték, aki még nem ment haza.

Nagyelasin kivételes ember volt nemcsak a börtönőrök (vagy ahogy mostanában nevezték őket: a börtönbeli dolgozók) között, hanem általában honfitársai közt is. Abban az országban, ahol a vodka jóformán a szó alakjában sem különbözik a vodától, a víztől, Nagyelasin még náthásan se nyelt le egy korty vodkát sem. Abban az országban, ahol minden második ember kijárta a káromkodás láger- vagy frontakadémiáját, ahol nemcsak részegek káromkodnak ocsmányul, de fesztelenül még gyermekek társaságában is (a gyermekek pedig ártatlan játékaikban), ahol nemcsak a kültelki autóbuszon való felszálláskor, hanem bensőséges beszélgetésekben is szitkozódni szoktak – Nagyelasin nem tudta szidni az anyját senkinek, sőt még olyan szavakat sem használt, mint „fene” vagy „bitang”. Ha mérges volt, csak az volt a szavajárása: „a macska rúgja meg!” – de többnyire ezt se hangosan mondta.

Most is azt mondta magában: „a macska rúgja meg!” – és az őrnagyhoz sietett.

Misin operatív meghatalmazott – akit Bobinyin a miniszterrel folytatott beszélgetés során igazságtalanul ingyenélőnek nevezett – a betegesen elhájasodott, lila képű őrnagy ezen a szombat estén, rendkívüli körülmények miatt, ott maradt *dolgozni*, és ezeket a feladatokat tűzte Nagyelasin elé:

– ellenőrizze, megkezdődött-e már a német és a lett karácsony ünneplése;
– csoportonként írja össze mindazokat, akik megünneplik a karácsonyt;
– személyesen, úgyszintén a tízpercenként odaküldendő közbörtönőrök révén figyelje, nem isznak-e bort ebből az alkalomból, miről beszélgetnek, és főként: nem folytatnak-e szovjetellenes agitációt;
– lehetőség szerint találjon eltérést a börtön házirendjétől, és vessen véget ennek a képtelen vallási dőzsölésnek.

Nem azt mondta: vessen véget, hanem azt: „lehetőség szerint… vessen véget.” A karácsony békés megünneplése nem volt egyértelműen tiltott cselekedet, de Misin elvtárs pártszerű szíve ezt sem bírta elviselni.

Nagyelasin alhadnagy – a közömbös téli hold fizimiskájával – emlékeztette az őrnagyot, hogy ő maga nem tud németül, nem tud lettül, még kevésbé a börtönőrei (azok még oroszul is eléggé rosszul tudogattak).

Misinnek eszébe jutott, hogy az alatt a négy év alatt, amíg német hadifoglyok lágerét őrző század biztosa volt, csak három szót tanult meg:

„Halt!”, „zurück!” és „weg!” – így hát csökkentette az utasítások számát.

Nagyelasin meghallgatta a parancsot, sután tisztelgett (időről időre alaki kiképzésben részesültek), aztán indult, hogy elhelyezze az újonnan érkezetteket; erre vonatkozóan ugyancsak volt egy listája az operatív meghatalmazottól: kit milyen szobába és milyen ágyra tegyen. (Misin nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy tervszerűen, központilag osszák el a helyeket a börtönszobákban; ahol egyébként egyenletesen szétszórva – informátorai voltak. Tudta, hogy a legőszintébb beszélgetések nem napközben, a dolgos sürgés-forgásban, hanem elalvás előtt folynak, a legzordabb szovjetellenes megnyilatkozások pedig reggelre esnek, így hát különösen fontos az ágyuknál figyelni az embereket.)

Aztán Nagyelasin – ahogy megparancsolták – egyszer bement minden szobába, ahol a karácsonyt ünnepelték; mintha fel akarná becsülni, hány wattos villanykörték lógnak ott. Majd börtönőröket küldött oda – egyszer. És mindenkit lajstromba vett.

Aztán megint maga elé rendelte Misin, és Nagyelasin átadta lajstromát. Misin érdeklődését különösképpen felkeltette az, hogy Rubin a németekkel volt. Ezt a tényt bevezette mappájába.

Aztán eljött az ideje, hogy Nagyelasin leváltsa az őrszemeket, és eligazodjék két börtönőr vitájában: melyiküknek kellett többet ügyelni a múltkor, és ki kinek tartozik.

Majd a takarodó következett, a vita Prjancsikovval a forró víz dolgában, végül minden cella sorra járása, a fehér fény eloltása és a kék felgyújtása jött. Ekkor ismét hívatta Misin őrnagy, aki még mindig nem ment haza (otthon beteg volt a felesége, és nem akaródzott egész este az asszony panaszkodását hallgatni). Misin őrnagy karosszékben ült, de Nagyelasint továbbra is állni hagyta, és arról faggatta: az ő megfigyelése szerint kivel szokott sétálni Rubin, és a legutóbbi héten nem fordultak-e elő olyan esetek, amikor is kihívóan beszélt a börtönadminisztrációról, vagy a tömeg nevében nem nyilvánított-e valamilyen követelést.

Nagyelasin különleges helyet foglalt el kollégái, az Állambiztonsági Minisztérium tisztjei, a börtönőrök „műszakának” parancsnokai között. Sokat és sűrűn szidták. Veleszületett jósága sokáig akadályozta, hogy a Szerveknél szolgáljon. Ha nem alkalmazkodik, már rég kirúgják, sőt esetleg el is ítélik. Nagyelasin, természetes hajlamát követve, sosem volt goromba a foglyokkal, őszinte jóindulattal mosolygott rájuk, és amiben csak tudott segíteni, minden apróságban segített. Ezért aztán szerették a foglyok, sohasem panaszkodtak rá, ellenére nem cselekedtek, és előtte nem feszélyezték magukat a beszélgetésben. Ő pedig figyelte, hallgatta őket, és mivel eléggé művelt volt, külön noteszba mindent feljegyzett – és az e noteszból merített anyagokat rendszeresen jelentette parancsnokainak, ezzel kárpótolta őket más szolgálati mulasztásaiért.

Most is elővette noteszát, és jelentette az őrnagynak, hogy decembertizenhetedikén összevissza csoportban jöttek az ebéd utáni sétából a foglyok az alsó folyosón, ő meg a nyomukban haladt. A foglyok azt morogták, hogy holnap vasárnap lesz, de a parancsnokságtól nem lehet sétát kikönyörögni, Rubin meg azt mondta nekik: „Ugyan mikor értitek meg már, fiúk, hogy ezeket a bitangokat nem lágyítjátok meg semmivel?”

– Így mondta: „ezeket a bitangokat”? – kérdezte a lila Misin.

– Így mondta – erősítette meg jámbor mosollyal a holdvilágképű Nagyelasin.

Misin megint kinyitotta azt a mappát, beírta, és azt parancsolta Nagyelasinnak, hogy külön jelentésben fogalmazza meg az esetet.

Misin őrnagy gyűlölte Rubint, és gyűjtötte ellene a terhelő adatokat.

Misin, mihelyt szolgálatba lépett Marfinóban, és megtudta, hogy Rubin, a volt kommunista, mindenütt azzal henceg: lélekben az maradt, tekintet nélkül a leültetésre, maga elé rendelte: beszélgessenek az életről általában és az *együttműködésről* különösen. De kölcsönös megértést nem sikerült elérni. Misin pontosan úgy állította a kérdést Rubin elé, ahogy a tájékoztató értekezleteken ajánlották:

– ha maga szovjet ember – akkor *segít* nekünk;
– ha nem segít – akkor nem szovjet ember;
– ha pedig nem szovjet ember, akkor – szovjetellenes elem, tehát újabb büntetést érdemel.

De Rubin azt kérdezte: „És mivel kell majd írni a feljelentéseket tintával vagy ceruzával?” „Hát jobb lesz tintával” – tanácsolta Misin. „Én már vérrel bebizonyítottam odaadásomat a szovjethatalom iránt, semmi szükségem sincs arra, hogy tintával is bizonyítgassam.”

Így aztán Rubin rögtön megmutatta az őrnagynak, mennyire képmutató és kétszínű.

Még egyszer maga elé rendelte az őrnagy. Rubin ekkor – nyilván álságosan – azzal hárította el az indítványt, hogy ha egyszer leültették, akkor nyilván megvonták tőle a politikai bizalmat, és amíg ez így lesz, ő nem működhet együtt az operatív meghatalmazottal.

Azóta Misin titokban gyűjtött ellene mindent, amit csak tudott. Az őrnagy és az alhadnagy beszélgetése még nem ért véget, amikor az Állambiztonsági Minisztériumból váratlanul megérkezett a személyautó Bobinyinért. Misin, a körülmények ilyen szerencsés találkozását kihasználva, egy szál zubbonyban kiszaladt, és nem tágított a kocsi mellől, hívta melegedni az autóban érkező tisztet, felhívta figyelmét, hogy ő itt ül éjszakánként, sürgette, rángatta Nagyelasint, és – a biztonság kedvéért – megkérdezte magától Bobinyintől, melegen öltözött-e fel (Bobinyin szántszándékkal a lágerbeli vattakabátot vette fel az útra, és nem azt a jó télikabátot, amelyet itt kapott).

Ahogy Bobinyin elment, rögtön berendelték Prjancsikovot. Még kevésbé mehetett haza az őrnagy! Hogy megszépítse a várakozást: kit rendelnek még be, és ki mikor tér vissza, elindult ellenőrizni, hogyan tölti az időt a börtönőrök pihenő váltása (az szenvedélyesen dominózott), és vizsgáztatni kezdte párttörténetből (mivelhogy felelősséget viselt a börtönőrök politikai

színvonaláért). A felügyelők – bár ez is munkaidőnek számított – jogos kelletlenséggel válaszolgattak az őrnagy kérdéseire. Válaszaik a lehető legsiralmasabbak voltak: ezek a harcosok nem emlékeztek Lenin vagy Sztálin egyetlen művének címére sem, sőt azt mondták, hogy Plehanov cári miniszter volt, és január 9-én belelövetett a pétervári munkásokba. Misin jól lehordta Nagyelasint, mert szabadjára engedte csoportját.

Aztán együtt, egy kocsiban, visszajött Bobinyin és Prjancsikov, de nem óhajtottak elmondani semmit az őrnagynak – aludni mentek. Az őrnagy csalódottan, de még jobban felizgatva, ugyanazzal a kocsival elhajtatott, nehogy gyalog kelljen mennie: az autóbuszok már nem jártak.

Azok a felügyelők, akik éppen nem álltak őrt, háta mögött szidták az őrnagyot, és már-már lefeküdtek aludni, sőt Nagyelasin is azt tervezte, hogy fél szemmel szundít egyet, de nem lehetett azt csak úgy: telefonáltak a marfinói objektum körül emelt tornyokban szolgálatot teljesítő fedezet őrszobájából. Az őrparancsnok izgatottan azt közölte: telefonált a délnyugati sarkon álló torony őre. A sűrű ködben is világosan látta, hogy valaki a fáskamra sarkánál meglapulva áll, aztán megpróbál a zóna előtti térség szögesdrótjához kúszni, de az őr kiáltásától megriadva az udvar belsejébe fut. Az őrparancsnok azt is közölte: mindjárt telefonál az ezred törzsének, és jelentést ír a rendkívüli eseményről, de egyelőre arra kéri a szakbörtön ügyeletesét, hogy tartson razziát az udvaron.

Nagyelasin, bár szilárd meggyőződése volt, hogy ez mind csak rémlett az őrnek, hogy a foglyok biztonságosan be vannak zárva az új vasajtók és a négy tégla vastagságú, tartós ódon falak mögé, de maga az a tény, hogy az őrparancsnok jelentést ír, tőle is erélyes tetteket és megfelelő jelentést követelt. Ezért hát riasztotta a pihenő csoportot, és „denevér” lámpákkal végigvezette a ködbe burkolózó nagy udvaron. Ezután elindult, hogy személyesen sorra járjon minden cellát; óvakodott attól, hogy felgyújtsa a fehér fényt (ne legyenek fölösleges panaszok!), a kék fénynél meg nem látott eléggé, keményen beverte hát a térdét egy ágy sarkába, mielőtt zseblámpával megvilágítva az alvó rabok fejét, megszámolta volna őket – kétszáznyolcvanegy fő.

Akkor az irodába ment, és lelkének kristály tisztaságát tükröző világos, gömbölyű kézírással megírta a jelentést a történtekről Klimentyev alezredesnek, a szakbörtön parancsnokának nevére.

Már reggel lett, ideje volt ellenőrizni a konyhát, anyagmintát venni és elrendelni az ébresztőt.

Így telt el Nagyelasin alhadnagy éjszakája, tehát joggal mondhatta Nyerzsinnek, hogy nem ingyen eszi a kenyerét.

Nagyelasin már sokkal több volt harmincnál, ámbár – hála bajusztalan, szakálltalan arcának, frissességének – fiatalabbnak látszott.

Nagyelasin nagyapja és apja szabó volt. Nem valami ragyogóak, de értették a mesterségüket, a köznépet szolgálták ki, nem vetették meg az olyan megrendeléseket sem, hogy fordítsanak ki egy-egy ruhát, varrják át az idősebbét a kicsire, vagy foltozzák meg azt, ami valakinek minél hamarabb kell. Szabónak szánták a kisfiút is, akinek már gyermekkorában megtetszett ez a kedves, szelíd munka, és azzal, hogy figyelt, segített – készült is rá. De véget ért a NEP-korszak. Apjának meghozták az évi adókivetést – befizette. Két nap múlva még egy évit hoztak – apja azt is befizette. A legnagyobb arcátlansággal két nap múlva újabb egyévit hoztak – de most már háromszorost. Apja széttépte az iparengedélyt, levette a cégtáblát, és belépett a szövetkezetbe. A fiút meg hamarosan behívták katonának, onnan a belügyminisztérium seregébe került, később meg átirányították börtönőrnek.

Halványan szolgált. Szolgálatának tizennégy éve alatt más felügyelők három vagy négy hullámban is megelőzték és megelőzték, némelyek már századosok lettek, őneki meg egy hónappal ezelőtt is csak nagy nehezen adták meg az első csillagot.

Nagyelasin sokkal többet értett, mint amennyit fennhangon mondott. Tisztában volt azzal, hogy ezek a foglyok, akiknek nincsenek emberi jogaik, valójában sokszor különbek, mint ő maga. Azonkívül pedig, mivel mindenkinek az a tulajdonsága, hogy másokat is magához hasonlónak vél, Nagyelasin nem tudta olyan véres kezű gonosztevőnek elképzelni a rabokat, amilyeneknek a politikai foglalkozásokon lefestették őket.

Még sokkal világosabban, mint ahogy a munka meghatározására emlékezett abból a fizika tananyagból, amelyet az esti iskolán átvettek, emlékezett a Nagy Lubjanka börtön öt folyosójának minden egyes kanyarára és mind a száztíz cellájának belsejére. A Lubjanka szolgálati szabályzata szerint a börtönőröket kétóránként cserélték, a folyosó egyik részéből a másik részébe küldték át őket (ezt elővigyázatosságból tették, hogy össze ne ismerkedjenek a rabokkal, azok ne beszéljék rá és ne vesztegessék meg őket; egyébként a börtönőrök fizetése magasabb volt, mint az egyetemi előadóké vagy a mérnököké!). És a börtönőr köteles volt benézni minden kémlelőnyíláson, legalább hárompercenként egyszer.

Nagyelasinnak, kitűnő arcmemóriája lévén, úgy rémlett: egytől egyig minden fogolyra emlékszik, aki csak az ő börtönszintjén volt 1935-től 1947-ig (akkor helyezték át onnan Marfinóba) olyan híres vezetőkre is, mint Buharin, és olyan egyszerű fronttisztekre is, mint Nyerzsin. Úgy rémlett, most is felismerné az utcán bármelyiküket bármilyen ruhában – de azok nem tértek vissza az utcára soha. Csak itt, Marfinóban találkozott néhány régi bebörtönzöttel – persze nem adta tudtukra, hogy megismerte őket. Emlékezett rájuk, ahogy az alig egy négyzetméteres területű, vakítóan világos *bokszokban* az erőszakos álmatlanságtól megmerevednek; ahogy cérnaszállal kettévágják a negyvendekás, nyirkos kenyéradagot; ahogy belemélyednek régi szép könyvekbe, amelyekben bővelkedett a börtönkönyvtár; ahogy libasorban, felfrissülni, kifelé mennek; ahogy hátrateszik a kezüket, ha kihallgatásra hívják őket; ahogy a takarodó előtt az utolsó félórában felvidulnak a beszélgetés során; ahogy téli éjszakákon, az éles fénynél a takaróra tett karral fekszenek, amelyet törülközőbe bugyoláltak, hogy melegebbet érezzenek – a házirend megkövetelte, hogy felköltsék azokat, akik a takaró alá dugják, és kivétessék a karjukat.

Nagyelasin a legjobban ezeknek a fehér szakállú akadémikusoknak, papoknak, öreg bolsevikoknak, tábornokoknak és mulatságos külföldieknek a vitáit és beszélgetéseit szerette hallgatni. Hivatalból is kötelessége volt hallgatózni, de a maga kedvéért is hallgatta őket. Nagyelasin szerette volna, ha megszakítás nélkül, elejétől végig hallgathatja valakinek az elbeszélését: hogyan élt korábban az illető, és miért csukták le; de szolgálati kötelessége miatt ez sohasem sikerült. Meghökkentette, hogy ezek az emberek életük törésének és sorsuk eldöntésének vészes hónapjaiban találtak magukban annyi bátorságot, hogy ne a saját szenvedéseikről beszéljenek, hanem ami éppen a szájukra jön: az olasz képzőművészekről, a méhek szokásairól, farkasvadászatról vagy arról, hogyan épít házakat valami Kar-bu-ze – és hogy azokat a házakat nem őnekik építette.

Egyszer pedig Nagyelasinnak alkalma volt hallani egy beszélgetést, amely különösen érdekelte. A rabomobil hátsó terében ült, és két elöl bezárt foglyot kísért. A Nagy Lubjanka börtönből szállították át őket a szuhanovói *üdülőtelepre*, abba a Moszkva környéki reménytelen, baljós börtönbe, ahonnan sokan sírba vagy az őrültekházába távoztak. Maga Nagyelasin nem dolgozott ott, de hallotta, hogy ott válogatott kínzással etették őket: a foglyoknak nem főztek durva, nehéz ételt, mint másutt, hanem aromás, finom ételt hoztak a szomszédos üdülőből. A kínzás az adagokban rejlett: a

fogolynak fél tányér erőlevest hoztak, egynyolcad résznyi bordát, két hasáb sült krumplit. Nem etették, hanem arra emlékeztették őket, mit vesztettek el. Ez sokkal nehezebb volt, mint megenni egy tál üres löttyöt, és hozzájárult ahhoz, hogy megőrüljenek.

Úgy esett, hogy ezt a két rabot a rabomobilban nem különítették el, hanem valami okból együtt szállították őket. Nagyelasin kezdetben a motorzúgástól nem hallotta, mit beszélnek. De aztán valami hiba történt a motorral, a sofőr elment valahová, a tiszt meg a fülkében ült. Nagyelasin a hátsó ajtó rácsán át hallotta a halk beszélgetést. A két fogoly a kormányt és a cárt – nem a mostanit és nem Sztálint – szidta. „Első Pétert szidták. Miben zavarta őket? Elég annyi, hogy szidták, mint a bokrot. Az egyikük többek közt azért hordta le Pétert, mert eltorzította és elvette az orosz népviseletet, ezzel jellegtelenné tette népét másokkal szemben. Ez a fogoly részletesen felsorolta, milyen ruhák voltak, hogyan festettek, milyen alkalmakkor vették fel őket. Azt állította, hogy e ruhák egyes részeit még most sem késő feltámasztani, méltóképpen és kényelmesen egyesíteni kell a mai öltözékkel, nem pedig vakon másolni Párizst. A másik fogoly tréfálkozott – még tudtak tréfálkozni! –, hogy ehhez két ember kellene: egy zseniális szabó, aki egyesíteni tudná mindezt, és egy divatos tenorista, aki viselné ezt a ruhát, lefényképeztetné magát benne, ezek után hamarosan átvenné egész Oroszország.

Ez a beszélgetés különösen felkeltette Nagyelasin érdeklődését, mert a szabóság titkos szenvedélye maradt. A legfőbb politikai börtön tébolytól áthevült folyosóin való ügyelet után megnyugtatta a szövet suhogása, a redők engedékenysége meg a békés munka.

Ő maga varrt minden gyermekére, ő maga varrta feleségének a ruhákat és az öltönyöket magának. De titkolta.

Azt tartották: katonaembernek ez szégyellnivaló.

29. Az alezredes munkája

Klimentyev alezredesnek – ahogy mondani szokták – szurokfekete haja volt, ragyogott, és rásimult a fejére, mintha ráöntötték volna, bár választék osztotta ketté, mintegy harcsabajusszá tapadt össze. Pocakja nem volt, és negyvenöt esztendős létére úgy tartotta magát, mint karcsú, fiatal katona. Még valami: szolgálat közben sose mosolygott, és ez fokozta arcának feketés komorságát.

Noha vasárnap volt, még korábban is érkezett, mint szokott. Amikor javában folyt a foglyok sétáltatása, átvágott a sétálóudvaron, fél szemmel is észrevett minden rendetlenséget, de nem járatta le a rangját, nem avatkozott bele semmibe, hanem bement a szakbörtön törzsének épületébe, menet közben azt parancsolta az ügyeletes Nagyelasinnak, hogy hívja Nyerzsin foglyot, ő maga, Nagyelasin, pedig jelentkezzék. Az alezredes, az udvaron átvágva, különösen figyelemmel kísérte, hogyan igyekeznek a szembejövő rabok közül némelyek minél gyorsabban tovahaladni, mások lassítani, félrefordulni, hogy ne találkozzanak vele, és ne kelljen fölöslegesen köszönniük. Klimentyev hidegen megjegyezte ezt, de nem sértődött meg miatta. Tudta, hogy ez csak részben igazi lenézése tisztségének, inkább restelkedés a társak előtt, a félelem attól, hogy készségesnek látszanak. Ezeknek a foglyoknak csaknem mindegyike, ha egyenként a szobájába hívatja őket, barátságosan, sőt némelyik hízelgően viselkedik. Különféle embereket tartottak rács mögött, különböző volt hát az értékük is. Klimentyev erre már rég rájött. Tisztelte azt a jogukat, hogy büszkék legyenek, de ő maga is rendíthetetlenül ragaszkodott ahhoz a jogához, hogy szigorú legyen. Lélekben katona maradt, így hát, ahogy ő vélte, a börtönbe sem a hóhérok gúnyolódó fegyelmét, hanem a józan katonai fegyelmet hozta.

Felnyitotta dolgozószobáját. Meleg volt odabenn és kellemetlen, áporodott bűz: a radiátorokra ráégett festék szaga. Az alezredes kinyitotta a szellőztetőablakot, levetette köpenyét, és zubbonyában, mint valami páncélban, leült asztalához, és szemügyre vette szabad felületét. A naptár szombati, át nem fordított lapján ez az előjegyzés állt:

„Karácsonyfa?”

Klimentyev alezredes ebből a félig üres dolgozószobából – ahol a termelőeszközök még csak egy vasszekrényből álltak, amely tele volt börtönbeli *aktákkal*, meg egy fél tucat székből, egy telefonból és egy csengőgombból – minden látható összekapcsolás, húzóerő és kis fogaskerekek nélkül is sikerrel irányította háromszáz rab életének külső menetét és ötven börtönőrnek a szolgálatát.

Klimentyev, habár vasárnap hajtatott ide (ezt a vasárnapot hétköznapokon kell majd „lecsúsztatni''), mégpedig egy félórával korábban, megőrizte szokásos hidegvérét és kiegyensúlyozottságát.

Nagyelasin alhadnagy szorongva eléje állt. Jobb és bal orcáján egy-egy kerek, piros folt tűnt elő. Nagyon félt az alezredestől, bár az sok-sok mulasztásáért egyszer sem rontotta el a káderlapját. A csöppet sem katonás, holdvilágképű, mulatságos Nagyelasin hiába próbált vigyázzba állni.

Azt jelentette, hogy az éjszakai ügyelet teljes rendben zajlott le; nem volt semmilyen rendzavarás sem, két rendkívüli esemény történt: az egyikről ebben a jelentésben számol be (Klimentyev elé, az asztal sarkára tette a jelentést, de a jelentés rögtön lerepült, és bonyolult görbét leírva, egy távoli szék alá siklott. Nagyelasin odarohant érte, és visszatette az asztalra), a másik meg Bobinyin és Prjancsikov foglyoknak az állambiztonsági miniszterhez való berendelésében állt.

Az alezredes összehúzta szemöldökét, részletesebben érdeklődött a berendelés meg a visszatérés körülményeiről. Újság persze volt, mégpedig kellemetlen, sőt riasztó. Az 1. számú szakbörtön parancsnokának lenni azt jelentette, hogy mindig kráter szélén jár, és mindig a miniszter szeme előtt van. Ez nem holmi távoli erdei tábor, ahol a táborparancsnok háremet, tréfacsinálókat tarthat, és önkényesen hozhat ítéletet, mint egy kiskirály. Itt meg kell tartani a törvényt, az utasítások szerint kell eljárni, és nem szabad elejteni a személyes haragnak vagy irgalomnak egy cseppecskéjét sem. De Klimentyev épp ilyen volt. Nem gondolta, hogy Bobinyinnak vagy Prjancsikovnak ma éjjel akadt valami panaszkodnivalója azért, mert törvénytelenek volnának a cselekedetei. Hosszú szolgálatának tapasztalatai alapján pedig foglyok rágalmaitól nem tartott. Csakis a bajtársak rágalmazhatják meg.

Aztán átfutotta Nagyelasin jelentését, és mindjárt látta, hogy hülyeség az egész. Éppen azért tartotta Nagyelasint, mert művelt és okos.

De mennyi hibája van! Az alezredes jól beolvasott neki. Részletesen emlékeztette, milyen mulasztásokat követett el a legutóbbi ügyeletekor: két

perccel később vezette ki délelőtti munkára a foglyokat; a cellákban sok ágy hanyagul volt bevetve, Nagyelasin pedig nem tanúsított kellő keménységet: nem rendelte vissza az illető foglyokat a munkából, hogy vessék be az ágyat tisztességesen. Minderről már akkor beszélt neki, de Nagyelasinnak mindez falra hányt borsó volt. Most meg a reggeli sétán? A fiatal Doronyin mozdulatlanul állt közvetlenül a sétaterület határán, feszült figyelemmel szemügyre vette a zónát meg a zóna mögötti térséget, a melegházak felé nézett, ott pedig át van szeldelve a terep, sőt egy szakadék is húzódik: nagyon alkalmas a szökésre. Doronyin büntetése meg huszonöt esztendő – a füle mögött okirat-hamisítás és kétéves össz-szövetségi nyomozás! És a kirendelt őrség közül senki sem követelte, hogy Dorogyin tovább járjon körbe-körbe, és ne maradjon veszteg. Aztán – hol sétált Geraszimovics? Mindenkitől elszakadva, a nagy hársfák mögött, a gépi javítóműhelyek irányában. És milyen *ügy* miatt ül Geraszimovics? Geraszimovics a második börtönbüntetését tölti az „ötvennyolc egy-A miatt, a tizenkilencedik útján”, vagyis tervezett hazaárulás miatt. Nem követett el hazaárulást, de nem is bizonyította be: nem azért utazott a háború első napjaiban Leningrádba, hogy ott bevárja a németeket. Hát arra emlékszik-e Nagyelasin, hogy mind közvetlen megfigyelés, mind a kartotékjuk alapján állandóan tanulmányozni kell a foglyokat? Végül: milyen a külseje magának Nagyelasinnak? Az ingzubbony nincs helyrerántva (Nagyelasin helyrerántotta), kucsmáján félrebillent a csillag (Nagyelasin megigazította), úgy tiszteleg, mint egy fehércseléd – csoda-e hát, hogy Nagyelasin ügyeletessége alatt a foglyok nem vetik be az ágyat? Pedig a be nem vetett ágy – veszélyes lazulás a börtönfegyelemben. Ma az ágyat nem vetik be, holnap fellázadnak, és nem mennek munkába.

Az alezredes azután áttért a parancsokra: azokat a börtönőröket, akiket kijelöltek, hogy beszélőre kísérjék a foglyokat, eligazítás végett a harmadik szobában össze kell gyűjteni. Nyerzsin fogoly hadd álljon még egy darabig a folyosón… Elmehet.

Nagyelasin megizzadva lépett ki. Valahányszor a parancsnokot hallgatta, minden alkalommal őszintén fájlalta, hogy jogos minden szemrehányás, és megfogadta, hogy nem hágja át az utasításokat. De ahogy a szolgálat haladt, megint a foglyok többtucatnyi akaratába ütközött, mindegyik más irányba húzta, mindegyik szeretett volna egy darabka szabadságot, és Nagyelasin nem tudta megtagadni tőlük ezt a kis darabot; remélte: megússza, nem veszik észre.

Klimentyev fogta a töltőtollat, és áthúzta a „karácsonyfa?” bejegyzést a naptárban. Tegnap már döntött.

Még sohasem volt karácsonyfa a szakbörtönben. De a foglyok – ráadásul nem is egyszer, a legkomolyabbak – állhatatosan kérték, hogy az idén karácsonyfát állíthassanak. És Klimentyev gondolkodóba esett: csakugyan, miért ne engedélyezze? Világos volt, hogy a karácsonyfa miatt nem történik semmi rossz, tűz sem lesz – itt mindenki professzor, ami a villanyt illeti. Nagyon fontos, hogy itt is eloszlassák a feszültséget szilvesztereste, mikor az intézet szabad tisztviselői szórakozni mennek Moszkvába. Tudta, hogy a foglyoknak az ünnep előtti esték a legnehezebbek; valaki esetleg kétségbeesett, esztelen cselekedetre szánja el magát. Tegnap felhívta hát a Börtönhivatalt, amelynek közvetlen alárendeltje volt, és próbálta jóváhagyatni a karácsonyfát. Az utasításokban az állt, hogy tilos mindenféle hangszer, de karácsonyfáról sehol sem találtak semmit, ezért hát nem hagyták jóvá, ám nyílt tilalommal sem sújtották. Klimentyev alezredes hosszú és kifogástalan szolgálata szilárd bizalmat adott tetteinek. Klimentyev még az este, a metró mozgólépcsőjén, útban hazafelé elhatározta: no jó, ám legyen karácsonyfa!

És amikor belépett a metrókocsiba, megelégedéssel gondolta magáról, hogy ő voltaképp tevékeny és okos ember, nem holmi irodai fajankó; sőt jó ember, de a foglyok sohasem fogják értékelni ezt, mint ahogy sose tudják meg, kik nem akarták engedélyezni a karácsonyfát, és ki engedélyezte végül is.

De maga Klimentyev valahogy jól érezte magát, hogy így döntött.

Nem sietett betolakodni a kocsiba, mint a többi moszkvai, utolsónak ment be, mielőtt záródott az ajtó, és nem igyekezett ülőhelyet elfoglalni, hanem a vékony fémoszlopba fogódzott, és nézte homályosan visszaverődő, férfias tükörképét az üvegen, amely mögött a fekete alagút meg a kábeles csövek futottak a végtelenbe. Azután az előtte ülő fiatal nőre fordította tekintetér, aki gondosan, de olcsón öltözött: fekete műperzsa bunda, ugyanolyan kis kucsma volt rajta. Degeszre tömött aktatáska hevert a térdén. Klimentyev ránézett, és azt gondolta, hogy bájos arca van, csak kimerült, és tekintetéből hiányzik az érdeklődés a környező világ iránt – fiatal nőnél ez szokatlan.

Ebben a pillanatban épp Klimentyev felé pillantott a nő, de csak annyi ideig néztek egymásra, ameddig – minden kifejezés nélkül megáll valakinek a tekintete egy-egy véletlen útitárson. Ám ezalatt a nő szeme

figyelmes lett: mintha bizonytalan, riadt kérdés villant volna meg benne. Klimentyev, akinek – foglalkozásánál fogva – jó arcmemóriája volt, eközben megismerte az asszonyt, és nem volt rá ideje, hogy tekintetével eltitkolja: felismerte; az asszony pedig észrevette habozását, és ez láthatóan megerősítette sejtését.

Az asszony Nyerzsin fogoly felesége volt, Klimentyev már látta beszélőkön a Tagankában.

A nő összeráncolta homlokát, félrefordította szemét, majd ismét Klimentyevre tekintett. A férfi már az alagútba nézett, de a szeme sarkával érezte, hogy az asszony őrá néz. Ekkor az asszony rögtön határozottan felállt, közel lépett hozzá, úgyhogy a férfi kénytelen volt feléje fordulni.

Határozottan állt fel, de mihelyt felállt, elvesztette ezt a határozottságot. Elvesztette a metrón utazó, önálló fiatalasszony egész függetlenségét, és az egész úgy hatott, mintha ő, aki nehéz táskát cipel, át akarná adni helyét az alezredesnek. Minden politikai fogoly feleségének, vagyis a *nép ellensége* feleségének szerencsétlen sorsa nehezedett rá: bárkihez fordultak, bárhová mentek is, ahol tudnak boldogtalan házasságukról, mintegy maguk után vonszolták féljük lemoshatatlan gyalázatát, mintha mindenki szemében mintegy osztoztak volna annak a sötét gonosztevőnek súlyos bűnében, akire egyszer elővigyázatlanul rábízták sorsukat. És az asszonyok kezdték valóban bűnösnek érezni magukat, amilyennek maguk a *nép ellenségei* – az ő férjeik, akik beletörődtek sorsukba, ellenkezőleg: nem érezték magukat bűnösnek.

Az asszony még közelebb lépett, hogy leküzdje a szerelvény zakatolását, és úgy könyörgött:

– Alezredes elvtárs! Nagyon kérem, bocsásson meg nekem! Hisz ön… a férjem főnöke, ugye? Nem tévedek?

Klimentyev előtt sokéves börtöntiszti szolgálata alatt már sok különféle nő állt fel és állt, úgyhogy semmi szokatlant sem látott félénk megjelenésükben. De itt a metróban, bár az asszony kérlelte, mégpedig nagyon óvatos formában – mindenki szeme láttára –, ez a kérlelő figura illetlennek hatott.

– Miért… állt fel? Üljön vissza – mondta zavartan, és a bundája ujjánál fogva próbálta leültetni.

– Nem, nem! Ennek nincs jelentősége! – hárította el az asszony, és továbbra is állhatatos, szinte fanatikus tekintettel nézett az alezredesre. –

Mondja, miért nincs már egy álló éve be… miért nem láthatom? Mondja meg már, mikor lehet?

Találkozásuk ugyanolyan véletlen egybeesés volt, mint hogyha negyven lépésről egy porszemmel eltalálnánk egy másik porszemet. Az Állambiztonsági Minisztérium Börtönhivatalából egy héttel ezelőtt egyebek közt megjött Nyerzsin rabnak is az engedély, hogy ezerkilencszáznegyvenkilenc december huszonötödikén, vasárnap a Lefortovói börtönben találkozhat a feleségével. De ott volt az a megjegyzés is, hogy poste restante, ahogy a fogoly kérte, tilos értesítést küldeni a beszélőről.

Nyerzsint akkor maga elé rendelte és megkérdezte, mi a feleségének igazi címe. Nyerzsin azt dünnyögte: nem tudja. Klimentyev, akit a börtön szolgálati szabályzata rászoktatott arra, hogy sose mondja meg nyíltan az igazat a foglyoknak, róluk sem tételezett fel őszinteséget. Nyerzsin persze tudja, de nem akarja megmondani, mégpedig az is világos volt, miért nem akarja – ugyanazért, amiért a Börtönhivatal nem engedélyezte a poste restante-ot: a beszélőről szóló értesítést levelezőlapon szokták küldetni. Ott az állt: „Megengedjük, hogy ebben és ebben a börtönben találkozzék a férjével.” Nem elég, hogy az Állambiztonsági Minisztériumban feljegyezték a feleség címét, a minisztérium arra törekedett, hogy minél kevesebb asszonynak legyen kedve ilyen levelezőlapot kapni; hogy a nép ellenségeinek feleségei lelepleződjenek; elszigetelődjenek, hogy egészséges közvélemény alakuljon ki körülöttük. Éppen ettől féltek a feleségek. Nyerzsin feleségének meg még a családneve is más volt. Nyilván bujdosik az Állambiztonsági Minisztérium elől. Így hát Klimentyev akkor azt mondta Nyerzsinnek, hogy ezek szerint nem lesz beszélő. És nem küldte el az értesítést.

Most pedig ez az asszony – a környezők néma figyelme közepette oly megalázóan felállt, és most ott áll előtte.

– Nem szabad poste restante írni – mondta, de csak olyan hangerővel, hogy egyedül ő hallja meg, a zörömbölésen át is. – Címet kell adni! – De én elutazom! – Az asszony arca gyorsan megváltozott. – Nagyon hamar elutazom, már nincs is állandó címem. – Szemmel láthatóan hazudott.

Klimentyev gondolata az volt: mindjárt az első megállónál leszáll, ha pedig az asszony követi, akkor az előcsarnokban, ott, ahol kevesen vannak, megmagyarázza, hogy megengedhetetlen az ilyen beszélgetés szolgálaton kívül.

A nép ellenségének felesége mintha meg is feledkezett volna jóvátehetetlen bűnéről! Beszámíthatatlan, könyörgő, égő, száraz tekintettel nézett az alezredes szemébe. Klimentyevet meghökkentette ez a tekintet – milyen erő láncolja ilyen makacsul és ilyen reménytelenül ahhoz az emberhez, akit évszámra nem is lát, és aki csak tönkreteszi az egész életét?

– Nekem ez nagyon-nagyon kell! – bizonygatta tágra nyílt szemmel az asszony, amikor habozást fedezett fel Klimentyev arcán.

Klimentyevnek eszébe jutott a szakbörtön páncélszekrényében heverő irat. Azon az iraton a „Hátország Megerősítését Szolgáló Rendelet" továbbfejlesztéseként újabb csapás méretett a cím megadása elől kitérő rokonokra. Misin őrnagy hétfőn szándékozik kihirdetni az iratban foglaltakat a foglyoknak. Ez az asszony, ha holnap nem látja viszont a férjét, és ha nem adja meg a címét, talán sose látja meg. Ha pedig most szól neki, akkor – formálisan sose küldték el az értesítést, a könyvben nem regisztrálták, az asszony meg mintegy találomra, magától ment el Lefortovóba.

A szerelvény lassított.

Mindezek a gondolatok gyorsan száguldottak át Klimentyev alezredes fején. Tudta, hogy a foglyok legfőbb ellenségei – maguk a foglyok. Azt is tudta, hogy minden asszony legfőbb ellensége – maga az az asszony. Az emberek képtelenek hallgatni – még a saját megmenekülésük végett is. Már megesett pályafutása során, hogy ostoba lágyszívűséget tanúsított: engedélyezett valami megengedhetetlent, és soha senki se tudta volna meg – de azoknak, akik ezzel a kedvezménnyel éltek, sikerült elfecsegniük.

Nem volt hát szabad most sem engedékenységet tanúsítani!

Ámde Klimentyev a szerelvény csituló zakatolása közben, az állomás fel-feltűnő színes márványa láttán azt mondta az asszonynak:

– Engedélyezték a beszélőt. Holnap tíz órára menjen el… – nem azt mondta, hogy „a Lefortovói börtönbe", mert az utasok már az ajtó felé nyomakodtak, és közel voltak – …tudja, hol van a Lefortovói Sánc?… Tudom, tudom – bólogatott boldogan az asszony.

És az imént még száraz szeme valahogy könnybe lábadt. Klimentyev meg akarta kímélni magát ezektől a könnyektől, a hálálkodástól és más efféle fecsegéstől, kilépett a peronra, hogy átszálljon a következő szerelvényre.

Maga is csodálkozott azon, hogy ezt mondta, sőt bosszankodott is miatta.

*

Az alezredes a börtön törzskarának folyosóján várakoztatta hát Nyerzsint, mert Nyerzsin általában pimasz fogoly volt, és mindig a törvényeket firtatta.

Az alezredes számítása bevált: Nyerzsin, ahogy sokáig álldogált a folyosón, nemcsak elvesztette azt a reményét, hogy beszélőt kap, hanem – mivel mindenféle bajt megszokott – valami újabb rosszat is várt.

Annál inkább meglepődött azon, hogy egy óra múlva beszélőre viszik. A magasrendű fogoly-erkölcskódex szerint – amelyet mindnyájuk körében ők maguk vezettek be – semmiképp sem szabad kimutatni az örömet, sőt még a megelégedést sem, hanem közömbösen tisztázni kell, hány órára legyen kész – és eltávozni. Ezt a viselkedést tartotta volna okvetlenül szükségesnek ahhoz, hogy a parancsnokság kevésbé lásson a fogoly veséjébe, tehát ne tudja, mennyire hatott rá. De hát az átmenet olyan hirtelen, az öröm olyan nagy volt, hogy Nyerzsin nem tudott uralkodni magán, felragyogott az arca, és köszönetet mondott az alezredesnek.

Az alezredesnek azonban egy arcizma sem rezzent.

Nyomban el is indult, hogy utasítást adjon azoknak a börtönőröknek, akik beszélőre kísérik a rabokat.

Az utasításokba a következők tartoztak bele: figyelmeztetés arra, hogy mennyire fontos és mélységesen titkos az ő objektumuk; megmagyarázása annak, hogy mennyire megátalkodott államellenes bűnözők azok, akiket ma beszélőre visznek; egyetlen, konok szándékuk: a mai beszélőt arra használják fel, hogy a nekik egyáltalán hozzáférhető államtitkokat átadják a feleségük révén egyenest az Amerikai Egyesült Államoknak. (Maguk a börtönőrök még csak hozzávetőleg sem tudták, mit próbálnak kidolgozni a laboratóriumok falai közt, és így könnyen szállta meg őket szent borzadály, hogy egy innen átadott papírszelet esetleg az egész országot tönkreteszi.) Azután következett a ruhában, a lábbeliben lehetséges alapvető rejtekhelyek és felfedezésük fogásainak felsorolása (a ruházatot – a különlegest, a mutatóst egyébként csak egy órával a beszélő előtt adták ki). Beszélgetés útján pontosan tisztázták, ki-ki mennyire tartósan sajátította el a motozásra vonatkozó utasításokat; végül pedig különféle példákat dolgoztak ki, milyen fordulatot vehet a találkozó emberek beszélgetése, hogyan kell odafigyelni és a személyes-családin kívül minden témát félbeszakítani!

Klimentyev alezredes ismerte a szabályzatot, és szerette a rendet.

30. Az értetlen robot

Nyerzsin, miután a törzskar folyosóján kis híján leverte lábáról Nagyelasin almestert, a börtönszobákba futott. Még mindig ugyanúgy fityegett a nyakában, a vattakabát alatt, a darázsfészkes kurta törülköző.

Nyerzsinben – az ember csodálatos tulajdonsága szerint – egy pillanat alatt minden megváltozott. Öt perce még, amikor a folyosón állva behívásra várt, a harmincesztendős életútban minden úgy jelent meg előtte, mint értelmetlen, nyomasztó kudarcok láncolata, melyből nem tud kikecmeregni. Ezek között a kudarcok között a legfontosabbak a következők voltak: mindjárt a házasságkötés után elmenetel a háborúba, majd a letartóztatás és a sokéves távollét a feleségétől. Az ő szerelmüket eltiprásra kárhoztatottnak, végzetesnek látta.

De lám, ma délre beszélőt jelentettek be – és máris új fényben jelent meg előtte harmincéves élete: az az élet, amely úgy megfeszült, akár az íj húrja; az az élet, amely nagy és kicsi dolgokban egyaránt értelmet kapott; az egyik mesés sikertől a másikhoz vivő élet, amelynek a cél felé vezető legváratlanabb lépcsőfokai ezek voltak: elmenetel a háborúba, a letartóztatás, majd a sokéves távollét a feleségétől. A messziről boldogtalannak látszó Gleb titokban boldog volt ebben a boldogtalanságban. Úgy itta, mint a forrásvizet: alaposan megismert itt olyan embereket és olyan eseteket, amelyeket sehol másutt a Földön nem ismerhetett volna meg, a családi tűzhely nyugodt, jóllakott zárkózottságában pedig még kevésbé. Fiatalkora óta attól félt legjobban, hogy megreked a mindennapi életben. Ahogy a közmondás tartja: nem a tengerbe fullad bele az ember, hanem a pocsolyába.

De a feleségéhez visszatér! Hisz az ő lelkük elszakíthatatlanul össze van kötve! Beszélő! Épp a születése napján! Épp az Antonnal folytatott tegnapi beszélgetés után! Itt soha többé nem teszik lehetővé a beszélőt neki, de ma ez mindennél fontosabb! Tüzes nyilak gyanánt villantak fel és repültek tova gondolatai: ezt sem szabad elfelejteni. Erről okvetlenül beszélni kell! Erről is! És még erről!

Beszaladt a félkör alakú cellába, ahol ide-oda járkáltak a foglyok, lármáztak, ki éppen visszajött a reggelizésből, ki csak mosakodni ment, Valentulja meg a paplant ledobva egy szál fehérneműben ült, és hahotázva,

mind a két kezével hadonászva, éppen azt mondta el, miről beszélt azzal az éjjeli fejessel, akiről később kiderült, hogy miniszter!

Valentulját is meg kell hallgatni! Ez az életnek az a csodás pillanata volt, amikor a daloló mellkas belülről majd szétszakad, amikor – úgy tetszik – száz év is kevés, hogy mindent elvégezzen az ember. De a reggelit sem lehetett elmulasztani: a rabsors korántsem mindig ajándékoz meg valakit olyan eseménnyel, mint a reggeli. Ráadásul Valentulja elbeszélése dicstelen befejezéshez közeledett: a szoba azt az ítéletet hozta, hogy – kicsinyes és olcsó fráter, ha egyszer nem mondta el Abakumovnak a foglyok égető szükségleteit. Most megpróbált elmenekülni, és visított, de öt önkéntes hóhér leráncigálta róla az alsónadrágot; általános kurjongatás, üvöltözés és hahota közepette végigkergették a szobán, nadrágszíjjal oda-odapörköltek neki, és rálöttyintettek egy-egy kanál forró teát.

A középső ablak felé vezető, sugaras folyosónál, az alsó ágyon, Nyerzsin ágya alatt, Valentuljának immár üres ágyával szemben iszogatta reggeli teáját Andrej Andrejevics Potapov. Az általános mulatságot figyelte, úgy nevetett, hogy a könnye is kicsordult, azt törölgette a szemüvege alatt. Potapov durva téglalap alakjában már ébresztőkor bevetette az ágyát. Nagyon vékony rétegben vajazta meg kenyerét a teához: semmit sem vásárolt pótlásul a börtönkantinban, minden keresményét hazaküldte az „öregasszonynak”. (Saraskai viszonylatban nagy fizetést kapott: havi százötven rubelt – háromszorta kevesebbet, mint egy szabad takarítónő –, mivel pótolhatatlan szakember volt, és a parancsnokságnál jól állt a szénája.)

Nyerzsin menet közben levetette a vattakabátot, feldobta az ágyára, melyet még nem vetett be, aztán üdvözölte Potapovot, de nem hallotta a választ végig, mert elszaladt reggelizni.

Potapov volt az a mérnök, aki a nyomozáskor beismerte – jegyzőkönyvben is aláírta, a törvényszéki tárgyaláson is megerősítette –, hogy személy szerint ő adta el a németeknek, mégpedig potom pénzért, a Dnyeprogeszt, a sztálini ötéves tervek elsőszülöttjét, igaz, már felrobbantott állapotban. És Potapovot ezért a hihetetlen gaztettért, amelyhez fogható nincsen – csakis a humánus bíróság kegyelméből –, csupáncsak tízévi szabadságvesztéssel sújtották, és az utána következő öt évre eltiltották a közügyek gyakorlásától; ezt fogolynyelven így hívták, hogy „tíz meg öt *a puttonyába*”.

Aki ismerte Potapovot fiatalkorában, senkinek, legkevésbé saját magának, még a legrosszabb álmában sem jelenhetett meg az, hogy amikor negyvenéves lesz, politika miatt börtönbe kerül. Barátai joggal nevezték Potapovot robotnak. Egész élete csak a munka volt; még a háromnapos ünnepek is szenvedést okoztak neki, szabadságot meg egyszer vett ki egész életében – amikor megnősült. A többi évben nem akadt, aki helyettesítse, így hát ő örömest lemondott a szabadságról. Rosszabbra fordult a helyzet a kenyérrel, a zöldséggel vagy a cukorral? Ú nem nagyon vette észre ezeket a külső eseményeket: újabb lyukat fúrt a nadrágszíjába, szorosabbra húzta, és fürgén tovább foglalkozott az egyetlennel, ami érdekes a világon – a nagyfeszültségű energiatovábbításokkal. Őneki tréfán kívül nagyon homályos elképzelései voltak másokról, a többi emberről, azokról, akik nem foglalkoznak nagyfeszültségű energiatovábbítással. Azokat pedig, akik egyáltalán nem alkottak semmit a két kezükkel, csak gyűléseken kiabáltak, vagy újságokba irkáltak, Potapov nem tartotta embereknek. A Dnyeprosztrojnál ő irányított minden villamos mérési munkát, a Dnyeprosztrojnál is nősült meg, és a felesége életét, ahogy a saját életét is, az ötéves tervek telhetetlen máglyájának szentelte.

Negyvenegyben már másik erőművet építettek. Potapovot mentesítették a katonai szolgálat alól. De amikor megtudta, hogy felrobbantották a Dnyeprogeszt, fiatalkoruknak alkotását, azt mondta a feleségének:

– Mennem kell, Kátya!

– Jól van, Andrjusa, menj – felelte az asszony.

És Potapov elindult, mínusz háromdioptriás szemüveggel, összecsavarodott derékszíjjal, gyűrött, ráncos ingzubbonyban és – bár a hajtókáján egy kis kockát viselt – üres pisztolytáskával: a jól előkészített háború második évében még nem volt elég fegyverük a tiszteknek. Kasztornaja közelében, az égő rozs füstjében júliusi hőségben, fogságba esett. A hadifogságból megszökött, de mielőtt elérte volna bajtársait, másodszor is fogságba került. Másodszor is megszökött, de mivel a sík mezőn egy ejtőernyős deszant ereszkedett le rá, harmadszor is fogságba esett.

Megjárta a novograd-volinszkiji és czestochowai kannibál lágereket, amelyekben fakérget, füvet ettek és – meghalt bajtársaikat. A németek egy ilyen táborból váratlanul kivették, és Berlinbe vitték; ott egy ember („udvarias, de aláváló”), aki kitűnően beszélt oroszul, azt kérdezte: el lehet-e hinni, hogy ő az a Potapov dnyeprosztroji mérnök? Ennek

bizonyításaképp le tudja-e rajzolni – no, mondjuk – az ottani generátor kapcsolási vázlatát?

Ezt a vázlatot annak idején közzétették, így hát Potapov habozás nélkül lerajzolta. Ezt később a nyomozáskor ő maga mondta el, bár azt is megtehette volna, hogy nem mondja el.

Ezt nevezték börtönirataiban a dnyeprogeszi titok elárulásának.

De ezeket nem vették be a börtöniratokba: az az ismeretlen orosz, miután ily módon meggyőződött Potapov személyazonosságáról, eléje tett egy nyilatkozatot, írja alá: önként vállalja, hogy helyreállítja a Dnyeprogeszt, és ennek fejében rögtön kiszabadul a hadifogolytáborból, élelmiszerjegyeket, pénzt kap, és azt a munkát, amelyet annyira szeret.

E mellett az elébe tett, csábító papírlap mellett súlyos gond vonult végig a robotember ráncos arcán. Majd anélkül, hogy a mellét döngetve magasztos szavakat kiabált volna, és egyáltalán nem tartva igényt arra, hogy halála után a Szovjetunió Hőse legyen, déli tájszólásával szerényen azt válaszolta:

– Hisz jól tudja, esküt írtam alá. Ha *ezt* aláírom, az mintha ellentmondás lenne, nem igaz?

Ilyen szelíden, egy csöppet sem színpadiasan, többre tartotta a halált a jólétnél.

– Ugyan, én tisztelem a meggyőződését – válaszolta az ismeretlen orosz, és visszavitette Potapovot abba az emberevő lágerbe.

Hát ezért nem ítélkezett fölötte súlyosabban a szovjet törvényszék, úgyhogy csak tíz esztendőt szabott rá.

Markusev mérnök, épp ellenkezőleg, aláírt egy ilyen nyilatkozatot, és elment dolgozni a németeknek – őrá is tíz esztendőt szabott a törvényszék.

Ez Sztálin keze nyoma volt! A jó barát és az ellenség közé egyenlőségjelet tevő vakság ez, amely mindenkitől megkülönböztette Sztálint az emberiség egész történelmében!

És még azért nem ítélte Potapovot súlyosabb börtönbüntetésre a törvényszék, mert negyvenötben, amikor deszantkatonaként egy szovjet harckocsira ültették, ugyanazzal a behasított, de bekötött szemüveggel, géppisztollyal behatolt Berlinbe.

Így aztán Potapov enyhe büntetéssel megúszta, mert csak tíz evet kapott *meg ötöt a puttonyába*.

Nyerzsin visszajött a reggelizésből, levetette magas szárú cipőjét, és magát is, Potapovot is meghintáztatva, felfelé mászott. Rövidesen végre

kellett hajtania a mindennapos akrobatamutatványt: gyűrődés nélkül bevetni az ágyat úgy, hogy rajta áll. Ám alig hajította félre a párnát, áttetsző sötétpiros műanyagból való cigarettatárcát fedezett fel, amely tele volt zsúfolva – egy rétegben tizenkét – Belomorkanal cigarettával és átkötve egyszerű papírcsíkkal, amelyen rajzolt betűkkel ez állt:

> *Nyolc fékevesztett éve volt:*
> *A legszebb korból tékozolt*[26].

Tévedni nem lehetett. Az egész saraskában csak Potapov egyesítette magában a fogékonyságot a mestermunkák és még a gimnáziumból hozott *Anyegin*-idézetek iránt.

– Andreics! – szólt fejjel lefelé csüngve Gleb.

Potapov már befejezte a teázást, szétnyitotta az újságot, és olvasta, de nem feküdt le, hogy össze ne gyűrje az ágyat.

– No, mit akar? – dünnyögte.

– Ezt maga csinálta?

– Nem tudom. Megtalálta? – Igyekezett elfojtani mosolyát.

– Andre-eics! – szólt elnyújtva Nyerzsin.

A ravasz, de jóságos redők elmélyültek, megszaporodtak Potapov arcán. A szemüvegét megigazítva azt felelte:

– Amikor Esterházy herceggel ketten egy cellában raboskodtunk a Lubjankában – én, érti, páros napokon hordtam ki a küblit, ő meg páratlanokon, és a falon függő Börtönszabályzat szerint oroszra tanítottam –, a születésnapjára három, kenyérből csinált gombot ajándékoztam neki – minden gombját teljesen levágták –, esküdözött, hogy egyetlen Habsburgtól sem kapott megfelelőbb ajándékot.

Potapov hangját *A hangok osztályozása* „recsegősen tompának” határozta meg.

Nyerzsin, még mindig ugyanúgy, fejjel lefelé lógva, barátságosan nézett Potapovnak egy kissé durván összevissza szabdalt arcára. Szemüvegben nem látszott tényleges negyvenöt événél többnek, és még célratörő külseje is volt. De ha levette a szemüvegét – előtűnt a mély, sötét gödör, kis híján olyan lett, akár a hulla.

– De nekem kellemetlen, Andreics. Hisz én semmi effélét nem tudok ajándékozni magának, nincs olyan kezem… Hogy tudta megjegyezni a születésnapomat?

– Ugyan már – felelte Potapov. – Hát milyen nevezetes dátumok maradtak még az életünkben?

Felsóhajtottak.

– Kér teát? – kérdezte, de inkább ajánlotta Potapov. – Különleges főzetem van.

– Nem, Andreics, most nem érek rá teázni, beszélőre visznek.

– Nagyszerű! – szólt örvendezve Potapov. – Az öregasszonnyal találkozik?

– Ahá.

– Ne gerjesszen már, Valentulja, közvetlenül a fülem fölött!

– És milyen jogon űz gúnyt egyik ember a másikból?

– Mit ír az újság, Andreics? – kérdezte Nyerzsin.

Potapov hoholos ravaszsággal hunyorogva nézett felfelé a lecsüngő Nyerzsinre.

> *A süldőlány brit rémmesével*
> *Fekszik le, s az riasztja éjjel*[27]

Ezek a pi-ma-szok azt állítják, hogy…

Immár három éve múlt, hogy a második háború utáni nyáron Nyerzsin és Potapov találkozott a telezsúfolt, még a júliusi napokban is félhomályos, riasztó, döngő butirki cellában. Akkor ott két tarka élet és csöppet sem hasonló út keresztezte egymást. Az akkori soros áradat Európából jött. Megjárták a cellát azok az újoncok, akikben még megmaradtak az európai szabadság morzsái. Megjárták a cellát azok a makkegészséges orosz *hadifoglyok*, akiknek alig volt annyi idejük, hogy a német fogságot hazai börtönre cseréljék át. Megjárták a cellát azok a viharvert, edzett lágeresek, akiket a gulag barlangjaiból a saraskák oázisaiba küldtek át. Nyerzsin a cellába lépve, hasmánt bemászott a priccsek alá (olyan alacsonyak voltak), és ott, a piszkos aszfaltpadlón – a szeme még nem szokott hozzá a sötétséghez – vidáman azt kérdezte:

– Ki az utolsó, barátaim?

Egy tompán reszelős hang azt válaszolta: – Utánam következik.

Majd aszerint, hogy kit szállítottak el a cellából fegyencállomásra, a priccsek alatt mindennap arrább mozdultak „a küblitől az ablak felé”, a harmadik héten pedig visszafelé indultak „az ablaktól a kübli felé”, de már a priccseken. Később a deszkapriccseken megint az ablak felé haladtak. Így

alakult ki a barátságuk, tekintet nélkül a korkülönbségre, az életrajzi és az ízlésbeli különbözőségre.

Potapov, a bírósági tárgyalás után sok hónapon át elhúzódó gondolkodás során, ott vallotta be Nyerzsinnek, hogy soha életében nem érdekelte volna a politika, ha maga a politika nem kezdi nyúzni és tördelni az oldalát.

A robot ott, a Butirki börtön priccsei alatt vált először értetlenné, ez pedig – mint ismeretes – ellenjavallt a robotoknak. Nem, változatlanul nem bánta meg, hogy lemondott a németek kenyeréről, nem sajnálta életének azt a három esztendejét, amely koplaló, halálos hadifogságban veszett el. Változatlanul kizártnak tartotta, hogy a külföldiek ítélőszéke elé bocsássuk belső rendellenességeinket.

De a kétség szikrája már beléhullt, és izzani kezdett.

Az értetlen robot először kérdezte: tulajdonképpen mi az ördögnek építettük a Dnyeprogeszt?…

31. Hogy kell zoknit stoppolni

A szakbörtön szobáiban nyolc ötvenötkor ellenőrzés folyt. Ez a művelet, amely a lágerekben órák hosszat tartott – beleértve a foglyok ácsorgását a fagyban meg azt is, hogy egyik helyről a másikra hajtották, hol egyesével, hol ötösével, hol százanként, hol brigádonként újraszámolták őket –, itt a saraskában ez gyorsan és simán ment végbe: a foglyok az éjjeliszekrényük mellett teáztak, a szobába belépett két tiszt, az, akit felváltanak és az, aki a helyébe lép, a foglyok felálltak (de némelyek fel sem álltak), az új ügyeletes elmélyülten megszámolta, hány fő van ott, aztán bejelentéseket tett, majd – kelletlenül – meghallgatta a panaszokat.

Ma Susztyerman főhadnagy volt a börtönt átvevő ügyeletes; magas termetű, fekete hajú, nem éppen mogorva ember, de sohasem fejezett ki semmilyen emberi érzelmet, ahogy a Lubjanka iskoláját kijárt börtönfelügyelőnek illik is. Nagyelasinnal együtt őt is Marfinóba küldték a Lubjankából, hogy megerősítsék itt a börtönfegyelmet. A saraska néhány rabja még a Lubjankából emlékezett mindkettejükre: akkor törzsőrmesteri rangban mind a ketten elővezetőkként szolgáltak, vagyis ahogy átvették az arccal fal felé állított foglyot, átvezették a harmadik és negyedik emelet között a nevezetes *kopott lépcsőfokokon* (itt átjárót törtek a börtönből a nyomozó tömbbe, és ezen a járaton vezették át, immár egyharmad évszázada, a központi börtön minden foglyát: monarchistákat, anarchistákat, októbristákat, kadetokat, eszereket, mensevikeket, bolsevikokat, Szavinkovot, Kutyepovot, Pjotr helytartót, Sulgint, Buharint, Rikovot, Tuhacsevszkijt, Pletnyov professzort, Vavilov akadémikust, Paulus Feldmarschallt, Krasznov tábornokot, világhírű tudósokat és a tojásból éppen csak kibújt költőket, előbb magukat a bűnösöket, aztán a feleségüket, aztán a lányaikat); odavezették egy egyenruhás nőhöz, akinek a mellén Vörös Csillag volt, és akinél a Bírósági lajstrom című, vastag könyvbe minden egyes elhaladó fogoly beírta a nevét egy bádoglemezbe vágott lyukon keresztül, úgy, hogy nem láthatta sem az előtte lévő, sem a következő családnevet; felvezették a lépcsőn, ahol a fogoly ugrása ellen sűrű háló volt kifeszítve, akár a cirkuszi légtornász alatt; végigvezették annak a lubjankai minisztériumnak a hosszú-hosszú folyosóin, amelyben

fülledt volt a levegő a villanytól, és hideg volt az ezredesi váll-lapok aranyától.

De bármennyire belemerültek is akkor a vizsgálat alatt állók első feneketlen kétségbeesésükbe, rögtön észrevették a különbséget: Susztyerman (akkor persze még nem tudták a családnevét) komor villámként tekintett rájuk összenőtt, sűrű szemöldöke alól, mintegy belevájta karmait a fogoly könyökébe, és goromba erőszakkal vonszolta, el-elfulladva, felfelé a lépcsőn. A holdvilágképű Nagyelasin, aki egy kicsit herélthez hasonlított, mindig távolabb ment tőlük, nem nyúlt hozzájuk, és udvariasan mondta, merre kell fordulni.

Viszont most Susztyerman, bár fiatalabb volt, három csillagot is hordott a váll-lapján.

Nagyelasin bejelentette: azoknak, akik beszélőre mennek, délelőtt tízre jelentkezni kell a törzskarnál. Arra a kérdésre, hogy lesz-e ma mozi, azt válaszolta: nem lesz. Enyhe zúgás hallatszott, az elégedetlenségé, de a sarokban megszólalt Horobrov:

– Jobb, ha egyáltalán nem is vetítenek, mint olyan szemetet, mint a *Kubanyi kozákok* volt.

Susztyerman hirtelen hátrafordult, hogy belefojtsa a szót a beszélőbe, emiatt aztán zavarba jött, és újrakezdte a számolást.

A csöndben valaki nem feltűnően, de jól hallhatóan megjegyezte:

– Kösz, már fel is van jegyezve a börtöniratokba.

Horobrov rángatózó felső ajakkal azt válaszolta:

– Ott egye meg a fene őket, hadd írjanak. Énrám már úgyis annyi mindent írtak össze, hogy nem is fér bele a mappába.

A felső ágyról meztelen, szőrös, hosszú lábát lelógatva, fésületlenül, fehérneműben, huligános, rekedt hangon Dvojetyoszov azt kiáltotta: – Alhadnagy! És mi lesz a karácsonyfával? Lesz karácsonyfa vagy nem?

– Lesz karácsonyfa – felelte az almester, és úgy látszik, neki magának is kellemes volt, hogy ezt a kellemes újságot ő jelentheti be. – Itt állítjuk fel, a félkör alakú cellában.

– Akkor lehet csecsebecséket csinálni?! – kiáltotta egy másik felső ágyról vidáman Ruszka. Törökülésben ült odafent, a párnára állította a tükröt, és igyekezett megkötni a nyakkendőjét. Öt perc múlva találkoznia kellett Klarával, a lány már áthaladt az őrség felől az udvaron Ruszka az ablakon keresztül látta.

– Ezt még megkérdezzük. Utasítás nincs.

– Ugyan minek maguknak utasítás?!
– Micsoda fenyőfa a csecsebecsék nélkül? Hahaha!
– Csináljunk csecsebecséket, barátaim!
– Nyugalom, legény! És mi lesz a *forró vízzel?*
– A miniszter gondoskodik róla?
A karácsonyfa ügyét tárgyalva vidáman zúgott a szoba. Az ügyeletes tisztek már megfordultak, hogy elmenjenek, de utánuk szállt Horobrov éles hangja, és vjatkai kiejtésével elnyomta a zúgást:
– Azt is jelentsék, hogy a pravoszláv karácsonyig hagyják itt nekünk a fenyőfát; a fenyőfa – karácsony és nem újév!
Az ügyeletesek úgy tettek, mintha nem hallanák, és kimentek. Csaknem mind egyszerre beszéltek. Horobrov az ügyeleteseknek még nem mondta végig, amit akart, és most némán, de erélyesen, az arcbőrét mozgatva, befejezte egy láthatatlan valakinek. Sohasem ünnepelte sem a karácsonyt, sem a húsvétot, de a börtönben, az ellenkezés szellemétől vezérelve, ünnepelni kezdte őket. Ezek a napok legalább nem voltak nevezetesek sem fokozott motozásról, sem a napirend fokozott ellenőrzéséről. Az októberi forradalom és a május elseji ünnepre mindig kitalált magának valami mosást vagy varrást.
Szomszédja, Abramszon kiitta teáját, végigtörülte az arcát, megtörölte szemüvegét, és azt mondta Horobrovnak:
– Ilja Tyerentyics! Elfelejted a második rabparancsolatot: ne pattogj.
Horobrov magához tért a láthatatlan vitából, éles tekintetet vetett Abramszonra, mintha megmarta volna valami.
– Ez régi parancsolat, a ti nyavalyás nemzedéketeké. Békességesek voltak, el is pusztítottak mindnyájatokat.
A szemrehányás éppen itt igazságtalan volt. Épp azok, akiket Abramszonnal együtt csuktak le, munkabeszüntetést és éhségsztrájkot rendeztek Vorkutában. De a vége őnáluk is ugyanaz lett: mindegy volt hát. A parancsolat magától elterjedt. Ez volt a dolgok reális állása.
– Ha botrányt okozol, majd elküldenek – mondta Abramszon, és csak vállat vont. – Valamelyik kényszermunkatáborba.
– Én meg éppen erre törekszem, Grigorij Boriszics. Ha kényszermunkatáborba küldenek, hát ott – egye meg őket a fene! – legalább vidám kompániába kerülök. Ott bizonyára van szólásszabadság, és nincsenek besúgók.

A borzas szakállú Rubin, aki még nem itta meg a teáját, a Potapov-Nyerzsin kettős ágya mellett állt, és barátságosan szólt fel az emeletére:

– Gratulálok, ifjú Montaigne-em, tejfelesszájú Pürrhon-csemetém…

– Nagyon meg vagyok hatva, Ljovcsik, de minek…

Nyerzsin térden állt fenn az ágyán, és írómappát tartott a kezében.

Az írómappa magának a rabmunkának, vagyis a világon a leggondosabb munkának az eredménye volt – hiszen a rab nem siet sehova. A bordó vászonkötésű mappában tetszetősen voltak elhelyezve a kis zsebek, a kapcsok, a patentgombok és a kitűnő zsákmányolt német papír kis kötegei. Mindez kincstári időben és kincstári anyagból készült.

– …Ráadásul a saraskában gyakorlatilag semmit sem engednek írni, feljelentéseken kívül…

– És kívánom… – Rubin nagy, vastag szája mulatságosan előrecsücsörödött – hogy az igazság fénye ragyogja be a te szkeptikus-eklektikus agyadat.

– Ugyan, milyen igazságé, öreg?! Tudja tán valaki, hogy mi az igazság?… – Gleb felsóhajtott. Megint hamuszürke ráncosra nyúlt az arca, mely a beszélő előtti tennivalók közepette megfiatalodott.

A szomszédos felső ágyon, Prjancsikov fölött egy javakorabeli kopasz, telt mérnök a Potapovtól kapott újság olvasására használta ki a szabadidő utolsó másodperceit. Szélesen szétnyitotta a lapot, és valamelyest távol tartva olvasta, közben hol elkomorodott, hol egy kicsit mozgatta a száját. Amikor pedig a folyosón harsogva csörömpölni kezdett a villanycsengő, bosszúsan összehajtotta az újságot, ahogy jött, begyűrte a sarkait.

– Az anyjuk keservét, mindig ugyanazt hajtogatják: világuralom meg világuralom!…

És körülnézett, hová lenne illendőbb hajítani a lapot.

Az óriás termetű Dvojetyoszov a szoba túlsó felében már magára húzta rendetlen kezeslábasát, és ugyancsak óriási fenekét kidüllesztve, egyelőre téblábolva igyekezett bevetni a felső ágyat maga alatt.

– Kik hajtogatják, Zemelja? – kérdezte mély hangján.

– Hát azok ott mind.

– És te nem törsz világuralomra?

– Én-e? – szólt meghökkenve Zemelja, mintha komolyan venné a kérdést. – Ne-e-em – felelte széles mosollyal. – Mi a nyavalyának az nekem? Nem törekszem rá. – És nyöszörögve lefelé mászott.

– No, akkor gyerünk melózni! – mondta határozottan Dvojetyoszov, és egész hústorony testével leugrott; csak úgy döngött a padló.

A csengő hosszan csörgött. Azt csörömpölte, hogy véget ért a létszámellenőrzés, és nyitva áll az intézet lépcsőházába nyíló „királyi ajtó”, amelyen át a raboknak, tömött tömegben, mindig sikerült gyorsan kijutniuk.

A rabok többsége már kiment munkára. Doronyin elsőnek szaladt ki.

Szologgyin, aki a felkelés meg a teázás idejére becsukta az ablakot, most ismét megnyitotta, ék gyanánt egy Ehrenburg-kötettel támasztotta ki, és sietett a folyosóra, hogy elcsalja Cselnov professzort, ha majd kilép a „professzori” cellából. Rubinnak ezen a reggelen sem sikerült elvégezni semmit, ahogy máskor sem, sietve berakott hát az éjjeliszekrénybe mindent, amit nem evett, nem ivott meg (valami felborult odabenn), és tett-vett hihetetlenül szétzilált, púpos ágya mellett, de hasztalan próbálta bevetni úgy, hogy vissza ne rendeljék: újra vesse be.

Nyerzsin pedig *maskarát* illesztgetett magához. Valamikor, régen, a saraska foglyai mindennap jó öltönyben és nagykabátban jártak, ugyanazokban vitték őket beszélőkre is! Most az őrség kényelme végett sötétkék kezeslábasba öltöztették át őket (hogy az őrök a toronyból világosan meg tudják különböztetni a foglyot a szabadtól). De a börtönparancsnokság arra kényszerítette a foglyokat, hogy öltözzenek át a beszélőre: valakinek az új öltönyét és ingét adták oda – az is lehet, hogy magánruhatárakból, az ingóságok listája alapján, konfiskálták. Némelyik fogolynak tetszett, hogy – ha kurta órákra is – szépen öltözöttnek láthatja magát, mások viszont szívesen elkerülték volna ezt az undorító átöltözést halottak ruhájába, de kereken megtagadták, hogy kezeslábasban beszélőre vigyék őket: a rokonoknak nem szabad semmi rosszat sem gondolniuk a börtönről. Annyira hajthatatlan szíve pedig nem volt senkinek, hogy a rokonok viszontlátásáról lemondjon. Így hát – átöltöztek ők is.

A félkör alakú szoba kiürült. Maradt az összeforrasztott, tizenkét pár ágy, amelyet kórházi módon vetettek be: kifelé fordított paplanlepedővel, hogy az egész port magára vegye, és mihamarább összepiszkolódjon. Ezt a módszert csakis kincstári körülmények között, csakis férfi gondolhatta ki – otthon még a feltaláló felesége sem alkalmazta volna. De hát így követelte az egészségügyi börtönfelügyelet utasítása.

A szobában – itt ritka – kellemes csönd állt be, amelyet megtörni sehogy sem akarózott.

Négyen maradtak a szobában: a szép ruhába öltöző Nyerzsin, Horobrov, Abramszon és a kissé kopasz tervező.

A tervező azok közé a félénk rabok közé tartozott, akik, bár évekig ülnek börtönben, sehogy sem tudnak szert tenni fogolypimaszságra. A világért sem tette volna meg, hogy ne menjen munkába vasárnap is, de ma éppen betegeskedett, külön szerzett a börtönorvostól mentességet erre a „pihenőnapra" – így hát most kartonból maga csinálta stoppolófát, cérnát, rengeteg lyukas zoknit rakott szét az ágyán, és homlokát összeráncolva azon törte a fejét, mivel kezdje.

Grigorij Boriszovics Abramszon – aki már törvényesen *lehúzott* tíz esztendőt (nem számítva az ezt megelőző hatévi száműzetést), és akit már a második tíz esztendőre ültettek le – azon igyekezett, hogy ne menjen munkába, de nem mintha vasárnaponként egyáltalán nem ment volna ki: valaha, komszomolista korában, szinte a fülénél fogva sem lehetett volna elvonszolni a vasárnapi munkától. Ám ezeket a vasárnapi munkákat annak idején nekibuzdulásként fogták fel: rendbe hozzuk a gazdaságot, még egy-két év, és minden pompásan megy, elkezdődik a kertek általános kivirágzása. De teltek-múltak az évtizedek, a lelkes vasárnapi munkák nyűggé, úrdolgává váltak, az elültetett fák pedig még mindig nem borultak virágba, sőt javarészt derékba törték őket a hernyótalpas traktorok. Abramszon a sokévi börtön, megfigyelés meg elmélkedés után épp ellentétes következtetésre jutott: az ember természettől fogva gyűlöli a munkát, így hát a világért se dolgozott, ha csak bot vagy szükség nem kényszerítette rá. És bár általános elképzelés, az emberiség egyetlen lehetséges és még el nem vesztett célja szerint mindezekre az erőfeszítésekre, sőt még a vasárnapi munkákra is kétségtelenül szükség van – de maga Abramszon elvesztette az erejét, hogy részt vegyen bennük. Most itt egyike volt azoknak a keveseknek, akik már leülték azt a borzalmas, teljes tíz évet meg még többet is, és tudták, hogy ez nem kitalálás, nem a törvényszék rögeszméje, nem olyan história, mely csak az első általános amnesztiáig tart – ebben mindig hisznek az újoncok –, hanem ez az emberi életnek teljes tíz vagy tizenkét vagy tizenöt kimerítő esztendeje. Rég megtanult takarékoskodni izmának minden mozdulatával, a nyugalom minden egyes percével. És tudta: a legjobban akkor töltheti el a vasárnapot, ha ingre-gatyára vetkőzve, mozdulatlanul az ágyban fekszik.

Most éppen kiszabadította azt a kötetet, amellyel Szologgyin az ablakot kitámasztotta, becsukta az ablakot, ráérősen levetette kezeslábasát, befeküdt

a paplan alá, bepólyálta magát, külön ezt a célt szolgáló szarvasbőrdarabbal megtörölte szemüvegét, kandiscukrot vett a szájába, megigazította a párnát, a matrac alól előhúzott egy vastagabb könyvecskét, amelyet elővigyázatosan beburkolt. Ha egy kicsit messzebbről nézzük – ez maga volt a kényelem.

Horobrov ellenben kínlódott. Rosszkedvű tétlenségben, felöltözve feküdt az ágyra terített paplanon, és cipős lábát az ágy végének szegezte. Természeténél fogva betegesen viselte el és sokáig rágódott azon, ami a többieknél könnyen lefolyt. A teljes önkéntesség ismert elve alapján minden egyes szombaton minden foglyot – meg sem kérdezték őket – eleve felvettek azoknak a jegyzékébe, akik vasárnap önként dolgozni kívánnak, és ezt a bejelentést beadták a börtönnek. Ha a jelentkezés csakugyan önkéntes, akkor Horobrov mindig jelentkezik és szívesen tölti pihenőnapjait a munkaasztalnál. De épp azért, mert a jegyzékkel nyilvánvalóan ki akarták gúnyolni őket, Horobrov kénytelen volt a bezárt börtönben feküdni és dühöngeni.

A lágerbeli rab legfeljebb álmodhat arról, hogy egész vasárnap zárt, meleg helyiségben feküdjék, de a saraskabeli rabnak nem fáj a dereka.

Egyáltalán nem volt mivel foglalkoznia! Az újságokat – már amelyek voltak – mind még tegnap átolvasta. A szakbörtön könyvtárából kivett könyvek, nyitva és csukva, halomszámra hevertek az ágyánál, az éjjeliszekrényen. Az egyik publicisztikai jellegű – tekintélyes írók cikkgyűjteménye volt. Horobrov habozott ugyan, de mégis felütötte a könyvet annak a Tolsztojnak a cikkénél, aki, ha egy kicsit is lelkiismeretesebb, még aláíráskor se meri használni ezt a családnevet. A cikk negyvenegy júniusában kelt, benne pedig ez állt: „A terror és az őrültség hajszolta német katonák a határon a vas és a tűz falába ütköztek." Horobrov suttogva, de csúnyán elkáromkodta magát, becsapta és félretette a könyvet. Bármelyik könyvbe pillantott is bele, az mindig a fájó pontját találta el, mert fájó pont volt minden körös-körül. Az agyaknak e parancsolói jól berendezett Moszkva környéki villáikban csak rádiót hallgattak, és csak virágoskertjüket látták. Egy félanalfabéta kolhozparaszt is többet tudott az életről, mint ők.

A könyvhalmaz többi része *szépirodalom* volt, de Horobrov azokat is ugyanígy utálta olvasni. Egyikük a *Távol Moszkvától*, a bestseller, amelyet a szabadlábon járók rongyosra olvastak. Horobrov, aki tegnap olvasott belőle valamennyit, most is megpróbálta, de úgy érezte, hogy émelyeg. Ez a

könyv töltött fánk volt töltelék nélkül, kifolyt tojás, lelőtt, kitömött madár: a foglyok kezével végzett építkezésről, lágerekről szólt, de sehol sem nevezte meg a lágereket, és nem mondta meg, hogy ezek – foglyok; hogy fejadagot kapnak, és rendszeresen áristomba kerülnek; jól öltözött, jó lábbelit viselő és nagyon lelkes komszomolistákkal cserélte ki őket. A gyakorlott olvasó nyomban érzi, hogy maga a szerző tudja, látta, érintette az igazságot, sőt talán operatív meghatalmazott is volt a lágerben, de ellenzős szemmel lát, tehát hazudik.

És ugyanannak a káromkodásnak ugyanazt a három szavát – bár más sorrendben – megszokottan ejtette ki Horobrov, és félredobta a bestsellert.

Volt még egy könyv – az ismert Galahov *Válogatott művei*. Horobrov egy kissé megkülönböztette Galahovot a többiektől, és valamit mégiscsak várt tőle; ezt a kötetet már olvasta, de abbahagyta, mert az volt az érzése, hogy ugyanúgy csúfot űznek belőle, mint amikor a pihenőnapra szóló önkéntesjegyzéket összeállították. Még Galahov is – aki pedig tudott írni a szerelemről, nem is rosszul – rég lecsúszott ahhoz a felvett modorhoz, amely abból áll: mintha nem embereknek, hanem kis bolondoknak írnának, akik nem látják az életet, és mivel gyengeelméjűek, örülnek minden csecsebecsének. Hiányzott a könyvekből, ami valóban majd szétszakítja az ember szívét. Ha nem tör ki a háború – az íróknak nem marad más, mint áttérni a dicshimnuszokra. A háború megnyitotta az utat előttük, hogy hozzáférjenek a közérthető érzésekhez. De ők itt is holmi nem létező konfliktusokat agyaltak ki – olyat, hogy egy komszomolista az ellenség hátában tucatszámra küldi a töltés tövébe a lőszerrel megrakott szerelvényeket, de hát nem szerepel egyetlen alapszerv nyilvántartásában sem, és most éjjel-nappal azon tépelődik: vajon igazi komszomolista ő, ha egyszer nem fizet tagdíjat?

Horobrov még egyszer megváltoztatta ugyanannak a káromkodásnak a szórendjét, és megint ült.

És volt még egy könyv az éjjeliszekrényen – *Amerikai elbeszélések* haladó írók tollából. Horobrov ezeket az elbeszéléseket nem tudta ellenőrizni az élettől való összehasonlítás útján, de meglepő volt az összeválogatásuk: mindegyik elbeszélés okvetlenül tartalmazott valamiféle rondaságot Amerikáról. Így, összegyűjtve ezek a mérges írások olyan hajmeresztő képet alkottak, hogy csak csodálkozni lehetett: miért nem szaladtak még szét az amerikaiak, vagy miért nem akasztották fel magukat mind?

Nem volt mit olvasni!

Horobrov arra gondolt, hogy dohányzik egy kicsit. Kivett egy cigarettát, és nyomkodni kezdte. A szoba teljes csöndjében hallani lehet, ahogy zizeg az ujjai közt a degeszre tömött hüvely. Itt helyben szeretett volna rágyújtani, anélkül hogy kimenne, levenné lábát az ágy végéről. A dohányos foglyok tudják, hogy igazi élvezetet csak az a cigaretta szerez, amelyet fekve szível az ember, a priccsen, a maga sávján, a maga vagonkáján; ráérősen füstölöd a cigarettát, közben tekintetedet a mennyezetre szegezed, ahol a visszahozhatatlan múlt és az elérhetetlen jövendő képei úsznak tova.

De a kopasz tervező nem dohányzott, és nem szerette a füstöt, Abramszon pedig, bár maga is dohányos volt, azt a téves elméletet vallotta, hogy a szobában tiszta levegőnek kell lennie. Horobrov jól megtanulta a börtönben, hogy a szabadság mások jogainak tiszteleténél kezdődik, sóhajtva leeresztette hát a lábát a padlóra, és a kijárat felé indult. Eközben vastag könyvet pillantott meg Abramszon kezében, és rögtön megállapította: ilyen kötet a börtönkönyvtárban nincs, tehát kintről való, márpedig onnan nem szoktak rosszat bekérni.

De nem hangosan kérdezte, mint holmi frájer: „Mit olvasol?” vagy „Hol vetted?” (Abramszon válaszát esetleg meghallotta volna a tervező vagy Nyerzsin). Egészen közel ment hát Abramszonhoz, és halkan azt mondta:

– Grigorij Boriszics! Hadd pillantsak a címére.

– Jó, pillants – engedte meg kelletlenül Abramszon.

Horobrov felnyitotta a címlapot, és megrendülve olvasta: *Monte Cristo grófja*.

Csak füttyentett egyet.

– Boriszics. Senki sem következik utánad? – kérdezte nyájasan. – Nem olvashatnám el?

Abramszon levette a szemüvegét, és gondolkozott egy kicsit. – Maj megláttyuk. De te megnyírsz máma?

A foglyok nem szerették a hozzájuk bejáró sztahanovista fodrászt.

Önkéntes mestereik – minden szeszélyt kielégítve – ollóval és lassan nyírtak, mert rengeteg idő állt előttük.

– De kitől veszünk kölcsön ollót?

– Zjabliktól szerzek.

– No, akkor megnyírlak.

– Jó van. Innét kijár a százhuszonnyócadik ódalig, nemsoká odaadom.

Horobrov észrevette, hogy Abramszon a százkilencediken olvassa, így hát most már egészen más, vidám hangulatban ment ki a folyosóra cigarettázni.

Glebet meg mindjobban ünnepi érzés töltötte el. Valahol – bizonyára a diákvárosban, a Sztrominkán – izgul Nagya is ebben a beszélő előtti utolsó órában. A beszélőn elkalandoznak az ember gondolatai, maga sem tudja, mit akart mondani, tehát most fel kell írni cédulára, kívülről megtanulni, aztán megsemmisíteni (a cédulát nem szabad magával vinni), és csakis észben tartani: nyolc pont, nyolc – arról, hogy bizonyára elviszik; arról, hogy a börtönidő nem fejeződik be határidőre; még száműzetés jön utána; arról, hogy…

Elszaladt a ruharaktárba, hogy kivasalja az ingmellet. Az ingmell Ruszka Doronyin találmánya volt, és sokan átvették. Ez fehér rongydarab volt (tizenhatfelé szakított lepedőből – de a raktáros nem tudta), hozzávarrt fehér inggallérral. Ez a rongydarab csak arra volt elegendő, hogy a kezeslábas nyílásában eltakarja az alsóinget, amelyen fekete bélyeg volt: „Állambiztonsági Minisztérium, 1. számú Szakbörtön”. És volt rajta még két keskeny szalag, amelyeket hátra kellett dobni és ott megkötözni. Az ingmell a mindenki által áhított jólét látszatát keltette. Mivel nem volt bonyolult a mosása, hűségesen szolgált hétköznapokra is, ünnepeken is: nem szégyellte magát az ember az intézet szabad nődolgozói előtt.

Nyerzsin aztán valakinek a kiszáradt, szétmorzsálódott cipőkrémjével a lépcsőházban hasztalan próbálta kifényesíteni kopott cipőjét (a magas szárú cipőt a beszélőre nem szokta kicserélni a börtön, mivel az asztal alatt nem lehetett látni).

Amikor visszament a szobába, hogy megborotválkozzék (a borotvát itt engedélyezték, még a késest is – ilyen volt az instrukciók játéka), Horobrov már mohón olvasott. A tervező a rengeteg stoppolnivalójával elfoglalta az egész ágyat, sőt elfoglalta a padló egy részét is – ott, ceruzával megjelölve, kivágott az anyagból, és ide-oda rakosgatta, Abramszon meg a fejét a könyvtől el, egy kicsit oldalt billentve, a párnáról hunyorogva ekképp oktatgatta:

– A stoppolás csak akkor eredményes, ha lelkiismeretes. Az isten mentse meg magát attól, hogy formálisan bánjon bármivel. Ne siessen, egyik öltést a másik mellé tegyen, és kétszer keresztben minden helyen menjen át. Aztán elterjedt hiba az is, hogy vacak hurkokat alkalmaznak a szakadás, a

lyuk szélén. Ne takarékoskodjék, ne hajszoljon újabb és újabb szemeket – vágja körül a lyukat. Hallotta már ezt a nevet: Berkalov?

– Mit? Berkalov? Nem.

– No, pe-ersze! Berkalov régi tüzér mérnök, tudja, azoknak a BSZ-3-as ágyúknak a feltalálója; kitűnő ágyúk, őrületes a kezdősebességük. Nos hát Berkalov ugyancsak vasárnap, ugyancsak saraskában ült, és zoknit stoppolt. A rádió meg be volt kapcsolva „Berkalov altábornagy megkapta a Sztálin-díj első fokozatát.” Pedig a letartóztatása előtt csak vezérőrnagy volt. Hát igen. Nos, bestoppolta a zoknit, és hozzáfogott, hogy a villanyrezsón lángost süssön. Belépett a börtönőr, rajtakapta, elvette a törvénytelenül szerzett rezsót, háromnapi áristomra szóló jelentést fogalmazott a börtönparancsnoknak. Maga a börtönparancsnok meg úgy szaladt oda, mint egy kisfiú: „Berkalov! *A holmikkal!* A Kremlbe! Kalinyin hívatja!”… Hát ilyen az orosz sors.

32. Út a millióhoz

Cselnov, a sok saraskában ismert, öreg matematikaprofesszor, aki a „nemzetisége” rovatba nem azt írta, hogy „orosz”, hanem azt, hogy „fogoly”, és aki 1950-ben tölti be börtönbüntetésének tizennyolcadik évét, az egyenes áramlású kazánon kezdve a sugárhajtóműig sok műszaki találmányhoz tette hozzá ceruzájának hegyét, sőt némelyikbe a lelkét is beleadta.

Egyébként Cselnov professzor azt állította, hogy ezt a kifejezést – „a lelkét is beleadta” – óvatosan kell használni; hogy bizonyára csak a rabnak van halhatatlan lelke, a *volnyaskától* pedig ez a sürgés-forgás miatt rendszerint megvonatik. Cselnov nem titkolta – valahányszor rabtársaival barátian elbeszélgetett egy tál kihűlt lötty, vagy egy pohár gőzölgő kakaó mellett –: ezt a fejtegetést Pierre Bezuhovtól vette kölcsön. Amikor egy francia katona nem engedte át az úton Pierre-t. Mint tudjuk, Pierre hahotára fakadt: „Haha! Nem engedett át a katona. Kit? Engem? A halhatatlan lelkemet nem engedte át!”

A marfinói saraskában Cselnov professzor volt az egyetlen rab, akinek megengedték, hogy ne kezeslábast öltsön (ebben a kérdésben személyesen Abakumovhoz fordultak). Ennek a kedvezménynek legfőbb oka abban rejlett, hogy Cselnov nem volt a marfinói saraska állandó rabja, hanem ide-oda vándorolt: Berija külön rendelkezett a Tudományos Akadémia egykori levelező tagjával, mindig abba a saraskába dobták át, ahol a leghalaszthatatlanabb matematikai problémák merültek fel. Ha fő vonásokban megoldotta, és ismertette a számítások módszerét, átdobták máshová.

De Cselnov professzor nem élt azzal a szabadsággal, hogy a ruházatát maga válassza meg, mint a hétköznapi, hiú emberek: olcsó öltönyt vett fel, még a kabát meg a nadrág színe se mindig egyezett; lábán most nemezcsizmát viselt; a fejére, amelyen csak nagyon ritka, ősz haj maradt, valami kötött sityakot, félig sí sapkát, félig leánysapkát húzott; de a leginkább megkülönböztette a vállán és a hátán kétszer átvetett furcsa gyapjútakaró, amely részben meleg női kendőhöz hasonlított.

Ámde Cselnov úgy tudta hordani ezt a takarót és ezt a sapkát, hogy alakja tőlük nem mulatságossá, hanem fenségessé vált. Hosszúkás, tojásdad

arca, éles profilja, az a parancsoló modor, ahogy a börtönadminisztrációval beszélgetett, és még az a kissé égszínkék, de már kifakult szempár, amely csak absztrakt elméjű embereknek adatik meg – mindez különös módon félig Descartes-hoz, félig Arkhimédészhez tette hasonlóvá.

Cselnovot azért küldték Marfinóba, hogy dolgozza ki a matematikai alapjait az abszolút kódolónak, vagyis olyan készüléknek, amely a maga mechanikus forgásával rengeteg jelfogó bekapcsolását és átkapcsolását biztosítaná, amelyek összezavarják az eltorzított beszéd derékszögű impulzusainak jelzésrendjét, de úgy, hogy még száz és száz ember, akik pedig hasonló készüléket szerkesztettek, még azok se tudják kihüvelyezni a vezetékeken folyó beszélgetést.

A tervezőirodában már folyt a kutatás hasonló kódolóberendezés megoldására. Ezzel foglalkozott minden tervező, Szologgyin kivételével.

Szologgyin, alig hozták ide a saraskába az intai bányából, alig nézett szét, rögtön kijelentette mindenkinek, hogy a hosszan tartó koplalástól meggyengült az emlékezőtehetsége, a képességei eltompultak, meg aztán születésétől fogva korlátozottak voltak, úgyhogy ő csak kisegítő munkát képes végezni. Ezt azért merte megjátszani, mert az intai bányában nem átlagos, hanem jó mérnöki beosztásban volt, és nem félt attól, hogy visszaküldik oda. (Éppen ezért a saraskában, a főnökséggel folytatott szolgálati megbeszéléseken megengedhette magának, hogy az olyan idegen szavak, mint például a „technika” és a „metallum” helyett másokat keresgéljen, arra kényszerítsen: várjanak, amíg ki nem találja őket. Ez lehetetlen lett volna, ha arra törekszik, hogy érdemeket szerezzen, vagy legalábbis magasabb élelmezési fokozatot érjen el.)

De mégsem küldték el – próbaidőre otthagyták. Szologgyin a munka fő ágából, ahol feszültség, kapkodás, idegesség uralkodott, ilyen módon a mellékágba sodródott. Ott tisztelet és szemrehányás nélkül élt, nem valami nagyon ellenőrizte a parancsnokság, elég szabadidővel rendelkezett, így hát – felügyelet nélkül, titokban, esténként – a saját belátása szerint kezdte kidolgozni az abszolút kódoló tervezetét.

Úgy vélte, hogy a nagy gondolatok csakis a magányos agy megvilágosodása útján születhetnek.

És csakugyan: a legutóbbi fél esztendőben olyan megoldást talált, amilyen tíz mérnöknek sem sikerült, pedig erre a célra rendelték, de szüntelenül hajszolták és ide-oda rángatták őket. (De a füle nyitva volt, hallotta, hogyan vetődik fel a feladat, és mi okozza a kudarcokat.)

Szologgyin két nappal ezelőtt – szintén nem hivatalosan – odaadta a munkáját Cselnov professzornak, hogy nézze át. Most éppen a lépcsőn haladt felfele, a professzor mellett, tisztelettudóan fogta a könyökét, és várta, hogy ítéletet mondjon a munkájáról.

De Cselnov sohasem keverte össze a munkát a pihenéssel.

Azon a rövid úton, amelyet a folyosókon és a lépcsőházban megtettek, egy szót sem ejtett arról az értékelésről, amelyet annyira várt Szologgyin, hanem gondtalanul csevegett a Lev Rubinnal való reggeli sétájáról. Rubin azután, hogy nem engedték el „a tűzifához”, elmondta Cselnovnak egy bibliai témára írt versét. A vers ritmusában csupán egy-két döccenő akad, de vannak benne friss rímek, például: „Ozirisz, fénybe visz” – általában el kell ismerni, hogy nem rossz a vers. A tartalmát tekintve pedig: ballada arról, hogyan vezette Mózes a zsidókat negyven évig a pusztán át, nélkülözések, szomjúhozás és éhezés közepette; milyen esztelenül fantaziált és lázadozott a nép, de nem neki volt igaza, hanem Mózesnek, aki tudta, hogy végül is megérkeznek az Ígéret földjére. Rubin különösen hangsúlyozta hallgatójának, hogy még nem telt el negyven év!

És mit válaszolt Cselnov?

Cselnov felhívta Rubin figyelmét a mózesi vándorlás földrajzára: a zsidóknak a Nílustól Jeruzsálemig négyszáz kilométernél semmiképp sem kellett többet menniük, tehát még ha szombatonként pihenőt tartanak is, kényelmesen odaérnek három hét alatt! Nem kell-e hát éppen ezért feltételezni: Mózes a többi negyven év alatt nem vezette, hanem orruknál fogva *vezetgette* őket az arábiai pusztában, hogy meghaljanak mindazok, akik emlékeztek a dús egyiptomi fogságra, az életben maradtak pedig jobban megbecsüljék azt a szerény paradicsomot, amelyet Mózes ajánlhatott nekik?…

Cselnov professzor Jakonov dolgozószobájának ajtaja előtt átvette saját szobájának kulcsát az intézet szerződéses ügyeletesétől. Ekkora bizalmat még csak a Vasálarc élvezett – egyetlen más rab sem. Egy rabnak sem volt joga, hogy egy másodpercig is külső munkatárs felügyelete nélkül abban a helyiségben maradjon, ahol dolgozik, mert az éberség azt sugallta, hogy a fogoly azt a másodpercet, amíg felügyelet nélkül hagyják, okvetlenül arra használja ki, hogy ceruzájával feltörje a vasszekrényt, és nadrággombjával lefényképezze a titkos okmányokat.

De Cselnov olyan szobában dolgozott, ahol egy korántsem titkos szekrény és két csupasz asztal állt. Így hát elhatározták (miután

természetesen kikérték a minisztérium hozzájárulását): jóváhagyják, hogy személyesen Cselnov professzornak kulcsot adjanak. Azóta ez a szoba Sikin őrnagy, az intézet operatív meghatalmazottja állandó izgalmának oka lett. Azokban az órákban, amikor a foglyok kettős vasalt ajtóval be voltak zárva a börtönbe, ez a jól fizetett elvtárs, akinek a munkanapját nem szabályozta norma, saját lábúlag bejárt a professzor szobájába, megkopogtatta a falakat, táncolgatott a padlódeszkákon, be-benézett a szekrény mögé, a poros közbe, és komoran csóválgatta a fejét.

Egyébként az, hogy Cselnov kulcsot kapott – még nem volt minden. A második emeleti folyosón, négy-öt ajtó után volt a szigorúan bizalmas osztály ellenőrző poszt ja. Az ellenőrző poszt egy éjjeliszekrényből meg mellette egy székből állt; a széken egy takarítónő ült – no, nem közönséges takarítónő, aki azért van, hogy felseperje a padlót, vagy teát forraljon (arra ott voltak mások) –, különös rendeltetésű takarítónő: ellenőrzi azoknak a belépési engedélyét, akik bemennek a Szigorúan Bizalmas Osztály ajtaján. A belépési engedélyek, amelyeket a minisztérium főnyomdájában nyomtak, háromfélék voltak: állandóak, egyszeriek és hetiek, a Sikin őrnagy kidolgozta minták szerint (ugyancsak az ő agyában született meg maga az az ötlet is, hogy a Szigorúan Bizalmast a „vakfolyosón” csinálják meg).

Az ellenőrző poszt munkája nem volt könnyű: emberek ritkán mentek át, de zoknit kötni határozottan megtiltotta mind az ugyanott kifüggesztett rendelet, mind Sikin őrnagy elvtárs többszöri szóbeli utasítása is. A takarítónők (minden huszonnégy órában ketten váltották egymást) ügyeletük alatt az álommal küszködtek, harcoltak. Magának Jakonov ezredesnek is nagyon kényelmetlen volt ez az ellenőrző poszt, mert egész nap elszakították a munkától: írjon alá belépési engedélyeket.

De a poszt mégis létezett. Azért pedig, hogy e takarítónők munkabérét fedezzék, a státus szerint járó három udvaros helyett csak egyet tartottak, azt a bizonyos Szpiridont.

Habár Cselnov nagyon jól tudta, hogy azt a takarítónőt, aki most a poszton ül, Marja Ivanovnának hívják, az asszony meg naponta sokszor átengedte ezt az ősz öreget – most felrezzenve mégis azt kérte:

– A belépési engedélyt.

És Cselnov felmutatta karton belépési engedélyét, Szologgyin pedig elővette a papírból valót.

Amikor áthaladtak a poszton meg még két ajtó mellett: egy beszögezett és krétával összemázolt üvegajtó mellett, amely a hátsó lépcsőre szolgált,

ahol egykor a jobbágyfestő műterme volt, aztán a Vasálarc különszobájának ajtaja előtt, kinyitották Cselnov ajtaját.

Itt kényelmes szobácska volt egy ablakkal, amely a foglyok sétálóudvarára meg a százados hársak ligetére nyílt – e hársfáknak szintén nem kegyelmezett a sors: a géppisztolyosok tüzével óvott zónába ékelte be őket. A hársak megnyúlt, magas csúcsát ugyancsak bő zúzmara födte.

Piszkosfehér ég borult a föld fölé.

A hársaktól balra, a zónán túl, valaha a szeminárium mellett lakó főpapnak a kortól megszürkült, de most fehérre vált, hajó alakú tetős, egyemeletes ódon házacskája látszott; a főpapról nevezték el az idevezető utat is Vladikinszkaja útnak. Amögött Marfino falucska háztetői tűntek elő, aztán mező terült el, még messzebb, a vasútvonalnál, a homályban is jól észrevehetően emelkedett felfelé a Leningrádból jövő mozdony élesen ezüstös gőze.

De Szologgyin nem is nézett ki az ablakon. Nem fogadta el a felszólítást: üljön le, hanem fiatal, biztos lábat érezve maga alatt, hajlékonyan neki dőlt vállával az ablakfélfának, a szemét meg a Cselnov asztalán heverő tekercsre meresztette.

Cselnov arra kérte, hogy nyissa ki a szellőztetőablakot. Beleült egyenes, magas hátú, kemény karosszékébe, megigazította vállán a plédet, kinyitotta a noteszlapokra írt téziseket, kezébe vette a kopjához hasonló, kihegyezett, hosszú ceruzát; szigorúan nézett Szologgyinra – és mindjárt elképzelhetetlenné vált annak a tréfás beszélgetésnek hangja, amely az imént folyt le közöttük.

Mintha nagy szárnyú madár röppent volna fel, és csapott volna egyet a kicsiny szobában. Cselnov legfeljebb két percet beszélt, de olyan tömören, hogy gondolatai között nem volt mikor lélegzetet venni.

Az értelme az volt, hogy Cselnov többet csinált, mint amennyit Szologgyin kért. Hozzávetőlegesen elvégezte a Szologgyin javasolta konstrukció lehetőségeinek elméleti valószínűség-számítását. A konstrukció olyan eredménnyel kecsegtet, amely nem túl messzi van a követeltnél, legalábbis megszülethet addig, amíg nem sikerül áttérni a tisztára elektronikus berendezésekre. Csakhogy okvetlenül szükséges:

– átgondolni, miként tegyük érzéketlenné a hiányos energia impulzusaival szemben;

– pontosan meghatározni a mechanizmusban működő legnagyobb tehetetlenségi erők jelentőségét, hogy meggyőződjünk a lendítőnyomatékok elegendő voltáról.

– És aztán… – Cselnov besugározta Szologgyint tekintetének villogásával – aztán ne felejtse el: a maga rejtjelzése a káosz elvére épül; ez jó. De az egyszer kiválasztott káosz, a megmerevedett káosz – már rendszer. Hatásosabb lenne a megoldás úgy, hogy a káosz is kaotikusan változzék.

A professzor ekkor elgondolkozott, kettéhajtotta a papírt, és elhallgatott. Szologgyin pedig lecsukta a szemhéját, mintha éles fény érné, és úgy, vakon állt ott.

Már a professzor első szavainál úgy érezte, hogy forró hullám önti el. És most vállával meg oldalával nekifeszült az ablakfának, hogy ujjongásában a mennyezet felé ne szálljon. Élete talán most jutott ki pályája csúcsára.

…Ősrégi nemesi családból származott, amely amúgy is úgy olvadt, mint a viasz, a forradalom lángjában meg teljesen szétfröccsent – némelyeket agyonlőttek, mások emigráltak, ismét mások még a bőrüket is levedlették és bujkáltak. Fiatalkorában Szologgyin sokáig ingadozott, maga sem tudta, milyen legyen a viszonya a forradalomhoz. Gyűlölte, mint a fellovalt, irigy csőcselék lázadását, de közel állónak érezte könyörtelen egyenességét és fáradhatatlan energiáját. Szemének óoroszos izzásával imádkozott a haldokló kis moszkvai kápolnákban. Ahogy mások is viselték, proletárosan kigombolt gallérú jungsturmovkában belépett a Komszomolba. Ki tudta volna biztosan megmondani neki: levágott csövű puskát keressen-e, hogy belelőjön ebbe a bandába, vagy komszomolista főkolompossá küzdje fel magát? Őszintén vallásos volt, és megszállottan hiú. Áldozatkész és pénzéhes is. Hol az a fiatal szív, amely nem kívánja a földi javakat? A vallástalan Démokritosz meggyőződésében osztozott: „Az a szerencsés, akinek vagyona és esze van.” Esze mindig volt – vagyona sosem.

És tizennyolc esztendős korában (ez a NEP utolsó éve volt) azt a biztos feladatot tűzte elsőnek maga elé, hogy szerez *egymilliót*, igenis, okvetlenül, pontosan egymilliót, bármibe kerüljön is, egymilliót. Még csak nem is a gazdagság, nem is bőséges anyagi eszközök voltak a fontosak: egymillióra szert tenni – a gyakorlati ember próbatétele, ez azt bizonyítja, hogy ő nem hiú ábrándokat kerget, aztán pedig újabb gyakorlati feladatokat tűzhet maga elé.

Úgy vélte, valami káprázatos találmány révén találja meg az utat a millióhoz, de más elmés útról se mondott volna le – nem baj, ha nem mérnöki út, de akkor rövidebb legyen. Csakhogy a sztálini ötéves tervnél keresve sem lehetett volna ellenségesebb környezetet találni a milliós feladatnak. Szologgyin a tervezőtáblából csak kenyérjegyet meg szánalmas fizetést tudott kiszorítani. De ha holnap csodás terepjárót ajánl az államnak, vagy az egész ipar előnyös rekonstrukcióját – az sem hoz neki sem egymilliót, sem hírnevet, sőt talán csak bizalmatlanságot és üldözést.

De később minden megoldódott azáltal, hogy Szologgyin nagyobbra nőtt a szabványos hálószemnél, így hát egy fogáskor kihalászták, megkapta az első börtönbüntetést, a lágerben meg még a másodikat is.

Már tizenkét éve nem tette ki a lábát a lágerből. El kellett vetnie és elfelejtenie a milliós feladatot. De lám, ilyen furcsa, kacskaringós úton megint ugyanahhoz a toronyhoz vezették, és ő remegő kézzel már keresgélte a csomóban azt a kulcsot, amely nyitja majd acélajtaját!

Kinek? Kinek??? Csakugyan őneki mond ez a leánysapkás Descartes ilyen hízelgő szavakat?!…

Cselnov négyrét, majd nyolcrét hajtotta a téziseket tartalmazó papírlapot.

– Amint látja, itt jócskán van még tennivaló. De ez a konstrukció lesz a legjobb az egyelőre javasoltak között. Ez visszaadja a szabadságát, törlik a büntetett előéletét. Ha pedig az igazgatóság túllő a célon, még egy kis Sztálin-díjat is kap.

Cselnov elmosolyodott. Mosolya olyan volt, mint egész arcformája – éles és finom.

Ez a mosoly neki magának szólt. Őt magát, aki a különféle saraskákban, különböző időben sokkal többet tett, mint amire Szologgyin készül, nem fenyegette sem díj, sem a büntetett előélet eltörlése, sem pedig szabadság. Meg hát egyáltalán nem is volt büntetett előélete: valamikor azt mondta a Bölcs Atyáról, hogy undok féreg – és immár tizennyolcadik éve raboskodik ítélet és remény nélkül.

Szologgyin kinyitotta ragyogó égszínkék szemét, fiatalosan kihúzta magát, és egy kissé színpadiasan azt mondta:

– Vlagyimir Erasztovics! Ön támaszt és magabiztosságot adott nekem! Nem találok szavakat, hogy megköszönjem figyelmességét. Lekötelez!

De száján már szórakozott mosoly játszott.

A professzor visszaadta a tekercset Szologgyinnak, és még eszébe jutott valami:

– Hanem… vétettem maga ellen. Azt kérte, hogy Anton Nyikolajevics ne lássa ezt a tervrajzot. De tegnap úgy esett, hogy távollétemben jött a szobába, és szokása szerint szétgöngyölítette – és persze mindjárt megértette, miről van szó. Fel kellett hát fednem a kilétét.

Szologgyin szájáról eltűnt a mosoly, elkomorodott.

– Olyan lényeges ez magának? Ugyan miért? Egy nappal korábban vagy később…

Szologgyin maga is zavarban volt. Nem jött el az ideje, hogy most elvigye a papírlapot Antonnak?

– Hogy is mondjam, Vlagyimir Erasztovics… Nem az a véleménye, hogy van itt némi erkölcsi bizonytalanság?… Hiszen ez nem szerszámgép, nem daru, nem híd. Ez nem az ipar megrendelése, hanem azoké, akik börtönbe csuktak bennünket. Egyelőre csak… az erőm ellenőrzése végett csináltam. Magamnak.

Magának.

Cselnov jól ismerte a munkának ezt a formáját. Általában ez a kutatás legmagasabb formája.

– De az adott körülmények között… nem túlságosan nagy fényűzés ez magának?

Cselnov ránézett színevesztett, nyugodt szemével.

– Bocsásson meg, csak úgy mondtam, fennhangon gondolkoztam helyesbített Szologgyin, és összeszedte magát. – Ne tegyen magának semmilyen szemrehányást. Hálás vagyok önnek, hálás!

Tisztelettudóan megfogta Cselnov törékeny, gyönge kezét, és a tekercset a hóna alá kapva, elment.

Az imént még szabad pályázóként lépett ebbe a szobába.

És most már feladatokkal megterhelt győztesként távozott. Már sem az idejének, sem a szándékainak, sem a munkájának nem volt ura többé.

Cselnov pedig eltakarta szemét, de nem dőlt karosszékének támlájára; sokáig ült így kiegyenesedve a csúcsos gyapjúsapkájú, vékony arcú ember.

33. Büntető rovások

Szologgyin még mindig ugyanúgy ujjongva, aránytalan erővel kitárta az ajtót, és belépett a tervezőirodába. De a várt sokaság helyett – ebben a nagy szobában, amely örökké zúgott a hangoktól – csak egy gömbölyű női alakot pillantott meg az ablaknál.

– Egyedül van, Larisza Nyikolajevna? – kérdezte meglepődve Szologgyin, ahogy gyors léptekkel áthaladt a szobán. Larisza Nyikolajevna Jemina, a kopírozónő, harmincéves hölgy, elfordult az ablaktól, ahol rajzasztala állt, és a vállán át rámosolygott a közeledő Szologgyinra.

– Dmitrij Alekszandrovics? Én meg már azt hittem, egész nap egyedül kell unatkoznom.

Szologgyin végigfuttatta tekintetét az asszony túlságosan telt, rikítóan zöld gyapjúruhás alakján – a hölgy kötött szoknyát és kötött kabátot viselt –, nem válaszolt semmit, katonás léptekkel odament az asztalához, és anélkül hogy leült volna, mindjárt a külön heverő rózsaszínű papírlapra rótt egy vonást. Ezután, Jeminának csaknem teljesen háttal állva, a mozgatható, ferde tervezőtáblára erősítette a magával hozott műszaki rajzot.

A tervezőiroda délre néző, nagy ablakos, második emeleti, tágas, világos szoba, amelyben közönséges irodai asztalokkal vegyest tucatnyi tervezőtábla volt hol teljesen függőlegesen, hol lejtősen, hol vízszintesen felállítva. Szologgyin tervezőtáblája függőlegesen volt felállítva a szélső ablak közelében, amely mellett Jemina ült, és úgy fordítva, hogy elkerítse Szologgyint az iroda főnökétől meg a bejárati ajtótól, de befogadja a rátűzött rajzokra zuhogó nappali fény áradatát.

– Miért nincs itt senki? – kérdezte végül szárazon Szologgyin.

– Ezt magától akartam megtudni – hallotta az éneklő választ a mérnök.

Gyors mozdulattal a hölgy felé fordította a fejét – csak azt –, és gunyorosan azt mondta:

– Tőlem csupán azt tudhatja meg, hol van a szobánkban dolgozó négy jogfosztott rab. Tessék. Egyet beszélőre vittek, Hugo Leonardovics lett karácsonyt ünnepel, én itt vagyok, Ivan Ivanovics meg elkéredzkedett, hogy zoknikat stoppoljon. Én viszont cserébe szeretném megtudni, hol van az a tizenhat szabad ember, vagyis azok az elvtársak, akik lényegesen felelősebbek, mint mi.

Profilban állt Jemina felé, úgyhogy az asszony jól látta a leereszkedő mosolyt az akkurátus kis bajusz és az akkurátus kis francia szakáll között.

– Hogyhogy? Hát nem tudja, hogy az őrnagyunk tegnap este megegyezett Anton Nyikolaiccsal, így hát ma kimenős a tervezőiroda. Én pedig, bosszúságomra, ügyeletes vagyok…

– Kimenős? – kérdezte komoran Szologgyin. – Milyen alkalomból?

– Hogyhogy milyen alkalomból? A vasárnap alkalmából.

– Hát mióta kimenőnap a vasárnap nálunk?

– De az őrnagy azt mondta, hogy nincs sürgős munkánk.

Szologgyin hirtelen Jemina felé fordult.

– *Nekünk* nincs sürgős munkánk?! – kiáltott fel csaknem mérgesen.

– Nem rossz! Nincs sürgős munkánk! – Türelmetlen mozdulat siklott át Szologgyin rózsaszínű száján. – De ha akarja, úgy intézem, hogy holnaptól fogva *mind a tizenhatan* itt fognak ülni és éjjel-nappal másolni. Akarja?

Kárörömmel, szinte kiáltotta azt, hogy „mind a tizenhatan”!

Jemina, tekintet nélkül arra a hajmeresztő távlatra, hogy éjjel-nappal másolni kell, megőrizte nyugalmát, amely nagyon illett nagyszabású, nyugodt szépségéhez. Ma még fel sem emelte a másolópapírt, amely egy kissé lejtős munkaasztalát borította, és a másolópapíron ott feküdt a kulcs is, amellyel kinyitotta a szobát. Kényelmesen az asztalra könyökölt (a feszes kötött ujj erősen hangsúlyozta karjának teltségét), alig észrevehetően himbálózni kezdett, és Szologgyinra nézett barátságos, nagy szemével.

– Is-ten ments! És maga képes volna ilyen gonoszságra? Szologgyin hideg tekintettel azt kérdezte:

– Miért használja azt a szót, hogy „Isten”? Hisz maga egy csekista felesége.

– Mit számít az?! – csodálkozott Jemina. – Mi még kalácsot is sütünk húsvétra, mi van abban?

– Ka-lá-csot?!

– Azt hát!

Szologgyin felülről lefelé nézett Jeminára, aki ült. Az asszony kötött kosztümjének zöld színe rikító volt és merész. A feszes szoknya és felsőrész kimutatta, hogy mennyire meghízott. Mellén ki volt gombolva a kabát, és a könnyű, fehér blúz gallérja ki volt hajtva.

Szologgyin a rózsaszínű papírlapra rótt egy vonást, és ellenségesen azt mondta:

– De hiszen azt mondta, hogy a férje a belügyminisztérium alezredese.

– Az a férjem! Mi meg, a mama és én, mik vagyunk? Fehércselédek! – mondta lefegyverzően mosolyogva Jemina. Világos, vastag hajfonatai fenséges koszorúként övezték a fejét. Ahogy mosolygott, csakugyan paraszt fehércselédhez hasonlított, de Emma Ceszarszkaja színésznő alakításában.

Szologgyin nem válaszolt többé, oldalvást leült az asztalához úgy, hogy ne lássa Jeminát, és hunyorogva nézni kezdte a rátűzött rajzot. Diadalmenet virágözönében érezte magát, mintha még a vállán és a mellén volnának a virágok, és nem akarta szétoszlatni ezt a hangulatot.

Valamikor csak el kell kezdeni az igazi Nagy Életet. Éppen most.

Delelőre ível…

Bár némi kétség megragadt benne…

Például a következő. Ahogy Szologgyin belső ösztönével sejtette, a hiányos energia impulzusaival szemben való érzéketlenség és a lendítőnyomatékok elegendő volta biztosítva van, bár természetesen mindent két tizedesig ki kell számolni. De Cselnov utolsó megjegyzése a megmerevedett káoszról zavarta. Ez nem a munka fogyatékosságára, hanem az eszményitől való eltérésére mutatott rá. Ugyanakkor zavarosan azt is érezte, hogy munkájában van valami, amit sem Cselnov nem érzett meg, sem ő maga nem ragadott meg: a kimunkálatlan „utolsó hüvelyk”. Fontos lenne most e szerencsésen kialakult vasárnapi csendben meghatározni, miben is áll, és hozzákezdeni a kimunkálásához. Csak ezután tárhatja Anton elé munkáját, és láthat hozzá, hogy azzal áttörje a betonfalakat.

Ezért most erőfeszítést tett, hogy kizárja gondolataiból Jeminát, és olyan gondolatkörben maradjon, amelyet Cselnov professzor alkotott. Jemina már egy fél éve ül mellette, de sohasem volt alkalmuk, hogy hosszabban beszélgessenek. Az pedig, hogy négyszemközt maradjanak, mint ma, egyáltalán nem fordult elő. Szologgyin néha gúnyolódott az asszonyon, amikor a terv szerint ötperces pihenőt engedélyezett magának. Szolgálati viszonyát tekintve az asszony másolónő volt mellette, de társadalmi helyzetét tekintve – az uralkodó réteghez tartozó hölgy. A természetes és a megfelelő kapcsolat közöttük szükségképpen csak az ellenségeskedés lehetett.

Szologgyin hát a tervrajzra nézett, Jemina pedig még mindig ugyanúgy, a könyökén egy kissé ringatózva – őrá. És Szologgyin egyszer csak ezt a kérdést hallotta:

– És magának, Dmitrij Alekszandrovics, ki stoppolja a zoknikat?

Szologgyin felhúzta szemöldökét. Nem is értette a kérdést.

– Zoknikat? – Még mindig a tervrajzra nézett. – Á-á! Ivan Ivanics azért hord zoknit, mert még újonc: csak három éve ül. A zokni az úgynevezett… – (félrenyelt, mert kénytelen volt idegen szót használni)… kapitalizmus csökevénye. Én egyszerűen nem hordok zoknit. – És a fehér papírlapra rótt egy vonást.

– De akkor… mit visel?

– Maga átlépi a tapintat határait, Larisza Nyikolajevna. – Szologgyin nem állta meg, hogy el ne mosolyodjék. – A mi orosz öltözetünk büszkeségét hordom: a kapcát!

Jóízűen ejtette ki ezt a szót, mintha élvezné a beszélgetést. Jeminát mindig meg is ijesztette, el is szórakoztatta a mérnök hirtelen áttérése szigorúságról a gúnyolódásra.

– De ugye azt a katonák hordanak?

– A katonákon kívül még két kategória van: a foglyok és a kolhozparasztok.

– Aztán azt is kell… mosni, foltozni kell?

– Téved. Ki mos manapság kapcát? Egyszerűen mosás nélkül hordják őket egy évig, aztán kidobják, az igazgatóságtól meg újat kapnak.

– Csakugyan? Komolyan? – Jemina szinte ijedten nézett rá.

Szologgyin fiatalosan, gondtalanul hahotára fakadt.

– Mindenesetre van ilyen nézőpont. Meg aztán mi a nyavalyán vásároljak én zoknit? Lám, maga a belügyminisztérium *átlátszókörvonal-rajzolója* – mennyit kap egy hónapban?

– Másfél ezret.

– Ige-en?! – kiáltott fel diadalmasan Szologgyin. – Másfél ezer! Én pedig, a mérnök: harminc rubelkét. Nem nagyon van mit ugrálni! Zoknira költsem?

Szologgyin szeme vidáman sugárzott. Ez egyáltalán nem Jeminára vonatkozott, de az asszony belepirult.

Larisza Nyikolajevna férje egy mackó volt. A család már rég puha párna lett neki, ő pedig a felesége számára a lakás tartozéka. Ha megjött a munkából, sokáig, élvezettel ebédelt, aztán aludt. Aztán szaporán tüszkölve újságot olvasott, és a rádió gombját csavargatta (az előző készülékeket eladogatta, és a legújabb márkájút vette meg. Csak a futballmeccs keltett benne izgalmat, sőt szenvedélyt – szolgálatából eredően mindig a Dinamónak szurkolt… Minden másban színtelen volt és fakó. De az asszony környezetében lévő többi férfi is csak kitüntetéseiről, érdemeiről

tudott beszélni szabadidejében, meg kártyázni, vörösre inni magát. Ittasan pedig az asszonyhoz tolakodni és tapogatni.

Szologgyin megint a tervrajzára meredt. Larisza Nyikolajevna megszakítás nélkül továbbra is az arcát nézte, még és még egyszer a bajuszát, a kis szakállát, a duzzadt ajkait.

Szerette volna, ha megszúrja ez a kis szakáll, ha hozzádörgölőzhet.

– Dmitrij Alekszandrovics! – törte meg a csendet ismét. – Nem nagyon zavarom?

– De igen, egy kicsit… – válaszolta Szologgyin. Az utolsó hüvelykek zavartalan, elmélyedt gondolkodást követeltek. De szomszédnője zavarta. Szologgyin egyelőre otthagyta a tervrajzot, visszatért az asztalhoz, ezáltal Jeminához is, és jelentéktelen iratokat vizsgálgatott.

Hallani lehetett, ahogy halkan ketyeg az asszony karórája.

A folyosón embercsoport ment végig, fojtottan beszélgettek. A szomszédos Hetes ajtaján kihallatszott Mamurin kissé selypítő hangja:

„No, hamarosan meglesz ott a transzformátor?” Majd Markusev ingerült kiáltása: „Nem kellett volna őnekik adni, Jakov Ivanics!…”

Larisza Nyikolajevna keresztbe fonta maga előtt a karját, rátámasztotta az állát, és így – alulról felfelé – epedően nézte Szologgyint.

A mérnök meg olvasott.

– Mindennap! Minden órában! – szinte suttogta áhítatosan a hölgy.

– Börtönben van, és így dolgozik!… Maga rendkívüli ember, Dmitrij Alekszandrovics!

Szologgyin erre a megjegyzésre rögtön felemelte a fejét.

– Mi következik abból, hogy ez börtön, Larisza Nyikolajevna? Huszonöt éves koromban ültettek le, azt mondják, negyvenkét éves koromban kerülök ki. Csakhogy én ebben nem hiszek. Okvetlenül megtoldják. Lágerekben múlik el életem legjobb része, virágzó erőm. A külső feltételeknek nem szabad alárendelni magunkat, ez bántó.

– Magánál minden rendszeresen folyik!

– Szabadon vagy börtönben, mi a különbség? Ha valaki férfi, akkor ki kell nevelnie magában az értelemnek alárendelt akarat hajthatatlanságát. A lágerekben hét évet löttyön töltöttem, szellemi munkám cukor és foszfor nélkül folyt. Ha elmondanám magának…

De ki értené, aki nem élte át?

A lágeren belüli vizsgálati börtön, amelyet hegyből vájtak ki. És a *koma* – vagy második „keresztapa” –, Kamisan főhadnagy, aki tizenegy hónapja

második börtönbüntetésre, újabb tíz esztendőre „keresztelte” Szologgyint. Rendszerint bottal szájon verte őket, hogy szóródjon szét a véres foguk. Ha pedig lóháton érkezett a lágerbe (jól ült a nyeregben), azon a napon a korbács nyelével ütött.

Folyt a háború. Még a szabad embereknek sem volt mit enniük. Hát még a lágerben! De mit ettek a Hegyi zárkában?

Szologgyin, az első vizsgálaton okulva, semmit sem írt alá. De azért megkapta az előre kiszabott tíz esztendőt. A törvényszékről egyenest a kórházba vitték. Haldoklott. Sem kenyeret, sem kását, sem löttyöt nem fogadott be széthullásra kárhoztatott teste.

Volt olyan nap, amikor hordágyra hengerítették, és már-már vinni akarták a hullaházba, hogy fakalapáccsal szétverjék a fejét, mielőtt a temetőbe szállítanák. De ő – megmozdult…

– Mondja el!…

– Nem, Larisza Nyikolajevna! Ezt teljességgel lehetetlen leírni! – felelte most boldogan, könnyedén Szologgyin.

És onnan! És onnan! Ó, az élet megújulásának ereje! A fogság, a rabság évei után – hová repült fel?

– Mondja el! – kuncsorgott a túltáplált hölgy, aki még mindig alulról felfelé, karba font kezéről nézett rá.

Legfeljebb csak annyit érthetett az egészből: ebbe a históriába belekeveredett egy nő is. Kamisan döntését az is meggyorsította, hogy féltékeny volt Szologgyinra a szintén fogoly ápolónő miatt. És nem ok nélkül féltékenykedett. Szologgyin arra az ápolónőre ma is a test olyan világosan kifejezett hálájával emlékezett, hogy talán még ma sem sajnálta, hogy tízesztendei börtönt kapott miatta.

Volt valami hasonlóság is az ápolónő és e másolónő közt: mind a ketten kalászba szökkentek. Az apró termetű és sovány nőket Szologgyin torzszülötteknek, a természet tévedéseinek tekintette.

Jemina nagyon tisztára mosott bőrű mutatóujjával, amelyen a manikűrözéstől málnapiros, kerek köröm volt, céltalanul és hasztalanul próbálta kisimítani az asztalt beborító gyűrött másolópapír sarkát. Csaknem teljesen leeresztette fejét összefont karjára, úgyhogy hatalmas hajfonatának feszes koszorúját Szologgyin felé fordította.

– Nagyon bűnös vagyok magával szemben, Dmitrij Alekszandrovics…

– Aztán miben?

– Egyszer az asztala mellett álltam, letekintettem, és azt láttam, hogy levelet ír… Tudja, ahogy ez szokott lenni, teljesen véletlenül… és másodszor…

– …És maga megint teljesen véletlenül odasandított…

– És azt láttam, hogy maga megint levelet ír, és mintha ugyanazt…

– Ah, tehát még azt is megállapította, hogy ugyanazt írom?! És harmadszor is? Volt ilyen?

– Volt…

– I-i-igen… De ha ez folytatódik, Larisza Nyikolajevna, le kell mondanom a maga átlátszókörvonal-rajzolói szolgálatairól. Pedig nagyon sajnálom, maga nem rosszul rajzol.

– De ez már régen volt! Azóta nem írt.

– Ám annak idején rögtön jelentette Sikinidi őrnagynak.

– Miért Sikinidinek?

– No, Sikinnek. Jelentette?

– Hogy gondolhatott erre?!

– Ezen nincs mit gondolkozni. Sikinidi őrnagy talán nem bízta meg magát, hogy az én cselekedeteim, szavaim, sőt gondolataim után spionkodjon? – Szologgyin fogta a ceruzát, és a fehér papírlapra rótt egy vonást. – Ugye megbízta? Becsületesen beszéljen!

– Hát igen… Megbízott…

– És hány feljelentést írt maga?

– Dmitrij Alekszandrovics! Én épp ellenkezőleg, a legjobb jellemzést adtam!

– Hm… No, egyelőre higgyük el. De a figyelmeztetésem érvényben marad. Úgy látszik, itt tisztára a női kíváncsiság ártatlan esetével állunk szemben. Hát én kielégítem. Ez szeptemberben történt. Nem három, hanem öt napon át egyfolytában írtam levelet a feleségemnek.

– Hát ezt akartam éppen kérdezni: van magának felesége? Várja magát? És maga ilyen hosszú leveleket ír neki?

– Feleségem van – felelte elmélyülten, lassan Szologgyin. – De úgy van, mintha nem is volna. Most még levelet sem írhatok neki. Amikor pedig írtam – ne-em, nem hosszúakat írtam, hanem sokáig csiszoltam őket. A levélírás művészete, Larisza Nyikolajevna, nagyon nehéz művészet. Gyakran túlságosan hanyagul írunk levelet, és aztán csodálkozunk, hogy elveszítjük a hozzánk legközelebb állókat. Már sok-sok éve nem láttam a

feleségemet, ő pedig nem érezte saját magán az én kezemet. A levelek – az egyetlen kapcsolat, amellyel megtartom őt, immár tizenkét esztendeje.

Jemina közelebb húzódott. Könyökével elérte Szologgyin asztalának szélét, és úgy támaszkodott rá, tenyerével meg összeszorította rettenthetetlen arcát.

– És biztos abban, hogy megtartja? De miért, Dmitrij Alekszandrovics, miért? Tizenkét év már elmúlt, de még maradt öt, az összesen tizenhét! Elveszi tőle a fiatalságát! Miért? Hagyja élni!

Szologgyin hangja ünnepélyesen csengett:

– A nők között van egy különleges osztály, Larisza Nyikolajevna. Ezek a vikingek barátnői, ezek a gyémántlelkű, sugárzó arcú Izoldák. Maga nem ismerheti őket, maga az ízetlen jólétben élt.

Az asszony idegen emberek, ellenségek között élt.

– Hagyja élni! – követelte Larisza Nyikolajevna.

Nem lehetett ráismerni arra a tekintélyes hölgyre, aki a saraska folyosóin és lépcsőin át szokott vonulni. Szologgyin asztalához simulva csak ült, hangosan lélegzett, és csaknem falusivá vált nekihevült arca; talán csak nem a Szologgyin – számára ismeretlen – felesége miatti aggodalomtól?

Szologgyin összehúzta a szemét. Tudta: ez a nők általános tulajdonsága – éles érzék a férfi felröppenése, győzelme, sikere iránt. A győztes férfiú figyelme minden nőnek kell. Jemina semmit sem tudhatott a Cselnovval folytatott beszélgetésről és munkájának befejezéséről, de – érzett mindent. És repült, repült, neki-nekiütődött a rezsim közöttük kifeszülő vashálójának.

Szologgyin az asszony szétnyíló blúzának mélyébe sandított, és a rózsaszínű lapra rótt egy vonást.

– Dmitrij Alekszandrovics! És itt van ez. Már sok hete kínoz a gondolat: milyen vonalakat húzgál? Aztán néhány nap múlva áthúzza az egészet? Mit jelent ez?

– Attól tartok, megint kémkedő hajlamot árul el. – A fehér lapot vette kezébe. – De tessék: vonalakat rovok minden alkalommal, amikor végső szükség nélkül idegen szót használok az orosz beszédben. E vonalkák száma tökéletlenségem fokmérője. A „kapitalizmus” szóért, amelyet nem tudtam azonnal a „tőkés rendszerrel” helyettesíteni, és a „spionkodjon” szóért, amelyet hirtelenjében lusta voltam a „kémkedjen” szóval helyettesíteni – két vonást róttam.

– És a rózsaszínűre?

– Észrevette hát, hogy a rózsaszínűre is szoktam róni?

– Mégpedig gyakrabban, mint a fehérre. Ez is tökéletlenségének fokmérője?

– Az is – mondta szaporán Szologgyin. – A rózsaszínűre *fenyítő*vonalakat teszek, és később megbüntetem magam – a számuk szerint. Ledolgozom. Favágással.

– Fenyítőket? Miért? – kérdezte halkan az asszony.

Így kellett történnie! Delelő ívre jutott, ugyanabban a pillanatban nőt is küldött neki a szeszélyes sors. Vagy mindent elvesz, vagy mindent megad – a sors már csak ilyen.

– Minek ez magának? – faggatta az asszonyt még szigorúan a mérnők.

– Miért? – ismételte halkan, tompán Larisza.

Itt volt a bosszúállás mindnyájukon, a belügyminisztérium klánján. A bosszú és a birtoklás, a gyötrelem és a birtoklás – valahogy hasonlít.

– Maga meg észrevette, *mikor* teszem őket ide vagy oda?

– Észrevettem – válaszolt, de szinte csak lehelte Larisza.

Az alumíniumbárcás ajtókulcs, a szoba kopott számával, ott feküdt az asszony asztalát beborító másolópapíron.

És a meleg, nagy, zöld gyapjúgomolyag ott lélegzett Szologgyin előtt.

Várta a parancsot.

Szologgyin összehunyorította szemét, és azt parancsolta: – Menj, zárd be az ajtót! Gyorsan!

Larisza visszahőkölt, hirtelen felállt – nagy zajjal felborult a széke. Mit művelt ő, fékevesztett rab?! Az asszony panaszra megy?!

A hölgy felmarkolta a kulcsot, és himbálózva elindult, hogy bezárja az ajtót.

Szologgyin sietve öt vonalat húzott egymás mellé a rózsaszínű papírlapon.

Többre nem jutott ideje.

34. Hangos kép

Senkinek sem akarózott vasárnap dolgozni – a szabadoknak sem.

Lanyhán vonszolták magukat a munkahely felé, az autóbuszon való hétköznapi szokásos tolakodás nélkül, és azon törték a fejüket, hogyan húzzák ki este hatig.

Ám a vasárnap zaklatottabbra sikeredett a hétköznapoknál. Délelőtt tíz óra tájt odahajtott a főkapuhoz három nagyon hosszú és nagyon áramvonalas személyautó. Az őrség tisztelgett. Az autók áthaladtak a kapun, majd pedig el, Szpiridon, a seprűs, rőt udvaros mellett – aki rájuk hunyorította szemét –, aztán a hótól megtisztított, kavicsos ösvényeken odagurultak az intézet főbejáratához. Mind a háromból egymás után szálltak ki magas rangú emberek – csak úgy ragyogott váll-lapjuk aranya –, még a fogadást sem várva meg, haladéktalanul felfelé, a második emeletre, Jakonov dolgozószobájába indultak. Rendje-módja szerint még szemügyre sem lehetett venni őket. Egyes laboratóriumokban az a hír terjedt el, hogy maga Abakumov miniszter jött ide, vele nyolc tábornok. Más laboratóriumokban nyugodtan ültek tovább: mit sem tudtak a fenyegető veszélyről.

A hír félig-meddig volt igaz: csak Szelivanovszkij miniszterhelyettes érkezett, és vele négy generális.

De példátlan dolog történt – Jakonov mérnök ezredes még mindig nem volt a munkahelyén. Mialatt az objektum beijedt ügyeletese (fürgén betolta az asztalfiókot, amelyben – álcázva – detektívregényt olvasott) Jakonov lakására telefonált, aztán pedig jelentette a miniszterhelyettesnek, hogy Jakonov ezredes szívrohamot kapott, otthon fekszik, de már öltözik és jön, Rojtman őrnagy, Jakonov helyettese – olyan sovány, hogy kézzel át lehetett fogni a derekát – a vállszíját igazgatva, mely nem jól állt rajta, és bele-beleakadva a futószőnyegekbe (nagyon rövidlátó volt), már odaért az Akusztikai Laboratóriumból, és bemutatkozott feletteseinek. Nemcsak azért sietett, mert úgy követelte a szolgálati szabályzat, hanem azért is, hogy meg tudja védeni az általa vezetett, intézeten belüli ellenzék érdekeit: Jakonov mindig kiszorította őt a magas főnökséggel való megbeszélésekből. Rojtman már ismerte Prjancsikov éjszakai berendelésének részleteit, sietett hát javítani a helyzeten és meggyőzni a magas bizottságot, hogy a Vokoder

helyzete nem olyan reménytelen, mint mondjuk, a klipperé. Rojtman harmincéves létére már Sztálin-díjas volt, így hát bátran dobta bele laboratóriumát az állampolitikai viszontagságok legveszélyesebb forgatagába.

A tucatnyi újonnan érkezett hallgatni kezdte; közülük kettő értett valamelyest a dolog műszaki lényegéhez, a többiek pedig csak kihúzták magukat. Ám a dühtől hebegő, sárgára vált Mamurin, akit Oszkolupov hívatott, Rojtman után hamarosan, idejében odaért, és védelmére kelt a klippernek, amely már *majdnem* elkészült, rövidesen kibocsátják. Hamarosan megérkezett Jakonov is – beesett, árkos szemmel, szinte kékre sápadt arccal –, és leereszkedett a falnál egy székre. A beszélgetés széttöredezett, összekuszálódott, és nemsokára már senki sem tudta, hogyan kell kirántani a csávából ezt a már-már kudarcba fúlt vállalkozást.

És olyan szerencsétlenül kellett alakulnia a dolognak, hogy az intézet szíve, Sikin operatív meghatalmazott elvtárs és az intézet lelkiismerete, Sztyepanov pártszervező elvtárs ezen a vasárnapon megengedtek maguknak egy teljesen természetes gyöngeséget: nem jöttek szolgálatba, és nem álltak annak a kollektívának az élére, amelyet hétköznapokon vezetnek. (Ez annál is megbocsáthatóbb viselkedés, mert mint köztudomású, ha helyesen osztjuk be a felvilágosító: és a szervező tömegmunkát – a munka folyamatában való részvétel még maguknak a vezetőknek sem kötelező.) Az intézet ügyeletesét az izgalom és hirtelen rászakadt felelősség tudata fogta el. A saját felelősségére otthagyta a telefonálást, és laboratóriumból laboratóriumba futott, suttogva közölte a főnökökkel a rendkívüli vendégek érkezését, hogy meg tudják kétszerezni az éberséget. Annyira izgatott volt, és annyira sietett visszatérni a telefonjaihoz, hogy nem tulajdonított jelentőséget a tervezőiroda bezárt ajtajának, és nem volt rá ideje, hogy elfusson a Vákuumlaboratóriumba, ahol Klara Makarigina volt az ügyeletes, és ezen a napon senki más nem volt bent a szabadok közül.

A laboratóriumok vezetői a maguk részéről semmit sem jelentettek be fennhangon – mert hiszen lehetetlen volt, hogy fennhangon kérjék: tegyenek úgy, mintha a nagyfőnökök megérkezése alkalmából dolgoznának –, de sorra jártak minden asztalt, és szégyenlős suttogással figyelmeztettek mindenkit külön-külön, Így hát az egész intézet csak ült, és várta a fejeseket. A nagyfőnökök pedig tanácskoztak, aztán egy részük Jakonov dolgozószobájában maradt, másik részük a Hetesbe indult, és csak maga Szelivanovszkij és Rojtman őrnagy maradt az Akusztikai Laboratóriumban.

Jakonov, hogy megkímélje magát az újabb gondtól, az Akusztikait ajánlotta, mint Rjumin megbízása teljesítésének kényelmes bázisát.

– És milyen módon gondolja leleplezni ezt az embert? – kérdezte Rojtmantól útközben Szelivanovszkij.

Rojtman semmit sem gondolhatott, mert ő maga is csak öt perccel korábban szerzett tudomást a megbízatásról: őhelyette az elmúlt éjjel Oszkolupov gondolkozott, amikor habozás nélkül ilyen munkára vállalkozott. De Rojtman már ez alatt az öt perc alatt is ki tudott találni egyet és mást.

– Nézze – mondta minden szolgálatkészség nélkül, utónevén és atyai nevén szólította a miniszterhelyettest –, nálunk van a látható beszédnek egy készüléke, a LÁTBE, amely az úgynevezett *hangos képeket* rögzíti, és van egy ember, aki ezeket a hangos képeket el tudja olvasni, egy bizonyos Rubin.

– Fogoly?

– Igen. Filológus docens. Az utóbbi időben azzal foglalkozik nálam, hogy az egyéni beszédsajátságokat keresi a hangos képekben. És én remélem, hogy ha ezt a telefonbeszélgetést hangos képekké alakítjuk, és összehasonlítjuk a gyanúba vett személyek hangos képeivel…

– Hm… Ami ezt a filológust illeti, még meg kell állapodnom Abakumovval – mondta fejcsóválva Szelivanovszkij.

– A titkosság miatt?

– Igen.

Az Akusztikaiban ezalatt, bár mindnyájan tudomást szereztek a fejesek megérkezéséről, senki sem érzett magában semmilyen energiát, hogy leküzdje a tétlenség kínzó inerciáját. Ezért ködösítettek, lomhán kotorásztak a rádiólámpákkal teli fiókokban, vagy nézegették a vázlatrajzokat a folyóiratokban, vagy kiásítottak az ablakon. A külső leányok csoportba verődtek, és suttogva pletykáltak, amíg Rojtman helyettese szét nem kergette őket. Szimocska, szerencséjére, nem volt a munkahelyén – most csúsztatta le a túlórákat, és ezzel megmenekült attól a kíntól, hogy lássa Nyerzsint kiöltözve, ahogy ragyog, mielőtt találkozna azzal az asszonnyal, akinek sokkal több joga volt rá, mint neki, Szimocskának.

Nyerzsin úgy érezte magát, mint aki ünnepel, már harmadszor ment be az Akusztikaiba, holott semmi dolga sem volt, csak idegeskedett, mert túlságosan sokat késett a rabomobil. Nem a székére ült le, hanem az ablakpárkányra, élvezettel szívta be szopókás cigarettájának füstjét, és

hallgatta Rubint. Rubin pedig, aki Cselnov professzorban nem talált méltó hallgatót a Mózesről szóló balladájának, most csendes tűzzel szavalta Glebnek. Rubin nem volt költő, de néha szívbe markoló, okos sorokat vetett papírra. Gleb nemrégen nagyon dicsérte őt, milyen széles látókör mutatkozik meg az Aljosa Karamazovról írott verses tanulmányában, ahol is a fiatalember egyszerre jelenik meg a Perekopot védelmező hadapród köpenyében és a Perekopot bevevő vöröskatona köpenyében. Most Rubin nagyon szerette volna, ha Gleb méltányolja a Mózesről írt balladáját, és ő is azt a következtetést vonja le magának, hogy negyven esztendeig várni és hinni – értelmes, fontos, sót szükségszerű is.

Rubin nem élhetett barátok nélkül, majd megfulladt nélkülük. Az egyedüllét annyira elviselhetetlen volt neki, hogy még meg sem hagyta érlelődni a gondolatot, máris – ahogy egy fél gondolatot talált magában – sietett megosztani valakivel. Egész életében nagyon sok barátja volt, de a börtönben valahogy úgy alakult, hogy a barátai nem voltak elvrokonai, az elvrokonok pedig – barátai.

Az Akusztikaiban így hát még senki sem foglalkozott munkával, csak a változatlanul életvidám és tevékeny Prjancsikov, aki már leküzdötte magában az éjszakai Moszkva meg az eszeveszett autózás emlékeit, törte a fejét a vázlatrajz újabb tökéletesítésén, és közben azt dúdolta:

Bendzi, bendzi, bendzi-bár,
Bendzi, bendzi, bendzi-bár…

Éppen akkor lépett be Szelivanovszkij Rojtmannal. Rojtman így folytatta:

– Ezeken a hangos képeken a beszéd három dimenzióban egyszerre bontakozik ki: a frekvenciában – a szalagon keresztbe, az időben a szalag mentén és az amplitúdóban – a rajz vastagságával. Eközben minden egyes hang olyan megismételhetetlen eredetiként rajzolódik ki, hogy könnyű felismerni még annak is, aki szalagon nem olvasta el az egész mondatot. Itt van például… – a laboratórium belsejébe vezette Szelivanovszkijt – …a LÁTBE műszer, amelyet a mi laboratóriumunkban konstruáltak (Rojtman már maga is elfelejtette, hogy a műszert egy amerikai folyóiratból koppintották le), itt pedig… – óvatosan az ablak felé fordította a miniszterhelyettest – …Rubin, a filológiai tudományok kandidátusa, a

Szovjetunióban az egyetlen ember, aki a látható beszédet el tudja olvasni. – (Rubin felállt, és némán meghajolt.)

De Rubin és Nyerzsin összerezzent, amikor még az ajtóban Rojtman kiejtette azt a szót: „hangos kép” – az ő munkájuk, amelyen eddig többnyire mindenki nevetett, kijutott Isten szép világába. Rubin és Nyerzsin az alatt a negyvenöt másodperc alatt, amíg Rojtman Rubinhoz vezette Szelivanovszkijt, csakis a rabokra jellemző élességgel és gyorsasággal rögtön felfogta, hogy most mustra lesz – Rubin olvasni fogja a hangos képeket, és valamelyik „etalon” bemondó fogja olvasni mikrofonba a mondatot – ilyen pedig a szobában csak egy volt: Nyerzsin. Azt is nagyon jól tudták, hogy bár Rubin valóban olvassa a hangos képeket, a vizsgán meg is lehet bukni, márpedig megbukni nem lehet, ez azt jelentené, hogya saraskából, a pokol tornácáról a lágerpoklába bukfenceznek.

De erről egy szót sem szóltak, úgy néztek egymásra, mint akik értik, miről van szó.

Rubin azt súgta:

– Ha a tied a mondat, akkor azt mondd: „A hangos képek a süketeknek is lehetővé teszik, hogy telefonon beszéljenek.”

Nyerzsin meg azt súgta vissza:

– Ha az övé a mondat, akkor hangonként találd ki. Ha a hajamat simogatom – helyes, ha a nyakkendőmet igazítgatom – helytelen.

Ekkor állt fel Rubin, és hajolt meg némán.

Rojtman azon a bocsánatkérő, szaggatott hangon folytatta, amelyet még az is csak intelligens embernek tulajdonít, aki elfordulva hallja:

– Lev Grigorjics most mindjárt be is mutatja nekünk a tudományát.

Valamelyik diktáló… no, mondjuk, Gleb Vikentyics… felolvas az akusztikai fülkében a mikrofonba valamilyen mondatot, a LÁTBE a látható beszéd készülékébe feljegyzi, Lev Grigorjics pedig megpróbálja kihüvelyezni, Nyerzsin, aki csak egy lépésre állt a miniszterhelyettestől, merész, lágeres tekintettel meredt rá:

– A mondatot maga gondolja ki? – kérdezte szigorúan.

– Nem, nem – válaszolta udvariasan, a szemét félrefordítva Szelivanovszkij –, maga majd összeszerkeszt valamit.

Nyerzsin engedelmeskedett, fogott egy papírlapot, egy pillanatig gondolkozott, majd ihletetten felírta, és a beálló általános csöndben odaadta Szelivanovszkijnak úgy, hogy senki, még Rojtman sem tudta elolvasni.

„Zvukovidi razresájut gluhim gavarity pa tyilifónu.” A hangos képek a süketeknek is lehetővé teszik, hogy telefonon beszéljenek.

– És ez csakugyan igaz? – kérdezte meglepődve Szelivanovszkij.

– Igen.

– Olvassa, kérem.

Felzúgott a LÁTBE. Nyerzsin bement a fülkébe (jaj, milyen gyalázatosan festett most az a zsákvászon, amellyel bevonták!… Az örökös anyaghiány a raktárban), és hermetikusan bezárkózott. Felbúgott a gépezet, és a kétméteres, nyirkos szalag, amelyet sok-sok tintasáv és maszatos folt tarkított, Rubin asztalára került.

Az egész laboratórium abbahagyta a *munkát*, és feszülten figyelt. Rojtman láthatóan izgult. Nyerzsin kilépett a bódéból, és messziről, látszólag közömbösen vigyázta Rubint. Mindenki állt körös-körül, csak Rubin ült, világított világló kopasz fejével. A jelenlévők türelmetlenségére való tekintettel nem csinált titkot varázstudományából, és nyomban jeleket tett a nedves szalagra piros-kék ceruzájával, amely, mint máskor, most is rosszul volt kihegyezve.

– Amint látja, bizonyos hangokat a legcsekélyebb fáradság nélkül ki lehet találni, például a hangsúlyos magánhangzókat vagy a szonánsokat.

A második szóban világosan lehet látni kétszer az *r*-t. Az első szóban a hangsúlyos *i* hangot és előtte a palatizált *v*-t – itt kemény hang nem is lehet. Még korábban az *a* formánst, de emlékeztetnem kell arra, hogy a hangsúlyos szótag előtti *o* úgy hangzik, mint hogyha *a* volna. Viszont az *u* megtartja sajátosságát még a hangsúlytól távol is, itt van az alacsony frekvencia jellegzetes sávocskája. Az első szó harmadik hangja tehát kétségtelenül az u. Utána zöngétlen zárhang, a legvalószínűbb, hogy *k* következik, úgyhogy van egy „ukovi”-nk vagy „ukavi”-nk. Itt pedig egy kemény *v* van, amely észrevehetően különbözik a lágytól, legfeljebb kétezer-háromszáz hertznyi sávocska van benne. „Vukovidi…” Aztán újabb kemény, zöngés zárhang következik, a végén pedig – redukált magánhangzó, ezt „di”-nek lehet felfogni. Tehát „vukovidi”. Még az első hang megfejtése van hátra; az annyira össze van maszatolva, hogy akár *sz*-nek is felfoghatnám, ha nem súgná az értelem, hogy itt – *z* van. Az első szó tehát „zvukovidi”! Menjünk tovább. A második szóban, amint már mondtam, két *r* is van, és talán a szabványos igevégződés „-ájet”, vagy ha egyszer az alany többes számban áll, akkor „-ájut”. Nyilván: „razrivájut” vagy „razresájut” – mindjárt tisztázom, mindjárt… Antonyina

Valerjanovnal Nem maga vitte el tőlem a nagyítót? Egy percre nem kérhetném vissza?!

A nagyító egyáltalán nem kellett neki, mivel a LÁTBE igen elnagyolt görbéket rajzolt, de ez – lágerbeli kifejezéssel élve – *falból* mégiscsak kellett, úgyhogy Nyerzsin kacagott magában, szórakozottan simogatta amúgy is lesimított haját. Rubin futólag rátekintett, és átvette az odavitt nagyítót. Az általános feszültség nőttön-nőtt, annál is inkább, mert senki sem tudta, helyesen fejti-e meg a feladványt Rubin. Szelivanovszkij meghökkenve suttogta:

– Ez csodálatos… ez csodálatos…

Nem vették észre, hogy a szobába lábujjhegyen bement Susztyerman főhadnagy. Nem volt joga ide bejárni, ezért jó távol megállt. Susztyerman intett Nyerzsinnek, hogy siessen, de nem ment ki vele, hanem leste az alkalmat, hogy kihívja Rubint. Azért kellett neki Rubin, hogy rábírja: induljon vele, és újra vesse be az ágyát, de ezúttal úgy, ahogy kell. Susztyerman nem először tört borsot Rubin orra alá ezekkel az újraágyazásokkal.

Rubin ezalatt már kihüvelyezte a „gluhim” szót, és most a negyediket próbálta kihüvelyezni. Rojtman ragyogott – nemcsak azért, mert az övé is volt a diadal: őszintén örült minden munkasikernek.

És Rubin ekkor véletlenül felemelte a szemét, és tekintete találkozott a Susztyerman rosszindulatú, barátságtalan tekintetével. És rájött, hogy miért van itt Susztyerman. És kárörömmel viszonozta ezt a tekintetet: „Te magad igazítsd meg!”

– Az utolsó szó „pa tyilifónu” (telefonon); ez az elöljárós szó olyan gyakran előfordul a nyelvünkben, hogy már megszoktam, rögtön látom is. Ennyi az egész!

– Elképesztő! – szólalt meg ismét Szelivanovszkij. – Ne haragudjék, hogy hívják magát utónevén és apai nevén?

– Lev Grigorjicsnak.

– Tehát meg tudja különböztetni a hang egyéni sajátságait a hangos képeken?

– Mi úgy hívjuk ezt: egyéni beszédmód. Igen! Most éppen ez kutatásaink tárgya.

– Nagyon találó! Azt hiszem, ér-de-kes feladat vár magukra! És Susztyerman lábujjhegyen kiment.

35. A csók – tilos!

Bedöglött annak a rabomobilnak a motorja, mely azt a parancsot kapta, hogy beszélőre vigye a foglyokat, és amíg telefonálgattak, tisztázták, hogy s mint legyen – fennakadás keletkezett. Tizenegy óra tájban, amikor az Akusztikaiból kihívott Nyerzsin megérkezett a hipisre, az a hat fogoly, akiket beszélőre vittek, már ott volt. Némelyeknél még tartott a hipis, másokat már megmotoztak, és most különféle testhelyzetekben várakoztak – ki mellével a nagy asztalnak dőlt, ki sétálgatott a szobában, a hipis határvonalán túl. Magán a vonalon, a falnál, Klimentyev alezredes állt – teljesen kifényesítve, egyenesen, kiegyensúlyozottan, mint egy hivatásos katona díszszemle előtt. Szinte egy tömbből öntött fekete bajuszából és fekete hajából erős kölniszag áradt.

Kezét hátratéve, látszólag teljesen közönyösen állt ott, de valójában puszta jelenlétével arra kötelezte a börtönőröket, hogy lelkiismeretesen motozzanak.

Nyerzsint a motozás határvonalán, előrenyújtott kézzel, Krasznogubenykij, az egyik legrosszabb indulatú, legkötekedőbb börtönőr fogadta, és mindjárt azt kérdezte:

– A zsebekben mi van?

Nyerzsin már rég letett arról a szolgálatkész kapkodásról, amelyet az újonc foglyok tanúsítanak a börtönőrökkel és a kísérőkkel szemben. Nem vette magának azt a fáradságot, hogy válaszoljon, és nem sietett kiforgatni zsebeit ebben a számára szokatlan seviotöltönyben. A Krasznogubenykijre vetett tekintetében álmosság tükröződött, egy kissé eltartotta karját az oldalától, lehetővé tette a börtönőrnek, hogy a zsebeibe nyúlkáljon. Nyerzsin ötévi börtön és sok hasonló előkészület és motozás után egyáltalán nem érezte úgy, ahogy egy új ember látja ez durva erőszak: piszkos ujjak matatnak végig sebzett szívén; nem, az ő egyre fokozódó derűs hangulatát semmi sem árnyékolhatta be, ami a testével történik.

Krasznogubenykij kinyitotta azt a cigarettatárcát, amelyet csak az imént Potapov adott ajándékba, megnézte minden cigaretta szopókáját, nincs-e eldugva bennük valami; kotorászott a gyufásdobozban, nincs-e valami a szálak alatt; ellenőrizte a zsebkendő szegélyeit, nem varrtak-e beléjük valamit – mást nem talált az öltönyzsebekben. Ekkor kezét az alsóing és a

kigombolt kabát közé dugva, végiglapogatta Nyerzsin törzsét, azt tapogatta, nincs-e valami odadugva az ing meg az ingmell közé. Aztán leguggolt, és felülről lefelé mindkét markát szorosan végighúzta Nyerzsin egyik lábán, aztán a másikon. Amikor Krasznogubenykij leguggolt, Nyerzsin jól látta az idegesen fel-alá járkáló vésnököt, és kitalálta, miért izgul: a vésnök a börtönben novellaírói képességeket fedezett fel magában, és írt is a német fogságról, aztán arról, kikkel találkozott a cellákban, a törvényszékeken. Egy-két ilyen novellát a felesége révén már kijuttatott a „szabad világba”, de ott is kinek mutathatnák meg? Ott is el kell dugni őket. Itt sem hagyhatja egyiket sem. És soha egyetlen papírszeletet sem vihet magával. De egy öregember, családjuk barátja, elolvasta az egyik novellát, és a felesége révén azt üzente a szerzőnek, hogy még Csehovnál is csak ritkán találkozott ilyen tökéletes és kifejező mesterségbeli tudással. Ez a vélemény erős biztatást adott a vésnöknek.

A mai beszélőre is újabb novellát, érzése szerint nagyszerű novellát írt tehát. De éppen a motozás pillanatában begyulladt Krasznogubenykij előtt, és elfordulva lenyelte azt a galacsinná gyűrt másolópapírt, amelyre mikroszkopikus betűkkel a novellát leírta. Most pedig kínozta a bosszúság, hogy megette a novellát – hátha sikerült volna átcsempésznie.

Krasznogubenykij azt mondta Nyerzsinnek:

– Vesse le a cipőjét!

Nyerzsin a kisszékre emelte egyik lábát, kifűzte cipőjét, és olyan mozdulattal, mintha rúgna egyet, ledobta lábáról, nem nézte, hová repül, közben kimutatta szakadt zokniját, Krasznogubenykij felemelte a cipőt, kezével végigtapogatta belül, meghajlította a talpát. Nyerzsin ugyanazzal a rendíthetetlen arccal lehajította a másik fűzős cipőjét is, és megmutatta a másik szakadt zoknit is. Krasznogubenykij, talán azért, mert nagy lyukak voltak a zoknikon, nem gyanította, hogy valami el van dugva bennük, és nem követelte, vesse le őket.

Nyerzsin felvette cipőjét. Krasznogubenykij rágyújtott.

Az alezredes arcán ferde rángás futott át, amikor Nyerzsin lerúgta lábáról a cipőt. Hisz ez szándékos megsértése az ő börtönőrének. Ha nem kel védelmére a börtönőröknek – a foglyok a börtönigazgatóságnak is a fejére ülnek. Klimentyev megint megbánta, hogy jóságot tanúsított, és már-már elhatározta: ürügyet talál arra, hogy belekössön Nyerzsinbe, és megtiltsa a beszélőt ennek a szemtelen fickónak, aki nem restelli a bűnös helyzetét, sőt mintha megmámorosodna tőle.

– Figyelem! – szólalt meg zordan, és feléje fordult mind a hét fogoly és mind a hét börtönőr. – Ismerik a rendet? Semmit sem szabad átadni a rokonoknak: Semmit sem szabad elfogadni a rokonoktól. Minden csomag átadása csak rajtam keresztül történhet. A beszélgetésben nem szabad érinteni a munkát, a munkafeltételeket, a létfeltételeket, a napirendet, az objektum elhelyezkedését. Semmilyen családnevet sem szabad említeni. Magukról csak annyit szabad mondani: minden jól van, semmire sincs szükségük.

– De miről beszélgessünk?! – kiáltotta valaki. – Politikáról? Klimentyev még azt a fáradságot sem vette magának, hogy válaszoljon erre a kérdésre, annyira nyilvánvalóan ostoba volt.

– A magunk bűnéről – tanácsolta komolyan valamelyik másik fogoly. – A megbánásról.

– A nyomozásról szintén nem szabad mondani semmit, az titkos tért ki rendületlenül Klimentyev. – Kérdezzenek a családról, a gyermekekről. Aztán. Új rend: a mai beszélőtől kezdve tilos a kézfogás és a csók.

Ekkor Nyerzsin, aki teljesen közömbös maradt a hipissel, majd az ostoba instrukcióval szemben, amelyről tudta, hogyan kell megkerülni – a csók megtiltásakor úgy érezte, elsötétül szeme előtt a világ.

– Egy évben egyszer találkozunk!… – kiáltotta rekedten Klimentyevnek, és Klimentyev kárörvendően fordult feléje, azt várta, amit Nyerzsin még kiköppent.

Nyerzsin csaknem előre hallotta, hogy Klimentyev mindjárt azt vakkantja:

– Megtiltom a beszélőt!!!

És elfulladt.

Az utolsó órában bejelentett beszélője félig törvénytelennek látszott, és semmibe se került volna, hogy megfosszák tőle.

Mindig valami ilyesféle gondolat tartja vissza azokat, akik már-már odakiáltják az igazságot, vagy igazságosságot akarnak elérni. Neki, az öreg fogolynak úrrá kell lennie haragján.

Klimentyev, mivel nem talált lázadásra, szenvtelenül és pontosan folytatta az ismertetést:

– Csók, kézfogás és más szabálysértés esetén a beszélő haladéktalanul megszüntettetik!

– De az asszony nem tudja! Megcsókol – mondta lobbanékonyan a vésnök.

– A rokonokat szintén figyelmeztetjük! – mondta Klimentyev. Erre is számított.

– Ilyen rend azelőtt nem volt!

– De most lesz!

(Ostobák! És ostoba a felháborodásuk is – mintha ő maga, nem pedig a friss utasítás találta volna ki ezt a rendet!)

– És mennyi ideig tart a beszélő?

– És ha édesanyám jön, az anyát nem engedik be?

– A beszélő harminc percig tart. Csak azt az egyet engedem be, akinek az idézés szól.

– És ha ötéves kislányról van szó?

– A gyermekek tizenöt éves korukig a felnőttekkel jöhetnek be.

– És ha tizenhat éves az illető?

– Nem engedjük be. Vannak még kérdések? Megkezdjük a beszállást. Irány a kijárat!

Meglepő! Nem rabomobilban, mint az utóbbi időben mindig, hanem kis, kék városi autóbuszban szállították őket.

Az autóbusz a törzskar ajtaja előtt állt. Három polgári ruhás, puha kalapos börtönőr, valami újak, kezüket a zsebükben tartva (ott pisztolyok voltak), elsőnek szálltak be az autóbuszba, és elfoglaltak három sarkot. Kettejüknek kiérdemesült bokszoló vagy gengszter külseje volt. Nagyon jó télikabátban voltak.

A reggeli zúzmara virága már lekonyult. Nem volt sem fagy, sem olvadás.

A hét fogoly beszállt az autóbuszba az egyetlen elülső ajtón, és leült.

Bement a négy egyenruhás börtönőr is.

A sofőr becsapta az ajtót, és begyújtotta a motort. Klimentyev alezredes személyautóba ült.

36. Fonoszkópia

Délfelé a dolgozószoba bársonyos csöndjében és fényezett kényelmében Jakonov, maga a házigazda, nem volt ott. A Hetesben a klipper és a Vokoder „összeházasításával” volt elfoglalva (a két berendezés egybeolvasztásának ötlete ma reggel született a kapzsi Markusev fejében, és sokan felkapták, mindegyiknek megvolt a maga külön számítása; csak Bobinyin, Prjancsikov és Rojtman tiltakozott ellene, de rájuk nem hallgattak).

A dolgozószobában a következők ültek: Szelivanovszkij, Bulbanyuk tábornok, akit Rjumin küldött, és az itteni, marfinói Szmoloszidov hadnagy meg Rubin fogoly.

Szmoloszidov hadnagy szigorú ember volt. Még akkor is, ha azt hisszük, hogy minden élőlényben van valami jó, nehéz volt bármi jót is felfedezni az ő sohasem nevetős vastekintetében, sután összeszorított, örömtelen, vastag szájában. Hivatala az egyik laboratóriumban a legkisebbek közé tartozott – alig volt magasabb rangja, mint egy rádiószerelőnek, és a legutolsó kislány is ugyanannyit kapott, mint ő: kevesebbet havi kétezernél, igaz, még egyezer rubelre valót összelopkodott az intézetből, és eladta a feketepiacon a hiánycikkeknek számító rádió alkatrészeket. De mindenki nagyon jól tudta, hogy Szmoloszidov szerepe és jövedelme nemcsak erre korlátozódik.

A szabadban élő emberek, akik a saraskában dolgoztak, féltek tőle, még azok a barátai is, akik röplabdázni szoktak vele. Félelmetes volt az arca, amelyre nem lehetett odacsalogatni a nyíltság derűjét. Félelmetes volt az a sajátos bizalom is, amelyet a legfelsőbb vezetés tanúsított iránta. Hol lakott? És volt-e egyáltalán otthona? És volt-e családja? Nem volt vendégségben egyetlen kollégájánál sem. Senkivel sem osztotta meg szabadidejét az intézet kerítésén kívül. Senki semmit sem tudott előző életéről, kivéve azt a három harci érdemrendet a mellén meg azonkívül, hogy egyszer vigyázatlanul elhencegett: Rokosszovszkij marsall az egész háború alatt egyetlen szót sem ejtett ki, amelyet ő, Szmoloszidov ne hallott volna. Amikor megkérdezték tőle, hogy ez meg hogyan lehet, azt felelte: ő a marsall személyi rádiósa volt.

És mihelyt felvetődött a kérdés: kire bízzák a szigorúan titkos szalagú magnetofon kezelését, a miniszter irodájából azt parancsolták:

Szmoloszidovra.

Most Szmoloszidov rátette a magnetofont a lakkozott kis asztalra, Bulbanyuk tábornok – akinek a feje egyetlen aránytalanul nagyra nőtt krumpli volt, amelyből kinőtt az orra meg a füle – azt mondta:

– Maga fogoly, Rubin. De maga valamikor kommunista volt, és valamikor talán megint az lesz.

„Én most is kommunista vagyok!” – szerette volna kiáltani Rubin, de megalázó lett volna bizonygatni Bulbanyuk előtt.

– A szovjet kormány és a szerveink tehát lehetségesnek tartják” hogy bizalmat tanúsítsanak maga iránt. Erről a magnetofonról most mindjárt világméretű államtitkot hall. Reméljük, segít elfognunk azt a bitangot, aki azt akarja, hogy hazáját atombombával fenyegessék. Magától értetődik: a legcsekélyebb kísérlet esetén, hogy nyilvánosságra hozza ezt a titkot – elpusztul. Világos?

– Világos – vágta rá Rubin; most a legjobban attól félt, hogy eltávolítják a szalagtól. Rubin már rég elvesztett minden reményt a személyes sikerre, az emberiségnek mint saját családjának sorsa éltette hát. Ez a magnószalag, amelyet még nem is hallgatott meg, máris személyesen érintette.

Szmoloszidov bekapcsolta a magnót.

És a dolgozószoba csendjében – a neszek könnyű keverékével máris felhangzott a ráérős amerikai és a reménye vesztett orosz párbeszéde.

Rubin rámeredt a hangszórót takaró drapériára, mintha ott akarná meglátni ellenségének arcát. Valahányszor Rubin ilyen mereven nézett, arca megnyúlt, és kegyetlenné vált. Attól az embertől, aki ilyen arccal néz valakire, kíméletet nem lehet kikönyörögni.

Azok után a szavak után:

– De ki mágá? Mondja meg a nevet.

Rubin már új emberként vetette hátra magát a karosszék támlájának. Megfeledkezett a rangokról, az itt jelenlevőkről, arról, hogy őrajta már rég nem ragyognak őrnagyi csillagok. Meggyújtotta elaludt szopókás cigarettáját, és kurtán azt parancsolta:

– Így! Még egyszer!

Szmoloszidov bekapcsolta a visszatekercselést.

Mindnyájan hallgattak. Mind magukon érezték a tüzes kerék érintését.

Rubin, a szopókát rágva, összenyomva, cigarettázott. Csordultig tele volt a szíve haraggal, majd szétrobbant. Lám, őrá is szükség lesz, rá, akit lefokoztak, megfosztottak becsületétől! Most neki is alkalma van az öreg

Történelemnek dolgozni, amennyire csak telik tőle. Megint csatasorba áll! Megint védi a Világforradalmat!

A gyűlölködős Szmoloszidov mogorva ebként ült magnója mellett. A pöffeszkedő Bulbanyuk fontoskodva alátámasztotta krumpli formájú fejét Anton terjedelmes asztalánál, úgyhogy bikanyakának sok fölös bőre kibuggyant a két tenyere fölött. Mikor és hogyan szaporodott el az az öntelt, érzéketlen fajzat?! A kommunista pöffeszkedés maszlagából származnak talán? Milyenek voltak azelőtt az eleven, értelmes elvtársak! Hogyan történhetett, hogy épp ezeknek jutott az egész *apparátus*, és ezek az egész országot a pusztulásba sodorják?!

Rubin annyira undorodott mindnyájuktól, hogy még rájuk nézni sem volt kedve. Kézigránátot kellene vágni beléjük, egyenest itt, a dolgozószobában!

De úgy alakult, hogy a történelem mostani keresztútján *objektívan* pozitív erőt jelentenek, ők testesítik meg a proletárdiktatúrát és az ő hazáját.

És fölébe kell kerekednünk érzéseinknek! És segíteni kell őnekik!

Pontosan ilyen disznók lökték börtönbe Rubint – csak éppen a hadsereg politikai osztályán voltak –, mert nem tudták elviselni, hogy tehetséges és becsületes. Pontosan ilyen disznók – csak éppen a katonai főügyészségen voltak – dobták papírkosárba Rubin tucatnyi üvöltő panaszát: ő semmiben sem vétkes.

És szerencsétlen sorsa fölé kell emelkednie! Meg kell menteni az eszmét. Szolgálni az élenjáró rendszert.

A szalag lejárt.

Rubin kicsavarta a csikk fejét, belesüllyesztette a cigarettavéget a hamutartóba, és igyekezett Szelivanovszkijra nézni, aki egészen rendesen festett.

– Jó. Megpróbáljuk – mondta. – De ha senkit sem gyanúsítanak, akkor hogy keressem? Utóvégre nem lehet minden moszkvai hangját rögzíteni. Kiével hasonlítsam össze?

Bulbanyuk megnyugtatta:

– Négyet ott mindjárt az automatánál elcsíptünk. De aligha ők azok. A Külügyminisztériumból pedig ezt az ötöt sikerült kiderítenünk. Persze nem veszem itt Gromikót és még néhány embert. Ezt az öt nevet jegyeztem fel, de röviden, rang nélkül, nem tüntettem fel az állásukat, hogy ne riadjon vissza, ha valamelyiküket vádolni akarja.

Átnyújtott Rubinnak egy noteszlapot. Arra a következő nevek voltak felírva:

1. Petrov
2. Szjagovitij
3. Vologyin
4. Scsevronok
5. Zavarzin

Rubin elolvasta és el akarta tenni a listát.

– Nem, nem! – figyelmeztette élénken Szelivanovszkij. A lista Szmoloszidovnál lesz.

Rubin odaadta. Nem sértette ez az óvatosság, hanem mulattatta.

Mintha ez az öt családnév nem égett volna már az emlékezetében: Petrov! – Szjagovitij! – Vologyin! – Scsevronok! – Zavarzin! A hosszas nyelvészeti foglalkozás annyira belemaródott Rubinba, hogy most egy pillanat alatt megállapította a nevek eredetét is: „szjagovitij” – messzire ugró, „scsevronok” – pacsirta.

– Azt is kérem, hogy rögzítsék mind az ötük telefonbeszélgetéseit mondta szárazon.

– Holnap megkapja őket.

– És még valamit: tüntessék fel az életkort is mindegyikük neve mellett. – Gondolkozott egy kicsit. – És sorolják fel, ki milyen nyelven beszél.

– Igen – helyeselt Szelivanovszkij. – Én is gondolkoztam rajta: miért nem tért át semmilyen idegen nyelvre? Hát micsoda diplomata? Vagy olyan ravasz?

– Esetleg valamilyen együgyűre bízta! – mondta puha kezével az asztalra csapva Bulbanyuk.

– *Ilyesmit* – ugyan kire bízna az ember?..

– Épp ezt kell mielőbb megtudnunk – magyarázta Bulbanyuk –: a közt az öt közt van-e a bűnös vagy nincs?! Ha nincs – még ötöt hozunk, még huszonötöt!

Rubin végighallgatta, majd a magnó felé intett a fejével:

– Ez a szalag állandóan kell majd nekem, már ma is.

– Szmoloszidov hadnagynál lesz. Magának és őneki külön szobát jelölnek ki a szigorúan bizalmas részlegben.

– Már most szabaddá teszik – mondta Szmoloszidov.

Szolgálati tapasztalata megtanította Rubint: kerülje azt a veszélyes szót: „mikorra?” – nehogy neki is feltegyék ugyanezt a kérdést. Tudta, hogy itt

egy-, sőt kétheti munka van, ha pedig a céget is fel kell tüntetni, hosszú hónapokig is eltarthat; ha meg azt kérdezi a főnököktől: „Mikorra kell?” – azt mondják: „Holnap reggelre.” Ezért hát így érdeklődött:

– Kivel beszélhetek még erről a munkáról?

Szelivanovszkij összenézett Bulbanyukkal, és azt válaszolta:

– Csak Rojtman őrnaggyal. Foma Gurjanoviccsal. „És magával a miniszterrel.

Bulbanyuk azt kérdezte:

– Emlékszik minden figyelmeztetésemre? Megismételjem?

Rubin engedély nélkül felállt, és összehunyorított szemmel úgy nézett a tábornokra, mint valami apróságra.

– Mennem kell, hogy gondolkozzak – mondta, de senkihez sem intézte szavait.

Senkinek sem volt ellenvetése.

Rubin borús arccal lépett ki a dolgozószobából, elhaladt az intézet ügyeletese mellett, és lefelé ment a lépcsőn, a piros futószőnyegen; senkit sem vett észre.

Glebet is be kell vonni ebbe az új csoportba. Hát hogy dolgozzon, ha nem tanácskozik senkivel?… Nagyon nehéz lesz a feladat. Éppen csak elkezdődött a munka a hangokkal. Éppen csak túl vannak az első osztályozáson. Az első szakkifejezéseken.

A kutatói hév fellángolt benne.

Ez voltaképp új tudomány: hangjának lenyomata alapján találni meg a bűnöst.

Eddig ujjlenyomat alapján találták meg. Ezt a tudományt úgy hívták: daktiloszkópia, az ujjak megfigyelése. Évszázadok alatt alakult ki.

Az új tudományt meg hangmegfigyelésnek lehet majd nevezni (Szologgyin így nevezte volna), *fonoszkópiának*, „És néhány nap alatt kell megteremteni.

Petrov. Szjagovitij. Vologyin. Scsevronok. Zavarzin.

37. Néma riadó

Nyerzsin a párnás ülésen a párnás támlának dőlt; az ablaknál foglalt helyet, és átadta magát az első kellemes ringatózásnak. Mellette a kétszemélyes pamlagon Illarion Pavlovics Geraszimovics, a fénytanos fizikus ült, keskeny vállú, alacsony ember, azzal a hangsúlyozottan értelmiségi, ráadásul csíptetős arccal, ahogy plakátjaink a kémeket szokták ábrázolni, – Azt hiszem, mindent megszoktam – közölte vele halkan Nyerzsin.

– Eléggé szívesen tudok pucér fenékkel hóra ülni, az sem zavar, ha huszonöt ember van egy vasúti fülkében, vagy a kísérők tönkreteszik a bőröndöket – engem semmi sem keserít el, semmi sem hoz ki a sodromból. De még egy eleven húr húzódik a szívemből a szabad emberek közé, és sehogy sem hal meg – a szerelem a feleségem iránt. Nem bírom, ha hozzáérnek. Egy évben egyszer egy félórára találkozunk – és nem csókolhatjuk meg egymást? Ezért a beszélőért a lelkembe köpnek a bitangok.

Geraszimovics összevonta vékony szemöldökét. Mindig szomorúnak látszott, még akkor is, ha csupán fizikai rajzokon gondolkozott el.

– Alighanem csak egy út van a sebezhetetlenség felé: minden vonzódást kiirtani magunkból és minden kívánságról lemondani.

Geraszimovics csak néhány hónapja volt a marfinói saraskában, így hát Nyerzsinnek még nem volt elég ideje ahhoz, hogy közelebbről összeismerkedjék vele. De azért – megmagyarázhatatlanul – tetszett neki Geraszimovics.

Aztán már nem beszélgettek, hanem egyszerre elhallgattak: a beszélőre való utazás – túlságosan nagy esemény a rab életében. Most érkezik el az ideje annak, hogy felébressze az elfelejtett, drága lelkét, amely most még kriptában szunnyad. Most támadnak fel azok az emlékek, amelyek hétköznapokon nem kerültek szóba. Most szedi össze azokat az érzéseket és gondolatokat, amelyek egész éven, sok esztendőn át érlelődtek benne, hogy beleolvassza őket a drága emberrel való együttlétnek e rövid perceibe.

Az autóbusz megállt az őrség háza előtt. Az őrség parancsnoka, egy szakaszvezető, felhágott a lépcsőre, fejét bedugta az autóbusz ajtaján, szemével kétszer is megszámolta a kifelé tartó foglyokat (a főbörtönőr már

korábban aláírta az őrségen a hétfős listát). Majd az autóbusz alá mászott, hogy ellenőrizze: nem kapaszkodott-e ott meg valaki a rugókban (a testetlen ördög sem tudta volna ott megtartani magát egy percig sem), bement az őrség helyiségébe, és csak akkor tárult ki az első kapu, utána a másik. Az autóbusz áthaladt a bűvös vonalon, és gumijaival vígan surrogva máris elgördült a Botanikuskert mellett, tovább a dérlepte Vladikonszkije sugárúton.

Objektumuk titkos jellegének köszönhették a marfinói rabok a beszélőre való ilyen utazásokat: az odaérkező rokonoknak nem szabad tudniok, hol élnek az ő élőhalottaik, száz kilométerről hozzák-e, vagy csak kiviszik-e őket a Szpasszkij kapun, repülőtérről szállítják-e a foglyokat, vagy a másvilágról – ők csupán jól táplált, jól öltözött, fehér kezű embereket láthatnak, akik elvesztették korábbi bőbeszédűségüket, szomorúan mosolyognak, és azt hajtogatják, hogy mindenük megvan, így hát nem kell nekik semmi.

Ezek a beszélők olyasmik voltak, mint az ógörög domborműlemezek, amelyek magát a halottat is ábrázolják, és azokat az élőket is, akik az emlékművet állították neki. A domborműveken mindig volt egy vékony csík, amely elválasztotta a túlvilági életet az evilágitól. Az élők nyájasan néztek az elhunytra, a halott meg a Hádészba nézett, az olyan ember áttetsző, se nem vidám, se nem szomorú tekintetével, aki túlságosan sok mindent tud.

Nyerzsin hátrafordult, hogy a halomról meglássa, amit jóformán sosem sikerült: azt az épületet, amelyben laknak és dolgoznak, az ő gyönyörű, félkör alakú szobájuk és még feljebb a hatos – így hívták a régi Oroszországban a hatszögletű tornyokat – fölé emelkedő sötét rozsdaszínű hagymakupolás szemináriumépületet. A déli homlokzat felől, ahová ez Akusztikai, a Hetes, a tervezőiroda és Jakonov dolgozószobája nézett – a soha ki nem nyitott ablakok egyenletes sora kiegyensúlyozottan közömbösnek hatott, úgyhogy a környékbeli moszkvaiak és azok, akik az osztankinói parkban sétálnak, el sem tudták képzelni, hány rendkívüli élet, sárba tiport, forró vágy, felröppent szenvedély és államtitok gyűlt, zsúfolódott, fonódott össze, hevült vörös izzásig itt, ebben a városszéli magányos ódon épületben. És még belül is titkok hatották át az épületet. Az egyik szoba nem tudott semmit a másikról. Az egyik szomszéd a másik szomszédról. Az operatív meghatalmazottak pedig nem tudtak semmit a nőkről – arról a huszonkét ostoba, esztelen, szabad külső munkatársnőről,

akiket beengedtek ebbe a zord épületbe –, ahogy ezek a nők sem tudtak egymásról, és ahogy csak az ég tudta: mind a huszonketten lecsapásra emelt kard alatt, az állandó instrukciók közepett vagy titkos szerelemre találtak: beleszerettek valakibe, és lopva csókolództak vele, vagy megsajnáltak egy-egy rabot, és kapcsolatot létesítettek közte meg a családja között.

Gleb kinyitotta a sötétvörös cigarettatárcát, és azzal a különleges élvezettel gyújtott rá, amelyet az élet rendkívüli perceiben meggyújtott cigaretta szerez.

És bár a Nagya körül forgó gondolatai most magasztosak voltak, mindent magukba nyeltek – a teste, amely élvezte a szokatlan utat, csak menni, menni, menni akart… Azt kívánta, hogy álljon meg az idő, de haladjon az autóbusz, haladjon és haladjon ezen a hóborította úton, amelyen fekete nyomot hagytak az autóabroncsok, el e mellett a zúzmara lepte, fehér park mellett, a sűrűn csipkézett ágai, a tovatűnő gyerkőcök mellett, akiknek szavát talán a háború kitörése óta nem hallotta. Sem katonának, sem letartóztatott fogolynak nem adatik meg gyermekhangokat hallani.

Nagya és Gleb egyetlenegy évig élt együtt. Ez az esztendő a táskával való lótás-futás esztendeje volt. A férj is, a feleség is ötödéves volt. Mindketten a szakdolgozatukat írták, egymás után tették le az államvizsgákat.

Utána meg rögtön jött a háború.

És lám, némelyeknek most ott futkosnak mulatságosan rövid lábú kicsinyei.

Nekik – nincs…

Egy kisfiú át akart szaladni a műúton. A sofőr hirtelen félrekanyarodott, hogy el ne gázolja. A fiúcska megijedt, megállt, és kipirult arcához emelte egyujjas, sötétkék kesztyűbe bújtatott kis kezét.

És Nyerzsin, aki évekig nem gondolt semmilyen gyermekre, most világosan ráeszmélt, hogy Sztálin tőle és Nagyától ellopta gyermekeiket. Még ha lejár is a börtönbüntetése, még ha újra össze is kerülnek harminchat, esetleg negyvenesztendős lesz a felesége. Az meg már késő gyermekszülésre…

Elhagyták balra az osztankinói palotát, jobbra meg a befagyott tavon különböző színű ruhás, korcsolyázó gyermekeket; az autóbusz berobogott a kis utcákba, és rázódni kezdett a kockakövön.

A börtönök leírásakor mindig igyekeztek túlozni a borzalmakat. De nem borzalmasabb-e, ha nincs borzalom? Ha a borzalom a hetek szürke

tempósságában rejlik. Abban, hogy elfelejted: az egyetlen élet, amely a földön adatott neked – kettétörött. És hajlandó vagy ezt megbocsátani azoknak a disznóknak. És gondolataid azzal vannak elfoglalva, hogy a börtöntálcáról ne a kenyér belsejét, hanem a gyürkéjét kapd le; hogy a következő fürdéskor ne rongyos és ne túl kicsi fehérneműt adjanak.

Ezt kitalálni nem lehet. Ezt mind át kell élni, hogy leírhassa valaki: „Rács őrzi, a lelke penészes odú"[28] vagy pedig „Miért nem nyílik már a zárka, vár az éjszemű leányka"[29] – jóformán nem is kell börtönben ülni; mindent el lehet képzelni könnyen. De ez – primitív dolog. Csak végtelen, szakadatlan évek során alakul ki a börtön igazi érzékelése.

Nagya azt írja levelében: „Ha majd visszatérsz…" Épp az a borzalmas, hogy *visszatérés* nem lesz! *Visszatérni* – nem lehet. A front, aztán meg a börtön tizennégy éve alatt a testnek talán egyetlen sejtje sem maradt az, ami volt. Csakis új emberként lehet hazamenni. Hazajön az ismeretlen új ember, aki a régi férj nevét viseli, a régi feleség meg észreveszi, hogy az az ő első és egyetlen embere, akit magába zárkózva tizennégy évig várt – az az ember már nincs, az elpárolgott molekulánként.

Még jó, ha ebben az új, a második életben is beleszeretnek egymásba.

De ha nem?..

Meg aztán ennyi év után akar-e az ember saját maga is szabadlábra kerülni, kimenni abba az eszeveszett külső körforgásba, amely ellensége az emberi szívnek, ellentétes a lélek nyugalmával?! A börtön küszöbén még egyszer megáll, és hunyorogva azt kérdezi: menjek-e oda vagy sem?

Az ablakok mögött külvárosi moszkvai utcák húzódtak. Börtönükben éjszakánként az égen szétszóródó derengésből úgy vélték, hogy egész Moszkva ragyog, hogy vakítóan fényes. Itt pedig rég nem tatarozott, mállott vakolatú, földszintes és emeletes házak, félredőlt deszkakerítések váltogatták egymást. Bizonyára a háború óta nem nyúltak hozzájuk, minden erőfeszítésüket másra áldozták az emberek, ezért nem jutott erre. Rjazany és Ruzajevka közt valahol, ahová nem szokták vinni a külföldieket, akár háromszáz versztet is utazhatsz – csak rothadt szalmatetőket látsz.

Gleb a rázkódó, izzadó üvegnek támasztotta fejét, és a motorzúgástól saját magát is alig hallva, nagyon halkan azt suttogta:

Oroszhon… életem… meddig kell kínlódnunk még?!…

Az autóbusz kirobogott a Rigai pályaudvar népes, tágas terére. Homályos, deres, felhős túlsó felén villamosok, trolibuszok, autók, emberek

cikáztak, de a kiabáló szín egy volt: azoké a rikító, vörös-lila egyenruháké, amilyeneket Nyerzsin még sose látott.

Geraszimovics, gondjai közepette, szintén észrevette ezeket a papagáj-egyenruhákat, és szemöldökét felrántva, az egész autóbusz hallatára azt mondta:

– Nézzék! Megjelentek a rendőrök! Megint rendőrök.

Á, ők azok?… Glebnek eszébe jutott, hogy a harmincas évek elején egy Komszomol-vezér azt mondta: „Ti, fiatal pionírpajtások, már sohasem láttok eleven rendőrt."

– Mégis látunk… – jegyezte meg gúnyosan Gleb.

– Tessék? – szólt értetlenül Geraszimovics.

Nyerzsin a füléhez hajolt.

– Annyira meg vannak bolondítva az emberek, hogy ha most valaki kiállna az utca közepére, és elkiáltaná magát: „Le a zsarnokkal! Éljen a szabadság!" – még azt sem értenék, miféle zsarnokról van szó, és ugyan milyen szabadságról.

Geraszimovics felvonta homlokán a redőket.

– Biztos abban, hogy például maga megértené?

– Feltételezem – szólt lebiggyesztett szájjal Nyerzsin.

– Csak ne siessen ezzel az állítással. Azt, hogy milyen szabadság kell az ésszerűen felépített társadalomnak, nem nagyon tudják elképzelni az emberek.

– És az ésszerűen felépített társadalmat el tudják képzelni? Lehetséges ez?

– Azt gondolom, hogy igen.

– Nekem még csak megközelítőleg sem vázolja fel. Ez még senkinek sem sikerült.

– De majd valamikor sikerülni fog – jelentette ki szerényen, de határozottan Geraszimovics.

Vizsla szemmel néztek egymásra.

– Szívesen meghallgatnám – jegyezte meg bágyadtan Nyerzsin.

– Majd egyszer – bólintott kicsiny, keskeny fejével Geraszimovics.

És mind a ketten megint tovább rázkódva, beszívták szemükkel az utcát, és átadták magukat kusza gondolataiknak.

…Felfoghatatlan, hogyan várhatott rá Nagya annyi éven át! Jár-kel e közt a nyüzsgő tömeg közt, amely mindig törekszik valamire; magán kapja férfiak tekintetét – és sohasem inog meg a szíve? Gleb el-elképzelte, hogy

ha fordítva volna a dolog: ő volna szabadon, Nagya meg börtönben ülne, ő talán egy évet sem bírt volna ki. Hogy is tudna elmenni e mellett a sok nő mellett?!… Korábban sohasem tételezett fel gyönge párjában ilyen gránitkemény határozottságot. A börtön első, második és harmadik évében biztosra vette, hogy Nagya megváltozik, máshoz csapódik, semmivé foszlik, elmegy tőle. De nem ez történt. Így hát már Gleb is felesége várakozását tartotta az egyedül lehetségesnek. Úgy érezte, hogy Nagyának már nem is nehéz várakoznia.

Gleb már a Krasznaja Presznya-i fogolytovábbítóból – amikor egy félévi vizsgálat után először kapott jogot levélírásra – egy ceruzacsonkkal, összerongyolt csomagolópapírra, melyet aztán összehajtott háromszögletűvé, és bélyeg nélkül dobott be, azt írta:

„Drága feleségem! Négy évig vártál haza a háborúból – ne átkozz, hogy hiába vártál; most még tíz esztendő lesz. Egész életemben úgy emlékszem rövid boldogságunkra, mint a napfényre. De mától fogva légy szabad! Semmi szükség sincs arra, hogy tönkretegyék a te életedet is. Menj férjhez!”

De Nagya így értelmezte az egész levelet:

„Tehát már nem szeretsz! Különben hogy adhatnál oda másnak?” Gleb még a frontra, a Dnyeperen túli harctérre is magához hívta – hamis vöröskatonajeggyel. Nagya átvergődött a záróosztagok ellenőrzésein. A nemrég még halált hozó harctéren, amelyet gondtalan fű nőtt be, itt a csendes védelemben szakítottak néhány kurta napot meglopott boldogságuknak.

De a hadseregek mozgásba jöttek, támadásba lendültek, úgyhogy Nagyának haza kellett indulnia – megint csak ugyanabban az ormótlan ingzubbonyban és ugyanazzal a hamis vöröskatonajeggyel. Egy másfél tonnás teherautó vitte elfelé egy erdei irtáson, ő pedig a kocsiszekrényből még sokáig, nagyon sokáig integetett férjének.

…A megállóknál rendetlen sorok alakultak ki. Valahányszor egy-egy troli közeledett, némelyek a sorban maradtak, mások meg könyökkel igyekeztek előrefurakodni. A Szadovoje körúton, a piros lámpánál megállt egy félig üres, csábító kék autóbusz, miután elhaladt a közös megállóhely mellett. Ekkor valami kótyagos moszkvai odarohant, felugrott a hágcsóra, belökte az ajtót, és azt kiáltotta:

– Megy a Kotyelnyikovói rakpartra? Megy a Kotyelnyikovóra?!…

– Nem lehet! Nem lehet! – integetett egy börtönőr.

– Megy! Szállj be, legény, elviszünk! – kiáltotta Ivan, az üvegfúvó, és hangosan felnevetett. Ivan köztörvényes volt, és minden hónapban beszélőre járt, csak úgy egyszerűen.

Felnevetett a többi rab is. A moszkvainak sehogy sem fért a fejébe, micsoda autóbusz ez, és miért nem lehet beszállni. De megszokta már: sokszor előfordul az életben, hogy „nem lehet” – és leugrott. Ekkor visszahőkölt még öt utas, akik utánaszaladtak.

A kék autóbusz balra fordult a Szadovoje körúton, tehát nem a Butirkiba mentek, mint rendesen, hanem nyilván a Tagankába.

…Nyerzsin a fronttal nyugatnak tartva lerombolt házakban, szétdúlt városi könyvtárakban, holmi pajtákban, pincékben és padlásokon a Szovjetunióban betiltott, elátkozott és tűzre vetett könyveket gyűjtögetett. A könyvek hamvadó oldalaiból legyőzhetetlen, néma riadó szállt az olvasó felé.

Ez Hugo *Kilencvenháromj*ában van. Lentenac egy homokdombon ül. Egyszerre több harangtornyot is lát, és mindegyikben riadalom van, minden harang félreverve kong, de az orkán elvisz minden hangot, úgyhogy ő csak a némaságot hallja.

Nyerzsin valami különös füllel már kamaszkora óta hallja ezt a félrevert harangot – az elpusztulók, minden élő kongó sóhaját, kiáltását, hívó szavát és üvöltését, amelyet állandóan elvisz az emberek fülétől a makacs szél.

Nyerzsin élete zavartalanul telik el a differenciálegyenletek számtani integrálásában, ha nem Oroszországban és nem éppen azokban az években születik, amikor csak nemrég öltek meg valakit, és a Világsemmibe vitték nagy, drága testét.

De még meleg volt az a hely, ahol feküdt. És Nyerzsin magára vette azt a terhet, amelyet soha senki nem rakott rá: a melegség még el nem szállt részecskéi alapján feltámasztani ezt a halottat és megmutatni mindenkinek, milyen volt; meggyőzni mindenkit arról, milyen nem volt.

Gleb úgy nőtt fel, hogy nem olvasta Mayne Reid egyetlen könyvét sem, de már tizenkét éves korában szétnyitotta az Izvesztyija óriási lapjait, amelyekkel a feje búbjáig betakarózhatott volna, és részletesen elolvasta a szabotáló mérnökök peréről szóló gyorsírásos beszámolót. És a fiú ebben a perben kezdettől fogva nem hitt. Nem tudta, miért van ez, nem tudta józan ésszel felfogni, de világosan látta, hogy mindez hazugság, hazugság! Ismert mérnököket az ismerős családoknál – és nem tudta elképzelni, hogy ezek az emberek nem építenek, hanem kárt tesznek.

Tizenhárom és tizennégy éves korában, amikor elkészült a leckével, nem az utcára szaladt, hanem leült újságot olvasni. Fejből tudta az egyes országokban működő nagyköveteink nevét és a nálunk tevékenykedő külföldi nagykövetekét. Elolvasott minden kongresszusi beszédet. Meg aztán negyedik osztálytól fogva az iskolában is magyarázgatták a politikai gazdaságtan elemeit, ötödiktől kezdve pedig csaknem mindennap volt társadalomtudomány és valami Feuerbachból is. Azután pedig az évről évre változó párttörténetek következtek.

A fiúban gyorsan kifejlődött a történelmi hazugságok megfejtésének csillapíthatatlan vágya, amely korán megfogant benne. Gleb csupán kilencedik osztályos volt, amikor egy decemberi reggelen az újságvitrinhez furakodott, és elolvasta, hogy meggyilkolták Kirovot. És valami okból hirtelen, mint átható fényben, világossá vált előtte, hogy Kirovot Sztálin gyilkoltatta meg, senki más. Ekkor szinte megdermedt a magánytól: felnőtt férfiak, akik mellette tolongtak, nem értették ezt az egyszerű dolgot.

Lám, a legöregebb bolsevikok egymás után jelentek meg a törvényszékek előtt, és megmagyarázhatatlanul szánták-bánták bűnüket, a legválogatottabb szitkokkal, bőbeszédűen ócsárolták magukat, és beismerték, hogy valamennyi idegen hírszerzésnek a szolgálatában álltak, ami csak van a világon. Ez már túllépett minden határon, annyira goromba volt és túlzott, hogy szinte hasogatta az ember fülét!

De az oszlopról mennydörgően szállt a bemondó színpadias hangja, és a városlakók hiszékeny birkákként csoportba verődtek a járdán.

Azok az orosz írók pedig, akik Puskintól és Tolsztojtól merészelték eredeztetni családfájukat, lehangolóan édeskésen magasztalták a zsarnokot. Azok az orosz zeneszerzők meg, akik a Herzen utcában nevelkedtek, egymást félrelökve igyekeztek odadugni hízelgő dicshimnuszaikat a trónus lábához.

Glebnek pedig egész ifjúságában a fülében zúgott a félrevert, de néma harang! Kiirthatatlanul meggyökeresedett benne az elhatározás: megtudni és megérteni! Kiásni a halottakat és *emlékeztetni* az élőket.

Esténként szülővárosának fasoraiban, ahol illendőbb lett volna kislányokért epekedni, Gleb arról ábrándozott, hogy valamikor behatol az ország Legnagyobb és Legfőbb Börtönébe – ott majd megtalálja a holtak nyomát és a megfejtés kulcsát.

Mint vidéki, akkor még nem tudta, hogy ezt a börtönt Nagy Lubjankának hívják.

Ha nagy a kívánságunk, okvetlenül teljesül.

Teltek az évek. Gleb Nyerzsin életében minden valóra vált és teljesült, bár ez korántsem bizonyult könnyűnek és kellemesnek. Elfogták, és éppen *oda* vitték, ott pontosan azokkal találkozott – még éltek –, akik nem csodálkoztak sejtésein, hanem akiknek százszor több mondanivalójuk volt.

Minden valóra vált és teljesült tehát, de emiatt Nyerzsinnek nem jutott ideje sem tanulásra, sem az életre, sem a felesége iránti szerelemre. Úgy látta, különb feleséget nem is találhat az egész világon, ennek ellenére aligha szerette. Ha egy nagy szenvedély betölti lelkünket, kegyetlenül kikerget minden mást. Két szenvedélynek nincs helye bennünk.

…Az autóbusz végigcsörömpölt egy hídon, és ment még holmi girbegurba, barátságtalan utcákon.

Nyerzsin felocsúdott.

– Tehát nem is a Tagankába? Akkor hová? Nem értek semmit!
Geraszimovics elszakadt ugyancsak borús gondolataitól, és azt válaszolta:

– A Lefortovóiba megyünk.

Az autóbusz előtt kinyílt a kapu. A kocsi behajtott a kis szolgálati udvarba, és megállt a magas börtönhöz hozzáépített szárny előtt. Az ajtóban már ott állt Klimentyev alezredes – fiatalosan, köpeny és kucsma nélkül.

Igaz, nem nagyon volt hideg. A sűrű felhős ég alatt szélcsendes téli ború terjengett.

A börtönőrök az alezredes jelére kiszálltak az autóbuszból, és egymás mellett felsorakoztak (csak ketten maradtak változatlanul a hátsó sarkokban; pisztoly volt a zsebükben), és a foglyoknak még annyi idejük sem maradt, hogy egy pillantást vessenek a börtön főépületére, a melléképületbe követték az alezredest.

Kiderült, hogy ott hosszú, keskeny folyosó van, azon hét kitárt ajtó. Az alezredes ment elöl, és mintha csatában volna, határozottan rendelkezett:

– Geraszimovics ide! Lukasenko emide! Nyerzsin a harmadik ajtóhoz!…

A foglyok egyenként betértek a kijelölt helyiségbe.

Ugyanígy egyenként melléjük rendelte Klimentyev a hét börtönőrt.

Nyerzsinnek az álruhás gengszter jutott.

Egytől egyig minden szoba nyomozóiroda volt: anélkül is kevés fényt adó rácsos ablak; a nyomozó karosszéke és asztala az ablaknál, kicsiny asztal és gyalogszék a vizsgálat alatt álló személynek.

Nyerzsin közelebb vitte az ajtóhoz a nyomozó karosszékét, és odaállította a feleségének, magának pedig a kényelmetlen kis gyalogszéket választotta;

olyan rés volt rajta, mely azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy becsípi. Valamikor a nyomozás hat hónapja alatt ugyanilyen szegényes kis asztal mellett, hasonló gyalogszéken ült.

Az ajtó nyitva maradt. Nyerzsin meghallotta, ahogy feleségének könnyű cipősarka végigkopog a folyosón, és máris felcsendült az asszony kedves hangja:

– Ez az ajtó?

És belépett.

38. Csalj meg!

Amikor az ütött-kopott teherautó a csupasz fenyőgyökereken fel-felugrálva, a homokban meg bömbölve elfelé vitte Nagyát a frontról Gleb pedig távol, a nyiladékban állt, úgyhogy az egyre hosszabb, sötétebb, keskenyebb nyílás majd elnyelte –, ki mondta volna meg nekik, hogy távollétük nem ér véget a háborúval, hanem éppen csak elkezdődik?

A férjet hazavárni a háborúból mindig nehéz, de a legnehezebb az utolsó hónapokban, a vége előtt: a repeszdarabok meg a golyók nem válogatnak, ki mennyit harcolt a háborúban.

Éppen ekkor maradtak el Gleb levelei.

Nagya ki-kiszaladt, leste a postást. Erre írt a férj ének, a férj e barátainak, parancsnokainak – mind hallgattak, mint akit megbabonáztak.

De gyászértesítés sem érkezett.

Negyvenöt tavaszán tüzérségi dísztüzek repesztették az eget csaknem minden este: egymás után vették be a városokat – Königsberget, Breslaut, Frankfurtot, Berlint, Prágát.

De levél nem jött. Elhomályosult a fény. Nagyának semmihez sem volt kedve. Ám el sem hagyhatta magát. Ha Gleb él és visszatér – szemére hányja, hogy elvesztegette az időt! Így hát mindennap készült a kémia-aspirantúrára, idegen nyelveket és dialektikus materializmust tanult – csak éjszakánként sírdogált.

A hadkiegészítő parancsnokság egyszer csak – először – nem tiszti bizonylat szerint fizetett Nagyának.

Ez szükségképpen azt jelentette – elesett.

És mindjárt akkor véget ért a négyévi háború! És örömükben eszüket vesztett emberek futkostak az eszeveszett utcákon. Volt, aki pisztollyal a levegőbe lőtt. És a Szovjetunió minden hangszórója győzelmi indulókat harsogott az ezernyi sebből vérző, éhező ország fölött.

A hadkiegészítő parancsnokságon nem mondták azt, hogy elesett a férje, azt mondták – nyomtalanul eltűnt. A letartóztatásokban oly bátor állam szégyenlős volt a beismerésben.

És az emberi szív, amely sohasem akarja elfogadni a megfordíthatatlant, valótlanságokat kezdett kitalálni – hátha távoli felderítésre küldték? Hátha

különleges feladatot teljesít? Az a nemzedék, amely a titokzatosság és gyanakvás légkörében nőtt fel, ott is titkot sejtett, ahol nem volt.

Javában tartott a tikkasztó, délszaki nyár, de a fiatal kis özvegynek nem világított a nap az égen.

Pedig ugyanúgy tanulta a kémiát, a nyelveket, a *dialmat*ot, attól tartott, ha ezt elhanyagolja, nem tetszik majd Glebnek, ha visszatér.

És elmúlt négy hónap a háború után. Így hát ideje lett volna tudomásul venni, hogy Gleb már nincs az élők sorában. És ekkor megérkezett az a háromszögletű, gyűrött levél a Krasznaja Presznyáról:

„Egyetlenem, most *még tíz év lesz!*"

A hozzátartozói nem mind tudták megérteni: amikor megtudta, hogy a férje börtönben van – felragyogott, felvidult. Micsoda szerencse, hogy nem huszonöt és nem tizenöt! Csak a sírból nincsen visszatérés, a kényszermunkából haza szoktak jönni! Ebben az új helyzetben még volt valami újabb romantikus magaslat is, amely magasabbra emelte az ő régebbi, egyszerű diákházasságukat.

Most, amikor nem volt halál, amikor nem volt az iszonyú belső hűtlenség sem, hanem csak hurok a nyakon – új erő áramlott Nagyába. Gleb Moszkvában van – tehát Moszkvába kell utazni és megmenteni! (Úgy képzelte: elég, ha a közelében van, és máris meg lehet majd menteni!)

De – utazni? Utódaink sohasem tudják elképzelni, mit jelentett akkor utazni, kivált pedig Moszkvába. Először is – akár a harmincas években – az állampolgárnak okmányokkal bizonyítania kellett, miért nem tud megülni a helyén, milyen szolgálati érdek kényszeríti rá, hogy terhelje a közlekedést – magával. Ezután kiállítottak neki egy engedélyt, amely feljogosította, hogy egy hétig végigcsavarogja különböző pályaudvarok sorállásait, összevissza köpködött padlón aludjon, vagy félénken baksist dugjon oda a pénztár hátsó kis ajtainál.

Nagya kieszelte a módját: az elérhetetlen moszkvai aspirantúrára kell jelentkezni. És háromszorosan túlfizetett jeggyel, repülőgépen Moszkvába repült, térdén tartotta a táskát a tankönyveivel meg egy pár nemezcsizmát – a férjére váró tajgának.

Ez az életnek az az erkölcsi csúcsa volt, amikor is valamiféle jó erők segítenek, úgyhogy minden sikerül. Az ország legkülönb aspirantúrájára felvették az ismeretlen, névtelen, pénztelen vidéki nőt, akinek nem voltak összeköttetései, akinek az érdekében senki sem telefonált…

Ez csoda volt, de mégis könnyebbnek bizonyult, mint beszélőt kiharcolni a Krasznaja Presznya-i fegyenctovábbítón! Beszélőt nem engedélyeztek. Általában nem engedélyeztek beszélőt: a Gulag minden csatornája túl volt terhelve – csak úgy özönlött Európából a letartóztatottak minden képzeletet felülmúló áradata.

Ám Nagya, ahogy a választ várta hiábavaló beadványaira, a fakópönyegnél szemtanúja lett, hogyan viszik ki a rabok menetoszlopát a börtön festetlen deszkakapuján munkára, a Moszkva folyóhoz, a kikötőbe. És Nagya azzal a váratlan, éles sejtéssel, amely sikert szokott hozni, rájött: Gleb itt van!

Vagy kétszáz főt vittek ki. Mindnyájan abban az átmeneti állapotban voltak, amikor az ember megválik a saját „szabad” ruhájától, és igyekszik beleszokni a szürke-fekete csíkos, szakadt rabruhába. Mindegyiküknek maradt még valami, ami a múltra emlékeztetett: színes szegélyű katonasapka, de csillag és szíj nélkül, vagy krómbőr csizma, melyet még nem adtak el kenyérért, és még nem vettek el a köztörvényesek, vagy selyeming, amely hátul már szétfoszlott. Mind kopaszra voltak nyírva – eltakarták fejüket a nyári nap elől –, mind borostásak és mind soványak, némelyikük alig vonszolta magát.

Nagya nem futtatta végig a tekintetét rajtuk – rögtön megérezte, hogy itt van Gleb, azután meg is látta: kihajtott gallérú gyapjú ingzubbonyban ment, amelynek hajtókáján még megmaradt a vörös szegély, a mellén pedig – a rendjel alatti, ki nem fakult foltok. Háta mögött tartotta kezét, mint a többiek. A dombról nem nézett a napsütötte térségekre, amelyek – azt hinné az ember – annyira csábítják a foglyot, sem jobbra-balra: a csomagokat hozó nőkre (a fegyenctovábbítón nem kaphatnak levelet, és Gleb nem tudta, hogy Nagya Moszkvában van). Bár ugyanolyan sárga volt, ugyanúgy erősen lefogyott, mint a társai, tetőtől talpig ragyogott, és helyeslően, sőt mámorosan hallgatta szomszédját – egy ősz szakállú, de délceg öregembert.

Nagya egy darabig a menetoszlop mellett szaladt, és férje nevét kiabálta – de az nem hallotta, részint mert beszélgetett, részint az őrkutyák csaholása, ugatása miatt. Nagya elfulladva futott, hogy még és még magába szívja az arcát. Annyira sajnálta, hogy hónapszám sötét, büdös cellákban rohad! Micsoda szerencse volt itt látni, maga mellett. Micsoda büszkeség töltötte el az asszonyt, hogy a férje nem tört össze! Micsoda bosszúság volt, hogy Gleb egyáltalán nincs elkeseredve, sőt meg is feledkezett a

feleségéről! A magáért érzett fájdalomtól kinyílt a szeme: Gleb tette szerencsétlenné *őt*; az áldozat – nem Gleb, hanem *ő*.

De mindez csupán egy pillanatig tartott!… Az őrök rákiabáltak az asszonyra, az emberfaló, idomított, szörnyű ebek folyton ugráltak a pórázon, megfeszítették magukat, és vérbe borult, vörös szemmel ugattak. Nagyát elzavarták. A menetoszlop egy keskeny, lejtős utcába ért – nem volt hol az oszlop mellé furakodni. A legutolsó kísérők meg, akik berekesztették a tiltott területet, nagyon messzire hátul tartózkodtak, és Nagya mindnyájuk után haladva már nem érhette utol a menetoszlopot – az lefelé ereszkedett, és eltűnt egy másik, összefüggő kerítés mögött, Este és éjjel, amikor Krasznaja Presznya, e szabadságharcáról nevezetes moszkvai külváros lakói nem láthatták, a marhavagonok szerelvényei a fegyenctovábbítóra futottak be; a kísérők csapatai lámpásokat lóbálva, öblös kutyaugatás, szaggatott kiabálás, ocsmány káromkodás és ütlegek közepette negyvenemberenként vagonba ültették a foglyokat, és ezrével vitték őket Pecsorába, Intába, Vorkutába, Szovjetszkaja Gavanyba, Norilszkba, az irkutszki, a csitai, krasznojarszki, novoszibirszki, közép-ázsiai, karagandai, dzsezkazgani, Balhas-tó környéki, az irtisi, a tobolszki, az uralszki, a szaratovi, vjatkai, vologdai, permi, szolvicsegodszki, ribinszki, potyminszki, szuhobezvodnyinszki és még sok névtelen kis táborba. Kicsiny csoportokban, százával vagy kétszázával, nappal, teherautók kocsiszekrényében vitték őket Szerebjanij Borba, Novij Jeruszalimba, Pavsinóba, Horvinóba, Beszkudnyikovóba, Himkibe, Dmitrovba, Szolnyecsnogorszkba, éjjelente meg magának Moszkvának sok helyére, ahol összeillesztett deszkakerítések, szögesdrót fonadéka mögött építették a legyőzhetetlen nagyhatalom méltó fővárosát.

A sors váratlan, de megérdemelt ajándékot küldött Nagyának: úgy esett, hogy Glebet nem vitték a sarkvidékre, hanem magában Moszkvában tették ki, egy kis táborban, amely a Kalugai városkapunál az Állambiztonsági Minisztérium és a belügyminisztérium vezetőinek félkör alakú házat épített.

Amikor Nagya az első beszélőre rohant hozzá – oda –, úgy érezte, mintha félig már szabadon bocsátották volna.

A Bolsaja Kaluzsszkaja utcán limuzinok cikáztak, néha még diplomatákéi is; az autóbuszok és a trolik a Nyeszkucsnij Szad rácsos kerítésének a végénél álltak meg, ahol az építkezés egyszerű átjárójához hasonló tábori őrház volt; magasan a kőfalon valamiféle piszkos, szakadt ruhájú emberek serénykedtek, de hát az építőknek mindig ilyen a külsejük,

úgyhogy aki gyalog vagy járművel arra haladt, nem is sejtette, hogy ezek rabok.

Aki pedig sejtette – hallgatott.

Az olcsó pénz és a drága kenyér idejét élték. Nagya otthon eladta a holmikat, és csomagot hordott a férjének. A csomagot mindig átvették. De beszélőt ritkán engedélyeztek: Gleb nem teljesítette a normát.

A beszélőkön nem lehetett ráismerni. Mint minden rátarti emberre, a csapás őrá is jó hatást tett. Megszelídült: csókolgatta a felesége kezét, és figyelte, hogyan szikrázik a szeme. Ez nem börtön volt Glebnek! A fogolyélet – amely kíméletlenségével felülmúlt mindent, amit az emberevők és a patkányok életéből tudott – nyomasztotta. De tudatosan ahhoz a határhoz vezette magát, amelyen túl nem sajnálja magát az ember, és makacsul azt hajtogatta:

– Drágám! Te tudod, mire vállalkozol. Egy évig, sőt háromig, sőt ötig vársz engem – de minél közelebb lesz a vége, annál nehezebb lesz kivárnod. Az utolsó évek a legelviselhetetlenebbek. Gyermekünk nincs. Így hát ne tedd tönkre a fiatalságodat – hagyj el engem! Menj férjhez.

Ezt ajánlotta Gleb, de nem teljesen hitt benne. Az asszony nemet mondott, de úgy, hogy nem hitte teljesen:

– Ürügyet keresel arra, hogy megszabadulj tőlem?

A foglyok ugyanabban a házban laktak, amelyet építettek, annak a befejezetlen szárnyában. Az asszonyok, akik a csomagokat hozták, ahogy a troliról leszálltak, a kerítés fölött látták a férfiszálló két-három ablakát és az ablakoknál tolongó férfiakat. Néha a férfiakkal vegyest lágerbeli *salasovkák* is mutatkoztak ott. Az egyik salasovka az ablakban átölelte lágerbeli férjét, és a kerítésen át azt kiáltotta a törvényes feleségnek:

– Elég volt itt lábatlankodni, te prostituált! Add át ezt az utolsó csomagot, és takarodj! Ha meglátlak még egyszer az őrháznál, összekarmolom a pofád!

Közeledett a háború utáni első választás a Legfelsőbb Tanácsba.

Moszkvában szorgalmasan készültek rá, mintha csakugyan megtehette volna valaki, hogy ne szavazzon valakire. Az ötvennyolcadik cikk alapján elítélteket Moszkvában tartani szerették is volna (ezek jó munkások voltak) meg nem is (tompul az éberség). Hogy mindenkire ráijesszenek, legalább egy részüket útnak kellett indítani. A lágerekben fenyegető hírek terjedtek el: hamarosan foglyokat visznek északra. A foglyok krumplit sütöttek az útra, már akinek volt.

A választók lelkesedését óvandó, a választások előtt a moszkvai lágerekben megtiltottak minden beszélőt. Nagya egy törülközőt küldött Glebnek, benne meg – bevarrva – egy cédulát:

„Szerelmem! Akárhány esztendő telt is el, és bármilyen viharok száguldjanak is el a fejünk fölött (Nagya szerette az emelkedett kifejezéseket), a te leánykád hűséges lesz hozzád, amíg csak él. Azt mondják, a ti »cikketeket« útnak indítják. Te messze tájakon leszel, hosszú évekre elszakítva beszélőinktől, azoktól a tekintetektől, amelyeket loppal vetettünk a szögesdróton át. Ha abban a kilátástalanul komor életben a szórakozás könnyíthet lelked terhén – akkor beletörődöm, megengedem neked, drágám, sőt követelem: csalj meg engem, találkozz más nőkkel, csak őrizd meg frissességedet. Én nem félek: hisz úgyis visszatérsz hozzám, igaz?”

39. A tajgába – szépen hangzik

Nagya még nem ismerte meg Moszkva tizedrészét sem, de már jól ismerte a moszkvai börtönök fekvését – az orosz asszonyoknak ezt a szomorú geográfiáját. Kiderült, hogy rengeteg börtön működik Moszkvában, és egyenletesen, átgondoltan vannak elhelyezve a fővárosban, úgy, hogy Moszkva minden egyes pontjához közel esik egy börtön. Nagya hol csomagot vitt, hol felvilágosítást kért, hol beszélőre ment, de fokozatosan megismerte az össz-szövetségi Nagy Lubjankát és területi Kis Lubjankát, megtudta, hogy minden egyes pályaudvar mellett vannak vizsgálati börtönök, és hogy Előzetes Letartóztatási Zárkáknak hívják őket, nemegyszer járt a Butirkiban is, a Taganszkajában is, tudta, milyen villamosok (bár ez nem volt feltüntetve útvonaljelző táblácskáikon) mennek a Lefortovói börtön felé, és melyek viszik el Krasznaja Presznyáig. Maga is ott lakott a Matrosszkaja Tyisina börtön szomszédságában, amelyet a forradalom idején megszüntettek, de aztán helyreállítottak és megerősítettek.

Amióta Glebet megint visszahozták a távoli lágerből Moszkvába, de ezúttal nem lágerbe, hanem valami csodálatos intézetbe – szakbörtönbe, ahol kitűnő kosztot kaptak, foglalkozni meg a tudományukkal foglalkoztak –, Nagya megint ritkán láthatta férjét, és a ritka beszélőkre mindig Moszkva különféle börtöneibe vitték őket.

A legvidámabbak a tagankai beszélők voltak. Ez nem politikai foglyok, hanem tolvajok börtöne volt, a rendszer benne pedig biztató. A beszélők a felügyelők klubjában folytak le; a foglyokat a néptelen Kamenscsik utcán vitték oda, nyitott autóbuszban, a feleségek a járdán lesték őket; még a hivatalos beszélő kezdete előtt mindegyik rab megölelhette feleségét, mellette maradhatott, és mondhatta azt, ami az utasítás szerint tilos volt, sőt kézből kézbe át is adhatott egyet-mást. Maga a beszélő is fesztelenül játszódott le, egymás mellett ültek, négy beszélgetésnek a hallgatására egy börtönfelügyelő jutott.

A Butirkit – ezt a lényegében szintén szelíd, víg börtönt – dermesztőnek tartották a feleségek. A Lubjankából a Butirkibe került foglyok lelkét megörvendeztette a fegyelem általános meglazulása: a bokszokban nem volt éles fény, a folyosókon nyugodtan lehetett járni, nem kellett hátratenni

a kezet, a cellában fennhangon lehetett beszélgetni; az ablakot takaró *szájkosár* alá kukucskálhattak, nappal fekhettek a priccsen, sőt a priccs alatt alhattak is. Még az is enyhítés volt a Butirkiban: megtehették a foglyok, hogy éjjel a köpeny alá dughatták a karjukat; éjszakára nem vették el a szemüveget, gyufát engedtek a cellába, a csomagban hozott kenyeret pedig nem apró darabokra, hanem csak négyfelé vágták.

A feleségek nem tudtak ezekről a kedvezményekről. Ők a négyembernyi magas erődfalat látták, amely egy háztömbnyire húzódott a Novoszlobodszkaján. Ők a vaskaput látták a hatalmas betonoszlopok között, ráadásul nem közönséges kaput: lassan húzódott szét, mechanikusan nyitotta torkát a rabomobilok előtt, és zárta be utánuk. Amikor meg beszélőre bocsátotta be az asszonyokat, akkor két méter vastag kőfalon át vezette be őket, majd több ember magas falak között, a félelmetes Pugacsov-bástyát megkerülve vitte tovább valamennyit. Beszélőt a közönséges foglyoknak két rácson át engedélyeztek, amelyek közt fel s alá járt a börtönfelügyelő, mintha őt magát is ketrecbe zárták volna; a magasabb rangú raboknak, a saraskabelieknek meg egy széles asztalon át, amely alatt a vak közfal nem engedte, hogy lábuk érintkezzék a látogatójukéval, és jelt adjanak; a végén pedig ott állt a felügyelő, és éber szoborként hallgatta a beszélgetést. De Butirkiban az volt a legnyomasztóbb, hogy a férjek mintegy a börtön mélyéből jöttek fel, egy félórára mintegy kiléptek a vastag, nyirkos falak közül, valahogy kísértetiesen mosolyogtak, azt erősítgették, hogy jól megy a soruk, semmi se kell nekik – és visszamentek a falak közé.

Lefortovóban pedig ma volt először beszélő.

Az őr kipipálta Nagya nevét a listában, és a melléképületre mutatott.

A csupasz szobában – ahol csak két hosszú pad meg egy csupasz asztal állt – több nő várakozott. Az asztalra ki volt téve egy fonott kosár meg több szurkosvászon piaci szatyor, amelyek láthatólag mégiscsak tele voltak élelemmel. És bár a saraskabeli rabok teljesen jól voltak lakva, Nagyát, aki légiesen könnyű csörögét hozott egy kis papírzacskóban, mégis bosszantotta és restellte is, hogy még évente egyszer sem tud csemegével kedveskedni a férjének. Ezt a csörögét, korán kelve, amikor a diákszállóban még mindenki aludt, a maradék fehér lisztből és cukorból, a maradék olajban sütötte. Arra pedig már nem jutott ideje, hogy cukorkát vagy süteményt is vegyen, meg hát pénze is kevés maradt, sokadika volt. A beszélővel egybeesett a férje születésnapja és nincs mivel

megajándékoznia! Jó könyvet adjon? De a legutóbbi beszélő óta ez is lehetetlen! Nagya akkor Jeszenyin verseinek csodával határos módon megszerzett kötetét vitte be neki. Pontosan ugyanilyen volta férjének a fronton, de a letartóztatáskor nyoma veszett. Nagya erre célozva ezt írta a címlapra:

„Pótlódik minden e világon”[30].

De Klimentyev alezredes mindjárt ott előtte kitépte a címoldalt a felirattal, visszaadta a könyvet, és azt mondta, hogy a csomagokon nem lehet semmilyen *szöveg*, mert a szövegnek külön cenzúrán kell átmennie. Gleb, amikor ezt megtudta, megcsikorgatta a fogát, és arra kérte feleségét, ne ajándékozzon neki többé könyvet.

Az asztal körül négy asszony ült, közülük egy fiatal, hároméves kisleánnyal. Nagya egyiküket sem ismerte. Köszönt, azok viszonozták, és élénken tovább beszélgettek.

A másik falnál meg egy rövid padon, külön, egy harmincöt-negyven körüli nő ült, viseltes bundában, szürke fejkendőben, amelynek bolyha már teljesen lekopott, úgyhogy mindenütt kilátszott a kötés egyszerű kockája. Keresztbe tette lábát, a karját összefonta, és maga elé, a padlóra nézett. Az egész testtartása azt az eltökéltséget fejezte ki: nem kívánja, hogy bármiben is érintsék, és nem óhajt beszélgetni senkivel. Nem volt sem a kezében, sem mellette semmi, ami csomaghoz hasonlított volna.

A társaság kész lett volna befogadni Nagyát, de Nagyának nem volt kedve csatlakozni – ő is nagyon értékelte saját különös hangulatát ezen a délelőttön. Odament a magányosan ülő asszonyhoz, és azt kérdezte, mert a rövid padon nem volt hol távolabb leülnie:

– Megengedi?

Az asszony felemelte szemét. Egyáltalán nem volt színe. Nem értette, mit kérdez Nagya. Nagyára is nézett, el is mellette.

Nagya leült, kezét ruhája ujjába dugta, félrehajtotta fejét, orcáját meg hamis perzsagallérjába mélyesztette. És ő is mozdulatlanná dermedt.

Most semmi másról nem akart volna hallani és semmi másra nem gondolni, csakis Glebre, arra a beszélgetésre, amely majd köztük lefolyik, és arra a hosszú valamire, amely végeláthatatlanul a múlt és a jövő ködébe vész, ami nem a férje és nem ő, hanem ők ketten együtt, és amit a megszokástól elkoptatott szóval „szerelemnek” neveznek.

De nem sikerült kikapcsolódnia, mégiscsak hallotta az asztalnál folyó beszélgetést. Ott azt mondták el az asszonyok, mivel táplálják férjüket, mit adnak reggelire, mit vacsorára, milyen gyakran mosnak fehérneműt a börtönben – hogy honnan tudták ezt mind?! Csak nem erre pazarolták a beszélők gyöngyöt érő perceit?! Felsorolták, milyen élelmiszereket és hány grammonként vagy kilónként hoztak csomagok formájában. Mindebben az a szívós asszonyi gondoskodás nyilvánult meg, amely családdá teszi a családot, és fenntartja az emberi nemet. De Nagya nem így gondolkozott, hanem azt gondolta: milyen bántó ez – ilyen hétköznapian, szánalmasan apróra váltani a nagy pillanatokat! Hát ezeknek az asszonyoknak sose jutott eszükbe, hogy különb dolgon gondolkozzanak el: ki merészelte börtönbe vetni a férjüket?! Utóvégre az is lehetséges volna, hogy a férjük nem rács mögött van, és nem szorul rá erre a börtönkosztra!

Sokáig kellett várniuk. Tízre tűzték ki a beszélőt, de már majdnem tizenegy volt, és senki sem jelentkezett.

A többinél később, elkésve és zihálva megjött a hetedik, immár őszes asszony is. Nagya az egyik régebbi beszélőről ismerte – a vésnök felesége volt, a férjének a harmadik, de egyben az első felesége is. Ő maga készséggel mondta el a történetét: mindig nagy tehetségnek tartotta és istenítette a férjét. De egyszer a férje kijelentette, hogy bosszantja az asszony lelki komplexusa, otthagyta őt egy kisgyermekkel, és elment egy másik nővel. Azzal, a vörössel, három évig élt, akkor elvitték a háborúba. A háborúban rögtön fogságba esett, de Németországban szabadon élt, és sajnos ott is volt szerelme. Amikor épp hazatérőben volt a hadifogságból, a határon letartóztatták, és tíz esztendőt szabtak ki rá. A Butirkiból értesítette azt, a vöröset, hogy börtönben ül, csomagot kért, de a vörös azt mondta: „Inkább hozzám lett volna hűtlen, mint a Hazához! Akkor könnyebben megbocsátanék neki!” Ekkor őhozzá, az elsőhöz fordult könyörögve – és attól fogva az asszony csomagokat hordott neki, beszélőre járt, és most a férfi a bocsánatáért esedezett, örök szerelmet esküdött.

Nagyára nagy hatással volt, hogy a vésnök felesége – mikor ezt elmondta – keserűen megjövendölte: ha a férj börtönben ül, az a legbiztosabb, ha megcsalja az asszony, akkor a férfi – kijövetele után – becsülni fogja. Másképpen azt gondolja: senkinek sem kellettél ez alatt az idő alatt, egyszerűen senki sem nyúlt érted. Azért volt rá ilyen nagy hatással, mert néha Nagya maga is így gondolta.

A jövevény most is megfordította az asztalnál folyó beszélgetést. Kezdte elmondani, milyen vesződsége volt az ügyvédekkel a Nyikolszkaja utcában a jogi tanácsadáson. Ezt a tanácsadást sokáig mintaszerűnek nevezték. Az ügyvédek sok ezer rubelt fogadtak el a klienseiktől, és gyakran látogatták a moszkvai vendéglőket, a kliensek ügyeit meg a régi állapotban hagyták. Végül aztán valakinek nem éppen a kedvére cselekedtek. Mindegyiküket letartóztatták, mindegyiküknek tíz-tíz évet vágtak oda, levetették a „Mintatanácsadó" cégtáblát, és immár nem mintaszerű minőségben új ügyvédekkel töltötték meg a munkaközösséget; azok megint sok ezret fogadtak el, és – megint ugyanabban az állapotban hagyták a kliensek ügyeit. Az ügyvédek négyszemközt azzal magyarázgatták a nagy honoráriumok szükségességét, hogy osztozniuk kell, nemcsak maguknak fogadnak el pénzt, hogy sok kézen megy át az ügy. A törvény betonfala előtt a tehetetlen asszonyok úgy járkáltak, mint a Butirki négy ember magasságú fala előtt – felszállni és átröppenni rajta nem volt szárnyuk, maradt hát az, hogy meghajtással köszöntsenek minden kinyíló kiskaput. A bírósági ügyek menete a falon túl óriási gépezet titokzatos fordulatainak hatott, olyan gépezetének, amelyből a bűn nyilvánvalóságának ellenére, annak ellenére, hogy a vádlott és az állam szemben áll egymással, néha – akár a sorsjátékban –, tisztára csak csoda útján, szerencsés nyeremény bukkanhat elő. Így hát nem a nyereményért, hanem a nyereményről szőtt ábrándért fizettek az ügyvédeknek az asszonyok.

A vésnök felesége szilárdan hitt a végső sikerben. Szavaiból világossá vált, hogy szobájuknak és a rokonok ajándékainak eladásából negyvenezer rubelt szedett össze, és ezt a sok pénzt mind az ügyvédeknek fizette; az ügyvédek már négyszer cserélődtek, három kegyelmi kérvényt és öt lényegi fellebbezést nyújtottak be; sok helyütt kedvező elbírálást ígértek az asszonynak. Név szerint ismerte a három főügyészség minden ügyeletes ügyészét, és csak úgy áradt belőle a Legfelsőbb Bíróság meg a Legfelsőbb Tanács előszobájának levegője. Sok hiszékenyember, kivált nő sajátsága szerint túlértékelte minden egyes reményt keltő megjegyzés, minden egyes, nem egészen ellenséges tekintet jelentőségét.

– *Írni* kell! Mindenkinek írni kell! – ismételgette erélyesen; más asszonyokat is arra igyekezett rábírni, hogy az ő útján vágjon neki a dolognak. – A férjeink szenvednek. A szabadság nem jön magától. Írni kell!

És ez a történet el is vonta Nagyát a hangulatától, fájdalmasan is érintette. A vésnök öregedő felesége olyan lelkesen beszélt, hogy azt

lehetett hinni: megelőzte őket, mindnyájuknak az eszén túljárt, ő aztán okvetlenül kiszabadítja férjét a börtönből. És ekkor támadt a szemrehányás: és én? Miért nem tudtam én megtenni ugyanezt? Miért nem voltam én is ugyanilyen hűséges társ?

Nagyának csak egyszer volt dolga a „mintaszerű” jogi tanácsadással, csak egy kérvényt fogalmazott egy ügyvéddel, és csak kétezer-ötszáz rubelt fizetett neki – bizonyára keveset: az ügyvéd megsértődött, és nem csinált semmit.

– Hát igen – mondta halkan, szinte csak magának –, vajon megtettünk-e mindent? Tiszta-e a lelkiismeretünk?

Az asztalnál nem hallották az általános beszélgetés közepette. De a mellette ülő asszony egyszeriben hevesen feléje fordította fejét, mintha Nagya meglökte vagy megsértette volna.

– Hát mit lehet tenni? – szólt tagoltan, ellenségesen. – Hisz ez mind agyrém! Az ötvennyolcadik cikkely azt jelenti – *örökké őrizni kell!* Akit az ötvennyolcas pont alapján ítéltek el – az nem bűnöző, hanem *ellenség!* Akit az ötvennyolcadik cikkely alapján ítéltek el, egymillióért sem szabadítod ki!

Az asszony arca csupa ránc volt. Hangjában leülepedett, megtisztult szenvedés csengett.

Nagya szíve kitárult ezelőtt a nála idősebb asszony előtt. Szavának fennköltsége miatt bocsánatot kérő hangon vetette ellene:

– Azt akartam mondani, hogy nem adjuk oda magunkat teljesen… Hisz a dekabristák feleségei semmit sem sajnáltak, mindent odadobtak, mentek… Ha nem is szabadságot, talán száműzetést sikerül kieszközölni. Én belegyeznék, hogy bármelyik tajgába száműzzék, akár a sarkkörön túlra is – mindent itt hagynék, utána utaznék…

A szigorú apácaarcú asszony, aki kopott szürke fejkendőt viselt, meglepődve és tisztelettel nézett Nagyára:

– Magának még van ereje tajgába utazni??? Milyen szerencsés! Nekem már semmire se maradt erőm. Azt hiszem, ha valamelyik tehetős öregember hajlandó volna feleségül venni, én hozzámennék.

– És őt ott tudna hagyni?… A rács mögött?…

Az asszony megfogta Nagya bundája ujját.

– Kedvesem! Könnyű volt szeretni a tizenkilencedik században!

A dekabristák feleségei talán valami hőstettet vittek véghez? A káderosztályok berendelték őket, hogy kérdőíveket töltsenek ki? Őnekik vajon úgy kellett titkolni házasságukat, mint a ragályt? Hogy ki ne dobják

őket a munkahelyükről? Hogy el ne vegyék azt az ötszáz rubelt havonta – az egyetlen jövedelmüket?! Bojkottálták őket a társbérletben? Az udvaron a vízvezeték kútnál rájuk sziszegtek, hogy ők – a nép ellenségei? Szülőanyjuk, lánytestvéreik józan belátásra: válásra igyekeztek-e rávenni őket? Ellenkezőleg! A legjobb társaság elragadtatásának zúgása kísérte valamennyit! Leereszkedően ajándékozták költőknek a hőstetteikről szóló legendákat. Amikor tulajdon drága hintójukon Szibériába indultak, nem vesztették el a moszkvai lakásbejelentéssel együtt utolsó zuguk szerencsétlen kilenc négyzetméterét, és nem kellett előre gondolniuk olyan csekélységekre, mint az összepiszkított munkakönyv és a kis éléskamra; és nincsen lábas, még fekete kenyér sincs!… A tajgába – szépen hangzik! Maga bizonyára még nagyon rövid ideje vár.

Hangja már-már megszakadt. Nagya szeme a mellette ülő asszony szenvedélyes hasonlataitól könnybe lábadt.

– Nemsokára öt éve lesz, hogy börtönben van a férjem – mentegetőzött. – Meg a fronton…

– A-azt ne számítsa! – ellenkezett élénken az asszony. – A front – az más! Akkor könnyű várni! Akkor csak vár az ember, és kész. Akkor lehet nyíltan *beszélni*, leveleket olvasni! De ha vár is valaki, meg még titkolja is, az mi???

Abbahagyta. Látta, hogy ezt nem kell magyarázgatnia Nagyának!

Már fél tizenkettő lett. Végre belépett Klimentyev alezredes és vele egy rosszindulatú, kövér törzsőrmester. A törzsőrmester hozzáfogott, hogy átvegye a csomagokat: feltépte a gyári kekszes dobozokat, kettétört minden házi töltött fánkot. Nagya csörögéjét is tördelgette: belesütött cédulát vagy pénzt vagy mérget keresett. Klimentyev pedig elvette az idézést mindenkitől, az odaérkezetteket beírta egy nagy könyvbe, majd katonásan kihúzta magát, és tagoltan bejelentette:

– Figyelem! Tudják a rendet? A beszélő harminc perc. A foglyoknak semmit sem szabad átadni a kezükbe. A foglyoktól nem szabad átvenni semmit. Tilos a foglyokat a munkájuk, az életük, a napirendjük felől faggatni. E szabályok megszegését a büntető törvénykönyv megtorolja. Ezenkívül a mai beszélőtől fogva tilos a kézfogás és a csók. Ha ezt a tilalmat megszegik – a beszélőnek rögtön vége szakad!

Az asszonyok megjuhászodva hallgattak.

– Natalja Pavlovna Geraszimovics! – szólította az elsőt Klimentyev. Az az asszony, aki Nagya mellett ült, felállt, és háború előtti gyártmányú nemez

hócsizmájával a padlón keményen kopogva kiment a folyosóra.

40. Beszélő

Nagya, bár sírnia is kellett egy keveset, amíg várt, mégis ünnepi érzéssel ment be a beszélőre.

Amikor az ajtóban megjelent, Gleb már felállt köszöntésére, és mosolygott. Ez a mosoly egy-egy lépésükig tartott, de minden ujjongani kezdett az asszonyban: Gleb ugyanolyan bensőségesnek látszott! Nem változott meg iránta!

A puha szürke öltönyös, bikanyakú nyugalmazott gengszter közeledett a kis asztalhoz, és elrekesztette vele a keskeny szobát: nem engedte, hogy megérintsék egymást.

– Engedjen már, legalább a kezét hadd fogjam meg – szólt felháborodva Nyerzsin.

– Nem szabad – felelte a börtönőr, és a szavak kiejtéséhez nehéz állkapcsát csak egy kicsit engedte le.

Nagya zavartan elmosolyodott, de intett a férjének, hogy ne vitatkozzék. Beleereszkedett az odakészített karosszékbe, amelynek bőrhuzata alól itt-ott előbújt a háncs. Ebben a karosszékben a nyomozók több nemzedéke ült már, azoké, akik emberek százait juttatták sírba, és hamarosan maguk is oda mentek.

– Nos hát, sok szerencsét kívánok! – szólt Nagya, igyekezett élénknek látszani.

– Köszönöm.

– Micsoda egybeesés – éppen ma!

– A csillagzat…

(Szoktak így beszélni.)

Nagya megfeszítette az erejét, hogy ne érezze a börtönőr tekintetét és nyomasztó jelenlétét. Gleb igyekezett úgy ülni, hogy az ingatag gyalogszék ne csípje be.

A vizsgálat alatt álló személy kis asztala ezúttal a férj és feleség között volt.

– Hogy ne kelljen erre már visszatérni: hoztam egy kis rágcsálnivalót, csörögét, tudod, hogy csinálja a mama?… Ne haragudj, hogy semmi egyebet nem adok.

– Te kis buta! Ezt se kellett volna! Megvan mindenünk.

– No jó, de azért csöröge nincs?! A könyveket pedig te tiltottad meg… A Jeszenyin-kötetet olvasod?

Nyerzsin arca elkomorodott. Már több mint egy hónapja feljelentették Sikinnél Jeszenyin miatt, és az elkobozta a könyvet; azt állította, hogy Jeszenyin tilos!

– Olvasom!

(Csak egy félóra a beszélő, hát lehet részletekbe bocsátkozni?!)

Bár a szobában egyáltalán nem volt meleg – pontosabban: nem volt befűtve –, Nagya kigombolta és szétnyitotta gallérját: szerette volna megmutatni férjének az új bundán kívül – amelyet csak az idén varratott, és amelyről Gleb valami okból nem szólt semmit – még az új blúzát is, meg azt akarta, hogy a blúz narancsszíne élénkítse az arcát, amely bizonyára fakó az itteni bágyadt világításban.

Gleb egyetlen folyamatos, ide-oda vándorló tekintettel átfogta feleségét – az arcát, a torkát, a mellén a nyílást. Nagya megmoccant erre a tekintetre – a legfontosabbra a beszélőn, és mintegy feléje mozdult.

– Új blúz van rajtad. Mutasd meg jobban.

– És a bunda? – kérdezte az asszony, és elkeseredett fintort vágott.

– Mi van a bundával?

– A bunda is új.

– Igen, csakugyan – jött rá végre Gleb. – Új a bunda! – Végigfuttatta tekintetét a fekete kacskaringókon, még azt sem tudta, hogy ez perzsa, azt meg, hogy hamis-e vagy valódi, végképp nem, mivel ő volt a földön a legutolsó ember, aki meg tudott volna különböztetni egy ötszázrubeles bundát egy ötezer rubelestől.

Nagya most már félig levetette a bundát. Gleb meglátta változatlanul lányosan finom vonalú nyakát, keskeny, gyönge vállát és a blúz ráncai alatt – a mellét, amely csüggetegen leapadt ezek alatt az évek alatt.

És azt a szemrehányó, kurta gondolatot, hogy sorban követik egymást nála a szép új ruhák, az új ismeretségek – e csüggetegen leapadt mell láttán szánalom váltotta fel: a szürke rabomobil kereke szétnyomta az asszony életét is.

– Soványka vagy – mondta részvéttel Gleb. – Táplálkozz jobban. Nem tudsz jobban?

„Csúnya vagyok?” – kérdezte az asszony szeme.

„Még mindig ugyanúgy csodás vagy!” – válaszolta a férj tekintete. (Ezeket a szavakat ugyan nem tiltotta meg az alezredes, de nem lehetett

kimondani őket – idegen ember előtt…)

– Jól táplálkozom én – hazudta az asszony. – Csak hát az élet olyan nyughatatlan, zaklatott.

– Mégis, miért, mondd el.

– Nem. Előbb te!

– Hogy én? – szólt Gleb, és elmosolyodott. – Nekem kutya bajom.

– Hát, tudod… – kezdte zavartan az asszony.

A buldogpofájú, tagbaszakadt börtönőr egy fél méterre állt az asztalkától, felülről lefelé, azzal a figyelemmel és megvetéssel nézett a beszélgetőkre, amellyel a bejáratoknál fekvő oroszlánok kőszobra a járókelőkre néz.

Meg kell találni a számára hozzáférhetetlen, biztos hangnemet, a célzások virágnyelvét. Annak az értelmi fölénynek, amelyet mind a ketten rögtön éreztek, sugalmaznia kell ezt a hangnemet.

– Az öltöny a tied? – ugrott át más témára az asszony.

Nyerzsin összehunyorította szemét, és komikusan megrázta fejét.

– Hogy volna az enyém? Potyomkin-funkciója van. Három órára. A szfinx ne zavarjon.

– Nem tehetem – szólt az asszony gyermek módjára panaszkodva, és kacéran előrecsücsörítette száját, mert meggyőződött arról, hogy továbbra is tetszik a férjének.

– Mi ezt humorosan szoktuk felfogni.

Nagyának eszébe jutott a Geraszimovics feleségével való beszélgetés, és felsóhajtott.

– De mi nem.

Nyerzsin megkísérelte, hogy térdeivel átfogja feleségének térdeit, de az asztal alkalmatlan párnafája, melyet olyan magasságban szereltek fel, hogy a vizsgálat alatt álló személy ne egyenesíthesse ki a lábát, megakadályozta ezt az érintést is. Az asztalka megingott. Gleb mindkét könyökével rátámaszkodva egyre közelebb hajolt feleségéhez, és bosszúsan így szólt:

– No lám, mindenütt akadályok.

„Az enyém vagy? Az enyém?” – kérdezte a férfi tekintete.

„Az vagyok, akibe beleszerettél. Hidd el, nem lettem rosszabb!” sugározta az asszony szürke szeme.

– De a munkádban nincsenek akadályok, igaz? No, beszélj már. Nyilván már nem is vagy aspiráns…

– De az vagyok.

– Akkor megvédted a disszertációt?

– Nem védtem meg.
– Hát az meg hogy lehet?
– Csak úgy… – És nagyon gyorsan beszélni kezdett, mert megijedt, hogy már sok idő elment. – A disszertációt senki se védi meg három év alatt. Meghosszabbítják, póthatáridőt adnak. Egy aspiránsnő például két évig írta a disszertációját: *A közétkeztetés problémái*t, de visszavonták a témáját…
(Jaj, miért kell erről beszélni? Ez egyáltalán nem fontos!…)
– …Az én disszertációm kész, le is van gépelve, de a különféle átdolgozások késleltetik…
(*A hajbókolás elleni harc* – de meg lehet ezt itt magyaráz?…)
– …és aztán a fénymásolatok, a fényképek… Még azt sem tudom, hogy lesz a bekötéssel. Nagyon sok a vesződség…
– De ösztöndíjat fizetnek?
– Nem.
– Akkor miből élsz?!
– A munkabéremből.
– Ezek szerint dolgozol? Hol?
– Ugyanott, az egyetemen.
– Mint micsoda?
– Állományon kívüli, színlelt hivatal, érted? Általában mindenütt úgy élek, mint a madár… A diákszállóban is… mint a madár… Én tulajdonképpen…
A börtönőrre sandított. Azt akarta mondani, hogy a rendőrségnek már rég törölni kellett volna a Sztrominkáról, és csakis tévedésből hosszabbították meg a bejelentőjét még egy fél évre. Ez bármelyik nap kiderülhet! De épp ezért nem lehetett ezt mondani az Állambiztonsági Minisztérium szakaszvezetője előtt…
– …Hisz a mai beszélőt is úgy kaptam meg… ez így történt…
(Jaj, egy félóra alatt nem lehet elmondani!…)
– Várj, erről később. Azt akarom megkérdezni: velem kapcsolatos akadályok nincsenek?
– Mégpedig nagyon kemények, drágám… Nekem különleges témát adnak… akarnak adni… Megpróbálom nem fogadni el.
– Különleges témát? Hogy értsem?
Nagya felsóhajtott, és a börtönőrre sandított, akinek arca nem egészen egy méterre volt az övétől; olyan feszülten figyelt, mintha hirtelen rá akarna förmedni, vagy le akarná harapni a fejét.

Az asszony széttárta karját. Meg kellett magyaráznia, hogy az egyetemen már jóformán nem maradt kidolgozni való téma, melyet ne titkosítottak volna. Titkosították felülről lefelé az egész tudományt. A titkosítás pedig azt jelentette: még részletesebb, új kérdőív a férjről, a férj rokonairól és e rokonok rokonairól. Ha azt írja oda: „A férjemet az ötvennyolcadik törvénycikk alapján elítélték”, akkor nem dolgozhat az egyetemen, sőt azt sem engedik, hogy megvédje a disszertációját. Ha meg azt hazudja: „A férjem nyomtalanul eltűnt”, csak le kell írnia Gleb családnevét – és ha ellenőrzik az Állambiztonsági Minisztérium nyilvántartásában, hamis adatok szolgáltatása miatt bíróság elé állítják. Úgyhogy Nagya a harmadik lehetőséget választotta, de Gleb figyelmes tekintete láttán most igyekezett messze elkerülni, élénken így szólt hát:

– Tudod, tagja vagyok az egyetemi műkedvelő csoportnak. Állandóan koncertekre küldenek játszani. Nemrég az Oszlopcsarnokban játszottam, egy este meg éppenséggel Jakov Zakkal.

Gleb elmosolyodott, megcsóválta a fejét, mintha nem akarná hinni.

– Akkor éppen a szakszervezetek estje volt ott, véletlenül alakult így, de azért mégis… Tudod, sokat nevettünk: kiselejtezték a legjobb ruhámat, azt mondták: ebben nem lehet kimenni színpadra, telefonáltak egy színházba, másikat, csodásat hoztak, földig érőt.

– Játszottál benne, aztán levették rólad?

– Ö-höm. Általában a lányok leszólnak, amiért vonzódom a zenéhez. Én meg azt mondom: jobb *valami*hez, mint *valaki*hez vonzódni.

Ez nemcsak úgy, egyebek közt hangzott el, ezt harsányan mondta, ez találóan megfogalmazott új elve volt! És dicséretet várva felvetette a fejét.

Nyerzsin hálásan és nyugtalanul nézett a feleségére. Most nem jutott eszébe, hogy mivel dicsérje meg, mivel bátorítsa.

– Várj, a különleges témát illetően…

Nagya mindjárt lesütötte szemét, feje lehorgadt.

– Azt akartam mondani… Csak ne vedd a szívedre – nicht wahr! –, valamikor ragaszkodtál ahhoz, hogy… elváljunk… – fejezte be egészen halkan.

(Ez volt az a harmadik lehetőség – az egyetlen, amely utat nyithat előtte az életben!… Ne az álljon a kérdőívben válaszként: „elvált” – mert a kérdőíven mégis fel kell tüntetni a volt férj családnevét és a volt férj mostani címét és a volt férj rokonait, sőt az *ő* születésük évét, foglalkozását

és címét is –, hanem az álljon ott, hogy „nem férjezett”. Ehhez pedig az kell, hogy szintén titokban, más városban folytassák le a válást.)

Igen, valamikor ragaszkodott hozzá… De most megremegett. És csak akkor vette észre, hogy a karikagyűrű, amelytől az asszony sose vált meg, nincs az ujján.

– Igen, persze – erősítette meg nagyon határozottan.

Nagya ezzel a gyűrűtlen kezével úgy dörzsölte a tenyerét az asztalba, mintha kérges tésztát lepénnyé nyújtana.

– Tehát… nem ellenzed… ha… meg kell… tenni? – Az asszony felemelte a fejét. Szeme kitágult. Szemének tűs, szürke szivárványa ragyogott: bocsánatért és megértésért esdekelt. – Ez csak névleges – tette hozzá egy szuszra, szinte hangtalanul.

– Derék asszony vagy. Rég ideje! – egyezett bele szilárd meggyőződéssel Gleb, de belül nem érzett sem szilárdságot, sem meggyőződést: a beszélő utánra lökte félre a történtek mindenféle értelmezését.

– Az is lehet, hogy nem lesz rá szükség! – mondta könyörögve az asszony; megint a vállára húzta a bundát, és ebben a percben fáradtnak, elgyötörtnek hatott. – Én csak biztonság kedvéért… hogy megegyezzünk. Lehet, hogy nem is lesz rá szükség.

– Nem, ugyan, miért ne, igazad van, derék asszony vagy – hajtogatta Gleb, mintha bemagolta volna, de gondolatban már átkapcsolt arra a legfontosabbra, amit felírt magának, és most eljött az ideje, hogy Nagyára zúdítsa. – Az a fő, drágám, hogy világosan számot adj magadnak. Ne fűzz túlságosan nagy reményeket ahhoz, hogy véget ér a büntetésem!

Maga Nyerzsin már teljesen felkészült második büntetésére és arra, hogy végeláthatatlan ideig üljön börtönben, ahogy ez már sok társával megesett. Azt, amiről levélben semmiképp sem írhat, most kellett elmondania.

De Nagya arcán szorongó kifejezés jelent meg.

– A börtönbüntetés viszonylagos dolog – magyarázta keményen és gyorsan Gleb; találomra hangsúlyozta a szavakat, hogy a börtönőrnek ne legyen ideje elkapni őket. – Csigavonalban ismétlődhet. A történelem gazdag példákban. Ha pedig valamilyen csoda folytán mégis véget ér, nem kell azt gondolni, hogy te meg én visszamegyünk a városunkba, és éljük a korábbi életünket. Általában értsd meg, vésd eszedbe, tisztázd magadban: a múlt birodalmába nem árulnak jegyet. Én például azt sajnálom a legjobban, hogy nem vagyok csizmadia. Milyen fontos ez a tudomány valamelyik

tajgai telepen, a krasznojarszki tajgában, az Angara alsó folyásánál! Csakis erre az életre kell felkészülni!

A célt elérte: a nyugalmazott gengszter meg se mozdult, és csak arra jutott ideje, hogy pislogjon a tovaröppenő mondatok után.

De Gleb elfelejtette – nem, nem elfelejtette: nem is értette (ahogyan egyikük sem érti), hogy azok, akik a meleg, szürke földön szoktak járni, nem lebeghetnek jégborította hegyvonulatok fölött – ez lehetetlen. Nem értette, hogy a felesége most is, mint kezdetben, továbbra is finoman, módszeresen számítgatja börtönbüntetésének napjait és heteit. Gleb számára a büntetése világos, hideg végtelenség volt, az asszonynak meg maradt a kétszázhatvannégy hét, hatvanegy hónap, öt év meg egy kevés; immár sokkal kevesebb, mint amennyi eltelt azóta, hogy Gleb elment a háborúba, és nem tért haza.

Nagya arcán a félelem, Gleb szavainak arányában, hamuszürke rettegéssé változott.

– Nem, nem! Ne mondd ezt, drágám! – kiáltott fel hadarva. – (Már megfeledkezett a börtönőrről, már nem szégyenkezett előtte.) – Ne vedd el tőlem a reményt! Ezt nem akarom hinni! Nem tudom hinni! Meg aztán egyszerűen nem is lehet!… Vagy azt gondolod, hogy csakugyan elhagylak?!

Felső ajka megremegett, arca eltorzult, szeme csak odaadást, csakis odaadást fejezett ki.

– Hiszek neked, hiszek, Nagyusenyka! – mondta Gleb, és megváltozott a hangja. – Így is értettem.

Az asszony a feszültség után elnémult és lecsillapodott.

A szoba kitárt ajtajában ott állt a legényes, fekete alezredes, vizsla szemmel végignézett az összehajló három fejen, és halkan magához hívta a börtönőrt.

A pikadornyakú gengszter kelletlenül – mintha gyümölcskocsonyától szakították volna el – arrább mozdult, és az alezredes felé indult. Ott, Nagya hátától négy lépésre, váltottak egymással egy-két mondatot, de Glebnek ez alatt az idő alatt fojtott hangon sikerült megkérdeznie:

– Szologgyinát ismered? Szologgyin feleségét?

Nagyának, aki gyakorlott volt az ilyen fordulatokban, sikerült átváltani.

– Igen.

– Azt is tudod, hogy hol lakik?

– Azt is.

– Szologgyinnak nem engedélyeznek beszélőket, mondd meg a feleségének, hogy…

A gengszter visszament.

– …szereti, meghajol előtte, isteníti! – mondta immár a börtönőr előtt, nagyon tagoltan Gleb. Valami okból épp a gengszter jelenlétében nem hatottak túlságosan emelkedettnek Szologgyin szavai.

– Szereti, meghajol előtte, isteníti – ismételte el szomorú sóhajjal Nagya. És figyelmesen nézett a férjére. Valamikor – fiatalsága miatt még nem teljes – női buzgósággal figyelte, valamikor azt hitte, hogy ismeri, de most egészen újnak, egészen ismeretlennek látta.

– Hozzád illik – mondta, és szomorúan bólintott.

– Mi illik?

– Általában itt ez az egész. Itt lenni – szólt, de különféle hangárnyalatokkal álcázta magát, hogy a börtönőr meg ne sejtse: ehhez az emberhez illik börtönben lenni.

De ez a nimbusz nem hozta közelebb Glebet Nagyához. Elidegenítette.

Az asszony is a beszélő utánra hagyott mindent, amit megtudott hogy később értelmezze, később gondolja át. Nem tudta, mi sül ki az egészből, de előzékeny szívvel már most keresett benne – gyöngeséget, fáradtságot, betegséget, esedezést segítségért; kereste azt, amiért egy asszony fel tudná áldozni a maradék életét, kivárhatná még akár a második tíz esztendőt, és hozzá utazhatna a tajgába is.

De Gleb mosolygott! Ugyanolyan öntelten mosolygott, mint annak idején a Krasznaja Presznyán! Mindig tele volt gondolattal, soha nem szorult rá senkinek az együttérzésére. Alighanem még a kicsiny gyalogszéken is kényelmesen ült, és mintha élvezettel tekintgetne körül: anyagot gyűjtene itt a történelemhez. Egészségesnek látszott, szemében gúny szikrázott: a fegyőrök voltak a tárgyai. Kell-e őneki egyáltalán egy asszony odaadása?

Nagya egyébként még nem gondolta végig mindezt.

Gleb pedig nem sejtette, milyen gondolat közelében haladt el az asszony.

– Tessék befejezni! – mondta az ajtóban Klimentyev.

– Máris? – szólt meglepődve Nagya.

Gleb összeráncolta homlokát – erőltette az emlékezetét: mi volt még nagyon fontos azon a „megmondani” listán, amelyet a beszélőre készülve kívülről bemagolt?!

– Á, igen! Ne lepődj meg, ha engem elvisznek innen messzire; ha végleg elmaradnak a levelek.

– Elvihetnek? Hová??? – kiáltott fel Nagya. Micsoda újság – és csak most jut eszébe!!!

– Isten tudja – mondta vállat vonva, valahogy jelentőségteljesen.

– Csak nem lettél istenhívő?!

(Semmit sem beszéltek meg!!!)

Gleb elmosolyodott:

– Miért is ne? Pascal, Newton, Einstein…

– Kinek lett megmondva: családneveket ne említsünk?! – rivallt rá a börtönőr. – Fejezzük be, fejezzük be!

Férj és feleség egyszerre állt fel, és Gleb, most már nem kockáztatva azt, hogy megvonják a beszélőt, a kis asztalon keresztül átölelte Nagya vékony nyakát, és nyakon csókolta, majd rátapadt puha szájára, melyet már egészen el is felejtett. Nem remélte, hogy Moszkvában lesz még egy év múlva, tehát hogy még egyszer megcsókolhatja. Hangját megremegtette a gyöngédség:

– Tégy mindenben úgy, ahogy jobb neked. Én pedig… Nem fejezte be.

Egymás szemébe néztek.

– No! Mi ez? Mi ez? Megvonom a beszélőt! – bömbölte a börtönőr, és a vállánál fogva iparkodott elráncigálni Nyerzsint.

Nyerzsin elszakadt a feleségétől.

– Hát vond meg. Ott egyen meg a fene – dörmögte alig hallhatóan. Nagya az ajtóig hátrált, és felemelt, gyűrűtlen kezének csak az ujjaival integetett búcsút a férjének.

És így tűnt el az ajtófélfa mögött.

41. Még egy

Geraszimovicsék összecsókoloztak.

A férj alacsony volt, de a feleségével egyforma termetű.

Békés természetű, egyszerű legény jutott börtönőrül nekik. Egyáltalán nem bánta, hogy összecsókolóznak. Sőt feszélyezte, hogy puszta jelenlétével zavarnia kell őket. A fal felé fordult volna, és így állja végig a félórát, de nem addig volt az: Klimentyev alezredes azt parancsolta, a vizsgálati szobákból a folyosóra nyíló mind a hét ajtót hagyják nyitva, hogy ő maga a folyosóról felügyeljen a felügyelőkre.

Az alezredes sem bánta, hogy azok, akik viszontlátják egymást, összecsókolózzanak; tudta: ettől nem szivárog ki államtitok. De ő maga is óvakodott saját börtönőreitől és saját foglyaitól: egyik-másik beépített ember, és esetleg *beköpi* Klimentyevet.

Geraszimovicsék hát összecsókolóztak.

Ám ez a csók nem az volt, amely fiatalkorukban megremegtette őket. Ennek a csóknak, amelyet a főnökségtől és a sorstól loptak el, nem volt se íze, se bűze, se színe – halvány csók volt, amilyennel egy álmunkban megjelenő halott jutalmazhat meg bennünket.

Leültek. A vizsgálat alatt állt személy megvetemedett furnérlapos kis asztala elválasztotta őket.

Ennek a suta kis asztalnak némelyik emberéletnél gazdagabb története volt. Sok éven át letartóztatott férfiak és nők ültek, zokogtak mellette, elaléltak félelmükben, küszködtek a pusztító álmatlansággal, büszke szavakat mondtak, vagy felebarátaik ellen szóló, kis feljelentéseket írtak alá. Rendszerint nem adtak sem ceruzát, sem tollat a kezükbe, legfeljebb akkor, ha saját kezűleg kellett aláírni vallomást. De még azok is, akik vallomást írtak, szerét ejtették, hogy az asztal megvetemedett felületén otthagyják jeleiket: azokat a furcsa hullámos vagy szögletes figurákat, amelyeket öntudatlanul rajzolgat az ember, és amelyek – titokzatos módon – őrzik magukban a lélek bizalmas kanyarulatait.

Geraszimovics a feleségére nézett.

Első gondolata az volt, hogy milyen kevéssé vonzó lett az asszony: szeme beesett – árok veszi körül, a szeme és a szája mellett ráncok húzódnak, arcbőre petyhüdt; Natasa már egyáltalán nem törődik a bőrével.

A bundája még a háború előttről való, legalábbis kifordításért kiált, a gallér szőrméje megritkult, megdőlt, a fejkendő – a kendő meg már időtlen idők óta megvan, alighanem még az Amur menti Komszomolszkban vették utalványra, és Leningrádban is járt benne a Nyevkára vízért.

De Geraszimovics elnyomta lányének ezt az aláváló gondolatát, a galád gondolatot, hogy a felesége nem szép. Előtte – a földön egyetlen asszony volt, aki saját magának a fele. Előtte az az asszony volt, akivel összefonódott minden, ami az emlékezetében él. Háttérbe szoríthatja-e a feleségét valami érthetetlen, idegen lelkű, rövid emlékezem, felületes tapasztalatú, bár csinos, friss leány?!

Natasa még tizennyolc éves sem volt, amikor ezerkilencszázhuszonkilenc szilveszterén a Szrednyaja Podjacseszkaja utca egyik házában, a Lvinij Mosztyiknál megismerkedtek. Hat nap múlva húsz éve lesz. Aki most visszanéz, világosan látja, mit jelentett Oroszországnak Huszonkilenc vagy Harminc. De hát minden újévet rózsaszínű szemüvegen át lát az ember; nem tudja elképzelni, mi mindent idéz fel majdan a nép emlékezetében ez az évszám. Hittek hát Harmincban is.

Pedig épp abban az évben tartóztatták le Geraszimovicsot először. *Kártevés* miatt…

Illarion Pavlovics mérnöki pályája kezdetén következett el az az idő, amikor a „mérnök” szó egyet jelentett „az ellenség” szóval, és amikor proletár dicsőség lett a mérnökben kártevőt gyanítani. Ráadásul még a neveltetése is arra késztette a fiatal Geraszimovicsot, hogy akár kellett, akár nem, mindenkinek előzékenyen meghajoljon, és nagyon szelíden azt mondja: „Ne haragudjék, kérem.” A gyűléseken pedig teljesen elvesztette a hangját, és úgy ült, mint egy kis egér. Ő maga sem volt tisztában azzal, mennyire bosszant mindenkit.

De bármennyire iparkodtak is a perében, csak üggyel-bajjal tudtak ráhúzni öt évet. És az Amur mellett rögtön szabadlábra is helyezték. Oda is utazott a menyasszonya, hogy feleségül menjen hozzá.

Ritka volt akkoriban az az éjszaka, hogy a házaspár ne Leningráddal álmodott volna. És már arra készültek, hogy visszatérnek – harmincötben. De épp akkor özönlött szembe a kirovi áradat…

Natalja Pavlovna szintén szemügyre vette a férjét. Valamikor az ő szeme láttára változott meg ez az arc, keményedett meg ez a száj; a csíptetőn át közömbös, sőt olykor kegyetlen lobbanás sugárzott. Illarion nem hajlongott többé mások előtt, és nem mondta olyan gyakran:

„Ne haragudjék!” Állandóan felhánytorgatták a múltját, itt elbocsátották, ott nem a képzettségének megfelelő állásba vették fel – úgyhogy egyik helyről a másikra vándoroltak, nyomorogtak, elvesztették lányukat, elvesztették fiukat. És már mindenre legyintve megkockáztatták, hogy visszatérnek Leningrádba. De ez csak negyvenegy júniusában sikerült…

Még kevésbé tudtak tűrhetően berendezkedni itt. A kérdőív ott lebegett a férj fölött. De ezt a kriptaszökevényt nem gyengítette ez az élet, hanem erősödött tőle. Kibírta az őszi lövészárokásást. Amikor pedig leesett az első hó – sírásó lett.

Az ostromlott városban ez a baljós foglalkozás volt a legszükségesebb és a legjövedelmezőbb. Az életben maradók azért, hogy megadják a végtisztességet az eltávozóknak, odaadták azt a nyomorúságos tégla alakú kenyerüket is.

Nem lehetett borzongás nélkül enni ezt a kenyeret! De Illarion ezt a mentséget találta: a polgártársak nem sajnáltak bennünket, hát mi sem fogjuk sajnálni őket!

A házaspár életben maradt. Hogy Illariont még a blokád vége előtt letartóztassák hazaárulás *szándéka* miatt. Leningrádban sok embert fogtak így le – szándék miatt, mert mégsem lehetett egyenest árulással vádolni azt, aki még csak megszállás alatt se volt. Márpedig ha egyszer Geraszimovics, a volt lágeres, a háború elején Leningrádba jött, akkor azzal a szándékkal tette, hogy a németekhez kerüljön. Letartóztatták volna a feleségét is, de az akkor a halál szélén volt.

Natalja Pavlovna most alaposan megnézte a férjét – de bármily különös, nem látta rajta a nehéz évek nyomát. Illarion a szokásos, okos tartózkodással nézett a meg-megcsillanó csíptetőn át. Arca nincs beesve, ráncok egyáltalán nincsenek rajta, az öltönyét drága szövetből varrták, a nyakkendője gondosan meg van kötve.

Azt gondolhatná az ember, hogy nem a férj, hanem a feleség ült börtönben.

És az asszony első, dühös gondolata az volt, hogy a férje nagyszerűen él a szakbörtönben, ő bezzeg nem tud a hajszákról, a tudományával foglalkozik, és egyáltalán nem törődik a felesége szenvedéseivel.

De elfojtotta magában ezt a gonosz gondolatot.

– No, hogy s mint vagy? – kérdezte gyönge hangon.

Mintha éppen erre a beszélőre kellett volna várni tizenkét hónapig, mintha azért kellett volna háromszázhatvan éjszakán át emlékezetébe idézni

a férjét immár dérlepte, csaknem özvegyi nyoszolyáján, hogy azt kérdezze:
– No, hogy s mint vagy?
És Geraszimovics keskeny, szűk mellével felölelte az egész életet, amely sohasem engedte, hogy szellemi ereje kibontakozzék és kiviruljon; a fogolylét egész világát, amely a tajgában, a sivatagban, a vizsgálati magánzárkában, most meg egy zárt intézmény, egy szakbörtön jólétében nyilvánul meg, azt felelte:
– Megvagyok…
Egy félórát szabtak ki nekik. A másodpercek homokszemei feltarthatatlan sugárban csurogtak át az Idő üvegtorkán. Több tucat kérdés, kívánság, panasz tolongott, hogy elsőnek szökkenjen elő – Natalja Pavlovna meg azt kérdezte:
– Mikor tudtad meg, hogy ma beszélő lesz?
– Tegnapelőtt. És te?
– Kedden… Az imént azt kérdezte tőlem az alezredes, hogy nem a húgod vagyok-e.
– Mert egyezik az apai nevünk?
– Igen.
Amikor még vőlegény-menyasszony voltak, az Amurnál is mindenki testvéreknek nézte őket. Megvolt bennük az a szerencsés külső és belső hasonlóság, amely több mint házastárssá teszi férjet meg a feleséget.
Illarion Pavlovics azt kérdezte:
– Mi van a munkahelyeden?
– Miért kérded? – rezzen fel az asszony. – Talán tudod?
– Ugyan mit?
Egyet-mást tudott, de nem tudta, hogy azt tudja-e, amit az asszony tud.
Azt tudta, hogy a szabadlábon élő fogolyfeleségeket általában üldözik.
De honnan tudhatta volna, hogy a múlt szerdán elbocsátották a feleségét a munkahelyéről, mert rokonságban áll vele? Ez alatt a három nap alatt, mivel már értesült a beszélőről, nem keresett új munkahelyet – várta a találkozást, mintha csoda történhetne, és ez a beszélő fénnyel áraszthatná el az életét, és megmutathatná, hogyan cselekedjék.
De hogyan adhatna okos tanácsot a férje, aki annyi éve börtönben ül, és egyáltalán nem ismeri a civil rendet?
És őneki dönteni kellett: elhagyja-e vagy ne hagyja el…
Ebben a rácsos ablakból beszivárgó világosságtól homályos, rosszul fűtött, szürke kis dolgozószobában egyre csak telt a beszélő ideje, és a

csoda reménye kihunyt.

És Natalja Pavlovna rádöbbent, hogy egy röpke félóra alatt nem panaszolhatja el férjének, milyen magányos és mennyit szenved; nem mondhatja el: ő, a férje, valamiféle saját sínen gurul, a maga elrendezett életét éli – tehát úgysem ért meg semmit, jobb is, ha nem rontja el a kedvét.

A börtönőr pedig félrevonult, és a vakolatot nézegette a falon.

– Beszélj magadról, beszélj – szólt Illarion Pavlovics, az asztalon át a felesége kezét fogta, és szemében az a bensőségesség pislákolt, amely még a blokád legzordabb hónapjaiban is kigyúlt az asszony számára.

– Larik! Neked nincs… kilátásban… beszámítás?

Olyan beszámításra gondolt, amilyen az amuri lágerben volt – egy végig ledolgozott nap két letöltöttnek számított, úgyhogy a börtönbüntetés a kiszabottnál hamarabb lejárt.

Illarion megcsóválta a fejét.

– Hogy volna beszámítás?! Itt ilyesmi sose volt, hiszen tudod. Itt valami nagyot kell feltalálni, akkor határidő előtt szabadul az ember. De az a baj, hogy az itteni találmányok… – a félig elforduló börtönőrre sandított – … nem nagyon… kívánatos… jellegűek…

Nem beszélhetett világosabban!

Megfogta hát az asszony kezét, és enyhén hozzádörzsölte az arcát. Igen, az eljegesedett Leningrádban nem habozott elfogadni temetésért a kenyéradagot attól, aki holnap majd maga is temetésre szorul.

Most már – nem volna képes rá.

– Szomorú a sorsod egyedül? Nagyon szomorú, igen? – kérdezte feleségétől, és egyik orcáját a kezéhez dörzsölte.

Szomorú?… Az asszony már most majd elájult, hogy a beszélő hamarosan megszakad, eltűnik, és semmivel se gazdagodva megy ki a Lefortovói Sáncra, a vigasztalan utcákra – egyedül, egyedül, egyedül… Minden napnak és minden dolognak ez a butító céltalansága! Az élet olyan, akár a szürke vatta – se nem édes, se nem keserű, se nem csípős.

– Natalocska! – szólt az asszony kezét simogatva Geraszimovics. Ha összeszámoljuk, mennyi telt le a két börtönbüntetésből, akkor most már egészen kevés maradt. Csak három év. Csak három…

– Csak három?! – vágott közbe felháborodva az asszony, érezte, hogy megremeg a hangja, és már nem ura többé. – Csak három?! Neked – csak! Neked a közvetlen szabadulás „nemkívánatos jellegű”! Te a barátaid közt élsz! Te a kedvelt munkáddal foglalkozol! Téged nem hívatnak párnázott

fekete ajtós szobákba! De engem *elbocsátottak!* Nincs többé miből élnem! Sehová sem vesznek fel! Nem bírom tovább! Nincs erőm! Nem élek többet egy hónapnál! Jobb, ha meghalok! A szomszédaim úgy üldöznek, ahogy akarnak, a ládámat kidobták, a polcomat letépték a falról, tudják, hogy egy szót se merek… hogy engem ki lehet telepíteni Moszkvából! Nem járok többé a leánytestvéreimhez, Zsenya nénihez, mind gúnyolódnak rajtam, azt mondják, még egy ilyen buta liba nincs a világon! Mindnyájan arra ösztökélnek, hogy váljak el tőled, és menjek férjhez. Mikor lesz ennek vége?! Nézd meg, mi lett belőlem! Harminchét éves vagyok! Három esztendő múlva már öregasszony leszek! Ha hazamegyek – nem ebédelek, nem teszem rendbe a szobát, megutáltam, csak lerogyok a díványra, és úgy fekszem ott, tehetetlenül. Larik, drágám, csináld meg valahogyan, hogy korábban szabadulj! Hiszen zseniális koponya vagy! No, találj ki nekik valamit, hogy békén hagyjanak! Hisz most is van valami ötleted! Ments meg engem! Ments meg en-gem!!!

Egyáltalán nem akarta ezt mondani az összetört szívű feleség…

A zokogástól rázkódva és férjének kicsiny kezét csókolgatva, fejét a megvetemedett, egy kissé érdes asztalkára hajtotta, mely már sok effajta könnyet látott.

– No, nyugodjék meg, polgártársnő! – szólt bűnbánóan a börtönőr, és a nyitott ajtóra sandított.

Geraszimovics arca eltorzult, megmerevedett, és túlságosan is csillogni kezdett a csíptető.

A zokogás illetlenül végigszállt a folyosón. Az alezredes fenyegetően megállt az ajtóban, megsemmisítő tekintetet vetett az asszony hátára, és maga zárta be az ajtót.

A könny az utasítás közvetlen szövege szerint nem volt tilos, de magasabb értelemben – nem lehetett helye itt.

42. És a fiataloknál

– Nincs ebben semmi ördöngösség: klórmeszet felold az ember, és egy ecsetet végighúz a személyi igazolványon… Csak azt kell tudni, hány percig tartsa ott – aztán mossa le.

– No és azután?

– Hát megszárad, úgyhogy nyoma se marad, tiszta, új, leülhetsz, és megint tussal odarajzolhatod: Szidorov, vagy Petyusin, született Kriusi falvában.

– És egyszer sem kapták rajta?

– Ezen? Klara Petrovna… Vagy talán… Megengedi?…

– ?

– Hogy amikor senki se hallja, egyszerűen Klarának szólítsam?

– Szólítson…

– Nos hát, Klara, először azért fogtak le, mert gyámoltalan és ártatlan kisfiú voltam. De másodszor – hohó! Nem holmi közönséges években folytattak utánam össz-szövetségi nyomozást, hanem negyvenöt végétől negyvenhét végéig, ez azt jelenti, hogy nemcsak személyi igazolványt és nemcsak bejelentőt voltam kénytelen hamisítani, hanem munkaadói igazolványt, élelmiszerjegyre szóló utalványt és üzlethez való beosztást is! A hamisított utalványokra kenyérjegyeket kaptam, azokat eladtam, és abból éltem.

– De hát… ez nagyon nem szép!

– Ki mondja, hogy szép? Kényszerítettek rá, nem én találtam ki.

– De egyszerűen dolgozhatott volna is.

– „Egyszerűen” sokat nem lehet keresni. Becsületes munkával nem lehet palotát szerezni, tudja? És mint micsoda dolgoztam volna? Szakmát nem adtak a kezembe. Lebukni ugyan nem buktam le, de hát hiba történt. A Krímben a bejelentőhivatalban egy lány… ne gondolja, hogy ő és én… csak éppen egy rokonszenves lány akadt az utamba, és ő elárulta azt a titkot, hogy az én igazolványomnak már maga a sorozata – tudja: az a ZSSCS, LH – titokban jelzi, hogy megszállt területen éltem.

– De hisz maga nem ott élt!

– Nem ott éltem, ez igaz, de az igazolvány a másé volt! Emiatt újat kellett venni.

– Hol???

– Klara! Maga Taskentben lakott, járt a Tezik bazárban, és még azt kérdi: hol?! Akartam én venni Vörös Csillag érdemrendet is, kétezer rubel hiányzott: a kezemben tizennyolcezer volt, de az illető megmakacsolta magát – húsz és húsz.

– És minek kellett volna magának érdemrend?

– Hát minek kell az érdemrend bárkinek is? Csak úgy, hencegni akartam egy kicsit, én tökfilkó! Ha olyan hideg volna a fejem, mint a magáé…

– Honnan veszi, hogy az enyém hideg?

– Hideg, józan, és a tekintete olyan… okos.

– Nocsak!…

– Így van! Világéletemben arról ábrándoztam, hogy találkozom egy hideg fejű lánnyal.

– Mi-ért?

– Mert én magam hóbortos vagyok, hát legalább ő ne engedje, hogy butaságokat csináljak.

– No, meséljen még, kérem.

– Hol is hagytam abba?… Megvan! Amikor kijöttem a Lubjankából, egyszerűen szédültem a boldogságtól. De valahol belül ott maradt, ott ül egy kis őr, és azt kérdi: mi a csuda? Hát ez meg hogy lehet? Hisz soha senkit sem engednek ki, ezt megmagyarázták a cellában: akár bűnös valaki, akár nem, tíz esztendőt a nyakába sóznak, ötöt a puttonyába, és a lágerbe vele!

– Mit jelent az, hogy a *puttonyába*?

– Hát ötévi szájkosarat.

– De mit jelent az, hogy *szájkosár*?

– Istenem, de műveletlen! És még maga ügyészlány?! Hát magát nem érdekli, mivel foglalkozik a papája? A „szájkosár” azt jelenti, nem lehet harapni. A közügyektől való eltiltást. Az illető nem választhat és nem választható.

– Várjon, közeledik valaki.

– Hol? Ne féljen, ez csak Zemelja. Kérem, üljön úgy, ahogy ült! Ne húzódjon el. Nyissa ki a mappát. Így ni, nézegesse… Akkor mindjárt rájöttem, hogy megfigyelés végett engedtek ki: melyik fiúval fogok találkozni, nem megyek-e megint az amerikaiakhoz, a villájukba, és egyáltalán nem hagynak majd élni, mindenképp leültetnek. És becsaptam őket. Elbúcsúztam a mamától, éjjel mentem el hazulról, és egy

nagybácsikámhoz utaztam! Ő csábított ezekre a hamisításokra. És két éven át össz-szövetségi nyomozás hajszolta Rosztyiszlav Doronyint! Én pedig álneveken Közép-Ázsiába, az Isszik-Kul tóhoz, a Krímbe, Moldáviába, Örményországba, a Távol-Keletre mentem… Aztán már nagyon hiányzott a mama. De otthon felbukkanni sehogy sem lehetett! Zagorszkba utaztam hát, beléptem egy gyárba valami paprikajancsinak, segédmunkásnak, a mama meg eljárt hozzám vasárnaponként. Dolgozgattam ott néhány hétig, de egyszer elaludtam, elkéstem a munkából. Bíróság elé állítottak! Elítéltek!

– Kiderült?!

– Semmi sem derült ki! Álnév alatt három hónapra ítéltek el; én ott ülök a telepen, az össz-szövetségi nyomozás meg azt zúgja: Rosztyiszlav Doronyin! Haja sötétszőke, dús, szeme kék, orra egyenes, a bal vállán anyajegy. Jó kis pénzbe került nekik ez a nyomozás! Letöltöttem a magam három hónapját, az igazgató polgártárstól megkaptam a személyi igazolványt, és nyomás a Kaukázusba!

– Megint utazás?

– Hm! Nem tudom, lehet-e magának mindent…

– El lehet!

– Milyen magabiztosan mondja… Pedig általában nem lehet. Maga egészen más társadalmi rétegből való, nem érti.

– De értem! Az én életem se volt könnyű, ne gondolja!

– Olyan barátságosan nézett tegnap is, ma is… Igazán szeretnék mindent elmondani magának… Én végképp meg akartam lépni. Végleg – ebből a boltból.

– Miféle boltból?

– Nos, hát ebből a hogy is hívják… szocializmusból! Nekem már gyomorégésem van tőle! Nem bírom!

– A szocializmustól?!

– Ha egyszer nincs igazságosság, mi az ördögnek énnekem ez a szocializmus?

– No, így történt – magával. Nagyon sajnálatos. De hová indult volna? Hisz ott reakció van, ott imperializmus van; hogyan élt volna ott?!

– Igen, helyes, persze. Persze, helyes! De hát nem is készültem komolyan. Meg aztán ehhez érteni is kell.

– És hogyan… ismét…?

– Hogy kerültem börtönbe? Tanulni akartam!

– No látja. Tehát vonzódott a becsületes élethez. Tanulni kell, ez fontos. Ez nemes gondolkodás!

– Attól tartok, Klara, hogy nem mindig nemes. Ezt már később, a börtönökben, a lágerekben gondoltam át. Mire taníthatnak a professzorok, ha ragaszkodnak a fizetésükhöz, és a legfrissebb újságra várnak? Mégpedig bölcsészkaron?! Nem tanítanak, hanem csak elhomályosítják a diákok agyát. Maga műszakin tanult, ugye?

– Bölcsészkaron is…

– Otthagyta? Később majd elmondja. Hát így kellett megszenvednem: a tízosztályos iskolai bizonyítványt megkeresni, sőt még venni sem nehéz, de a könnyelműség – az a vesztünk! Azt gondoltam: ugyan, micsoda sültbolond keresne egy kamaszt, bizonyára már rég megfeledkeztek rólam. Fogtam hát a saját nevemre szóló régi bizonyítványt, és beadtam az egyetemre, de már a leningrádira és földrajz szakra.

– Moszkvában, ugye, a történelem szakon tanult?

– A földrajzot kóborlásaim alatt kedveltem meg. Pokolian érdekes!

Ha az ember sokat utazik, sokat lát… És mi lett belőle? Alig egy hétig látogattam az előadásokat – hopp, elkaptak; és megint a Lubjankába! De most huszonöt évre! Ráadásul a tundrára vittek: ott töltsem a gyakorlatot – még nem jártam ott.

– És maga erről nevetve beszél?

– Ugyan miért sírjak? Ha mindent megsiratnánk, Klara, nem lenne elég könnyünk. Nem én vagyok az egyetlen. Vorkutába küldtek – micsoda fickók vannak ott! Szenet fejtenek! Egész Vorkuta a rabokon áll vagy bukik! Az egész Észak! Sőt fél oldalával az egész ország rájuk támaszkodik. Tudja, ez Morus Tamás megvalósult álma.

– Kié?.. Gyakran szégyellem magam, sok mindent nem tudok.

– A Morus Tamásé, azé az apókáé, aki az *Utópiá*t írta. Volt benne annyi becsület, hogy beismerje: a szocializmusban is maradnak különféle megalázó és különösképpen nehéz munkák. Senki sem akarja majd végezni őket! Hát ezeket kire bízza? Gondolkozott Morus, és ezt sütötte ki: a szocializmusban is lesznek rendbontók. Hát őrájuk bízzuk! Így aztán a mai gulagot Morus Tamás eszelte ki – nagyon régi ötlet!…

– Nem tudok magamhoz térni. A mi korunkban így is lehet élni: személyi igazolványokat hamisítani, váltogatni a városokat, repülni, mint a vitorlás hajó… Sehol, soha életemben nem láttam még olyan embert, mint maga.

– De hát én sem olyan vagyok, Klara! A körülmények ördögöt csinálhatnak belőlünk! Hiszen tudja: a lét határozza meg a tudatot! Én csendes kisfiú voltam, szót fogadtam a mamának, Dobroljubov *Fénysugár a sötétség birodalmában* című tanulmányát olvastam. Ha a rendőr az ujjával magához intett, elállt a szívem dobogása. Mindebbe észrevétlenül süpped bele az ember. Mi maradt nekem? Vártam volna, mint a nyúl, amíg másodszor is elkapnak?

– Nem tudom, mi maradt, de így élni?!… El tudom képzelni, menynyire terhes ez: maga állandóan társadalmon kívül él! Maga amolyan fölösleges, üldözött ember…

– Hát igen, néha terhes. De tudja, néha nem is olyan terhes. Mert ahogy a Tezik bazárban járkál az ember, és nyitva tartja a szemét… Mert ha vadonatúj érdemrendeket árulnak, és még kitöltetlen igazolványt is mellékelnek hozzá, akkor ez… hol dolgozik az a korrupt ember, mi? Milyen szervezetben? El tudja képzelni?… Általában azt mondom magának, Klara: én magam csakis a becsületes élet mellett vagyok, de akkor mindenki a mellett legyen, érti? Mind, egytől egyig!

– De ha mindenki másoktól fogja várni, akkor sohasem kezdődik el. Mindenki köteles…

– Mindenki köteles, de nem mindenki csinálja! Ide hallgasson, Klara, egyszerűbben mondom. Miért tört ki a forradalom? Mi ellen? A kiváltságok ellen! Mitől fordult fel az orosz emberek gyomra? A kiváltságoktól! Némelyek közönséges ruhát, mások cobolyprémet hordtak, némelyek gyalogszerrel jártak, mások hintón, némelyek, ha bömbölt a duda, a gyárba indultak, mások meg két pofára zabáltak a vendéglőkben. Igaz?

– Persze.

– Helyes. De most miért nem lökik el maguktól az emberek a kiváltságokat, miért nyújtózkodnak értük? És mit mondjunk rólam, a kamaszról? Talán én kezdtem az egészet? Hisz én az idősebbekről veszek példát. Épp eleget láttam… Egy kis kazahsztáni városban éltem. És mit látok ott? A helyi vezetők feleségei járnak üzletekbe? Hát soha! Engem magam küldtek a kerületi pártbizottság első titkárához, hogy vigyek el neki egy láda makarónit. Egész ládát. Bontatlan. Gyanítani lehet, hogy nemcsak azt a ládát kérték, és nemcsak azon a napon.

– Igen, ez szörnyű! Ez engem magamat is mindig összezavart, elhiszi?

– Persze hogy elhiszem. Miért ne lehetne elhinni egy élő embernek? Sokkal inkább elhiszem, mint egy milliós példányszámú brosúrának… És

ezek a kiváltságok úgy elhatalmasodnak az embereken, akár a ragály. Ha valaki megteheti, hogy ne abban a boltban vásároljon, ahol más, okvetlenül ott fog vásárolni. Ha valaki megteheti, hogy külön klinikán kezeltesse magát, okvetlenül ott fogja magát kezeltetni. Ha valaki megteheti, hogy személyes használatú autóval közlekedjen, okvetlenül azzal fog közlekedni. Ha valami mézzel van bekenve, és oda csak engedéllyel lehet belépni, okvetlenül addig kilincsel, amíg meg nem szerzi azt az engedélyt.

– Ez így van! És ez szörnyű!

– Ha palánkkal elkerítheti magát, okvetlenül elkeríti. Én magam is voltam ebadta kölyök, másztam át a kereskedő kerítésén, szakítottam almát, és akkor volt igazam! Most meg két ember magas, ráadásul tömör kerítést emel, hogy ne lehessen bekukucskálni hozzá, kiderül: így kellemes neki! És azt hiszi, megint csak neki van igaza! Orenburgban pedig, a piacon, a háború rokkantjai, akiknek csak ételmaradék jut, fej vagy írást játszanak – Győzelem érdeméremmel. Feldobják, és azt kiáltják: „Pofa vagy Győzelem!"

– Hogyhogy?

– Hát úgy, hogy az egyik oldalon az van felírva: „Győzelem", a másikon meg – az Ábrázolás. Apjánál nézze meg.

– Rosztyiszlav Vagyimics….

– Mi az ördögnek Vagyimics? Egyszerűen Ruszja.

– Nehéz így szólítanom…

– No, akkor felállok és elmegyek Lám, ebédre csöngetnek Mindenkinek Ruszja vagyok, de magának… különösen… Nem akarom másképp!

– No, jól van Ruszja… Én sem vagyok egészen butácska. Sokat gondolkoztam… Ez ellen harcolni kell! De persze, nem a maga módszerével.

– Pedig én még csak nem is harcoltam! Egyszerűen így gondolkoztam: ha egyenlőség van, legyen mindenki egyenlő, ha pedig nincs, akkor menjenek a fészkes fenébe… Jaj, ne haragudjon, kérem… Jaj, bocsásson meg, nem akartam… De hát gyermekkorunktól ilyesmit látunk: az iskolában szép szavakat hall az ember, de tovább egy lépést sem tehet protekció nélkül, és sehol sem lehet meg csalás nélkül, így fejlődünk ki mi, dörzsölt fickók: a pimaszság második boldogság!

– Nem! Nem! Így nem lehet! A mi társadalmunkban sok minden igazságos! Maga túloz! Így nem lehet! Maga sok mindent látott, ez rendben

is van, sok mindenen keresztülment, de „pimaszság második boldogság" – ez nem életfilozófia! Így nem lehet!

– Ruszka! Csengettek ebédre! Hallottad?

– Jól van, Zemelja, menj csak, én is mindjárt… Klara! Megfontoltan mondom, ünnepélyesen kijelentem: szíves örömest élnék egészen másképp! De csak ha volna egy hideg fejű… barátom… barátnőm… Ha vele együtt törhetnénk a fejünket. Építhetnénk fel az életet helyesen. Általában én – az csak látszat, hogy fogoly vagyok, mégpedig huszonöt évre elítélve. Én… Ó, ha elmondhatnám magának, mennyire borotvaélen táncolok mostan!… Akármelyik normális ember belehalna: megbénulna a szíve. De erről később… Klara! Azt akarom mondani: egy tűzhányó energiatartaléka van bennem! Huszonöt év semmiség, játszva dobbanthatok…

– Ho-gyan?

– No, egyszóval… megléphetek. Épp ma reggel vettem szemügyre, hogyan csinálnám én ezt Marfinóból. Attól a naptól számítva, hogy a menyasszonyom – ha lenne – azt mondaná: Ruszja! Szökj meg! Várlak! – esküszöm magának, három hónapon belül megszöknék, személyi igazolványokat hamisítanék, nem akadnának a nyomomra! Elvinném Csitába, Odesszába, Velikij Usztyugba! És becsületes, értelmes, szabad, új életet kezdenék!

– Szép kis élet!

– Tudja, Csehov hősei mindig azt mondják: majd húsz év múlva!

Harminc év múlva, kétszáz év múlva! Jól kidolgozni magamat napközben a téglagyárban, és fáradtan hazamenni! Amiről ábrándoztunk!… Nem, mindig tréfálok! Egészen komolyan mondom! Teljesen komolyan tanulni akarok, dolgozni akarok! De nem egyedül! Klara! Nézze, milyen csend van, mind elmentek. Akar Velikij Usztyugba jönni? Az a hajdankor emléke. Ott még nem jártam.

– Milyen elképesztő ember maga!

– Kerestem azt a lányt a leningrádi egyetemen is. De nem gondoltam, hol találom meg.

– Kit?…

– Klarocska! Énbelőlem bármit mintázhat a női kéz – nagy kalandort, zseniális kártyást vagy az etruszk vázák, a kozmikus sugárzás legkülönb szakemberét. Akarja? Az leszek.

– Hamisít majd diplomát?

– Nem, igazán az leszek! Az leszek, aminek maga kijelöl! Nekem csak maga kell! Nekem csak a maga feje kell, amelyet olyan lassan fordít el, valahányszor a laboratóriumba bejön…

43. Egy asszony a lépcsőt mosta

Pjotr Afanaszjevics Makarigin vezérőrnagy, a jogtudomány kandidátusa, régóta szolgált a *különleges perek* ügyészeként, vagyis olyan pereké gyanánt, amelyeknek tartalmát nem lett volna hasznos ismerni a közvéleménynek, éppen ezért titokban folytak. (A politikai perek minden milliója ilyen volt.) Az ilyen perekben ügyelni kellett a nyomozás helyességére, a per lefolyására, és támogatni a vádat – nem minden ügyészt engedtek oda, csak maga a nyomozó hatóság engedte oda őket –, amelyet az Állambiztonsági Minisztérium felügyelt. De Makarigint mindig odaengedték: a régi jó ismeretségeken kívül nagy tapintattal tudta egyesíteni a törvények iránti tántoríthatatlan odaadását és a Szervek különleges munkájának megértését.

Három lánya volt – mind a három az első feleségétől, polgárháborús társától, aki Klara születésébe halt bele. A lányait már a mostoha nevelte, aki egyébként az tudott lenni nekik, amit jó anyának szoktak nevezni.

A lányait Gyinerának, Dotnarának és Klarának hívták. Gyinera azt jelentette: *Gyi*tya *N*ovoj *E*ri – az Új Korszak Gyermeke; Dotnara *Do*cs *T*rudovovo *Nar*oda – a Dolgozó Nép Lánya.

A lányai lépcsőzetesen, kétévenként követték egymást. A középső, Dotnara, negyvenben végezte el a tízéves iskolát, és Gyinerát megelőzve, nála egy hónappal korábban ment férjhez. Az apja megharagudott: egy kicsit korai még, de az igaz, jó veje akadt – a Diplomáciai Főiskola végzős növendéke, tehetséges fiatalember, akit támogatnak, a polgárháborúban elesett híres apa fia. A vőt Innokentyij Vologyinnak hívták.

Gyinera, a legidősebb lány – amíg az anyja az iskolába hajtatott, hogy rendezze a lány matematikából szerzett ketteseit – a lábacskájával a díványon kalimpált, és Homérosztól Farrère-ig végigolvasta az egész világirodalmat. Az iskola után – nem minden apai segítség nélkül – bekerült a filmművészeti főiskola színészi szakára, másodéves korában feleségül ment egy meglehetősen ismert rendezőhöz, ővele evakuálták Alma-Atába, az ő filmjében a hősnő szerepét játszotta, aztán elvált tőle, élettársa lett egy hadbiztosi szolgálatot teljesítő nős tábornoknak, és a frontra utazott vele – no, nem a frontra, hanem abba a *harmadik* sávba, a háború legjobb sávjába, ahová nem szállnak el az ellenség lövedékei, de nem jutottak el a hátország

nehézségei sem. Gyinera ott megismerkedett egy akkoriban divatos íróval, Galahov haditudósítóval, vele utazgatott, hogy anyagokat gyűjtsenek a hősiességről, visszaküldte a tábornokot az előző feleségéhez, ő maga pedig Moszkvába utazott az íróval.

Így aztán már nyolc éve, hogy a gyermekek közül csak Klara maradt a családban.

A két nénje szétkapkodott minden szépséget – magára –, úgyhogy Klarának már nem maradt szépség, de még csak báj sem. Abban reménykedett, hogy évek múltával megjavul a helyzet, de nem, nem javult meg. Tiszta, nyílt arcú volt, de túlságosan férfias. Homloka szögletein, álla szögletein valami keménység alakult ki, és Klara nem tudta száműzni, aztán meg már nem is ügyelt rá, belétörődött. A kezét is nehézkesen mozgatta. A nevetése is valahogy olyan kemény volt. Ezért nem szeretett nevetni. Táncolni sem szeretett.

Klara a kilencedik osztályt végezte, amikor minden esemény egyszerre zúdult rá: két nénjének férjhezmenetele, a háború kitörése, evakuálásuk Taskentbe a mostohájával (az apja már június huszonötödikén útnak indította őket) és apjának mint hadosztályügyésznek bevonulása a hadseregbe.

Három évig laktak Taskentben, apja régi barátjának, az egyik ottani főügyész helyettesének házában. A körzeti tiszti ház mellett levő, biztonságosan lefüggönyözött, első emeleti, nyugalmas lakásukba nem hatolt be sem a délszak heve, sem a nagyváros baja. Taskentből sok férfit hívtak be katonának, de tízszer annyi érkezett ide. És bár mindegyikük meggyőző okiratokkal be tudta bizonyítani, hogy itt a helye, nem pedig a fronton, Klarának az volt az – ellenőrizhetetlen – érzése, hogy összefolyó szennyvíz mossa itt körül, a hőstett tisztasága és az emelkedett lélek ötezer versztre távozott. Érvényesült a háború örök törvénye: bár nem szabad akaratukból mentek a frontra, minden heves vérű ember, a legjobbak mind mégis utat találtak oda, ott pedig, ugyanazon kiválasztás szerint, java részük elesett.

Klara Taskentben végezte el a tízosztályos iskolát. Viták folytak, hová iratkozzék be. Különösebben semmi se vonzotta, semmi sem alakult ki benne világosan. De ha ilyen családból származott, nem lehetett, hogy ne iratkozzék be sehová! A választást Gyinera döntötte el: nagyon, de nagyon ragaszkodott hozzá leveleiben – sőt a front előtt személyesen is odautazott –, hogy Klarjona is irodalom szakra iratkozzék be!

Így hát oda ment, bár az iskolából tudta, hogy unalmas ez az irodalom: nagyon szabályos Gorkij; de valahogy kevéssé vonzó; nagyon szabályos Majakovszkij, de valahogy kevéssé izgalmas, nagyon haladó Szaltikov-Scsedrin, de belegebed az ember, amíg elolvassa, aztán itt van ez a nemesi eszményeiben korlátozott Turgenyev; az orosz kapitalizmus születésével összenőtt Goncsarov, Lev Tolsztoj, a patriarchális parasztság álláspontjára való áttérésével (a tanárnő nem tanácsolta nekik, hogy Tolsztoj regényeit olvassák, mert nagyon hosszúak, és csak elhomályosítják a róla szóló világos kritikai cikkeket); aztán úgy egy csomóban áttekintettek holmi Sztyepnyak-Kracsinszkijt, Dosztojevszkijt és Szuhovo-Kobilint, akiket már egyáltalán senki sem ismer, igaz, az ő műveiknek még a címét sem kellett megjegyezni. Ebben az egész többéves sorban talán csak Puskin ragyogott, akár a nap.

És az iskolában az egész irodalom annak fokozott tanulmányozásából állt, mit akartak kifejezni, milyen álláspontot foglaltak el, kiknek a társadalmi megbízását teljesítették mindezek, azután pedig szovjet-orosz írók és a testvéri népek írói. De Klara és barátnői előtt mindvégig rejtély maradt, hogy egyáltalán miért övezi ezeket az embereket ilyen figyelem: nem a legokosabbak (a publicisták és a kritikusok, még inkább a pártemberek mind okosabbak náluk), gyakran tévednek, ellentmondásokba keverednek ott, ahol egy iskolásnak is minden világos, a mások hatása alá kerülnek – és mégis épp őróluk kell dolgozatot írni, remegni minden egyes hibás betűért, hibás vesszőért. És a fiatal lelkeknek ezek a vámpírjai gyűlöleten kívül mégse tudtak kelteni semmit maguk iránt.

Lám, Gyineránál valahogy minden másképpen alakult az irodalommal – izgalmasan, vidáman. Gyinera azt erősítgette, hogy az egyetemen pontosan ilyen lesz az irodalom. De Klara az egyetemen sem találta vidámabbnak. Az előadásokon jöttek az egyházi szláv ábécében a nazális *o* és *e* hangot jelölő betűk, a szerzetesi mondák, a mitologikus, az összehasonlító-történelmi iskola, és mindez mintha egyik fülén be-, a másikon meg kirepült volna, a tanulókörben meg Louis Aragonról, Howard Fastról és megint csak Gorkijról vitatkoztak – annak kapcsán, milyen hatással volt az üzbég irodalomra. Klara ott ült az előadásokon, eleinte eljárt erre a tanulókörre, és folyton azt várta, hogy majd hall valami nagyon fontosat az életről, például Taskentről, erről a hátországi nagyvárosról.

Klara tizedikes osztálytársnőjének fiútestvérét halálra gázolta a kenyérszállító villamos, amikor a barátaival menet közben el akart csenni

egy ládát… Klara az egyetem folyosóján egyszer a szemétbe dobott egy félig megevett szendvicset. Erre – magát ügyetlenül álcázva – rögtön odasomfordált egy évfolyamtársa, ugyancsak az aragoni tanulókörnek a tagja, kivette a szemétből, és a zsebébe csúsztatta a szendvicset… Egy diáklány elvitte Klarát a híres Tezik bazárba, Közép-Ázsia, sőt az egész Szovjetunió leghíresebb zsibvásárába, hogy tanácsot kérjen tőle valamilyen vásárlás kapcsán. Ott már két sarokkal előbb tömegbe verődtek az emberek, különösen sok volt immár ennek a háborúnak a nyomoréka, mankóval sántikáltak, meg-meglengették karjuk csonkját, a lábatlanok deszkán csúszkáltak, mind árultak valamit, jósoltak, kéregettek, követelőztek – Klara osztogatott is valamit, közben majd meghasadt a szíve. A legszörnyűbb rokkant *szamovár* volt – itt mindenki így hívta –: hiányzott mind a két keze, mind a két lába, iszákos felesége a hátán kosárban cipelte, oda is dobálták neki a pénzt. Amikor eleget összeszedtek, vodkát vettek, ittak, és hangosan szidtak mindent, ami csak van ebben az országban. A bazár középpontja felé még sűrűbb a sokaság, a szemtelenséggel felvértezett üzérkedő férfiak és nők tömegén még vállal sem lehet átfurakodni. És senkit sem leptek meg a fizetésekkel, a bérekkel semmiképp sem arányos itteni ezerrubeles árak, amelyeket mindenki elfogadott, legalábbis mindenki tudomásul vett. A nagyváros üzletei üresek voltak, de itt mindent lehetett szerezni, mindent, amit le lehet nyelni, amit fel lehet venni a test felső vagy alsó részére, mindent, amit ki lehet eszelni – az amerikai rágógumiig, a pisztolyokig, a fekete és a fehér mágia tankönyveiig.

De nem, erről az életről nem beszéltek az irodalom szakon, és mintha nem is tudtak volna róla semmit. Ott olyan irodalmat tanulmányoztak, amely szerint minden van a világon, azonkívül, amit körös-körül a saját szemével lát az ember.

Így hát Klara – miután szomorúan rájött: öt év múlva mindennek az lesz a vége, hogy ő maga is iskolába kerül, a kislányoknak nemszeretem dolgozatokat tűz ki, és pedánsan keresgél majd bennük vessző- meg betűhibákat – a legszívesebben teniszezett: a városban jó pályák voltak, őneki pedig erős, biztos ütése fejlődött ki.

A teniszezés szerencsés elfoglaltságnak bizonyult számára: a testmozgás örömét szerezte meg; az ütés biztossága más cselekedetei biztosságán is érződött; a tenisz elvonta az egyetemi kiábrándulástól is, a hátországi

bonyodalmaktól is – világosak voltak a pálya határai, világos volt a labda repülése.

De ami még fontosabb: a tenisz meghozta neki környezetének figyelmét és dicséretét; ez teljességgel nélkülözhetetlen egy lánynak, kivált, ha csúnya. Kiderült, hogy ügyes, gyorsan reagál, van szemmértéke. Sok minden van benne, ő meg azt hitte – semmi sincs. Fáradhatatlanul óraszám lehet ugrálni a pályán még akkor is, ha csak néhányan ülnek a nézőtéren, és figyelik a mozdulatait. És bizonyára illett Klarának a fehér teniszruha a kurta szoknyával.

Általában kínszenvedéssé vált számára az, hogy mit vegyen fel.

Napjában többször is át kell öltözni, és minden alkalommal ott a gyötrelmes fejtörő: mit húzzon fel nagy lábára? Nem nevetséges-e a kalapja? Milyen szín illik hozzá? Milyen gallér ahhoz a kemény állához? Milyen legyen a szövet mintázata? Klara nemigen értett ehhez, így hát bár volt pénze, hogy jól öltözködjék, mégis mindig rosszul volt öltözve.

És egyáltalán: mi az, hogy tetszenek a lányok? Mi az, hogy tetszeni? Miért nem tetszik ő? Hisz bele lehet örülni, hogy őrajta nem segít senki, őt nem rántja ki senki a bajból. Mi más őbenne, mint a többi lányban? Őbenne micsoda nem olyan? Egy, két, három esetet még csak lehet tapasztalatlansággal, véletlennel, eltéréssel magyarázni – de a végén mindig minden nyeléskor az ember foga közé kerül a láthatatlan, keserű fűszál. Hogy küzdje le ezt az igazságtalanságot? Hisz ő nem tehet arról, hogy ilyen csúnyának született!

Ráadásul még ezt az irodalmi fecsegést is annyira unta, hogy másodéves korában otthagyta az irodalom szakot – egyszerűen nem járt többé.

A következő tavaszon meg már Belorussziában járt a front, mindenki elhagyta az evakuáció színhelyét. Ők is visszatértek Moszkvába.

De Klara itt se tudta biztosan eldönteni, melyik főiskolára menjen. Azt kereste, ahol minél kevesebbet beszélnek, ám minél többet cselekszenek, tehát – a műszakit. De olyat, hogy ne kelljen nehéz, piszkos gépekkel foglalkoznia. Hát így került a hírközlési főiskolára.

Senki sem irányította, úgyhogy megint hibát követett el, ám ezt a hibát senkinek sem vallotta be, makacsul elhatározta, hogy befejezi tanulmányait, és úgy dolgozik, ahogy kell. Egyébként évfolyamtársnői közt (fiú kevés akadt) nem ő volt az egyetlen, aki véletlenül került oda; ilyen korszak kezdődött: vadásztak a magasabb képzettség kék madarára, és akik nem

jutottak be a repülő-főiskolára, az állatorvosira adták be kérelmüket, akiket kimustráltak a vegyi-technológiain, paleontológusok lettek.

Klara apjának a háború végén sok munkája volt Kelet-Európában. Negyvenöt őszén szerelt le, és mindjárt lakást kapott a belügyminisztérium új házában, a Kalugai városkapunál. Visszatérésének egyik első napján elvitte feleségét és leányát, hogy mindhárman megnézzék a lakást.

Autójuk elgurult a Nyeszkucsnij Szad rácsának utolsó szakasza mellett, és megállt: nem gördült el a körvasút fölött emelkedő hídig. Meleg októberi napnak, az elhúzódó vénasszonyok nyarának délelőttje volt. Anya és lánya könnyű körgallért viselt, az apa tábornoki köpenyt, amely ki volt nyitva a mellén, úgyhogy látni lehetett érdemrendjeit és érdemeit.

A Kalugai városkapunál épülő, félkör alakú háznak két szárnya volt: az egyik a Bolsaja Kaluzsszkaja utcára nézett, a másik a körvasút mentén húzódott. A ház hétemeletesnek készült, de terveztek rá egy tizenöt emeletes tornyot is, amelynek a tetején napozó lesz, és majd egy kolhozparasztasszony tizenkét méteres alakja áll. A ház még fel volt állványozva, az utca és a tér felőli részen még a burkolást sem fejezték be. De az építővállalat a megrendelő (az Állambiztonsági) türelmetlen sürgetésének engedve sietősen átadta immár a második befejezett részleget – a körvasút felőli oldalon –, vagyis a lépcsőházat a belőle nyíló lakásokkal.

Az építkezés – ahogy forgalmas utcákon lenni szokott – tömör deszkakerítéssel volt körülvéve, azt pedig, hogy a kerítésen felül még többsoros szögesdrót is van, sőt itt-ott csúnya őrtornyok emelkednek, senkinek se volt ideje észrevenni a robogó autóból, azok meg, akik az utca túlsó oldalán laktak, megszokták már, és mintha ők se vették volna észre.

Az ügyész családostul megkerülte a kerítést. Onnan már levették a szögesdrótot, és az átadott szakaszt elkülönítették az építkezés többi részétől. Lent, a főbejáratnál, a szívélyes munkavezető fogadta őket, meg egy katona, de őrá Klara nem fordított figyelmet. Már mindennel végeztek: megszáradt a festék a korlátokon, fényesre tisztították az ajtókilincseket, felszegezték a lakások számát, ragyogóra törölték az ablaküvegeket, és csupán egy piszkos ruhájú asszony – akinek lehajtott arcát nem lehetett látni – mosta a lépcsőfokokat.

– Hé! Halló! – kiáltott rá kurtán a munkavezető. Az asszony abbahagyta a lépcsőmosást, félrehúzódott, de csak egynek adott utat, és nem emelte fel arcát a vödörről meg a rongyról.

Áthaladt az ügyész. Áthaladt az építésvezető.

Sokráncú, beillatosított szoknyájával a lépcsőmosó nő arcát szinte megcsapva áthaladt az ügyész felesége is.

Az asszony talán nem bírta ezt a selymet és ezt az illatot – bár továbbra is mélyen meghajolt –, felemelte a fejét, hogy megnézze, sokan vannak-e még *ők*.

Megvető, izzó tekintete valósággal megperzselte Klarát. Kifejező, értelmes arc volt, bár zavaros vízcseppek borították.

Nemcsak azt a szégyent tapasztalta Klara, melyet mindig érez az ember, ha padlót mosó asszonyt kerül ki, hanem e rongyos szoknya, e kabát láttán, amelyből kikandikált a vatta, valahogy még mélyebb szégyen és félelem fogta el. Megdermedt, és kinyitotta táskáját, ki akarta borítani az egészet, hogy ennek az asszonynak adjon oda mindent – de nem merte.

– No, menjen már tovább! – szólt rá dühösen az asszony.

És Klara, divatos ruhájának alját meg a bordó körgallér szélét felfogva, szinte a korláthoz lapulva, gyáván felfelé futott.

A lakásban nem mostak padlót – ott parketta volt.

A lakás tetszett. Klara mostohája utasításokat adott az építésvezetőnek, mit kell kijavítani, és különösen bosszús volt amiatt, hogy az egyik szobában nyikorog a parkett. Az építésvezető himbálózott kéthárom lapon, és azt ígérte, rendbe hozzák.

– És kik építenek itt? Kik csinálják ezt mind? – kérdezte élesen Klara.

A munkavezető elmosolyodott, és hallgatásba burkolózott. – Hát kik? Rabok! – dörmögte Klara apja.

Amikor lefelé haladtak, már nem volt a lépcsőn az asszony.

És a katona sem állt odakint.

Néhány nap múlva átköltöztek.

Bár teltek a hónapok, múltak az évek, Klara csak nem tudta elfelejteni azt az asszonyt. Pontosan emlékezett, hogy az észrevehetően meghosszabbított lépcsőszakasz utolsó előtti fokán állt, és minden alkalommal – ha nem liften ment – ezen a helyen eszébe jutott az asszony lehajló alakja, gyűlölettel felfelé fordított arca.

És babonásan mindig a korláthoz húzódott, mintha félne, hogy rálép a lépcsőt mosó asszonyra. Ez érthetetlen volt, és leküzdhetetlen.

De sohasem mondta el sem apjának, sem anyjának, nem emlékeztette őket, képtelen volt rá. Apjával a háború után nem valami jól, sőt rosszul alakult a kapcsolata. Apja haragudott és kiabált vele: ostoba felnőtt lett, ha gondolkodik, rossz következtetésekre jut. Lányának taskenti emlékezéseit,

moszkvai hétköznapi megfigyeléseit nem tipikusoknak, ártalmasaknak, azt a szokást pedig, hogy ezekből az esetekből következtetést próbáljon levonni – felháborítónak találta.

Azt, hogy az a felmosó asszony ma is ott áll a lépcsőjükön – semmiképp sem lehetett beismerni neki. De a mostohának se. És egyáltalán kinek?

Ám egyszer csak – tavaly –, amikor lefelé ment a lépcsőn fiatalabb sógorával, Innokentyijjel, nem állta meg: kabátja ujjánál fogva akaratlanul félrehúzta ott, ahol ki kellett kerülni a láthatatlan asszonyt. Innokentyij megkérdezte, miről van szó. Klara zavarba esett: olyan színezete lehetett a dolognak, hogy ő bolond. Ráadásul nagyon ritkán látta Innokentyijt, aki állandóan Párizsban élt, divatosan öltözött, ővele, mint afféle kislánnyal, állandóan gunyorosan, leereszkedően viselkedett.

De Klara elhatározta magát, megállt, és a karját széttárva, ott nyomban elmondta, hogy s mint volt annak idején.

És Innokentyij mindenféle túlzott elegancia nélkül, az örökös európai életnek a nimbusza nélkül, mindvégig ugyanazon a fokon állt, ahol érte őket a dolog, és egészen együgyűen hallgatta, sőt zavarában, valami okból, még a kalapját is levette.

Mindent megértett!

Abban a percben kezdődött a barátságuk.

44. A szabadban

Nara meg az ő Innokentyije tavalyig valamiféle valószerűtlen rokonok voltak a Makarigin családban. Hébe-hóba fel-feltűntek Moszkvában, meg ünnepekkor ajándékokat küldtek. Klara az idősebb sógort, a híres Galahovot Koljának szólította és tegezte – de Innokentyij feszélyezte, előtte zavarba jött.

Tavaly nyáron hosszabb időre jöttek, Nara gyakran járt a családhoz, és panaszkodott a férjére mostohaanyjuknak: megromlik, elhomályosul eddig olyan boldog házasságuk. Alevtyina Nyikanorovnával hosszan el-elbeszélgettek erről; Klara nem mindig volt otthon, de ha otthon volt, hol nyíltan, hol meglapulva hallgatta – nem tudott és nem is akart kitérni előle. Hiszen az élet legfőbb rejtélye éppen az volt: miért szeretik és miért nem szeretik egymást az emberek?

A nénje beszélt életük sok apró esetéről, nézeteltéréseikről, összeütközéseikről, gyanakvásukról, úgyszintén Innokentyij szolgálati tévedéseiről, arról, hogy megváltozott, kezd nem törődni fontos személyek véleményével, ez pedig érezteti hatását anyagi helyzetükön is: Nara kénytelen összébb húzni magát. Nénje szavai szerint őneki mindenben igaza van, a férjének viszont semmiben sincs igaza. De Klara épp az ellenkező következtetésre jutott: Nara nem tudja értékelni, micsoda szerencséje van; most már talán nem is szereti Innokentyijt, hanem csak saját magát; nem a férje munkáját, hanem az ő munkájával kapcsolatos tulajdon helyzetét szereti; nem nézeteit és vonzalmait – jóllehet azok megváltoztak –, hanem a mindenki szerint megszilárdult uralmát fölötte. Klarát meglepte, hogy elsősorban nem férjének gyanított hűtlensége bántotta, hanem az, hogy más hölgyek társaságában nem hangsúlyozta eléggé az ő különleges jelentőségét és fontosságát a maga számára.

Klara mint hajadon húg, gondolatban önkéntelenül is összemérte magát a nénje helyzetével, és arra a meggyőződésre jutott, hogy ő a világért se viselkedne így. Hát hogy lehet elégedett a nénje valamivel, ami külön áll az *ő* boldogságától?… Még az is bonyolította és élezte a helyzetet, hogy nem volt gyermekük.

Az után az örvendetes lépcsőházi megnyilatkozás után minden olyan egyszerű lett közöttük, hogy Klara okvetlenül szerette volna látni még. És

főként sok kérdés gyűlt benne össze, amelyekre épp Innokentyij tudott volna válaszolni!

De Nara vagy bármelyik más családtagjelenléte mintha akadályozta volna.

Így hát amikor Innokentyij ugyanazokban a napokban váratlanul azt ajánlotta, hogy egy napra menjenek ki a város környékére, Klara, szívének ösztönzésére, mindjárt beleegyezett, bár még arra sem jutott ideje, hogy gondolkozzék egy kicsit, vagy hogy felfogja, miről van szó.

– De nem akarok semmiféle udvarházat, múzeumot vagy nevezetes romot – mosolygott bágyadtan Innokentyij.

– Azokat én sem szeretem! – hárította el még a gondolatot is Klara. Amiatt, hogy Klara most már tudta, mi baja van, a férfi hervadt mosolyától részvét szorította össze a szívét.

– Megbolondul az ember ezektől a svájcoktól – mondta bocsánatkérően Innokentyij –, kószáljunk hát egy kicsit az egyszerű Oroszországban. Találunk ilyet, mi?

– Megpróbáljuk! – bólintott erélyesen Klara. – Találunk!

De még nem állapodtak meg nyíltan, hogy hármasban vagy kettesben utaznak majd.

De Innokentyij hétköznapot jelölt meg és a Kijevi pályaudvart, anélkül hogy hazatelefonált vagy betért volna a Kaluzsszkaja utcai lakásba. Ebből nemcsak az derült ki, hogy kettesben, hanem az is, hogy talán a szülőknek sem kell tudniuk róla.

Klara a nénjével kapcsolatban teljesen feljogosítva érezte magát erre a kirándulásra. Még ha kifogástalanul élnek is – ez törvényes rokoni adó volt. Abban pedig, ahogyan éltek – Nara volt a hibás.

Életének talán legnagyszerűbb napja állt Klara előtt, de a leggyötrelmesebb készülődés is: hogyan öltözzék?! Ha hinni lehet barátnőinek, egyetlenegy szín sem illik neki – de valamilyen színt mégiscsak kell választani! Klara fahéj színű ruhát vett fel, és égszínkék körgallért öltött. De legtöbbet a rövid fátyollal gyötrődött: az előző napon próbálgatta, majd levette, felpróbálta, majd levette… Pedig vannak olyan szerencsések, akik rögtön tudnak dönteni. Klarának borzasztóan tetszett a fátyol, kivált filmen: talányossá teszik a nőt, a fürkésző vizsgálódás fölé emelik. De mégis elvetette: Innokentyij un mindenféle francia kitalálást, meg aztán verőfényes nap lesz. Hanem a recés fekete kesztyűt mégiscsak felvette – a recés kesztyű nagyon mutatós.

Mindjárt a távolsági malojaroszlaveci gőzös akadt elébük, no jó is így – a biztonság kedvéért a végállomásig váltottak jegyet, tervük nem volt, az állomásokat nem ismerték.

Annyira nem ismerték, hogy mind a ketten összerezzentek, amikor a szomszédok kimondták az egyik állomás nevét: *Nara!* Innokentyij, ha ezt tudja, talán más pályaudvart választ?! Klara meg teljesen elfelejtette.

És az úton még sokszor elismételték ezt a Narát. Állandóan ott lebegett fölöttük…

Az augusztusi reggel hűvös volt. Mindketten vidámak, üdék voltak, amikor találkoztak. Mindjárt kötetlen társalgás alakult ki közöttük, csak néha magázták egymást – tévedésből –, rögtön jót nevettek rajta, és ettől még inkább felszabadultak.

Innokentyijen teljesen nyugati, sportos öltöny volt, de olyan hanyagul viselte, gyűrte, mintha „munkaruha” volna.

Bár még az egész nap előttük állt, Klara máris ostromolni, kuszán faggatni kezdte, hol Európáról, hol arról, hogyan értsük a mi életünket. Ú maga sem tudta pontosan, mit akar, mit is kell okvetlenül megértenie. De valamit meg kellett! Őszintén szerette volna, ha megokosodik! Annyira nélkülözhetetlen volt, hogy eligazodjék egyben és másban!

Innokentyij tréfásan megcsóválta a fejét.

– Azt hiszi… azt hiszed, hogy én bármit is értek?

– De hát ti diplomaták vagytok, ti mindnyájunkat irányítotok, és egyszeriben semmit sem értetek?

– No nem, minden kollégám ért mindent, csak én nem értek semmit. Sőt én is értettem mindent tavalyig, tavalyelőttig.

– És mi történt?

– No lám, ezt sem értem – válaszolta nevetve Innokentyij. – Ezenkívül bármilyen magyarázat, bárhonnan induljunk is ki, messzi-messzi kezdetekre nyúlik vissza. Nos például, most előmászik az ülés alól egy ősember, és arra kér, öt perc alatt magyarázzam el neki, hogyan járnak a villanyvonatok. Hát hogy magyarázzam meg neki? Először tessék megtanulni írni-olvasni. Aztán tanulja meg a számtant, az algebrát, a műszaki rajzot, az elektrotechnikát… Mit is még?

– Hát nem tudom… a mágnesességet…

– No lám, te sem tudod; pedig az utolsó évfolyamra jársz!… Majd később, tizenöt év múlva jöjjön el hozzám, akkor öt perc alatt mindent elmagyarázok neki, de addigra már ő maga is mindent tudni fog.

– Jó, én hajlandó vagyok tanulni, de hol tanuljak? Mivel kezdjük?

– Mondjuk… az újságjainkkal.

A kocsin végigment egy bőrtáskás férfi, újságokat, folyóiratokat árult. Innokentyij vett tőle egy Pravdát.

Klara már a beszálláskor jól tudta, hogy esetleg különleges beszélgetésre kerül sor közöttük, arra irányította hát útitársát, hogy az ajtónál foglaljon el egy kényelmetlen kétszemélyes padot: Innokentyij nem értette a dolgot, de csak ott lehetett viszonylag szabadon beszélgetni.

– Nohát, tanulj meg olvasni – mondta Innokentyij, és szétteregette a lapot. – Itt van a cím: „A nők tele vannak munkalelkesedéssel, és túlteljesítik a normát.” Csak gondold meg: miért kell nekik ez a norma? Otthon talán nincs munkájuk? Ez azt jelenti: a férj és a feleség együttes keresete sem elég a családnak. Márpedig elégnek kellene lennie csupán a férjének.

– Franciaországban így van?

– Mindenütt így van. No, nézd tovább: „Valamennyi kapitalista országban együttvéve nincs annyi óvoda, mint nálunk.” Igaz ez? Igen, bizonyára igaz. Csak egy csekélység nincs megmagyarázva: az anyák minden országban szabadok, maguk nevelik a gyermekeket, úgyhogy óvodára nincs is szükségük.

Csörömpöltek. Utaztak. Meg-megálltak.

Innokentyij minden nehézség nélkül megtalálta, az ujjával megmutatta a lánynak, és a zakatolás közepette a füléhez hajolva magyarázgatta:

– Vegyük tovább a legkevésbé jelentős újságcikkeket: „A francia parlament tagja, ez és ez, kijelentette…” – és a továbbiakban a francia népnek az amerikaiak elleni gyűlöletéről esik szó. Így mondta? Igen, bizonyára így mondta, mi az igazságot írjuk. Csak azt hagyták ki: milyen párti ez a parlamenti képviselő. Ha nem kommunista, akkor ezt okvetlenül megírják, annál értékesebb a megnyilatkozása! Tehát kommunista! De – nem írták meg!!! És mindennel így van ez, Kljaret! Példátlan hótorlaszokról írnak, ezer meg ezer autó a hó alatt – kész nemzeti csapás! A huncutság abban van: olyan sok az autó, hogy még garázst sem építenek… Mindez az információ szabad kezelése. Ez átkerül a sportba is, íme, tessék: „A találkozó megérdemelt győzelmet hozott…” – tovább ne is olvasd; világos: nekünk. „A bírói testület a nézők meglepetésére győztesnek nyilvánította…” – világos: nem a mi sportolónkat.

Innokentyij körülnézett, hová dobja a lapot. Nem is tudta, hogy mennyire külföldi kézmozdulat ez! Pedig amúgy is oda-odanéztek. Klara elvette hát és a kezében tartotta az újságot.

– Általában: a sport ópium a népnek – vonta le a következtetést Innokentyij.

Ez váratlan volt, és nagyon sértő. Azonkívül egyáltalán nem hatott meggyőzően egy korántsem kemény ember szájából.

– Én sokat teniszezem, és nagyon szeretek játszani! – mondta Klara, és megrázta a fejét.

– Játszani, azt lehet – javította ki magát mindjárt Innokentyij. A szörnyű az, hogy rohannak a látványosságra. Épp a sportrendezvényekkel, a futballmérkőzésekkel meg a jéghokimeccsekkel hülyítenek meg bennünket.

Zörömböltek. Vonatoztak. Kinéztek az ablakon.

– Tehát őnáluk jó? – kérdezte Klara. – Jobb?

– Jobb – bólintott Innokentyij. – De nem egészen jó. Ez két különböző dolog.

– Mijük hiányzik hát?

– Ezt nem olyan egyszerű megmondani. Magam is csodálkozom. Valami nincsen. Mégpedig sok minden nincs.

Klarának meg olyan jó volt vele lenni, emberileg jó, nem holmi érintések, szorítások vagy hangnem játékától – ilyesmi nem volt –, hogy szeretett volna szépeket mondani neki, hogy ő is jól, különbnek érezze magát.

– Magának… neked olyan érdekes munkád van – szólt vigasztalóan.

– Nekem? – kérdezte meghökkenve Innokentyij, aki nemcsak sovány volt – beesett az arca –, hanem elcsigázottnak is látszott, mintha éheztették volna. – Nálunk diplomataként szolgálni, Klarocska, annyit jelent, hogy két rekeszizma legyen az embernek, két homloka. Két különféle emlékezőtehetsége.

Többet nem magyarázott. Felsóhajtott, és kinézett az ablakon.

És vajon értette-e ezt a felesége? Mivel tartotta benne a lelket, mivel vigasztalta?

Klara szemügyre vette Innokentyij arcát, és a következő sajátosságot fedezte fel rajta: arcának felső része – külön – meglehetősen keménynek, alsó része – külön – lágynak hatott. Homlokából, amely szabadon szélesedett ki egyik fülétől a másikig, az arca ferde vonalakkal keskenyedett

kicsiny, finom szája felé, és közben meglágyult. Szája környékén sok volt a lágyság, sőt a gyámoltalanság.

Mind melegebben sütött a nap, vidáman suhantak tova az erdők, sok fa volt a vasút mellett.

Minél tovább haladt a vonat, annál egyszerűbb lett a kocsiban az utazóközönség, és annál feltűnőbbé váltak ők ketten a többiek között mintha színpadra öltöztek volna ki: Klara lehúzta a kesztyűt.

Egy erdős kis állomáson leszökkentek. Rajtuk kívül a szomszédos kocsiból leszállt még néhány fehércseléd – városi élelemmel megrakott szatyrokkal –, senki más nem maradt a peronon.

A fiatalok az erdőbe készültek. Innen és túl is erdő volt, igaz, sűrű, sötét, csúnya. De mihelyt eltűnt a vonat vége, a fehércselédek fegyelmezett csoportban, mind együtt, magabiztosan, valahová az erdőtől jobbra, a vágányon keresztül vezető deszkaátjárón haladva, útnak eredtek. Klara és Innokentyij is utánuk indultak.

A fű meg a vadvirágok mindjárt a vasútvonalon túl vállig értek. Aztán néhány sor nyírfaültetvényen át egy ösvény merült fel s alá. Arrébb le volt kaszálva a fű, kis boglya emelkedett, a sarjún egy hosszú pányvával cövekhez kötött méla kecske hol legelészett, hol nem legelt. Most balra kitárult az erdő, de a fehércselédek fürgén jobbra igyekeztek, egyenest a nap felé, ahol a bokrok sorain túl még tágas tér nyílt.

A fiatalok úgy határoztak, hogy az erdő még ráér, és most mindjárt, okvetlenül arra a verőfényes térségre kell indulniuk.

Oda kemény, füves dűlőút vezetett. Attól a vágányokhoz közelebb gabonamező aranylott; a rövid, erős szárakra kalászok nehezedtek, de hogy milyen gabona volt, nem tudták, ám ez nem befolyásolta a mező szépségét. A dűlő túlsó oldalán, majdnem az egész rónán, ameddig csak ellát a szem, csupasz, felszántott, aztán az esőzéstől szétmállott föld feküdt, itt nedvesebb, ott szárazabb – és ezen a nagy területen nem sarjadt semmi.

Az ő kis állomásuk a sarokban volt, így hát csak most jutottak ki a rónára, mely olyan nagy kiterjedésű volt, hogy egy tekintettel semmiképp sem lehetett átfogni, az embernek többször is arrább kellett fordítani a fejét. A távolban körös-körül és itt rögtön a vasútvonalon túl, messziről apró fogas koronájú, sűrű erdő zár be mindent.

Alighanem épp ezt akarták ők, bár nem tudták, és nem is tűzték ki céljukat! Olyan lassan andalogtak, hogy összeakadt a lábuk, amint az égnek szegték a fejüket. Meg-megálltak, a fejüket forgatták. A vasútvonal sem

látszott már, eltakarta az ültetvény. Csak elöl, a hosszú rónán túl, ahová ballagtak, emelkedett ki a süppedő terepből derékig egy sötét téglavörös templom meg egy harangtorony. Elöl a fehércselédek is jócskán eltávolodtak, úgyhogy az egész rónán nem volt többé sem ember, sem major, sem kis traktor kocsi, sem elhagyott kaszálógép – senki és semmi, csak a meleg szél kószált, sütött a nap, és cikáztak a madarak az égbolton.

Két perc alatt semmi sem maradt tárgyilagos hangjukból és gondjaikból.

– Tehát ez Oroszország? Épp ez Oroszország? – kérdezgette boldogan Innokentyij, és hunyorogva szemügyre vette a rónát, meg-megállt, és Klarára nézett. – Ide hallgass: én *szemlélem* Oroszországot, de nem szem-lél-te-tem! – gyártott egy szójátékot. – Sohasem jártam még benne ilyen közvetlenül, mindig csak repülőgépek, vonatok, fővárosok…

Innokentyij megfogta Klara kinyújtott kezét, ujjat ujjba fonva, ahogyan gyermekek vagy nagyon közel álló emberek szokták kézen fogni egymást. És így andalogtak tovább a legkevésbé sem néztek a lábuk alá. Szabad kezében a férfi a kalapját, a lány meg a táskáját lóbálta.

– Ide hallgass, húgomasszony! – szólt Innokentyij. – Milyen jó, hogy ide jöttünk, és nem az erdőbe. Éppen ez hiányzik az életemből: hogy mindenfelé látni lehessen. És hogy könnyen lehessen lélegzeni!

– Csakugyan nem látsz? – A férfi panasza annyira meghatotta, hogy a saját szemét is felajánlja, ha ez segít.

– Nem – szólt a fejét csóválva Innokentyij. – Nem; valamikor láttam, de most minden összegabalyodott.

Mi gabalyodott össze? Ha már *annyira* összegabalyodott a dolog, akkor nemcsak a meggyőződésével van baj, hanem okvetlenül a családdal is. Ha hozzátesz még egy keveset, akkor Klara be mer avatkozni, feltárja, mennyire Innokentyij mellett van ő, mennyire igaza van a férfinak, és hogy nem kell kétségbeesni!

– Néhanapján el kell beszélgetni! – felelte Klara. De Innokentyij ezzel be is fejezte. Már elhallgatott. Még melegebb lett. Levetették a körgallérjukat.

Többé senki sem mutatkozott az egész szemhatáron, nem jött szembe és nem próbálta megelőzni őket senki. Az ültetvényen túl nagy ritkán vonatok húztak, zakatoltak tova, de mintha zajtalanul tették volna: csak a mozgó füstöt lehetett látni.

A jócskán eltávolodott fehércselédek rég letértek erről a földútról, és most már a róna közepén jártak, rosszul látszottak a nappal szemközt. Innokentyij és Klara is elment addig a kanyarig: a lágy mezőn, a traktorok

szántotta barázdákon egy kissé hol alá-, hol felmerülve (a napfényben világosabb), keményre taposott ösvény haladt. A tervszerűen felszántott, nagy mezőn apró szükségleteiknek megfelelően utat tapostak az emberek.

Az ösvény a templomos faluhoz vezetett, de előbb még, a róna közepén, egy csodálatosan tömör, különálló facsoporthoz vitt. A kis facsoport a szántóföld közepén állt, messzire elhúzódva mindenféle erdőtől, sőt jócskán falutól is – meredek, magas fák furcsa, élénk, üde csoportja volt. Kicsiny volt, de a középpontja lévén, díszére vált az egész rónaságnak. Hát ez hogy lehet? Miért, minek van itt a szántóföld kellős közepén?

Odakanyarodtak ők is.

Kezük szétkapcsolódott. Az ösvényen is csak egy ember fért el.

Most Innokentyij Klara mögött haladt.

Mögötte megy hát, és nézi a hátát. Szemügyre veszi. A nénje férje is, a bátyja is. És még mije?…

Most Klarának meg kellett állni és hátratekintenie ahhoz, hogy beszélhessen.

– Hogy fogsz szólítani? Ne szólíts „Kljaretnek”.

– Nem teszem. De hát nem ismertelek. Nyugaton általában úgy rövidítik a nevet, hogy legfeljebb két-három hangból álljon.

– Én Inknek szólítalak, rendben van?

– Rendben. Nagyon jó.

– Senki sem szólít így?

Nem, a róna nem volt teljesen sík, észrevétlenül balra lejtett, amerre ők mentek. A terep lankásan nyúlt el, majd a facsoporthoz közeledve megint felfelé emelkedett.

Most már látni lehetett, hogy nyírfák, mégpedig nagyok, vének, és egyenletesen körülfutó négyszögben ültették őket. Milyen meglepően állt ott ez a facsoport, csak úgy magában – semmihez sem tartozott.

– Nálad mikor kezdődött ez az egész? – kérdezte Klara.

Mi az az – ez? Ebbe sok minden belefér.

De Innokentyij nem habozott:

– Tudod, mikor? Bizonyára akkor, amikor rendezgetni kezdtem a marnám szekrényeit. Nem, talán még korábban, talán egy egész évvel korábban; de mégis amikor rendezgetni kezdtem a mama szekrényeit.

– Ez már a halála után volt.

– Jóval a halála után, sokkal. Nem is olyan régen. Hisz én… De ezt sem lehet elmondani senkinek, Dotti nem fogadja el vagy nem fogja fel…

(De én felfogom!… Még többet, többet Dottiról, most úgy belemerülünk a beszélgetésbe! Neked könnyű lesz!…)

– …Hisz én nagyon rossz fia voltam, Klaronyka. Hisz én életében sohasem szerettem a mamát igazán. Hisz én a háború alatt Szíriából még a temetésére sem… Ide hallgass, nem temető ez?

Megálltak. És bár meleg volt, összerezzentek. Rögtön rádöbbentek: igen, temető! Hogy gondolhattak mást az előbb?… Semmi más nem is lehetett a megmunkált szántó közepén ez a különálló, érintetlen árnyékos hely.

Habár még nem lehetett látni sem kereszteket, sem sírhantokat. Még átmentek a lejtős rész alján, átugráltak a nyirkos helyeken. (Innokentyij ügyetlenebbül ugrott, mint Klara, cúgos cipőjével beletalált a sárba, de a lány nem nyújtott kezet az átszökkenéshez, hogy meg ne sértse a férfit.) Még fel kellett kapaszkodniuk, éspedig váratlanul meredeken.

Sem kerítéscölöp, sem sövény, sem árok, sem sánc – semmi sem vette körül a temetőt, csak ezek a vén nyírek álltak egyformán, összeért a koronájuk, a szántóföld pedig egyenletesen és szabadon, ahogy a levegő levegőbe, sűrű, pompás pázsitba ment át, amely valahogy alacsony maradt, bár nem taposta, nem nyírta senki – és dudva sem akadt közte. Olyan pázsit nőtt itt, amilyen kell és kellemes egy temetőben.

És milyen árnyas, csöndes volt itt! Ez volt a legtisztább és legélőbb menedékhely, ameddig csak ellát a szem a tervszerűen megmunkált terepen!

Némelyik sírhantot kerítés vette körül. A többi csak gúla alakú, névtelen, füves kis halom volt. Némelyik még friss is.

– Milyen tágas! – csodálkozott Innokentyij. – Legfeljebb száz sír, és még ötvennek bízvást lehetne helyet találni. És bizonyára senkitől sem kell kérdezni semmit, csak jöjj ide, áss. Bezzeg Moszkvában, ott, ahol a mama nyugszik, kilincselgethettünk engedélyért a Szovjetnél, csúsztattunk is valamit a temető igazgatójának a markába is – és két sír között nincs hova tenni a lábát az embernek, ezenkívül a régit újnak ássák fel.

Lám, épp ezek a vén nyírfák védték meg a traktoroktól a téres-tágas temetőt.

A körgallérok maguktól terültek a földre. Innokentyijék valahogy maguktól ültek le – arccal a róna felé. Innen, az árnyékból, háttal a napnak, a férfi jól nézelődhetett. Immár messzire, alig látszott a kis állomás fehér épülete. A vasút mentén húzódó ültetvény fölött átkúszott a vonat füstje.

Nézelődtek, nagyokat lélegeztek, hallgattak. Jólesett ott ülni. Innokentyij oszlop módjára felállított térdeire tette fejét, így ült. És Klara elé tűnt a

tarkója: gyönge, kisfiús tarkó, de a türelmes fodrász ügyes munkát végzett rajta.

– Milyen tiszta temető! – csodálkozott Klara is. – Nem piszkította be jószág, nem lötyögtettek ki pakurát.

– Hát igen – szólt Innokentyij, és élvezettel lélegzett egyet. – Itt kellene eltemetkezni! Mert később nem sikerül, elszalasztja az ember. Repülőgépbe dugják majd a cinkkoporsót, aztán autóbuszban viszik valahová…

– Korai még erre gondolni, Innokentyij!

– Amikor minden hazugság, Klaronyka, nagyon hamar eltörődik az ember. Nagyon hamar, kétszerte gyorsabban. – Gyenge, fáradt hangon beszélt.

Ez talán a munkájára vonatkozott. – Talán – az egész életére. De talán – csak a feleségére.

Klara nem faggathatta ki.

– És mi volt a szekrényben?

– A szekrényben? – kérdezte Innokentyij is, és összpontosította sohasem gondtalan, mindig aggodalmas tekintetét. – A szekrényben a következő volt… – De úgy látszik, hogy elképzelte ezt a történetet, már belefáradt. – De nem, ez hosszú… Majd egyszer… máskor…

Ha már most hosszú, mikor mondja el?… Vagy ilyen a természete: őneki csak az az érdekes, ami új, amit rögtön el akar mondani?

De hogy lehetne röptében elkapni nála mindent? – Így hát egyetlen rokonod se maradt?

– De igen, képzeld el, a nagybátyám, a mama fivére! A tetejébe tavalyig nem is tudtam róla semmit.

– Sohasem láttad?

– De igen, láttam, kisfiúkoromban, de egyáltalán nem emlékeztem rá.

– És hol láttad?

– Tverben.

– Hol?

– Kalinyinban. Két óra vonattal, de sehogy se jutok el oda! Mikor tehetném, ha nem is vagyok Oroszországban?.. Írtam az öregnek, megörült…

– Ide hallgass, Innokentyij! Oda kell utaznod! Mert később sajnálni fogod!

– Igen, nekem is az a szándékom, hogy odautazom, az a szándékom! Még a napokban elmegyek. Szavamat adom rá.

Innokentyij már árnyékba húzódott a tikkasztó nap elől, és élénkebbnek látszott.

Most aztán merre menjenek? Az erdő minden irányban messzire van, meg hát út sincsen, a temető egyik szélén túl napraforgó áll, a másikon túl répa terem. Csakis az ösvény maradt nekik – az a bizonyos ösvény, amely a fehércselédek után, a falu felé vezetett. Ott meg valahol majd erdő is lesz. Nekivágtak hát.

Innokentyij levetette rövid kabátját is, könnyű fehér ingben maradt. Korántsem gömbölyű, sima hátából egy kissé hegyesen állt ki a lapockája. A kalapot megint feltette – a nap ellen.

– Tudod, kihez hasonlítasz? – kérdezte nevetve Klara. – Jeszenyinhez, ahogy Európából hazamegy szülőfalujába.

Innokentyij gúnyosan elmosolyodott, és szavalni kezdett:

– Más lett Oroszföld énnekem, mások a temetők, a házak… [31]

Néptelen utcába értek. A házsorok közt összesen tízméternyi volt a távolság, de az utat olyan jóvátehetetlenül, mindörökre tönkretették, annyira feltúrták, összevissza szabdalták a hernyótalpak meg a teherautó-kerekek – hellyel-közzel térdig érő buckák formájában felszáradt, emitt-amott meg ólomszínű, híg sár öntötte el, amelynek kiszáradásához semmilyen nyár sem lett volna elég –, hogy az utca két oldala között csak úgy lehetett közlekedni, mint folyón keresztül. Kitaposott ösvények csak a házaknál húzódtak, úgyhogy rögtön választani kellett, melyik oldalon haladjanak.

Az ő oldalukon feltűnt és gyorsan szembejött egy fonott kosaras kislány.

– Kisl… – kezdte volna Innokentyij, de rögtön látta, hogy idősebb nagylány. Ám a nő gyorsan közeledett, és kiderült, hogy negyven körüli asszony, furcsán kis termetű, és fehér hályog van mind a két szemén. Ez bizony gúnyolódásnak sikeredett, de Innokentyij már nem tudta, hogyan is lenne jobb megszólítani.

– Hogy hívják ezt a falut?

– Rozsgyesztvónak[32] – villantotta rájuk rossz szemét az asszony, és ugyanolyan gyorsan ment tovább.

– Rozsgyesztvónak? – csodálkoztak a fiatalok maguk között. – Milyen szokatlan elnevezés. Aztán miért? – kiáltottak utána.

– Így nevezték el. Honnan tudjam, miért? – válaszolta a vállán át az asszony. Azzal továbbsietett.

És hová futottak szét azok a fürge asszonyok a vonatról mind? Nem volt élet sem az utcán, sem az udvarokban. Sem a ferde, hitvány ajtók

tyúkólakon szoktak ilyenek lenni, nem házakon –, sem a soha ki nem nyíló, kémlelőnyílás nélküli kicsiny ablakok mindörökre beillesztett kettős kerekei nem kelthették azt a látszatot, hogy emberi élet rejtőzik mögöttük. Sem az elmaradhatatlan disznókat, sem az aprójószágot nem lehetett látni vagy hallani. Csak egy udvarban, kötelekre aggatott nyomorúságos rongyok meg takarók árulták el, hogy reggel volt itt valaki.

A verőfény megtöltötte a csendet önmagával.

Egy udvar mélyén mozgást vettek észre. Sárcipőjével a szárazat súrolva, testes öregasszony haladt ott, és nézegetett valamit a kezében.

– Nénike!

Nem hallotta.

– Nénike!

Az asszony felkapta a fejét.

– Nagyothallok – figyelmeztette őket jellegtelen, száraz hangon. A tekintete mintha azt árulta volna el, hogy egyáltalán nem csodálkozik a szép ruhájú járókelőkön.

– Lehet itt maguknál tejet kapni? – kérdezte Klara.

Tej ugyan nem kellett nekik, de ahogy Klara kolhozban tett kirándulásaiból tudta, ez a legjobb módja annak, hogy beszédbe elegyedjék az ember.

– Tehén nincs – válaszolta méltósággal az öregasszony.

A kezében egy nyugodt, sárga-fehér kiscsirke volt, meg se próbált kiszabadulni, nem is rángatózott.

– Nénikém! Ezt a templomot hogy hívták? – kérdezte Innokentyij.

– Mi az, hogy *hívták?* – szólt az asszony, és mintegy hártyán át nézett rá. Petyhüdt arcán a legönérzetesebb méltóság tükröződött.

– Hát minden templomnak… van neve…

– Ennek csak neve van – mondta az öregasszony. – Régen bezárták, húsz esztendeje. Azóta egy óra hosszat tart az út autóbuszon, közelébb nincs templom. A nyárit meg, amék mellette vót, szétszedték a hadifoglyok.

– Miféle hadifoglyok?

– Németek.

– És miért?

– A téglát Narába küldték… Lám, a csirkéim megdöglenek. Már a negyedik. Mitől?

Klara és Innokentyij együttérzően vállat vont.

– Miért veszi a szívére ez a menyecske a csirkéim sorsát? – morfondírozott az alacsony ajtó, a faház felé csoszogva az öregasszony.

És az utca végéig sem mozgást, sem egyetlenegy lelket sem láttak többé, nem mutatkozott és nem ugatott kutya sem. Csak két-három tyúk kapirgált csöndesen. Aztán vadászléptekkel előjött a bogáncs közül – egy macska; mintha már nem is háziállat volna, még a fejét se fordította az emberek felé, a földet szaglászta minden irányban, de előre, a főutcára tartott, ahová ez is futott, és ugyanilyen kihalt volt.

Éppen ezeknek a kiszélesedő kereszteződésénél állt az a templom: rárakott téglakeresztekkel díszített, alakos falú, alacsony, szilárd istenháza – és nála magasabb, kétszintes harangtorony, sűrű harangnyílásokkal. Ott mindent moha meg fű lepett be, és sok-sok fecske vagy még kisebb madarak szüntelenül, zajtalanul keringve cikáztak a nyílások magasságában, hol berepültek, hol ki, hol meg vissza. A harangtorony nehezen megközelíthető kupolája ép volt, de a templomról letépték a bádogot, csak a váz bordáit hagyták meg. Átvészelt két évtizedet a két kereszt is – a helyükön álltak. Tárva-nyitva volt a harangtorony alsó ajtaja, a sötétben petróleumlámpa égett, tejeskannák álltak, és nem volt ott senki. Nyitva volt az altemplom ajtaja is: ott zsákok álltak a lépcsőfokokon – és ott sem volt senki.

Sem a kerítés, sem az udvar nem maradt meg a templom körül, hanem ezen az oldalon is, a túlsón is, körös-körül, az istenháza meg a harangtorony között mindent feltúrtak a traktorok meg a teherautók, abban a rázkódó, mohó vágyukban, hogy ne rekedjenek, ezúttal, ez utolsó alkalommal valahogy kivergődjenek, eljussanak a raktárig, és elmenjenek a raktártól – a sebek borította, megcsonkított, beteg föld meg göröngyöknek szörnyű, szürke csupa várja és híg sár, ólomszínű gennye volt.

A templom itt lett volna hát, de a fiatalok sokáig keresgélték, hol is juthatnának el hozzá az utcán át – szárazon. Messzire oldalt kellett menni, és ott még ki-kitérni ugrándozni egy kicsit.

Az úton nagy darab tört kőlapok hevertek, amelyekre sár tapadt. A templom falainál pedig fehér, rózsaszínű és sárga márvány tiszta, kis darabjai és törmelékei hevertek.

Innokentyij kimelegedett a naptól, de nem pirosabb, hanem egy kicsit sápadtabb lett. A kalapja széle alatt megizzadt a haja.

Odaértek a templomhoz. Valahonnan nehéz szag csapott az orrukba a mozdulatlan, forró levegőben – pangó víz, jószágtetemek vagy szemét

bűze? Ők maguk bizony nem örültek, hogy ide bejöttek, és kisebb gondjuk is nagyobb volt annál, semmint megtekintsék a templomot, meg hát nem is volt itt megtekintenivaló. Arrább, a templom mögött ereszkedő volt, lent pedig sok óriási gömbfűz – egész fűzbirodalom, és oda, a zöldbe volt visszavonulásuk, menekvésük egyetlen útja.

De megszólították őket.

– Nincs egy kis cigarettájuk, polgártársak?

Egy, az állandó borzongástól vagy félelemtől erősen a válla közé húzott fejű, de ugyanakkor fürge kis muzsik valahonnan előttük termett, és tágra nyílt szemmel rájuk meredt.

Innokentyij sajnálkozva veregette meg a zsebeit, mintha mégis volna reménye, hogy talál ott egy csomagot.

– Nem dohányzom, elvtárs.

– Ká-ár – szólt keserűen a behúzott fejű, de nem ment el, hanem gyors tekintettel szemügyre vette a furcsa idegeneket. Nem látta, milyen autóval érkeztek, de valami különösfajta fejeseket sejtett bennük.

– Ezt a templomot hogy hívták?

– Rozsgyesztvónak – felelte most már minden tisztelet nélkül a kis muzsik. Egyetlen szó alapján kiismerte őket, és ugyanolyan gyorsan eltűnt a sarok mögött, ahogy megjelent.

De ott, ahová menni akartak, lejjebb, észrevettek még egy féllábút is, csupasz falábbal. Fehér csalánszövettel foltozott, sötétkék ingben egy hársfa alatt, egy kövön pihengetett.

– Honnan van a márvány? – kérdezte Innokentyij.

– Micsoda? – válaszolt kérdéssel a foltos muzsik.

– Az a színes kő, ni.

– Á-á-á… Szétverték az oltárt. – Gondolkozott. – Meg az ikonosztázt.

– És miért?

A muzsik gondolkozott.

– Hogy lapokat rakjanak le, át az utcán.

– És miért van maguknál ilyen… szag? – kérdezte Klara.

– Micsoda? – szólt meglepődve a féllábú. Gondolkozott. – Á-á, biztosan a tehénistállóból jön. Itt van az istálló, a templom mellett.

Mutatta is az egyik kezével, de ők már nem néztek oda, siettek a fűzfákhoz, lefelé.

– És ott mi van? – kérdezték.

– Ott? Semmi. – Gondolkozott. – Á, a patak.

Kitaposott ösvény ereszkedett oda. Klara le akart szaladni, de riadtan a sápadt Innokentyijre pillantott, és lassan ment tovább mellette.

– Az ilyen falu láttán csakugyan abba a temetőbe vágyik az ember – mondta, és a fejét csóválta. – Mi az? Sántítasz?

– Igen, valami töri a lábam.

Az első terebélyes, hatalmas fűz árnyékában megálltak és visszanéztek. Most, amikor nem bűzölgött semmi, hanem elérték végre a nyirkos, zöld frissességet; amikor a halmon feltűnt a templom, és nem látszott többé az az iszonyúan feltúrt föld, csak a madarak cikáztak, suhantak ide-oda a harangtorony körül – innen olyan aprónak látszottak, mint egy pont –, kellemes volt széjjelnézni.

– Nagyon elfáradtál! – szólt nyugtalanul Klara. – Pihenned kell. És megnézni a lábad.

Innokentyij ledobta a körgallérokat, leült a földre, és egy megdőlt fatörzsnek támaszkodott. Behunyta a szemét. Amikor kinyitotta, felfelé, a templomra nézett.

– Itt van neked, Klarocska, két Rozsgyesztvo, két karácsony…

– Miért kettő?

– A mienk meg a nyugati. A mienket az imént láttad. A nyugati meg – csupa reklám az ég, minden utcán autók dugója, majd megfulladnak az üzletekben, és ajándékot kap mindenki mindenkitől. Még holmi lecsúszott, háttérbe szorult bolt kirakatában is ott van a jászol meg József a szamárral.

– De miféle József, miféle szamárral?

Ekkor felfedeztek a lejtő szegélyén, a templomnál, ott, ahol még megmaradt a kis hársfasor, egy obeliszkes sírt, amelyet elmulasztottak megnézni.

– Kár, hogy nem néztük meg.

– Majd én odaszaladok! – vállalkozott Klara, és toronyiránt, rézsút máris futásnak eredt. Úgy futott, mintha jókedve volna, pedig egyáltalán nem volt jókedve.

Ott állt egy darabig, elolvasta a feliratot, majd ugyanolyan könnyeden leereszkedett; erős lábával fékezett a kis mélyedéseken.

– No, mit gondolsz?

– Pap?

– „Örök dicsőség a Negyedik Népfelkelő Hadosztály hősi halottainak, akik életüket áldozták hazánk becsületéért stb., a Pénzügyminisztérium.”

– Pénzügyminisztérium? – kérdezte meglepődve, és megmozdult hosszúkás füle, amely csupa kacskaringós nagy porcból állt. – Még a pénzügyminisztériumiak is! Szegény tintanyalók… Hát hányan estek el itt?… És hány emberre jutott egy puska? Negyedik Népfelkelő Hadosztály?

– Igen.

– Fegyvertelenek hadosztálya! És… a Negyedik… Hát ez ennek a háborúnak a képtelensége – népfelkelés…

– De miért képtelenség? – kérdezte értetlenül Klara. Innokentyij sóhajtott egyet, és lehorgasztotta fejét.

– Rosszul vagy?… Talán visszaforduljunk, Ink? Ne menjünk tovább?

A férfi megint felsóhajtott.

– Nem, nem, semmiség. Nehezen bírom a hőséget. Nem éppen megfelelő lábbelit húztam.

– Kár, hogy én sem kitaposott cipőt vettem fel. És hol tör? Tegyünk újságot a sarkad alá, kényelmesebb lesz.

Összemesterkedték.

Az égen itt is, ott is futó felhők tűntek fel. Néha eltakarták a napot, és csökkentették a hevét.

– Nos, Ink, megyünk tovább, vagy nem? Az erdőbe kellene, igen? Ha akarod, mehetünk a patak partján, ott is árnyék lesz.

Innokentyij már továbbindult, és mosolyogva azt kérdezte:

– Kidöglöttem, igen? Egész életemben csak autóban… De te derék lány vagy! Menjünk, menjünk. De melyik parton?

Lejjebb a patakon palló vezetett át, amely áradás ellen vastag dróttal – megcsavarva – mind a két parton fűzfák tövéhez volt kötözve.

Átmenjenek? Ne menjenek? Innen és túl más-másképp visz az út, és emiatt a beszélgetés is, sőt az egész kirándulás is más lesz. Átmenjenek hát, vagy ne menjenek át?…

Átmentek. Megint valami szabályos ültetvény volt itt a kis folyótól lassan felfelé emelkedő tágas kapaszkodón. A vízkedvelő füzeken kívül, amelyek maguk választották a patakot, voltak még ültetve egymás mellé, hosszú sorban, nyírfák és lucfenyők is. Volt itt elvadult tó is, benne békák, hullott levelek – bizonyára ásták: annyira szabályos. Mi volt ez? Elhanyagolt birtok? Nincs kitől megkérdezni.

Innen, a fűzfák gömbje között, még szebbnek látszott a templom, mintha a hegyen állna – és odasétáltak a nem messzire kezdődő másik, szomszédos falu harangjainak zúgása közepett.

De őnekik elegük volt a falvakból, a patak mentén haladtak.

Itt nagyon kellemes volna sétálni: ennek a tájnak saját, nyirkos, árnyas, zárt élete van. A sekély helyeken hallani lehet a csobogást és látni a hullámok fodrát, a mélyeken a mintegy mozdulatlan víz megmagyarázhatatlan, ritkás remegését, mindenütt a vízen járó szitakötők futkosását, és bizonyára van itt hal is meg rák is. Itt térdig mezítelenné kellene tenni a lábát és egyenest a patakban menni, ahogy a rákászfiúk gázolni szoktak. Mert a parton zavarta őket hol az áthatolhatatlan csalán, hol az égercserje.

Egy nagyon vastag, furcsa fűzfa nőtt az ő partjukon, görbe törzse áthajolt a túlsó partra, mint egy híd, ugyanolyan girbegurba, csavart ágakból volt a korlátja is.

– Baobabfa! – szólt a kezét összecsapva Klara. – Jaj, de szép! Gyere, menjünk át rajta a túlsó partra! Azt hiszem, ott jobb lesz menni.

Innokentyij bizalmatlanul csóválta a fejét. De Klara már magabiztosan felugrott a ferde törzsre, és odanyújtotta erős kezét.

– Gyerünk!

A lány úgy sejtette, hogy ez okvetlenül jó lesz. A túlsó parton várja őket valami, vagy kiderül, miért is ez az egész kirándulás.

Innokentyij kétkedve nyújtotta puha keze fejét.

A fűz törzse, bár mérsékelten emelkedett, mégis magasan vitt. Innokentyij apró tipegéssel követte a lányt, és nem nagyon mert lefelé nézni. Azonkívül az a gally, amelybe kapaszkodott, keresztezte az útjukat, át kellett hát mászni rajta. Mindezt elmélyülten gondolkozó arccal csinálta, és egészen elhallgatott. Végre leugrottak; egy karcolás sem érte őket. De látszott, hogy Ink nem nagyon örül ennek az átkelésnek.

És semmivel sem lett volna jobb az új parton. Jelentéktelen dolgokat mondtak egymásnak. Valahol fölöttük traktor zörömbölése hallatszott. Nagyon hamar elfogyott az út a víz mellett. És el kellett hagyniuk az árnyékot: felmenni a pataktól az egyetlen lehetséges úton. Innokentyij mind feltűnőbben sántított.

És eljutottak egy szétdobált brigádudvarba, ahol egyetlenegy házikó meg egyetlen kis szín állt. A házikó bizonyára iroda volt; a tetején éppen csak megmozdult a tépett szélű, halvány rózsaszínű zászló. A szín meg csak olyan széles volt, hogy egy sorban elfért a jelszó: „Előre, a kommunizmus győzelméig!” – mégis rengeteg ismeretlen rendeltetésű, ormányos nyílásos, akasztós, téglavörös-rozsdaszínű, kopott égszínkék, lepattogzott zöld gép

maradt ott, meg tartálykocsi meg tábori konyha meg alátámasztott vagy leeresztett rúdú munkagép – mind széthányva és elhagyva egy nagy területen; ugyanolyan elcsúfított, feltúrt földön, ahol lábbal szinte lehetetlen volt keresztülmenni. Csak egyetlenegy mocskos ruhájú ember őgyelgett egyik géptől a másikig, hol lehajolt, hol felegyenesedett, nézett valamit. Más nem volt ott senki.

Meg még a halmon egy traktor járt.

Más út sem volt. Kátyúkon át valahogy keresztülvágtak a brigádudvaron. Innokentyij sántított. Újra nagyon meleg lett. Megint leereszkedtek a patakhoz.

Az pedig betonhíd alatt folyt. Az unalmas, szilárd híd kiegyenlítette a két partot, a két sorsot. Alighanem ez volt a műút.

– Stoppoljunk egy autót? – kérdezte Innokentyij. – Nem jutunk vissza az állomásra.

A nap a derekán járt, a kirándulás meg a vége felé.

Miért feszül az emberek között ez a kis akadály? Szinte látni, szinte hallani lehet, hogyan segíthetnének egymásnak.

Ám ez nem adatott meg. Ez nem volt lehetséges.

A híd alatt egy kis forrást fedeztek fel. Leültek, inni kezdtek. Azt találták ki, hogy a lábukat is megmossák.

De ekkor erős dübörgés hallatszott felülről. Előjöttek hát, és a lejtő aljáról figyelték az utat.

A műúton hosszú sorban vadonatúj ponyvájú, egyforma, vadonatúj teherautók robogtak. Egészen a hegyig nem lehetett látni a végüket, az oszlop éle pedig a másik hegyre ment. Antennás meg üzemanyag-szállító, „tűzveszélyes” jelzésű hordókkal vagy tábori konyhás pótkocsival ellátott teherautók voltak. Az autók között pontosan megtartották a húszméteres távolságot – nem változtattak rajta –, így haladtak a teherkocsik akkurátusan, nem engedték, hogy a betonhíd elhallgasson. A katonasofőr mellett minden kabinban még egy szakaszvezető vagy tiszt is ült. És sok katona ült a ponyvák alatt: a felhajtható kis ablakokon és hátul látni lehetett az arcukat, amely közönyös volt az otthagyott, a tovasuhanó hely és az iránt, ahová hajtották őket, és arcuk rezzenéstelenné dermedt a szolgálat idejére.

Attól fogva, hogy Klara és Innokentyij felkapaszkodott a lejtőn, száz teherautót számolt meg, amíg elcsitult a táj.

És a betonhíd alatt megint csobogott a víz a korábbi fahíd felfelé meredező pilléreinél.

Innokentyij leereszkedett a forrásnál egy kőre, és csüggedten így szólt:

– Széthullt az élet.

– De mennyiben? De miben hullt szét, Ink? – tört fel kétségbeesetten Klarából. – Azt ígérted, hogy mindent megmagyarázol – és nem magyarázol semmit!

Fájdalmas tekintetet vetett rá a férfi. Úgy fogott egy letört pálcikát, mint valami ceruzát. A nyirkos földre kört rajzolt.

– Látod ezt a kört. Ez a haza. Ez az első kör. Itt pedig a második. Tágabb kört kanyarított. – Ez az emberiség. És úgy látszik, hogy az első belefér a másodikba? Szó sincs róla!!! Itt vannak az előítéletek kerítései. Itt még szögesdrót és géppuskák is vannak! Itt jóformán sem testtel, sem lélekkel nem lehet kitörni. Tehát az derül ki, hogy nincsen semmiféle emberiség. Csak hazák vannak, hazák, mégpedig mindenkinek más és más…

*

A szakmai osztály csaknem ugyanazokban a napokban kérdőíveket tett Klara elé. Könnyűszerrel kitöltötte őket: származása kifogástalan volt, az élete még nem hosszú, a jólét egyenletes fénye világítja meg, és mentes olyan cselekedetektől, amelyek bizalmatlanságot keltenek az állampolgárral szemben.

Ennyi meg ennyi hónapig vándoroltak a kérdőívek, valamennyit jóváhagyták, Klara ezalatt elvégezte a főiskolát, és átlépte a marfinói titkos zóna őrházának küszöbét.

45. Az imperializmus kutyái

Klara más barátnőivel, a Távközlési Főiskola végzős növendékeivel átesett a sötét arcú Sikin őrnagy ijesztő eligazításán.

Megtudta, hogy a legnagyobb stílű ügynökök, a világimperializmus és az amerikai kémszolgálat kutyái közt fog dolgozni, akik bagóért eladták a hazát.

Klarát a Vákuumlaboratóriumba osztották be. Így hívták azt a laboratóriumot, amely a többi laboratóriumnak szükséges rengeteg elektroncsövet készítette. A csöveket előbb a szomszédos kis üvegfúvóban fújták; ezután pedig a tulajdonképpeni vákuumos, észak felé néző, félhomályos nagy szobában pumpálták ki belőlük a levegőt, három állandóan zúgó vákuumszivattyúval. A szekrény nagyságú szivattyúk elrekesztették a szobát. Itt még nappal is villanylámpák égtek. A padló kőkockákkal volt kirakva, és állandóan zaj volt az emberek lépteitől meg a székek tologatásától. Mindegyik szivattyúnál a saját vákuumosa, egy fogoly járkált vagy állt. Még két-három helyen, kis asztaloknál foglyok ültek. A szabadok közül meg csak egy kislány, Tamara, meg a laboratórium vezetője, egy százados volt ott.

Klarát Jakonov dolgozószobájában mutatták be ennek a főnökének. A férfi középkorú, kövérkés zsidó volt, a közöny némi árnyalatával. Ő nem ijesztgette tovább Klarát, csak intett a fejével, hogy kövesse, de a lépcsőn megkérdezte:

– Maga persze semmihez sem ért, és semmit se tud?

Klara alig érthetően válaszolt. A rémítgetéshez még csak az a szégyen hiányzott: mindjárt leleplezik, hogy tudatlan, és kinevetik.

Úgy lépett be a laboratóriumba, mint vadállatok ketrecébe, ahol sötétkék kezeslábast viselő szörnyetegek laknak. Még a szemét se merte felemelni.

A három vákuumos csakugyan rab fenevadként járt fel s alá szivattyúja mellett – sürgős megrendelést kaptak, és már második napja nem hagyták őket aludni. De a közbülső szivattyúnál megállt az elhanyagoltan borostás, negyvenen túli, kopaszodó fogoly, széles mosolyra húzta a száját, és így szólt:

– Ejha-a! Utánpótlás!

És mintha elfújták volna Klara félelmét. Annyi jóság és egyszerűség volt ebben a felkiáltásban, hogy a lány csak nagy erőfeszítéssel állta meg, hogy ne mosollyal viszonozza az arca.

A legfiatalabb vákuumos szintén megállt – őnéki volt a legkisebb szivattyúja. Vidám, egy kicsit huncut arcú, ártatlan szemű, egészen fiatal férfi volt. Klarára vetett tekintete olyan érzést fejezett ki, mintha rajtakapták volna. Ilyen tekintettel még soha, egy fiatalember sem nézett Klarára.

Viszont Dvojetyoszov, a legidősebb vákuumos, akinek óriási szivattyúja különösen hangosan zúgott a szoba belsejében, esetlen, magas férfi, szikár, de a hasa lecsüng – megvetően, messziről nézett Klarára, és a szekrénye mögé húzódott, mintegy azért, hogyne is lásson ilyen ocsmányságot.

Klara később megtudta, hogy ez nem sértés: ő minden szabaddal szemben ilyen, ha pedig főnökök lépnek a laboratóriumba, szántszándékkal bekapcsol valamit, ami úgy zúg, hogy túl kell harsogni. A külsejével leplezetlenül nem törődött, képes volt megjelenni a munkahelyén úgy, hogy már-már elszakadt nadrágjáról a gomb, amely még hosszú cérnaszalon csüngött, vagy lyukas hátú ingben; vagy pedig egyszeriben – lányok előtt – vakarni kezdte a testét a kezeslábas alatt. Az volt a kedvenc mondata:

– Itthon vagyok a Hazámban! A saját honomban ugyan miért kellene restelkednem?

A foglyok, még a fiatalok is, egyszerűen Zemeljának hívták a középső vákuumost, emiatt ő egy szikrát sem sértődött meg. Azok közé tartozott, akiket a pszichológusok „napfényes természetű embereknek” neveznek, a nép meg azt mondja: „fülig ér a szája, görcsöt köthetsz rája”. Klara az utóbbi hetekben figyelgette, és azt vette észre, hogy Zemelja sohasem sajnál semmit, ami elveszett, lett légyen az ceruza, mely valami mögé esett, vagy az egész tönkretett élete, senkire és semmire sem haragszik, de ugyanúgy nem fél senkitől. Igazi jó mérnök volt, csak éppen a repülőgépmotor-szakmában; Marfinóba tévedésből vitték, de megszokta a helyet, és nem igyekezett máshová: joggal úgy vélte, hogy aligha lesz jobb másutt.

Esténként, amikor elcsitultak a szivattyúk, Zemelja a csöndben szeretett hallgatni vagy elmondani valamit:

– Régebben fogott az ember egy ötkopekost, és azt vett rajta, amit akart, lépten-nyomon a markába nyomtak valamit – szólt széles mosollyal. – Szemetet senki sem árult. A csizma – csizma volt, tíz évig hordhattad javítás nélkül, ha pedig megreparálták, tizenötig is. A felső rész bőrét nem vágták körül, mint manapság, hanem még ráhagytak, hogy a láb alatt körös-

körül összeérjen. És volt még az a… hogy is hívták… azt a puha talpú, hímzett pirosat – az nem is csizma volt, hanem az ember második lelke! – Ilyenkor teljesen felolvadt a mosolyban, és hunyorgott, mintha gyengén sütő, meleg napocskára nézne. – Vagy például az állomásokon… Sohasem feküdtek a padlón, és sosem fulladoztak naphosszat jegyek miatt. Ha indulás előtt akár egy perccel érkezel is, megválthatod a jegyet, felszállhatsz, mindig vannak szabad kocsik. Hajtották a vonatokat, nem takarékoskodtak… Általában *egyszerű*, nagyon egyszerű volt az élet…

A legidősebb vákuumos, nehézkes testét hintáztatva, mind a két kezét zsebbe dugta, ezeket a történeteket hallva előjött sötét zugából, ahol az íróasztala biztonságosan el volt takarva a főnökség elől. Megállt a szoba közepén, valahogy oldalvást, kimeresztett szemmel nézett, a pápaszemét meg leengedte az orrára:

– Zemelja! Csak nem emlékszel a cári időkre?

– Egy kicsit emlékszem – mondta bocsánatkérően mosolyogva Zemelja.

– Rosz-szul te-szed! – szólt fejcsóválva Dvojetyoszov. – Felejtsd el. Mert most a szocializmust kell szivattyúzni.

– De azt mondják, Kosztya – ellenkezett félénken Zemelja –, a szocializmus mintha már felépült volna.

– Csak ne-e-em? – kérdezte kiguvadt szemmel a legidősebb vákuumos.

– De ige-en! Még harmincháromban, azt hiszem.

– Amikor Ukrajnában éhínség volt? Várj csak, várj csak, akkor mi most éjt nappallá téve mit szivattyúzunk?

– Most? Biztosan a kommunizmust – felelte ragyogva Zemelja.

– Ige-en?!… Nocsa-ak!… – mondta együgyűséget színlelve, orrhangon a legidősebb vákuumos, és csoszogva visszavonult a zugába.

Ezt a beszélgetést a maguk és Klara kedvéért folytatták, de Klara nem ment, hogy feljelentse őket.

Klara kötelessége egyszerű volt: Tamarával felváltva az egyik napon reggel kellett megjelennie a munkahelyén és ott lennie este hatig, a másik napon meg ebéd utántól este tizenegyig. A százados pedig mindig reggel jelent meg, mert napközben hívathatta a főnökség; este sohasem jelent meg, mert nem tűzte ki céljául a szolgálati előléptetést. A lányok fő feladata az ügyelet, vagyis a foglyok megfigyelése volt. Ezenkívül a főnök „a fejlődésük végett” egyáltalán nem sürgős, kisebb munkákat is bízott rájuk. Klara naponta csak két órára találkozott Tamarával, aki már több mint egy éve dolgozott az objektumban, úgyhogy fesztelenül viselkedett a

foglyokkal. Sőt Klara úgy látta, hogy egyikükkel meglehetősen bizalmas viszonyban van, és könyveket hord neki, de mindig észrevétlenül cserélik ki őket. Ezenkívül Tamara ugyanitt, az intézetben, angol nyelvi tanulókörbe jár, ahol szabadok tanulnak, de foglyok tanítanak (persze ingyen, és ettől volt előnyös). Tamara hamar eloszlatta Klarának azt a félelmét, hogy ezek az emberek valamiféle szörnyűséget művelhetnek.

Végül maga Klara is szóba elegyedett egy fogollyal. Igaz, ez nem politikai bűnös volt, hanem csupáncsak *bitovik*, közönséges elítélt, amilyenből nagyon keveset tartottak Marfinóban. Ez az üvegfúvó Ivan szerencsétlenségére nagy mester – volt. Öreg anyósa azt mondta róla, hogy arany keze van, de még aranyabb torka: iszákos. Sokat keresett, sokat el is ivott, részeg fejjel ütötte-verte a feleségét, és garázdálkodott a szomszédokkal. De mindez semmi se lett volna, ha útja nem kereszteződik az Állambiztonsági Minisztériuméval. Egy rangjelzés nélküli, tekintélyes elvtárs beidéztette, és felajánlotta neki, hogy álljon munkába – háromezer rubeles illetménnyel, Ivan pedig olyan kis állásban dolgozott, ahol kevesebb fizetést kapott, de akkorddal többet is kihajtott. Megfeledkezett arról, kivel van dolga, és havi négyezret kért. Felelős beosztású beszélgetőtársa megtoldotta az ajánlatot még kétszázzal, de Ivan makacsul ragaszkodott a magáéhoz. Elengedték. Mindjárt az első munkabérfizetéskor leitta magát, és izgágáskodni kezdett az udvaron, de a rendőrség, amelyet korábban nem lehetett odahívni, most rögtön nagy csoporttal megjelent, és elvitte Ivant. Mindjárt másnap egy évet kapott a bíróságtól, a törvényszék után ugyanahhoz a rangjelzés nélküli vezetőhöz kísérték; ő megmagyarázta Ivannak, hogy a kijelölt helyen fog dolgozni, de nem kap fizetést. Ha ezek a feltételek nem elégítik ki, mehet a sarkvidékre – szenet bányászni.

Ivan most raboskodott, és minden alkalommal új, csodálatos formájú elektroncsöveket fújt. Az egyévi börtönbüntetés letelt, de a büntetett előélet megmaradt, és hogy ne tiltsák ki Moszkvából, nagyon megkérte az igazgatóságot: szabad emberként – ha csak másfél ezerért is – hagyják meg ezen a munkahelyen.

A saraskában senkit sem érdekelhetett ez az oly egyszerű, ilyen szerencsés kimenetelű történet – a saraskában olyan emberek voltak, akik ötven napot ültek a siralomházban, meg olyan emberek, akik személyesen ismerték a római pápát és Albert Einsteint. De Klarát megrázta ez a história. Kiderült, hogy „azt csinálnak, amit akarnak” – miként Ivan mondta.

A politikaiaktól idegenkedett, óvatosan, hivatalosan távol tartotta őket magától. De az üvegfúvó története hirtelen felkeltette fejében azt a gyanút, hogy ezek közt a sötétkék kezeslábast viselők között esetleg más egészen ártatlanok is akadnak. Ha pedig így van, akkor nem ítélt-e el valamikor ártatlan embert az ő apja is?…

De megint csak nem volt kinek feltenni ezt a kérdést: a családban nincs kinek, és a munkahelyén nincs kinek. Az Innokentyijjel való barátságának és annak a kirándulásnak nem volt folytatása, talán azért, mert a férfi Narával hamarosan megint külföldre utazott.

Ám az idén végre megjelent Klara életében egy jó barát – Ernszt Golovanov. Őrá sem a munkahelyén talált, a férfi irodalmi kritikus volt, és egyszer Gyinera vitte el a házukba. Nem valami dalia volt, éppen csak hogy nem alacsonyabb Klaránál, amikor pedig külön-külön álltak, még alacsonyabb termetűnek is látszott, szögletes törzsén szögletes homlok és fej ült. Alig volt ugyan idősebb Klaránál, nem éppen sportos alakú és pocakos lévén mégis már középkorúnak hatott. (A személyi igazolványa szerint, őszintén szólva, Szaunykin volt a családneve, a Golovanov álnév volt.) De azért olvasott, művelt, érdekes ember, és már az Írószövetség tagjelöltje is.

Klara egyszer a Kis Színházban volt vele. A *Vassza Zseleznova* ment. Az előadás bágyadt benyomást keltett. Kevesebb, mint fél ház előtt folyt. Valószínűleg éppen ez sújtotta le a színészeket. Unottan jöttek ki a színpadra, ahogy a tisztviselők a hivatalba járnak, és boldogok voltak, ha távozhattak. Ilyen csaknem üres nézőtér előtt megalázó volt játszani: a smink is, a szerepek is olyan időtöltésnek hatottak, amely felnőtt emberhez méltatlan. Úgy látszott, hogy a terem csöndjében, teljesen úgy, mint valami szobában, halkan mindjárt azt mondja valamelyik néző: „No, kedveseim, elég a szenvelgésből!” – és összeomlik az előadás. A színészek lealacsonyodása átragadt a nézőkre is. Mindenkire átragadt az az érzés, hogy valami szégyenletes dologban vesz részt, így hát kínos volt egymásra nézni. Ezért aztán a szünetekben is nagyon nagy volt a csönd, akár előadás alatt. A párok szinte suttogva beszélgettek, és nesztelenül járkáltak az előcsarnokban.

Klara meg Ernszt is így lépdelte végig az első felvonásközt. Ernszt mentegetőzött Gorkij helyett, és háborgott Gorkij nevében: így játszani méltatlan őt; szidta Zsarov népművészt, aki ma nyilvánvalóan ripacskodik, de még bátrabban szidalmazta a Kulturális Minisztérium általános

gyakorlatát, amellyel aláássa kitűnő realista hagyományú színházunkat és a néző bizalmát iránta. Ernszt nemcsak értelmesen, szabatosan írt, hanem értelmesen beszélt is, nem húzta szét és nem is nyelte el a mondatot még akkor sem, ha heveskedett.

Klara a második szünetben azt kérte, hogy maradjanak a páholyban. Azt mondta:

– Én azért unom Osztrovszkijt is, Gorkijt is, mert unom már a tőkének, a családi elnyomásnak ezt a leleplezését meg azt, hogy az öreg férfi fiatal nőt vesz feleségül. Unom ezt a harcot a kísértetekkel. Már ötven év, már száz esztendő elmúlt, de még mindig hadonászunk, mindig leleplezgetjük azt, ami nincs. Arról pedig, ami van – nem látunk színdarabot.

– Részben igaz. – Ernszt jóindulatú mosollyal és kíváncsian nézett Klarára. Nem csalódott benne. Ez a lány semmiképp sem bűvölte el az embert a külsejével, de nem lehetett unatkozni mellette. – Miről például?

Sem a szomszédos páholyokban, sem alattuk a földszinten nem ült senki. Klara lehalkította hangját, azon igyekezett: ne áruljon el államtitkot meg azt a titkot, hogy együtt érez ezekkel az emberekkel; elmondta Ernsztnek, foglyokkal dolgozik, akiket az imperializmus kutyái gyanánt festettek le neki, de amikor közelebbről megismerte őket, kiderült, hogy ilyenek és ilyenek. Még egy kérdés kínozza, válaszoljon rá Ernszt: ugye vannak köztük ártatlanok is?

Ernszt türelmesen végighallgatta, és komolyan felelt, mint olyasmire, amin már gondolkozott:

– Természetesen vannak. Ez minden javító-nevelő rendszerben elkerülhetetlen.

Klara nem fogta fel, milyen rendszerről is van szó, és a maga részéről nem gondolkozott el a dolgon, hanem mindjárt be akarta fejezni az üvegfúvó következtetésével:

– De akkor az sül ki belőle, Ernszt, hogy azt csinálnak, amit akarnak! Ez pedig szörnyű!

A teniszező lány erős keze ökölbe szorult a korlát bársonyán. Golovanov rövid ujjú kezét laposan csaknem a Klaráé mellé, de nem föléje tette; ilyen szabadosságot sosem engedett meg magának – véletlenül.

– Nem – magyarázta meg szelíden, de határozottan – nem „azt csinálnak, amit akarnak”. Ki „csinálja” ezt? Ki „akarja” ezt? A történelem. Maga és én néha szörnyűnek látjuk, de ideje már megszoknia, kedves Klara, hogy létezik a nagy számok törvénye. Minél nagyobb anyagban fejti ki hatását

valamely történelmi esemény, természetesen annál nagyobb az egyes – akár bírósági, akár taktikai, gazdasági vagy ideológiai – részlethibák valószínűsége. Fogjuk át ezt a folyamatot csupán fő vonásaiban, és ami a legfontosabb: higgyük el, hogy ez a folyamat elkerülhetetlenül szükséges. Hát igen, olykor igazságtalanság ér egyeseket. Úgy, hogy nem mindenki szolgál rá. És akik a fronton haltak meg? Vagy akik az ashabadi földrengéskor, teljesen értelmetlenül elpusztultak? Vagy a közlekedési balesetek áldozatai? Nő az utcai forgalom, nőni kell az áldozatok számának is? Az élet bölcsessége abban rejlik, hogy fejlődésében fogadjuk el és fogjuk fel az áldozatok számának elkerülhetetlen emelkedését.

Mi tagadás – ebben a magyarázatban is volt valami. Klara elgondolkozott.

Még kétszer szólt a csengő, és a nézők a terembe gyűltek.

A harmadik felvonásban Rojek művésznő, aki Vassza fiatalabb lányát alakította, úgy játszott, mint a kisangyal, és lassanként feldobta az előadást.

*

Jószerivel maga Klara sem volt tisztában azzal, hogy őt sem valahol valamilyen ártatlan ember érdekli – akik talán már régen elporladt a sarkkörön túl a Nagy Számok Törvénye szerint –, hanem az a barnaaranyszín arcú, világoskék szemű, legfiatalabb vákuumos, szinte kisfiú, jóllehet már huszonhárom éves. Rosztyiszlav szemében pedig az első találkozásuk óta nem aludt ki a boldog rajongás Klara iránt, amely állandó izgalomban tartotta a leányt, aki nem tudta számításba venni vagy bármivel is egybevetni azt, hogy a férfi lágerből érkezett, ahol két esztendeig nem látott nőt. Ő – életében először – elragadtatás tárgyának érezte magát.

Ez az elragadtatás egyébként nem kerítette hatalmába teljesen Klara szomszédját. A fiatalember ebben a remeteségben, csaknem szüntelenül villanyfény mellett, élte a maga kissé hebehurgya életét: hol – a vezetők elől elbújva – barkácsolt valamit; hol munkaidő alatt, lopva, angolul tanult; hol más laboratóriumokba telefonálgatott a barátainak, és futott a folyosóra, hogy találkozzék velük. Mindig lendületesen mozgott, és mindig, minden percben, kivált pedig a mindenkori jelen pillanatban úgy festett, hogy maradéktalanul leköti valami roppant érdekes dolog. A Klara iránti elragadtatása is egyike volt az ilyen roppant érdekes foglalatosságainak.

Eközben nem feledkezett meg arról, hogy törődjön a külsejével is: kezeslábasa, tarka nyakkendője alól mindig kilátszott valami kifogástalanul

fehér holmi. (Klara nem tudta, hogy ez volt az a bizonyos ingmell – Rosztyiszlav találmánya, a kincstári lepedő tizenhatod része.)

Azok a fiatalemberek, akikkel Klara a kinti világban találkozni szokott, kivált Ernszt Golovanov, már sokra vitték hivatali állásukban, s úgy öltözködtek, mozogtak, olyan kiszámítottan beszélgettek, hogyne járassák le magukat. Rosztyiszlav szomszédságában pedig úgy érezte Klara, hogy könnyűvé válik, hogy pajkoskodni szeretne. Egyre növekvő rokonszenvvel, titokban figyelgette. Sehogy sem akarta elhinni, hogy éppen ő – és a jámbor Zemelja – az imperializmusnak az a láncos kutyája, akitől Sikin őrnagy mindenkit óva int. Nagyon szerette volna éppen Rosztyiszlavról megtudni, milyen gonoszságáért büntették meg. Sokáig kell-e még raboskodnia? (Az, hogy nőtlen – világos volt.) Tőle magától nem merte megkérdezni, mert azt képzelte, hogy az ilyen kérdések okvetlenül sokkolják az embert: feléleszti előtte utálatos múltját, amelyet le akar rázni magáról, hogy megjavuljon.

Eltelt még két hónap. Klara már teljesen összeszokott mindenkivel, számos alkalommal őelőtte is nyíltan beszélgettek mindenféle semmiségről, amelyek nem érintették a munkát. Rosztyiszlav kileste, hogy Klara az esti ügyeletkor, a foglyok vacsorája idején egyedül marad a laboratóriumban, és azóta mindig épp ekkor járt vissza – hol egy-egy ottfelejtett holmiért, hol azért, hogy a csendben a munkájával foglalkozgasson.

Klara ezek alatt az esti visszajövetelek alatt elfelejtette az operatív meghatalmazott minden előzetes figyelmeztetését…

Tegnap este valahogy magától megszakadt az a lendületes beszélgetés, amelytől, mint a vad árvíz nyomásától, leomlanak azok a szánalmas válaszfalak, amelyeket emberek emelnek.

Ennek a fiatalembernek semmiféle utálatos múltat nem kellett a jövőben leráznia. Őneki csak az a potyára tönkretett ifjúsága meg az a mohó vágya volt, hogy megtudjon és kipróbáljon mindent, amire eddig nem volt módja.

Kiderült, hogy egy Moszkva környéki faluban, a csatornánál lakott az édesanyjával. Épp csak elvégezte a tízosztályos iskolát, amikor az amerikai követség a falujukban nyaralót bérelt. Ruszka és két pajtása eléggé vigyázatlanok (no meg kíváncsiak is!) voltak ahhoz, hogy kétszer az amerikaiakkal horgásszanak. Úgy festett a dolog, hogy Ruszka mindent szerencsésen megússzik: felvették a moszkvai egyetemre, de szeptemberben letartóztatták – titokban, úgyhogy az anyja sokáig nem tudta, hová lett. (Az Állambiztonsági Minisztérium alighanem mindig igyekszik úgy letartóztatni valakit, hogy az illető semmit se dughasson el, és a

hozzátartozói ne kaphassanak tőle se jelszót, se jelet.) A Lubjankában ültették le (Klara még e börtön nevét is Marfinóban hallotta először). Megkezdődött a nyomozás. Rosztyiszlavból azt igyekeztek kiszedni: milyen megbízást kapott az amerikai kémszervezettől, és milyen titkos találkozóhelyen kellett átadnia a szerzett anyagokat. Ahogy Ruszka kifejezte magát – akkor még ostoba borjú volt: csak állt tanácstalanul, és sírt. Egyszer csak csoda történt: a Lubjankából, ahonnan szépszerével senkit sem szoktak kiengedni – Ruszkát kiengedték.

Ez még negyvenötben volt. Itt hagyta félbe tegnap.

Klara egész éjjel izgatott volt Rosztyiszlav megkezdett történetétől.

Ma, napközben, fittyet hányva az éberség, sőt az illendőség elemi szabályainak, nyíltan leült Rosztyiszlav mellé, a férfi halkan duruzsoló kis szivattyújához, és folytatódott köztük a beszélgetés.

Az ebédszünetre már olyanok lettek, mint a gyermekek, akik felváltva harapnak bele egy nagy almába. Már furcsának találták, hogy olyan sok hónapig nem beszélgettek. Alig tudták kibeszélni magukat. Türelmetlenül Klara szavába vágva, Ruszka még a kezét is megérintette – és a lány nem talált ebben semmi rosszat. Amikor pedig a szünetben mindenki elment, egyszeriben új értelmet kapott az, hogy egymáséhoz ért a válluk és a kezük. Klara közvetlenül maga előtt látta az érte epekedő fényes, világoskék szempárt.

Rosztyiszlav el-elcsukló hangon azt mondta:

– Klara! Ki tudja, mikor ülünk így együtt? Nekem ez csuda! Rajongok magáért! – (Már a lány kezét szorongatta, simogatta.) – Klara! Talán egész életemen át börtönben kell sínylődnöm. Tegyen boldoggá, hogy bármelyik magánzárkában melegíthessen ez a perc! Hadd csókoljam meg!!!

Klara istennőnek érezte magát, aki alászáll a tömlöcbe arabhoz.

Rosztyiszlav magához húzta, és pusztító erejű csókot nyomott a szájára: a megtartóztatástól elgyötört fogoly csókját. És a lány – viszonozta…

Végül kóválygó fejjel, felajzottan elszakította magát, hátrahajolt.

– Menjen el… – kérte.

Rosztyiszlav felállt, és imbolyogva állt előtte.

– Egyelőre… most menjen el! – követelte Klara.

A férfi megingott. Aztán engedelmeskedett. A küszöbön szánalmasan, esdekelve visszafordult Klara felé – aztán mintha kilódították volna az ajtón.

Nemsokára mind visszajöttek az ebédszünet után.

Klara nem merte ráemelni a szemét sem Ruszkára, sem senki másra. Fellángolt benne – egyáltalán nem a szégyenérzet, de ha öröm, akkor valami nyugodt öröm.

Hallotta: bizonyos foglyoknak engedélyezték, hogy karácsonyfát állítsanak.

Három óra hosszat mozdulatlanul ült, csak az ujjait mozgatta: színes pévécéhuzalokból kis kosarat font – ajándékul a karácsonyfára.

Az üvegfúvó Ivan meg a beszélőről visszatérve két mulatságos, puskás üveg ördögfiókát fújt, üvegpálcikákat ketreccé kapcsolt össze, abba meg, ezüstszálra, szomorúan meg-megcsendülő, ugyancsak üvegből való, fényes holdat függesztett fel.

46. A Szent Grál vára

Egy fél napon át alacsony, homályos ég terült Moszkva fölé, de nem volt hideg. Ebéd előtt pedig, amikor a hét fogoly kiszállt a világoskék autóbuszból a saraska kicsiny sétálóudvarán, szállingózni kezdtek az első türelmetlen hópelyhek.

Egy ilyen hókristály, egy szabályos hatágú csillagocska Nyerzsin a fronton viselt, vörösre fakult, ócska köpenyének ujjára is hullt. Nyerzsin megállt az udvar közepén, és mélyen beszívta a levegőt.

Susztyerman főhadnagy, aki éppen ott tartózkodott, figyelmeztette, hogy most nincs sétaidő, tehát be kell mennie az épületbe.

Ez bosszantó volt. Nem akaródzott, meg egyszerűen lehetetlen volt bárkinek is elmondania a beszélőn elhangzottakat, nem akart senkivel közölni semmit vagy keresni bárkinek az együttérzését. Nem akaródzott sem beszélni valakinek, sem hallgatni valakit. Szeretett volna egyedül lenni és nagyon lassan keresztülhúzni magán mindazt a bensőségest, amit onnan hozott, amíg még szerte nem foszlik, emlékké nem válik.

De éppen az egyedüllét hiányzott a saraskában, mint mindenféle lágerben. Mindig mindenütt cellák meg rabszállító vagonok fülkéi vannak, meg marhavagonok meg lágerek barakkjai meg kórtermek – és mindenütt emberek, idegenek és közeliek, finomak és gorombák, emberek.

Nyerzsin az épületbe lépve (a foglyok számára külön bejárat volt: lefelé vezető deszkalépcső, majd alagsori folyosó) megállt és elgondolkozott – merre is menjen?

És ki is gondolta.

A hátsó lépcsőn, melyen szinte senki se járt, elhaladt az ott egymásra dobált törött székek mellett, és a második emelet vakpihenőjére, felfelé indult.

Ezt a pihenőt jelölték ki műterem gyanánt Kondrasov-Ivanov festőnek. A saraska fő munkájához semmi köze se volt; úgy tartották itt, mint valami jobbágypiktort: a Különleges Technikai Osztály előcsarnokai és termei tágasak voltak, és megkövetelték, hogy képekkel díszítsék őket. Kevésbé tágas, de annál több volt Foma Gurjanovics miniszterhelyettes és a hozzá közelálló munkatársak saját lakása, és még sürgetőbb szükségesség volt mindezeket a lakásokat nagy, szép képekkel díszíteni – ingyen.

Igaz, Kondrasov-Ivanov nem valami jól elégítette ki ezeket az igényeket: nagyméretű és ingyenképeket festett ugyan, de nem szépeket. Azok az ezredesek és tábornokok, akik odahajtattak, hogy megtekintsék képtárát, hasztalan próbálták megmagyarázni neki, milyen színekkel, hogyan kell festeni, így hát sóhajtva elvitték azt, ami van. Ezek a képek egyébként, aranyozott rámába illesztve, sokkal jobban mutattak.

Nyerzsin a bejáratnál elhaladt a Különleges Technikai Osztály előcsarnoka számára megrendelt, már kész, *A. Sz. Popov megmutatja Makarov tengernagynak az első vezeték nélküli távírót* című, nagyméretű kép mellett, kifordult az utolsó lépcsőszakaszra, és még mielőtt magát a művészt megpillantotta volna, meglátta egyenesen fent, a vakfalon, a mennyezet alatt a *Csonka tölgy*et, ezt a két méter magas, szintén kész képet, amelyet azonban egyetlenegy megrendelő sem akart elvinni.

A lépcsőház falain más vásznak is függtek. Némelyik kép festőállványra volt erősítve. Ide két ablak adott fényt – az egyik északról, a másik nyugatról. Ugyanide, a lépcsőpihenőre szolgált a *Vasálarc* rózsaszínű függönnyel letakart, rácsos kis ablaka is, amelyen nem lehetett kilátni Isten szép világára.

Semmi más nem volt itt, még szék sem. Ehelyett két fahasáb, egyik magasabb, a másik alacsonyabb.

Habár a lépcsőházat rosszul fűtötték, és itt a hideg nyirkosság, Kondrasov-Ivanov vattakabátja a padlón hevert, ő maga, a hosszú ember meg szálegyenesen állt, és mintha nem fázott volna, holott keze-lába kinyúlt a kicsi kezeslábasból. A jókora pápaszem, amely megnagyobbította és szigorúbb á tette az arcát, szilárdan kapaszkodott Kondrasov fülébe, és alkalmazkodott állandó, hirtelen fordulásaihoz. Tekintete a képre szegeződött. Az ecsetet és a palettát leengedett kezében tartotta.

Ahogy meghallotta az óvatos lépéseket, hátrapillantott.

Szemük találkozott, de még mindkettejüket tovább foglalkoztatta, amin eddig gondolkoztak.

A művész nem örült volna más látogatónak – most magány és csönd kellett neki.

De annál jobban megörült őneki. És egy csöppet sem alakoskodva, de kitörő lelkesedéssel – ez volt a szokása – felkiáltott:

– Gleb Vikentyics?! Kerüljön beljebb!

És vendégszeretően széttárta mind a két kezét, amelyekben az ecsetet meg a palettát fogta.

A jóság ellentmondásos tulajdonsága a művésznek: táplálja is a képzeletet, de fel is borítja életrendjét.

Nyerzsin elfogódottan, zavartan állt az utolsó előtti lépcsőfokon.

Szinte suttogva mondta, mintha attól tartana, hogy felébreszt itt egy harmadik valakit:

– Nem, nem, Ippolit Mihalics! Azért jöttem, hogy hallgassak itt egy kicsit, ha lehet…

– Persze hogy lehet, persze, természetesen! – mondta bólogatva, ugyanolyan halkan a művész, talán már a szemén észrevette vagy eszébe jutott, hogy Nyerzsint beszélőre vitték. És hátralépett, mintegy meghajolt, és ecsetjével meg palettájával az egyik kis hasábra mutatott.

Nyerzsin felfogta köpenyének alját, amelyet sikerült megmentenie a körülnyírástól a lágerben, leereszkedett a hasábra, hátradőlt, a korlát esztergályozott bábjainak, és nem gyújtott rá, pedig nagyon szeretett volna rágyújtani.

A művész a festménynek ugyanarra a helyére meredt. Hallgattak…

Nyerzsinben kellemesen, finoman sajgott a felesége iránt felébredt érzés.

Mintha csupa drága hímpor volna ujjainak az a helye, amellyel búcsúzóul az asszony kezét, nyakát, haját érintette.

Éveken át anélkül élsz, ami megadatott a férfiembernek ezen a földön.

Meghagyták neked az értelmet (ha ugyan szorult beléd). A meggyőződést (ha ugyan megértél hozzá). És torkig a gondoskodást – a közjóról. Úgy fest, athéni polgár vagy, eszményi ember.

De tested – nincs.

És a nő szerelme, amelytől meg vagy fosztva, mintha egymaga többet érne, mint az egész világ.

És az egyszerű szavak:

– Szeretsz?

– Szeretlek! Hát te? – amelyeket ott tekintetek és alig mozgó ajkak mondtak ki, e pillanatban csendes ünnepi csengéssel töltik el a lelket.

Gleb most sem tudta volna elképzelni vagy feleleveníteni feleségének egyetlen hibáját sem. Úgy látszott: csupa jó tulajdonságból van összeszőve. Meg hűségből.

Kár, hogy nem merte mindjárt a beszélő elején megcsókolni. Azt a csókot pótolni most már sehogy sem lehet.

A felesége szája elszokott ettől, és gyönge. És milyen kimerült az asszony! És hogy beszélt a válásról? Mint az üldözött vad!

Válás a törvény előtt? Gleb kíméletlenül széttépte volna a hivatalos papírt. Egyáltalán mi köze az államnak a lelkek szövetségéhez? Meg akár a testek szövetségéhez?!

De mivel eléggé megverte az élet, tudta, hogy a dolgoknak és az eseményeknek megvan a maguk kérlelhetetlen logikája. Az emberek a mindennapi cselekedeteikben még csak nem is álmodják, mennyire teljesen ellenkező következmények származnak tetteikből. Itt van Popov – amikor feltalálta a rádiót, gondolta-e, hogy közhasználatú csecsebecsét készít, hangosan beszélő gyötrelmet a gondolkozó magányosoknak? Vagy a németek: átengedték Lenint, hogy széthulljon Oroszország, harminc év múlva pedig megkapták Németország kettéosztását?! Vagy Alaszka. Úgy látszott: micsoda baklövés volt, hogy potom pénzért eladták – de most szovjet tankok szárazföldön nem mehetnek Amerikába! Ilyen jelentéktelen tény dönti el a bolygó sorsát.

Vagy itt van Nagya. Elválik, hogy elkerülje az üldözést. Ha pedig elválik, maga sem veszi észre, máris férjhez megy.

Gyűrűtlen ujjának utolsó integetésétől valahogy elszorult a szíve: pontosan így vesznek búcsút – örökre…

Nyerzsin némán ült, ült – a beszélő utáni túláradó boldogság, amely még az autóbuszban is majd szétfeszítette, lassanként leapadt: kiszorította a komoran józan megfontolás. De ez kiegyensúlyozta gondolatait is, úgyhogy kezdett visszabújni a megszokott fogolybőrébe.

„Neked illik itt lenni” – mondta a felesége.

Őhozzá illik, hogy börtönben legyen!

Ez igaz.

Voltaképp egyáltalán nem sajnálja a leült öt esztendőt. Még el sem távolodott tőlük, máris a maga szempontjából érdekesnek, az élete számára nélkülözhetetlennek tartotta őket.

Ugyan hát honnan lehetne jobban látni az orosz forradalmat, mint azon a rácson át, amelyet ez a forradalom épített be a falba?

Vagy hol lehetne jobban megismerni az embereket, mint itt?

És saját magát?

Hány ifjonti ingadozástól, hány helytelen irányba való nekiiramodástól óvta meg a börtön előre kiszabott, egyetlen vasösvénye!

Ahogy Szpiridon mondja: „A szabad akarat drága kincs, de ördögök őrzik.”

Vagy itt van ez az ábrándozó, akinek semmi érzéke sincs a kor gúnyolódása iránt – mit vesztett ő azzal, hogy börtönbe került? Mondjuk, nem mászkálhat festékesdobozzal Moszkva környékén. Hát mondjuk, nem szedhet az asztalára csendéletnekvalót. Kiállítások? Hisz nem tudott rendezni magának egy kiállítást sem, és ötven év alatt egyetlenegy képet sem állított ki rendes teremben. Pénz a képekért? Odakint sem kapott soha egy fityinget sem. Barátságos látogatók? Itt alighanem többre tesz szert. Műterem? A kinti világban még egy ilyen hideg lépcsőpihenője sem volt. A lakása egyben műterme is volt – folyosóhoz hasonló hosszú, keskeny szoba. Hogy nekiláthasson a munkának, széket székre dobált, összecsavarta a matracot, úgyhogy a látogatók azt kérdezgették: „Költözik?" Csak egyetlen asztaluk volt, így hát valahányszor kirakott rá egy csendéletet – a kép befejezéséig feleségestül széken ebédelt.

A háború alatt nem volt olaj a festékhez – kiváltotta hát a napraforgóolaj-fejadagját, és abban oldotta fel. Az élelmiszerjegyekért szolgálni kellett: egy vegyi hadosztályhoz küldték, hogy fesse meg a harci és a politikai kiképzésben kitűnt tanulólányok portréját. Tíz ilyen arcképet rendeltek meg, de ő a tíz kitűnő tanulólány közül kiválasztott egyet, és azt agyongyötörte a hosszú ülésekkel. Mégis egyáltalán nem úgy festette meg, ahogy a parancsnokságnak kellett volna: senki sem akarta elvinni a portrét, amelynek az volt a címe: *Moszkva negyvenegyben*.

Pedig a negyvenegyes év ott volt ezen a portrén. A lány mustárgáz elleni öltözéket viselt. Dús, rézvörös haja mindenfelé kicsúszott a tábori sapka alól, és nyugtalan körvonalban fogta körül a fejét. Fel volt vetve a feje, eszelős szemével valami szörnyűt, valami megbocsáthatatlant látott. De nem lányosan ernyedt volt az alakja! Harcra kész kezét a gázálarc szíján tartotta, a fekete-szürke, mustárgáz elleni öltözet pedig kemény redőkben tört meg, és ezüstös csík gyanánt csillogott a törés felületén – tisztára a lovagkor páncéljának hatott. A nemes lelkület, a keménység és a bosszúvágy találkozott, és rávésődött ennek a határozott kalugai komszomolkának az arcára, aki egyáltalán nem volt szép, de akiben Kondrasov-Ivanov meglátta az orléans-i szüzet!

Úgy látszik, mindez közel állt az egész „Nem felejtünk!" és „Nem bocsátunk meg!"-hez, de túllőtt a célon, valami olyasmit mutatott, amit már nem lehet irányítani – és a képtől mindenki megijedt, nem vitték el, egyszer sem állították ki sehol, évekig ott állt a művész szobácskájában, a falnak fordítva, és úgy állt ott egészen letartóztatása napjáig.

Danyiil, Leonyid Andrejev fia regényt írt, és összehívta két tucat barátját, hogy hallgassák meg. Irodalmi csütörtök a tizenkilencedik század stílusában… Ez a regény minden egyes hallgatójának huszonöt évi javító munkatáborba került. A lázító regény hallgatója volt Kondrasov-Ivanov, a dekabrista Kondrasov dédunokája is, azé a Kondrasové, akit húsz esztendőre ítéltek felkelésért; annak a francia nevelőnőnek megható szibériai odautazása tette híressé, aki beleszeretett.

Igaz, Kondrasov-Ivanov sosem került lágerbe, hanem közvetlenül azután, hogy aláírta a bíróság ítéletét, Marfinóba vitték, és elrendelték, hogy képeket fessen, havonta egyet, ahogy Foma Gurjanovics eléje szabta. Kondrasov az elmúlt év tizenkét hónapja alatt a most itt szétaggatott és a már elszállított képeket festette. És hogy ötven esztendő lévén mögötte, huszonöt meg előtte, nem élt, hanem szárnyalt ez alatt a nyugodt börtönév alatt; nem tudta, adatik-e még egy másik ilyen. Észre se vette, mit adnak ennie, milyen ruhát löknek oda, mikor – a többieké között – megszámolják a fejét.

Itt meg volt fosztva attól, hogy találkozhasson és beszélgethessen más művészekkel. És attól, hogy nézhesse mások képeit. És attól, hogy a vámhivatalon keresztüljutott albumok alapján megtudhassa, hogyan is van ott, és merre fejlődik a nyugati festészet.

De bármerre fejlődött is – semmi köze sem lehetett Kondrasov-Ivanov munkájához, nem is hathatott rá, mert ebben a mágikus ötszögben, ahol minden feltárul és teremtődik, mind az öt csúcs egyszer s mindenkorra foglalt volt: két csúcs – a rajz és a szín, ahogy csak ő láthatta, két csúcs – a Világjó és a Világrossz, az ötödik pedig – maga a művész.

Nem térhetett vissza azokhoz a tájakhoz, amelyeket valamikor látott, és kezével nem szedhette újra össze azokat a csendéletnekvalókat félhomályos cellákban – úgyhogy most emlékezetből festette meg a korábban meg nem festett tájképeket és csendéleteket.

Ezek közül a csendéletek közül egy – az egyiptomi négyszög arányában, vagyis négy az öthöz arányban (Kondrasov elsőrendű jelentőséget tulajdonított az oldalak arányának), és most ott függött Mamurin ablaka mellett. Kondrasov lépcsőpihenőjének felén élére állítva egy fényesre tisztított, kerek réztálca volt elhelyezve. Közönséges tálca volt, de Kondrasov úgy fogta fel, hogy ez egy vitéz tündöklő pajzsa. És mellette egy, piciny bemélyedéseiben sötét fémkorsó állt – nem bornak, inkább csak friss víznek való. A hátsó falon aranysárga brokát csüngött (most különösen

vonzódott Kondrasov a sárga valamennyi árnyalatához), és úgy fogta fel a művész, hogy ez a Láthatatlan palástja. Ennek a három tárgynak az összekapcsolásában volt valami, ami a bátorság szellemét sugallta, és arra buzdította az embert, hogy ne hátráljon.

(Egyetlenegy ezredes sem vitte el ezt a csendéletet, mind ragaszkodott ahhoz, hogy a tálcát lapjával fektesse le Kondrasov, és legalább egy kettévágott görögdinnyét tegyen rá.)

Kondrasov egyszerre több képet festett, félbehagyta őket, majd visszatért hozzájuk. Egyet sem vitt addig a fokig, amely a tökély érzését adhatta volna. Még azt sem tudta pontosan, hogy van-e ilyen fok. Akkor szokta félbehagyni őket, amikor már nem különböztetett meg rajtuk semmit, amikor hozzájuk szokott a szeme. Akkor szokta félbehagyni őket, amikor minden egyes visszatértekor egyre kisebb és kisebb apróságokkal volt képes tökéletesíteni, sőt gyakran azt vette észre, hogy már csak ront, nem pedig javít rajtuk.

Abbahagyta, a fal felé fordította őket, és rájuk rántott valami függönyfélét. A képek elszakadtak, eltávolodtak tőle, amikor pedig friss szemmel ismét jól megnézte őket, majd minden ellenérték nélkül, egyszer s mindenkorra a dölyfös fényűzés közepére kerültek – a búcsúlelkesedés majd szétvetette a művészt. Ám ne lássa őket többé senki sem, azért mégiscsak ő festette valamennyit!

…Nyerzsin – immár csupa figyelem – most nézegetni kezdte Kondrasov legutolsó képét.

Téli patak foglalta el rajta a főhelyet. Hová folyt a patak, szinte érthetetlen volt: egyáltalán nem folyt sehová, a felszínén már-már beállt a jég. Ahol sekélyebb volt a patak, fahéjbarna árnyalat – a medrét borító lehullott levelek visszfénye sejlett. Mind a két kis parton foltokban az első hó hevert, közöttük pedig fonnyadt, barna fű meredezett felfelé. A rajta maradt, de már olvadó hószemcséktől nedves, alig érzékelhetően párálló két fehérfűzbokor nőtt az egyik part mellett. De nem ez volt a legfontosabb, hanem a beálló patak hideg vize. Teltsége, mélysége volt. Áttetsző, ólomszürke és nagyon hideg. Magába szívta és tartotta az egyensúlyt az ősz és a tél között. Sőt még másfajta egyensúlyt is.

Épp erre a képre meredt most a létrehozója.

Megmásíthatatlan törvénye van az alkotásnak; Kondrasov régen jól ismerte, meg is próbált szembeszállni vele, de újra meg újra, gyámoltalanul engedelmeskednie kellett. Ez a törvény a következő: semminek, amit eddig

csinált, nincsen súlya, nem számít, semmiféle érdemet nem szerzett létrehozójának. Csak az az egyetlen, amit ma festett, csakis az minden élettapasztalatának középpontja, képességeinek és eszének tetőfoka, tehetségének próbaköve.

De nem sikerült!

A korábbiak közül egy sem sikerült úgy igazában, de a korábbi kétségbeesést mind elfelejtette; most ez az egyetlenegy – az első, amelyen megtanult festeni igazán – nem sikerült, hiába élte hát le az egész életét, és tehetsége sem volt soha semmilyen!

Itt van ez a víz – telt is, hideg is, mély is, mozdulatlan is, de semmit sem ér az egész, ha nem érzékelteti a természet legmagasabb szintézisét. A megértésnek, a megnyugvásnak, a mindent egyesítésnek ezt a szintézisét saját végső érzéseiben sohasem találta meg Kondrasov, de ismerte a természetben, és fejet hajtott előtte. Tehát: érzékelteti ez a víz a legmagasabb rendű megnyugvást vagy sem? Szinte senyvedt, és már-már lemondott arról, hogy megértse – érzékelteti vagy nem?!

– Tudja, Ippolit Mihalics, alighanem kezdek egyetérteni magával: ezek a helyek mind, mind Oroszország.

– Nem a Kaukázus? – fordult feléje gyorsan Kondrasov-Ivanov. A szemüvege meg sem rezdült az orrán, mintha odaöntötték volna.

Ez a kérdés, bár Kondrasov korántsem ma tette fel először, szintén nem nélkülözte a fontosságot. Sokan értetlenül elfordultak tájképeitől: nem orosznak, hanem kaukázusinak – túlságosan magasztosnak, túlságosan emelkedettnek – látták őket.

– Teljes mértékben lehetnek ilyen helyek Oroszországban is – erősítette meg mind magabiztosabban Nyerzsin. Felállt a hasábról, és járkálni kezdett: a *Szokatlan nap reggelé*t és más tájképeket nézegetett.

– No persze! No persze! – mondta a művész, és a fejét csóválgatta. Nemcsak lehetnek Oroszországban, hanem vannak is. Elvinném, hogy lássa őket, de börtönőrkíséret nélkül! Értse meg, a közönség Levitan hatása alá került. Levitan nyomán megszoktuk, hogy egy kicsit szegényesnek, szerényen kellemesnek, megalázottnak tartsuk a mi orosz természetünket. De ha a mi természetünk olyan, akkor mondja, honnan kerülnének elő nálunk az önégetők? A lázadó sztrelecek? Első Péter? A dekabristák? A népakaratosok?

– Ez az! – szólt Nyerzsin. Tetszett neki. – Ez igaz. De bárhogyan is, Ippolit Mihalics, mégsem értem, miért szereti szenvedélyesen a szélsőséges

művészi formákat. Itt van például ez a csonka tölgy. Miért áll okvetlenül sziklaszakadéknál? Alatta persze feneketlen mélység tátong, maga kevesebbel nem éri be. És az ég… nemcsak hogy viharfelhők vannak rajta, hanem egyáltalán sosem ismert napot, olyan ez az égbolt. És itt végigszáguld minden orkán, amely csak fújt valahol kétszáz év alatt; a tölgy gallyait megcsavarták, a tölgyfát karmukkal próbálták a sziklából kiszakítani. Tudom, maga Shakespeare-követő: ha már gonoszság, akkor a legszörnyűbb legyen. Csakhogy ez már elavult, statisztikai értelemben ilyen csapás ritkán sújt le valakire. Nem kellenek azok a nagy kezdőbetűk a „jó” és a „rossz” szóba…

– Ez képtelenség!!! – mondta haragra gyúlva a művész, és megmegrázta hosszú kezét. – Mi avult el?! A gonoszság elavult??? Hiszen csak a mi korunkban mutatkozott meg először igazán, Shakespeare idejében még csak gyermeki szórakozás volt. Nemcsak nagy, hanem négyemeletes betűk kellenek a Jó és Rossz elejére, meg az, hogy vibráljanak, mint a világítótorony! Mert eltévedtünk az árnyalatokban! Statisztikailag ritkán? Hát nézzük közülünk akármelyiket! És hány milliónyian vagyunk?!

– Általában így van… – mondta Nyerzsin, de megcsóválta a fejét. Ha a lágerben azt ajánlják, hogy a maradék lelkiismeretünket is adjuk el húsz deka fekete kenyérért… De ezt valahogy zajtalanul, nem valami feltűnően csinálják…

Kondrasov-Ivanov még jobban felegyenesedett, még jobban, teljes, nem mindennapi magasságában kihúzta magát. Még egyszer felfelé és előrenézett, mint Egmont, amikor kivégzésre kísérték.

– De soha semmilyen lágernek sem szabad megtörni az ember lelkierejét.

Nyerzsin gonoszkodó józansággal, gúnyosan mosolyogva felelt:

– Nem volna szabad, de talán mégis megtöri! Maga még nem volt táborokban, ne ítéljen hát! Maga nem tudja, hogyan ropogtatják ott a csontocskáinkat. Oda ilyenként kerülnek az emberek, kijönni pedig ha egyáltalán kijönnek – egészen másmilyenek jönnek ki; rájuk sem lehet ismerni. Mert köztudomású, hogy a lét határozza meg a tudatot.

– Ne-em!!! – kiáltotta Kondrasov-Ivanov, és kinyújtotta hosszú kezét, mintha rögtön birokra akarna kelni az egész világgal. – Nem! Nem! Nem! Hiszen ez megalázó lenne! Minek akkor élni is? És miért vannak akkor – erre válaszoljon – olyan szerelmes asszonyok, akik a távollét alatt is hűségesek maradnak? Hiszen a lét azt követeli, hogy hűtlenek legyenek! És miért különbözőek az emberek, akár egyforma körülmények közé, akár

ugyanabba a lágerbe kerülnek is? Még nem tudom, mi kit, ki mit formál: az élet-e az embert vagy a nemes lelkű, erős ember – az életet!

Nyerzsin nyugodtan magabiztos volt, ami saját élettapasztalatának az örökifjú idealista fantasztikus elképzelései szembeni fölényét illeti. De lehetetlen volt a festő felháborodásában nem gyönyörködni.

– Az emberbe születésétől fogva beleoltatott bizonyos Lényeg! Ez mintegy az ember magva, ez az énje! Semmiféle külső lét nem határozhatja meg! Ezenkívül minden egyes ember magában hordja a Tökéletesség Képmását, amely néha elhomályosodik, de néha oly fényesen előtűnik! És eszébe juttatja az embernek – lovagi kötelességét!

– Igen, és még valamit! – folytatta a tarkóját vakargatva Nyerzsin, időközben visszaült a hasábra. – Miért vannak magánál olyan gyakran lovagok és lovagi kellékek? Alighanem túllép minden mértéket, bár persze, ez tetszik Mitya Szologgyinnak. Magánál a légvédelmis lány lovag, magánál a réztálca – lovagi pajzs!…

– Mi-i? – kérdezte meglepődve Kondrasov. – Magának nem tetszik? Túllépek minden mértéket! Hahaha! – Hatalmas kacajra fakadt, úgyhogy az egész lépcsősor visszhangzott kacagásától, akár a szikla. És mintha lóról pikával döfné le Nyerzsint, feléje bökött a kezével, amelynek hegye az ujja volt. – Hát *kik* száműzték a lovagokat az életből? Azok, akik szeretik a pénzt meg a kereskedelmet! Akik szeretik a tobzódó tivornyákat! És kik hiányoznak korunkból?! A párttagok? Nem, tisztelt uram – a lovagok hiányzanak! A *lovagok* idejében nem voltak gyűjtőtáborok! És gyilkosok sem voltak!

Hirtelen elhallgatott, és egész lóhátas magasságából szelíden leguggolt a vendég mellett, és meg-megvillantotta szemüvegét, és suttogva azt kérdezte:

– Megmutassam?

Mindig így szoktak végződni vitái a festőkkel! – Persze! Mutassa meg!

Kondrasov teljes magasságában felegyenesedett, valahová a sarokba lopódzott, előhúzott egy vakrámára szögezett kis vásznat, és – szürke hátoldalával tartva Nyerzsin felé – odavitte.

– Ismeri Parsifalt? – kérdezte egy kissé fojtott hangon.

– Valami összefüggés van közte és Lohengrin között.

– Lohengrin apja. A Szent Grál-kehely őrzője. Éppen ezt a pillanatot képzelem el. Ez a pillanat minden egyes ember számára lehetséges, amikor hirtelen először pillantja meg a Tökéletesség Képmását…

Kondrasov lehunyta a szemét, behúzta és beharapta a száját.

Ő maga is nekikészülődött.

Nyerzsin csodálkozott: miért olyan kicsi az, amit mindjárt megpillant.

A művész felnyitotta szemhéját.

– Ez csak vázlat. Életem legfőbb képének vázlata. Azt a képet bizonyára sohasem festem meg. Ez az a pillanat, amikor Parsifal először látja meg a Szent Grál várát!

Azzal megfordult, hogy a festőállványra, Nyerzsin elé tegye a vázlatot. Ő maga már állandóan csakis ezt a vázlatot nézte. És a szeméhez emelte kifordított kezét, mintha védekezni akarna az onnan jövő fény ellen. Majd hátrált, hátrált, hogy jobban átfoghassa tekintetével a látványt; az első lépcsőfokon megtántorodott, és kis híján lezuhant.

A kép magassága kétszerte nagyobbra volt tervezve, mint a szélessége. Ék alakú hasadék két összehajló hegyszakadék között. Mindkét szakadékon, jobbról és balról, egy kissé beleérnek a képbe az áthatolhatatlan őserdő legszélső fái. És valami kúszópáfrányok, valamilyen ellenséges, tapadós, rút bokrok tapadnak rá a szakadékok legszélére, sőt meredek falaira is. Balról fent, az erdőből fényes, szürke paripa közeledik egy sisak formájú fejrevalós, bíborpalástos lovaggal. A paripa nem ijed meg a feneketlen mélységtől, csak egy kissé felemeli az egyik mellső lábát a meg nem tett, utolsó lépésben, készen arra, hogy – a lovag akarata szerint – hátráljon egy kicsit, aztán átlendüljön – futja az erejéből, hogy átrepüljön a szakadékon, akárha szárnya volna.

De a lovag rá se néz a lova előtt tátongó mélységre. Zavartan, ámulva oda, az előttünk nyíló messziségbe néz, ahol az égbolt egyre felsőbb régióiban narancssárga ragyogás ömlik szét, amely talán a Napból, talán még a Napnál is tisztább valamitől sugárzik, amelyet azonban elföd előlünk a vár. A láthatatlan Szuper-Nap dicsfényében áll a Szent Grál galambszürke vára – maga is csupa kiszögellés, kis torony lévén, kiszögelléses hegyből nő ki; alulról is lehet látni, a sziklák, a páfrányok, a fák között, a törésben is, ahogy tűhegyesen, a kép egész magasságában, az égbolt zenitjéig emelkedik; nem pedánsan valószerű, hanem egy kicsit hullámzó, mintha felhőkből szőtték volna össze, kusza, de mégis sejteni lehet a várat, a nem e világi tökély részleteiben.

47. Három nullás beszélgetés

Az ebédszünetre szóló csengő hangja elhallatszott a papnevelde-saraska minden zugába, eljutott a távoli lépcsőpihenőre is.

Nyerzsin sietett a levegőre.

Bármennyire szűkre szabták a séta közös területét, Nyerzsin szeretett olyan ösvényt törni magának, amelyen nem járt mindenki – ahogy a cellában –, három lépés előre és vissza volt az ösvény, de csak ő járt rajta. Így próbálta megszerezni a sétákon a magány és az önállóság kurta üdvét.

Nyerzsin elnyűhetetlen tüzérköpenye alatt rejtegette a polgári öltönyt (ha nem vetette le az öltönyt idejében valaki, az a házirend veszélyes megbontásának számított, úgyhogy könnyen elzavarhatták a sétáról – arra pedig sajnálta a sétaidőt, hogy most menjen átöltözni), gyors léptekkel odament és elfoglalta kitaposott rövid ösvényét, amely már az engedélyezett zóna legszélén volt, közel ahhoz a kerítéshez, amely a hajó alakú főpapi ház felé szolgál.

Nem volt kedve ahhoz, hogy hagyja magát üres fecsegésben szétforgácsolódni.

A hópelyhek még mindig olyan ritkásan, súlytalanul kóványogtak. Nem álltak össze hóvá, de el sem olvadtak, ahogy leestek.

Nyerzsin az ég felé hátraszegett fejjel, szinte vaktában kezdett járni. A mély belégzésektől egészen kicserélődött belül a teste. A lelke meg összeolvadt az ég nyugalmával – még ezével a havazást érlelő, homályos égével is.

Ám ekkor megszólították:

– Glebka…

Nyerzsin hátrafordult. Rubin állt ott, nem lépett ki teljesen egy hársfa törzse mögül; szintén ócska tiszti köpeny és kucsma volt rajta (télen tartóztatták le, amikor hazafelé tartott a frontról). Restelkedett kenyeres pajtása, barátja előtt, tudatában volt, hogy nem szépen j ár el: barátja mintegy még most is folytatta a beszélőt feleségével – és ilyen szent percben kell félbeszakítania. Rubin ezt a restelkedést azzal fejezte ki, hogy nem teljesen lépett elő a hársfa mögül, hanem csupán a fél szakálla látszott ki.

– Glebka! Ha nagyon zavarom a hangulatodat, csak szólj; rögtön eltűnök. De nagyon kell beszélnem veled.

Nyerzsin belenézett Rubin bocsánatkérő, lágy szemébe, aztán a hársfa fehér ágaira tekintett, majd megint Rubinra. Bármennyit járkál is itt, a magányos ösvényen, semmi többet nem tud kiszedni abból a lelki keserűségből-boldogságból. Az már kihűlt.

Az élet megy tovább.

– Jól van, Ljovcsik, ki vele!

És Rubin előlépett – ugyanarra az ösvényre. Mosolytalan, ünnepélyes arcából Gleb mindjárt kitalálta, hogy fontos dolog történt.

Nem lehetett Rubint nehezebb próbára tenni, mint az egész világot érintő titokkal megterhelni és azt követelni, hogy ne árulja el senkinek, még a legbizalmasabb barátainak sem. Ha az amerikai imperialisták most kilopják a saraskából, és apró darabokra vágják – nem tárja fel előttük szupertudását! De a saraska rabjai közt egyedül birtokolni egy ilyen világraszóló titkot és még Nyerzsinnek se mondani meg – ez már emberfölötti teljesítmény lett volna!

Glebnek megmondani annyi, mintha nem mondaná meg senkinek, mert Gleb senkinek se mondja meg. Sőt nagyon is természetes, hogy neki árulja el, hiszen csak ő tájékozott a hangok osztályozásában, és csak ő tudja megérteni, mennyire nehéz és érdekes a feladat. És még valami – okvetlenül meg kell mondani neki már most, és meg kell egyezni vele, amíg még van rá idő, mert aztán jön a lázas sietség. Ő, Rubin, nem szakad el a szalagoktól, a dolog pedig majd egyre bővül, segítséget kell maga mellé vennie…

Úgyhogy a közönséges hivatali előrelátás teljes mértékben igazolta az államtitok látszólagos megsértését.

Két vedlett frontkucsma és két kopott köpeny: a két rab a vállával egymásnak lökődve, a lábával meg az ösvényt feketítve és egyre jobban kiszélesítve, lassan elindult egymás mellett.

– Gyermekem! Ez – *három nullás* beszélgetés. Még a Minisztertanácsban is legfeljebb egypár ember tud róla.

– Én általában hallgatok, mint a sír. De ha olyan hétpecsétes titokról van szó, akkor talán ne mondd el, nem kell!!! Aki nem tud sokat, többet alszik.

– Bolond! Nem is mondanám el, ezért fejemet veszik, ha kiderül. De hát kell a segítséged.

– No, beszélj.

Rubin minduntalan körülnézett, van-e valaki a közelben, majd halkan beszélni kezdett a felvett telefonbeszélgetésről meg a felajánlott munka értelméről.

Bármennyire elvesztette is kíváncsiságát a börtönben Nyerzsin, nagyon nagy érdeklődéssel hallgatta, sőt kétszer megállt, és kérdéseket tett fel.

– Értsd meg, cimbora, ez új tudomány – mondta befejezésül Rubin –, *fonoszkópia*, saját módszerei, saját távlatai vannak. Nekem unalmas is, nehéz is egyedül belehatolni. Milyen nagyszerű lesz, ha ezt a szakaszt majd ketten kapjuk fel! Hát nem hízelgő egy teljesen új tudomány kezdeményezőjének lenni?

– Micsoda szerencse! – bődült el Nyerzsin. – Még hogy tudomány! Menjen a nyavalyába!

– No, rendben van! Antiochiai Arkeszilaosz nem járulna hozzá! De hát büntetéscsökkentés – neked nem kell? Siker esetén jókora csökkentés, tiszta igazolvány! De ha nem is lesz semmilyen siker, megszilárdítod a helyzetedet a saraskában, mint pótolhatatlan szakember. Anton, akármilyen nagy úr, egy ujjal sem mer bántani.

Az egyik hársfa törzse, amelynek az ösvény nekifutott, mellmagasságban kettéágazott. Nyerzsin ezúttal nem indult vissza a törzstől, hanem háttal nekidőlt, és tarkóját pontosan az elágazásba hajtotta. A homlokára tolódó kucsma alatt félig-meddig tolvajkülseje lett, így nézett Rubinra.

Huszonnégy óra alatt másodszor ajánlanak menekvést neki. És ez a menekvés másodszor sem szerzett örömet.

– Ide hallgass, Lev Ezek az atombombák, V-2 rakéták meg a te újsütetű fonoszkópiád – tétován beszélt, mintha még nem döntötte volna el, mit is feleljen – a sárkány torka mind. Azokat, akik túlságosan sokat tudnak, amióta világ a világ, befalazták. Ha a fonoszkópiáról a Minisztertanácsnak csak két tagja tud, természetesen Sztálin és Beríja, meg két olyan tökfilkó, mint te meg én, akkor a *csökkentés* – tarkólövés lesz, pisztollyal. Igaz is: a Cseka, tehát az Állambiztonsági Minisztérium miért vezette be, hogy éppenséggel tarkólövéssel végezzenek ki valakit? Szerintem ez aláváló! Jobban szeretem, ha nem kötik be az ember szemét, és a mellébe sortüzet eresztenek! Nem mernek az áldozatok szemébe nézni, ez az oka! A munka sok, kímélik hát a hóhérok idegeit…

Rubin hallgatott egy ideig: szorult helyzetbe került. Még mindig ugyanúgy a hársnak dőlve, Nyerzsin is hallgatott. Azt hihetnénk, már ezerszer, keresztül-kasul megbeszéltek mindent a világon, mindent tudnak –

és lám, a sötétbarna és a sötétkék szempár mégis fürkészően nézett egymásba.

Átlépje-e Rubin a küszöböt?!…

– Csakhogy az ilyen telefonbeszélgetés – mondta sóhajtva – a világtörténelem góca. Ezt kikerülni senkinek sincs erkölcsi joga.

Nyerzsin felélénkült:

– Akkor hát ragadd szarván a bikát! De mit köntörfalazol itt nekem – új tudomány meg csökkentés?! Neked az a célod, hogy elkapd ezt a fickót – igen?

Rubin szeme összeszűkült, arca megkeményedett.

– Igen! Ez a célom! Az az aljas moszkvai jampec, az a karrierista a szocializmus útjába állt, el kell távolítani.

– Miből gondolod, hogy jampec és karrierista?

– Abból, hogy hallottam a hangját. Abból, hogy iparkodik érdemeket szerezni a bossok előtt.

– És nem igyekszel megnyugtatni magad?

– Nem értem.

– Ha, úgy látszik, nincs alacsony rangban, nem egyszerűbb lenne Visinszkij előtt érdemeket szereznie? Nem furcsa eljárás-e úgy szerezni érdemeket a határon át, hogy még a nevét sem árulja el?!

– Bizonyára arra számít, hogy oda kerül. Ahhoz, hogy itt érdemeket szerezzen, kifogástalanul tovább kell folytatnia szürke kis szolgálatát, húsz év múlva lesz valami érmecske vagy mit tudom, micsoda: eggyel több pálmalevél a kabátujjon… Nyugaton meg egy csapásra világraszóló botrány és egymillió a zsebbe!…

– I-i-ge-en… – szólt Nyerzsin. – De mégis… erkölcsi indítékokról ítélni a háromszáztól kétezer-négyszáz hertzig terjedő frekvenciasávban hallatszó hang alapján… És mit gondolsz, igaz volt, amit mondott?

– Már ami a rádiókereskedést illeti? – kérdezte Rubin.

– Igen.

– Bizonyos mértékig nyilvánvaló, hogy igen.

– „Ebben van a racionális mag”? – utánozta Rubint csúfondárosan Nyerzsin. – Ajajaj, Ljovka, Ljovka! Tehát a tolvajok oldalára állsz?!

– Nem a tolvajokéra, hanem a felderítőkére!

– Mi a különbség? Ugyanilyen jampecek és karrieristák, csak éppen New York-iak, ellopják az atombomba titkát, hogy Kelettől hárommilliót kapjanak, és zsebre vágják! Vagy az ő hangjukat nem hallottad?

– Ostoba jószág! Téged reménytelenül megmérgezett a börtönkübli kigőzölgése! A börtön eltorzította előtted a béke minden távlatát! Hogy lehet olyan embereket, akik ártanak a szocializmusnak, összehasonlítani olyan emberekkel, akik szolgálják?! – Rubin arcán szenvedés tükröződött.

Nyerzsin hátracsapta kucsmáját, mert melege volt, és visszahajtotta fejét a törzs elágazásába.

– Ide hallgass, a minap olvastam egy csodálatos verset a két Aljosáról…

– Akkor más idők jártak, a még nem differenciálódott fogalmak, a még nem tisztázódott eszmények kora. Akkor lehetett ilyet írni.

– És most minden tisztázódott? A gulag formájában?

– Nem! A szocializmus erkölcsi eszményeinek formájában! A kapitalizmusban meg nincsenek ilyenek, ott csak nyereségvágy van!

– Ide figyelj! – Nyerzsin már a vállával is belefúrta magát a hársfa elágazásába; hosszú beszélgetésre rendezkedett be. – Megmondanád, hogy miféle erkölcsi eszményei vannak a szocializmusnak? Nemcsak a földön nem látjuk őket, no jó, tegyük fel: valaki elrontotta a kísérletet, de hol, mikor ígértettek meg, és miben állnak? Mi? Hisz az egész szocializmus az Evangélium valamiféle karikatúrája. A szocializmus csak egyenlőséget és jóllakottságot ígér nekünk, azt is erőszakos úton.

– És ez kevés? Hát melyik társadalomban volt ez az egész történelem során?

– Minden jobb disznóólban van egyenlőség és jóllakottság! Nagyon leköteleztek – egyenlőség és jóllakottság! Erkölcsi társadalmat adjatok nekünk!

– Adunk is! Csak ne gátoljatok! Ne álljatok az utunkba!

– Ne gátoljatok abban, hogy bombát lopjunk?

– Jaj, kificamodott agyvelők! De hát miért van az, hogy csupa okos, józan ember…

– Kik? Jakov Ivanovics Mamurin? Grigorij Boriszovics Abramszon?… – kérdezte nevetve Nyerzsin.

– Minden ragyogó koponya! Nyugat legjobb gondolkodói, mint Sartre! Mind a szocializmus mellett, mind a kapitalizmus ellen vannak! Ez már-már közhely! Csak teneked nem világos! Két lábon járó majom!

Rubin rádőlt Nyerzsinre, törzsével ránehézkedett, és szétterpesztett öt ujjával rázta. Nyerzsin a mellébe kapaszkodva próbálta ellökni magától.

– Rendben van, ám legyek majom! De nem akarok a te terminológiád szerint beszélni – valamiféle „kapitalizmus”! Valamiféle „szocializmus”!

Én nem értem és nem tudom használni ezeket a szavakat!

– Neked a Legeslegnagyobb Világosság Nyelve kellene? – kérdezte felkacagva Rubin; feloldódott benne a feszültség.

– Hát igen, ha úgy tetszik!

– És mit értesz?

– Ezt értem: saját család! A személyiség sérthetetlensége!

– Korlátlan szabadság?

– Nem, erkölcsi önkorlátozás.

– Ó, te elvetélt filozófus! Hát hogy élhetsz meg a huszadik században ezekkel a szétfolyó amőbafogalmakkal? Hisz ezek mind osztályfogalmak! Hisz ezek attól függnek, hogy…

– Frászkarikát! Semmitől sem függenek… – Nyerzsin kiszabadult a mélyedésből, és kihúzta magát. – Az igazságosság nem függ semmitől!

– Osztályfogalom! Osztályfogalom! – kiáltotta Rubin, és Nyerzsin feje fölött rázta nyitott tenyerét.

– Az igazságosság sarkalatos elv, a világmindenség alapja! – hadonászott Nyerzsin is. Messziről azt lehetett volna gondolni, hogy mindjárt ölre mennek. – Úgy születtünk, hogy lelkünkben igazságosság van, nélküle nem akarunk élni, és nem is kell! Emlékszel, hogy mondja Fjodor Joanics: nem vagyok okos, és nem vagyok erős, engem nem nehéz becsapni, de a *fehéret* meg tudom különböztetni a *feketétől*! Ide a kulcsokat, Godunov!

– Sehová, sehová nem menekülhetsz! – mondta fenyegetően Rubin. – Színt kell vallanod: a barikádnak melyik oldalán állsz?!

– Az anyád keservit, túlteszel a fanatikusokon – szólt dühösen Nyerzsin is –, az egész földet barikádokkal rekesztettétek el előlünk! Ez a borzalmas! Te a világegyetem polgára akarsz lenni, földre szállt angyal akarsz lenni, de nem lehetsz, mert folyton ráncigálnak: *aki nincs velünk, az ellenünk van!* Hagyjatok teret nekem! Hagyjatok teret! – kiáltotta Nyerzsin.

– Mi hagyunk neked! Azok nem hagynak, akik a túlsó oldalon állnak!

– Ti hagy-já-á-tok meg! Kinek hagytátok meg ti?! Feltűzött szuronnyal meg tankon tettétek meg az egész utat…

– Gyermekem – lágyult meg Rubin –, történelmi távlatban…

– Mi a nyavalyának az a távlat?! Én most élek, nem távlatban. Tudom, mit mondasz! Bürokratikus torzítás, ideiglenes időszak, átmeneti rend, de ez a ti átmeneti rendetek nem hagy élni, eltapossa a lelkemet a ti átmeneti rendetek, így hát nem kelek védelmére, nem vagyok féleszű!

– Hibáztam, hogy beszélő után háborgattalak – mondta immár egészen lágyan Rubin.

– A beszélőnek ehhez semmi köze! – szólt Nyerzsin. Nem hagyott alább az elkeseredése. – Én mindig így gondolkozom! Gúnyolódunk a keresztényeken, mondván: a paradicsomot várjátok, kis hülyék, a földön meg mindent eltűrtök – hát mi mit várunk? Hát mi kikért tűrünk? A mitikus utódokért? Az utódok boldogsága vagy a túlvilági boldogság – mi a különbség? Egyiket sem látjuk.

– Te sose voltál marxista!

– Sajnos, voltam!

– Ku-tya! Dög!… Együtt osztályoztuk a hangokat… Hát most mit tegyek – egyedül dolgozzak?

– Találsz valakit.

– Ki-it??? – kérdezte Rubin, és mogorván nézett Nyerzsinre; furcsa volt látni a gyermeki sértődött kifejezést az ő férfias kalózarcán.

– Nem, ne is sértődj meg, pajtás: ők lelocsolnak azzal a bizonyos sárga-barna folyadékkal, én pedig szerezzem meg nekik az atombombát?! Hát nem!

– Csakhogy nem nekik – nekünk, te tökfej!

– Kik azok a nekünk? Neked kell atombomba? Nekem nem kell. Én, akárcsak Zemelja, nem török világuralomra.

– De félre a tréfát! – kapott észbe ismét Rubin. – Tehát ez a nyikhaj hadd adja el a bombát a Nyugatnak?…

– Összekevered a dolgokat, Ljovka – mondta Gleb, és finoman megérintette Rubin köpenyének hajtókáját. – A bomba a Nyugaté, ott találták fel, és ti lopjátok el.

– Ott is dobták le! – szólt barnán ragyogó szemmel Rubin. – Te hajlandó vagy beletörődni? Te segédkezet nyújtasz ennek a nyikhajnak?

Nyerzsin ugyanolyan aggodalmasan felelt:

– Ljovocska! Nálad egy és ugyanaz a költészet és az élet. Miért haragszol úgy rá? Hisz ő a te Aljosa Karamazovod, ő védi Perekopot! Ha akarod, menj, foglald el.

– És te nem jössz? – kérdezte megkeményedő tekintettel Rubin. Beleegyezel abba, hogy Hirosimát kapjunk? Orosz földön?

– Szerinted meg lopni kell a bombát? A bombát erkölcsileg elszigetelni, nem pedig lopni kell.

– Hogyhogy elszigetelni?! Idealista lázálom!

– Nagyon egyszerűen: hinni kell az ENSZ-ben! Ajánlották nektek a Barucho-tervet, alá kellett volna írni! De nem, a Főnöknek a bomba kellett!

Rubin háttal állt a sétálóudvarnak meg az ösvénynek, Nyerzsin pedig szemben, és meglátta a feléjük siető Doronyint.

– Halkan, Ruszka jön. Ne fordulj meg – figyelmeztette Rubint suttogva Nyerzsin. És fennhangon egyenletesen így folytatta: – Ide hallgass! Nem került utadba ott a hatszáznyolcvankilencedik tüzérezred?

– Kit ismertél abban az ezredben? – kérdezte ímmel-ámmal Rubin, aki még nem állt át.

– Kandiba őrnagyot. Érdekes história történt vele…

– Uraim! – szólt vidám, nyílt hangon Doronyin.

Rubin sóhajtva megfordult, és komoran nézett rá:

– Mit akar mondani, infáns?

Rosztyiszlav csöppet sem alakoskodó tekintettel nézett Rubinra. Arcáról sugárzott az őszinteség.

– Lev Grigorjevics! Engem nagyon bánt, hogy én nyílt lélekkel jövök, rám pedig sandán néznek a megbízható emberek. Akkor mit várjak a többiektől? Uraim! Azért jöttem, hogy azt ajánljam: ha akarják, holnap ebédszünetben elárulok önöknek minden Krisztus-árulót, mégpedig abban a pillanatban, amikor megkapják a harminc ezüstpénzüket.

48. Kettős kém

Ha a rózsaszín fülű, kövér Gusztavot nem számítjuk, Doronyin volt a legfiatalabb rab a saraskában. Minden szívet megnyert egy csöppet sem sértődős természete, bátorsága, gyorsasága. Azokban a ritka percekben, amikor az igazgatóság megengedte a röplabdázást, Rosztyiszlav önfeláldozóan átadta magát a játéknak; ha a háló mellett állók elszalasztottak egy labdát, ő a hátsó vonalból „fecskeként" alárepült, visszaütötte, és térdét meg a könyökét véresre horzsolva, a földre esett. Tetszett szokatlan keresztneve is – Ruszka, amely teljes mértékben igazolódott, amikor érkezése után két hónappal a lágerben kopaszra borotvált fejét dús sötétszőke haj nőtte be.

A vorkutai lágerekből hozták ide, mert a gulag nyilvántartási lapján marósként szerepelt. De kiderült, hogy csak papíron marós ő, így hát hamarosan igazival pótolták. De attól, hogy visszaküldjék a lágerbe, megmentette Dvojetyoszov, aki vállalta, hogy kitanítja a legkisebb vákuumszivattyún. Ruszka, fogékony lévén, hamar beletanult. A saraskához úgy ragaszkodott, mint valami üdülőhöz, mert a lágerekben sok bajba kellett belekóstolnia, amelyekről most víg lelkesedéssel szokott beszélni: majdnem a *végét járta* a nyirkos szénbányában; *mosztiskát* csinált magának – mindennap lázat: a két hónalját egyforma tömegű kövekkel melegítette fel, hogy a két lázmérő legfeljebb egytized fok különbséget mutasson (két lázmérővel akarták leleplezni).

Ámbár nevetve emlékezett vissza a múltjára, mely büntetésének huszonöt éve alatt állandóan, szükségképp megismétlődik majd a jövőben is, ezért kevés embernek tárulkozott fel legfőbb minőségében, akkor is titokként árulta el: ő ravasz fickó, aki két éven át az orránál fogva vezette az Állambiztonsági Minisztérium nyomozógépezetét. Méltó keresztfia lévén ennek az intézetnek, ő sem hajszolta a hírnevet, ahogy az sem.

Így aztán egy szeptemberi napig nem volt különösebben figyelemre méltó a saraska lakóinak tarka tömegében. Ezen a napon titokzatos arccal sorra járta a saraskának vagy húsz legbefolyásosabb rabját, akik a börtön közvéleményét formálták, és négyszemközt mindegyikükkel közölte, hogy Sikin őrnagy, az operatív meghatalmazott próbálta őt besúgónak

beszervezni, és ő, Ruszka, igent mondott: feltette magában, hogy ezt a feljelentői szolgálatát a közjó érdekében kamatoztatja.

Jóllehet Rosztyiszlav Doronyin nyilvántartási lapja öt kicserélt családnévtől, pipáktól, betűjelektől, titkosírástól, rövidítésektől tarkállott: mennyire veszélyes, hajlamos a szökésre, úgyhogy csakis megbilincselve szabad máshová szállítani – Sikin őrnagy abban a törekvésében, hogy szélesítse adatközlőinek körét, úgy vélte: Doronyin fiatal, tehát állhatatlan lévén, majd sokra tartja helyzetét a saraskában, ezért hát odaadóan szolgálja őt, az operatív meghatalmazottat.

Rosztyiszlav, akit titokban rendeltek be Sikin dolgozószobájába (a titkárságra rendelték be, ott meg azt mondták: „igen, igen, menjen be Sikin őrnagyhoz”), három óra hosszat ült ott. Ruszka, a *koma* unalmas intelmeit és magyarázatait hallgatva, ez alatt az idő alatt mindent befogadó, éles szemével nemcsak az őrnagynak a feljelentések és rágalmak felfűzésébe beleőszült nagy fejét, feketés arcát, aprócska kezét, kisfiúcipőbe bújtatott lábát, márvány asztali készletét, selyem ablakfüggönyeit tanulmányozta, hanem gondolatban sorra meg is fordította a betűket, és elolvasta az írómappák meg az üveg alatt fekvő papírok címét, ámbár másfél méterre ült az asztal szélétől, és még arra is jutott ideje, hogy felbecsülje, milyen dokumentumokat őriz Sikin – nyilvánvalóan – a páncélszekrényben, milyeneket tart bezárva az asztalában.

Doronyin időnként naivan az őrnagy szemébe mélyesztette világoskék szemét, és egyetértően bólogatott. E mögött a világoskék naivság mögött a legvakmerőbb szándékok lüktettek, de az operatív meghatalmazott, aki megszokta már az emberek engedelmességének szürke egyhangúságát, ezt nem is gyaníthatta.

Ruszka jól tudta, hogy Sikin csakugyan elküldheti Vorkutába, ha megtagadja, hogy besúgó legyen.

Nemcsak Ruszkát, hanem egész nemzedékét is arra tanították, hogy a „sajnálatot” megalázó érzésnek, a „jóságot” nevetségesnek, a „lelkiismeretet” papos kifejezésnek tartsa. Viszont azt sugalmazták nekik, hogy a besúgás hazafias kötelesség és a legjobb segítség annak, akit feljelentesz – és elősegíti a társadalom egészségesebbé tételét. Nem mintha mindez a vérévé vált volna Ruszkának, de hatástalan sem maradt. A fő kérdés most nem az volt számára, erkölcsileg mennyire rossz vagy mennyire megengedhető besúgóvá lenni, hanem az, hogy mi lesz ebből?! Ez a fiatalember – aki egy viharos élet tapasztalataival, sok-sok börtönbeli

találkozással gazdagodott, és sok csattanós börtönvitát hallott már – nem vesztette szem elől azt a helyzetet sem, amikor majd napfényre kerülnek az Államvédelmi Minisztériumnak ezek a levéltárai, és megszégyenítő bíróságnak adják át minden titkos munkatársát.

Ezért a *komá*val való együttműködésre ráállni a távoli jövőt illetően éppoly veszélyes volt, mint a közeljövőt illetően – nemet mondani.

De Ruszka mindezeken a számításokon kívül vérbeli kalandor volt. Ahogy a tótágast álló érdekes papírokat olvasta Sikin asztalának üvege alatt, megremegett az izgalmas játék előérzetétől. A saraska szűk kényeimében gyötrődött a tétlenségtől.

Így hát a valószerűség kedvéért pontosan kiszámította, mennyit is kaphat, majd nagy hévvel beleegyezett.

Távozása után Sikin, aki elégedett volt lélektani éleslátásával, fel s alá járt dolgozószobájában, és összedörzsölgette aprócska tenyerét lelkes adatközlője akadt, ez feljelentések bő termését ígéri. Ez alatt az idő alatt a nem kevésbé elégedett Ruszka sorra járta a megbízható rabokat, és bevallotta nekik: ráállt, hogy besúgó legyen – sportból! Hogy tanulmányozhassa az Állambiztonsági Minisztérium módszereit, és leleplezze az igazi besúgókat.

Ehhez hasonló vallomásra nem emlékeztek a rabok, még az öregek sem. Ruszkát bizalmatlanul faggatták, miért henceg ezzel, hisz az életét kockáztatja. Erre azt felelte:

– Ha majd ez ellen a banda ellen nürnbergi per lesz, maguk mellettem szólnak, mint a védelem tanúi.

Az értesített húsz rab közül mindegyik elmondta még egynek-kettőnek – és senki se ment a komához, hogy feljelentse Ruszkát! Már pusztán e tény miatt vagy ötven emberről bebizonyult: minden gyanú fölött áll.

A Ruszka esete sokáig izgatta a saraskát. Hittek a kölyöknek. Később is hittek. De mint mindig, az eseményeknek megvolt a maguk belső menete. Sikin anyagokat követelt. Ruszkának adni kellett valamit. Megint sorra járta hát megbízható embereit, és így panaszkodott:

– Uraim! Képzeljék el, mennyit fújhatnak be a többiek, ha én alig egy hónapja szolgálok, és máris hogy szorongat Sikin! Próbálják beleélni magukat az én helyzetembe, és lökjenek ide egy kis anyagot!

Némelyek lerázták, mások löktek neki valamit. Egyhangúlag úgy döntöttek, hogy tönkretesznek egy bizonyos hölgyet, aki kapzsiságból dolgozott, hogy gyarapítsa a férje hozta ezreket. Lenézően viselkedett a

rabokkal szemben, úgy nyilatkozott, hogy mind agyon kell lőni (így csak a szabad lányok között beszélt, de a rabok hamar tudomást szereztek róla), és ő maga két foglyot buktatott le: egyet azért, mert kapcsolata volt egy lánnyal, a másikat azért, mert kincstári anyagokból készített bőröndöt. Ruszka szemérmetlenül azt állította róla: leveleket visz a raboktól a postára, és kondenzátorokat lop a szekrényből. És bár egyetlen bizonyítékot sem szolgáltatott Sikinnek, a hölgy férje pedig a Belügyminisztérium ezredese – határozottan tiltakozott, a hölgy a titkos feljelentés ellenállhatatlan erejénél fogva elbocsáttatott, úgyhogy kisírt szemmel távozott.

Ruszka olykor rabokat is besúgott holmi ártatlan apróság miatt; előbb ő maga figyelmeztette az illetőket. Aztán abbahagyta a figyelmeztetést, elhallgatott. Tőle sem kérdezősködtek. Mindnyájan önkéntelenül is úgy értelmezték, hogy továbbra is árulkodik, de már olyasmit, amit nem vallhat meg a társainak.

Így aztán Ruszkát is utolérte a kettős kémek sorsa. Játéka miatt változatlanul senki sem jelentette fel, de mindinkább kerülték. Azok a részletek, amelyeket elmondott – Sikin asztalán, az üveg alatt külön időrendi táblázat fekszik, amely szerint a besúgók hívás nélkül is beszaladhatnak hozzá, és amelynek alapján le lehet leplezni őket –, vajmi kevéssé feledtették azt, hogy Ő maga is a besúgók csoportjához tartozik.

Nyerzsin sem gyanította – pedig ő minden fondorlatával együtt is szerette Ruszkát –, hogy Jeszenyin miatt Ruszka súgta be. Glebnek a könyv elvesztése nagyon fájt, de Ruszka ezt nem láthatta előre. Ő úgy ítélte, hogy a könyv Nyerzsin tulajdona, ez majd kiderül, és senki se veszi el – Sikint meg nagyon is le lehet kötni azzal a feljelentéssel, hogy Nyerzsin a bőröndjében olyan könyvet dugdos, amelyet bizonyára egy szabad leányzó hozott neki.

*

Ruszka még ott őrizte száján Klara csókjának ízét, amikor kiment az udvarra. A hársfák havas fehérsége virágzásnak tetszett, a levegő meg melegnek, akár tavasszal. Ruszkának kétévi kóborlásai-bujkálásai során minden kamaszos szándéka a nyomozók becsapására irányult, úgyhogy egészen elmulasztotta, hogy nők szerelmét keresse. Szűzen került börtönbe, és emiatt esténként vigasztalanul nehéz volt neki.

De az udvarra érve, a szakbörtön törzskarának alacsony, hosszú épülete láttán eszébe jutott, hogy holnap ebédkor cirkuszt akar rendezni ott. Épp

elérkezett az ideje, hogy bejelentse (korábban nem lehetett, mert dugába dőlt volna az egész). Klara lelkesedésétől körüllengve és ettől háromszorta szerencsésebbnek és okosabbnak érezve magát, körülnézett, meglátta Rubint meg Nyerzsint a sétálóudvar szélén – határozott léptekkel feléjük indult hát. Kucsmája oldalt és hátra volt tolva, úgyhogy Ruszka az egész homlokát meg a feje búbjának egy kis sarkát, hajának egy részével, bízón kitárta a csöppet sem hideg napnak.

Ahogy közeledett feléjük, Nyerzsin szigorú arcán, aztán pedig a hátraforduló Rubin komor arcán látta, hogy komoly dologról beszéltek. De Ruszkát jelentéktelen, színlelt mondattal fogadták – ez világos volt.

Ruszka mit tehetett mást, lenyelte a sértést, és azt magyarázta nekik:

– Remélem, ismerik az igazságos társadalom alapelvét – mindenféle munkát meg kell fizetni! Így hát holnap minden Júdás meg fogja kapni a maga ezüstpénzét az év harmadik negyedére.

– Húzzák-nyújtják, mint a gumit! – mondta felháborodva Nyerzsin. – Már a negyedik negyedet is ledolgozták, és csak a harmadikért kapnak? Miért van ez a késedelem?

– Nagyon sok helyen kell aláírni a fizetési jegyzéket – magyarázta bocsánatkérő hangon Ruszka. – Én is kapni fogok.

– Neked is fizetnek a harmadikért? – csodálkozott Rubin. – Hisz te csak a negyedév felét szolgáltad le.

– Hát aztán, kitüntettem magam! – mondta lekenyerezően nyílt mosollyal Ruszka.

– És közvetlenül készpénzben?

– Isten őrizz! Fiktív postautalvány, az összeget személyi számlán írják jóvá. Azt kérdezték tőlem: kinek a nevében küldjük el magának? Akarja, hogy Ivan Ivanovics Ivanov nevében? Ez a sablonosság rosszulesett. Megkérdeztem: nem lehetne-e Klava Kudljavceva nevében? Mégiscsak kellemes azt hinni, hogy az emberről egy nő gondoskodik.

– És mennyit fizetnek egy negyedévre?

– No, ez a legszellemesebb. Az adatközlőnek a jegyzék szerint egy negyedévre százötven rubelt utalnak ki. De az illendőség kedvéért postán kell elküldeni, a kérlelhetetlen posta levonja a három rubelt postaköltségre. Minden *koma* annyira fukar, hogy a saját pénzéből nem akarja kipótolni az összeget, és annyira lusta, hogy nem veti fel a kérdést: három rubellel emeljék fel a titkos munkatársak fizetését. Ezért aztán az átutalás összevissza 147 rubelre rúg. Mivel normális ember sohasem utal át ennyi

pénzt, ez a hiányzó harminc tízkopekos a júdásbélyeg. Holnap ebédkor össze kell gyülekezni a törzskar környékén, és mindenkinek, aki az operatív meghatalmazottól kilép, megnézni az átutalását. A hazának ismernie kell a besúgóit; maguk hogy gondolják, uraim?

49. Az élet – nem regény

Pontosan abban az órában, amikor a ritka hópelyhek külön-külön leleszakadtak az égből, és a Matrosszkaja Tyisina sötét kövezetére hulltak, amelynek burkolatáról az autókerekek az elmúlt napok havazásának utolsó maradványait nyalták fel – a sztrominkai diákszálló 318-as szobájában az aspiránslányok vasárnapi alkonyi élete folyt.

A 318-as szoba a második emeleten négyzet alakú, széles ablakával éppen a Matrosszkaja Tyisinára nézett, az ablaktól az ajtó felé pedig hosszúkás volt, falai mentén meg jobbra is, balra is libasorban három-három vaságy haladt, és roskatag fonott könyvállványok magaslottak. A szoba középső sávjában, az ágyak mellett csak keskeny átjárót hagyva, két asztal állt, egyik a másik mögött: az ablakhoz közelebb a „disszertációs", amelyen könyvek, füzetek, műszaki rajzok, gépírásos szövegek halmai szorongtak ormótlanul, arrébb meg a közös, amelynél most Olenyka vasalt, Muza levelet írt, Ljuda pedig hajcsavarókat szedett ki tükör előtt. Az ajtós falnál még maradt hely a mosdókagylónak, amely függönnyel volt elrekesztve (a folyosó végén kellett volna mosakodni, de a lányoknak az kényelmetlen, hideg és messze volt).

A mosdókagylóhoz közeli ágyon a magyar Erzsike hevert és olvasott. Olyan pongyolában hevert, amelyet a szoba „brazil zászlónak" nevezett. Voltak még más cikornyás pongyolái is – a lányok el voltak ragadtatva tőlük –, de ha kiment az épületből, mindig nagyon mértéktartóan öltözött, szinte arra törekedett, hogy ne vonja magára a figyelmet. Ezt még azokban az években szokta meg, amikor illegális kommunista volt Magyarországon.

Ljudának a sorban következő ágya szét volt zilálva (Ljuda nem olyan rég kelt fel), a takaró meg a lepedő a padlóra ért, viszont a párnán és az ágyfejen kíméletesen ki volt terítve a már kivasalt világoskék selyemruha és a harisnya. Perzsa faliszőnyeg is függött az ágy felett. Maga Ljuda pedig az asztalnál hangosan elmondta annak történetét, hogyan udvarol neki egy bizonyos spanyol költő, akit még kisfiúkorában hoztak el hazájából. Részletesen felsorolta, milyen volt a vendéglő, a zenekar, milyenek a fogások, a köretek, mit ittak.

Olenyka vasalója „csaló"-patronba volt bekapcsolva az asztal fölött, és onnan csüngött alá a zsinór. (A Sztrominkán szigorúan megtiltották a

vasalók és a főzőlapok használatát; hogy takarékoskodjanak a villanyárammal, nem építettek be a falba konnektort, a „csalókra” meg az egész gondnokság vadászott.) Olenyka nevetgélve hallgatta Ljudát, de éles szemmel figyelte a vasalást. Ez a kosztümkabát meg a hozzá való szoknya volt mindene. Szívesebben égette volna át a testét a vasalóval, mint ezt a kosztümöt. Olenyka csak az aspiránsi ösztöndíjából élt, krumplin és kásán tengődött; gyakran húszkopekos trolijegyre sem telt neki; az ágyánál térkép volt a falra akasztva – de azért lám, ez az esti öltözék mindenestül szép volt: egyetlen részét sem kellett szégyellnie.

A durva arcvonású, fölösen gömbölyű és szemüveges Muza idősebbnek látszott harmincévesnél, amennyi volt; megpróbált levelet írni a vasalástól ide-oda ringó asztalon e rá nézve sérelmes, szemtelen elbeszélés közepette. Mást arra kémi, hogy hallgasson el – mindig is tapintatlanságnak tartotta. Ljudát megállítani pedig annyit jelentett volna, hogy csak még jobban feltüzeli – olyankor teljesen elszemtelenedik. Ljuda új lány volt náluk, nem is aspiráns, hanem a pénzügyi főiskola után a közgazdásztanfolyamra érkezett, ám inkább szórakozni jött. Apja – nyugalmazott tábornok – sok pénzt küldött neki Voronyezsből.

Ljuda eleve meg volt győződve arról, hogy a férfiakkal való találkozásokban és általában a velük való kapcsolatokban rejlik a nő életének egyetlen értelme. De a mai történetben kiemelt még egy sajátos pikantériát. Otthon, Voronyezsben ugyan három hónapig már férjnél volt, és utána más férfiakkal is összemelegedett, sajnálta, hogy leánysága valahogy túl hamar tovatűnt. Úgyhogy most a spanyol költővel való ismeretsége alkalmával, mindjárt az első szavaktól kezdve mindig megjátszotta a kezdőt, vállának vagy könyökének legkisebb érintésére is összerezzent, és elszégyellte magát, amikor pedig a felajzott költő kikönyörögte az első csókot Ljuda életében, megremegett, elragadtatástól kétségbeesésre váltott át, és huszonnégy soros versre ihlette a költőt – a vers, sajnos, nem oroszul íródott.

Muza egy távoli vidéki városba, nagyon koros szüleinek írt levelet. A papája és a mamája mindmáig úgy szerették egymást, mint fiatal házas korukban, a papa minden reggel munkába menet egészen a sarokig folyton hátrafordul, és integet a mamának, a mama pedig a szellőztetőablakból visszainteget neki. A lányuk is ugyancsak szerette őket, gyakran és részletesen szokott nekik írni minden élményéről.

De Muza most nem lelte helyét. Ez alatt a két nap alatt, a legutóbbi péntek este óta olyasmi történt vele, ami elhomályosította mindennapi, lankadatlan munkáját a Turgenyev-témán, azt a munkát, amely minden más életet pótolt neki, az élet minden formáját helyettesítette. Pocsék volt a közérzete: mintha bemocskolta volna magát valami piszkos, szégyenletes dologgal, amit nem lehet sem lemosni, sem eltitkolni, sem megmutatni – de együtt létezni sem lehet vele.

Az történt, hogy pénteken este, amikor hazament a könyvtárból, és lefekvéshez készülődött, a diákszálló irodájába hívatták, és ott azt mondták neki: „Igen, igen, ide, kérem, ebbe a szobába." Ott pedig két civil ruhás férfi ült, akik eleinte nagyon udvariasak voltak, és Nyikolaj Ivanovicsnak és Szergej Ivanovicsnak mutatkoztak be. Nem nagyon feszélyezte őket az, hogy későre jár – ott tartották a lányt egy, két, sőt három óra hosszat is. Faggatózással kezdték: kikkel lakik egy szobában, kikkel van egy tanszéken (persze legalább olyan jól tudták, mint ő). Ráérősen beszélgettek vele a hazafiságról, minden tudományos munkatársnak arról a társadalmi kötelességéről, hogy ne zárkózzék be a szakmájába, hanem minden lehetőséget megragadva, minden eszközzel a népét szolgálja. Muza ebben nem talált semmi kivetnivalót, mindez teljesen igaz volt. Ekkor a két Ivanovics, a testvérek, azt ajánlották a lánynak, hogy segítsen nekik, vagyis meghatározott időben találkozzék valamelyikükkel ugyanitt, ebben az irodában vagy az agitációs központban vagy valamelyik klubszobában vagy esetleg épp az egyetemen, ahogy megállapodnak – és ott feleljen bizonyos kérdésekre, vagy írásban adja át megfigyeléseit.

És ekkor hosszú, szörnyű tusa kezdődött! A két férfi egyre gorombábban beszélt vele, rá-rákiáltott, és már tegezte: „Ugyan mit makacskodsz? Hisz nem külföldi hírszerzés próbál beszervezni!" „Úgy kell ő a külföldi hírszerzésnek, mint egy púp a hátára..." Aztán kereken kijelentették: nem engedik meg, hogy megvédje a disszertációját (márpedig az utolsó hónapokban tartott: a disszertációja majdnem kész volt), a tudományos pályáját derékba törik, mert ilyen pipogya tudósokra nincsen szüksége a hazának. Ettől nagyon megijedt: hát mibe kerül nekik elzavarni az aspirantúráról? Ám ekkor pisztolyt vettek elő, egymásnak adogatták, és – mintegy véletlenül – Muzára céloztak vele. De a pisztollyal épp az ellenkező hatást érték el Muzánál: elszállt a félelme. Mert utóvégre életben maradni, de sötét minősítéssel elkergetve, rosszabb. Az Ivanovicsok éjjel egykor engedték el, hogy gondolkozzék keddig – a legközelebbi keddig,

december huszonhetedikéig –, és aláírattak egy papírt, hogy nem árul el semmit.

Biztosították, hogy ők mindent tudnak, és ha a lány elmondja valakinek, miről beszélgettek, akkor ennek az aláírásnak az alapján mindjárt letartóztatják és elítélik.

Miért éppen őrá esett ez a szerencsétlen választás?.. Most kárhozatra szántan várta a keddet, nem volt ereje, hogy a munkájával foglalkozzék, és eszébe jutottak azok a nem is olyan régi napok, amikor csak Turgenyevre lehetett gondolni, amikor nem gyötörte a lelkét semmi sem, és ő, buta, nem értette, milyen szerencséje van.

Olenyka mosolyogva hallgatta, mit mond Ljuda, egyszer még a torkán is akadt a víz a nevetéstől. Olenyka – bár a háború miatt egy kissé későn – huszonnyolc éves korában végre boldog volt, boldog, boldog, és megbocsátott mindenkinek mindent; ám szerezze meg a boldogságot mindenki úgy, ahogy tudja. Neki van szerelmese, akinek ma este érte kell jönni és elvinni őt.

– Azt mondom: maguk, spanyolok, olyan nagyra tartják az ember becsületét, de ha egyszer szájon csókolt, akkor én meg vagyok becstelenítve!

A világos hajú Ljuda vonzó, bár egy kissé kemény arcáról lerítt a megbecstelenített lány kétségbeesése.

A vézna Erzsike ez alatt az egész idő alatt Galahov Válogatott műveit olvasta. Ez a könyv a magasztos, ragyogó jellemek olyan világát tárta el előtte, amelyeknek kiegyensúlyozottsága lenyűgözte. Galahov szereplőit sohasem gyötörte kétség – szolgálják-e a hazát vagy ne szolgálják, feláldozzák-e magukat vagy ne áldozzák fel. Maga Erzsike mivel gyengén ismerte az ország nyelvét és szokásait – még nem látott ilyen embereket itt, mindazonáltal fontos volt legalább könyvekből megismerni őket.

És mégis leengedte a könyvet, és oldalára fordulva ő is hallgatni kezdte Ljudát. Itt, a 318-as szobában ellentétes, meglepő dolgokat kellett tapasztalnia: hol egy mérnök tagadta meg, hogy egy vonzó szibériai építkezésre utazzék, inkább itt maradt Moszkvában, és sört árult; hol megvédte ugyan a disszertációját valaki, de nincs munkahelye. („Hát a Szovjetunióban is vannak munkanélküliek?”) Hol pedig, mintegy azért, hogy bejelentkezzék Moszkvában valaki, nagy baksist kell adnia a rendőrségnek. „De ugye, ez *pillanatnyi* jelenség?” – kérdezgette Erzsike. (Azt akarta mondani: átmeneti.)

Ljuda azzal fejezte be a költő történetét: ha feleségül megy hozzá most már nincs számára más megoldás –, akkor hitelesen azt kell színlelnie, hogy ő aztán szűz. És magyarázni kezdte, pontosan hogyan készül ezt megjátszani a nászéjszakán.

A szenvedés kígyóvonala szelte át Muza homlokát. Tapintatlanság lett volna, ha nyíltan befogja ujjaival mind a két fülét. Ürügyet talált arra, hogy az ágya felé forduljon.

Olenyka meg vidáman felkiáltott:

– Eszerint a világirodalom hősnői teljesen fölöslegesen szánták-bánták bűnüket a vőlegényeik előtt, és végeztek magukkal?

– Persze, buta libá-á-ák! – felelte kacagva Ljuda. – Pedig olyan egyszerű!

De Ljuda általában kétségek közt hányódott, feleségül menjen-e a költőhöz.

– Nem tagja a Szovjet Írók Szövetségének, folyton spanyolul ír, hát hogy leszünk a honoráriumokkal? Semmi biztos nincsen!

Erzsike annyira meglepődött, hogy mind a két lábát leengedte a padlóra.

– Hogy-hogy? – kérdezte. – Hát te… hát a Szovjetunióban is *számításból* mennek férjhez?

– Ha hozzászoksz, meg is érted! – válaszolta Ljuda, és megrázta fejét a tükör előtt. Már minden csavarót kivett, úgyhogy sok-sok fodrozódó szőke fürt rezdült meg a fején. Egy ilyen gyűrűcske elég volt ahhoz, hogy elgyűrűzze az ifjú poétát.

– A következő megállapítást teszem, lányok… – kezdte Erzsike, de észrevette, hogy Muza lesütött szemmel, furcsán néz a padlóra mellette, és feljajdulva az ágyára rántotta mind a két lábát.

– Mi az? Átszaladt? – kiáltotta eltorzult arccal.

De a lányok felnevettek. Semmi sem szaladt át.

Itt, a 318-as szobában, néha még fényes nappalis, éjszaka meg kivált szemtelenül, a padlón a lábaikkal jól hallhatóan kopogva és vinnyogva, szörnyű orosz patkányok futkostak. A Horthy elleni illegális harc évei alatt semmitől sem félt Erzsike annyira, mint most attól, hogy ezek a patkányok felugranak az ágyára, és egyenest őrajta fognak futkározni. Nappal, kivált ha nevettek a barátnői, még csak-csak elmúlt a félelme, de éjszakánként mindenfelől körültűzdelte magát – még a feje búbját is – a takaróval, és megfogadta, hogy ha megéri a reggelt, elmegy a Sztrominkáról. Nagya, aki kémikus volt, mérget hordott haza, szétszórogatta nekik a szögletekben, egy időre mindig el is csendesedtek, de aztán hozzáláttak a dolgukhoz. Két

héttel ezelőtt Erzsike habozása eldőlt: a lányok közül nem más, mint éppen ő, reggel, ahogy vizet merített a vödörből, egy belefúlt kölyökpatkányt mert ki a csuporral. Erzsike az undortól reszketve, a patkányfióka összeszedett-megbékélt, hegyes pofácskáját maga előtt látva még aznap elment a magyar nagykövetségre, és azt kérte, hogy magánlakásban adjanak neki szállást. A nagykövetség megkérdezte a Szovjetunió külügyminisztériumát, a külügyminisztérium a felsőoktatási minisztériumot, a felsőoktatási minisztérium az egyetem rektorát, az a gazdasági osztály adminisztrációját, és a gazdasági osztály válaszolta, hogy magánlakás egyelőre nincs, olyan panasz pedig, hogy a Sztrominkán állítólag patkányok vannak, először érkezik hozzájuk. A levelezés elindult visszafelé, aztán megint előre. A nagykövetség mégis reményt keltett Erzsikében, hogy kap szobát.

Erzsike most mind a két térdét átfogta, a melléhez szorította, és úgy ült brazil zászlójában, mint valami egzotikus, nagy madár.

– Lányok, lányok – mondta panaszosan éneklő hangon. – Úgy tetszetek nekem mind! A világért se költöznék el tőletek, csak a patkányok miatt.

Ez igaz is volt, meg nem is. A lányok csakugyan tetszettek neki, de egyiküknek sem tudott volna beszélni nagy aggodalmairól, az európai kontinensen egyedülálló magyar sorsról. Rajk László pere után érthetetlen dolog történt hazájában. Olyan hírek jöttek, hogy le vannak tartóztatva olyan kommunisták, akikkel együtt dolgozott az illegalitásban. Rajk unokaöccsét, aki szintén a Moszkvai Állami Egyetemen tanult, és vele még más magyar diákokat is hazahívtak Magyarországra, és többé egyiküktől sem érkezett levél.

A zárt ajtón felhangzott megbeszélt kopogásuk („a vasalót ne dugjátok el, jó barát!”), Muza feltápászkodott, odabicegett (a korai reumától sajgott a térde), és hátradobta a kampót. Besietett Dasa – egy kissé görbe, nagy szájú, határozott leány.

– Kislányok, kislányok! – kezdte kacagva, de még mindig elfelejtette maga után visszaakasztani a kampót. – Alig tudtam lerázni a gavallért! Találjátok ki, hogy kicsodát.

– Annyira bővében vagy a gavalléroknak?! – kérdezte a bőröndjében turkálva, meglepetten Ljuda.

Valóban: az egyetem kezdett magához térni a háborúból, mint valami ájulatból. Kevés férfi volt az aspirantúrán, és valahogy egy sem az igazi.

– Várj csak! – Olenyka felkapta egyik kezét, és hipnotikusan nézett Dasára. – Az Állkapcsot?

„Állkapocs” azaz aspiráns volt, aki egymás után háromszor megbukott dialektikus és történelmi materializmusból, és akit, mint reménytelenül nehézfejűt, kizártak az aspirantúráról.

– A Büfést! – kiáltotta Dasa, lehúzta füles kucsmáját szorosra összefogott sötét hajáról, és egy cövekre akasztotta. Nem sietett levetni kecskeprém galléros olcsó és ócska télikabátját – amelyet három évvel ezelőtt utalványra kapott az egyetemi áruelosztó helyen –, és úgy állt az ajtónál.

– Á – azt???!

– Megyek a villamoson, felszáll – mondta nevetve Dasa. – Rögtön megismertem. Melyik megállóig?” No, nem volt mit tenni, együtt szálltunk le. „Már nem dolgozik abban a fürdőben? Hányszor betértem oda, maga nem volt ott” – szólt a büfés.

– Azt kellett volna felelned… – Dasa nevetése Olenykára is átragadt, és körülfogta, mint a láng. – Azt kellett volna… azt kellett volna…! – De sehogy se tudta elmondani, mit javasolt volna, hanem hahotázva az ágyra hanyatlott, de nem gyűrte össze a szétterített kosztümöt.

– Milyen büfésről van szó? Milyen fürdőről? – faggatózott Erzsike.

– Azt kellett volna felelned…! – erőlködött Olenyka, de újabb nevetési rohamok rázták. Előrenyújtotta kezét, és ujjainak mozgatásával próbálta érzékeltetni azt, ami sehogy sem akart kijönni a torkán.

Elnevette magát Ljuda is, Erzsike is – aki semmit sem értett –, sőt Muza mogorva, csúnya arca is mosolyban oldódott fel. Levette és megtörölgette a szemüvegét.

– Azt mondja: hová megy? Kije van itt a diákszállóban? – szólt a kacagástól fulladozva Dasa. – Azt feleltem: egy ismerős portásasszony… aki egyujjas kesztyűt… köt…

– Egy-ujjas kesz-tyűt?…

– Köti!!…

– De én tudni akarom! – rimánkodott Erzsike. – Milyen büfésről van szó?!

Olenykát hátba veregették. Kikacagták magukat. Dasa levetette a télikabát ját. A feszes pulóverben, a szoros övvel körülfogott egyszerű szoknyában látni lehetett, milyen jó alakja van, milyen hajlékony nem fáradna el egész napos hajlongástól semmilyen munkában. Visszahajlította a tarka takarót, aztán vigyázatosan leült a szinte imádságosan bevetett ágya szélére: különlegesen rázta fel a párnákat meg a kispárnákat, csipkés takarót terített rájuk, a falon pedig hímzett kendőcskék függtek.

– Még az ősszel történt, amikor meleg volt, és te még nem jöttél ide… – mondta el a históriát Erzsikének. – Hát hol keressen vőlegényt az ember? Kinek a segítségével ismerkedj en? Ljudka azt tanácsolta: menj, sétálj a Szokolnyiki parkban, de csakis egyedül! A lányok mindent elrontanak azzal, hogy kettesével járkálnak.

– Olyan számítás, amelybe nem csúszhat be hiba! – szólt közbe Ljuda. Óvatosan letörölt egy foltocskát cipőjének orráról.

– Hát el is mentem – folytatta Dasa, de már nem volt vidámság a hangjában. – Járok egy darabig, aztán leülök, és a fákat nézem. Csakugyan nemsokára odaült mellém egy eléggé jó külsejű férfi. Ugyan kicsoda-micsoda? Kiderül, hogy büfés, egy falatozóban dolgozik. És én hol?… Annyira elszégyelltem magam, utóvégre nem mondhatom meg, hogy aspiráns vagyok. A tanult fehércseléd általában elriasztja a férfiakat…

– Ej, ezt ne mondd! Így az ördög tudja, mire lehet jutni! – ellenkezett önkéntelenül Olenyka.

Ebben a világban, amelyet mintha átvágtak volna, amely annyira kiürült, miután kitaszigálták belőle a háború vastörzsét; amikor csak fekete gödrök tátongtak ott, ahol a velük egyívásúaknak vagy náluk öttíz-tizenöt évvel idősebbeknek mozogniuk és mosolyogniuk kellett volna – ezekkel a nem tudni, ki által gyártott, semmilyen értelmet ki nem fejező, durva szavakkal: „tanult fehércseléd”, végül is nem lehetett elzárni a tudománynak azt a ragyogóan fényes sugarát, amely minden személyes balsorsuk ellensúlyozására megmaradt az ő végzet sújtotta női nemzedéküknek.

– …Azt mondtam hát, hogy pénztárosnő vagyok egy fürdőben. Nyaggatni kezdett, melyik fürdőben meg melyik műszakban. Alig tudtam megszabadulni…

Minden élénksége elhagyta Dasát. Sötét szemével szomorúan nézett.

Egész nap a Lenin Könyvtárban, tudományos munkáján dolgozott, aztán – nem valami bőségesen és nem valami jóízűen – megebédelt egy étkezdében, hazament, és már előre unta az üres vasárnap estét, amely nem ígért neki semmit.

Valamikor a gerendafalas, tágas iskola középső osztályaiban, a falujukban tetszett neki, hogy jól tanuljon. Később örömet szerzett, hogy a főiskola ürügyén sikerült elszakadnia a kolhoztól és bejelentkeznie a városban. De már sokadik esztendős volt, tizennyolc évet tanult egyfolytában, unta már, hogy addig tanuljon, amíg majd szétszakad a feje –

hát miért tanul? Az egyszerű női öröm – gyermeket szülni; de hát nincs kitől, nincs kinek.

És Dasa tűnődően himbálódzott az elnémult szobában, és kedvenc szavajárását mondta:

– Hát bizony, lányok, az élet – nem regény…

Az ő gépállomásukon van egy agronómus. Ír Dasának, kérleli. De hát Ő hamarosan a tudományok kandidátusa lesz, azt kérdi majd az egész falu: ugyan minek tanult ez a lány? Egy agronómushoz ment feleségül. Ezt aztán akármelyik csoportvezetőnő megteheti… De másfelől érezte Dasa, hogy mint a tudományok kandidátusa sem lesz az igazi, ez a fokozat is csak béklyó lesz, bilincs; hogy a főiskolai munka nyűg lesz neki, amely egyáltalán nem emeli fel; hogy kandidátusként sem mer és nem is tud behatolni a tudománynak azokba a magasabb fesztelen köreibe.

A tudományos pályára készülő nőket, egész életüket csak dicsérték, dicsérték, annyit zengedeztek róluk, olyan sokat ígértek nekik! Annál keményebb megpróbáltatás volt most beleverni homlokukat egy kőtömbbe.

Dasa féltékenyen vizsgálta szabadszájú, szerencsés szomszédját, majd így szólt:

– Ljudka! Azt tanácsolom: mosd meg a lábadat! Ljuda megnézte a lábát.

– Gondolod, kell?

Tétován előhúzta az eldugott villanyrezsót, és a vasaló helyett bekapcsolta a „csalóba”.

A tevékeny Dasa szerette volna valamilyen munkával elűzni a bánatát. Eszébe jutott, hogy van egy újonnan vásárolt fehérneműje, nem őrá illő méretű, de akkor kellett megvenni, amikor piacra dobták. Most hát elővette, és hozzáfogott, hogy szűkebbre varrja.

Úgy elcsitultak mind, hogy végre-valahára amúgy istenigazában neki lehetett látni a levélnek. De nem, sehogyan sem sikerült megírni! Muza átolvasta a legutolsó leírt mondatokat, egy szót kicserélt, néhány homályos betűt olvashatóbbra kihúzott… – nem, a levél csak nem akart sikerülni! A levélben hazugság volt – és a mama meg a papa rögtön megérzi. Rájönnek, hogy bajban van a kislányuk; hogy valami sötét dolog történt – de hát miért nem ír Muza őszintén? Miért hazudik most először?!…

Ha most senki sincs a szobában, Muza hangosan felsóhajt. Egyszerűen bőgni kezd – akkor talán megkönnyebbül egy kicsit. Így meg csak ledobta a tollat, és mindenkitől eltakarva, tenyerébe támasztotta az arcát. Mert hát mi dolog ez?! Életre szóló kérdésben kell döntenie – és most senkivel sem

lehet tanácskozni! Nincs kitől segítséget kérni! Aláíratták, hogy nem beszél. Kedden pedig megint meg kell jelennie az előtt a két magabiztos férfi előtt, akik kész szavakat, kész fordulatokat ismernek. Milyen jó volt élni még tegnapelőtt! Most pedig minden elveszett! Mert ők nyilván nem engednek. De ő sem enged! Ugyan hogy lehet véleményt mondani Turgenyev kérdéséről, az emberben szunnyadó hamleti és Don Quijote-i alapelemekről – és közben állandóan arra gondolni, hogy besúgó, hogy fedőneve van, Székfű vagy holmi Trezorka, és hogy anyagokat kell gyűjtenie ezek ellen a lányok vagy a saját professzora ellen?…

Muza letörölte a könnyeket összehunyorított szeméről – igyekezett észrevétlenül tenni.

– De hol van Nagyuska? – kérdezte Dasa. Senki sem válaszolt. Senki sem tudta.

Ám Dasának varrás közben az a gondolata támadt, hogy most Nagyáról beszéljen.

– Mit gondoltok, lányok, meddig lehet ezt bírni? No, nyomtalanul eltűnt. Azóta az ötödik év múlik el a háború óta. Azt hiszem, ennek már véget lehet vetni. Mi?

– Jaj, mit beszélsz! Mit beszélsz! – kiáltott fel Muza, és a feje fölé kapta mind a két kezét. Szürke kockás ruhájának bő ujja a könyökéig visszacsúszott, és felfedte egy kissé ernyedt fehér alsókarját. – Csakis így kell szeretni! Az igazi szerelem átlép a koporsódeszkán!

Olenyka kissé duzzadt, üde ajka ferde ráncba húzódott.

– A koporsódeszka után szeretni? Muza, ez transzcendens dolog. Ez emlék, a gyöngéd visszaemlékezés, de hogy lenne szerelem?

– Épp ez az: ha már egyáltalán nincsen valaki, hogyan lehetne szeretni? – hajtogatta a magáét Dasa.

– Ha megtehetném, becsületszavamra, magam küldenék gyászértesítést neki: elesett, elesett, elesett, és elföldelték! – mondta meg a véleményét hevesen Olenyka. – Micsoda átkozott háború – öt éve lesz, hogy elmúlt, és még mindig ránk lehel!

– A háború alatt – szólt közbe Erzsike – nagyon sokan messzire, az óceánon túlra kerültek. Talán ő is ott van, él!

– No, ez lehetséges – fogadta el Olja. – Így lehet remélni. De Nagyusának általában van egy kellemetlen vonása: szeret megittasulni a bánattól. De csak a sajátjától. Búbánat nélkül szinte élni sem tud.

Dasa megvárta, míg mind kibeszélik magukat, és lassan végighúzta a tű hegyét a varrás szegélyén, mintha fenegetné. Ő aztán tudta, amikor a beszélgetést elkezdte, hogy mindjárt meghökkenti mindnyájukat.

– Hát ide hallgassatok, lánykák – szólalt meg most nyomatékkal. Nagyuska becsap bennünket, folyton hazudik. Egyáltalán nem tartja ő halottnak a férjét, egyáltalán nem reménykedik abban, hogy az eltűnt egyszer csak visszatér. Egyszerűen *tudja*, hogy a férje él. Sőt azt is tudja, hol van.

Valamennyien felélénkültek.

– Ezt meg honnan veszed?

Dasa diadalmasan nézett rájuk. Kivételes szimatjáért a szoba már rég nyomozónak nevezte el.

– Figyelni tudni kell, leányzók! Hát említette a férjét mint halottat egyszer is?! Nem a’! Sőt azon igyekszik, hogy ne mondja: „volt”, hanem valahogy „volt” és „van” nélkül fejezi ki magát. Ha nyomtalanul eltűnt, akkor legalább egyetlenegyszer csak lehet úgy beszélni róla, mint halottról?

– De akkor mi van vele?

– Hát csakugyan nem világos? – kiáltott fel Dasa, és teljesen félretette a varrnivalót.

Nem, a lányoknak nem volt világos.

– Él, de otthagyta! És Nagya szégyelli bevallani! Ezért találta ki az „eltűnést”.

– Ezt elhiszem! Ezt elhiszem! – helyeselt Ljuda; a függöny mögött pocskolt.

– Tehát feláldozza magát a férfi boldogságáért! – kiáltott fel Muza. Tehát valamiért szükség van arra, hogy hallgasson, és ne menjen férjhez! – Akkor mire várjon? – szólt Olenyka, sehogy sem értette a dolgot.

– Hisz minden egybevág, Daska okos kislány! – mondta Ljuda, és pongyola nélkül, egy szál ingben, csupasz lábbal kiugrott a függöny mögül; most még karcsúbbnak és magasabbnak látszott. – Nagya egészen elepedt, ezért is agyalta ki, hogy szentfazék lesz, hűséges egy halotthoz! Az égvilágon semmit sem áldoz fel, csak remegve várja, hogy valaki megsimogassa, de senki sem akarja őt! Van az így: az ember megy az utcán, utána is néznek, de akár maga tapad is rá a férfira, senkinek se kell!

És visszament a függöny mögé.

– Pedig Scsagov jár hozzá – jegyezte meg Erzsike. Nehezen ejtette ki a „scs”-t.

– Jár… Ez még nem jelent semmit! – vágott vissza magabiztosan a láthatatlan Ljuda. – Az kell, hogy rá is harapjon!

– Hogyhogy „rá is harapjon”? – kérdezte Erzsike, mert nem értette. Elnevették magukat.

– Mondjátok, mit gondoltok? – hajtogatta a magáét Dasa. – Talán még reménykedik, hogy visszaharcolja a férjét – attól!…

Az ajtón felhangzott ugyanaz az egyezményes kopogás – „ne dugjátok el a vasalót, jóbarát”.

Mind elhallgattak. Dasa kiakasztotta a kampót.

Megnyúlt, megöregedett arccal, vonszolódó léptekkel bejött Nagya – külsejével mintha igazolni akarta volna Ljuda minden gonoszkodó, gúnyos megjegyzését. Különös, hogy még valamiféle jólneveltségről tanúskodó, udvarias szavakkal sem fordult a jelenlevőkhöz: „Hát itt vagyok”, vagy „No, mi újság, lányok?” Felakasztotta bundáját, majd az ágyához ment.

Erzsike folytatta az olvasást. Muza megint a tenyerébe rejtette arcát.

Olenyka rózsaszínű gombokat varrt krémfehér blúzára.

Senki sem talált semmi mondanivalót. Dasa – hogy enyhítse a csend okozta kellemetlenséget – mintegy befejezésül, vontatott hangon így szólt:

– Hát bizony, lányok, az élet nem regény…

50. Vénlány

Nagyának a beszélő után csak ugyanolyan, balsorsra kárhoztatott asszonyokkal volt kedve találkozni, mint ő, és csakis azokról beszélni, akik rács mögött ülnek. Lefortovóból egész Moszkván át villamoson Krasznaja Presznyára, Szologgyin feleségéhez indult, hogy átadja férje négy meghitt szavát.

De Szologgyinát nem találta otthon (nehéz is lett volna otthon találni, ha egyszer a hét közben felhalmozódott minden elintézendője – a fiának és saját magának a vasárnapra torlódott össze). A szomszédok révén írásos üzenetet hagyni elképzelhetetlen volt: Nagya – Szologgyina szavaiból – tudta, hogy a szomszédok ellenségei, és kémkednek utána.

És bár Nagya izgatottan mászott fel a nappal is teljesen sötét, meredek lépcsőn – mert előre élvezte a beszélgetés örömét ezzel a kedves asszonnyal, aki osztozik titkos bánatában –, lefelé már nem is bosszúsan, hanem összetörve ment. És mint a fényképpapíron – ha a külsőre ártalmatlan és színtelen előhívóba mártják – kezdenek kíméletlenül előtűnni a már rajta levő, de eddig teljesen világos körvonalak, ugyanígy, miután hiába kereste Szologgyinát, Nagya lelkében is összesűrűsödtek mindazok a komor gondolatok és rossz előérzetek, amelyek még a beszélőn fogamzottak meg benne, de akkor nem éreztették hatásukat azonnal.

A férje azt mondta: „Ne lepődj meg, ha engem elvisznek innen messzire; ha elmaradnak a levelek”… Esetleg elviszik… És még ezek az évente egyszeri beszélők is abbamaradnak?… Hát akkor mit tegyen ő, Nagya?…

És mondott valamit az Angara felső folyásáról is…

És még valami – nem lett-e a férje istenhívő?… Elhangzott egy mondat… A börtön megnyomorítja őt lelkileg, miszticizmusba, idealizmusba ragadja, hozzászoktatja az engedelmességhez. Megváltozik a természete, és egészen, egészen ismeretlen emberként tér vissza…

De – ez a legfontosabb – fenyegetően azt mondta: „Ne fűzz túlságosan nagy reményeket ahhoz, hogy véget ér a büntetésem”, „a börtönbüntetés viszonylagos dolog”. Nagya a beszélőn azt kiáltotta: nem hiszem! Ez lehetetlen. De lám, egyik óra telt a másik után. Gondolataiba merülve megint átszelte egész Moszkvát – Krasznaja Presznyától Szokolnyikiig –,

és most ezeket a gondolatokat nem lehet elhessegetni: bele-beledöfnek, és semmivel sem védekezhetett ellenük.

Ha Gleb börtönbüntetése sosem ér véget – akkor ugyan mire vár?! Hát igazságos ez: a maga életét a férje életének függvényévé tenni?! Minden tehetségét, egész valóját odaáldozni – a semmi várására?

Még jó, hogy ott náluk nincsenek nők!…

A mai beszélőben volt még valami megnevezhetetlen, érthetetlen és – jóvátehetetlen…

És a diákétkezőből is elkésett. Csak ez a kis balsiker hiányzott a végső elkeseredéshez! Mindjárt eszébe jutott, hogy két napja tíz rubelre megbírságolták, mert a hátsó peronról szállt le. Tíz rubel most takaros kis summa – száz pénzreform előtti rubelnek felel meg.

A Sztrominkán, a kezdődő, kellemes hóesésben, szemébe húzott, ellenzős sapkában egy fiúcska állt, és Kazbek cigarettát árult ömlesztve. Nagya odament, és vett két szál szopókás cigarettát.

– Hát gyufa? – kérdezte fennhangon magamagától.

– Nesze, néni, sercents egyet! – ajánlotta készségesen a fiúcska. – Azért a kis tűzért nem kérek pénzt!

Nagya nem nagyon latolgatta, hogy fest ez messziről, nyomban ott, az utcán, a második szál gyufával, görbén, féloldalasan rágyújtott a cigarettára, visszaadta a dobozt, és fel s alá járkált – nem ment be az épülettömbbe. A dohányzás még nem vált szokásává, de nem ez volt az első cigaretta a szájában. A forró füst fájdalmat okozott neki, és undort keltett benne – de ez egy kissé enyhítette szívén a terhet.

A cigarettát félig elszívta, a maradékot elhajította, és felment a 318-as szobába.

Ott utálkozva elhaladt Ljuda bevetetlen ágya mellett, fáradtan leült a sajátjára, és az volt a legfőbb kívánsága, hogy most ne kérdezősködjék tőle senki semmiről.

Ahogy leült, a szemével egy magasságba került disszertációjának négy oszlopa, az asztalon álló négy gépelt példány. Akaratlanul is eszébe jutott, milyen végtelen sokat kínlódott ezzel a disszertációval valahogy el kellett rendezni az ábrák fénymásolatát; eszébe jutott az első átdolgozás, a második, és most a harmadikra adják vissza.

Ahogy pedig eszébe jutott, milyen reménytelenül és szabálytalanul elavult a disszertációja, eszébe jutott az a titkos szakmunka is, az egyetlen, amely most keresetet és nyugalmat adhatna neki. De a hozzá vezető utat

eltorlaszolta az a nyolcoldalas, szörnyű kérdőív, amelyet kedden kell leadni a káderosztályon.

Ha mindent leír úgy, ahogy van – egyértelmű azzal, hogy a hét végére elkergetik az egyetemről, kizavarják a diákszállóból, sőt Moszkvából is.

Vagy – rögtön elválik… így is határozott.

Ám ez fáradságos volt, és a mód is hosszadalmas-agyafúrt. Erzsike bevetette az ágyát, ahogy tudta, ez még nem valami jól sikerült neki, az ágyat bevetni is, mosni is, vasalni is a Sztrominkán tanult: egész korábbi életében a cseléd végezte ezt a munkát helyette, a tükör előtt kipirosította magát, de nem a száját, hanem az orcáit, és elment a Lenin Könyvtárba, hogy folytassa tudományos foglalatosságát.

Muza olvasni próbált, de az olvasás nem ment neki. Észrevette Nagya komor mozdulatlanságát, és nyugtalanul tekingetett rá, de mégse mert kérdezni tőle semmit.

– Igaz is! – jutott eszébe Dasának. – Azt mondják, ma hallottam, az idén kétszer annyi „könyvpénzt” fizetnek, mint tavaly.

Olenyka felrezzent.

– Tréfálsz?

– A dékánunk mondta a lányoknak.

– Várj csak, az mennyi is lesz? – Olja arcán kigyúlt az a lelkesedés, amelyet a pénz csak azokban az emberekben képes kelteni, akik nem dúskálnak és nem kapzsik. – Háromszáz meg háromszáz az hatszáz; hetven meg hetven száznegyven, öt meg öt… Hohó?! – kiáltotta, és tapsolni kezdett. – Hétszázötven! Ez már igen!

És halkan rázendített. Jó hangja volt.

– Most majd megveheted a teljes Szolovjovot!

– Még mit nem! – prüszkölt Olenyka. – Ezért a pénzért meggypiros ruhát lehet varratni, kreppzsorzsettet, el tudod képzelni? – Ujjainak hegyével felfogta szoknyája alját. – És a dupla fodrot?!

Olenyka még sok mindennel nem volt ellátva. Csak nemrég, tavaly nyerte vissza az érdeklődését az ilyesmi iránt. Az anyja nagyon sokáig beteg volt, tavalyelőtt halt meg. Azóta senkije, de senkije se maradt Olenykának. Ő meg az anyja negyvenkettőben egy és ugyanazon a héten kapták meg a gyászértesítést apjának és bátyjának elestéről. Anyja akkor súlyos betegen ágynak esett, úgyhogy Olenykának abba kellett hagynia az első évfolyamot, halasztott egy évet, dolgozott, aztán áttétette magát levelezőre.

De ebből most semmi sem látszott huszonnyolc éves, bájos, dundi arcocskáján. Ellenkezőleg: bántotta annak a megmerevült szenvedésnek a látványa, mellyel, mindnyájukat nyomasztva, vele átellenben Nagya az ágyán ült.

Olja meg is kérdezte:

– Mi lelt, Nagyusa? Délelőtt vidáman mentél el.

A szavak együttérzők voltak, de az értelmük – ingerlés. Nem tudni, milyen árnyalásokkal árulja el a hangunk érzéseinket.

Nagya nemcsak megállapította szomszédja hangjából, hogy ingerelni akarja, hanem látta is – tulajdon szemével –, ahogy Olenyka egyenest őelőtte öltözik, ahogy a kosztümkabát hajtókájába szúrja a melltűt, egy rubin virágocskát, ahogy illatosít ja magát.

És maga ez a parfüm, amely Olját láthatatlan kis felhő gyanánt vette körül, a veszteség légáramlataként érte el Nagya orra lyukát.

Nagya arca egyáltalán nem simult ki; az asszonya szavakat is úgy ejtette ki, mintha nagy munkát végezne:

– Zavarlak? – kérdezte. – Rontom a hangulatodat?

A disszertációkkal telezsúfolt asztalon át néztek egymásra. Olenyka kiegyenesedett, kövérkés álla kemény körvonalakat vett fel. Erélyesen így szólt:

– Nézd, Nagya! Nem akarnálak megbántani. De ahogy közös barátunk, Arisztotelész mondta volt: az ember társas lény. Jókedvet áraszthatunk magunk körül, de borút terjeszteni nincs jogunk.

Nagya görnyedten ült, és ez a tartás már egyáltalán nem fiatalasszonyra vallott.

– Hát nem tudod felfogni – mondta leverten, halkan –, néha milyen nehéz az ember lelke?

– Éppen én nagyon is fel tudom fogni! Nehéz a lelked? Igen, csakhogy ennyire nem szabad szeretni magadat. Nem szabad azt hinned, hogy te vagy az egyetlen nő az egész világon, aki szenved. Lehet, hogy mások sokkal többön mentek át, mint te. Gondolkozz egy kicsit.

Nem mondta végig, amit gondolt, de voltaképpen miért számít többnek egyetlenegy nyomtalanul eltűnt katona – akit még lehet pótolni, hiszen a férj pótolható –, mint az elesett apa és az elesett testvér vagy a meghalt édesanya, ha egyszer a természet nem adta meg, hogy ezt a hármat pótoljuk?!

Így szólt hát, egy darabig még egyenesen állt, és szigorúan nézett Nagyára.

Nagya felfogta – mégpedig kitűnően –, hogy Olja a maga veszteségeiről beszél. Felfogta – de nem fogadta el. Mert úgy látta: minden halál jóvátehetetlen, de mégiscsak egyszer következik be. Megrázza az embert, de csak egyetlenegyszer! Aztán a legkevésbé sem észrevehető eltolódásokkal, apránként, apródonként a múltba tolódik. És fokozatosan megszabadulsz a bánatodtól. És rubinbrosst tűzöl fel, beparfümözöd magadat, és légyottra mégy.

Nagya bánatát meg nem lehet elfelejteni – mindig körülveszi, mindig fogva tartja: ott van a múltban, a jelenben és a jövőben egyaránt. Bárhogyan hánykolódsz, akármibe kapaszkodsz is – nem vergődhetsz ki a foga közül.

De ahhoz, hogy méltóképpen válaszoljon, fel kellett volna tárulkoznia. Csakhogy a titok túlságosan veszélyes volt.

Így Nagya megadta magát, engedett, hazudott, a disszertációja felé intett a fejével.

– Ne haragudjatok, lányok, egészen kimerültem. Nincs több erőm, hogy átdolgozzam. Hányszor kell még?

Amikor így kiderült, hogy Nagya nem tünteti fel a bánatát minden bánatnál nagyobbnak, Olenyka bizalmatlansága rögtön alábbhagyott, és engesztelően így szólt:

– Jaj, a külföldieket kidobálni? Ez nemcsak a te bajod, miért keseredsz el?

A külföldieket kidobálni – azt jelentette: a szövegben mindenütt kicseréli a Laue bebizonyította” kifejezést arra, hogy „a tudósoknak sikerült bebizonyítaniuk”, vagy azt, hogy miként Langevin meggyőzően bemutatta”, arra, hogy „miként bemutatták”. Ha viszont valaki nemcsak orosz, hanem német vagy dán – orosz szolgálatban egy kicsit is kitűnt, okvetlenül meg kellett említeni – teljesen, még az utónevét, az apai nevét is –, hangsúlyozni meg nem alkuvó hazafiságát és halhatatlan érdemeit a tudományban.

– Nem a külföldieket, azokat már régen kidobtam. Most Balangyin akadémikust kell kihúzni…

– A mi szovjet Balangyinunkat?

– …és az egész elméletét. Pedig arra építettem fel mindent. De kiderült, hogy ó… hogy őt…

Hirtelen-váratlan Balangyin akadémikus is ugyanabba a mélységbe, ugyanabba a föld alatti világba ment el, ahol Nagya férje bilincsbe verve sínylődik.

– No, nem szabad annyira a szívedre venned! – mondta oktatóan Olenyka. Ezúttal is volt mit ellenvetnie: – Hát az én Azerbajdzsánom?

Soha, semmi sem késztette ezt a középorosz leányzót arra, hogy iranista legyen. Amikor a történelem szakot választotta, meg sem fordult a fejében. De fiatal (és nős) vezetője, akinél a szakdolgozatát írta a Kijevi Oroszországról, hevesen udvarolni kezdett neki, és nagyon ragaszkodott ahhoz, hogy az aspirantúrán is a Kijevi Oroszországra specializálja magát. Olenyka riadtan átállt az olasz reneszánszra, de az Olasz Reneszánsz sem volt öreg férfi, úgyhogy amikor kettesben maradt Olenykával, egészen az Újjászületés szellemében viselkedett. Olenyka ekkor kéredzkedett át egy roskatag iranista professzorhoz, nála írta a disszertációját is, és most befejezné, ha az újságokban fel nem vetődik az Iráni Azerbajdzsán kérdése. Mivel Olenyka disszertációjában nem húzódik végig vörös fonálként e tartomány örök vonzódása Azerbajdzsánhoz és idegenkedése Irántól – visszaadták hát, hogy dolgozza át.

– Köszönd meg, hogy legalább idejében megengedik kijavítani. Rosszabbul is járhatnál. Muza majd elmondja…

De Muza már nem hallotta. Szerencséjére beletemetkezett egy könyvbe, úgyhogy most a szoba körülötte nem létezett.

– …az irodalom szakon egy nő négy éve Zweigről írta a disszertációját, és már rég docens volt. Egyszer felfedezték: háromszor is elhangzik az értekezésében, hogy a „Zweig kozmopolita”, és a szigorló helyesli ezt. Rögtön behívatták a Tudományos Minősítő Bizottsághoz, és elvették a diplomáját. Borzalmas!

– Még a kémikusok is elkeserednek! – szólt közbe Dasa. – Akkor mit csináljunk mi, közgazdászok? Akasszuk fel magunkat? Dehogyis! Élünk! Lám, Sztuzsajla-Oljabiskin kirántott a bajból!

Mindenki tudta, hogy Dasa csakugyan már a harmadik disszertációtémát kapta meg. Az első témája ez volt: „A közétkeztetés problémái a szocializmusban.” Ez a téma, mely nagyon világos volt húsz évvel ezelőtt, amikor bármelyik pionír, köztük Dasa is, biztosan tudta, hogy a családi konyhák hamarosan elhalnak, a házi tűzhelyek kihunynak, és az iga alól felszabadult nők ételgyárakból kapják majd a reggelit meg az ebédet – ez a téma az évek során ködössé, sőt veszélyessé vált. Szemléletesen látni

lehetett, hogy ha valaki étteremben ebédelt is – mint maga Dasa –, akkor csak abból a nyavalyás kényszerűségből tette. A közétkeztetésnek csupán két formája virágzik: a vendéglői rendszer, de abban nem eléggé kézzelfoghatóan érvényesülnek a szocialista elvek, meg a legrohadtabb csehók hálózata, amelyekben csak vodkát árulnak. De elméletben változatlanul maradtak az ételgyárak, mert a Dolgozók Vezére e húsz év alatt nem ért rá, hogy nyilatkozzék a táplálkozásról. Ezért is volt veszélyes megkockáztatni, hogy saját elképzelést fejtsen ki az ember. Dasa kínlódott, kínlódott egy darabig, majd a vezetője új témát adott, de eléggé meggondolatlanul, az újat sem jó listáról választotta: „A közszükségleti cikkek kereskedelme a szocializmusban.” Kiderült, hogy ebben a témában is kevés az anyag. Bár minden beszédben az hangzott el és az utasítások úgy szóltak, hogy a közszükségleti cikkeket lehet termelni és árusítani, sőt kell is, ezek a cikkek a kenyeret acéllal meg az olajtermékekkel összehasonlítva elég gyatrán álltak. És azt, hogy a könnyűipar egyre inkább fejlődni fog, vagy mindjobban elhal – még a tudományos tanács sem tudta, és idejekorán elvetette a témát.

És akkor jó emberek megokosították Dasát, úgyhogy ő kikönyörögte magának ezt a témát: „Sztuzsajla-Oljabisin, a XIX. századi orosz közgazdász.”

– Legalább megtaláltad valahol a jótevőd arcképét? – kérdezte kacagva Olenyka.

– Épp az a baj, hogy sehol se találom!

– Ez egyszerűen hálátlanság tőled! – Olenyka most Nagyát igyekezett felvidítani, holott valójában a közelgő légyott élénkségével árasztotta el. – Én megkeresném, és az ágyam fölé akasztanám! Teljesen el tudom képzelni: jó megjelenésű, öregecske földbirtokos volt, akinek kielégítetlen szellemi igényei voltak. Laktató reggeli után, háziköntösben leült az ablaknál – tudod, abban a Larinék korabeli, isten háta mögötti provinciában, amelynek nem ártanak a történelem viharai –, és látva, hogyan eteti a malacokat Palaska leányzó, ráérősen azon elmélkedett:

> *Az állam jólétben s erőben*
> *Hogy nő meg és hogy boldogul*[33]

Kis csibém! Esténként meg kártyázott… – Olenykából kibuggyant a nevetés.

El is pirult. Az egyre növekvő megtestesült boldogság volt.

Már Ljuda is belebújt égszínkék ruhájába, és ezzel megfosztotta ágyát legyezőhöz hasonló leplétől (Nagya szenvedő rángással sandított feléje). A tükör előtt először felfrissítette a festést szemöldökén és pilláin, aztán igen akkurátusan rózsaszirommá pingálta ki a száját.

– És figyeljétek meg, kislányok – szólalt meg váratlanul Muza, tőle telhetőleg természetesen, de úgy, mintha mind csakis az ő megjegyzésére vártak volna. – Miben különböznek az orosz irodalmi hősök a nyugat-európaiaktól? A nyugati írók legkedvesebb hősei mindig karrierért, hírnévért, pénzért törik magukat. Az orosz hős pedig éjt nappallá téve, étlen-szomjan az igazságosságot meg a jót keresi. Igaz?

És megint beletemetkezett az olvasásba.

– Legalább szólnál, hogy gyújtsuk fel a villanyt! – szólt Dasa, mert megesett a szíve rajta. És felkapcsolta.

Ljuda már felvette a hócsizmáját, és a bundájáért nyúlt. Nagya ekkor a fejével nyersen a Ljuda ágyára intett, és undorral így szólt:

– Megint itt hagyod nekünk, hogy mi vessük be ezt a pocsékságot?

– Ké-érlek, ne vesd be! – lobbant fel Ljuda, és kifejezően megvillant a szeme. – És ne merj többé hozzányúlni az ágyamhoz!!! – csattant fel a hangja, szinte rikácsolt. – És ne tarts nekem erkölcsi prédikációt!!!

– Tudnod kell! – mondta most már fékevesztetten Nagya is, és odakiabált mindent, amit eddig nem mondott ki. – Sértegetsz bennünket!… Hátha más van a lelkünkben, mint a te esti szórakozásaid?

– Irigykedsz? Neked nem sikerül?

Mindkettejük arca eltorzult, és nagyon kellemetlenné vált, mint a nőké mindig, ha mérgesek.

Olenyka már kinyitotta a száját, hogy ő is rátámadjon Ljudára, de az „esti szórakozásokból” bántó célzást hallott ki. Erre torkán akadt a szó.

– Nincs mire irigykedni! – kiáltotta elcsukló hangon, tompán Nagya.

– Ha kolostor helyett az aspirantúrára tévedtél, akkor gubbassz a zugodban, és ne játszd meg az anyóst! – kiabálta, diadalát érezve, mind harsányabban Ljuda. – Unom már! Vénlány!

– Ljudka! Ne merd! – kiáltott fel Dasa.

– Hát minek üti az orrát a más dolgába?… Vénlány! Peches nő!!!

Felocsúdott Muza, és a kis kötettel Ljuda felé fenyegetően hadonászva, ő is kiabálni kezdett:

– Él a kispolgáriság! Diadalmaskodik! És virul!

Mind az öten a magukét kezdték kiabálni, nem is figyeltek egymásra, még kevésbé értettek egyet.

Nagya szégyellte kirohanását és zokogását, tele volt a feje, már semmit sem tudott megérteni, úgy, ahogy volt, abban a legjobb ruhájában, amelyben a beszélőre ment, hasmánt az ágyára vetette magát, és párnájába fúrta a fejét.

Ljuda újrapúderezte magát, kunkori szőke tincseit kiemelte a mókusbunda fölé, a szeménél egy picit lejjebb engedte a fátylat, majd elment – az ágyat mégsem vetette be, de rádobta a takarót; ez volt az engedmény.

Nagyát hangosan szólongatták, de ő meg se moccant. Dasa levette róla a cipőt, és a takaró sarkait a lábára csavarta.

Aztán még egy kopogtatás hallatszott – Dasa kiröppent a folyosóra, rögtön vissza is jött, mint a szélvész, kalapja alá igazgatta fürtjeit, belesiklott a sárga gallérú szőrmebundába, és újszerű járással az ajtóhoz indult.

(Ez a járás örömet is jelentett, de – harcot is!…)

Ily módon a 318-as szoba egymás után a világba küldött két bűbájosan öltözött, bűbájos csábítást.

De velük együtt a szoba elvesztette az élénkségét és a kacagást, úgyhogy egészen bánatos lett.

Moszkva óriási város volt, de menni benne – nem volt hová… Muza megint nem olvasott, levette a szemüvegét, és nagy tenyerébe rejtette arcát.

– Buta ez az Olga! – mondta Dasa. – Hiszen a férfi csak játszadozik vele, azután eldobja. Azt hallottam: egy másik nője is van valahol. Csak gyereket ne szedjen össze az a lány.

Muza kikukkantott a tenyeréből.

– De Olját nem köti semmi. Ha kiderül, hogy a férfi ilyen, ott is hagyhatja.

– Már hogyne kötné valami! – mosolyodott el gunyorosan, görbén Dasa. – Hát teszerinted ugyan milyen a gyöngéd kötelék?…

– Ej, te mindig mindent tudsz! Hát honnan tudod ezt is?! – kérdezte felháborodva Muza.

– Ugyan, mit kell itt tudni, ha egyszer náluk marad éjszakára?

– Ő! Az is valami?! Ez még semmit sem bizonyít! – vetette el Muza.

– Pedig manapság csak így lehet. Másképp nem tartod meg a férfit.

A két lány egyelőre elhallgatott. Mind a ketten kitartottak a maguké mellett.

Odakint erősödött a havazás. Ott már sötétedett.

Az ablak alatt a fűtőtestben halkan áramlott a víz.

Tűrhetetlen volt arra gondolni, hogy a vasárnap estének ebben a lyukban kell tönkremenni.

Dasa elképzelte a büfést, egészséges, erős férfit, akit visszautasított. Hát miért kellett így eltaszítani? Legalább elvinné a sötétben valami külvárosi klubba, ahová nem járnak egyetemiek. Megszorongatná egy kis kerítésnél.

– Muzocska! Menjünk moziba! – kérte Dasa.

– Mi megy?

– A *Hindu síremlék*.

– De hisz az vacak! Kommersz vacak!

– Csakhogy itt van az épületben!

Muza nem is felelt. – Unatkozom, no!

– Nem megyek. Keress munkát!

Ekkor hirtelen lecsökkent a villanyfény – csak egy homályos-vörös izzószál maradt a körtében.

– No, még ez is…! – sóhajtott Dasa. – Áramkorlátozás. Itt aztán felakaszthat ja magát az ember.

Muza csak ült, mint a szobor. Nagya meg se mozdult az ágyán.

– Menjünk moziba, Muzocska. Kopogtak az ajtón.

Dasa kinézett, aztán visszament.

– Nagyuska! Scsagov van itt. Felkelsz?

51. Tűz és széna

Nagya sokáig zokogott, és belevájta fogát a takaróba, hogy abbahagyja. A fejére húzott párna alatt nedves lett az ágynemű.

Örömest elment volna a szobából valahová, késő éjszakáig is. De nem volt hová indulnia Moszkvában, az óriási városban.

Már nem először bántották itt, a diákszállóban, ilyen szavakkal: Anyós! Zsémbes! Apáca! Vénlány! A leginkább az sértette, hogy ezek a szavak nem voltak igazak. Milyen jókedvű volt azelőtt!

De könnyű dolog-e idestova öt éve hazudozni, állandóan álarcot viselni, olyat, amelytől megnyúlik és eltorzul az ember arca; a hangja érdessé válik, és érzéketlenné a vélekedése?! Talán most már csakugyan elviselhetetlen vénlány?! Olyan nehéz ítélnie saját magáról. A diákszállóban, ahol nem lehet – mint otthon a mamát – toppantással elhallgattatni senkit, csak itt, egyenrangúak között tanulod meg felfedezni magadban a rosszat.

Már senki sem tudja őt, Nagyát megérteni, csak Gleb. De Gleb sem tudja őt megérteni…

Semmit sem mondott neki – hogyan éljen, mi legyen vele… Csak azt, hogy a börtönbüntetésnek nem lesz vége…

Férjének biztos és gyors csapásaitól leomlott és füstbe ment mindaz, amivel mindennap erősítgette, tartotta magát a hitében, a várakozásában, abban, hogy más férfiaknak hozzáférhetetlen legyen.

A büntetésnek sosem lesz vége!

Tehát – nem is kell Glebnek… Tehát csak emészti magát…

Nagya hason feküdt. Mozdulatlan szemmel nézett a párna és a takaró közti résen át a faldarabra maga előtt – és nem tudta felfogni, nem is igyekezett felfogni, miféle világítás ez. Mintha nagyon sötét is volna az ismerős falon mégis fel lehetett fedezni a durva meszelés pörsenéseit.

Nagya a párnán keresztül az ajtó furnértábláján hirtelen különleges, darabos ujjkopogást hallott. És mielőtt még Dasa azt mondta volna: Scsagov van itt. Felkelsz? – Nagya már lerántotta a párnát a fejéről, egy szál harisnyában a padlóra ugrott, megigazgatta félrecsavarodott szoknyáját, a fésűvel lesimította haját, és lábával kitapogatta cipőjét.

Muza a fél izzás élettelen, homályos világosságában meglátta Nagya sietségét, és hátrahőkölt.

Dasa meg a Ljuda ágyához rohant, és gyorsan bevetette. Beengedték a vendéget.

Scsagov – panyókára vetett, ócska frontköpenyben – belépett. Még mindig rajta maradt a katonás testtartás: tudott meghajolni, de meggörnyedni nem tudott. Mozdulatai megfontoltak voltak.

– Jó estét, tisztelt polgártársnők! Azért jöttem, hogy megtudjam: mivel foglalkoznak világítás nélkül? Hogy mi is átvegyük. Meg lehet dögleni az unalomtól.

(Micsoda megkönnyebbülés! A sárga félhomályban nem lehetett látni a sírástól megduzzadt szempárt.)

– Tehát ha nincs sötétség, ide se jön? – kérdezte válasz helyett, Scsagov hangnemében Dasa.

– Semmi szín alatt. A női arc éles fényben nélkülözi a bűbájt. Csupa gonosz kifejezést, irigykedő tekintetet lehet látni – (mintha az imént itt lett volna!) – meg ráncokat, túlzott kozmetikát. A nők helyében törvénnyel szabályoznám, hogy csak fél izzásfokkal szolgáltassanak világosságot. Akkor mind hamar férjhez mennének.

Dasa szigorúan nézett Scsagovra. Ő mindig így beszélt, és a lánynak nem tetszett – ezek valamiféle bemagolt kifejezések.

– Megengedik, hogy egy percre helyet foglaljak?

– Tessék – válaszolta háziasszonyi hangon Nagya, melyben nyoma se volt az iménti fáradtságnak, keservnek, sírásnak.

Őneki, ellenkezőleg, tetszett a férfi leereszkedő modora, határozott, mély hangja, önuralma. Nyugalom áradt belőle. Szellemes megjegyzéseit kellemesnek találta.

– Másodszor esetleg nem kínálnak hellyel, ez ilyen társaság. Sietek leülni. Tehát: mivel foglalkoznak, ifjú aspiránsleányok?

Nagya hallgatott. Nem tudott sokat beszélni a férfival, mert tegnapelőtt összevesztek, és Nagya akkor öntudatlan, hirtelen mozdulattal olyan fokú bizalmassággal, amilyen nem volt közöttük – hátba vágta táskájával, és elszaladt. Ez ostoba, gyerekes dolog volt, és most a kívülállók jelenléte könnyített a helyzetén.

Dasa felelt.

– Moziba készülünk. Nem tudjuk, kivel megyünk.

– És milyen film megy?

– A *Hindu síremlék*.

– Ó, ó, okvetlenül menjenek el. Ahogy egy ápolónő elmondta a meséjét, „sokat lődöznek, sokat öldösnek benne, szóval nagyszerű film”!

Scsagov kényelmesen ült a közös asztalnál.

– Ám engedelmet, tisztelt polgártársnők, én azt hittem, hogy körtáncot találok maguknál, holott valamiféle gyászos hangulat uralkodik itt. Talán nincs minden rendben a szüleikkel. A pártiroda legutóbbi határozata miatt levertek? Azt hiszem, ez nem vonatkozik az aspiránsokra.

– Milyen határozat miatt? – kérdezte alig hallhatóan Nagya.

– Milyen határozat miatt?! Amely arról szól: a közösség segítségével kell ellenőrizni a diákok szociális származását, helyesen tüntetik-e fel, kicsodák-micsodák a szüleik. Itt gazdag lehetőségek nyílnak: hátha valaki bizalmasan közölt valakivel valamit, vagy álmában elszólta magát, vagy elolvasta a más levelét, és minden más efféle dolog lehetséges…

(És megint keresgélni, megint turkálni fognak! Ó, de unalmas már ez az egész! Hová lehetne kitörni?!…)

– Muza Georgijevna! Maga nem titkolt el semmit?…

– Micsoda aljasság! – kiáltott fel Muza.

– Mi az? Maga ezen nem derül? N o akkor, ha akarja, igen szórakoztató történetet mondok el: hogyan folyt le a titkos szavazás tegnap a mechmat – a mechanikai-matematikai szak – tanácskozásán…

Scsagov mind a hármuknak beszélt, de Nagyát figyelte. Már régóta gondolkozott azon: mit akar tőle Nagya. Minden egyes újabb alkalom egyre nyilvánvalóbban elárulta szándékait.

…Hol a tábla mellett állt, amikor Scsagov valakivel sakkozott, és ő maga ajánlkozott, hogy játszik vele, és megtanulja tőle a megnyitást. (Istenem, hiszen a sakk hozzájárul, hogy az ember megfeledkezzék az időről!)

Hol hívta: hallgassa meg, hogyan fog szerepelni a hangversenyen. (De hisz ez természetes! – azt szeretné, hogy egy nem teljesen közönyös kibic dicsérje a játékát!)

Hol – igaz, csak egyszer – „fölösleges” mozijegye akadt, és meginvitálta őt.

(Ó, hát csupán illúziót akart – egy estére, azt, hogy valahol kettesben mutatkozzék egy férfival… A karjára támaszkodjék valakinek.)

Hol meg noteszt ajándékozott a születése napjára – de egy kissé sután: a zakója zsebébe dugta, és el akart szaladni. Micsoda modor ez? Miért kell elszaladni?

(Ó, csak zavarában, csakis zavarában!)

A férfi pedig utolérte a folyosón, és birkózni kezdett vele, azt színlelte, hogy próbálja visszaadni az ajándékot, de közben átölelte – Nagya meg nem azonnal tett erőfeszítést, hogy kiszabaduljon, engedte, hogy tartsa egy darabig.

(Hány éve nem tapasztalta már, hogy mintha bilincsbe verték volna kezét-lábát.)

Most meg ez a játékos hátbavágás a táskával?!

Scsagov, mint mindenkivel, mint mindenkivel – ővele szemben is vaskeményen, tartózkodóan viselkedett. Tudta, milyen könnyen szövődnek ezek a női históriák mind, és milyen nehéz később kimászni belőlük. De ha egyszer egy magányos nő könyörög segítségért, egyszerűen – könyörögve kér segítséget?! Hát kicsoda annyira hajthatatlan, hogy nemet mondjon neki?

Így aztán Scsagov az imént, amikor kilépett a szobájából, és elindult a 318-asba, nemcsak biztos volt abban, hogy Nagyát okvetlenül otthon találja, hanem izgulni is kezdett.

…A tanácskozáson történt szavazás különös esetén nevettek ugyan, de csak udvariasságból.

– No, hát lesz világosság vagy nem? – kiáltott fel türelmetlenül most már Muza is.

– Mindazonáltal azt veszem észre, hogy történeteim egyáltalán nem nevettetik meg magukat. Kiváltképp Nagyezsda Iljinyicsnát nem. Amennyire megállapíthatom, komorabb a viharfelhőnél. Azt is tudom, miért. Tegnapelőtt megbírságolták tíz rubelre – és ő e miatt a tíz rubel miatt kínlódik, sajnálja.

Alig mondta Scsagov ezt a tréfát, Nagya szinte felugrott. Megragadta a táskát, feltépte a zárját, találomra kirántott valamit onnan, hisztérikusan szétszaggatta, majd a cafatokat a közös asztalra, Scsagov elé dobta.

– Muza! Utoljára kérdem: jössz? – kiáltotta nagykabátjáért nyúlva, szinte fájón Dasa.

– Megyek! – válaszolta tompán Muza, és bicegve, de határozott léptekkel a fogas felé indult.

Scsagov és Nagya rá se nézett az eltávozni készülő lányokra.

De mikor bezárult mögöttük az ajtó – Nagya egy kissé megijedt. Scsagov a szeméhez emelte az eltépett valaminek a cafatjait. Egy újabb tízrubeles ropogós foszlányai voltak…

Felállt köpenyéből, amely megroggyant a széken, és minden indulat nélkül megkerülte a bútordarabot, és odament Nagyához – sokkal magasabb volt nála. A maga nagy kezébe vette kacsóját.

– Nagya! – Először szólította így egyszerűen a keresztnevén. Nagya mozdulatlanul állt, érezte, hogy gyenge.

Fellobbanása, mellyel széttépte a tízest, ugyanolyan gyorsan elszállt, ahogy támadt. Az a furcsa gondolat villant át agyán, hogy semmiféle börtönőr nem hajtja busa fejét oldalról feléjük. Hogy arról beszélhetnek, amiről csak akarnak. És maguk döntik el, mikor kell egymástól megválniuk.

Nagyon közelről megpillantotta a férfi egyenes, kemény arcát, amelynek jobb fele egyetlen csekélyke vonásban sem különbözött a baltól. Tetszett neki ennek az arcnak a szabályossága.

A férfi szétnyitotta ujjait, és végigsiklatta Nagyának mind a két könyökén, blúzának selymén. – Nagya!…

– En-ged-jen el! – válaszolta a fáradt sajnálkozás hangján Nagya.

– Hogy értsem ezt? – erősködött a férfi, és átcsúsztatta ujjait Nagya könyökéről a vállához.

– Mit kellene értenie? – felelte kérdéssel, alig hallhatóan Nagya. De nem igyekezett kiszabadulni.

Erre Scsagov megszorította Nagya vállát, és annál fogva magához húzta.

A sárga félhomály elleplezte, hogyan lángol Nagya arcában a vér. Nekifeszítette kezét a férfi mellének, és ellökte magát.

– Ho-ogy gondolhatta???…

– Hát a fene igazodik el magán, azon, hogy mit gondoljon magáról! – dörmögte, eleresztette Nagyát, és az ablakhoz ment.

A fűtőtestben halkan áramlott a víz.

Nagya remegő kézzel rendbe hozta a haját. Scsagov meg – szintén remegő kézzel – rágyújtott.

– Tudja, hogyan ég a száraz széna? – kérdezte tagoltan.

– Tudom. A láng az égig ér, de utána csak egy kupac hamu marad.

– Az égig! – erősítette meg a férfi.

– Kupac hamu – ismételte a nő.

– Akkor miért dobál-dobál-dobál csóvát száraz szénakazalba?

(Hát dobott ő?.. Ugyan, hogy nem tudta megérteni ez a férfi?… Csak tetszeni szeretne néha, csupán hébe-hóba. Egy percre azt érezni, hogy más nőknél többre tartják; hogy még mindig ő a legkülönb.)

– Menjünk! Akárhová! – követelte.

– Sehová sem megyünk, itt maradunk – felelte Scsagov.

Visszatért nyugodt modorához, ahogy cigarettázni szokott – parancsoló szájával összeszorította a kicsit oldalt álló szipkát –, és Nagyának ez a modor is tetszett.

– Nem! Menjünk el valahová! Kérem! – szólt sürgetősen Nagya.

– Itt vagy sehol – felelte könyörtelenül, kurtán Scsagov. – Kötelességem figyelmeztetni: menyasszonyom van.

52. A holtak feltámadására!

Nagyát és Scsagovot az hozta össze, hogy egyikük sem volt moszkvai. Azok a moszkvaiak, akikkel Nagya az aspiránsok között és a laboratóriumokban találkozott, nem létező fölényüknek, ahogy ők maguk nevezték, a „moszkvai patriotizmusnak” a mérgét hordozták magukban. Ezek között Nagya – bármilyen előmenetelt ért is el a professzornál – úgy járt-kelt, mint másodrendű lény.

Hát hogyan viszonyult volna Scsagovhoz, aki – szintén vidéki létére – úgy szelte ketté ezt a környezetet, amilyen fölényesen a közönséges puha vizet szeli ketté a jégtörő hajó. Egyszer az olvasóteremben, őelőtte, egy fiatal kandidátus meg akarta alázni Scsagovot, kígyófejének dölyfös elfordításával azt kérdezte tőle:

– Maga tulajdonképpen… milyen vidékről származik?

Scsagov termetre felülmúlta beszélgetőtársát, és egy kissé előre-hátra himbálózva hanyag sajnálkozással nézett rá.

– Magának nem volt alkalma megfordulni ott: a Front-vidékről származom, Fedezék faluból.

Rég megfigyelték, hogy életünk nem az évek arányában kerül bele biográfiánkba. Mindenkinek van egy sajátos életkora, melyben a legteljesebben érvényesült, a legmélyebben érzett, és teljes egészében nyilatkozott meg saját maga és mások előtt. Később bármi történt az illetővel, még ha külsőleg jelentős dolog is, ez az egész igen gyakran csak ennek a lökésnek az inerciája vagy csökkenése volt: vissza-visszaemlékezünk, meg-megittasulunk, sok-sok hangnemben újrajátsszuk azt, ami egyszer megzendült bennünk. Némelyeknél ez az időszak lehet akár a gyermekkor is – és akkor az illető egész életére gyermek marad. Másoknál az első szerelem, és pontosan ezek az emberek terjesztették el azt a legendát, hogy szerelem csak egyszer adódik. Ismét másoknak ez a korszak a legnagyobb megbecsülésük, gazdagságuk, hatalmuk időszaka – és ők fogatlan ínyű vénségükig letűnt nagyságukról motyognak. Nyerzsinnek ilyen korszak volt a börtön. Scsagovnak – a front.

Scsagov megkóstolta a háború hidegét-melegét. A háború első hónapjában vitték el katonának. A polgári életbe meg csak negyvenhatban engedték vissza. A négy háborús év alatt ritkán adódott olyan napja, amikor

reggel biztosra vehette, hogy megéri az estét: nem magas törzskaroknál szolgált, a hátországba pedig csak katonai kórházba távozott. Negyvenegyben visszavonult Kijevtől, negyvenkettőben meg a Donnál. Bár később általában jobbra fordult a háború sora, Scsagovnak még negyvenháromban, sőt negyvennégyben is Kovel alatt bőven kijutott a rosszból: menteni kellett az irháját. Út menti, sekély árkokban, kiégett házak romjai között, szétázott lövészárkokban ismerte meg a csajka leves, az órányi pihenés értékét, az igaz barátság értelmét és az élet értelmét általában.

Scsagov műszaki százados élményeit most már évtizedek alatt sem lepheti be var. Most már nem fogadhatta el az embereknek semmilyen más felosztását, csak azt, hogy – katonák és egyebek. Még a mindent elfelejtő moszkvai utcákon is megmaradt benne, hogy csakis a „katona” szó az emberi őszinteség és barátság biztosítéka. A tapasztalat azt sugalmazta neki, hogy csak azokban bízzék, akik kipróbálták a front tüzét.

Scsagovnak a háború után nem maradtak hozzátartozói, azt a házikót pedig, amelyben előbb laktak, teljesen elsöpörte egy bomba. Scsagov vagyon a – a rajtavalója volt, és egy bőröndnyi hadizsákmány Németországból. Igaz: a leszerelt tiszteknek – hogy enyhítsék a polgári élet keltette benyomást – hazatértük után még tizenkét hónapig „a katonai rendfokozatoknak megfelelő illetményt”, ingyenmunkabért fizettek.

A háborúból hazatérve Scsagov, mint megannyi frontharcos, nem ismert rá arra az országra, melyet négy esztendőn át védelmezett: eloszlottak a fiatal emlékezet őrizte egyenlőség rózsaszínű ködének utolsó gomolyagai is. Az ország ádáz lett, egészen elpimaszodott, szakadékok tátongtak a vézna nyomor és az arcátlanul zsírosodó gazdagság között. Amikor visszatértek, rövid ideig még a frontharcosok is különbek voltak, mint amikor elmentek, a halál közelségétől megtisztultan tértek vissza, így hát annál megdöbbentőbb volt a változás számukra otthon, a változás, amely a távoli hátországban érett meg.

Ezek a volt katonák most mind itt voltak – járkáltak az utcán, utaztak a metrón –, de az egyik ilyen, a másik olyan ruhát viselt, úgyhogy már nem ismerték meg egymást. És már nem a maguk frontrendjét ismerték el magasabb rendűnek, hanem azt, amelyet itt találtak.

Az embernek a fejéhez kellett kapnia és elgondolkoznia: ugyan miért verekedett? Sokan fel is tették ezt a kérdést, de hamar börtönbe kerültek.

Scsagov nem tette fel. Nem tartozott azok közé a nyughatatlan természetek közé, akik minduntalan az általános igazságot keresik. Átlátta, hogy minden úgy megy, ahogy megy, ezt megállítani nem lehet, csak fel lehet ugrani a lépcsőre, a hágcsóra, vagy nem lehet. Világos volt, hogy manapság egy végrehajtó bizottsági tag leánya már pusztán származásánál fogva tiszta életre rendeltetett, és nem fog gyárba menni, hogy ott dolgozzék. Elképzelni is lehetetlenség volt, hogy a leváltott kerületi pártbizottsági titkár hajlandó legyen a géppadhoz állni. A gyárakban a normákat nem azok teljesítik, akik kitalálják őket, ahogyan rohamra sem azok indulnak, akik a rohamról szóló parancsot írják.

Voltaképp ez nem volt új a bolygónk szempontjából, hanem csak egy forradalmi ország szempontjából! Az is bántó volt, hogy Scsagov századosnak nem ismerték el a jogát, amelyet „örökké talpon teljesített" szolgálatával szerzett; azt a jogát, hogy bekapcsolódjék abba az életbe, amelyet éppen ő vívott ki. Ezt a jogot most még egyszer be kellett biztosítania: vértelen küzdelemben, lövöldözés, gránátok dobálása nélkül – a könyvelés útján kellett érvényesítenie a jogát, címeres pecséttel megerősítenie.

És mindeközben – mosolyognia.

Scsagov negyvenegyben annyira sietett a frontra, hogy nem gondolt az ötödik évfolyam befejezésére és arra, hogy diplomát szerezzen. Most, a háború után pótolnia kellett és előretörnie a kandidátusi fokozatig. Az ő szakterülete az elméleti mechanika volt; már a háború előtt is foglalkoztatta a gondolat, hogy belemélyed. Akkor könnyebb volt. A háború után a tudományszeretet fellángolását találta itthon – mindenféle tudomány, minden tudományág iránt fellángolt – az illetmények emelkedése után.

Nos, felbecsülte az erejét, futja-e még egy hosszú hadjáratra.

A német hadizsákmányt lassacskán elsózta a piacon. Nem hajszolta a változékony férfiöltöny- és cipődivatot, kihívóan elviselgette azt, amiben leszerelt: a csizmát, a zsávolynadrágot, az angol gyapjúból varrt ingzubbonyt – négy érdemrendléccel és két sebesülésjelzővel. Ám Nagya szemében épp a frontnak ez a megőrzött varázsa tette hasonlóvá Scsagovot Nyerzsinhez, az ugyancsak frontharcos kapitányhoz.

A minden egyes kudarccal és sérelemmel szemben könnyen sebezhető Nagya kislánynak érezte magát az életbölcsességgel felvértezett Scsagovhoz képest, és gyakran kikérte a tanácsát. (De neki is ugyanazzal a konoksággal azt hazudta, hogy az ő Glebje nyomtalanul eltűnt a fronton.)

Nagya maga se vette észre, hogyan és mikor került bele ebbe az egészbe – „fölösleges” mozijegy, a notesz miatti összetűzés. Az imént pedig, alighogy Scsagov belépett a szobába – és még Dasával vitatkozott –, ő mindjárt tudta, hogy a férfi hozzá jött, és hogy elkerülhetetlenül történik valami.

És bár korábban vigasztalanul siratta összetört életét – ahogy széttépte a tízrubelest, megújulva állt ott, vonzóan, készen az eleven életre, most azonnal.

És a szíve semmi ellentmondást sem érzett.

Scsagov meg úrrá lett izgalmán, amelyet a Nagyával való rövid játék keltett, visszanyerte kimért viselkedésmódját.

Most aztán világosan értésére adta ennek a lánynak: nem számíthat arra, hogy feleségül veszi.

Nagya a menyasszonyról hallva, rogyadozó léptekkel végigment a szobán, szintén az ablaknál állt meg, és ujjával némán rajzolgatott az üvegre.

Szánandó volt. Scsagov szerette volna megtömi a csendet és a régen elhagyott nyíltsággal megmagyarázni: mit nyújthat neki Ő, a szegény aspiránslány, akinek nincsenek összeköttetései, nincs jövője sem?! Őneki, Scsagovnak meg igaz joga van a maga falat süteményére (másképp szerezné meg, ha a tehetséges embereket minálunk nem mamák agyon már feleúton). Szerette volna közölni: jóllehet a menyasszonya pazar körülmények közt él, nem nagyon romlott. Szép lakása van egy fényűző, zárt házban, ahová csupa előkelő embert költöztetnek. A lépcsőházban portás van, a lépcsőn meg szőnyegek; hát hol van ilyen manapság a Szovjetunióban?! És ami a legfontosabb – egy csapásra oldódik meg az egész feladat. Mi jobbat lehet kitalálni?

De mindezt csak gondolta, nem mondta ki.

Nagya pedig, halántékát az üvegnek támasztva, kinézett az éjszakába, és örömtelenül azt felelte:

– No jó. Magának menyasszonya van. Nekem meg férjem.

– Aki nyomtalanul eltűnt?

– Nem, nem tűnt el – suttogta Nagya.

(Milyen hebehurgyán kiadta magát!…)

– Reméli: él?

– Láttam… Ma…

(Kiadta magát; de ne tartsák őt olyan kislánynak, aki a nyakán lóg bárkinek is!)

Scsagov hamarosan ráébredt arra, ami elhangzott. Őbenne sosem az a női gondolatmenet élt, hogy Nagyát elhagyták. Tudta, hogy a „nyomtalanul eltűnt” majdnem mindig átköltöztetett személy: jelent, vagyis ha az ilyen személyt a Szovjetunióba költöztették vissza, akkor csakis – rács mögé.

Odalépett Nagyához, és megfogta a könyökét. – Gleb? – kérdezte.

– Az – szólt egészen közönyösen, szinte hangtalanul Nagya.

– És mi van vele? Ül?

– Ül.

– Hát igen! – mondta felszabadultan Scsagov. Gondolkozott egy darabig, majd kisietett a szobából.

Nagyát annyira letaglózta a reménytelenség meg a szégyen, hogy nem hallotta ki Scsagov hangjából azt, ami új.

Elszaladt – ám legyen! Ő, Nagya, örül, hogy elmondott mindent. Becsületes terhével megint kettesben maradt.

A villanykörtében változatlanul alig pislákolt a szál.

Nagya a lábát, mint valami súlyt, a padlón vonszolva átvánszorgott a szobán, bundája zsebében megtalálta a másik cigarettát, a gyufáért nyúlt és rágyújtott. A szopókás cigaretta utálatos, keserű ízében élvezetét lelte.

A gyakorlatlanság miatt köhögési rohamot kapott.

Az egyik szék mellett elhaladva észrevette rajta Scsagov alaktalanná rogyott köpenyét.

Hogy menekült a szobából! Annyira megijedt, hogy a köpenyét is itt felejtette.

Nagyon nagy csend volt, a szomszéd szobából áthallatszott, áthallatszott, ahogy a rádióban játszották… igen… Liszt f-moll etűdjét… Ó, hisz valamikor fiatal korában ő is játszotta – de vajon értette-e?…

Az ujjai játszottak, a lelke pedig nem válaszolt erre a szóra – disperato – kétségbeesetten…

Nagya, a homlokát az ablakkeresztfának támasztva, szétvetett kezének tenyerével a hideg üveget érintette.

Úgy állt ott, mintha ráfeszítették volna az ablak fekete keresztfájára. Volt az életében egy kis meleg pont – és most nincs.

Egyébként néhány perc alatt már beletörődött ebbe a veszteségébe. És megint férjének felesége lett.

Kinézett a sötétbe, és igyekezett kitalálni, merre van ott a Matrosszkaja Tyisina börtön kéménye.

Disperato! Ez a tehetetlen kétségbeesés: az ember igyekszik felállni a térdelésből, és visszaesik! Ez a kitartó, magas desz hang – annak a nőnek az erőlködő kiáltása, sikolya, aki nem talál megoldást!…

Az utcai lámpák sora a jövő fekete sötétségébe vezetett, abba a jövőbe, amelyet nem volt kedve megérni…

A moszkvai idő: este hat óra – jelentették be az etűd után. Nagya teljesen megfeledkezett Scsagovról, a férfi meg kopogtatás nélkül visszajött.

Két kis poharat meg egy palackot hozott.

– No, katonafeleség! – szólt élénken, durván. – Fel a fejjel! Tartsd a poharat! Csak feje legyen az embernek – boldogsága majd lesz. Igyunk – *a holtak feltámadására!*

53. A bárka

Vasárnap este hatkor még a saraskában is reggelig tartó általános pihenés kezdődött. Sehogy sem lehetett elkerülni ezt a bosszantó szünetet a rabok munkájában, mert vasárnap a *volnyaskák* csak egy váltásban tartottak ügyeletet. Ez egy gyalázatos hagyomány volt, amellyel szemben azonban nem volt erejük harcolni az őrnagyoknak és alezredeseknek, mert ők sem akartak vasárnap este dolgozni. Csak Mamurin, a Vasálarc borzadt ezektől az üres estéktől, amikor a szabadok elmennek, amikor valamennyi rabot – akik bizonyos értelemben ugyancsak emberek – beterelik és bezárják, és választhat, hogy egyedül járkál az intézet elnéptelenedett folyosóin a lepecsételt és leplombált ajtók mellett, vagy pedig a maga szerzetesi cellájában savanyodik a mosdó, a szekrény és az ágy között. Mamurin megpróbálta elérni, hogy a Hetes vasárnap este is dolgozzon, de nem tudta megtörni a szakbörtön főnökeinek konzervativizmusát, akik nem voltak hajlandók megkettőzni a zónán belüli őrséget.

Így adódhatott hát, hogy kétszáznyolcvan rab, a fogolymunka kódexével és minden józan érvvel ellentétben, vasárnap este pimasz módon pihent.

Ez a pihenés olyan jellegű volt, hogy a kívülálló szemében inkább kínzásnak tetszett volna, melyet az ördög ötlött ki. A kinti sötétség és a vasárnapok különös ébersége nem hagyta a börtönbeli főnökségnek, hogy ezekben az órákban sétát engedélyezzen a kis udvaron vagy filmvetítést a fészerben. Egy teljes évig tartó levelezés után, melyet a felsőbb szervekkel folytattak, úgy döntöttek, hogy a „tangóharmonika”, „gitár”, „balalajka” és „szájharmonika” típusú hangszerek – még inkább az ezeknél nagyobb méretűek – tilosak a saraskában, mert együttes használatuk esetleg elősegítheti, hogy alagutat ássanak a kőfundamentumba. (Az elhárítótisztek szakadatlanul afelől faggatták a besúgókat, nincs-e a raboknak maguk fabrikálta sípjuk vagy dudájuk, ha pedig valaki a fésűjével muzsikált, behívatták és külön jegyzőkönyvet vettek föl róla.) Még kevésbé lehetett szó arról, hogy a hálóhelyekre rádiót vagy akármilyen ócska gramofont vigyenek be.

Igaz, a rabok használhatták a börtön könyvtárát. De a szakbörtönnek nem volt pénze arra, hogy könyveket és könyvszekrényt vásároljon. Egyszerűen kinevezték Rubint a börtön könyvtárosává (ő maga ajánlkozott, abban a

hitben, hogy majd jó könyvekhez juthat), és kiadtak neki körülbelül száz, agyonolvasott kötetet, a lehető legvegyesebbeket – Turgenyevtől a *Mumu*t, Sztaszov leveleit, Mommsentől *A rómaiak történeté*t –, és utasították, hogy körözze a rabok között. A rabok már valamennyit rég kiolvasták, vagy nem érdekelték őket, és a volnyaskáktól kunyeráltak olvasnivalót, ami bő teret nyitott az elhárítótiszteknek a szimatolásra.

A raboknak pihenés céljára két szinten összesen tíz szoba állt rendelkezésre, továbbá két folyosó – a fölső és az alsó –, a két szintet összekötő keskeny falépcső és a lépcső alatti mosdó. A pihenés abból állt, hogy minden korlátozás nélkül fekhettek az ágyukon (még alhattak is, ha el tudtak aludni a ricsajban), vagy ülhettek rajta (székek nem voltak), járkálhattak a szobában, vagy átmehettek egyikből a másikba akár fehérneműre vetkőzve is, annyit cigarettázhattak a folyosón, amennyit akartak, politizálhattak a spiclik füle hallatára, és minden restelkedés és korlátozás nélkül ülhettek a vécén. (Egyébként azok tudják igazán értékelni a hallatlan szabadságnak ezt a fajtáját, akik már régóta ültek börtönben, és napjában kétszer parancsszóra „üríthettek”.) A pihenés teljessége abban rejlett, hogy az idő az *övéké* volt, nem a kincstáré. Ezért úgy fogták fel, mint valódi pihenést.

A rabok pihenése abban állt, hogy kívülről rájuk zárták a nehéz vasajtót, és senki se nyitotta ki, nem jött be, senkit se hívattak, nem rángattak. Ezekben a rövidke órákban a külvilág se hanggal, se szóval, se képpel nem szivároghatott be, nem nyugtalaníthatta senkinek a lelkét. Éppen az volt a pihenés, hogy az egész külvilág – a világegyetem minden csillagával, bolygójával és kontinensével, csillogó fővárosaival egyetemben, az egész birodalom (egyesek számára bankettekkel, mások számára rohammunkával) – a nemlétbe zuhant, fekete óceánná változott, melyet szinte ki sem lehetett venni a berácsozott ablakokon át, a zóna lámpáinak vaksi, sárga megvilágításában.

Az egyemeletes bárka, a hajdani papi szeminárium temploma a maga négy és fél tégla szélességű oldalfalaival, belül az Állambiztonsági Minisztérium intézményeinek örökös fényözönében, gondtalanul és céltalanul úszott az emberi sorsoknak és tévelygéseknek ezen a sötét óceánján, dermesztő fénypászmákat bocsátva ki hajóablakain.

Ezen a vasárnapról hétfőre virradó éjszakán összetörhetett a hold, új hegységek emelkedhettek volna ki Ukrajna földjéből, az óceán elnyelhette volna Japánt, vagy elkezdődhetett volna egy újabb vízözön a bárkába bezárt

rabok mit se tudtak volna róla a reggeli létszámellenőrzésig. Ugyanígy nem nyugtalaníthatta őket ezekben az órákban rokonoktól érkező távirat, tolakodó telefonhívás, gyermekeik diftériarohama vagy éjszakai letartóztatás.

Azoknak, akik ebben a bárkában hajóztak, nem volt súlyuk, és a gondolataik is súlytalanok voltak. Nem voltak se éhesek, se jóllakottak. Nem volt részük boldogságban, ezért nem is aggódtak amiatt, hogy elveszíthetik. Agyukat nem terhelték kicsinyes hivatali megfontolások, intrikák, az előmenetel, nem nyomta vállukat a lakás, tüzelő, kenyér és gyermekeik ruházásának gondja. A szerelem, amely ősidők óta egyaránt okoz gyönyört és szenvedést az emberiségnek, erőtlen volt ahhoz, hogy átadja nekik a maga szorongását vagy agóniáját. A börtönben eltöltendő idejük oly hosszú volt, hogy még senki sem töprengett azon, mi lesz, ha majd kiszabadul. Ezek az észbelileg, képzettségük és élettapasztalataik tekintetében kiemelkedő férfiak, akiket odakint túlságosan lefoglalt a családjuk, és nem maradt elég idejük a barátaik számára, itt csakis a barátaikkal törődhettek.

Az erős lámpák fénye visszaverődött a fehér mennyezetről és meszelt falakról, és ezer meg ezer sugárral döfködte megvilágosodott fejüket.

Innen, a bárkából, amely magabiztosan hasította a sötétség hullámait, az átkozott Történelem kanyargós, eltévedt árama könnyedén befoghatta pillantásával egyszerre az egészet, mintha nagy magaslatról tekintene le, de részleteiben is, egészen a fenéken nyugvó kavicsokig.

Ezekben a vasárnap esti órákban nem adott hírt magáról a test és az anyag. A férfibarátság és a filozófia szelleme lebegett a mennyezet vitorlaboltozata alatt.

Talán ez volt a boldogság, melyet hiába próbáltak meghatározni és felmutatni az ókori filozófusok.

54. Szabadidős szórakozások

Az emeleti félkör alakú szobában, az oltár magas, boltozatos mennyezete alatt különösen tág tere nyílt a vidámságnak és a gondolatoknak.

A szoba mind a huszonöt lakója bent tartózkodott hat óra óta. Egyesek gyorsan fehérneműre vetkőztek, igyekezvén megszabadulni megunt börtönbeli irhájuktól, és nagy lendülettel vetették magukat az ágyukra (vagy mint a majmok, fölmásztak rá), mások ugyanezt tették, de nem vették le kezeslábasukat, volt, aki már fönt állt, és szélesen gesztikulálva kiabált valamit a szoba túlsó végében lévő barátjának, mások még semmibe se fogtak bele, csak topogtak és bámészkodtak, érezve az elkövetkező órák kellemességét, s nem tudták eldönteni, mivel tehetnék minél kellemesebbé.

Ezek közé tartozott Iszaak Kagan, az akkumulátor-műhely göndör, fekete hajú „igazgatója”, ahogy nevezték. Különösen jó hangulatban volt, amiért visszajöhetett ebbe a tágas, világos szobába a rossz szellőzésű, sötét pincehelyiségből, ahol napi tizennégy órát vakoskodott. Egyébként meg volt elégedve ezzel a pincebeli munkával, mondván, hogy a lágerben már rég meggebedt volna (sohasem tartozott azok közé a hencegők közé, akik azzal büszkélkedtek, hogy a lágerben „jobban éltek, mint szabadon”).

A szabad életben Iszaak Kagan, a félbemaradt mérnök és raktáros igyekezett észrevétlenül meghúzni magát, és mintegy oldalazva osonni végig a nagy tettek korszakán. Tudta, hogy csöndes raktárosnak lenni nyugalmasabb is, jövedelmezőbb is. Zárkózottsága mögött heves harácsolási vágy rejlett, és csak ezzel foglalkozott. Semmilyen politikai tevékenység nem vonzotta. Ezzel szemben amennyire tudta, a raktárban is betartotta a szombat előírásait. De a KGB valami okból épp Kagant akarta a szekerébe fogni, s elkezdték titkos szobákba és ártatlannak tetsző találkahelyekre hívogatni, azt követelve tőle, hogy legyen a *téglájuk*. Kagan ezt undorítónak tartotta. Annyi gerincesség és bátorság nem volt benne (de kiben volt?), hogy a szemükbe vágja: ez aljasság, viszont kifogyhatatlan türelemmel hallgatott, motyogott, hímezett-hámozott, vonogatta a vállát, s végül csak nem írta alá a papírt. Nem mintha teljességgel képtelen lett volna a besúgásra. Szemrebbenés nélkül följelentette volna azt, aki rosszat tett neki vagy megalázta. De undorodott attól, hogy hozzá jó vagy közömbös embereket jelentsen föl.

Ám a KGB-nél megnehezteltek rá a makacssága miatt. Mindentől nem tudja megóvni magát az ember. A raktárban beszélgettek, valaki szidta a szerszámokat, másvalaki az ellátást, megint más a tervezést. Iszaak a száját se nyitotta ki eközben: az igénylőlapokat töltögette ki tintaceruzájával. De valahogy híre ment (valószínűleg így rendezték), mindenki a másikra tolta, végül a 10. pont alapján mindenki tíz évet kapott. Kagant is ötször szembesítették másokkal, de senki se bizonyította, hogy egy szót is szólt volna. Ha az 58. cikkely kicsit szűkebb, kénytelenek lettek volna elengedni. De a nyomozó tarsolyában ott volt még az utolsó tartalék – ugyanezen cikkely 12. pontja –: *a feljelentés elmulasztása*. A feljelentés elmulasztása miatt húzták rá Kaganra is ugyanazt a tíz csillagászati évet.

Azt, hogy a lágerből a saraskába jutott, kivételes éleselméjűségének köszönhette. Egy nehéz percben, amikor letették a „barakkfőnök-helyettes" posztjáról, és kikergették erdőt irtani, levelet írt Sztálin elvtárshoz, a Minisztertanács elnökéhez: ha a kormány lehetőséget ad neki, Iszaak Kagannak, meg tudná valósítani a torpedóhordozó hajók rádióirányítását.

A számítása bevált. A kormány egyetlen tagjának se remegett volna meg a szíve attól, ha Kagan becsületesen megírja, hogy nagyon-nagyon rossz sora van, és kéri, hogy mentsék meg. De a kiváló katonai találmány megérdemelte, hogy feltalálóját azonnal Moszkvába hozassák. Kagant Marfinóba hozták, és különféle rangú világos- és sötétkék vállpántos potentátok jöttek hozzá, hogy sürgessék a merész műszaki idea kész konstrukcióvá formálását. Kagan, aki már megtapasztalta, hogy itt fehér kenyérrel és vajjal etetik, egy csöppet sem sietett. Óriási hidegvérrel azt válaszolta, hogy ő nem torpedószakértő, így hát természetesen szüksége van ilyenre. Két hónap alatt szereztek neki egy torpedószakértőt (rabot). Kagan ekkor a világ legtermészetesebb módján kijelentette, hogy ő nem hajógépész, ezért természetesen szüksége van ilyenre. Újabb két hónap elteltével hoztak azt is (rabot). Kagan sóhajtott, és azt mondta, hogy nem a rádió a szakterülete. Rádiómérnökből bőven volt Marfinóban, s egyet nyomban Kagan mellé rendeltek. Ő mindhármukat összehívta, és szenvtelenül kijelentette, úgyhogy senki se vádolhatta tréfálkozással: „Nos, barátaim, most, hogy együtt vannak, maguk hárman közös erőfeszítéssel minden bizonnyal föl tudják találni a torpedóhordozó hajók rádióirányítását. Nem az én dolgom, hogy tanácsokat adjak maguknak, a szakembereknek, hogyan lehet ezt minél jobban megcsinálni." Azt a hármat átküldték a

haditengerészeti saraskába, Kagan pedig, időt nyerve, elhelyezkedett az akkumulátorműhelyben, és mindenki megszokta, hogy ott van.

Kagan most az ágyán fekvő Rubint ugratta, de messziről, nehogy Rubin elérhesse a lábával.

– Lev Grigorjics – mondta kásás, elnyújtott hanghordozásával –, magában szemlátomást csökkent a társadalmi kötelességtudat. A nép szórakozni vágyik. Egyedül maga tudná ebben segíteni, ehelyett a könyvébe temetkezik.

– Iszaak, menjen a… – hessintette el Rubin. Közben hasra fordult, kezeslábasa fölött vállára terítette a lágerből hozott ujjasát (a közte és Szologgyin között lévő ablak nyitva volt „egy Majakovszkijnyit”, s kintről kellemes, fagyos frissesség áradt be), és olvasott.

– De komolyan, Lev Grigorjics! – nyaggatta tovább Kagan. – Mindenki szeretné még egyszer hallani a maga tehetséges *Róka és a holló*ját.

– És ki köpte el az *opernak*? Nem maga véletlenül? – vicsorgott Rubin.

Az előző vasárnap este Rubin a publikum mulattatására paródiát rögtönzött Krilov *A róka és a holló* című meséjére, jól megtűzdelve a lágerzsargonnal és nem női füleknek szánt fordulatokkal, ami miatt ötször kellett újráznia, sőt feldobálták a levegőbe, hétfőn pedig hívatta Misin őrnagy, és kihallgatta az erkölcsi fertőről. Ennek kapcsán több tanút is kihallgattak még, Rubintól pedig elkobozták a mese eredetijét, és igazoló jelentést is írattak vele.

A mai ebéd után Rubin két órát dolgozott a számára elkülönített szobában, kiválasztotta a keresett tettes tipikus „beszédsajátosságait” és „formánsait”, felvette a láthatóbeszéd-készülékre, fölaggatta száradni a nedves szalagokat, és az első sejtések és az első gyanú birtokában, de az új munka iránti különösebb lelkesedés nélkül figyelte, ahogy Szmoloszidov viasszal lepecsételi a szobát. Ezután a sittesek áradatával együtt – mint a faluba visszatérő nyájban – visszajött a börtönbe.

Mint mindig, most is ott lapult a párnája, a matraca, az ágya alatt és az éjjeliszekrényében, az ennivalóval vegyest, vagy másfél tucat, csomagban beadott, roppant érdekes könyv (csak az ő számára érdekes, ezért nem hurcolták szét): egy kínai-francia, egy latin-magyar és egy orosz-szanszkrit szótár (már két éve dolgozott Engels és Marr szellemében egy nagyszabású művön, amellyel azt próbálta bebizonyítani, hogy minden nyelv minden szava a „kéz” és a „kézi munka” fogalmából ered; nem sejtette, hogy éppen az elmúlt éjszakán a Nyelvtudomány Korifeusa döntő csapást mért Marr-

ra); azután ott volt Čapektől a *Harc a szalamandrákkal*, néhány fölöttébb haladó (azaz a kommunizmussal rokonszenvező) japán író elbeszéléseinek gyűjteménye, a *For Whom the Bell Tolls*[34] (minthogy Hemingway immár megszűnt haladó lenni, nemigen fordították oroszra), Upton Sinclairnek egy oroszra soha le nem fordított regénye és Lawrence ezredes memoárja németül, amely a Lorenz cégtől zsákmányolt javakkal együtt került ide.

A világon tömérdek könyvet írtak, melyek mind megérdemlik a legszükségesebb és legfontosabb jelzőt, és Rubinnak az a mohó vágya, hogy valamennyit elolvassa, sohasem hagyott időt arra, hogy ő egyet is írjon. Most is hajlandó volt jóval éjfél utánig – csöppet se törődve a másnapi munkanappal – olvasni és csakis olvasni. De estére Rubin éleselméjűsége és vitakészsége különösen felfokozódott, és nem sok kellett hozzá, hogy a közösség szolgálatába állítsa. Voltak a saraskában, akik nem bíztak Rubinban, spiclinek tartották (a sohasem titkolt túlzottan marxista nézetei miatt), de nem volt olyan ember a saraskában, aki ne élvezte volna leleményességét.

A róka és a holló történetének emléke, melyet olyan találóan tűzdelt tele a börtönzsargon szavaival, oly elevenen élt bennük, hogy Kagan nyomában sokan követelték Rubintól, hogy valami újabb tréfát ötöljön ki. És amikor felkászálódott, és komoran, szakállasan kimászott a felső ágy képezte fedezékéből, mint egy barlangból, mindenki abbahagyta eddigi foglalatosságát, és felkészült rá, hogy meghallgassa. Csak Dvojetyoszov folytatta a felső ágyon a pedikűrözést, úgyhogy a levágott körömdarabkák messzire repültek, meg Abramszon olvasott tovább a takarója alatt, háttal nekik. Az ajtóban más szobákból jött rabok tolongtak, köztük a szarukeretes szemüveget viselő tatár Bulatov, aki hangosan kiáltozta:

– Legyen szíves! Ljova! Kérjük!

Rubin egyáltalán nem vágyott szórakoztatni olyan embereket, akiknek többsége gyűlöli vagy vitatja mindazt, ami őneki szent, és tudta, hogy az új tréfának hétfőn óhatatlanul újabb kellemetlenség, idegeskedés, kihallgatás lesz a vége „Siskin-Miskinnél”. De híven a mondáshoz, hogy egy jó viccért a tulajdon apját is képes eladni, komolyságot tettetett, majd fontoskodva körülnézett, és a beállt csöndben így szólt:

– Elvtársak! Megdöbbent a komolytalanságuk. Miféle tréfáról lehet szó, amikor még mindig le nem leplezett pimasz bűnözők járnak közöttünk? Egyetlen társadalom sem virágozhat fel igazságos bíráskodás nélkül.

Szükségesnek tartom mai esténket egy kis bírósági perrel kezdeni. Mintegy bemelegítésképpen.

– Helyes!

– Ki felett bíráskodunk?

– Akárki felett. Mindenképpen helyes! – hallatszott innen is, onnan is.

– Mulatságos! Roppant mulatságos! – biztatta Szologgyin, és kényelmesebben elhelyezkedett. Még soha nem szolgált rá a pihenésre úgy, mint ma, pihenni pedig megfontoltan kell.

Az óvatos Kagan megérezte, hogy az ötlet, amelyet ő vetett fel, előbb-utóbb átlépi a józanság határát, ezért észrevétlenül hátrább húzódott, és leült az ágyára.

– Hogy ki felett bíráskodunk, az majd kiderül a tárgyalás során – jelentette ki Rubin (ő még nem ötlötte ki). – Én leszek az ügyész, minthogy az ügyészi poszt mindig különös érzelmeket váltott ki belőlem. (A saraskában mindenki tudta, hogy Rubin gyűlöli az ügyészeket, és már öt éve vívja magányos párviadalát az Össz-szövetségi és a Legfőbb Katonai Ügyészséggel.) – Gleb! Te leszel a tanácselnök. Végy magad mellé gyorsan két ülnököt: két elfogulatlan, objektív, egyszóval teljességgel engedelmes ülnököt.

Nyerzsin lerúgta a bakancsát, és mezítláb ült a felső ágyon. Az elmúlóban lévő vasárnap minden órája távolabb vitte a délelőtti találkozástól, és egyre szorosabban kötötte hozzá a megszokott börtönvilághoz. Rubin felszólítását kedvére valónak érezte. Közelebb húzódzkodott az ágy támlájához, és lelógatta lábát a rácsok közt, így mintha a szoba fölé magasodó emelvényen ülne.

– Nos, ki jön hozzám ülnöknek? Másszon ide!

Sok rab gyűlt össze a szobában, és mind szerette volna meghallgatni a pert, de senki se vállalkozott rá, hogy ülnök legyen, ki óvatosságból, ki attól való félelmében, hogy nevetségessé válik. Nyerzsin egyik oldalán, szintén fent, a vákuumos Zemelja feküdt, s olvasta el újból a reggeli újságot. Nyerzsin megráncigálta az újságot:

– Vigyori! Eleget művelődtél! Még képes vagy és világuralomra törsz! Húzd föl a lábad! Légy az egyik ülnök!

Lent tapsoltak:

– Légy szíves, Zemelja! Kérünk!

Zemelja, az engedékeny lélek, nem tudott sokáig ellenállni. Arca széles mosolyra derült, és kidugta a rácsok közt kopaszodó fejét.

– A nép választása nagy megtiszteltetés! De mit akartok, barátaim? Sohase tanultam, nem értek hozzá…

Egyöntetű nevetés („Egyikünk se ért hozzá! Mind most tanuljuk!”) volt a válasz és a megválasztás jele.

Nyerzsin másik oldalán Ruszka Doronyin feküdt. Levetkőzött, fejére húzta a takarót, még a párnát is fölé tette, hogy elrejtse a boldogságtól megittasult arcát. Nem akart se látni, se hallani, se azt, hogy őt lássák. Csak a teste volt itt, a gondolatai és a lelke Klarát követte, aki most hazafelé tart. Elmenetele előtt befejezte a karácsonyfára szánt kosárkát, és észrevétlenül Ruszka kezébe csúsztatta. Ezt a kosárkát szorongatta és csókolgatta most a takaró alatt.

Nyerzsin látta, hogy Ruszkát nem tudja kimozdítani, ezért másik ülnök után nézett.

– Amantaj! – szúrta ki Bulatovot. – Gyere ide ülnöknek! Bulatov szemüvege huncutul csillogott.

– Én mennék, de nincs hova üljek! Itt vagyok az ajtóban, én leszek az őrparancsnok.

Horobrov (aki közben megnyírta Abramszont és még kettőt, most pedig egy új kliens haját vágta a szoba közepén, aki derékig meztelenül ült ott, hogy majd ne kelljen letisztogatni a hajat a fehérneműjéről) elkiáltotta magát:

– Minek még egy ülnök? Az ítélet úgyis ott van már a zsebedben, nem? Érd be eggyel!

– Igaz – látta be Nyerzsin. – Minek tartsunk még egy ingyenélőt? De hol a vádlott? Őrparancsnok! Vezesse be a vádlottat! Csendet kérek!

És hosszú szipkájával megkocogtatta az ágyat. A beszélgetés abbamaradt.

– Halljuk! Halljuk! – követelték. A publikum részben állt, részben ült.

– „Ha felszállok az égbe, te ott vagy. Ha leszállok az alvilágba, jelen vagy. Ha felölteném a hajnal szárnyait, és a tenger túlsó szélén telepedném meg, ott is a te kezed lenne a vezérem, s a te jobbod tartana engem…” – mormolta melankolikus hangon Potapov, a tanácselnök.

(Potapov a gimnáziumban még tanult hittant, és pedáns mérnökagya megőrizte a katekizmus szövegeit.)

Lentről, a bírói pulpitus alól kanálcsörgés hallatszott: valaki a cukrot keverte el a pohárban.

– Valentulja! – kiáltotta vészjóslóan Nyerzsin. – Hányszor mondtam, hogy ne csörömpölj a kanállal!

– Legyen ő a vádlott! – bődült el Bulatov, és néhány készséges kéz máris kirángatta Prjancsikovot az alsó ágy félhomályából a szoba közepére.

– Elég! – tépte ki magát bőszen. – Torkig vagyok az ügyészekkel! Torkig vagyok a bíróságaitokkal! Milyen jogon bíráskodik egyik ember a másik felett? Haha! Nevetséges! Megvetem magát, hitvány fickó – kiáltotta a bírónak. – Menjen a…

Mialatt Nyerzsin összeverbuválta a bíróságot, Rubin már kigondolta, mit fog csinálni. Sötétbarna szeme csillogott a váratlanul meglelt ötlettől. Széles mozdulattal megkegyelmezett Prjancsikovnak:

– Engedjétek szabadon ezt a takonypócot! Valentulja a világ igazságos berendezésébe vetett hitével tökéletesen megfelel a kijelölt védő szerepére. Adjatok neki egy széket!

Minden tréfában van egy megfoghatatlan pillanat, amikor vagy banálissá és sértővé válik, vagy hirtelen ihlettel telítődik. Rubin bírói talár gyanánt átvetette vállán a takarót, zoknis lábával fölmászott az éjjeliszekrényre, és a bíróhoz fordult:

– Valóságos igazságügyi államtanácsos! A vádlott nem hajlandó megjelenni a bíróság előtt, ezért távollétében folytatjuk le az eljárást. Szíveskedjék elkezdeni!

Az ajtóban összeverődött csoportban ott volt a vöröses bajuszú Szpiridon, az udvaros is. Petyhüdt orcáját szigorú ráncok hálózták, de ugyanezen háló alól minden pillanatban hajlandó volt kitömi a jókedv. Lesütött szemhéj a alól pislogott a bíróságra.

Szpiridon háta mögött a hosszú, finom arcú, viaszsárga Cselnov professzor állt gyapjúsapkában.

Nyerzsin recsegő hangon jelentette be:

– Figyelem, elvtársak! A marfinói saraska hadbíróságának ülését ezennel megnyitom. Kinek az ügyét fogjuk tárgyalni?

– Igor Szvjatoszlavics Olgovicsét… – súgta az ügyész.

Az ötlet tetszett. Nyerzsin utálatosan monoton hangon kezdett rá, mintha olvasná:

– A mai napon Olgovics Igor Szvjatoszlavovics, az északi Novgorod és Putyivola hercege, született… körülbelül… az ördög vigye, titkár, mi az, hogy körülbelül?.. Figyelem! A vádat, írásos előterjesztés híján, az ügyész fogja ismertetni.

55. Igor herceg

Rubin oly könnyedén és folyékonyan beszélt, mintha szeme csakugyan a papírt pásztázná (őt magát négyszer állították bíróság elé, s ítélték el újra meg újra, így a bíráskodás terminusai bevésődtek az agyába):

Az ötmillió per hárommillió-hatszázötvenezer-kilencszázhetvennégy számú nyomozati anyag alapján a következő vádindítványt terjesztem elő *Olgovics* Igor Szvjatoszlavovics ellen.

Az állambiztonsági szervek jelen ügyben vádat emelnek Olgovics I. Sz. ellen. A nyomozás megállapította, hogy Olgovics, mint a dicső orosz hadak hercegi rangú vezére, a sereg parancsnokaként a Haza aljas elárulójának bizonyult. Áruló tevékenysége abban nyilvánult meg, hogy önként megadta magát népünk átkos ellenségének, az utóbb leleplezett Koncsak kánnak, ezenkívül fogságba juttatta saját fiát, Vlagyimir Igorevicset, továbbá testvéröccsét és unokafivérét, valamint a sereg teljes személyi állományát valamennyi fegyverével, a hozzá tartozó anyagi javakkal együtt.

Áruló tevékenysége abban is megnyilvánult, hogy kezdettől fogva lépre menve a provokatív napfogyatkozásnak, melyet a reakciós papság állított elő, nem állt a politikai felvilágosító munka élére a seregen belül, amely azért indult útnak, hogy „sisakjával igyon a Don vizéből", figyelmen kívül hagyva a Donnak akkori, a kétszeres klórozás bevezetése előtti antihigiénikus állapotát. Mindehelyett a vádlott, a polovecek füle hallatára, ezzel a teljesen felelőtlen felhívással fordult a katonákhoz:

> *„Üljünk hát, tesvérek, gyorslábú lovainkra!"*[35]
> (Nyomozati anyag, 1. köt., 36. o.)

Az egyesített észak-novgorodi-kurszki-putyivoli-rilai seregek hazánkra nézve katasztrofális vereségét mindennél jobban jellemzik Szvjatoszlav kijevi nagyfejedelem szavai:

> *„Korán kezdték a polovec földet szablyákkal szabdalni."*
> (Nyomozati anyag, 1. köt., 88. o.]

A naiv Szvjatoszlav azonban abban hibázott (osztályvakságának következményeképpen), hogy rosszul szervezte meg az egész hadjáratot, és az orosz katonai erőfeszítések szétforgácsoltságát csupán „ifjúságának” tulajdonítja, azaz a vádlott fiatal korának, nem véve észre, hogy itt nagyarányú, kitervelt árulásról van szó.

Magának a bűnösnek sikerült kicsúsznia a nyomozás és a bírói felelősségre vonás alól, de *Borogyin* Alekszandr Porfirjevics tanú, továbbá egy másik, aki megkívánja őrizni inkognitóját, ezért a továbbiakban Krónikás néven említtetik, cáfolhatatlan bizonyítékokat szolgáltat I. Sz. Olgovics herceg aljas szerepére, mégpedig nem csupán a csata lefolyásának pillanatában, melyre az orosz hadvezetés számára rendkívül kedvezőtlen meteorológiai feltételek között került sor:

> *„Nagy vihar készül, záporként fog záporozni a nyíl…”*

és hasonlóan kedvezőtlen taktikai feltételek között:

> *„mindenfelől bekerítik az orosz hadakat.”*
> (Uo., I. köt., 123., 124. o.; Krónikás tanú vallomása)

de még ennél is aljasabb viselkedésére neki magának, valamint hercegi sarjának a fogságban. Azok a körülmények, melyek közt az úgynevezett fogságban tartották őket, arra utalnak, hogy Koncsak kán maximális kegyében álltak, ami objektíve a polovec hadvezetésnek a seregek elárulójáért adott jutalmát fejezte ki.

Például Borogyin tanú vallomásából kiderül, hogy Igor hercegnek a fogságban saját lova volt, mégpedig nem is egy:

> *„Vágyol táltos lóra, mely száguld?”*
> (Uo., I. köt., 233. o.)
> *„Úgy őrzünk-e téged itt, mint foglyot?*
> *Nem bántam jól veled, ó herceg?”*
> (Uo., I. köt., 281. o.)

és alább:

> *„Szólj, herceg, bántak már jobban foglyokkal?*

Így van?”
(Uo., I. köt. 300. o.)

A polovecek kánja nem leplezi az áruló herceghez fűződő cinikus kapcsolatát:

„Koncsak megszeretett! Bátor tetteidet
Ismertem, s tiszteltem rég…”
(Nyomozati anyag, II. köt., 5. o.)

Az alaposabb nyomozás föltárta, hogy ez a cinikus kapcsolat már jóval a Kajala melletti csata *előtt* fennállt:

„Koncsak rég szeret…”
(Uo., 14. o.; Borogyin tanú vallomása)

sőt:

„Én véled szövetkezem, mintha testvérem volnál,
És nem csalatkoznál, ha megismernél –
Bennem jó a szándék…”
(Uo.)

Mindez objektíve a vádlottat mint Koncsak kán aktív szövetségesét, mint régi polovec ügynököt és kémet mutatja be.

A fentebb ismertetett tények alapján *Olgovics* Igor Szvjatoszlavicsot, születési helye Kijev, ideje 1151, orosz, pártonkívüli, büntetlen előéletű, képzettségére nézve hadvezér, foglalkozása hercegi minőségében a seregek parancsnoka, a Viking Érdemrend 1. fokozata, a Vörös Napocska Érdemrend és az Arany Pajzs Érdemérem tulajdonosa, azzal vádolom, hogy többrendbeli diverzióval, kémkedéssel és a polovec kánsággal való folytatólagos bűnös együttműködéssel súlyosbított aljas hazaárulást követett el, amivel kimerítette az Orosz Szocialista Szövetségi Szovjet Köztársaság Büntetőtörvénykönyve 58. cikkelyének 1/b, 6. és 9. pontjaiban meghatározott bűncselekményeket.

Az említett bűncselekményekben Olgovics vádlott bűnösnek ismerte el magát, amit a tanúvallomásokon kívül a hősi ének és az opera bizonyít.

Az OSZSZSZK Legfőbb Ügyészsége, a Büntetőtörvénykönyv 208. cikkelye követelésének eleget téve, nevezett ügyét vádemelési javaslattal továbbítja az ügyészségnek a vádlott elleni peres eljárás lefolytatása céljából.

Rubin lélegzetet vett, és diadalmasan tekintett végig arabokon. Fantáziája elragadta, és már nem tudta megállítani. Az ágyakon és az ajtóban állókon végighullámzó nevetés még jobban föltüzelte. Máris többet mondott és keményebben fogalmazott, mint amennyit és ahogy szándékozott a kétségtelenül jelen lévő néhány spiclinek vagy a hatalommal szemben ellenséges embereknek.

Szpiridon, a minden terv és ellenőrzés nélkül összevissza meredező, őszes-vörös, merev szálú üstöke alatt, nem azonnal kezdett nevetni. Komoran meredt a bíróságra. Ötvenéves orosz létére először hallott erről a hajdanvolt hercegről, aki fogságba esett, de a bírósági procedúra folyamán és az ügyész megfellebbezhetetlen magabiztossága láttán újból átélte mindazt, ami vele magával történt, és érezte az ügyész érveinek igazságtalanságát és ennek a szerencsétlen hercegnek a vesszőfutását.

– Tekintettel a vádlott távollétére és a tanúk kihallgatásának fölöslegességére – emelkedett szólásra ugyanazon az utálatosan monoton hangon Nyerzsin –, térjünk át a perbeszédekre. A szó ismét az ügyészt illeti.

És Zemeljára sandított.

„Persze, persze” – bólogatott a mindennel egyetértő ülnök.

– Bíró elvtársak! – kiáltott föl komoran Rubin. – Nem sok hozzátennivalóm van ama rettenetes vádak láncolatához, ama bűntettek mocskos gombolyagához, amelyet az önök szeme láttára göngyölítünk fel. Először is szeretném határozottan eloszlatni azt a széles körben elterjedt, velejéig romlott vélekedést, hogy a sebesültnek erkölcsi joga megadni magát. Ez tőlünk gyökerében idegen nézet, elvtársak! Még kevésbé illik Igor herceghez. Azt mondják, hogy a csatamezőn sebesült meg. De ki tudja ezt nekünk bebizonyítani ma, hétszázhatvanöt év elteltével? Fönnmaradt-e igazolás a sebesüléséről a hadosztályorvos aláírásával? A nyomozati anyaghoz mindenesetre nem csatoltak ilyen igazolást, bíró elvtársak!

Amantaj Bulatov levette a szemüvegét, és annak férfiasan hetyke csillogása nélkül egészen szomorúnak látszott a szeme.

Őt, valamint Prjancsikovot és Potapovot és még többeket az itt jelen lévő rabok közül éppen ilyen „hazaárulás” miatt csuktak le: mert *önként* megadták magukat az ellenségnek.

– Továbbá – harsogta az ügyész – szeretném külön kiemelni a vádlott undorító viselkedését a polovecek táborában. Igor herceg egyáltalán nem a Hazára gondol, hanem a feleségére:

„Egyedül vagy, én kedvesem…”

ami pszichikailag teljesen érthető, mert a fiatal Jaroszlavna a második felesége, s az ilyen fehércselédben nem lehet teljesen megbízni, valójában azonban Igor herceg lepleződik le köpönyegforgatóként! És *kinek a kedvéért* táncolták el a polovec táncokat? – kérdem önöktől. Megint csak az ő kedvéért. Undorító sarja pedig nyomban szexuális kapcsolatra lép Koncsakovnával, jóllehet törvényhozásunk kategorikusan tiltja az idegen állampolgárokkal kötendő házasságot! Teszi ezt a szovjet-polovec kapcsolatok maximális feszültségének pillanatában, amikor…

– Pardon! – szólalt meg ágyán a göndör Kagan. – Honnan tudja a tisztelt ügyész, hogy Oroszországban már akkor szovjethatalom volt?

– Őrparancsnok! Vezesse ki ezt a fizetett ügynököt! – kopogott Nyerzsin. De Bulatov még meg se moccanhatott, amikor Rubin könnyedén elhárította ezt a támadást:

– Ha megengedi, válaszolok! Erről a dialektikus szövegelemzés győz meg. Olvassák el, mit mond a Krónikás: „Az oroszok a tág mezőket vörös pajzsokkal teríték le.” Azt hiszem, világos. A nemes lelkű Vlagyimir Galickij herceg, a putyivolI katonai körzet parancsnoka népfelkelést szervez a város védelmére, Igor herceg pedig ezalatt a polovec fehércselédek meztelen combjait bámulja. Belátom, hogy mindnyájan megértéssel nézzük ezt a foglalatosságát, de hiszen Koncsak kán fölajánlotta neki: „Rabnőim közt csak válassz!”, hát miért nem fogadja el? Ki hiszi el a jelenlévők közül, hogy egy férfi önként lemond a fehércselédről? Nos, éppen itt van a cinizmus csúcspontja, amely végképp leleplezi a vádlottat: úgynevezett szökése a fogságból és „önkéntes” visszatérése hazájába! Ki hiszi el, hogy akinek „mindent, mit kér, megadnának szívesen”, egyszer csak minderről lemond, és önként visszatér hazájába? Elképzelhető ilyesmi?

Pontosan ezt a kérdést tették fel a hazatérő hadifoglyoknak, ezt kérdezték Szpiridontól is: Miért jöttél volna haza, ha nem szerveztek be?!

– Ennek csak egy, egyetlenegy magyarázata lehet: Igor herceget beszervezte a polovec kémszolgálat, hogy bomlassza a kijevi fejedelemséget! Bíró elvtársak! Bennem is, akárcsak önökben, a nemes

felháborodás forr. A humánum érdekében követelem, hogy akasszák fel a gazembert! Illetve, mivel a halálbüntetést megszüntették, húzzanak rá huszonöt évet, plusz ötöt a puttonyába… Ezenkívül a bíróság külön határozattal tiltsa be az *Igor herceg* című operát mint teljesen erkölcstelen művet, amely az árulást népszerűsíti az ifjúság előtt! A jelen perben tanúként kihallgatott Borogyin A. P. – t vonják büntetőjogilag felelősségre, és rendeljék el azonnali letartóztatását. Ezenkívül vonják felelősségre a következő arisztokrata személyeket: 1. Rimszkijt, 2. Korszakovot, akik ha nem írják át ezt a szerencsétlen operát, az sohasem kerülhetett volna színre. Befejeztem! – Rubin nagy dobbanással leugrott az éjjeliszekrényről. A beszéd már nyomasztotta.

Senki se nevetett.

Prjancsikov nem várta meg, hogy szólítsák, felállt székéről, és a mélységes csendben halkan, zavartan így szólt:

– *Tant pis*, uraim! *Tant pis!*[36]. A kőkorszakban élünk, vagy a huszadik században? Mit jelent az, hogy árulás? Az atomhasadás, a félvezetők, az elektronikus agy századában! Kinek van joga ahhoz, uraim, hogy egy másik ember felett ítélkezzék? Kinek van joga megfosztani a szabadságától?

– Bocsásson meg, ez már a védőbeszéd? – szólt közbe udvariasan Cselnov professzor, és mindenki feléje fordult. – Először is, az Ügyészi Felügyelet képviseletében szeretném néhány olyan ténnyel kiegészíteni tisztelt kollégám beszédét, amelyről megfeledkezett…

– Természetesen, természetesen, Vlagyimir Erasztovics! – támogatta Nyerzsin. – Mi mindig a vádat pártoljuk, mi mindig ellene vagyunk a védelemnek, és hajlandók vagyunk mindenben eltekinteni a perrendtartástól. Legyen szíves!

Cselnov professzor ajka tartózkodó mosolyra húzódott. Egészen halkan beszélt, és csak azért lehetett jól hallani, mert mindenki tisztelettel hallgatta. Megfakult szeme valahogy elnézett a jelenlevők mellett, mintha krónikákat lapozgatnának előtte. Gyapjúsipkájának csúcsos vége még jobban megnyújtotta az arcát, és valahogy óvatos kifejezést adott neki.

– Arra akarok rámutatni – mondta a matematikaprofesszor –, hogy Igor herceget már hadvezéri kinevezése előtt könnyűszerrel le lehetett volna leplezni, amennyiben kitöltetik vele a káderlapot. Az anyja ugyanis polovec nő volt: a polovecek fejedelmének lánya. Vér szerint félig polovec lévén, évekig állt szövetségben a polovecekkel, már a hadjárat előtt! Amikor 1180-ban vereséget szenvedett Monomah seregétől, Koncsak kánnal egy

csónakban menekült előle! Szvjatoszlav és Rurik Rosztiszlavics nagy közös orosz hadjáratba hívta Igort a polovecek ellen, de Igor kitért a jég vékonysága ürügyével. Talán azért, mert Vlagyimir Igorjevics már akkor el volt jegyezve Koncsakovnával? A vizsgált 1185-ös évben pedig ki segített Igornak megszökni a fogságból? A polovec Ovlur, akit azután Igor „főemberévé tett meg”. Koncsakovna pedig utóbb unokával ajándékozta meg Igort… E tények elhallgatása miatt javaslom vád alá helyezni a Krónikást is, továbbá Sztaszov zenekritikust, aki nem figyelt fel Borogyin operájának áruló tendenciájára, végül pedig Muszin-Puskin grófot, mert lehetetlen, hogy ne lett volna köze az Ének egyetlen kézirata elégetéséhez. Nyilvánvaló, hogy valaki, akinek érdekében állt, *eltüntette a nyomokat*.

S Cselnov hátrább lépett, jelezve, hogy befejezte.

Ugyanaz a halvány mosoly játszadozott az ajka körül. Hallgattak.

– De hát ki fogja a vádlottat védeni? Hiszen szüksége van védelemre! – háborgott Iszaak Kagan.

– Semmi ok védeni a gazembert! – kiáltotta Dvojetyoszov. – Egy per bé, és a falhoz vele!

Szologgyin elkomorult. Nagyon mulatságos volt, amit Rubin mondott, Cselnov tudását pedig még jobban tisztelte, de Igor herceg mintegy a lovagkornak, az orosz történelem legdicsőbb korszakának képviselője, ezért még közvetve sem szabadna nevetségessé tenni. Szologgyinnak kellemetlen szájíze támadt.

– Nem, nem, akármit akarnak, én ellátom a védelmet! – mondta a felbátorodott Iszaak, s ravasz pillantását végighordozta a hallgatóságon. – Bíró elvtársak! Mint hivatalból kirendelt védő teljes mértékben csatlakozom az államügyész valamennyi érvéhez. – Kicsit húzta a szavakat, dünnyögött. – A lelkiismeretem azt súgja, hogy Igor herceget nem elég felakasztani: fel is kell négyelni! Igaz, hogy humánus törvénykezésünkből három év óta hiányzik a halálbüntetés, így hát kénytelenek vagyunk valamivel helyettesíteni. Ámde érthetetlen számomra, miért ilyen gyanúsan lágy szívű az ügyész. (Elő kell venni az ügyészt is!) Miért száll lejjebb mindjárt két fokkal a büntetések lépcsőjén, miért éri be huszonöt évi kényszermunkával? Amikor pedig van olyan büntetésnem törvénykönyvünkben, amely csak egy árnyalattal enyhébb a halálbüntetésnél, de sokkal rettenetesebb, mint a huszonöt évi kényszermunka!

Iszaak lassan beszélt, hogy annál nagyobb legyen a hatás.

– Miféle büntetés, Iszaak? – kiáltozták türelmetlenül. Ő pedig annál lassabban és annál naivabb arccal felelt:

– A 20. cikkely a pontja.

Akárhányan ültek is itt, bőséges börtöntapasztalattal a hátuk mögött, erről a törvénycikkről nem hallott senki. Mit ásott ki ez az akkurátus emberke?

– Hogy hangzik? – kiáltozták mindenfelől. – Ki kell herélni?

– Majdnem! Majdnem! – bólintott rezzenéstelen arccal Iszaak. – Szellemi kasztrációról van szó! A 20. cikkely a pontja szerint „a dolgozók ellenségének nyilvánítandó és *száműzendő* a Szovjetunió területéről”. Dögöljön meg odaát Nyugaton! Befejeztem.

És fejét szerényen oldalt billentve, összehúzta magát, és visszaballagott az ágyához.

A szoba rázkódott a nevetéstől.

– Micsoda?! Micsoda?! – bömbölte Horobrov, és alig kapott levegőt. A kliense felugrott a nullásgép alól. – Száműzni? Van ilyen pont? – Kérd, hogy súlyosbítsák! Súlyosbítsák a büntetést! – kiáltozták neki.

Szpiridon huncutul mosolygott.

Mindenki egyszerre beszélt, s közben lassan szerteszéledtek. Rubin megint hasra feküdt, s igyekezett belemerülni a mongol-finn szótárba. Elátkozta azt a hülye szokását, hogy örökké jártatja a száját, és szégyellte a szerepet, amelyet eljátszott.

Azt akarta, hogy iróniája csak az igazságtalan bírákat érintse, de az emberek nem tudták, hol kell megállni, és azon nevettek, ami számára a legdrágább volt: a szocializmuson.

56. A huszadik végén

Abramszon még mindig a felvert párnára támasztotta vállát és arcát, és falta, falta a *Monte Cristo grófjá*t. A szobában történteknek hátat fordított. Semmilyen bírósági komédia nem tudta lekötni. Éppen csak egy kicsit fordította meg a fejét, amikor Cselnov beszélt, mert ezek a részletek újak voltak neki.

Húsz éve tartó száműzetés, ide-oda szállítgatás, vizsgálati fogság, fegyenctovábbítók, lágerek és saraskák alatt a valaha be nem rekedő, könnyen hévbe jövő szónok teljesen érzéketlenné vált a maga és környezete szenvedéseivel szemben.

A most lejátszott per a negyvenöt-negyvenhatos *áradat* sorsát érintette. Abramszon elméletileg elismerte a hadifoglyok sorsának tragikumát, de ez mégiscsak egy áradat volt a sok közül, és nem is a legfigyelemreméltóbb. A foglyokat az tette érdekessé, hogy sok idegen országot láttak („eleven hamis tanúk", ahogy Potapov mondta tréfásan), de egészében véve szürke áradat, a háború tehetetlen áldozatai, nem olyan emberek, akik önként választották életútjuknak a politikai harcot.

Minden politikai elítéltáradatnak – éppúgy, mint minden nemzedéknek a földön – megvan a maga története, megvannak a maga hősei.

S az egyik nemzedék nehezen érti a másikat.

Abramszon úgy vélte, ezek az emberek semmiképpen sem állják ki az összehasonlítást azokkal a titánokkal, akik, mint ő is, a húszas évek végén önként választották a Jenyiszej melletti száműzetést, ahelyett hogy megtagadták volna a pártgyűléseken mondott szavaikat, és háborítatlanul folytatták volna életüket: ezt a választási lehetőséget mindűknek felajánlották. Azok nem bírták elviselni a forradalom eltorzítását és megszégyenítését, és hajlandók voltak föláldozni magukat a megtisztulásáért. De ez az „ismeretlen" ifjú nép harminc évvel október után lépte át a zárkák küszöbét, és durva szitkozódásával ugyanazt fejezte ki, amiért a polgárháborúban a különleges osztagok lőttek, gyújtogattak, forró katlanokba dobálták az embereket.

Ezért Abramszon ugyan egyetlen rabtársával szemben sem viselkedett ellenségesen, és senkivel sem szállt vitába, de a gyomra nem vette be ezt az emberfajtát.

Egyébként is már régen torkig volt (mint magában hajtogatta) minden börtönbeli vitával, gyónással és az átélt eseményekről szóló beszámolóval. Ha fiatalkorában érdekelte is, mit mondanak a zárka túlsó sarkában, régen elvesztette érdeklődését. A termelés se hevítette. A családja élete sem foglalkoztathatta, mert más városba való volt, beszélőre sohase vitték, a saraskába érkező cenzúrázott leveleket pedig már íróik is akaratlanul úgy fogalmazták meg, hogy hiányzott belőlük az élet eleven lüktetése. Az újságokra se pazarolta figyelmét: minden újság mondanivalója világos volt előtte, mihelyt átfutotta a főcímeket. Zenei adást naponta legfeljebb egy órán át tudott hallgatni, a szöveges műsorokat pedig egyáltalán nem bírta idegekkel, mint ahogy a hazug könyveket sem. S jóllehet valahol legbelül, hét lakat alatt változatlanul nemcsak élénk, hanem sajgó érdeklődés élt benne a világ sorsa és ama tanítás jövője iránt, a legteljesebb közönyre nevelte magát. Az annak idején agyon nem lőtt, halálra nem gyötört és űzött trockista Abramszon most nem azokat a könyveket kedvelte, amelyekből az igazság sütött, hanem amelyek elszórakoztatják, és segítenek agyonütni egymást követő és soha véget nem érő börtönbüntetéseit.

…Igen, huszonkilencben, a Jenyiszej menti tajgában nem a *Monte Cristo grófjá*t olvasták… Az Angaránál, az isten háta mögötti Doscsaniban gyűltek egybe – háromszáz versztnyi szánút vezetett oda a tajgán át még százversztnyivel távolabbi falvakból – az újév köszöntése ürügyén a száműzöttek konferenciájára, hogy megvitassák a nemzetközi és a belső helyzetet. Ötvenfokosnál is keményebb fagy volt. A sarokba állított vaskályha – a „burzsujka" – sehogy se tudta átmelegíteni a szétvert kemencéjű, tágas szibériai házat (emiatt is adták oda a száműzötteknek). A falakat teljesen átjárta a fagy. A gerendák időnként akkorát reccsentek az éjszakai csendben, mint egy-egy puskalövés.

A konferenciát Szatanevics nyitotta meg a párt falusi politikájáról tartott beszédével. Sapkáját levette, kiszabadította dús, fekete üstökét, de a ködmönt magán hagyta, melynek zsebéből most is kilátszott az angol idióma szótár („ismerni kell az ellenséget"). Szatanevics egyébként is megjátszotta a vezért. Ha jól tudja, Vorkutában lőtték agyon később, a sztrájk alatt.

Ebben a beszédben Szatanevics elismerte, hogy van racionális magja a parasztság mint konzervatív osztály megrendszabályozására hozott drákói sztálini módszereknek: enélkül a reakciós erő a városra zúdulna, és megfojtaná a forradalmat. (Ma be kell látni, hogy a parasztság a

megrendszabályozás ellenére is rázúdult a városra, elárasztotta kispolgáriságával még magát a pártapparátust is, melyet megtizedeltek a tisztogatások, és ezzel tönkretette a forradalmat.)

De sajnos, minél szenvedélyesebben vitatkoztak a beszámolókról, annál jobban megbomlott a száműzöttek törékeny egysége: nem két és nem három vélemény került felszínre, hanem ahány ember, annyi. Reggelre fáradtan vetettek véget a konferencia hivatalos részének, anélkül hogy eljutottak volna a határozathozatalig.

Aztán ettek-ittak a kincstári edényből a szakadt abrosszal leterített, fenyőgallyakkal díszített, gyalulatlan asztalnál. A fölengedő gallyak hó- és gyantaillatot árasztottak, tűlevelük szúrta a kezüket. Bundapálinkát ittak. Beszédeket mondtak, esküdöztek, hogy a jelenlévők közül soha senki nem fog aláírni olyan nyilatkozatot, ami kapitulációt jelentene.

Hónapról hónapra várták, hogy a politikai vihar végigsöpör Oroszországon!

Aztán szép forradalmi dalokat énekeltek: a *Varsaviankát*, a *Fekete bárót*, a *Piroslik zászlónk a világ felettet*.

Aztán még elvitatkozgattak azon, ami épp eszükbe jutott.

Roza, a harkovi dohánygyár munkásnője egy párnán ült (Ukrajnából hozta Szibériába, és nagyon büszke volt rá), egyik cigarettát a másik után szívta, és megvetően rázta rövid fürtjeit: „Ki nem állhatom az intelligenciát! Utálom minden bonyolultságával és finomkodásával együtt! Az emberi lélek sokkal egyszerűbb, mint amilyennek a forradalom előtti írók akarták ábrázolni. A mi feladatunk: megszabadítani az embert a szellemi túlterheltségtől!”

Valahogy szóba kerültek a női ékességek. Az egyik száműzött, Patrusev volt krími ügyész, akihez nemrég érkezett meg Oroszországból a menyasszonya, kihívóan felkiáltott: „Miért szegényítitek el a jövő társadalmát? Miért ne ábrándozhatnék arról az időről, amikor minden lány viselhet gyöngyöt? amikor minden férfi diadémmal ékesítheti választottja fejét?”

Mekkora lárma kerekedett! Micsoda dühvel vagdosták a fejéhez a Marx- és Plehanov- meg Campanella- és Feuerbach-idézeteket!

A jövő társadalma! Milyen könnyen beszéltek róla!

Fölvirradt az új, ezerkilencszázharmincas év napja, s mindnyájan kimentek, hogy gyönyörködjenek benne. Friss, fagyos reggel volt, rózsaszínű pára szállt fel, egyenesen a rózsás égbe. Az asszonyok itatni

terelték a jószágot a széles, fehér Angarán fenyőfákkal körülkerített lékhez. Lovakat és férfiakat nem lehetett látni: őket elhajtották erdőt irtani.

És eltelt két évtized. Elhervadtak, lehullottak az akkori pohárköszöntők szóvirágai. Azokat is agyonlőtték, akik a végsőkig szilárdak maradtak. És azokat is, akik kapituláltak. Csak az egy Abramszon fejében, aki megúszta élve a saraskák üvegházi védőtetője alatt, nőtt láthatatlan fává azoknak az éveknek értelme és emléke…

Abramszon szeme a könyvre meredt, de nem olvasott. Ekkor odaült az ágya szélére Nyerzsin.

Nyerzsin és Abramszon három évvel ezelőtt ismerkedett össze a butirki zárkában, ugyanott, ahol Potapov is ült. Abramszon akkor fejezte be börtönéletének első évtizedét; zárkatársait bámulatra késztette sziklakemény rabtekintélyével és megrögzött szkepszisével a börtönügyeket illetően, holott ő maga titokban esztelenül reménykedett, hogy hamarosan visszatérhet a családjához.

Mindhárman máshova kerültek. Abramszont nemsokára tévedésből mégis kiengedték, pontosan annyi időre, amíg a családja felpakolt és átköltözött Szterlitamakba, ahol a rendőrség hajlandó volt Abramszon bejelentkezését elfogadni. Mihelyt megérkezett a család; őt újból elkapták; egyetlen alkalommal hallgatták ki, amikor azt kérdezték tőle, csakugyan ő volt-e száműzetésben huszonkilenc és harmincnégy között, s ült azóta börtönben. Megállapították, hogy igen, hogy letöltötte az idejét, sőt jóval többet ült, mint amennyit kapott. A Különtanács emiatt újabb tíz évet húzott rá. A saraskák felettes szerve az országos nyilvántartásból megtudta, hogy régi dolgozóját megint becsukták, és most is készségesen utána nyúlt. Abramszont Marfinóba hozták, és itt – mint mindenütt a rabok világában – azonnal régi ismerősökre talált, köztük Potapovra és Nyerzsinre. Amikor találkozásuk után ott álltak cigarettázva a lépcsőn, Abramszonnak úgy rémlett, nem is volt szabad egy évig, nem látta a családját, nem ajándékozta meg a feleségét ezen idő alatt egy kislánnyal, hogy mindez csak kegyetlen álom volt, és az egyetlen szilárd valóság a világon: a börtön.

Nyerzsin most azért ült oda hozzá, hogy meghívja az ünnepi asztalhoz: már előbb elhatározták, hogy megünnepelik a születésnapját. Abramszon elkésetten gratulált neki, és a szemüvege mögül körbesandítva megkérdezte, ki lesz ott. Egy cseppet se érezte boldognak magát, amiért megint fel kell vennie a kezeslábasát, s ezzel megzavarja az oly pompásan és következetesen, fehérneműre vetkőzve eltöltött vasárnapot, itt kell

hagynia ezt a mulatságos könyvet, és holmi születésnapot kell ülnie. És ami a lényeg: nem remélte, hogy kellemesen fogja eltölteni ezt az időt, sőt majdnem biztos volt benne, hogy politikai vita robban ki, és – mint mindig – terméketlen és felesleges lesz, de nem lehet kitérni előle, viszont belekapcsolódni sem lehet, mert a maga mélyen elrejtett, oly sokszor megbántott gondolatait éppúgy lehetetlen felfednie a „fiatal” rabok előtt, mint meztelenül megmutatni nekik a feleségét.

Nyerzsin elsorolta, kik lesznek ott. A saraska foglyai közül egyedül Rubin állt igazán közel Abramszonhoz, habár még be kell olvasnia neki a mai, igazi kommunistához méltatlan komédia miatt. Szologgyint és Prjancsikovot viszont nem kedvelte. De bármilyen furcsa, Rubin és Szologgyin jó barátok, talán amiatt, hogy egymás mellett feküdtek a butirki zárkában. A börtönigazgatóság se nagyon tett különbséget köztük, és november hetedike előtt együtt gyűjtötték be őket „ünnepi elkülönítés” céljából Lefortovóba.

Nem volt mit tenni, Abramszon elfogadta a meghívást. Nyerzsin közölte vele, hogy a lakoma félóra múlva kezdődik Potapov és Prjancsikov ágya között, mihelyt Andrejics elkészül a krémmel.

Beszélgetés közben Nyerzsin felfedezte, mit olvas Abramszon, és így szólt:

– Valamikor én is újraolvastam a börtönben a *Monte Cristó*t, de nem egészen végig. Felfigyeltem rá, hogy bár Dumas igyekszik félelmetes légkört teremteni, egészen patriarchálisnak ábrázolja If várának életét. Nem szólva olyan bájos epizódok elhagyásáról, mint hogy a küblit mindennap ki kell vinni a cellából, ami Dumas-nak mint szabad embernek meg sem fordult a fejében, de gondoljon utána: miért szökhetett meg Dantès? Mert évekig nem tartottak hipist a cellákban, holott minden héten kellett volna, és íme az eredmény: az alagutat nem fedezték fel. Aztán nem cserélgették az őröket, holott tudhatjuk a Lubjankából, hogy kétóránként kell őket váltani, hogy az új őr okvetlenül keresse a mulasztást elődje szolgálatában. If várában pedig napokig nem jön be, de még csak be se néz a cellába senki. Még cirkli sincs a cellaajtókon! Úgyhogy ez az If nem is börtön, hanem tengeri üdülőhely. A cellában bent maradhattak a fémcsajkák, így Dantès avval véshette s meregethette a földet. Végül a halottat gyanútlanul bevarrták a zsákba, nem pörkölték izzó vassal a hullaházban, és nem döfték át szuronnyal, mielőtt kivitték volna. Dumas-ból nem a sötét színek hiányoznak, hanem az elemi módszeresség…

Nyerzsin sohase olvasott csupán a szórakozás végett. A könyvekben is szövetségest vagy ellenséget keresett, minden egyes könyvről meghozta a maga pontosan megfogalmazott ítéletét, és szívesen erőltette rá másokra.

Abramszon ismerte ezt a nehéz szokását. Végighallgatta, egyszer se emelte fel a párnáról a fejét, s nyugodtan nézett rá szögletes szemüvege mögül.

– Akkor hát eljövök – válaszolta, majd kényelmesebben elfészkelődött, és folytatta az olvasást.

57. Fegyencapróságok

Nyerzsin odament Potapovhoz, hogy segítsen neki a krém elkészítésében. A német hadifogság és a szovjet börtönök éhkoppja után Potapov megállapította, hogy a táplálékfelvétel nemhogy megvetendő, szégyellni való tevékenység volna életünkben, hanem a legélvezetesebb dolgok egyike, melyben feltárul előttünk a lét értelme.

„…Szeretem,
ha időt ebéddel,
teával jelölhetek meg…”[37]

– idézte ez az Oroszország-szerte nem mindennapi erősáramú mérnök, aki egész életét a sok ezer kilowattos transzformátoroknak szentelte.

S minthogy azok közé a mérnökök közé tartozott, akiknek keze nem marad el a feje mögött, csakhamar kiváló szakács lett belőle, már a Kriegsgefangenenlagerben pompás narancstortát sütött krumplihéjból, a saraskában meg tovább tökéletesítette cukrásztudományát.

Most két összetolt éjjeliszekrényen szorgoskodott a maga és Prjancsikov ágya közötti szűk átjáró félhomályában; ez a kellemes homály annak volt köszönhető, hogy a felső matracok eltakarták a lámpák fényét. A szoba félkör alakú formája miatt (az ágyak sugarasan álltak) az átjáró az elején szűk volt, s az ablak felé kiszélesedett. Potapov a négy és fél tégla széles ablakpárkányt is teljesen kihasználta: oda tette a konzervdobozokat, műanyag dobozkákat és tálkákat. Mintha misét celebrált volna, miközben sűrített tejből és kakaóból és két tojásból (a fejedelmi hozzávalók egy részét Rubin hozta, aki állandóan kapott hazulról csomagot, és mindig megosztotta velük) valami olyasmit varázsolt, amire nincs szava az emberi nyelvnek. Rámordult a bámészkodó Nyerzsinre, hogy találja ki, mivel helyettesíthetnék a hiányzó poharakat (az egyik egy termosz teteje volt, a másik kettő laboratóriumi edény, kettőt pedig Potapov ragasztott össze olajjal bekent papírból). Nyerzsin még két borotválkozótálkát javasolt pohárrá kinevezni, és nekilátott, hogy forró vízzel becsületesen kimossa őket.

A félkör alakú szobában zavartalan vasárnapi pihenés kezdődött. Egyesek odaültek már fekvő társaik ágyára egy kis tereferére, mások olvastak, és a szomszédaikkal váltottak egy-egy szót, megint mások tétlenül hevertek, kezüket a tarkójuk alá téve, és mozdulatlanul bámulták a fehér mennyezetet.

Az egész egyetlen általános hangzavarrá állt össze.

A vákuumos Zemelja élvezkedett: egy szál alsóban feküdt a felső ágyon (fent elég meleg volt), bozontos mellét simogatta, és szokásos ártatlan mosolyával az arcán, a két ággyal odébb fekvő mordvin Miskának mesélte:

– Ha tudni akarod, az egész a félkopekossal kezdődött.

– Miért épp a félkopekossal?

– Azelőtt, huszonhatban meg huszonnyolcban, te akkor még kicsi voltál, minden pénztár fölött ott lógott a tábla: „Követeljétek a visszajáró félkopekot is!” Tudniillik létezett ilyen pénzérme. A pénztárosnők szó nélkül visszaadták. Egyébként tombolt a NEP, majdhogynem békeidők voltak.

– Nem volt háború?

– Nem úgy értem, te gügye! A szovjethatalom előtti időt nevezték *békeidőnek*. Bizony… A NEP alatt a hivatalokban hat órát dolgoztak, nem úgy, mint most. És mégis elboldogultak. Ha meg csak egy negyedórával tovább tartották is bent az embert, már túlórát fizettek. És mit gondolsz, mi tűnt el először? A félkopekos. Ezzel kezdődött… Aztán a rézpénz. Azután harmincban az ezüst. Egyáltalán nem volt aprópénz. Nem adtak vissza, akármennyit lármázott az ember. Azóta nem mennek a dolgok sehogy. Nincs apró, elkezdtek rubelban számolni. Már a koldus se néhány kopekért könyörgött Krisztus nevében, hanem: „Polgártársak, adjatok egy rubelt!” A hivatalokban fizetésnapon ne is kérdezze az ember, hol maradnak a borítékon szereplő kopekok, mert csak kinevetik érte: micsoda kupori! Pedig ők a bolondok. A félkopekos az ember megbecsülése, ha pedig a rubelból nem adnak vissza negyven kopekot, az olyan, mintha a fejére szarnának. Nem védték meg a félkopekost, és elvesztették a fél életüket.

A másik oldalon, szintén fent, az egyik rab fölnézett a könyvéből, és így szólt szomszédjához:

– Hülye volt a cári kormány! Hallgass ide: Szasenyka, a forradalmárnő egy héten át éhezett azért, hogy a börtönparancsnok kérjen tőle bocsánatot. És az a fajankó bocsánatot kért! Próbáld csak meg most követelni, hogy a Krasznaja Presznya parancsnoka bocsánatot kérjen!

– Minálunk már a harmadik napon csövön át táplálnák a bolondot, ráadásul még egyszer annyit sóznának rá provokáció címén. Hol olvastad ezt?

– Gorkijnál.

A nem messze fekvő Dvojetyoszov összerezzent.

– Ki olvas itt Gorkijt? – kérdezte félelmetes hangon.

– Én.

– Mi a fenének?

– Hát mit olvassak?

– Inkább menj ki a klozetre, és üldögélj kedvedre! Micsoda művelt humanisták vannak itt, hogy vinne el az ördög benneteket!

Alattuk az ősi zárkavita dúlt: *mikor jobb ülni?* Már maga a kérdésfelvetés abból a végzetes feltevésből indult ki, hogy a börtönt senki se kerülheti el. (A börtönökben általában hajlamosak túlbecsülni a bebörtönzöttek számát: amikor valójában mindössze tizenkét-tizenötmillió ember ült, a rabok meg voltak győződve róla, hogy legalább húsz-, sőt harmincmillióan vannak. Meg voltak győződve róla, hogy odakint úgyszólván nem maradt férfi, leszámítva a hatóságokat és a belügyet.) A „mikor jobb ülni” azt jelentette, hogy fiatalon-e vagy idősebb korban. Egyesek (főleg a fiatalok) életvidáman bizonygatták ilyenkor, hogy jobb fiatalon; itt van ideje átgondolni az embernek, mi az élet, mi az, ami érték benne, s mi az, ami kutyaszar, aztán úgy harmincöt éves korában, miután lehúzta a tíz évét, ésszerű alapokon rendezi be az életét. Aki viszont öregkorában kerül be, csak tépi a haját, hogy nem helyesen élt, hogy egész élete tévedések láncolata, és már nem teheti jóvá őket. Mások (többnyire az idősebbek) nem kevésbé derűsen bizonygatják az ellenkezőjét: hogy aki öregkorában kerül be, az mintegy nyugdíjba megy, vagy elvonul egy csendes kolostorba, hogy legjobb éveiben elvett az élettől mindent (a rabok emlékeiben ez a „minden” a női test birtoklására, jó ruhákra, ételre-italra szűkül le), a lágerben pedig már nem sok bőrt tudnak lehúzni az öregekről. Viszont a fiatalokat úgy meggyötrik és kizsigerelik, hogy aztán a fehérnépre se nagyon vágynak már.

Így vitázgattak ma a félkör alakú szobában, s így vitázgatnak mindig a rabok, ki vigasztalva magát, ki még jobban kétségbe ejtve, de az igazság sehogy se hüvelyeződött ki az érveikből és eleven példáikból. Vasárnapeste úgy látszott, hogy ülni mindig jó, amikor pedig hétfőn reggel felébredtek, világossá vált, hogy ülni mindig rossz.

Pedig ez se igaz…

A „mikor jobb ülni” vitája azok közé tartozott, amelyek nem ingerlik fel a vitatkozókat, inkább megbékéltetik, filozofikus szomorúsággal töltik el. Ez a vita soha és sehol nem robbant.

Thomas Hobbes azt mondta valamikor, hogy „a háromszög szögeinek összege egyenlő 180 fokkal” tételéért is vér folyt volna, ha bárkinek az érdekeit sérti.

De Hobbes nem ismerte a rabok természetét.

Az ajtó melletti szélső ágyon épp egy olyan vita folyt, ami könnyen pofozkodássá vagy vérontássá fajulhatott, jóllehet senkinek a személyes érdekét nem sértette: a villanyszerelőhöz eljött az esztergályos, hogy együtt üssék agyon az estét, először valami okból Szesztroreck került köztük szóba, pontosabban: a szesztrorecki házakat fűtő kályhák. Az esztergályos ott lakott egy télen át, és jól emlékezett rá, milyenek azok a kályhák. A villanyszerelő sohasem volt ott, de a sógora elsőrangú kályhás, s épp Szesztroreckben épített kályhákat, és a villanyszerelő pontosan az ellenkezőjét állította annak, amire az esztergályos emlékezett. Vitájuk ártatlan szóváltással kezdődött, majd remegő hangon egymás fejéhez vagdosott személyes sértésekbe torkollt, túlharsogott minden más beszélgetést, a vitatkozók kétségbeesetten érezték, hogy nem elég erősek ahhoz, hogy a maguk kétségtelen igazát bebizonyítsák, nem tudták, kihez fellebbezzenek, míg egyszer csak eszükbe nem jutott, hogy Szpiridon, az udvaros jól ért a kályhákhoz, mindenesetre akármelyiküknek megmondhatja, hogy olyan fantasztikus kályhák nemhogy Szesztroreckben, de soha, sehol nem léteztek. És a szoba nagy örömére kisiettek az udvaroshoz.

Sietségükben azonban elfelejtették becsukni maguk mögött az ajtót, és a folyosóról egy másik, nem kevésbé heves vita hangjai törtek be: hogy mikortól kell számítani a XX. század második felének kezdetét, 1950. január 1-jétől-e vagy 1951. január l-jétől. A vita minden bizonnyal régen kezdődött, és ezen a kérdésen feneklett meg: melyik év december 24-ének éjszakáján született Krisztus?

Az ajtót becsapták. Már nem lüktetett a fejük a lármától, egyszerre csend lett a szobában, és hallani lehetett, mit mesél Horobrov odafent a kopasz konstruktőrnek:

– Majd amikor a *mieink* először repülnek a Holdra, a start előtt természetesen röpgyűlést tartanak a rakéta mellett. A rakéta legénysége

kötelezettséget vállal, hogy takarékoskodni fog az üzemanyaggal, túlszárnyalja repülés közben a maximális kozmikus sebességet, útközben nem állítja le javítás céljából az űrhajót, a Holdat elérve pedig természetesen „kitűnő”, de legalábbis „jó” minősítéssel landol. A legénység három tagja közül az egyik a politikai vezető lesz. Útközben szüntelenül tömegpropagandát folytat a pilóta és a kormányos körében az űrutazások hasznáról, és faliújságcikket követel tőlük…

Prjancsikov meghallotta őket, miközben a törülközővel és szappannal keresztülszaladt a szobán. Egy balettugrással Horobrov elé pattant, és titokzatosan hunyorogva így szólt:

– Ilja Tyerentyics! Máris megnyugtathatom: nem így lesz!

– Hát hogy?

Prjancsikov a szájához emelte az ujját, mint egy bűnügyi filmben:

– Elsőnek az amerikaiak fognak a Holdra szállni!

És gyöngyöző, kisfiús nevetéssel elszaladt.

A vésnök Szologgyin ágyán ült. Hosszú beszélgetést folytattak a nőkről. A vésnök negyvenéves volt, de még fiatal arca ellenére majdnem teljesen ősz, ami nagyon jól állt neki.

A vésnök ma elemében volt. Igaz, reggel hibát követett el: megette a gombóccá gyűrt novelláját, holott, mint kiderült, megúszhatta volna a motozást, és odaadhatta volna a feleségének. Viszont a beszélőn megtudta, hogy az eltelt hónapokban a felesége megmutatta a régebbi novelláit néhány megbízható embernek, és valamennyien el vannak ragadtatva tőlük. Persze a rokonok és ismerősök dicsérete túlzó is lehet, s részben nélkülözheti az igazságot, de az ördög vigye el, kitől kaphatna igazságos véleményt? Akár jó, akár rossz, a vésnök megőrizte az örökkévalóságnak az igazságot: a lélek jajkiáltásait arról, mit művelt Sztálin az orosz *foglyok* millióival. És most büszke és boldog volt, és keményen elhatározta, hogy folytatni fogja a novellaírást. Maga a mai beszélő is sikeresen folyt le: odaadó felesége vár rá, minden követ megmozgat a kiszabadításáért, és nemsokára mutatkoznia kell a kedvező eredménynek.

S mert muszáj volt megosztania valakivel a diadalát, hosszú beszélgetést folytatott Szologgyinnal, ezzel a nem buta, de nagyon középszerű emberrel, akinek se eddig, se ezután nem lesznek olyan emlékezetes élményei, mint neki.

Szologgyin hanyatt feküdt, mellén megfordított, nyitott könyvvel, és olykor beszélgetőtársára villantotta csillogó szemét. Szőke szakállával,

világos szemével, magas homlokával, a régi orosz daliákra emlékeztető szabályos vonásaival természetellenesen, illetlenül szép volt.

Ma ő is fel volt dobva. Mintha a szférák zenéjét hallaná, amiért győzelmet aratott az egész világ felett. A kiszabadulása most már legfeljebb egy évbe telik. Utána pedig szédítő karrier vár rá. Ráadásul ma a teste se vágyott annyira nőre, mint máskor: nyugalom, tisztaság szállta meg.

S hogy valahogy levezesse saját diadalának örömét, meg a mulatság kedvéért is, lustán követte egy számára különös, idegen história kanyarulatait, amelyet ez a cseppet sem buta, de teljesen középszerű ember adott elő, akivel semmi olyasmi nem történhetett, mint ővele.

Gyakran hallgatta így az embereket: mintha pártfogásukba venné őket, s csak udvariasságból nem adná ennek jelét, A vésnök először a két oroszországi feleségéről mesélt, azután a németországi életéről és azokról a bájos német lányokról, akikkel ott volt dolga. Szologgyin számára újszerű összehasonlítást tett az orosz és a német nők között. Azt mondta, hogy miután ezeket is, azokat is megtapasztalta, a németeket részesíti előnyben, mert az oroszok túlságosan önállóak, függetlenek és kitartóak a szerelemben: éber szemük szüntelenül szerelmesüket fürkészi, megismerik a gyenge oldalait, egyszer úgy látják, nem elég hálás, máskor úgy, hogy nem elég férfias az orosz szeretőt egyenlőnek érzi magával az ember, ami elég kellemetlen –, a német nő viszont úgy hajlik a szerelmese kezében, mint a nádszál, a szeretett férfi az istene, az első és legjobb a világon, teljesen rábízza magát, csakis arról ábrándozik, hogyan járjon a kedvébe, s emiatt a vésnök a német nők társaságában sokkal inkább férfinak, uralkodónak érezte magát.

Rubin elkövette azt az óvatlanságot, hogy kiment a folyosóra cigarettázni. De ahogy a mezőt járó útjában minden bogáncsot felszed, őbelé is minduntalan beleakaszkodtak a saraskában. Elege lett a hasztalan folyosói vitákból, keresztülvágott a szobán, vissza a könyveihez, de valamelyik alsó ágyról elkapta valaki a nadrágját:

– Lev Grigorjics! Igaz, hogy Kínában a feljelentők levelei bélyeg nélkül is eljutnak a címzetthez? Ez haladó dolog?

Rubin kitépte magát, s továbbindult, de a felső ágyról lecsüngő energetikus megragadta a kezeslábasa gallérját, és erőszakosan magyarázni kezdte egy korábbi vitájuk lezárását:

– Lev Grigorjics! Úgy kell átalakítani az emberiség lelkiismeretét, hogy az emberek csak a két kezük munkájára legyenek büszkék, és szégyelljenek

börtönőrnek, „főnöknek”, pártvezetőnek lenni. Azt kell elérni, hogy a miniszterséget éppúgy titkolják, mint a pöcegödör-tisztítást: a miniszter munkájára is szükség van, de szégyellnivaló. Ha egy lány egy állami hivatalnokhoz megy férjhez, vessen rossz fényt az egész családjára! Látja, ilyen szocializmusban hajlandó volnék élni!

Rubin kiszabadította a gallérját, elvergődött az ágyáig, hasra feküdt, és újra elővette a szótárait.

58. A líceumi asztal

Hét ember ülte körül az ünnepi asztalt, amely három egyforma magas, összetolt éjjeliszekrényből állt, és élénkzöld papírral volt letakarva, amely ugyancsak a Lorenz cégtől származott. Szologgyin és Rubin Potapov mellé ült az ágyra, Abramszon és Kondrasov Prjancsikov mellé, az ünnepelt pedig az asztalfőre, a széles ablakdeszkára. Fölöttük már szunyókált Zemelja, a többi szomszéd pedig másutt tartózkodott. Az emeletes ágyak közti fülke mintegy el volt választva a szoba többi részétől.

Az asztal közepére oda volt téve egy műanyag tálban Nagya csörögéje: a saraskában soha nem látott finomság. Hét férfi étvágyához mérten nevetségesen kevésnek látszott. Azután volt üres keksz és a tetején krémmel megkent keksz, amelyet ezért süteménynek neveztek. Aztán volt még tejszínes karamella, melyet egy felbontatlan sűrített tejkonzerv forralása útján állítottak elő. Nyerzsin háta mögött, egy literes befőttesüvegben pedig valami különösen vonzó folyadék sötétlett: ehhez kellettek a poharak. Egy kevéske alkoholból készült, melyet a vegyi laboratóriumban dolgozó raboktól szereztek egy darab „első osztályú” hetinax ellenében. Az alkoholt felvizezték egy a négy arányban, majd megfestették sűrített kakaóval. Barna színű, csekély alkoholtartalmú folyadék volt, melynek megkóstolását türelmetlenül várták.

– Nos, uraim – dőlt hátra festői pózban Szologgyin; szeme még a fülke félhomályában is csillogott. – Idézzük fel, melyikünk mikor ült utoljára ilyen ünnepi asztalnál!

– Én tegnap, a németeknél – morogta Rubin, aki nem szerette a pátoszt.

Azt, hogy Szologgyin néha „uraimnak” nevezte a társaságot, Rubin a tizenkét évi börtön terhére rótta. Képtelenség volt azt gondolni, hogy valaki a forradalom után harminchárom évvel komolyan ejtse ki ezt a szót. A börtön sok tekintetben eltorzíthatta Szologgyin fogalmait is. Rubin igyekezett ezt mindig eszében tartani, és nem fortyant fel, jóllehet olykor elképesztő dolgokat kellett hallania.

(Abramszon számára pedig éppilyen elképesztő volt az, hogy Rubin a németekkel ünnepelt. Minden internacionalizmusnak kell hogy legyen ésszerű határa!)

– Nem, én igazi ünnepi asztalra gondolok, uraim! – erősködött Szologgyin. Minden alkalomnak örült, amikor ezt a büszke megszólítást használhatta. Abból indult ki, hogy az „elvtársak” rendelkezésére jóval nagyobb terület áll, míg a börtön szűk földje az „urakat” nyeli el, meg azokat, akiknek mindez nem tetszik. – Elengedhetetlen ismérve a nehéz, pasztellszínű abrosz, a kristálykancsókba kitöltött bor és persze az elegáns nők!

Szerette volna kiélvezni és messzebb tolni a lakoma kezdetét, de Potapov a háziasszony féltékeny, szigorú tekintetével nézett végig az asztalon és a vendégeken, s félbeszakította a maga dohogó modorában:

– Tudjátok, fiúk, nem ártana áttérni a hivatalos részre, még mielőtt az „éjjeli őrjárat” elcsíp bennünket ezzel a báj itallal együtt!

És jelt adott Nyerzsinnek, hogy töltsön.

Amíg ő széttöltötte az italt, hallgattak, mégis mindenkinek eszébe jutott valami.

– Régen volt – sóhajtott Nyerzsin.

– Én egyáltalán nem em-lék-szem! – rázta a fejét Potapov. A háború előtti eszeveszett munkaláz idejéből halványan emlékezett ugyan valamilyen lakodalomfélére, de nem tudta volna megmondani, hogy az övé volt-e vagy másé, s csak vendégként vett benne részt.

– Miért ne? – élénkült fel Prjancsikov. – *Avec plaisir!* Mindjárt elmesélem. Negyvenötben Párizsban…

– Várjon, Valentulja! – állította meg Potapov. – Tehát…

– Az ünnepeltre! – mondta Kondrasov-Ivanov a szükségesnél hangosabban, és kihúzta magát, noha addig is úgy ült, mint a cövek. – Isten éltesse!

De a vendégek még nem is nyúltak a poharakhoz, amikor Nyerzsin felállt – volt egy kis szabad helye az „asztal” és az ablak között –, és halkan figyelmeztette őket:

– Barátaim! Ne haragudjatok, ha megszegem a hagyományt, de… Mélyet lélegzett, mert elfogta az izgalom. A hétszeres jóindulat, amely a hét pár szemből sugárzott felé, valamit elindított benne.

– Legyünk igazságosak! Nem minden olyan fekete az életünkben! Hiszen a boldogságnak éppen ebből a fajtájából, a Puskin korabeli líceumi öregdiákok összejöveteleinek félelem és rejtőzködés nélküli véleménycseréjéből, ebből a boldogságból nemigen részesültünk a szabad életben, igaz?

– Hát, tulajdonképpen magában a szabadságban sem nagyon – nevette el magát Abramszon. Ha nem számította a gyerekkorát, életének kisebbik felét töltötte szabadlábon.

– Barátaim! – folytatta Nyerzsin belemelegedve. – Harmincegy éves lettem. Az élet el is kényeztetett, meg is taposott. És a szinuszgörbe törvénye szerint még megérhetem újra az üres sikerek, a hamis felmagasztalás talmi örömét. De esküszöm nektek, hogy sohasem fogom elfelejteni azt az igazi emberi nagyságot, melyet a börtönben ismertem meg! Büszke vagyok rá, hogy a mai szerény évfordulót ilyen válogatott társaságban ünnepelhetem. Ne terheljük magunkat felesleges pátosszal. Igyunk a börtönkriptákban kivirágzó barátságra!

A papírpoharak hang nélkül koccantak össze a műanyag és üvegpohárkákkal. Potapov bűntudatosan mosolygott, megigazította egyszerű szemüvegét, és minden szótagot hangsúlyozva rákezdte:

S a ház, amelyben összehíva
Csoportjuk hévvel szónokolt,
A nyugtalan lelkű Nyikita
S óvatos Ilja háza volt.[38]

Lassan ízlelgették a barna italt.

– Az alkoholfok megvan! – nyugtázta Rubin. – Bravó, Andrejics!

– Az alkoholfok megvan! – erősítette meg Szologgyin is. Ma olyan hangulatban volt, hogy mindent megdicsért.

Nyerzsin nevetett:

– Ritka eset, amikor Lev és Mitya véleménye megegyezik! Nem is emlékszem más alkalomra.

– Miért, Glebcsik? Nem emlékszel: egyszer Újévkor is egyetértettünk Levvel abban, hogy a feleség hűtlenségét nem lehet megbocsátani, de a férjét igen!

Abramszon fáradtan mosolygott:

– Vajh melyik férfi nem ért egyet ebben?

– Például ez a példány itt – mutatott Rubin Nyerzsinre – azt állította akkor, hogy a nőnek is meg lehet bocsátani, hogy nincs különbség.

– Azt mondta? – kérdezte gyorsan Kondrasov.

– Micsoda világfi! – nevetett hangosan Prjancsikov. – Hogy lehet a kettőt összehasonlítani?

– Maga a test felépítése és a közösülés módja bizonyítja, hogy óriási a különbség! – kiáltott fel Szologgyin.

– Nem, itt mélyebb dologról van sző – tiltakozott Rubin. – A természet óriási bölcsessége rejlik emögött. A férfi meglehetősen közömbös a nők minőségével szemben, viszont megmagyarázhatatlan módon törekszik a mennyiségre. Aminek következtében kevés nő marad ki a szórásból.

– Éppen ez a Don Juan-i természet jótékony adománya! – s Szologgyin elegánsan feltartotta a kezét.

– A nők viszont a minőségre törekszenek, ha tudni akarjátok! emelte fel figyelmeztetőleg hosszú ujját Kondrasov. – Az ő hűtlenségük magyarázata a minőség keresése. Így lesznek egyre tökéletesebbek az utódok.

– Ne hibáztassatok, barátaim! – mentegetőzött Nyerzsin –, hiszen amikor én felnőttem, vörös zászlók lengtek a fejünk fölött ezzel az aranybetűs felirattal: *Egyenlőség!* Azóta persze…

– Már csak ez az egyenlőség hiányzik!… – morogta Szologgyin.

– Miért nem tetszik magának az egyenlőség? – firtatta Abramszon.

– Azért, mert hiába keressük az egész élő természetben! Senki és semmi nem születik egyenlőnek, ezt csak azok a bolond… *mindentudók* találták ki. – (Ezen az enciklopédistákat kellett érteni.) – Fogalmuk sem volt az öröklődésről! Az emberek szellemileg, akaraterő és képességek tekintetében különbözőnek születnek…

– Vagyonilag is, származásilag is – egészítette ki Abramszon.

– Úgy van! Hol láttatok vagyoni egyenlőséget? Hol teremtették meg valaha is? – Szologgyin egészen nekitüzesedett. – Soha nem is lesz! Egyenlőség csak a koldusok és a szentek körében lehetséges.

– Azóta persze – erősködött Nyerzsin, lefékezve a vita hevét – az élet elégszer fejbe vert, de akkor úgy tetszett: ha egyenlőek a nemzetek, ha egyenlőek az emberek, akkor a nő is mindenben egyenlő a férfival…

– Ezt a hülyeséget csak az ifjúkorodra való tekintettel lehet megbocsátani – jelentette ki Szologgyin. (Hat évvel volt öregebb nála.)

– Elméletileg igaza van Glebkának – mondta zavartan Rubin. – Én is hajlandó vagyok százezer lándzsát törni a férfi és a nő egyenlőségéért. De hogy megöleljem a feleségemet azután, hogy más is ölelte? Brrr… Biológiailag képtelen vagyok rá.

– De uraim, egyszerűen nevetséges ezen vitatkozni! – kiáltott fel Prjancsikov, de mint máskor, most sem hagyták, hogy befejezze.

– Lev Grigorjics, van egy egyszerű megoldás – jelentette ki szilárdan Potapov. – Maga se öleljen senki mást, mint a saját feleségét.
– Hát tudja… – tárta szét a kezét tehetetlenül Rubin, kalózszakállába rejtve széles mosolyát.
Lármásan kinyílt az ajtó, valaki bejött. Potapov és Abramszon hátranézett. Nem, nem az őr.
– Ceterum censeo Carthaginem esse delendam… – intett Abramszon a literes üveg felé.
– Minél előbb, annál jobb. Senki se szeretne sötétzárkába kerülni. Töltsön, Gleba!
Nyerzsin kitöltötte a maradékot, gondosan ügyelve, hogy mindenkinek egyenlő mennyiség jusson.
– Nos, ezúttal megengedi, hogy az ünnepeltre igyunk? – kérdezte Abramszon.
– Nem, testvérek. Az ünnepelt jogán csak a hagyomány megszegését vállalom. Én ma… láttam a feleségemet. És megláttam benne valamennyiünk elgyötört, agyonijesztett, meghajszolt feleségét. Mi azért tűrünk, mert nincs hova lennünk, de ők? Igyunk rájuk, akik odabilincselték magukat hozzánk a…
– Úgy van! Micsoda szent, micsoda hősi cselekedet! – kiáltott fel Kondrasov.
Ittak.
S egy kicsit hallgattak.
– Esik a hó! – jegyezte meg Potapov.
Mindenki az ablak felé fordult. Nyerzsin háta mögött, a bepárásodott üvegen át nem lehetett látni magát a havat, csak sok fekete pehely villanását: a hópelyhek árnyékát, melyet a zóna lámpái és fényszórói vetettek a börtön falára.
Valahol e bőséges hóesés függönye mögött volt most Nagya Nyerzsina.
– Mi még a havat se fehérnek, hanem feketének kell hogy lássuk! kiáltott fel Kondrasov.
– A barátságra ittunk. A szerelemre ittunk. Ez halhatatlan és jó dolog – dicsérte Rubin.
– A szerelemben sohasem kételkedtem. De az igazat megvallva, a front előtt meg a börtön előtt nem hittem a barátságban, különösen nem az olyanban, amikor, tudjátok…”az életemet a barátaimért”. Valahogy a mindennapi életben ott a család, és a barátságnak nem marad hely, igaz?

– Ez eléggé elterjedt vélemény – szólalt meg Abramszon. – Gyakran kérik a rádiótól, hogy játsszák le a „Tágas völgyek ölén” kezdetű dalt. Figyeljétek meg a szövegét! Undorító nyüszítés, egy kicsinyes lélek nyafogása:

Mind jó társak, mind barátok,
addig, amíg semmi baj…

– Felháborító! – hőkölt vissza a festő. – Hogy lehet egy napig is élni ilyen gondolatokkal? Miért nem akasztja fel magát?

– Inkább fordítva kellene mondani: csak a bajban születnek az igazi barátok.

– Ki írta ezt?

– Merzljakov.

– Micsoda név![39] Ljovka! Ki ez a Merzljakov?

– Költő. Úgy húsz évvel Puskin előtt született.

– Te persze ismered az életrajzát.

– A moszkvai egyetem professzora volt. Ő fordította le *A megszabadított Jeruzsálem*et.

– Mi az, amit Ljovka nem tud? Egyedül a felsőbb matematika.

– Az alsóbbat se tudja.

– De minden további nélkül kijelenti: „ezt zárójelbe tesszük”, meg „hibák a négyzeten”, feltételezve, hogy a négyzetre emelt mínusz…

– Uraim! Olyan példát vagyok kénytelen idézni, amely Merzljakov igazát bizonyítja! – szólalt meg kapkodva Prjancsikov, mint egy gyerek a felnőttek asztalánál. Semmivel se volt alábbvaló beszélgetőtársainál, gyorsan vágott az esze, szellemes volt és lefegyverzően őszinte. De hiányzott belőle a férfias kitartás, a külső méltóság, s emiatt tizenöt évvel fiatalabbnak látszott; úgy is beszéltek vele, mint egy kölyökkel. – De hisz bebizonyosodott, hogy éppen az árulja el az embert, akivel egy tálból cseresznyézett! Nekem is volt egy jó barátom, együtt szöktünk meg a fasiszta koncentrációs táborból, együtt bujkáltunk a kopók elől… Én aztán bekerültem egy gazdag üzletember családjába, ő pedig összeismerkedett egy francia grófnővel…

– Igazán? – képedt el Szologgyin. A grófi és hercegi titulus változatlanul tiszteletet keltett benne.

– Mit csodálkozol rajta! Az orosz foglyokhoz még márkinők is feleségül mentek!

– Igazán?

– Aztán amikor Golikov vezérezredes elkezdte szemfényvesztő repatriálási kampányát, én persze nem ugrottam be, sőt valamennyi hülyét lebeszéltem róla, amikor egyszer csak összetalálkozom ezzel a jó barátommal. És képzeljétek el, épp ő adott fel! Ő juttatott a KGB-sek markába!

– Micsoda gyalázat! – kiáltott fel a festő.

– Pedig így történt.

Már majdnem mindenki hallotta Prjancsikov történetét. De Szologgyin faggatni kezdte, hogyan vehettek el a foglyok grófnőket.

Rubin tisztában volt vele, hogy a vidám és rokonszenves Valentulja, akivel minden további nélkül jóban lehetett az ember a saraskában, Európában negyvenötben objektíve reakciós figura volt, és amit a barátja részéről árulásnak nevezett (vagyis azt, hogy a barátja elősegítette, hogy Prjancsikov akarata ellenére visszatérjen a hazájába), nem árulás volt, hanem hazafias kötelesség.

Az egyik történet magával hozta a másikat. Potapovnak eszébe jutott az a könyvecske, amelyet minden hazatérő megkapott: „A Haza megbocsátott, a Haza hív!” Ebben kereken az állt, hogy a Legfelsőbb Tanács elnökségének rendelkezése szerint még azok ellen a hazatérők ellen sem indítanak eljárást, akik a német rendőrségnél szolgáltak. Ezeket a számos illusztrációval tarkított, szép kiállítású könyvecskéket, amelyekben homályos utalások voltak a kolhozrendszer és a társadalmi berendezkedés terén végbemenő átalakulásokra, a határon végrehajtott motozáskor elszedték, magukat a repatriálókat pedig rabszállító teherautókba zsúfolták, és átadták a kémelhárításnak. Potapov saját szemével olvasott ilyen könyvecskét, s jóllehet ő mindenféle brosúrától függetlenül tért haza, különösen elkeserítette a hatalmas államnak ez a kisszerű és aljas szélhámossága.

Abramszon elszundikált mozdulatlan szemüvege mögött. Előre tudta, hogy jön ez az üres szócséplés. De hát valahogy muszáj volt hazasöpörni ezt az óriási tömeget!

Rubin és Nyerzsin a háború utáni első év kémelhárításánál és börtöneiben annyit főttek az Európából visszaözönlő fogolyáradat levében, mintha ők maguk is legalább négy évet töltöttek volna hadifogságban, és

most nemigen érdekelték őket a repatriálási históriák. Annál szívesebben nógatták az asztal végén ülő Kondrasovot, hogy beszéljen a művészetről. Rubin különben nem tartotta jelentős festőnek Kondrasovot, mint embert se vette túl komolyan, az állításait túlságosan gazdaságon és történelmen kívülieknek látta, de a vele folytatott beszélgetések során, anélkül hogy észrevette volna, éltető nedveket szívott magába.

Kondrasov számára a művészet nem puszta időtöltés vagy egyfajta ismeretszerzés volt. A művészetet tartotta a létezés egyetlen lehetséges módjának. Mindaz, ami körülvette, a táj, a tárgyak, az emberi jellemek, a színek – mind a huszonnégy tonalitás valamelyikéhez tartozott, és Kondrasov habozás nélkül meg is nevezte (Rubin a c-moll elnevezést kapta). Mindannak, ami körülötte áramlott – emberi hangoknak, pillanatnyi hangulatnak, regénynek vagy hangnemnek – színe is volt, és Kondrasov ezt a színt is gondolkodás nélkül megnevezte (a Fisz-dúr = kék és arany).

Csak egyfajta állapotot nem ismert Kondrasov: a közömbösséget. Ezzel szemben közismertek voltak szélsőséges vonzalmai és ellenszenvei, kíméletlen ítélkezései. Rajongott Rembrandtért és utálta Raffaellót. Tisztelte Valentyin Szerovot, és gyűlölte a „Vándorkiállítókat”. Semmit se tudott felerészben elfogadni, csakis határtalanul rajongani vagy határtalanul elítélni. Hallani sem akart Csehovról, Csajkovszkijt hallva összerázkódott („megfojt! elveszi az életkedvemet!”), de annyira együtt élt Bach koráljaival és Beethoven versenyműveivel, mintha ő komponálta volna őket.

Most egy olyan vitába vonták be, hogy a festészetnek a természetet kell-e követnie vagy sem.

– Például egy kertre nyíló ablakot akartok ábrázolni egy nyári reggelen… – Kondrasov hangja fiatalosan csengett, izgalomról árulkodott; ha az ember behunyta volna a szemét, azt hihette volna, hogy egy ifjú vitatkozik. – Ha becsületesen követjük a természetet, ha mindent úgy ábrázolunk, amilyennek látjuk, vajon ez *minden?* És a madarak éneke? A reggel üdesége? Az a láthatatlan, mindent elárasztó tisztaság? Hisz miközben festünk, magunkba szívjuk, beletartozik a nyári reggel érzékelésébe, de hogy őrizzük meg a képen? hogy ne fosszuk meg tőle a nézőt? Nyilvánvaló, hogy ki kell egészíteni! A kompozícióval, a színekkel, hiszen semmi más nem áll rendelkezésünkre.

– Tehát nem elég lemásolni?

– Persze hogy nem! Egyébként is – jött lendületbe Kondrasov – minden tájképet (és minden portrét) azzal kezdünk, hogy elgyönyörködünk a természetben, és azt gondoljuk: jaj de szép! jaj de jó! bár sikerülne ugyanilyenre megcsinálnom! De belemélyedünk a munkába, és egyszer csak észrevesszük: pardon! pardon! hisz ott, a természetben semmi se stimmel! micsoda összevisszaság itt is meg ott is! Mikor így kellene lenni! meg így! Hát így fest az ember – és Kondrasov kihívóan és diadallal nézett beszélgetőtársaira.

– Apuskám, ez az „így kellene lenni” veszélyes dolog ám! – tiltakozott Rubin. – Így az eleven emberekből angyalokat meg ördögöket fog csinálni… különben éppen ezt teszi. Ha egyszer Andrej Andrejics Potapovot festi le, annak mégiscsak Potapovnak kell lennie!

– De mit jelent az, hogy olyannak kell megmutatni, amilyen? – lázadozott a festő. – Külsőre igen, hasonlítania kell, azaz meg kell őrizni az arc arányait, a szem metszését, a haj színét. De nem elhamarkodott-e az a vélekedés, hogy éppen olyannak lehet látni és ismerni a valóságot, mint amilyen? Különösen pedig a szellemi valóságot? Azt ki látja, ki ismeri? És ha a modellt nézve esetleg úgy látom, hogy a szellemi képességei meghaladják azt, amit eddig mutatott fel az életben, miért ne ábrázolhatnám azokat is? Miért ne segíthetnék neki, hogy rátaláljon magára, és följebb emelkedjék?

– De hiszen maga megrögzött szocialista realista! – csapott a tenyerébe Nyerzsin.

– Miért kellene kicsinyítenem a lelkét? – villantotta rájuk fenyegetően a szemét a művész az orráról soha le nem csúszó szemüvege mögül. – De többet mondok: nemhogy a portréfestés, de minden érintkezés is fontosabb lehet ettől a céltól: amit az egyik a másikban meglát és megnevez, az benne is életre kel! Na?

– Tehát – legyintett Rubin – a maga számára itt éppúgy nem léteznek objektív fogalmak, mint másutt.

– Így igaz! Én nem vagyok objektív, és erre büszke vagyok! – harsogta Kondrasov.

– Micsoda?! Bocsásson meg, hogy érti ezt? – álmélkodott Rubin.

– Úgy, hogy büszke vagyok rá! Büszke vagyok! – Mintha minden szóval egy-egy ütést mérne valakire, csak a felső ágy nem engedné, hogy lendületet vegyen. – És maga, Lev Grigorjics? Maga se objektív, de annak tartja magát, és ez sokkal rosszabb! Én annyiban vagyok jobb magánál,

hogy tudom magamról, hogy nem vagyok az. És ezt erénynek könyvelem el. Ebben mutatkozik meg az „én”-em!

– Én nem vagyok objektív? – lepődött meg még jobban Rubin. – Még én se? Hát akkor ki objektív?

– Senki! – ujjongott a festő. – Senki! Soha senki nem volt az, és nem is lesz! A megismerés minden egyes aktusának megvan a maga emocionális színezete, vagy nem így van? Az igazság, amely hosszas kutatás végeredménye kellene hogy legyen, vajon ez a homályos igazság nem suhan el előttünk, még *mielőtt* bármilyen kutatásba kezdenénk? Kézbe veszünk egy könyvet, melynek szerzőjét valahogy ellenszenvesnek érezzük, és már az első oldal elolvasása előtt tudjuk, hogy valószínűleg nem fog tetszeni, és persze hogy nem tetszik! Maga például száz különböző nyelvet készül összehasonlítani, körülbástyázza magát szótárakkal, még negyvenévi munka vár magára, de már most meg van róla győződve, hogy be fogja bizonyítani: valamennyi szó a „kéz” szóból származik. Miféle objektivitás ez?

Nyerzsin harsányan és nagyon elégedetten nevetett Rubin rovására.

Rubin is nevetni kezdett: hát lehet haragudni erre az oly tiszta emberre?

Kondrasov nem érintette a politikát, de Nyerzsin gyorsan megtette helyette:

– Csak még egy lépést, Ippolit Mihalics! Könyörgök, csak még egy lépést! És Marx? Biztos vagyok benne, hogy még bele se kezdett semmilyen gazdasági elemzésbe, még nem készített egyetlen statisztikai táblázatot sem, de *már tudta*, hogy a kapitalizmusban a munkásosztály elnyomorodik, ugyanakkor az emberiség legjobb része, tehát övé a jövő. Tedd a kezed a szívedre, Ljovka, és valld be: nem így van?

– Gyermekem – sóhajtott föl Rubin –, ha nem lehetne előre látni az eredményt…

– Ippolit Mihalics! És erre építik ők a *progressziójukat!* Mennyire gyűlölöm ezt az értelmetlen szót!

– A művészetben pedig semmilyen „progresszió” nincs! És nem is lehet!

– Csakugyan! Ez már csakugyan igaz! – örvendezett Nyerzsin. – Volt a tizenhetedik században egy Rembrandt, hát azt a Rembrandtot próbálja meg most valaki felülmúlni! És a tizenhetedik századi technika? Mi most egyszerűen primitívnek látjuk. Vagy miféle technikai újdonságok voltak a múlt század hetvenes éveiben? Mai szemmel nézve gyerekjátékok. De

ugyanazokban az években írták meg az *Anna Kareninát*. Tudsz valami magasabb rendűt?

– Pardon, pardon, mester! – makacskodott Rubin. – Remélem, legalább a mérnöki tudomány világában meghagyja nekünk a progressziót. Vagy az is értelmetlen?

– Te parazita! – nevetett Gleb. – Ezt nevezik övön aluli ütésnek.

– A maga érvét, Gleb Vikentyics – szólt közbe Abramszon –, másképp is ki lehet forgatni. Azt jelenti, hogy a tudósok és a mérnökök évszázadokon át nagy tetteket vittek véghez, így hát előbbre jutottak. A szép lelkű művészek pedig, úgy látszik, csak bohóckodtak. A potyalesők meg…

– Eladták magukat! – kiáltott fel Szologgyin, valami okból örömmel.

Két olyan ellentétes ember, mint ő meg Abramszon, összefogtak egy gondolat jegyében!

– Bravó! Bravó! – kiáltotta Prjancsikov. – Ficsúrok! Jampecek! Ugyanezt mondtam nektek tegnap az Akusztikaiban! – (Tegnap a dzsessz szépségeit ecsetelte, de most úgy rémlett neki, hogy Abramszon pontosan az ő gondolatát fejezi ki.)

– Mindjárt összebékítem magukat! – mosolygott huncutul Potapov. – Ebben a században egyetlen történelmileg igazolható eset fordult elő, amikor egy bizonyos elektromérnök és egy matematikus, fájón átérezve a hazai belletrisztika hiányosságát, kettesben kitalált egy novellát. Sajnos, megírni már nem volt módjuk, nem lévén ceruzájuk.

– Andrejics! – kiáltott fel Nyerzsin. – Nem tudná rekonstruálni?

– Ha megerőltetem magam a maga segítségével… Hiszen ez volt életem egyetlen opusza. Talán sikerül visszaidézni.

– Nagyon érdekes, uraim! – élénkült fel Szologgyin, és kényelmesebben elhelyezkedett. Nagyon szerette az efféle börtönhistóriákat. – De hiszen tudnia kell, mire tanított bennünket Lev Grigorjics: semmilyen műalkotást nem lehet megérteni, ha nem ismerjük a keletkezésének történetét és *társadalmi indítékát*.

– Maga sikeresen fejlődik, Andrejics.

– Maguk pedig, kedves vendégek, fogyasszák már el a süteményt, hisz azért csináltuk! A mű keletkezéstörténete pedig a következő: ezerkilencszáznegyvenhat nyarán a Bubör (ezek a betűk voltak beleütve a csajkákba, és azt jelentették, hogy BUtirki BÖRtön) elnevezésű szanatórium képtelenül zsúfolt zárkájában egymás mellett feküdtünk Gleb Vikentyiccsel, először a priccsek alatt, aztán priccseken, s közben majd

megfulladtunk a levegőtlenségtől, szenvedtünk az éhségtől, és mert semmi mást nem tudtunk csinálni, beszélgettünk és figyeltük a társainkat. Valamelyikünk egyszer csak azt mondta: mi lenne, ha…

– Maga mondta elsőnek, Andrejics, hogy „mi lenne, ha…” Mindenesetre a maga érdeme a címadó ötlet.

– Mi lenne, ha… mondtuk Gleb Vikentyiccsel, egyszer csak bejönne a cellánkba…

– Ne kínozzanak már! Mi lett a címe?

– Rendben van, „nem a hideg, kevély világnak…”[40], próbáljuk meg kettesben felidézni ezt a régi novellát, jó? – Potapov szándékosan színtelen hangon beszélt, mint aki egy poros fóliánsból olvas fel. A címe az volt, hogy „Buddha mosolya”.

59. Buddha mosolya

Pompás elbeszélésünk cselekménye a dicsőséges 194… év forró nyarán játszódik, amikor a legendás *negyven hordó* számát lényegesen felülmúló mennyiségű rab múlatta napjait egy szál ágyékkötőre vetkőzve a világszerte ismert Butirki börtön döglötthal-színű szájkosarai mögötti mozdulatlan levegő fülledtségében.

Mit mondjak erről az oly célszerűen berendezett intézményről?

Családfájának eredete a Katalin korabeli kaszárnyákig nyúlik vissza. A kegyes uralkodónő kegyetlen századában nem sajnálták a téglát az erődfalakhoz és boltívekhez.

Komoly kastély, a törzse régi,
Időt-állót rakott a múlt… [41]

Voltaire felvilágosult levelező partnernője halála után ezek a visszhangos helyiségek, melyeknek faláról visszaverődött a zsandárcsizmák durva kopogása, hosszú évekre a hanyatlás martalékai lettek. Ám ahogy hazánk ege alatt egyre fenyegetőbben fénylett föl a mindenki által vágyott progresszió, az említett koronás hölgy felkent sarjai jónak látták e helyütt elhelyezni a pravoszláv trónt megingatni szándékozó eretnekeket, a progresszióval szembeszegülő obskúrusokkal vegyest.

Ügyes kezű kőművesek sok száz tágas és kényelmes cellára osztották ezeket a szálákat, s a honi kovácsok felülmúlhatatlan művészettel sziklaszilárd rácsokat erősítettek az ablakokra, és ágykereteket szerkesztettek, mely utóbbiakat éjszakára le lehetett engedni, nappalra pedig fel lehetett húzni. Nagy tehetségű jobbágyezermesterek is hozzájárultak értékes munkájukkal a Butirki palota halhatatlan dicsőségéhez: a takácsok vászonzsákokat szőttek az ágykeretekre, a vízvezeték-szerelők megszerkesztették a szennyvízelvezetés bölcs szisztémáját, a bádogosok négy meg hat veder űrméretű *kübliket* forrasztottak, melyeket fogantyúkkal, sőt fedéllel is elláttak, az ácsok *etetőt* vágtak az ajtókba, az üvegesek *kukucskálót* illesztettek beléjük, a lakatosok zárakat szereltek fel, különleges üvegkészítő mesterek pedig, már a Jezsov népbiztos által fémjelzett legújabb korszakban, dróthálóra homályos

üvegoldatot öntöttek, és ezeket a maguk nemében egyedülálló *szájkosarakat* illesztették az ablakkeretekbe, melyek a veszedelmes rabokat megfosztották a börtönudvar egyetlen látható sarkának, a szintén börtönné átalakított egykori kápolnának és a tenyérnyi kék égnek a látványától.

Merőben kényelmi szempontok – hogy tudniillik többségükben hiányos végzettséggel bíró börtönőröket tarthassanak – arra indították a Butirki szanatórium pártfogóit, hogy minden cellában pontosan huszonöt ágyat helyezzenek el, abból az egyszerű matematikai megfontolásból, hogy négy zárka egyenlő száz fővel, egy folyosó pedig kétszázzal.

Hosszú évtizedeken át virágzott ez a gyógyintézet, anélkül hogy akár a közvéleményben kifogásra, akár a rabok körében panaszra adott volna okot. (Azt, hogy se panasz, se kifogás nem hangzott el, annak alapján állítjuk, hogy szinte elvétve fordultak elő a *Tőzsdei Hírek* és egyetlenegyszer sem az *Izvesztyija*, a munkás- és parasztküldöttek híradója lapjain.)

Ámde az idő nem a Butirki börtönt igazgató vezérőrnagy javára dolgozott. Már a nagy honvédő háború első napjaiban meg kellett szegni a zárkánként huszonöt fős törvényes normát, elhelyezvén bennük azokat a fölös lakókat is, akiknek már nem jutott ágy. Amikor a többlet veszélyes méreteket öltött, az ágyakat végérvényesen kihajították, s a diadalittas vezérőrnagy először ötven embert préselt be egy-egy zárkába, majd a hitleristák felett aratott világraszóló győzelem után már hetvenötöt is, ami megint csak nem ejtette gondba az őröket, akik tudhatták, hogy egy folyosóra most hatszáz fő esik, nekik pedig a létszámnövekedéssel arányos prémium üti a markukat.

Ekkora zsúfoltságban már nem volt értelme a könyveknek, sakk- és dominókészleteknek, mert úgysem lett volna elég belőlük. Idővel csökkentették a nép ellenségeinek kenyéradagját, a halat hártyásszárnyúak és kétéltűek húsával cserélték fel, a káposztát és a csalánt pedig silótakarmánnyal. S a félelmetes Pugacsov-torony, ahol az uralkodónő a nép hősét tartotta vasra verve, a silótorony békés misszióját töltötte be.

Az emberek meg csak özönlöttek, egyre újabbak jöttek, elsorvadtak vagy átalakultak a szájról szájra terjedő börtönhistóriák, az emberek nem emlékeztek rá, és nem tudták, hogy elődeik vászonzsákokon heverésztek és tiltott könyveket olvastak (csak a börtönkönyvtárakból felejtették el kivonni őket). Amikor a cellába behozták a gőzölgő kondérban az ichthyosaurusból készült erőlevest vagy a silóragut, a rabok felhúzták lábukat a deszkákra, a helyszűke miatt térdüket a mellükhöz szorították, mellső végtagjukat a

hátsó mellé támasztották, s ebben a testhelyzetben kóbor kutyákra emlékeztető vicsorgással figyelték, hogy igazságosan porciózzák-e ki a lét a csajkákba. A csajkákat továbbadták „a küblitől az ablak, majd az ablaktól a radiátor irányába”, minekutána a priccsek és a priccsek alatti ólak sok-sok lakója, kis híján feldöntve egymás csajkáját, hetvenöt pofára zabálta, csámcsogta, szürcsölte az éltető löttyöt, s ez volt az egyetlen zaj, amely megtörte a zárka filozofikus csendjét.

És mindenki elégedett volt. Egyetlen panasz se látott napvilágot se a szakszervezeti *Trud*ban, se a *Moszkvai Patriarchátus Híradójá*ban.

A zárkák egyike, amely semmiben sem tűnt ki a többi közül, a hetvenkettes számot viselte. Napjai meg voltak számlálva, de a priccsek alatt békésen szendergő vagy a priccseken leleményesen káromkodó elítéltek mit sem sejtettek a rájuk váró szörnyűségekről. A végzetes napot megelőző estén szokás szerint sokáig fészkelődtek a kübli közelében a cementpadlón, vagy a fülledt meleg miatt egy szál ágyékkötőben legyezgették magukat a deszkákon (a zárkát nem szellőztették egyik téltől a másikig), csapkodták a legyeket, és azt mesélték egymásnak, milyen jó volt a háború alatt Norvégiában, Izlandon meg Grönlandon. A hosszú gyakorlással kimunkált belső időérzéknek hála tudták, hogy nem több mint öt perc van hátra addig a pillanatig, amikor az ügyeletes őr beüvölt az etetőn keresztül: „Takarodó, feküdj!”

Egyszer csak az elítéltek szíve megremegett a zárak nyitása hallatán. Feltárult az ajtó, és megjelent keretében egy karcsú, ruganyos, fehér kesztyűs, rop-pant izgatott százados. Háta mögött a hadnagyokból és tiszthelyettesekből álló kíséret. Síri csendben vezették ki a folyosóra a rabokat *a holmijukkal együtt*. (Azok között egy pillanat alatt elterjedt a „küblihír”, hogy kivégezni viszik őket.) A folyosón leszámoltak közülük ötször tízet, és betaszigálták őket a szomszédos zárkákba, épp idejében, mert még módjuk volt egy darabka fekhelyet szerezni maguknak. Ezek a boldogok megmenekültek a maradék huszonöt borzalmas osztályrészétől. Az utolsó, amit a kedves hetvenkettes zárkájuk előtt maradók láthattak, valamilyen pokoli permetezőautó volt, amely begördült az udvarra. Azután „jobbra át!”-ot vezényeltek nekik, és az őrök kulcscsörgetése és csettintgetései közepette (ez utóbbi volt a Butirki börtönben a bevett jel arra, hogy „elítéltet hozok!”), számos belső megerősített vasajtón és számos lépcsőn át abba a csarnokba vezették őket, amelyet nem lehetett összetéveszteni sem a kivégzés helyéül szolgáló pincével, sem az

ugyancsak föld alatti vallatókamrákkal: a híres-nevezetes butirki fürdő széles körben ismert vetkőzőjébe. Ez a vetkőző ármányosan ártatlan, hétköznapi képet mutatott: csokoládébarna, piros és zöld csempével kirakott padló, falak és padok, ahova nagy csörömpöléssel begurították síneiken a fertőtlenítőállványokat, amelyeknek horgaira a tetves rabruhákat kellett fölakasztani. A rabok lökdösődve, tolakodva (mert a börtönbeli tízparancsolat harmadik pontja így hangzik: „amit adnak, vedd el!") szétosztották egymás közt az izzó horgokat, és fölakasztották rájuk sokat szenvedett, megfakult, kivörösödött, helyenként a tíznaponkénti fertőtlenítések miatt meg is pörkölődött öltözéküket, a pokol kipirult arcú szolgálólányai pedig két vénasszony, akik ügyet se vetettek az elítéltek szemérmetlen meztelenségére – éktelen csörömpöléssel átgurították az állványokat a Tartaroszba, és becsapták maguk mögött a vasajtót.

Huszonöt rab maradt ott a vetkőzőben, minden oldalról bezárva.

Csak a törülközőkendő vagy ennek híján széttépett ingek darabjai maradtak a kezükben. Azok, akiknek még maradt némi vékony réteg cserzett hús testüknek ama igénytelen felén, mellyel a természet az *ülés* boldogító adománya céljából jutalmazott meg bennünket – ezek a szerencsések a türkizzöld, málnapiros és csokoládébarna csempével kirakott meleg cementpadokra ültek. (A butirki fürdő dús kiképzésével messze maga mögött hagyja a híres szandunovit; a fáma szerint némely kíváncsi külföldiek direkt azért adták magukat a Cseka kezére, hogy megfürödhessenek benne.)

Más elítéltek, akik annyira lesoványodtak, hogy csak puhán voltak képesek ülni, fel-alá járkáltak a vetkőzőhelyiségben, közszemlére téve szemérmüket, és heves vitában próbálták a történtek függönye mögé hatolni.

> *„Vágytól rég búra vált a kedvük,*
> *végzetes italt szomjaztak…"*[42]

Ámde oly hosszú ideig hagyták őket a vetkőzőben, hogy a viták elcsendesedtek, a testeket kiütések lepték el, gyomruk, amely megszokta, hogy este tízkor álomra tér, panaszosan fölsírt ürességében. A rabok között a borúlátók pártja győzött, amelyik azt állította, hogy a falba és a padlóba illesztett rácsokon át máris áramlik befelé a mérges gáz, és mindjárt meg

fognak halni mind. Egyesek már rosszul is lettek a letagadhatatlan gázszagtól.

De megcsörrent az ajtó, és minden megváltozott! Nem két piszkos köpenyes őr jött be, hogy mocskos nullásgépükkel elvégezzék a birkanyírást, nem hajították közéjük a világ legtompább ollóit abból a célból, hogy letördeljék velük a körmeiket. Nem! Négy borbélysegéd négy, kerekeken gördülő, tükrös borbélyasztalt gurított be, kölnivel, hajrögzítővel, körömlakkal, sót színházi parókákkal. És négy, nagyon tiszteletre méltó külsejű, testes borbély, köztük két örmény vonult be nyomukban. S nemhogy lenyírták volna az ágyékukat, teljes erőből hozzányomva érzékeny testrészükhöz a vágófelületet – nem, ehelyett rózsaszínű púderral hintették be. A borotvát leheletkönnyű mozdulattal húzták végig az elkínzott orcákon, és csiklandozva súgták a fülükbe: „Nem érzékeny?" Fejüket nemhogy kopaszra nyírták volna, de még parókát is felajánlottak. Állukat nemhogy megskalpolták volna, hanem az ügyfelek kérésére érintetlenül hagyták a majdani szakáll és pakombart serkedő szálait. Eközben a borbélysegédek térdre borulva vagdosták a lábkörmeiket. Végül a fürdő ajtajában nem húsz gramm büdös kenőszappant öntöttek a tenyerükbe, hanem egy szakaszvezető aláírás ellenében mindenkinek adott egy szivacsot, a korallszigetek eme adományát, és egy Orgonatündér elnevezésű egész pipereszappant.

Ezek után, mint mindig, bezárták őket a fürdőbe, és hagyták őket kedvükre tobzódni. De a raboknak kisebb gondjuk is nagyobb volt a fürdésnél. Vitáik heve meghaladta a butirki forróvíztartály hőfokát. Most a derűlátók párt ja kerekedett felül, akik azt állították, hogy Sztálin és Berija Kínába szökött, Molotov és Kaganovics áttért a katolikus hitre, Oroszországban ideiglenes szociáldemokrata kormány alakult, és már folynak a választások az alkotmányozó gyűlésbe.

Ekkor éktelen dübörgéssel kinyílt a mindenki előtt ismert fürdő kijárata, és az ibolyalila előcsarnokban a legfantasztikusabb események vártak rájuk: mindenki kapott egy frottírtörülközőt és – egy színültig töltött csajka zabkását, ami a lágerbeli robotosok hatnapi fejadagjának felelt meg! A rabok ledobálták a földre a törülközőket, és kanál és más evőeszköz híján hihetetlen gyorsasággal bekebelezték a kását. Még a jelen lévő koros őrnagy is elképedt, és parancsot adott, hogy hozzanak mindenkinek még egy csajkával. Ezt is fölfalták. Azt, hogy mi következett ezután, senki sem

fogja kitalálni. Krumplit hoztak! Nem fagyottat, nem rothadtat, nem fekete foltosat, hanem közönséges, mondhatni, ehető krumplit.

– Ki van zárva! – tiltakozott a hallgatóság. – Ez már képtelenség!

– Pedig pontosan így volt! Igaz, takarmánykrumplit és apró szeműt és héjastul, és a jóllakott rabok talán neki se láttak volna, de az ördögi csel abban rejlett, hogy nem kiporciózva hozták be, hanem egy közös vödörben. És a rabok elkeseredett üvöltéssel, egymáson súlyos sebeket ejtve, egymás meztelen hátára fölmászva vetették magukat a vödörre, amely egy perc múlva üresen csörömpölve gurult végig a kőpadlón. Addigra sót is hoztak, immár teljesen feleslegesen.

Közben a meztelen testek megszáradtak. A koros őrnagy fölvetette velük a földről a frottírtörülközőket, és a következő szózatot intézte hozzájuk:

– Kedves testvéreim! Önök mindnyájan becsületes szovjet polgárok, akiket csak ideiglenesen szigeteltek el a társadalomtól kisebb-nagyobb vétségek miatt, kit tíz, kit huszonöt évre. Mindeddig a marxista-leninista tanítás magas fokú humanitása ellenére, a párt és a kormány világosan kifejezett akarata ellenére, sőt Sztálin elvtárs többszöri személyes utasítása ellenére, a Butirki börtön vezetősége súlyos hibákat és torzulásokat követett el. Ezeket most korrigáljuk. – („Hazaengednek!" – gondolták pimaszul arabok.) – A jövőben szanatóriumi feltételek között fogjuk tartani önöket. – („Maradunk a sitten!" – horgadtak le a rabok.) – Mindazon kedvezmények, amelyekben eddig részük volt, a következőkkel egészülnek ki:

1. imádkozhatnak az isteneikhez,
2. éjjel-nappal fekhetnek az ágyukon,
3. akadálytalanul kijárhatnak a cellából a vécére,
4. megírhatják az emlékirataikat.

Az eddigi tilalmak pedig a következőkkel egészülnek ki:

1. tilos belefújni az orrukat a kincstári lepedőkbe és függönyökbe.
2. repetát kérni az ételekből,
3. magas rangú látogatók jövetele esetén ellentmondani a börtön elöljáróinak vagy panaszkodni rájuk,
4. kérés nélkül venni az asztalon lévő Kazbek cigarettából.

Mindazok, akik e szabályok valamelyikét megszegik, tizenöt napi szigorított zárkával büntettetnek, és száműzettetnek valamelyik távoli lágerbe, levelezési tilalommal. Meg vagyok értve?

Alighogy az őrnagy befejezte szónoklatát, a csörömpölő állványokkal együtt begurították a fertőtlenítőből… nem! nem a rabok megpörkölt fehérneműjét és rongyos lélekmelegítőjét! Ezeket elnyelte a pokol. Hanem négy fiatal raktárosnő jött be, zavartól piros arcukon kedves mosollyal adva tudtára a raboknak, hogy még nincs minden veszve számukra mint férfiak számára, és világoskék habselyem fehérneműt osztottak ki köztük. Ezt követték a műszálas ingek, a szerény mintázatú nyakkendők és a sárga amerikai félcipők, melyeket a „land-lease” keretében kapott az ország, valamint a gyapjúutánzatú öltönyök.

A rémülettől és boldogságtól megnémult rabokat azután párosával sorba állították, és visszavezették a hetvenkettes zárkába. De szentséges isten, hogy átalakult az is!

Már a folyosón is bolyhos szőnyegre lépett a lábuk, amely hívogatóan vezetett egészen a vécéig. Amikor pedig beléptek a cellába, friss levegő áramolta körül őket, és a halhatatlan nap egyenest a szemükbe sütött (időközben eltelt az éjszaka, s felvirradt a reggel). Kiderült, hogy az éjszaka világoskékre festették a rácsokat, a „szájkosarakat” leszerelték, a belső udvaron lévő hajdani butirki kápolnára pedig forgatható tükröt erősítettek, s egy külön e célból odaállított őr úgy szabályozta, hogy a visszaverődő napsugarak mindig besüssenek a hetvenkettes zárka ablakán. A tegnap még sötétzöld falakat világos olajfestékkel fröcskölték be, sőt a festők még galambokat is odapingáltak, melyek csőréből ilyen feliratú szalagok tekeredtek: „Harcolunk a békéért!” meg „Békét a világnak!”

A poloskás ágydeszkáknak hírük-hamvuk se maradt. Az ágykeretekre vásznat feszítettek, rajtuk tollpárnák, pehelypaplanok, melyeknek kacéran fölhajtott sarka alól elővillant a vakító fehér lepedő és huzat. A huszonöt ágy mindegyike mellett éjjeliszekrény, a falakon polcok Marx, Engels, Szent Ágoston és Aquinói Szent Tamás műveivel; a zárka közepén kikeményített abrosszal letakart asztal, rajta váza, a vázában virág, mellette hamutartó és egy felbontatlan doboz Kazbek cigaretta. (Ennek a varázslatos éjszakának minden kellékét sikerült elrendezni a könyvelőséggel, csak a Kazbek nem illett bele egyik rubrikába se, ezért a börtönparancsnok úgy döntött, hogy megkockáztat ja a saját zsebe terhére – ezért is tétetett kilátásba érte oly szigorú megtorlás.

Legjobban azonban az a sarok alakult át, ahol azelőtt a kübli állt. A falat vakító tisztára súrolták és kifestették, a plafonról egy nagy örökmécses lógott le a Kisdedet dajkáló Istenanya képe előtt, aki mellett a csodatévő Myrai Szent Miklós fémlapokkal borított alakja ragyogott; egy polcocskán a katolikus Madonna fehér szobra állt, s egy kis falmélyedésbe oda volt készítve a Biblia, a Korán, a Talmud, és még egy kis Buddha-szobor is állt ott. A sötétre patinásodott Buddha szemét félig lehunyta, szájának két sarka felhúzódott, s ettől úgy látszott, mintha mosolyogna.

A kásától és krumplitól eltelt s a fantasztikus élmények bőségétől döbbent rabok levetkőztek, és azonnal elaludtak. Aeolus lehelete lebegtette az ablakok csipkefüggönyét, amely kívül rekesztette a legyeket. A félig nyitott ajtóban ott állt az őr, s vigyázott, nehogy valaki megfújja a cigarettát.

Békésen szenderegtek egészen délig, amikor is berohant a rop-pant izgatott fehér kesztyűs százados, és ébresztőt vezényelt. A rabok fürgén felöltöztek, és rendbe tették az ágyakat. Sietve behoztak még egy, ugyancsak fehér abrosszal leterített kerek asztalkát, kirakták rá az *Ogonyok*ot, az *Épülő Szovjetunió*t és az *Amerika* című képeslapot, begördítettek két, kerekeken járó, szintén huzattal letakart antik fotelt – és elviselhetetlen, vészjósló csend borult a zárkára. A százados lábujjhegyen járkált az ágyak között, és csinos fehér pálcával koppintott rá azok ujjára, akik kezüket az *Amerika* felé nyújtották.

A rabok némán várakoztak a nyomasztó csendben. Mint önök is tudják saját tapasztalatukból: a rab legfontosabb érzékszerve a füle. A látását többnyire korlátok közé szorítják a falak és a szájkosár, a szaglását méltatlan illatok rontják, a tapintás számára hiányoznak az új tárgyak. Ezzel szemben a hallásuk szokatlanul kifejlődik. Még a folyosó legtávolabbi sarkából is azonnal felismernek minden neszt, megfejtik minden börtönbeli esemény forrását, és általa mérik az időt: forró vizet osztanak-e, sétára vezetnek-e ki, vagy csomagot hoznak-e valakinek.

Most is a hallásuk közvetítette a megfejtést: a hetvenötös felől megcsikordult az acél válaszfal, és sok-sok ember jött be a folyosóra. Hallhatták fojtott beszédüket, a szőnyeg által letompított lépéseiket, majd női hangokat és szoknyasuhogást lehetett megkülönböztetni, és a hetvenkettes zárka előtt a Butirki börtön parancsnoka barátságosan így szólt:

– Most pedig, Rooseveltné asszony, bizonyára szívesen megnézné valamelyik zárkát. De melyik legyen az? Lássuk a legközelebbit. Például a

hetvenkettest. Nyissa ki, őrmester!

És bejött a cellába Mrs. Roosevelt, a titkára, a tolmácsa és két tiszteletre méltó kvéker matróna, továbbá a börtönparancsnok, néhány civil öltözéket, illetve belügyi egyenruhát viselő személy kíséretében. A fehér kesztyűs százados félrehúzódott. Az elnök özvegye, ez a haladó gondolkodású és jó szemű asszony, aki oly sokat tett az emberi jogok védelméért, elhatározta, hogy meglátogatja Amerika hős szövetségesét, és a saját szemével néz utána, hogyan osztják szét az UNRRA-segélyeket (olyan veszedelmes hírek jutottak el Amerikába, hogy az UNRRA élelmiszerküldeményei nem jutnak el az egyszerű néphez), és vajon nem sértik-e meg a Szovjetunióban a lelkiismereti szabadságot. Már mutattak neki néhány egyszerű szovjet polgárt (átöltöztetett állambiztonsági tiszteket és pártmunkásokat), akik durva szövésű kezeslábasban mondtak köszönetet az Egyesült Államoknak az önzetlen segítségért. Rooseveltné asszony azonban ragaszkodott hozzá, hogy vigyék el egy börtönbe is. Kívánságát teljesítették. Beleült az egyik fotelba, a kíséret elhelyezkedett körülötte, és a tolmács segítségével elkezdődött a beszélgetés.

A napsugarak még mindig besütöttek a cellába a forgatható tükör jóvoltából. Aeolus lehelete szorgalmasan lengette a függönyöket.

Mrs. Rooseveltnek nagyon tetszett, hogy a találomra kiválasztott és váratlanul meglátogatott zárkában ilyen meglepő a tisztaság, egyáltalán nincsenek legyek, és a hétköznap ellenére pislákol a mécses az imasarokban.

A rabok először félénken és moccanatlanul ültek a helyükön, de amikor a tolmács lefordította a magas vendég kérdését, hogy annyira óvják-e a levegő tisztaságát, hogy nem is cigarettázik senki, egyikük fesztelenül felállt, felbontotta a cigarettásdobozt, rágyújtott, majd társának is adott egy cigarettát.

A vezérőrnagy arca elsötétült.

– *Harcolunk* a dohányzás ellen – jelentette ki nyomatékosan. – Hiszen a dohány méreg.

Még egy rab ült az asztalhoz, és valami okból nagyon sietve lapozgatni kezdte az *Amerikát*.

– Miért vannak megbüntetve ezek az emberek? Például ez az úr itt, aki a képeslapot olvassa? – kérdezte a magas vendég.

(„Ez az úr” tíz évet kapott, amiért óvatlanul összeismerkedett egy amerikai turistával.)

A vezérőrnagy így válaszolt:

– Ez az ember aktív fasiszta, a Gestapónál szolgált, saját kezűleg gyújtott fel egy orosz falut, és… engedelmet kérek, megerőszakolt három orosz parasztlányt. Az általa megölt csecsemők számát össze se lehetett számolni.

– Akasztófát kapott?! – kiáltott fel Mrs. Roosevelt.

– Nem. Azt reméljük, hogy meg fog javulni. Tíz év becsületes munkát szabtak ki rá.

A rab arcáról szenvedés sugárzott, de nem avatkozott bele a beszélgetésbe, hanem lázas sietséggel olvasta tovább a folyóiratot.

Ebben a pillanatban véletlenül bejött a zárkába egy pravoszláv lelkész, jókora gyöngyház kereszttel a mellén – nyilván a szokásos látogatás céljából, és nagyon zavartnak látszott, amikor itt találta a főnökséget és a külföldi vendégeket.

Már éppen el akart menni, de a szerénysége tetszett Mrs. Rooseveltnek, és arra kérte, hogy teljesítse a kötelességét. A lelkész nyomban az egyik rab kezébe nyomta zseb-Bibliáját, aki ettől roppant zavarba esett, majd leült egy másik ágya szélére, és így szólt a döbbenettől sóbálvánnyá változó rabhoz:

– Az elmúlt alkalommal arra kértél, fiam, meséljek neked a mi Urunk, Jézus Krisztus szenvedéseiről…

Mrs. Roosevelt megkérte a vezérőrnagyot, tegye fel az utolsó kérdést: nem kíván-e valamelyikük panaszt tenni az Egyesült Nemzetek Szervezeténél?

A vezérőrnagy fenyegető hangon megkérdezte:

– Figyelem, elítéltek! Kinek szólt a Kazbekra vonatkozó tilalom? Szigorítottak akartok?

Mire a rabok, akik mindeddig megbűvölten hallgattak, felháborodottan kiabálni kezdtek:

– Főnök polgártárs, hiszen egyáltalán nem kapunk cigarettát!

– Ebből elég!

– A mahorka a régi nadrágban maradt!

– Nem tudhattuk…!

A híres dáma észrevette az arcokon a leplezetlen felháborodást, hallotta az őszinte kiáltásokat, és nagy figyelemmel hallgatta a tolmácsolást:

– Egyhangúlag tiltakoznak az amerikai négerek súlyos helyzete ellen, és azt kérik, hogy vizsgálja ki ezt a kérdést az ENSZ.

Ilyen kellemes beszélgetés közben telt el mintegy tizenöt perc. Ekkor a folyosóügyeletes jelentette a börtönparancsnoknak, hogy meghozták az ebédet. A vendég hölgy azt kérte, ne feszélyezzék magukat, osszák ki az ebédet őelőtte. Kinyílt az ajtó, és csinos fiatal pincérnők (úgy rémlett, a tegnapi raktárosnők átöltözve) éthordókban valódi tyúkhúslevest hoztak, és elkezdték tányérokba merni. Erre az imént még jól nevelt rabokból mintha kitört volna az ősember: lábukat cipőstül felrántották az ágyra, térdüket a mellükhöz kapták, kezüket a lábuk mellé támasztották, és ebben a kutyapozitúrában, vicsorgó foggal, éberen figyelték, hogy igazságosan oszt ják-e el a sűrű levest. A kvéker hölgyeket valósággal sokkolta ez a látvány, de a tolmács elmagyarázta nekik, hogy ez orosz nemzeti szokás.

Lehetetlen volt rávenni a rabokat, hogy üljenek az asztalhoz és az alpakkakanalakkal egyenek. Már előszedték valahonnan ütött-kopott fakanalaikat, és alighogy a lelkész megáldotta az ételt, s a pincérnők kiosztották a tányérokat – nem felejtve el figyelmeztetni a rabokat, hogy az asztalon hagyott tányér a csontok számára szolgál-, iszonyú szürcsölés hangzott fel, majd szorgalmas csontropogtatás, és máris örökre eltűnt mindaz, ami a tányérokban volt. A csonttányérra nem volt szükség.

– Talán éhesek? – kérdezte oktalanul az aggódó vendég. – Talán még kérnek?

– Senki *nem* kér repetát? – kérdezte rekedten a vezérőrnagy. Senki nem kért repetát, jól ismerve azt a lágerkifejezést, hogy „majd kapsz az ügyésztől!”

De a húsgombócokat és rizst ugyanolyan leírhatatlan sebességgel tüntették el.

Befőtt ezen a napon nem szerepelt az étlapon, közönséges hétköznap lévén.

Mrs. Roosevelt, miután meggyőződött a nyugati világban keringő rosszindulatú híresztelések valótlanságáról, kíséretével együtt kivonult a folyosóra, és ott így szólt:

– Milyen durván viselkednek és milyen alacsony fejlettségi fokon állnak ezek a szerencsétlenek! Ámde joggal remélhető, hogy tíz év alatt beletanulnak itt a kultúrába. Önöknek kitűnő börtöneik vannak!

A lelkész a kíséret közé vegyülve, észrevétlenül kiosont, még mielőtt rácsapták volna az ajtót.

Amikor a vendégek eltűntek a folyosóról is, berontott a fehér kesztyűs százados.

– Felállni! – üvöltötte. – Kettesével sorakozó! In-dulj!

Látva, hogy szavait egyesek félreértették, a csizmája orrával egészítette ki a magyarázatot.

Csak ekkor derült ki, hogy az egyik ravasz elítélt szó szerint vette a memoárírás engedélyét, és két fejezettel is elkészült, mialatt a többiek aludtak: „Hogyan kínoztak meg?” és „Lefortovói találkozásaim”.

Az emlékiratot azonnal elkobozták, és a buzgó szerzőre új eljárást sóztak az állambiztonsági szervek aljas megrágalmazása vádjával.

És megint hangos csörömpöléssel és csettintgetésekkel („elítéltet hozok!”) vezették el őket sok-sok vasajtón át a vetkőzőbe, amelynek malachit- és rubinszínei mit sem változtak. Ott levétettek velük mindent, beleértve a világoskék habselyem alsóneműt is, és különösen gondos motozásnak vetették alá őket, amikor is az egyik elítélt pofazacskójában megtalálták a Bibliából kitépett Hegyi beszédet. Ezért egy-egy hatalmas pofont kapott előbb a jobb, azután a bal orcájára. Aztán elvették tőlük a korallpiros szivacsokat és az Orgonatündért, amit most is az aláírásukkal kellett tanúsítaniuk.

Bejött két piszkos köpenyű őr, és tompa élű, mocskos nullásgéppel megnyírták az ágyékukat, majd ugyanazzal a géppel a fejüket és az arcukat. Végül minden tenyérbe beleloccsintottak 20 gramm büdös szappanpótlót, és bezárták őket a fürdőbe. Nem volt mit tenni: a rabok újból megmosakodtak.

Azután éktelen robajjal kinyílt az ajtó, és kimehettek az ibolyalila előtérbe. Két vénasszony, a pokol szolgálólányai, csörömpölve begurították a fertőtlenítőből az állványokat, melyek izzó horgain ott lógtak a hőseink által jól ismert rongyok.

Csüggedten tértek vissza a hetvenkettes zárkába, melynek poloskás deszkáin már ott feküdt ötven társuk, égve a kíváncsiságtól, hogy mi történt. Az ablakokon újból fönt voltak a szájkosarak, a galambokat lefestették sötétzöld festékkel, és a sarokban ott állt a négyvedres kübli.

Csak a falmélyedésből mosolygott rájuk rejtélyesen az ottfelejtett bronz Buddha-szobrocska.

60. Lelkiismeretünk is csak egy van

Mialatt ez a novella elhangzott, Scsagov kifényesítette már nem új, de még tisztességes sevrócsizmáját, felvette hajdani, átvasalt kimenőzubbonyát a ráerősített, fényesre dörgölt érdemrendekkel és a sebesüléseit jelző csíkokkal (sajnos, a katonai egyenruha divatja katasztrofálisan csökkenőben volt Moszkvában, s Scsagovnak nemsokára kemény csatározásokat kell vívnia civil öltönyökért és cipőkért), és elindult a város másik végébe, a Kalugai Városkapuhoz, ahova a fronton szerzett ismerőse, Ernszt Golovanov révén hívatta meg magát Makarigin ügyész családi ünnepi vacsorájára.

A mai estét a fiatalságnak és a családnak szánták; az alkalmat az adta rá, hogy az ügyészt kitüntették a Munka Vörös Zászlója érdemrenddel. Tulajdonképpen elég távoli ismeretségi körből kerültek ki a meghívott fiatalok, de a papa nem sajnálta a pénzt. Ott kell lennie annak a lánynak is, akit Scsagov úgy említett Nagya előtt, mint a menyasszonyát, de akivel még nem jutott dűlőre, és most akarta a választ kicsikarni. Emiatt is telefonált Scsagov Ernsztnek, hogy hívassa meg erre a vacsorára.

Most a sablonos bevezető mondatokat memorizálva ment fel azon a bizonyos lépcsőn, ahol Klara minduntalan látni vélte a lépcsőt mosó asszonyt, abba a lakásba, ahol négy évvel ezelőtt az az ember rakta le a parkettát, térdén csúszkálva rongyos vattázott nadrágjában, akinek az imént majdnem elcsábította a feleségét.

A házaknak is megvan a maguk sorsa.

Azonkívül, hogy meg kell tartania és jobban magához kell kötnie kiszemelt jövendőbelijét, Scsagov legfőbb reménye és vágya ezen az estén az volt, hogy jóízűen, változatosan és alaposan belakjék. Tudta, hogy csupa finomságot fognak feltálalni és elpusztíthatatlan mennyiségben, de az ilyen zártkörű lakomák bevett szokásai szerint a vendégek nem azzal foglalkoznak majd, hogy az evés élvezetének szenteljék figyelmüket, hanem egymást szórakoztatják és zavarják, látszólag lenézve az ételeket. Scsagovnak úgy kell ügyeskednie, hogy miközben mértéktartóan szívélyes arckifejezéssel szórakoztatja szomszédnőjét, megereszt néhány tréfát és válaszol a mások tréfáira, egyúttal csillapítsa a diákmenzán kiéhezett gyomrának éhségét.

Arra nem számított, hogy akár egyetlen valódi frontkatonát is lát ezen az estén, olyat, aki vele együtt taposta az aknamezőket vagy szánalmas, fáradt ügetéssel – amit harsány dicsekvéssel rohamozásnak neveztek – próbált keresztülvergődni a felszaggatott mezőkön. Bajtársai közül – akik szerteszóródtak, eltűntek vagy elestek a falvak kenderrel bevetett szélein, a pajták falai tövében vagy a rohamcsónakokban – egyedül ő jutott el ide, ebbe a meleg, jólétet árasztó világba, de nem azért, hogy megkérdezze: „aljas disznók! ti hol voltatok?”, hanem hogy bekerüljön közéjük és jóllakjék.

Vajon nem jár-e el az-idő afölött is, hogy katonákra és nem katonákra ossza az embereket? Hiszen már restellik viselni a fronton kapott kitüntetéseiket, amelyek nagy becsben álltak s csillogtak egykoron? Nem rázhatja meg mindenki vállát, hogy „te hol voltál?”. Hogy ki harcolt, ki bujkált, az most összekeveredik, kiegyenlítődik. Dolgozik az idő, a felejtés törvénye. A halottaké a dicsőség, az élőké az élet.

Scsagov megnyomta a csengőgombot. KIara nyitott ajtót, mint előre sejtette.

A szűk előszobában már jó sok férfi- és női kabát lógott. És idáig hatolt az összejövetel kellemesen meleg szelleme: a jókedvű hangzavar, a gramofonzene, az edénycsörgés, a konyha felől szállongó finom illatokkal elkeveredve.

Klarának még annyi ideje sem volt, hogy felszólítsa a vendéget, vegye le a kabátját, amikor megszólalt az ugyanitt felszerelt telefon. Klara leakasztotta a kagylót, és beszélni kezdett, miközben bal kezével erőteljesen mutogatva biztatta Scsagovot, hogy vesse le a kabátját.

– Ink?.. Szervusz… Micsoda? Hogyhogy még nem indultál el?

Most azonnal… Ink, a papa megsértődik… Milyen bágyadt a hangod… Várj, mindjárt hívom Narát. Nara! – kiáltott be a szobába. A hitvesed keres!… Vegye már le a kabátját! – (Scsagov már levetette a köpenyét.) – Vegye le a sárcipőjét! – (Sárcipő nélkül jött.) – …Hallgass ide, nem akar eljönni!

Az előszobában megjelent Klara nővére, Dotnara, nem a mi égboltunk alól származó illattal körüllengve: a diplomatafeleség, mint Golovanov előre elárulta Scsagovnak. Nem a szépségével igézte meg, hanem azzal az eleganciával, azzal a levegőben sikló járással, amely az orosz nőket híressé tette. Nem volt kövér, még csak telt se, de nem is az a seprűnyél, aki örökké

nyüzsög, fireg-forog bizonytalanságában. Ez az asszony úgy lépkedett, mintha egyedül övé volna a lába elé terülő föld, övé az általa betöltött tér.

Elvette a kagylót, és szelíden beszélni kezdett a férjével. Scsagovnak részben elállta az útját, de ő nem is sietett elkerülni ezt a jó illatú akadályt, inkább nézegette. Dotnara az utálatos válltömők nélkül, amit mostanában minden nő hordott, különösen nőiesen hatott: a válla abban a természetes ívben csatlakozott a karjához, amelynél szebbet ki sem lehetne találni. Még valami különös volt az öltözékében: a ruhájának nem volt ujja, de valami prémmel szegett pelerinféle borult rá, amely lent a csuklójához simult, de feljebb vállig fel volt hasítva.

Egyiküknek sem, akik most ott szorongtak az otthonos kis előszoba szőnyegén – egyiküknek sem juthatott eszébe, hogy ebben az ártalmatlannak tetsző fényes, fekete kagylóban, ebben a semmitmondó beszélgetésben, hogy eljöjjön-e Nara férje a vacsorára vagy ne, a titokzatos végzet rejtőzött, amely még a halott ló csontjaiban is ott leselkedik ránk.

*

Azóta, hogy ma délben Rubin azt kérte, hogy a gyanúsítottak mindegyikének rögzítsék még egy telefonbeszélgetését, Vologyin először vette fel otthon a telefont, és az Állambiztonsági Minisztérium telefonközpontjában zümmögni kezdett a magnetofonszalag, hogy rögzítse Innokentyij Vologyin hangját.

Az óvatosság ugyan azt diktálta Innokentyijnak, hogy ne telefonáljon ezekben a napokban, de a felesége előtte ment el otthonról, és hátrahagyott egy cédulát, hogy feltétlenül ott kel1lennie este az apósánál.

Most azért telefonált, hogy ne kelljen elmennie.

Tegnap – csakugyan tegnap? milyen réges-rég volt! – miután felhívta a követséget, ideges szorongás fogta el. Nem gondolta volna, hogy ennyire fog izgulni, hogy ennyire fog félni. Éjszaka rémülten várta a biztosra vehető letartóztatást, és nem tudta, hogyan várja ki a reggelt, amikor elmehet hazulról. Egész nap fejvesztetten járt-kelt, nem hallotta, nem értette azokat, akikkel beszélgetett. A hirtelen nekibuzdulás miatti kétségbeesés és az undok, testét-lelkét bénító félelem egymásra rakódott benne, s estére teljes közönnyé fajult: lesz, ami lesz.

Bizonyára könnyebb lett volna neki, ha ez a soha véget nem érő nap nem éppen vasárnap, hanem hétköznap. Akkor a munkahelyén különféle jelekből következtethetett volna arra, hogyan halad vagy talán elmarad-e az

ENSZ-hez szóló New York-i kiküldetése. De miből lehet megítélni vasárnap, hogy nyugalmat vagy fenyegető vészt rejt-e az ünnepnap mozdulatlansága?

Egész nap úgy rémlett neki, hogy a telefonhívása meggondolatlanság, öngyilkosság volt, amellett senkinek sem származott belőle haszna. Abból a mafla attaséból ítélve pedig azok egyáltalán nem érdemlik meg, hogy megvédje őket.

Semmi sem utalt arra, hogy Innokentyijt felfedték volna, de a mindnyájunkban kifürkészhetetlenül bennünk lévő előérzet nem hagyta nyugodni, egyre nőtt benne a vész bizonyossága, és egy csepp kedve sem volt holmi szórakozásba menekülni előle.

Ezt próbálta megértetni most makacskodó feleségével, azzal a vontatott hanghordozással, amellyel kellemetlen dolgokról beszél az ember, s eközben beszédének „egyéni jellemzői", „formánsai" rögzítődtek a keskeny, barna magnetofonszalagon, hogy reggelre hangosképekké formálva legyenek kiteregetve a nedves szalagon Rubin előtt.

Dotty nem abban a kategorikus hangnemben beszélt, amely az utóbbi hónapokban vált szokásává, hanem – talán férje fáradt hangjától megindítva – nagyon szelíden kérlelte, hogy jöjjön el legalább egy órácskára.

Innokentyij engedett.

Ám amikor letette a kagylót, nem vette le róla mindjárt a kezét, hanem rajta tartotta, mintha az ujjaival is odapecsételné magát, s mintha még benne szorult volna valami.

Nem a feleségét sajnálta, akivel most együtt élt is meg nem is, és akit néhány nap múlva végleg el készült hagyni, hanem azt a vállig érő szőke hajú, tizedik osztályos fiatal lányt, akivel a Metropol Szálló asztalai között táncolt, és akivel valaha együtt kezdték megismerni az életet. Olyan izzó szenvedély lobbant fel közöttük, amely nem ismer el semmilyen érvet, és hallani se akar a házasság egyévi elhalasztásáról. A csalóka külsőségek és hazug látszatok között vezérlő ösztönükkel tévedhetetlenül egymásra találtak, és nem voltak hajlandók elereszteni egymást. Ezt a házasságot főleg Innokentyij anyja ellenezte, aki akkor már súlyos beteg volt (de melyik anya nem ellenzi a fia házasságát?), meg az ügyész (de melyik apa engedi át könnyű szívvel a bájos, tizennyolc éves kislányát?). Ám mindkettőjüknek engednie kellett! A fiatalok összeházasodtak, és olyan boldogok voltak, hogy az már közmondásossá vált az ismerősök között.

Házaséletük a lehető legjobb előjelekkel kezdődött. Abba a társadalmi körbe tartoztak, ahol nem tudják, mit jelent gyalog vagy metrón közlekedni, ahol már a háború előtt is előnyben részesítették a közvetlen hálókocsival szemben a repülőgépet, ahol még a lakás berendezéséről sem kellett gondoskodni: minden új helyen – Moszkva mellett éppúgy, mint Teheránban, a szíriai tengerparton vagy Svájcban berendezett nyaraló, villa, lakás várta az ifjú házasokat. Életfelfogásuk azonos volt: az volt a lényege, hogy a vágyak és a beteljesülés között nem szabad hogy tilalmak, akadályok legyenek. „Mi természetes emberek vagyunk – mondogatta Dotnara. – Nem tettetjük magunkat, nem rejtjük véka alá a vágyainkat: amit megkívánunk, azért ki is nyújtjuk a kezünket!” Az volt a felfogásuk, hogy „csak egy életünk van!” Ezért mindent el kell fogadni az élettől, amit adhat, kivéve a gyermekáldást, mert a gyermek bálvány, aki elszívja lényünk nedveit, és nem viszonozza hasonló áldozattal, de még csak hálával sem.

Ezek a nézetek nagyon jól beleillettek abba a világba, amelyben éltek, s az is illett hozzájuk. Igyekeztek megkóstolni minden egzotikus gyümölcsöt. Megismerni minden márkás konyak ízét, a Rhône-vidéki és a korzikai borok különbségét a föld más szőlőskertjeiben termett boroktól. Felpróbálni minden ruhát. Megtanulni minden táncot. Fürödni minden üdülőhelyen. Ott lenni minden nevezetes színielőadásnak az első két felvonásán. Belelapozni minden nagy port felverő könyvbe.

És a férfi- és a női élet legszebb hat éve alatt mindent megadtak egymásnak, amit a másik akart tőlük. Ez a hat év nagyjából azokkal esett egybe, amikor az emberek sírva vettek búcsút egymástól, és meghaltak a frontokon és a városok romjai alatt, amikor az eszüket vesztett felnőttek ellopták a gyermekek elől a kenyérhéjat is. A világ fájdalma nem vetett árnyékot Innokentyij és Dotnara arcára.

Hiszen csak egy életünk van!

Házaséletük hatodik évében azonban, amikor leszálltak a földre a bombázógépek és elhallgattak az ágyúk, amikor megrebbent s ismét sarjadni készült a fekete korom alatt rejtőzködő fű, és mindenütt eszébe jutott az embereknek, hogy csak egy életük van – ezekben a hónapokban Innokentyij egyszerre megcsömörlött a föld mindazon anyagi javaitól, amelyeket szagolni, tapintani, meginni és megenni, gyűrögetni lehet.

Megijedt ettől az érzéstől, és igyekezett leküzdeni magában, mint egy betegséget, várta, hogy elmúljék, de nem múlt el. És ami a fő, nem tudta kiismerni, hogy miből is áll ez az érzés. Mintha mindent elérhetne, de

egyvalamit mégsem. A makkegészséges Innokentyij huszonnyolc éves korában valami sivár kilátástalanságot fedezett fel a saját környezete életében.

Kezdett kiábrándulni jókedvű cimboráiból, akikhez oly szoros barátság fűzte: az egyiket butának, a másikat faragatlannak, a harmadikat túlságosan önzőnek látta.

De nemcsak a barátaitól távolodott s idegenedett el, hanem a szőke hajú Dottytól is – ahogy nyugati módra nevezte jó ideje a feleségét –, akivel pedig mind ez ideig teljesen összeforrt.

Ezt az asszonyt, aki valaha annyira a szívébe lopta magát, és akivel sohasem tudott betelni, akinek ajkát még a legkimerültebb állapotban is kívánta – sohasem ismert még egy ilyen ajkat, ezért Dotty volt az egyetlen az összes szép és okos nő között –, ezt az asszonyt egyszerre elviselhetetlenül közönségesnek, egész gondolkodását elfogadhatatlannak látta.

Különösen az irodalomra, a festészetre, a színházra vonatkozó megjegyzéseit érezte otrombának: szinte hasogatták a fülét felületességükkel, durvaságukkal, ugyanakkor milyen magabiztosan hangzottak el! Csak hallgatni volt jó vele, beszélgetni egyre nehezebb.

Megszokott fényűző életük feszélyezni kezdte Innokentyijt, de Dotty hallani se akart semmilyen változtatásról. Mi több, míg azelőtt gondtalanul keresztüllépett a tárgyakon, minden sajnálkozás nélkül hagyta ott egyiket a másikért – a jobbért –, most hirtelen támadt mohósággal valamennyi lakásukból mindent meg akart tartani. A Párizsban töltött két évet arra használta fel, hogy óriási dobozokban küldte haza Moszkvába a szöveteket, cipőket, ruhákat, kalapokat. Innokentyijt ez zavarta, szóvá is tette, de minél jobban eltértek a szándékaik, Dotty annál jobban meg volt győződve a maga igazáról. Most kezdődött-e nála, vagy már előbb is megvolt benne, csak ő nem vette észre? Innokentyij valahogy kellemetlennek érezte, ahogy rág, sőt csámcsog, különösen amikor gyümölcsöt eszik.

De természetesen nem a barátaiban és nem a feleségében rejlett az ok, hanem benne magában. Valami hiányzott neki, de hogy mi, azt maga sem tudta.

Régen ráragadt az „epikureus” jelző, így emlegették mások, és ő szívesen vette, jóllehet nem tudta pontosan, mit jelent. Egyszer otthon, Moszkvában, nem lévén más dolga, az a megmosolyogni való ötlete támadt, hogy elolvassa: tulajdonképpen mit hirdetett a *tanítómester?* Keresni kezdte a

boldogult anyjáról rá maradt szekrényekben azt az Epikuroszról szóló könyvet, amelyre még gyerekkorából emlékezett.

Magát ezt a munkát – a régi szekrények kirakását – azzal az utálatosan feszélyező érzéssel kezdte el, mintha valami akadályozná a mozgásban: lusta volt lehajolni, súlyos dolgokat emelgetni, belélegezni a port. Még ennyi munkához sem volt hozzászokva, és nagyon elfáradt tőle. Mégis erőt vett magán – és váratlanul mintha frissítő szél áradt volna felé ezekből az enyészetszagú régi szekrényekből! Megtalálta az Epikuroszról szóló könyvet is, és később el is olvasta, de nem ebben lelte meg a számára legértékesebbet, hanem boldogult anyjának leveleiben és az ezekből feltáruló életében, annak írásaiban, akit sohasem értett meg, és akihez csak gyerekkorában kötődött igazán. Még a halálát is majdnem közömbösen fogadta.

Innokentyij első, apjával kapcsolatos emlékei kora gyermekéveivel, a gipszrózsás mennyezet felé emelt trombitákkal, a „Lobogjatok, tábortüzek, a kék éjszakában!" dallamával forrtak össze. Az apjára nem emlékezett: még kilencszázhuszonegyben elesett a Tambovi Kormányzóságban kitört ellenforradalmi lázadás leverésekor. De mások rengeteget meséltek neki a híres hősről, a polgárháborúban dicsőséget szerzett matrózvezérről. Mindenütt és mindenkitől csak dicsérni hallotta, és nagyon büszke volt az apjára, a luxusban dőzsölő gazdagok ellen az egyszerű népért folytatott harcára. Örökké gondterhelt, szomorú anyját viszont, aki mindig könyvekkel és melegítőpalackokkal bástyázta körül magát, kicsit lenézte, mint általában azok a fiúk, akik nem gondolkodnak el azon, hogy az anyjuk számára nemcsak ők és az ő szükségleteik létezhetnek, hanem neki is lehet valamilyen saját élete, hogy betegség kínozhatja, amelybe bele is halt negyvenhét éves korában.

A szülei úgyszólván alig éltek együtt. De a kisfiúnak ezen sem volt oka eltűnődni, és eszébe se jutott, hogy kifaggassa az anyját.

Most pedig mindez feltárult előtte az anyja leveleiből és naplóiból.

A házasságuk nem házasság volt, hanem forgószélhez hasonlító valami, mint minden azokban az években. Durván és rövid időre egymáshoz lökték őket a váratlan körülmények, és ugyancsak a körülmények alig engedték meg, hogy együtt legyenek, s végül el is választották őket egymástól. Ebből a naplóból az anyja nem egyszerűen az apa kiegészítésének látszott, aminek a fiú megszokta, hanem egy külön világnak. Innokentyij csak most tudta meg, hogy az anyja egész életében egy másik férfit szeretett, de nem

köthette vele össze az életét. Hogy talán csakis a fia karrierje érdekében viselte haláláig a számára idegen nevet.

Az egyik szekrényben különböző színű selyemzsinórokkal átkötött levélcsomagokat fedezett fel, amelyek anyja barátnőitől, ismerőseitől, színészektől, festőművészektől, költőktől származtak, akiknek neve azóta teljesen feledésbe merült, vagy csak szidalmak közepette ejtették ki őket. A kék szattyánbőr kötésű régi füzetkékben francia és orosz nyelven követték egymást a naplóbejegyzések az anyja furcsa írásával: mintha egy sebesült madár vergődött volna a papírlapokon, és karmai fantasztikus karcolásokat ejtettek volna rajtuk. Sok-sok oldalt töltöttek be az irodalmi estekről és színielőadásokról szóló beszámolók. Szívébe markolt, hogy anyja mint lelkes fiatal lány örömkönnyekkel fogadta ugyanilyen örömkönnyeket hullató rajongók tömegében egy júniusi fehér éjszakán a pétervári pályaudvaron a Művész Színház társulatát. Hol van ma ilyen színtársulat? És el lehet képzelni olyasmit, hogy a mai emberek ne feküdjenek le aludni csak azért, hogy fogadhassák? Legfeljebb akiket a Kulturális Osztály kivezényel a könyvelőség által rendelt virágokkal. És ugyan kinek jutna eszébe, hogy sírjon?

A naplók egyre messzebb és messzebb vezették. Egy helyütt ilyen címet látott: „Etikai jegyzetek."

„A jó szív első mozdulata: a szánalom" – olvasta ezen alapon. Innokentyij homloka ráncokba gyűrődött. A szánalom? Ez az érzés szégyenletes és megalázó annak is, aki érzi és annak is, akinek szól – ő ezt tapasztalta az iskolában és az életben.

„Sohase hidd, hogy inkább igazad van, mint másoknak. Tiszteld a mások akár számodra ellenséges véleményét is."

Ez is elég régimódian hangzott. Ha helyes világnézettel rendelkezik, hogyan tisztelhetné azokat, akik elvitatják az igazát?

A fiúnak úgy rémlett, nem olvassa, hanem tisztán hallja anyjának meg-megbicsakló hangját:

„Mi a legdrágább a világon? Az a tudat, hogy *én* nem veszek részt igazságtalanságokban. Erősebbek voltak és lesznek is nálam, de nem általam."

Ha Innokentyij hat évvel ezelőtt nyitja ki ezeket a naplókat, észre sem veszi ezeket a sorokat. De most lassan olvasta őket, és csodálkozott. Úgy tetszett, nincs bennük semmi különösebben titkolnivaló, viszont sok minden helytelen – mégis csodálkozott. Régimódiak voltak a szavak is, amelyeket

az anyja és barátnői használtak. Halálos komolyan nagybetűvel írták le azt, hogy Igazság, Jóság, Szépség, Jó és Rossz, Morális Imperativus. Abban a nyelvben, amelyet Innokentyij és a környezete használt, a szavak konkrétabbak és érthetőbbek voltak: eszmeiség, humanitás, odaadás, céltudatosság.

Jóllehet Innokentyij kétségtelenül humánus és odaadó és eszmeileg hű és céltudatos volt (kortársai a céltudatosságot becsülték legtöbbre, és erre nevelték magukat), miközben a szekrény elé húzott zsámolyon ült, érezte, hogy olyasvalami lengi körül, ami eddig hiányzott neki.

Fényképalbumok is voltak itt, tele régi, elmosódó fotográfiával. És néhány külön csomagban a pétervári és moszkvai színházak műsorfüzetkéi. Meg a *Néző* című színházi napilap példányai. És a *Mozihíradó* – micsoda? ez is létezett már akkor? És a legkülönfélébb folyóiratok kötegei, már a címüktől is káprázott a szeme: *Apollo*, *Aranygyapjú*, *Hüperboreosz*, *Pegazus*, *A Művészet Világa*. Ismeretlen képek és szobrok (melyeknek nyomuk sincs a Tretyakov Képtárban!) és színpadi díszletek reprodukciói. Ismeretlen költők versei. Számtalan folyóirat-melléklet, tucatnyi nyugat-európai író nevével a borítóján, akikről Innokentyij sohasem hallott. De mit írók! – egész kiadók szerepeltek itt, amelyek mind eltűntek, a Tartaroszba hullottak: a Griff, a Vadrózsa, a Skorpió, a Muszaget, a Logosz, az Alkinoosz, a Szirén, a Lidérc…

Napokon át kuporgott a zsámolyon a nyitott szekrény előtt, s szívta ezt a levegőt, mígnem teljesen megfertőzte az anyja kis világa, melybe az apja valaha fekete bőrkabátban, gránátokkal felövezve tört be, a Cseka házkutatási parancsával a zsebében.

A tízes évek Oroszországa nézett szembe Innokentyijjal ezekről a megsárgult lapokról, irányzatainak tarkaságával, eszméinek ütközéseivel, fantáziájának szabad szárnyalásával és riadt előérzeteivel. A forradalom előtti utolsó évtized, amelyről Innokentyij azt tanulta az iskolában és az egyetemen, hogy Oroszország egész történelmének legszégyenletesebb, legterméketlenebb korszaka volt, és oly reménytelen, hogy ha a bolsevikok nem nyújtanak segítő kezet, Oroszország magától elrothad és darabokra hullik.

Valóban túlságosan bőbeszédű, részben túlságosan magabiztos, részben túlságosan tehetetlen volt ez az évtized. De micsoda gazdag szellemi termés! Mennyi-mennyi gondolatkalász!

Innokentyij rájött, hogy mindeddig meg volt rövidítve.

Dotnara pedig valamilyen Kremlbeli estékre hívta. Innokentyij értetlenül meredt rá, majd felgyűrte a homlokát: elképzelte azt a kiöltözött gyülekezetet, ahol mindenki mindenkivel tökéletesen egyet fog érteni, ahol mindenki fürgén talpra ugrik, hogy az első poharat Sztálin elvtársra ürítse, majd teleeszi és teleissza magát immár Sztálin elvtárs nélkül, azután nekilát kártyázni… ostobaság! ostobaság!

Végtelen messzeségből tért vissza tekintete a feleségéhez, és arra kérte, hogy menjen el nélküle. Dotnara nem akarta elhinni, hogy valaki előnyben részesítheti a holmi régi albumokban való kotorászást a zártkörű estek eleven életével szemben. Gyermekkorának ezek a homályos, de soha el nem múló emlékei, ezek a szekrényben tett felfedezések Innokentyij lelkének sokat mondtak, de a feleségének semmit.

Az anyja elérte, amit akart: a sírból kikelve elvette a menyétől a fiát. Ha egyszer Innokentyij elindult az úton, már nem tudott megállni.

Ha egyvalamiben becsapták, akkor hátha még sok minden másban is?

Az utóbbi években ellustult, elment a kedve a tanulástól (francia nyelvtudását, melynek a karrierjét köszönhette, még kisgyerek korában az anyjától szerezte), ehelyett most rávetette magát a könyvekre. A csömör és az eltompult szenvedélyek helyébe az olvasás gyönyörűsége lépett.

De kiderült, hogy az olvasáshoz is érteni kell: nemcsak abból áll, hogy a szeme végigfut a sorokon. Innokentyij felfedezte, hogy voltaképpen egy vadember, aki a társadalomtudomány barlangjában, az osztályharc irhájában nőtt fel. Egész iskolázottsága arra szoktatta, hogy egyes könyveknek minden további nélkül higgyen, másokat pedig elvessen anélkül, hogy elolvasta volna őket. Gyerekkorától fogva el volt zárva a helytelen könyvektől, és csakis a nyilvánvalóan helyeseket olvasta el, s emiatt meggyökerezett benne, hogy minden szót elhiggyen, teljesen az írókra bízza magát. Most, amikor egymásnak ellentmondó írókat olvasott el, sokáig nem bírt ellenállni, s önkéntelenül előbb ennek, majd annak, majd a harmadik írónak a hatása alá került.

Azt volt a legnehezebb megtanulnia, hogy félretegye a könyvet, és a maga fejével gondolkodjék.

…Hogy történhetett meg, hogy a szovjet kalendáriumokból, mint a kilencszáztizenhetes év teljesen jelentéktelen eseménye, kihullott a februári forradalom, melyet még forradalomnak nevezni is restellnek? Csak azért, mert nem működött a guillotine? Letaszították a cárt, egyetlen csapással megdöntöttek egy hatszáz éves rendszert, és senki se rohant, hogy feltegye

fejére a koronát, énekeltek, nevettek, köszöntötték egymást – és ennek a napnak nincs helye a kalendáriumban, amelyben gondosan feltüntetik Zsdanovnak és Scserbakovnak, ennek a két hájas disznónak a születésnapját?

Ezzel szemben az emberiség legnagyobb forradalmává léptették elő októbert, amelyet a húszas években még minden könyvben csak *fordulatnak* neveztek. Mégis mivel vádolták Zinovjevet és Kamenyevet? Azzal, hogy tizenhét októberében elárulták a burzsoáziának a *forradalom titkát!* De hát meg lehet állítani a vulkán kitörését, ha belenézünk a kráterbe? Útját lehet állni a hurrikánnak, ha megkapjuk a meteorológiai jelentést? El lehet árulni egy *titkot?* Csakis egy szűk körű összeesküvést! Éppen az össznépi elemi robbanás hiányzott októberből. Összeesküvők léptek elő a megadott jelre…

Innokentyijt nemsokára kinevezték Párizsba. Itt hozzájuthatott a világban előforduló vélemények minden árnyalatához és az egész emigráns orosz irodalomhoz (de mindig óvatosan körülnézett a könyves pavilonok előtt). És olvashatott, olvashatott – volna, ha nem kellett volna mindenekelőtt megfelelnie a szolgálatnak.

Először érezte a szolgálatot, a munkáját, amelyet mindaddig élete legjobb, legszerencsésebb választásának tartott, valami aljas dolognak.

Szovjet diplomatának lenni nemcsak azt jelentette, hogy nap mint nap silány szólamokat kell hangoztatni, amin a józan eszű emberek csak nevettek; azt is jelentette, hogy az embernek két mellkasa és két homloka van, ahogy Klarának mondta. Munkájának fő része a másik, a titkos megbízatása volt: álnevek mögé rejtőzködő személyekkel való találkozások, információk begyűjtése, utasítások továbbítása és pénzek kifizetése.

Innokentyij derűs ifjúságában, életének válsága előtt nem tartotta eleve elítélendőnek ezt a hátsó tevékenységet. Sőt inkább szórakoztatónak. És könnyedén végezte. Most egyszerre gyűlöletessé vált előtte.

Azelőtt az lebegett a szeme előtt, hogy csak egy életünk van. Most, miközben új érzés érlelődött benne, új igazságot fedezett fel magában is, a világban is: hogy lelkiismeretünk is csak egy van.

És ahogy az elfecsérelt életet nem lehet visszahozni, az elrontott lelkiismeretet sem.

De nem volt, egyetlen ember sem volt Innokentyij mellett, akinek mindezt elmondhatta volna. Még a feleségének sem mondhatta el: ahogy nem értette és nem osztotta a halott anyja iránt visszatért szeretetét,

ugyanúgy nem értette, miért érdekelhetik olyan események, amelyek elmúltak és nem térnek vissza többé. Az pedig, hogy kezdi megvetni a munkáját, egyenesen kétségbe ejtette volna, hiszen éppen ezen a munkán alapult sikerekben gazdag, csillogó életük.

A feleségétől való elidegenedése az elmúlt évben elérte azt a pontot, ahol már veszélyessé válik feltárulkozni.

De idehaza, a szabadsága alatt sem talált senkit, aki közel állt volna hozzá. Klara naiv elbeszélése a lépcsőházat felmosó asszonyról annyira meghatotta, hogy pillanatnyi lelkesedésében azt remélte, legalább ővele jólesik majd elbeszélgetni. De annak a sétának már az első lépései és első mondatai meggyőzték arról, hogy lehetetlen, hogy túlságosan sűrű a sövény, túl sok ágat kellene szétbontani, levágni. Még valahogy attól is elment a kedve, ami teljesen természetes, és ami közel hozhatta volna őket egymáshoz: hogy a felesége húgának panaszkodhat a feleségére.

Hogy miért? Még egy furcsa törvényt fedezett fel: hiábavaló megértést keresnie annál a nőnél, aki testileg nem vonzza. Valahogy bezárul a szája, és nincs ereje mindent kimondani, elbeszélni, egyszerűen nem talál rá a legőszintébb szavakra.

A nagybátyjához sem ment el akkor, de minek is ment volna? Csak az időt pazarolná. Mást se hallana, mint unalmas kérdéseket, hogy milyen az élet külföldön, és irigy sóhajtozást – torkig van vele.

Még egy év telt el, részben Párizsban, részben Rómában. Úgy intézte, hogy Rómába ne kelljen magával vinnie a feleségét, és az asszony Moszkvában maradt. Amikor visszajött, megtudta, hogy már egy vezérkari tiszttel osztozik rajta. Az asszony meg se próbálta tagadni – makacs meggyőződéssel hárította a bűnt Innokentyijra: miért hagyta itt?

De ő nem érezte a veszteség fájdalmát. Inkább megkönnyebbülést. Azóta négy hónapja dolgozik a minisztériumban, egész idő alatt Moszkvában, de úgy élnek egymás mellett, mint két idegen. Válásról azonban nem lehet szó, a válás egy diplomata számára egyenlő a halállal. Innokentyijt New Yorkba szándékoztak küldeni az ENSZ munkatársának.

Az új megbízatás tetszett neki, de félt is tőle. Innokentyijhez közel állt az ENSZ eszméje: nem a jelenlegi felállása, hanem amilyen lehetne kölcsönös kompromisszumok és jóindulatú kritika esetén. Szívvel-lélekkel pártolta a világkormány gondolatát is. Mi egyéb menthetné meg bolygónkat?… De így a svédek vagy a burmaiak vagy az etiópok mennek az ENSZ-be. Őt ezzel szemben vasököl taszítja oda – nem ebből a célból. Őt titkos

feladattal, hátsó gondolattal, egy második memóriával, mérgező belső instrukcióval lökik oda.

Ezekben a moszkvai hónapokban mégis talált időt arra, hogy elutazzék Tverbe a nagybátyjához.

61. A tveri nagybácsi

Nem csoda, hogy nem találta meg a lakást azon a címen; az volt a csoda, hogy nem kellett keresgélnie. Egy fák és előkertek nélküli, kikövezett utcácskában talált rá a megroskadt, földszintes faházra, más hasonló házak között. Hogy mi nem annyira ócska, hogy mit lehet kinyitni, a nagykapu melletti kiskaput vagy a ház ferdén álló, faragott betétes ajtaját, nem jött rá mindjárt; Innokentyij ezen is, azon is kopogott. De nem nyitottak ajtót, és nem is szóltak neki. Megrázta a kiskaput – be volt szegezve; meglökte a ház ajtaját – nem engedett. És senki se jött elő.

A ház nyomorúságos külseje ismét meggyőzte arról, hogy kár volt eljönnie.

Megfordult, hogy keressen valakit, akitől kérdezősködhetne, de a déli napsütésben az utca mindkét oldala néptelen volt. Illetve a sarok mögül előjött egy öregember két tele vödörrel. Roskadozva cipelte őket, egyszer meg is botlott, de nem állt meg. Az egyik válla magasabban volt.

Árnyékát követve átvágott az úttesten, és épp ide tartott. Szemét a vendégre emelte, de máris újból lesütötte. Innokentyij otthagyta a bőröndjét, és eléje ment.

– Avenyir bácsi?

A bácsi nem annyira a hátát, mint inkább a térdét hajlította meg, ahogy vigyázva letette a vödröket, nehogy kiloccsanjon a víz. Levette piszkossárga, kerek micisapkáját rövidre nyírt, szürke hajáról, s ugyanazzal az öklével letörölte a verejtékét. Mondani készült valamit, de nem mondott semmit, széttárta a karját, s Innokentyij már le is hajolt (a bácsi egy fél fejjel alacsonyabb volt), sima arcát nagybátyja elhanyagolt, szúrós szakállához és bajuszához érintette, s a keze éppen a szögletesen kiálló lapockájához ért, amelytől a válla ferdének látszott.

A bácsi mindkét kezét Innokentyij vállára tette, s kicsit eltolta magától, úgy fürkészte.

Ünnepélyes szavakra készülődött. De csak ennyit mondott:

– Olyan sovány vagy.

– Te is.

Nemcsak sovány volt, hanem persze sokféle betegséggel és bajjal megvert, de amennyire ki lehetett venni a napsütésben, a szemét nem lepte

be az öregekre jellemző homály és elidegenültség. Elmosolyodott, inkább csak a szája jobb felével.

– Én is?… Én nem járok bankettekre. De te mitől?

Innokentyij örült, hogy Klara tanácsára vett kolbászt és füstölt halat, amit Tverben egészen biztos nem lehet kapni. Felsóhajtott:

– Sok a gond, bácsi.

Nagybátyja eleven, erőt sugárzó pillantással nézegette.

– Attól függ, miféle. Mert van, amiért nem érdemes.

– Messziről hordod a vizet?

– Két és fél sarokról. Nincs messze.

Innokentyij lehajolt, hogy ő vigye tovább a vödröket. Jó nehezek voltak, mintha ólomból volna a fenekük.

– Hehehe!… – kuncogott mögötte a bácsi. – Nem szoktad a munkát!

Elébe került, kinyitotta az ajtót. A kurta folyosón megragadta a vödrök fülét, és segített föltenni a lócára. Az elegáns kék koffert letették az ingatag, rosszul illeszkedő, hepehupás deszkapadlóra. Az ajtóra nyomban ráhúzták a reteszt, mintha a bácsi attól félt volna, hogy rájuk törnek.

Az alacsony mennyezetű folyosó keskeny ablaka az utcára nézett. Két kis kamraajtó és két szobaajtó nyílt belőle. Innokentyijt nyomasztó érzés fogta el. Még sohasem járt így. Bánta, hogy eljött, és valamilyen ürügyet keresett, hogy ne kelljen itt éjszakáznia, hogy estére hazamehessen.

A szobákba és a szobák közt nyíló ajtók mind ferdék voltak; némelyik filccel bevonva, mások kétszárnyúak, régies, faragott betéttel. Valamennyi ajtón csak meghajolva lehetett bemenni, sőt a mennyezetről lelógó lámpákat is ki kellett fejjel kerülni. A három kis utcai szobát nehéz levegő ülte meg, mert a két ablak közti rést egyszer s mindenkorra körülragasztották színes papírral, kitömték vattával, és poharakat állítottak oda. Csak a szellőzőablakokat lehetett kinyitni, de azok előtt is újságpapírcsíkok lógtak, melyeknek szüntelen mozgása a legyeket volt hivatva elijeszteni.

Innokentyij még sohasem járt ilyen roskatag, régi épületben, ahol ilyen kevés a fény és a levegő, ahol egyetlen bútordarab se áll egyenesen, és amely ilyen csüggesztően szegényes képet mutat; csak könyvekben olvasott ilyenekről. Még a falak sem mind voltak lemeszelve: némelyiket egyszerűen bekenték sötét festékkel, s a falvédőket régi, megsárgult, poros újságok helyettesítették, melyeket több rétegben tűztek fel; újságpapír fedte a szekrények üvegét, a pohárszék mélyedését, az ablakok felső részét, még

a kemencesutot is. Innokentyij úgy érezte magát, mint aki csapdába esett. Még ma el kell mennie innen!

A nagybátyja azonban egy cseppet se látszott restelkedni, sőt szinte büszkén vezette körbe, s mutogatta a kincseit: a nyári és a téli budit, a kézi szivattyús mosdót, és hogy hogyan fogják fel az esővizet. Még kevésbé hagyják kárba veszni a konyhai hulladékot!

Képzeli, miféle asszony a felesége! Nem kétséges, milyen ágyneműben alusznak!

Másrészt mégiscsak az anyja édesfivére, aki gyerekkorától fogva ismerte a mama életét, és Innokentyij egyetlen vér szerinti rokona; ha most elszelel, sohase tud meg semmit, sohasem tudja még a saját életét se végiggondolni.

A bácsi egyszerűsége és féloldalas mosolya még rokonszenvet is ébresztett benne. Már az első szavak után valahogy többet érzett meg benne, mint amennyit a két rövid levele elárult.

Az általános bizalmatlanság és árulás éveiben a vérrokonság az egyetlen, amiben megbízhat az ember: hogy ezt itt nem állították rá, nem spicliskedni küldték, hogy a közeledése természetes. Világos fejű bölcseknek nem mondhatja el az ember azt, amit egy vérrokonnak, még ha buta is.

A nagybátyja nem sovány volt, hanem inas: csak annyi hús maradta csontjain, amennyi nélkül nem lehet élni. Ám épp az ilyenek élnek sokáig.

– Pontosan hány éves is vagy, bácsikám? (Innokentyij pontatlanul se tudta.)

A nagybátyja hosszan nézte, és rejtélyesen válaszolt:

– Kortársa vagyok.

És csak nézte kitartóan.

– Kinek?

– Őneki, És csak nézte.

Innokentyij fesztelenül mosolygott: ezen ő már túl volt, még a túláradó lelkesedés éveiben is sértette az Ő rossz ízlése, színvonaltalan beszédei, szembetűnő korlátoltsága.

S mert nem ütközött tiszteletteljes értetlenségbe vagy méltóságteljes visszautasításba, a nagybácsi derűsen kuncogott:

– Lásd be, szerénytelenség volna elsőnek meghalnom. Beérem a második hellyel is.

Nevettek. Így pattant ki köztük az első szikra. A többi már könnyebben ment.

A bácsi rettenetesen volt öltözve: zakója alatt valami lehetetlen ing, a zakója elnyűtt, gallérját és kihajtóját idegen szövettel pótolták, de az is elkopott, a nadrágján több a folt, mint az eredeti szövet, melynek szürke kockáitól erősen elütött a csíkos toldás, a cipőjét annyiszor foltozták, sarkalták, talpalták, hogy olyan lett, mint egy fegyencbakancs. Különben a bácsi elmagyarázta, hogy ez a munkaruhája, amelyben legfeljebb a kútig meg a kenyérboltig megy el. De nem sietett átöltözni.

Nem maradtak benn a szobában: a bácsi megmutatta Innokentyijnek az udvart. Nagyon meleg, felhőtlen, szélcsendes nap volt.

Az udvar tízszer harminc méteres lehetett, viszont teljes egészében a bácsié. Néhány roskatag pajta és lyukas kerítés választotta el a szomszédoktól – de legalább elválasztotta. Jutott hely az udvarban egy követett terecskének és ösvénynek, esővízciszternának, tetőknek, fáskamrának, nyári konyhának meg veteménynek is. A bácsi odavitte minden fához és cserjéhez, melyeket csak a leveleikről, virág és termés nélkül sohasem ismert volna fel Innokentyij. Volt itt tearózsa, jázmin-, orgona- és pünkösdirózsa-bokor meg sarkantyúkával, díszmákkal és őszirózsával beültetett ágyás. Volt két terebélyes feketeribiszke-bokor, s a bácsi elpanaszolta, hogy tele voltak virággal, de gyümölcs alig termett rajtuk, mert épp a beporzás napjaiban visszatért a fagy. Volt egy alma- és egy meggyfa is, súlyos ágaikat karókkal kellett alátámasztani. A gazt mindenhonnan kigyomlálták, csak az maradt, ami odavaló. Sokat kellett ehhez görnyedezni, térden csúszkálni, a két kezükkel dolgozni, amit azonban Innokentyij nem tudott kellőképpen értékelni. Valamit azért felfogott:

– Sok dolgod lehet, bácsi! Mennyit kell hajlongani, kapálni, cipekedni!

– Ettől nem félek, Innokentyij. Vizet hordani, fát vágni, a földet túrni, persze mértékkel: ez a normális emberi élet. Hamarabb megfulladnék azokban a négyemeletes ketrecekben, egy lakásban összezárva az élenjáró osztállyal.

– Kivel?

– A proletariátussal. – Még egyszer végigvizslatta. – Az egyik úgy csapkodja a dominót, mintha szöget verne be, a rádiót ki sem kapcsolják a himnusztól a himnuszig. Öt óra ötven perc marad az alvásra. Az üvegeket a járókelők lába elé dobják, a szemetet az utca közepére szórják. Elgondolkodtál már azon, hogy miért ők az élenjáró osztály?

– I-igen – bólintott Innokentyij. – Én se értettem soha, hogy miért élenjáró.
– A legbarbárabb népség – mérgelődött a nagybátyja. – A parasztok a földdel, a természettel érintkeznek, és onnan merítenek erkölcsöt. Az értelmiség a magasabb rendű szellemi munkából. Ezek meg egész életükben halott falak közt halott szerszámokkal halott dolgokat csinálnak, hát honnan vegyék?
Továbbmentek, le-leguggoltak, nézelődtek.
– Nem nehéz ez. Itt minden munkát tisztes lelkiismerettel végezhetek. Akár a mosogatóvizet öntöm ki, akár a padlót súrolom fel. Abban sincs semmi rossz, ha kihamuzom a kályhát és befűtök. Egy hivatalban… egyetlen hivatalban se lehet így meglenni. Ott hajbókolni, alakoskodni kell. Én mindenhonnan elmenekültem. Nemhogy tanítóként, még könyvtárosként se bírtam ki.
– Miért, olyan nehéz könyvtárosnak lenni?
– Menj, próbáld meg. A jó könyveket szidni kell, a rosszakat dicsérni. Becsapni az éretlen elméket. Szerinted milyen munka nem ellenkezik a lelkiismerettel?
Innokentyij tulajdonképpen semmilyen munkát nem ismert. Az, amit csinált, ellenkezett.
Ez a ház már régen Raisza Tyimofejevnáé. És csak Raisza Tyimofejevna dolgozik: ápolónő. Felnőtt gyerekei vannak, akik kirepültek. Akkor karolta fel a bácsit, amikor annak nagyon rosszul ment, testileg-lelkileg, anyagilag egyaránt. Talpra állította, amiért örökké hálás lesz neki. Két állása is van. A bácsi egy cseppet se restelli, hogy ő főz, mosogat és ő végez minden házimunkát. Az nem nehéz.
A bokrok mögött, egészen a kerítésnél, ahogy egy tisztességes kerthez illik, egy magányos pad volt beásva a földbe; arra ült le nagybácsi és unokaöccse.
Ez nem nehéz, hajtogatta egyre a bácsi a világosfejű öregek makacsságával. Ez a természetes: nem az aszfalton, hanem egy darabka megművelhető földön élni, még ha kétszer három lépésnyi is az egész. Már tíz éve él így, és örül neki, nem is vágyik jobbra. Bármilyen ócska, lyukas is a kerítés, ez itt az ő vára. Kintről csak ártalmas dolgok jönnek: rádió, adófizetési felszólítás, ilyen-olyan kötelezettségek. Minden idegen kopogás az ajtón kellemetlenséget jelent, jó hírrel még sohase jöttek.
Ez nem nehéz. Ennél sokkal nehezebb is akad.

Micsoda?

Agyonfoltozott öltözékében, kerek sapkájában kitartóan, kicsit még mindig bizalmatlanul sandított Innokentyijre. Nemhogy két óra két év alatt sem lehet valamire jutni egy idegennel. De ez a fiú már ért egyet-mást, az ő vére és… segíts, fiú, segíts!

– A legnehezebb – mondta befejezésül a bácsi izzó elkeseredéssel –: kitűzni az ünnepeken a zászlót. A háztulajdonosoknak maguknak kell kitűzni a zászlót. – (Most aztán vagy mindent őszintén kimond, vagy semmit.) – A kényszerű hűség ahhoz a kormányhoz, amelyet talán… nem tisztel az ember.

Most légy okos! Egy őrült vagy egy bölcs nyilatkozik meg előtted ebben az elcsigázott, megtépázott porhüvelyben. Ha ki lenne simulva, ha akadémikusi talárt viselne, és fontolva mérné szavát, mindenki bölcsnek mondaná.

Innokentyij nem dőlt hátra, nem mondott ellent. A bácsi mégis jobbnak látta egy megbízható, széles hát mögé bújni.

– Ismered valamennyire Herzent? De igazán?

– Hát… valamennyire. Nagyjából.

– Herzen azt kérdezi – lendült támadásba a nagybátyja, előredöntve ferde vállát (még fiatalkorában ferdült el a gerince a sok olvasástól) –: *hol a hazafiság határa?* Miért kell a haza szeretetét kiterjeszteni mindenfajta kormányra? Segíteni neki abban, hogy továbbra is pusztítsa a népet?

Egyszerű és erős szavak. Innokentyij elismételte:

– Miért kell a haza szeretetét kiterjeszteni…?

De ez már a másik oldalon hangzott el; amott a bácsi félve tekingetett a kerítés rései felé: a szomszédok hallgatózhatnak.

Jólesett a beszélgetés. Innokentyij már a szobákban se fulladozott, és nem szándékozott elmenni. Furcsa: észrevétlenül teltek az órák, és egyre érdekesebb lett minden. A nagybátyja élénken szaladgált a konyha és a szoba között. Felidézték a mama emlékét is, régi fényképeket nézegettek, s a bácsi odaajándékozta őket. De sokkal idősebb volt a mamánál, nem volt közös az ifjúságuk.

Megjött a munkából Raisza Tyimofejevna, egy ötven körüli, szigorú asszony; barátságtalanul köszönt. Innokentyijre átterjedt nagybátyja zavara, őt is furcsa félelem fogta el, hogy az asszony majd most mindent romba dönt. Leültek a sötét színű viaszosvászonnal borított asztalhoz, hogy megebédeljenek vagy megvacsorázzanak. Nemigen lehetett tudni, mit ettek

volna ők ketten, ha Innokentyij nem hoz magával egy félbőröndnyi ennivalót, és nem küldi el a bácsit vodkáért. A magukéból csak cikkekre vágott paradicsom került az asztalra. Meg krumpli.

De a rokon bőkezűsége és a ritka ennivalók láttán Raisza Tyimofejevna szemében felcsillant az öröm, és Innokentyij megszabadult a bűntudattól, amiért nem jött korábban, és amiért most eljött. Felhajtottak egy-egy kupicával, majd még eggyel. Raisza Tyimofejevna kezdett kipakolni, hogy milyen oktalanul él az embere: nem elég, hogy képtelen megmaradni egyetlen hivatalban sem a rossz természete miatt, de még itthon sem bír nyugton megülni a fenekén! Nem, neki muszáj az utolsó garasait is újságokra költeni, még a Novoje Vremjára is, ami jó drága, és nem azért veszi, hogy élvezetét lelje az olvasásban, hanem dühöng, aztán éjszakákon át körmöli a válaszokat a cikkekre, de nem küldi el a szerkesztőségnek, sőt néhány nap múlva elégeti, mert annak sincs értelme, hogy őrizze. Ezzel a felesleges firkálással telik el a fél napja. Azután a kiküldött előadókat hallgatja a nemzetközi helyzetről, ő meg minden alkalommal retteg, hogy majd nem jön haza, hogy feláll és kérdéseket tesz fel. De nem, hazajön épségben.

A bácsi alig ellenkezett fiatal feleségével, inkább csak bűntudatosan nevetgélt. De féloldalas nevetése nem arra utalt, hogy jó útra fog térni. Különben úgy festett, hogy Raisza Tyimofejevna se komolyan panaszkodik, hogy már rég belefáradt az aggodalomba. És az utolsó kopejkáitól se fosztotta meg élete párját.

Sötét, festetlen falú, csupasz és szegényes otthonuk egyszerre kellemesebbé vált, amikor becsukták a modern korunkból már kiszorult ablaktáblákat, amelyek megnyugtatóan elválasztották őket a külvilágtól. Minden ablaktáblát vaspánt szorított le, melyről a résen át egy rúd nyúlt be, s ennek fülét egy kampósszegre lehetett akasztani. Erre nem a betörők miatt volt szükség, itt kitárt ablakok mellett sem lett volna mit elvinni, de a bezárt ablaktáblák mögött felengedett a lélek óvatos ébersége. Másképp nem is lehetett volna: a járda ott vezetett el az ablakok alatt, s a járókelők mintha bejöttek volna a szobába lépteik dobbanásaival, beszédükkel, szitkozódásukkal.

Raisza Tyimofejevna korán aludni tért, a bácsi pedig a középső szobában, halkan járkálva és halkan beszélve (a hallása is hibátlan volt), még egy titkát felfedte az unokaöccse előtt: ezek a megsárgult újságok, amelyeket mintha a napsütés vagy a por ellen tűztek volna fel több rétegben, a

legérdekesebb régi közlemények megőrzésének ártatlan módja. („Miért *éppen* ezt az újságot őrzi, polgártárs?” „Dehogy őrzöm, épp ez akadt a kezembe!”) Nem lehetett aláhúzni vagy a margón megjelölni semmit, de a bácsi emlékezetből tudta, mit hol kell keresni. A megfelelő oldal volt felül, hogy ne kelljen mindig szétszedni az egész köteget.

Két széket egymás mellé állítva, a bácsi orrán a szemüveggel, olvasták el Sztálin 1940-ben mondott beszédéből: „Tudom, mennyire szereti a német nép a Führerét, ezért emelem poharam az ő egészségére!” Az 1924-ből származó újságban pedig – ez az ablakot takarta – Sztálin megvédte az októberi fordulat szabotálásával megvádolt „hűséges leninista Kamenyevet és Zinovjevet”.

Innokentyij élvezettel merült bele ebbe a vadászatba, és még a gyenge, 40 wattos égő mellett is sokáig betűzgették volna a megsápadt, elmosódó sorokat, de felesége szemrehányó köhögését hallva, a bácsi zavartan így szólt:

– Holnap is lesz nap, ugye, nem mész el? Most el kell oltani a villanyt, mert nagy lesz a számla. Mondd, miért kérnek ennyit a villanyért? Akárhány erőművet építünk, nem lesz olcsóbb!

Eloltották. De nem volt kedvük aludni. A harmadik kis szobában, ahol Innokentyijnek megágyaztak, a bácsi leült az ágya szélére, és még vagy két órán át sugdolóztak a szerelmesek lelkesedésével, akiknek nincs szükségük világosságra a turbékoláshoz.

– Csakis csalással! Csakis csalással! – hajtogatta a bácsi. Erőteljes hangja a sötétben egyáltalán nem vallott öregemberre. – Egyetlen, a szavaiért felelős kormány sem…”Békét a népeknek, szuronyt a földbe!”, aztán egy év múlva a Gubdezertir[43] hajtóvadászatot indított az erdőkben, és nyilvánosan agyonlőtték az elfogottakat. A cár nem tett ilyet!…”Munkásellenőrzést a termelésben!”, de hol láttad ezt a munkásellenőrzést csak egy hónapig is? Azonnal mindent a markába kaparintott az állami központ. Ha valaki azt mondja tizenhétben, hogy teljesítménynormák lesznek, amelyeket évről évre növelnek, ki követte volna? „Vége a titkos diplomáciának, a titkos kinevezéseknek”, de máris ott a „titkos” és „szigorúan titkos” bélyegző. Van-e még egy ország, ahol a nép kevesebbet tud a kormányáról, mint minálunk?

A sötétben különösen könnyű volt átugrani az évtizedeken és témákon; a bácsi már arról beszélt, hogy a negyvenegyes háborúban végig óriási NKVD-helyőrségek állomásoztak minden regionális központban, melyeket

sohase küldtek ki a frontra. A cárnak ezzel szemben felőrlődött az egész gárdája, a forradalom ellen már nem volt mozgatható katonasága. A csacska Ideiglenes Kormánynak pedig semmilyen katonasága sem volt.

– Aztán az a legutóbbi, a szovjet-német háború. Te hogyan fogod fel?

Könnyen esett a beszéd! Innokentyijben akadálytalanul fogalmazódott meg az, amit e beszélgetés nélkül sohase mondott volna ki:

– Szerintem tragikus háború volt. Megvédtük a hazát, s közben elvesztettük. Végleg a Bajszos hitbizománya lett.

– Persze nemcsak hétmilliót veszítettünk! – vágta rá a bácsi. – És miért? Azért, hogy szorosabbra húzhassák a nyakunkon a kötelet. Az orosz történelem legszerencsétlenebb háborúja…

S újra a szovjetek II. kongresszusa került szóba: a kilencszáz választott küldöttből csak háromszáz volt jelen, tehát nem volt határozatképes, nem volt joga jóváhagyni a Népbiztosok Tanácsát.

– Mi a csuda?!

Már kétszer kívántak „jó éjszakát”, s a bácsi megkérdezte, nyitva hagyja-e az ajtót, hogy ne fülledjen be a szoba, ekkor azonban valahogy szóba került az atombomba, s a bácsi visszajött, és dühösen suttogta:

– Saját maguk úgysem tudják megcsinálni!

– Lehet, hogy meg tudják csinálni – csettintett Innokentyij. – Sőt azt hallottam, hogy a napokban próbálják ki az elsőt.

– Hazugság – jelentette ki magabiztosan a bácsi. – Bejelentik, de ki tudja ellenőrizni? Nincs olyan iparunk, húsz évig tartana, amíg megcsinálnák.

Elment és megint visszajött.

– De ha megcsinálják, akkor végünk van, Inok. Sohase látjuk meg a szabadságot.

Innokentyij hanyatt feküdt, szemét a sűrű sötétségbe meresztette.

– Igen, az rettenetes lesz… Nem fogják parlagon hagyni… De bomba nélkül nem mernek háborúzni.

– Semmilyen háború nem kiút – jött vissza megint a bácsi. A háború egyenlő a pusztulással. A háború nem a seregek előnyomulása, nem a tüzek, nem a bombázások miatt szörnyű, hanem elsősorban azért, mert a gondolkodó elméket kiszolgáltatja a betonfejeknek. Különben nálunk így van háború nélkül is. No, aludj!

A házimunka nem tűri, hogy elhanyagolják: a másnapi feladatokhoz hozzájönnek azok, amelyek előző nap elmaradtak. Amikor a bácsi reggel elment a piacra, levett két köteg újságot, és mert Innokentyij már tudta,

hogy este nem lehet olvasni, gyorsan átnézte őket nappali fénynél. A kiszáradt, poros lapoknak kellemetlen fogásuk volt, s az ujjpárnáikra utálatos por rakódott le. Először lemosta, letörölte, azután már észre sem vette, mint ahogy nem vette észre a lakás egyéb hiányosságait sem: a görbe padlódeszkákat, a fukar fényt adó ablakokat és a nagybátyja ápolatlanságát. Minél korábbiak, annál izgalmasabbak voltak a cikkek. Már tudta, hogy ma sem utazik el.

Késő este megint hármasban vacsoráztak, a nagybátyja felderült, megélénkült, felidézte diákéveit, a bölcsészkart és a jókedvű, lármás diákforradalmiságot, amikor a világ legérdekesebb helyének a börtönt tartották. De semmilyen párthoz nem csatlakozott soha, mert az volt a véleménye, hogy minden pártprogram erőszakot tesz az ember akaratán, és nem hitt a pártvezérek prófétai magasabbrendűségében.

Amikor el-elhallgatott, Raisza Tyimofejevna a kórházról mesélt, ahol dolgozott, és az életet mindenütt megkeserítő fenekedésről.

Megint becsukták az ablaktáblákat, és rögzítették a rudakat. A bácsi most a kamrában lévő ládát nyitotta fel, és a petróleumlámpa fényénél – oda nem volt bevezetve a villany – naftalin szagot árasztó meleg holmikat meg mindenféle rongyot szedett ki belőle. Majd a lámpát magasra emelve, megmutatta unokaöccsének a láda fenekén lapuló kincsét: a láda sima, festett alja a Pravdának az októberi fordulat másnapján megjelent számával volt kibélelve. A szalagcím így szólt: „Elvtársak! Véretekkel biztosítottátok az Orosz Föld gazdájának, az Alkotmányozó Gyűlésnek az összehívását!”

– Hisz akkor még nem voltak választások, érted? Még nem tudták, milyen kevesen szavaznak rájuk.

Majd hosszan, akkurátusan visszapakolt a ládába mindent.

Az Alkotmányozó Gyűlésben keresztezte egymást Innokentyij családtagjainak sorsa: az apja, Artyom azoknak a szárazföldi tengerészegységeknek egyik vezetője volt, amelyek szétkergették a nyomorult *alkotmányozókat*, Avenyir bácsi pedig a várva várt Alkotmányozó Gyűlést támogató tüntetők közé tartozott.

Azok a tüntetők, akik közt a bácsi meneteit, a Szentháromság hídnál gyülekeztek. Enyhe, borús téli nap volt, nem fújt a szél, nem esett a hó, úgyhogy sokan kigombolták a bundájukat. Rengeteg egyetemista, gimnazista, fiatal lány. Postások, távírászok, hivatalnokok. Meg mindenféle ember, aki csak úgy eljött. Vörösek a zászlók, a szocialisták és a forradalom zászlói, meg egy-két zöld-fehér kadetzászló. A másik tüntető menet – a

Névai kerület gyáraiból – csupa szociáldemokratából verbuválódott, szintén vörös zászlókkal.

Ez a beszélgetés megint a késő esti órákban folyt, most is sötétben, hogy ne mérgesítsék Raisza Tyimofejevnát. A ház zárva volt és riasztóan sötét, mint minden ház Oroszországban a viszályok és gyilkosságok süket, elvesztegetett éveiben, amikor rettegve füleltek a félelmetes utcai lépésekre, és ki-kilestek az ablaktáblák résein, ha sütött a hold.

De most nem sütött, az utcai lámpa is messze volt, s az ablaktáblák szorosan záródtak, sűrű sötétség vette körül őket, egyedül az udvarra néző, tábla nélküli ablakon át a folyosóra bevetődő gyenge fény adott annyi világosságot, hogy ha a bácsi fejének körvonalait nem is, de a mozdulatait néha ki lehetett venni – nem kísérte sem a szemek villanása, sem az arcvonások gyötrelmes moccanásai. Hangja annál meggyőzőbben és visszaverhetetlenebbül hasított a sötétségbe:

– Borúsan, szótlanul vonultunk, nem énekeltünk. Tisztában voltunk a nap fontosságával… nem is voltunk tisztában vele, nem tudtuk, hogy ez lesz az egyetlen szabad orosz parlament egyetlen napja ötszáz évre visszamenőleg és száz évre előre. Kinek kellett ez a parlament? Hányan gyűltünk össze egész Oroszországból? Tán ötezren… És akkor lőni kezdtek ránk a kapualjakból, a tetőkről, aztán már a járdákról is, de nem ám a levegőbe, hanem egyenest a védtelen mellünkre… Az elesettekkel lemaradt két-három ember, a többi ment tovább. A mi részünkről senki se válaszolt, senkinél se volt még egy revolver se… A Tauruszi Palotához nem is engedtek oda, ott sűrűn álltak a matrózok és a lett lövészek. A lettek döntötték el a sorsunkat; azt nem sejtették, mi lesz majd Lettországgal… A Lityejnaján vörösgárdisták állták el az utunkat: „Oszolj! A járdára!” És elkezdtek csoportosan lőni. Az egyik vörös zászlót kitépték a kezünkből, eltörték a rúdját, megtaposták a zászlót… még mesélhetnék neked azokról a vörösgárdistákról. Egyesek szétszaladtak, mások visszafelé futottak. De még a menekülőkre is lőttek hátulról. Milyen könnyen lövöldöztek ezek a vörösgárdisták a békés emberekre hátulról; gondold el, még híre-hamva se volt a polgárháborúnak! De az erkölcsöt már megette a fene.

A bácsi hangosan sóhajtott.

– Most pedig január kilencedikét jelölik fekete-pirossal a naptárban. De ötödikéről még suttogni se szabad.

Megint sóhajtott.

– És már akkor is ez az aljas trükk: hogy miért lőttek a mi felvonulóinkra? Azért, mert Kalegyint támogattuk. De miért pártoltuk volna Kalegyint? A belső ellenség fogalmát nem mindenki érti: ott járkál köztünk, a mi nyelvünkön beszél, szabadságot követel. Ezért le kell választani és összekapcsolni a külső ellenséggel. Akkor könnyű, akkor már lehet lőni rá.

Néma hallgatás a sötétben – szinte megfogható, elűzhetetlen. Innokentyij följebb húzta magát a régi, nyikorgó sodronyon.

– És a palotában?

– Vízkereszt éjszakáján? – A bácsi mélyet lélegzett. – Mi volt a palotában? Tömeg. Csürhe. Fülsiketítő füttyök. A káromkodás túlharsogja a szónokokat. Puskatussal dobognak a padlón: kell, nem kell!

Merthogy őrség is volt! Kit őriztek és kitől? Matrózok és katonák, a fele részegen okádott a büfében, a díványokon aludt, vagy az előcsarnokban köpködte a tökmaghéjat… Állj oda valamelyik értelmiségi küldött helyére, és mondd meg: mit lehet kezdeni ezzel a csürhével? Hisz még a vállát se lehet megérinteni, még halkan se lehet meginteni, mert akkor máris pimasz ellenforradalmár vagy! Megsérted a szent csürhekráciát! Na és géppuskahevederek a mellükön keresztül-kasul. A derekukon gránátok és Mauserek… Az Alkotmányozó Gyűlés üléstermében is puskával ülnek a hallgatóság között meg a lejárókban is, és a szónokokra szegezik, megcélozzák őket, mintha a célba lövést gyakorolnák. Azok ott holmi demokratikus világról, a föld államosításáról papolnak, közben húsz puskacső mered rájuk, a célgömb pontosan a fejükre irányítva, és mibe kerül ezeknek elsütni, még csak bocsánatot se kérnek, jöhet a következő! Puskacsővel betapasztani a szónok száját: ehhez értettek! igy kaparintották meg Oroszországot, ilyenek voltak mindig, így is fognak meghalni. Másban talán igen, de ebben az egyben soha nem fognak megváltozni. Szverdlov kikapja a korelnök kezéből a csengőt, félrelöki, nem hagyja szóhoz jutni. A kormánypáholyban Lenin nevetgél, élvezi a cirkuszt, a baloldali eszer Karelin népbiztos hangosan hahotázik, annyi esze nincs, hogy fölfogja, fél év múlva őket is megfojtják… A többit már te is tudod, láthattad a moziban. A fafejű Dibenko komisszár véget vetett a felesleges ülésezésnek. A matrózok pisztolyaikkal és töltényhevedereikkel az elnökséghez tódultak…

– Az apám is?!

– Az apád is. A polgárháború hőse. Majdnem azokban a napokban, amikor az anyád… engedett neki. Szívesen ölelgették a jó házból való, finom kisasszonyokat. Ebben látták a forradalom gyönyörűségét.

Innokentyijnek égett a homloka, a füle, az arca, a nyaka. Úgy elöntötte a forróság, mintha ő is részt vett volna ebben az aljasságban.

Nagybátyja a térdére tette a kezét, egészen közel hajolt hozzá és megkérdezte:

– Te soha nem érezted annak igazságát, hogy az apák vétke a fiaikra száll? És hogy le kell vezekelni?

62. A két vő

Az ügyész első, elhunyt felesége, aki együtt csinálta végig férjével a polgárháborút, aki jól bánt a géppuskával, és akit mindig a párt legújabb határozatai éltettek, nemhogy képes lett volna megteremteni Makarigin otthonának mostani pompáját, de ha nem hal meg Klara születésekor, azt is nehéz lett volna elképzelni, hogyan alkalmazkodnék a kor bonyolult kanyarulataihoz.

Makarigin mostani felesége, Alevtyina Nyikanorovna viszont kitágította a család korábbi szűk kereteit, s betöltötte, éltető nedvekkel itatta át. Alevtyina Nyikanorovnának nem nagyon voltak világos fogalmai a társadalmi osztályokról, és életében nem sokat ült politikai szemináriumokon. Ezzel szemben megingathatatlanul tudta, hogy egy jó család nem lehet meg jó konyha, jó minőségű ágy- és asztalnemű nélkül. S az élet megszilárdulásával párhuzamosan, mint ennek fontos külső jele, be kell hogy vonuljon az otthonba az ezüst, a kristály és a szőnyegek. Alevtyina Nyikanorovnának nagy tehetsége volt hozzá, hogy mindezt olcsón szerezze be, soha ne hagyja ki az előnyös vételi lehetőségeket a zártkörű árveréseken, a bírói és nyomozó szervek dolgozóinak zárt elosztóiban, a bizományi boltokban és az újonnan az országhoz csatolt területek bolhapiacain. Elutazott Lvovba és Rigába, amikor ehhez még külön engedély kellett, meg a háború után is, amikor a lett öregasszonyok kopekokért váltak meg nehéz damasztabroszaiktól és szervizeiktől. Nagyon beletanult a kristályba, tudta, menynyit ér a maratott, a hámozott és a vésett, az arannyal vagy rézzel futtatott, a rubin piros, a kadmiumzöld és a kobaltkék. Nem az Edénybolt Vállalat mostani selejtes kristályára vadászott, amely közönyös kezek futószalagjáról kerül le, hanem antik kristályokra, amelyek mesterek keze nyomát, alkotójuk lelkét őrzik; a húszas-harmincas években sok ilyet koboztak el bírói ítélettel, és zárt körben bocsátották áruba.

Ma is szépen és gazdagon volt megterítve az asztal, a tálak cserélgetését alig győzte a két baskír cselédlány: az egyik az övéké volt, a másikat a szomszédoktól kérték kölcsön a mai estére. Mindkettő majdnem kislány még, ugyanabból a faluból valók, a nyáron végezték el ugyanazt a középiskolát Csekmagusban. A konyha melegétől kipirult, feszült arcuk

komolyságot és igyekezetet tükrözött. Meg voltak elégedve az itteni helyükkel, és azt remélték, ha nem is a mostani, de a következő tavaszig összeszedhetnek annyi pénzt, hogy a városban mehessenek férjhez, s ne kelljen a kolhozba visszatérniük. A még fiatalos, büszke tartású Alevtyina Nyikanorovna elégedetten figyelte a személyzetet.

A háziasszonynak külön gondot okozott, hogy az utolsó órában meg kellett változtatni a tervet: a mai estét eredetileg a fiataloknak szánták, az öregek szűk családi körben lesznek, mert a munkatársai számára Makarigin külön bankettet rendezett két nappal előbb. Ezért csak az ügyész régi, polgárháborús barátját, a szerb Dusan Radovicsot, a rég megszűnt Vörös Akadémia egykori tanárát hívták meg, és jelen lehetett a háziasszony ifjúkori, egyszerű sorban élő barátnője, a zarecsenszki járási pártbizottság instruktorának felesége, aki vásárolni jött Moszkvába. De váratlanul visszaérkezett a Távol-Keletről (a baktériumháborút előkészítő japán háborús bűnösök nagy port felvert peréről) Szlovuta vezérőrnagy, szintén ügyész és nagyon fontos ember, akit feltétlenül meg kellett hívni. Csakhogy Szlovuta előtt restellték ezeket a félig illegális vendégeket – ezt a már szinte nem is barátot és ezt a már szinte nem is barátnőt. Szlovuta még azt gondolhatja, hogy Makariginék mindenféle szedett-vedett népséggel barátkoznak. Ez megmérgezte és rendkívül bonyolulttá tette Alevtyina Nyikanorovna számára az estet. Az együgyű félje miatt boldogtalan barátnőjét Szlovutától jó messzire ültette, és figyelmeztette, hogy halkan beszéljen és ne egyen olyan feltűnő mohósággal, bár jólesett neki, hogy minden tálba belekóstol, megkérdezi a receptjét, és a tálalásért is, a vendégekért is egyformán lelkesedik.

Éppen Szlovuta miatt akarták annyira, hogy Innokentyij is eljöjjön, éspedig feltétlenül az arany paszományos diplomata-egyenruhájában, hogy a másik vővel, a híres íróval, Nyikolaj Galahovval együtt emeljék a mai este fényét. De az após nagy bánatára a diplomata későn futott be, amikor már befejezték a vacsorát, s a fiatalság elvonult táncolni.

Innokentyij mégis engedett, felvette azt az átkozott mundért. Levert hangulatban jött ide; lehetetlennek érezte azt is, hogy otthon maradjon, de azt is, hogy másutt legyen. Amikor azonban savanyú arccal beállított ebbe a jókedvű emberekkel, élénk lármával, nevetéssel, tarkasággal teli lakásba, rájött, hogy éppen itt lehetetlen, hogy letartóztassák. És hamar visszazökkent szokásos hangulatába, sőt különös könnyedséget érzett. Szívesen felhajtotta, amit töltöttek neki, és szívesen fogyasztott valamennyi

fogásból, hiszen egy teljes napja szinte semmi se ment le a torkán, és most örömmel érezte, hogy éhes.

Őszinte élénksége apósát is megszabadította aggodalmaitól, és megkönnyítette az asztalfőn folyó beszélgetést, ahol Makarigin feszülten manőverezett, nehogy Radovics száján valamilyen éles megjegyzés csússzon ki, hogy Szlovuta jól érezze magát, és Galahov se unatkozzék. Dörgő hangját mérsékelve, tréfásan szidta Innokentyijt, amiért nem örvendeztette meg öregségére unokákkal.

– Micsoda házaspár vagytok ti? – panaszkodott. – Zsák a foltját megtalálta, de csak élnek maguknak, tollasodnak, és semmi gondjuk. Szépen berendezkedtek, és élvezik az életet! Kérdezzétek csak meg a nyavalyást! Igazi epikureus. Valld be, Innokentyij, hogy Epikurosz követője vagy!

A Szovjetunió Kommunista Pártjának tagját még tréfából se nevezhették ifjúhegeliánusnak, neokantiánusnak, szubjektivistának vagy agnosztikusnak vagy isten ments, revizionistának. Az „epikureus” viszont ártatlanul hangzott, csöppet sem akadályozta az embert abban, hogy hithű marxista lehessen.

Radovics, aki az „alapító atyák” életének minden részletét ismerte, nem mulasztotta el közbeszúrni:

– Epikurosz derék ember, materialista. Marx Károly róla írta a doktori értekezését.

Radovics kopott, katonás zubbonyt viselt, arcbőre mint a sötét pergamen feszült boltozatos koponyájára. (Ha kiment az utcára, egészen a legutóbbi időkig Bugyonnij-sisakot tett fel, de a rendőrség már zaklatta miatta.)

Innokentyij fellelkesedett, és huncut tekintettel nézegette ezeket a mit sem tudó embereket. Micsoda bátor tett volt beavatkozni a titánok küzdelmébe! Most az istenek kegyeltjének érezte magát. Most Makarigint is, Szlovutát is – akiket máskor lenézett volna – emberekként szerette: részesei a biztonságának.

– Epikurosz? – vette föl a kesztyűt csillogó szemmel. – Nem tagadom, az ő híve vagyok. De valószínűleg meglepődnek, ha azt mondom, hogy az „epikureus” jelző azok közé tartozik, amelyeket általában nem helyesen értenek. Arra mondják, hogy „epikureus”, aki élvhajhász, kéjenc, buja vagy egyszerűen disznó. Komolyan beszélek! – s nem hagyta, hogy félbeszakítsák, és izgatottan gesztikulált a vékony, érzékeny ujjai közt tartott üres, aranysárga kehellyel. – Epikurosz pontosan az ellenkezője

annak, amilyennek hiszik. Egyáltalán nem buzdít orgiákra. Az emberi boldogságot akadályozó három fő rossz között említi a *kielégíthetetlen vágyakat!* Mit szólnak hozzá? Azt mondja: az embernek valójában *kevés* kell, ezért a boldogsága nem a sorstól függ! Megszabadítja az embert a sors csapásaitól való félelemtől, ezért nagy optimista ez az Epikurosz!

– Ne mondd! – álmélkodott Galahov, és elővette bőrkötéses noteszát és a hozzá tartozó vékony, fehér töltőceruzát. Galahov lármás népszerűsége ellenére egyszerűen viselkedett, nem restellt kacsintani, az emberek vállára csapni. Kissé barnás, enyhén kövérkés arca fölött festőién csillogott ezüstös haja.

– Tölts! Tölts neki! – szólt rá Szlovuta Makariginra, Innokentyij üres pohara felé bökdösve –, különben még megagitál bennünket.

Az após töltött, és Innokentyij élvezettel ivott újra. Ebben a pillanatban ő maga is követésre méltónak látta Epikurosz filozófiáját.

A még fiatalos, de püffedt arcú Szlovuta kicsit leereszkedőleg bánt Makariginnal (már jóváhagyták a második tábornoki csillagát), de a Galahovval való megismerkedésével roppant elégedett volt, és már látta is lelki szemeivel, ahogy még ma este ott, ahova innen szándékozott menni, mintegy mellékesen megjegyzi, hogy egy órával ezelőtt *Kolka* Galahovval ittak együtt, aki elmesélte neki… De Galahov is csak nemrég érkezett, ő is elkésett, és éppenséggel semmit se mesélt, talán az új regényén töpreng? Látva, hogy ezúttal semmit se meríthet a nevezetes személytől, Szlovuta távozni készült.

Makarigin erősködött, hogy maradjon még, és azzal sikerült meggyőznie, hogy még tisztelegni kell „a dohány oltára” előtt, melyet a dolgozószobájában tartott. Maga Makarigin bolgár pipadohányt szívott, melyhez ismerősök révén jutott, meg esténként elszívott egy szivart. De a vendégeit szívesen ejtette ámulatba, sorra megkínálva őket minden egyes fajtából.

A dolgozószoba ajtaja az ebédlőből nyílt. A házigazda kinyitotta, és betessékelte Szlovutát és a vejeit. A vők azonban lemondtak az öregek társaságáról. Makarigin most különösen félt, hogy Dusan valami nem odaillőt mond, ezért előreengedte Szlovutát, Radovicsot pedig megfenyegette az ujjával.

A két sógor kettesben maradt az asztal üres végén. Abban a boldog életkorban voltak (Galahov néhány évvel idősebb), amikor még fiatalnak tekintik az embert, de már senki se vonszolja el táncolni, így hát átadhatták

magukat a férfibeszélgetés örömének a félig üres üvegek mellett, a távoli zene hangjainál.

Galahov az előző héten csakugyan eltervezte, hogy az imperialisták összeesküvéséről és a diplomatáink békeharcáról fog írni, de ezúttal nem regényt, hanem színdarabot, mert így könnyebben elhagyhatja a külföldi helyszín és öltözködés számára ismeretlen részleteit. A lehető legjobbkor interjúvolhatja meg tehát a sógorát, egyúttal megkeresi benne a szovjet diplomata tipikus vonásait, és kiszedi belőle, melyek az élet jellemző részletei. Nyugaton, ahol a darab egész cselekménye játszódnék, és ahol ő csak futólag járt, valamilyen haladó kongresszuson. Galahov belátta, hogy nem egészen szerencsés olyasvalamiről írni, amit nem ismer, de az utóbbi években úgy érezte, hogy a külföldi élet vagy a régi idők történetei, sőt még a holdlakókról szóló fantasztikus történetek is könnyebben jönnek ki a tollából, mint a valóságos élet, amely lépten-nyomon tilalmakkal van aláaknázva.

A személyzet lecserélte az edényt a teához. A háziasszony oda-odanézett, és Szlovuta távozása után már nem fojtotta barátnőjébe a szót, aki azt bizonygatta neki, hogy a Zarecsenszki járásban is jó az egészségügyi ellátás, jók az orvosok, s a pártmunkások gyerekeit csecsemőkoruktól fogva különválasztják a közönséges népségtől, és állandóan jut nekik tej meg penicillininjekció.

A szomszéd szobából áthallatszott a zenegép, a harmadikból pedig a televízió duruzsolása.

– Az Írók előjoga a kérdezés – bólintott Innokentyij, akinek még nem tűnt el szeméből az a jótékony csillogás, amellyel Epikuroszt védelmezte. – Akárcsak a nyomozóké. Ezek is, azok is a bűnösökre kíváncsiak.

– Mi az emberben nem a bűnöket keressük, hanem az erényeket, a pozitív vonásokat.

– Amikor a ti munkátok a fordított ja a lelkiismeret munkájának. Szóval a diplomatákról akarsz írni?

Galahov elmosolyodott.

– Akarok is meg nem is. Nem olyan könnyű eldönteni, Ink, mint az újévi interjúkban. Mindenesetre anyagot kell gyűjtenem… Nem minden diplomatát lehet kifaggatni. Hál' istennek, te rokon vagy.

– A választásod előrelátásra vall. Egy idegen diplomata először is mindenfélét összehazudna neked. Hiszen van mit titkolnunk.

Farkasszemet néztek.

– Értem. De… a munkátoknak *ezt* az oldalát nem kell ábrázolnom, úgyhogy…

– Aha. Tehát téged elsősorban a követségek mindennapi élete, a napi munkánk érdekel: hogyan zajlanak le a fogadások, a megbízólevelek átadása…

– Nem, ennél mélyebben! És hogy mindez hogyan tükröződik a szovjet diplomata lelkében.

– Á, hogyan tükröződik? Megvan. Értelek. És még a mai estén el fogom mondani. Csak… előbb te magyarázd meg nekem… A háborús témával felhagysz? Kimentetted?

– Azt lehetetlen kimeríteni – csóválta a fejét Galahov.

– Hát igen… szerencsénk volt ezzel a háborúval. Konfliktusok, tragédiák… különben honnan vennénk őket?

Innokentyij jókedvűen nézett rá.

Az író homlokán átsuhant a gond felhője. Sóhajtott:

– A háború témája mélyen bevésődött a szívembe.

– És már remekműveket alkottál róla!

– És mégis örök téma számomra. Újra meg újra visszatérek hozzá, amíg csak élek.

– Hátha nem kellene?

– De kell! Mert a háború lelkileg felemeli az embert…

– Lelkileg? Ebben egyetértek. De nézd meg, mivé fajult a háborús és frontirodalmunk. A legmagasztosabb eszme: hogyan foglaljunk el egy hadállást, hogyan zúdítsunk pusztító tüzet az ellenségre, meg „nem felejtünk, nem bocsátunk meg!”, meg hogy a parancsnok utasítása törvény az alárendeltek számára. Mindezt sokkal jobban kifejti a szolgálati szabályzat. Meg még azt szekták bemutatni, milyen nehéz szegény hadvezéreknek az ujjukat húzogatni a térképen.

Galahov arca elborult. A hadvezérek voltak a kedvenc háborús hősei.

– A legutolsó regényemről beszélsz?

– Ugyan, Nyikolaj! De fontos, hogy a szépirodalom a szolgálati szabályzatot másolja? vagy az újságokat? Vagy a jelszavakat? Például Majakovszkij az újságokból vett idézeteket választott a versei mottójául. Vagyis arra volt büszke, hogy nem emelkedik az újság fölé! De akkor minek az irodalom? Hiszen az író az emberek tanítómestere, mindig így tartották, nem?

A sógorok ritkán találkoztak, kevéssé ismerték egymást. Galahov óvatosan válaszolt:

– Az, amit mondasz, csak a burzsoá világban érvényes.

– Persze, persze – visszakozott könnyedén Innokentyij. – Minálunk egészen más törvények működnek… De nem ezt akartam… – Megtekerte a csuklóját. – Kolja, hidd el, van valami számomra szimpatikus benned. Ezért ebben a kivételes hangulatban… négyszemközt megkérdezlek: elgondolkodtál már azon, hol a te helyed az orosz irodalomban? Már van vagy hatkötetnyi munkád. Harminchét éves vagy, Puskint ennyi idős korára már lepuffantották. Téged nem fenyeget ez a veszély. De mégsem térhetsz ki ez elől a kérdés elől: ki vagy? milyen eszmékkel gazdagítottad sokat szenvedett századunkat? Persze, azokon a vitathatatlan értékeken kívül, melyeket a szocialista realizmusnak köszönhetsz. Szóval mondd meg nekem, Kolja – s ezt már minden irónia nélkül, fájdalommal kérdezte Innokentyij –, nem szoktad szégyellni magad a nemzedékünk miatt?

Galahov homlokán, arcán úgy mozogtak a ráncok, mint az inak.

– Nehéz kérdést tettél fel – mondta, és szemét az abroszra szegezte. – Melyik orosz író nem próbálta fel titokban Puskin frakkját? Tolsztoj parasztingét? – Vékony ceruzáját tenyerével ide-oda gurította az abroszon, és leplezetlen érdeklődéssel nézett Innokentyij szemébe. Ő is ki akarta mondani most azt, amit írók társaságában nem lehetett. – Kölyökkoromban, az ötéves tervek kezdetekor azt hittem, meghalok a boldogságtól, ha majd meglátom a nevem egy vers alatt. Azt hittem, ez már a halhatatlanság kezdete lesz. De látod…

Dotnara jött oda hozzájuk, kikerülve és odébb tologatva az üres székeket.

– Ink! Kolja! Nem kergettek el? Nem túlságosan bölcs dolgokról beszélgettek?

Igazán nem a legjobbkor jelent meg.

Odajött hozzájuk, s jelenlétével, az életében való elkerülhetetlenségével egyszerre Innokentyij eszébe juttatta az egész szörnyű valóságot: hogy mi vár rá, hogy ez a zártkörű estély, ezek az asztal melletti tréfálkozások nem érnek semmit. Összeszorult a szíve. Kiszáradt a torka.

Dotty pedig ott állt, és válaszra várt, miközben kacéran lobogtatta pelerinjének szárnyait. Ugyanazok a laza, szőke fürtök omlottak a keskeny prémgallérra, kilenc év óta fittyet hányva a divat változásainak – Dotty értett hozzá, hogy megőrizze az értékeit. Egészen kipirult, vagy csak a meggypiros ruha tette? És kicsit remegett a felső ajka, mint egy szarvasé,

ezt a remegést oly jól ismerte és úgy szerette Innokentyij: az váltotta ki, ha megdicsérték, vagy tudta, hogy tetszik. De most miért?…

Oly sokáig igyekezett hangsúlyozni a férjétől való függetlenségét, életfelfogásának másságát. Mi változott meg benne? Vagy a válás előérzete lopózott be a szívébe? Mitől ilyen gyengéd és alázatos? És ezek a remegő ajkak…

Innokentyij nem tudta volna, de nem is szándékozott megbocsátani a hosszú időn át tartó értetlenségét, idegenségét, hűtlenségét. De ez az alázat meleggel árasztotta el összeszoruló szívét, s kinyújtotta felé a kezét, hogy leültesse maga mellé; egész ősszel egyszer sem volt képes rá, hogy megtegye ezt a mozdulatot.

És Dotty tapintatosan, hajlékonyan, engedelmesen leült a férje mellé, és pontosan annyira simult hozzá, amennyire az illendőség engedte, de mindenki láthatta, mennyire szereti, és milyen jó együtt lennie vele. Innokentyijen átvillant ugyan, hogy Dotty jövője szempontjából jobb lenne, ha nem mutatná ki ezt a nem létező közelséget. Mégis gyöngéden megsimogatta a meggypiros selyembe burkolt karját.

Az író fehér töltőceruzája tétlenül hevert.

Galahov rákönyökölt az asztalra, és a házaspár mellett elnézve, a nagy ablakra bámult, amelyen bevilágítottak a Kalugai városkapu fényei. Asszonyok jelenlétében lehetetlen őszintén beszélni magáról. Sőt alighanem asszonyok nélkül is.

…De lám, hosszú elbeszélő költeményeket közölnek tőle; az ország több száz színházában mutatják be a darabjait a fővárosi bemutatót követően; fiatal lányok lemásolják és megtanulják a verseit; a háború alatt a központi lapok is szívesen átengedték neki az oldalaikat; kipróbálta erejét a riport, a novella, a kritika műfajában is; végül megjelent a regénye. Sztálin-díjat kapott, azután még egyszer, majd harmadszor is. És?… Furcsa: dicsőség van, halhatatlanság nincs.

Maga sem vette észre, mivel béklyózta meg s kényszerítette a földre halhatatlanságának madarát. Talán csak abban a néhány versében szárnyalt fel, amelyeket a lányok megtanultak. A darabjai, a novellái és a regénye a szeme láttára haltak meg már azelőtt, hogy írójuk megérte volna a harminchetedik évét.

De miért kell hajszolni a halhatatlanságot? Galahov társainak legtöbbje semmiféle halhatatlanságra nem törekedett: fontosabbnak tartották a mai pozíciójukat. Ördög vigye a halhatatlanságot, mondták, nem fontosabb-e,

hogy most hassunk az élet menetére? És hatottak rá. Könyveik a népet szolgálták, milliós példányszámban jelentek meg, a Könyvtárellátó Központ minden könyvtárnak elküldte, kampányok segítették elő terjesztésüket. Persze, olyan sok igazat nem lehetett megírni. De azzal vigasztalták magukat, hogy ha majd egyszer megváltoznak a körülmények, újra visszatérnek ezekhez az eseményekhez, igaz megvilágításba helyezik, javított és átdolgozott kiadásban jelentetik meg a régi könyveiket. De most legalább a negyedét, a nyolcadát, a tizenhatodát vagy akár, vigye el az ördög, csak a harminckettedét is meg kell írni az igazságnak, amennyit megengednek, ha csak a csókokról, a természet ábrázolásáról is – ez is több a semminél.

De Galahovot nyomasztotta, hogy egyre nehezebben írt le minden új oldalt. Kényszerítette magát, hogy szigorú időbeosztás szerint dolgozzék, elszántan küzdött az ásítás, agyának restsége, az elterelő gondolatok, annak figyelése ellen, hogy nem jött-e meg a postás, mert akkor átnézhetné az újságokat. Ügyelt arra, hogy a dolgozószobája ki legyen szellőztetve, és pontosan 18 fok legyen benne, hogy az asztal le legyen törülve – különben nem tudott volna írni.

Amikor belekezdett egy új műbe, lelkesen megesküdött magának és a barátainak, hogy most senkinek sem enged, hogy most igazi könyvet fog írni. Nagy lendülettel látott neki az első oldalaknak. De nagyon hamar észrevette, hogy nem egyedül ír, hogy minduntalan felbukkan előtte s egyre világosabban kirajzolódik annak a képe, akinek ír, akinek a szemével akaratlanul átolvas minden egyes elkészült bekezdést. És ez a valaki nem az olvasó, a fivér, a barát, a kortárs olvasó, de nem is a kritikus általában, hanem valami okból mindig az első számú kritikus: Jermilov.

Éppen Jermilovot képzelte maga elé a mellén szétterülő tokájával, amint elolvassa ezt az új művét, és óriási, egész kolumnás cikkben (már előfordult ilyesmi) ront neki a Lityeraturkában. Ilyen címet ad neki: „Miféle lyukból fúj ez a szél?” vagy „Még egyszer néhány, a jól bevált utat keresztező divatos tendenciáról”. Nem azonnal ront neki, hanem egy Belinszkij vagy Nyekraszov tollából származó szent idézettel kezdi, melyekkel csak egy gonosztevő nem érthet egyet. Majd óvatosan úgy forgatja ezeket a szavakat, hogy egészen más értelmet nyerjenek, mígnem kiderül, hogy Belinszkij meg Herzen a tanú rá: Galahov új könyve antiszociális, antihumánus és filozófiailag ingatag szerző tolla alól került ki.

És miközben Galahov megpróbálta bekezdésről bekezdésre kitalálni Jermilov ellenérveit, és előre leszerelni őket, lefaragta az éles sarkokat, mígnem a könyve szinte önmagát gyalulta engedelmesen simára. Amikor pedig túl volt a közepén, észrevette, hogy egy egészen más könyvet ír, hogy megint nem az igazit…

– Hogy melyek a mi diplomatáink jellemző vonásai? – szólalt meg mégis Innokentyij, de valahogy olyan csüggedt hangon, olyan savanyú, kényszeredett mosollyal, mint aki mindjárt sírva fakad. – Magadtól is tudhatnád. Magas fokú eszmeiség. Magas fokú elvi szilárdság. Határtalan odaadás az ügy iránt. Mélységes személyes kötődés Sztálin elvtárshoz. A Moszkvából kapott utasítások tántoríthatatlan végrehajtása. Egyeseknél jó, másoknál gyengébb idegennyelv-ismeret. És még a testi örömök nagyfokú élvezete. Mert mint mondani szokás: csak egy életünk van…

63. A bölény

Radovics régi és menthetetlenül peches ember volt: már a harmincas években betiltották az előadásait, nem adták ki a könyveit, s mindezek tetejébe betegségek gyötörték: a mellkasában bent maradt egy szilánk a Kolcsak elleni harcok idejéből, tizenöt éve kínlódott nyombélfekéllyel, és évek óta minden reggel végre kellett hajtania egy gyötrelmes procedúrát: át kellett mosnia a gyomrát a nyelőcsövén keresztül, különben nem tudott volna se enni, se létezni.

Ám a sors mértéket tart a bőkezűségben is, az üldözésben is: éppen ezek a bajok mentették meg Radovicsot. Komintern-körökben jól ismert személyiség létére a legkritikusabb éveket megúszta azzal, hogy kórházról-kórházra vándorolt. A betegségei óvták meg tavaly is, amikor az összes szerbet, aki a Szovjetunióban maradt, vagy beterelték a Tito-ellenes mozgalomba, vagy börtönbe zárták.

Radovics tisztában volt kétes helyzetével, ezért rendkívüli erőfeszítéssel tartóztatta meg magát: befogta a száját, nem hagyta, hogy berántsák a vitákba, s igyekezett a szerencsétlen leszázalékolt szürke életét élni.

Most a dohányzóasztalka segítségével tartóztatta meg magát. Ez az ébenfából faragott ovális asztalka külön állt a dolgozószobában, rajta cigarettapapír, cigarettatöltő, pipagyűjtemény és egy gyöngyház hamutartó. Az asztalka mellett volt a karéliai nyírfából készült dohányszekrényke sok-sok fiókkal, melyek mindegyike más-más cigarettát, szivarokat és pipadohányt rejtett, sőt még tubák is akadt.

Radovics, miközben némán hallgatta Szlovuta elbeszélését a baktériumháború előkészítésének részleteiről, a japán tisztek iszonyú bűntetteiről az emberiség ellen, kéjes élvezettel szimatolgatott, válogatott a dohányos fiókok tartalmából, s nem tudta eldönteni, melyik mellett kössön ki. A dohányzás kész öngyilkosság volt számára, minden orvos kategorikusan megtiltotta neki, de mert ezenkívül tilos volt ennie és innia is (a mai vacsoránál is alig evett valamit), a szaglása különösen érzékennyé vált a dohányfajták iránt. A füstmentes életet értelmetlennek látta, gyakran sodort magának cigarettát újságpapírból és piaci szűzdohányból, tekintettel szűkös anyagi helyzetére. Szterlitamakban, az evakuációban kijárt az öregekhez a kertekbe, tőlük vásárolta a dohánylevelet, maga szárította meg

s vagdosta föl. A dohánnyal való foglalatoskodás jótékonyan hatott az agyműködésére.

Egyébként még ha belerántották volna is valamilyen vitába, akkor se mond semmi szörnyűségeset, mert a gondolkodása nem állt távol attól, amit az állam szerint gondolnia kellett. A sztálini párt azonban, amely sokkal türelmetlenebb volt a legkisebb árnyalatnyi eltéréssel, mint az ellentétes színekkel szemben, azonnal lecsapta volna a fejét épp azért a kevésért, amiben különbözött.

De szerencsésen hallgatott, s a beszélgetés a japánokról átterelődött a szivarok minőségére, amihez Szlovuta fikarcnyit se értett, és kis híján megfulladt egy óvatlan szippantástól. Aztán arra, hogy az ügyészék terhelése nemhogy csökkenne az évek múlásával, hanem inkább nő, hiába lesznek egyre többen.

– És mit mond a bűnözési statisztika? – kérdezte látszólag szenvtelenül Radovics, pergamenszerű bőrének páncélja mögül.

A statisztika semmit se mondott: néma és láthatatlan volt, és senki se tudta, létezik-e még egyáltalán.

De Szlovuta kijelentette:

– A statisztika szerint a bűncselekmények száma csökken.

Magát a statisztikát nem látta, csak azt, hogy mit írnak róla a folyóiratok.

S ugyanolyan őszintén tette hozzá:

– Azért még mindig bőven van. A régi rendszer öröksége. Nagyon elrontották a népet. Nagyon megrontotta a burzsoá ideológia.

A vádlottak háromnegyed része már tizenhét után nőtt fel, de ez nem jutott eszébe Szlovutának: erről sehol sem olvasott.

Makarigin megrázta a fejét – őt aztán nem kell erről meggyőzni!

– Amikor Vlagyimir Iljics azt mondta nekünk, hogy a *kulturális* forradalom sokkal nehezebb lesz az októberinél, mi ezt el se tudtuk képzelni! Most aztán láthatjuk, milyen messze előre látott.

Makariginnak hátul csapott feje volt, és elálltak a fülei.

Szívták a dohányt, s lassan betöltötte a szobát a füst.

Makarigin fényezett kis íróasztalának felét a hatalmas, majdnem fél méter magas tintatartókészlet foglalta el. A közepén a Megváltás-torony állt, tetején az órával és a csillaggal. A két masszív tintatartó (a Kreml falának két bástyája) száraz volt: Makariginnak már jó ideje nem kellett semmit írnia otthon, mert a munkaidőből mindenre futotta, a leveleit pedig töltőtollal írta. A Rigából hozatott üveges könyvszekrényekben

törvénykönyvek, rendeletgyűjtemények sorakoztak, meg a *Szovjet Állam és Jog* című folyóirat bekötött évfolyamai, a régi *Nagy Szovjet Enciklopédia* (a hibás: még benne voltak a nép ellenségei), az új *Nagy Szovjet Enciklopédia* (abban is akadt még ellenség) és a *Kis Enciklopédia* (szintén hibás, és szintén tele a nép ellenségeivel).

Makarigin már rég nem nyitotta ki ezeket, mert valamennyit – beleértve a jelenleg hatályos, ám az élettől reménytelenül elmaradt 1926-os Büntetőtörvénykönyvet is – sikeresen helyettesítette a legfontosabb, többségükben titkos utasítások gyűjteménye, melyek mindegyikét szám szerint ismerte, úgy, hogy 083-as vagy 005 per 2742-es. Ezek az utasítások, amelyek a bíráskodás egész bölcsességét magukban foglalták, egy kis dossziéban voltak, melyet a munkahelyén tartott. Itt, a dolgozószobában nem olvasás céljából tartotta a könyveket, hanem a tekintély végett. Azt az irodalmat, amely egyedül érdekelte, és amelyet éjszaka vagy vonaton és az üdülőkben olvasott, egy zárt szekrényben tartotta, és főleg detektívregényekből állt.

Az ügyész íróasztala felett a generalisszimuszi egyenruhás Sztálin hatalmas portréja függött, egy polcocskán pedig egy kis Lenin-mellszobor állt.

Az egyenruhájából kidagadó, pocakos Szlovuta, akinek tokája rálógott az állógallérra, körülnézett a szobában, és helyeslőleg állapította meg:

– Jól élsz, Makarigin!

– Ugyan… Épp azon töröm a fejem, hogy elmegyek *megyei* ügyésznek.

– Megyeinek? – mérlegelte Szlovuta. Erős állú, hájas arca nem éppen gondolkodóra vallott, de a lényeget könnyen felfogta. – Igazad van, lehet, hogy van értelme.

Az értelmével mind a ketten tisztában voltak, Radovicsnak pedig nem kell tudnia: a megyei ügyész a fizetésén kívül *csomagokat* is kap, míg a Katonai Főügyészségen ehhez igencsak magasra kell kapaszkodni.

– Az idősebbik vejed háromszor kapott Sztálin-díjat?

– Háromszor – felelte büszkén az ügyész.

– A fiatalabbik pedig első osztályú tanácsos?

– Még csak második.

– De ügyes fiú, lesz még követ is belőle! A legkisebbik lányodat kihez szándékozod adni?

– Csökönyös lány, Szlovuta, én már férjhez adtam volna, de nem akarja.

– Tanult? Mérnököt akar? – Amikor Szlovuta nevetett, rengett az egész törzse és a hasa. – Nyolcszáz rubellal? Add inkább csekistához, az a legbiztosabb.

Mintha Makarigin nem tudta volna! A saját életét is csak azért nem tartotta sikeresnek, mert nem tudott bejutni a csekisták közé. Egy vacak porfészekben dolgozó utolsó, nyavalyás vizsgálótisztnek is nagyobb a hatalma és a fizetése, mint a legkiválóbb fővárosi ügyésznek. Az egész ügyészséget sóhivatalnak tartják, és úgy vélik, kár etetni őket. Ez volt Makarigin titkos sebe: hogy nem tudott bejutni a csekisták közé…

– No, köszönöm, Makarigin, hogy nem feledkeztél el rólam, de ne tartóztass tovább, várnak. Te meg, professzor, gyógyulj meg, ne betegeskedj.

– Minden jót, tábornok elvtárs.

Radovics felállt, hogy elbúcsúzzék, de Szlovuta nem adott neki kezet. Radovics sértődött pillantással követte széles, kövér hátát. Makarigin lekísérte a vendéget az autóhoz. Amikor Radovics egyedül maradt a könyvekkel, azonnal feléjük fordult a figyelme. Kezét végighúzta a polcok mentén, egy kis habozás után kivett egy kötetet, és már vitte volna is a karosszékhez, amikor észrevett az asztalon egy piros-fekete borítójú könyvecskét, és azt is felvette.

Ez a könyv valósággal megégette élettelen, pergamenbőrű kezét.

Friss kiadvány volt (s mindjárt egymillió példányban!): *Tito, az árulók vezére*, valamilyen Renaud de Jouvenel tollából.

Az utóbbi tíz-egynéhány évben töméntelen hamis, valójában hazug, talpnyaló könyv került Radovics kezébe, de ilyen szeméttel rég nem találkozott. Az öreg könyvmoly tapasztalt szemével futott végig a lapokon, és két perc alatt megállapította, kinek és miért kellett ez a könyv, micsoda szemét ember az írója, s milyen féktelen gyűlöletet kelt az emberekben az ártatlan Jugoszláviával szemben. Az után a mondat után, hogy „Nincs szükség részletezni azokat az indítékokat, amelyek beismerésre késztették Rajk Lászlót; *ha egyszer beismerte, akkor bűnös*”, Radovics undorodva tette vissza a könyvet korábbi helyére.

Hát persze! Nincs szükség részletezni az indítékokat! Nincs szükség részletezni azt, hogyan verték, éheztették Rajkot a hóhérai, nem hagyták aludni, sőt lehet, hogy a földre fektetve, a csizmájuk sarkával taposták össze a heréit (Szterlitamakban egy régi rab, Abramszon, akit az első látásra rendkívül rokonszenvesnek látott Radovics, eleget mesélt neki az NKVD

kedves módszereiről). Ha egyszer beismerte, akkor bűnös! – ez a sztálini bíráskodás summázata.

De Jugoszlávia túlságosan fájó seb volt ahhoz, hogy most szóba hozza Pjotr előtt. S amikor az visszajött, s önkéntelen szerelmetes pillantást vetett a régebbi, már elhalványult kitüntetések mellett fénylő új érdemrendre, Dusan némán ült a karosszékben, és a lexikon egyik kötetét olvasta.

– Nem kényeztetik el érdemrendekkel az ügyészséget – sóhajtott Makarigin. – A harmincadik évfordulóra adtak, de különben alig valakinek.

Szörnyen szeretett volna az érdemrendekről beszélni, és hogy miért kapott most éppen Ő, de Radovics hétrét görnyedt, és csak olvasott.

Makarigin kivett egy új szivart, és nagy lendülettel vetette le magát a díványra.

– Köszönöm, Dusan, hogy nem kottyantottál el semmi feleslegeset. Tartottam tőle.

– Mit kottyanthattam volna el? – csodálkozott Radovics.

– Sok mindent! – s az ügyész levágta a szivarja végét. – Tebelőled mindig kibuggyan valami. – Rágyújtott. – Például amikor a japánokról mesélt, remegett a szád.

Radovics felegyenesedett.

– Mert aljas rendőri provokáció! Tízezer kilométerről is bűzlik!

– Te megörültél, Dusan! Ne merj előttem ilyeneket mondani! Hogy tudsz a *mi* pártunkról…

– Én nem a pártról beszélek! – határolta el magát Radovics. – Csak a Szlovuta-félékről. Miért éppen most, negyvenkilencben fedeztük fel, hogy mire készültek a japánok negyvenháromban? Amikor már négy éve ülnek a fogságunkban! A kolorádóbogarakat meg az amerikaiak dobálják le ránk repülőgéppel, mi? Biztos, hogy így van?

Makarigin elálló fülét elöntötte a vér.

– Miért ne lenne így? Vagy ha nem is egészen így, bizonyára ezt követeli a politika.

Radovics pergamenbőrű keze idegesen lapozgatta a lexikont.

Makarigin némán szivarozott. Kár volt meghívni, csak lejáratta magát vele Szlovuta előtt. Ezek a régi barátságok semmit se érnek, csak az emlékiratokban festenek jól. Ez az ember még arra az egyszerű, vendéghez illő udvariasságra sem képes, hogy meggondolja, mivel okozhat örömöt, mivel gondot a házigazdájának.

Makarigin szivarozott. Eszébe jutottak a legkisebb lányával való kellemetlen veszekedései. Valahányszor hármasban ebédeltek az utóbbi hónapokban, ahelyett hogy kipihente volna magát családi körben, csak marakodtak, mint a kutyák. A napokban is egy szeget vert be a cipőjébe a lánya, s közben valami ismerős dallamot dúdolt, de más szöveggel. Igyekezett minél nyugodtabban szóvá tenni:

– Ehhez a munkához, Klara, más dalt is választhatnál. A „Könnyek árasztják el a világott”-tal az ajkukon valamikor a halálba vagy kényszermunkára mentek az emberek.

Klara – makacsságból-e vagy valami más okból? – azonnal kieresztette a tüskéit:

– Micsoda nemes lelkek! Kényszermunkára mentek! Most is mennek!

Az ügyész teljesen elképedt ettől a pimasz és igazságtalan állítástól.

Vagyis attól, hogy valaki ennyire szem elől tévessze a történelmi távlatot. Alig bírta türtőztetni magát, hogy pofon ne üsse a lányát. Kikapta kezéből a cipőt, és a földhöz vágta:

– *Hogy* hasonlíthatod össze? A munkásosztály pártját a fasiszta söpredékkel?!

Olyan kemény a feje, hogy ha ököllel menne neki, akkor sem sírna! Csak állt, fél lábán cipővel, a másikon csak harisnyával.

– Ne szónokolj nekem, papa! Miféle munkás vagy te? Valamikor régen az voltál két évig, de már harminc éve ügyész vagy! Munkásnak mondod magad, de nincs egy kalapács a házban! Ti tanítottátok nekünk, hogy a lét határozza meg a tudatot.

– A *társadalmi* lét, te liba! És a *társadalmi* tudatot!

– Miért volna társadalmi? Amikor egyesek palotában laknak, mások pajtában, egyeseknek autójuk van, másoknak lyukas a cipőjük, hát melyikük a társadalom?

Az apa alig kapott levegőt, amiért képtelen röviden és érthetően megfogalmazni ennek az ostoba ifjú teremtésnek az idősebb nemzedék bölcsességét:

– Buta vagy… Semmit se értesz, és nem is tanulsz!

– Hát taníts meg! Taníts meg! Milyen pénzből élsz? Miért fizetnek ezreseket, amikor nem alkotsz semmit?

S az ügyész nem találta fel magát: annyira világos, mégsem tudja egyből megmondani. Csak azt kiáltotta:

– És te miért kapsz ezernyolcszázat az intézetedben?..

– Dusan, Dusan – sóhajtott most megenyhülten. – Mit csináljak a lányommal?

Makarigin arca mellett úgy meredezett a két elálló füle, mint egy szfinx szárnyai. Furcsán festett ezen az arcon a zavart kifejezés.

– Hogy történhetett így, Dusan? Amikor Kolcsakot kergettük, gondoltuk volna, hogy így hálálják meg a gyerekeink? Hiszen amikor esküdniük kell valamire a párt előtt, ezt az esküt is úgy hadarják el, mintha szégyellnék.

Elmesélte, hogy is volt a cipővel. – Mit kellett volna felelnem neki?

Radovics elővett a zsebéből egy kicsit piszkosnak látszó szarvasbőrdarabkát, és megtörölte vele a szemüvegét. Valaha tudta Makarigin, de lám, milyen nehézfejű lett.

– Mit kellett volna felelned?… A tudás, a szakképzettség az a felhalmozott munka, amiért többet fizetnek. – Feltette a szemüvegét. De különben igaza van a kislánynak! Figyelmeztettek rá bennünket. – Kicsoda? – ámult el az ügyész.

– Az ellenségtől is tudni kell tanulni! – Dusan felemelte aszott ujját. „Könnyek árasztják el a világot?” De te sok ezret kapsz? A takarítónő meg kétszázötvenet?

Makarigin fél arca külön megrándult. Milyen gonosz lett Dusan. Irigykedik, amiért neki semmije sincs.

– Te megőrültél a barlangodban! Elvesztetted a kapcsolatot a valóságos élettel. Ha így folytatod, véged! Menjek be holnap, és kérjem azt, hogy fizessenek kétszázötven rubelt? És miből fogok megélni? Nem szólva arról, hogy azonnal kirúgnának mint őrültet! Hiszen ilyesmi senki másnak eszébe se jut!

Dusan a Lenin-mellszoborra mutatott:

– És Iljics hogy tudott lemondani a polgárháború alatt a vajról? A fehér kenyérről? *Őt* nem hitték őrültnek?

Hangjában könnyek reszkettek.

Makarigin védekezésül maga elé tartotta nyitott tenyerét.

– Ccc… Te ezt elhitte d? Ne félj, Lenin nem maradt vaj nélkül. A Kremlnek már akkor is elég jó konyhája volt.

Radovics felállt, az üléstől elzsibbadt lábával a polchoz sántikált, és lekapta egy fiatal, bőrkabátos, Mauser-pisztolyos nő bekeretezett fényképét:

– Lena nem ugyanezt vallotta Sljapnyikovval együtt? És mit mondott a munkásellenzék?

– Tedd vissza! – kiáltott rá sápadtan Makarigin. – Az ő emlékét ne bántsd! Te bölény! Bölény!

– Nem! Nem vagyok bölény! Én csak a lenini tisztaságot akarom! Radovics lehalkította a hangját. – Nálunk semmit se írnak meg. Jugoszláviában munkásellenőrzés van az üzemekben. Ott…

Makarigin gúnyosan elmosolyodott.

– Hát persze, te szerb vagy, egy szerb nehezen lehet tárgyilagos. Megértem és megbocsátom. De…

De nincs tovább: ott már sorompó áll. Radovics kihunyt, elhallgatott, megint visszaváltozott pergamenbőrű öregemberré.

– Fejezd csak be, te bölény! – követelte ellenségesen Makarigin. Tehát a Jugoszláviában uralkodó félfasiszta rendszer a szocializmus? Mi meg elfajultunk? Régi nóta! Régen is hallottuk, de akik ezt állították, már rég a másvilágon vannak. Csak az hiányzik, hogy azt mondd, a kapitalista világgal szembeni harcban vesztésre állunk. Így van?

– Nem, nem! – kiáltott fel meggyőződéssel és prófétai hévvel Radovics. – Ez nem történhet meg! A kapitalista világot sokkal, de sokkal súlyosabb ellentmondások szaggatják. Szilárdan hiszek abban, amit oly zseniálisan megjövendölt Vlagyimir Iljics: nemsokára látni fogjuk, hogy a fogyasztói piacért fegyveresen egymásnak ugrik az Egyesült Államok és Anglia!

64. Elsőnek vonultak be a városokba

A nagyszobában ezalatt gramofonzenére táncoltak. A zenegép a legújabb típusú volt, akárcsak a berendezés. A lemezek egy egész szekrényt töltöttek meg: megvoltak a népek Atyjának és Barátjának elnyújtott hangú, artikulálatlan, idegen akcentusú beszédei is (mint minden tisztességes házban, de mint a többi normális ember, Makariginék se hallgatták meg őket soha), megvoltak továbbá a „legdrágább emberről” szerzett dalok meg amelyek a repülőgépeket sorolják az első helyre, a lányokat csak utánuk (de ezeket itt éppolyan illetlenség lett volna meghallgatni, mint hajdanán komolyan beszélni a bibliai csodákról az arisztokrata szalonokban). Ezen az estén külföldi lemezeket tettek fel, amelyek nem kerültek be a kereskedelembe, a rádióban se hangzottak fel soha; akadt közöttük még az emigráns Lescsenko dalaiból is.

A berendezés nem hagyott elég helyet arra, hogy valamennyi pár egyszerre táncoljon, ezért egymást váltották. A fiatalok közt ott voltak Klara volt évfolyamtársnői meg egy évfolyamtársa, aki most a külföldi rádióadások *zavarásánál* dolgozott, meg az a lány, az ügyész rokona, aki miatt Scsagov eljött, továbbá az ügyészné unokaöccse, egy belügyi hadnagy, akit a zöld szegélyű váll-lapja miatt mindenki határőrnek hitt (pedig a századuk a Belorussziai pályaudvaron állomásozott, és járőrszolgálatot teljesített a vonatokon: az iratokat ellenőrizték, és szükség esetén letartóztatásokat foganatosítottak útközben), de különösen kitűnt egy állami szolgálatban álló fiatalember, akinek máris a Lenin-rend szalagja virított a zakóján – szinte hanyagul, ferdén feltűzve; magát a rendjelet nem viselte –, simára fésült haja pedig erősen ritkult.

Ez a fiatalember huszonnégy éves volt, de igyekezett úgy viselkedni, hogy legalább harmincnak lássék, nagyon tartózkodóan gesztikulált, és méltóságteljesen biggyesztette az alsó ajkát. Egyike volt a Legfelsőbb Tanács Elnökségének Titkárságán dolgozó, megbecsült referenseknek, s az volt a munkája, hogy előzetesen elkészítse a Legfelsőbb Tanács küldötteinek a következő ülésszakon elmondandó beszédeit. A fiatalember roppant unalmasnak találta ezt a munkát, de a pozíció sokat ígért. Alevtyina Nyikanorovna sikerként könyvelte el, hogy meg tudta szerezni erre az estére, s az volt a titkos vágya, hogy Klarát hozzáadhassa.

Ezt a fiatalembert az egész mai estéből csak Galahovnak és feleségének a jelenléte érdekelte. Már harmadszor kérte fel táncolni Gyinerát, aki tetőtől talpig külföldről behozott fekete lakkselyembe volt öltözve, csak alabástromfehér karja maradt szabadon könyöktől lefelé. A referensnek hízelgett, hogy sikerült felkeltenie egy ilyen nevezetes asszony figyelmét, hevesen udvarolt neki, és még a tánc után is igyekezett vele maradni.

Ő azonban észrevette a sarokban a magányos Golovanovot, aki nem tudott se táncolni, se fesztelenül viselkedni – legfeljebb a szerkesztőségben –, és határozott lépésekkel odament ehhez a négyszegletes testen ülő négyszegletes fejhez. A referens utána siklott.

– Ernszt! – Gyinera kihívó jókedvvel emelte felé alabástrom karját.

– Miért nem volt ott a *Kilencszáztizenkilenc* premierjén?

– Tegnap láttam – élénkült fel Golovanov. És készséggel odébb húzódott a kanapén, jóllehet eddig is a szélén ült.

Gyinera leült. A referens is leereszkedett mellé.

A Gyinerával való vita elől nem lehetett kitérni, és még jó, ha hagyta, hogy vitatkozzanak vele. Ez az epigramma keringett róla Moszkva irodalmi köreiben:

Legjobb partnerként tartom számon,
Mert egy szót se hagy kiejteni a számon.

Gyinera, akit nem kötött semmilyen irodalmi pozíció, se pártfunkció, bátran (de mértéket tartva) támadta a drámaírókat, a forgatókönyvírókat, a rendezőket; még a saját férjét se kímélte. A merész véleménynyilvánítás, amely merész toalettekkel és köztudottan merész életvitellel párosult, nagyon jól állt neki, és kellemesen élénkítette azok kényszeredett megnyilatkozásait, akiknek gondolkodását a hivatalos irodalom béklyóba verte. Gyinera támadta az irodalomkritikát általában és Golovanov cikkeit különösen, Golovanov pedig fáradhatatlanul magyarázta Gyinerának az ő anarchista téveszméit és kispolgári ficamait. Ezt a tréfásan ellenséges intimitást azért is szívesen fenntartotta, mert irodalmi pályafutása Galahovtól függött.

– Emlékszik – kezdte Gyinera, és arcán leheletnyi ábrándossággal dőlt hátra, de a kanapé tükrös háttámlája túlságosan egyenes és kényelmetlen volt –, ugyancsak Visnyevszkijnél, de az *Optimista tragédiá*ban a két matróz kórusára? „Nem túl sok vér folyik-e a tragédiában?" „Nem több,

mint Shakespeare-nél.” Ugye, milyen szellemes, milyen remek ötlet? Az ember ezzel a várakozással ül be Visnyevszkij új darabjához, és mit kap? Persze realista darab, nagyon hatásos a Vezér alakja, de… de ennyi az egész?

– Hogyhogy? – keseredett el a referens. – Ez magának kevés? Nem emlékszem, hogy bárki is ilyen megindítóan ábrázolta volna Joszif Visszarionovicsot. Sokan sírtak a nézőtéren.

– Nekem is könnyes lett a szemem! – hűtötte le Gyinera. – Nem erről beszélek. – És Golovanov felé fordulva folytatta: – De a darabban úgyszólván nincsenek nevek! Három személytelen párttitkár, hét parancsnok, négy komisszár… mint egy jegyzőkönyv! És megint ezek a fel-feltűnő matróz „testvérek”, akik mint a nomádok vándorolnak Belocerkovszkijtól Lavrenyovhoz, Lavrenyovtól Visnyevszkijhez, Visnyevszkijtól Szoboljevhez – sorolta Gyinera behunyt szemmel, és minden névnél biccentett –, az ember előre tudja, ki a jó, ki a rossz, és mivel fog végződni…

– És ez miért nem tetszik magának? – álmélkodott Golovanov.

A szakmáját érintő beszélgetés mindig felélénkítette, arcán szimatoló kifejezés jelent meg, s mint a kutya követte a helyes nyomot. – Minek magának feltétlenül a hamis cselekményesség? És az életben? A valóságban? Talán az életben kételkedtek apáink, mivel fog végződni a polgárháború? Vagy mi kételkedtünk, mivel végződik a honvédő háború, még amikor az ellenség Moszkva előtt állt is?

– Vagy talán az író kételkedik, hogyan fogadják majd a darabját? Azt magyarázza meg, Ernszt: miért nem bukik meg nálunk egy darab se? Miért nem félnek attól az írók, hogy megbukhat a darabjuk? Becsületszavamra, egyszer megteszem, hogy bedugom a számba a két ujjam, és akkorát fütyülök, hogy még!

Bájosan mutatta, hogy fogja csinálni, habár világos volt, hogy nem is tud füttyenteni.

– Megmagyarázom! – Golovanov nem jött zavarba, sót egyre biztosabban követte a nyomot. – Minálunk sohasem bukik meg és nem is bukhat meg egy darab, mert a drámaíró és a közönség egységes mind a művészet síkján, mind világnézetileg…

Ez már kezdett unalmassá válni. A referens megigazította fáradtkék nyakkendőjét, majd még egyszer, és felállt. Klara évfolyamtársnőinek egyike, egy soványka, kellemes leány egész este le nem vette róla a szemét,

elhatározta, hogy most felkéri. Slow-fox következett. A szám után a baskír lánykák egyike fagylaltot kínált körbe. A referens a leányt az erkélyajtó elé vezette, ahova két fotelt toltak, leültette és megdicsérte, milyen jól táncol.

A leány készségesen visszamosolygott, és láthatóan szeretett volna valamit mondani.

A magas állású fiatalember nem először találkozott engedékenységgel a nők részéről, de még nem csömörlött meg tőle. Ennek a lánynak is csak meg kell jelölni a helyet és az időpontot. Végigmérte ideges nyakát, alig domborodó mellét, s kihasználva, hogy a függöny részben eltakarta őket a szobától, kegyesen rátette tenyerét a térdén nyugvó kezére.

A lány izgatottan beszélni kezdett:

– Vitalij Jevgenyevics! Olyan nagy szerencse, hogy itt találkoztunk! Ne haragudjon, hogy zavarni merészelem a szabadidejében! De a Legfelsőbb Tanács panaszirodájában sehogy se tudtam a színe elé kerülni. – (Vitalij levette tenyerét a leány kezéről.) – A titkárságukon már egy fél év óta ott fekszik apám szabadonbocsátási javaslata a lágerből. Tudja, szélütést kapott, és kérvényeztem, hogy kegyelmezzenek meg neki. – (Vitalij védtelenül dőlt hátra a fotelban, és kanalát belefúrta a fagylaltgömbbe. A leány elfeledkezett a magáéról, ügyetlenül leverte a kanalát, amely foltot ejtett a ruháján, majd az erkélyajtó elé esett, és ott is maradt.) – Az egész jobb oldala megbénult! Még egy szélütés, és meghal. Halálos beteg, miért kell rács mögött tartani?

A referens ajka félrecsúszott.

– Tudja… nem éppen tapintatos magától, hogy itt fordul ezzel hozzám. A hivatali telefonszámunk nem titkos, hívjon fel, és adok egy időpontot, amikor fogadhatom. Egyébként az apja melyik cikkely alapján ül? Ötvennyolcas?

– Nem, nem, mit gondol? – tiltakozott megkönnyebbülten a leány.

– Hogy merészeltem volna kérni, ha politikai volna? Az augusztus hetedikei törvénycikk alapján.

– Az mindegy, az augusztus hetedikeire nézve is visszavonták az egészségügyi okból való megkegyelmezést.

– De hát ez rettenetes! Meghal a lágerben! Miért kell börtönben tartani egy halálos beteget?

A referens farkasszemet nézett a lánnyal.

– Mi maradna a törvényhozásból, ha így gondolkodnánk? – Elmosolyodott. – Hiszen bíróság ítélte el! Gondolja meg! Mit jelent az,

hogy „meghal a lágerben”? Valakiknek a lágerban is meg kell halniuk. Ha eljön a halál ideje, nem mindegy, hol hal meg valaki?

Bosszúsan állt fel, s otthagyta a leányt.

Az erkélyajtó üvege mögött a Kalugai Városkapu éjszakai élete zajlott: fényszórók, féklámpák s a közlekedési lámpa piros, sárga és zöld fénye a sűrű hóesés függönye mögött.

A tapintatlan fiatal lány felvette a földről a kiskanalat, helyére tette a csészét, halkan keresztülment a szobán, anélkül hogy akár Klara, akár a háziasszony észrevette volna, átment az ebédlőn, ahol már a teához és tortához terítettek, az előszobában felöltözött és elment.

Az ebédlőből Galahov, Innokentyij és Dotnara jött ki, és elengedték maguk mellett az elkomorult arcú leányt. Golovanovot szemmel láthatóan felélénkítette Gyinera, és visszanyert találékonyságával megállította pártfogóját:

– Nyikolaj Arkagyevics! *Halt*! Vallja be! Maga a lelke legeslegmélyén nem író, hanem… micsoda? – (Ez úgy hangzott, mint Innokentyij kérdésének megismétlése, és Galahov zavarba jött.) – Katona!

– Persze hogy katona vagyok! – mondta férfias mosollyal Galahov. Összehúzta a szemét, ahogy messzire szoktak nézni. Írói dicsőségének egyetlen napjára sem volt olyan büszke, és ami a fő, nem érezte olyan felemelően tisztának, mint azt a napot, amikor meggondolatlan lelkesedéstől fűtve átverekedte magát egy félig elvágott zászlóalj törzséig, s eközben tüzérségi gyorstűzbe és aknatűzbe került, majd késő este a bombázástól földúlt fedezékben négyesben közös csajkából vacsorázott a zászlóaljtörzzsel, s mindettől valahogy egyenrangúnak érezte magát ezekkel a sok csatát megért harcosokkal.

– Akkor hát engedje meg, hogy bemutassam a frontbajtársamat, Scsagov századost!

Scsagov egyenesen állt, nem alázta meg magát azzal, hogy felnézzen Galahovra. Jól érezte magát: éppen annyit ivott, hogy a talpa ne érezze a padlóra nehezedő teste egész súlyát. S amilyen mértékben a padló engedékenyebbé vált, úgy vált engedékenyebbé, befogadóbbá az egész langyos, derűs valóság s ez a körülötte feltáruló, meggyökeresedett gazdagság, amelybe összeszoruló gyomorral, felsajgó sebekkel lépett be, egyelőre csak mint felderítő, de amely az ő jövője is lehet.

Scsagov már szégyellte a maga szerény kis érdemrendjeit ebben a társaságban, ahol egy tejfölösszájú siheder ilyen hányavetien, ferdén

felvarrva viseli a Lenin-rend szalagját. Ezzel szemben a híres író Scsagov harci érdemrendjeinek, érmeinek és sebesülései csíkjainak láttán lendületesen belecsapott a tenyerébe.

– Galahov őrnagy! – mutatkozott be mosolyogva. – Maga merre harcolt? Üljünk le és mesélje el.

És leültek a szőnyeggel leterített pamlagra, odébb szorítva Innokentyijt és Dottyt. Azt akarták, hogy Ernszt is üljön melléjük, de ő intett és eltűnt. Csakugyan, a frontbajtársak találkozása nem maradhatott szárazon! Scsagov elmondta, hogy Golovanovval Lengyelországban barátkozott össze negyvennégy szeptember 5-ének eszeveszett napján, amikor a mieink egyetlen lendülettel előretörtek Narewig, majd szinte csupasz rönkökön keltek át a folyón, tudva azt, hogy az első napon könnyű, de azután már foggal-körömmel se lehet bevenni. Alig egy kilométer széles folyosón vakmerően keresztültörtek a németek vonalán, a németek meg harapófogóba akarták szorítani őket, és észak felől háromszáz tankot küldtek oda, délről meg kétszázat.

Alighogy elkezdődött a frontemlékek felelevenítése, Scsagov egyszerre elfelejtette azt a nyelvet, amelyet nap mint nap használt az egyetemen, ugyanígy Galahov a szerkesztőségek és rovatok nyelvét s még inkább azt a mesterkélt, kicentizett írói nyelvet, amelyen a könyveket írják. Ezen a kilúgozott, lekerekített nyelven lehetetlen lett volna érzékeltetni az élettel teli füstös fronthétköznapokat. Sőt a tizedik szó után nagy szükségét érezték az itt különben elképzelhetetlen káromkodásnak is.

Közben visszajött Golovanov három kupicával és egy megkezdett üveg konyakkal. Odahúzott egy széket, hogy mindkettőjüket láthassa, és csak úgy, „gyalog” tölteni kezdett a poharakba.

– A katonabarátságra! – mondta Galahov összehúzott szemmel.

– Azokra, akik nem jöttek vissza! – emelte meg a magáét Scsagov.

Ittak. Az üres üveg a pamlag mögé került.

Az előbbi spiccességhez újabb járult. Golovanov vette át a szót: azon az emlékezetes napon mint zöldfülű haditudósító, aki két hónapja fejezte be az egyetemet, először ment ki az arcvonalba, és egy lestoppolt teherautóval (ez a teherautó szállított Scsagovnak tankelhárító aknákat) Dlugoszedlóból a német aknavetők tüzében száguldottak Kabatba azon a bizonyos folyón át, amely oly keskeny volt, hogy az „északi” németek aknái a „déli” németek állásaiba csapódtak, és ugyanezen a helyen és ugyanezen a napon az egyik

tábornokunk a családjával eltöltött szabadságáról a frontra visszajövet dzsipjével véletlenül a németeknél kötött ki. Ott is pusztult el.

Innokentyij figyelmesen hallgatta, és a halálfélelemről kérdezte. Ilyen kétségbeesett pillanatokban, vágta rá a tűzbe jött Golovanov, az ember nem fél a haláltól, megfeledkezik róla. Scsagov felhúzta a szemöldökét, s kiigazította:

– A halál addig nem ijesztő, amíg nem énrám lőnek. Egy cseppet se féltem, amíg ezt nem tapasztaltam meg. Amikor erős bombázásba keveredtem, attól kezdve csak a bombázástól féltem. Amikor egy tüzérségi rajtaütés alkalmával légnyomás ért, elkezdtem félni a tüzérségi rajtaütéstől. Egyébként pedig: „ne félj a fütyülő golyótól”, mert ha meghallod, akkor nem neked szánták. Azt az egyetlen golyót, amelyik téged öl meg, nem fogod hallani. Vagyis úgy néz ki, mintha a halál nem tartoznék rám: ha én élek, ő nincs, ha majd eljön, én már nem leszek.

A lemezjátszóra feltették a „Jöjj vissza hozzám, kicsim”-et. Galahovot nem érdekelték Scsagov és Golovanov emlékei, részben azért, mert ő nem volt tanúja annak a hadműveletnek, nem ismerte se Dlugoszedlót, de Kabatot, részben pedig azért, mert nem az olyan kis kaliberű tudósítók közé tartozott, mint Golovanov; ő stratégiai tudósító volt. A csatákat nem egy korhadt fahidacska vagy egy szétlőtt szivattyú körül képzelte el, hanem átfogóan, célszerűségük tábornoki-marsalli értelmezésében.

Félbeszakította a beszélgetést:

– Hát igen, a háború! Értetlen városi népségként kerültünk bele, és acélos szívvel jövünk vissza… Ernszt! Énekelték nálatok a haditudósítók dalát?

– Mi az, hogy!

– Nera! Nera! – hívta Galahov. – Gyere ide! Elénekeljük a haditudósítók dalát, segíts!

Gyinera odajött, meghajtotta a fejét:

– Tessék, barátaim! Tessék! Én is frontharcos vagyok!

A zenegépet kikapcsolták, és hármasban rágyújtottak, a zenei hallást őszinteséggel pótolva:

Moszkvátol le Bresztig
A fronton egy percig…

Köréjük gyűltek, hogy hallgassák. A fiatalok kíváncsian nézegették a híres írót, akivel nem mindennap találkozhat az ember.

Széllel és vodkával
Edzett jó torkával
Túlharsogja azt, ki kritizál…

Alighogy belekezdtek ebbe a dalba, Scsagov – bár arcáról nem tűnt el az iménti mosoly – belül kihűlt: szégyellte magát azok előtt, akik természetesen nincsenek itt most, akik még negyvenegyben nyelték a Dnyeper hullámait, negyvenkettőben pedig a novgorodi fenyők tőjét harapdálták. Ezek a rímfaragók nemigen ismerték azt a frontot, amelyet utóbb kegyhellyé változtattak. Még a legbátrabb tudósítókat is éppolyan áthághatatlan korlát választotta el a csapatszolgálatot teljesítőktől, mint a földet szántó grófot a szántó-vető paraszttól: őket nem kötötte a szabályzat és a parancs a hadrendhez, ezért senki se köpte le őket, és nem minősítette árulásnak, ha beijedtek, ha mentették az irhájukat, ha elszaladtak a hídfőállásról. Ebből adódott a tátongó szakadék egyfelől a csapatszolgálatos – akinek lába belenőtt az arcvonal földjébe, akinek nem volt hova bújni, s lehet, hogy ott kellett elpusztulnia –, másfelől az ide-oda röpködő haditudósító között, aki két nap múlva már a moszkvai otthonában lehet. Meg azután honnan volt annyi vodkájuk, hogy „edzésre" is tellett belőle? A hadseregparancsnok adagjából? A katonának támadás előtt százötven-kétszáz grammot adnak…

Ott, ahol mi jártunk,
Tankok nélkül fáztunk,
S nem óvták a tudósítókat:
Egy ócska határral
Meg davajgitárral
Foglaltuk el a városokat…

Ez a „foglaltuk el a városokat" legfeljebb két-három anekdotában fordult elő, amikor, nem ismervén ki magukat a térképen, a tudósítók a jó úton (rosszon nem tudott menni a „batár") véletlenül robogtak egy-egy gazdátlan városba, aztán mint az eszeveszettek rohantak vissza.

Innokentyij pedig lehajtott fejjel hallgatta a dalt, és a maga módján értelmezte. Ő a háborút egyáltalán nem ismerte, de ismerte a tudósítók helyzetét. A mi „kiküldött tudósítónk" egyáltalán nem az a szerencsétlen

riporter volt, akinek ez a versike beállítja. Nem veszítette el a munkáját, ha elkésett a szenzációval. „Kiküldött tudósítónkat”, mihelyt felmutatta a könyvecskéjét, mint fontos főnököt fogadták, akinek joga van instrukciókat adni. Szerezhetett hiteles információkat éppúgy, mint hiteltelenéket, jelenthette az újságnak időben vagy késéssel – a karrierje nem ettől függött, hanem attól, hogy helyes-e a világnézete. Ha helyes világnézetet vallott, nemigen volt szüksége rá, hogy betegye a lábát egy hídfőállásra, vagy pláne ilyen pokolba; megírhatta a tudósítását a hátországban is.

Dotty átkulcsolta a férje kezét, és csendben ült mellette, nem tartva igényt se a beszédre, se arra, hogy megértse az okos dolgokat – ilyenkor volt a legkellemesebb. Csak azt akarta, hogy mindenki lássa, hogy milyen engedelmes feleség ő, és milyen szépen élnek.

Nem tudta, milyen hamar „be fogják rántani” és fenyegetni, függetlenül attól, hogy Innokentyijt *itt* kapják el, vagy kicsúszik a markukból, és *odaát* marad.

Amíg csak magával törődött, goromba és hatalmaskodó volt, igyekezett fölébe kerekedni és ráerőszakolni a maga hitvány vélekedését, Innokentyij azt gondolta: jól van, hadd szenvedjen, hadd tanuljon, javára válik.

De lám, visszatért a szelídsége – és az ő szívébe is visszatért a szánalom. A zavar.

Minden fáj, semmi se jó, ideje volna meglépni erről az ostoba estélyről – ha nem várná még rosszabb otthon.

A félig sötét szobából, a minduntalan elmozduló, torz kis képet adó televízió mellől Klara – miután úgy-ahogy beállította azok számára, akik nézni akarták – átjött a nagyszobába, és megállt az ajtóban.

Meglepődött, milyen békés egyetértésben ül egymás mellett Innokentyij és Nara, és újfent megállapította, hogy kimeríthetetlenek és megfoghatatlanok a házasélet titkai.

Ez az estély, amelyet lényegében egyedül az ő kedvéért rendeztek, egy csepp örömet se szerzett neki, csak megsebezte, zavarba ejtette. Ide-oda szaladgált, hogy mindenkivel szót váltson, szórakoztassa miközben ő maga kiürült. Semmi se mulattatta, egyetlen vendég se érdekelte. A fénytelen zöld kreppszaténból varrt ruhája is, melyet csillogó rátétminta díszített a gallérján, a mellén és a mandzsettáján, valószínűleg éppolyan kevéssé áll jól neki, mint az előzők.

Már beletörődött a rákényszerített megismerkedésbe ezzel a szegletes kritikussal, akiből hiányzott minden kedvesség és gyengédség, nélkülözött

minden realitást, sőt valahogy természetellenesen hatott. A férfi félóra hosszat ült a díványon, mint egy faszent, félórán át vitatkozott valami semmiségről Gyinerával, aztán ivott a frontharcosokkal, s Klarának nem volt hozzá kedve, hogy felállítsa, elragadja, elvonszolja.

Pedig eljött az utolsó alkalom, éppen a mostani és csakis a mostani. Érett ifjúságának utolsó pillanatait éli, és ha most elszalasztja, utána már csak rosszabb jöhet, vagy semmilyen.

Csakugyan ma reggel? – ma reggel! és ugyanitt, Moszkvában! – esett meg az az izgalmas beszélgetés, a kék szemű fiú rajongó pillantása, a szívét-lelkét megrendítő csók és az eskü, hogy várni fog? Ma reggel fonta három órán át a karácsonyfára szánt kosárkát?

Az nem a földön történt. Nem volt hús-vér valóság. A világnak az a szeletkéje nem válhat anyagi valósággá. Az csak álom volt.

65. Szabálytalan párbaj

A felső ágyon, egyedül a boltozatos mennyezettel, amely úgy borult fölé, mint az ég kupolája, Rosztyiszlav arcát a felhevült párnába fúrta, amely most Klara ölévé változott, és repesett a boldogságtól.

Már egy fél nap telt el a csók óta, amely teljesen leverte a lábáról, és még mindig sajnálta volna beszennyezni boldog ajkát üres beszéddel vagy mohó evéssel.

„De hisz nem tudna *várni* rám!” – mondta a lánynak. Ő pedig azt felelte: „Miért ne tudnék? Tudnék…”

– …Csak az olyan ősállatok, mint te, képesek a *hitbe* kapaszkodni hangzott fel majdnem alatta egy ízes, fiatal hang fojtottan, hogy ne hallatsszék messzire. – Igenis a hitbe, de miféle hitbe? hazugba! a *tudományhoz* semmi köze!

– Hát tudod, a vita kezd értelmetlenné válni. Ha a marxizmus nem tudomány, akkor mi az? Aranyszájú Szent János kinyilatkoztatásai? Vagy Homjakov nézetei a szláv lélek sajátosságairól?

– Ti nem is szagoltatok soha igazi tudományt! Hiányzik belőletek az *alkotó véna!* Ezért halvány gőzötök sincs a tudományról! A fejtegetéseitek tárgyai kísértetek, nem valódi dolgok. Az igazi tudomány minden egyes tételét abszolút pontossággal a kiindulópontból vezeti le.

– Aranyom! Te kis angyal! Minálunk ez így hangzik: az egész közgazdaságtan az árucseréből következik. És az egész filozófia a dialektika három törvényéből.

– A tárgyi tudás akkor igazolódik be, ha a gyakorlatban is tudják alkalmazni a következtetéseit!

– Gyerekem! Mit hallok? A gyakorlat kritériuma az ismeretelméletben? Akkor te – Rubin összecsücsörítette a száját, és szándékosan selypített – ösztönös materialista vagy! Bár egy kissé primitív.

– Látod, mindig kitérsz a becsületes, férfias vita elől! Megint madárnyelven beszélsz!

– Neked pedig nincsenek érveid, csak átkaid! Te Püthia! A marfinói Püthia. Miért gondolod, hogy égek a vágytól, hogy vitatkozzam veled? Lehet, hogy éppúgy unom, mint azt, hogy beléverjem valami roskatag

vénség fejébe, hogy nem a Nap kering a Föld körül. Jöjjön rá magától, ahogy tud!

– Azért nincs kedved vitatkozni velem, mert nem tudsz vitatkozni! Egyiktek se tud vitatkozni, mert kerülitek a másként gondolkodókat, nehogy megingassák azt a makulátlan világnézeteteket! Mindig csak egymással jöttök össze, és versengve szajkózzátok az atyák tanításait. Egymástól kölcsönzitek a gondolatokat, amelyek teljesen azonosak, és úgy felfújjátok, hogy… De hát odakint – (fojtott hangon) –, a Cseka jelenlétében ugyan ki mer veletek vitába szállni? Amikor meg bekerültök a börtönbe, ide – (hangosan) –, itt valódi vitatkozókkal kerültök össze, és ettől úgy érzitek magatokat, mint hal a szárazon! Nem marad más, mint ugatni meg szitkozódni!

– Szerintem te eddig többet ugattál rám, mint én terád.

Szologgyint és Rubint az örökös nézetkülönbség még mindig az elnéptelenedett születésnapi asztalhoz szegezte. Abramszon rég elment, hogy folytassa a *Monte Cristo* olvasását, Kondarasov-Ivanov Shakespeare nagyságáról elmélkedett magában, Prjancsikov elszaladt, hogy átlapozzon valakinél egy tavalyi *Ogonyok*ot, Nyerzsin kiment Szpiridonhoz, az udvaroshoz, Potapov, a háziasszony utolsó kötelességét is teljesítve, elmosta az edényeket, helyükre rakta az éjjeliszekrényeket, majd lefeküdt, és a fejére húzta a párnát a fény és a zaj ellen. A szobában többen aludtak, mások csendben olvastak vagy beszélgettek; eljött az az óra, amikor az ember kezdi azt hinni, hogy az ügyeletes elfelejtette eloltani a lámpát s felkapcsolni az éjszakai kék fényt. Szologgyin és Rubin pedig még mindig ott ült Prjancsikov üres ágyán, az utolsó éjjeliszekrény mögötti sutban.

De csak Szologgyinnak volt kedve vitatkozni: a mai nap a győzelmek napja volt, melyek ott dübörögtek benne, nem csillapodtak. Egyébként is az ő menetrendje szerint minden vasárnap este a szórakozásé. S miféle szórakozás múlhatná felül azt, hogy megszégyenítse és sarokba szorítsa az uralkodó szűkagyúság védelmezőjét?

Rubin viszont badarnak és nyomasztónak érezte a mai vitát. Az ő háta mögött nem az imént bevégzett munka volt, hanem épp egy új, rendkívül nehéz feladat zúdult a nyakába, egy egészen új tudomány megalkotása, amihez egyedül kell nekilátnia holnap reggel, s ehhez már ma este takarékoskodnia kellene az erejével. És még két levél várt rá: az egyik a feleségétől, a másik a szeretőjétől. Mikor válaszolhatna rájuk, ha nem ma? A feleségének fontos tanácsokat kell adnia a gyerekek nevelésére

vonatkozólag, a szeretőjének pedig gyengéd fogadkozásokat. Emellett ott van még a mongol-finn, a spanyol-arab és a többi szótár, továbbá Čapek, Hemingway és Lawrence. És mindezen felül: előbb a komikus bírósági színjáték, majd szomszédainak apró-cseprő piszkálódásai, végül a születésnapi vacsora miatt egész este nem jutott hozzá, hogy végleges formába öntsön egy nagyon fontos, országos jelentőségű tervezetet.

De a vitatkozás börtöntörvényei megbéklyózták. Egyetlen vitában sem szabad alulmaradnia, mert itt, a saraskában ő képviseli az élenjáró ideológiát. És mint akit megkötöztek, kénytelen volt itt ülni Szologgyinnal, hogy fejébe verje az ábécét, amit minden óvodás kívülről fúj.

Szologgyin halkabban és szelídebben győzködte:

– A mostani vita, ezt a lágerbeli tapasztalatom alapján mondom, olyan, mint egy párbaj. Válasszunk hát segédet, mondjuk… Glebet. Vegyünk egy papírlapot, osszuk függőlegesen kétfelé. Felülre írjuk oda a vita témáját. Azután, ki-ki a maga térfelén, a lehető legrövidebben és legvilágosabban fejtse ki a véleményét a szóban forgó kérdésről. És hogy ne csúszhasson hiba a szóhasználatba, az írás időtartamát nem korlátozzuk.

– Bolondot csinálsz belőlem – ellenkezett álmosan Rubin, és félig lehunyta a szemét. Szakálla fölött az arca végtelen fáradtságról árulkodott. – Tán reggelig vitatkozzunk?

– Ellenkezőleg! – kiáltott fel jókedvűen, csillogó szemmel Szologgyin. – Éppen ebben van az igazi férfias vita nagyszerűsége! Az üres szócséplés hetekig eltarthatna. A papíron folytatott vita viszont néha tíz perc alatt befejeződik: azonnal kiderül, hogy az ellenfelek vagy teljesen másról beszélnek, vagy semmiben sem térnek el egymástól. Ha pedig úgy látják, hogy van értelme folytatni a vitát, rávezetik az érveiket a maguk térfelére. Mint a párbajban: pofon! kihívás! lövés! még egy lövés! Lehetetlen kitérni, megtagadni az alkalmazott kifejezéseket, más szavakkal helyettesíteni a leírtakat, ezért két-három menet után világossá válik az egyik fél győzelme és a másik veresége.

– Az időt ne korlátozzuk?

– Az igazság érdekében ne!

– Nem akarsz még karddal is megverekedni?

Szologgyin tüzes arca elkomorult:

– Tudtam! Mindig le akarsz rohanni.

– Szerintem te kezded.

– …mindenféle nevet adsz nekem, tele van velük a tarsolyod: népbutító! maradi! – (kerülte az érthetetlen és idegen „reakciós” kifejezést) – felkent cseléd – (ami azt jelentette: „diplomás lakáj”) – a papi maszlag terjesztője! Több szitkot gyűjtöttetek össze, mint ahány tudományos meghatározást. Ha pedig sarokba szorítalak, és becsületes vitát ajánlok, akkor nincs időd, nincs kedved, fáradt vagy! Arra bezzeg volt időtök is, kedvetek is, hogy kizsigereljétek az egész országot!

– Már a fél világot – helyesbített udvariasan Rubin. – Az értelmes tettekre mindig van időnk és erőnk. De a fecsegésre? Miről vitatkozzam még veled? Hisz már mindent elmondtunk egymásnak.

– Miről? Átengedem neked a választást – és Szologgyin gálánsan széttárta a kezét (fegyvernem! a párbaj helyszíne!).

– Akkor azt választom, hogy semmiről!

– Ez ellenkezik a szabályokkal!

Rubin végigszántott sűrű, fekete szakállán.

– Miféle szabályokkal? Miféle inkvizíció ez? Értsd meg: a termékeny vitához kell valamilyen közös alap. Bizonyos alapelvekben egyet kell hogy értsünk…

– Hiszen én is ezt mondom! Hogy mind a ketten ismerjük el az értéktöbbletet és a munkások hatalmát! – (Ezzel a szóval jelölték a Legeslegvilágosabb Nyelven a „proletariátus diktatúráját”). – És csakis arról vitatkoznánk, hogy Marx éhgyomorra írta-e azokat a krikszkrakszokat vagy pedig ebéd után.

Nem, lehetetlen volt ennyiben hagyni ezt a gúnyolódást! Rubin felfortyant:

– Értsd már meg, értsd meg, hogy ez ostobaság! Te meg én miről vitázhatunk? Hiszen bármiről essék szó, mintha más-más bolygón élnénk. Hiszen a te szemedben még mindig a párbaj a legjobb módja a sértések megtorlásának!

– Próbáld meg bebizonyítani az ellenkezőjét! – dőlt hátra ragyogó arccal Szologgyin. – Ha volna párbaj, ki merne rágalmazni? Ki merné félrelökni a gyengéket?

– Pontosan a te krakélereid! A rettenthetetlen lovagjaid! Számodra a történelem csúcspontja a sötét középkor, az ostoba, hencegő lovagság, a keresztes hadjáratok…

– Igen, az emberi Szellemnek ez a csúcsa! – húzta ki magát Szologgyin, és meglengette a feje felett az ujját. – A szellem csodálatos diadala a test

felett! Feltartóztathatatlan előretörés karddal a kézben a Szentföld felé!

– És az összerabolt kincsek tömege? Te nyavalyás hidalgó!

– Te meg egy ótestamentumi fanatikus vagy! Akarom mondani, megszállott! – verte vissza Szologgyin.

– A te szemedben Belinszkij is, Csernisevszkij is, az összes kiváló elménk csak egy félbemaradt pópafi!

– Hosszú köntösű szeminaristák! – tette hozzá diadallal Szologgyin.

– A te szemedben a francia forradalom is… a miénkről nem is szólva, százötven év elteltével sem egyéb, mint a csőcselék értelmetlen lázadása, az ördögi ösztönök kitörése, a nemzet elpusztítása, igaz?

– Természetesen! Próbáld meg bebizonyítani az ellenkezőjét! Franciaország nagysága véget ért a tizennyolcadik századdal! Mi volt a lázadás után? Fél tucat tévelygő nagyság! És a nemzet teljes elkorcsosulása! Kormányok váltófutása a világ derültségére! Erőtlenség! Akarathiány! Por és hamu!

S Szologgyin démoni kacajt hallatott.

– Te vadember! Troglodita! – háborgott Rubin.

– És Franciaország soha többé nem fog felemelkedni! Hacsak nem a katolikus egyház segítségéve!.

– Még ez is! Szerinted a reformáció sem az emberi értelem természetes kiszabadulása az egyházi dogmák béklyóiból, hanem…

– Esztelen elvakultság! lutheránus satanizmus! Európa aláaknázása! az európaiak öngyilkossága! rosszabb, mint a két világháború együtt!

– Na látod? Látod? – vágott közbe Rubin. – Te őslény! Ichthyosaurus! Miről vitatkozzam veled? Magad is láthatod, hogy belezavarodtál. Nem volna jobb, ha békében elválnánk?

Szologgyin észrevette, hogy Rubin fel akar állni és elmenni. Ezt sehogy se szabad megengedni. Legyen vége a mulatságnak, mielőtt még elkezdődött volna? Szologgyin azonnal lefékezte magát, és a felismerhetetlenségig megszelídült:

– Bocsáss meg, Ljovuska, elragadtattam magam. Persze késősre jár, nem erőltetem, hogy a legfőbb kérdések közül válasszunk. De próbáljuk ki magát a módszert valamilyen könnyed, kecses témában. Megadok néhány alakzatot – (ez azt jelentette: témát) –, és válassz. Akarod, hogy a bölcsészetről? Ez a te területed, nem az enyém.

– Menj a…

Itt volt az alkalom, hogy távozzék anélkül, hogy a tekintélye csorbát szenvedne. Rubin felemelkedett, de Szologgyin figyelmeztetőleg megmozdult.

– Jól van! Legyen egy erkölcsi alakzat: a büszkeség jelentősége az ember életében.

Rubin unottan mozgatta a száját:

– Mik vagyunk mi, gimnazista lánykák? S fölállt az ágyak között, – Jól van, akkor legyen… – ragadta karon Szologgyin.

– Menj a…! – szabadította ki magát nevetve Rubin. – A te fejedben minden tótágast áll! Te vagy az utolsó a földön, aki nem ismeri el a dialektika három törvényét. Márpedig minden belőlük következik!

Szologgyin ezt a vádat rózsaszín tenyerével hárította el. – Miért ne ismerném el? Már elismerem.

– Mi-cso-da? Elismered a dialektikát? – Rubin összecsücsörített szájjal selypítette: – Csibikém! Hadd csókollak meg! Elismered?

– Nemcsak elismerem, hanem már *gondolkodtam* is rajta! Két hónapon át minden reggel gondolkodtam. De te nem!

– Gondolkodtál is? Napról napra okosabb leszel! De hát akkor miről vitatkozzunk?

– Hogyhogy?! – háborgott Szologgyin, – Már megint nincs miről?

Ha nincs közös alap, akkor azért nincs miről vitatkozni, ha van közös alap, akkor azért?! Na nem, most aztán nem térhetsz ki!

– Mi ez az erőszak? Miről vitatkozzunk?

Rubin nyomában Szologgyin is felállt, és hevesen gesztikulált:

– Bocsáss meg! Hajlandó vagyok a számomra legkedvezőtlenebb feltételek mellett küzdeni! A ti mocskos mancsotokból kitépett fegyverrel fogok küzdeni ellenetek! Arról fogunk vitatkozni, hogy *ti magatok* nem értitek a saját három törvényeteket! Körültáncoljátok, mint emberevők a tüzet, s közben azt se tudjátok, mi a tűz! Ezekkel a törvényekkel foglak sarokba szorítani!

– Hát szoríts! – kiáltott rá Rubin; nem bírta fékezni magát, és haragudott, amiért megint csőbe húzták.

– Kérlek. – Szologgyin leült. – Ülj le te is. Rubin állva maradt.

– Nos, fogjuk meg a könnyebbik végét – kellemkedett Szologgyin, – Ezek a törvények a fejlődés irányát jelzik, vagy nem? – Az irányát?

– Igen. Hogy merre fejlődik a… – megakadt – …a folyamat?

– Természetesen.

– És te miben látod ezt? Pontosan hol? – faggatta hűvösen Szologgyin.

– Magukban a törvényekben. Amelyek a mozgást tükrözik. Mégis leült. Halkan, tárgyilagosan folytatták a beszélgetést. – De pontosan melyik törvény adja meg az irányt?

– Természetesen nem az első, hanem… a második. Vagy inkább a harmadik.

– Aha. Szóval a harmadik? De hogyan lehet meghatározni?

– Mit?

– Hát a fejlődést.

Rubin elkomorult.

– Hallgass ide, mire jó ez a skolasztika?

– Ez skolasztika? Te nem ismered az elvont tudományokat. Ha egy törvény nem nyújt számokban kifejezhető összefüggéseket, és még a fejlődés irányát se ismerjük, akkor az égvilágon semmit se tudunk. Rendben van, közelítsük meg más oldalról. Te gyakran és könnyedén hajtogatod: „a tagadás tagadása”. De mit értesz ezen a két szón? Mondhatod-e például azt, hogy a tagadás mindig a fejlődés folyamatában fordul elő, vagy nem mindig?

Rubin egy pillanatig eltűnődött. A kérdés váratlanul érte, általában nem így szokták feltenni. De, mint vita közben szokás, nem mutatta jelét zavarának, gyorsan válaszolt:

– Alapjában véve igen. Többnyire.

– Na tessék! – bődült el diadalmasan Szologgyin. – Az egész szókincsetek arra épül, hogy „alapjában véve” meg „többnyire”. Ezer meg ezer ilyen szócskát agyaltatok ki, hogy ne kelljen valamit kereken kimondani. Az ember azt mondja nektek, „a tagadás tagadása”, és nektek már bele van pecsételve az agyatokba, hogy magból a szár, szárból a kalász s benne tucatnyi mag. A könyökömön jön ki! Torkig vagyok vele! Válaszolj egyenesen: *mikor fordul elő* a „tagadás tagadása” és *mikor nem?* Mikor várható és mikor lehetetlen?

Rubinban nyoma sem maradt a bágyadtságnak, összeszedte magát, és egybegyűjtötte már szerteszéledő gondolatait ehhez a senkinek se kellő, mégis fontos vitához.

– De hát milyen gyakorlati jelentősége van annak, hogy „mikor fordul elő”, és „mikor nem”?

– Hát ez szép! Milyen gyakorlati jelentősége van a három alaptörvény egyikének, amelyből ti *mindent* levezettek?! Hogy beszélgessen így veletek

az ember?!

– Te a szekeret fogod be a ló elé! – háborgott Rubin.

– Már megint ez a tolvajnyelv! Blabla!

– A szekeret a ló elé! – erősködött Rubin. – Mi, marxisták szégyellnénk a jelenségek konkrét analízisét a dialektika kész törvényeiből levezetni. Ezért egyáltalán nem kell hogy tudjuk, mikor „fordul elő” és mikor „nem”.

– Akkor én most válaszolok neked! Te persze egyből azt fogod mondani, hogy te is tudtad, hogy világos; magától értetődő… Tehát hallgass ide: ha egy dolog korábbi minőségének visszanyerése ellenkező irányú mozgással lehetséges, akkor *nem* áll fenn a tagadás tagadása! Ha például egy csavar túlságosan meg van szorítva, és ki kell csavarni, akkor csavard ki! Ez egy fordított folyamat, a mennyiség átcsapása minőségbe, nem pedig a tagadás tagadása. Ha viszont hátrafelé haladva nem lehet visszanyerni a korábbi minőséget, akkor a fejlődés végbemehet a tagadás útján, de csak akkor, ha megengedhetők benne ismétlődések. Azaz a vissza nem fordítható változás csak ott tagadás, ahol lehetséges magának a tagadásnak a tagadása.

– Ivan ember, nem Ivan nem ember – morogta Rubin. – Mintha korláton tornázná!…

– Csavarral. Ha csavarás közben elszakítod a menetet azzal, hogy kicsavarod, már nem tudod visszaadni korábbi minőségét: az ép menetet. Ezt a minőséget csak úgy tudod visszaállítani, ha beolvasztod a csavart, aztán rudat húzol belőle, aztán megcsiszolod, végül pedig új csavart vágsz belőle.

– Várj, Mityaj – állította meg szelíden Rubin –, nem lehet a dialektikát komolyan kifejteni egy csavar példáján.

– Miért ne lehetne? Miért rosszabb a csavar a magnál? Csavar nélkül egy gép se működik. Szóval a felsorolt állapotok mindegyike visszafordíthatatlan, tagadja az előbbit, az új csavar pedig a régihez viszonyítva rossz, a tagadás tagadása. Egyszerű? – és felszegte kis francia szakállát.

– Állj! – kapott észbe Rubin. – Mivel cáfoltál meg? Abból, amit mondtál, ugyancsak az következik, hogy a harmadik törvény szabja meg a fejlődés irányát.

Szologgyin melléhez emelt kézzel hajolt meg.

– Ha nem vágna ilyen gyorsan az eszed, Ljovcsik, aligha volna részem abban a megtiszteltetésben, hogy veled beszélgessek! Igen! De amit a törvény ad, azt el is kell tudni venni! Ti értetek hozzá? Nem imádkozni a

törvényhez, hanem alkalmazni? Azt mondod, megszabja az irányt. Mindig? Az élettelen természetben is? az élőben is? a társadalomban is? Mi?

– Hát… – tűnődött el Rubin – lehet, hogy ennek az egésznek van valami racionális magja. De egészében véve szófacsarás, tisztelt uram.

– Ti vagytok szófacsarók! – vágta rá ismét nekitüzesedve Szologgyin. – Három törvény! A ti három törvényetek! – Úgy beszélt, mintha kivont karddal rontana a szaracénok tömegére. – De ti egyet se értetek közülük, jóllehet mindent belőlük vezettek le!

– Mondtam már, hogy *nem!*

– Nem a törvényekből vezetitek le? – álmélkodott Szologgyin, és megállt, hirtelen abbahagyta a gesztikulálást.

– Nem!

– Akkor minek nektek? Ötödik keréknek? És akkor honnan vettétek, hogy milyen irányban fog fejlődni a társadalom?

– Hallgass ide! – próbálta sebtében meggyőzni Rubin. – Mi vagy te: ember vagy tuskó? Mi minden kérdést az anyag konkrét elemzése során oldunk meg, érted? Minden társadalmi kérdést az osztályhelyzet elemzéséből.

– Akkor minek nektek az egész? – fortyant fel Szologgyin, nem törődve a szoba csendjével. – A három törvényre nincs is szükség?!

– Miért ne volna? Éppen hogy szükség van rájuk.

– De minek?! Ha semmit se vezettek le belőlük? Ha még a fejlődés irányát se belőlük kapjátok meg? Ha csak hajtogatjátok, mint a papagáj, hogy „a tagadás tagadása”, akkor mi a fenének van rá szükség?…

…Potapov, aki az egyre fokozódó lárma elől hiába bújt a párnája alá, végül dühösen lekapta a fejéről és felült:

– Ide hallgassatok, barátaim! Ha nem tudtok aludni, legalább tiszteljétek a más álmát, ha már – és felfelé mutatott, ahol Ruszka feküdt nem találtok alkalmasabb helyet.

Potapov haragja, aki szerette a rendszerességet, meg a félkör alakú szoba csendje, amely most különösen feltűnt, no meg a spiclik jelenléte (Rubin egyébként minden félelem nélkül szétkürtölhette a meggyőződését) minden józan embert magához térített volna.

Ezek ketten azonban csak alig-alig eszméltek fel. Hosszú, nem az első és nem is az utolsó vitájuk csupán most vette kezdetét igazán. Azt belátták, hogy ki kell menniük a szobából, de se elhallgatni, se megbékélni nem

tudtak. Kifelé menet is mindenfélét vagdostak egymás fejéhez, amíg csak a folyosóra nyíló ajtó el nem nyelte őket.

Alighogy kimentek, kialudt a mennyezeti világítás, s kigyúlt az éjszakai kék lámpa.

Ruszka Doronyin, aki leginkább fülelt volna a vitájukra, most igencsak távolt volt attól, hogy „anyagot” gyűjtsön róluk. Hallotta Potapov félig kimondott célzását, meg is értette, pedig nem látta a felfelé mutató ujját, és bizonytalan sértődöttség öntötte el, amit azok szemrehányása kelt bennünk, akiknek adunk a véleményére.

Amikor belement ebbe a veszélyes kettős játékba az elhárítókkal, mindent előre látott, és sikerült elaltatnia az ellenség éberségét, most pedig a látható diadal, a száznegyvenhét rubel kiérdemlésének küszöbén állt; de a barátainak gyanakvásával szemben védtelen volt. Magányos ötletének, épp azért, mert annyira szokatlan és titkos, megvetés és szégyen a jutalma. Meglepte, hogy ezek az érett, okos, tapasztalt emberek nem elég nagyvonalúak ahhoz, hogy megértsék és elhiggyék, hogy nem áruló.

És mint mindig, amikor elveszítjük mások jóindulatát, háromszorosan megbecsüljük azt, aki továbbra is szeret.

Hát ha még nő az illető!

Klara! Ő meg fogja érteni. Holnap bevallja neki istenkísértő vállalkozását, és ő meg fogja érteni.

S az álmot egy cseppet se remélve, de nem is kívánva, szüntelenül forgott áttüzesedett ágyán, s hol Klara fürkésző szemét látta maga előtt, hol egyre magabiztosabban szövögette szökésének tervét: átbújik a szögesdrót alatt, az árkon át az országútig kúszik, ott azonnal autóbuszra száll, s be a városba…

A továbbiakban pedig majd Klara segíti.

A hétmilliós Moszkvában nehezebb megtalálni valakit, mint az egész csupasz vorkutai tájban. Moszkvába kell szökni!

66. Le a nép közé

Nyerzsin barátkozását Szpiridonnal, az udvarossal Rubin és Szologgyin tréfás jóindulattal szemlélte, mondván, hogy „a nép közé megy”, és keresi azt a nagy népi igazságot, amelyet már jóval őelőtte hiába keresett Gogol, Nyekraszov, Herzen, a szlavofilek, a narodnyikok, Dosztojevszkij, Lev Tolsztoj s végül a sokat emlegetett Ilf-Petrov-hős: Vasziszualij Lohakin.

Maga Rubin és Szologgyin nem kereste ezt a népi igazságot, mert ők birtokában voltak a kristálytiszta Abszolút Igazságnak.

Rubin jól tudta, hogy a „nép” fogalma kitalált fogalom, jogtalan általánosítás, hogy minden nép osztályokra oszlik, s még az osztályok is változnak az idővel. A paraszti osztályban keresni az élet legfőbb értelmét hiábavaló, terméketlen erőfeszítés, mert csak a proletariátus következetes és forradalmi a végsőkig, övé a jövő, és csak az ő kollektivitásán és önzetlenségén alapulhat az élet igazi értelme.

Szologgyin nem kevésbé tisztában volt vele, hogy a „nép” a történelem közömbös anyaga, amelyből a Szellem kolosszusának durva és vastag, de létfontosságú agyaglábait gyúrják. A „nép” szürke, durva lények összességének összefoglaló elnevezése, akik reménytelenül húzzák az igát, melybe születésük révén befogattak, és amelyből csak a halál szabadítja ki őket. Csak egyes fényes személyiségek hordják magukban a magasabb értelmet, mint a lét sötét égboltján szétszórt csillagok.

És mind a ketten tudták, hogy Nyerzsin átesik ezen a betegségen, majd kigyógyul belőle, benő a feje lágya és lehiggad.

Nyerzsin már csakugyan sokféle szélsőségen esett át, melyek alaposan megzavarták a fejét.

A *szenvedő testvér* iránti fájdalommal teli múlt századi orosz irodalom megalkotta magának és minden olvasójának a Nép ezüst vértezetű, ősz hajú alakját, akiben a bölcsesség erkölcsi tisztasággal és szellemi nagysággal párosul.

De ennek a könyvespolcon volt a helye, s valahol *ott lent*, a falvakban, a földeken, a tizenkilencedik század keresztútjain. Most viszont a huszadik század ege borul fölénk, s ezek a helyek rég eltűntek Oroszországból.

Még Oroszország sincs, csak a Szovjetunió, abban pedig egy nagy város. Ebben a városban nőtt fel az ifjú Gleb, s hullottak rá a sikerek a tudomány

bőségszarujából; észrevette, hogy gyors felfogású, de vannak, akik nála is jobb eszűek és sokkal többet tudnak. A Nép pedig továbbra is ott hevert a polcon, és Nyerzsin valahogy úgy gondolta: csak azok az emberek jelentékenyek, akiknek fejében benne van a világ kultúrája, az enciklopédikus tudásúak, az antik kultúra ismerői, a műértők, a nagy műveltségű és sokoldalú férfiak. E kiválasztottak közé kell tartozni. Ha valaki kudarcot vall, az ő baja.

De elkezdődött a háború, és Nyerzsinből először fogatos lett. Sértődötten és ügyetlenül futkosott a legelőn a lovai után, hogy visszahozza őket, vagy felugorjon a hátukra. Nem tudott lovagolni, nem értett a lószerszámhoz, nem tudott villával szénát lapátolni, még a szög is elgörbült a kalapácsa alatt, mintha kinevetné az ügyetlen mestert. Minél jobban elkeseredett, annál hangosabban röhögte körül a borostás arcú, káromkodó, könyörtelen és nagyon kellemetlen Nép.

Aztán tüzértisztté verekedte fel magát. Visszafiatalodott, ügyes lett, felszíjazva járt, és elegánsan csapkodott egy letépett vesszővel, más cipelnivalója nem lévén. Szilajul száguldozott a teherautó hágcsóján, szaftosan káromkodott átkelés közben, éjjel-nappal, esőben és sárban készen a menetelésre, és vezette az engedelmes, odaadó, szófogadó, ennélfogva roppant kellemes Népet. Ez a saját kis népe látszólag nagy figyelemmel hallgatta az ő politikai fejtegetéseit arról a nagy Népről, amely vállvetve szállt szembe az ellenséggel.

Azután letartóztatták Nyerzsint. Mindjárt az első vizsgálati fogházban és fegyenctovábbítóban, az első lágerekben, amelyek tompa, halálos csapást mértek rá, elszörnyedt egyes „kiválasztottak” fonákjának megtapasztalásától: olyan körülmények között, amikor csakis a szilárdság, az erős akarat és a bajtársiasság formálja a fogoly arculatát, s dönti el bajtársai sorsát, ezek a kifinomult, érzékeny, nagy műveltségű széplelkek sokszor gyávának bizonyultak, egykettőre megtörtek, s minden kulturáltságuk mellett undorító rafinériával indokolták meg aljasságaikat; az ilyenek züllöttek le leghamarabb árulóvá, csúszómászó koldussá. Nyerzsin kis híján magát is ilyennek látta. És visszahőkölt azoktól, akikhez azelőtt megtiszteltetésnek vélte tartozni. Most gyűlölettel nevette ki azt, amit korábban annyira tisztelt. Igyekezett egyszerűbbé válni, kiirtani magából az értelmiségi finomkodás és fecsegési hajlam maradékát is. A kilátástalan kudarcok, derékba tört élete megpróbáltatásai közepette úgy vélte, hogy csak azok az emberek értékesek és jelentékenyek, akik a tulajdon két

kezükkel gyalulják a fát, darabolják a fémet, szántják a földet és öntik a vasat. Az egyszerű munkásoktól igyekezett átvenni mindentudó kezük bölcsességét éppúgy, mint az életfilozófiájukat. Így zárult be a kör, így jutott el a múlt század divatjához: le kell szállni a Néphez.

De a bezáruló kör mögött ott volt a spirál vége, amelyet nagyapáink még nem ismerhettek. Eltérően a tizenkilencedik század művelt uraitól, Nyerzsinnek, a művelt sittesnek nem kellett ruhát cserélnie s a lábával kitapogatnia a lépcsőfokokat ahhoz, hogy leszálljon a néphez: egyszerűen belökték a nép közé, szakadt vattanadrágban, mocskos kabátban, és ráparancsoltak, hogy teljesítse a normát. Az egyszerű emberek sorsában Nyerzsin nem úgy osztozott, mint egy leereszkedő, de némileg különcködő, s ezért a többiek szemében idegennek tetsző úr, hanem olyan volt, mint ők maguk; semmiben sem különbözött, egyenlő volt az egyenlők között.

S nem azért kellett megtanulnia, hogyan kell pontosan és egyenesen beverni a szöget és hajszálpontosan egyformára gyalulni a deszkát, hogy behízelegje magát náluk, hanem hogy megkeresse a maga napi betevő falatját. S a kegyetlen lágerbeli kiképzés közben még egy csalódástól sikerült megszabadulnia. Belátta, hogy ennél tovább nincs miért és nincs kihez leereszkednie. Kiderült, hogy a Népnek nincs semmilyen, a csiszolatlanságból fakadó, biztos előnye vele szemben. Ezekkel az emberekkel együtt ült le a hóban az őrség ordítására, velük együtt dekkolt a munkavezető elől az építkezés sötét zugaiban, cipelte a hordóládát a fagyban és szárítgatta kapcáit a barakkban, s világosan látta, hogy semmivel se különbek nála. Semmivel sem viselik el könnyebben az éhezést és szomjazást. Nem több a lelkierejük a tízéves büntetés kőfalának árnyékában. Nem ügyesebbek, nem körültekintőbbek a bevagonírozás és hipisek kritikus perceiben. Viszont vaksibbak és hiszékenyebbek a spiclikkel szemben. Könnyebben felülnek a főnökség durva csalásainak. Örökké az amnesztiára várnak, pedig Sztálin inkább meghalt volna, mint hogy megadja. Ha valamelyik lágerbeli fogdmeg jókedvében elmosolyodik, boldogan mosolyognak vissza. Amellett sokkal mohóbban kapnak az apró-cseprő kedvezésekre: a százgrammos, savanyú bucira, a visszataszító lágernadrágra, ha még nem egészen elhordott és jó tarka.

Többségükből hiányzott az a *nézőpont*, amely becsesebb magánál az életnél.

Nem maradt más hátra, mint hogy az legyen, aki.

Miután Nyerzsin megint kigyógyult egy rajongásából – végleg vagy nem? –, ismét új megvilágításban látta a népet, amit sehol sem olvasott: hogy a Nép nem azonos mindazokkal, akik a mi nyelvünket beszélik, de a lángész tüzes bélyegét magukon viselő kiválasztottakkal sem. Nem a születés jogán, nem a két kezük munkájával és nem műveltségük szárnyalásával lesznek a nép tagjai.

Hanem a lélek által.

A lelkét pedig mindenki maga kovácsolja ki évről évre.

Arra kell törekedni, hogy olyanná eddze, csiszolja a lelkét, hogy *emberré* váljon. S ezáltal népének részévé.

Ilyen lélekkel az ember rendszerint nem sokra viszi az életben, a hivatali ranglétrán, a gyarapodásban. Éppen ezért a Nép többnyire nem a társadalom felsőbb köreiben található.

67. Szpiridon

A rőt hajú, kerek fejű Szpiridont, akinek arcán a gyakorlatlan szem képtelen volt megkülönböztetni a tiszteletet a csúfolódástól, Nyerzsin nyomban az idekerülése után kiszúrta magának. Habár voltak itt még ácsok, lakatosok, esztergályosok is, de Szpiridon oly üdítően különbözött tőlük, hogy nem lehetett kétsége afelől: ő a Népnek ama képviselője, akitől tanulnia kell.

Csakhogy mindjárt beleütközött egy nehézségbe: nem talált ürügyet, hogy közelebbről megismerkedjék Szpiridonnal, még nem volt miről beszélgetniük, munka közben nem találkoztak, és nem is ugyanott laktak. A munkások kis csoportját külön szobában helyezték el a saraskában, külön töltötték el a szabadidejüket, és amikor Nyerzsin látogatni kezdte Szpiridont, ő meg az ágyszomszédjai egyöntetűen megállapították, hogy Nyerzsin *farkas*, aki zsákmány után szimatol a *koma* számára.

Habár Szpiridon a maga személyét a saraskán belül az utolsók közé sorolta, és el nem lehetett képzelni, miért éppen őrá állítanának valakit elhárítónak, de mert tudta, hogy nem ódzkodnak semmilyen „dögtől”, jobbnak látta, ha vigyáz. Amikor Nyerzsin bejött hozzájuk, Szpiridon örömöt színlelt, helyet szorított maga mellett az ágyán, és buta képpel kezdett mesélni valamit, ami fényévnyi távolságra volt a politikától: hogyan nyársalják fel a lubickoló halat karóval, hogyan kapják el a sekély vízben villás fűzfaággal, meg melyiket milyen hálóval halásszák, vagy hogyan vadászott „szarvasra, barnamedvére” (de a fehér nyakkendős fekete medvétől óvakodj!), hogy lehet elűzni a kígyót tüdőfűvel, és hogy a harkályfüvet legkönnyebb kaszálni. Majd hosszabb elbeszélés következett arról, hogyan udvarolt a húszas években az ő Marfa Usztyinovnájának, amikor az a falusi klub színjátszó körében lépett fel; egy gazdag molnárhoz akarták hozzáadni, de ő szerelemből megszökött Szpiridonnal, és Péter-Pálkor titokban megesküdtek.

Mindehhez Szpiridon ritkán mozduló, beteg szeme hozzátette sűrű, vöröses szemöldöke alól: „Mit ólálkodsz itt, farkas? Láthatod, hogy hoppon maradsz!”

És csakugyan minden spicli rég kétségbeesett volna, s csalódottan hagyja ott csökönyös áldozatát. Senkiben se lett volna annyi türelem, hogy minden

vasárnap este elmenjen Szpiridonhoz, és végighallgassa vadászati eszmefuttatásait. De Nyerzsin, aki eleinte szégyenlősen állított be hozzá – éppen Nyerzsin, aki mohón vágyott rá, hogy itt, a börtönben tisztázzon magában mindent, amit nem volt érkezése végiggondolni a szabad életben –, hónapról hónapra kitartott, és nemhogy belefáradt volna Szpiridon történeteibe, még fel is frissült tőlük: a nyirkos folyóparti hajnalok és a déli szellők leheletét árasztották rá, visszavitték abba az Oroszország életében egyetlen időszakba, a NEP hét évébe, amellyel semmi sem ért fel, amelyhez semmi sem hasonlított a régi, falusi Oroszhonban, az álmatag fenyvesek irtásain még a Rurikok előtt létesített első településektől kezdve egészen a kolhozok legutóbbi összevonásáig. Ezt a hét esztendőt Nyerzsin éretlen gyerekként élte át, és nagyon sajnálta, hogy nem előbb született.

Belefeledkezett Szpiridon meleg, rekedtes hangjának hallgatásába, és egyszer sem próbált valamilyen ravasz kérdéssel átugrani a politikára. S Szpiridon lassan-lassan kezdett megbízni benne, maga is élvezettel merült a múltba, ösztönös óvatossága alábbhagyott, homlokán a mély barázdák elsimultak, pirosas arcát felderítette a csendes öröm.

Csak erősen megromlott látása akadályozta Szpiridont, hogy olvasson a saraskában. Ahogy összemelegedett Nyerzsinnel, néha (többnyire oda nem illőn) olyan szavakat is használt, mint „piriódus”, „princípeum” meg „anologikus”. Abban az időben, amikor Marfa Usztyinovna a falusi színjátszó körben játszott, a színpadról hallotta és jegyezte meg magának Jeszenyin nevét.

– Jeszenyin? – Ezt aztán nem várta Nyerzsin. – Remek! Nekem megvan itt a kötete. Manapság ritka kincs. – És elhozta a karcsú könyvecskét, melynek fedőlapját őszi juharlevelek díszítették. Roppant érdekelte, vajon megtörténik-e a csoda: a félanalfabéta Szpiridon érti és becsüli Jeszenyint.

A csoda nem történt meg. Szpiridon egy sorra se emlékezett abból, amit valaha hallott, de élénken értékelte a *Cséplés*t és a *Tánya szép volt*ot.

Két nappal később Sikin őrnagy hívatta Nyerzsint, és ráparancsolt, hogy adja be cenzúrázásra a Jeszenyint. Hogy ki köpte be Nyerzsint, nem sikerült megtudnia. De mert szemmel láthatóan baja származott, és, mondhatni, Szpiridon miatt, a Jeszenyinjét is elveszítette, az udvaros végleg a bizalmába fogadta. Szpiridon ettől fogva tegezte, és már nem a szobában beszélgettek, hanem a belső lépcső alatt, ahol senki se hallhatta őket.

Azóta, az utóbbi öt-hat vasárnapon Szpiridon történeteiben fel-felvillant a rég várt mélység. Nyerzsin előtt estéről estére feltárult az élete egyetlen kis

porszemecskének, egy orosz parasztnak, aki a forradalom évében tizenhét éves volt, és már elmúlt negyven, amikor elkezdődött a Hitler elleni háború.

Micsoda vízesések zuhogtak át fölötte! mekkora görgelékkövek csiszolták Szpiridon rőt fejét! Tizennégy éves korára ő lett a gazda a házban (apját elvitték a háborúba, és meg is ölték), az öregekkel együtt járt kaszálni („egy fél nap alatt beletanultam”). Tizenhat éves korában üveggyárban dolgozott, és vörös zászlók alatt vonult a gyűlésekre. Amikor a földről kimondták, hogy a parasztoké, hazament a falujába, hogy kivegye a maga részét. Abban az évben inuk szakadtáig dolgoztak az anyjával, öccseivel és húgaival, de Mária Oltalmára megvolt a kenyerük. Csakhogy karácsony után ez után a kenyér után kinyújtotta kezét a város: adjál és megint adjál! Húsvét után pedig Szpiridon évjáratát – akik betöltötték a tizennyolcat – berántották a Vörös Hadseregbe. Szpiridonnak semmi kedve nem volt otthagyni a földet a hadseregért, ezért más legényekkel együtt bevette magát az erdőbe, és ott is maradtak *zöldnek* („ne nyúlj hozzánk, és mi se bántunk”). Aztán mégis szűk lett az erdő is, ezért a fehérekhez álltak (kis időre a fehérek kerekedtek felül). Azok kikérdezték őket, nincs-e köztük komisszár, és mert ilyen nem volt, a vezérüket puffantották le elrettentésül, a többivel pedig feltétették a háromszínű kokárdát, és puskát adtak nekik. Különben a fehéreknél úgy ment minden, mint azelőtt, a cár alatt. Verekedtek egy kicsit a fehérek oldalán, aztán foglyul ejtették őket a vörösök (nem nagyon védekeztek, önként adták meg magukat). A vörösök lepuffantották a tiszteket, a katonákkal levétették a kokárdát, és vörös szalagot varrattak fel helyette. Szpiridon egészen a polgárháború végéig a vörösök között maradt. Eljutottak Lengyelországba is; Lengyelország után a seregüket munkára fogták, sehogy se engedték haza, aztán farsangkor elvitték Pityerbe, és a böjt első hetében gyalog keltek át a befagyott tengeröblön, hogy elfoglaljanak valamilyen erődöt. Csak ezután sikerült Szpiridonnak hazavergődnie.

Tavasszal érkezett haza a falujába, és rávetette magát a kiküzdött földre. Nem úgy jött haza a háborúból, mint mások: elkényelmesedve vagy léhán. Egykettőre talpra állt („ha jó a gazda, tele a magtár”), megházasodott, lovakat szerzett…

Abban az időben a hatalomnak elment az esze: mindegyre a szegényparasztokra támaszkodott, de az emberek nem szegényedni akartak, hanem gazdagodni, még a szegények is – már aki szeretett dolgozni. Ekkor dobták be azt a szót, hogy *intenzivista*: Akin az olyanokat értették, akik jól

termő gazdaságot akartak, de nem napszámosokkal, hanem ésszel, tudományosan. Szpiridon Jegorov ekkor a felesége segítségével intenzivista lett.

„Aki jól házasodik, fél életet nyer”, mondogatta mindig Szpiridon.

Az ő életének legfőbb öröme és legnagyobb sikere Marfa Usztyinovna volt. Őmiatta nem ivott, kerülte a léha szórakozást. Az asszony minden évben megajándékozta egy gyermekkel, előbb két fiúval, majd egy lánnyal, de a születésük egy arasznyira se távolította el az urától. Húzta az igát derekasan: legyen meg minden, ami kell a gazdálkodáshoz! Tanult nő lévén, rendszeresen olvasta a *Házi agronómus*t – így lett Szpiridonból intenzivista.

Az intenzivistákat kényeztették, kölcsönöket, vetőmagot adtak nekik. A siker sikert, a pénz pénzt hozott, már azt tervezték Marfával, hogy téglából építenek házat, nem sejtvén, hogy ennek a nagy jótékonyságnak nemsokára vége szakad. Szpiridont tisztelték, az elnökségbe ültették, hiszen a polgárháború hőse, meg már kommunista is.

És akkor leégett a házuk, alig tudták kimenteni a tűzből a gyerekeket. Egyszerre pucérok, senkik lettek.

De nem volt idejük sokáig bánkódni. Alig kezdtek kimászni a tűz okozta bajokból, amikor a messzi Moszkvából elért hozzájuk a kuláktalanítás. S valamennyi intenzivistát, akiket addig ész nélkül támogatott ugyanaz a Moszkva, most ész nélkül átminősítették kulákká, és írmagostul kiirtották. Örült Marfa és Szpiridon, hogy nem volt idejük összehozni a téglaházat!

A Sors kifürkészhetetlen rejtélye folytán a veszteségből nyereség lett!

Szpiridon Jegorovot ahelyett, hogy a GPU-sok kíséretével a tundrába küldték volna meghalni, kinevezték „kollektivizálási komisszárnak”: hajtsa be az embereket a kolhozba. Ijesztésül revolvert kötött a derekára, s maga kergette ki a házból s vitette el a rendőrökkel pucéron, minden holmi nélkül a kulákokat és a nem kulákokat, mindenkit, aki rajta volt a listán.

Akárcsak életének eddigi kanyarulatainál, most sem volt könnyű megérteni és osztályszempontból elemezni Szpiridont. Nyerzsin nem kárhoztatta, nem próbált vájkálni a lelkében, de sejtette, hogy addigra jókora összevisszaság lehetett ott. Szpiridon inni kezdett, de annyira, mintha azelőtt az egész falu az övé lett volna, és most el akarná inni. Elfogadta a komisszárságot, de nemigen osztogatta a parancsokat. Elnézte, hogy a parasztok levágják az állatokat, és egyetlen eleven jószágot se visznek be a kolhozba.

Mindemiatt Szpiridont elcsapták a komisszárságból, de nem érték be ennyivel, hanem azonnal hátraparancsolták a kezét, és – egy pisztolyos rendőr elöl, egy másik hátul – bevitték a dutyiba. Egykettőre meghozták az ítéletet („mifelénk nem sokat gatyáztak az ítélethozatallal”), tíz évet sóztak rá „gazdasági ellenforradalom” miatt, és elküldték a fehér-tengeri csatornaépítéshez, majd amikor ott befejezték, következett a Moszkva-Volga-csatorna. A csatornáknál Szpiridon hol kubikolt, hol ácsmesterkedett, tisztességes fejadagot kapott, csak Marfa miatt sajgott a lelke, aki ott maradt egyedül a három gyerekkel.

Azután Szpiridon ügyét felülvizsgálták, és a gazdasági ellenforradalmat „visszaélésre” enyhítették, ami által *társadalmilag kártékony elemből társadalmilag hasznossá* minősült át. Hívatták, és közölték vele, hogy mostantól fogva *önvédelmi* célból puskát adnak a kezébe. És bár Szpiridon egy nappal előbb még, mint minden tisztességes sittes, elküldött az anyjába minden smasszert, az „önvédelmiseket” meg kivált, most elfogadta a felé nyújtott puskát, és ő kísérte tegnapi bajtársait, mert ezzel csökkentette fogságának idejét, és havi negyven rubelt kapott érte, amit hazaküldhetett.

Nemsokára a láger parancsnoka, akinek *két rombusza* volt, gratulált a szabadulásához. Szpiridon nem a kolhozba állíttatta ki a papírját, hanem gyárba, odavitte Marfát is a gyerekekkel, és hamarosan felkerült a gyári dicsőségtáblára mint az egyik legjobb üvegfúvó. Állandóan túlórázott, hogy visszaszerezhesse mindazt, amit elemésztett a tűz és ami utána következett. Már egy kis ház járt az eszükben veteményeskerttel, meg hogy milyen mesterségre fogják a gyerekeket. Az egyik tizenöt éves volt, a másik tizennégy, a harmadik tizenhárom, amikor kitört a háború. A front veszedelmes gyorsasággal közeledett a falujukhoz. A hatóságok akit tudtak, keletre hajtottak. Őnáluk az egész falut.

Nyerzsin Szpiridon életének minden fordulójánál a kíváncsiságtól némán várta, mivel áll elő még Szpiridon. Már az is megfordult a fejében, hogy a láger miatti dühében nem maradt-e ott, hogy bevárja a németeket. De nem! Szpiridon eleinte úgy viselkedett, ahogy a legjobb hazafias regényekben meg van írva: ami értéke volt, elásta, s miután a gyári felszerelést vagonokba rakták és elindították, a munkásoknak meg szekereket adtak, felültette arra a szekérre a feleségét és három gyermekét, és – „másé a ló, másé a kantár, hajts, meg se állj!” – Pocseptól egészen Kalugáig futott, mint sok ezer társa.

De Kaluga előtt valami megroppant, az áradat szétszóródott, már nem sok ezren, csak néhány százan maradtak, a férfiakat, úgy hírlett, a legközelebbi kiegészítő parancsnokság beszippantja a hadseregbe, a családok pedig mehetnek tovább egyedül.

Csak ekkor világosodott meg Szpiridon előtt, hogy a családjától minden valószínűség szerint el kell válnia, és igazában egy percig se kételkedve, behajtott az erdőbe, megvárta, míg elvonul a front, majd ugyanazzal a szekérrel és ugyanazzal a lóval, amely azonban immár nem idegen, kincstári jószág volt, hanem a féltve óvott sajátja, visszavitte a családját Kalugától Pocsepig, a falujába, és betelepedett egy üresen maradt házba. Itt azt mondták: hasíts ki magadnak a volt kolhoz földjéből, amennyit meg tudsz művelni, és műveld meg. Szpiridon lelkifurdalás nélkül kikanyarított belőle, felszántotta, bevetette, és nem törődve a hadijelentésekkel, nyugodtan és magabiztosan dolgozott, mintha azok a távolba tűnt évek folytatódnának, amikor még nem volt se kolhoz, se háború.

Partizánok jöttek hozzá, azt mondták: szedelőzködj, Szpiridon, harcolni kell, nem szántani. „Valakinek szántani is kell” – felelte Szpiridon. És nem hagyta ott a földet. Partizánnak erőszakkal hajtották el az embereket, magyarázta most, de nem úgy volt ám, hogy se fiatal, se öreg nem nyelhetett le egy falás kenyeret se, hanem pofa be, és máris gyerünk hason csúszva a német ellen; nem, most moszkvai instruktorokat dobtak le ejtőernyővel, azok meg fenyegetésekkel kergették el a parasztokat otthonról, vagy úgy intézték, hogy ne maradjon más választása.

A partizánok eltettek láb alól egy német motorbiciklistát, de nem a falun kívül, hanem a közepén. Pedig ismerték a német szabályokat. A németek azonnal ott is termettek, kikergettek mindenkit a házakból, és porig égették az egész falut.

S megint nem volt egy cseppnyi kétsége se Szpiridonnak afelől, hogy ideje leszámolni a németekkel. Marfát és a gyerekeket elvitte az anyósához, ő pedig elment az erdőbe azokhoz a partizánokhoz. Adtak neki géppisztolyt, gránátokat, és ő lelkiismeretesen, ügyesen – ahogy a gyárban vagy a földjén dolgozott – lődözte a vasúti pálya mentén a német járőröket, fogatokat zsákmányolt, segített hidakat felrobbantani, ünnepnapokon meg eljárt a családjához. Úgy esett, hogy akármi történt is, együtt maradt a család.

De visszatért a front. Biztosra vették, hogy Szpiridon partizánérmet kap, mihelyt megjönnek a mieink. És közhírré tették, hogy most majd beveszik

őket a Vörös Hadseregbe, vége az erdei életnek.

Abból a faluból pedig, ahol Marfa lakott most, a németek útnak indították az egész lakosságot; egy odavalósi fiú szaladt hozzájuk, az mesélte.

Amikor Szpiridon meghallotta ezt, nem várta be a *mieinket*, sőt egyetlen pillanatig se várt, senkinek nem szólt: otthagyta a géppisztolyát meg a *két tárat*, és elvágtatott a családjáért. Elvegyült a tömegben, mint egy civil, és ugyanazon a szekéren, ugyanazzal a lóval, ugyanúgy meggyőződve új elhatározása igazáról, a zsúfolt országúton elszekerezett Pocseptől Szluckig.

Nyerzsin ennél a pontnál a fejéhez kapott:

– Ajaj! Ez meg miféle csoda, Szpiridon Danyilics? Hogy férjen a fejembe? Hiszen a befagyott tengeren vonultál Kronstadt ellen, részt vettél a szovjethatalom megteremtésében, az embereket behajtottad a kolhozba…

– Te talán nem vettél részt benne?

Nyerzsin zavarba jött. Az volt a köztudatban, hogy a szovjethatalmat az apák teremtették meg, és akkor, tizenhét-tizennyolcban ez igencsak ünnepélyesen és megtisztultan zajlott le.

Szpiridon ajkán észrevehetőbbé vált a mosoly.

– Vagy tán észre se vetted, hogy mit csinálsz? – kérdezte.

– Nem vettem észre – suttogta Nyerzsin, miközben emlékezetében felidézte a fronton töltött három évet.

– Előfordul ilyesmi… Rozsot vetünk, azt' laboda kel ki belőle…

De folytatni kellett a szociológiai kísérletet! S Nyerzsin csak ennyit kérdezett:

– Mi volt azután, Danyilics?

Mi volt azután! Természetesen megtehette volna, hogy megint eltűnik az erdőben, ahogy egyszer már megtette, de banditákkal futott össze, és ez a találkozás csúnyán ütött ki: alig tudta tőlük megmenteni a lányát. Ment hát tovább az áradattal. Azután jutott csak eszébe, hogy a mieink nem fognak hinni neki, fejére olvassák, hogy nem állt azonnal partizánnak, azután pedig megszökött tőlük; egy szó, mint száz, meg sem állt egészen Szluckig. Ott vonatra tették őket, és élelmiszerjegyeket adtak nekik egészen a Rajna-vidékig. Először az a hír kapott szárnyra, hogy a gyerekeket nem viszik, és Szpiridon már azt leste, hogy tudna visszafordulni. De mindenki mehetett, úgyhogy otthagyta prédául a szekeret és a lovat, s vonatra ültek. Mainz közelébe érve őt a két fiúval egy gyárba osztották be, a feleségét a kislánnyal pedig *bauerokhoz* küldték cselédnek.

Abban a gyárban a német művezető egyszer pofon ütötte Szpiridon kisebbik fiát. Szpiridon nem habozott, felkapott egy baltát, és a művezető felé lendítette. A német Reich törvényei szerint már ezért a mozdulatért is agyon kellett volna lőni Szpiridont. De a művezető lehiggadt, odament a lázadóhoz, és azt mondta neki (ahogy most Szpiridon előadta):

– Én is *fáter* vagyok. Én *ferstée* téged.

És nem jelentette fel! Szpiridon később megtudta, hogy a művezető aznap reggel kapta meg az értesítést, hogy a fia elesett Oroszországban.

A harcedzett Szpiridon most, amikor felidézte ezt a rajnai művezetőt, nem szégyellte magát, s a ruhaujjával törölte le a könnyeit.

– Azóta nem haragszom a németekre. Ez a fáter jóvátette azt, hogy fölgyújtották a házamat, meg minden gonoszságot. Hisz ember módra viselkedett! Hát ilyen volt a német…

De ez ama ritka, nagyon ritka kivételek közé tartozott, amikor a makacs, vörös hajú parasztnak megingott az igazába vetett hite, megrendült a lelke. Az ezt követő nehéz évek kegyetlen fordulatai és buktatói közben semmilyen meggondolás nem ingatta meg Szpiridont a döntések perceiben. Így cáfolt rá a maga mindennapi gyakorlatával Montaigne és Charron leghíresebb tételeire.

Annak ellenére, hogy Szpiridon Jegorov elképesztő tudatlanságot és értetlenséget mutatott az emberi szellem és társadalom magasrendű alkotásaival szemben, a tetteit és döntéseit rendületlen józanság jellemezte. S jóllehet soha nem tanult se földrajzot, se a német nyelvet, amikor rosszra fordult a sora az elzászi lövészárokásásnál (még az amerikaiak is megszórták őket a repülőgépeikről), megszökött a nagyobbik fiával, és senkit se kérdezve, a német feliratokat nem értve, napközben elbújva, éjszakánként, úttalan utakon, toronyiránt, ahogy a varjú repül, háztól házig lopózva tett meg kilencszáz kilométert az ismeretlen országban, amíg eljutott addig a Mainz melletti bauerig, akinél a felesége dolgozott. Ott várták be a kertben ásott bunkerban az amerikaiakat.

Szpiridont nem gyötörték afféle örök kérdések, mint az érzéki észlelés igaz voltának kritériumai meg a megismerés adekvát jellege. Biztos volt benne, hogy amit lát, hall, szagol és felfog, az úgy igaz.

Ugyanígy az erényekre vonatkozó tanítások is handabandázás nélkül, szép sorban illeszkedtek egymáshoz. Senkit nem rágalmazott meg. Sohase tanúskodott hamisan. Feleslegesen nem káromkodott. Ölni csak a háborúban ölt. Csak a jegyeséért verekedett. Képtelen lett volna egyetlen

rongyot, egyetlen morzsát is ellopni egy másik embertől, de nyugodt meggyőződéssel rabolta meg az államot, valahányszor alkalma adódott rá. Az meg, hogy a házassága előtt „szorgosan kóstolgatta a fehérnépet" – istenem, hiszen példaképünk, Alekszandr Puskin is bevallotta, hogy a „ne kívánd a te felebarátod feleségét" parancsolatát különösen nehezére esik megtartani.

Most, ötvenévesen, majdnem vakon, börtönbe zárva és nyilvánvalóan arra ítélve, hogy itt a börtönben haljon is meg, cseppnyi hajlandóságot se mutatott a jámbor életre, se a csüggedésre, se a bűnbánatra, még kevésbé a megjavulásra (ahogy ez a lágerek elnevezésében kifejezésre jut), ezzel szemben mindennap hajnaltól hajnalig szorgalmasan seperte az udvart, s ezzel védte az életét az őrparancsnokkal és az elhárítótisztekkel szemben.

Akármilyen a hatóság, a hatósággal szemben mindig bizalmatlan volt Szpiridon.

Egyvalamit szeretett Szpiridon: a földet. Egyetlen kincse volt Szpiridonnak: a családja.

A „haza", „vallás" vagy „szocializmus" fogalma, melyet a mindennapi beszédben nem használnak, mintha teljesen ismeretlen lett volna Szpiridon előtt: a füle mintha bezárult volna hallatukra, a nyelve nem fordult rá, hogy kiejtse őket.

Az ő hazája a családja volt. Az ő vallása a családja.

És a szocializmus is a családja volt.

Az ésszerű-jó-örök valamennyi hirdetőjét, az írókat és szónokokat, akik Szpiridont istenhordozónak nevezték (bár ő nem tudott róla), a papokat, szociáldemokratákat, önkéntes agitátorokat és hivatásos propagandistákat, a fehér földesurakat és a vörös elnököket, akikkel élete során dolga akadt, némán, de szívből elküldte melegebb tájakra:

– Menjenek a jó…!

68. Szpiridon kritériuma

Fejük felett döngtek és nyikorogtak a falépcső fokai a lépésektől és a csosszanásoktól. Néha por és szemétmorzsa hullott fentről, de se Szpiridon, se Nyerzsin nemigen vette észre.

A takarítatlan padlón ültek rég elhordott, piszkos, megkérgesedett fenekű, kék kezeslábasukban, kezüket a térdük köré kulcsolva. Nem esett valami kényelmes ülés így, támaszkodás nélkül, ezért egy kicsit hátradöntötték a törzsüket, ettől vállvuk és hátuk a lépcső alját takaró ferde deszkákhoz ért. Szemük egyenesen előrenézett, de megakadt a mosdó vedlett oldalfalán.

Nyerzsin, mint mindig, ha valamit át kellett gondolnia, fel kellett dolgoznia magában, sokat dohányzott, s a szétnyomott csikkeket egymás mellé rakosgatta a félig elkorhadt szegélyléc mellett, a fehérre meszelt, de már elpiszkolódott fal háromszögének tövében. Szpiridon viszont, bár éppúgy megkapta a maga Belomorkanal-porcióját, mint mindenki – a doboz fedele ismételten eszébe juttatta nyomorúságos robotolását azon a nyomorúságos vidéken, ahol kis híján odaveszett –, szigorúan tartotta magát a német doktorok tilalmához, akik harminc százalékban visszaadták a fél szemének látását, visszaadták neki a világot.

A német orvosok iránt Szpiridon hálát és tiszteletet érzett. Amikor már reménytelenül vak volt, egy óriási tűt nyomtak a gerincébe, azután sokáig rajta tartották a kötést mindenféle kenőccsel kenegetett szemén, és amikor levették a félig besötétített szobában, és ráparancsoltak, hogy „nézz!”, egyszerre remegni kezdett előtte a világ! A ragyogó napnak tetsző homályos lámpa fényében az egyik szemével ki tudta venni megmentője fejének sötét körvonalait, és elkapta a kezét, hogy megcsókolja.

Nyerzsin maga elé képzelte a Rajna-vidéki szemorvos mindig feszült, de ebben a pillanatban megenyhülő arcát. A doktor nézte ezt a keleti sztyeppekről jött; a kötéstől megszabadított rőt fejű vadembert, akinek kitörő hálája arról tanúskodott, hogy ez a vadember talán jobb sorsot érdemelt volna, és nem az ő hibája, hogy ilyen maradt.

Pedig amit később tett, az a németek szemében a primitivitásnál is rosszabb volt.

A háború után Szpiridon családostul a hontalanok amerikai táborában lakott. Ott találkozott egy földijével, egy köpönyegforgató semmi emberrel, akit a kolhozok szervezésekor kifejtett tevékenysége miatt „rossz komának" hívtak. Ezzel az emberrel együtt jöttek Szluckig, de Németországban elválasztották őket. Most meg kellett locsolni a szerencsés találkozást, és mert nem volt más, a földi egy üveg alkoholt hozott. Ezt a fajtát még nem próbálták, a német nyelvű feliratot nem olvasták el, viszont ingyen jutottak hozzá. És mert a körültekintő, bizalmatlan, ezernyi veszélyt kikerülő Szpiridon sem volt ment az orosz „lesz, ami lesz" szokásától: jól van, nyisd ki, koma! Megivott belőle egy pohárral, a többit a koma hajtotta fel. Még jó, hogy nem voltak ott a fiai, mert akkor nekik is adtak volna egy-egy kupicányit. Szpiridon déltájban tért magához, és megrémült, hogy milyen korán besötétedett a szobában, kihajolt az ablakon, de ott se látott több fényt, és sokáig nem értette, hogy lehet az, hogy a szemközti amerikai törzs előtt posztoló őrnek nincs felsőteste, csak lába. El akarta titkolni a bajt Marfa elől, de estére teljesen megvakult a szeme alsó fele is.

A „rossz koma" pedig meghalt.

Az első műtét után azt mondták a szemorvosok: egy évig éljen szép csendesen, akkor még egy műtétet végeznek, és a bal szemével jól fog látni, a jobbal pedig félig. Biztosra ígérték, ki kellett volna várni, de…

– Persze hazudtak a mieink, a rohadt dögök a csillagot is lehazudták az égről. Hogy nincsenek többé kolhozok, meg hogy minden meg van bocsátva, és várnak a testvéreitek, és zúgnak a harangok, hogy az ember az amerikai bakancsot is odahagyva, akár mezítláb is futott volna hazáig.

Nem! Ez nem fért Nyerzsin fejébe.

– Danyilics! – állította meg határozottan, mintha még nem lenne késő meggondolni. – Hát nem te említetted a… labodát? Miféle ördög zavarta meg a fejedet? Tényleg elhitted?

Szpiridon szeme környéke – az arca, a halántéka, a szeme alatti táskák – telis-tele lettek ránccal, ahogy elmosolyodott.

– Én-e? Én, Gleba, pontosan tudtam, hogy hazudnak. Én már megszoktam az amerikaiaknál, a magam jószántából ugyan nem jöttem volna ide.

– Mert mivel csalták haza az embereket? Azzal, hogy várja a családjuk. De veled ott volt a családod, hát mi csábított a Szovjetunióba?

Szpiridon sóhajtott:

– Marfa Usztyinovnának mindjárt megmondtam: jányom, most csobogó forrásokat ígérnek, aztán ki tudja, hátha csak pocsolyából kortyolhatunk? Ő pedig megsimította a fejem: fiam, fiam, előbb legyen rendben a szemed, aztán majd meglátjuk. Várjuk meg a második műtétet. Hanem a három gyerek! Ők nem bírták türelemmel. Elszakadt a cérna: tata! mamuska! menjünk haza! a hazánkba! Minálunk Oroszországban tán nincsenek szemorvosok? Hát ki gyógyította úgy meg azt a sok sebesültet, hogy meg tudtuk verni a németeket? A mi doktoraink még jobbak is! És hogy ők orosz iskolába akarnak járni; a legidősebbnek már csak két osztály volt hátra. Vera jányom kisírta a két szemét: azt akarjátok, hogy némethez menjek férjhez? Tele volt a Rajna mindkét partja oroszokkal, de ő azt hitte, éppen idehaza várja az igazi… Hej, gyerekek, gyerekek, vakarom a fejem, doktorok vannak nálunk, Oroszországban is, de apátok nyakán már egyszer megcsomózták a kötelet, hová rohantok? De úgy látszik, mindenki csak a maga kárán tanul.

Így aztán nem Szpiridon volt az első, akit a gyerekei vittek pusztulásba.

Rövid, kemény, őszes-vörös bajusza beleremegett az emlékezésbe: – A röpcéduláiknak egy percig se hittem, tudtam, hogy a börtönt nem kerülhetem el. De azt gondoltam, az egész bűnt énrám hárítják, a gyerekeimet miért bántanák? Engem leültetnek, a gyerekek meg élhetnek békében. De ezek a rohadtak a maguk módján ítélkeztek: elkaptak engem is meg őket is.

Már a határállomáson elválasztották a nőket a férfiaktól, s onnan külön szerelvény szállította őket tovább. A Jegorov család az egész háború alatt együtt tudott maradni, most meg szétesett. Senki nem kérdezte, brjanszkiak-e vagy szaratoviak. A feleségét meg a lányát minden bírósági eljárás nélkül száműzték a Permi területre, a lánya most is ott dolgozik egy erdőgazdaságban, motoros fűrésszel. Szpiridont meg a fiait pedig szögesdrót mögé dugták, és elítélték hazaárulásért: a fiúkra éppúgy tíz évet sóztak, mint az apjukra. Szpiridon a kisebbik fiával a szolikamszki lágerbe került; ott legalább vigyázni tudott rá még két évig. A nagyobbik fiát azonban Kolimára hajították.

Ilyen volt az *otthon*. Ilyen lett a lánya vőlegénye meg a fiai iskolája.

A vizsgálat izgalmai, azután meg a lágerbeli éhezés miatt (a fél fejadagját mindig odaadta a fiának) nemhogy kitisztult volna Szpiridon látása, de még az addig jobban látó bal szeme is elsötétült. Abban a farkasveremben, az erdőmélyi altáborban azt kérni az orvosoktól, hogy adják vissza a szeme

világát, majdnem olyasmit jelentett, mintha azért imádkoznék, hogy élve a mennybe kerülhessen. Nemhogy kezelték volna, de még csak fel sem merült, hogy Moszkvában esetleg meg tudnák gyógyítani.

Nyerzsin fejét két tenyere közé fogva tűnődött a barátja rejtélyén. Nem fentről le és nem lentről fel nézett erre a sorsüldözött parasztra, hanem mint egyenrangú bajtársára, váll a váll mellett, a szemük egy vonalban. Már régen minden beszélgetésük – s minél jobban telt az idő, annál inkább – egyetlen kérdés irányába terelte. Szpiridon egész élete ezt a kérdést sugallta. S Nyerzsin úgy érezte, épp ma jött el az ideje, hogy ezt a kérdést feltegye neki.

Szpiridon bonyolult élete, szüntelen ingajárata az egyik harcoló fél táborából a másikéba nem több-e, mint egyszerű önvédelem? Nem vág-e egybe valahogy azzal a tolsztoji igazsággal, hogy a világon nincsenek se igazak, se bűnösök? Hogy a világtörténelem csomóit nem lehet egy-egy erőteljes kardcsapással megoldani? Vajon a rőt hajú parasztnak ezekben a majdnem ösztönös cselekedeteiben nem a filozófiai szkepticizmus világrendszere nyilvánul-e meg?

A Nyerzsin által folytatott szociológiai kísérlet éppen ma és éppen itt, a lépcső alatt váratlan és ragyogó sikerrel kecsegtetett!

– Esz a fene, Gleba – mondta eközben Szpiridon, és kérges, bőrkeményedésekkel teli tenyerével erőteljesen megdörgölte borostás arcát, mintha le akarná dörzsölni róla a bőrt. – Négy hónapja nem kaptam hazulról levelet.

– De hiszen azt mondtad, a levél a Kígyónál van.

Szpiridon szemrehányóan nézett rá (a szeme világa kialudt, de soha nem látszott üvegesnek, mint a születésüktől fogva vakoké, ezért érteni lehetett a kifejezését).

– Négy hónapig? Mi lehet abban a levélben?

– Ha megkapod holnap, hozd el hozzám, felolvasom.

– Egyenest tehozzád viszem.

– Hátha a postán veszett el? Vagy a *komák* ülnek rajta? Ne izgulj, Danyilics, nem érdemes.

– Mi az, hogy nem érdemes, mikor sajog a szívem? Verát féltem. Huszonegy éves a jány, apa nélkül, fivérek nélkül, még az anyja sincs mellette.

Ennek a Vera Jegorovának a fényképét már látta Nyerzsin: tavaly tavasszal készült róla. Termetes, telt idomú lány, nagy szeme csupa

bizalom. Az apja végighurcolta az egész világháborún és megőrizte. Kézigránáttal védte meg a minszki erdőkben a gonosz emberektől, akik tizenöt éves korában meg akarták erőszakolni. De mit tehetne érte most, a börtönből?

Nyerzsin maga elé képzelte az áthatolhatatlan permi erdőt, a motoros fűrész géppuska-kelepelését, a szálfákat vonszoló traktorok utálatos bőgését, a teherautókat, amint a hátsó kerekük beleragad az ingoványba, hűtőjük pedig az égnek mered – mintha imádkoznának –, a sötét arcú, mérges traktorosokat, akik már meg sem tudják különböztetni a káromkodást a becsületes beszédtől, s köztük a pufajkás, nadrágos fiatal lányt az ingerlően kidomborodó idomaival. Együtt alszik velük a tábortűz mellett, és aki elmegy mellette, nem mulasztja el, hogy megtapogassa. Nemhiába sajog Szpiridon szíve.

De a vigasztalás szánalmasan haszontalanul hangoznék. Jobb, ha eltereli a gondolatait, s megbizonyosodik arról, amit benne keresett tudós barátainak ellensúlyozására. Hátha meghallhatja most és itt a szkepticizmus csiszolatlan, népi megindoklását, és talán ő is erőt meríthet belőle?

Kezét Szpiridon vállára tette, de a hátát továbbra is a lépcső ferde takaródeszkáinak támasztotta, s nehézkesen, messziről kezdve próbálta megfogalmazni a kérdését:

– Már régen meg akarom tőled kérdezni, Szpiridon Danyilics, csak ne érts félre. Hallgatom, hallgatom a hányódásaid történetét. Kanyargós életed volt, de gondolom, nemcsak neked, hanem sokaknak… sokaknak. Egész idő alatt ide-oda csapódtál, kerested, ami nincs, és nem ok nélkül, igaz? Mit gondolsz, milyen… – majdnem azt mondta: milyen „kritériummal” – milyen mércével kell mérnünk az életet? Például vannak emberek a földön, akik szándékosan rosszat akarnak? Azt gondolják: teszek valami rosszat az emberekkel? megszorongatom őket, hogy ne tudjanak élni? Ez nem valószínű, ugye? Azt mondod: rozsot vetettek, laboda kelt ki belőle. De tényleg rozsot vetettek, vagy csak rozsnak hitték? Hátha az emberek mind jót akarnak, azt hiszik, hogy jót akarnak, de senki se vétlen, senki se hibátlan, némelyik meg egészen megátalkodott, ezért okoznak annyi bajt egymásnak. Meggyőzik magukat róla, hogy jót tesznek, de a valóságban rosszul sül el.

Valószínűleg nem eléggé világosan fejezte ki magát. Szpiridon komoran, ferdén nézett rá, talán csapdát sejtett.

– Ha te most, mondjuk, nyilvánvalóan hibázol, és én ki akarlak javítani, és ezt meg is mondom neked, de nem hallgatsz rám, sőt befogod a számat, börtönbe csuksz, akkor mit csináljak? Verjelek fejbe? Még jó, ha igazam van, de ha csak azt hiszem, ha csak elhitettem magammal, hogy nekem van igazam? Hiszen ha leütlek téged, és a helyedre ülök, aztán „gyerünk! gyerünk!”, de ha nem húz a kocsi, akkor én is hullahegyeket emeljek? Egyszóval ha nem lehetek biztos abban, hogy mindig igazad van, akkor beavatkozhatok-e vagy nem? Minden háborúban azt hisszük, hogy nekünk van igazunk, és amazok odaát is azt hiszik, hogy nekik van igazuk. El lehet-e dönteni a földön, hogy kinek van igaza? ki a bűnös? Ki tudja ezt megmondani?

– Megmondom én neked! – válaszolt készségesen a felderülő Szpiridon. Olyan készségesen, mintha azt kérdezték volna tőle, ki lesz holnap az ügyeletes. – Megmondom neked: a vérebnek igaza van, az emberevőnek nincs igaza!

– Hogyan? Hogy mondod? – Nyerzsinnek elállt a szava a megoldás egyszerűségétől és erejétől.

– Csak így – és Szpiridon könyörtelen bizonyossággal, egészen Nyerzsin felé fordulva megismételte: – *A vérebnek igaza van, az emberevőnek nincs igaza.*

Előrehajolt, s forró leheletét Nyerzsin arcába fújta a bajusza alól.

– Ha most azt mondanák nekem, Gleba: jön a repülőgép az atombombával a hasa alatt… és itt fog agyonütni, a lépcső alatt, meg a családodat is meg még egymillió embert, de velük együtt Bajuszos Apánkat is minden hivatalával egyetemben, hogy ne legyenek többé, hogy ne szenvedjenek a népek a lágerekben, a kolhozokban, az erdőirtásokon… – Szpiridon megfeszítette magát, mintha izmos vállával a máris rájuk dőlő lépcsőt s vele együtt a tetőt és egész Moszkvát akarná megtámasztani –, hidd el nekem, Gleba, nem bírom tovább! nem maradt bennem kitartás! azt mondanám – és fejét felemelte a repülőgép felé –: gyerünk, dobd le! végezz velük!

Szpiridon arcát eltorzította a kimerültség és a kín. Vaksi szemének kivörösödött alsó szemhéján lassan végiggördült egy könnycsepp.

69. Leeresztett sisakrostéllyal

A vasárnap estétől ügyeletet tartó fiatal, karcsú hadnagy, aki orra alatt két kis négyzet alakú bajuszkát viselt, takarodó után személyesen járta végig a különleges börtön alsó és felső folyosóját, s bekergette a szobákba aludni a rabokat. (Vasárnap nemigen volt kedvük lefeküdni.) Másodszor is körbejárt volna, de nem bírt elszakadni a fiatal, kemény húsú felcsernőtől. A felcsernőnek férje van Moszkvában, de az nem jöhet be hozzá a tiltott zónába, amikor ügyeletben van, s a hadnagy nagyon számított rá, hogy ma éjszaka elér valamit. Ő azonban nevetve hárította el a rohamait, és egyre csak azt hajtogatta:

– Ejnye, ne rosszalkodjék!

Ezért másodjára a helyetteséül beosztott törzsőrmestert küldte el maga helyett, hogy zavarja szét a rabokat. A törzsőrmester sejtette, hogy a hadnagy reggelig nem kerül elő az egészségügyi szobából, tehát nem fogja ellenőrizni, s nem nagyon igyekezett az embereket ágyba küldeni, mert ennyi év alatt ő is megunta a terelőkutya szerepét, és mert úgy fogta fel, hogy ezek itt felnőtt emberek, akiknek holnap dolgozni kell, nem fognak elfeledkezni az alvásról.

A szakbörtön folyosóján és lépcsőjén tilos volt eloltani a villanyt, mert az elősegítheti a szökést vagy a lázadást.

Így egyik alkalommal se kergette el senki Rubint és Szologgyint, akik a főfolyosón támasztották a falat. Egy óra felé járt, de még eszükbe se jutott aludni.

Az az elszánt, kilátástalan vita folyt kőztük, amellyel – ha nem verekedéssel – gyakran végződnek a hagyományos orosz mulatságok.

De ez ráadásul olyan különlegesen elkeseredett börtönbeli vita volt, amilyen elképzelhetetlen a szabad életben, ahol a hatalom egységes véleménye uralkodik.

A papíron folyó párviadalból nem lett semmi. Ez alatt az egy óra vagy valamivel több alatt Rubin és Szologgyin a mit sem vétő dialektikának két másik törvényét is sorra vette, de vitájuk egyetlen göröngyön se akadt fenn, egyetlen mentő kiszögellésen se lassított, hanem újra meg újra a mellüknek ütközött, s gurult, gurult megállíthatatlanul a vulkán kráterébe.

– Ha tehát nincs *ellentét*, akkor nincs *egység* se?!

– Na és?
– Mit na és? Megijedtek a saját árnyékotoktól! Igaz vagy nem?
– Persze hogy igaz.
Szologgyin felragyogott. Az észlelt gyenge pont feletti lelkesedésében előrehajolt, arca megfeszült:
– Tehát amiben nincsenek ellentétek, az nem létezik? Akkor miért ígértétek be az osztály nélküli társadalmat?
– Az „osztály” csak egy elnevezés!
– Ezzel engem nem fizetsz ki! Tudtátok, hogy a társadalom nem létezik ellentétek nélkül, és mégis pimaszul beígértétek? Ti…
Mind a ketten ötéves gyerekek voltak tizenhétben, de úgy érezték, az egész emberi történelemért felelősséggel tartoznak.
– …Mindent elkövettetek, hogy megszüntessétek az elnyomást, aztán még rosszabb, még gonoszabb elnyomókat ültettetek a nyakunkba! Ezért kellett megölni azt a sok millió embert?
– Téged teljesen elvakít a düh! – kiáltott fel Rubin, akiről lehámlott minden óvatosság, és elfeledkezett arról, hogy kímélje ellenfelét, aki meg akarja fojtani. (A hangos érvelés egyébként őt mint a hatalom hívét nem fenyegette.) – Te az osztály nélküli társadalomba is úgy vonulsz be, hogy fel se ismered a gyűlölettől!
– És most? Már most osztály nélküli? Legalább egyszer fejezd be, amit elkezdtél! Legalább egyszer ne bújj ki alóla! Van vagy nincs új osztály, uralkodó osztály?
Ó, milyen nehezen tudott Rubin éppen erre a kérdésre válaszolni! Mert ő maga is látta ezt az osztályt. Mert ha ez az új osztály gyökeret verne, akkor a forradalom elveszítené minden és egyetlen értelmét.
– Talán társadalmilag körül van határolva? – kérdezte Rubin. – Ki lehet mutatni pontosan, ki uralkodik, ki van alávetve?
– Ki lehet! – kiáltotta ugyancsak teli torokból Szologgyin. – Foma, Anton és Siskin-Miskin uralkodik, mi pedig…
– De örökre adottak-e a korlátok? Az ingatlan öröklődik talán? Minden a szolgálat függvénye! Ma fenn, holnap lenn, nem így van?
– Annál rosszabb! Ha bárkit le lehet taszítani, hogy védje meg magát? „Mit parancsol holnap az úr?” Az arisztokrata pimaszkodhatott a hatalommal, ahogy akart, a születését nem lehetett tőle elvenni!
– A te imádott arisztokratáid! Itt van Sziromaha!
(Ő volt a saraskában a spiclikirály.)

– Vagy a kereskedők! Azokat a piac rákényszerítette a gondolkodásra, a gyors alkalmazkodásra! De titeket semmi! Gondolj bele, mi következik ebből! Fogalmuk sincs a becsületről, semmilyen neveltetésük, műveltségük, semmi fantáziájuk, a szabadságot gyűlölik, csak a saját aljasságuk tarthatja fenn őket…

– Legalább annyi esze kell hogy legyen az embernek, hogy felfogja: ez a csoport hivatali, átmeneti, hogy az állam elhalásával…

– Hogy elhal?! – üvöltött fel Szologgyin. – Magától? Esze ágában sincs! Önként? Addig nem távozik, amíg nyakon nem vágják! A ti államotokat korántsem a vastag erszényű környezet miatt hozták létre! Hanem hogy a kegyetlenség tartsa össze azt, ami természetellenes! És ha egyedül maradnátok a földön, akkor is egyre tovább erősítenétek az államotokat!

Szologgyin háta mögött sokéves elnyomottság, sokéves rejtőzködés sötétlett. Így valósággal kéjelgett benne, hogy nyíltan vagdoshatja hozzá nézeteit a szomszédjához, aki ráadásul meggyőződéses bolsevik, tehát mindenért felelőssé tehető.

Rubin viszont, kezdve a katonai kémelhárítás első zárkájával, majd az ezt követő zárkák hosszú sorában rettenthetetlenül idézte fejére a többiek veszett dühét azzal a gőgös kijelentésével, hogy ő marxista, és a börtönben sem tagadja meg nézeteit. Megszokta a farkaskutya szerepét a farkasok csordájában, megszokta, hogy egyedül védekezzék negyvennel vagy ötvennel szemben. Szája kicserepesedett e meddő konfliktusoktól, de kötelessége volt, igen, kötelessége volt, hogy megmagyarázza a vakoknak vakságukat, kötelessége volt, hogy harcoljon a zárkabeli ellenfelekkel – az ő érdekükben, mert a többség nem ellenség, hanem egyszerű szovjet ember, a Haladásnak és a büntetési rendszer pontatlanságainak áldozatai. Tudatukat megzavarta a személyes sérelem, de ha holnap kitörne a háború Amerikával, és fegyvert adnának ezeknek az embereknek, szinte egytől egyig elfeledkeznének összetört életükről, megbocsátanák szenvedéseiket, nem törődnének felbomlott családjuk fájdalmával, s önfeláldozóan rohannának megvédeni a szocializmust, úgy, ahogy Rubin is tenné. S nyilván így tenne a nehéz helyzetben Szologgyin is. Nem lehet másképp! Különben áruló kutyák volnának!

Az éles köveken, sziklákról sziklákra ugrálva, idáig bukdácsolt a vitájuk.

– Akkor mi a különbség? mi a különbség?! Az a volt sittes, aki tíz évet húzott le semmiért, és a börtönőrei ellen fordítja a fegyvert, hazaáruló! Az a

német pedig, akit megdolgoztál és átküldtél a front vonalán, az a német, aki elárulta a hazáját és az esküjét, haladó?

– Hogy hasonlíthatod össze a kettőt? – képedt el Rubin. – Hiszen az én németem objektíve a szocializmus *pártján* van, a te rabod pedig a szocializmus *ellen*! Össze lehet hasonlítani ezt a kettőt?

Ha szemünk anyaga megolvadhat az általa kifejezett érzelmek hevétől, Szologgyin szeme kék vizű patakként folyt volna ki, olyan szenvedéllyel rontott neki Rubinnak:

– Lehet is veletek beszélgetni! Harminc éve éltet benneteket az a jelszó, hogy „a cél szentesíti az eszközt”, de ha kereken rákérdez az ember, bevalljátok-e? Biztos vagyok benne, hogy nem! Letagadjátok!

– Dehogy, miért? – mondta Rubin hirtelen lehűlve. – Én a magam számára nem fogadom el, de ha társadalmi értelemben vesszük… Az egész emberi történelem során a mi célunk az első, amely olyan magasztos, hogy elmondhatjuk: igen, szentesíti az eszközt, amelyet elérése érdekében alkalmaznak.

– Ó, még ez is? – Szologgyin észrevette a sebezhető pontot, és villámgyors találatot vitt be tőrével: – Hát jegyezd meg: minél magasztosabb a cél, annál magasztosabbnak kell lennie az eszköznek! Az álnok eszközök magát a célt is semmivé silányítják!

– Miféle álnok eszközök? Kik részéről álnokok? Talán tagadod a forradalmi eszközök jogosságát?

– Miért, tinálatok forradalom folyik? Dehogy! Csupa gaztett! Csupa véres gyilkosság! Ki vállalkoznék rá, hogy összeírja csak a meggyilkoltak, az agyonlőttek névsorát? Elszörnyedne a világ!

Ahogy az éjszakai gyors megállás nélkül száguld el a feltételes megállók, lámpák, névtelen mezők és fényektől villódzó városok mellett, úgy száguldott át vitájuk az emlékezet sötét és világos mezőin, s mindaz, ami egy pillanatra felvillant, bizonytalan fényt vagy kivehetetlen morajt vitt egymásba akaszkodó gondolataik feltartóztathatatlan robajába.

– Ahhoz, hogy véleményt mondj az országról-mérgelődött Rubin –, legalább egy kicsit ismerned kellene! De te tizenkét éve savanyodsz a lágerekben! Azelőtt meg mit láttál? A Patriarsie Prudit? Vagy vasárnaponként kirándultál Kolomenszkojéba?

– Az országról? Te merészelsz véleményt mondani az országról? kiáltotta Szologgyin, de oly fojtottan, mintha a nyakát szorongatnák. Szégyelld magad! Hány ember járta meg a Butirkit? Emlékezz vissza: Gromov,

Ivantyev, Jasin, Blohin, és mind csupa józan dolgot mondott neked, a *saját életükből* vettek mindent, de te odafigyeltél rájuk? És itt? Vartapetov, aztán ez a, hogy is hívják…

– Kicsoda? Miért figyeljek rájuk? Csupa elvakult ember! Vonítanak, mint a csapdába szorult vadállat! A saját életük kudarcát úgy fogják fel, mint a szocializmus csődjét. Az ő obszervatóriumuk a kübli, a levegőjük a kübli bűze, nem szempontjaik vannak, hanem szemölcseik!

– Akkor hát kik azok? kik azok, akiket hajlandó vagy meghallgatni?

– Az ifjúságot! Az ifjúság velünk van! És ők a jövő!

– Az if-jú-ság? Ezt ti találtátok ki magatoknak! Köp a ti… eszményeitekre!

– Hogy mersz ítéletet formálni az ifjúságról? Én velük együtt harcoltam a fronton, velük mentem felderítésre, te meg legfeljebb valami szakadt emigránstól hallottál róluk valamelyik fogolyelosztóban! Hogy lehetne meg az ifjúság ideálok nélkül, amikor tízmilliós Komszomolunk van?

– Kom-szo-mo-lo-tok? Te gyengeelméjű! A ti Komszomolotok nem egyéb, mint a tagkönyvek keménypapír fedele.

– Ne merészeld! Én régi komszomolista vagyok! A Komszomol volt a zászlónk! a lelkiismeretünk! a romantikánk, az önzetlenségünk, ez volt a Komszomol!

– Volt! Volt-nincs!

– De hát kinek beszélek? Hiszen ugyanazokban az években te is komszomolista voltál!

– Épp elég nagy árat fizettem érte! Ezért bűnhődöm! A sátáni indíttatás! Aki csak hozzáér!… Margit! az elvesztett becsület! a testvérhalál! a gyermek halála! őrület! halál!

– Nem, várj! nem Margit! Az nem lehet, hogy semmit sem őriztél meg lelkedben azokból a komszomolista időkből!

– Nocsak, már a lelket is említitek! Hogy megváltozott a szóhasználatotok húsz év alatt! Már van „lelkiismeret” is, „lélek” is, „meggyalázott szentségek” is!… Mi lett volna, ha, mondjuk, huszonhétben ejted ki ezeket a szócskákat a szent Komszomolban? Mi?… Oroszország egész ifjúságát szétzüllesztettétek…

– Ha terólad ítél az ember, csakugyan.

– Aztán következtek a németek, a lengyelek…

És így folytatták, egyre messzebb kalandozva, felhagyva érveik csoportosításával, elveszítve az egymást követő gondolatok kapcsolatát,

egyáltalán nem látva, nem érzékelve a folyosót, ahol már csak két szoborrá dermedt sakkozó maradt, meg az örökös dohányzástól kínosan köhögő öreg kovács, és ahol oly jól látszott izgatott gesztikulálásuk, lángoló arcuk és éles szögben egymásnak meredő szakálluk – az egyiké sűrű, szénfekete, a másiké ápolt, szőke.

– Gleb!

– Gleb! – kiáltották szinte egyszerre, amikor meglátták, hogy a vécé felőli lépcsőn megjelenik Szpiridon és Nyerzsin.

Glebet hívták, s mind a kettő türelmetlenül várta, hogy majd az ő oldalára áll. De ő már magától is megindult feléjük, a kiáltozásuktól és gesztikulálásuktól nyugtalanul. Még a hülye is kitalálhatta, ha nem hall egy szót se, hogy itt a nagypolitikáról folyik a szó.

Nyerzsin odasietett hozzájuk, és még mielőtt egymás szavába vágva bármit is kérdezhettek volna tőle, mind a kettőt oldalba bokszolta:

– Észhez! Észhez!

Ez volt hármójuk egyezményes szava arra az esetre, ha túlságosan hevessé válik a vitájuk: ezzel állította le bármelyikük a másik kettőt, ha a spicliveszély fenyegetett, ők pedig kötelesek voltak engedelmeskedni.

– Elment az eszetek? Nem elég mázsát sóztak már rátok? Dmitrij! Gondolj a családodra!

De nemhogy szép szóval – tűzoltófecskendővel se lehetett volna most szétválasztani őket.

– Hallgass ide! – rázta meg Szologgyin a vállánál fogva. – Ez itt semmibe veszi a szenvedéseinket, azt mondja, mindez *törvényszerű!* Egyetlen fajta szenvedést ismer el: a négerekét az ültetvényeken!

– Már én is mondtam Ljovkának: ha otthon üres az asztal, ne gondolj a koldushaddal!

– Micsoda szűklátókörűség! Te nem vagy internacionalista! – kiáltott fel Rubin, s úgy nézett Nyerzsinre, mint egy rajtakapott zsebtolvajra. – Ha hallottad volna, miket hordott össze: hogy a cári hatalom jótétemény volt Oroszországra nézve! Minden hódítás, aljasság, a tengerszorosok, Lengyelország, Közép-Ázsia…

– Nekem az a véleményem – kezdte határozottan Nyerzsin –: Oroszország megmentése érdekében régen fel kellett volna szabadítani minden gyarmatot! Népünk erőfeszítéseit csakis a belső fejlődésre volna szabad fordítani!

– Kölykök! – kiáltotta epésen Szologgyin. – Ha rátok bízná az ember, apáink egész földjét elherdálnátok… Azt mondd meg neki: ér-e egy lyukas garast a Komszomol-romantikájuk? Hogy a parasztgyerekeket arra tanították, hogy jelentsék fel a szüleiket! Hogy egy darabka kenyérhéjat se hagytak azoknak, akik ezt a kenyeret megtermelték! És még erényekről mer nekem papolni!

– Milyen nemes lelkű vagy! Keresztténynek tartod magad? Dehogy vagy te keresztény!

– Ne káromold az Istent! Ne beszélj arról, amihez nem értesz!

– Az hiszed, elég a kereszténységhez, ha nem vagy se tolvaj, se spicli? Hol marad a felebaráti szeretet? Jól mondják rólatok: ugyanaz a kéz, amelyik a keresztet fogja, a kést is feni! Nemhiába rajongsz a középkori haramiákért! Tipikus konkvisztádor vagy!

– Ez a minősítés hízelgő rám nézve – és Szologgyin büszkén kihúzta magát.

– Hízelgő? Atyaisten! – Rubin mindkét kezének ujjait ritkuló hajába mélyesztette. – Hallod ezt, Gleb? Mondd meg neki, hogy örökké pózol! Torkig vagyok a pózolásával! Állandóan Alekszandr Nyevszkijt játssza!

– Ez viszont egy cseppet sem hízelgő!

– Hogyhogy nem?

– Alekszandr Nyevszkij az én szememben nem hős. És nem szent. Úgyhogy ez nem dicséret.

Rubin elhallgatott, és tanácstalanul nézett össze Nyerzsinnel.

– Miért nem tetszik neked Alekszandr Nyevszkij? – kérdezte Gleb.

– Azért, mert nem engedte be a lovagokat Ázsiába! Nem engedte be a katolicizmust Oroszországba! Azért, mert Európa ellen volt! tajtékzott Szologgyin még mindig fújtatva.

– Ez valami új!… Ez új! – indult újra támadásra Rubin.

– Minek Oroszországnak a katolicizmus? – firtatta Nyerzsin, mintha ő lenne a bíró.

– Azért – csapott le Szologgyin, mint a villám –, mert minden nép, amelyet az a szerencsétlenség ért, hogy pravoszlávvá lett, több évszázados rabsággal fizetett érte! Azért, mert a pravoszláv egyház képtelen volt ellenállni az államnak! Az istenadta nép védtelen maradt! Így lett torzzá az ország! Rabok országává!

– Egy szót se értek! – meresztgette a szemét Nyerzsin. – Nem te hánytad a szememre, hogy nem vagyok eléggé hazafi? És hogy elherdáljuk apáink

földjét?

De Rubin már észrevette, hol a sebezhető pont ellenfelén.

– És mi van a Szent Oroszországgal? – kérdezte gyorsan. – A Legeslegvilágosabb Nyelvvel? A virágnyelv elleni védekezéssel?

– Tényleg! Hol van a Legeslegvilágosabb Nyelv, ha egyszer torz? Szologgyin ragyogott. Megforgatta mind a két csuklóját.

– Játék, uraim! Já-ték! Edzés leengedett sisakrostéllyal! Hiszen edzeni kell! Állandóan le kell küzdeni az ellenállást. Állandóan börtönben vagyunk, ezért olyannak kell mutatni magunkat, mint akik a lehető legmesszebb állnak valódi nézeteiktől. A kilenc szféra egyike, mint már mondtam…

– Gömbfelület…

– Nem, szféra!

– Akkor még ebben is képmutató voltál! – csapott le újult erővel Rubin. – Nektek az ország rossz! De nem ti, imádságos lelkek és élvhajhászok juttattátok el Hodinkáig, Csuzimáig, tizennégy augusztusáig?

– Ó, már Oroszországért reszkettek, gyilkosok? – jajdult fel Szologgyin. – Nem ti *döftétek hátba* tizenhétben?

– Észhez! Észhez! – bokszolta oldalba egyszerre mindkettőjüket Nyerzsin. De a vitatkozók nemhogy észhez tértek volna, már észre se vették őt a szemüket elborító vörös fátylon át.

– Azt hiszed, valaha is megbocsátják neked a kollektivizálást?

– Emlékezz vissza, mit meséltél a Butirkiben! Hogy csak az a cél éltetett, hogy egymilliót szakíts le magadnak! Minek neked egymillió a mennyek országában?

Már két éve ismerték egymást. S most mindazt, amit meghitt beszélgetések közben megtudtak egymásról, igyekeztek a legsértőbben, legfájóbban kiforgatni. Minden eszükbe jutott most, és megannyi vádként vágták egymás fejéhez.

– Ha nem értetek az emberi szóból, csak kínozzátok egymást! – mordult rájuk Nyerzsin.

Legyintett s otthagyta őket. Azzal vigasztalta magát, hogy senki sincs a folyosón, a szobákban meg alszanak.

– Szégyelld magad! Te lelkek megrontója! A te növendékeid állnak Kelet-Németország élén!

– Kicsinyes, önző fráter! Milyen büszke vagy arra a nemesi véredre!

– Ha egyszer Siskin-Miskinék jó ügyet szolgálnak, miért ne segítenél nekik? Miért nem *súgsz* nekik, mi? Majd Sikin jó jellemzést ír rólad! És felülvizsgálják az ügyedet!…

– Ilyen szavakért pofon a fizetség!

– Már miért? Gondolkozz csak! Ha egyszer mi mind jogosan ülünk, csak te vagy ártatlan, akkor a fogdmegeknek van igazuk! Légy már következetes!

Összevissza vagdalkoztak, már szinte nem is hallották egymást. Mindegyik csak azt figyelte, hova üssön, hogy minél jobban fájjon.

– No nézd, hogy hazudik! Minden szava hazugság! Közben úgy beszél, mintha el se eresztette volna a feszületet!

– Te nem voltál hajlandó arról vitázni, mit jelent a büszkeség az ember életében, pedig igazán nem ártana neked egy kis büszkeség! Minden évben kétszer kegyelemért folyamodsz…

– Hazudsz! Nem kegyelemért, hanem felülvizsgálatért.

– Mindig megtagadják, te mégis mindig újra könyörögsz. Olyan vagy, mint a pórázon tartott öleb: annak engedelmeskedsz, aki a pórázt fogja…

– Te talán nem könyörögtél? Csak neked semmi esélyed rá, hogy szabadon engedjenek. Különben hason csúsznál előttük…

– Soha! – üvöltötte Szologgyin.

– Dehogynem! Egyszerűen nincs hozzá tehetséged, hogy kitűnj!

Addig gyötörték egymást, amíg teljesen kimerültek. Sehogy se tudta volna most elképzelni Innokentyij Vologyin, hogy sorsára milyen hatással lesz két rab unalmas, kimerítő éjszakai vitája egy Moszkva peremén álló magányos, zárt épületben.

Mind a kettő hóhér akart lenni, de áldozatok voltak ebben a vitában; tulajdonképpen nem is ők vitatkoztak, akik már rég elvesztették a vezérfonalat, hanem két, egymást elpusztító, más-más előjelű erőforrás.

Éppen ezt az erőforrást érzékelték világosan és tévedhetetlenül egymásban: a tegnapi vagy holnapi elvakult, esztelen győzőkét, akik éppolyan áttörhetetlenül érzéketlenek az értelem érveivel szemben, mint ezek a börtönfalak.

– Nem, azt mondd meg nekem: ha mindig így gondolkodtál, hogy voltál képes belépni a Komszomolba? – s Rubin már majdnem a haját tépte.

E félóra alatt Szologgyin másodszor szolgáltatta ki magát ok nélkül végtelen dühében:

– Hogyne léptem volna be? Hát hagytatok lehetőséget arra, hogy ne lépjek be? Ha nem vagyok Komszomol-tag, soha az életben nem láthatok egy főiskolát belülről! Lapátolhattam volna a földet!

– Szóval álcáztad magad? Aljasul színleltél?

– Nem! Egyszerűen leeresztett rostéllyal mentem ellenetek!

– Ha tehát háború lesz – s a végső, lesújtó sejtelem összeszorította Rubin szívét –, és fegyver kerül a kezedbe…

Szologgyin fölegyenesedett, keresztbe tette a kezét, és mintha egy leprás elől hátrálna:

– Csak nem képzeled, hogy *titeket* védenélek?

– Ez már vérre megy! – s Rubin ökölbe szorította szőrös kezét.

Nem lehetett folytatni a beszélgetést, sőt akár már az is kevés lett volna, ha torkon ragadják vagy akár ököllel rontanak egymásnak. Az elhangzottak után géppisztolyt kellett volna ragadni és kilőni az egész tárat, mert a másik csak ezt a nyelvet értette volna meg.

De nem volt géppisztolyuk.

És zihálva váltak el; Rubin lehajtott, Szologgyin felszegett fejjel. Ha Szologgyin azelőtt habozott, most élvezettel tesz keresztbe ennek a bandának: nem adja oda nekik a kódolót[44]! Nem adja oda! Nem fogja még ő is tolni az átkozott szekerüket! Hiszen hogy tudná később bebizonyítani, milyen gyengék és tehetségtelenek voltak? Világgá kürtölik, hogy mindez *törvényszerű*, hogy másképp nem is lehetett! Ők írják a történelmüket, nem fogják kihagyni! Mindent fejtetőre állítanak benne!

Rubin bevonult a sarokba, és két tenyere közé szorította fejét, melyet hullámokban ostromolt a fájdalom. Csak most világlott fel előtte az egyetlen megsemmisítő érv, amellyel agyonsújthatja Szologgyint és egész bandáját. Semmi mással nem lehet betörni azt a betonfejüket! Semmilyen konkrét érvvel és történelmi indoklással nem lehet majd bebizonyítani nekik az igazat! Az atombomba! – ez az egyetlen, amit megértenek. Le kell küzdenie a betegségét, gyengeségét, vonakodását, és holnap kora reggel nekiesni, nyomába szegődni annak a névtelen gazembernek, megmenteni az atombombát a Forradalom számára!

Petrov! Szjagovitij! Vologyin! Scsevronok! Zavarzin!

70. Dotty

Már elmúlt éjfél, amikor Innokentyij és Dotnara taxin hazaindult. A sűrűn hulló hó a néptelen utcában fehér függönyt vont a házak elé. Nyugodtan és önfeledten szálltak a pelyhek.

Az a melegség, amely apósa otthonában kelt benne felesége iránt viszonzásképpen váratlan alázatára, most sem szállt el, amikor nem láthatta más. Dotty fesztelenül emlegette fel ezt is, azt is – kik voltak ott, meg milyen nehézségek és remények merültek fel Klara férjhezmenetelével kapcsolatban –, Innokentyij jóindulatúan hallgatta.

Pihent. Megpróbálta kipihenni az utóbbi napok elviselhetetlen feszültségét, és valahogy senkivel sem esett olyan jól pihennie most, mint ezzel a szeretett és megunt, elátkozott és elhagyott, hűtlen asszonnyal, aki mindennek ellenére hozzá tartozik, mindennek ellenére társa az életben.

Ösztönösen átölelte a vállát.

Így mentek hazafelé.

Az asszony érintése – akit pedig már eltaszított – most megint sajgó fájdalmat okozott neki.

Rásandított. A szájára. Erre az egyetlen szájra, amellyel végtelenül hosszú időre össze tudott forrni, és mégsem telt el vele. Innokentyijnak bőven volt alkalma tapasztalni: ilyesmi ritkán, szinte sohasem adódik. Volt alkalma megtudni, hogy nem egyesül egyetlen nőben minden, amit szeretnénk. A szájat, a hajat, a vállat, a bőrt és még sok mindent részenként kellene összegyűjteni különböző nőkből, amire a természet nem hajlandó. És még össze kellene gyűjteni a lelki rezdüléseket, a szokásokat, az erkölcsöt, észt is.

Dottynak meg lehet bocsátani, hogy nincs meg benne minden. Senkiben sincs meg. Őbenne viszont nem kevés van.

Hirtelen az a gondolata támadt: mi volna, ha ez az asszony soha nem lett volna se a felesége, se a szeretője, ha eleve másé lenne, mégis ugyanígy ölelné egy autóban, ő pedig engedelmesen jönne vele – akkor mit érezne most iránta?

Akkor miért nem róná fel bűnéül, hogy mások karjainak, sokak karjainak ölelését élvezte? Csak azért sérti, mert az ő felesége?

Barbárnak és megvetésre méltónak érezte magát, amiért így, romlottan még perzselőbben vonzza őt.

És visszahúzta a karját.

Persze minden könnyebb volt, mint arra gondolni, hogyan vadásznak rá. Hogy talán kelepce várja otthon. A lépcsőházban. Vagy bent a lakásban – hisz *ők* könnyen ki tudják nyitni s bemenni.

Egész világosan, teljes bizonyossággal maga előtt látta: pontosan így lesz! Már el is bújtak a lakásban, és várnak! S mihelyt kinyitja az ajtót, kirontanak a szobákból az előszobába és elkapják.

Lehet, hogy szabad életének utolsó percei ezek a nyugalmas percek a taxi hátsó ülésén, ól mit sem sejtő Dottyt ölelve.

Talán itt az ideje, hogy mégis mondjon neki valamit? Szánalommal, sőt gyengédséggel eltelve pillantott rá, és Dotty azonnal magába szívta ezt a pillantást, felső ajka bájosan megrándult mint egy szarvasé.

De mit mondhatna el neki néhány szóban, még ha nem is a taxisofőr füle hallatára, hanem miután fizetett és kiszállnak? Hogy nem szabad összetéveszteni a hazát a kormánnyal? Hogy egy ilyen világpusztító fegyvert bűn volna egy esztelen rendszer kezébe juttatni? Hogy a mi országunknak egyáltalán nincs szüksége katonai túlerőre, hogy éppen enélkül fogunk tudni *élni?*

Ezt úgyszólván senki se érti meg a hatalom berkeiben. Nem értik meg az akadémikusok sem, különösen azok nem, akik maguk bütykölgetik ezt a bombát. Hogy is érthetné meg hát ez a váratlanul ellágyult divatbolond diplomatafeleség?

Maga elé idézte Dottynak azt a lehetetlen szokását, hogy az intim beszélgetés egész hangulatát egyszerre tönkreteszi valamilyen oda nem illő, ostoba, tapintatlan megjegyzéssel. Nincs benne semmi tapintat, soha nem is volt; hogyan szerezhetne tudomást az ember olyasvalamiről, ami sohasem volt meg benne?

A liftben nem nézett az arcára. A liftből kilépve se mondott neki semmit. Bedugta a kulcsot a biztonsági zárba, elfordította, magától értetődően félreállt, hogy előreengedje – a csapdába. Talán jobb is, ha őt kapják el elsőnek? Dotty semmit se veszít, ő pedig meglátja őket, és… nem, nem szalad el, de öt másodperce marad a gondolkodásra…

Dotty bement, felgyújtotta a villanyt.

Senki nem ugrott elő. Nem lógtak a fogason idegen köpenyek. Nem voltak óvatlan idegen lábnyomok a padlón.

Egyébként ez nem bizonyít semmit. Még a szobákat is meg kell nézni.

De a szíve már elhitte, hogy nincs itt senki! Ráfordítani a zárat, még egyszer ráfordítani! és ki nem nyitni senkinek! alszanak, nincsenek itthon…

Kitárult a meleg biztonság.

S a biztonságnak és örömnek Dotty is részese. Hálásan lesegítette róla a kabátot.

Ő pedig előrehajtotta a fejét, úgy, hogy a tarkójára látott, s hajának különös mintájára, majd hirtelen bűnbánó hangon, lassan megszólalt: – Verj meg. Ahogy a paraszt veri a feleségét. Verj meg alaposan… És tágra nyílt szemmel nézett rá. Egy cseppet se tréfált. Még a sírás jelei is feltűntek az arcán – sajátos, csak rá jellemző jelek: sohasem sírt hangosan, ahogy a nők szoktak, éppen csak nedves lett a szeme, de máris felszáradt, s túlságosan száraz, szinte üresen sötét lett.

De Innokentyij nem volt paraszt. Nem volt hajlandó megverni a feleségét. Még csak eszébe sem jutott, hogy megtehetné.

Kezét a vállára tette.

– Miért vagy néha olyan durva?

– Akkor vagyok durva, ha nagyon fáj valami. Akkor fájdalmat okozok másnak, és e mögé bújok. Verj meg.

Csak álltak tehetetlenül.

– A tegnapi és mai nap olyan nehéz volt. Olyan nehéz – panaszkodott Innokentyij.

– Tudom – súgta nedves, csillogón nedves ajkával Dotty, a bűnbánatból immár felemelkedve a joghoz. – Majd én mindjárt megnyugtatlak.

– Nem hiszem – mosolyodott el szánalmasan a férfi. – Nem áll hatalmadban.

– Minden a hatalmamban áll – súgta mély hangon az asszony, s Innokentyij kezdte elhinni. – Mire való a szerelmem, ha nem tudlak megnyugtatni?

S Innokentyij már belemerült az ajkába, visszatért a régi szerelembe. S a lelkét szüntelenül szorongató fenyegetés engedett, s egy másfajta szorítássá, édes szorítássá változott.

Keresztülmentek a szobán, anélkül hogy szétváltak volna, s a férfi elfeledkezett a csapda kereséséről.

Belemerült a meleg, anyai mindenségbe, és nem reszketett többé. Dotty körülfonta.

71. Vegyük úgy, hogy nem történt meg

Végre aludt a saraska.

Kétszáznyolcvan fogoly aludt a kék lámpások fényénél, arcát párnájába fúrva, vagy a tarkóját fektetve rá, nesztelenül lélegezve, vagy csúnyán horkolva, vagy érthetetlen szavakat kiáltozva, összehúzva magát, hogy fölmelegedjék, vagy kezét-lábát szétvetve a fülledt melegben. Az épület két szintjén aludtak, itt is, ott is emeletes ágyakon; álmukban az öregek övéiket látták, a fiatalok nőket, ki a veszteségeit, ki vonatot, ki templomot, ki a bírákat. Az álmok különböztek, de az alvók minden álomban nyomasztóan emlékeztek rá, hogy rabok, hogy ha zöld mezőn vagy a város aszfaltján járnak, akkor megszöktek, becsapták rabtartóikat, félreértés történt, üldözik őket. Abban a teljes, boldog önfeledtségben, amelyet Longfellow ötlött ki *A fogoly álmá*ban, nem volt részük. A meg nem érdemelt letartóztatás és a tízmeg huszonöt éves ítélet döbbenete, az őrkutyák ugatása, a bikaerős őrök, a lágerbeli ébresztő fülhasogató harsogása az élet minden rétegén, minden másodlagos, sőt elsődleges ösztönön át a csontjaikba hatolt, úgyhogy az alvó rabnak először mindig az jut az eszébe, hogy börtönben van, és csak azután érzékeli az égés- vagy füstszagot, s ébred fel a tűzre.

Aludt a lefokozott Mamurin a maga egyszemélyes cellájában. Aludtak az őrök, akik nem voltak szolgálatban. De ugyanúgy aludtak az ügyeletes őrök is. Az egészségügyi szoba felcsernője, aki egész este ellenállt a szögletes bajuszkájú hadnagy ostromának, nemrég megadta magát, és most ők is mindketten aludtak az egészségügyi szoba keskeny díványán. Végül a főlépcsőházban a börtönbe vezető vasalt ajtó elé állított szürke kis őr is elaludt ültében, fejét az asztalkára hajtva, úgy ítélvén meg, hogy nem készülnek ellenőrizni, s miután hiába berregtette néhányszor a tábori telefont, nem lesett be többé a kis ablakon át a szakbörtön folyosójára, ahogy kötelessége lett volna.

A kétszáznyolcvanegyedik rab meglapulva figyelt bele ebbe a késő éjszakai órába, amikor a marfinói börtön rendje nem működik, majd nesztelenül kiment a félkör alakú szobából, szemét összehúzta az erős fényben, s csizmájával összetaposta a sűrűn eldobált csikkeket. A csizmáját csak úgy-ahogy, kapca nélkül rántotta fel, s a frontról hozott elnyűtt katonaköpenye volt rajta, melyet az alsóneműje fölé terített. Ijesztő fekete

szakálla borzasan meredt szét, ritkuló haja kócosan lógott a tarkójára, arca szenvedésről tanúskodott.

Hiába próbált elaludni! Azért kelt fel, hogy járkáljon a folyosón. Már nemegyszer alkalmazta ezt a módszert: így eloszlott az ingerültsége, elcsitult a tarkóját szaggató és a máját feszítő fájdalom.

Habár sétálni jött ki, szokás szerint magával hozott a szobából néhány könyvet is, melyek egyikének lapjai közé be volt csúsztatva a „Polgári templomok tervezete” és egy tompa hegyű ceruza. Mindezt, továbbá egy doboz enyhe dohányt és a pipáját letette a hosszú, piszkos asztalra, majd egyenletes iramban járkálni kezdett a folyosón, odavissza, fél kezével összefogva a köpenyét.

Tudatában volt annak, hogy a többi rabnak is rossz, annak is, akit semmiért csuktak le, meg annak is, aki ellenség, és az ellenségei zárták be. De a maga (és még Abramszon) itteni helyzetét arisztotelészi értelemben látta tragikusnak. Őt azért csukták le közönyös hivatalnokok, mert az illendőség határán túl rajongott a közös ügyért. És Rubin egy tragikus ellentmondás következtében kénytelen nap-nap után szembeszegülni a börtönbeli tisztekkel és őrökkel, akiknek eljárása az abszolút helyes, haladó törvényt testesíti meg. Rabtársai viszont nem az elvtársai, és minden zárkában őt hibáztatják, szidalmazzák, majdhogynem átharapják a torkát, mert ők csak a maguk keservét látják, de nem látják a nagy Törvényszerűséget. Nem az igazság miatt marják, hanem hogy rajta bosszulják meg, amit nem tudtak megbosszulni rabtartóikon. Üldözik, s nem törődnek vele, hogy minden ilyen összecsapással kifordítják a zsigereit. Ő pedig minden zárkában, minden új találkozáskor és minden új vitában köteles kifogyhatatlan erővel és a sértéseikkel nem törődve bebizonyítani nekik, hogy a nagy számok és a főcsapás tekintetében minden úgy történik, ahogy kell, hogy virágzik az ipar, bőségesen él a falu, pezseg a tudomány, szivárványos színekben tündöklik a kultúra. Minden ilyen zárka, minden ilyen vita egy-egy frontszakasz, ahol Rubinnak egyedül kell védelmeznie a szocializmust.

Ellenfelei gyakran úgy állították be számbeli fölényüket a zárkákban, hogy ők a nép, a Rubin-félék pedig a kevesek. De ő minden porcikájával tudta, hogy ez hazugság! A nép a börtön falain és a szögesdrótokon kívül él. A nép foglalta el Berlint, s találkozott az Elbánál az amerikaiakkal, a nép leszerelt tömegei özönlöttek Kelet felé a vonatokon, mentek újjáépíteni a Dnyeper-erőművet, életre kelteni a Donyec-medencét, újra felépíteni

Sztálingrádot. A milliókhoz tartozás érzése erősítette Rubint zárkabeli magányos harcában többtucatnyi ellenfelével szemben.

Megkocogtatta a vasajtóba vágott ablak üvegét – egyszer, kétszer, majd harmadszorra erősebben. A harmadik kopogtatásra felemelkedett az ablak magasságáig az álmos, szürke börtönőr arca.

– Rosszul vagyok – mondta Rubin. – Orvosságra van szükségem. Kísérjen át a felcserhez.

Az őr gondolkodott egy kicsit.

– Jól van, áttelefonálok. Rubin folytatta a járkálást.

Minden tekintetben tragikus figura volt.

Az itt lévők mindegyikénél előbb lépte át a börtön küszöbét. Felnőtt unokabátyja, akiért rajongott a tizenhat éves Ljovka, rábízott egy nyomdai betűkészletet, hogy dugja el. Ljovka lelkesen vállalkozott a feladatra. De nem óvakodott a szomszéd fiútól. Az kileste és lebuktatta Ljovkát. Ljovka nem árulta el az unokabátyját; azt a történetet találta ki, hogy a készletet a lépcső alatt találta.

A harkovi belső börtön húsz évvel ezelőtti magánzárkáját világosan maga előtt látta most, miközben egyenletes ütemben lépkedett fel-alá a folyosón.

A belső börtönt amerikai mintára építették: többemeletes, nyitott akna vaslépcsőkkel és galériákkal, az akna alján zászlós forgalomirányítóval. Minden hang hosszan visszhangzott. Ljovka hallja, amint valakit nagy robajjal végigvonszolnak a lépcsőn, majd hirtelen szívbe markoló üvöltés rázza meg a börtönt:

– Bajtársak! Üdvözlet a hideg sötétzárkából! Le a sztálini hóhérokkal!

Ütlegelik (ez sajátos hangot ad!), befogják a száját, az üvöltés szaggatottá válik, majd elhallgat – de a háromszáz egyes zárkában sínylődő háromszáz rab az ajtóhoz ugrik, dörömbölni kezd és eszeveszetten kiabál:

– Le a vérebekkel!

– Munkásvérre szomjaztok?

– Megint cárt ültettek a nyakunkba?

– Éljen a leninizmus!…

Majd valamelyik cellában ordítva rázendítenek:

Föl, föl, ti rabjai a földnek…

S a rabok egész láthatatlan tömege önfeledten harsogja:

Ez a harc lesz a végső,
Csa-ak összefogni hát…

Nem látni, de egészen biztos, hogy akárcsak Ljovkának, sok éneklőnek könnyek gyűlnek a szemébe a lelkesedéstől.

Zúg a börtön, mint egy felbolydult méhkas. A börtönőrök kis csapata rémülten lapul kulcsaival a lépcsőkön a halhatatlan proletárhimnusztól való félelmében…

Micsoda fájdalomhullámok csapkodják a tarkóját! Hogy feszül jobboldalt, a bordája alatt!

Rubin ismét megkocogtatja az ablakot. A második kopogásra feltűnik ugyanannak az őrnek álmos arca. Kicsit megnyitja a tolóablakot.

– Telefonáltam – morogja. – Nem válaszolnak.

Vissza akarja húzni az ablakot, de Rubin belekapaszkodik, és nem hagyja.

– Akkor menjen át! – kiált rá gyötrelmes ingerültséggel. – *Rosszul vagyok*, érti? Nem tudok aludni! Hívja a felcsert!

– Jól van – bólint az őr.

És visszatolja az ablakot.

Rubin újból járkálni kezd, ugyanolyan reménytelenül méregetve az összeköpdösött, teleszemetelt, agyonfüstölt folyosót, s az éji idő ugyanolyan reménytelenül lassan múlik.

A harkovi belső börtön képe után, amelyre mindig büszkén gondolt vissza, jóllehet ez a kétheti magánzárka ettől fogva mindig ott virított minden káderlapján, ott függött az egész élete felett, s a mostani büntetését is súlyosbította, titkolt, égő emlékek következtek.

Egyszer hívatták a Traktorgyár pártirodájára. Ljova a gyár alapítói közé számította magát: az üzemi újság szerkesztőségében dolgozott. Műhelyről műhelyre futkosott, lelkesítette a fiatalokat, jókedvre hangolta az öregebb munkásokat, „villám”-híradásokat szögezett ki a rohambrigádok sikereiről vagy a lemaradásokról, a hanyagság példáiról.

Húszéves, parasztinges legényként éppolyan bizalommal lépett be a pártirodára, ahogy annak idején egyszer az Ukrán Kommunista Párt titkárának szobájába. Amilyen magától értetődő természetességgel mondta akkor: – Jó napot, Posztisev elvtárs! – s elsőnek nyújtott kezet, ugyanolyan bizalommal köszöntötte most a rövid hajú, piros fejkendős, negyven év körüli asszonyt:

– Jó napot, Pahtyina elvtársnő! Hívattál?

– Jó napot, Rubin elvtárs – és megszorította a kezét. – Ülj le.

Leült.

Egy harmadik ember is volt a helyiségben. Nem látszott munkásnak: öltönyt, nyakkendőt viselt és sárga félcipőt. Oldalt ült, valamilyen papírokat nézegetett, és nem látszott figyelni a belépőre.

A pártiroda olyan szigorúan egyszerű volt, mint egy gyóntatószék.

Csupa égővörös és fekete.

Az asszony feszengve, valahogy élettelenül beszélt Ljovával a gyári dolgokról, melyeket máskor mindig oly lelkesen tárgyaltak meg. Hirtelen hátradőlt és így szólt:

– Rubin elvtárs! Le kell tenned a fegyvert a Párt előtt!

Ljova megdöbbent. Micsoda? Talán nem szenteli éjt nappallá téve a Pártnak minden erejét, az egészségét?

Nem! Ez kevés!

De mi kell még?!

Most udvariasan közbeszólt az az alak. Magázódott, és ez sértette a proletár fület. Azt mondta, becsületesen és maradéktalanul el kell mondania mindent, amit az akkor már nős unokabátyjáról tud: igaz-e, hogy azelőtt egy illegális trockista szervezet aktív tagja volt, és most ezt eltitkolja a Párt elől?

És azonnal mondani kellett valamit; azok ketten belefúrták a szemüket…

Ljova éppen ennek az unokabátyjának a szemével tanulta meg nézni a forradalmat. Éppen tőle tudta meg, hogy nem minden olyan szép és jó, mint a május elsejei felvonulásokon. Igen, a Forradalom a tavasz volt, ezért sok volt a sár is, s a Párt a sarat taposva kereste a nem látható szilárd ösvényt.

De azóta négy év telt el. De hiszen már elcsitultak a párton belüli viták. Nemhogy a trockistákat – már a buharinistákat is kezdték elfelejteni. Mindazt, amit a szakadár tanítómester hirdetett, és amiért száműzték a Szovjetunióból, Sztálin most gépiesen és szolgaian leutánozza. A parasztgazdaságok sok ezer rozoga „csónakjából” összeeszkábálta a kollektivizálás „óceánjáróját”. Már füstölnek Magnyitogorszk kohói, és a négy „elsőszülött” traktorai szántják a kolhozok földjét. Úgyszólván mögöttük van már az „518” is meg az „1040” is.[45] Objektíve minden a Világforradalom dicsőségét szolgálta – érdemes-e most annak az embernek a neve miatt harcolni, akiről mindezeket a nagy tetteket el fogják nevezni? (Ljovka még arra is rákényszerítette magát, hogy megszeresse ezt a számára

új nevet. Igen, már szerette Őt!) Mi értelme most letartóztatni, bosszút állni azokon, akik azelőtt vitatkoztak?

– Nem tudom. Sohase volt trockista – felelte Ljovka nyelve, de az agyával felfogta, hogy felnőttként, túljutva a gyerekes padlásromantikán, már igazán felesleges a titkolózás.

A párttitkárnő kurta, energikus kézmozdulatai: a Párt! nem ez a legfőbb kincsünk? Hogy szabad titkolózni… a Párt előtt?! nem feltárulkozni a Pártnak?! A Párt nem büntet: ő a mi lelkiismeretünk. Jusson eszedbe, mit mondott Lenin…

Ha tíz pisztolycső mered az arcába, nem ijedt volna meg Ljovka Rubin. Se a hideg sötétzárkával, se szolovki száműzetéssel nem tudták volna kicsikarni Ljovkából az igazságot. De a Párt előtt? A Párt előtt nem tudott hazudni, bármit is eltitkolni ebben a fekete-vörös gyóntatófülkében.

Rubin elárulta, mikor milyen szervezethez tartozott és mit tett az unokabátyja.

Az igehirdető nő elnémult.

A sárga félcipős udvarias vendég pedig így szólt:

– Ha tehát jól értettem önt… – és felolvasta a papírlapról, amit feljegyzett. – Írja alá. Itt ni.

Ljovka hátrahőkölt:

– Ki maga? Maga nem a Párt!

– Miért ne volnék? – sértődött meg a vendég. – Én is párttag vagyok. És a GPU nyomozója…

*

Rubin megint kopogott az ablakon. A szemmel láthatóan álmából felzavart őr szusszantott:

– Mit kopogsz? Akárhányszor telefonáltam, nem felelnek.

Rubin szeme felizzott a haragtól:

– Nem arra kértem, hogy telefonáljon, hanem hogy *menjen oda!* Beteg a szívem! Meghalhatok!

– Dehogy halsz meg! – mondta békésen, sőt együttérzően az őr. Reggelig biztos kihúzod. Ítéld meg magad: hogy menjek oda? Hagyjam itt a posztomat?

– Miféle hülye foglalná el a maga posztját? – kiáltott rá Rubin.

– Nem arról van szó, hogy elfoglalja, hanem hogy tiltja a szabályzat. Nem voltál katona?

Rubinnak olyan erősen lüktetett a feje, hogy már-már maga is elhitte, hogy mindjárt meghal. Az őr meglátta eltorzult arcát, s végre elszánta magát:

– Jól van, menj el az ablaktól, ne kopogj. Elszaladok.

S valószínűleg el is ment. Rubin úgy érezte, kicsit alábbhagyott a fájdalma.

Megint járkálni kezdett a folyosón.

…Emlékezetében pedig egymást követték azok az emlékek, melyeket egyáltalán nem akart felébreszteni. Amelyeket el kellett volna felejtenie, s akkor meggyógyulhatna.

Nem sokkal a börtön után, hogy jóvátegye a bűnét a Komszomollal szemben, s mielőbb bebizonyítsa önmagának meg az egyedüli forradalmi osztálynak a hasznosságát, oldalán Mauser-pisztollyal útra kelt, hogy kollektivizálja a falut.

Amikor három versztet futott mezítláb, s közben a pisztolyával védte magát a felbőszült parasztokkal szemben, mit látott az egészből? „Nekem is részem volt a polgárháborúból!” Csak ennyit.

Magától értetődőnek érezte, hogy kiássák a vermekben elrejtett gabonát, s ne engedjék a gazdáknak, hogy lisztet őröljenek és kenyeret süssenek, ne hagyják, hogy vizet merjenek a kútból. S ha meghalt a gazda gyereke: dögöljetek meg, gazemberek, gyerekestül, akkor se hagyjuk, hogy kenyeret süssetek! Nem ébredt benne szánalom, s akár a városban a villamos, olyan megszokottá vált a magányos szekér, előtte a csüggedt lóval, amint hajnalban végigkocog a némán lapuló falun. A kocsis megkocogtatja az ostornyéllel az ablaktáblát:

– Halott van? Hozzátok ki. Majd a következőt:

– Halott van? Hozzátok ki.

Aztán nemsokára:

– Hé! Van itt élő?

Most mindez összepréselődik a fejében. Izzó pecséttel van belepecsételve. Égeti. S néha felrémlik: ezért kaptad a sebeidet! ezért kaptad a börtönt! ezért vagy beteg!

Legyen. Így igazságos. De ha egyszer belátta, hogy iszonyú dolgokat művelt, ha soha többé nem tenné meg újra, ha már megfizetett érte, hogyan tisztulhatna meg tőle? Kinek mondhatná: ó, ez nem történt meg! Mostantól tekintsük úgy, mintha nem történt volna meg! tégy úgy, mintha nem lett volna!

Mi mindent elő nem ás egy álmatlan éjszaka a szomorú, tévelygő lélekből!

Ezúttal maga az őr húzta félre a kisablakot. Mégiscsak elszánta magát, hogy otthagyja a posztját, és átment a törzshöz. Kiderült, hagyott mindenki alszik, nincs senki, aki felvegye a berregő kagylót. A felébresztett törzsőrmester végighallgatta a jelentését, leteremtette, amiért otthagyta a poszt ját, és mert tudta, hogy a felcsernő a hadnaggyal alszik, nem merte felébreszteni.

– Nem lehet – mondta az őr a kis ablakon át. – Odamentem, jelentettem. Azt mondják, nem lehet. Majd reggel.

– Meghalok! Meg-ha-lok! – hörögte Rubin az ablakban. – Kitöröm az ablakot! Hívja azonnal az ügyeletest! Éhségsztrájkot kezdek!

– Még hogy éhségsztrájkot! Kitől kapnál enni? – vetette ellene megfontoltan a fogdmeg. – Majd a reggelinél elkezdheted… Járkálj csak… Jól van, még egyszer telefonálok a törzsőrmesternek.

A szolgálatukkal és fizetésükkel eltelt közlegények, őrmesterek, hadnagyok, ezredesek, tábornokok egyikét se érdekelte se az atombomba, se a haldokló rab.

De a haldokló rabnak felül kell emelkednie ezen!

Rubin valahogy úrrá lett a dühén és rosszullétén, s igyekezett ugyanolyan ütemesen folytatni a járkálását. Eszébe jutott Krilov meséje, a *Damaszkuszi penge*. Ez a mese a szabad életben elkerülte a figyelmét, de a börtönben gondolkodóba ejtette:

Egy pompás damaszkuszi penge
A poros limlomhoz keveredett
Szégyenszemre, s a nagy bazárban
Egy parasztra sózták potom áron.

A parasztháncsot, szilácsot vagdosott a pengével. A damaszkuszi penge csupa csorbulás és rozsda lett. Egyszer a Sündisznó megkérdezte tőle a házban, a lóca alatt: nem szégyelled magad? Ű úgy válaszolt a Sünnek, ahogy gondolatban százszor válaszolt Rubin:

„Szégyellje az, ki elsózott,
Hisz tudhatta, mi lesz a sorsom.”

72. Polgári templomok

Rubin érezte, hogy elgyengült a lába, ezért odaült az asztalhoz, és mellével az asztallap élének dőlt.

Minél elszántabban utasította vissza Szologgyin érveit, annál jobban fájt, hogy tudta, van bennük némi igazság. Igen, vannak komszomolisták, akik nem méltók a tagkönyvükre fordított kartonpapírra sem. Igen, különösen a legújabb nemzedékek körében erősen meginogtak az erkölcsi pillérek, az emberek már nem értékelik az erkölcsös, a szép cselekedetet. A társadalom is fejétől bűzlik, akár a hal – kiről vegyen példát az ifjúság?

A régi társadalmakban tudták, hogy az erkölcsösséghez szükség van templomra és tekintéllyel bíró papra. Melyik lengyel parasztasszony szánja el magát még ma is komolyabb lépésre anélkül, hogy kikérné a tisztelendő úr tanácsát?

Lehet, hogy a szovjet föld számára a Volga-Don-csatornánál vagy az Angarán épülő erőműnél sokkal fontosabb volna az emberi erkölcsösség megmentése!

Hogy kell ezt csinálni? Erre szolgál a „Polgári templomok létrehozásának tervezete", amelyet piszkozatban már elkészített Rubin. Ezen a mai éjszakán, amikor úgysem tud aludni, teljesen készre kellene csiszolni, aztán a legközelebbi beszélőn meg kell próbálni kijuttatni. Majd odakint legépelik, és elküldik a párt Központi Bizottságának. A saját aláírásával nem küldheti el: a KB-ban megsértődnének, hogy egy politikai elítélt ad nekik ilyen tanácsokat. De névtelenül se szabad. Majd valamelyik frontbajtársa aláírja; Rubin a jó ügy érdekében szívesen lemond a szerző dicsőségéről.

Miközben igyekezett elviselni a fején átcsapó fájdalomhullámokat, megtöltötte pipáját az Aranygyapjú dohánnyal; merő megszokásból csinálta, mert most nemhogy kívánta volna a dohányzást, egyenesen undorodott tőle, mégis fújni kezdte a füstöt, s közben átnézte a tervezetet.

A fehérneműje fölé vetett köpenyben, a gyalulatlan, csupasz asztal mellett, amely tele volt szórva kenyérmorzsával és cigarettahamuval, a takarítatlan folyosó elhasznált levegőjében – közben egy-egy álmos rab szaladt végig rajta, szükségét elvégzendő –, a névtelen szerző átolvasta önzetlen tervezetét, amelyet sietős, lendületes írással vetett papírra.

A bevezetőben kifejtette, hogy még magasabbra kell emelni a lakosság amúgy is magas fokú erkölcsét, még nagyobb jelentőséget kell tulajdonítani a forradalmi évfordulóknak és családi eseményeknek ezek ünnepélyes szertartásai révén. Ennek érdekében mindenütt építészetileg kiemelkedő, a környéket uraló polgári templomokat kell létrehozni.

Azután fejezetekre s a fejezeteken belül alfejezetekre bontva – nem nagyon számított a főnökség eszére – kifejtette szervezési elképzeléseit: hogy a lakott helyeken milyen méretűre, illetve mekkora területi egységre számított polgári templomokat kell felépíteni, milyen dátumokról emlékezzenek meg ott, mennyi ideig tartsanak a szertartások. Például a nagykorúságukat elérő fiatalok számára nagy nyilvánosság előtt tartandó csoportos eskütételt kellene rendezni, amikor is a fiatalok esküvel fogadnak hűséget a Pártnak a Hazának és a szüleiknek.

A tervezet külön hangsúlyozta, hogy a templomok polgári papjai szokatlan öltözéket kell hogy viseljenek, viselőik patyolattisztaságát hangsúlyozandó. Hogy a szertartásszövegeket ritmikusan kell megfogalmazni. Hogy a templomok látogatóinak minden érzékszervére hatni kell, kezdve a sajátos illattal, a dallamos zenével és énekléssel, színes üvegek és fényszórók alkalmazásával és művészi freskókkal melyek mind a lakosság esztétikai ízlésének fejlesztését kell hogy szolgálják –, az épületegyüttes egészéig.

A tervezet minden szavát kínos precizitással kellett kiválasztani a szinonimák közül. Rövidlátó, felületes emberek egy-egy óvatlanul megválasztott szóból arra a következtetésre juthatnának, hogy a szerző egyszerűen a keresztény templomok újjáélesztését javasolja Krisztus nélkül, ami azonban súlyos tévedés! A történelmi analógiák kedvelői pedig azzal vádolhatnák, hogy a Robespierre-féle Legfőbb Lény kultuszát akarja visszahozni, holott ez, természetesen, egyáltalán nem az!

Tervezete legeredetibb gondolatának a nem lelkészekről, hanem ahogy ő nevezte, a templomok szolgálóiról szóló fejezetet tartotta. Úgy gondolta, hogy az egész tervezet sikerének kulcsa: mennyire tudják majd kialakítani ezeknek testületét, akiket a nép szeretettel és bizalommal tüntet ki minden tekintetben makulátlan, önzetlen életükért. Azt javasolta a pártfórumoknak, hogy tanfolyamokon válasszák ki a jelölteket, felmentve őket mindennemű egyéb munkájuk alól. Ezek a tanfolyamok a kezdeti szorító hiány leküzdése után évről évre hosszabbak és elmélyültebbek lehetnének, és széles körű műveltséget adnának a hallgatóknak, külön súlyt helyezve az ékesszólás

tudományára. (A tervezet elszántan hirdette, hogy a szónoklás művészete hanyatlásnak indult az országban, lehet, hogy azért, mert senkit se kell meggyőzni, mivel az egész lakosság enélkül is fenntartás nélkül támogatja szeretett államát.)

Az, hogy senki se jön ide az alkalmatlan időben haldokló rabhoz, nem lepte meg Rubint. Épp elég ilyen esetet láthatott a kémelhárításnál és a fegyenctovábbítókban.

Ezért amikor a zárban megcsikordult a kulcs, az első reakciója az ijedtség volt, amiért az éjszaka közepén tiltott foglalatosságon kapják rajta; ezért minimum unalmas prédikáció lesz a büntetése. Összemarkolta a papírjait, könyvét, dohányát, és el akart tűnni a szobában, de elkésett: a zömök, durva arcú törzsőrmester észrevette, és nevén szólította a nyitott ajtóból.

Rubin magához tért. S egyszerre ismét fájón átérezte elhagyatottságát, mérhetetlen tehetetlenségét és megsértett méltóságát.

– Törzsőrmester – mondta, miközben lassan odament az ügyeletes tiszt helyetteséhez –, órák óta követelem, hogy jöjjön ide a felcser. Panaszt fogok tenni a minisztérium Büntetés-végrehajtási Igazgatóságán a felcser és maga ellen.

– Sehogy se lehetett előbb, Rubin – mondta a törzsőrmester békülékenyen –, nem tőlem függött. Jöjjön.

Tőle valóban csak annyi függött, hogy miután megtudta, hogy nem akárki renitenskedik, hanem az egyik legveszedelmesebb sittes, elszánja magát, és rákopogjon a hadnagyra. Sokáig nem feleltek, aztán kidugta fejét a felcsernő, majd eltűnt. Végül komor képpel előjött a hadnagy az egészségügyi szobából, és engedélyezte a törzsőrmesternek, hogy hozza át Rubint.

Rubin most bebújt a köpenye ujjába, és begombolkozott, hogy elrejtse a fehérneműjét. A törzsőrmester végigvezette a saraska pincefolyosóján, majd a vaslépcsőn föl a börtönudvarra, melyet vastagon belepett a hó. A festőien szép, csendes éjszakában még mindig sűrűn hullottak a nagy, fehér pelyhek, amitől az éjszaka és az égbolt sötétjét mintha számtalan fehér sáv csíkozta volna. Rubin és a törzsőrmester átvágott az udvaron. Lábuk mély nyomot hagyott a légiesen könnyű, puha hóban.

Itt, ez alatt az éjszakai fényben füstös-felleges ég alatt, feltartott szakállán és izzó arcán érezve a hűvös, hatágú csillagocskák gyerekesen ártatlan érintését, behunyt szemmel megállt egy pillanatra. Úgy átjárta a nyugalom élvezete – annál erősebben, minél rövidebb volt –, a lét ereje, a sehova-se-

menni, semmit-se-kérni, semmit-se-akarni vágya, hogy legszívesebben egész éjszaka itt állt s nem mozdult volna, a hogy a fák állnak, hogy elkapdossa, felfogja testével a szállongó hópelyheket.

Ebben a pillanatban a Marfinótól alig fél kilométerre elhaladó vasútvonal felől hosszú, trillázó mozdonyfütty hangzott fel: az a sajátos, magányos éjszakai vonatfütty, amelytől összeszorul az ember szíve, és amely élete zenitjén eszébe juttatja gyermekkorát, mert a gyermekkor oly sokat ígér az élet zenitjére.

Ha csak egy fél óráig állhatna itt, teljesen felengedne, meggyógyulna testileg-lelkileg, és gyengéd verset költene az éjszakai vonatfüttyökről.

Ó, ha nem kellene követnie az őrt!

De az őr már gyanakodva pillantgatott hátra: vajon nem éjszakai szökést tervez-e?

S Rubint továbbvitte a lába oda, ahova irányították.

A felcsernő arcát rózsaszínűre festette friss álma, orcáin a vér játszadozott. Fehér köpenyben volt, amelyet azonban szemmel láthatóan nem a szoknyája és a zubbonya fölé húzott fel, hanem éppen csak magára kapott. Minden rab minden esetben és máskor Rubin is észrevette volna ezt, de most gondolatai nem ereszkedtek le ehhez a közönséges nőszemélyhez, aki egész éjszaka hagyta szenvedni.

– Kérek egy kombinált port és valamilyen altatót, csak ne Luminált, mert azonnal el kell aludnom.

– Altatónk nincs – utasította vissza gépiesen a nő.

– Ké-rek! – ismételte meg Rubin tagoltan. – Reggel fontos munka vár rám a miniszter számára. Most pedig nem tudok elaludni.

A miniszter említése meg az, hogy Rubin itt fog állni és makacsul kémi ezt a port (bizonyos jelekből pedig arra következtetett, hogy a hadnagy mindjárt visszajön hozzá), arra indította a felcsernőt, hogy szokása ellenére adjon a gyógyszerből.

Elővette a szekrényékéből a porokat, és azon nyomban lenyelette Rubinnal (a börtön egészségügyi szabályzata mindennemű port fegyvernek tekintett, amelyet a raboknak tilos a kezükbe adni, csakis a szájukba).

Rubin megkérdezte, hány óra van, s miután megtudta, hogy már fél négy, távozott. Amikor újból keresztülment az udvaron, s felnézett az éjszakai hársakra, melyeket alulról világítottak meg a zóna ötszáz és kétszáz wattos lámpái, mélyen, nagyon mélyen beszívta a hóillatú levegőt, lehajolt,

felmarkolt egy tele marék csillag alakú, súlytalan, testetlen, jeges hókristályt, megtörölte vele az arcát és a nyakát, s teletömte a száját.

S a lelkét átjárta a világ frissessége.

73. A sértések köre

A hálószobából az ebédlőbe nyíló ajtó nyitva volt, s jól hallatszott a falióra hosszan visszhangzó, súlyos ütése.

Valamilyen óra fele. Adam Rojtman szerette volna megnézni az éjjeliszekrényen vígan tiktakoló karóráját, de félt, hogy a világosság felébresztené a feleségét. A felesége félig az oldalán, félig hason feküdt, s arcát a férje vállába fúrta.

Már öt éve házasok, de még ebben a félig öntudatlan állapotban is érezte, hogy elönti a gyengédség attól, hogy a felesége itt fekszik mellette, s hogy olyan mulatságosan alszik, az ő két lába közt melengetve a maga örökké fagyos kis lábfejét.

Adam az imént riadt fel egy zavaros álomból. Újból el akart aludni, de eszébe jutottak az elmúlt este újdonságai, aztán a munkahelyi kellemetlenségek, gondolatai egymásra torlódtak, szeme kinyílt, s úrrá lett rajta az az éjszakai éberség, amikor hasztalan próbál elaludni az ember.

A tegnap esti lárma, topogás, bútorhúzogatás, amely sokáig lehallatszott a fölöttük lévő Makarigin-lakásból, már rég elült.

Onnan, ahol nem ért össze az ablakon a függöny, az éjszaka gyenge, szürkés visszfénye hatolt szemébe.

Hálóingben, hanyatt fekve, álmától megfosztva Adam Venjaminovics Rojtman nem érezte annyira helyzetének szilárdságát, a többiek fölött álló ember kiváltságát, amelyet napközben az Állambiztonsági Minisztérium őrnagyi váll-lapja és a Sztálin-díj jelvénye biztosított neki. Hanyatt feküdt, és mint minden más közönséges halandó érzékelte, hogy a világ túlságosan zsúfolt és kegyetlen, és nem könnyű benne élni.

Este, amikor Makariginéknál tetőfokára hágott a jókedv, Rojtmant meglátogatta egy régi barátja, aki szintén zsidó volt. A felesége nélkül jött, arca csupa gond, és újabb korlátozásokról, megszorításokról, leváltásokról, sőt kitelepítésekről számolt be.

Ez nem volt új. Még tavaly tavasszal kezdődött, először a színikritikákban, az eredeti zsidó nevek ártatlannak látszó, zárójeles feltűntetésével. Azután átkúszott az irodalomba. Egy vacak pletykalapocskában, egy szajhalapocskában, amely mindennel foglalkozott, csak azzal nem, ami a dolga lett volna – tudniillik irodalommal –, valaki

elkottyantotta azt a mérgező kifejezést: *kozmopolita*. S a szó kapóra jött! Az a gyönyörű, büszke szó, amely egyesítette a világot, amellyel a legnyíltabb szívű lángelméket koronázták meg – Dantét, Goethét, Byront –, ez a szó abban a lapocskában elvesztette fényét, összetekeredett, sziszegni kezdett, és azt jelentette: *zsidó*.

Majd továbbkúszott, és szemérmesen elbújt a zárt ajtók mögött őrzött dossziékban.

Most pedig hideg lehelete már elérte a műszakiak kőrét is. Rojtman érezte, hogy egyenletesen és ragyogóan felívelő pályája épp az utóbbi hónapban megingott.

Cserbenhagyná az emlékezete? Hiszen a forradalom alatt és még jóval utána is a „zsidó” sokkal megbízhatóbban hangzott, mint az „orosz”. Az oroszoknál minduntalan azt firtatták, kik voltak a szüleik, milyen jövedelemből éltek tizenhét *előtt*; a zsidókat nem kellett ellenőrizni, a zsidók mind a forradalom oldalán álltak.

De most… az izraelitákat sújtó korbácsot, másodrendű személyek háta mögé bújva, Joszif Sztálin vette a kezébe.

Amikor emberek egy csoportját azért üldözik, mert azelőtt ők voltak az elnyomók vagy bizonyos kaszt tagjai, vagy a politikai nézeteik, vagy ismeretségi körük miatt, ennek mindig van ésszerű (vagy magát ésszerűnek feltüntető?) indoka. Az ember tudhatja, hogy maga választotta sorsát, hogy nem volt muszáj ehhez a csoporthoz tartoznia. De a nemzeti hovatartozása miatt?

(Rojtman belső éjszakai beszélgetőpartnere azt vetette ellene: de hát a szociális származást se választották! Mégis üldözték miatta az embereket.)

Nem, Rojtmant legfőképpen az sértette, hogy szívvel-lélekkel *ugyanolyan* akart lenni, mint mindenki – de lám, nem kérnek belőle, ellökik, azt mondják: idegen vagy. Nyughatatlan vagy. Zsidó vagy.

Az ebédlőben lévő falióra nagyon lassan, méltóságteljesen ütni kezdett, de miután négyet ütött, elhallgatott. Rojtman ötöt várt, és örült, hogy csak négy óra van. Még alhat.

Megmoccant. A felesége felszusszant álmában, és a másik oldalára hengeredett, de hátával ösztönösen az urához simult.

Halkan, nesztelenül aludt a fiuk az ebédlőben. Soha nem kiált fel, nem hívja őket.

A fiatal szülők büszkesége volt a hároméves, okos kisfiú. Adam Venjaminovics lelkesen számolt be kópéságairól és szokásairól még az

Akusztikaiban dolgozó raboknak is, a boldog emberek szokásos érzéketlenségével észre nem véve, mennyire bánthatja ez őket, akiket megfosztottak apaságuktól. (Egyébként kényelmes téma: bizalmat szül, amellett semleges.) A fiúcska vígan gagyogott, de a kiejtése még nem alakult ki: nappal az anyját utánozta (aki Volga melléki, és erősen hangsúlyozza az *ó*-kat), este meg az apját (Adam nemcsak raccsol, hanem a kiejtésében is bosszantó hibákat vét).

Mint az életben gyakran előfordul: ha eljön a boldogság, nem ismer határt. Szerelem, házasság, majd a fiúcska születése időben egybeesett a háború végével és a Sztálin-díjjal. Egyébként a háborút is baj nélkül élte át: a csendes Baskíriában, az NKVD bőséges fejadagján a mostani marfinói kollégáival együtt dolgozott a távközlés első titkosítási rendszerén. Az a szisztéma ma már primitívnek látszik, de akkor ezért kapták meg a Sztálin-díjat, Milyen lelkesen dolgoztak rajta! Hová lett az a lendület, az a kutatói szenvedély, az a lelkesedés?

Az éjszakai ébrenlét tisztánlátásával – amikor a semmi mástól nem zavart látás befelé fordul – Rojtman most egyszerre világosan látta, mi hiányzott neki az utóbbi években. Valószínűleg az, hogy most semmit se ő maga csinál.

Észre sem vette, mikor csúszott át az alkotó szerepéből az alkotók főnökének szerepébe.

Mintha megégette volna, úgy rántotta el a kezét a feleségéről, és feljebb húzta feje alatt a párnát.

Igen, igen! Milyen csábító és könnyű szombat délután, hazaindulóban eltervezni a hétvégét, tele az otthoni kényelem előérzetével, és így szólni: „Valentyin Martinics! Majd holnap gondolkodjék rajta, hogyan tudnánk kiszűrni az a lineáris torzulásokat!… Lev Grigorjevics! Át tudná futni holnap ezt a cikket a *Proceedings*ből? Kijegyzetelné?” Hétfőn reggel pedig felfrissülve jön ismét munkába, és az asztalán, mint a mesében, ott fekszik a *Proceedings* cikkének orosz nyelvű kivonata, Prjancsikov pedig jelenti, hogyan lehetne kiszúrni az a lineáris torzulásokat. Vagy már ki is szűrte őket a vasárnap folyamán.

Nagyon kényelmes!

És a rabok nem neheztelnek Rojtmanra, sőt szeretik. Mert nem úgy viselkedik, mint egy börtönőr, hanem egyszerűen mint egy jó ember.

De az alkotás, az alkotás, a felsejlő megoldások öröme és az előre nem látott kudarcok keserűsége elmúlt.

Kibújt a takaró alól, és felült az ágyban, kezét térde köré kulcsolta, s rátámasztotta az állát.

Mivel foglalkozott ezekben az években? Intrikákkal. Az intézetbeli elsőségért folytatott harccal. Barátaival mindent megtettek azért, hogy befeketítsék, megbuktassák Jakonovot, mert úgy vélték, hogy tekintélyével és határozottságával elállja az útjukat, és egyedül fog Sztálindíjat kapni. Kihasználva, hogy Jakonov múltja nem egészen makulátlan, ezért a pártba se veszik fel, bárhogy töri magát, a „fiatalok" a taggyűléseken támadták: meghívták beszámolót tartani, aztán nyomban, a jelenlétében („csak a párttagok szavazhatnak!") megvitatták, és határozatot hoztak. És ezekben a határozatokban mindig Jakonov találtatott bűnösnek. Rojtman olykor még sajnálta is. De nem volt más megoldás.

S milyen ellenségeskedésbe torkollt az egész! A Jakonov elleni hajsza közben a „fiatalok" teljesen elfeledkeztek arról, hogy ötük közül négy zsidó. Jakonov most úton-útfélen hangoztatja, hogy a szocialista haza legveszedelmesebb ellensége a kozmopolitizmus.

Tegnap, a miniszter kirohanása után, a marfinói intézet végzetes napján Markusev rab bedobta azt a gondolatot, hogy egyesíteni kellene a klipper és a Vokoder rendszerét. Ami minden valószínűség szerint agyrém ugyan, de úgy lehetett beállítani a főnökség előtt, mint gyökeres reformot, és Jakonov nyomban el is rendelte, hogy a Vokoder állványát tolják át a Hetesbe, és helyezzék ugyanoda Prjancsikovot. Rojtman még Szelivanovszkij jelenlétében tiltakozott, vitatkozott, de Jakonov leereszkedően megveregette a vállát, mint egy túlságosan heves jó barátjának:

– Adam Venjaminovics! Ne kényszerítse a miniszterhelyettest, hogy azt kelljen gondolnia önről, a személyes érdekeit fölébe helyezi a Különleges Technikai Osztály érdekeinek.

Éppen ebben rejlett a mostani helyzet tragikuma: pofon vágják, és még csak nem is sírhat! Fényes nappal fojtogatják, és azt akarják, hogy felállva tapsoljon hozzá!

Máris öt óraütés hangzott fel; a felet nem is hallotta meg. Nemhogy aludni vágyott volna – már az ágy is idegesítette. Nagyon óvatosan lecsúsztatta az ágyról előbb az egyik, majd a másik lábát, és belebújt a papucsába. Nesztelenül megkerülte az útban álló széket, odament az ablakhoz, és széjjelebb húzta a selyemfüggönyt.

Hű, mennyi hó esett!

Mindjárt az udvar végénél volt a Vidámpark legelhagyatottabb sarka: egy szakadék, amelynek meredek falát és a lejtőn nőtt fenyőket ünnepi fehérbe öltöztette a hó. Kívül, az ablakkeret mentén szintén pelyhes rézsűk tapadtak az üveghez.

De a havazás már majdnem teljesen elállt.

A térde forrónak érezte az ablak alatti radiátort.

Azért sem mutatott fel sikert a tudományban az utóbbi években, mert örökké ülésekkel, papirosokkal gyötörték. Minden hétfőn politikai oktatás, minden pénteken műszaki továbbképzés, havonta kétszer taggyűlés, kétszer pártvezetőségi ülés, amellett havonta kétszer-háromszor behívják a minisztériumba, havonta egyszer külön az éberségről tanácskoznak, és havonta össze kell állítania a tudományos munkatervet, és havonta értékelni kell a végrehajtását, és valami okból negyedévenként jellemzést kémek minden egyes rabról (egy teljes napi munka). Ráadásul félóránként jönnek a beosztottjai különféle igénylésekkel, egy cukorka méretű kondenzátor, minden méter vezeték, minden rádiólámpa igénylését láttamoznia kell a laboratóriumvezetőnek, különben nem adja ki a raktár.

Ó, ha otthagyná ezt az egész aktatologatást és harcot az elsőségért! ha maga tűnődhetne a rajzok felett, foghatná kézbe a forrasztópákát, leshetné az oszcillográf zöldes skáláján kedvenc görbéjét – akkor éppolyan gondtalanul dúdolhatná a „bugivugit”, mint Prjancsikov. Micsoda boldogság volna harmincegy éves korában megszabadulni a váll-lap nyomasztó súlyától, elfeledkezni a tekintélyről és úgy viselkedni, mint egy kölyök: építeni, fantaziálni…

Azt mondta: „mint egy kölyök”, és az emlékezet szeszélyéből látta magát mint „kölyköt”: éji agyának mélyéről kegyetlen élességgel bukkant fel egy mélyen elfeledett, sok-sok éven át soha fel nem idézett epizód.

A tizenkét éves Adam pionírnyakkendővel, szívében nemes haraggal, ott állt az iskolai összevont úttörőgyűlés előtt, és remegő hangon követelte, hogy űzzék ki az úttörőszervezetből és minden szovjet iskolából az osztályellenség ügynökét. Előtte Mityka Stityelman és Miska Lukszemburg szólalt fel, és mind a ketten azzal vádolták meg Rozsgyesztvenszkijt, az iskolatársukat, hogy zsidógyűlölő, templomba jár és osztályidegen, és megsemmisítő pillantásokat vetettek a reszkető vádlottra.

A húszas évek végén jártak, a kisgyerekek még a politika, a faliújság, az önkormányzat, a viták bűvöletében éltek. Déli városban laktak, a csoportjuk felét zsidók tették ki. Ügyvédek, fogorvosok, kiskereskedők gyerekei,

mégis megátalkodottan proletárnak tartották magukat. Ez a fiú meg valahogy kerülte a politikai témákat, némán tátogott az *Internacionálé* eléneklése közben, szemmel láthatóan kedvetlenül lépett be az úttörőszervezetbe. A lelkes ifjak már régóta gyanították benne az ellenforradalmárt. Figyelték, nyomoztak utána. A származását nem tudták bebizonyítani. De Oleg egyszer mégis lelepleződött, azt mondta: „Minden embernek joga van mindent kimondani, amit gondol!” „Hogyhogy mindent? – ugrott oda Stityelman. – Például Nyikola azt mondta rám, hogy zsidófajzat; ezt is szabad?”

Ebből fújták fel Oleg ügyét. Akadtak jó barátnak álcázott besúgók, Surik Burikov és Surik Vorozsbit, akik látták, amikor a bűnös templomba ment az anyjával, és hogy nyakában kereszttel jött iskolába. Elkezdődött a gyűlésezés: tanulmányi csoportbizottsági gyűlések, úttörőgyűlések, parancshirdetések, és mindenütt felszólaltak a tizenkét éves Robespierre-ek, és megbélyegezték a tanulók előtt az antiszemiták szekértolóját és a vallási ópium terjesztőjét, aki már két hete nem tudott enni a félelemtől, és az otthoniak elől eltitkolta, hogy kizárták az úttörőszervezetből, s nemsokára ki fogják csapni az iskolából is.

Adam Rojtman nem tartozott az értelmi szerzők közé, csak bevonták – de még most is elöntötte arcát a szégyen pírja.

A sérelmek köre! A sérelmek köre! És nem lehet kitörni belőle, mint ahogy nem lehet a Jakonovval való vetélkedésből sem.

Kivel kezdje a világ megjavítását? Másokkal? Vagy saját magával? A feje már kezdett elnehezülni, a szíve pedig megkönnyebbülni most már biztosan sikerül elaludnia.

Halkan visszabújt a takaró alá. Feltétlenül el kell aludnia, mielőtt elüti az óra a hatot.

Holnap pedig nekifekszik a fonoszkópiának! Óriási ütőkártya! Siker esetén ez a vállalkozás akár önálló tudományos kutatóintézetté is nőhet.

74. Hétfőn hajnalban

A saraskában reggel hétkor van az ébresztő.

De hétfőn jóval ébresztő előtt megjelent az őr abban a szobában, ahol a kétkezi munkások aludtak, és megrázta az udvaros vállát. Szpiridon nagyot horkantott, felriadt, és a kék lámpás fényében az őrre bámult.

– Öltözz fel, Jegorov. Hív a hadnagy – mondta halkan az őr. De Jegorov nyitott szemmel feküdt és nem mozdult.

– Nem hallod? Hív a hadnagy.

– Minek? Becsapott a ménkű? – kérdezte Szpiridon, még mindig mozdulatlanul.

– Kelj fel – rázogatta az őr. – Nem tudom, minek.

– He-ej! – nyújtózott nagyot Szpiridon. Vöröses szőrrel borított karját a tarkója alá tette, és hosszan ásított. – Mikor jön már el az a nap, amikor nem kelek fel a lócáról?… Késő van?

– Nemsokára hat.

– Még hat sincs?!… Jól van, menj már…

És csak feküdt tovább.

Az őr még toporgott egy kicsit, majd elment.

A kék lámpás fénye a felső ágy ferde árnyékát Szpiridon párnájára vetette. Így félig világosban, félig árnyékban feküdt, karjával a feje alatt, és nem mozdult.

Sajnálta, hogy félbeszakadt az álma.

Száraz gallyal megrakott szekéren ült (a száraz gallyak alatt az erdész szeme elől eldugott vastagabb ágak lapultak), s mintha az erdejükből igyekezett volna vissza a faluba, de ismeretlen úton. Az út ismeretlen, de Szpiridon minden részletét pontosan látta mind a két szemével (mintha mind a kettő egészséges lennél): az út alól keresztben kidomborodó gyökereket, az egy-egy régi villámcsapást jelző korhadt csonkokat, emitt csenevész fenyves, amott mély por, melyben elakad a kerék. Érezte is álmában a sokféle kora őszi erdei illatot, és mohón beszívta. Azért lélegzett ilyen mélyeket, mert álmában tisztán emlékezett rá, hogy fogoly, hogy tíz évet sóztak rá, meg még öt év puttonyt, s hogy megszökött a saraskából, de már valószínűleg észrevették, és sietni kell a fával a feleségéhez és a lányához, mielőtt ráuszítanák a kutyákat.

De az álom legfőbb boldogsága abból adódott, hogy nem akármilyen ló volt a szekér elé befogva, hanem a kezén átment lovak legkedvesebbike: a rózsás szőrű Peták, az első ló, melyet háromévesen vásárolt a saját gazdaságába a polgárháború után. Egészen szürke lett volna, ha nincs az egyenletesen szürke szőrének egy kis rózsás árnyalata; ezért is nevezik „rózsaszínűnek” ezt a fajtát. Ezzel a lóval állt talpra, ezt fogta be rudasnak, amikor titokban megesküdtek menyasszonyával, Marfa Usztyinovnával. És most Szpiridon boldogan álmélkodott, hogy a Peták még mindig él, és ugyanolyan fiatal, ugyanolyan fürgén húzza a rakományt dombnak fel, és rántja ki a mély porból. A Peták minden gondolatát híven jelezte felmeredő, szürke, érzékeny füle, amelynek apró moccanásaival tudatta gazdájával, hogy érti, mit kíván most tőle, és ne féljen, megbirkózik vele. Óriási sértés lett volna, ha csak messziről is mutatja az ostort a Petáknak, ezért Szpiridon soha nem is vitt magával ostort.

Ha legalább álmában leszállhatna és belecsókolhatna a Peták orrába – annyira örült, hogy ilyen fiatal, így hát ki fogja várni az ő büntetése végét –, amikor dombról lefelé menet egyszerre csak észrevette, hogy a rakomány billegni kezd, az ágak szétcsúsznak, azzal fenyegetve, hogy a gázlónál teljesen szétesik az egész.

Mintha meglökték volna, leugrott a szekérről – de ez az őr lökése volt.

Szpiridon feküdt, és nemcsak az egy Petákra gondolt vissza, hanem tucatnyi lóra, amellyel szekerezett és dolgozott élete során (valamennyi úgy vésődött emlékezetébe, mintha eleven ember lett volna), és még ezernyi lóra, melyet jártában-keltében látott, és szörnyen bántotta, hogy oly ostobán elpocsékolták, kiirtották a világból az ember legelső segítőtársát – némelyiket halálra éheztették zab és széna híján, másokat agyonhajszolták a munkában, a többit meg eladták húsnak a tatároknak. Hogy hová tették az eszüket, Szpiridon képtelen volt felfogni. Azt meg végképp nem, hogy miért nem kellettek a lovak. Azt mesélték akkoriban, hogy lovak helyett a traktor fog dolgozni. Aztán minden az asszonyok nyakába szakadt.

De hát csak a lovakat? Nem vagdosta ki maga Szpiridon is a tanyákon a gyümölcsfákat, hogy az embereknek ne legyen mit elveszíteni, hogy könnyebben be lehessen őket hajtani a közösbe?

– Jegorov! – kiáltotta már hangosan az őr az ajtóból, a másik két alvót is felverve kiáltásával.

– Hisz megyek már, a jó édes…! – morgott vissza álmosan Szpiridon, miközben lecsúsztatta meztelen lábát a padlóra. És odavánszorgott a

fűtőtesthez, hogy levegye róla megszáradt kapcáját.

Az ajtó becsukódott az őr mögött.

– Hová, Szpiridon? – kérdezte a kovács.

– Hívatnak az urak. Hogy ledolgozzam a fejadagot – morogta dühösen az udvaros.

Az otthonában sohasem tétlenkedő Szpiridon a börtönben utált sötétben felcihelődni. A rab szemében a legrosszabb: szürkület előtt vezényszóra felkelni.

De a SzevUralLagban[46] ötkor ébresztenek. Úgyhogy jobb, ha megbecsüli magát a saraskában.

Szpiridon a vattanadrág szára és a katonabakancs közé feltekerte a hosszú lábszártekercset, majd nadrágostul-bakancsostul belebújt a kék kezeslábasba, föléje kanyarította fekete vattakabátját, fejébe nyomta füles sapkáját, a kabátot a derekán leszorította elnyűtt vászonövével és kiment. Kiengedték a börtön vasalt ajtaján, és nem adtak mellé kísérőt. Szpiridon keresztülment a pincefolyosón – jól odaverte a cementpadlóhoz patkolt bakancsát –, majd a vaslépcsőn fel az udvarra.

A havas félhomályban semmit se látott, de lábával tévedhetetlenül kitapogatta, hogy legalább harminc centi hó hullott le. Tehát egész éjjel nagy pelyhekben esett. Elballagott a hóban a törzs épületének ajtaja fölött égő lámpa irányába.

A törzs ajtaján épp akkor jött ki az ügyeletes: a kis bajuszkás hadnagy. Amikor nemrég eljött a felcsernőtől, azonnal felfedezte, hogy sok hó esett, ezért hívatta az udvarost. Most mindkét kezét bedugta a derékszíja alá, s azt mondta:

– Gyorsan láss neki, Jegorov! Tisztítsd meg a főkaputól az őrségig és a törzstől a konyháig. Meg itt is, a sétálóudvaron! Gyerünk!

– Gyerünk, gyerünk, abból lesz a baj nekünk – morogta Szpiridon, miközben elindult a hóban alapátért.

– Mi az? Mit mondtál? – kérdezte fenyegető hangon a hadnagy.

– Azt, hogy javól, főnök! Javól! – (A németek is mindig noszogatták, hogy „dali, dali”, amire Szpiridon azt felelte: javól!). – Mondd meg a konyhán, hogy küldjenek át egy kis krumplit!

– Jól van, meglesz.

Szpiridon mindig okosan viselkedett, a főnökséggel nem vitatkozott, de ma különösen keserű hangulatban ébredt, egyrészt mert hétfő reggel volt, másrészt mert ki se dörgölhette szeméből az álmot, máris melózhat, meg

maholnap levelet kell kapnia hazulról, s rossz híreket sejtett. Ötvenévi földi létének minden keserűsége a mellébe gyűlt s belülről égette.

Fentről már nem hullott az áldás. Rezzenetlenül fehérlettek a hársak. De ez már nem a tegnapi, délig összetöppedt zúzmara volt, hanem az éjszaka leesett hó. A sötét égből és a mélységes csendből Szpiridon úgy ítélte meg, hogy ez sem marad meg sokáig.

Komoran látott neki a munkának, de a bemelegítő első ötven lapát után már egyenletesen hajlongott, sőt még mintha jól is esett volna. Ilyen volt Szpiridon, s ilyen a felesége is: mindattól, ami a szívüket nyomta, a munkába menekültek. És megkönnyebbültek.

Nem a főnökség útjának tisztára lapátolásával kezdte, ahogy parancsolták, hanem a maga esze szerint: először a konyháig, azután három lapát szélességben – körben az udvaron, rabtestvérei számára.

Közben a gondolatai a lányánál jártak. A felesége, éppúgy, mint ő, már megette a kenyere javát. A fiai, bár szögesdrót mögött kuksolnak, mégiscsak férfiak. A legénynek javára válik a megpróbáltatás. De a lányának?

Bár a fél szemével semmit se látott Szpiridon, a másikkal is csak harminc százalékban, az egész udvart szabályos ovális ösvénnyel vette körül, és még nem is világosodott ki egészen, amikor – pontban hét órakor – megjelentek a lépcső tetején a sétálók: Potapov és Horobrov, akik épp a séta kedvéért már az ébresztő előtt felkeltek és megmosakodtak.

A levegő is adagolva jár, és drága kincsnek számít.

– Mi van, Danyilics? – kérdezte Horobrov, miközben felhajtotta kopott civil kabátjának gallérját, amelyben valaha letartóztatták. – Le se feküdtél aludni?

– Hát hagynak aludni ezek a kígyók? – mondta rá Szpiridon. De már elszállt belőle az iménti harag. Ez alatt a munkában eltöltött óra alatt a börtönőrökkel kapcsolatos komor gondolatai mind szerteoszlottak. Ha szavakban nem is fogalmazta meg magának, a szívével úgy ítélte meg, hogy ha a lánya netán maga hozta fejére a bajt, ettől nem lett könnyebb neki, tehát minél enyhébben kell válaszolni, nem pedig átkozni.

De ezt a legfontosabb gondolatot is, amely mintha a mozdulatlan, hajnali hársakról ereszkedett volna alá, kezdték kiszorítani a kicsinyes napi gondok: a két deszka, melyet ugyancsak betemetett a hó valahol, meg hogy az ágseprűt szorosabban hozzá kell kötözni a nyélhez.

Közben már hozzá kellett látni az autóút meg a bejárat tisztára lapátolásához is. Szpiridon vállára emelte a lapátot, és eltűnt a saraska épületének sarka mögött.

Szologgyin könnyedén, karcsún, ujjasát soha nem fázó vállára terítve indult fát vágni. (Amikor így ment, mintha idegen szemmel látta volna magát: „Ott jön Szologgyin gróf!") A Rubinnal való előző napi értelmetlen civakodás, társának ingerlő vádaskodása után a saraskában töltött két év alatt először aludt rosszul, és most friss levegőre, egyedüllétre és tágas térre vágyott a gondolkodáshoz. Felfűrészelt fája bőven volt, csak győzze széthasogatni.

Potapov abban a tiszti köpenyben, amit Berlin elfoglalásakor kapott, amikor mint deszantost tankba ültették (a fogságba esés előtt tiszt volt, de a foglyok tiszti rangját nem ismerték el), lassan sétált Horobrovval, s járás közben kicsit dobálta a sebesült lábát.

Horobrov alig törölte ki szeméből az álmot, s mosakodott meg, máris fejébe tolultak örökösen éber, gyűlölettel teli gondolatai. A szavak úgy szakadtak ki belőle, mintha testetlen hurkot írnának le a sötét légben, bumerángként visszatértek hozzá, s a szívét markolták:

– Olyan régen olvastuk-e, hogy a Fordék futószalagja géppé változtatja a munkást, és hogy ez a kapitalista kizsákmányolás legembertelenebb formája? Azután eltelt tizenöt év, és ugyanazt a futószalagot *folyamatosság* néven mint a termelés legújabb és leghaladóbb formáját dicsőítik! Negyvenötben Csang Kai-sek a szövetségesünk volt, negyvenkilencben sikerült megdönteni, tehát gazember és áruló! Most Nehrut próbálják megbuktatni Indiában, azt írják róla, hogy rendszerét a bot tartja fenn. Ha sikerül megbuktatni, azt fogják írni róla: Nehru és klikkje Ceylonba szökött. Ha nem sikerül, akkor nemes lelkű barátunk, Nehru. A bolsevikok olyan szemérmetlenül alkalmazkodnak a pillanatnyi helyzethez, hogy ha netán megint szükség lenne megkeresztelni Oroszország népét, azon nyomban előásnának egy megfelelő Marx-idézetet, és szépen összeegyeztetnék az ateizmussal meg az internacionalizmussal is.

Potapov mindig melankolikus hangulatban kezdte a napot. A reggel volt az egyetlen nap szak, amikor eltűnődhetett derékba tört életén, a nélküle felnövő fián, a nélküle elhervadó feleségén. Azután úrrá lett rajta a munka láza, és nem volt ideje a töprengésre.

Horobrovnak mintha igaza lett volna, de Potapovtól sok ingerültséget és hajlandóságot érzett benne arra, hogy a Nyugatot hívja bíróul a mi

ügyeinkhez. Potapov úgy vélekedett, hogy a nép és a hatalom vitáját valamiképpen (hogy hogyan, azt nem tudta) egymás közt kellene eldönteni. Ezért, miközben ügyetlenül dobálta sebesült lábát, hallgatásba burkolózott, és igyekezett minél mélyebben és egyenletesebben lélegezni.

Egyik kört a másik után tették meg.

A sétálók száma megszaporodott. Egyesével vagy párosával, sőt hármasban rótták a köröket. Beszélgetésüket különféle okokból leplezni kívánva, nem haladtak szorosan, és feleslegesen nem előzték meg egymást.

Éppen csak virradt. A hófelhőkkel elborított ég késlekedett a reggelt jelző világossággal. A lámpák még sárga köröket vetettek a hóra.

A levegőt az az üdeség töltötte be, amely csak a frissen hullott hó nyomában kel. Lábuk alatt nem csikorgott a hó, csak puhán összetömörült.

A magas, egyenes tartású, nemezkalapos Kondrasov a nyápic kis Geraszimoviccsal sétált, aki az ágyszomszédja volt, és még ellenzős sapkájában se ért fel a válláig.

Geraszimovicsot annyira letörte a tegnapi beszélő, hogy az egész vasárnapot ágyban töltötte, mintha beteg lett volna. Feleségének búcsúkiáltása iszonyúan megrázta.

Tehát nem töltheti a hátralévő idejét úgy, ahogy eddig. Natasa nem bírja ki az utolsó három évet. Muszáj tennie valamit. „Neked legalább most is van valamid!” – mondta szemrehányóan, ismervén az ura fejét.

Pedig nem egyszerűen „valami” van most a fejében, hanem sokkal értékesebb annál, semhogy holmi kutyának való alamizsnáért *ezekbe* a kezekbe adja.

Ha valami egészen könnyű, valami apróság adódna, amiért elengednének neki egy-két évet! De ilyesmi nem fordul elő. Se a tudomány, se az élet nem ad ingyen semmit.

Reggel se érezte jobban magát. Úgy kellett erőltetnie, kényszerítenie magát, hogy kijöjjön sétálni; akármilyen szorosan begombolkozott is, fázott, és legszívesebben azonnal visszament volna. De összetalálkozott Kondrasov-Ivanovval, s elindult, hogy tegyen vele egy kört aztán úgy belejöttek a beszélgetésbe, hogy abba se akarták hagyni a sétát.

– Hogyhogy? Maga semmit se tud Pavel Dimitrijevics Korinról? csodálkozott Kondrasov, mintha minden iskolás gyerek tudna róla. Hohó! Azt mondják, van neki egy fantasztikus vászna, csak még senki se látta, a címe: *A tovatűnő Oroszhon*. Egyesek szerint hat méter hosszú, mások

szerint tizenkettő. Elnyomják, sehol nem állítják ki a képeit; ezt most titokban festi, lehet, hogy a halála után azonnal lefoglalják.

– Mi van rajta?

– Csak másoktól hallottam, nem kezeskedhetek érte. Azt mondják, egyszerű, közép-oroszországi országút, dombos táj, facsoportok. Az országúton töprengő arcú emberek nagy tömege. Minden egyes arc ki van dolgozva. Olyan arcok, amilyeneket régi családi fotográfiákon lehet látni, de az életben már nemigen. Régi orosz, tiszta fényű parasztarcok, földművesek, kézművesek: magas homlok, Sűrű, széles szakáll, a hetvenedik éven túl is üde bőr, friss tekintet, gondolatok. Fiatal lányok, akiknek fülét láthatatlan aranydugó védi az illetlen szavaktól, akiket nem lehet elképzelni a táncparkettek állatias nyüzsgésében. És méltóságteljes öregasszonyok. Ezüst hajú, miseinges papok. Szerzetesek. Az Állami Duma képviselői. Koravén, egyenruhás diákok. A végső igazságot kereső gimnazisták. Gyönyörű, gőgös dámák a századelő városi viseletében. S valaki, aki nagyon hasonlít Korolenkóra. Aztán megint parasztok és parasztok… Attól olyan iszonyú, hogy egyáltalán nincsenek csoportosítva. Szétesett az idő! Nem beszélgetnek. Nem néznek egymásra, talán nem is látják egymást. Nincs úti batyu a hátukon. Csak *mennek*, de nem ezen a konkrét országúton, hanem általában. Tovatűnnek… Utoljára látjuk őket…

Geraszimovics hirtelen megállt.

– Bocsásson meg, muszáj egyedül lennem!

Sarkon fordult, és otthagyva a felemelt kezű festőt, elindult az ellenkező irányba.

Tűzben égett. Nemcsak olyan élesen látta maga előtt azt a képet, mintha ő festette volna, hanem azt gondolta, hogy…

Kivilágosodott.

Kijött az őr az udvarra, és elkiáltotta magát, hogy vége a sétának. Visszatérőben, a pincefolyosón a felfrissült rabok akaratlanul meglökték a sötét szakállú, betegesen sápadt Rubint, aki a menettel szembe igyekezett. Ma nemcsak a favágást aludta el (amúgy sem lett volna értelme kijönnie a Szologgyinnal való veszekedés után), hanem a reggeli sétát is. A rövid, mesterséges álomtól nehéznek és érzéketlennek érezte a tagjait. Amellett szenvedett az oxigénéhségtől, amit nem ismernek azok, akik akkor szívhatnak friss levegőt, amikor akarnak. Mindenáron ki akart menni az udvarra legalább egy korty friss levegőért és egy marék hóért, amivel bedörgölheti az arcát.

De a lépcső felső végén álló őr nem engedte ki.

Rubin ott állt a lépcső alján, a betongödörben, ahova szintén beesett egy kis friss levegőt lehelő hó. Ott lenn három lassú körmozdulatot tett a karjával, s közben mélyeket lélegzett, majd összeszedte a gödör aljáról a havat, megdörgölte vele az arcát, és visszavánszorgott a börtönbe.

Ugyanoda igyekezett a megéhezett, fürge Szpiridon, aki már megtisztította az utat az autók számára egészen az őrségig.

A börtön törzsében a két hadnagy – a lelépő, kis bajuszkás és az ügyeletbe lépő Zsvakun – felnyitotta a borítékot, és Misin őrnagy parancsával ismerkedett.

A testes Zsvakun hadnagy, egy goromba és kiismerhetetlen alak, aki a háború alatt törzsőrmesteri rangban a hadosztályhóhér szerepét töltötte be (a hivatalos elnevezése ez volt: a haditörvényszék ítéletvégrehajtója), s ott érdemelte ki az előléptetést, nagyon megbecsülte helyét az 1. sz. Szakbörtönben, és mert az írás-olvasás nem a legkönnyebben ment neki, kétszer is elolvasta Misin utasítását, nehogy eltévesszen valamit.

Kilenc óra előtt tíz perccel bementek a szobákba létszámellenőrzésre, és mindenütt felolvasták a parancsot.

„Minden rab három napon belül adja le Misin őrnagynak közeli hozzátartozóinak névsorát, a következő formában: sorszám, vezetéknév, utónév, apai név, a rokonság foka, munkahely, lakcím.

Közeli hozzátartozónak számít: az apa, az anya, a törvényes házastárs, a törvényes házasságból származó gyermekek. A többiek, úgymint fivérek, nővérek, nagynénik, unokatestvérek, unokák, nagyanyák nem számítanak annak.

Január 1-je után csak a listán szereplő közeli hozzátartozókkal engedélyezik a levelezést és a beszélőt.

Ezenkívül január 1-je után a havi egyszeri levél mérete nem haladhatja meg az egy füzetlapot.”

Ez olyan kegyetlen és lesújtó volt, hogy az értelem fel sem tudta fogni. Ezért nem idézett elő se kétségbeesést, se felháborodást, csak haragos és gúnyos kiáltásokat:

– Boldog új évet!

– Kukucs!

– Jelentsük fel a rokonainkat!

– A kopók maguktól nem tudják kiszimatolni?

– Miért nincs megszabva a betűk nagysága? Mekkorák lehetnek a betűk?

Zsvakun, miközben leszámolta az embereket, igyekezett megjegyezni, ki mit kiáltott, hogy majd jelenthesse az őrnagynak.

A rabok egyébként mindig elégedetlenek, akár jót, akár rosszat tesz velük az ember.

75. Négy szeg

Leverten indultak munkába az elítéltek.

Még akik régóta ültek, azokat is megdöbbentette az új intézkedés kegyetlensége. A kegyetlenség kétszeres volt: egyrészt az övéikhez fűződő vékony, éltető szálacskát csak azon az áron őrizhetik meg, ha feljelentik őket. Mert odakint sok hozzátartozónak még sikerült eltitkolni, hogy rokona van a rács mögött: csak így tarthatták meg az otthonukat és a munkájukat. Másrészt a kapcsolatból kizárták az élettársakat és a tőlük származó gyerekeket, továbbá a fivéreket és nővéreket s még inkább az unokatestvéreket. De a háború, a bombázások, az evakuáció, az éhínség után némelyik elítéltnek nem is maradt más rokona. És mert a letartóztatásra nem hagyják az embert felkészülni, meggyónni, megáldozni, számvetést készíteni az életéről, sokan hagytak a szabad életben hű társat, akinek személyi igazolványában nem volt benne az anyakönyvi hivatal maszatos pecsétje. És most ezeket a társakat idegennek minősítik…

A tágas vasfüggönyön belül, amely körbekeríti az egész országot, most még egyet eresztettek le Marfino köré: egy szűk, vastag acélfüggönyt.

Még a leglelkesebb robotosok karja is lehanyatlott. A csengetésre lassan jöttek elő, ott tolongtak a folyosókon, cigarettáztak, beszélgettek. Amikor leültek a munkaasztalukhoz, megint rágyújtottak, s megint beszélgetni kezdtek, és a mindnyájukat foglalkoztató fő kérdés így hangzott: el lehet képzelni, hogy az Állambiztonsági Minisztérium központi nyilvántartójában mindeddig nem voltak összegyűjtve és rendszerezve valamennyi elítélt összes rokonának adatai? Az újoncok és naiv lelkek mindenhatónak és mindentudónak képzelték a hatóságot, amelynek nincs szüksége ilyen, a feljelentéssel beérő listára. De a régi, dörzsölt rabok megfontoltan ingatták a fejüket, és elmagyarázták, hogy a belügyi hatóság éppolyan irdatlan és értelmetlen mechanizmus, mint az egész államgépezet, hogy a rokonok nyilvántartása rendezetlen, hogy a személyzeti és a szig. biz. osztályok fekete bőrrel kárpitozott ajtói mögött „nem vadásznak egerekre” (elég nekik a kincstári koszt), nem gyűjtik ki az adatokat a számtalan kérdőívről; hogy a börtönirodák nem kivonatolják időben és megfelelően a beszélők és csomagbeadások naplóit, ezért a Klimentyevék és Misinék által követelt lista a legbiztosabb halálos csapás, amellyel az övéiket sújthatják.

Így beszélgettek, dolgozni senki se akart.

De épp ezen a reggelen kezdődött az év utolsó hete, amikor is – az intézet vezetői szerint – mindent bele kellene adni, hogy teljesíthessék az 1949-es évi tervet és ezen belül a decemberit, továbbá kidolgozzák és elfogadják az 1950-re, valamint a január-márciusi első negyedre és külön a januárra és a hónap első dekádjára szólót. A papírmunka magára a vezetőségre várt. A tényleges munka pedig a rabokra. Ezért a rabok lelkesedése a mai napon különösen fontos volt.

Az intézet vezetőségének fogalma sem volt a börtönigazgatóság lesújtó reggeli bejelentéséről, amelyet az a *maga* éves tervének megfelelően tett.

Senki se vádolhatta az Állambiztonsági Minisztériumot azzal, hogy az Evangélium szellemében él! De egy evangéliumi vonása kétségtelenül volt: nem tudta a jobb kéz, mit csinál a bal.

Rojtman őrnagy, akinek a borotválkozástól felfrissült arcán nyoma sem maradt éjszakai tépelődéseinek, éppen a tervek ismertetése céljából gyűjtötte egybe termelési értekezletre az Akusztikai Laboratórium valamennyi rabját és szabad dolgozóját. Rojtman okos, hosszúkás arcát széles negroid száj tette jellegzetessé. Keskeny mellén, a bő zubbony felett, valahogyan különösen feleslegesnek látszott a vállszíj. Magát is, beosztottjait is bátorítani akarta, de a bomlás lehelete már behatolt a szobába: közepén üresen árválkodott az elszállított Vokoder állványának helye, hiányzott Prjancsikov, az akusztika gyöngye, hiányzott Rubin, aki Szmoloszidovval együtt bezárkózott a második emeleten, s végül maga Rojtman is sietett, hogy mielőbb végezzen itt, és felmehessen hozzájuk.

A volnyaskák közül hiányzott Szimocska, aki megint ügyeletes lesz délutántól valaki más helyett. Jó is, hogy nincs itt, ez megkönnyítette Nyerzsin dolgát: nem kell különféle jelzésekkel és cédulákkal magyarázkodnia!

Nyerzsin az értekezlet közben hátradőlt engedelmes, ruganyos támlájú székén, és lábát egy másik szék alsó abroncsára tette. Jobbára kinézett az ablakon.

Az ablak mögött nyirkosnak látszó nyugati szél kerekedett. Ólomszínűvé vált tőle a felhős ég, lassan összeesett, összetöppedt a lehullott hó. Újabb értelmetlen, ronda olvadás kezdődött.

Nyerzsin kialvatlanul, petyhüdt arcán a szürkés fényben élesen elváló ráncokkal ült a körben. Azzal a sok rab számára ismerős hétfő reggeli érzéssel, hogy se mozogni, se élni nincs ereje.

Mit is jelent az évi egyszeri beszélő! Hiszen csak tegnap volt. Úgy tetszett, a legsürgősebb, legfontosabb dolgokat mind elmondták hosszú időre. De már ma…

Mikor mondhatja ezt el neki? Írja meg? De hogyan írhatná meg?

Megadhatja a munkahelyét? A tegnapi nap után nyilvánvaló, hogy nem.

Magyarázza meg: minthogy nem közölhetek rólad adatokat, abba kell hagynunk a levelezést? De hiszen a borítékra írt cím is egyenértékű a feljelentéssel!

Ne újon semmit? De akkor mit fog gondolni? Tegnap még mosolyogtam, ma pedig örökre elhallgatok?

Lélegzete elakadt: úgy érezte, mintha egy fogó két nyelve zárulna össze körülötte, nem holmi költőien elvont, hanem óriási, fogazott élű lakatosfogó, a két nyelv között bemélyedéssel az emberi nyak összeszorítására.

Lehetetlen kiutat találni! Minden megoldás rossz!

A jól nevelt, rövidlátó Rojtman szelíden nézett rájuk vastag szemüvege mögül, és egy cseppet se főnöki, inkább árnyalatnyi fáradtságot és könyörgést eláruló hangon szólt a tervekről, a tervekről és megint a tervekről.

De az elszórt magok kövekre hullottak.

Nyerzsin a levegőtől és mozgástól megfosztva, a harapófogó szorításában, lebiggyedő ajakkal ült a székek és asztalok fojtogató zsúfoltságában. Összehúzott szeme közönyösen meredt a sötét kerítésre, a közvetlenül az ablakkal szemben ágaskodó őrtoronyra, tetején a fegyveres őrrel.

De szenvtelen, mozdulatlan arca mögött a düh tombolt.

Telnek az évek, s azok közül, akik vele együtt hallgatják a ma reggeli bejelentést, ezek közül a most komor, elégedetlen, csüggedt lelkű vagy dühtől fortyogó emberek közül egyesek már a sírban fekszenek, mások megenyhülnek, elengedik magukat, megint mások mindent elfelejtenek, megtagadnak, megkönnyebbülten eltapossák börtönmúltjukat, sőt lesznek, akik hátat fordítanak önmaguknak, és azt mondják majd, hogy nem kegyetlenség volt, hanem ésszerű döntés, és talán senki se lesz hajlandó emlékeztetni a mai hóhérokat arra, hogy mit műveltek az emberi szívvel!

Ami rossz volt, idővel feledésbe megy.

Döbbenetes sajátossága az embernek a feledés! Elfelejtik azt, amire tizenhétben feleskÜdtek. Elfelejtik, amit huszonnyolcban ígértek. Évről évre

eltompultabban és alázatosabban engednek fokról fokra – a büszkeségből, a szabadságból, az öltözködésből, a táplálkozásból –, s ettől még rövidebbé válik az emlékezet, még jámborabbá az óhaj, hogy meglapuljanak egy gödörben, hasadékban, résben, s valahogy kihúzzák ott.

Annál erősebben érezte Nyerzsin valamennyiük helyett a maga kötelességét és elhivatottságát. Ismerte azt az önemésztő tulajdonságát, hogy soha nem adja fel, soha nem tompul el, soha nem felejt.

S mindenért, mindenért, mindenért, a vallatás kínjaiért, a lágerekben elpusztult, végsőkig elcsigázott haldoklókért, a ma reggeli bejelentésért az emlékezés négy szegét beléjük! Négy szeget a hazugságaikért; kettőt a tenyerükbe és kettőt a lábfej ükbe – hadd függjenek és bűzölögjenek, amíg ki nem alszik a Nap, amíg meg nem dermed az élet a Földön.

És ha senki más nem akad, Nyerzsin maga fogja beverni ezt a négy szeget.

Nem, aki a harapófogó szorításában vergődik, annak nincs kedve Pürrhón szkeptikus mosolyára.

Nyerzsin hallotta is meg nem is, amit Rojtman mondott. Csak akkor rázkódott össze az undortól, amikor az elkezdte hajtogatni, hogy „szocialista felajánlás”. A *tervekkel* még valahogy megbékélt. A terveket rendkívüli találékonysággal állította össze. Úgy ügyeskedett, hogy az éves terv tucatnyi hangzatos pontja mögött ne legyen különösebben nagy munka, hogy vagy már részben elkészült munka legyen, vagy ne követeljen erőfeszítést, vagy porhintés legyen az egész. De valahányszor ezt a művészien lesimított és kifugázott tervet beterjesztette jóváhagyásra, és jóvá is hagyták, sőt úgy vették, mint lehetőségeinek végső határát, ezzel az elismert végső határral ellentétben és a politikai fogoly érzelmeiből gúnyt űzve, mindig azt javasolták, hogy a tervet toldja meg a saját tudományos szocialista felajánlásával.

Rojtman után egy szabad munkás szólalt fel, majd egy elítélt. Adam Venjaminovics feltette a kérdést:

– És mit mond maga, Gleb Vikentyics?

Négy szeget! Mit mondhatott volna nekik Nyerzsin?

Nem rezzent össze a kérdésre. Nem pottyantotta ki agyának titkos bugyrából az ott rejtegetett vasszegeket. Vadállati kegyetlenségükre csak vadállati ravaszság lehet a válasz. Nyerzsin, mintha csak várta volna ezt a kihívást, készségesen felállt és együgyű érdeklődést színlelt.

– Az artikulációs csoport a negyvenkilences terv minden pontját határidő előtt, maradéktalanul teljesítette. Jelenleg a kérdőmondat-artikuláció valószínűségelméleti alapjainak matematikai kidolgozásával foglalkozom, amit márciusra tervezek befejezni, és ez lehetővé fogja tenni a beszédegységek tudományosan megalapozott artikulációját. Ezenkívül az első negyedben, még Lev Grigorjevics távolléte esetén is, ki fogom dolgozni az emberi hangok objektív műszeres és szubjektív leíró rendszerezését.

– Igen, igen, a hangokét! Ez nagyon fontos! – vágott közbe Rojtman, mintegy a maga fonoszkópiai elképzeléseire válaszolva.

Nyerzsin szigorúan sápadt arca szertehulló haja alatt a tudomány, az artikuláció tudománya mártírjának életéről tanúskodott.

– És a versenyt fel kell élénkíteni, igen, ez is segít – folytatta meggyőződéssel. – Mi is megtesszük a szocialista felajánlásainkat január elsejéig. Véleményem szerint a jövő évben még többet és jobban kell dolgoznunk, mint az idén. – (Az idén ő semmit se csinált.)

Még két elítélt szólalt fel. S jóllehet az lett volna a legtermészetesebb, ha bevallják Rojtman és az egész értekezlet előtt, hogy képtelenek a tervekre gondolni, hogya kezük képtelen a munkára, mert a mai napon elvették tőlük a család látszatának maradékát is – az ugrásszerű előrehaladásra hangolt főnökség nem ezt várta volna tőlük. De még ha megmondja is valaki, Rojtman csak zavartan és megbántottan pislog, az értekezlet pedig ugyanabban a kerékvágásban halad tovább.

De véget ért, és Rojtman fiatalosan, a lépcsőket kettesével szedve szaladt fel a második emeletre, s bekopogott a szigorúan titkos szobába Rubinhoz.

Ott már javában érlelődtek a sejtések. A magnetofonszalagok összehasonlítása folyt.

76. A kedvenc foglalkozás

A marfinói objektumban az operatív csekista részleg két tagból állt: Misin őrnagy volt a *börtönkoma*, Sikin őrnagy pedig a *termelési koma*. Ők ketten két hivatalhoz tartoztak, és más-más kasszából kapták a fizetésüket, így hát nem versengtek egymással. Az együttműködésüket viszont egyfajta restség akadályozta: az irodájuk két különböző épületben volt, és más-más emeleten; telefonon operatív ügyekről nem szokás beszélni; a ranglétra azonos fokán állva, mind a ketten sértőnek érezték, hogy bármelyikük megelőzze a másikat a tisztelgésben. Így is dolgoztak: az egyik a nappali, a másik az éjszakai lelkek közt, és hónapokig nem találkoztak egymással, jóllehet a negyedévi beszámolókban és tervekben mind a kettő előadta, hogy a marfinói objektumban az operatív munkát szorosan együttműködve kell végezni.

Sikin őrnagy egyszer, a Pravdát átnézve, eltűnődött az egyik cikk címén, amely így hangzott: „A kedvenc foglalkozás.” (A cikk egy agitátorról szólt, aki mindennél jobban szerette, ha elmagyarázhatott valamit másoknak: a munkásoknak a termelékenység növelésének fontosságát, a katonáknak az önfeláldozás szükségességét, a választóknak a kommunisták és pártonkívüliek blokkja politikájának helyességét.) Sikinnek tetszett ez a kifejezés. Azt szűrte le belőle, hogy úgy látszik, ő sem tévedett életcéljában: egyetlen más foglalkozás nem vonzotta soha, szerette a magáét, és az is szerette őt.

Sikin annak idején elvégezte a GPU-iskolát, majd a nyomozók továbbképző tanfolyamát, de a tulajdonképpeni nyomozómunkában nem sok időt töltött el, ezért nem nevezhette magát nyomozónak. A GPU közlekedési részlegében dolgozott, majd az NKVD különleges figyelőszolgálatánál a Legfelsőbb Tanács választásai alkalmával: az ellenséges szavazólapokkal foglalkozott; a háború alatt a katonai cenzúrát irányította az egyik hadseregben, azután a hazatelepítési bizottságban tevékenykedett, majd egy szűrőtáborban, később különleges instruktorként a kubáni görögök Kazahsztánba telepítésénél, végül pedig a marfinói kutatóintézetbe nevezték ki operatív megbízottnak. Mindeme foglalkozásokat két szóban össze lehetett foglalni: operatív csekista.

Sikin igazán kedves foglalkozása éppen az operatív csekista munka volt. De vajon melyik bajtárs nem szerette?

Ez a foglalkozás nem volt veszélyes: minden operatív akcióban gondoskodtak az erőfölényről – két vagy három fegyveres csekista egy fegyvertelen, mit sem sejtő, sőt néha az álmából felvert ellenséggel szemben.

Aztán szépen megfizették, továbbá feljogosított a legjobb zárt elosztókra, a legjobb lakásokra (melyeket az elítéltektől koboztak el), a katonatisztekénél magasabb nyugdíjra és első osztályú üdülőkre.

A munkában nem kellett megszakadni: nem voltak megszabott normák. Igaz, a barátai azt mesélték Sikinnek, hogy harminchétben meg negyvenötben úgy húztak a nyomozók, mint az igáslovak, de maga Sikin nem került bele ebbe a taposómalomba, és nem is nagyon hitt benne. Jó időkben hónapokig lehetett bóbiskolni az íróasztal mellett. A belügy, illetve az államvédelem munkáját egyaránt az jellemezte, hogy nem siettek. A minden jóllakott emberre jellemző természetes lassúsághoz még az instrukciókban megfogalmazott lassúság járult, hogy jobban megdolgozhassák a rabok lelkivilágát, és így csikarják ki belőlük a vallomást: lassú ceruzahegyezés, a megfelelő toll és papír kiválasztása, mindenféle jegyzőkönyvi és azonosítási adat türelmes feljegyzése. Ez a mindent átható lassúság jótékonyan hatott a csekisták idegeire, és hosszú életet biztosított nekik.

Nem kevésbé kedvelte Sikin az operatív csekista munka rendjét. Voltaképpen az egész a pőre nyilvántartásból, alapos nyilvántartásból állt (s ezzel a szocializmus legjellegzetesebb vonását fejezte ki). Egyetlen beszélgetés sem merült ki pusztán beszélgetésben, hanem feltétlenül a besúgó följelentésének megfogalmazásával vagy a jegyzőkönyv aláírásával vagy azzal az írásos kötelezettségvállalással ért véget, hogy az illető nem vall hamisan, nem beszél az ügyről senkinek, nem utazik el sehova. Éppen Sikin türelmes figyelmére, precizitására volt szükség, hogy ne váljék e papírhalmazból káosz, hanem szép rendesen osztályozva, egybefűzve sorakozzanak az iratok, és bármelyiket bármikor meg lehessen találni. (Maga Sikin, lévén tiszt, nem végezhetett efféle fizikai munkát, ez egy különlegesen titkosított, vaksi leányzó dolga volt, akit a központból küldtek ki.)

Legfőképpen azonban azért szerette Sikin az operatív csekista munkát, mert hatalmat adott neki más emberek felett, a mindenhatóság érzetével

töltötte el, a közönséges emberek szemében pedig a rejtélyesség nimbuszát kölcsönözte neki.

Sikinnek hízelgett az a tisztelet, sőt félelem, amelyet kollégái részéről tapasztalt, akik szintén csekisták voltak, de nem operatív csekisták. Mindenki, még Jakonov mérnök-ezredes is az első szóra köteles volt beszámolni neki tevékenységéről. Sikin ezzel szemben nem tartozott beszámolni egyiküknek sem. Amikor a sötét arcbőrű, rövidre nyírt, őszülő kefehaj ú őrnagy, hóna alatt nagy aktatáskájával, felment a szőnyeggel leterített széles lépcsőn, a belügyes hadnagylánykák pedig szemérmesen félrehúzódtak még ezen a tágas lépcsőn is, és sietve előre köszöntek, Sikin büszkén átérezte önnön értékét és különleges helyzetét.

Ha azt mondják Sikinnek – de soha senki nem mondta neki –, hogy gyűlölet övezi, hogy mások kínzója, őszintén felháborodik. Az emberek kínzása soha nem okozott neki élvezetet, és nem tekintette célnak. Igaz, akadnak ilyen emberek, látott a színházban meg a moziban, de azok szadisták, akik szenvedéllyel kínoznak másokat, azokban nincs semmi emberi, és azok vagy fehérgárdisták, vagy fasiszták. Sikin csak a kötelességét teljesítette, és az volt az egyetlen célja, hogy senki ne okozzon semmilyen kárt, és ne legyenek kártékony gondolatai.

Egyszer a saraska főlépcsőjén, melyet a szabadok és a rabok egyaránt használhattak, találtak egy csomagocskát s benne százötven rubelt. Két technikus-hadnagy találta meg, de éppen mert ketten voltak, nem vághatták zsebre, és nem is kereshették meg titokban a gazdáját. Ezért átadták Sikin őrnagynak.

Pénz a lépcsőn, ahol a rabok közlekednek, akiknek a legszigorúbban tiltva van pénzt maguknál tartani – az ilyesmi rendkívüli állami ügy! De Sikin nem fújta fel, hanem kitűzött a lépcsőházban egy cédulát:

„Aki a lépcsőn elvesztett 150 rubelt, bármikor átveheti Sikin őrnagynál.”

Százötven rubel nem csekély pénz. De annyira tisztelték és annyira tartottak Sikintől, hogy teltek a napok, majd a hetek, de senki sem jelentkezett ezért az átkozott pénzért. A cédula elszíntelenedett, belepte a por, az egyik sarka leszakadt, végül kék ceruzával, nyomtatott betűkkel ráírta valaki:

„Zabáld meg magad, kutya!”

Az ügyeletes letépte a cédulát, és bevitte az őrnagyhoz. Sikin ezután hosszú ideig járkált a laboratóriumokba, és összehasonlítgatta a kék ceruzák árnyalatait. A goromba kívánság érdemtelenül sértette. Egyáltalán nem

szándékozott eltulajdonítani a másét. Sokkal jobban szerette volna, ha jelentkezik az az ember, és tanulságos ügyet lehetne fabrikálni a dologból, ismertetni minden, az éberséggel foglalkozó értekezleten. A pénzt azonban odaadta volna.

De hát csak nem fogja kidobni! Két hónap múlva az őrnagy odaajándékozta annak a nyakigláb, vaksi leányzónak, aki hetenként egyszer rendbe tette a papírjait.

Sikint, aki mindaddig példás családapa volt, egyszer csak arra vitte rá az ördög, hogy viszonyt kezdjen ezzel az elhanyagolt külsejű, harmincnyolc éves, formátlan, vastag lábú leányzóval, akinek ráadásul csak a válláig ért. Valami olyat talált benne, amit soha nem tapasztalt. Alig bírta kivárni jöttének napját, és annyira megfeledkezett az óvatosságról, hogy amikor tatarozták a szobáját, az ideiglenesen berendezett irodájában meghallotta, sőt a résen át meg is leste őket két rab: az ács meg a vakolókőműves. Elterjedt a hír, a rabok jót szórakoztak maguk közt lelkipásztorukon, és levelet akartak írni Sikin feleségének, de nem tudták a címét. Ehelyett beköpték a főnökségnek.

De az operatív csekistát nem sikerült lebuktatni. Oszkolupov vezérőrnagy nem azért rótta meg Sikint, mert viszonyt folytat a titkárnővel (ez a titkárnő erkölcsi szférájába tartozik), és nem is azért, mert munkaidőben műveli (Sikinnek nem volt megszabva a munkaideje), hanem csak azért, mert a rabok tudomást szerezhettek róla.

*

December huszonhatodikán, hétfőn Sikin őrnagy kicsivel kilenc után jelent meg a munkahelyén, de ha csak ebédre jön be, akkor sem tehetett volna neki megjegyzést emiatt senki.

A második emeleten, Jakonov szobájával szemben egy bemélyedés vagy előtérféle volt, ahol sohasem égett lámpa, s innen nyílt két ajtó: az egyik Sikin szobájába, a másik a pártirodára. Mind a két ajtót fekete bőrrel kárpitozták, és nem volt rajtuk tábla. Ez a sötét előterecske és ez a szomszédság kedvére volt Sikinnek: kintről nem lehetett kifigyelni, éppen melyik ajtón surrannak be az emberek.

Sikin ma reggel, a szobája felé menet összetalálkozott Sztyepanovval, a párttitkárral, egy ólmos fényű szemüveget viselő, betegesen sovány emberrel. Kezet szorítottak.

– Sikin elvtárs! – szólalt meg halkan Sztyepanov. Sohase szólított senkit a kereszt- és apai nevén. – Gyere be, lökdössünk egy kicsit!

Az ajánlat egy kis asztali biliárdozásra vonatkozott, Sikin néha bement „lökdösni” egy kicsit a golyókat, de ma sok fontos dolog várta, ezért méltóságteljesen megrázta ezüstös üstökét.

Sztyepanov sóhajtott, s bement, hogy magában „lökdössön”. Sikin belépett a szobájába, és rendszeretően letette asztalára az aktatáskáját. (Minden papírja titkos, illetve szigorúan titkos volt, a páncélszekrényben kellett tartani, és sehova nem vihette el – de ha aktatáska nélkül jár, elmarad a hatás. Ezért az aktatáskájában hordta haza elolvasni az *Ogonyok*ot, a *Krokogyil*t meg a *Világutazó*t, mert ha előfizet rájuk, az, ha csak pár kopekbe is, pénzbe kerül.) Aztán járkált kicsit a szőnyegen, odament az ablakhoz, elálldogált előtte, majd vissza az ajtóhoz. Mintha itt, a szobájában, a páncélszekrény, a szekrények, a dívány mögött elrejtőzve várták volna a gondolatok, és most valamennyi egyszerre körülrajzotta, és figyelmet követelt.

Mennyi dolga volt! Mennyi dolga!

Tenyerével megdörgölte rövid, őszülő kefehaját.

Először is ellenőrizni kell azt a fontos kezdeményezést, amelyet hónapokig tartó fejtöréssel ötlött ki, s nemrég Jakonov is jóváhagyott, mint irányvonalat ismertették a laboratóriumokban, de még nem indították be. A titkos naplók vezetésének új rendjéről volt szó. Sikin őrnagy alaposan elemezte az éberség állását a marfinói intézetben, és megállapította – nagyon büszke volt erre a megállapítására –, hogy lényegében még mindig nincs igazi titkosság! Igaz, minden szobában ott állnak az embermagasságú páncélszekrények, melyekből pontosan ötven darabot szállítottak ide a leszerelt Lorenz cégtől; igaz, hogy minden titkos, féltitkos és hozzájuk kapcsolódó iratot külön ezzel a feladattal megbízott ügyeletesek jelenlétében elzárnak az ebéd- és vacsoraszünetben, valamint éjszakára. Ámde a tragikus mulasztás abban áll, hogy csak a befejezett és félbehagyott munkákat zárják el. De a páncélszekrényekbe még mindig nem rakják be az agy villanásait, az első megsejtéseket, a homályos feltevéseket – éppen azt, amiből a jövő évi munkák születnek, azaz a legperspektivikusabbakat! Egy ügyes, felkészült kémnek elég, ha behatol a szögesdróton át a zónába, előhúz valamelyik szeméttartályból egy darabka itatóspapírt valamilyen képlettel vagy vázlattal, azután kioson a zónából – és az amerikai kémszolgálat máris birtokába jutott kutatásaink irányának. Sikin őrnagy,

mint lelkiismeretes ember, egyszer arra kényszerítette Jegorovot, az udvarost, hogy az ő jelenlétében lapátolja ki az udvaron az egész szeméttartályt. Ez alkalommal talált két, a hamuval és a hóval összefagyott, elázott papirost, amelyek valamikor tervrajzok voltak. Sikin nem átallotta megfogni a sarkánál ezt a szemetet, és letenni Jakonov ezredes asztalára. És Jakonov nem talált kibúvót!

Így aztán elfogadták Sikinnek az egyéni, név szerinti titkos naplókra vonatkozó elképzelését. A megfelelő naplókat azonnal beszerezték az Állambiztonsági Minisztérium irodaszerraktárából: mindegyik 200 nagyalakú lapot tartalmazott, melyeket megszámoztak, összefűztek és lepecsételtek. A naplókat most készültek kiosztani mindenkinek, kivéve a lakatosokat, esztergályosokat és az udvarost. Kötelezővé tették, hogy semmi másra nem szabad írni, csakis a naplólapjaira. A veszélyes piszkozatok megszüntetésén kívül még egy: a naplóban mindennap fel kell tüntetni a dátumot, Sikin őrnagy mostantól fogva valamennyi rabnál ellenőrizhette, gondolkodott-e szerdán, és mi újat ötlött ki pénteken. Kétszázötven ilyen napló voltaképpen kétszázötven Sikint képvisel, aki állandóan ott lebeg minden rab feje felett. A rabok mindig ravaszak és lusták, mindig igyekeznek kibújni a munka alól, ha módjukban áll. A munkást a termék révén ellenőrzik. Sikin őrnagy találmánya: a mérnök, a tudós ellenőrzése! (Kár, hogy az operatív csekistáknak nem adnak Sztálin-díjat.) Ma épp azt kell ellenőriznie, hogy kiosztották-e a naplókat, és hozzáfogtak-e kitöltésükhöz.

A másik gond, ami ma Sikinre vár: véglegesen ki kell jelölni az elszállítandó rabokat – a börtönigazgatóság a napokban szándékozik elindítani a transzportot –, és pontosítani, mikorra ígérik a szállítóeszközt.

Még egy nagyszabású ötlet foglalkoztatta Sikint, amit szintén ő kezdeményezett, de egyelőre nem nagyon haladt előre: „Az esztergagép megrongálásának ügye”. Amikor tíz rab átcipelte az esztergagépet a 3. számú laboratóriumból a szereldébe, a gép tartóvasán repedés keletkezett. Az egy héten át folyó nyomozás alatt nyolcvanoldalnyi jegyzőkönyv született, de az igazság nem derült ki: csupa dörzsölt rab szerepelt az ügyben.

Azt is ki kell nyomoznia, honnan került be Dickens könyve, amit Doronyin jelentett, mondván, hogy a félkör alakú szobában olvasták, többek közt Abramszon. Magát Abramszont hívatni, aki visszaeső, merő időpocsékolás lenne. Tehát a környezetében dolgozó szabadokat kell

beidézni, és azonnal rájuk ijeszteni azzal, hogy már mindent tud, hogy Abramszon bevallotta.

Annyi sok dolga van ma Sikinnek! (Pedig még nem is tudta, mit jelentenek majd neki az informátorai! Nem tudta, hogy ki kell vizsgálnia, hogyan csúfolták ki az igazságszolgáltatást az „Igor herceg pere” címmel előadott színjáték formájában.) Sikin kétségbeesetten dörgölte a halántékát és a homlokát, hogy ez a rengeteg gondolat valahogy leülepedjék, s a helyére kerüljön.

Habozott, mivel is kezdje, s úgy döntött, kimegy a tömeg közé, azaz járkál egy kicsit a folyosón abban a reményben, hogy összefut valamelyik informátorával, aki a szemöldöke rándulásával tudtára adja, hogy sürgős közölnivalója van, amellyel nem várhat a megállapodás szerinti jelentkezésig.

De alighogy odaért az ügyeletes asztalához, meghallotta, hogy az valamilyen új csoportról beszél a telefonba.

Micsoda? Ilyen nagy a sietség? Új csoport alakult volna az objektumban vasárnap, amikor ő nem volt itt?

Az ügyeletes elmondta.

Kemény csapás volt! Eljött a miniszterhelyettes, a tábornokok – és Sikin nem volt itt! Az őrnagy elkeseredett. A miniszterhelyettes még azt gondolhatja, hogy Sikin nem törődik az éberséggel! És nem figyelmeztethette, nem beszélhette le róla idejében, hogy egy ilyen felelősségteljes csoportba felvegyék ezt az átkozott Rubint, ezt a tetőtől talpig hamis, kétkulacsos embert, aki esküdözik, hogy hisz a kommunizmus győzelmében, ugyanakkor nem hajlandó információkat adni! Ráadásul a szakállával tüntet a gazember! Le kell borotváltatni!

A nagy fejű Sikin gyerekcipős lábával sietős, de óvatos lépteket téve, megindult a 21-es szoba felé.

Egyébként van mivel megfegyelmezni Rubint: a napokban adta be legújabb kérvényét a Legfelsőbb Bírósághoz ügyének felülvizsgálása végett. Sikintől függ, hogy dicsérő jellemzést fűz-e a kérvényhez, vagy rosszindulatúan befeketíti (mint eddig mindig).

A 21-es szobának üvegbetét nélküli, tömör ajtaja volt. Az őrnagy lenyomta a kilincset – zárva találta. Kopogott. Nem lehetett lépéseket hallani, de az ajtó hirtelen megnyílt. Nyílásában a riasztóan fekete üstökű Szmoloszidov állt. Amikor meglátta Sikint, nem mozdult, hogy szélesebbre tárja az ajtót.

– Jó reggelt! – mondta tétován az őrnagy, aki nem ilyen fogadtatáshoz szokott. Szmoloszidov még Sikinnél is operatívabb csekista volt.

A fekete hajú Szmoloszidov kicsit előrehajolt, s behajlította a karját, mint egy bokszoló. És nem szólt semmit.

– Én… nekem… – kezdte zavartan Sikin. – Engedjen be, meg kell ismerkednem a csoportjával.

Szmoloszidov tett egy fél lépést oldalra, de továbbra is elállta a szobába vezető utat, és közelebb intette Sikint. Az őrnagy bepréselte magát a szűk nyíláson, és odanézett, ahova Szmoloszidov mutatott. Az ajtó belső felére egy cédula volt feltűzve:

A 21. szobába beengedhető személyek jegyzéke:

1. Szelivanovszkij állambiztonsági min. hely.
2. Bulbanyuk vörgy. oszt. vez.
3. Oszkolupov vörgy. oszt. vez.
4. Rojtman mérnök-őrnagy, csop. vez.
5. Szmoloszidov hgy.
6. Rubin elítélt

Jóváhagyta:
Abakumov
állambiztonsági miniszter

Sikin áhítatosan remegve hátrált ki a folyosóra. – Akkor kérem, hívja ki… Rubint – suttogta.

– Nem lehet! – intette le ugyanúgy Szmoloszidov.

És bezárta az ajtót.

77. A döntés megszületik

Szologgyin reggel, a friss levegőn, favágás közben újra átgondolta éjszakai elhatározását. Előfordul, hogy az éjszaka, félálomban kétségtelennek hitt gondolatok nappali fényben nem állják meg a helyüket.

Nem jegyzett meg egyetlen fahasábot, egyetlen fejszecsapást sem gondolkodott.

De a befejezetlen vita akadályozta a világos gondolkodásban. Egyre újabb és újabb megsemmisítő érvek jutottak most, késve az eszébe, melyeket nem mondott el az este Levnek.

Legfőképpen az bántotta és keserítette el a tegnapi értelmetlen vitában, hogy Rubin mintegy jogot szerzett arra, hogy ítéletet mondjon Szologgyin tetteiről, pontosabban éppen arról, amiben ma kell határoznia. Ki is húzhatná Ljovka Rubint a barátai névsorából, de nem lehet otthagyni a földön az eldobott kesztyűt. Az ott van, és égeti a szemét. Elperelte Szologgyintól a felfedezés jogát.

Általában véve a vita roppant hasznos volt, mint minden harc. A dicséret afféle szelep, amelyen át kiszabadul a belső nyomás, ezért mindig káros. Ezzel szemben a szidás, még a legigazságtalanabb is, még jobban aláfűt az üstnek, s erre nagy szükség van.

Persze minden, ami eleven, élni akar. A nem mindennapi észbeli és testi képességek birtokában lévő Dmitrij Szologgyinnak joga van learatni a termését, lefölözni a tejét.

De maga mondta tegnap: magasztos célhoz csakis magasztos eszközök illenek.

A reggeli tea mellé feltálalt börtönközleményt Szologgyin derűs mosollyal fogadta. Újabb bizonyíték az előrelátására. Ő maga szakította meg idejében a levelezést; a felesége nem fog bizonytalanságban vergődni.

Egyébként is, a börtönrezsim keményedése ismételten arra figyelmeztette, hogy a helyzet szigorodik, és a börtönből nem fog senki se kikerülni azon a címen, hogy „letöltötte az idejét”.

Legfeljebb akinek lerövidítik.

Vagy egy találmány és elengednek, vagy sohasem élhetsz szabadon.

Kilenc órakor Szologgyin az elsők között ment vissza a rabok tömegében a lépcsőhöz, és szőke szakállát lesimítva, délcegen, fiatal erővel eltelve

ment fel a tervezőirodára („Itt jön Szologgyin gróf!”).

Diadalmasan csillogó szeme Larisza mágneses pillantásával találkozott.

Hogy vágyott hozzá a lány egész éjszaka! Hogy örült most, hogy joga van a közelében ülni és gyönyörködni benne! Talán egy cédulát is válthatnak.

De nem olyan volt a helyzet. Szologgyin lesütötte rajongó üdvözlést sugárzó szemét, és azonnal munkát adott: le kell menni a műhelyekbe és ellenőrizni, hány merevítőcsavart köszörültek ki eddig a 114. számú megrendelésre. Nagyon kérte, hogy siessen.

Larisza riadtan és értetlenül nézett rá. Elment.

A szürke reggel oly kevés fényt adott, hogy égtek a mennyezetlámpák, és meggyújtották a rajztáblákon lévőket is.

Szologgyin levette a magáéról a piszkos takarólapot, és feltárult előtte a kódoló fő góca.

Két éve ment rá erre a munkára. Két év szigorúan megszabott gondolkodási rezsimben. Két éven át a legtermékenyebb reggeli órák, mert napközben már nem képes nagyot alkotni az ember.

És kiderül, hogy semmi értelme az egésznek?

Íme a leleplező kérdés: lehet-e szeretni egy ilyen rossz országot? Ezt az istentelenné vált népet, amely annyi bűnt követett el, és semmit se bánt meg? Ez a rabszolganép méltó-e az áldozatokra, a büszke fejüket névtelenül a bárd alá hajtókra? Ez a nép még száz vagy kétszáz évig beéri a maga szemétdombjával – minek áldozza rá a gondolat fáklyáját?

Nem fontosabb-e megőrizni a fáklyát? Hogy később annál keményebben csaphasson le?

Állt és magába szívta teremtményét.

Néhány órája vagy perce van hátra, hogy tévedhetetlenül megoldja életének fő feladatát.

Levette az első lapot. Olyan csobbanó hangot adott, mint egy fregatt vitorlája.

A műszaki rajzolók egyike hétfői szokás szerint körbejárt, és elkérte a tervezőktől a régi, felesleges lapokat, hogy megsemmisítsék. A lapokat nem volt szabad eltépni és a papírkosárba dobni; jegyzőkönyvet vettek fel róluk, és elégették őket az udvaron.

(Ez különben Sikin őrnagy mulasztása volt – hogy tudniillik a tűzre bízta az ügyet. Miért nem alakítottak a tervezőiroda mellett még egy operatív csoportot, amely elbírált volna minden elégetendő tervrajzot?)

Szologgyin felvette puha, vastag ceruzáját, s néhány lendületes vonással áthúzta, összefirkálta a rajzot. Aztán kettétépte, ráfektette az előbbi piszkosat, alája tett még egy feleslegeset, az egészet összecsavarta, és így adta oda a rajzolónőnek:

– Tessék: három lap.

Aztán kinyitotta porhintésül az útmutatót, s közben azt leste, mi történik a lappal a továbbiakban. Nem megy-e oda valamelyik tervező, hogy megnézze a lapokat?

Ekkor azonban bejelentették, hogy értekezlet lesz. Mindnyájan közelebb húzták székeiket, és leültek.

A tervezőirodát vezető alezredes, csak úgy az asztal mellől és nem erőszakosan, a tervteljesítésről, az új tervekről és a terveket kiegészítő szocialista felajánlásokról kezdett beszélni. Bevette a tervbe, bár nem hitt benne, hogy a jövő év végére sikerül letenni az asztalra az abszolút kódoló műszaki tervét, mindezt most úgy fejtette ki, hogy szabadon hagyja a tervezőknek a visszavonulás útját.

Szologgyin a hátsó sorban ült, és világoskék szemét a fejek felett a falra szegezte. Arcbőre simán, frissen feszült, nem lehetett feltételezni róla, hogy bármire gondol vagy aggódik; inkább mintha arra használná ki az értekezletet, hogy pihenjen.

Holott éppen az ellenkezője történt: feszülten gondolkodott.

Ahogy az optikai berendezésekben forognak a poliédertükrök, váltakozva más-más síkjukkal fogva fel s verve vissza a fénysugarakat, benne is egyik gondolat követte a másikat, egymást nem metsző és nem párhuzamos tengelyeken.

Egyszer csak mint egy kavics, odapottyant elé a lehető legegyszerűbb gyanú: vajon nem figyelik-e őt tegnapelőtt óta, amikor Anton meglátta ezt a lapot? A lányok csak kiviszik a szobából, s az ajtó mögött máris elveszik tőlük az ő kódolóját.

Úgy vergődött, mint egy gombostűre tűzött lepke. Alig bírta kivárni az értekezlet végét, gyorsan odament a műszaki rajzolókhoz; éppen a jegyzőkönyvet vették fel.

– Tévedésből leadtam egy lapot… ne haragudjanak… ezt, ni. Ezt. Visszavette. A hátoldalával felfelé letette az asztalra. Körülnézett.

Larisza nem volt ott, senki se látta. A nagy ollóval gyorsan felébe, majd negyedébe vágta a lapot, aztán minden negyedet megint négybe.

Így biztosabb lesz! (Még egy mulasztás Sikin őrnagy részéről: nem követelte meg, hogy a vázlatokat is a beszámozott, lepecsételt naplókba rajzolják!)

Szologgyin a fal felé fordult, és mind a tizenhat papírdarabot az inge alá csúsztatta, melyet a bő kezeslábas alatt viselt.

Asztalán mindig volt egy doboz gyufa – az apró elégetnivalók számára.

Gondterhelt léptekkel kiment a tervezőirodából. A főfolyosóról befordult a mellékfolyosóra, a vécé felé.

Az előtérben épp kezet mosott Tyunyukin, akiről mindenki tudta, hogy spicli. A benti helyiségben a pisszoárokon kívül négy elválasztott fülke is volt. Az elsőt zárva találta (Szologgyin úgy ellenőrizte, hogy megpróbálta maga felé húzni az ajtót), a két középső félig nyitva volt, tehát üresek, a negyedik csukva, de engedett. Ezen jó volt a retesz is. Szologgyin ide ment be, bezárta és várt.

Kivett két lapot az inge alól, elővette a Győzelem elnevezésű gyufásdobozt, és tovább várt. Nem gyújtotta meg a gyufát, félt, hogy a lángot észrevennék a mennyezetre vetődő fénypontocska alapján, s hogy az égésszag is gyorsan szétterjedne a helyiségben.

Még valaki jött. Azután elment, majd az is, aki az első fülkében volt. Szologgyin meggyújtott egy gyufaszálat. A kén fellobbant, és a mellére repült. A másodiknak nem tört le a feje, de a láng erőtlen volt ahhoz, hogy átadja a tüzet a barnás gyufaszálnak. Egyet-kettőt sistergett, majd bánatos füstcsíkot eresztve kialudt.

Szologgyin egy közkeletű lágerbeli káromkodásra fakadt magában. A tűzbiztos, éghetetlen gyufa! Melyik országban létezik ilyesmi? Hisz ilyet szándékosan se lehet csinálni! Győzelem! Hogy tudtak egyáltalán győzni?

A harmadik gyufa eltört az ujjai közt. A negyediket már törötten húzta elő a dobozból. Az ötödikről hiányzott a kén.

Szologgyin dühében egyszerre több gyufát vett ki, és összefogva dörzsölte a doboz oldalához. Meggyulladtak. Odatartotta a papírt. A Watman nehezen fogott lángot. Szologgyin az égő sarkával lefelé fordította. Egyszerre lángra kapott, és megégette az ujját. Óvatosan a vécécsészébe helyezte az égő lapokat, a víz szélére. Elővett még egy köteg papírt, és meggyújtotta az elsőről, úgy igazgatva el, hogy az első csomag teljesen elégjen. Megfeketült maradéka összepöndörödött, és papírhajóként forgott a vízen.

A második köteg is lángra kapott. Szologgyin letette, és újabb lapokat helyezett rá. Az új köteg elfojtotta a lángot. Maró füst kúszott felfelé.

Ekkor bejött valaki, és elfoglalta a Szologgyintól a második fülkét.

Közben szállt a füst!

Lehet, hogy jó barát. De lehet, hogy ellenség.

Lehet, hogy odáig nem ér el a füst. De lehet, hogy az illető máris megérezte az égésszagot, és mindjárt lármát csap.

Szologgyin torkát köhögés fojtogatta, de sikerült visszatartania. Hirtelen az egész papírköteg lángra lobbant, és sárga fénynyaláb vetült a mennyezetre. A láng vadul lobogott, kiszárította a vécécsészét, s attól lehetett tartani, hogy a tűz elrepeszti.

Még két lap maradt, de Szologgyin nem helyezte a tűzre, amely lassan kihamvadt. Nagy robajjal ráhúzta a vizet, amely elmosta, levitte az egész fekete hamut.

Szologgyin mozdulatlanul várt.

Még ketten jöttek, de nem dolgukra, csak beszélgetni.

– Csak azt lesi, hogy juthat a mások hátán a mennyországba.

– Ellenőrizd az oszcillográfon, és lőttek az együttműködésnek.

Elmentek. De máris jött valaki és bezárkózott.

Szologgyin megalázó módon lapított. Hirtelen eszébe jutott, hogy megnézi, mi van a megmaradt lapokon. Az egyik egy szélső fecni volt, s a rajznak csak a sarkát kapta el. Szologgyin ezt letépte, a többit a kosárba hajította. A másik fecnin pontosan a góc közepe látszott. Szologgyin nekilátott, hogy egészen parányi darabokra tépkedje; alig tudta megfogni őket a körmével.

Lehúzta a vizet, és még tartott a robaj, amikor kilépett a folyosóra. Senki se vette észre.

A főfolyosón lassított. Ekkor jutott eszébe: elégette reményének fregattját, és csak attól félt, nehogy elrepedjen közben a vécécsésze, és nehogy megérezzék az égésszagot.

Visszament az irodába, szórakozottan végighallgatta Larisza jelentését a merevítőcsavarokról, és megkérte, hogy siessen a másolással.

A lány nem értette. Nem is érthette.

Még Szologgyin se értette. Még sok minden homályos volt előtte. Egyáltalán nem igyekezett úgy tenni, mintha dolgoznék, nem nyitotta ki se a körzőkészletét, se a könyveit, se a rajzait, csak öklére támasztotta a fejét, és vaksin bámult maga elé.

Mindjárt idejönnek hozzá, és behívják a mérnök-ezredeshez.

És csakugyan hívták, de az alezredeshez.

Panaszkodnak a zajszűrő laboratóriumban, hogy még mindig nem kapták meg a két konzol megrendelt rajzát. Az alezredes nem volt goromba ember, csak felgyűrte a homlokát, és ennyit mondott:

– Dmitrij Alekszandrovics, tényleg annyira bonyolult lenne ez a dolog? Csütörtökön rendelték meg.

Szologgyin kihúzta magát:

– Elnézést kérek. Mindjárt befejezem. Egy óra múlva készen lesz. Még bele sem kezdett, de hát nem vallhatta be, hogy az egész munka összevissza egy órát igényel.

78. A függetlenített titkár

Kezdetben a marfinói szabad dolgozók körében fontos elvi jelentősége volt a szakszervezetnek.

Ki ne ismerné a szocialista termelésnek ezt a rugóját? Ki más kérhette a kormánytól, mint a szakszervezet, hogy hosszabbítsák meg a munkanapot és a munkahetet? Hogy növeljék a termelési normákat, és csökkentsék a munkabért? Ha nem volt a városiaknak élelmük, vagy nem volt hajlékuk (gyakran se ez, se az), ki sietett a segítségükre, ha nem a szakszervezet, megengedve tagjainak, hogy a kimenőnapokon kapálják a közös földeket, és pihenőidejükben építsék az állami házakat? A forradalom minden vívmánya és a vezetők egyre szilárduló helyzete szintén a szakszervezeteken nyugodott. Senki és semmi nem követelhette több joggal a kormányzattól panaszkodó, örökké az igazságot kereső kollégájának az elűzését, akit más formában nem mertek elbocsátani. Senkinek az aláírása nem lehetett olyan kristálytisztán ártatlan az állami használatra már alkalmatlan, de az igazgató otthonában még egész jól használható berendezési tárgyak leselejtezési jegyzőkönyvén, mint a szakszervezeti bizottság elnökéé. A szakszervezetek a maguk pénzéből éltek: a dolgozók bérének ama harmincadik százalékából, amit az államnak a huszonkilenc százalékot kitevő államkölcsön- és adólevonások után már nem volt képe megkaparintani.

A szakszervezet kicsiben és nagyban egyaránt a kommunizmus mindennapi iskolája volt.

Ennek ellenére Marfinóban megszüntették a szakszervezetet. Ez így történt: a moszkvai pártbizottságon egy magas rangú elvtárs összecsapta a kezét: „Mi jut eszükbe? – és még csak azt se tette hozzá, hogy elvtársak. – Ennek trockizmus-szaga van! Marfino katonai objektum, mit keres ott a szakszervezet?”

És Marfinóban még aznap megszüntették a szakszervezetet.

De ettől egy cseppet sem rendültek meg a marfinói élet alapjai! Csak még jobban megnőtt a pártszervezet addig sem csekély jelentősége. A területi pártbizottságon is belátták, hogy Marfinóban függetlenített titkárra van szükség. A területi bizottság átnézett néhány, a személyzeti osztály által beterjesztett káderlapot, és úgy határozott, hogy erre a posztra „Borisz

Szergejevics Sztyepanovot ajánlja, aki 1900-ban született Lupacsi faluban (Bobrovszki járás) napszámoscsaládban. A forradalom után falusi rendőr, szakképzettsége nincs, osztályhelyzete alkalmazott, iskolai végzettsége négy elemi és kétéves pártiskola, párttagságának kelte 1921, 1923 óta pártmunkás, a pártvonal érvényesítésében soha nem ingadozott, ellenzéki csoportosulásokban nem vett részt, a fehér kormányok hadseregeiben és intézményeiben nem szolgált, a forradalmi és partizánmozgalomban nem vett részt, megszállás alatt nem élt, külföldön nem járt, idegennyelv- és nemzetiséginyelv-ismerete nincs, a fronton légnyomást kapott, katonai kitüntetései: Vörös Csillag érdemrend és a Németország felett aratott Győzelem érdemérem."

Abban az időben, amikor a területi pártbizottság titkárnak ajánlotta, éppen a Volokalamszki járásban tartózkodott mint a betakarítási kampány agitátora. Ha csak egy percre is leültek a kolhozparasztok a mezőn, hogy megebédeljenek vagy elszívjanak egy cigarettát, azonnal összeterelte őket (este pedig behívta a kolhozközpontba), és fáradhatatlanul magyarázta nekik Marx-Engels-Lenin-Sztálin mindent legyőző tanításának fényében annak fontosságát, hogy a földet minden évben be kell vetni, mégpedig jó minőségű vetőmaggal; az elvetett magból kívánatos, hogy több kelljen ki, mint amennyit elvetettek, és végül szemveszteség és a társadalmi tulajdon megdézsmálása nélkül kell betakarítani és minél előbb beszolgáltatni az államnak. Fáradtságot nem ismerve, máris átment a traktorosokhoz, és ugyanannak a halhatatlan tanításnak a fényében elmagyarázta nekik az üzemanyaggal való takarékoskodásnak, a rájuk bízott gépek gondos kezelésének fontosságát, továbbá a leállások tűrhetetlenségét, és kelletlenül válaszolt a javítások rossz minőségével és a munkaruha hiányával kapcsolatban feltett kérdéseikre.

Ezalatt a marfinói pártszervezet összevont taggyűlése lelkesen csatlakozott a területi bizottság ajánlásához, és egyhangúlag látatlanban megválasztotta függetlenített titkárául Sztyepanovot. A Volokalamszki járásba egy szövetkezeti dolgozót küldtek ki agitátornak, akit egy másik járásban lopás miatt elbocsátottak, Marfinóban pedig berendeztek egy szobát Sztyepanovnak az operatív megbízott irodája mellett, és Sztyepanov hozzálátott az irányításhoz.

Azzal kezdte, hogy átvette az ügyeket az előző, nem függetlenített titkártól. Az előző titkár Klikacsov hadnagy volt: sovány, mint egy agár, nagyon mozgékony, fáradhatatlan. Egy személyben tudta irányítani a

dekódoló laboratóriumot, ellenőrizni a kriptográfiai és a statisztikai csoportot, ugyanakkor Komszomol-szemináriumot vezetett, ő volt a lelke a „fiatalok csoportjának”, s mindennek tetejébe a pártbizottság titkára. S jóllehet a vezetőség igényesnek, a beosztottai pedig rámenősnek mondták, az új titkár azonnal meggyanúsította azzal, hogy a marfinói intézetben a pártügyeket elhanyagolták. Mert a pártmunka egész embert kíván.

Így is volt. Elkezdődött az ügyek átadása. Egy hétig tartott. Sztyepanov egyszer se jött ki a szobájából, minden egyes papírt elolvasott, minden párttaggal megismerkedett: először a káderanyaga alapján, és csak ezután „élőben”. Klikacsov megtapasztalhatta az új titkár súlyos kezét.

Egyik mulasztás a másik után derült ki. Nem szólva a káderlapok adatainak hiányosságairól, a káderanyagok hiányos információiról, nem szólva minden egyes párttag és tagjelölt részletes jellemzésének hiányáról, az az alapjában hibás magatartás volt tapasztalható minden rendezvény kapcsán, hogy megtartják ugyan, de nem dokumentálják, amitől maguk a rendezvények mintegy látszatrendezvényekké váltak.

– De hát ki fogja elhinni? Ki fogja ezek után elhinni magának, hogy ezeket az akciókat valóban megtartották?! – kiáltott fel Sztyepanov, kopasz feje fölé kapva kezét, melyben cigaretta füstölt.

És türelmesen elmagyarázta Klikacsovnak, hogy mindez csak *papíron* történt meg (mert csak szavakban állítják), nem pedig *tettekben* (azaz papíron, jegyzőkönyvek formájában).

Például mi értelme annak, hogy az intézet sportolói (természetesen nem a rabokról volt szó) minden ebédszünetben röplabdáznak (ráadásul rendre lecsípnek egy kicsit a munkaidőből is)? Lehet, hogy csakugyan így van. Lehet, hogy tényleg röplabdáznak. De se mi ketten, se egyetlen ellenőr nem fog kimenni az udvarra, hogy megnézze, valóban ütögetik-e a labdát. Ugyanezek a röplabdázók, akik annyi meccset lejátszottak már, akik annyi tapasztalatot gyűjtöttek, miért nem osztják meg ezeket a tapasztalatokat egy külön sportfaliújságon, amelynek, mondjuk, az lehetne a címe, hogy Vörös Labda vagy Dinamós Becsület? Ha azután Klikacsov ezt a faliújságot szép rendesen eltenné, és csatolná a pártiratokhoz, egyetlen inspektornak se támadna soha kétsége az iránt, hogy a „röplabdázás” valóságosan folyt, mégpedig a párt vezetésével. De ki ad hitelt Klikacsov szavának?

És így tovább mindenben, mindenben. „A szót nem lehet a tetthez csatolni” – ezzel a mély értelmű gondolattal kezdte el tevékenységét Sztyepanov.

Ahogy egy katolikus papnak nem jutna eszébe, hogy kételkedjék a gyónás őszinteségében, Sztyepanovnak se jutott eszébe, hogy hazudni is lehet az írásos dokumentációban.

Az ösztövér, örökké nyüzsgő Klikacsov nem szállt vitába Sztyepanovval, hanem hálásan egyetértett vele, és tanult tőle. És Sztyepanov hamarosan megenyhült irányában, bizonyságot téve arról, hogy nem gonosz ember. Figyelmesen meghallgatta Klikacsovnak azt az aggályát, hogy egy ilyen fontos titkos intézet élén az a Jakonov mérnök-ezredes áll, akinek nemcsak kétes a káderlapja, hanem *nem a mi* emberünk. Sztyepanov maga is gyanakodni kezdett. Klikacsovot megtette jobbkezének, utasította, hogy gyakrabban keresse fel őt a pártirodán, és jólelkűen megosztotta vele pártmunkás-tapasztalatainak kincseit.

Így ismerte ki Klikacsov leghamarabb és legalaposabban az új párttitkárt. Epés szóhasználatát átvéve, a „fiatalok” kezdték Kanászként emlegetni a titkárt. De éppen Klikacsovnak hála, a „fiatalok” jó viszonyba kerültek a Kanásszal. Hamar belátták, hogy sokkal jobb, ha a párttitkár nem közülük kerül ki, hanem egy kívülről jött, elfogulatlan bürokrata.

És Sztyepanov velejéig bürokrata volt! Ha azt mondták neki, hogy valakiért kár, hogy valakivel szemben nem kellene a törvény teljes szigorát alkalmazni, hogy elnézést kellene tanúsítani, Sztyepanov homlokán, melyet egyre magasabbnak mutatott a korai kopaszodás, szenvedő ránc jelent meg, a válla legörnyedt, mintha újabb terhet raktak volna rá. De izzó meggyőződéstől tüzelve máris erőt vett magán, kiegyenesedett, és éles fordulattal hol az egyik, hol a másik beszélgetőtársa felé fordult, amitől pápaszemének vastag üvegén fehér négyszögek – az ablakok tükörképei – kezdtek ugrálni:

– Elvtársak! Elvtársak! Mit hallok? Mire vetemednek? Egyszer s mindenkorra jegyezzék meg: mindig a törvényt támogasd! a törvényt támogasd, bármilyen nehezedre esik! utolsó erőddel is a törvényt támogasd! Mert csakis így és csakis ezzel segítesz valóban azon, akinek kedvéért meg akartad szegni a törvényt! Mert a törvényt éppen úgy fogalmazták meg, hogy a társadalmat és az embert szolgálja, de mi ezt gyakran nem vesszük észre, és vakságunkban meg akarjuk kerülni a törvényt!

A maga részéről Sztyepanov is elégedett volt a „fiatalokkal”, a taggyűlések és a párt által gyakorolt bírálat iránti vonzalmukkal. Bennük látta annak az egészséges kollektívának a magját, amelyet minden új munkahelyén igyekezett létrehozni. Ha a kollektíva nem leplezte le saját

körében a törvény megszegőit, ha a kollektíva hallgatott a gyűléseken, akkor Sztyepanovnak minden oka megvolt rá, hogy ezt a kollektívát egészségtelennek tartsa. Ha viszont a kollektíva teljes létszámban nekirontott egyik tagjának, éspedig éppen annak, akire a pártbizottság rámutatott, akkor ez a kollektíva a Sztyepanovnál magasabb poszton lévők szerint is egészséges volt.

Sztyepanovnak számos megrögzött elképzelése volt, amelytől képtelen lett volna eltérni. Például el nem tudott képzelni olyan taggyűlést, amelynek végén ne fogadtak volna el valamilyen hangzatos határozatot, melyben a kollektíva egyes tagjait ostorozzák, és az egész kollektívát új termelési sikerekre mozgósítják. Ezért különösen kedvelte a nyílt pártnapokat, ahol kötelezően önkéntes formában valamennyi pártonkívüli is megjelent, és ahol ízzé-porrá lehetett zúzni őket, hiszen nem volt joguk védekezni és szavazni. Ha pedig a szavazás előtt sértődött, sőt felháborodott hangok hallatszottak, hogy „mi ez? gyűlés vagy bíróság?”, Sztyepanov hatalma tudatában félbeszakította bármelyik közbeszólót, sőt akár magát az elnököt is: „Engedelmet! Engedelmet, elvtársak! – és reszkető kézzel a szájába szórt valamilyen port (a légnyomása óta hirtelen és a legcsekélyebb izgalomtól is hevesen megfájdult a feje, márpedig mindig elfogta az izgalom, ha a párt igazát támadták), kiállt a helyiség közepére, a mennyezetlámpa fényébe, úgyhogy látni lehetett a kopasz feje búbján kiütköző kövér verejtékcseppeket –, csak nem ellenzik a kritikát és önkritikát?” És elszántan rázta az öklét, mintha így akarná beverni gondolatait a hallgatóság fejébe: „Az önkritika a szovjet társadalom legfőbb mozgatóereje, fejlődésének fő motorja! Ideje belátni, hogy amikor a kollektívánk tagjait bíráljuk, nem azért tesszük, hogy átadjuk őket a bíróságnak, hanem hogy minden egyes dolgozót a nap minden percében állandó alkotó feszültségben tartsunk! És itt nem lehet kétféle vélemény, elvtársak! Persze, nem akármilyen kritikára van szükségünk, ez igaz! *Tárgyszerű* kritikára van szükségünk, amely nem érinti a kipróbált vezető kádereket! Ne tévesszük össze a kritika szabadságát a kispolgári anarchia szabadságával!”

Ezután odament a vizeskorsóhoz, és még egy port nyelt le.

Így diadalmaskodott a párt fő vonala. És mindig úgy történt, hogy az egészséges kollektíva, beleértve azt a tagját is, akit a határozatban ízzé-porrá zúztak („bűnösen hanyagul viszonyul a munkához”, „a határidőket a szabotázzsal határosan túllépi”), egyhangúlag *megszavazta* a határozatot.

Sőt néha úgy adódott, hogy Sztyepanov, aki szerette az előre megfogalmazott, részletes határozatokat, és szerencsés módon mindig előre ismerte a várható felszólalásokat és a végleges állásfoglalást, nem ért rá mindig, hogy már a gyűlés *előtt* teljesen kidolgozza a határozati javaslatot. Ilyenkor az elnöknek az után a bejelentése után, hogy „átadom a szót Sztyepanov elvtársnak, hogy ismertesse a határozati javaslatot!”, a függetlenített titkár letörölte homlokáról és kopasz feje búbjáról a verejtéket, és így szólt:

– Elvtársak! Nagyon el voltam foglalva, ezért a határozati javaslatban nem tudtam pontosítani bizonyos körülményeket, neveket és tényeket…

Vagy:

– Elvtársak! Behívattak a főosztályra, ezért ma nem értem rá megírni a határozati javaslatot.

Majd mindkét esetben:

– Ezért az a kérésem, hogy szavazzuk meg a határozatot *egészében*, és majd holnap, a szabadidőmben *részletesen* kidolgozom.

És a marfinói kollektíva olyannyira egészségesnek bizonyult, hogy zokszó nélkül feltartotta a kezét, jóllehet nem tudta (és később se tudta meg), hogy kit fognak leteremteni és kit fognak felmagasztalni ebben a határozatban.

Az új párttitkár helyzetét igencsak megerősítette, hogy mentes volt a bizalmaskodás gyengéjétől. Mindenki tiszteletteljesen „Borisz Szergejics”-nek szólította. Ezt természetesnek vette, de ő az egész objektumban senkit se szólított a kereszt- és apai nevén, még az asztali biliárdozás hevében is (amelynek zöld posztója változatlanul uralta a párttitkári szobát) így kiáltott fel:

– Rakd ki a golyókat, Sikin elvtárs!

– Szélről, Klikacsov elvtárs!

Egyáltalában nem szerette, ha az emberek az ő magasztosabb, nemesebb érzelmeire hivatkoztak. Ő sem hivatkozott mások hasonló érzelmeire. Ezért mihelyt a kollektíva részéről bármilyen csekélyelégedetlenséget vagy ellenállást érzett intézkedéseivel szemben, nem szónokolt, nem élt a meggyőzés módszerével, hanem fogott egy nagy, üres papírlapot, és nagy betűkkel ráírta felülre:.Javaslom-az alább megnevezett elvtársaknak, hogy ekkor meg ekkorra hajtsák végre ezt meg ezt”, majd következtek a sorszámok, nevek, hely az aláírásnak, és megbízta a titkárnőt, hogy járjon körül vele. A megnevezett elvtársak elolvasták, és tetszés szerint kiadhatták

a dühüket a közönyös fehér papírra, csak azt nem tehették meg, hogy ne írják alá, ha pedig aláírták, végre kellett hajtani.

Sztyepanov a kétségektől és a sötétben tévelygéstől is *függetlenített* titkár volt. Elég volt bejelenteni a rádióban, hogy nincs többé hős Jugoszlávia, csak Tito-klikk van, és öt perc múlva már olyan meggyőződéssel ismertette a Kominform határozatát, mintha évek óta melengette volna magában. Ha valaki félénken felhívta rá a figyelmét, hogy a mai és a tegnapi instrukciók között mintha némi ellentmondást lehetne felfedezni, hogy az intézet gyengén van felszerelve, hogy a hazai berendezések gyenge minőségűek, vagy hogy nehézségekkel küzdünk a lakásfronton, a függetlenített titkár még el is mosolyodott, szemüvege megcsillant, mert már tudta, hogy mit fog mondani:

– Mit lehet tenni, elvtársak? A bürokrácia hanyagsága. De csak nem vitatják, hogy ezen a téren is kétségtelen az előrelépés?

Mindamellett voltak emberi gyengeségei is Sztyepanovnak, de nagyon korlátozott mértékben. Például tetszett neki, ha a felsőbb vezetőség megdicsérte, és ha az egyszerű párttagok kifejezésre juttatták csodálatukat, hogy mennyi tapasztalatra tett szert. Azért tetszett neki, mert jogosnak érezte.

Ivott is, de csak ha megkínálták, vagy ott állt a vodkásüveg az asztalon, és minden alkalommal panaszkodott, hogy a vodka halálosan árt az egészségének. Ezért ő maga sohasem vásárolt vodkát, és senkit nem kínált meg. Nos, ezek voltak a fogyatékosságai.

A „fiatalok” néha elvitatkoztak maguk közt azon, hogy milyen ember a Kanász.

– Barátaim! – mondta Rojtman. – Ez az ember a hasas tintatartó prófétája. A lepecsételt papír lelke. Az ilyenek szükségszerűek az átmeneti időszakban.

De Klikacsov gúnyosan vigyorgott:

– Zöldfülűek! A foga közé kap, és szőröstül-bőröstül felfal bennünket! Ne gondoljátok, hogy buta. Ötven év alatt ő is megtanult élni. Szerintetek hülyeség minden taggyűlésen egy ledorongoló határozat? Ezzel írja meg Marfino történetét! Kö-rül-te-kin-tő-en gyűjti az anyagot: akárhogy fordulnak a dolgok, akármilyen ellenőrzés jön, meggyőződhet róla, hogy a függetlenített titkár jelzett, felhívta a közvélemény figyelmét.

Klikacsov rosszindulatú beállítása szerint Sztyepanov intrikus, titkolózó természet, aki a három fiáért mindenre képes.

Sztyepanovnak csakugyan három fia volt, akik örökké pénzért nyaggatták az apjukat. Mind a hármat történelem szakra íratta be, tudván, hogy egy marxista számára a történelem nem nehéz tudomány. Látszólag helyesen számított, de azt nem vette számításba (mint ahogy az egységes állami közoktatási terv sem), hogy egyszer csak minden iskola, technikum és gyorsított tanfolyam el lesz látva marxista történésszel, először Moszkvában, aztán a Moszkvai területen, azután egészen az Urálig. Az első fia, mihelyt végzett, nem is maradt Moszkvában, hogy a szüleit támogassa, hanem Hanti-Manszijszkban telepedett le. A másodiknak az elosztáskor Ulan-Udét ajánlották fel, de mire a harmadik is végez, legfeljebb Borneo szigetén akad állás neki.

Az apa annál szívósabban ragaszkodott a munkájához és a Moszkva peremén lévő házacskájához és a négyszáz négyszögöles telekhez, ahol savanyítani való káposztát termesztett, és két-három disznót hizlalt. Józan gondolkodású és talán egy kicsit maradi beállítottságú felesége a disznóhizlalásban látta az élet legfőbb értelmét és a családi költségvetés alappillérét. Tántoríthatatlanul ragaszkodott hozzá, hogy az elmúlt vasárnapon kimenjenek férjével a járásba, és vásároljanak egy malacot. E miatt a (sikeres) hadművelet miatt nem jött Sztyepanov tegnap, azaz vasárnap munkába, pedig a szíve nem volt nyugodt a szombati beszélgetés után, és legszívesebben rohant volna Marfinóba.

Sztyepanovot szombaton a Politikai Főigazgatóságon súlyos csapás érte. Egy nagyon felelős beosztású és a felelősséggel együtt járó izgalmak ellenére igen-igen jól táplált, ránézésre száz-száztíz kilós elvtárs lenézett Sztyepanov sovány, szemüvegtől benyomott orrára, és lomha bariton hangon így szólt:

– Igaz is, Sztyepanov, ti hogy álltok a héberekkel?

– Hé… kikkel? – figyelt fel Sztyepanov.

– A héberekkel. – Látva a másik értetlenségét, megmagyarázta: – Nahát, a zsidókkal.

Sztyepanovot teljesen váratlanul érte, és nem merte megismételni ezt a kétélű kifejezést, amelyért nemrég még tíz évet lehetett kapni szovjetellenes agitáció cím én, sőt volt idő, amikor falhoz is állították érte az embert. Bizonytalanul mormogta:

– Hát… vannak…

– És mit tervezel velük?

De megcsörrent a telefon, a felelős elvtárs felvette a kagylót, és többet nem szólt Sztyepanovhoz.

Sztyepanov zavarában átnézte az egész utasítás-, instrukció- és útmutatás-köteget, de azok a fehér papíron feketén virító betűk huncutul megkerülték a héber kérdést.

Egész vasárnap, még a malacért utazva is ezen töprengett, és kétségbeesetten vakarta a mellét. Úgy látszik, hogy a korral eltompult az éleselméjűsége. És most – micsoda szégyen! – Sztyepanov, a kipróbált pártmunkás elszalasztott valamilyen fontos új kampányt, sőt közvetve belekeveredett az ellenség intrikáiba, mert ez az egész Rojtman-Klikacsov csoport…

Sztyepanov hétfőn reggel tanácstalanul jött munkába. Miután Sikin visszautasította, hogy biliárdozzanak egy kicsit (Sztyepanovnak az volt a hátsó gondolata, hogy közben kiszed egyet-mást belőle), az instrukciók hiányától fuldokló függetlenített titkár bezárkózott a pártirodára, és két óra hosszat vadul lökdöste a fémgolyókat egyedül; néha még az asztalról is lelökte őket. Az Alapító Atyák egymást félig takaró fejét ábrázoló hatalmas bronz fali dombormű néhány ragyogó lökés tanúja lehetett, amikor is egyszerre két, sőt három golyóval talált be a lyukba. De a dombormű sziluett jei fémesen közömbösek maradtak. A lángelmék egymás tarkójára meredtek, és nem súgták meg Sztyepanovnak, hogyan menthetné meg az egészséges kollektívát, sőt erősíthetné még jobban az új helyzetben.

Teljesen ki volt merülve, amikor végre megszólalt a telefon. A kagylóra tapadt.

Először is azért telefonáltak neki, hogy ma este ne tartsák meg a szokásos Komszomol- és pártoktatást, hanem gyűjtsön össze mindenkit: a területi bizottság előadója tart előadást „A dialektikus materializmus: az élenjáró világnézet” címmel. Másodszor, már elindult Marfinóba az autó két elvtárssal, akik megfelelő instrukciókat fognak adni a külföld előtti hajbókolás elleni harc kérdéséről.

A függetlenített titkár felengedett, jókedvre derült, begurított a lyukba egy dublettet, majd eltüntette a biliárdot a szekrényben.

Az is emelte a hangulatát, hogy a tegnap vásárolt rózsaszín fülű malac se az este és ma reggel nem szeszélyeskedett, hanem jó étvággyal, készségesen falta a moslékot. Ez azzal a reménnyel kecsegtetett, hogy olcsón és jól fel tudják hizlalni.

79. A döntést megmagyarázzák

Jakonov mérnök-ezredes szobájában Sikin őrnagy volt benn.

Egyenrangú félként ültek s beszélgettek, a legnagyobb egyetértésben, holott mind a kettő utálta és megvetette a másikat.

Jakonov szívesen mondogatta a gyűléseken, hogy „mi, csekisták”. De Sikin szemében megmaradt a nép ellenségének, aki külföldre járt, leülte, amit kapott, bocsánatot nyert, sőt az állambiztonság kebelébe fogadták, de nem mint bűntelent! Óhatatlanul, igen, óhatatlanul el kell jönnie annak a napnak, amikor a Szervek leleplezik Jakonovot, és újból letartóztatják! Milyen élvezettel tépi majd le akkor maga Sikin a váll-lapját! A nagy fejű, mélynövésű, igyekvő őrnagyot sértette a mérnök-ezredes leereszkedő modora, az az úri magabiztosság, amellyel a hatalom terhét viselte. Sikin ezért mindig igyekezett hangsúlyozni a maga és főleg az operatív munka fontosságát, melyet a mérnök-ezredes nem látszott eléggé becsülni.

Most azt javasolta, hogy a soron következő széles körű éberségi tanácskozáson Jakonov számoljon be arról, hogyan áll az intézet az éberség dolgában, és szigorúan bírálja meg minden fogyatékosságot. Ezt a tanácskozást jó volna összekötni a megbízhatatlan rabok elszállításával és az új típusú titkos naplók bevezetésével.

Jakonov mérnök-ezredes az előző napi gyötrelmes roham után meggyötörten, a szeme alatti kékes táskák ellenére is kellemesen lágy vonású arcával szaporán bólogatott az őrnagy szavaira, de ott bent, mélyen, a falak és árkok mögött, ahova senki pillantása be nem hatolhat, talán csak a feleségéé, azt gondolta, hogy micsoda undorító tetű ez a feljelentések és besúgások elemzésében megőszült Sikin őrnagy, milyen eszméletlen baromságokkal foglalkozik, és milyen elképesztően hülye minden javaslata.

Jakonovnak egyetlen hónapot adtak. Egy hónap múlva könnyen lehet, hogy lecsap fejére a pallos. Ki kellene tépni magát a vezénylés bástyája, a magas beosztás sáncai mögül, nekiülni a tervezésnek és csendben gondolkodni. A karosszék, amelyben a mérnök-ezredes ült, önmagában hordozta tagadását: jóllehet mindenért az ezredes felelt, semmihez sem nyúlhatott maga, csak a telefont vehette fel és a papírokat írhatta alá.

A Rojtman csoportjával folytatott kicsinyes háborúskodás is kezdett az idegeire menni. Ezt a háborút szükségből folytatta. Nem volt abban a

helyzetben, hogy kitegye őket az intézetből, csak feltétlen engedelmességre akarta őket szorítani. Ők ellenben ki akarják űzni, és képesek is rá, hogy megbuktassák.

Sikin még mindig beszélt. Jakonov észrevétlenül elnézett a feje mellett. Fizikailag nem csukta be a szemét, de lelkileg becsukta, és elhagyta zubbonyba szorított, lomha testét, s hazaszállt.

Haza! Az én házam: az én váram! Milyen bölcsek az angolok, akik elsőnek ismerték fel ezt a nagy igazságot. A magad kis terrénumán csak a te törvényeid érvényesek. A négy fal és a tető szilárdan elkerít a szeretett hazától. Házad küszöbén feleséged figyelmes, csendesen fénylő szeme fogad. Vidáman csivitelő kislányok (sajnos, nemsokára beszippantja őket az iskola, ez a kincstári butító intézmény) keresik a kedved, s felüdítenek a hajsza, a piszkálódások után. Feleséged már megtanította mind a kettőt angolul karattyolni. Leül a pianínóhoz, és eljátszik egy kellemes Waldteufel-keringőt. Gyorsan elszáll az estebéd órája, majd az este is, már küszöbön az éjszaka – de házad békéjét nem zavarják meg se magas rangú felfújt hólyagok, se szemtelen, gonosz ifjoncok.

A mérnök-ezredes munkája annyi gyötrődést, megalázkodást, önmagán tett erőszakot, adminisztrációs nyüzsgést foglalt magában, s Jakonov oly kevéssé érezte már fiatalnak magát, hogy szívesen otthagyta volna ezt a munkát, ha teheti, s maradna a maga komfortos kis világában, az otthonában.

Ami nem jelenti azt, hogy a külvilág nem érdekelte – nagyon is élénken érdekelte. Hisz nehezen tudna a világtörténelemben a miénknél vonzóbb kort találni. A világpolitikát úgy fogta fel, mint a sakkozást: mint egy nagyszabású sakkjátszmát. Csak nem tartott rá igényt, hogy játsszék benne, vagy – ami még rosszabb – gyalog legyen, sőt csak a feje, sőt posztó a gyalog talpán. Jakonov szívesebben nézte, ízlelgette a játszmát kényelmes pizsamában a régi hintaszékben, könyvespolcokkal körülvéve.

Jakonov mindennek birtokában volt, ami ehhez a játékhoz kellett. Két idegen nyelven beszélt, és a külföldi rádiók bőven kínálták az információkat. A külföldi folyóiratokat az országban elsőnek az Állambiztonsági Minisztérium kapta meg, és cenzúra nélkül küldte tovább intézményeibe mind a műszaki, mind a hadászati periodikákat. Ezek meg tele voltak a politikáról, a jövendő globális háborúról, bolygónk majdani politikai berendezéséről szóló cikkekkel. Jakonov többnyire magas rangú belügyesek közt forgolódott, s olykor olyan információk birtokába jutott,

melyek nem kerültek be a sajtóba. Nem hanyagolta el a diplomáciáról, a felderítésről szóló, idegen nyelvről lefordított műveket sem. Amellett gondolkodni is tudott. Úgy sakkozott, hogy a hintaszékéből figyelte a Kelet-Nyugat játszmát, és a megtett lépésekből próbált a jövőre következtetni.

Melyik fél pártján állt? Lélekben a Nyugatén. De tudta, melyik lesz a győztes, és egy lyukas garast se tett volna fel ellene: a győztes a Szovjetunió lesz. Jakonov ezt már 1927-es európai útja után belátta. A Nyugat épp amiatt van vesztésre ítélve, mert jól él, és nem hajlandó kockáztatni az életét azért, hogy megvédje ezt a jólétet. És a Nyugat vezető gondolkodói és politikusai, hogy igazolják maguk előtt ezt a határozatlanságot, az összecsapás elhalasztásának vágyát, ámítják magukat, hisznek a Kelet üres ígéreteinek, annak, hogy magától is megjavul, hisznek a magasztos eszméinek. Ami nem fér bele a sémába, azt félresöprik mint rágalmat vagy mint átmeneti jelenséget.

Az egész világra érvényes a törvény: az győz, aki kegyetlenebb. Sajnos, ezt tanúsítja az egész történelem és minden próféta.

Anton Jakonov kora ifjúságában hallotta és elfogadta azt a divatos kiszólást, hogy „minden ember szemét”. S élete további során újra meg újra megerősödött ebben a véleményében. Minél jobban gyökeret vert benne, annál több bizonyítékot talált rá, s annál könnyebb lett az élete. Mert ha minden ember szemét, akkor semmit se kell „az emberekért” tenni, csakis a maga javára. És mert nincs semmilyen „közoltár”, senki se merjen tőlünk áldozatokat kérni. Mindezt nagyon régen és nagyon találóan megfogalmazta maga a nép: „Minden szentnek maga felé hajlik a keze.”

Ezért a káderlapok és lelkek őrei feleslegesen aggódtak a múltja miatt. Jakonov, miközben eltöprengett az életen, rájött, hogy csak azok kerülnek a rács mögé, akik valamilyen helyzetben nem viselkedtek elég okosan. Az igazán okos emberek előre látják a dolgokat, és mindig szabadlábon maradnak. Miért töltsük el rács mögött az életünket, amely csak addig tart, ameddig lélegzünk? Hát nem! Jakonov nemcsak a látszat kedvéért, hanem belsőleg is elhatárolta magát a rabok világától. Más kezekből nem kapná meg a négy tágas, erkélyes szobát plusz a havi hétezret. Vagy nem azonnal kapná meg. A hatalom ostobasága, tehetségtelensége, kegyetlensége bosszantotta, de hát a kegyetlenségben az erő, sőt ez a legigazibb megnyilvánulási formája.

Minthogy nem volt lehetősége rá, hogy teljesen hátat fordítson a szolgálatnak, az volt a szándéka, hogy belép a kommunista pártba, mihelyt (amennyiben) felveszik.

Sikin eközben átadta neki a másnapi transzporttal elszállítandó rabok névsorát. Tizenhat előzőleg egyeztetett jelölt szerepelt benne; Sikin most egyetértőleg írt hozzá még kettőt Jakonov asztali naptárából. De a börtönigazgatósággal húszban állapodtak meg. A még mindig hiányzó kettőt sürgősen pótolni kellett, és legalább öt órára jelenteni Klimentyev alezredesnek.

Ámde nem jutott eszükbe azonnal két megfelelő jelölt. Valahogy mindig úgy esett, hogy a legjobb szakemberek és dolgozók operatív szemszögből megbízhatatlanok voltak, az operatív megbízott kedvencei viszont naplopók és tökkelütöttek. Így aztán nehéz volt egyeztetni a transzportlistákat.

Jakonov szétnyitotta a tenyerét.

– Hagyja itt a listát. Még gondolkodom rajta. Maga is gondolkodjék. Majd telefonálunk egymásnak.

Sikin lassan felemelkedett, és (türtőztetnie kellett volna magát, de nem türtőztette) e méltatlan ember előtt kezdett panaszkodni a miniszterre: a 21-es szobába beengedték Rubint, beengedték Rojtmant, de őt, Sikint és Jakonov ezredest a saját objektumuk falai között nem engedik be, miféle dolog ez?

Jakonov felhúzta a szemöldökét, és egészen leengedte a szemhéj át, úgyhogy egy pillanatig olyanná vált az arca, mint a vaké. Némán fejezte ki:

„Igen, őrnagy, igen, barátom, nekem is fáj, nagyon fáj, de nem merek a napba belenézni."

Jakonov tényleg bonyolult viszonyban volt a 21-es szobával. Amikor Abakumov dolgozószobájában vasárnapra virradóan értesült a telefonhívásról Rjumintól, azonnal izgalomba hozta a nagy sakkjátszmának e két új, merész lépése. Azután a saját vihara elfeledtetett vele minden mást. Tegnap reggel (épp hogy csak magához tért a szívroham után) készséggel támogatta Szelivanovszkijnak azt az ötletét, hogy bízzák az egészet Rojtmanra (cifra ügy, a fiú heves, még a nyakát is kitörheti). De váratlanul izgatta a merész telefonhívás, így mégiscsak bántotta, hogy nem engedik be a 21-es szobába.

Sikin elment, Jakonovnak pedig eszébe jutott a tegnap elmaradt s ma rá váró ügyek legkellemesebbike. Mert ha alaposan nekifekszik az abszolút kódolónak, ez egy hónap múlva megmentheti Abakumov előtt.

Áttelefonált a tervezőirodára, hogy küldjék be hozzá Szologgyint az új tervével.

Két perc múlva kopogott, majd belépett Szologgyin – karcsún, göndör szakállal, olajfoltos kezeslábasban és üres kézzel.

Mindeddig alig váltottak szót egymással: nem volt rá szükség, hogy Jakonov behívassa Szologgyint ebbe a szobába, a tervezőirodán vagy a folyosókon esett találkozások alkalmával pedig a mérnök-ezredes észre sem vett egy ilyen jelentéktelen személyt. De most jóindulatú mosollyal és egy földesúr vendégszerető szívélyességével fogadta a belépőt, és (miközben az asztalát borító üveg alatt tartott listára sandított, amely a rabok kereszt- és apai nevét tartalmazta) széles mozdulattal beljebb invitálta:

– Foglaljon helyet, Dimitrij Alekszandrovics, nagyon örülök, hogy láthatom!

Szologgyin kezét a törzséhez szorítva lépett közelebb, némán meghajolt, majd ismét kihúzta magát, és állva maradt.

– Szóval maga titokban meglepetést készített elő nekünk? – duruzsolta Jakonov. – A napokban, pontosabban szombatra virradóra láttam Vlagyimir Erasztovicsnál az abszolút kódoló vezérlőegységének tervrajzát… De hát miért nem ül le?… Csak futtában néztem meg, és égek a vágytól, hogy részletesebben beszélgessünk róla.

Szologgyin nem sütötte le a szemét Jakonov csupa rokonszenvet sugárzó pillantása előtt; kicsit féloldalasan, mozdulatlanul állt, mint a párbajozó, amikor a másik lövésére vár, és lassan, tagoltan így szólt:

– Téved, Anton Nyikolajevics. Csakugyan dolgoztam, amennyire tudtam, a kódolón. De az az eredmény, amit ön látott, tökéletlen alkotás, aminél többre nem telt az én fölöttébb közepes képességeimből.

Jakonov hátradőlt karosszékében, és jóindulatúan tiltakozott:

– Ugyan, öregem, ne szerénykedjék! Bár csak fél szemmel pillantottam bele a tervrajzába, nagyon pozitív véleményt alkottam róla. Vlagyimir Erasztovics pedig, aki mindkettőnk számára a legfőbb tekintély, kifejezetten dicsérőleg nyilatkozott róla. Mindjárt utasítást adok, hogy senkit se fogadok, maga meg hozza ide a papírjait, az elképzeléseit, és majd közösen gondolkodunk tovább. Akarja, hogy idehívjuk Vlagyimir Erasztovicsot?

Jakonov nem volt fafejű főnök, akit csak az eredmény és a késztermék érdekel. Mérnök volt, valaha még lelkes is, és most előre örült annak, hogy abban a mennyei élvezetben lesz része, amelyet egy hosszan érlelt emberi

gondolat okozhat. Az egyetlen élvezet, melyet a munkája meghagyott neki. Behízelgő mosollyal, szinte esdeklőn nézett az előtte állóra.

Mérnök volt Szologgyin is, immár tizennégy éve. És tizenkét éve rab.

A leeresztett sisakrostély kellemes hűvösét érezve, nagyon tagoltan így szólt:

– Tévedett, Anton Nyikolajevics. Az csak az ön figyelmére méltatlan vázlat volt.

Jakonov elkomorult, és immár kicsit haragos an így szólt:

– Jól van, majd meglátjuk. Meglátjuk. Hozza ide.

Kékkel szegélyezett arany váll-lapján három csillagot viselt. Három nagy, háromszög formában elhelyezett csillagot. Kamisan főhadnagynak, a Gornaja Zakritka operatív megbízottjának zubbonyán azokban a hónapokban, amikor Szologgyint verte, a rombuszokat az ugyanilyen kékkel szegélyezett arany váll-lapon ugyancsak háromszög formában elhelyezett három csillag váltotta fel, csak azok kisebbek voltak.

– Ez a vázlat már nincs meg – s Szologgyin hangja megbicsaklott. Mivel súlyos, kijavíthatatlan hibákat találtam benne… elégettem. (Belemártotta a kardját, és kétszer megforgatta.)

Az ezredes elsápadt. A vészjósló csendben hallani lehetett a zihálását, Szologgyin igyekezett hangtalanul lélegezni.

– Hogyhogy?.. Saját kezűleg?

– Nem, dehogy. Átadtam megsemmisítésre. Szabályosan. Éppen ma égettek nálunk. – Fénytelen, üresen kongó hangon beszélt. Nyoma sem volt szokásos zengő magabiztosságának.

– Ma? Akkor talán még megvan! – hajolt közelebb élénken, reménykedve az ezredes.

– Már elégették. Látta az ablakból – felelte megfontoltan Szologgyin.

Az ezredes fél kezével a karosszék karfájába kapaszkodott, a másikkal a márvány levélnehezéket ragadta meg, mintha össze akarná zúzni vele Szologgyin fejét, nehézkesen felemelte nagy testét, és keresztülhajolt az asztalon.

Szologgyin fejét enyhén hátradöntve állt, mint egy kék szobor.

A két mérnök közt nem volt szükség se kérdésre, se magyarázatra.

Egymásba akaszkodó pillantásuk között nagy frekvenciájú kisülések villództak.

„Elpusztítlak!” – öntötte el a vér az ezredes szemét, „Akaszd rám a harmadik büntetést!” – kiáltotta a rab szeme. Robbanásig feszült a helyzet.

De Jakonov kezét a homlokához és szeméhez kapta, mintha bántaná a fény, majd megfordult, és az ablakhoz ment.

Szologgyin megfogta a legközelebbi szék támláját, és elkínzottan lesütötte a szemét.

„Egy hónap. Egyetlen hónap. Csakugyan végem?” – világosodott meg egyszerre az ezredes előtt.

„Harmadik büntetés. Nem, azt már nem élem túl!” – dermedt meg Szologgyin.

Jakonov ismét feléje fordult.

„Mérnök, mérnők! Hogy tehetted?” – fürkészte a pillantása. De Szologgyin szeme is vakítóan izzott.

„Te ostoba rab! Mindent elfelejtettél?”

Gyűlölettel és megbűvölten nézték egymást, és nem tudták levenni a szemüket egymásról.

És az arany szárnyú Agnyija másodszor jelent meg kísértetként ezekben a napokban Jakonov előtt.

Most már akár kiabálhatott, dörömbölhetett, telefonálhatott, fenyegetőzhetett – Szologgyin erre is fel volt készülve.

De Jakonov elővett egy tiszta, fehér, puha zsebkendőt, és megtörölte a szemét, S kitisztult szemmel nézett Szologgyinra. Szologgyin igyekezett ezeket a perceket is kiállni.

A mérnök-ezredes fél kezével az ablakdeszkára támaszkodott, a másikkal magához intette a rabot.

Szologgyin három kemény lépéssel odament hozzá. Jakonov válla kicsit öregesen legörnyedt.

– Maga moszkvai?

– Igen.

– Nézzen ki – mondta Jakonov. – Látja ott, az úton, az autóbuszmegállót?

Jól oda lehetett látni ebből az ablakból. Szologgyin odanézett.

– Innen félórai út Moszkva belvárosáig – mondta halkan Jakonov. Idén június-júliusban felszállhatott volna erre az autóbuszra. De maga nem akarta. Feltételezem, hogy már augusztusban kivehette volna az első szabadságát, és elutazhatott volna a Fekete-tengerhez. Fürödni! Hány éve nem mártózott meg vízben, Szologgyin? Hiszen az elítélteket nem engedik fürdeni!

– Miért? A faúsztatásnál…

– Szép kis fürdés! De most majd olyan messze északra kerül, ahol soha nem engednek fel a folyók…

Hogy is van ez? Az ember feláldozza a jövőjét, feláldozza a nevét ez kevés. Add nekik a kenyered, hagyd el a hajlékod, vesd le az irhád, ereszkedj alá a kényszermunkatáborba…

– Szo-log-gyin! – nyögött fel éneklő hangsúllyal Jakonov, s két kezét a rab vállára ejtette. – Talán sikerülne rekonstruálnia? Hallgasson ide, képtelen vagyok elhinni, hogy létezik olyan ember a világon, aki rosszat akar magának. Miért kellene elpusztulnia? Magyarázza meg nekem: miért égette el a rajzot?!

Ugyanaz a kikezdhetetlen, megvesztegethetetlen, ártatlan kékség világított rá Dmitrij Szologgyin szeméből. Fekete pupillájában viszont meglátta saját robusztus fejét. Világoskék karika, közepén fekete lyukacska, s mögötte egyetlen ember teljes, váratlan világa.

Jó, ha valakinek jó feje van. Egészen az utolsó percig ura lehet a történéseknek. Az események minden lehetséges változata a birtokában van. Miért hagyja elpusztítani magát? Kiért? Az elveszett, istentelen, megrontott népért?

– És ön hogy gondolja? – válaszolt kérdéssel Szologgyin. Rózsaszínű szája a bajusz és a kis szakáll között egy icipicit mintha gúnyosra görbült volna.

– Nem értem. – Jakonov levette róla a kezét, és odébb ment. – Nem értem az öngyilkosokat.

Magabiztos, csengő hangot hallott a háta mögül:

– Ezredes polgártárs! Én csak egy ismeretlen senki vagyok. Én nem valakiért akartam feláldozni a szabadságomat.

Jakonov sarkon fordult.

– …Ha nem égetem el a rajzot, hanem leteszem készen ön elé, az alezredesünk, ön, Foma Gurjanovics vagy bárki holnap belökhet egy transzportba, és akármilyen nevet írhat a tervrajz alá. Erre már voltak példák. És megmondom magának, a fogolytovábbítókban, higgye el, nagyon nehéz panaszt tenni: elveszik a ceruzát, nem adnak papírt, a panasz nem jut el a megfelelő helyre… A tanszportba kerülő rabnak soha nem lehet igaza.

Jakonov szinte csodálattal hallgatta. (Ez az ember ahogy bejött, azonnal megtetszett neki.)

– Akkor megpróbálja… rekonstruálni a rajzot?! – ezt nem a mérnök-ezredes kérdezte, hanem egy agyongyötört, hatalmától megfosztott, kétségbeesett ember.

– Azt, ami az én vázlatomon volt, három nap alatt! – csillant fel Szologgyin szeme. – Öt hét alatt pedig elkészíthetem a teljes tervet, beleértve a műszaki számításokat is. Megfelel?

– Egy hónap! Egy hónap alatt! Egy hónap alatt kell! – tért vissza ehhez az ördögi mérnökhöz Jakonov, nem a lábával, hanem az asztalon át a kezével.

– Jól van, egy hónap múlva meg fogja kapni – bólintott hűvösen Szologgyin.

Jakonovban azonban felébredt a gyanú.

– Várjon. Az előbb azt mondta, hogy csak egy méltatlan vázlat volt, hogy súlyos, kijavíthatatlan hibákat fedezett fel benne…

– Ó!… – nevetett önfeledten Szologgyin. – Néha megtréfál a foszfor- és oxigénéhség, az eleven benyomások hiánya, és ilyenkor elborul az agyam. Most viszont csatlakozom Cselnov professzor véleményéhez: minden stimmel.

Jakonov is elmosolyodott, s a megkönnyebbüléstől ásított egyet, és visszaült a karosszékbe. Élvezte, mennyire ura a helyzetnek Szologgyin.

– Kockázatos játékba fogott, tisztelt uram. Másképp is végződhetett volna.

Szologgyin könnyedén széttárta az ujjait.

– Nem hiszem, Anton Nyikolajics. Azt hiszem, helyesen mértem fel az intézet… és az ön helyzetét. Ön természetesen tud franciául, igaz? *Le hasard est roi!* Szerencse őfelsége! Nagyon ritkán tűnik fel az életünkben, de akkor idejében üstökön kell ragadni!

Szologgyin olyan fesztelenül viselkedett s beszélt, mint Nyerzsinnel favágás közben. Most ő is leült, változatlan jókedvvel figyelte Jakonovot.

– Akkor hát mit teszünk? – kérdezte barátságosan a mérnök-ezredes.

Szologgyin úgy válaszolt, mintha előre megfogalmazott szöveget olvasna. Mintha már rég eldöntötte volna:

– Foma Gurjanovicsot szeretném mindjárt az elején elkerülni. Ő pontosan az a fajta, aki szívesen lenne társszerző. Önről nem tételezek fel ilyesmit. Ugye, nem tévedek?

Jakonov boldogan rázta a fejét. Mennyire megkönnyebbült máris!

– Figyelmeztetem rá, hogy a tervrajz pillanatnyilag por és hamu.

Amennyiben értéket tulajdonít neki, találjon módot rá, hogy közvetlenül a miniszternek tegyen rólam jelentést. Legrosszabb esetben a miniszterhelyettesnek. És ő legyen az, aki aláírja a főkonstruktőri kinevezésemet. Ez lesz számomra a garancia, és akkor rögtön munkához látok. Külön csoportot alakítunk.

Hirtelen kitárult az ajtó. Anélkül hogy kopogott volna, bejött a sovány, kopasz Sztyepanov. Pápaszemének üvege élettelenül csillogott.

– Anton Nyikolajevics – mondta szigorúan. – Fontos beszédem van magával.

Sztyepanov a kereszt- és apai nevén szólította! Ez hihetetlen!

– Akkor várhatom a parancsot? – állt fel Szologgyin.

A mérnök-ezredes bólintott. Szologgyin könnyedén, magabiztosan távozott.

Jakonov nem fogta fel azonnal, miről beszél oly élénken a párttitkár.

– Jakonov elvtárs! Az előbb jártak nálam az elvtársak a Politikai Főosztályról, és nagyon megmosták a fejemet. Nagy és súlyos hibát követtem el. Hagytam, hogy pártszervezetünkbe befészkelje magát a… beszéljünk őszintén: a hazátlan kozmopoliták csoportja. Politikai rövidlátásomat tanúsítja, hogy nem támogattam magát, amikor ki akarták üldözni. De nem szabad visszarettennünk hibáink beismerésétől! Most azonnal ketten megfogalmazzuk a határozatot, azután nyílt pártnapot tartunk, és keményen lecsapunk a hajbókolókra.

Jakonov tegnap még annyira reménytelennek látszó ügyei mára kedvező fordulatot vettek.

80. Száznegyvenhét rubel

A szakbörtön folyosóján az ebédszünet előtt Zsvakun, az ügyeletes kifüggesztette azoknak a névsorát, akiknek a szünetben jelentkezniük kell Misin őrnagynál. Hivatalosan úgy tartották, hogy ilyen névsor alapján az elítélteket azért hívatják, hogy átadják a leveleiket és a számlájukra érkező pénzesutalványokat.

A levelek átadását a szakbörtönökben mindig titok övezte. Nem lehetett csak úgy egyszerűen egy akármilyen postásra bízni, mint odakint, a szabad világban. Itt zárt ajtó mögött, négyszemközt, kioktatás kíséretében adta át a rabnak lelki atyja: a *koma*, miután előzőleg elolvasta a levelet, és meggyőződött róla, hogy nem tartalmaz homályos, bűnös gondolatokat. Leplezetlenül kinyitva adta át, megölve benne a feladótól a címzetthez szálló intimitás utolsó foszlányát is. A sok kézen keresztülment, ízekre szedett és idézetek formájában dossziékba kerülő levél, belsejében a cenzúra elmázolódó, fekete pecsétjével, azt a parányi személyes jelentését is elveszítette, és fontos állami dokumentummá változott. (Egyes saraskákban ezzel olyannyira tisztában voltak, hogy nem is adták oda a leveleket a raboknak, csak azt engedték meg, hogy elolvassák, ritka esetben kétszer is, a koma irodájában, majd a levél végén ráíratták vele, hogy elolvasta; ha a feleségétől vagy az anyjától kapott levél elolvasása közben megpróbált kijegyezni belőle valamit, hogy ne felejtse el, gyanút keltett – mintha legalábbis a vezérkar dokumentumait próbálná meg lemásolni. A hazulról küldött fényképek hátlapjára is ráíratták az elítélttel, hogy látta, majd csatolták börtönbeli anyagához.)

Egyszóval a listát kifüggesztették, és az emberek felsorakoztak a levelekért. Azok is beálltak a sorba, akik nem levelet vártak, hanem a maguk decemberre engedélyezett levelét akarták elküldeni, melyet szintén személyesen kellett a koma kezébe adni. Misin őrnagy mindeme hadműveletek közben akadálytalanul beszélhetett a spiclijeivel, s hívathatta őket a megállapodás szerinti időponton kívül is. De hogy ne legyen nyilvánvaló, kivel beszél hosszabban, a börtön-koma néha egy-egy becsületes elítéltet is visszatartott a szobájában, hogy ily módon összezavarja a többieket.

Így a sorban állók gyanakodva méregették egymást. Néha pontosan tudták is, melyikük szokta beköpni őket, de behízelgően mosolyogtak rá, nehogy megharagítsák.

A szovjet börtönrendszer nem támaszkodott ugyan direkt módon az idősebbik Cato tapasztalataira, de híven követte tanítását: ne hagyd, hogy a rabok túlságosan összebarátkozzanak.

Az ebédre szólító csengőt meghallva, a foglyok felrohantak a pincéből az udvarra, kabát és sapka nélkül átvágtak rajta a nyirkos, langyos szélben, és besurrantak a börtöntörzs ajtaján. Miután reggel bejelentették az új levelezési rendet, különösen hosszú lett a sor, legalább negyven ember gyűlt össze, ennyien nem is fértek el a folyosón. Az ügyeletes mellé beosztott mitugrász főtörzsőrmester, kicsattanó egészségének minden erejét mozgósítva, buzgón rendezkedett. Leszámolt huszonöt embert, a többiekre ráparancsolt, hogy menjenek sétálni, és jöjjenek vissza a vacsoraszünetben; akiket beeresztett, azokat felsorakoztatta kétoldalt a fal mellett, s ő maga egész idő alatt járkált a két sor között, felügyelve a rendre. A sorra kerülő elítélt elhaladt néhány ajtó mellett, bekopogott Misin őrnagy ajtaján, s amikor megkapta az engedélyt, bement. Amikor kijött, mehetett a következő. A mitugrász főtörzsőrmester az egész ebédszünet alatt irányította a forgalmat.

Bármennyit könyörgött Szpiridon, hogy már reggel kaphassa meg a levelét, Misin kereken megmondta neki, hogy csak ebédszünetben adja oda, a többiek ével együtt. De félórával az ebédszünet előtt Szpiridont kihallgatásra hívta Sikin őrnagy. Ha Szpiridon eleget tesz követelésének, és megadja a várt információt, még lett volna módja, hogy átvegye a levelet. De magába zárkózott, makacskodott, és Sikin őrnagy nem engedhette el ilyen megátalkodott állapotban. Ezért feláldozta a saját ebédszünetét (úgysem ilyenkor szokott a szabadok ebédlőjébe menni, hogy ne kelljen tülekednie), és folytatta Szpiridon kihallgatását.

A levélre várók sorában Dirszin volt az első, a Hetes girhes mérnöke, legfontosabb munkatársainak egyike. Már több mint három hónapja nem kapott levelet. Hiába érdeklődött Misinnél, mindig az volt a válasz: „nincs”, „nem írtak”. Hiába kérte Mamurint, hogy adjanak ki megkeresést – nem adtak ki. És ma meglátta a nevét a listán, s leküzdve a mellét kínzó fájdalmat, elsőnek rohant ide. Egyedül a felesége maradt meg a családjából, akit éppúgy tönkretett a tízéves várakozás, mint őt.

A törzsőrmester intett Dirszinnek, hogy menjen, s a sor élére a huncut mosolyú, sűrű, hullámos szőke hajú Ruszka Doronyin került. Amikor meglátta a sorban maga mellett a lett Hugót, bizalmasainak egyikét, megrázta fürtjeit, s rákacsintott.

– A pénzemért jöttem. A keresetemért.

– Menjen! – szólt rá a főtörzsőrmester.

Doronyin a megtörten kijövő Dirszin felé szaladt.

– Mi van? – kérdezte már az udvaron Dirszintől kollégája a Hetesből, Amantaj Bulatov.

Dirszin mindig borostás, mindig csüggedt arca még jobban megnyúlt.

– Nem tudom. Azt mondja, van levél, de menjek be a szünet után beszélgetni.

– Piszkos kurvák! – jelentette ki meggyőződéssel Bulatov, és szeme megvillant szarukeretes szemüvege mögött. – Régóta mondom neked, hogy visszatartják a leveleket. Tagadd meg a munkát!

– Akkor még egy tízest rám sóznak – sóhajtott Dirszin. Mindig görnyedten járt, fejét a nyakába húzta.

Bulatov is sóhajtott. Azért volt ilyen harcias, mert még rengeteg ideje volt hátra. A fogoly elszántsága ugyanis annak arányában csökken, minél kevesebb van hátra a szabadulásig. Dirszin az utolsó évét nyűtte.

Az ég egyenletesen szürke volt, sehol egy sötétebb vagy világosabb folt. Nem is égbolt, hanem piszkos ponyvatető, melyet a föld fölé feszítettek. Az éles, nyirkos szélben a hó összetöppedt, lyukacsossá vált, a felső réteg alól itt-ott kilátszott hajnali szűzi fehérsége. A sétálók lába alatt barnás, síkos göröngyökké keményedett.

A séta pedig folyt, mint máskor. Nem létezett olyan ítéletidő, hogy a saraska levegőtlenségtől meggyötört rabjai lemondtak volna a sétáról. A szobákban gubbasztás után még kellemesnek is érezték ezeket a nyirkos szélrohamokat: kifúj ták belőlük a pangó levegőt és a pangó gondolatokat.

A sétálók közt ott szaladgált a tervezővésnök. Hol az egyik, hol a másik elítéltbe karolt, tett vele egy-két kört, és a tanácsát kérte. Véleménye szerint az ő helyzete különösen rémes: börtönben lévén, nem házasodhatott össze a feleségével, így ez most nem számít törvényes házasságnak, ezért nincs joga többé írni neki, sőt még azt se tudathatja vele, hogy nem írhat, mert már kimerítette a decemberi lehetőséget. Mindenki együttérzett vele. Csakugyan képtelen helyzetbe került. De a saját keserűsége mindenkiben elnyomta a másét.

A magas, délceg Kondrasov-Ivanov – mintha karót tűztek volna belé – mindig hajlamos volt a szélsőséges érzelmekre. Elnézett a többiek feje felett, és komor mámorban fejtegette Cselnov professzornak, hogy amikor így sárba tiporják az emberi méltóságot, önmagukat alázzák meg azzal, hogy tovább élnek. Minden bátor embernek megvan rá a módja, hogy kiszabaduljon a megcsúfolásnak ebből a láncolatából.

Cselnov professzor – elmaradhatatlan kötött sapkájában és a vállára terített plédben – kimért hangon idézett neki Boethiusnak a börtönben írt *Vigasztalás*ából.

A törzs ajtaja előtt összetömörült a spiclikre vadászók kis önkéntes csoportja: Bulatov, akinek hangja az egész udvart betöltötte, Horobrov, Zemelja, a jószívű vákuumos, Dvojetyoszov, a fővákuumos, aki elvből kitartott a lágerbeli vattakabát mellett, a fürge, minden lében kanál Prjancsikov, Max, a németek vezére és egy lett.

– Az országnak ismernie kell a besúgóit! – hangoztatta Bulatov, hogy maradásra bírja társait.

– De hát nagyjából ismerjük őket – jegyezte meg Horobrov, s a küszöb elé állva végignézett a soron. Némelyekről nagy valószínűséggel meg tudta mondani, hogy a júdáspénz okáért vannak itt. De persze csak az ügyetlenebbekre gyanakodtak.

Ruszka jókedvűen jött vissza a társasághoz, és alig tudta megfékezni magát, hogy meglengesse feje felett a pénzesutalványt. Mind összedugták a fejüket, és gyorsan megnézték: bizonyos titokzatos Klavgyija Kudrjavceva állította ki Rosztyiszlav Doronyin nevére 147 rubelről!

Az ebédelésből visszatérve s a sor végére állva, zavaros pillantásával végigmérte a kis csoportot Artur Sziromaha, a spiclikirály. Megszokta, hogy mindent szemrevételezzen, de még nem tulajdonított a csoportnak jelentőséget.

Ruszka zsebre tette az utalványát, de a megállapodás szerint otthagyta a csoportot.

Harmadiknak a negyvenéves energetikus mérnök ment be a komához, aki az este azt a javaslatot tette a bezárt bárkában, hogy a minisztereket a pöcegödör-tisztítókkal kell egy sorba helyezni, azután mint egy kamasz, párnacsatát rendezett a felső ágyakon.

Negyediknek Viktor Ljubimicsev sietett be könnyű, gyors léptekkel, aki igazán „a mi fiunknak” számított. Mosolygó ajkai közül kivillant

egyenletes, erős fogsora, s minden foglyot, öreget, fiatalt egyaránt, megvesztegető kedvességgel „testvérnek” szólított.

Az energetikus a levelet olvasva jelent meg a küszöbön. Annyira belemerült, hogy nem mindjárt tapintotta ki lábával a lépcsőt. Ugyanilyen vaksin állt félre, és a „vadászok” csoportjából senki se merte zavarni. Sapka és kabát nélkül, az átéltek ellenére még dús haját cibáló szélben olvasta el nyolc év óta az első levelet Ariadna lányától, akit, amikor negyvenegyben kivitték a frontra (onnan meg fogságba s a fogságból börtönbe), a nyakába csimpaszkodó hatéves, szőke, kicsi lányként hagyott otthon. Amikor a hadifogolytábor barakkjában egymást taposták rajta a tífusztetvek, meg amikor négy óra hosszat állt sorban egy merőkanálnyi zavaros és büdös löttyért, a kis Ariadna emléke tartotta benne a lelket, hogy valahogy túlélje, és hazatérjen hozzá. De amikor hazatért, azonnal újra lecsukták, nem is láthatta a lányát, aki ott maradt az anyjával Cseljabinszkban, ahova evakuálták őket. Ariadna anyukája nyilván összeállt közben valakivel, és sokáig nem árulta el lányának, hogy az apja él.

Iskolás, gondos, előredűlő betűkkel, egyetlen javítás nélkül írta most a lánya:

> *„Kedves Papa!*
> *Azért nem válaszoltam, mert nem tudtam, mit írjak és mivel kezdjem. Ami megbocsátható, hiszen nagyon régóta nem láttalak, és hozzászoktam, hogy az én apám elesett. Még furcsa is, hogy egyszerre van papám.*
> *Azt kérdezed, hogyan élek. Úgy, mint mindenki. Gratulálhatsz: felvettek a Komszomolba. Azt kéred, írjam meg, mire van szükségem. Természetesen nagyon sok mindent szeretnék. Most hócsizmára gyűjtök, meg egy meleg kabátra. Papa! Azt kéred, hogy látogassalak meg. De hát ennyire sürgős? Lásd be, nem valami kellemes ilyen messzire utazni, megkeresni. Majd ha lehet, te gyere el. Sok sikert kívánok a munkádhoz. Viszontlátásra!*
> *Csókol*
>
> *Ariadna*

Papa, láttad *Az első kesztyű*t? Remek film! Én minden filmet megnézek.”

– Ljubimicsevet ellenőrizzük? – kérdezte Horobrov, a kijövetelére várva.

– Minek, Tyerentyics? Ljubimicsev a mi fiunk! – felelték neki. De Horobrov jó érzékkel sejtett valamit ebben az emberben. Most is milyen sokáig van benn a kománál.

Viktor Ljubimicsevnek nagy, őszinte szeme volt. A természet sportolóhoz, katonához és szeretőhöz illó ruganyos testtel ajándékozta meg. Az élet az ifjúsági stadion futópályájáról egyszerre egy bajorországi koncentrációs táborba sodorta. A halálnak ebben a szűk katlanában, ahova az ellenség az orosz katonákat bekergette, és ahova a saját szovjet hazájuk nem engedte be a Nemzetközi Vöröskeresztet – a rémségeknek ebben a sűrű, szűk közegében csak azok maradtak életben, akik leginkább függetlenítették magukat a jó és a lelkiismeret osztálykorlátaitól, akik tolmácsnak jelentkezve képesek voltak elárulni a társaikat, bottal ütlegelni honfitársaik fejét, kápónak szegődni, szakácsnak, kenyérosztónak jelentkezni és elenni a kenyeret az éhezők elől. Még két lehetőség kínálkozott a túlélésre: a sírásás vagy a latrinapucolás. A sírásásért és a latrinapucolásért a nácik még egy merőkanálnyi „levest” adtak. De a latrinákhoz elég volt két ember. Sírásónak meg naponta ötvenet vezényeltek ki. Mindennap tíz szekér halottat vittek ki s raktak halomba. Negyvenkettő nyarán magukra a sírásókra is sor került. Viktor Ljubimicsevben az ifjúság mohó élni akarása munkált. Elhatározta, hogy ha meghal, csakis utolsónak, és rögtön jelentkezett kápónak. Ámde olyan szerencsés véletlen adódott, hogy megjelent a lágerben valamilyen undorító volt politikai tiszt, és rábeszélte őket, hogy jöjjenek a kommunistákat kergetni. Feliratkoztak. Még komszomolisták is. A lágeren kívül ott állt egy német tábori konyha, és az önkéntesek azonnal teletömték a hasukat kásával. Ezután Ljubimicsev Franciaországban harcolt a légióval: a Vogézekben vadászott az „ellenállási mozgalom” partizánjaira, majd az Atlanti Falnál verekedett a szövetségesekkel. Negyvenötben, a nagy halászat idején valahogy keresztülsiklott a hálón, hazament, feleségül vett egy ugyanolyan csillogó szemű, hajlékony testű fiatal lányt, és akkor kapták el a múltja miatt, amikor már teherbe ejtette. A börtönöket épp akkor árasztották el annak a bizonyos „ellenállási mozgalomnak” a résztvevői, akikre a Vogézekben vadászott. A Butirkiben dominóztak, felidézték a franciaországi napokat és harcokat, és várták az otthoniak csomagjait. Aztán valamennyiükre egyformán tíz évet sóztak. Így vonhatta le Ljubimicsev egész addigi életéből azt a tanulságot, hogy kezdve az egyszerű közembertől egészen a

Politikai Iroda tagjáig senkinek, de senkinek soha nem volt és nem is lehet semmilyen „meggyőződése”. Mint ahogy azoknak sem, akik elítélték őket.

Mit sem sejtve, nyílt tekintettel, kezében azzal a cédulával, mely nagyon emlékeztetett egy postai pénzesutalványra, nemhogy elkerülte volna a „vadászok” csoportját, hanem egyenesen odament hozzá, és megkérdezte:

– Testvérek! Ki ebédelt már? Mi a második fogás? Érdemes odamenni?

Horobrov a leeresztett kezében levő papír felé intve megkérdezte:

– Mi az, olyan sok pénzt kaptál, hogy már az ebéd se kell?

– Még hogy sokat! – legyintett Ljubimicsev, és zsebre akarta tenni a papirost. Azért nem jutott eszébe előbb, hogy eldugja, mert mindenki félt az erejétől, és úgyse merte volna senki kérdőre vonni. De amíg Horobrovval beszélgetett, Amantaj Bulatov, mintha csak tréfából tenné, lehajolt és elolvasta:

– Hohó! Ezernégyszázhetven rubel! Így könnyen fütyül az ember a Klimentiadiszék főztjére!

Bárki más mondja, Viktor viccesen homlokon fricskázza, és nem mutatja meg neki a papírt. De nem volna jó, ha Amantaj azt hinné, hogy ilyen rengeteg sok pénze van a beosztottjának – ez általános lágerszabály. És Ljubimicsev mentegetőzni kezdett:

– Hol itt az ezer? Nézd meg!

És mindenki láthatta: 147 rub. 0 kop.

– Nahát! Nem tudtak százötvenet küldeni? – jegyezte meg felháborodottan Amantaj. – Akkor menj csak, másodiknak sült húst adnak.

De Ljubimicsevnek nem maradt ideje rá, hogy elinduljon, s Bulatov hangja sem ült még el, amikor Horobrov reszketni kezdett. Kiesett a szerepéből. Elfelejtette, hogy fékeznie kell magát és mosolyogva folytatni a vadászatot. Elfelejtette, hogy a legfőbb: felderíteni a spicliket, hiszen végezni nem lehet velük. Épp eleget szenvedett tőlük, épp elég társát látta elpusztulni miattuk; jobban gyűlölte ezeket a rejtőzködő árulókat, mint a leplezetlen hóhérokat. Ljubimicsev a korát tekintve a fia lehetne, külseje szobrász vésőjére kívánkozik – és ilyen undorító féreg!

– Te rohadt gazember! – mondta reszkető szájjal. – A mi vérünkön akarod megvásárolni a szabadságot? Nem szégyelled magad?

A mindig harcra kész Ljubimicsev megrándult, és öklét maga elé rántotta, mint egy bokszoló.

– Te nyomorult dög! – kiáltotta figyelmeztetőleg.

– Mi lelt, Tyerentyics? – vetette magát közéjük Bulatov, és megpróbálta elvonszolni Horobrovot.

A lágerbeli vattakabátot viselő, hatalmas termetű, nehézkes Dvojetyoszov baljával elkapta Ljubimicsev lendülő jobbját, és belemarkolt.

– Fiú, fiú! – mondta megvető mosollyal s azon a majdnem gyengéd, halk hangon, amit a legnagyobb erőfeszítés hív életre –, beszéljünk mint párttag a párttaggal?

Ljubimicsev Dvojetyoszov felé perdült, és nyílt tekintetű, világos szeme majdnem összeért Dvojetyoszov rövidlátón kidülledő szemével. S nem lendítette ütésre a másik kezét. Ebből a bagolyszemből és a paraszti erejű szorításból megértette, hogy kettejük közül az egyik holtan maradna a porondon.

– Fiú, fiú! – mondta még egyszer szelíden Dvojetyoszov. – Másodiknak sültet adnak. Menj, edd meg a sültet.

Ljubimicsev kitépte magát, és büszkén feltartott fejjel ment a lépesőhöz. Atlaszsima arca lángolt. Törte a fejét, hogyan számoljon le Horobrovval. Még nem fogta fel, hogy a leleplezés mennyire megsebezte. Bárkivel hajlandó volt vitába szállni, hogyan kell élni, de kiderült, hogy még mindig nem tudja igazán.

Hogyan találhatták ki? Miből?

Bulatov elkísérte a tekintetével, és a fejéhez kapott:

– Szülőanyám! Most kinek higgyen az ember?

Ez az egész jelenet úgy játszódott le, hogy nem vették észre se az udvaron sétáló rabok, se a sétatér szélén álló két mozdulatlan őr. Csak a merev, fáradt szemét összehúzó Sziromaha látott mindent a sorból, az ajtón át; eszébe jutott Ruszka – és már mindent értett!

– Fiúk – fordult izgatottan az előtte állókhoz –, a sablonom áram alatt maradt. Nem eresztenétek be soron kívül? Gyorsan végzek!

– Mindünknek áram alatt maradt a sablonja!

– Mind gyerekkel vagyunk! – felelték nevetve.

És nem eresztették előre.

– Megyek, kikapcsolom! – közölte Sziromaha gondterhelten, és futva megkerülte a „vadászok” csoportját, majd eltűnt a főépületben. Lihegve repült fel a második emeletre. De Sikin őrnagy ajtaja belülről be volt zárva, és a kulcslyukat eltakarta a kulcs. Ez kihallgatás is lehetett. Vagy légyott a debella titkárnővel. Sziromaha erőtlenül hátrált.

Percről percre újabb káderek bukhatnak le, és semmit se lehet tenni!

Vissza kellene menni a sorba, de az űzött vad ösztönös félelme erősebb az előléptetés vágyánál: nem mert újból elmenni a mellett a féktelenül dühös csoport mellett. Minden ok nélkül is beleköthetnek. Túlságosan jól ismerik a saraskában.

Eközben kijött az udvarra Misintől az alacsony, szemüveges Orobincev, a kémia doktora, abban a vastag bundában és kucsmában, amelyet szabad emberként is viselt (még fogolyelosztóban sem volt, úgyhogy nem tudták *levetkőztetni*), maga köré gyűjtött egy csoport hozzá hasonló együgyűt, köztük a kopasz konstruktőrt, és előadást tartott nekik. Mint tudjuk, az ember főleg azt hiszi el, amit el akar hinni. Azok vették most körül Orobincevet, akik azt akarták hinni, hogy a rokonokat feltüntető névsor nem azonos a feljelentéssel, hanem az ésszerű rendteremtést szolgálja. Orobincev már át is adta a precízen megvonalazott papírra írt listát, személyesen beszélt Misin őrnaggyal, és most hitelt érdemlően ismételte el az ő magyarázatait: nem vér szerintiek a gyermekek. Csak egyvalamivel sértette meg Misin őrnagy a jól nevelt Orobincevet. A tudós ugyanis elpanaszolta, hogy nem emlékszik pontosan a felesége születési helyére. Misinnek fülig szaladt a szája, úgy nevetett: „Mi az, csak nem a kuplerájból hozta?”

Most a balga nyuszik mohón hallgatták Orobincevet, és nem csatlakoztak a szelet felfogó hársfa alatt Abramszon köré gyűlő másik kompániához.

Abramszon a bőséges ebéd után lustán fújta a füstöt, és azt mesélte hallgatóinak, hogy ez a levelezési tilalom nem új, volt ennél rosszabb is, és ez se örökre szól, csak amíg leváltják valamelyik minisztert vagy tábornokot, ezért ne csüggedjenek, és amennyire lehet, késlekedjenek a névsor leadásával, hátha közben elmúlik a vész. Abramszonnak olyan volt a szeme, mint egy keskeny, hosszú rés, és amikor levette a szemüvegét, azt a benyomást keltette, hogy unja ezt az egész börtönvilágot, amelyben minden ismétlődik; a gulag szigetvilága őt aztán semmivel se tudja már meglepni. Abramszon annyit ült már, hogy szinte leszokott az érzelmekről, és ami másoknak tragédiát jelentett, úgy fogta fel, mint valami apró, hétköznapi újdonságot.

Eközben a megnövekedett számú „vadászok” még egy spiclit lefüleltek: mintegy tréfából kihúzták Iszaak Kagan zsebéből is a 147 rubelről kiállított utalványt. Mielőtt még kihúzták volna, arra a kérdésre, hogy mit kapott a komától, azt felelte, hogy semmit, és hogy ő se érti, miért hívatták, biztos tévedés volt. Amikor elővették az utalványt, és elkezdték szidalmazni,

nemhogy elpirult s megpróbált volna elosonni – sorra megragadta leleplezőinek a ruháját, és nyafogva esküdözött, hogy merő félreértés, hogy mindjárt megmutatja nekik a felesége levelét, amelyben megírta, hogy azért küldött csak. 147 rubelt, mert a postán hirtelenjében nem találta a hiányzó hármat. Már cibálta is volna őket az akkumulátorműhely felé: ott a levél, azonnal megmutatja nekik. És reszkető fejjel, nem véve észre, hogy lecsúszik nyakából a sál, s már majdnem a földön húzza maga után, nagyon élethűen magyarázta, miért akarta először eltitkolni, hogy pénzt küldtek neki. Kaganban volt valami sajátos ragadósság. Ha beszédbe elegyedett vele az ember, sehogy se tudta lerázni mindaddig, amíg maradéktalanul el nem ismerte az igazát, és nem hagyta, hogy övé legyen az utolsó szó. Horobrov, az ágyszomszédja, aki ismerte a történetét – hogy éppen azért csukták le, mert nem volt hajlandó a besúgásra –, és mert már nem volt ereje igazán haragudni rá, csak ennyit mondott:

– Iszaak, Iszaak, nagy gazember vagy, hallod! Odakint ezresekért nem álltál kötélnek, idebent meg hajlandó vagy egy százasért…

Vagy annyira ráijesztettek a lágerrel?

De Iszaak nem zavartatta magát, folytatta volna a mentegetőzést és győzködést, ha nem csípnek el még egyet: ezúttal egy lettet. A figyelem őrá terelődött, és Kagan elkotródott.

Ebédre szólították a második turnust, és most az első jött ki sétálni.

Legelőször Nyerzsin jelent meg a lépcsőn köpenyben. Azonnal észrevette Ruszka Doronyint, aki a sétatér szélén állt. Ruszka hol a vadászatot figyelte ujjongó szemmel, hol a másik udvarban megtisztított ösvényt és az utat, ahol a volnyaskáknak kell bejönniük: nemsokára le kell hogy szálljon az autóbuszról a délutáni műszakban dolgozó Klara.

– Na?! – nevetett rá Nyerzsinre, és a vadászat irányába intett. – Hallottad, hogy Ljubimicsev is?

Nyerzsin megállt előtte, és lazán átölelte.

– Megérdemled, hogy a levegőbe dobáljunk! De féltelek.

– Hohó! Ez még csak a kezdet, várd ki a végét!

Nyerzsin mosolyogva csóválta a fejét, s továbbment. Az ebédelni siető, ragyogó arcú Prjancsikovval szaladt össze, akinek vékony hangja egészen berekedt a spiclik körüli ordítozásban.

– Haha, fiú! – üdvözölte az. – Elmulasztottad a cirkuszt! De hol van Lev?

– Sürgős munkája van. Nem jött ebédelni.

– Micsoda? Sürgősebb, mint a Hetes? Haha! Ilyen nem létezik!

Elszaladt.

Senki máshoz nem csatlakozva, beszélgetésbe merülve rótta a köreit a kefehajú, termetes Bobinyin, aki ha esett, ha fújt, hajadonfőtt járt, és az alacsony Geraszimovics, aki viszont mélyen a fejébe húzta elnyűtt micisapkáját, és felhajtotta rövid kabátja gallérját. Úgy tetszett, Bobinyin szőröstül-bőröstül be tudná kapni Geraszimovicsot.

Geraszimovics még jobban összehúzta magát a szélben, kezét a zsebébe dugta – olyan volt, mint egy borzas veréb.

Mint az a bizonyos közmondásbeli veréb, aki nem ijed meg a macskától.

81. A műszaki elit

Bobinyin egyedül rótta hosszú lépteivel a sétaköreit, nem véve észre vagy nem tulajdonítva jelentőséget a besúgók körüli zűrzavarnak, amikor – akárcsak egy fürge motoros a hatalmas gőzöshöz – odasietett hozzá a kis Geraszimovics.

– Alekszandr Jevdokimics!

Csak így odamenni és megzavarni séta közben a másikat nem vallott valami nagy udvariasságra a saraskában.

Ráadásul alig ismerték egymást.

De Bobinyin lefékezett.

– Tessék…

– Volna magához egy tudományos jellegű kérdésem.

– Parancsoljon.

És közepes sebességgel elindultak egymás mellett.

De Geraszimovics hallgatott egy félkörnyit. Csak akkor fogalmazta meg:

– Maga nem szokta szégyellni magát?

Bobinyin meglepetésében elfordította súlyos fejét, s útitársára nézett (közben továbbmentek). Aztán előre, a hársakra, a fészerre, az emberekre, a főépületre.

Jó háromnegyed környit gondolkodott, s akkor így válaszolt:

– De még mennyire!

Negyed kör.

– Akkor… miért? Fél kör.

– A fene egye, az ember mégis szeretne élni…

Negyed kör.

– …Magam se értem.

Újabb negyed.

– …Azelőtt voltak percek… Tegnap azt mondtam a miniszternek, hogy semmim se maradt. De hazudtam: hát az egészségem? a remény? Teljesen hihető, hogy én legyek az első szabaduló… Még nem lennék túl öreg, és összetalálkozhatnék épp azzal a nővel, aki… és gyerekeim lennének… Meg aztán ez az átkozott dolog, hogy *érdekel*, hogy épp most érdekel… Persze megvetem magam ezért az érzésért… Vannak percek… A miniszter sarokba

akart szorítani, de nem hagytam. De közben magától belemerül az ember… Persze hogy szégyellem magam…

Hallgattak.

– Ne hányja a szemükre, hogy rossz a rendszer. Magunk tehetünk róla.

Teljes kör.

– Alekszandr Jevdokimics! És ha a mielőbbi kiszabadulásáért azt kérnék cserébe, hogy csinálja meg az atombombát?

– És maga? – vetett rá egy gyors, érdeklődő pillantást Bobinyin.

– Soha.

– Biztos benne?

– Soha.

Újabb kör. De valahogy más.

– Néha eltöprengek rajta: miféle emberek azok, akik atombombát csinálnak *nekik?!* Aztán körülnézek itt bent, és azt felelem: valószínűleg ugyanilyenek… Talán még politikai szemináriumra is járnak…

– Na ne!

– Miért ne? Növeli az önbizalmat.

Nyolcad kör.

– Én azt gondolom – fejtegette a kicsi –, a tudósnak vagy *mindent* tudnia kell a politikáról, a nyilvánosságra hozott elképzeléseket éppúgy, mint a titkosakat, sőt biztosnak kell lennie abban, hogy a politikát ő maga formálja! De hát ez lehetetlen… Vagy pedig egyáltalán ne ítéljen róla, vegye úgy, mint egy kiismerhetetlen homályt, egy fekete lyukat. És gondolkodjék merőben etikusan: szabad-e ezeket a természeti erőket ennyire méltatlan, sőt sehonnai emberek kezébe adnom? De hogy naiv módon azt szajkózzák: „Amerika fenyeget bennünket.” Ez gyermeteg csacskaság. Tudóshoz méltatlan.

– De hogy fognak gondolkodni az óceán túloldalán? – vetette ellene az óriás. – Miféle amerikai elnök van ott?

– Nem tudom, lehet, hogy ő is… Lehet, hogy ő sem… Minket, tudósokat nem engednek össze egymással egy világfórumon, hogy megbeszélhessük a dolgokat. De a világ minden politikusát meghaladó intellektusunk lehetővé teszi, hogy még a börtön magányában is mindegyikünk megkeresse a helyes közös megoldást, és aszerint cselekedjék.

Teljes kör.

– Igen.

Még egy.

– Igen. Talán…

Negyed kör.

– Tudja mit, folytassuk holnap ebéd után ezt a kollokviumot. Hogy is hívják? Illarion…?

– Pavlovics.

Még egy nem teljes kör.

– És külön az oroszországi alkalmazását. Ma mesélt valaki nekem egy képről, a címe: *A tovatűnő Oroszhon*, nem hallott róla?

– Nem.

– Persze, hiszen még nincs is megfestve. És lehet, hogy egészen másképp lesz. De maradjunk a címben jelzett gondolatnál. A régi Oroszországban voltak konzervatívok, reformerek, államférfiak; most nincsenek. A régi Oroszországban voltak papok, prédikátorok, házi teológusok, eretnekek, szakadárok; most nincsenek. Voltak írók, filozófusok, történészek, szociológusok, közgazdák; most nincsenek. Végül voltak forradalmárok, összeesküvők, bombákat hajigálók, lázadók; most ők sincsenek. Voltak hajukat szíjjal lekötő mesteremberek, derékig érő szakállas földművesek, trojkán száguldozó parasztok, szilaj kozákok, szabad csavargók; most senki, de senki sincs! A szőrös, fekete mancs az első tíz évben elsöpörte mindet. De egyetlen forrás keresztülszivárgott minden résen: mi, a műszaki elit. Közülünk, mérnökök és tudósok közül mégiscsak kevesebbet lőttek agyon másoknál. Mert ideológiát akármilyen kalandor összekalapál nekik, de a fizika csak a gazdájának engedelmeskedik. Mi a természettel foglalkoztunk, a fivéreink a társadalommal. Mi megmaradtunk, a fivéreink eltűntek. Ki örökölje a humán elit be nem teljesített misszióját, ha nem mi? Ha *mi* nem lépünk fel, akkor ki?… Talán nem boldogulnánk? Mi, akik megmértük a Szíriusz-B súlyát anélkül, hogy a kezünkbe vettük volna, és megmértük az elektronpályákat, épp a társadalom dolgában tévednénk? De mit teszünk? Ezekben a saraskákban tálcán tálaljuk nekik a reaktív hajtóműveket! A V-rakétákat! a titkos telefóniát! és még az atombombát is? Csak hogy jó dolgunk legyen? És mert *érdekes*? Miféle elit vagyunk, ha ilyen könnyen meg lehet bennünket vásárolni?

– Ez nagyon komoly kérdés – Bobinyin akkorát sóhajtott, mint egy kovácsfújtató. – Folytassuk holnap, jó?

Már munkába szólított a csengő.

Geraszimovics meglátta Nyerzsint, és megállapodtak, hogy este kilenc után találkoznak a hátsó lépcsőnél, a festőművész „műtermében”.

Hiszen az megígérte neki, hogy majd beszél az ésszerűen berendezett társadalomról.

82. Optimista nevelés

Sikin őrnagy munkájával összevetve Misin őrnagy munkájának megvolt a maga specifikuma, a maga pluszai és mínuszai. A legfőbb plusz: a levelek elolvasása és továbbítása vagy visszatartása. A mínuszok pedig: hogy nem tőle függtek a transzportok, továbbá a munka ki nem fizetése, az élelmezési kategóriák megállapítása, a családtagokkal való beszélők időpontjai és egyéb adminisztratív akadékoskodások. Misin őrnagy sok tekintetben irigykedett a konkurens szervezetre, konkrétan Sikin őrnagyra, aki még a börtönbeli újságokat is előbb tudta meg, ezért Misin őrnagy nem átallott leskelődni az átlátszó függöny mögül, hogy mi történik a sétaudvaron. (Sikin meg volt fosztva ettől a lehetőségtől, mivel az ő második emeleti ablaka másfelé nézett.) Misin a rabok mindennapi életének megfigyeléséből is merített némi anyagot. A rejtekéből tett megfigyeléseivel kiegészítette az informátoraitól kapott adatokat: látta, ki kivel sétál, élénken vagy közönyösen beszélgetnek-e. Aztán miközben átadott vagy átvett egy-egy levelet, szívesen hökkentette meg ilyesmivel a delikvenst:

– Egyébként miről beszélgetett tegnap az ebédszünetben Petrovval?

A meghökkent rabtól ily módon néha használható információkat kapott.

Misin a mai ebédszünetben is kiszólt a soron következő rabnak, hogy várjon, és kilesett az udvarra. (De a spiclik elleni vadászatot nem látta; az az épület másik végénél folyt.)

Délután háromkor, az ebédszünet végén, amikor a ma már sorra nem kerülőket a törzsőrmester szétoszlatta, berendelte magához Dirszint.

Ivan Feofanovics Dirszint a természet beesett, szögletes arccal és alig érthető beszéddel verte meg, ráadásul a „lyukas” jelentésű nevét is mintha csúfolódásból kapta volna. Az egyetemre annak idején a *munkapad mellől* került be, az esti iskola elvégzése után. Szerényen, kitartóan tanult. A képességei megvoltak, de nem tudta kiaknázni őket, így egész életében háttérbe szorították, bántották. A Hetesben is csak az nem használta ki, aki nem akarta. Most, hogy véget érőben volt az ilyen-olyan beszámításokkal valamelyest csökkentett tízese, különösen félt a főnökségtől. Leginkább attól rettegett, hogy újabb puttonyt akasztanak rá; a háború alatt épp elég példát látott ilyesmire.

Az első tízesét is teljesen ostoba módon kapta. A háború elején „szovjetellenes agitáció” miatt ültették le – a lakására ácsingózó társbérlőinek feljelentésére (meg is kapták azután). Igaz, kiderült, hogy ilyen agitációt nem folytatott, de folytat*hatott volna*, mert hallgatta a német rádiót. Illetve nem hallgatta, de hallgat*hatta volna*, mert volt otthon erre alkalmas, tiltott rádiója. Igaz, hogy nem volt neki, de *lehetett volna*, mert képzettségére nézve rádiómérnök volt, s a feljelentés szerint két rádiócsövet találtak nála egy dobozban.

Dirszin bőven kitapasztalta a háborús évek lágereit – azokat is, ahol az emberek ellopták a takarmányt a lovak elől, meg azokat is, ahol a lisztet hóval gyúrták össze a tajgai fenyőre felszegezett „Lágerpont” tábla alatt. Az alatt a nyolc év alatt, amit Dirszin a gulag birodalmában töltött, meghalt a két gyereke, csontos öregasszonnyá aszott a felesége. Egyszer csak eszükbe jutott valakiknek, hogy mérnök, idehozták és itt vajjal etették, sőt havonta száz rubelt küldhetett a feleségének.

De a felségétől újabban megmagyarázhatatlan okból nem kapott levelet. Meg is halhatott közben.

Misin őrnagy kezét az asztalra téve ült. Nem voltak előtte papírok, be volt csukva a tintatartó, száraz a toll, és liláspiros arcáról semmilyen kifejezést nem lehetett leolvasni (mint ahogy máskor sem). A homloka olyan tömören húsos volt, hogy sem az öregség, sem a töprengés ráncai nem bírták rajta áttörni a bőrt. Az arca is húsos volt. Egy kiégetett agyagbálványra emlékeztetett, melynek agyagába rózsaszín és lila festéket kevertek. A szeme hivatásához illően kifejezéstelenül, élettelenül és azzal a jellegzetes, gőgös ürességgel meredt az előtte lévőre, amely a nyugdíjazás után is megmarad ennél az emberfajtánál.

Még soha nem fordult elő ilyesmi! Misin hellyel kínálta Dirszint (aki már lázasan törte a fejét, mit követhetett el, és mit fog tartalmazni a jegyzőkönyv). Majd az őrnagy némi (az instrukció szerinti) hallgatás után végre megszólalt:

– Maga örökké panaszkodik. Jön és panaszkodik. Hogy két hónapja nincs levele.

– Három hónapja, főnök polgártárs! – emlékeztette félénken Dirszin.

– Akkor három, nem mindegy? Elgondolkodott-e már azon, milyen ember a felesége?

Misin lassan, tagoltan ejtette ki a szavakat, és jókora szüneteket iktatott a mondatok közé.

– Na, milyen ember a felesége?

– Ezt… nem értem – motyogta Dirszin.

– Miért nem érti? Milyen a politikai felfogása?

Dirszin elsápadt. Úgy látszik, még mindig nem szokott hozzá és nem készült fel mindenre. Valamit írhatott a felesége a levélben, és most, a szabadulása küszöbén…

Titokban imádkozni kezdett a feleségéért. (A lágerben tanult meg imádkozni.)

– Nyafogós. Nyafogósokra pedig nincs szükségünk – mondta keményen az őrnagy. – És valamilyen furcsa vakságban szenved: nem veszi észre, ami jó az életünkben, csak a rosszat domborít ja ki.

– Az istenért! Mi történt vele?! – kiáltott fel esdeklőn Dirszin.

– Vele? – s Misin még hosszabb szünetet tartott. – Semmi. – (Dirszin felsóhajtott.) – Egyelőre.

Nagyon lassan elővett a fiókból egy levelet, és odaadta Dirszinnek.

– Köszönöm! – hebegte Dirszin. – Mehetek?

– Nem. Olvassa el itt. Mert ilyen levelet nem engedhetek bevinni a szállásra. Mit gondolnának a rabok a szabadéletről ilyen levelek alapján? Olvassa el.

És mint egy lila bálvány, mozdulatlanul várt, készen a szolgálat minden terhére.

Dirszin elővette a borítékból a papírlapot. Ő nem vette észre, de egy kívülállóra kellemetlenül hatott volna; mintha írójának külső megjelenését testesítené meg: csomagolópapírnak látszó érdes papírra írták, és egyetlen sor nem volt egyenes, valamennyi lefelé görbült. A levelet szeptember 18-án keltezték.

> *„Kedves Ványa! Leültem, hogy írjak, de aludni szeretnék, csaknem tudok. Ahogy megjövök a munkából, máris megyek a telekre: a krumplit szedegetjük ki ManyuskávaI. Nagyon apró szemű termett. A szabadságom alatt sem utaztam el sehova, nem volt miben, teljesen lerongyolódtam. Össze akartam gyűjteni egy kis pénzt, hogy elmenjek hozzád, de úgyse lehet. Amikor Nyika odament, azt mondták neki, ilyen nevű nincs itt, a szülei pedig megszidták: minek ment oda, csak felhívta magára a figyelmet, majd őt is figyelni fogják. Egyébként feszült viszonyban vagyok velük, L. V. – vel pedig egyáltalán nem állnak szóba.*

Rosszul megy a sorunk. A nagymama már három éve nem kel fel az ágyból, egészen összeaszott, se meg nem hal, se meg nem gyógyul, mindnyájunkat kikészített már. Rettenetes bűzt áraszt, amellett örökös a veszekedés. L. V. – vel nem is beszélek. Manyuska végleg szakított a férjével, amellett beteges, a gyerekei nem fogadnak szót neki, ahogy megjövünk a munkából, mást se hallani, mint szitkozódást, hová meneküljek, mikor lesz ennek vége?
Sokszor csókollak, és jó egészséget kívánok."

Aláírás nem volt.

Misin őrnagy türelmesen megvárta, amíg Dirszin végigolvassa, majd még egyszer elolvassa a levelet; akkor megmozgatta ősz szemöldökét, és így szólt szederjes ajkával:

– Amikor megérkezett ez a levél, nem adtam oda. Azt gondoltam, pillanatnyi hangulatában írta, magának pedig jókedvűen kell dolgoznia. Vártam, hogy küld egy derűsebb levelet. Hát ezt küldte a múlt hónapban.

Dirszin némán az őrnagyra emelte a tekintetét: nem volt benne szemrehányás, csupán fájdalom. Elvette és reszketőkézzel felnyitotta a második felbontott borítékot, amelyből ugyanilyen lefelé görbülő sorok néztek vissza rá, ezúttal egy kitépett füzetlapról:

„Okt. 30.
Kedves Ványa! Panaszkodsz, amiért ritkán írok, de hát későn jövök meg a munkából, és majdnem mindennap kimegyek gallyakért az erdőre, mire beesteledik, úgy elfáradok, hogy beesem az ágyba, de rosszul alszom, nem hagy a nagymama. Korán kelek; reggel ötkor, nyolcra a munkahelyemen kell lennem. Hála istennek meleg őszünk van, de mindjárt itt a tél! Szenet nem lehet kapni, csak a fejeseknek jut, meg csúszópénzért. Nemrég a rőzseköteg lecsúszott a vállamról, és csak húztam magam után a földön, nem volt erőm felvenni, azt gondoltam magamról: itt a rőzsehordó öregasszony. Az erőlködéstől lágyéksérvet kaptam. Nyika hazajött vakációra, de furcsán viselkedett: be se nézett hozzánk. Nem tudok fájdalom nélkül rád gondolni. Nincs kiben reménykedjek. Amíg futja az erőmből, dolgozom, de attól félek, hogy egyszer majd én se tudok felkelni, mint a nagymama. A

nagymamának teljesen megbénult a lába és megdagadt, se lefeküdni, se felkelni nem tud egyedül. A kórházba meg nem vesznek fel ilyen súlyos beteget, nem éri meg nekik. Nekem meg L. V. – nek kell mindig felemelni, maga alá piszkít, rettenetes a bűz, nem élet ez, hanem kényszermunka. Persze nem tehet róla, de már nincs erőm elviselni. Hiába tanácsoltad, hogy ne veszekedjek, mindennap veszekszünk, L. V. – től mást se hallok, mint te szemét meg te dög. Manyuska meg a gyerekeit szidja. Ilyenek lettek volna a mieink is? Tudod, sokszor örülök, hogy már nincsenek. Valerij az idén kezdte az iskolát, mindenféle kellene neki, de nincs pénz. Igaz, Paveltől tartásdíj jár Manyuskának a bírósági végzés alapján. Más írnivalóm most nincs. Jó egészséget kívánok. Csókollak.

Legalább ünnepnap kialhatnám magam, de akkor a felvonulásokon kell tipródni…"

Amikor Dirszin elolvasta ezt a levelet, meghűlt benne a vér. Tenyerét arca elé emelte, mintha mosakodni akarna.

– Na? Végigolvasta vagy nem? Úgy veszem észre, hogy igen. Nézze, maga felnőtt, tanult ember. Ült börtönben, tudhatja, milyen levél ez. Ilyen levélért a háború alatt jó pár évet kaptak az emberek. A felvonulás mindenkinek öröm, ő meg „tipródik"? A szén! Szenet nemcsak a fejesek kapnak, hanem mindenki, persze jelentkezési sorrendben. Voltaképpen erről a levélről se tudtam, odaadjam-e vagy ne, de közben megjött a harmadik, és az is ilyen. Gondolkodtam, gondolkodtam: valahogy véget kell ennek vetni. Magának kell véget vetnie.

Írjon neki valamit olyan… szóval optimista hangnemben, érti? Öntsön belé erőt. Magyarázza meg, hogy nem szabad panaszkodni, hogy majd minden rendbe jön. Lám, máris pénz áll a házhoz: örököltek. Olvassa el!

A levelek időrendben követték egymást. A harmadik december 8-ról volt keltezve.

„Kedves Ványa! Szomorú hírt közlök veled: 1949. november 26-án 12 óra 5 perckor meghalt a nagymama. Meghalt, nekünk meg egy kopekunk sincs, szerencsére Misa adott 200 rubelt, mindent olcsón megúsztunk, de persze szegényes temetés volt, se pap, se muzsika, egyszerűen kivitték a koporsót a temetőbe, és

beleborították a gödörbe. Azóta csöndesebb a lakás, de valahogy üres. Én is beteg vagyok, éjszaka mindig kiver az izzadság, még a párna és a paplan is nedves lesz. Egy cigányasszony megjósolta, hogy télen fogok meghalni; örülök, ha majd megszabadulok ettől az élettől. L. V. – nek valószínűleg tüdőbaja van, sokat köhög, sőt vért is köp, de mihelyt megjön a munkából, mást se tesz, mint szitkozódik, olyan gonosz, mint egy boszorkány. Ő meg Manyuska teljesen kikészítenek. Olyan szerencsétlen vagyok, négy fogam is elromlott, kettő meg kihullott, pótolni kellene, de nincs rá pénz, meg nagyon sokat kell várni.
A te háromhavi kereseted, a 300 rubel a legjobbkor jött: már nagyon fáztunk, közben a szenesnél sorra kerültünk (a 4576. voltam), de csupa szénport akartak adni, minek hozzam el? A te háromszázadhoz Manyuska hozzátett még kettőt, és odaadtuk a sofőrnek, így aztán rendes, nagyszemű̋t hozott. De a krumpli nem lesz elég tavaszig: képzeld, alig tudtunk kiásni valamit a két parcellából, nem volt eső, nagyon gyenge a termés.
A gyerekekkel örökké bajok vannak. Valerij csupa kettest és egyest kap, tanítás után meg csavarog. Az igazgató behívatta Manyuskát: miféle anya maga, hogy nem bír a gyerekeivel? Zsenyka még csak hatéves, de már mind a kettő úgy káromkodik, mint a kocsisok, szóval teljesen elkanászodtak. Minden pénzemet odaadom nekik, Valerij a napokban mégis lekurvázott, ezt kell hallanom egy ilyen kisgyerektől, milyenek lesznek, ha majd felnőnek? Májusban kell átvennünk az örökséget, azt mondják, ez is belekerül vagy kétezerbe, de honnan vegyük? Jelena és Misa perre megy, el akarják venni L. V. – től a szobát. Hiába mondtuk a mindig a nagymamának, amíg élt, hogy ossza el, kinek mit szán. Jelena is, Misa is betegeskedik. Úgy emlékszem, ősszel írtam neked, sőt kétszer is, talán nem kaptad meg? Hogy veszhetnek el?
Küldök egy 40 kopekos bélyeget. Mit hallani, kiengednek-e vagy nem?
A boltban nagyon szép edényt lehet kapni: alumíniumlábosokat, – fazekakat.
Sokszor csókollak. Vigyázz magadra.”

A papíron szétfutott egy csepp, és elmosta a tintát.

Megint nem lehetett megállapítani, befejezte-e Dirszin, vagy még olvassa.

– Nos? – kérdezte Misin. – Világos? Dirszin nem szólt semmit.

– Válaszoljon neki. Derűsen. Engedélyezem, hogy négy oldalnál több is lehet. Egyszer azt írta neki, hogy bízzon az Istenben. Nem bánom, ha az Istenben is… különben hová vezet ez? Nyugtassa meg, hogy nemsokára haza fog menni. Hogy jó fizetést fog kapni.

– De biztos, hogy hazaengednek? Nem száműznek?

– Azt majd odafent döntik el. De magának kötelessége, hogy erőt öntsön a feleségébe. Mégiscsak az élete párja. – Az őrnagy hallgatott. Vagy talán fiatalra vágyik? – kérdezte együttérzően.

Nem ült volna ilyen nyugodtan, ha tudja, hogy a folyosón a türelmetlenségtől reszketve toporog kedvenc informátora: Artur Sziromaha.

83. A spiclikirály

Azokban a ritka percekben, amikor Artur Sziromahát éppen nem kötötte le az életéért folytatott harc, amikor nem erőltette magát, hogy tetsszen a főnökségnek, vagy dolgozzék, amikor ellazította állandó párducfeszültségét, bágyadt fiatalembernek látszott, különben karcsú alakkal, a sok ránc miatt fáradt művészre emlékeztető arccal, réveteg, szürkéskék szemmel, amely elé mintha fátylat vont volna a szomorúság.

Két ember már a szemébe vágta Sziromahának, hogy spicli, és nemsokára mind a kettő a transzportban találta magát. Többet nem mondták neki. Féltek tőle. Hiszen a spiclivel nem szoktak szembesíteni. Talán azzal vádolják a rabot, hogy szökésre készül? terrorcselekményre? lázadásra? Nem tudja, csak ráparancsolnak, hogy szedje össze a holmiját. Lágerbe küldik? vagy a vizsgálati fogházba?

Az emberi természet olyan – és ezt ügyesen kihasználták a zsarnokok és fogdmegek –, hogy amíg le tudná leplezni az árulókat, vagy lázadást szíthatna a tömegben, vagy saját halálával megmenthetné mások életét, él benne a remény, még hisz a szerencsés végben, még belekapaszkodik a javak szánalmas maradékaiba, ezért hallgat és alázatos. Amikor elkapják és sarokba szorítják, amikor nincs többé vesztenivalója, és képes volna hőstettre, elkésett dühét csak a magánzárka kőkalickáján töltheti ki. Vagy a halálos ítélet közönyössé teszi minden földi dologgal szemben.

Egyesek, jóllehet nem kapták rajta Sziromahát a besúgáson, de nem is kételkedtek benne, hogy az, nagy ívben elkerülték, mások biztonságosabbnak gondolták, ha barátkoznak, tréfálkoznak, „a nőkről" beszélgetnek vele. Így voltak a többi spiclivel is. Ilyen békésen festett a saraska élete, ahol a felszín alatt élethalálharc folyt.

De Artur korántsem csak a nőkről tudott beszélni. Egyik kedvenc könyve a *Forsyte Saga* volt, és egész okosan elfilozofálgatott róla. (Igaz, Galsworthyt könnyedén váltogatta az agyonolvasott ponyvákkal.) Arturnak jó zenei hallása volt, főleg a spanyol és olasz dallamokat kedvelte, hibátlanul el tudott fütyülni egy-egy Verdi- vagy Rossini-áriát, és amikor szabadlábon volt, egyszer egy évben, hiányérzetét leküzdendő, elment a zeneakadémiára is.

Sziromaha nemesi származék volt, bár lecsúszott családból. A század elején az egyik Sziromaha zeneszerzéssel foglalkozott, egy másikat köztörvényes bűntett miatt kényszermunkára küldtek. Egy harmadik Sziromaha elszántan a forradalom mellé állt, és a Csekánál szolgált.

Amikor Artur elérte a nagykorúságot, hajlamainál és igényeinél fogva szükségét érezte, hogy mindig legyen annyi pénze, hogy ne függjön másoktól. Egy csöppet sem volt ínyére a monoton, szürke kis élet, a mindennapos gürcölés fújástól fújásig, a havi kétszeri fizetés számolgatása, amelyből persze lecsípik az adót és a kölcsönöket. Moziba járt, és komolyan latolgatta, melyik híres filmsztár illenék hozzá; nagyon jól el tudta képzelni, hogy például Deanna Durbinnel Argentínába utazik.

Ilyen élethez természetesen nem az egyetem, nem a tudás vezetett.

Artur valamilyen más, mozgalmasabb foglalkozást keresett magának, és az a foglalkozás is megkereste őt. Így találkoztak össze. Ez a foglalkozás ugyan nem nyújtott annyi pénzt, mint amennyit szeretett volna, de a háború alatt mentesítette a mozgósítástól, tehát megmentette az életét. S miközben a bolondok a vizes lövészárkokban savanyodtak, Artur kellemesen sima, krémszínű, hosszúkás arcán fesztelen mosollyal járt a Savoy étterembe. (Ó, az a pillanat, amikor átlépi a küszöböt, és egyszerre lengi körül a meleg konyhai illat és a zene, s azon tűnődik, melyik asztalt válassza!)

Artur minden porcikája azt súgta, hogy helyes úton jár. Felháborította, hogy az emberek aljasnak tartják ezt a foglalkozást. Csakis értetlenségből vagy irigységből teszik! Ez a munka a tehetséges embernek való, jó megfigyelőkészséget, memóriát, találékonyságot, színészi képességet követel: művészet a javából. Igaz, el kell titkolni, titok nélkül nem lehet meg, de ez csak technika – mint ahogy az elektromos hegesztőnek is védőszemüveget kell használnia. Különben eszébe se jutna Arturnak titkolózni: ebben a munkában etikailag nincs semmi szégyellnivaló!

Egyszer, éppen kifutva a pénzéből, olyan kompániához csatlakozott, amely az állami vagyonra vetett szemet. Leültették. Artur egy cseppet sem sértődött meg: maga tehet róla, minek bukott le? A szögesdrót mögött töltött első napokban magától értetődően visszatalált régi foglalkozásához; az ottléte csupán ennek új formája volt.

A komák sem hagyták cserben: nem küldték erdőt irtani, se bányába, hanem a kulturális-nevelő részleghez osztották be. Ez volt a lágerben az egyetlen fénypont, az egyetlen zug, ahova takarodó előtt egy félórával be lehetett menni újságot lapozgatni, gitározni, felidézni egy-egy verset vagy a

korábbi valószínűtlen életet. A lágerbeli *Kapor Paradicsomovicsok* (így hívták a tolvajok a javíthatatlan intellektueleket) mind ide vágytak, és Artur nagyon jól illett közéjük a maga művészlelkével, megértő szemével, fővárosi emlékeivel és azzal a képességével, hogy bármiről el tudott beszélgetni.

Artur így csakhamar *szállított* néhány magányos „agitátort”, egy „szovjetellenes beállítottságú” csoportot, két, még nem előkészített, de már állítólag eltervezett „szökést”, továbbá egy lágerbeli „orvos-ügyet”: állítólag szabotázs céljából húzzák-halasztják a rabok gyógyítását – azaz hagyják, hogy pihenjenek egy kicsit a kórházban. Ezekre a balekokra mindre újabb éveket húztak, Arturnak viszont a III. Ügyosztály vonalán elengedtek kettőt.

Amikor Marfinóba került, itt sem hagyott fel bevált foglalkozásával. Mindkét őrnagy-koma kedvence és a saraska legveszedelmesebb spiclije lett belőle.

Az őrnagyok felhasználták a besúgásait, de a maguk titkait nem árulták el neki, és Sziromaha most nem tudta, hogy kettejük közül melyiknek volna fontosabb tudni a Doronyinnal kapcsolatos újságot, vagyis hogy Doronyin melyikük besúgója.

Sokszor leírták már, hogy az emberek többsége meglepően hálátlan és bizalmatlan. De előfordul az ellenkezője is! Ruszka Doronyin nem egy, nem is három, hanem több mint húsz elítéltnek árulta el óvatlanul, égbekiáltó meggondolatlansággal kettős játékát. Aki tudomást szerzett róla, mind elmondta még néhánynak, Doronyin titkáról már a saraska lakóinak majdnem a fele tudott, szinte már hangosan beszéltek róla a szobákban, és bár öt-hat rabra jutott egy spicli, egynek se jutott a fülébe, vagy ha igen, nem jelentette. Még Sziromaha, a legjobb szimatú, legélesebb szemű közülük se tudott semmit egészen a mai napig!

Most megsértették informátori becsületében is: az hagyján, hogy a komák elpislantották az ügyet az irodájukban, de ő?! És a biztonsága? Ahogy másokat, őt is rajtakaphatják az utalvánnyal! Doronyin árulása úgy hatott Sziromahára, mint a feje mellett elsüvítő puskagolyó. Doronyin fürge ellenség, lecsapni is fürgén kell rá! (Egyébként még nem volt tisztában a baj nagyságával, úgy gondolta, hogy Doronyin csak most, ma vagy tegnap árulta el a titkát.)

De nem törhetett be csak úgy az irodába! Nem szabad elvesztenie a fejét, és berontani Sikin őrnagy csukott ajtaján; még csak túlságosan gyakran sem

szabad hozzá rohannia. Misin ajtaja előtt hosszú sor állt! A három órai csengetés után elzavarták őket, de a legszívósabb és leglerázhatatlanabb rabok még elvitatkoztak egy darabig a törzs folyosóján az ügyeletessel. (Sziromaha a hasát fogva, szenvedő arccal odament a felcser ajtajához, és várta, hogy a csoport elszéledjen.) Közben Misinhez beszólították Dirszint. Sziromaha számítása szerint Dirszinnek semmi oka, hogy a kománál időzzön – de csak ült, ült, ült ott bent nála. Sziromaha azt is megkockáztatta, hogy a Hetesből való egyórai távolléte miatt Mamurin megorrol rá, mégis hiába várta, hogy Misin elbocsássa Dirszint.

De a folyosón ügyelő egyszerű őrök előtt sem szabad felfednie magát! Sziromaha elvesztette türelmét, megint felment a második emeletre Sikinhez, visszajött a törzs folyosójára Misinhez, majd megint fel Sikinhez. Ezúttal szerencséje volt a Sikin szobája előtti sötét beugróban: az ajtón át meghallotta az udvaros sajátos, senki máséval össze nem téveszthető, csikorgó hangját.

Erre azonnal bekopogott az egyezményes jellel. Az ajtó kinyílt, és keskeny résében megjelent Sikin.

– Nagyon sürgős! – súgta Sziromaha.

– Egy perc – felelte Sikin.

Sziromaha könnyed léptekkel a folyosó másik végébe ment, nehogy összetalálkozzék a kijövő udvarossal, majd nyomban visszafordult, és kopogás nélkül benyitott Sikin ajtaján.

84. Ami az agyonlövést illeti

Az esztergagép „ügyében” folytatott egyheti nyomozás után Sikin őrnagy számára még mindig rejtély maradt a történtek lényege. Csak annyit állapítottak meg, hogy erről a fogazott tárcsás, kézi előtolású, hátsó szegnyerges, mind kézzel és motorral egyaránt működtethető gépről, amelyet az első világháború kellős közepén, 1916-ban bocsátott ki a hazai ipar, Jakonov parancsára leszerelték a villanymotort, és ebben a formában adta át a 3-as számú laboratórium a szerelőműhelynek. De mert a felek nem tudtak megállapodni a szállítás mikéntjében, az volt a parancs, hogy a laboratóriumiak vigyék le a pincefolyosóra, onnan pedig a szerelők cipeljék fel a vaslépcsőn, majd az udvaron át a műhelyépületbe (lett volna rövidebb út is, és megspórolhatták volna a pincébe való levitelt, de akkor a főkapun kellett volna kiengedni a rabokat, amit látni lehet az útról és a parkból, és ez természetesen megengedhetetlen az éberség szempontjából).

Persze most, amikor megtörtént a jóvátehetetlen baj, Sikin magának is szemrehányást tehetett: nem tulajdonított jelentőséget ennek a roppant fontos műveletnek, és nem ellenőrizte személyesen. De hát történelmi távlatban a vezetők hibái mindig szembeszökőbbek, és próbálja meg elkerülni őket az ember!

Úgy alakult, hogy a 3-as laboratórium, amelynek személyzete egy vezetőből, egy férfiból, egy rokkantból és egy fiatal nőből állt, nem bírta a maga erejéből elszállítani a gépet. Ezért teljesen felelőtlen módon különböző szobákból összeszedtek tíz rabot (még a nevüket se írta fel senki! Sikin őrnagynak nem kis munkájába került, hogy azután, fél hónap elteltével, a vallomásokat egybevetve, összeállítsa a gyanúsítottak névsorát), és ezek tízen cipelték le a nehéz esztergapadot a lépcsőn a földszintről a pincébe. De a műhelybeliek (valamilyen műszaki okból a főnökük nem nagyon törte magát ezért a gépért) nemcsak a váltást nem küldték oda időben, de még átvevő ellenőrt se küldtek a helyszínre. A tíz mozgósított rab, miután minden irányítás nélkül levitte a gépet a pincébe, szó nélkül visszament a helyére. A gép pedig még napokig állt a pincefolyosón, eltorlaszolva az utat (maga Sikin is beleütközött). Végre érte jöttek a szerelőműhelyből, de észrevettek rajta egy repedést, és erre

hivatkozva még három napig ott hagyták, amíg végül rájuk nem parancsoltak, hogy vigyék már el onnan.

Ez a fatális repedés adott okot arra, hogy „ügyet” kovácsoljanak.

Lehet, hogy nem e miatt a repedés miatt állt kihasználatlanul mindeddig a gép (Sikin ilyen véleményt is hallott), de a repedés jelentősége sokkalta nagyobb volt, mint maga a repedés. Azt jelentette, hogy az intézetben eddig még le nem leplezett ellenséges erők működnek. Továbbá azt jelentette, hogy az intézet vezetősége bűnösen hanyag és hiszékeny. Ha sikeresen le tudják folytatni a vizsgálatot, és fény derül a bűnös személyére és bűncselekményének valódi indítékaira, egyeseket meg lehet büntetni, másokat figyelmeztetésben lehet részesíteni, mindezen túl a repedés ürügyén széles körű nevelőmunkát lehet kezdeményezni a kollektívában. Végül pedig Sikin őrnagy szakmai becsülete is azt követelte, hogy fényt derítsen erre a sötét ügyre!

Ám ez nem volt könnyű. A kellő pillanatot elmulasztották. Az elítéltek közül kikerült szállítók azóta összebeszélhettek és kölcsönösen tisztára moshatták egymást. Egyetlen szabad dolgozó (elképesztő hanyagság!) sem volt jelen a szállításnál. A tíz elítélt közül mindössze egy beépített ember, az is úgyszólván használhatatlan: eddig az volt a legnagyobb eredménye, hogy jelentette, egy lepedőt felszabdaltak ingmellnek. És az egyetlen, amiben segített: a tíz ember névsorának összeállítása. Egyebekben mind a tíz elítélt pimasz módon kimosakodott: azt állította, hogy ők hibátlan állapotban hagyták ott a gépet, a lépcsőn emelték, egyszer se ütötték neki a fokoknak. Ráadásul az derült ki a vallomásaikból, hogy épp ott, ahol később észrevették a repedést, a hátsó szegnyereg alatt, senki sem fogta: valamennyien a tárcsák és az orsó alatt fogták. Az igazság hajszolása közben az őrnagy többször lerajzolta a gépet és a cipekedők elhelyezkedését körülötte. De könnyebb volt a kihallgatások alatt megtanulni esztergálni, mint megtalálni a repedés okozóját. Az egyetlen, akit ha nem is kártevéssel, de a kártevés szándékával lehetett vádolni, Potapov mérnök volt, aki a háromórás kihallgatástól felbőszülve elkottyantotta:

– De hiszen ha el akartam volna rontani ezt az ócska masinát, egyszerűen egy marék homokot szórok a csapágyakba! Mi értelme lett volna széthasogatni?

Ezt a megveszekedett diverzánsra valló mondatot Sikin nyomban bevette a jegyzőkönyvbe, de Potapov nem volt hajlandó aláírni.

A mostani vizsgálat nehézsége épp abban rejlett, hogy Sikinnek nem álltak rendelkezésére az igazság kiderítésének szokásos eszközei, úgymint magánzárka, szigorított cella, pofozás, minimálisra csökkentett fejadag, éjszakai kihallgatások, sőt még a vizsgálat alatt álló rabok elkülönítése sem: itt az kellett, hogy továbbra is teljes értékű munkát végezzenek, s ennek érdekében táplálkozzanak és aludjanak.

Mégis sikerült Sikinnek már szombaton kifacsarni az egyik elítéltből, hogy amikor az utolsó lépcsőfokokhoz értek, és beszorultak a keskeny ajtóba, Szpiridon, az udvaros jött szembe velük és odaugrott:

„Állj, fiúk, segítek!” – és tizenegyedikként megragadta a gépet: így vitték a helyére. A rajzból pedig kiderült, hogy sehogy se foghatta meg máshol, mint a hátsó szegnyereg alatt.

Ezt az új, sokat ígérő szálat akarta Sikin ma, hétfőn felgombolyítani, ezért egyelőre nem törődött a két reggeli információval az Igor herceg elleni „perről”. Közvetlenül ebéd előtt hívatta a vörös hajú udvarost, aki úgy jött be az udvarról, ahogy volt: szakadt vászonövvel leszorított vattakabátban. Levette lógó fülű sapkáját, és bűntudatosan gyűrögette, mint a klasszikus jobbágy, aki egy kicsike földet jött kérni az uraságtól. Közben ott maradt állva a gumi lábtörlőn, nehogy összepiszkítsa a padlót. Sikin rosszallóan sandított vizes bakancsára, majd ráemelte szigorú szemét, de hagyta, hogy ott álljon, miközben ő a karosszékében ült, és különféle papírokat nézegetett. Időnként – mintha az elolvasottakból éppen az ő bűnösségéről bizonyosodott volna meg – olyan csodálkozó pillantásokat vetett rá, mint egy vérszomjas vadra, akit végre ketrecbe dugtak (mindez hozzátartozott a tudományukhoz, és az volt a célja, hogy rombolólag hasson a letartóztatott pszichéjére). Így telt el a bezárt irodában, néma csöndben egy félóra, közben felhangzott az ebédszünetet jelző csengő, amitől Szpiridon azt remélte, hogy megkaphatja a hazulról érkezett levelét, de Sikin mintha nem is hallotta volna ezt a csengőt: némán rakosgatta tovább a vaskos dossziékat, valamit előhúzott az egyik fiókból, s betette egy másikba, borús arccal tanulmányozta a különféle papírokat, majd ismét egy csodálkozó pillantást vetett a lehorgasztott fejjel álldogáló, lesújtott, bűntudatos Szpiridonra.

Végre az utolsó csepp víz is legördült a lábtörlőre, a bakancs megszáradt, s ekkor így szólt Sikin:

– Gyere csak közelebb! – (Szpiridon közelebb ment.) – Állj! Ismered ezt? – és odatartott elé egy fényképet, amely egy német egyenruhás, sapka

nélküli legényt ábrázolt.

Szpiridon lehajolt, szemét összehúzva nézte a képet, majd engedelmet kért:

– Tudod, őrnagy polgártárs, egy kicsikét vaksi vagyok. Add ide, hadd nézzem meg.

Sikin megengedte. Szpiridon, fél kezében még mindig bozontos sapkáját gyűrögetve, a másiknak mind az öt ujjával megfogta a kép szélét, és különféleképpen fordítgatva az ablakból jövő fény felé, le-fel mozgatta a bal szeme előtt, mintha részletekben akarná megvizsgálni.

– Nem – sóhajtott megkönnyebbülten. – Nem láttam. Sikin visszavette tőle a fényképet.

– Az nagy baj, Jegorov – mondta kedvetlenül, – Csak magának árt, ha nem őszinte. Jól van, üljön le – mutatott egy távolabbi székre. Hosszú beszélgetés lesz, állva nem fogja kibírni.

S megint elhallgatott, s belemélyedt az iratokba.

Szpiridon a székig hátrált s leült. Sapkáját előbb a másik székre helyezte, de miután rápillantott a tiszta, puha bőrrel bevont ülőalkalmatosságra, elvette, és a térdére tette. Kerek fejét nyakába húzta, előrehajolt, és egész lényével mélységes megbánást és alázatot fejezett ki.

Közben magában teljesen nyugodtan azt gondolta:

„Phű, te kígyó! Phű, te kutya! Most mikor kaphatom meg a levelemet? Nem te ülsz rajta?”

Szpiridon, aki életében két nyomozati eljárást és egy ismételt eljárást élt át, továbbá ezer meg ezer, hasonló vizsgálaton keresztülment rabbal találkozott, úgy átlátott Sikinen, mint az üvegen. De tudta, hogy úgy kell tennie, mintha komolyan venné ezt a játékot.

– Egyszóval újabb anyagokat kaptunk magáról – mondta gondterhelt sóhajjal Sikin. – Kiderült, hogy Németországban csúnya dolgokat művelt!

– Hátha nem én voltam? – nyugtatta meg Szpiridon. – Higgye el, őrnagy polgártárs, Németországban annyi Jegorov volt, mint égen a csillag. Állítólag még egy Jegorov tábornok is akadt.

– Még hogy nem maga! Még hogy nem! – hajtogatta meggyőződéssel Sikin. – A születési év, minden stimmel.

– A születési év is? Akkor nem én vagyok! – vágta rá Szpiridon. Hisz három évet letagadtam a németek előtt, hogy nyugtom legyen.

– Ja, igen – jutott eszébe Sikinnek, és felderült az arca. Hangjából is eltűnt a vizsgálat nyomasztó terhe. – Míg el nem felejtem, te, Jegorov, úgy

tíz nappal ezelőtt segítettél levinni egy esztergapadot, igaz? A lépcsőn, a pincébe.
– Ühüm.
– Nahát, hol csaptátok oda, még a lépcsőn vagy már a folyosón?
– Kit? – csodálkozott Szpiridon. – Nem verekedtünk…
– Kit! A gépet!
– Az isten áldja, őrnagy polgártárs, miért csapkodtuk volna a gépet? Tán bántott valakit?
– Én is csodálkozom, hogy miért kellett összetörni. Talán leejtettétek?
– Dehogy ejtettük! Szépen megfogtuk, és olyan óvatosan vittük, mint egy kisgyereket… – Te hol fogtad?
– Én? Innejt.
– Honnét?
– Hát magam felől.
– De hol fogtad, a hátsó szegnyereg vagy az orsó alatt?
– Őrnagy polgártárs, én nem értek ezekhez a nyergekhez, de mindjárt megmutatom magának! – Sapkáját a mellette lévő székre hajította, felállt, és úgy fordult, mintha az ajtón be akarná hozni a gépet a szobába. – Szóval én legelöl, háttal. Azok ketten meg beszorultak az ajtóba…
– Kik?
– A jó fene tudja, egyikük se keresztkomám. Egész belémelegedtem. Állj, kiáltok. Segítek! Az a böhöm meg… – Miféle böhöm?
– Hogyhogy miféle? – szólt hátra a válla fölött már haragosan Szpiridon. – Hát amit vittünk.
– Az esztergapad?
– Az hát! Odaugrok, megfogom, így, e. – Megmutatta, s térdét behajlítva nekifeszült. – Az egyik lapjával keresztülnyomta magát, a másik is nagy nehezen. Már hogyne bírtuk volna el?… Phű! – felegyenesedett. – Minálunk a kolhozban még nehezebb dolgokat is cipelnek. Hat asszony elvitte volna akár egy versztára is! Hol az a gép? Gyerünk oda, ketten megemeljük csak úgy, mókából!
– Szóval nem ejtettétek le? – kérdezte fenyegetően az őrnagy.
– Hisz mondom, hogy nem!
– Akkor ki törte el?
– Baja lett neki? – lepődött meg Szpiridon. – Hát… – Abbahagyta a mutogatást, visszaült a székre, és csupa fül volt.
– Amikor elvittétek a helyéről, ép volt?

– Aztat én nem láttam, nem tudhatom, lehet, hogy már törött volt.
– Hát amikor letettétek, milyen volt?
– Ép. Szentigaz!
– Volt repedés az állványon?
– Nem volt semmilyen repedés – felelte meggyőződéssel Szpiridon.
– Hogy láthattad, te vaksi ördög? Hiszen vak vagy!
– Én, őrnagy polgártárs, csak azt nem látom, ami a papíron van.

Ami a gazdasághoz tartozik, azt mindet látom. Maga is meg más tiszt polgártársak is, ha keresztülmennek az udvaron, eldobálják a csikkeket, én meg szépen felszedem mindet, még a friss hőből is. Kérdezze meg az őrparancsnoktól.

– Akkor hogy is volt? Leállítottátok a gépet és megnéztétek?
– Na hallja! Amikor végeztünk a munkával, cigarettaszünetet tartottunk, enélkül nem megy. Megveregettük a gépet… – Megveregettétek? Mivel?
– Mivel, hát a tenyerünkkel, így ni, az oldalát, mint a tüzes lónak.

Még mondta is az egyik mérnök: „Jó kis gép ez! A nagyapám esztergályos volt, pont ilyennel dolgozott!”

Sikin sóhajtott, és egy tiszta lapot tett maga elé.

– Nagy baj, Jegorov, hogy még most sem ismered be. Megírjuk a jegyzőkönyvet. Világos, hogy te törted el a gépet. Ha nem te törted volna el, akkor megmondanád, hogy ki.

Magabiztos hangon beszélt, de belső biztonságát elvesztette. Bár ő volt a helyzet ura, és ő vezette a kihallgatást, az udvaros pedig készségesen és kimerítően válaszolt, az első nyomozati órák üresjáratnak bizonyultak, a hosszú hallgatás, a fénykép, a hangnem váltogatása, az esztergagépről folytatott élénk beszélgetés eredménytelen maradt: ha ez a vörös hajú rab, akinek arcáról nem tűnt el a készséges mosoly, s a vállát változatlanul előregörnyesztette, nem adta meg magát azonnal, ezután még kevésbé fogja.

Szpiridon, már amikor Jegorov tábornokot említette, kitalálta, hogy nem holmi németországi ügy miatt hívatták, az a fénykép *kamu* volt, a koma szándékosan *sumákolt*: pontosan az esztergagép miatt rendelte raportra, az lett volna a csoda, ha nem teszi azok után, hogy azt a tízet egy teljes hétig rázták, mint a szilvafát. Szpiridon élete során megszokta, hogy becsapja a hatalmat, így hát most is minden nehézség nélkül belement ebbe a keserves játékba. De olyan volt neki ez az üres szócséplés, mintha a bőrét karistolnák. Az keserítette el, hogy a levelet megint félretették. És hogy bár

Sikin szobája meleg és száraz, az udvari munkát senki se végzi el őhelyette, így az egész holnapra marad.

Így telt az idő, régen lecsengették a szünetet, amikor Sikin aláíratta Szpiridonnal a jegyzőkönyvet, mely szerint a 95. cikkely értelmében felelősségre vonható, amennyiben hamisan vallott, felírta a saját kérdéseit, és amennyire tudta, kiforgatta Szpiridon válaszait.

Ekkor határozott kopogás hallatszott az ajtón.

Sikin kiengedte Jegorovot, akinek ostobaságával már torkig volt, és a kígyószerű Sziromahába ütközött, aki mindig két szóban meg tudta fogalmazni a lényeget.

Sziromaha puha, gyors léptekkel jött be. A közlendő döbbenetes újság és saját különleges helyzete a spiclik között egyenrangúvá tette az őrnaggyal. Becsukta maga után az ajtót, és még mielőtt Sikin megfoghatta volna a kulcsot, drámaian felemelte a kezét. Játszott. Tagoltan, de oly halkan, hogy az ajtón át sehogy se lehetett kihallgatni, közölte:

– Doronyin mindenkinek mutogatja a száznegyvenhét rubelről szóló utalványát. Lebuktatta Ljubimicsevet, Kagant meg még vagy öt embert. Csoportba gyűltek az udvaron, úgy vadásztak rájuk. Doronyin a maga embere?

Sikin a gallérjához kapott és széthúzta, hogy kiszabadítsa belőle a nyakát. A szeme mintha ki akart volna esni üregéből. Kövér nyaka egészen kivörösödött. A telefonhoz kapott. Máskor mindig önelégült arca most úgy festett, mintha kitört volna rajta az elmebaj.

Sziromaha nem léptekkel, hanem mintegy puha ugrásokkal megelőzte, és nem hagyta, hogy felvegye a kagylót.

– Őrnagy elvtárs! – figyelmeztette. (Mint rabnak nem állt jogában „elvtárs”-at mondani, de mint barátnak kötelessége volt!) – Ne így! Ne hagyja, hogy felkészüljön!

Elemi börtönszabály! – de még erre is figyelmeztetni kell! Sziromaha – mintha a hátával látná maga mögött a bútorokat – az ajtóhoz hátrált. Nem vette le szemét az őrnagyról.

Sikin vizet ivott.

– Mehetek, őrnagy elvtárs? – kérdezte vagy inkább közölte Sziromaha. – Amit még megtudok, este vagy reggel elmondom.

Sikin kimeredő szemébe lassan visszatért az értelem.

– *Kilenc grammot* a dögnek! – sziszegte sivítva. – Meg fogja kapni a golyót!

Sziromaha olyan nesztelenül ment ki, mintha betegszobából távozott volna. Azt tette, amit a meggyőződése diktált, és nem sietett jutalmat kérni.

Nem volt egészen biztos benne, hogy Sikin az Állambiztonság őrnagya marad.

Nemcsak a marfinói saraskában, hanem a Szervek egész eddigi történetében példátlan ez az eset. A nyulaknak joguk van meghalni, de nincs joguk harcolni.

*

Nem magától Sikintől, hanem az intézetügyeletestől – akinek asztala ott állt a folyosón – jött a telefon a Vákuumlaboratórium főnökéhez, hogy Doronyin azonnal jelentkezzék Jakonov mérnök-ezredesnél.

Habár délután négy óra volt, a mindig sötét Vákuumlaborban régóta égett a mennyezetvilágítás. A laboratórium vezetője nem volt benn; Klara vette fel a kagylót. A szokásosnál később, csak az imént jött a délutáni műszakba, Tamarával beszélgetett, és egyszer se tekintett Ruszka felé, jóllehet Ruszka le nem vette róla rajongó pillantását. A telefont még bordó kesztyűs kezével vette fel, lesütött szemmel válaszolt a kagylóba, Ruszka pedig tőle három lépésre állt a szivattyú ja mellett, és valósággal csüggött az arcán. Arra gondolt, hogy majd este, amikor mindenki elmegy vacsorázni, magához vonja, és meg fogja csókolni. Klara közelsége miatt nem érzékelte, ami körülötte történik.

Klara felnézett (nem kereste, érezte, hogy itt van!), és így szólt hozzá:

– Rosztyiszlav Vagyimovics! Anton Nyikolajevics sürgősen hívatja.

Látták, hallották őket, ezért nem mondhatta másképp, de a szeme már nem az a szem volt! Kicserélték! Valamilyen élettelen homály lepte be…

Ruszka gépiesen engedelmeskedett, és nem töprengett azon, mit jelenthet ez a váratlan hívás. Csak a lány szemének kifejezésén töprengett. Az ajtóból még visszafordult felé, és látta, hogy ő is utánanéz, de máris félrevonja a szemét.

A valahogy egyszerre más szemét. Ijedten vonja félre. Mi történhetett vele?

Csak őrá gondolt, miközben felment az ügyeleteshez, és teljesen megfeledkezett szokásos óvatosságáról, megfeledkezett arról, hogy felkészüljön a váratlan kérdésekre, a támadásra, ahogy azt a börtönbeli ravaszság követeli, az ügyeletes meg elállta előle Jakonov ajtaját, és a Sikin őrnagy szobájába nyíló sötét beugróra mutatott.

Ha nem hangzik el Sziromaha tanácsa, ha Sikin maga telefonál a Vákuumlaborba, Ruszka azonnal rosszat sejt, és körberohan, hogy figyelmeztesse tucatnyi barátját, végül is beszél Klarával, hogy megtudja, mi lelte, s a belé vetett lelkes bizalmat vigye-e magával, vagy pedig szabaduljon meg ösztönös hűségétől – de most, a koma ajtaja előtt, későn ébredt fel benne a balsejtelem. Az intézetügyeletes előtt nem lehet habozni, visszamenni – nehogy gyanút keltsen, ha ugyan még nem gyanús –, Ruszka mégis sarkon fordult, hogy leszaladjon a lépcsőn, de lentről már jött felfelé a börtönügyeletes: Zsvakun hadnagy, a volt hóhér, akit telefonon rendeltek ide.

És Ruszka bement Sikinhez.

Bement, s e néhány lépés megtétele közben áthangolta magát, s megváltoztatta arckifejezését. A kétéves országos körözés tréningje és kalandorzsenialitása következtében minden nehézség nélkül lecsillapította a belsejében dúló vihart, gyorsan új gondolatok és veszélyek körére váltott, és arcán kisfiús derűvel, gondtalan készséggel jelentkezett:

– Megengedi? Hallgatom, őrnagy polgártárs.

Sikin furcsán ült, mellével az asztalnak dőlt, egyik karját lelógatta, és mint valami ostort lengette a törzse mellett. Felállt, Doronyin elé lépett, és ezzel az ostorkezével lentről fel hatalmas pofont kent le neki.

Máris lendült a másik keze, de Doronyin az ajtóhoz szaladt, védőállásba helyezkedett. Szájából vér szivárgott, dús szőke hajfürtjei a szemébe lógtak.

Az alacsony, vicsorgó Sikin így nem érte el az arcát. Elébe állt, és fröcsögő nyállal fenyegette:

– Te gazember! Elárultál? Búcsúzz el az életedtől, Júdás! Lelővünk, mint egy kutyát! A pincében lövünk agyon!

Már két és fél éve, hogy az országok leghumánusabbikában örökre eltörölték a halálbüntetést. De sem az őrnagy, sem leleplezett informátora nem táplált illúziókat: mi mást lehet tenni az alkalmatlan emberrel, mint agyonlőni?

Ruszka vadul, tépetten nézett ki, szemmel láthatóan dagadó szájáról az állára csorgott a vére.

De kiegyenesedett, és pökhendien válaszolt:

– Ami az agyonlövést illeti, őrnagy polgártárs, azt meg kell gondolni. Magát is *lebuktatom*. Négy hónapja minden fogoly magán röhög, és még mindig kapja a fizetését? Majd letépik a váll-lapját! Azt az agyonlövést meg kell gondolni…

85. Kurbszkij herceg

A hősiesség, vagyis hogy az ember erejét meghaladó tettet tudjon végrehajtani, részben az akarat függvénye, részben azonban, úgy látszik, már a születéskor megvan – vagy nincs meg – bennünk. Hőstettet akkor a legnehezebb véghezvinni, ha felkészületlenül ér a kihívás. Könnyebb, ha sok évig tartó, szívós, célirányos erőfeszítés következménye. És áldásosan könnyű, ha a hősiesség velünk született: akkor olyan egyszerűen megy végbe, mint a belégzés-kilégzés.

Ezzel a könnyedséggel és gyerekes mosollyal élt Ruszka Doronyin az országos körözés évei alatt. Vérébe, úgy látszik, már a születésekor befecskendezték a kockázatvállalása kaland szérumát.

De a jól fésült, jól szituált Innokentyij képtelen lett volna idegen név mögé rejtőzve ide-oda mászkálni az országban. Neki még csak eszébe se juthatott, hogy tehet valamit a letartóztatása ellen, ha egyszer elhatározták a letartóztatását.

A követségre pillanatnyi felbuzdulásában, meggondolatlanul telefonált. Váratlanul tudomására jutott a dolog, és nem halaszthatta el addig a néhány napig, amíg New Yorkba utazik. Szinte önkívületben telefonált, pedig tudta, hogy minden telefont lehallgatnak, és a minisztériumban csak egy-két ember ismeri Georgij Koval titkát.

Egyszerűen beugrott a szakadékba, mert hirtelen megvilágosodott előtte, mennyire tűrhetetlen, hogy csak úgy, lelkiismeretlenül ellopják a bombát, és egy év múlva elkezdjenek fenyegetőzni vele. Villámgyorsan, eltökélten vetette magát a szakadékba, mégsem tudta elképzelni, hogy lezuhan a csonttörő köves mélységbe. Talán még titokban élt benne a vakmerő remény, hogy kimászhat, elkerülheti a felelősségre vonást, elszállhat az óceánon túlra, kifújhatja magát, elmondhat mindent a tudósítóknak.

De még mielőtt elérte volna a szakadék fenekét, kiürült, elszállt belőle a lélek. Elszakadt a pillanatnyi elhatározás feszülő szála, és félelem szaggatta-égette.

Különösen hétfőn reggel érezte ezt, amikor erőnek erejével újból el kellett kezdeni az életet: munkába menni, riadtan lesni, nem változtak-e meg körülötte a pillantások és hangok, nem rejtenek-e fenyegetést.

Innokentyij még tartotta magát, amennyire bírta, de belsőleg már összeomlott, elvesztette minden erejét, a kiútkeresés, menekülés képességét.

Még nem volt tizenegy óra, amikor a titkárnő, aki nem engedte Innokentyijt a főnökéhez, azt mondta, úgy hallotta, hogy a miniszterhelyettes néhány nappal elhalasztotta a kinevezését.

Ez a hír, jóllehet még nem nyert megerősítést, teljesen megbénította Innokentyijt; annyi ereje sem maradt, hogy kierőszakolja, hogy fogadják, és meggyőződjék az igazságról. Semmi más miatt nem halaszthatták el a már engedélyezett utazást! Az ENSZ-be szóló kinevezésén már rajta van Visinszkij engedélye, az állást fenntartják a Szovjetunió számára… Tehát rájöttek, és már a nyomában vannak…

Miközben visszament a szobájába, mintha minden egyszerre sötétebbé vált volna körülötte, s mintha a vállát tele vödrök húzták volna le, csak annyi ereje maradt, hogy bezárja az ajtót, és kihúzza a kulcsot (hogy azt higgyék, kiment). Azért tehette meg, mert a másik asztalnál ülő kollégája még nem jött vissza hivatalos kiküldetéséből.

Innokentyij egész belseje visszataszítóan elernyedt. Várta, hogy kopogjanak. Félelmetes, iszonyúan félelmetes volt, hogy mindjárt bejöhetnek és letartóztathatják. Felvillant benne, hogy nem nyitja ki az ajtót. Törjék be.

Vagy felakasztja magát, mielőtt bejönnének.

Vagy kiugrik az ablakon. A második emeletről. Egyenesen az utcára. Két másodpercnyi repülés – és mindennek vége szakad. Kialszik az öntudata.

Asztalán ott feküdt a szakértők vaskos jelentése – ezzel még tartozik. Mielőtt elutazik, le kell adnia. De már attól is undorodott, hogy belenézzen.

A fűtött szobát hidegnek érezte. Fázott.

Ez a visszataszító belső gyengeség! Hogy így várja tétlenül a vesztét…

Hasra vetette magát a bőrdíványon. Csak így, egész hosszában kinyúlva adott valamiféle támaszt vagy megnyugvást.

Agyában összekuszálódtak a gondolatok.

Tényleg ő volt? Ő merészelt telefonálni a követségre? De miért?!

„Telefonálja nagykövetség of Canada… De ki mágá? Megmond nevet?…” Ó, ezek az önhitt amerikaiak! Megkapják még ők is a farmerek teljes kollektivizálását! Megérdemlik!

Nem kellett volna telefonálni. Kár érte. Harmincéves korában befejezni az életét… És lehet, hogy kínok között.

Nem, mégsem bánja, hogy telefonált. Nyilván így kellett lennie. Mintha valaki kézen fogva vezette volna akkor: egy cseppet se félt.

Nem is arról van szó, hogy bánja-e vagy nem; egyszerűen nem maradt benne annyi erő, hogy akár megbánja, akár ne. Lélegzet-visszafojtva szorította arcát a díványhoz az elerőtlenítő fenyegetés hatása alatt, és csak arra vágyott, hogy mielőbb érjen véget az egész, hogy mielőbb fogják le.

De szerencsére senki nem kopogott, nem próbálta lenyomni a kilincset. Még a telefon se csörrent meg egyszer se.

Elszenderedett. Mindenféle lehetetlen, nyomasztó álomkép tolult egymásra benne, míg végre felébredt. De nem felfrissülve, hanem még törődöttebben és erőtlenebbül, mint ahogy elaludt, mert álmában többször is megpróbálták letartóztatni, vagy le is tartóztatták. De ahhoz, hogy felkeljen, s lerázza magáról a lidércálmokat, vagy akár csak megmozduljon, nem érzett magában erőt. És megint lehúzta az utálatos, álmos tehetetlenség. Végül is mélyen elaludt – mint akit agyonvertek –, és csak a déli szünet folyosói zsivajára ébredt fel. Érzéketlen, nyitott szájából álmában nyál csordult a dívány bőrére.

Felkelt, kinyitotta az ajtót, kiment, hogy megmosakodjék. Teát és szendvicseket hordtak szét.

Senki se jött, hogy letartóztassa. A folyosón és a közős hivatali helyiségben a kollégák barátságosan köszöntötték, senki se változott meg vele szemben.

Ez különben semmit se bizonyít. Hiszen senki sem tudhatott semmit. Mégis bátorságot merített a többiek megszokott pillantásaiból és hangjuk csengéséből. Megkérte a pincérnőt, hogy hozzon neki jó erős és forró teát, és élvezettel megivott két pohárral. Ettől valamelyest felbátorodott.

Mégsem érzett magában annyi elszántságot, hogy bejelentkezzék a főnökéhez és megkérdezze…

Végezni magával: ez egyszerű, józan cselekedet lenne, ezt diktálja az önvédelmi ösztön, az önsajnálat. De csak ha biztosan tudja, hogy le fogják tartóztatni.

És hanem?

Hirtelen megcsörrent a telefon. Innokentyij összerándult, a szíve egy pillanatra kihagyott, majd hangosan, szaporán kezdett dobogni.

De csak Dotty volt, az ő telefonban meglepően dallamos hangja.

A feleség visszaszerzett jogán beszélt. Megkérdezte, hogy van, és azt javasolta, hogy menjenek el este valahova.

Innokentyij ismét melegséget és hálát érzett iránta. Akár jó, akár rossz feleség, mégiscsak ő áll hozzá legközelebb.

A kinevezés elhalasztásáról nem szólt neki. Viszont elképzelte, hogy este a színházban tökéletes biztonságban lesz, hiszen csak nem fogják mindenki szeme láttára, a nézőtéren letartóztatni?

– Akkor válts jegyet. Valami jó vidám darabhoz – mondta.

– Talán az Operettbe? – kérdezte Dotty. – Valamilyen *Akulina* megy. Másutt semmi. A Vörös Hadsereg Kamaraszínpadán premier: *Lükurgosz törvénye*, a nagyszínpadon az Amerika hangja. A Művész Színházban a *Feledhetetlen*.

– A *Lükurgosz törvénye* túlságosan csábítóan hangzik. Mindig a legrosszabb daraboknak van a legjobb címük. Inkább vegyél az *Akuliná*ra. Utána elmegyünk egy étterembe.

– Oké, oké! – nevetett boldogan Dotty.

(Egész éjszaka ott lesznek, hogy ne találják otthon! Hiszen éjszaka szoktak jönni.)

Fokozatosan visszatért belé az akarat. Jól van, tegyük fel, hogy gyanakszanak rá. De hát Scsevronok és Zavarzin jobban ismeri a részleteket, őrájuk inkább gyanakodhatnak. S a gyanú nem bizonyíték!

Jól van, tegyük fel, hogy a letartóztatás fenyegeti. De ezt úgysem tudná megakadályozni. Bújjék el? Semmi értelme. Akkor mi a gond?

Már érzett magában annyi erőt, hogy járkáljon és gondolkozzék. Nos, még ha letartóztatják is. Talán nem ma, sőt nem is ezen a héten.

Emiatt ne is éljen? Vagy ellenkezőleg, élvezze ki alaposan az utolsó napokat?

Miért ijedt meg ennyire, az ördög vigye, tegnap milyen szellemesen védelmezte Epikuroszt, hát miért nem hasznosítja maga is? Úgy emlékszik, egész okos gondolatai vannak.

Ugyanakkor eszébe jutott, hogy át kellene nézni a noteszeit, nincs-e bennük olyasmi, amit meg kéne semmisíteni. A noteszába feljegyzett egy-két mondatot Epikurosztól is, villant fel benne, s a szakértők jelentését félretolva, elkezdte lapozgatni. Meg is találta:

„A jó és a rossz legfőbb kritériuma a belső elégedettség vagy elégedetlenség.”

Innokentyij szétszórt agya nem fogadta be ezt a gondolatot. Folytatta az olvasást:

„Tudnunk kell, hogy halhatatlanság nincs. Nincs halhatatlanság, ezért a halál nem rossz, egyszerűen nincs hozzá közünk: amíg élünk, nincs halál, amikor meghalunk, már nem létezünk.”

Ez okos gondolat! – dőlt hátra Innokentyij. – Ki volt az? Ki mondta nemrég ugyanezt? Ó, az a frontkatona, tegnap este.

Innokentyij maga elé képzelte az athéni kertet, a hetvenéves, napbarnított, khitónos Epikuroszt, amint a márványlépcsőről fejtegeti tanítását, és saját magát, amint mai öltönyben, valahogy amerikaiasan hanyagul ül előtte egy oszlop talapzatán.

„A halhatatlanság hitét a kielégíthetetlenek mohósága szülte, akik meggondolatlanul tékozolják az időt, melyet a természet engedélyezett. De a bölcs elégnek tartja ezt az időt arra, hogy bejárja az elérhető élvezetek teljes körét, és amikor eljön a halál ideje, a jóllakott távozik az élet asztalától, átengedve helyét más vendégeknek. A bölcsnek elég egy emberi élet, az ostoba pedig az örökkévalósággal sem tud mit kezdeni.”

Ragyogó megállapítás! De mi van, ha nem a természet vonszol el hetvenévesen az asztal mellől, hanem harmincéves korodban az Állambiztonság fogdmegei?

„Nem szabad félni a testi szenvedéstől. Aki tudja, meddig tart a szenvedés, nem is fél. A hosszú szenvedés sohasem gyötrő, a gyötrő nem hosszú. A bölcs nem veszíti el lelki nyugalmát még a kínzások közepette sem. Emlékezete visszahozza korábbi érzéki és szellemi élvezeteit, és a pillanatnyi testi szenvedés ellenére helyreállítja a lélek egyensúlyát.”

Innokentyij komoran járkálni kezdett a szobában.

Amitől fél, korántsem a halál. Hanem hogy ha letartóztatják, kínozni fogják.

Epikurosz szerint a testi szenvedést le lehet győzni? Ó, ha ő is ilyen eltökélt volna!

De nem az.

És ha meg kell halni? Nem volna kár meghalni sem, ha az emberek megtudnák, hogy volt egy ember a világon, aki megmentette őket az atomháborútól.

Ha az atombomba a kommunistáké lesz, elpusztul a Föld.

A pincében lövik majd agyon, mint egy kutyát, és az „ügyét” hétpecsétes titokként fogják őrizni.

Innokentyij hátradöntötte a fejét, ahogy a madár teszi, hogy megfeszülő torkán át a testébe menjen a víz.

De nem, ha írnának is róla, nemhogy könnyebb, még nehezebb lenne; már olyan nagy a sötétség körülöttünk, hogy nem tudjuk megkülönböztetni a barátot az ellenségtől. Kicsoda Kurbszkij herceg? Áruló. És Rettenetes Iván? Jó apánk.

De *az* a Kurbszkij elmenekült a Rettenetes elől, neki viszont nem sikerült.

Ha közhírré tennék, honfitársai boldogan megköveznék! Ki értené meg? Jó, ha ezer ember a kétszázmillióból. Ki emlékszik rá, hogy visszautasították Baruch ésszerű tervét: mondjanak le az atombombáról, az amerikaiak bombáit pedig helyezzék nemzetközi felügyelet alá? És ami a fő: hogy merészelt dönteni a Haza helyett, mikor ez a jog kizárólag a trónt illeti, senki mást?

Nem hagyta, hogy ellopja a bombát „a Világ Átalakítója", „a Boldogság Kovácsa"? Tehát nem adta oda a Hazának!

De mi szüksége van a Hazának a bombára? Mi szüksége van rá Rozsgyesztvo falunak? Annak a vaksi törpe nőnek? Annak az öregasszonynak, akinek elpusztították a csibéit? Annak a rongyos, féllábú parasztnak?

Melyik falusi ítélné őt el e miatt a telefon miatt? Külön-külön még csak *meg se érti* senki. De ha összeterelik őket? Egy emberként elítélik…

Nekik utakra, deszkára, üvegre, szövetre van szükségük, adják vissza nekik a tejet, a kenyeret meg talán még a harangszót – és minek nekik az atombomba?

Ám a legelkeserítőbb az, hogy a telefonhívásával talán nem is akadályozta meg a lopást.

A bronzóra cizellált mutatói öt perc híján négy órát mutattak. Alkonyodott.

86. Nem embervadász

Sötétedéskor a hosszú, fekete ZIM behajtott az őrség kitárt kapuján, gyorsított a marfinói udvar kanyargós aszfaltján, melyet Szpiridon széles lapátja megtisztított, majd a maradék hó is feketére olvadt rajta, megkerülte Jakonovnak az épület előtt álló Pobedáját, és hirtelen megállt a főkapu kőfeljárója előtt.

A vezérőrnagy segédtisztje kipattant az első ajtón, és felrántotta a hátsót. A méreteihez képest túl szűk galambszürke köpenyt és tábornoki perzsakucsmát viselő, testes Foma Oszkolupov kiszállt, kiegyenesedett, és – a segédtiszt kinyitotta előtte az épület külső és belső ajtaját – gondterhelten megindult felfelé. Az első fordulóban, a fáklyát formázó antik lámpa mögött alakították ki a ruhatárt. A ruhatárosnő kiszaladt, hogy elvegye a tábornoktól a köpenyét (de tudta, hogy úgysem adja oda). Nem adta oda, a kucsmáját se vette le, hanem folytatta útját felfelé a kettéváló lépcső egyik oldalán. Az a néhány elítélt és alacsonyabb beosztású volnyaska, aki e pillanatban a lépcső különböző pontjain tartózkodott, sietve eltűnt. A perzsakucsmás tábornok fenségesen, ám erőlködve igyekezett felfelé, ahogy a helyzet megkövetelte. A saját köpenyét a ruhatárban hagyó segédtiszt utolérte.

– Menj, keresd meg Rojtmant – szólt hátra a válla fölött Oszkolupov. – Figyelmeztesd, hogy félóra múlva ott leszek az új csoportnál az eredményért.

A második emeleten nem Jakonov szobája felé indult, hanem az ellenkező irányba, a Hetes felé. Az intézeti ügyeletes meglátta a tábornok hátát, és nyomban „ráült” a telefonra, hogy megkeresse és figyelmeztesse Jakonovot.

A Hetesben teljes volt a zűrzavar. Nem kellett hozzá szakembernek lenni (Oszkolupov nem is volt az), hogy észrevegyék: semmi se működik, azokat a rendszereket, amelyeket hosszú hónapok munkájával kapcsoltak össze, szétválasztották, szétszedték, széttörték. A klipper és a Vokoder násza azzal kezdődött, hogy az ifjú házasokat paneljeikre, blokkjaikra, sőt majdhogynem a kondenzátoraikra bontották szét. Itt is, ott is füst kúszott fel a gyantából, cigarettákból, s a kézifúró zümmögésébe szenvtelen káromkodás és Mamurin hangos telefonálása vegyült.

De ketten még ebben a füstben és lármában is azonnal észrevették a belépő vezérőrnagyot: Ljubimicsev és Sziromaha (a bejárati ajtó mindig éberen figyelő szemük látómezejében volt). Ők nem két külön ember voltak, hanem egy fáradhatatlan, örökké készen álló, fürge kettős fogat, akár huszonnégy órai megállás nélküli munkára és a főnökség minden elképzelésének készséges meghallgatására kész páros. Amikor a Hetes mérnökei tanácskoztak, Ljubimicsev és Sziromaha egyenrangúakként vettek részt a tanácskozásban. Igaz, a Hetes nyüzsgésében sok minden rájuk ragadt.

Mihelyt észrevették Oszkolupovot, letették a forrasztópákát az állványra, Sziromaha rohant, hogy figyelmeztesse Mamurint, aki állva ordítozott a telefonba, Ljubimicsev pedig minden teketória nélkül megragadta a párnázott karosszékét, és lábujjhegyen a tábornok elé ment vele, lesve az intését, hogy hova tegye le. Más részéről ez talpnyalásnak látszhatott volna, de a magas, széles vállú, rokonszenvesen nyílt arcú Ljubimicsev részéről a fiatalabb készséges udvariasságának egy idősebb, tiszteletre méltó férfiú iránt. Ljubimicsev letette a karosszéket, majd úgy, hogy mások nem, de Oszkolupov láthatta, amint egy szolgálatkész kereskedősegéd mozdulatával letörli a szék üléséről a láthatatlan port, azután félreállt, és – Sziromahával együtt – repeső örömmel várta a kérdéseket és utasításokat.

Foma Gurjanovics leült, de a kucsmáját nem vette le, csak a köpenyének felső gombjait gombolta ki.

A laboratóriumban egyszerre csend lett, nem zümmögött a fúró, a cigaretták kialudtak, a hangok elnémultak, egyedül Bobinyin, aki nem jött ki a kuckójából, utasítgatta basszus hangon a villanyszerelőket, és Prjancsikov keringett ingerülten a Vokoder megrabolt állványa körül az izzó forrasztópákával. A többiek álltak és várták, mit mond a főnökség.

Mamurin a nehéz telefonbeszélgetés után (a szerelőműhely főnökével veszekedett, aki elrontotta a vázpaneleket) odajött, és erejét vesztetten köszöntötte egykori kollégáját és megközelíthetetlenül magasra emelkedett jelenlegi főnökét. (Foma a három ujját nyújtotta oda neki.) Mamurin olyan sápadtnak és erőtlennek látszott, amikor bűn felkelni hagyni az embert az ágyból. Hivatali kollégáinál sokkal fájdalmasabban érintették az elmúlt napok csapásai – a miniszter haragja és a klipper szétszedése. Ha még egyáltalán tovább vékonyodhattak izomkötegei a bőr takarója alatt, tovább is vékonyodtak. Ha az emberi csontok veszíteni tudnak súlyukból, az övéi veszítettek. Mamurin több mint egy éve a klipper igézetében élt, és bízott

benne, hogy az, mint valami táltos lovacska, kihúzza a bajból. Semmilyen aranyozás – Prjancsikov bevonulása a Vokoderrel a Hetesbe – nem takarhatta el előle a katasztrófát.

Foma Gurjanovics anélkül is értett az irányításhoz, hogy ismerte volna az általa irányított szakterületet. Régen megtanulta, hogy ehhez csak ütköztetni kell a hozzáértő beosztottak véleményét, s ily módon irányítani. Mint most is. Összevont szemöldökkel körültekintett és megkérdezte:

– Nos? Hogy állnak? – s ezzel arra kényszerítette a beosztottjait, hogy nyilatkozzanak.

Unalmas és kényszeredett beszélgetés kezdődött, amely csak elszakította őket a munkától. Kelletlenül, sóhajtozva beszéltek, és ha ketten egyszerre szólaltak meg, mind a ketten elhallgattak.

Két fő motívuma volt ennek a beszélgetésnek: a „kell” és a „nehéz”.

A „kell”-t az indulatos Markusev képviselte, akit a Ljubimicsev-Sziromaha páros támogatott. A pattanásos képű, agilis kis Markusev lázasan és fáradhatatlanul kutatta, mivel tüntethetné ki magát, s szabadulhatna előbb. Nem azért javasolta a Vokoder és a klipper egyesítését, mert mérnökileg biztos volt a sikerben, hanem mert ily módon minden bizonnyal elhomályosul Bobinyin és Prjancsikov érdeme, ezzel szemben megnő az övé. És bár nagyon nem szeretett potyára dolgozni és nem élvezni a munkája gyümölcseit, most mérges volt, amiért hetesbeli kollégái ennyire kedveszegetté váltak. Oszkolupov jelenlétében a mérnökök nemtörődömségére célozgatott.

Ember volt, azaz az élőlényeknek ahhoz az elterjedt fajtájához tartozott, amelyikből a hozzá hasonlók elnyomóit fabrikálják.

Ljubimicsev és Sziromaha arcára rá volt írva a szenvedés és a hit.

Mamurin áttetszően sárga arcát súlytalan tenyerébe hajtotta, és első ízben hallgatott azóta, hogy a Hetest irányította.

Horobrov alig tudta elrejteni szemének kárörvendő csillogását. Nem kis örömét lelte abban, hogy tanúja lehet az Állambiztonsági Minisztérium kétévi erőfeszítései eltemetésének. Ő ellenkezett leghangosabban Markusevvel, és a nehézségeket hangsúlyozta.

Oszkolupov, nem tudni, miért, különösen Dirszinnek tett szemrehányást: a lelkesedés hiányával vádolta. Dirszinnek, ha izgult, vagy igazságtalanság érte, szinte teljesen elment a hangja. E miatt az előnytelen tulajdonsága miatt mindig ő tűnt hibásnak.

A beszélgetés kellős közepén bejött Jakonov, és udvariasságból bekapcsolódott az Oszkolupov jelenlétében folyó értelmetlen beszélgetésbe. Majd maga mellé ültette Markusevet, és a térdükre fektetett papírra kettesben sietve felvázolták a terv újabb változatát.

Foma Gurjanovics legszívesebben a jól ismert és a főnökösködése évei alatt minden részletében kidolgozott szidás és ízzé-porrá zúzás ösvényét választotta. Ez ment neki legjobban. De látta, hogy a szidás most nem segít.

Megérezte-e, hogy szavai nem válnak az ügy javára, vagy más levegőt kívánt szívni, mielőtt véget érne a végzetes egy hónapos türelmi idő – mindenesetre a beszélgetés kellős közepén, anélkül hogy végighallgatta volna Bulatovot, felállt és komoran megindult az ajtó felé, kétségek között hagyva a Hetes egész gárdáját, hogy az ő hanyagságuk bosszantotta-e fel a Különleges Műszaki Osztály főnökét.

A rendhez szokott Jakonov szintén kénytelen volt felállni és elnehezült, nagy testével követni a mindössze a vállláig érő szürke perzsakucsmát.

Szótlanul, de már egymás mellett mentek végig a folyosón. Azért sem szerette az osztály vezetője, ha a főmérnök mellette ment, mert Jakonov egy fejjel, ráadásul azzal a hosszúkás, nagy fejével magasabb volt nála.

Jakonovnak most nemcsak kötelessége lett volna, de előnyös is beszámolni a vezérőrnagynak a kódolóval elért meglepő és váratlan sikerről. Nyomban eloszlatta volna azt a dühös rosszindulatot, amellyel Foma az Abakumov éjszakai raport ja után nézett rá.

De a tervrajz nem volt a kezében. Szologgyin óriási önuralma, ahogy tudtára adta, hogy inkább meghal, de a tervrajzot nem adja oda csak úgy, arra késztette Jakonovot, hogy tartsa be adott szavát, és Fomát megkerülve, Szelivanovnak tegyen jelentést ma éjjel. Foma emiatt persze megdühödik, de egykettőre meg fog enyhülni.

S nemcsak erről volt szó, Jakonov látta, hogy Foma ingerült, hogy a saját sorsáért aggódik, és nyugodtan hagyta, hadd kínlódjék még néhány napig. Anton Nyikolajevics még mérnöki minőségében is meg volt sértve a terv miatt, mintha legalábbis ő maga készítette volna el. Jól látta Szologgyin: Foma egészen biztos, hogy beszállna társszerzőként. És ha most tudomást szerezne róla, anélkül hogy ránézne a rajzra, azonnal úgy rendelkeznék, hogy Szologgyint ültessék külön szobába, és ne engedjék a közelébe azokat, akiknek segíteni kellene neki, azután hívatja Szologgyint, és ijesztgetni kezdi, súlyos büntetést ígér, aztán majd kétóránként telefonál a

minisztériumból Jakonovnak, hogy siettesse, végül pedig azzal dicsekszik, hogy csakis neki köszönhető, hogy a kódoló szabad utat kapott.

Annyira émelyítően ismert módszer volt, hogy Jakonov egyelőre boldogan hallgatott.

De amikor beértek a szobájába, olyasmit tett, amit mások előtt soha meg nem tett volna: lesegítette Oszkolupovról a köpenyét.

– Mit csinál Geraszimovics? – kérdezte Foma Gurjanovics, és leült Anton karosszékébe, még mindig nem véve le a kucsmáját.

Jakonov egy távolabb álló székre ült.

– Geraszimovics?… Tulajdonképpen mikor is jött át a Szpiridonovkából? Azt hiszem, októberben. Azóta azt a televíziót készítette el Sztálin elvtársnak.

Azt a bizonyosat a bronzba vésett felirattal: „A nagy Sztálinnak a csekistáktól”.

– Hívasd ide. Jakonov telefonált.

A Szpiridonovka is a moszkvai saraskák közé tartozott. A Szpiridonovkában az utóbbi időben Bobjor mérnök vezetésével egy roppant szellemes és hasznos kiegészítő alkatrészt szerkesztettek a közönséges városi telefonokhoz. Az elméssége abban állt, hogy a szerkezet akkor működött, amikor a telefont nem használták, amikor a kagyló tétlenül feküdt a villán: mindazt, ami ezalatt elhangzott a szobában, lehallgathatták az állambiztonságnál. A szerkezet tetszett, gyártását megkezdték. Ha kiszúrták a telefontulajdonost, elrontották a vonalát, az áldozat bejelentette a hibát, a szerelő kiment, és a javítás ürügyén beszerelte a telefonba a lehallgatókészüléket.

Az előrelátó főnökség (a főnökségnek mindig a dolgok elébe kell vágni a) most más szerkezeteken töprengett.

Az ajtón benézett az ügyeletes:

– Geraszimovics elítélt van itt.

– Jöjjön be – bólintott Jakonov. Asztalától távol, egy kis széken ült, elengedve magát: szinte kilengett jobbra-balra.

Geraszimovics bejött, megigazította orrán a csíptetőt, és megbotlott a futószőnyegben. E két testes, magas rangú katonához mérten nagyon törékenynek és kicsinek látszott.

– Hívására jelentkezem – mondta szárazon, és Oszkolupov és Jakonov között a falra meredt.

– Aha – mondta Oszkolupov. – Üljön le. Geraszimovics leült. A széknek csak a felét foglalta el.

– Maga… – igyekezett felidézni magában Foma Gurjanovics – maga optikus, igaz? Vagyis nem a fül, hanem a szem a területe?

– Igen.

– Magát – Foma megforgatta a nyelvét, mintha a fogát tisztogatná. – Magát dicsérik. Igen.

Fél szemét összehunyorította, s a másikkal kezdte méregetni Geraszimovicsot.

– Ismeri Bobjor legutóbbi munkáját?

– Hallottam róla.

– Aha. Azt is, hogy Bobjor közeli szabadlábra helyezését javasoltuk?

– Azt nem tudtam.

– Akkor most tudja meg. Magának mennyi van hátra?

– Három év.

– Sok! – csodálkozott Oszkolupov: mintha mindenki egy-két hónapig lenne csak lecsukva. – Bizony, sok! – (Nemrég egy újoncot ekképp biztatott: „Tíz év? Semmiség! Vannak, akik huszonöt évig ülnek!”) – Magának is jól jönne egy kis rövidítés, nem igaz?

Milyen furcsán egybecseng ez Natasa tegnapi könyörgésével! Geraszimovics erőt vett magán (mert semmilyen mosolyt vagy megértést nem engedett meg magának, ha a főnökséggel beszélt), és keservesen elhúzta a száját:

– Honnan vegyem? Nem hever a folyosón!

Foma Gurjanovics göcögve nevetett:

– Hm! Televíziókkal, persze, nem lehet egyhamar szabadulni! De majd a napokban áthelyezem a Szpiridonovkába, és kinevezem egy bizonyos munka irányítójává. Hat hónap alatt megcsinálja, és őszre otthon lesz.

– Miféle munka, ha szabad tudnom?

– Sokféle munkát vettünk ott tervbe, lehet választani! Van például egy ilyen elképzelés: mikrofonok beszerelése a parkokban lévő padokba; ott őszintén beszélnek, van mit lehallgatni. De ez nem a maga szakterülete, igaz?

– Nem, nem az enyém.

– Van magának való is. Kettő. Az egyik fontosabb, mint a másik. És mind a kettő kifejezetten a maga szakmájába vág, igaz, Anton Nyikolajics? – (Jakonov bólintott.) – Az egyik egy éjszakai fényképezőgép ezeknek a…

hogy is hívják? ultravörös sugaraknak a felhasználásával. Hogy tehát éjszaka az utcán le lehessen fényképezni az embert, kivel van együtt, és soha az életben nem fogja tudni. Külföldön már vannak próbálkozások, csak… alkotó módon át kell venni. És hogy a készüléket minél könnyebben lehessen kezelni. A mi ügynökeink nem olyan okosak, mint maga. A másik pedig… a másikat maga kirázza a kisujjából, nekünk pedig égető szükségünk van rá. Egyszerű fényképezőgép, csak olyan kicsike, hogy be lehessen építeni az ajtófélfába. Amikor nyitják az ajtót, automatikusan lefényképezi azt, aki bejön. Akár nappal, akár villanyfénynél. Sötétben nem olyan fontos. Egy ilyen fotómasinának a sorozatgyártását is jó volna beindítani. Na? Vállalja?

Geraszimovics keskeny, sovány arcát még mindig az ablak felé fordította, nem nézett a vezérőrnagyra.

Foma Gurjanovics szótárában nem szerepelt az a szó, hogy „gyászos”. Ezért nem tudta volna megnevezni, milyen kifejezés ül Geraszimovics arcán.

De nem is szándékozott megnevezni. Várta a választ. Teljesíthetné Natasa könyörgését!

Az ő összeaszott, merev, üveges tekintetű arca lebegett Illarion előtt.

Sok-sok év után a hazatérés lehetősége, közelsége, melege árasztotta el a szívét.

Csak azt kellene tennie, amit Bobjor: maga helyett pár száz hiszékeny, mamlasz volnyaskát juttatni a rács mögé.

Geraszimovics nehezen forgó nyelvvel megkérdezte: – Nem maradhatnék… a televíziónál?

– Nemet mond?! – csodálkozott s komorult el Oszkolupov. Arcára szokatlan gyorsasággal ült ki a harag. – Mivel indokolja?

A rabok kegyetlen világának minden törvénye azt sugallta Geraszimovicsnak, hogy éppolyan furcsa lenne a rövidlátó, balfácán, tapasztalatlan volnyaskákat sajnálni, mint megkímélni a levágástól a disznókat. A volnyaskáknak nincs halhatatlan lelkük, amit a rabok a soha véget nem érő büntetések árán szereznek meg, a volnyaskák mohón és ügyetlenül használják ki a rendelkezésükre álló szabadságot, beleragadnak a kicsinyes vágyak és hívságos cselekedetek sarába.

Natasa ezzel szemben életének társa. Natasa már az ő második büntetését böjtöli ki. Odáig jutott, hogy hamarosan kialszik életének lángja s vele együtt Illarioné is.

– Miért kell indok? Nem tudnám megcsinálni. Nem boldogulnék vele – felelte nagyon halkan, nagyon erőtlenül Geraszimovics.

Jakonov, aki mindeddig szórakozottan hallgatott, most kíváncsian és figyelmesen pillantott Geraszimovicsra.. Még egy irracionális eset. De lehetetlen, hogy ne lépjen működésbe a „minden szentnek maga felé hajlik a keze” világszerte érvényes törvénye.

– Egyszerűen elszokott a komoly feladatoktól, ezért fél – győzködte Oszkolupov. – Ki, ha nem maga?… Jól van, adok egy kis gondolkodási időt.

Geraszimovics kis kezére támasztotta homlokát és hallgatott. Persze nem az atombombáról van szó. Csak a békés hétköznapok jelentéktelen apróságáról.

– De hát miért kell gondolkodnia? Mikor kifejezetten a maga szakterülete.

De hiszen nem muszáj azonnal válaszolnia! Köntörfalazhatna. Ahogy a rabok szokták: elvállalhatná a feladatot, aztán húzná-halasztaná, nem csinálná meg. De Geraszimovics felállt, megvetően lenézett a tábornoki kucsmás, pocakos, petyhüdt arcú, széles orrú korcsra, egyikére azoknak, akik, sajnos, nem tűntek tova a közép-oroszországi országúton.

– Nem! Ez nem az én szakterületem! – kiáltotta magas hangon. Mások börtönbe juttatása nem az én szakmám! Én nem vagyok embervadász! Elég, hogy bennünket lecsuktak…

87. A tudomány forrásánál

Rubint reggel óta fogva tartotta az előző napi nyomasztó vita. Újabb és újabb érvek jutottak eszébe, melyeket tegnap éjszaka kellett volna elmondania. De ahogy előrehaladt a nap, szerencsére elégtételt vehetett ezért a csetepatéért.

A második emeleti csendes, szigorúan titkos kis szobában történt, melynek ajtaja és ablakai előtt nehéz függönyök lógtak, egy ütött-kopott dívány állt benne, s a padlót hitvány szőnyeg borította. Mindez tompította a hangokat, de hangok szinte nem is voltak, mert Rubin a magnetofonszalagokat fejhallgatóval hallgatta, Szmoloszidov pedig egész nap hallgatott, s mély barázdákkal szántott arcával úgy nézett Rubinra, mint az ellenségére, nem pedig mint a munkatársára. A maga részéről Rubin se gondolt másképp Szmoloszidovra, mint egy automatára, melynek feladata a tekercsek cserélése.

Rubin a fejhallgatóval újra meg újra lehallgatta a követséggel folytatott végzetes beszélgetést, majd az öt gyanúsított személy öt másik beszélgetését rögzítő szalagokat. Hol hitt a fülének, hol nem mert hinni neki, és áttért a valamennyi beszélgetésről lenyomtatott hangos képek ibolyalila hullámvonalaira. A hosszú, többméteres papírszalagok nem fértek el a nagy asztalon sem, a fehér tekervények kétoldalt a padlóra hullottak. Rubin hevesen lapozgatott a hangosképmintákat tartalmazó albumában, amelyben részben a fonémák szerint, részben az „alaphangnem” szerint osztályozta a különféle férfihangokat. Kék-vörös ceruzájával, melynek két vége egészen tompára kopott (a ceruzahegyezést túlságosan hosszadalmas munkának tartotta), megjelölte a szalagokon a különösen meglepőnek ítélt helyeket.

Rubint magával ragadta a munka. Sötétbarna szeme szinte égett. Sűrű, fésületlen, fekete szakálla csomókba tapadt, a szüntelenül szívott pipa vagy cigaretta ezüstös hamuja a szakállára, pecsétes kezeslábasának gombját vesztett ujjára, az asztalra, a szalagokra, a karosszékre, a mintaalbumra hullott.

Abban a titokzatos, emelkedett lelkiállapotban volt, amelyet még nem tudtak megfejteni a fiziológusok: elfeledkezett a májáról, a hipertóniás fejfájásáról, nem érzett éhséget, jóllehet az utolsó étel, ami lement a torkán,

az előző esti születésnapi sütemény volt; a kínokkal teli éjszaka után felfrissülve, abban a szellemi lebegésben leledzett, amikor a szem minden egyes homokszemet megkülönböztet, amikor az emlékezet készségesen előhív mindent, ami éveken át leülepedett benne.

Egyszer sem kérdezte, hány óra van. Csak egyszer, mindjárt a beköltözése után akarta kinyitni a szellőzőablakot, hogy pótolja magának a hiányzó friss levegőt, de Szmoloszidov mérgesen rászólt: „Nem lehet! Náthás vagyok!”, és Rubin meghátrált. Egész nap egyszer sem állt fel, nem ment oda az ablakhoz, hogy megnézze, hogyan kásásodik és szürkül a hó a nyirkos nyugati szél hatására. Nem hallotta se Sikin kopogását, se azt, hogy Szmoloszidov nem engedte be. Mintha ködben látta volna a bejövő, majd kimenő Rojtmant, nem fordult felé, csak sziszegett valamit a foga között. Nem hatolt tudatába, hogy ebédre csengettek, majd ismét munkába. Az evés rítusát szentként tisztelő rabösztön éppen csak felpislákolt benne, amikor megint csak Rojtman megrázta a vállát, és a külön asztalkára helyezett tojásomlettre, túrós derelyére és befőttre mutatott. Rubin orrcimpája megrándult. A csodálkozástól megnyúlt az arca, de a tudata most sem reagált. Értetlenül pillantott erre az isteni eledelre, mintha meg akarná fejteni a titkát, majd átült és sietve enni kezdett, de nem érezte az étel ízét, csak mielőbb vissza akart térni a munkához.

Rubin nem értékelte az ételt, pedig Rojtmannak sokkal többe került, mintha a saját zsebe terhére szervíroztatta volna: két órán át „ült” a telefonon, hogy előbb a Különleges Műszaki Osztállyal, azután Bulbanyuk tábornokkal, azután a Börtönügyi Főosztállyal, azután az Ellátási Osztállyal, végül pedig Klimentyev alezredessel engedélyeztesse. Azok, akiknek telefonált, a maguk részéről egyeztették a kérdést a könyveléssel és más személyekkel. A nehézség abban rejlett, hogy Rubinnak a harmadik rabkategória szerinti élelmezés járt, Rojtman azonban, tekintettel a különösen fontos állami feladatra, első kategóriáját akart neki kiverekedni, ráadásul diétásat. Az összes engedély megszerzése után a börtön mindenféle szervezési nehézségekkel hozakodott elő: hogy a raktárból hiányoznak az igényelt élelmiszerek, továbbá nem tudják kifizetni a szakácsnak az egyéni étrend elkészítéséért járó pótlékot.

Most Rojtman ott ült Rubinnal szemben, de nem úgy nézett rá, mint a rabszolga munkájának gyümölcsére váró munkaadó, hanem azzal a gyengéd mosollyal, amellyel egy nagy gyerekre néz az ember, lelkesen

irigyelve a buzgalmát, és lesve a pillanatot, amikor megértheti félnapi munkáját, és maga is bekapcsolódhat.

Rubin az utolsó falatig megevett mindent, és megenyhülő arcára visszatért az értelem. Reggel óta először mosolyodott el.

– Kár volt ennyire jóllakatnia, Adam Venjaminovics. Satur venter non studet libenter.[47] A vándor is délebédig teszi meg az út nagyobbik részét.

– Nézzen az órára, Lev Grigorjics! Hiszen már negyed négy!

– Micsoda? Azt hittem, még tizenkettő sincs.

– Lev Grigorjics! Égek a kíváncsiságtól. Milyen eredményre jutott?

Ez sokkal inkább kérésnek hangzott, mintsem főnöki követelésnek – mintha Rojtman attól félt volna, hogy Rubin nem hajlandó megosztani vele a titkát. Azokban a percekben, amikor Rojtmannak megnyílt a szíve, nagyon kedves tudott lenni, függetlenül esetlen külsejétől, széles szájától, melyet mindig nyitva tartott a polipja miatt.

– Még csak a kezdeténél tartok! Csak az első következtetéseknél.

– És mik azok?

– Van, ami vitatható, de az kétségtelen, hogy a napjainkban megszülető fonoszkópia tudományának van racionális magja!

– Nem téved mellékvágányra, Lev Grigorjics? – figyelmeztette Rojtman. Legalább annyira szerette volna, mint Rubin, hogy szavai beigazolódjanak, de mint az egzakt tudományok neveltje tudta, hogy a humán irányultságú Rubinban a lelkesedés elnyomhatja a tudományos lelkiismeretességet.

– Mikor látta, hogy mellékvágányra tévedtem volna? – kérdezte Rubin majdnem sértődötten, és borzas szakállát simogatta. – Majdnem két éve tartó gyűjtőmunkánk, az orosz beszédhangok és szótagok szerinti elemzései, a hangosképek tanulmányozása, a hangok osztályozása, a nemzeti, csoport- és egyéni beszédhangnem tana, mindaz, amit Anton Nyikolajics üres időtöltésnek tartott, de mi tagadás, néha még önben is kétségek ébredtek!… mindennek most aratjuk le a gyümölcsét. Be kellene vonnunk Nyerzsint is, nem gondolja?

– Ha a cég terjeszkedni kezd, miért ne? De előbb be kell bizonyítani az életképességüket és elvégezni az első feladatot.

– Az első feladatot! Az első feladat az egész tudománynak a fele! Nem megy olyan hamar.

– De hát… nem érti, Lev Grigorjics, mennyire sürgős ez az egész? Ő ne értené? „Kell” és „sürgős” – a komszomolista Ljovka Rubin ezeken a szavakon nőtt fel. Ezek voltak a harmincas évek legfőbb jelszavai. Nem

volt acél, nem volt áram, nem volt kenyér, nem volt szövet, de mert *kellett*, éspedig *sürgősen*, kohók nőttek ki a földből és Blooming-kemencék indultak be. Aztán a háború előtt, nemes tudományos felbuzdulásában, fejest ugrott a komótos tizennyolcadik századba, és boldogan lubickolt benne. De a „sürgősen kell!” csatakiáltása még ott visszhangzott a szívében, és nem hagyta, hogy végére járjon a kitűzött feladatnak.

Hogyne lenne sürgős, amikor kicsúszhat a kezükből egy elvetemült hazaáruló?

Az ablakból már kevés nappali fény szűrődött be. Felgyújtották a mennyezetlámpát, leültek a munkaasztalhoz, nézegették a szalagokon kékkel és pirossal megjelölt hangképmintákat, a jellegzetes hangokat, a mássalhangzó-torlódásokat, az intonációt jelző vonalakat. Mindezt ketten csinálták, nem törődtek Szmoloszidovval, aki egész nap egy percre se ment ki a szobából, ott ült a magnetofonszalag mellett, és őrizte, mint egy dühös fekete eb, miközben szemét a tarkójukra szegezte, és ez a súlyos, makacs pillantás valósággal ránehezedett a koponyájukra és az agyukra. Szmoloszidov megfosztotta őket a legkisebb, de legfőbb elemtől, a fesztelenségtől: tanúja volt ingadozásaiknak, és ugyanígy tanúja lesz a főnökségnek szóló bizakodó jelentésüknek…

Most váltakozva fogta el egyiküket a kétség, másikukat a bizonyosság és megfordítva. Rojtmant fékezte matematikus-elméje, de előretaszította szolgálati helyzete. Rubint az igazi új tudomány létrehozásában való érdektelenség mérsékelte, de előrehajtotta az ötéves tervek iskolája és a párt iránti kötelességtudat.

Úgy alakult, hogy mind a ketten elégnek találták az öt gyanúsítottat. Nem tartották szükségesnek, hogy magnóra vegyék annak a négy embernek a hangját is, akiket a Szokolnyiki metróállomásnál kaptak el (különben is túl későn kapták el őket), meg még azt a pár embert az Állambiztonsági Minisztériumból, akiket Bulbanyuk ígért szükség esetén. És lélektani meggondolásból elvetették azt a feltevést is, hogy esetleg nem maga az ügyben tájékozott ember telefonált, hanem annak megbízásából valaki más.

Nem volt könnyű felgöngyölíteni azt az ötöt se! Mind az ötöt összehasonlították a bűnössel hallás után. Azután összehasonlították vele az öt hangosképelemzést.

– Nézze, milyen sokat árul el az elemzés! – mutatta hevesen Rubin. – Hallani, hogy az elején a bűnös nem a saját hangján beszél, hanem megpróbálja elváltoztatni. De milyen változás látszik a hangképben? Csak a

rezgések intenzitás a más, de az egyéni jellegzetességek semmit se változtak! Ez a mi legfőbb felfedezésünk: az egyéni beszédmodor. Még ha a bűnös végig elváltoztatja is a hangját, nem tudja elleplezni a jellegzetességeit!

– De még kevéssé ismerjük a hangok elváltoztathatóságának határait – makacskodott Rojtman. – Hátha ezek a határok a mikrointonációk tekintetében nagyon tágak?

A hangzás alapján könnyen kétség ébredhetett bennük a tekintetben, hogy a hang hol hasonlít és hol különbözik, de a hangosképekben a rezgések amplitúdójának rajzából mintha jobban kitűnt volna az eltérés. (Igaz, a láthatóbeszéd-készülék primitív volta gondot okozott: kevés rezgéscsatornát tudott kimutatni, és az amplitúdó nagyságát alig kivehető foltokban adta vissza. De mentségére szolgált, hogy nem ilyen felelős munka elvégzésére szánták.)

Az öt gyanúsított közül Zavarzint és Szjagovitijt teljes biztonsággal ki lehetett zárni (amennyiben ez az eljövendő tudomány következtetéseket enged levonni egyetlen beszélgetésből). Némi habozással Petrovot is (a heves Rubin Petrovot is teljes biztonsággal kizárta). Ezzel szemben Vologyin és Scsevronok hangja megfelelt a bűnös hangjának az alaphangnem rezgésszáma tekintetében, amellett azonosak voltak az *o*, *r*, *l*, *s* fonémáik, és hasonlított az egyéni beszédmodoruk.

E hasonló hangok segítségével kellett most kifejleszteni a fonoszkópia tudományát és kialakítani a módszereit. Csakis e hajszálnyi eltérések alapján szerkeszthető meg a majdani érzékeny szerkezet. Rubin és Rojtman az alkotók diadalával dőlt hátra székén. Lelki szemük már eléjük varázsolta azt a daktiloszkópiai nyilvántartáshoz hasonlító szervezetet, amelyet majd fel fognak állítani: egy egységes országos fonotékát, amelyben mindazoknak a hangosképét nyilvántartják, akiket valaha is gyanúba vettek. Minden gyanúsított beszédét magnóra veszik, összevetik, és habozás nélkül kiszűrhetik a bűnöst, mint a betörőt, aki otthagyja ujjlenyomatát a páncélszekrény ajtaján.

Eközben azonban Oszkolupov segédtisztje a résen át leadta a figyelmeztetést: nemsokára jön a *gazda*.

Mind a ketten magukhoz tértek. Szép dolog a tudomány, most azonban ki kell alakítaniuk a közös következtetésüket, és együttes erővel meg kell védeniük az osztály főnöke előtt.

Rojtman tulajdonképpen azon a véleményen volt, hogy máris sokat értek el. Tudva azt, hogy a főnökség nem szereti a hipotéziseket, csakis a határozottságot, engedett Rubinnak, és hajlandó volt Petrov hangját gyanún felül állónak minősíteni, és szilárdan jelenteni a vezérőrnagynak, hogy csak Scsevronok és Vologyin gyanúsítható, akikkel kapcsolatban a következő néhány napon kiegészítő vizsgálatot kell folytatni.

Bonyolította a dolgot, hogy a beküldött adatok szerint a három kiiktatott közül kettő, Szjagovitij és Petrov egy kukkot se tudott semmilyen idegen nyelven, Scsevronok viszont tudott angolul gyengén és hollandul, Vologyin franciául anyanyelvi szinten beszélt, angolul és egy keveset olaszul. Nem sok a valószínűsége annak, hogy egy ilyen fontos pillanatban, amikor az egész beszélgetést semmissé teheti a nem értés, egyetlen szó se tört volna fel az illetőből az általa jól ismert nyelven.

– Egyáltalán, Lev Grigorjics – mondta tűnődve Rojtman –, nem szabad figyelmen kívül hagynunk a pszichológiát sem. Magunk elé kell képzelnünk azt az embert, aki ilyen telefonbeszélgetésre szánja el magát. Mi indíthatta rá? Azután ezt az elképzelésünket egybevethetjük a konkrét gyanúsítottakkal. Fel kell vetnünk, hogy ezentúl ne csak a gyanúsított hangját és nevét adják meg nekünk, hanem röviden ismertessék a helyzetét, a munkáját, az életformáját, sőt esetleg az életrajzát is. Úgy érzem, már most meg tudnék fogalmazni egy afféle pszichológiai tanulmányt a mi bűnösünkről.

De Rubin, aki tegnap még azzal érvelt a festővel szemben, hogy az objektív megismerés független az érzelmi színezettől, már megkedvelte a két gyanúsított egyikét, és ezt az ellenvetést tette:

– Adam Venjaminovics, én már természetesen megvizsgáltam a pszichológiai indokokat, és ezek mintha Vologyin felé billentenék a mérleg nyelvét: a feleségével folytatott beszélgetés közben – (ez a beszélgetés megzavarta és félrevitte Rubint: Vologyin feleségének aggasztóan dallamos volt a hangja a telefonban, és ha valamit kérne a szalaghoz kiegészítésül, az Vologyin feleségének fényképe lenne) –, ebben a feleségével folytatott beszélgetésben valahogy különösen bágyadtnak, levertnek, sőt apatikusnak tetszik, ami nagyon jellemző az üldözéstől félő bűnösre; ilyesminek viszont nyoma sincs Scsevronok jókedvű vasárnapi fecsegésében. De szépen nézünk ki, ha már az első lépéseknél nem a tudományunk objektív adataira támaszkodunk, hanem egyéb elképzelésekre. Én már nem kevés tapasztalatot gyűjtöttem össze a hangosképek terén, és higgye el nekem,

sok, alig érzékelhető jelből tökéletesen meg vagyok győződve róla, hogy Scsevronok a bűnös. Egyszerűen az időhiány miatt nem tudtam mindezeket a jeleket megnézni a szalagon és a számok nyelvére lefordítani. – (Erre sohasem jutott elég ideje a filológusnak!) – De ha most torkon ragadnának, és azt mondanák: csak egy nevet mondj, és kezeskedj, hogy ő a bűnös, majdnem ingadozás nélkül Scsevronokot nevezném meg!

– De mi nem ezt fogjuk tenni, Lev Grigorjics – ellenkezett halkan Rojtman. – Mérjük meg és fordítsuk le a számok nyelvére, és majd azután beszéljünk.

– De hát mennyi idő megy el erre? Hiszen *sürgősen kell!*

– De ha az igazság ezt követeli?

– Nézze meg maga is! Nézze meg! – és Rubin ismét átfutott a szalagokon, miközben újabb hamukupacokat szórt rájuk, és hevesen bizonygatni kezdte Scsevronok bűnösségét.

E foglalatosság közben nyitott rájuk Oszkolupov vezérőrnagy, aki lassú, méltóságteljes léptekkel jött be kurta lábain. Mind a ketten jól ismerték, és már a homlokába húzott kucsmából és összeszorított felső ajkából is megállapíthatták, hogy rendkívül elégedetlen.

Felpattantak, ő pedig leült a dívány sarkára, kezét a zsebébe dugta, és parancsolóan rájuk reccsent:

– Na!

Rubin korrektül hallgatott, átengedve a jelentést Rojtmannak.

Rojtman jelentése közben Oszkolupov petyhüdt arcára az elmélyült gondolkodás kifejezése ült ki, szemhéj a álmosan leereszkedett, még a megtekintés végett eléje tett mintákat sem nézte meg.

Rubin kínlódva hallgatta Rojtman jelentését: még ennek az okos embernek a pontos szavaiban is elveszni látta azt a tartalmat, azt a sugallatot, amely őt vezérelte a kutatás közben. Rojtman azzal a következtetéssel zárta, hogy Scsevronokot és Vologyint gyanúsítják, de a végleges döntéshez újabb beszélgetéseiket rögzítő magnószalagokra van szükség. Ezután Rubinra nézett, és így szólt:

– Úgy látom, Lev Grigorjicsnak is van mondandója, vagy valamit helyesbíteni akar?

Foma Oszkolupov Rubin szemében csak egy felfújt hólyag volt. De most egyúttal az állam szeme, a szovjethatalom képviselője és mindama progresszív erők óhatatlan képviselője, amelyekre feltette az életét. Ezért izgalomtól fűtve kezdett beszélni, miközben a szalagokat és a hangminták

albumait lengette. Arra kérte a tábornokot, értse meg, hogy bár egyelőre kettős következtetésre jutottak, magára a fonoszkópiára egyáltalán nem jellemző ez a kettősség, hogy egyszerűen túl kevés időt kaptak a végleges vélemény kialakításához, hogy további felvételekre van szükség, de ha az ő személyes véleményét akarja tudni… úgy sejti…

A *gazda* már nem álmosan, hanem homlokát lenéző ráncokba gyűrve hallgatta. És a magyarázatot végig se várva közbevágott:

– Mit beszél itt összevissza? Mi szükségem a maga „tudományára”? Nekem a bűnöst kell elkapnom. Közölje velem felelőssége tudatában: biztos, hogy a bűnös itt fekszik az asztalon? nem sétál szabadon? ezen az ötön kívül?

És alulról felfelé nézett rájuk. Ők pedig semminek se támaszkodva álltak előtte. A Rubin leejtett kezéből tekeredő papírszalagok lelógtak a földre. Hátuk mögött Szmoloszidov úgy tapadt a magnetofonhoz, mint egy fekete sárkány.

Rubin lehorgadt. Egyáltalán nem ilyen beszélgetésre volt elkészülve.

Rojtman, aki jobban hozzászokott a főnökség modorához, tőle telhető bátorsággal felelt:

– Igen, Foma Gurjanovics. Tulajdonképpen én… mi, .. meg vagyunk róla győződve, hogy e között az öt között van.

(Mi mást mondhatott volna?)

Foma még jobban összezárta a szemét.

– Felelősséget vállalnak a szavaikért?

– Igen, mi… felelősséget vállalunk.

Oszkolupov feltápászkodott a díványról:

– Jegyezzék meg, én nem kényszerítettem magukat. Most megyek, és jelentem a miniszternek. Mind a két szarházit letartóztatjuk!

(Olyan ellenséges pillantással mondta ezt, hogy tudni lehetett: pontosan ezt a kettőt fogják letartóztatni.)

– Várjon! – tiltakozott Rubin. – Legalább még egy napot! Adjon rá lehetőséget, hogy teljes bizonyossággal mondhassak ítéletet!

– Majd ha elkezdődik a vizsgálat, ott lesz a mikrofon a nyomozó asztalán, és akár háromórás anyagot felvehetnek.

– De hát az egyikük nem bűnös! – kiáltott fel Rubin.

– Mi az, hogy nem bűnös? – csodálkozott Oszkolupov, és kerekre nyitotta zöldes szemét. – Egyáltalán semmiben sem bűnös? Majd a hatóság tisztázza…

És kiment anélkül, hogy egy jó szava lett volna az új tudomány felkent papjaihoz.

Oszkolupovnak olyan volt a vezetési stílusa, hogy beosztottjai közül soha senkit nem dicsért meg – hadd igyekezzenek még jobban! Nem is a saját stílusa volt: Őtőle vette át.

Mégis bántó volt.

Visszaültek azokra a székekre, amelyeken nemrég még a jövő nagyszerű tudományának megszületéséről ábrándoztak. És hallgattak.

Mintha eltaposták volna azt, amit olyan aprólékos gonddal és művészettel felépítettek. Mintha a fonoszkópiára egyáltalán nem is lenne szükség.

Ha egy helyett kettőt is le lehet tartóztatni, akkor miért nem mind az ötöt a biztonság kedvéért?

Rojtman világosan érezte, mennyire ingatag az új csoport, és hogy az Akusztikait félig már szét is verték, s megint úrrá lett rajta az előző éjszakai kellemetlen magányos érzés.

Rubinban pedig kihunyt az órák óta tartó önfeledt lelkesedés lángja. Eszébe jutott, hogy fáj a mája és fáj a feje és hullik a haja és öregszik a felesége, és még több mint öt évig kell ülnie, és hogy évről évre egyre mélyebbre taszítják a forradalmat az átkozott „apparatcsikok”, és lám, mit tettek Jugoszláviával.

De nem mondták ki, ami az eszükben járt, csak ültek és hallgattak.

Szmoloszidov is hallgatott a hátuk mögött.

Rubin már felszögezte a falra Kína térkép ét, és piros ceruzával besatírozta rajta a kommunisták fennhatósága alatt álló területet.

Csak ez a térkép melengette. Mindennek ellenére… mindennek ellenére győzni fogunk.

Kopogtak és kihívták Rojtmant. Kezdődött az egyesített párt- és Komszomol-oktatás, oda kell terelni valamennyi beosztottját, és neki is jelen kell lennie.

88. Az élenjáró világnézet

A hétfő nemcsak a marfinói saraskában, hanem az egész Szovjetunióban a politikai oktatás napja: így rendelte el a Központi Bizottság. Ezen a napon a felső osztályos tanulók éppúgy, mint a háziasszonyok (lakóterületi beosztás szerint), a forradalom veteránjai és az ősz hajú akadémikusok délután hatkor beültek a padokba, maguk elé tették a jegyzeteiket, melyekre ráment a vasárnapjuk (a Vezér megfellebbezhetetlen akaratából nemcsak felelni kellett, hanem saját kezűleg jegyzeteket készíteni), és ott ültek este nyolcig.

Az Új Típusú Párt történetét nagyon elmélyülten dolgozták fel. Minden évben, október l-jétől kezdve ízekre szedték a narodnyikok tévedéseit, Plehanov hibáit, Lenin-Sztálin harcát az ökonomisták, a legális marxisták, az opportunisták, az uszálypolitikusok, a revizionisták, az anarchisták, a likvidátorok, az otzovisták, az istenkeresők és az értelmiségi gerinctelenség ellen. Az időt nem sajnálva, sorról sorra vették a párt szervezeti szabályzatának ötven évvel ezelőtt megfogalmazott pontjait (melyeket azóta régen megváltoztattak), a régi és az új *Iszkra* közötti különbséget, az egy lépést előre, két lépést hátra és a véres vasárnapot; ekkor eljutottak a *Rövid tanfolyam* híres IV. fejezetéhez, amelyben a kommunista ideológia filozófiai alapjai vannak kifejtve, és nem tudni, miért, minden tanulókör dicstelenül megrekedt ennél a fejezetnél. Minthogy ezt nem lehetett a dialektikus materializmus hibáinak vagy zavarosságának vagy a szerző homályos fogalmazásának terhére róni (ezt a fejezetet Lenin Legjobb Tanítványa és Legjobb Barátja írta), nem lehetett más oka, mint az, hogy a dialektikus gondolkodás nehéz az elmaradott, sötét tömegek számára, no és visszavonhatatlanul beköszöntött a tavasz. Májusban, a IV. fejezet feldolgozásának csúcspontján a dolgozókat a kölcsönjegyzés foglalta le, és a politikai oktatás abbamaradt.

Amikor októberben megint összeültek a tanulókörök, a Nagy Kormányos ama félreérthetetlenül kifejezésre juttatott óhaja ellenére, hogy mielőbb áttérjenek korunk sürgető problémáira, fogyatékosságaira és a fejlődés motorjául szolgáló ellentmondásokra, kénytelenek voltak figyelembe venni, hogy a dolgozók a nyáron tökéletesen elfelejtették az anyagot, és hogy a IV. fejezetet nem is vették végig, ezért a propagandisták kénytelenek voltak

visszatérni a narodnyikok hibáira, majd Plehanov hibáira, majd az ökonomisták és a legális marxisták elleni harcra.

Így volt ez minden évben és mindenütt. „A dialektikus materializmus: az élenjáró világnézet" címmel megtartandó mai marfinói előadás azért volt különösen fontos és érdekes, mert teljesen ki kellett hogy merítse a IV. fejezetet, közben érintve Lenin briliánsan zseniális művét, a *Materializmus és empíriokriticizmus*t is, és megtörve a bűvös kört, kivezeti végre a marfinói párt- és Komszomol-tanulóköröket korunk fő országútjára: pártunknak az első világháború alatt végzett tevékenységére és harcára és a februári forradalom előkészítésére.

Az is vonzotta a marfinói volnyaskákat, hogy az előadáshoz nincs szükség a jegyzetekre (aki megírta, elteheti a következő hétfőre, aki nem, később lemásolhatja másról). És még az is csábítóan hangzott, hogy nem holmi mezei propagandista fogja vezetni, hanem a területi pártbizottság előadója, Rahmankul Samszetdinov. Sztyepanov ebéd előtt körbement a laboratóriumokban, és felhívta a figyelmet rá, hogy az előadó, azt mondják, kiváló szónok. (Egyvalamit még Sztyepanov se tudott róla: hogy Samszetdinov jó barátja Mamulovnak – nem a Berija titkárságán dolgozó Mamulovnak, hanem a fivérének, a hovrini hadianyaggyárhoz tartozó láger parancsnokának. Ez a Mamulov saját jobbágyszíntársulatot tartott fenn volt moszkvai, jelenleg pedig lecsukott színészekből, akik őt és ivócimboráit szórakoztatták azokkal a lányokkal együtt, akiket külön e célból válogattak ki a Krasznaja Presznya-i elosztóból. A két Mamulovval való kapcsolata miatt különös tisztelet övezte a moszkvai területi pártbizottságon Samszetdinovot, aki ennek következtében megengedte magának, hogy ne az előre elkészített szöveget olvassa fel szóról szóra, hanem belefeledkezzék az ékesszólás gyönyörűségébe.)

De az előadás gondos meghirdetése és minden vonzereje ellenére a marfinói volnyaskák valahogy bágyadtan készültek rá, és különféle ürügyekkel igyekeztek minél tovább a laboratóriumokban maradni. Minthogy mindenütt maradnia kellett egynek – nem hagyhatják felügyelet nélkül a rabokat! –, a Vákuumlaboratórium főnöke, aki soha nem csinált semmit, váratlanul kijelentette, hogy sürgős tennivalók várnak rá a laboratóriumban, így hát a lányokat, Tamarát és Klarát küldte az előadásra. Ugyanígy tett Rojtman helyettese az Akusztikaiban: ő maradt, az ügyeletes Szimocskát viszont elküldte. Sikin őrnagy se jött el, de az ő titokkal övezett tevékenységét még a párt sem ellenőrizhette.

Aki végül is eljött, nem jelent meg idejében, és az önvédelem csalóka ösztönére hallgatva, igyekezett a hátsó sorokban helyet foglalni.

Az intézetben külön helyiséget jelöltek ki a gyűlések és előadások céljára. Egyszer s mindenkorra sok széket tettek be ide, nyolcasával rudakra fűzték és egymáshoz rögzítették őket. (A gondnok ezt a módszert volt kénytelen alkalmazni, nehogy a székeket szertehurcolják.) A széksorokat a helyiség kis méretei miatt szorosan egymás mögött helyezték el, úgyhogy a rajtuk ülők térde nekiszorult az előző sor rúdjának. Ezért a korábban jövők, amennyire lehetett, hátrább tolták a sorukat, hogy több hely jusson a lábuknak, ami viszont a hátsó sorokban helyet foglaló fiatalokból tiltakozást, tréfálkozást, nevetést váltott ki. Sztyepanov és az általa szerteküldött futárok igyekezetének hála, negyed hétre, hátulról előre haladva, végre valamennyi sor megtelt, csak az egészen az első sorhoz szorított második és harmadik sor székeire nem bírt már leülni senki.

– Elvtársak! Elvtársak! Ez szégyenletes! – feddte meg az elkésőket, mérgesen villogtatva szemüvegét Sztyepanov. – Megváratják a területi pártbizottság előadóját! – (Az előadó, hogy ne csorbítsa tekintélyét, Sztyepanov szobájában várakozott.)

Utolsó előttinek Rojtman jelent meg a kis teremben. Minthogy nem talált más helyet – már mindet elfoglalták a zöld zubbonyok, s itt-ott egy női ruha tarkállott köztük –, előrement az első sorba, és leült a bal szélen; a térde majdnem az elnöki asztalhoz ért. Aztán Sztyepanov elment Jakonovért, aki bár nem volt a párt tagja, ilyen fontos előadásokon illett hogy jelen legyen, meg érdekelte is. Jakonov furcsán meggörnyesztett, nagy testével elkocogott az emberek mellett, akik ebben a pillanatban nem az alárendeltjei voltak, hanem egy párt- és Komszomol-kollektíva. Mivel hátul nem talált szabad helyet, előrement az első sorig, és a jobb szélen, mintegy itt is Rojtmannal szemben foglalt helyet.

Ezután Sztyepanov felkérte az előadót. Testes, széles vállú férfiú volt, nagy fejét sűrű, engedetlen, deresedő fekete haj koronázta. Igencsak fesztelenül viselkedett, mintha csak azért jött volna be ide, hogy megigyon Sztyepanovval egy korsó sört. Kicsit gyűrött világos szövetöltöny volt rajta, melyet roppant fesztelenül viselt, és tarka nyakkendő, melyet öklömnyi csomóra kötött. Nem volt nála se füzet, se jegyzet, és azonnal a tárgyra tért:

– Elvtársak! Mindnyájunkat érdekel, hogy mi is a körülöttünk elterülő világ.

A vörös csalánszövettel leterített elnöki asztalra támaszkodva előredőlt a hallgatóság felé és elhallgatott. Mindenki feszülten figyelt. Az volt az érzésük, hogy majd most két szóval elmagyarázza, milyen is a körülöttünk elterülő világ. De az előadó hirtelen kiegyenesedett, mintha szalmiákszeszt nyomtak volna az orra alá, és rosszallóan felkiáltott:

– Sok filozófus próbált felelni erre a kérdésre! De Marxot megelőzőleg senki se volt képes! Mert a metafizika nem ismeri el a minőségi változásokat! Persze nem könnyű – és két ujjával kihalászta a zsebéből aranyóráját – megvilágítani önök előtt mindezt másfél óra alatt, de – és visszatette az óráját – majd igyekszem.

Sztyepanov, aki az előadói asztalnál választott magának helyet, arccal a hallgatóság felé, közbevágott:

– Lehet hosszabban is. Nagyon fogunk örülni.

Némelyik lány kétségbeesett (moziba szerettek volna menni).

De az előadó elegánsan széttárta a karját, jelezve, hogy neki is vannak főnökei.

– Tartsuk magunkat a szabályhoz! – hűtötte le Sztyepanovot. – Mi segítette hozzá Marxot és Engelst, hogy helyes képet adjanak a természetről és a társadalomról? Az az általuk zseniálisan kidolgozott és Lenin és Sztálin által továbbfejlesztett filozófiai rendszer, amely a dialektikus materializmus nevet kapta. A dialektikus materializmus első nagy fejezete a materialista dialektika. Röviden jellemzem a legfőbb tételeit. Rendszerint Hegelre, a porosz filozófusra hivatkoznak, mintha ő fogalmazta volna meg a dialektika fő jellemvonásait. De ez alapjaiban, igen, alapjaiban helytelen, elvtársak! Hegel dialektikája vitathatatlanul a *fején* állt! Marx és Engels volt az, aki a *talpára* állította, átvette a racionális magját, és félredobta az idealista burkot! A marxista dialektikus módszer az ellensége, igen, ellensége minden pangásnak, metafizikának és papi maszlagnak! A dialektikának pedig mindösszesen négy jellemvonása van. Az első a… a kölcsönös összefüggés! Kölcsönös összefüggés, nem pedig elszigetelt dolgok halmaza. A természet és a társadalom… hogy is fejezzem ki magam minél világosabban?… nem olyan, mint egy bútorüzlet, ahol az egyik bútor itt áll, a másik ott, és nincs köztük semmi kapcsolat. A természetben minden, de minden kapcsolatban van egymással, és ez, jegyezzék meg maguknak, ez nagyon sokat segít az önök tudományos kutatásaiban!

Különösen kedvező helyzetben voltak azok, akik nem számítottak a tízperces késésre, korábban jöttek, és most hátul ültek. A szemüvegét

szigorúan villogtató Sztyepanov nem látott el a hátsó sorokig. Ott egy gárdista kiállású hadnagy írt valamit egy cédulára, és odaadta Tonyának, az Akusztikai Laboratóriumban dolgozó tatár lánynak, aki szintén hadnagy volt, de sötét ruhája fölött élénkpiros külföldi kardigánt viselt. Tonya széthajtotta térdén a cédulát, és elbújt az előtte ülő háta mögé. Fekete haja előrebukott, és különösen bájossá tette. Elolvasta a cédulát, enyhén elpirult, és súgva ceruzát vagy tollat kért a szomszédaitól.

– …De még növelhetném a példák számát… A dialektika második jellemvonása az, hogy minden mozog. Minden mozog, semmi sincs és nem is volt nyugalomban, ez tény! És a tudománynak mindent mozgásában, fejlődésében kell vizsgálnia, közben azonban mélyen az agyába kell vésnie, hogy a mozgás nem zárt körben folyik, különben sohasem jött volna létre a mai, magasan fejlett élet. A mozgás spirális, ezt felesleges bizonyítani, és egyre feljebb és feljebb tart, így ni.

Lendületes mozdulattal mutatta, hogyan. Az előadó nem ütközött nehézségbe sem a szavak megválasztásában, se testrészei mozgatásában. Félretaszította az elnökség felesleges székeit, s ily módon vagy három négyzetméternyi teret szabadított fel az asztal mellett, ahol járkált, toporgott, hintáztatta a testes alakjához mérten törékeny szék támláját. Azt, hogy „vitathatatlan”, és „felesleges bizonyítani”, különösen öblös hangon és kategorikusan ejtette ki, mintha lázadást fojtana el a kapitányi hídról, és nem akárhol használta őket, hanem ott, ahol különösen alá kellett támasztani az amúgy is meggyőző érveket.

– A dialektika harmadik jellemvonása: a mennyiség minőségbe való átcsapása. Ez különösen fontos, és segít megértenünk, mi is a fejlődés. Ne gondolják, hogy a fejlődés egyszerűen növekedés. Itt elsősorban Darwinra kell utalni. Engels tudományos példák segítségével magyarázza el nekünk ezt a jellemvonást. Vegyék például a vizet, akár ezt itt, a korsóban: tizennyolc fokos, közönséges víz. De melegítsük fel. Melegítsük fel harminc fokosra: még mindig víz. De ha száz fokig melegítjük? Mi lesz belőle akkor? *Gőz!*

Ez úgy tört fel az előadóból, mint egy diadalordítás; egyesek össze is rezzentek tőle.

– *Gőz!* De csinálhatunk belőle jeget is! Ez a mennyiség átcsapása a minőségbe! Olvassák el Engelstől *A természet dialektikájá*t, tele van más tanulságos példákkal, amelyek rávilágítanak mindennapi nehézségeinkre. Most pedig, mint mondják, a szovjet tudomány elérte, hogy a levegőt is

lehet cseppfolyósítani. Miért nem gondoltak erre száz évvel ezelőtt? Azért, mert nem ismerték a mennyiség minőségbe való átcsapásának törvényét. És így van ez mindenben, elvtársak! Lássunk néhány példát a társadalom fejlődéséből…

Adam Rojtman minden előadó előtt és nélkül is jól tudta, hogy a dialektikus materializmus úgy kell a tudósnak, mint a levegő, hogy nélküle nem ismerheti ki magát az élet jelenségei közt. De a maihoz hasonló gyűléseken, szemináriumokon és előadásokon ülve, szinte fizikailag érezte, ahogy az agytekervényei lassú fordulattal beindulnak. Hiába nem akart gondolkodni, átengedte magát ennek a lassú körözésnek, ahogy a fáradt ember az álomnak. Szerette volna megrázni magát. Meglepő példákat tudott volna felhozni az atom felépítéséből, a hullámtechnikából. De ő sem merte volna félbeszakítani vagy kioktatni a területi bizottságról jött elvtársat. Csak szemrehányóan nézett mandulavágású szemével vastag szemüvege mögül a fejétől nem messze élénken gesztikuláló előadóra.

Az előadó hangja dübörgött:

– Tehát a mennyiség minőségbe való átcsapása történhet robbanásszerűen, de e-vo-lú-ci-ó formájában is! A robbanásszerű fejlődés nem mindenütt kötelező. Vitathatatlan, hogy szocialista társadalmunk robbanások nélkül fejlődik és fog fejlődni ezután is! De a szociálrenegátok, a szociálárulók, a minden rendű és rangú jobboldali szocialisták szemérmetlenül becsapják a népet, mondván, hogy a kapitalizmusból is el lehet jutni a szocializmusba robbanás nélkül. Hogyhogy robbanás nélkül?! Tehát forradalom nélkül? Az államgépezet összezúzása nélkül? Parlamentáris úton? Meséljék ezt a gyerekeknek, de ne felnőtt marxistáknak! Lenin arra tanított bennünket, és arra tanít lángeszű teoretikusunk, Sztálin elvtárs, hogy a burzsoázia soha nem mond le a hatalomról fegyveres harc nélkül!

Az előadó fürtjei lobogtak, valahányszor felkapta a fejét. Belefújta az orrát nagy, kék szegélyes zsebkendőjébe, és az órájára pillantott, de nem az időhiánnyal küszködő szónok könyörgő tekintetével, hanem oldalvást, értetlenül, ezután pedig füléhez emelte az órát.

– A dialektika negyedik jellemvonása – kiáltotta úgy, hogy egyesek megint összerezzentek – az… az ellentmondások! Az ellentétek! Az idejét múlta régi és az új! A negatív és a pozitív! Ez mindenütt így van, elvtársak, ez nem titok! Mondhatok tudományos példákat is, például az elektromosságot! Ha az üveget selyemmel dörzsöljük, ez pozitív, ha a

gyantát prémmel, ez negatív töltést ad! De csak az egységük, a szintézisük ad energiát az iparunknak. A példákért nem kell messzire menni, elvtársak, mindenütt ott vannak: a meleg a pozitív, a hideg a negatív, és a társadalmi életben a pozitívnak és a negatívnak ugyanezzel az engesztelhetetlen komplexumával találkozunk. Mint látják, a dialektikus materializmus magába szívta a tudomány legjobb eredményeit. A fejlődésnek a marxizmus megalapítói által feltárt ellentmondásai nemcsak a halott természetben vannak jelen, hanem valamennyi társadalmi forma legfőbb mozgatóerői, kezdve az ősközösségi társadalomtól, egészen a szemünk láttára rothadó imperializmusig! Csak a mi osztály nélküli társadalmunkban lép a belső ellentmondások helyére mint mozgató erő a személyekre való tekintet nélküli kritika és önkritika…

Az előadóból ásítás tört fel, és nem tudta idejében becsukni a száját.

Hirtelen elkomorult, arcán függőleges ráncok jelentek meg, alsó állkapcsa görcsösen megrándult, ahogy megpróbálta elfojtani. Egész más, nagy fáradtságról tanúskodó hangnemben igyekezett folytatni:

– A Buharin típusú ellenzékiek és kapitulánsok pimasz módon azzal rágalmaztak meg bennünket, hogy nálunk is vannak osztályellentétek, de…

A fáradtság ledöntötte a lábáról. Pislogva zöttyent le a székre, és egészen bágyadtan, halkan fejezte be a mondatot:

– …de Központi Bizottságunk megsemmisítő csapást mért rájuk. Az előadás egész középső részét így mondta el. Úgy festett, mintha valami titkos kór tört volna rá váratlanul, s fosztotta volna meg erejétől, vagy elveszítette volna minden reményét, hogy valaha is véget ér az előadásra szánt átkozott másfél óra.

Gyászos hangon beszélt, néha a suttogásig csökkentve a hangerőt, mintha minden összeesküdött volna ellene és a hallgatóság ellen. Mint aki sűrű dzsungelben próbál utat törni, de nem tudja, merre.

– Csak az anyag abszolút, a tudomány minden törvénye viszonylagos… Csak az anyag abszolút, de az anyag minden fajtája viszonylagos. Semmi sem abszolút az anyagon kívül, a mozgás pedig az anyag örök attribútuma… A mozgás abszolút, a nyugalom viszonylagos… Abszolút igazságok nincsenek, minden igazság relatív A szépség fogalma is relatív… A jó és a rossz fogalma is relatív…

Akár figyelte Sztyepanov az előadást, akár nem – egész peckes külseje és szemüveg-villogtatása a politikai rendezvény fontosságának tudatát és azt a

diadalmas bizonyosságot fejezte ki, hogy a marfinói falak között lám, milyen fontos kulturális esemény zajlik le.

Jakonov és Rojtman kénytelen volt figyelmesen hallgatni az előadást, hiszen egészen közel ültek. Még egy eponge-ruhás fiatal lány akadt a negyedik sorban, aki arcán enyhe pírral, előrehajolva figyelt. Az a hiú vágy ébredt benne, hogy kérdezzen valamit az előadótól, de nem tudta kisütni, hogy mit.

Még Klikacsov szegezte figyelmesen a szemét az előadóra, hosszú, keskeny fejével az egyenruhás hallgatóság fölé magasodva. De nem az előadásra fülelt: ő is propagandista volt, még jobb előadást is tudott volna tartani, és jól tudta, milyen sillabusz alapján készült fel az előadó a mai témára. Klikacsov merő unalomból figyelte az előadót: először azt próbálta kitalálni, mennyit kaphat havonta, azután a korát, majd az életmódját. Negyven év körüli lehet, bár hamuszínű, barázdákkal szántott arca és húsos, vöröses orra ötvennél is többet sejtet, vagy arról árulkodik, hogy sokat markol az életből, és ez visszaüt rá.

A többiek nem is leplezték, hogy nem figyelnek. Tonya és a magas hadnagy már a negyedik noteszlapot írta tele, egy másik hadnagy és Tamara mulatságos játékot játszott: a férfi előbb a lány egyik ujját fogta meg, azután egy másikat is, amíg mind az öt fogságba került, akkor a lánya másik kezével rácsapott, és kirántotta a csuklóját. Aztán megint elölről kezdték. Egészen belefeledkeztek ebbe a játékba, csak a Sztyepanov által látható arcukon igyekezték megőrizni a szigort a pajkos iskolás gyerekek ravaszságával. A 4-es csoport vezetője lerajzolta az 1-es csoport vezetőjének (ugyancsak a térdén, Sztyepanov szeme elől elrejtve), mivel akarja kiegészíteni a már működő modelljét.

Őhozzájuk azonban legalább még foszlányokban eljutottak az előadó szavai, de az élénkkék ruhás Klara Makarigina nyíltan rákönyökölt az előtte lévő szék támlájára, és keresztbe font karja mögé rejtette az arcát. Süket és vak volt minden iránt, ami ebben a helyiségben történt, abban a feketével váltakozó rózsaszínű ködben bolyongott, amit összeszorított szemhéj a mögött lát az ember. Az öröm, zavar és vágy keveréke még mindig nem múlt el belőle Ruszka tegnapi csókja óta. Minden baljósan összekuszálódott. Mit keres az ő életében Ernszt? De vajon kitörölheti-e belőle? És megteheti, hogy *ne várjon* Ruszkára? De hogyan lehet *várni* rá? Hogyan maradhat egy csoportban vele, minduntalan találkozva a pillantásával és újra meg újra szóba elegyedve? Helyeztesse át magát más

csoportba? De nem éppen Ruszkát szándékszik máshová helyezni a mérnök-ezredes? Két órával ezelőtt hívatta, és mindeddig nem jött vissza. Klarának könnyebb volt így, hogy nem tért vissza az előadás kezdetéig, és szívesen jött ide, hogy elodázza a találkozásukat. De este már nem kerülheti el a magyarázkodást. A fiú elmenőben hátrafordult az ajtóban, és elviselhetetlenül szemrehányóan nézett rá. Csakugyan aljasságnak látszhatott, hogy tegnap megígérte neki, ma pedig…

(Nem tudta, hogy soha az életben nem fognak többé találkozni: Ruszkát letartóztatták, és a börtön törzsében lévő „bokszba” tuszkolták. A Vákuumlaboratóriumban pedig éppen ezekben a percekben töri fel s kutatja át Ruszka asztalát Sikin őrnagy a laboratórium vezetőjének jelenlétében.)

Az előadónak közben visszatért az ereje. Felélénkült, felállt, és jókora öklével hadonászva, csúfondárosan Ízzé-porrá zúzta a formális logikát, Arisztotelész és a középkori skolasztika nyomorúságos szüleményét, amely megsemmisülten rogyott össze a marxista dialektika csapásai alatt.

Éppen Marfinóba érkeztek meg elsőnek a legújabb amerikai folyóiratok, és Rubin nemrég kivonatolta az Akusztikai Laboratórium számára, úgyhogy Rojtmanon kívül még néhány tiszt tudomást szerezhetett már az új tudományról: a kibernetikáról. Ez pedig éppen az annyit csépelt formális logikán alapul: „igen-igen, nem-nem, harmadik nincs”. George Boole *Kétjegyű logikai algebrá*ja ugyanabban az évben jelent meg, mint a *Kommunista kiáltvány*, csak senki se vette észre.

– A dialektikus materializmus második nagy fejezete a filozófiai materializmus – harsogta az előadó. – A materializmus a reakciós filozófiai idealizmus ellen vívott harcban fejlődött ki, melynek megalapozója Platón volt, majd legtipikusabb képviselői Berkeley püspök, Mach, Avenarius, Juskevics és Valentyinov.

Jakonov akkorát sóhajtott, hogy mindenki feléje fordult; erre egy grimaszt vágott, és az oldalához kapott. Itt legfeljebb Rojtmannal oszthatta volna meg a gondolatait, de éppen ővele nem tehette. Ezért alázatosan figyelmes arcot öltött. Hogy erre kelljen pazarolnia az utolsó kikönyörgött hónapját!…

– Nincs szükség annak bizonyítására, hogy az anyag minden létező szubsztanciája! Vitathatatlan, hogy az anyag elpusztíthatatlan! – dörögte az előadó. – Ezt is tudományosan be lehet bizonyítani. Például elültetünk a földbe egy magot… talán eltűnik? nem! növénnyé, majd tucatnyi ugyanilyen maggá változik át. A víz elpárolog a nap hatására. Talán eltűnik

a víz? persze hogy nem! hanem gőzzé, felhővé változik. Bizony! Csak a fizikus Ostwald, a burzsoázia aljas kiszolgálója, a papi maszlag diplomás lakája képes akkora pimaszságra, hogy kijelentse: „az anyag eltűnt!” De hiszen ez nevetséges! A zseniális Lenin halhatatlan művében, a *Materializmus és empíriokriticizmus*ban, az élenjáró világnézet alapján megcáfolta Ostwaldot, és úgy sarokba szorította, hogy azóta se tudott kikerülni onnan!

Jakonov azt gondolta: vagy száz ilyen előadót kellene ezekre a kényelmetlen székekre szegezni, és előadást tartani nekik Einstein formulájáról, és vacsora nélkül hagyni őket mindaddig, amíg tompa agyukkal legalább azt fel nem fogják, hová tűnik másodpercenként a Nap négymillió tonna anyaga.

De őt magát hagyták vacsora nélkül. Teljesen kimerült. Csak az a remény tartotta benne az erőt, hogy nemsokára elszabadulhat.

Mindenkiben ez a remény tartotta az erőt, mert ki reggel nyolckor, ki már hétkor jött el hazulról, villamoson, autóbuszon, plusz a helyiérdekűn rázatva magát, és nemigen bíztak benne, hogy fél tíz előtt hazaérhetnek.

De a legtürelmetlenebbül Szimocska várta az előadás végét, pedig ő itt kellett hogy maradjon éjszakára is. A félelem és a várakozás forró hullámai emelkedtek és süllyedtek benne, és úgy szédült, mintha pezsgőt ivott volna. Hiszen ma van az a bizonyos hétfő, amelyet Glebnek megígért. Nem hagyhatja, hogy életének ez a magasztos, ünnepélyes pillanata készületlenül érje, s csak úgy elrohanjon mellette. Tegnapelőtt még nem érezte rá késznek magát. De az egész tegnapot és a mai nap felét ünnepi várakozásban töltötte el. A varrónőnél ült, és siettette, hogy fejezze be a ruháját, amely nagyon jól állt neki. Gondosan megmosakodott a szűk moszkvai szobába beállított bádoglavórban. Lefekvés előtt felcsavarta a haját, majd reggel hosszan bontogatta, nézegette magát a tükörben, azt próbálgatva, hogyan tartsa a fejét, hogy a legjobban tetsszék.

Délután háromkor kellett volna találkoznia Nyerzsinnel, mindjárt az ebédszünet után, de Gleb, aki fütyült a rabokra érvényes szabályokra (meg fogja szidni ma emiatt! vigyáznia kell magára!), elkésett az ebédről. Eközben Szimocskát hosszú időre átküldték egy másik csoporthoz különféle műszerek és alkatrészek vételezése és igénylése céljából, és már majdnem hat óra volt, mire visszatért az Akusztikaiba, de megint nem találta ott Glebet, bár az asztala tele volt hányva folyóiratokkal és dossziékkal, és égett a lámpája. Úgy jött el az előadásra, hogy nem látta, és

nem is sejtette a szörnyű hírt: hogy tegnap, egy év után, váratlanul találkozhatott a feleségével.

Most izzó arccal ült új ruhájában az előadáson, és rémülten figyelte a nagy villanyóra mutatóit. Nyolc után egyedül maradnak Glebbel… Kis termetű lévén, könnyen elfért a szűk sorok között, és nem látszott az előtte ülők feje mögött, úgyhogy messziről úgy tetszett, mintha üres lenne a széke.

Az előadó beszédsebessége észrevehetően felgyorsult, úgy, ahogy a keringő vagy a polka utolsó taktusaihoz közelítve egyre gyorsít a zenekar. Mindenki észrevette ezt, és egyszerre felélénkültek. Fejük felett ilyen szárnyaló gondolatok követték egymást, a sietségben némi nyállal elkeveredve:

– Az elmélet anyagi erővé válik… A materializmus három jellemző vonása… A termelés két sajátossága… A termelési viszonyok öt típusa… A szocializmusba való átmenet lehetetlen a proletariátus diktatúrája nélkül… Ugrás a szabadság birodalmába… A burzsoá szociológusok nagyon is tisztában vannak ezzel… A marxizmus-leninizmus ereje és életképessége… Sztálin elvtárs a dialektikus materializmust új, még magasabb fokra emelte!… Amit Lenin nem tudott elvégezni az elméletben, azt elvégezte Sztálin elvtárs!… A nagy honvédő háborúban aratott győzelem… A lelkesítő eredmények a beláthatatlan perspektívák… A mi zseniálisan bölcs… a mi nagy a mi szeretett…

Már a felcsattanó taps közben pillantott zsebórájára: háromnegyed nyolcat mutatott. Még meg is takarított egy kicsit a megszabott időből.

– Netán vannak kérdések? – kérdezte valahogy félig-meddig fenyegető hangon.

– Igen, ha szabadna… – szólalt meg fülig pirosan a negyedik sorban ülő, eponge-ruhás lány. Felállt, és az izgalomtól elfúló hangon, amiért mindenki őt nézi, azt kérdezte:

– Ön azt mondja, a burzsoá szociológusok mindezt nagyon jól tudják. Csakugyan olyan világos, olyan meggyőző ez az egész… Akkor miért írják az ellenkezőjét a könyveikben? Szándékosan becsapják az embereket?

– Mert nem előnyös mást mondaniuk! Ezért fizetnek nekik nagy pénzeket! Megvásárolják őket a gyarmatokból kifacsart extraprofittal! A tanításuk neve pragmatizmus, ami lefordítva azt jelenti, hogy ami előnyös, az törvényszerű. Valamennyien csalók, politikai szajhák!

– Mindannyian? – szörnyülködött vékony hangon a lány.

– Az utolsó szálig! – jelentette ki befejezésül magabiztosan az előadó, és erélyesen megrázta hamuszürke bozont ját.

89. Pitypalatty

Szimocska új barna ruhája úgy volt megvarrva, hogy figyelembe vették alakjának minden előnyét és hátrányát: a felső része, mint egy kabátka, szorosan simult darázsderekára, de a mellén puha ráncokat vetett. A szoknyája, hogy teltebbnek mutassa, két, járás közben libegő fodorban végződött, az egyik az anyag matt, a másik a fényes feléből. Szimocska súlytalanul vékony karja elbújt a ruha vállától bő, hosszú ujja alatt. A gallért naivan kedves ötlettel külön szabták ugyanabból az anyagból, de hosszú vége nagy masnira volt kötve a mellén, és úgy nézett ki, mint egy ezüstösbarna lepke két szárnya.

Ezt és a többi apró részletet alaposan szemügyre vették és meghányták-vetették Szimocska barátnői a lépcsőn és a ruhatárban, ahova lekísérte őket az előadás végeztével. Nagy volt a tolongás, a férfiak sietve belebújtak köpenyükbe, illetve kabátjukba, s menet közben gyújtottak rá; a lányok a fal mellett egyensúlyozva húzták fel hócipőjüket.

Ebben a gyanakvó világban furcsának tűnhetett, hogy Szimocska a szilveszterre varratott ruháját avatja fel az esti ügyeletben. De Szimocska elmagyarázta a lányoknak, hogy az ügyelet után a nagybátyjához megy születésnapot ünnepelni, ahol fiatalemberek is lesznek.

A lányoknak nagyon tetszett a ruha, azt mondták, hogy „nagyon csinos" benne, és azt kérdezgették, hol vette ezt a kreppszatén anyagot.

Az elszántság egyszerre kiszállt Szimocskából, és húzta-halasztotta, hogy visszamenjen a laboratóriumba.

Csak nyolc óra előtt két perccel lépett be az Akusztikai Laboratóriumba, kalapáló szívvel, bár a dicséretektől felajzva. A rabok már berakták a páncélszekrénybe a titkos anyagokat. A Vokodernek a Hetesbe történt átvitele óta középütt üres szobában legelőször Nyerzsin asztalát kereste a pillantása.

Ő már nem volt ott. (Nem győzte kivárni?…) A lámpája is eloltva, az asztal redőnyös fiókjai csukva, az anyagok leadva. De volt valami szokatlan: az asztal közepe nem volt üres, egy nyitott, nagyalakú amerikai folyóirat és egy ugyancsak nyitott szótár feküdt rajta. Ez titkos jeladás is lehetett: „mindjárt jövök!"

Rojtman helyettese átadta Szimocskának a páncélszekrény és a szoba kulcsait s a pecsétet (a laboratóriumot minden éjszaka lepecsételték). Szimocska attól félt, hogy Rojtman megint Rubinhoz ment, és akkor minden pillanatban várhatja, hogy bejöjjön az Akusztikaiba, de nem, Rojtman máris megjelent, de már köpenyben és sapkában, felhúzva kezére a bőrkesztyűt, és siettette helyettesét, hogy öltözzék fel ő is. Nem volt valami jókedvében.

– Akkor hát, Szerafima Vitaljevna, vegye át a parancsnokságot. Minden jót! – kívánta búcsúzóul.

Az intézet folyosóin és szobáin hosszan megszólalt a villanycsengő. A rabok békés egyetértésben siettek vacsorázni. Szimocska mosolytalanul nézett az utolsó elmenő után, és járkálni kezdett a laboratóriumban. Amikor nem mosolygott, nagyon szigorúnak látszott az arca, különösen a kicsit hosszú, éles metszésű orra miatt, amely sokat rontott a külsején.

Egyedül maradt. Most már jöhetne!

Fel-alá járkált a laboratóriumban, és a kezét tördelte.

Micsoda balszerencse! – az ablakokról épp ma vették le s adták mosásba a selyemfüggönyöket. A három ablak védtelenül csupaszon maradt, és ha valaki meglapul a sötét udvaron, beláthat. Igaz, a szoba mélyéig nem láthat el: az Akusztikai Laboratórium a magasföldszinten van. De nincs messze a kerítés, és éppen szemben az ő és Gleb ablakával ott az őrtorony. Onnan minden látszik.

Vagy *akkor* oltsák el az összes villanyt? Az ajtó zárva lesz, mindenki azt fogja hinni, hogy az ügyeletes kiment.

És ha be akarnak jönni, feszegetik az ajtót, kulcsokat próbálnak bele?

Szimocska bement az akusztikai fülkébe. Öntudatlanul tette, nem kapcsolta össze az őrrel, akinek pillantása oda nem hatol be. E szűk kamra küszöbén nekitámaszkodott a vastag, üreges ajtónak, és behunyta a szemét. Őnélküle még bemenni se kívánt ide. Azt szerette volna, ha ő húzza, viszi be.

Hallotta a barátnőitől, hogyan történik az egész, de csak homályosan képzelte el, s még jobban fokozódott az izgalma, még jobban izzott az arca.

Az, amit fiatalon mindennél jobban kellett őrizni, mostanra teherré változott.

Igen! Nagyon akart egy gyereket, akit egyedül nevelne addig, amíg Gleb kiszabadul. Hiszen már csak öt év!

Hátulról odament a férfi forgatható sárga székéhez, és mint egy eleven embert, magához ölelte a támláját.

Az ablakra sandított. A közeli sötétségben sejteni lehetett a tornyot s rajta mindannak sötét megtestesítőjeként, ami a szerelmük ellensége: a puskás őrt.

A folyosón felhangzottak Gleb lépései: a szokásosnál halkabban járt. Szimocska odareppent a maga asztalához, leült, maga elé húzta a háromfokozatú erősítőt, amely oldalt állt fedetlen lámpákkal, és nézegetni kezdte, a kis csavarhúzóval a kezében. Szívének dobbanásai hangosan visszhangoztak a fejében.

Nyerzsin halkan becsukta az ajtót, hogy a zaj ne nagyon terjedjen tova a néma folyosón. A Vokoder megüresedett állványa polcain keresztül már messziről észrevette Szimocskát, aki úgy bújt meg az asztala mögött, mint egy pitypalatty egy fűtorzs védelmében.

Ezt a nevet adta neki magában.

Szimocska rányitotta csillogó szemét – és megdermedt: a férfi arcát zavartnak, sőt borúsnak látta.

Mielőtt bejött volna, biztos volt benne, hogy az első tette ez lesz: odajön hozzá, hogy megcsókolja, de ő megállítja, hiszen az ablakok csupaszak, az őr meglátná.

De Gleb nem sietett hozzá. Megállt a saját asztala előtt, és elsőnek szólalt meg:

– Fedetlen az ablak, nem megyek oda, Szimocska. Jó estét! – Leeresztett kezével az asztalra támaszkodott, és állásból, fentről nézett le rá. – Ha nem zavarnak meg bennünket, akkor most… meg kell tárgyalni.

Megtárgyalni? Meg-tár-gyal-ni…

Gleb kinyitotta az asztalát. A redőnyök, egyik a másik után, hangos koppanással lecsúsztak. Nem nézett Szimocskára, különféle könyveket, folyóiratokat, dossziékat vett elő, s kinyitogatta őket; Szimocska jól ismerte ezt az álcázást.

Kezében a csavarhúzóval, mozdulatlanul figyelte a férfi kifejezéstelen arcát. Az volt a gondolata, hogy Gleb szombati raportja Jakonovnál rosszul végződött számára: megszorongatták, vagy hamarosan el fogják küldeni. De miért nem jön ide előbb? miért nem csókolja meg?

– Történt valami? Mi történt? – kérdezte megcsukló hangon, és egy nagyot nyelt.

A férfi leült. Könyökét a nyitott folyóiratokra támasztva, széttárt ujjaival jobbról-balról átfogta a fejét, és szemét a lányra szegezte. De pillantásából hiányzott a nyíltság.

Néma csönd telepedett rájuk. Egyetlen nesz se szűrődött be. Két asztal választotta el őket egymástól – két asztal a négy mennyezetlámpa és a két íróasztallámpa fényében és a toronyban vigyázó őr pillantásának tüzében.

Ez a pillantás olyan volt, mint egy szögesdrót kerítés, amely lassan közéjük ereszkedik.

– Szimocska! – szólalt meg Gleb. – Gazembernek tartanám magam, ha ma… ha ma nem gyónnék meg neked valamit…

–?

– Valahogy… meggondolatlanul, felelőtlenül viselkedtem veled…

–??

– És tegnap… találkoztam a feleségemmel… Beszélőnk volt.

Szimocska magába roskadt, még kisebb lett. Sálgallérjának két szalagja erőtlenül hullott a műszer alumíniumfalára. S a csavarhúzó az asztalra koppant.

– Miért… miért nem mondta meg… szombaton? – préselte ki rekedten magából.

– Csak nem képzeled, Szimocska – rémült meg Gleb –, hogy eltitkoltam volna előled?

(De miért is ne?)

– Tegnap reggel tudtam meg. Váratlanul ért… Egy teljes éve nem láttuk egymást, hiszen tudod… És most találkoztunk… és…

Elfúlt a hangja. Belátta, milyen érzés a lánynak őt hallgatni, de beszélnie sem volt könnyebb… Annyi árnyalat létezik, amelyek a lány számára érdektelenek, és nem is tudná vele megértetni. De ő maga sem érti. Mennyit ábrándozott erről az estéről, erről az óráról! Szombaton izzó testtel forgolódott az ágyon! És íme, eljött az óra, és nincs semmi akadály – számítanak is a függönyök, a szoba az övék, itt vannak mind a ketten, minden adva van, minden, kivéve…

A lélek hiányzik. Az ott maradt a beszélőn. A lélek felröppent, mint egy papírsárkány, s a zsinórja ott van a felesége kezében.

De hiszen úgy tetszik, itt nincs is szükség lélekre.

Furcsa: szükség van rá.

Mindezt nem kellett elmondani Szimocskának, de hát valamit mégiscsak kell mondania. És a beszéd kényszerét érezve, Gleb valami tisztességes

kitérő magyarázatot próbált adni:

– Tudod… mióta vár rám? Öt év börtön, előtte meg a háború. Mások nem várnak. Aztán a lágerben is tartotta bennem a lelket… élelmet küldött… Te is várni akartál rám, de ez nem… nem… Nem bírnám ki, hogy neki…

Neki! És őneki? Gleb abbahagyhatta volna!… A rekedt, halk lövés azonnal célba talált. A pitypalatty már halott. Teljesen elernyedt, és fejét a háromfokozatú erősítő lámpáinak és kondenzátorainak sűrű soraiba fúrta.

Hüppögése olyan halk volt, mint a lélegzés.

– Szimocska, ne sírj! Ne sírj, nem szabad! – tért magához Gleb. De köztük ott volt a két asztal, s ő nem jött közelebb.

A lány pedig majdnem hangtalanul sírt, középen elválasztott haját mutatva neki.

Éppen a védtelensége fokozta Gleb bűnbánatát.

– Pitypalatty! – motyogta s előrehajolt. – Ne sírj, na… kérlek! Hibás vagyok…

Fáj, ha sír. És ha a másik? Az elviselhetetlen.

– Én magam se értem, mi ez az érzés bennem…

Úgy tetszett, semmibe se kerül odamenni hozzá, magához vonni, megcsókolni, de még ez is lehetetlen, annyira tiszta az ajka és a keze a tegnapi találkozás óta.

Az menti meg, hogy levették a függönyöket az ablakokról.

És nem pattant fel, és nem kerülte meg asztalokat, hanem onnan, a helyéről hajtogatta szánalmasan, hogy ne sírjon.

De ő sírt.

– Pitypalatty, hagyd abba!… Talán még valahogy… Hadd teljék el egy kis idő…

A lány felemelte a fejét, és furcsán végigmérte a könnyek szünetében.

Gleb nem fogta fel a kifejezését. Lesütötte szemét a szótárra. A lány nyaka elfáradt, és feje visszaereszkedett az erősítőre.

De hiszen furcsa is lenne; mi köze hozzá a találkozásuknak? Mit számít akármilyen nő, aki szabadon járkál, ha ez itt egy börtön? Ma nem lehet, de majd eltelik néhány nap, megnyugszik a lelke, és valószínűleg mindez lehetségessé válik.

Hogy is lehetne másképp? Ha valakinek elmesélné, az egyszerűen kinevetné. Fel kell ébrednie, s éreznie magán a lágerbőrt! Ki kényszerítheti majd arra, hogy elvegye feleségül? A lány vár, menj oda hozzá!

Sőt mi több, de erről csak magában: te választottad ezt? te választottad *ezt a helyet?* Akárki ül az asztalnál, menj oda!

Ma mégis lehetetlen…

Gleb elfordult, az ablakdeszka fölé hajolt. Orrát és állát az üveghez nyomta, és az őr felé nézett. A közeli lámpa elvakította, nem látott be a toronyba, de a távolban itt is, ott is bizonytalan csillagokká mosódtak a fények, mögöttük és feljebb pedig az égbolt egyharmadát megvilágította a közeli főváros fehéres foszforeszkálása.

Az ablak alatt látni lehetett, hogy az udvaron összetöpped, olvad a hó.

Szimocska megint felemelte az arcát.

Gleb készségesen odafordult hozzá.

A lány szemétől fényes, nedves csíkok húzódtak az álla felé, melyeket nem törült le. Csillogó szemével, ebben a megvilágításban, a női arcok változékonyságával, éppen most majdnem bájos volt.

Talán mégis…?

Szimocska makacsul nézte Glebet. De nem szólt semmit.

Kínos. Valamit mondani kell. Gleb azt mondta:

– Tulajdonképpen most is rám áldozza az életét. Ki bírná ezt megtenni? Biztos vagy benne, hogy te meg tudnád tenni?

A könnyek továbbra is ott fénylettek érzéketlen arcán.

– Nem vált el magától? – kérdezte halkan, tagoltan.

Lám, hogy ráérzett a legfontosabbra! A lényegre! De nem volt kedve bevallani neki a tegnapi újságot. Hiszen ez sokkal bonyolultabb.

– Nem.

Túlságosan szabatos a kérdés. Ha nem lenne az, ha nem hangoznék ilyen követelően, ha el lehetne mismásolni, ha semmit nem kellene a nevén nevezni, csak nézni, nézni, nézni, akkor talán felállna, odamenne a villanykapcsolóhoz… De a szabatos kérdések logikus választ kívánnak.

– Szép?

– Igen. Nekem igen – védekezett Gleb.

Szimocska hangosan sóhajtott. Maga bólintott a kérdésre: két tükröződő pont a rádiólámpa tükrös felületén.

– Akkor nem fogja megvárni magát.

Szimocska a törvényes feleség semmilyen előjogával sem volt hajlandó felruházni ezt a láthatatlan asszonyt. Valamikor egy rövid ideig együtt élt Glebbel, de ez nyolc évvel ezelőtt volt! Azóta Gleb megjárta a frontot, börtönben ült, ő pedig – ha csakugyan szép és fiatal, és gyereke sincs – csak

nem élt apácaéletet? És se ezen a beszélőn, se egy év múlva, se kettő múlva nem lehet az övé, Szimocska viszont lehet. Szimocska már ma az asszonya lehet! Miért verekedte ki ez a nő, akiről egyszerre kiderült, hogy nem kísértet, nem csak egy név, ezt a börtönbeli találkozást? Milyen mohó vágytól sarkallva nyújtotta ki kezét e felé a férfi felé, aki sohasem lesz az övé?!

– Nem fogja megvárni magát! – hajtogatta gépiesen Szimocska. De minél makacsabbul és minél pontosabban célba talált, annál sértőbben hangzott.

– Már nyolc évet várt! – ellenkezett Gleb. De elemzésre hajlamos agya nyomban helyesbített: – Persze, a vége felé nehezebb lesz. – Nem fogja megvárni! – ismételte suttogva Szimocska.

És a keze hátával letörölte száradó könnyeit.

Nyerzsin megvonta a vállát. Tulajdonképpen így igaz. Ennyi idő alatt eltérővé válik a természetük, az élettapasztalatuk. Ő maga mondogatta mindig a feleségének: váljunk el. De miért hajtogatja ilyen szívósan, ennyire magabiztosan Szimocska?

– Lehet, hogy nem vár meg. De ne ő tegyen nekem szemrehányást. – Ezen el lehetett morfondírozni egy kicsit. – Szimocska, én nem tartom magam jó embernek. Sőt nagyon rossz vagyok, ha arra gondolok, mit műveltem Németországban, mit műveltünk valamennyien. És most veled… De hidd el, ez az egész a *kinti* felületes, gondtalan életben ragadt rám. Ahol a rossz megengedettnek számít. De minél *mélyebbre* süllyedtem, annál… furcsa. Nem fog megvárni? Akkor nem vár meg. Csak engem ne furdaljon.

Egyik kedvenc gondolatánál kötött ki. Még sokáig tudott volna erről elfilozofálni, különösen mivel nem tehet mást.

De Szimocska alig hallotta ezt a prédikációt. Gleb, úgy rémlik, csakis magáról beszél. De mi legyen ővele? Elborzadva képzelte maga elé, amint hazamegy, morog valamit örökké kíváncsiskodó anyjának, s gyorsan ágyba bújik. Abba az ágyba, amelybe hónapok óta a férfihoz szálló gondolatokkal feküdt le. Milyen megalázó szégyen! Mennyire készült erre az estére! Hogy kente-fente, illatosította magát!

De mit tehet, ha a feszélyező börtönbeli beszélő egyetlen órája többet nyom a latban, mint a hónapok óta tartó együttlét itt?

A beszélgetésnek, persze, vége. Minden elhangzott, minden bevezetés, szépítés nélkül. Be kell bújni a fülkébe és ott kisírni, rendbe szedni magát.

De nem volt ereje se ahhoz, hogy elkergesse a férfit, se ahhoz, hogy ó menjen el. Hiszen utoljára feszül köztük az a pókhálóvékony szálacska!

Gleb is elhallgatott, látva, hogy nem figyel rá, hogy semmi szüksége az ó magasröptű eszmefuttatására.

Rágyújtott – csak ez jutott eszébe. És megint kinézett az ablakon, a szétszórt, sárgás fényekre.

Szótlanul ültek.

Gleb már nem sajnálta annyira a lányt. Mit jelent neki? Az egész életét? Csak egy futó kalandot. El fog múlni.

Majd talál…

A felesége – az más.

Ültek és hallgattak; a csend kezdett nyomasztóvá válni. Gleb sok éven át élt férfiak között, ahol a magyarázatra elég volt néhány szó. Ha mindent elmondtak, kimerítettek, minek üljenek s hallgassanak tovább? Értelmetlen női időhúzás.

Nem mozdította el a fejét, nehogy Szimocska megsejtse, csak lesütött szemhéja alól sandított az elektromos faliórára. Még húsz perc volt hátra az ellenőrzésig. Az esti séta húsz perce! De sértő volna felállni és elmenni. Végig kell ülni.

Ki lesz ügyeletben ma este? Talán Susztyerman. Reggel meg az alhadnagy.

Szimocska görnyedten ült az erősítő mellett, s valami okból kihúzogatta talpukból a lámpákat[48], majd visszadugdosta őket.

Azelőtt se értett semmit ebből az erősítőből. Most pedig végképp nem értette.

Nyerzsin tevékeny agya valamilyen elfoglaltságot, előrelépést követelt. A tintatartó alá helyezett keskeny papírszeletkéről, ahova reggel fel szokta írni a napi rádióműsort, ezt olvasta le:

20.30: or. d. és rom. (Obh.)

Ez azt jelentette, hogy „orosz dalok és románcok Obuhova előadásában”.

Ritka öröm! És épp a szünet csendes órájában. A műsor már elkezdődött. De illik-e most bekapcsolni?

Az ablakdeszkán – csak a kezét kell kinyújtania – ott áll a kis rádiókészülék, a három moszkvai adóra beállítva: Valentulja ajándéka. Nyerzsin a mozdulatlan Szimocskára sandított, és lopva bekapcsolta a rádiót a legkisebb hangerőre.

Alighogy felizzottak a lámpák, felhangzott a vonószenekari kíséret, majd nyomában Obuhova mély, fojtottan szenvedélyes, senki mással össze nem téveszthető hangja, és betöltötte az egész csendes szobát.

Szimocska összerezzent. A rádióra pillantott. Azután Glebre.

Obuhova olyasmit énekelt, ami nagyon közel állt hozzájuk, sőt fájón közel:

Ó, ilyen izzón nem téged szeretlek…

Hogy épp ezt kelljen énekelnie! Gleb hátratapogatott, hogy észrevétlenül elzárja.

Szimocska az erősítőre borult, karját arca elé kulcsolta, és megint kitört belőle a sírás.

Még annyi fáradságot se vett magának Gleb, hogya saját szavaival töltse ki ezeket a rövid közös perceket!

– Bocsáss meg! – kiáltott fel Gleb. – Bocsáss meg! Bocsáss meg!! Nem sikerült kitapogatnia a gombot. Valami meleg taszításnak engedve felállt, megkerülte a két asztalt, és immár nem törődve az őrrel, két keze közé fogta a lány fejét, és megcsókolta a haja és a homloka találkozásánál.

Szimocska remegés, hüppögés nélkül, bőséges könnyekkel, felszabadultan zokogott.

90. A hátsó lépcsőn

Nyerzsin a Ruszka letartóztatásának híre miatti döbbenetében (két órával ezelőtt terjedt el a *küblihír*, azután, hogy Sikin feltörte az íróasztalát, majd megerősítést nyert azáltal, hogy Ruszka hiányzott az esti létszámellenőrzésnél, de az ügyeletes mintha észre se vette volna) majdnem elfeledkezett arról, hogy Geraszimoviccsal találkozója van.

A börtönrend könyörtelenül odavitte egy negyedóra múlva ugyanazokhoz az asztalokhoz, ugyanazokhoz a kinyitott folyóiratokhoz és a felborult erősítőhöz, amelyen még látszottak Szimocska könnyeinek nyomai. És most arra vannak ítélve, hogy két óra hosszat üljenek egymással szemben (és holnap és holnapután is, mindennap és naphosszat), és szemüket a papírokba fúrják, nehogy összetalálkozzanak.

De a nagy elektromos óra percmutatója már a negyed tízhez közeledett – és ettől Nyerzsinnek mégis eszébe jutott. Nem sok kedve volt most, hogy az ésszerű társadalomról beszélgessen – bár lehet, hogy éppen jól fog jönni. Becsukta az asztal baloldali redőnyét, ahol a legfontosabb feljegyzéseit tartotta, és anélkül hogy bármit is behajtott volna, vagy eloltotta volna az íróasztallámpát, foga közt cigarettával kiment a folyosóra. Lassú, imbolygó léptekkel elment a hátsó lépcsőhöz vezető üveges ajtóig, és lenyomta a kilincsét. Ahogy számított rá, nem volt bezárva.

Lustán körülkémlelt. A folyosó egész hosszában egy lelket se látott. Ekkor hirtelen átlépett a küszöbön, a fapadlóról a cementre téve a lábát, és óvatosan, nehogy zajt üssön, becsukta maga mögött az ajtót. Majd elindult felfelé a lépcsőn a sűrűsödő sötétségben, kicsiket szippantva s így világítva magának a cigaretta parazsával.

A Vasálarc ablaka nem világított. A lépcsőforduló ablakán gyenge, vibráló fénypászma vetődött be.

Nyerzsin kétszer is megbotlott valamiben, amit a lépcsőre raktak ki. A fenti fokokra érve, fojtottan beleszólt a sötétségbe:

– Van itt valaki?

– Ki az? – hallatszott a sötétből egy ugyancsak fojtott hang, amely éppúgy lehetett Geraszimovicsé, mint másé.

– Én vagyok – mondta lassan Nyerzsin, hogy a másik ráismerhessen a hangjára, és erősebben megszívta a cigarettáját, hogy megvilágítsa vele az

arcát.

Geraszimovics felvillantotta zseblámpájának éles sugarát, és ugyanarra a hasábra világított vele, amelyen Nyerzsin tegnap délben üldögélt a beszélő után, s máris eloltotta. Ő egy ugyanilyen másik hasábra ült le.

Valamennyi falon a jobbágyfestő láthatatlan képei függtek, sűrűn egymás mellett.

– Látja, milyen kezdők vagyunk még mindig, ennyi évi börtön után is a konspirációban? – mondta Geraszimovics. – Nem gondoltunk arra a pofonegyszerű dologra, hogy aki bejön, az nem kompromittálódik, de annak, aki a sötétben várja, nem szabad megszólítania. Meg kellett volna állapodnunk valamilyen jelszóban.

– Igen – fészkelődött el Nyerzsin. – Mindenhez értenünk kellene. Dolgozni a kenyérért, építeni a lelkét, és még harcolni is az Állambiztonság jól táplált apparátusa ellen, és hányan vannak? kétmillióan? Hány életet kellene belezsúfolni ebbe az egybe?! Csoda-e, ha nem sikerül? Mit gondol, Mamurin nem fekhet sötétben az ágyán? Mert akkor akár Sikin irodájában is beszélgethetnénk.

– Mielőtt ide jöttem volna, ellenőriztem: bent van a Hetesben. Ha visszajön, mi vesszük észre először. Úgyhogy rátérek a lényegre.

Ezt tárgyilagosan mondta, de a hangja fáradtságról és szétszórtságról árulkodott.

– Tulajdonképpen arra akartam kérni, hogy halasszuk el a beszélgetésünket. De az a helyzet, hogy a napokban elmegyek innen.

– Ennyire biztos benne?

– Igen.

– Egyébként én is, ha nem is ilyen hamar. Nem tettem a kedvükre…

– Ha tudhatnám, hogy ugyanabba a továbbítóba kerülünk, beszélgethetnénk ott, lenne rá idő bőven. De a börtöntörténelem arra tanít, hogy egyetlen beszélgetést sem szabad elhalasztani.

– Úgy van. Én is erre a következtetésre jutottam.

– Tehát kételkedik abban, hogy fel lehet építeni egy ésszerű társadalmat?

– Erősen kételkedem. Sőt egyáltalán nem hiszek benne.

– Pedig egyáltalán nem olyan bonyolult dolog. Csak ez az elit dolga, nem a buta nyájé. A szellemi, a műszaki elité. És nem „demokratikus” társadalmat kell felépíteni, nem „szocialistát”, ezek mind egy másik fogalomtár jelzői. Intellektuális társadalmat kell felépíteni. Akkor egészen biztos, hogy ésszerű is lesz.

– Na látja – mondta csalódottan Nyerzsin. – Bedobott három mondatot, és három este se volna elég rá, hogy tisztázzuk. Először is: miben különbözik az intellektuális a racionálistól? Mert azt már ismerjük, a francia racionalisták már csináltak egy nagy forradalmat, kíméljen meg tőle.

– Azok fecsegők voltak, nem racionalisták. Az intelligencia még nem csinálta meg a maga forradalmát.

– Nem is fogja. Tehetetlen. Maga szerint milyen az intellektuális társadalom? Független az etikától és vallástól?

– Nem feltétlenül. De elképzelhető.

– Elképzelhető! De látja, már maga sem kalkulál ja bele. Hogy milyen lehet ez a társadalom? Csupa mérnök, papok nélkül. Minden remekül funkcionál, a lehető legésszerűbb gazdálkodás folyik, mindenki a megfelelő helyen, és gyorsan szaporodnak a javak. De értse meg, hogy ez kevés! A társadalom céljai nem lehetnek anyagiak!

– Ez már egy későbbi korrekció. Egyelőre azonban a világ legtöbb országában…

– Arról, hogy *egyelőre*, nem vagyok hajlandó beszélni! *Azután* meg már késő lesz! Maga az ésszerű berendezkedésről beszél. Arra, hogy „nem szocialista”, fütyülök, a tulajdonforma tizedrangú kérdés, és nem lehet tudni, melyik jobb. De az, hogy „nem demokratikus”, megijeszt. Miért nem?

Geraszimovics a sűrű sötétségből a szükséges pontos szavakkal felelt, nem szúrt közéjük feleslegeseket: ahogy a jó könyveket írják, előre meggondolva, mi kerüljön a papírra.

– Ki vagyunk éhezve a szabadságra, és azt hisszük, hogy korlátlan szabadságra van szükség. Pedig a szabadságot korlátozni kell, különben nem lesz összhang a társadalomban. Csak nem azon a téren kell korlátozni, ahogy bennünket szorongatnak. És becsületesen megmondani, nem becsapni az embereket. Mi úgy képzeljük el a demokráciát, mint a soha le nem nyugvó napot. De mi a demokrácia? Kedvezés a durva többségnek. A többségnek kedvezni pedig azt jelenti, hogy a középszerhez igazodunk, egy alacsonyabb szinthez, a magasba szökő törékeny szárakat pedig levágjuk. Száz vagy ezer tökfilkó jelöli ki az utat szavazatával a világos elméknek.

– Hm… – értetlenkedett Nyerzsin. – Ez nekem új. Ezt én nem értem nem tudom… meg kell gondolni. Én a demokrácia híve vagyok. Mit ajánl a demokrácia helyett?

– *Igazságos egyenlőtlenséget!* A természettől adott és kifejlesztett valódi képességeken alapuló egyenlőtlenséget. Ha tetszik, autoritárius államot, ha tetszik, a szellemi elit uralmát. Az önzetlen, önfeláldozó emberek, a fény hordozóinak uralmát.

– Atyavilág! Elvileg… miért is ne? De hogyan választódik ki ez az elit? És ami a fő: hogyan győzzük meg a többieket, hogy éppen ez az elit? Hiszen az ész nincs ráírva az ember homlokára, a becsületesség nem világít!… A szocializmusról is azt ígérték nekünk, hogy csak fehér ruhás angyalok fognak vezetni, aztán micsoda pofák kerültek elő? Sok még itt a kérdés!… És mi legyen a pártokkal? Jobban mondva: hogyan lehetne pártok *nélkül*, a régi típusú és, isten ments, egy Új Típusú nélkül? Az emberiség olyan prófétára vár, aki megtanítaná, hogy lehet pártok nélkül élni! Hiszen mindenfajta pártosság a többséghez, a fegyelemhez való igazodás: ne azt mondd, amit gondolsz. Minden párt eltorzítja a személyiséget is, az igazságosságot is. Az ellenzék vezére nem azért bírálja a kormányt, mert valamiben csakugyan hibát követett el, hanem mert különben minek az ellenzék!

– Látja, maga is a demokrácia felől az én rendszerem felé közelít.

– Még nem! Csak egészen kicsit… Ami az autoritárius államot illeti, természetesen egy államban kell hogy legyen autoritás, de milyen? Etikus! Nem szuronyokra támaszkodó hatalom, hanem hogy az emberek szeressék és tiszteljék. Hogy ha egyszer azt mondja: „honfitársak, ez nincs jól!”, mindenki azonnal belássa, hogy csakugyan rossz! elvetjük! nem így csináljuk! Honnan vesz ilyet? Mert ha azt mondják, autoritárius, azután kiderül, hogy totalitárius! Én valami… Svájc-félét szeretnék; emlékszik, mint mondott Herzen? A hatalom annál erősebb, minél alacsonyabb szintű: a legerősebb a falugyűlés, a legkevesebb joggal bíró ember az államban az elnök. Persze ez csak tréfa… Egyáltalában, nem korai még ezzel foglalkoznunk? Az ésszerű berendezkedés! Okosabb volna arról beszélnünk, hogyan lehetne az ésszerűtlenből kimászni! Mert még ehhez se értünk, holott jóval közelebb van.

– Éppen ez beszélgetésünk fő tárgya – hangzott fel nyugodt hangon a sötétből. S olyegyszerűen, mintha egy kiégett rádiólámpa cseréjéről volna szó: – Azt hiszem, itt az ideje, hogy mi, az orosz műszaki értelmiség megváltoztassuk Oroszországban a kormányzati formát.

Nyerzsin összerezzent. Nem bizalmatlanságból: Geraszimovicsot rokon léleknek érezte, jóllehet eddig nem került sor köztük hosszabb

beszélgetésre.

A halk, monoton hang visszafogottan és egy kicsit ünnepélyesen szólt a sötétből; Nyerzsinnek a hideg futkosott tőle a hátán.

– Sajnos, a spontán forradalom hazánkban lehetetlen. Még a régi Oroszországban is, ahol úgyszólván semmi akadálya nem volt a nép megrontásának, a háború – és micsoda háború! – három éve kellett ahhoz, hogy a hatalom meginogjon. Minálunk még egy tea mellett elmondott viccért is fejvesztés jár; hogy lehetne itt forradalom?

– Azért nem „sajnos”! – mondta Nyerzsin. – A fenébe a forradalommal: elsőnek a maga elitjét nyírná ki. A műveltséget, a szépet félretaszítják, minden jót elherdálnak.

– Rendben van, nem „sajnos”. De emiatt sokan külső segítségben reménykednek. Szerintem ez súlyos és ártalmas hiba. Nem olyan buta az Internacionálé szövege: „Védelmező nincsen felettünk, nem véd sem Isten, sem király…” Be kell látni, hogy minél nagyobb jólétben és szabadságban élnek Nyugaton, annál kevésbé van kedve a Nyugaton élő embernek ahhoz, hogy azokért a bolondokért harcoljon, akik hagyták, hogy a nyakukra üljenek. És jól tették, hogy nem nyitották ki a kaput a haramiák előtt. Megérdemeltük a rendszerünket és a vezetőinket. Ki kell innunk a keserű poharat.

– Ők is meg fogják kapni.

– Persze. A jólét gyilkos erő. Az ember nemcsak minden tőle idegent áldoz fel azért, hogy meghosszabbítsa egy évvel, egy nappal, hanem mindent, ami szent, sőt ami csupán ésszerű is. Így hizlalták fel Hitlert, így hizlalták fel Sztálint, átengedve nekik fél Európát, most pedig Kínát. Boldogan odaadják Törökországot is, ha ezzel csak egy héttel is kitolhatják a maguk országában az általános mozgósítást. Persze, el fognak pusztulni. De mi hamarabb.

– Hamarabb.

– Az a baj, hogy az amerikaiakba vetett remény felszabadítja a lelkiismeretünket, és gyengíti az akaratunkat: jogot nyerünk arra, hogy ne harcoljunk, hogy engedelmeskedjünk, hogy sodródjunk az árral, és lassan elkorcsosuljunk. Nem értek egyet azzal, hogy népünk az évek múlásával fokozatosan megvilágosodik, hogy érlelődik benne valami… Azt mondják, egy egész népet nem lehet a végtelenségig elnyomni. Hazugság! Lehet! Hiszen láthatjuk, hogyan züllik, vadul el a nép, és már nemcsak az ország jövője iránt közömbös, nemcsak a szomszédai jövője iránt, hanem már a

saját és a gyermekei jövője iránt is. Meghatározó tulajdonságunkká vált a közöny, a szervezet utolsó önmentő reakciója. Ebből fakad a vodka még orosz méretekben is példátlan népszerűsége. Iszonyú közömbösség jele az, amikor az ember nem úgy látja, hogy életéből letört, lehasadt egy darabka, hanem az egész oly reménytelenül összetört, keresztül-kasul el van rontva, és már csak az alkoholmámor kedvéért érdemes élni. Ha betiltanák a vodkát, azonnal kitörne a forradalom. De mert a kommunista Shylock negyvennégy rubelt kasszíroz be literjéért, holott az önköltsége mindössze tíz kopek, nemigen hajlik a szesztilalomra.

Nyerzsin nem felelt és nem moccant. Geraszimovics halványan látta arcát a zóna lámpáinak gyönge, homályos visszfényében. Jóllehet egyáltalán nem ismerte, olyasmiket mondott neki, amiket testi-lelki jóbarátjának sem mer még a fülébe se súgni senki ebben az országban.

– Ahhoz, hogy megrontsák a népet, elég volt harminc év. De meg lehet-e javítani akár háromszáz év alatt? Ezért kell sietni. Minthogy össznépi forradalomra nem kerül sor, és külső segítségben sem lehet reménykedni, csak egy kiút marad: egy közönséges palotaforradalom. Ahogy Lenin mondta: adjatok egy forradalmárokból álló szervezetet, és fenekestül felfordít juk Oroszországot! Összekalapálták a szervezetet, és felfordították Oroszországot!

– Isten ments ettől!

– Azt hiszem, nem volna nehéz létrehozni egy ilyen szervezetet a mi börtönökben kifejlesztett emberismeretünkkel, az árulók azonnali kiszűrésének képességével. Lám, mi ketten az első szóra megbízunk egymásban. Mindössze néhány ötezer bátor, találékony, fegyvert forgató emberre van szükség, plusz néhány műszaki értelmiségire…

– Azok közül, akik az atombombán dolgoznak?

– …hogy kapcsolatot teremtsenek a hadsereg felső vezetésével…

– Ezekkel a rinocéroszbőrű pofákkal?!

– …hogy biztosíthassuk a jóindulatú semlegességüket. Eltenni az útból csak Sztálint, Molotovot, Beriját és még néhányat kell. És azonnal bemondani a rádióban, hogy az egész felső, középső és alsó szintű vezetés a helyén marad.

– A helyén marad?! Ez a maga elitje?

– *Egyelőre!* Egyelőre. A totalitárius országok sajátossága, hogy nehéz bennük fordulatot végrehajtani, de a fordulat után könnyű kormányozni.

Machiavelli azt mondta, hogy ha elűznék a szultánt, holnaptól kezdve minden mecsetben Krisztust kellene dicsőíteni.

– Jaj, ne áltassa magát! Nem lehet tudni, ki kit vezet: a szultán a többit vagy a többi a szultánt, csak még nem tudják. Azután: mire jó a vaddisznó-tábornokok semlegessége, akik egész hadosztályokat kergettek az aknamezőkre, csak hogy ők megmeneküljenek a büntetőszázadtól? Azok bárkit a vágóhídra küldenek, hogy megmaradjon a maguk disznóólja! Azután: Sztálin megszökne az orruk elől a titkos alagútjain át! Azután: ha a maga találékony ötezrét lebuktatják a beépített embereik, leteríti k géppuskával… Azután – folytatta Nyerzsin egyre izgatottabban – ötezer olyan ember, mint maga, *nincs* is Oroszországban! Azután: egy férfi csak a börtönben ilyen szabadgondolkodó, ilyen áldozatkész, nem *kint*, a családja körében! A börtönben pedig semmit se tud csinálni! Azt akarta, hogy megkeressem a terve gyenge pontjait? De hiszen csupa gyenge pontból áll! Jó lecke a mi fizikusi-matematikusi beképzeltségünknek, hogy a társadalmi tevékenység is szakma, de még mennyire az! A Bessel-függvénnyel nem lehet leírni. És még nem is ez a legfőbb! Nem! – ezt már valósággal kiáltotta a sötét, néma lépcsőn. – Tőlem hiába vár tanácsot! Én már abban se hiszek, hogy bármi jót és maradandót lehet produkálni ezen a földön. Hogy adhatnék tanácsot, amikor nyakig ülök a kétségekben?

Geraszimovics jeges nyugalommal emlékeztette rá:

– Közvetlenül azelőtt, hogy felfedezték a spektrálanalízist, Auguste Comte azt állította, hogy az emberiség sohasem fogja megismerni a csillagok kémiai összetételét. És máris megismerték! Amikor az udvaron sétál a frontról hozott lobogó köpenyében, másnak látszik…

Nyerzsin meghökkent. Eszébe jutott Szpiridon tegnapi mondása, hogy „a vérebnek igaza van, az emberevőnek nincs”, és ahogy Szpiridon atombombát kért a saját fejére. Ez az együgyűség szívbe markoló, de Nyerzsin ahogy tudott, védekezett:

– Igen, néha magával ragad a hév. De a maga tervezete sokkal komolyabb, semhogy a szívem szerint szóljak róla. Nem emlékszik arra a szirakuzai öregasszonyra France-nál? Aki azért imádkozik, hogy adjanak az istenek hosszú életet a sziget gyűlölt zsarnokának, mert élettapasztalata meggyőzte arról, hogy minden újabb zsarnok kegyetlenebb az előzőnél? Igen, a mi rendszerünk aljas, de honnan tudjuk biztosan, hogy a *magáé* jobb lesz? És ha rosszabb? Épp azért, mert maga jót akar? Hátha maga előtt is jót akartak? Rozsot vetettek, de laboda kelt ki belőle! Mit számít a mi

forradalmunk? Nézzen vissza… huszonhét évszázadnyira! Az egész értelmetlen út kanyarulataira, kezdve a dombtól, ahol a nőstény farkas az ikreket táplálta, az Olajfák hegyétől, ahonnan egy csodálatos álmodozó szamárháton ereszkedett le a városba, egészen a mi lélegzetelállító csúcsainkig és komor szakadékainkig, ahol csak az önjáró lövegek hernyótalpa csikorog, és azeljegesedett lejtőkig, ahol az Ojmjakon mínusz hetven fokos szele fúj át a lágerlakók vattakabátján!… Én nem értem, minek kapaszkodtunk fel, minek löktük le egymást a szakadékba! Századokon át zengtek a költők és próféták a jövő fénylő csúcsairól! Ezek a fanatikusok megfeledkeztek arról, hogyacsúcsokon viharos szelek üvöltenek, hitvány növényzet nő, nincs víz, és könnyen nyakunkat törhetjük! Világítson csak, valahol itt van a Szent Grál vára…

– Én láttam.

– Állítólag egy lovas elvágtatott oda, és látta… Szamárság! Senki nem juthat el oda, és senki nem fogja látni! Engem is eresszenek el inkább abba a szerény völgyecskébe, ahol fű nő és víz csobog…

– Hátra? – kérdezte elnyújtva, kifejezéstelenül Geraszimovics.

– Ha el tudnám hinni, hogy az emberi történelemnek van eleje és vége! De ennek a polipnak se eleje, se vége. Nem ismerek még egy olyan kiüresedett szót, mint a „haladás”. Miféle haladás, Illarion Pavlics? Mitől? Mi felé? Huszonhét évszázad alatt jobbak lettek az emberek? vagy legalább boldogabbak? Nem, rosszabbak, gonoszabbak és boldogtalanabbak! És mindezt szebbnél szebb eszmék révén értük el!

– Nincs haladás? Nincs? – Geraszimovics megfiatalodott hangon, az óvatosságot szintén sutba dobva vetette bele magát a vitába. – Ezt nem lehet megbocsátani olyasvalakinek, aki a fizikával foglalkozik. Nem látja a különbséget a mechanikus és az elektromágneses sebesség között?

– Minek nekem a repülés? Nincs egészségesebb a gyaloglásnál meg a lovaglásnál! Minek nekem a maga rádiója? Hogy belezárják a nagy zongoristákat? Vagy hogy gyorsabban lehessen közölni Szibériával a letartóztatásomat? Küldjék csak el váltott lovakkal!

– Hogyhogy nem érti, hogy a majdnem ingyenes energia, tehát az anyagi javak bőségének küszöbére érkeztünk? Felolvasztjuk a sarkvidéket, felmelegítjük Szibériát, zöldbe borítjuk a sivatagokat. Húsz-harminc év múlva ingyen lesz minden élelmiszer, akár a levegő. Ez nem haladás?

– A bőség nem haladás! Én haladásnak nem az anyagi bőséget nevezném, hanem azt, ha mindenki hajlandó megosztani a magáét a nélkülözőkkel. De

nem lesz az egészből semmi! Nem fogják felmelegíteni Szibériát! Se zöldbe borítani a sivatagokat! Mindent az anyjuk… ba robbant az atombomba! Mindent az anyjuk… ba a lökhajtásos légierő!

– Tekintsen végig szenvtelenül azokon a kanyarokon! Hiszen nemcsak hibáztunk, följebb is kapaszkodtunk! Véresre karmolták arcunkat a sziklák, mégis fent vagyunk már a gerincen…

– Az Ojmjakon!

– Mindenesetre nem égetjük meg egymást máglyán…

– Minek a fával vesződni, mikor van gázkamra is?

– Azért mégis parlamentek váltották fel a népgyűlést, ahol botokkal érveltek. Az ősközösségtől mégis eljutottunk a Habeas corpusig. És senki se parancsol ránk, hogy az első éjszakán küldjük be a feleségünket az urasághoz. Vaknak kell lennie ahhoz, hogy ne lássa: mégiscsak finomodnak a szokások, az esztelenségen felülkerekedik az ész…

– Nem látom!

– …mégiscsak formálódik az emberi személyiség fogalma!

Hirtelen hosszú csengetés hasított az egész épület csendjébe. Azt jelentette, hogy háromnegyed tizenegy van, minden titkos anyagot be kell tenni a páncélszekrényekbe, és le kell pecsételni a laboratóriumokat.

Mind a ketten a zóna lámpáinak halvány visszfénye felé emelték a fejüket.

Geraszimovics csíptetője úgy csillogott, mint két gyémánt.

– Akkor hát mi a végső következtetés? Hagyjuk megrontani az egész földet? Nem kár érte?

– De kár – súgta csüggedten Nyerzsin. – A földért kár. Jobb meghalni, mint ezt megérni.

– Jobb megakadályozni, mint meghalni! – vetette ellene méltósággal Geraszimovics. – De milyen más kiutat tud javasolni az általános hanyatlásnak vagy a hibák közös kijavításának ezekben a végső érveiben maga? a frontot megjárt tiszt? a régi rab?

– Nem tudom… nem tudom. – A majdnem sötétben is látni lehetett, hogy kínlódik Nyerzsin. – Amíg nem volt atombomba, úgy látszott, hogy a rosszul felépített, nehézkes, élősködők falta szovjet rendszer elbukik az idő próbáján. De ha most megjelenik *nálunk* is az atombomba, az nagy baj. Akkor legfeljebb…

– Micsoda?! – csapott le rá Geraszimovics.

– Talán… az új évszázad… a mindenre kiterjedő információ…

– De hiszen magának a rádió sem kell!

– Mert zavarják… Azt mondom, talán az új században felfedezik *a betont szétromboló szót*…

– Ellentmond az anyagellenállás elvének.

– A dialektikus materializmusnak is! És ha mégis?.. Emlékezzék rá: kezdetben vala az Ige… Tehát az Ige ősibb, mint a beton! Tehát az Ige mégis valami! De egy katonai puccs… az lehetetlen.

– Mégis hogy képzeli konkrétan?

– Nem tudom. Ismétlem: nem tudom. Itt a titok. Ahogy a gombák valami titokzatos okból nem az első, nem is a második, hanem csak a harmadik eső után bújnak ki mindenütt a földből. Tegnap el se tudtuk képzelni, hogy egyáltalán létezhetnek ilyen torzszülöttek, és ma már mindenütt ott vannak! Ugyanígy bújnak elő a jó szándékú emberek, és szavuk szétrombolja a betont.

– Csakhogy a maga jó szándékú embereit jóval ezelőtt kitépve, levágva, lefejezve viszik el kosár- és teherautószám.

91. Ki itt belépsz

A hétfő minden balsejtelme és félelme ellenére baj nélkül múlt el. A nyugtalanság nem hagyta el Innokentyijt, de megmaradt a délután kivívott egyensúlyi állapot is. Már csak estére kell elbújnia egy színházban, hogy ne kelljen rémüldöznie minden csengőszóra.

De a telefon szólalt meg. Nem sokkal a színházba indulás előtt, épp amikor Dotty kijött a fürdőszobából.

Innokentyij úgy meredt a telefonra, mint kutya a sündisznóra.

– Dotty, vedd fel! Nem vagyok itthon, nem tudod, mikor jövök meg. Az ördög beléjük, még elrontják az esténket!

Dotty még szebb lett tegnap óta. Amikor tetszett, mindig megszépült, és ettől még jobban tetszett, amitől még jobban megszépült.

Pongyoláját összefogva, puha léptekkel ment oda a telefonhoz, és lágy, de határozott mozdulattal felvette a kagylót.

– Igen… Nincs itthon… Kicsoda? – és egyszerre barátságossá vált, és megvonta a vállát; volt egy ilyen hízelgő mozdulata. – Jó estét, tábornok elvtárs!… Igen, mindjárt megnézem… – Gyorsan befogta tenyerével a membránt, és súgva közölte: – A főnök! Nagyon szívélyes…

Innokentyij habozott. A szívélyes főnök, aki este maga telefonál… A felesége észrevette a habozását.

– Egy pillanat, úgy hallom, nyílik az ajtó, hátha ő az… Tényleg! Ne vesd le a kabátodat, gyere gyorsan, a tábornok van a telefonnál!

Akármilyen megrögzött gyanakvó volt is vonal túlsó végén, Dotty hangját hallva szinte láthatta, amint Innokentyij gyorsan megtörli a lábát az ajtó előtt, keresztülvág a szőnyegen, és átveszi a kagylót.

A főnök hangja kedélyesen csengett. Közölte, hogy az imént hagyták jóvá véglegesen Innokentyij kinevezését. Szerdán indulhat repülőgéppel, Párizson át, holnap át kell adnia az ügyeit, most pedig szaladjon be egy félórára bizonyos részletek egyeztetése céljából. Az autót már elküldte érte.

Innokentyij egészen más emberként tette vissza a kagylót. Olyan mélyet lélegzett örömében, hogy a levegőnek volt ideje szétáradni az egész testében. Lassan fújta ki, s vele együtt kifújta minden kétségét és félelmét is.

Képtelen volt elhinni, hogy lehetséges oldalszélben végigmenni a kifeszített kötélen anélkül, hogy leesnék róla.

– Képzeld, Dotty, szerdán indulok! És most…

De Dotty maga is mindent tudott, hallott, hiszen odatartotta a fülét a kagylóhoz. Csakhogy ő egyáltalán nem boldogan egyenesedett fel: az, hogy Innokentyij egyedül utazik, ami tegnap még érthető és elfogadható volt, ma fájó sebet ejtett rajta.

– Mit gondolsz – és felhúzta az ajkát –, azok a bizonyos részletek esetleg énrám vonatkoznak? – Hát… talán…

– Egyáltalán mondtál odabent rólam valamit?

Igen, mondott. Olyasmit mondott, amit most nem ismételhetett meg előtte, de elütni sem tudott mivel.

A magabiztosság, amelyre Dotty tegnap tett szert, feljogosította rá, hogy azt mondja:

– Ini, mi mindent együtt fedeztünk fel! Minden újat együtt láttunk! Mi a jó istennyilának akarsz nélkülem elmenni? Nem, ezt nem engedhetem meg! Mind a kettőnkre gondolnod kell!

Még ez a legjobb, amit mondhat. De majd később azokat a kincstári ostobaságokat fogja hajtogatni a külföldiek előtt, amelyeket hallva Innokentyijnek égni kezd a füle. Hangosan szidja Amerikát, de igyekszik minél több holmit vásárolni. Vagy nem, elfelejtette, hogy ott másképp lesz: éppenséggel ki fog tárulkozni, és hátha ő is megváltozik?

– Minden rendbe jön Dotty, csak nem most mindjárt. Egyelőre kimegyek, bemutatkozom, elintézem a formaságokat, megismerkedem…

– Én is most akarok! Éppen most! Hogy maradhatnék itt!

Nem tudja, mire vágyik. Nem tudja, milyen vékony az a kötél, amelyen csúszós talpával egyensúlyoz. Ráadásul még el is kell löknie magát, s valamennyit repülni, és lehet, hogy nincs biztonsági háló. És még egy test – ez a telt, puha, nem áldozatnak termett test – nem repülhet mellette.

Innokentyij szelíden mosolygott, és megveregette a felesége vállát.

– Jól van, megpróbálom. Másképp beszéltük meg ugyan, de hátha sikerül. Mindenesetre ne aggódj, nagyon hamar…

Megcsókolta idegenné vált arcát. Dotty egy cseppet se volt meggyőzve. Mintha nem is lett volna a tegnap esti egyetértés.

– Addig szép lassan öltözz fel. Az első felvonást lekéssük, de az *Akulina* ettől még… Majd a másodikra… Még felhívlak a minisztériumból…

Alig bújt bele az egyenruhájába, máris csengetett a sofőr. Nem Viktor volt, aki általában hozta-vitte, nem is Kosztya. Sovány, mozgékony, kellemesen intelligens arcú férfi jött érte, aki jókedvűen ment le a lépcsőn Innokentyij mellett, a zsinórra fűzött indítókulcsot csörgetve.

– Valahogy nem emlékszem magára – jegyezte meg Innokentyij, mentében gombolva be a kabátját.

– Pedig én még a lépcsőházra is emlékszem, kétszer jöttem önért. A sofőr mosolya őszintének, ugyanakkor kicsit bohócosnak hatott. Ilyen talpraesett fiú jól használható személyi sofőrként.

Elindultak. Innokentyij hátul ült. Nem figyelt oda, de a sofőr a válla felett kétszer is megpróbált útközben valamilyen tréfát elsütni. Majd hirtelen a járdához kanyarodott, és szorosan mellette megállt. Egy puhakalapot és derékban szabott télikabátot viselő fiatalember állt felemelt ujjal a járda szélén.

– A szerelőnk a garázsból – magyarázta a rokonszenves sofőr, és ki akarta nyitni a jobb oldali első ajtót. De nem engedett, beszorult a zár.

A sofőr a városi illendőség határán belül maradva elkáromkodta magát.

– Tanácsos elvtárs! – kérte. – Nem ülhetne maga mellé? A főnököm, kínos lenne…

– Dehogynem – egyezett bele készségesen Innokentyij, és odébb húzódott. Mámoros hangulatban volt, gondolatban már átvette a kinevezését és az útlevelét, s elképzelte, hogy holnapután reggel Vnukovóban felül a repülőgépre, de nem nyugszik meg egészen Varsóig, mert onnan még visszarendelhetik táviratilag…

A szerelő, szája sarkában hosszú, meggyújtott cigarettával, derekát meghajtva szállt be az autóba, és félig tartózkodó, félig bizalmas hangon kérdezte:

– Nincs ellenére? – és lehuppant Innokentyij mellé. Az autó továbbrobogott.

Innokentyij önkéntelenül elhúzta a száját („Bunkó!”), de máris visszatért gondolataihoz, és nemigen figyelt az útra.

A szerelő nagyokat szippantott cigarettájából, és már a fél autót telefüstölte.

– Legalább az ablakot nyitná ki! – leckéztette meg Innokentyij, felhúzva a fél szemöldökét.

De a szerelő nem vette észre az iróniát, és nemhogy kinyitotta volna az ablakot, hanem elterült az ülésen, egy papírlapot vett elő a belső zsebéből,

széthajtotta, és Innokentyij felé nyújtotta:

– Főnök elvtárs! Nem olvasná el nekem? Majd én világítok.

Az autó valamilyen sötét, kanyargós utcába fordult be, talán a Pusecsnajába. A szerelő felkattintotta zseblámpáját, és fényét a rózsaszínű papírlapra irányította. Innokentyij megvonta a vállát, megvetően elvette a papírt, és hanyagul, szinte csak magában olvasni kezdte:

„Jóváhagyom. A Szovjetunió legfőbb ügyészének helyettese…” Még mindig saját gondolatainak körében élt, és nem bírt kilépni belőle, utánagondolni, miféle szerelő ez: talán analfabéta, vagy nem képes felfogni, mi áll a papíron, vagy részeg, és ki akarja önteni a szívét?

„Letartóztatási parancs… – olvasta, és még mindig nem hatolt tudatába, mit olvas – Vologyin, Innokentyij Artyomjovics ellen, szül. 1919…” – és ekkor mintha egy óriási tűt döftek volna belé a teste egész hosszában, és valami ismeretlen, forró oldat áradna szét benne; kinyitotta a száját, de még nem adott ki hangot, még nem hullt ölébe a rózsaszínű papírt fogó keze, amikor a „szerelő” vállon ragadta, és fenyegetően süvítette:

– Nyugalom, nyugalom, ne mozdulj, különben megfojtlak! Zseblámpájával vakítóan belevilágított a szemébe, és arcába fújta cigarettája füstjét.

A papírt visszavette.

S jóllehet Innokentyij elolvasta, hogy le van tartóztatva, és ez a bukását, élete végét jelentette, egy röpke pillanatig csak ezt a pimaszságot, a vállába mélyedő ujjakat, az arcába világító fényt és a füstöt érezte elviselhetetlennek.

– Engedjen el! – kiáltott fel, és megpróbálta gyenge ujjaival kiszabadítani magát a szorításból. Addigra eljutott a tudatáig, hogy ez itt csakugyan letartóztatási parancs, és őrá vonatkozik, de csak a körülmények szerencsétlen összetalálkozásának vélte, hogy ebbe az autóba ült, és engedte beszállni a „szerelőt”; úgy képzelte, valahogy el kell érnie a főnökét a minisztériumban, és az majd visszavonatja a letartóztatást.

Lázasan rángatni kezdte a baloldali ajtó kilincsét, de ez nem engedett, úgy látszik, szintén beragadt.

– Sofőr! Ezért felelni fog! Miféle provokáció ez? – kiáltotta haragosan.

– A Szovjetuniót szolgálom, tanácsos! – pattogta hetykén a sofőr a válla fölött.

Az autó a közlekedési szabályokat betartva, megkerülte a fényben úszó Lubjankát, mintha egy búcsúkört tenne, lehetővé téve Innokentyijnak, hogy

még egyszer utoljára lássa ezt a világot és a Régi és Új Lubjanka összeépült, négyemeletes tömbjét, ahol élete be fog fejeződni.

A közlekedési lámpa előtt összeverődtek az autók, puhán rugóztak a trolibuszok, búgtak az autóbuszok, sűrű tömegben mentek át az emberek, és senki nem ismerte, nem látta az áldozatot, akit a szemük előtt hurcolnak a vérpadra.

A padlás belsejéből fényszóróval megvilágított vörös zászló vígan lobogott a Régi Nagy Lubjanka épülete fölé magasodó árkádos tornyocska résében. Olyan volt, mint Garsinnál a világ minden gonoszságát magába szívó piros virág. Két félig fekvő, érzéketlen kőnaját nézett le megvetően a siető, parányi emberkékre.

Az autó elhaladt a világszerte hírhedt épület homlokzata előtt, amely begyűjtötte valamennyi kontinens emberadóját, és befordult a Nagy Lubjanka utcába.

– Engedjen már el – próbálta lerázni még mindig Innokentyij a nyaka mellett a vállába fúródó ujjakat.

A fekete vaskapu azonnal kinyílt; ahogy az autó hútója feléje fordult, és alighogy begördült, nyomban becsukódott.

Az autó a sötét kapualj on át az udvarba suhant.

A „szerelő” ujjai a kapualjban meglazultak. Az udvarba érve pedig le is vette a kezét Innokentyij válláról. A maga felőli ajtón szállt ki, és hivatalos hangon így szólt:

– Kiszállni!

Most már nyilvánvaló volt, hogy teljesen józan. A sofőr is kiszállt az engedelmesen kinyíló ajtón.

– Szálljon ki! Kezet hátra! – parancsolt rá. Ki ismerte volna fel ebben a jeges parancsban az iménti tréfálkozót?

Innokentyij kiszállt az autó-csapdából, kiegyenesedett, és – jóllehet nem értette, miért kell engedelmeskednie – engedelmesen hátratette a kezét.

A letartóztatás durván folyt le, de korántsem olyan félelmetesen, ahogy várta. Még meg is nyugodott: már nem kell félnie, nem kell küzdenie, nem kell semmit kitalálnia. Az a kellemes, néma megnyugvás lett rajta úrrá, amely a sebesült egész testét átjárja.

Innokentyij visszanézett az egy-két lámpa és az elszórt ablakok által egyenetlenül megvilágított kis udvarra. Olyan volt, mint egy kút, melynek fala a négy magas épület.

– Ne nézzen hátra! – kiáltott rá a „sofőr”. – Indulj!

Szorosan egymás mögött, Innokentyijjal középen haladtak el a közönyös állambiztonsági egyenruhás őrök mellett, beléptek az alacsony boltív alá, s átmentek egy másik, fedett és sötét udvarba, ott balra fordultak, és benyitottak egy fényes, díszes ajtón, amely olyan volt, mintha egy neves orvos rendelője volna mögötte.

Az ajtó mögött keskeny, nagyon tiszta, villanyfényben úszó folyosó kezdődött. Frissen festett padlóját mintha az imént mosták volna fel s terítették volna le a futószőnyeggel.

A „sofőr” furcsán csettintgetni kezdett a nyelvével, mintha egy kutyát hívna. De semmilyen kutya nem mutatkozott.

A folyosó üvegezett ajtóban végződött, melyet belülről fakó függöny takart. Az ajtó ferde vasrudakkal volt megerősítve, amilyennel a pályaudvarok előtti parkocskákat kerítik körül. Orvosi tábla helyett ez a felirat függött rajta:

„Letartóztatottak felvétele”

De nem állt előtte sor.

Csengettek a régi divatú csengővel. Kicsivel később kinézett a függöny mögül, majd egy égszínkék váll-lapot és fehér szakaszvezetői csíkot viselő szenvtelen, hosszú arcú őr kinyitotta az ajtót. A „sofőr” elvette a „szerelőtől” a rózsaszínű papírlapot, és felmutatta az őrnek. Az unottan átfutotta – ahogy az álmából felvert patikus olvassa el a receptet –, és ők ketten eltűntek odabent.

Innokentyij és a „szerelő” mélységes csendben állt a becsukott ajtó előtt.

„Letartóztatottak felvétele” – emlékeztette a felirat, és ugyanazt jelentette, mint az, hogy „hullaház”. Innokentyijnak semmi kedve nem volt jobban megnézni azt a szűk kabátos, alamuszi pofát, aki olyan csúful beugratta. Talán tiltakoznia, kiabálnia kellett volna? Igazságot követelni? – de még azt is elfelejtette, hogy a kezét hátul összekulcsolta, és továbbra is így tartotta. Minden gondolata lefékeződött, miközben hipnotizáltan meredt a feliratra: „Letartóztatottak felvétele”.

Az ajtóban puhán elfordult a biztonsági zár. A hosszú arcú őr bólintással jelezte, hogy lépjenek be, és előrement, miközben ő is úgy csettintgetett, mintha kutyát hívna.

De kutya itt sem volt.

Ez a folyosó is fényben úszott, és éppolyan patikatisztaságú volt. A falat két olajzöldre mázolt ajtó törte meg. A szakaszvezető kinyitotta az egyiket, és így szólt:

– Menjen be.

Innokentyij bement. Még annyi ideje se maradt, hogy megállapítsa, egy üres, ablaktalan szobában van, melynek összes berendezése egy durván ácsolt asztal és néhány támlátlan szék, amikor a „sofőr” valahonnan oldalról, a „szerelő” pedig hátulról nekiesett, négy kéz megragadta, és villámgyorsan megmotozta valamennyi zsebét.

– Miféle banditizmus ez? – kiáltott fel erőtlenül. – Milyen jogon? Kicsit védekezett, de mozdulatait enerválttá, hangját bizonytalanná tette az a tudat, hogy amit művelnek, közel sem banditizmus, hogy egyszerűen a szolgálati feladatukat végzik.

Levették csuklójáról a karórát, zsebéből kiszedték mind a két noteszét, a töltőtollát és a zsebkendőjét. Kezükben meglátott két keskeny, ezüst váll-lapot, és meglepődött, hogy ezek is diplomata váll-lapok, és ugyanannyi csillag van rajtuk, mint az övén. A durva szorítások ellazultak. A „szerelő” visszaadta a zsebkendőjét.

– Fogja.

– A maga piszkos kezéből? – kiáltott fel Innokentyij vékony hangon, és összerázkódott.

A zsebkendő a földre hullott.

– Az értéktárgyakról nyugtát kap – mondta a „sofőr”, és mind a ketten elsiettek.

A hosszú arcú szakaszvezető viszont nem sietett. A földre sandított, és így szólt:

– A zsebkendőt tegye el.

De Innokentyij nem hajolt le.

– Mit csináltak? Letépték a váll-lapomat? – találta ki egyszerre, és elfogta a méreg, amikor kitapogatta a kabátja alatt, hogy hiányzik zubbonyáról a váll-lap.

– Kezet hátra! – szólt rá közönyösen a szakaszvezető. – Menjen előre.

És csettintett.

De kutya nem látszott sehol.

A folyosó végén bekanyarodva egy újabb folyosóra jutottak, melynek mindkét oldalán keskeny olajzöld ajtók nyíltak szorosan egymás mellett, fent ovális számtáblával. A két sor ajtó között egy idős, elnyűtt nő járkált katonai szoknyában és ugyancsak világoskék, szakaszvezetői csíkkal ellátott váll-lappal. Amikor befordultak a sarkon, a nő éppen benézett az egyik ajtó nyílásán. Ahogy odaértek, nyugodtan leeresztette a nyílást

eltakaró lapot, és úgy nézett Innokentyijra, mintha már százszor elment volna itt ma, és semmi meglep ő nem lenne abban, hogy százegyedszer is itt van. Arcvonásai komorak voltak. Bedugott egy hosszú kulcsot a 8-as számot viselő ajtón lógó acéllakatba, csikorogva kinyitotta az ajtót, és intett neki:

– Menjen be.

Innokentyij keresztüllépett a küszöbön, és mielőtt hátrafordulhatott volna, hogy magyarázatot kérjen, az ajtó becsapódott mögötte, és a lakat hangosan kattant.

Tehát itt kell élnie! – egy napig? egy hónapig? vagy évekig? A helyiséget nem lehetett szobának nevezni, még csak cellának se, hiszen a regényekből úgy tudta, hogy a cellának ablaka kell hogy legyen, ha egészen kicsike is, és járkálni lehet benne. Itt azonban nemhogy járkálni, nemhogy lefeküdni, de még leülni se lehetett kényelmesen. Majdnem az egész padlót elfoglalta az egyetlen támlátlan szék és egy szekrényke. Ha leült a székre, nem tudta kinyújtani a lábát.

Ezenkívül semmi se volt ebben a lyukban. Mellmagasságig zöld olajfestékkel volt lefestve a fal is; a fölött pedig és a mennyezet vakító fehérre volt meszelve. A mennyezetről egy kétszáz wattos égő lógott le dróton, éles fénnyel árasztva el a helyiséget.

Innokentyij leült. Húsz perccel ezelőtt még azon tűnődött, hogy ha majd megérkezik Amerikába, hogyan hivatkozik a követségi telefonjára. Húsz perccel ezelőtt az egész életét egyetlen folyamatos egésznek látta, melynek minden eseményét az átgondoltság egyenletes fénye öntötte el, és a sikerek vakító villanással forrasztottak egymáshoz. De eltelt ez a húsz perc – és itt, ebben a szűk csapdában az egész elmúlt élete ugyanilyen meggyőző erővel a hibák tömkelegének, sötét szilánkok halmazának tetszett.

A folyosóról semmi zaj nem hallatszott be, csak kétszer nyílt és csukódott valahol a közelben egy-egy ajtó. Minden percben felemelkedett a kis fedlap, és egy kíváncsi szem meredt rá a beüvegezett nyíláson át. Az ajtó négyujjnyi vastag lehetett, és a lesőablak üvege kintről befelé szélesedett. Innokentyij kitalálta, hogy úgy van megszerkesztve, hogy a letartóztatott sehova se bújhasson el az őr szeme elől ebben a kínzókamrában.

Egyszerre elviselhetetlenül szűknek és forrónak érzett mindent. Levette meleg télikabát ját, és szomorúan sandított egyenruhájának vállára, a

letépett váll-lap csupasz helyére. A falon nem talált se egy szöget, se egy kiszögellést, ezért a szekrénykére tette a kabátját és a sapkáját.

Furcsa, de most, hogy a letartóztatás villáma becsapott az életébe, már nem érzett félelmet. Ellenkezőleg, az imént lefékeződött gondolkodása ismét működni kezdett, és sorra vette az elkövetett hibákat.

Miért nem olvasta végig a parancsot? Helyesen állították-e ki? Volt-e rajta pecsét? Az ügyész jóváhagyása? Igen, az ügyész jóváhagyásával kezdődött. Milyen keltezéssel állították ki? Milyen vád szerepel benne? Tudott-e róla a főnöke, amikor hívatta? Persze hogy tudott. Tehát a hívás beugratás volt? De akkor mire volt jó ez a furcsa komédia a „sofőrrel" és a „szerelővel"?

Az egyik zsebében valami kis, kemény tárgyra tapintott. Kivette.

Egy csinos, vékony ceruza volt, amely kiesett a notesz hüvelyéből. Innokentyij nagyon megörült ennek a ceruzának: még hasznát veheti! A kontárok! Még itt, a Lubjankában se képesek tisztességesen motozni! Törni kezdte a fejét, hova dugja el a ceruzát. Végül kettétörte, egyet-egyet bedugott a cipőjébe, és a talpa alá csúsztatta.

Mekkora mulasztást követett el, hogy nem olvasta el, mivel vádolják! Hátha a letartóztatásnak semmi köze ahhoz a telefonhoz? Hátha csak véletlen egybeesés? tévedés? Most hogy viselkedjék helyesen?

Vagy nem is írták bele, mivel vádolják? Valószínűleg nem. Letartóztatni és kész.

Még csak kevés idő telt el, de többször is hallotta valamilyen gépezet egyenletes zúgását a folyosóval ellentétes fal mögül. Hol beindult, hol elhallgatott. Innokentyijnak egyszerre borsózni kezdett a háta attól az egyszerű gondolattól, hogy vajon miféle gép lehet itt. Ez egy börtön, nem pedig gyár, minek ide gép? Agya rosszat sejtett, hiszen a negyvenes években épp eleget hallott az emberek elpusztításának gépi módszereiről. Az a képtelen, ugyanakkor teljesen hihető gondolata támadt, hogy ez a gép a már megölt foglyok csontjának megőrlésére szolgál. Elfogta a rémület.

Igen! – kesergett mélységesen gondolatban –, mekkora hiba volt, hogy még csak végig se olvasta a parancsot, és nem tiltakozott azonnal, az ártatlanságát hangsúlyozva. Olyan engedelmesen fogadta a letartóztatását, hogy azonnal meggyőződhettek a bűnösségéről. Hogy mulaszthatta el, hogy tiltakozzék? Miért nem tiltakozott? Így teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy várta, hogy el volt készülve a letartóztatására!

Ez a végzetes hiba porig sújtotta. Az első gondolata az volt, hogy felugrik, kézzel-lábbal verni kezdi az ajtót, és teli torokból kiabál, hogy ártatlan, hogy nyissák ki – de máris fölébe kerekedett egy másik, józanabb gondolat: hogy ezzel aligha lepné meg őket, hiszen itt gyakran dobognak és kiabálnak, és hogy az első percekben tanúsított némaságával úgyis mindent elrontott már.

Hogy adhatta magát ilyen könnyen a kezükbe? Magas rangú diplomata létére hagyta, hogy a saját lakásából, a moszkvai utcákon át, minden ellenállás és szó nélkül elhurcolják, és bezárják ebbe a cellába!

Innen nem fog kiszabadulni. Ó, innen már nem fog kiszabadulni!

Lehet, hogy a főnöke mégiscsak várja? Hogy juthatna elébe, ha őrkísérettel is? Hogyan tisztázhatná a dolgot?

Nem, a fejében nem tisztább, hanem még zavarosabb és homályosabb lett minden.

A falon túl a gép hol felzúgott, hol elhallgatott.

A magas, de keskeny, három köbméternyi cellához mérten túlságosan erős fény megfájdította a szemét. Megkereste az egyetlen pihentető fekete foltot a mennyezeten. Ezt a négyzet alakú foltot egy fémrács zárta el, és minden bizonnyal a szellőzést szolgálta, bár nem lehetett tudni, hogy hova vagy honnan vezet.

Hirtelen egész világosan érezte, hogy ez a szellőző egyáltalán nem szellőző, hogy mérges gázt fújnak be rajta, melyet talán éppen ez a zúgó gép bocsát ki magából, s hogy attól a perctől fogva áramlik befelé, amióta bezárták ide, és semmi más célt nem is szolgálhat egy ilyen szűk cella, melynek ajtaja a magas küszöbhöz szorul.

Azért is lesik azon a kukucskálón át, hogy lássák, öntudatánál van-e még, vagy már hatott a gáz.

Hát ezért zavarodnak össze a gondolatai! Ezért kap olyan nehezen levegőt! Ezért lüktet úgy a feje! Mindjárt elveszíti az öntudatát!

Áramlik befelé a gáz! színtelen! szagtalan!!!

Rettenetes, állati félelem kerítette hatalmába Innokentyijt. Az a fajta félelem, amely az erdőtűz elől menekülő szelíd és vadállatokat egy csapatba tereli. Minden más gondolatról és latolgatásról megfeledkezve, öklével és lábával verni kezdte az ajtót:

– Nyissák ki! Nyissák ki! Megfulladok! Levegőt!!

Azért csinálták kúp alakúra a kukucskálót, hogy ne lehessen kitörni az üveget!

A nyílás túlsó felén egy merev, izzó szem tapadt az üvegre, és kárörvendően figyelte Innokentyij végvonaglását.

Ó, ez a látvány! ez az arc nélküli szem, amely minden kifejezést magába szív! és most az ő halálát lesi!

Nincs menekvés!

Innokentyij lezuhant az ülésre. Fojtogatta a gáz.

92. Örökre megőrzendő

Hirtelen teljesen nesztelenül kinyílt az ajtó (pedig hangos csikorgással zárult be).

A hosszú arcú őr belépett a keskeny nyílásba, és már bent, a cellában állva, halkan, fenyegetően kérdezte:

– Miért kopog?

Innokentyij megkönnyebbült. Ha az őr nem fél bejönni, akkor még nem mérgezik, – Rosszul vagyok! – mondta már kevésbé magabiztosan. – Hozzon vizet.

– Jegyezze meg – mondta szigorúan az őr –, nem szabad kopogni, különben megbüntetik.

– De ha rosszul vagyok? ha ki kell mennem?

– És ne beszéljen hangosan. Ha ki kell mennie, várja meg, amíg kinyílik a cirkli, és szó nélkül emelje fel az ujját – magyarázta ugyanilyen monoton, szigorú, szenvtelen hangon az őr.

Hátralépett, és bezárta az ajtót.

A fal mögött a gép újból zúgni kezdett, majd elhallgatott.

Az ajtót ezúttal a szokásos csikorgással nyitották ki. Innokentyij rájött, ezek itt begyakorolták, hogyan kell nesztelenül és hogyan zajjal kinyitni, és aszerint csinálják, mikor hogy kell.

Az őr egy bögre vizet adott Innokentyijnek.

– Hallgasson ide – mondta Innokentyij, miközben elvette a bögrét – Rosszul vagyok, le kell feküdnöm!

– A bokszban tilos.

– Hol? Hol tilos? – (Mindenáron beszélni akart, ha ezzel a tuskóval is!) De az őr már hátralépett, és behúzta az ajtót.

– Hallgasson ide, hívja a főnökét! Miért tartóztattak le? – kapott észbe Innokentyij.

Az ajtó bezárult.

Azt mondta, a *bokszban?* A fiókot mondják angolul boxnak. Cinikusan fióknak nevezik ezt a lyukat? Ami azt illeti, találó.

Innokentyij ivott egy kicsit. Azonnal elment tőle a kedve. A bögre háromdecis, zöld zománcedény volt, furcsa képpel az oldalán: egy

szemüveges cica úgy tesz, mintha könyvet olvasna, valójában azonban a vakmerőn előtte ugrándozó madarat lesi.

Lehetetlen, hogy ezt a képet éppen a Lubjankába szánták! De mennyire illik ide! A macska a szovjethatalom, a könyv a sztálini alkotmány, a veréb a gondolkodó ember.

Innokentyij még el is mosolyodott, s ettől a keserves mosolytól egyszerre megérezte a vele történtek egész szörnyűségét. De ugyanez a mosoly valami furcsa örömet keltett benne: a lét morzsájának örömét.

Igazán nem hitte volna, hogy már az első félórában mosolyogni tud a Lubjanka cellájában.

(Sokkal rosszabbul érezte magát Scsevronok a szomszéd bokszban; őt aztán nem mosolyogtatta volna meg most a cica!)

Innokentyij odébb csúsztatta a kabátját, és letette mellé a bögrét. Megcsörrent a zár. Kinyílt az ajtó. Bejött egy hadnagy, kezében valamilyen papírral. A válla mögött az őr fancsali képe tűnt fel.

Innokentyij hanyagul elébe állt galambszürke, arany pálmalevelekkel hímzett diplomata-egyenruhájában:

– Hallgasson ide, hadnagy, miről van szó? Miféle félreértés ez? Adja ide a letartóztatási parancsot, el se olvastam.

– Neve? – kérdezte kifejezéstelenül a hadnagy, és mereven ránézett.

– Vologyin – válaszolt készségesen Innokentyij, annak jeléül, hogy szívesen segít a helyzet tisztázásában. – Keresztneve? Apai neve?

– Innokentyij Artyomjovics.

– Születési éve? – A hadnagy minden esetben összehasonlította a választ a papírral.

– Ezerkilencszáztizenkilenc.

– Születési helye?

– Leningrád.

És ekkor, amikor igazán ideje lett volna tisztázni a dolgot, és a másodosztályú tanácsos magyarázatot várt, a hadnagy hátralépett, és a becsukódó ajtó majdnem becsípte a tanácsost.

Innokentyij leült, és behunyta a szemét. Kezdte érezni ennek a gépies harapófogónak az erejét.

Felbúgott a gép. Majd elhallgatott.

Különféle kisebb-nagyobb ügyek jutottak az eszébe, amelyek egy órával ezelőtt oly halaszthatatlanoknak látszottak, hogy érezte a lábában a késztetést, hogy felálljon és rohanjon elintézni őket.

De nemhogy rohanni, egy tisztességes lépést se lehetett megtenni ebben a bokszban.

Elmozdult a kukucskáló lapja. Innokentyij feltartotta az ujját. Az ajtót az a kék váll-lapos, érzéketlen arcú idős nő nyitotta ki.

– Ki kell… – mondta Innokentyij kifejezően.

– Kezet hátra! Menjen! – vetette oda parancsoló hangon a nő, és Innokentyij, az intésnek engedelmeskedve, kilépett a folyosóra, melyet a zárka fülledtsége után most kellemesen hűsnek érzett.

Néhány lépés után az asszony egy ajtó felé intett:

– Oda!

Innokentyij bement. Az ajtót bezárták mögötte.

A padlón tátongó lyukon és a lábak számára szolgáló két vastámaszon kívül az egész fülke vörös csempével volt kirakva. A lyukban frissítően csobogott a víz.

Innokentyij boldogan guggolt le, hogy legalább itt kipihenheti magát a szüntelen megfigyeléstől.

De valami megcsörrent az ajtó túloldalán. Felemelte a fejét, és meglátta, hogy itt is ugyanolyan, kúp alakban kiszélesedő kukucskálót illesztettek az ajtóba, és a fáradhatatlanul figyelő szem most nemcsak időnként, hanem szüntelenül rámered.

Innokentyij felegyenesedett zavarában. Még fel se emelhette az ujját, jelezvén, hogy végzett, amikor kinyílt az ajtó.

– Kezet hátra! Menjen! – mondta a nő a zavar legcsekélyebb jele nélkül.

Ismét a bokszban, Innokentyij szerette volna megtudni, hány óra. Gépiesen feltolta a zubbonya ujját, de többé nem volt *idő*.

Sóhajtott és jobban szemügyre vette a bögrére festett cicát. De nem hagyták, hogy gondolataiba merüljön. Kinyílt az ajtó. Egy újabb, egyenruhája felett szürke köpenyt viselő, széles arcú, széles vállú férfi kérdezte:

– Neve?

– Már megmondtam! – háborgott Innokentyij.

– Neve? – kérdezte még egyszer szenvtelenül a jövevény, mint egy rádiós, aki az állomást hívja. – Nahát, Vologyin.

– Fogja a holmiját. Jöjjön – szólt kifejezéstelenül a szürke köpenyes.

Innokentyij felvette a szekrényről a kabátját és a sapkáját, és előrement. Annak az első szobának az ajtajára mutattak rá, ahol letépték a váll-lapját, elvették az óráját és a noteszeit.

A zsebkendője már nem volt a földön.

– Hallgasson ide, elvették a holmimat… – panaszolta Innokentyij.

– Vetkőzzön le! – mondta a szürke köpenyes őr.

– Minek? – lepődött meg Innokentyij.

Az őr kemény pillantást vetett rá.

– Maga orosz? – kérdezte szigorúan.

– Igen. – A máskor oly találékony Innokentyijnak nem jutott eszébe más válasz.

– Vetkőzzön le!

– Miért, a nem oroszoknak nem kell? – kérdezte csüggedten.

Az őr konokul hallgatott.

Innokentyij megvető mosollyal vállat vont, leült a székre, levette a cipőjét, majd az egyenruháját, és odaadta az őrnek. Jóllehet semmilyen rituális jelentőséget nem tulajdonított az egyenruhának, mégis tisztelte ezt az arannyal hímzett öltönyt.

– Dobja le! – mutatott a padlóra a szürke köpenyes.

Innokentyij habozott. Az őr kitépte a kezéből az egyenruhát, lehajította a földre, és odavetette:

– Meztelenre!

– Hogyhogy meztelenre?

– Meztelenre!

– De hát ez lehetetlen, elvtárs! Hiszen itt hideg van!

– Akkor erőszakkal fogják levetkőztetni – figyelmeztette az őr.

Innokentyij gondolkodott. Már egyszer rávetették magukat, és úgy fest, hogy másodszor is megtennék. A hidegtől és az undortól reszketve vetette le selyem alsóneműjét, és engedelmesen ledobta a földön lévő kupacra.

– A zokniját is!

Levetette a zokniját, és tetőtől talpig meztelenül állt a csupasz fapadlón szőrtelen lábain, melyek ugyanolyan fehérek voltak, mint az egész engedelmes teste.

– Nyissa ki a száját! Nagyobbra! Mondja azt, hogy „á”. Még egyszer, hosszabban: „ááá!” Emelje fel a nyelvét.

Mint aki lovat vásárol, piszkos ujjaival elhúzta előbb az egyik szája sarkát, aztán a másikat, aztán az egyik szeme alját, a másikat, s meggyőződve róla, hogy se a nyelve alatt, se a pofazacskójában, se a szemében nincs eldugva semmi, kemény mozdulattal hátradöntötte a fejét, hogy a fény az orrlyukaiba világítson, majd megnézte mind a két

fülkagylóját, szétterpesztette vele az ujjait, hogy lássa, nincs semmi az ujjai között, majd meglóbáltatta a karját, és láthatta, hogy a hóna alatt sincs semmi. Majd ugyanazon a monoton, parancsoló hangon rászólt:

– Fogja kézbe a hímtagját. Húzza fel a bőrt. Jobban! Elég! Húzza el a hímtagját jobbra fel. Balra fel. Jól van, elengedheti. Álljon háttal. Tegye szét a lábát. Jobban. Hajoljon le a földig. Szét a lábát. Húzza szét a farát. Így. Jól van. Most guggoljon le. Gyorsan! Még egyszer!

Innokentyij az elmúlt napokban többször is elképzelte elkeseredett szellemi párbaj át az állami Leviatánnal. Minden lelkierejét összeszedve készült fel a magasztos feladatra, hogy megvédje életét és meggyőződését. De azt igazán nem gondolta, hogy ez ilyen primitív és ostoba módon fog lejátszódni! Azokat az alacsony rangú, korlátolt embereket, akikkel eddig a Lubjankában találkozott, nem érdekelte az ő személyisége, se a tett, amely ide juttatta, annál inkább az olyan csekélységek, amelyekre ő nem volt felkészülve, és amelyek tekintetében képtelen volt ellenállni. És ugyan mit jelenthetne és milyen előnyt adhatna az ellenállása? Minden esetben a rá váró gigászi küzdelemhez képest látszólag csekélységet követeltek, amelybe nem érdemes belekötni, de ez a módszeres procedúra teljesen megbénította az őrizetbe vett fogoly akaratát.

S Innokentyij elviselt minden megaláztatást, és letörten hallgatott.

A motozó intett a meztelen Innokentyijnak, hogy menjen közelebb az ajtóhoz, és üljön le a székre. Elképzelhetetlennek tetszett, hogy csupasz testével hozzáérjen ehhez az újabb hideg tárgyhoz. Mégis leült, és csakhamar azt a kellemes felfedezést tette, hogy az ülés deszkája szinte melegíti.

Sokféle élvezetben volt része életében, de ez valami soha nem tapasztalt, új élmény volt. Könyökét a melléhez szorította, térdét magasra húzta, és így még melegebbnek érezte magát.

Így ült ott, miközben a motozó a ruhacsomó fölé hajolt, és egyenként megrázott, megtapogatott, a fény felé emelt minden darabot. Némi emberségről tanúskodott, hogy nem törődött sokáig az alsónadrággal, csak gondosan végigtapogatta minden varrását és hajtását, és Innokentyij lába elé dobta. A két zokniról lekapcsolta a gumit, kifordította őket, és szintén odadobta. Majd a trikó hajtásain és varrásain is végigtapogatózva, azt is az ajtóhoz hajította, úgyhogy Innokentyij felöltözhetett, fokozatosan visszaadva testének az áldott meleget.

Aztán a motozó elővett egy jókora fanyelű zsebkést, kinyitotta, és a cipőit vette munkába. Megvetően rázta ki belőle a ceruza csonkjait, és elmélyült arccal kezdte hajlítgatni a talpat, valamilyen kemény tárgy után kutatva belsejében. Felvágta a talpbélést, s csakugyan elővett valamilyen fémlapot, és az asztalra tette. Majd elővett egy árt, és ferdén átdöfte vele a cipő egyik sarkát.

Innokentyij merev pillantással figyelte munkáját, és volt annyi ereje, hogy arra gondoljon, mennyire unhat ja, hogy évről évre idegen fehérneműket tapogasson, idegen cipőket vagdosson fel, és belebámuljon mások végbélnyílásába. Nyilván ettől ilyen kellemetlenül komor az arckifejezése.

De ezek a felvillanó ironikus gondolatok rendre kihunytak benne a csüggesztő várakozás és figyelés közben. A motozó nekilátott, hogy lefejtse az egyenruha zubbonyáról az összes arany rátétet, gombot, zsinórt. Aztán felfejtette a bélést és alátapogatott. Ugyanennyi időt szentelt a nadrág varrásainak és hajtásainak. Még több munkát adott neki a télikabát: talán a vatelin mélyén valamilyen gyanús neszt észlelt (bevarrott feljegyzés? címek? méregfiola?), s a bélést felfejtve, hosszasan keresgélt a vatelinrétegek között, olyan feszült és gondterhelt arccal, mint aki legalábbis szívműtétet végez.

Nagyon sokáig, talán egy óránál is tovább tartott a motozás. Végre a motozó összegyűjtötte zsákmányát: a nadrágtartót, zoknitartót (már előbb közölte Innokentyijjal, hogy a börtönben sem ez, sem az nem tartható meg), nyakkendőt, nyakkendőtűt, mandzsettagombokat, azt a bizonyos fémlapocskát, a két ceruzacsonkot, az arany rátéteket, minden rangjelzést és a sok gombot. Innokentyij csak most mérte fel rombolómunkáját. Nem a cipője sarkán ejtett vágás, nem a felfejtett bélés, nem a télikabát hónalján kitüremkedő vatelincsomók, hanem majdnem valamennyi gombjának hiánya akkor, amikor a nadrágtartójától is megfosztották – ennek az estének minden csúfsága közül valahogy éppen ez sértette leginkább Innokentyijt.

– Miért vágta le a gombokat? – kiáltott fel.

– Tilos megtartani – morogta az őr.

– Hogyhogy tilos? Hogy fogok járni?

– Majd megkötözi spárgával – felelte az őr komoran, már az ajtóból.

– Micsoda hülyeség ez? Miféle spárgával? Honnan vegyem?

De az ajtó már becsapódott és bezárult.

Innokentyij nem kezdett dörömbölni és követelőzni: eszébe jutott, hogy még maradt egy-két gomb a kabátján és másutt, és hogy ennek is örülhet.

Gyorsan nevelődött itt.

Annyi ideje sem volt, hogy lecsúszni készülő nadrágját fogva egy-két lépést tegyen az új helyiségben, kiélvezve tágasságát és megmozgatva a lábait, amikor ismét megzörrent a zár az ajtóban, és egy új őr jelent meg fehér köpenyben, noha nem patyolat tisztában. Úgy nézett Innokentyijre, mint egy régóta ismert tárgyra, amely mindig ebben a helyiségben volt, és odavetette:

– Vetkőzzön meztelenre!

Innokentyij felháborodottan akart válaszolni, de a sértéstől elszoruló torkán csak valami bizonytalan tiltakozás fért ki, az is keservesen csipogó hangon:

– De hiszen az előbb vetkőztem le! Nem tudták megmondani, hogy maradjak úgy?

Nyilván nem tudták, mert az újonnan bejött őr unott arccal figyelte, elég gyorsan teljesíti-e a parancsot.

Mindabban, amit itt tapasztalt, legjobban az döbbentette meg Innokentyijt, hogy ennyire tudnak hallgatni, amikor minden normális ember válaszolna.

Lassan belejött az ellentmondás és akarat nélküli engedelmesség ritmusába, levetette a cipőjét és levetkőzött.

– Üljön le! – mutatott az őr arra az ülőkére, amelyen már oly sokáig ült.

A meztelen fogoly alázatosan leült, s nem gondolt rá, hogy miért. (Gyorsan kihalt belőle a szabad embernek az a szokása, hogy mielőtt megtesz valamit, gondolkodik, mivel itt mások gondolkodtak helyette.) Az őr keményen megmarkolta a tarkóját. A hajnyírógép hideg vágófelülete erősen a feje búbjának nyomódott.

– Mit csinál? – rázkódott meg Innokentyij, és erőtlenül próbálta kiszabadítani a fejét a markoló ujjak közül. – Ki engedte meg? Még nem vagyok letartóztatva! – (Azt akarta mondani, hogy még nem bizonyították be a vádat.)

De a borbély továbbra is erősen fogta a fejét, és némán folytatta a nyírást. És az ellenállás fellobbanó szikrája máris kialudt Innokentyijban. A büszke fiatal diplomata, aki oly hanyag természetességgel jött le a transzkontinentális repülőgépekhez tolt lépcsőn, aki olyan szórakozottan

nézte a körülötte villogó európai fővárosok nappali ragyogását, most csak egy meztelen, satnya, csontos, félig lekopaszított férfi volt.

Puha, világos gesztenyebarna fürtjei szomorú, nesztelen csomókban hullottak alá, akár a hó. Kezével elkapott egy csomót, és gyengéden gyűrögette az ujjai között. Érezte, hogy szereti magát és eltávozó életét.

Még emlékezett arra a következtetésre, hogy az engedelmességet a bűnösség beismerésének fogják tekinteni. Emlékezett arra az elhatározására, hogy küzdeni, tiltakozni, vitatkozni fog, hogy az ügyészt követeli – de minden józan ész ellenére akaratát megbénította valami jóleső közöny. Ahogy a fagyhalált fogadják.

A borbély befejezte a hajnyírást, ráparancsolt, hogy álljon fel, emelje fel előbb az egyik, aztán a másik karját, és megnyírta a hóna alatt is. Azután leguggolt, és ugyanazzal a géppel elkezdte lecsupaszítani az ágyékát. Ez szokatlan volt, és nagyon csiklandott. Innokentyij akaratlanul összehúzta magát. A borbély rároccsent.

– Felöltözhetek? – kérdezte Innokentyij, amikor befejeződött a művelet.

De a borbély egy szót se szólt, és bezárta az ajtót.

A ravaszság azt súgta Innokentyijnek, hogy ezúttal ne siessen az öltözködéssel. A megnyírt érzékeny helyeken kellemetlen szurkálást érzett. Kezét végighúzta szokatlan koponyáján (nem emlékezett rá, hogy valaha is kopaszra nyírták volna), és ujjai meglepő tüskékre és olyan dudorokra tapintottak, melyekről eddig fogalma sem volt.

Mégis felvette a fehérneműjét, és éppen be akart bújni a nadrágjába, amikor megzörrent a zár, és még egy újabb húsos, szederjes orrú őr jelent meg. Egy nagy kartonlap volt a kezében.

– Neve?

– Vologyin – felelte immár minden ellenállás nélkül, habár már az idegeire ment ez az értelmetlen ismétlődés.

– Kereszt- és apai neve?

– Innokentyij Artyomjovics.

– Születési éve?

– Ezerkilencszáztizenkilenc.

– Születési helye?

– Leningrád.

– Vetkőzzön meztelenre.

Gépiesen levetette, ami már rajta volt. Eközben az asztal szélére tett trikója leesett a földre, de most ez nem zavarta. Nem hajolt le érte.

A szederjes orrú őr minden oldalról tüzetesen megnézte, és megfigyeléseit sorra fel jegyezte a kartonlapra. Abból, hogy milyen nagy figyelmet szentelt az anyajegyeinek és az arca részleteinek, rájött, hogy különös ismertetőjegyeit jegyzi fel.

Ez is elment.

Innokentyij érzéketlenül ült az ülőkén és nem öltözött fel. Megint megzörrent a zár. Egy telt, fekete hajú, hófehér köpenyes hölgy jött be. Gőgös, durva arcához nem illettek értelmiségire valló gesztusai.

Innokentyij észhez tért, és az alsónadrágjához kapott, hogy elrejtse meztelenségét. De a nő egy cseppet se nőies, megvető pillantással végigmérte, lebiggyesztette amúgy is kiálló alsó ajkát, és azt kérdezte:

– Mondja, nem tetves?

– Diplomata vagyok – felelte sértődötten Innokentyij, és keményen belenézett fekete szemébe, még mindig maga elé tartva alsónadrágját.

– Na és? Milyen panaszai vannak?

– Miért tartóztattak le? El akarom olvasni a letartóztatási parancsot! Küldje ide az ügyészt! – mondta élénken Innokentyij.

– Nem ezt kérdeztem magától – mondta fáradtan, komor arccal a nő. – Van vagy volt valamilyen nemi betegsége?

– Micsoda?

– Gonorrhoea, szifilisz, lágyfekély? Lepra? Tuberkulózis? Valamilyen más panasz?

És kiment anélkül, hogy megvárta volna a választ.

Bejött a legelső, hosszú arcú őr. Innokentyij szinte rokonszenvvel fogadta, mert ez legalább nem gúnyolódott, és nem csinált vele semmi rosszat.

– Miért nem öltözik fel? – kérdezte szigorúan az őr. – Öltözzön fel gyorsan.

Ez nem volt olyan könnyű! Miközben egyedül maradt, azon törte a fejét, hogyan kényszerítse rá a nadrágját, hogy gombok híján is megmaradjon rajta. Minthogy nem volt módja felhasználni a rabok tucatnyi előző nemzedékének tapasztalatait, maga kellett hogy megoldja a feladatot, ahogy millió és millió elődje is maga oldotta meg. Rájött, honnan szerezhet „spárgát”: a nadrágja derekát az összecsomózott cipőfűzőjével kell felkötni. (Csak most vette észre, hogy mind a két cipőfűzőjéről letépték a fémvégződést. Fogalma sem volt, hogy miért. A Lubjankában érvényes

utasítás azon a feltevésen alapult, hogy a rabok ezekkel a parányi fémhüvelyekkel is végezni tudnának magukkal.)

A zubbony derekát már nem is kötötte össze.

A szakaszvezető a kukucskálón keresztül meggyőződött róla, hogy a letartóztatott felöltözködött, kinyitotta az ajtót, hátratétette vele a kezét, és egy másik szobába vezette. Ott a már ismerős, szederjes orrú őr várta.

– Vegye le a cipőjét! – ezzel fogadta Innokentyijt.

Ez most már nem okozott nehézséget, mivel a fűző nélkül maradt cipő magától is könnyen leesett (ahogy a zoknitartótól megfosztott zoknija is a bokájára csúszott).

A fal mellett egy függőleges skálájú fehér mérőrúd állt. A szederjes orrú háttal odaállította Innokentyijt, fejére eresztette a mozgatható lapot, és fel jegyezte a magasságát.

– Felveheti a cipőjét – mondta.

Az ajtónál álló hosszú arcú figyelmeztette:

– Kezet hátra!

Kezet hátra! Jóllehet a 8-as számot viselő bokszig mindössze két lépést kellett megtenni.

És Innokentyijt megint bezárták a bokszába.

A fal mögött ugyanúgy felzúgott, majd elhallgatott a titokzatos gép. Innokentyij erőtlenül rogyott le a székre, karján a kabátjával. Azóta, hogy a Lubjankába került, csak vakító villanyfényt, szűk falakat és közönyösen hallgató börtönőröket látott. Az egyre ostobább procedúrákat gúnynak érezte. Nem vette észre, hogy az őt letartóztató elhárítók előzetes motozása, személyének azonosítása, átadása (jelenléte nélkül, az irodán) a börtönadminisztráció nyugtája ellenében, az alapos motozás, a borotválás, az ismertetőjegyek feljegyzése, az orvosi vizsgálat – mind egy logikusan átgondolt láncot alkot. Ezek a procedúrák elkábították, megfosztották józan ítélőképességétől és ellenállóerejétől. Egyetlen gyötrő kívánsága maradt: aludni. Úgy döntött, hogy most már békén hagyják, és mert nem látott más módot a pihenésre (s az eltelt három óra alatt egészen új fogalmat alkotott az életről), a széket feltette a szekrénykére, finom posztóból varrt, perzsagalléros télikabátját leterítette a földre, és átlósan ráheveredett. Háta a földön feküdt, a fejét derékszögben felemelni kényszerítette a boksz egyik sarka, térdben meghajlított lába pedig a szemköztinek támaszkodott. De az első pillanatban még nem zsibbadtak el a tagjai, és élvezte a fekvést.

Ám nem maradt ideje, hogy álomba merüljön: különösen bántó nyikorgással kicsapódott az ajtó.

– Keljen fel! – parancsolta egy női hang. Innokentyij éppen csak megmozdította a szemhéját.

– Keljen fel! Keljen fel! – hallatszott felette, mint valami átok.

– De ha aludni akarok…

– Keljen fel!!! – kiáltott rá most már hangosan az asszony, és fölé hajolt, mint egy álombeli Medúza.

Innokentyij nehézkesen kászálódott fel kitekert helyzetéből.

– Akkor vigyen oda, ahol aludni lehet – mondta bágyadtan.

– Tilos! – torkolta le a világoskék váll-lapos Medúza, és becsapta az ajtót.

Innokentyij a falhoz támaszkodott, és várt, hogy kintről abbahagyják a vizslatást.

Akkor megint lefeküdt a kabátjára, kihasználva a Medúza távozását.

Már-már bóbiskolt, amikor megint megcsikordult az ajtó.

Egy új, magas, tagbaszakadt férfi állt a küszöbön fehér köpenyben, aki akár ráverő kovács vagy kőfejtő is lehetett volna.

– Neve? – kérdezte.

– Vologyin.

– Fogja a holmiját!

Innokentyij felmarkolta a kabátját és a sapkáját, és homályos szemmel, imbolyogva elindult az őr után. Annyira el volt csigázva, hogy azt sem érzékelte lábával, egyenes talajon jár-e. Semmi ereje nem maradt, és legszívesebben ott, a folyosón lefeküdt volna.

Egy vastag falba vágott, szűk átjárón át egy másik, piszkosabb folyosóra vezették. Ebből nyílt a vetkőzőhelyiség. Kapott egy darab mosószappant, amely kisebb volt, mint egy gyufásdoboz, és ráparancsoltak, hogy mosakodjék meg.

Innokentyij sokáig nem bírta elszánni magát. Vakítóan tiszta, csupa tükör és csempe fürdőszobákhoz szokott, és ezt a fapadlós vetkőzőt, amelyet más, közönséges ember teljesen tisztának mondott volna, undorítóan mocskosnak látta. Nagy nehezen talált a padon egy szárazhelyet. Levetkőzött, utálkozva végigment a vizes rácson, amelyen meztelen és cipős lábnyomok látszottak. Legszívesebben le sem vetkőzik és nem mosakszik meg, de az öltöző ajtaja kinyílt, és a fehér köpenyes kovács ráparancsolt, hogy álljon a tus alá.

Egy közönséges, nem börtönbe illő, vékony ajtó mögött, amelyen két üveg nélküli nyílás volt, rendezték be a tusolót. A négy rács fölött, melyeket Innokentyij szintén piszkosnak ítélt, négy zuhany függött. Kifogástalan forró és hideg víz folyt belőlük, amit Innokentyij ugyancsak nem értékelt kellőképpen. Négy zuhany egyetlen embernek! De Innokentyij semmi örömöt nem érzett. (Ha tudta volna, hogy a rabok világában többnyire négyen mosakszanak egyetlen zuhany alatt, jobban megbecsülte volna a maga tizenhatszoros előnyét.) A kapott undorítóan büdös szappant (élete harminc éve alatt egyszer se fogott a kezébe ilyet, sőt azt se tudta, hogy egyáltalán létezik) utálkozva hajította el még a vetkőzőben. Most néhány perc alatt úgy-ahogy lelötykölte magát, főleg a szőrszálakat a frissen leborotvált helyekről, melyek úgy szurkálták, és azzal az érzéssel, hogy nem mosakodott, inkább bemocskolódott itt, visszament felöltözni.

De hiába. Az öltöző padja üres volt, az egész pompás, bár megrabolt öltözékét elvitték, csak a cipője maradt a pad alatt, orral befelé. A kifelé nyíló ajtó zárva volt, a kukucskálón is rajta a fedél. Innokentyijnek nem maradt más hátra, mint meztelenül leülni a padra, s Rodin *Gondolkodó*jának pózában töprengeni, amíg megszárad.

Azután agyonmosott, durva, börtönbeli alsóneműt hoztak, melynek minden darabjába bele volt pecsételve: Belső Börtön, és egy ugyanilyen jellel ellátott, négyrét hajtott, darázsszövésű rongyot, amelyről nem találta ki mindjárt, hogy itt ez helyettesíti a törülközőt. Az alsóneműn cérnagombok voltak, de sok helyütt hiányoztak, ezenkívül pertlik, de azok is itt-ott leszakadtak. Az alsónadrág túlságosan rövid volt, és vágott a lába között. Az ing ezzel szemben olyan nagy, hogy az ujja eltakarta a kezét. Kicserélni nem voltak hajlandók, mert Innokentyij már beszennyezte azzal, hogy felvette.

Még sokáig ült az öltözőben a nem összeillő fehérneműben. Azt mondták neki, hogy a felsőruháját „pörkölik”. Ez új szó volt Innokentyij számára. Még a háború alatt sem találkozott soha vele, amikor az országot keresztül-kasul pörkölték. De a mai éjszaka értelmetlen csúfolódásaihoz tökéletesen illett a ruhája megpörkölése is (valamilyen hatalmas, pokolbeli serpenyőt képzelt maga elé).

Megpróbálta józanul áttekinteni a helyzetét és azt, hogy mit tegyen, de a gondolatai összekeveredtek és széttöredeztek: hol a túlságosan kicsi alsónadrág, hol a serpenyő ugrott elé, amelyben most a zubbonya sül, hol

pedig az a merev szem, amely gyakran megjelent az elmozduló fedőlapocska helyén.

A fürdő elűzte az álmát, de a mindent lebíró gyöngeség teljesen megbénította. Szeretett volna lefeküdni valami száraz, meleg helyre, és csak feküdni mozdulatlanul, várva, hogy visszatérjen belé az elpárolgott erő. De csupaszon nem volt kedve lefeküdni a pad vizes, szegletes élű rácsaira, melyek nem is illeszkedtek össze.

Nyílt az ajtó, de nem a ruháit hozták vissza a pörkölésből. A fürdőbeli őr mellett egy polgári ruhás, széles arcú, pirospozsgás leányzó állt. Innokentyij szégyenlősen eltakarta fehérneműjének hiányosságait, és odament a küszöbhöz. A leány aláíratta vele a másolatot, a rózsaszínű nyugtát pedig odaadta neki. Az állt rajta, hogy f. év dec. 26-án a Szovjetunió Állambiztonsági Minisztériumának Belső Börtöne a következő tárgyakat vette át Vologyin L A. – tól megőrzésre: 1 db sárga fém karóra (tok száma… szerkezet száma…); 1 db sárga fémhüvelyű töltőtoll ugyanilyen heggyel; 1 db nyakkendőtű keretbe foglalt vörös kővel; 1 pár kék köves mandzsettagomb.

És Innokentyij újból lehorgadt és várt. Végre meghozták a ruháját.

A nagykabátot hidegen és épen, a zubbonyt, nadrágot és inget megfakulva, gyűrötten és még forrón.

– Nem voltak képesek vigyázni az egyenruhára is, mint a kabátra? háborgott Innokentyij.

– A kabát szőrmés. Vigyázni kell rá! – oktatta ki a kovács.

Még a saját ruháját is utálatosnak és idegennek érezte a pörkölés után. Csupa idegen és kényelmetlen holmiban vezették vissza a maga 8-as bokszába.

Vizet kért, és mohón megivott két bögrével: ugyanazzal a cicással.

Még egy leányzó jelent meg, és aláírás ellenében adott egy kék színű nyugtát arról, hogy f. év dec. 27-én a Szovjetunió Állambiztonsági Minisztériumának Belső Börtöne átvett megőrzésre Vologyin I. A. – tól 1 db selyem alsóinget, 1 db selyem alsónadrágot, 1 db nadrágtartót és 1 db nyakkendőt.

A titokzatos gép változatlanul zúgott.

Amikor Innokentyij ismét egyedül maradt, két karját a szekrénykére helyezte, ráfektette a fejét, és megpróbált ülve elaludni.

– Tilos! – szólt rá, az ajtót kinyitva, egy új őr.

– Mi tilos?

– Letenni a fejét.

Innokentyij kavargó gondolatok közt várta a folytatást.

Megint hoztak egy nyugtát, ezúttal fehér papíron, arról, hogy a Szovjetunió Állambiztonsági Minisztériumának Belső Börtöne megőrzésre átvett Vologyin I. A. – tól 123, azaz Egyszázhuszonhárom rubelt.

És megint bejött egy férfi – ismét új arc! –, aki finom barna szövetből készült öltönye felett kék köpenyt viselt.

Valahányszor nyugtát hoztak, megkérdezték a nevét. Most is elölről kezdték: neve? kereszt- és apai neve? születési éve? születési helye? Majd a férfi ráparancsolt:

– Üresen!

– Tessék?

– Holmi nélkül! Kezet hátra! – A folyosón minden parancsot halkan adtak ki, hogy ne hallják meg a többi bokszban.

A barna öltönyös férfi szaporán csettintgetett a változatlanul láthatatlan kutyának, miközben a nagy ajtón át egy újabb folyosóra vezette Innokentyijt, majd onnan egy nem börtön jellegű, tágas szobába: a vastag függönyök össze voltak húzva, s az íróasztalokon kívül kárpitozott bútor állt benne. Innokentyijt egy székre ültették a szoba közepén. Ebből kitalálta, hogy ki fogják hallgatni.

Tagadni! Mindent letagadni! Tagadni körömszakadtáig!

Ehelyett azonban egy barnára fényezett fényképezőállványt gurítottak elő a függöny mögül, kétfelől éles fényszórót irányítottak Innokentyijra, és lefényképezték, egyszer szemből, egyszer profilból.

Az őt idevezető férfi ezután sorban megfogta jobb kezének minden ujját, a belső felét rányomta egy ragacsos, fekete hengerre, melyet bélyegzőfestékkel itattak át, s ettől minden ujja fekete lett. Azután egyenlő távolságra szétfeszítve, jó erősen rányomta egy lapra, majd hirtelen felkapta őket. Öt fekete-fehér, kacskaringós nyom maradt a papíron.

Ugyanígy bekenték, majd megörökítették a bal keze ujjainak lenyomatát is.

Az ujjlenyomat fölött ez volt a papírra írva:

„Vologyin Innokentyij Artyomjovics, 1919., Leningrád”,

még feljebb pedig vastag, nyomtatott betűkkel:

ÖRÖKRE MEGŐRZENDŐ!

Amikor Innokentyij elolvasta ezt a két szót, összerándult. Volt valami misztikus, az emberiség és a Föld fölötti bennük.

Szappannal, kefével és hideg vízzel lemosatták ujjait a csapnál. A ragacsos festék nem nagyon engedett ezeknek a szereknek, a hideg víz lepergett róla. Innokentyij elmélyülten dörgölte a beszappanozott kefével az ujjai hegyét, és nem kérdezte meg magától, mi abban a logika, hogy előbb van a fürdő és azután az ujjlenyomat-felvétel.

Megzavart, elgyötört agyát ez a nyomasztó, kozmikus formula kerítette hatalmába:

ÖRÖKRE MEGŐRZENDŐ!

93. A mély légzés

Innokentyij még soha életében nem élt át ilyen végtelenül hosszúra nyúló éjszakát. Egy szemernyit sem aludt, és oly sok különféle gondolat váltotta egymást az agyában, amennyi egy hónap alatt se a régi nyugodt életében. Volt ideje gondolkozni azalatt is, amíg lefejtették a diplomata-egyenruhájáról az arany rátéteket, meg a fürdőben való félmeztelen üldögélés alatt és az éjszaka folyamán megismert számos helyiségben.

Legjobban a sírfelirat őszintesége döbbentette meg: „Örökre megőrzendő!”

Csakugyan, akár bebizonyítják, akár nem, hogy éppen ő volt a telefonáló, ha egyszer letartóztatták, innen többé ki nem eresztik. Ismerte Sztálin mancsát: még senkit se engedett el élve. Vagy agyonlövetés, vagy életfogytiglan tartó zárka vár rá. Valami vérfagyasztó helyen, amilyen a szuhanovói kolostor, amelyről legendák keringenek. Nem a schlüsselburgi aggok menhelye lesz! Nappal tilos ülni, évekig tilos beszélni, és soha senki nem fog megtudni róla semmit, még ha egész kontinensek váltanak is zászlót, vagy emberek szállnak a Holdra. És az utolsó napon, amikor végre elkapják a sztálini bandát, és egy új Nürnberget rendeznek neki, Innokentyijt és kolostorbeli néma szomszédait egyenként agyonlövik, ahogy már megtették visszavonulóban negyvenegyben a kommunisták, majd negyvenötben a nácik.

De hát fél egyáltalán a haláltól?

Az este óta Innokentyij minden eseménynek, minden ajtónyitásnak örült, amely megtörte egyedüllétét, szokatlan gubbasztását a csapdában. Most viszont szeretett volna végiggondolni valamilyen fontos, de még homályos gondolatot, és örült, hogy visszahozták a korábbi bokszba, és sokáig nem zavarták, jóllehet állandóan lesték a kukucskálón keresztül.

Egyszer csak mintha lefoszlott volna agyáról egy könnyű fátyol: magától eléugrott, amit még nappal olvasott és gondolt:

„A halhatatlanságba vetett hitet a kielégíthetetlen emberek mohósága szülte. A bölcs elegendőnek tartja életét ahhoz, hogy bejárja az elérhető élvezetek egész körét…”

Ó, hát az élvezetekről van szó? Neki volt pénze, ruhái, tekintélye, nők, bor, utazások, de mindezt most boldogan a pokolba hajítaná csupán az

igazságosságért! Hogy megérhesse ennek a bandának a bukását, és hallhassa szánalmas motyogását a bírák előtt.

Igen, oly sok földi jóban volt része! De sohasem jutott hozzá a legértékesebb kincshez: hogy azt mondhassa, amit gondol, hogy nyíltan érintkezhessen hozzá hasonlóan gondolkodó emberekkel. Hányan fordultak meg közülük itt, ennek az épületnek téglafalai között, akiket se arcról, se névről nem ismert? Milyen kár úgy meghalnia, hogy nem cserélhetett velük se eszmét, se lelket!

Könnyű filozófiát alkotni terebélyes fák alatt, boldog békeidőkben! Most, hogy nem volt se ceruzája, se notesza, annál nagyobb kincsnek érzett mindent, ami emlékezete mélyéről a felszínre bukkant. Világosan emlékezett rá:

„Nem szabad félni a testi szenvedéstől. A hosszú szenvedés mindig jelentéktelen, a jelentős nem hosszú."

Vajon például az, hogy álmatlanul gubbaszt napokon át egy ilyen levegőtlen bokszban, ahol nem tudja kinyújtani a lábát sem, hosszú szenvedés vagy nem? jelentős vagy jelentéktelen? Vagy ha tíz évig ül magánzárkában, és egy szót se szólhat senkihez?

Ott, ahol lefényképezték és ujjlenyomatot vettek róla, észrevette, hogy hajnali kettő felé jár. Azóta talán már három is elmúlt. Az a képtelen gondolata támadt, s kiszorította a komolyakat, hogy az óráját elhelyezték a raktárban, ahol addig fog ketyegni, amíg le nem jár, és senki sem fogja felhúzni, a mutatók abban az állásban várják meg gazdájuk halálát vagy azt, hogy mint vagyontárgy elkoboztassanak. Vajon hány órát fognak majd mutatni?

Dotty közben várja az Operettszínházban? Várta… Telefonált-e a minisztériumba? Aligha, hiszen nyomban megjelentek átkutatni a lakást. Azt az óriási lakást! Öt ember se tudja felforgatni egyetlen éjszaka alatt. És ugyan mit találnak majd a bolondok?

Dottyt nem fogják leültetni: az utolsó évi különélés megmenti.

Elválik és újra férjhez megy.

Vagy lehet, hogy leültetik. Nálunk minden lehetséges.

Az apósa megreked a ranglétrán, hiszen „foltos"! Majd prüszkölni fog, és elhatárolja magát!

Aki csak ismerte Vologyin tanácsost, hűséges alattvalóként kitörli az emlékezetéből.

A süket kolosszus eltapossa, és soha senki meg nem tudja, hogy az ápolt testű, vézna Innokentyij meg akarta menteni a civilizációt.

Pedig jó lenne megérni és megtudni, mivel végződik ez az egész! A történelemben mindig az egyik fél győz, de sohasem az egyik fél eszméi. Az eszmék összekeverednek, az eszméknek megvan a saját életük. A győztes mindig átvesz valamit – keveset vagy sokat, sőt olykor mindent – a legyőzöttől.

Minden egybefolyik. „Véget ér a törzsek ellenségeskedése.” Eltűnnek az államhatárok, a hadseregek. Összehívják a világparlamentet. Megválasztják a bolygó elnökét. Fedetlen fővel odaáll az emberiség elé, és így szól:

– Holmival!

– Tessék?

– Holmival!

– Miféle holmival?

– Hát a motyójával!

Innokentyij felállt, kézbe vette a kabátját, kucsmáját, amelyek különösen kedvessé váltak attól, hogy nem pörkölték tönkre őket. Az ajtó nyílásában, eltakarva a folyosói őrt, megjelent egy kék váll-lapos, napbarnított, nyalka törzsőrmester (hol szedték össze ezeket a gárdistákat? miféle terhek elbírására?), belenézett a papírjába, és megkérdezte:

– Neve?

– Vologyin.

– Kereszt- és apai neve?

– Innokentyij Artyomjovics.

– Születési éve?

– Ezerkilencszáztizenkilenc.

– Születési helye?

– Leningrád.

– Fogja a holmiját! Jöjjön!

És előrement az egyezményes csettintésekkel.

Ezúttal kimentek az udvarra, és a fedett udvar sűrű sötétjében leereszkedtek néhány lépcsőn. Csak nem agyonlőni viszik? – villant át az agyán. Azt mondják, mindig pincében lövik agyon a foglyokat és mindig éjszaka.

Ebben a nehéz pillanatban az a mentő gondolata támadt: akkor miért adták volna a három nyugtát? Nem, még nem fogják agyonlőni!

(Innokentyij még hitt az Állambiztonsági Minisztérium csápjainak bölcs összehangoltságában.)

A nyalka törzsőrmester számos csettintés kíséretében bevezette az épületbe, és a sötét előtéren át a lifthez vitte. Valamilyen nő állt ott egy halom szürkéssárga, vasalt alsóruhával, és nézte, ahogy Innokentyijt beterelik a liftbe. S bár ez a fiatal mosónő igazán nem volt szép, a társadalmi ranglétrán is alacsonyan állt, és ugyanazzal a kifürkészhetetlen, érzéketlenül merev pillantással nézett Innokentyijra, mint a Lubjanka valamennyi gépembere, Innokentyijnak mégis fájt – ugyanúgy, ahogy a rózsaszínű, kék és fehér nyugtát hozó raktároslányok megpillantásakor –, amiért ilyen zilált, szánalmas állapotban látja és sértő részvéttel gondol rá.

Egyébként ez a gondolat éppolyan gyorsan eltűnt, mint ahogy jött. Hiszen így is, úgy is „örökre megőrzendő”.

A törzsőrmester becsukta a liftajtót, és megnyomott egy gombot, melyen nem volt jelezve az emelet száma.

Alighogy felzúgott a lift motorja, Innokentyij azonnal felismerte ebben a zúgásban azt a titokzatos gépet, amely a bokszának fala mögött őrölte a csontokat.

És örömtelenül elmosolyodott.

Bár ez a kellemes tévedés most bátorítóan hatott rá.

A lift megállt. A törzsőrmester kivezette Innokentyijt a lépcsőházba és onnan mindjárt egy széles folyosóra, ahol sok kék váll-lapos, fehér altiszti rangjelzéses őr jött-ment. Egyikük bezárta Innokentyijt egy számozatlan, tíz négyzetméter körüli bokszba, amely nem volt olyan vakítóan megvilágítva, a falat pedig egészen a plafonig olajzöldre festették. Ez a boksz vagy zárka teljesen üres volt, és nem látszott nagyon tisztának, a cementpadlója töredezett, amellett hideg volt, ami még csak fokozta a sivárságát. Ennek az ajtaján is volt kukucskáló. Kívülről sok-sok csizma csosszanása szűrődött be. Úgy látszik, az őrök szüntelenül jöttek-mentek. A Belső Börtönben élénk éjszakai élet folyt.

Innokentyij eddig azt hitte, hogy végig abban a szűk, vakító fényben úszó, forró 8-as bokszban fogják tartani, és kétségbe volt esve, hogy nem tudja kinyújtani a lábát, a fény a szemébe vág, és nem kap levegőt. Most belátta, hogy tévedett: ebben a tágas, de barátságtalan, számozatlan bokszban fog lakni, és most amiatt szenvedett, hogy a lába fázni fog a cementpadlón, az ajtó mögül behallatszó állandó lábdobogás, csoszogás idegesíteni fogja, az elégtelen megvilágítás pedig nyomasztani. Mennyire

kellene ide egy ablak! ha csak egészen kicsi, akkorka is, mint az operákban a pincebörtönök ablakai! – de ablak nem volt.

Az emigránsok emlékiratai alapján nemigen lehet elképzelni ezeket a folyosókat, lépcsőket, temérdek ajtót, a jövő-menő tiszteket, altiszteket, kiszolgáló személyzetet, a Nagy Lubjanka éjszakai nyüzsgését és hogy sehol egy fogoly, sehol nem találkozik össze egyetlen sorstársával, soha nem hall egyetlen nem hivatalos szót, de még hivatalosat is alig. És úgy rémlik, hogy az egész óriási minisztérium egyedül őmiatta van ébren ezen az éjszakán, egyedül ővele és az ő bűntettével foglalkozik.

A börtönben töltött első órák megsemmisítő élményének éppen az a célja, hogy különválassza az újoncot a többi rabtól, hogy senki ne bátorítsa, hogy egyedül őrá nehezedjék a sok ezer főnyi, szerteágazó, érzéketlen apparátus.

Innokentyij gondolatai a szenvedés irányába kanyarodtak. A telefonhívását már nem látta olyan nagy tettnek, amely bekerül majd a XX. század minden történelemkönyvébe, hanem meggondolatlan és főként céltalan öngyilkosságnak. Szinte újra hallotta az amerikai attasé rossz kiejtésű, pimaszul hányaveti kérdését: „Megmond neve?” A hülye! Valószínűleg nem is jelentette a nagykövetnek. Hiábavaló volt az egész. Micsoda idiótákat nevel a jólét!

Most volt hol járkálni a bokszban, de az eddigi megpróbáltatásoktól kifáradt, csüggedt Innokentyijnek nem volt hozzá ereje. Kettőt fordult, aztán leült a padra, és két kezét erőtlenül lecsüngesztette a lába mellett.

Hány, a kortársak előtt ismeretlen nemes szándékot temettek el ezek a falak, zártak magukba ezek a bokszok!

Átkozott, átkozott ország! Mindaz a keserűség, amit kénytelen lenyelni, csak másoknak orvosság. Magának soha semmi haszna belőle!

Milyen boldog például egy Ausztrália! Bevette magát oda a jó fenébe, és éli világát bombázások, ötéves tervek, fegyelem nélkül.

Miért kellett űzőbe vennie az atomtolvajokat? Elmehetett volna Ausztráliába, és ott maradhatott volna magánemberként!

Ma vagy holnap elrepült volna Párizsba, onnan meg New Yorkba…

És amikor nem általában gondolt a külföldi útra, hanem éppen a következő napok programjaként, az elérhetetlen szabadságtól elfúlt a lélegzete. Legszívesebben a körmeivel kaparta volna a zárka falát, hogy levezesse tehetetlen dühét.

De a börtönszabályzat effajta megszegésétől megóvta a feltáruló ajtó. Ismét ellenőrizték az adatait – a kérdésekre szinte álomban válaszolt –, és ráparancsoltak, hogy „holmival együtt” jöjjön ki. Mivel egy kicsit átfázott a bokszban, a sapka a fején volt, a kabát pedig a vállára vetve. Így akart kimenni, nem tudván, hogy így két töltött pisztolyt vagy két tőrt is rejtegethetne a kabátja alatt. Ráparancsoltak, hogy dugja bele a kabát ujjába a karját, és ily módon csupasszá vált keze fejét tegye hátra.

Megint csettintgettek, miközben kivitték ahhoz a lépcsőhöz, ahol a lift járt, és most lekísérték a lépcsőn. A legérdekesebb, amit tehetett a helyzetében, hogy megjegyezze, hányszor kanyarodik be, hány lépést tesz meg, hogy azután maga elé képzelhesse a börtön beosztását. De akkora földcsuszamlás ment végbe világérzékelésében, hogy teljesen közönyösen lépdelt, és nem vette észre, mennyit mentek lefelé – amikor egyszer csak valamilyen újabb folyosó felől egy másik magasra nőtt őr jelent meg, ugyanolyan hangos csettintéssel, mint az, aki Innokentyij előtt haladt. Az őt vezető őr felrántotta egy zöld furnérfalú fülke ajtaját, amely elbarikádozta az amúgy is szúk kereszteződést, belökte Innokentyijt, és rácsukta az ajtót. Bent éppen csak annyi hely volt, hogy állni lehetett, és a lépcsőházból beszüremlett a fény.

Az lett volna a természetes emberi reakció, hogy hangosan tiltakozik, de Innokentyij már hozzászokott az érthetetlen fordulatokhoz, és beletanult a lubjankai némaságba, ezért szótlanul engedelmeskedett, azaz azt tette, amit a börtönben megkövetelnek.

Hát ezért csettint mindenki a Lubjankában: ezzel figyelmeztetik a többieket, hogy foglyot hoznak. Egyik őrizetes nem találkozhat a másikkal! Nem szabad, hogy bátorítást merítsenek egymás tekintetéből!

Azt a másikat elvezették, Innokentyijt kiengedték a fülkéből és továbbvezették.

És itt, az utolsó fordulóban vette csak észre, *mennyire* elkoptak a lépcsőfokok! Soha életében nem látott sehol ehhez hasonlót. Az egyes fokok közepén a lépcső vastagságának felét kitevő ovális bemélyedések látszottak.

Összerázkódott. Harminc év alatt hány lábnak hányszor kellett le és felmenni ezeken a lépcsőkön, hogy ennyire elkopjon a kő! És minden két emberből az egyik őr, a másik pedig fogoly volt.

Az emeleti fordulóról csukott ajtó nyílt, felső részén sűrű ráccsal és fedett ablakkal. Innokentyij egy újabb tapasztalattal lett gazdagabb: arccal a fal

felé állították. A szeme sarkából azért észrevette, hogy a kísérő őr megnyomja a villanycsengőt, s az ablak bizalmatlanul megnyílik, majd újra becsukódik. Azután hangos csörgéssel megfordult a kulcs a zárban, az ajtó kinyílt, valaki kijött, akit Innokentyij nem láthatott, és megkérdezte:

– Neve?

Innokentyij ösztönösen hátrafordult, ahogy az emberek megszokták, hogy egymás szemébe nézzenek, ha szót váltanak, és meglátott egy se nem férfi-, se nem női pufók, puha arcot, melyet egy nagy vörös folt éktelenített, mintha leforrázták volna, az arc alatt pedig aranyszínű hadnagyi váll-lapot. De az illető azonnal rákiáltott:

– Ne forduljon meg! – és folytatta ugyanazoknak az unalomig ismert kérdéseknek a felmondását, amelyekre Innokentyij az arca előtt fehérlő vakolathoz intézte a válaszait.

A húsos arcú hadnagy, meggyőződvén róla, hogy az őrizetes továbbra is annak adja ki magát, akinek neve a kartonlapon szerepel, és még mindig emlékszik a születése helyére és idejére, maga csengetett be az ajtón, amelyet óvatosságból időközben bezártak mögötte. Megint bizalmatlanul elhúzták az ablak reteszét, kinéztek a nyíláson, majd becsukták az ablakot, és hangos csattanással kinyitották az ajtót.

– Menjen! – szólt rá élesen a vörösre forrázott, húsos arcú hadnagy. Beléptek, és mögöttük hangos kulcsforgással bezárult az ajtó. Innokentyij alig pillantotta meg a mindjárt háromfelé – jobbra, balra és előre – ágazó homályos folyosót, kétoldalt rengeteg ajtóval s baloldalt, mindjárt a bejáratnál, egy asztalt és egy sokrekeszes polcot, amikor a hadnagy halkan, de félreérthetetlenül ráparancsolt a csendben: – Forduljon a fal felé! Ne mozduljon!

Ostoba helyzet közelről bámulni az olajzöld falfelület és a fehér vakolat találkozását s érezni a tarkójára szegezett ellenséges pillantásokat.

Nyilván közben kibetűzték a kartonját, mert a hadnagy majdnem súgva kiadta az utasítást a mélységes csendben:

– A harmadik bokszba!

Az asztal mellől ellépett egy őr, és kulcscsörgés nélkül megindult a jobb oldali folyosó futószőnyegén.

– Kezet hátra! Jöjjön! – vetette oda nagyon halkan.

A kanyargós folyosó egyik oldalán ugyanaz a közönyős, olajzöld fal, a másikon néhány ajtó, melyekre fényes, ovális számlapokat szegeztek:

(47) (48) (49)

alattuk pedig a kukucskálókat takaró lapok látszottak. Innokentyij kimelegedett attól a gondolattól, hogy barátai vannak ilyen közel, s hirtelen szerette volna elmozdítani a lapot és egy pillanatra az üveghez tapadni, megnézni a cella zárt életét – de az őr sietve maga után vonta, és ami a fő: Innokentyijnak már vérévé lett a börtönbeli engedelmesség, pedig hát mitől kelljen félnie annak, aki harcba szállt az atombomba miatt?

Az egyén számára szerencsétlen, de a kormány számára szerencsés módon az ember úgy van felépítve, hogy amíg él, mindig van mit elvenni tőle. Még az életfogytiglan elítélt rabot is, akit megfosztottak a mozgástól, az égtől, a családjától, a vagyonától, még őt is bedughatják például egy vizes cellába, megfoszthatják a meleg ételtől, megverhetik – ezek a kicsinyes utólagos büntetések éppolyan érzékenyen érintik, mint az, hogy előzőleg letaszították a szabadság és a sikeres pálya magasáról. És hogy elkerül je ezeket a keserves utólagos büntetéseket, szó nélkül aláveti magát a megalázó, gyűlöletes börtönrezsimnek, amely lassan megöli benne az embert.

A kanyaron túl is szorosan követték egymást az ajtók, és ilyen számok voltak rajtuk:

(1) (2) (3)

Az őr kinyitotta a harmadik ajtót, és itt egy kissé komikusan ható szívélyes, széles mozdulattal tárta ki Innokentyij előtt. Innokentyij észlelte ezt a komikumot, és figyelmesen megnézte az őrt. Zömök, sima fekete hajú legény volt, s a szemét mintha egy ferde kardsuhintással metszették volna az arcába. Nem látszott jóindulatúnak, se a szája, se a szeme nem mosolygott, de az ezen az éjszakán látott tucatnyi közömbös lubjankai arc után valahogy mégis tetszett Innokentyijnak.

Amikor rázárult a boksz ajtaja, körülnézett. Egyetlen éjszaka alatt, mondhatni, szakértővé vált a bokszok terén, úgyhogy módja nyílt az összehasonlításra. Ez egy mennyei boksz volt: széltében három és fél, hosszában hét és fél talpalatnyi, parkettás, és majdnem az egész hosszát elfoglalta a falba beépített hosszú fapad, az ajtónál pedig egy hatszögletű

asztalka állt szabadon. Ablaka természetesen nem volt, csak a szellőzőnyílás vasrácsa feketéllett fent. Nagyon magas volt, legalább három és fél méteres, és a padlótól a mennyezetig fehérre meszelve; élesen visszaverődött róla az ajtó fölé illesztett, drótkosaras kétszázas égő fénye. A lámpától meleg volt a bokszban, de megfájdult a szeme.

A fogolytudomány azok közé tartozik, amelyeket gyorsan és alaposan meg lehet tanulni. Innokentyij ezúttal nem csapta be magát: nem remélte, hogy sokáig itt hagyják ebben a kényelmes bokszban, de meglátva a hosszú, csupasz padot, ő, az elkényeztetett puhány – bár óráról órára kevésbé volt az – azonnal rájött, hogy első és legfőbb feladata most: aludni. És ahogy az anyja által ki nem tanított állatkölyök saját természetének sugallatára megtanul mindent, amire szüksége van, Innokentyij is egykettőre megtanulta, hogyan ágyazzon meg magának a kabátjával, egymásra hajtva a két ujját és a perzsagallért úgy, hogy egy kis párnát alkossanak. És máris ráfeküdt. Nagyon kényelmesnek találta. Behunyta a szemét, és hozzákészült, hogy elaludjék.

De nem bírt elaludni! Mennyire szeretett volna aludni, amikor semmi lehetősége nem volt rá! Már túljutott a fáradtság minden fázisán, és kétszer is sikerült kikapcsolnia a tudatát egy-egy pillanatig tartó álommal, s lám, most itt az alvás lehetősége, és nem álmos! A minduntalan megzavart nyugalom sehogy se akart visszatérni belé. Innokentyij erőnek erejével igyekezett elfojtani az önsajnálatot, a különböző feltevéseket és latolgatásokat, megpróbált egyenletesen lélegezni, majd számolni. Roppant elkeserítő, hogy nem tud elaludni, amikor melegben van, a lába kinyújtva, a gerince ellazulva, és még az őr is békén hagyja!

Így feküdt egy félórát. Végül lassan szakadozni látszott gondolatainak lánca, s a lába felől ragacsos meleg kúszott a törzse felé.

Ekkor azonban úgy érezte, hogy ebben az eszeveszett fényben képtelenség elaludni. A fény narancssárga sugarai áthatoltak szorosan zárt szemhéján, s elviselhetetlen erővel nyomták a szemgolyóját. Ez az azelőtt soha nem észlelt nyomás most teljesen kihozta a sodrából. Hiába fordult egyik oldaláról a másikra, keresve azt a testhelyzetet, amelyben nem nyomja a fény, s végül kétségbeesve felült, és letette a földre a lábát.

A kukucskáló fedele gyakran elmozdult, hallotta a neszt, és a következő alkalommal feltartotta az ujját.

Az ajtó egészen nesztelenül nyílt ki. A ferde szemű őr szótlanul nézett Innokentyijra.

– Kérem, csavarja le a villanyt! – könyörgött Innokentyij.
– Nem lehet – felelte rezzenéstelenül a ferde szemű.
– Akkor cserélje ki! Csavarjon be gyengébb égőt! Minek ilyen erős lámpa ilyen kis… bokszba?
– Halkabban beszéljen! – szólt rá az őr nagyon csendesen. És csakugyan, háta mögött síri csend honolt a hosszú folyosón és az egész börtönben. – Olyan, amilyen kell.
Mégis volt valami eleven ezen a halott arcon! Innokentyij, kimerítve a témát és sejtve, hogy az ajtó mindjárt bezáródik, gyorsan így szólt:
– Adjon egy kis vizet!
A ferde szemű bólintott, és nesztelenül bezárta az ajtót. Se azt nem lehetett hallani, hogy eltávolodik a csalánszőnyegen, se azt, hogy visszajön, éppen csak megcsörrent a zárban a kulcs, és már ott állt az ajtóban egy bögre vízzel. Akárcsak a börtön földszintjén, itt is egy cica képe díszítette a bögrét, csak nem viselt szemüveget, nem volt nála könyv, és hiányzott a madárka.
Innokentyij élvezettel kortyolta a vizet, és amikor pillanatnyi szünetet tartott, a még mindig ott álló őrre lesett. Az féllábbal bent állt a cellában, amennyire a válla engedte, behúzta az ajtót, s teljesen szabályellenes szemhunyorítással, halkan azt kérdezte:
– Te ki voltál?
Milyen szokatlanul hangzott! Az első emberi szó ezen az éjszakán.
Innokentyijt megdöbbentette a főnökség elől eltitkolt kérdés eleven hangneme, s e szándéktalanul kegyetlen „voltál” hatása alatt mintegy beszélgetést kezdve az őrrel, súgva közölte:
– Diplomata. Államtanácsos.
A ferde szemű együttérzően bólintott, s azt mondta:
– Én meg a Balti Flotta matróza! – Majd némi habozás után: – És téged miért…?
– Nem tudom – mondta óvatosan Innokentyij. – Egyszer csak se szó, se beszéd…
– Az elején mind ezt mondja. – És illetlenül hozzátette: – Nem akarsz… pisálni?
– Még nem – hárította el Innokentyij, az újonc vakságában nem tudván, hogy ez az ajánlat a legnagyobb kedvezmény, ami egy őr hatalmában áll, és az egyik legnagyobb áldás a földön, amelyben napirenden kívül nincs része a rabnak.

E tartalmas párbeszéd után az ajtó bezárult, és Innokentyij ismét elnyúlt a padon, hiábavaló küzdelmet folytatva a védtelen szemhéján áthatoló fény nyomásával. Megpróbálta kezével eltakarni a szemét, de ettől elzsibbadt a keze. Rájött, hogy milyen jó lenne összehajtogatni a zsebkendőjét és azt teríteni a szemére – de hol van már a zsebkendője? Nem vette fel a földről… Milyen buta kölyök volt az este!

A letartóztatott legbizalmasabb barátai éppen az apró dolgok: a zsebkendő, egy üres gyufásdoboz, egy vastag cérnaszál vagy egy műanyag gomb. Mindig elérkezik egy olyan pillanat, amikor valamelyikük pótolhatatlanná válik, és kihúzza a bajból!

Hirtelen kinyílt az ajtó. A ferde szemű egy piros csíkos, összetekert matracot ölelt magához. Csoda! A Lubjanka nemhogy akadályozná az alvásban, de még gondoskodik is a rab álmáról! Az összetekert matrac belsejében egy kis tollpárna, párnahuzat és lepedő volt, s valamennyin rajta a pecsét: „Belső Börtön”. És még egy szürke takaró is!

Micsoda áldás! Most majd alszik egy jót! A börtönről szerzett első benyomásai túlságosan csüggesztők voltak. Az édes álmot előre élvezve húzta fel a párnát (életében először csinálta saját kezűleg), kiterítette a lepedőt (a matrac kicsit lelógott a keskeny padról), levetkőzött, lefeküdt, szemét betakarta a zubbonya ujjával – többé semmi sem zavarja! –, és már-már álomba merült, abba az édes álomba, melyet Morpheusz ölelésének neveznek.

De hangosan kivágódott az ajtó, és a ferde szemű rászólt: – Vegye ki a kezét a takaró alól!

– Miért vegyem ki? – kiáltott fel majdnem sírva Innokentyij. – Miért ébresztett fel? Olyan nehezen tudtam elaludni!

– Vegye ki a kezét! – ismételte meg hidegvérűen az őr. – A kezeknek elöl kell lenni!

Innokentyij engedelmeskedett. De kezével a takaró felett nem volt olyan könnyű elaludni. Ördögi számítás! Az ember természetes, észrevétlenül begyökerezett szokása, hogy álmában a testéhez szorítsa a kezét.

Innokentyij sokáig forgolódott, megpróbált alkalmazkodni ehhez az újabb megaláztatáshoz. Végre mégis elnyomta az álom. Jólesőn kábító homály öntötte el az agyát.

Hirtelen valamilyen lárma támadt a folyosón. Messziről indult, és egyre közeledett: a szomszédos ajtókat csapkodták. Minden alkalommal

elhangzott valamilyen szó is. Most éppen mellette. Majd az ő ajtaja is kivágódott:

– Ébresztő! – közölte könyörtelenül a Balti Flotta matróza.

– Hogyhogy? Miért? – üvöltött fel Innokentyij. – Egész éjszaka nem aludtam!

– Hat óra! Hatkor ébresztő! – ismételte meg a matróz, és továbbment, hogy folytassa az ébresztést.

Innokentyijt épp most leküzdhetetlen erővel öntötte el az álmosság. Hanyatt zuhant az ágyon, és azonnal elzsibbadt.

De máris – legfeljebb két percet alhatott – hangos csattanással kinyílt az ajtó, és a ferde szemű megismételte:

– Ébresztő! Ébresztő! Matracot feltekerni!

Innokentyij felkönyökölt, és zavaros szemmel meredt kínzójára, akit egy órával ezelőtt olyan rokonszenvesnek látott.

– De értse meg, semmit se aludtam!

– Nem tudok semmit.

– Jól van, felkelek, összetekerem a matracot, és aztán mit fogok csinálni?

– Semmit. Ül.

– De miért?

– Mert hat óra, hallhatta.

– Akkor elalszom ülve.

– Nem hagyom.

Innokentyij a fejéhez kapott, és előre-hátra ingott. A ferde szemű őr arcán mintha sajnálkozás suhant volna át.

– Nem akar mosakodni?

– De, akarok – felelte tűnődve Innokentyij, és a ruhájáért nyúlt.

– Kezet hátra! Jöjjön!

A mosdó a fordulón túl volt. Innokentyij már lemondott arról, hogy ezen az éjszakán még alhat, és megkockáztatta, hogy levesse az ingét, és hideg vízzel derékig megmosakodjék. Bőven fröcskölte a vizet a tágas, hideg mosdó cementpadlójára; az ajtó zárva volt, a ferde szemű nem zargatta.

Lehet, hogy emberséges, de miért nem figyelmeztette előre, hogy reggel hatkor ébresztő?

A hideg víz kiűzte belőle a félbeszakított álom bénító gyengeségét. A folyosón megpróbálta szóba hozni a reggelit, de az őr félbeszakította. A bokszban válaszolt:

– Reggeli nincs.

– Hogyhogy nincs? Hát mi van?
– Reggel nyolckor a fejadag, tea és cukor.
– Mi az, hogy fejadag?
– Kenyér.
– És mikor lesz reggeli?
– Semmikor. Csak ebéd.
– És egész idő alatt ülni fogok?
– Elég a fecsegésből!

Már csak résnyire maradt nyitva az ajtó, amikor Innokentyij hirtelen felemelte a kezét:

– Mi kell még? – nyitott be ismét a Balti Flotta matróza.

– Levágták a gombjaimat, felfejtették a bélést, kinek adhatom oda megvarrni?

– Hány gomb?

Megszámolták.

Az ajtó bezárult, majd nemsokára újból kinyílt. A ferde szemű tűt, vagy tíz szál cérnát és néhány különböző nagyságú és anyagú gombot nyomott a kezébe: csont-, műanyag és fagombokat.

– Mit csináljak ezekkel? Nem ilyeneket vágtak le!

– Fogja! Vagy még ez sincs! – kiáltott rá a ferde szemű.

És Innokentyij életében először nekilátott varrni. Nem jött rá azonnal, hogyan csomózza meg a végén a cérnát, hogyan öltse oda a gombot, és hogyan varrja el a végén. Nem lévén birtokában az emberiség ezeréves tapasztalatának, maga kellett hogy felfedezze, hogyan kell varrni. Sokszor megszúrta magát, amitől puha ujjpárnái megfájdultak. Sokáig öltögette a zubbonya bélését, dugdosta vissza kabátjába a kilógó vatelint. Némelyik gombot nem a megfelelő helyre varrta, úgyhogy a zubbony széle ráncokat vetett.

De a lassú, figyelmet igénylő munka nemcsak az időt ütötte el, hanem tökéletesen meg is nyugtatta. Indulatai lecsillapodtak, megnyugodott, már nem érzett se félelmet, se levertséget. Úgy vette észre, hogy még a borzalmaknak ez a legendás fészke, a Nagy Lubjanka börtöne sem olyan rettenetes, hogy itt is élnek emberek (mennyire szeretett volna találkozni velük!). Ő, aki nem aludt az éjszaka, nem evett, és akinek egy fél nap alatt derékba tört az élete, birtokába jutott egy magasabb rendű belső megvilágosodásnak, annak a mély légzésnek, amely az atléta lemerevedő testét újból fáradhatatlanná és frissé teszi.

Az őr – már egy másik – elvette a tűt.

Azután hoztak egy félkilónyi sületlen fekete kenyeret (a hiányzó súlyt egy háromszögletű darabka egészítette ki) és két kockacukrot.

Majd a cicás bögrét teletöltötték valami színezett, forró lével, és megígérték, hogy még adnak belőle.

Mindez azt jelentette, hogy december 27-e van és reggel nyolc óra. Innokentyij az egész napi cukrot beledobta a bögrébe, s csak úgy parasztosan, az ujjával akarta felkeverni, de az ujjának túlságosan forró volt. Erre lötykölni kezdte, majd élvezettel kiitta (enni nem volt kedve), s az ujja feltartásával jelezte, hogy még kér.

A második bögrét is, immár cukor nélkül, de annál inkább érezve a hitvány tea ízét, reszkető boldogsággal töltötte magába.

Gondolatai úgy kitisztultak, mint talán még soha.

Járkálni kezdett a pad és a szemközti fal közötti szűk helyen – minduntalan beleütközött az összecsavart matracba –, és várta az ütközetet. Három rövid lépés előre, három vissza.

Olyasfajta összecsapást képzelt el, mintha az amerikai Szabadságszobor párbajozna a Muhina-féle, saját tengelye körül forgó szoborcsoporttal, melyet annyiszor látott a filmek elején. Oda, kettőjük közé, arra az összelapítással fenyegető helyre bújt be tegnapelőtt.

Nem tehetett mást. Nem maradhatott közömbös. Ez adatott neki…

Hogy is mondta Avenyir bácsi? Hogy mondta Herzen: „Hol van a hazafiság határa? Miért kell a haza szeretetét…?”

Most éppen az volt számára a legfontosabb, hogy Avenyir bácsira gondoljon, s ez esett legjobban. Hány férfival és nővel találkozott, barátkozott össze, osztotta meg az élvezeteket sok-sok éven át, és mégis erre a nevetséges házikóban lakó, két napig látott tveri nagybátyjára van a legnagyobb szüksége itt, a Lubjankában. Az egész életéből ő a legfontosabb.

Miközben a hat lépéseket rótta ebben a parányi zsákutcában, igyekezett minél többet felidézni abból, amit a nagybátyja mondott neki. De valahogy ez tolakodott elé:

„A jó és a rossz legfőbb kritériuma a belső elégedettség és elégedetlenség.”

Ezt nem a nagybátyja mondta. Ez valami butaság. Ó, ez Epikurosz, akit tegnap már nem érthetett meg. De most világos: az, ami tetszik, az a jó, ami pedig nem tetszik, az a rossz. Például Sztálinnak jólesik gyilkolni, tehát

neki ez a jó? Minekünk pedig egy csepp élvezetet se okoz, hogy az igazságért börtönbe csuknak, tehát ez a rossz?

Milyen bölcsnek hatnak ezek a filozófusok, amikor odakint olvassa őket az ember! De most Innokentyij számára a jó és a rossz örökre elkülönült: szemmel láthatóan szétválasztotta ez a világosszürke ajtó, ezek az olajzöld falak, ez az első börtönbeli éjszaka.

A harc és szenvedés magasából a nagy materialista bölcsessége gyerekes gügyögésnek tetszett. Ha nem egy kannibál iránytűjének.

Megcsikordult az ajtó.

– Neve? – reccsent rá egy új, keleties arcú őr.

– Vologyin.

– Kihallgatásra! Kezet hátra!

Innokentyij hátratette a kezét, és feltartott fejjel – ahogy a madár iszik – kilépett a bokszból.

Miért kell a haza szeretetét kiter…?

94. Mindig váratlanul

Ez az óra a saraskában is a reggeli és a tea ideje volt.

Ez a nap semmi különöset nem ígért, csak Susztyerman főhadnagy kukacoskodása tette kellemetlenné a kezdetét, aki az ügyelet átadására készült, és igyekezett megakadályozni, hogy a rabok az ébresztő után tovább alhassanak. A séta sem volt az igazi: a tegnapi olvadásra fagyos éjszaka következett, és a letaposott sétautak teteje megfagyott. Sok elítélt kiment; csúszkálva megtett egy kört, aztán visszatért a börtönbe. A zárkákban az ágyukon üldögélő rabok – ki lent, ki fentről, ki lelógatva, ki maga alá húzva a lábát – nem siették el a felkelést; a mellüket vakarták, ásítoztak, kedvetlenül ugratták egymást, keservesen tréfálkoztak saját balsikeres életükön, elmesélték az álmaikat, ami a legkedveltebb börtönbeli elfoglaltságok egyike.

És bár ezek között az álmok közt olyasmik is szerepeltek, mint megáradt, zavaros folyó hídján való átkelés meg hosszú csizma felhúzása, senki se álmodott olyat, ami világosan utalt volna arra, hogy nagyobb létszámú transzportot fognak indítani.

Szologgyin kora reggel szokása szerint kiment fát vágni. Éjszakára is nyitva hagyta az ablakot, és amikor kiment, még szélesebbre tárta.

Rubin, aki fejjel ugyanazon ablak felé feküdt, egyetlen szót se váltott Szologgyinnal. A mai éjszakát is álmatlanul kínlódta végig, későn feküdt le, és most érezte, hogy húz a hideg az ablak felől, de nem avatkozott bele haragosának ügyeibe, hanem felvette a füles kucsmáját és az ujjasát, és így bújt a takaró alá; úgy összegömbölyödött fektében, mint egy szalmabála, és nem kelt fel reggelizni; fittyet hányva Susztyerman figyelmeztetéseinek és a szobában uralkodó hangzavarnak, igyekezett kitolni a pihenés óráit.

Potapov az elsők között kelt fel, sétált, az elsők között fogyasztotta el a reggelit, már megitta a teát is, már szabályos négyszög formára igazította az ágyát, és most újságot olvasott, de a lelke dolgozni vágyott (ma kellett elkészítenie egy saját kezűleg szerkesztett érdekes műszer skálabeosztását).

Reggelire köleskását adtak, ezért sokan nem mentek reggelizni. Geraszimovics ezzel szemben sokáig ült az ebédlőben, és lassan, megfontoltan rakosgatta szájába a kis kásaadagokat. Nemigen lehetett felfedezni benne a palotaforradalom teoretikusát.

A félig üres asztal másik végéről Nyerzsin nézegetett felé, és azon töprengett, helyesen felelt-e neki tegnap. A kételkedés a megismerés lelkiismerete, de meddig lehet hátrálni a kételkedésben? Csakugyan, ha a világon sehol nem marad meg a szólásszabadság, a *Times* szófogadóan át fogja venni a *Pravda* cikkeit, a Zambezi mentén élő négerek államkölcsönt jegyeznek, a Loire menti kolhozparasztok a munkaegységet hajszolják, a pártpatkányok pedig magas kerítés mögött fognak pihenni a kaliforniai kertekben – akkor csakugyan minek éljen az ember?

Meddig lehet elbújni a „nem tudom” mögé?

Miután kedvetlenül elfogyasztotta a reggelit, a maradék negyedórára felmászott az ágyára, lefeküdt, és a mennyezet boltozatára meresztette a szemét.

A szobában tovább tárgyalták a Ruszkával történeteket. Mivel éjszakára se jött vissza, most már biztos, hogy letartóztatták. A börtöntörzsben volt egy szűk, sötét lyuk, oda zárhatták be.

Nem beszéltek teljesen nyíltan, nem nevezték hangosan „kettős ügynöknek”, de mindenki értette. Azt mondták, hogy újabb büntetést már nemigen lehet a nyakába sózni, hacsak nem minősítik át a rohadtak a huszonöt év lágert huszonöt év magánzárkára (ebben az évben már épültek csupa egyes zárkából álló új börtönök, és egyre inkább divatba jött az elkülönített elzárás). Persze Sikin nem a „kétkapus játékot” fogja bíróság elé vinni. De nem muszáj valakit pontosan azzal vádolni, amiben vétkes: ha szőke, nyugodtan rá lehet fogni, hogy fekete, mégis ugyanolyan ítélettel lehet sújtani, mintha szőke volna.

Gleb nem tudta, milyen messzire jutott Ruszka Klarával, és hogy merje-e vigasztalni a lányt. És hogyan?

Rubin ledobta magáról a takarót, és általános kacagás közepette kucsmában és ujjasban állt ki közszemlére. Egyébként azt, hogy kinevetik, mindig derűsen fogadta, csak azt nem tűrte, ha a szocializmust gúnyolják. A kucsmát levette, de a trikót magán hagyta, és nem tette le a lábát a földre, hogy felöltözködjék, minthogy ennek most nem sok értelme lett volna (a séta, mosakodás, reggeli idejét úgyis elmulasztotta), csak azt kérte, töltsenek neki egy pohár teát, és az ágyon ülve, borzas szakállal, érzéketlenül rakosgatta szájába a megvajazott fehérkenyér-darabokat, s kortyolta rá a forró lét, miközben – anélkül hogy a szemét kidörgölte volna –, egyik kezében a pohárral, belemerült Upton Sinclair könyvének

olvasásába, melyet a másik kezében tartott. A lehető legborúsabb kedvében volt.

A saraskában már folyt a reggeli ellenőrzés. Bejött az altiszt. Ellenőrizte a létszámot, a közölnivalókat Susztyerman jelentette be. Amikor belépett a félkör alakú szobába, mint mindig, ezzel kezdte:

– Figyelem! Közlöm az elítéltekkel, hogy vacsora után senki se mehet be a konyhába forró vízért, ezért ez okból ne kopogjanak, és ne hívják az ügyeletest!

– Ez *kinek* a rendelkezése? – üvöltött fel Prjancsikov, és előugrott az emeletes ágyak alkotta barlangjából.

– A börtönparancsnoké – válaszolta nyomatékosan Susztyerman.

– Mikor rendelte el?

– Tegnap.

Prjancsikov megrázta a feje felett sovány öklét, mintha az eget és a földet hívná tanúnak.

– Ez lehetetlen! – tiltakozott. – Szombat este maga Abakumov miniszter ígérte meg nekem, hogy éjszaka is lesz tea! Logikus! Hiszen éjfélig dolgozunk!

A rabok dörgő hahotája volt a válasz.

– Hát ne dolgozz éjfélig, az isten… meg! – harsogta Dvojetyoszov.

– Nem tarthatunk éjszakai szakácsot – magyarázta higgadtan Susztyerman.

Majd átvéve az altiszttől a listát, nyomasztó hangon, melynek hallatára azonnal mindenki elcsendesedett, bejelentette:

– Figyelem! Ma nem megy munkába és felkészül az elszállításra… a maguk szobájából Horobrov! Mihajlov! Nyerzsin! Szjomuskin!… Készítsék össze leadásra a kincstári holmit!

És kimentek.

De az elhangzott négy név valóságos forgószelet idézett elő a szobában.

Az emberek otthagyták a teát, a félig megevett vajas kenyeret, és egymáshoz meg az elszállítandókhoz rohantak. Négy ember a huszonötből – ez szokatlanul bő aratás. Mindenki egyszerre kezdett beszélni, az élénk hangok összekeveredtek a csüggedtekkel és megvetően frissekkel. Egyesek teljes nagyságukban felegyenesedtek a felső ágyakon, és vadul gesztikuláltak, mások a fejükhöz kaptak, megint mások hevesen bizonygattak valamit, s a mellüket csapkodták, volt, aki máris lehúzta a huzatot a párnájáról; nagyjából és egészében az egész szoba az elkeseredés

és belenyugvás, düh és elszántság, panaszkodás és számítgatás sokszólamú kórusát alkotta, s mindez egymásra torlódott az emeletes ágyakon és a köztük lévő szűk helyen. Rubin, úgy, ahogy volt, trikóban és alsónadrágban felkelt az ágyáról, és öblös hangon kiáltotta:

– A saraska történelmi napja! A sztrelecek kivégzésének reggele! És karjával körbemutatott.

Élénksége korántsem azt jelentette, hogy örül a transzportnak.

Ugyanígy hahotázott volna a saját elszállításán. Egy szellemes mondásért a saját apját is képes lett volna eladni.

A transzport olyan végzetes határ a rab életében, mint a katonáéban a sebesülés. És ahogy a sebesülés is lehet könnyű vagy súlyos, gyógyítható vagy halálos, a transzport is lehet közeli vagy távoli, s hozhat könnyítést vagy halált.

Amikor az ember a kényszermunka állítólagos szörnyűségeiről olvas Dosztojevszkijnél, meglepődik: milyen nyugalomban töltötték le az idejüket! hiszen tíz év alatt egyszer se kerültek transzportba!

Ha a rab egész idő alatt egy helyen van, hozzászokik a bajtársaihoz, a munkájához, a főnökeihez. Bármennyire idegenkedjék is a szerzéstől, óhatatlanul „megszedi” magát, s vagy kintről küldenek neki egy vulkánfíber koffert, vagy a lágerben fabrikál magának furnérból. Lesz neki képkerete, amelybe beteszi a felesége vagy a lánya fényképét, szövetpapucsa, amiben munka után a barakkban jár, nappalra meg eldugja a *hipis* elől, még az is lehetséges, hogy szerez egy pamutnadrágot, vagy nem adta le a régi lábbelijét, s mindezt sikerül eldugnia egyik leltározástól a másikig. Még saját tűje is van, a gombjai nem lógnak, sőt tartalékja is van belőlük. A dohányzacskójában van dohány.

Ha pedig *fréjer*, még fogport is tart, és néha megmossa a fogát. Gyűlnek az otthonról kapott levelei, és van saját könyve, amelyet továbbadva elolvashatja a láger minden könyvét.

De hitvány életébe mint a villámcsapás beleüt a transzport – mindig előzetes figyelmeztetés nélkül és mindig úgy, hogy készületlenül érje és a lehető legutolsó percben. És lázas sietséggel tépdesi szét és húzza le a vécében az otthonról kapott leveleket. És a kísérő őrség – ha marhavagonban történik a szállítás – levágja a rab minden gombját, kiszórja a dohányt és a fogport, mert esetleg útközben elvakíthatná vele az őrt. Ha pedig Sztolipin-vagonban, akkor dühödten összetapossa a szűk vagonraktárba be nem férő koffereket, és eltöri a fényképkereteket. Mindkét

esetben elszedik a könyveket, amelyeket tilos az útra magával vinni, ugyanígy a tűt, mellyel elfűrészelhetné a rácsot, vagy agyonszúrhatná az őrt, ronggyá minősítik és kidobják a papucsot, és a láger javára elkobozzák a feleslegesnek ítélt nadrágot.

És a rab, miután megtisztult a magántulajdon bűnétől, a megtelepedés, a kispolgári kényelem vágyától (amit joggal bélyegzett meg már Csehov is), a barátaitól és a múltjától, hátrateszi a kezét, és négyes sorokban („egy lépés jobbra vagy balra, és figyelmeztetés nélkül tüzet nyit az őrség!"), kutyákkal és őrökkel körülvéve, elindul a vagonhoz.

Önök valamennyien láthatták ezt a jelenetet vasúti pályaudvarainkon, de gyorsan lesütötték a szemüket, és jó honpolgárhoz illően elfordultak, nehogy a kísérő hadnagy azt higgye, hogy rosszban sántikálnak, és letartóztassa önöket is.

A rab felszáll a vagonba, melyet a postakocsi után csatoltak. Mindkét oldalról sűrűn be van rácsozva, úgyhogy a peronokról nem lehet belátni, és békésen halad a menetrend szerint, sok száz emléket, reményt és aggodalmat vive magával szűk és fülledt zárt terében.

Hova viszik? Ezt nem szokták közölni. Mi vár rá az új helyen? Rézbánya? Erdőirtás? Vagy a vágyva vágyott mezőgazdasági munka, ahol olykor sikerül egy kis krumplit sütni, vagy megtöltheti a hasát takarmányrépával? Vagy már a munka első hónapjában leteríti a skorbut és a disztrófia? Vagy olyan szerencséje van, hogy ismerőssel találkozik, vagy lefizet valakit, és bevágódhat naposnak, szanitécnek, sőt a raktáros segédjének? Megengedik-e az új helyen a levelezést? Vagy hosszú évekre megtiltják, és halottnak fogják hinni az övéi?

Lehet, hogy el se jut a kijelölt helyre? Hogy már a marhavagonban elviszi a vérhas? vagy az, hogy hat napon át egy falat élelmet sem kap? Vagy a kísérő őr agyonveri valaki másnak a szökése miatt? Vagy az út végén úgy hajigálják ki a fűtetlen vagonból megfagyott tetemét, mint a fahasábokat?

A vörös marhavagonok egy teljes hónapig mennek SzovGavanig. Emlékezz, Uram, azokra, akik nem jutottak el odáig!

*

S jóllehet a saraskából engedékenyen küldik el őket, még a borotvájukat is megtarthatják az első börtönig, ezek a kérdések változatlan erővel

mardosták annak a húsz rabnak a szívét, akiket kedden reggel, a létszámellenőrzéskor kijelöltek a transzportba.

Számukra véget ért a saraska foglyainak gondtalan, félig-meddig szabad élete.

95. Isten veled, saraska!

Bármennyire lefoglalták is Nyerzsint a transzport gondjai, egyre nagyobb kedve támadt, hogy búcsúzóul *betartson* Sikin őrnagynak. És amikor megszólalt a munkába hívó csengő, annak ellenére, hogy a parancs szerint a húsz embernek ott kellett maradnia a szobákban, s bevárni az őrt, ugyanúgy, mint a többi tizenkilenc, kirohant az ajtón.

Felszáguldott a második emeletre, és bekopogott Sikinhez. Beszólították.

Sikin komoran, sötét arccal ült az asztalnál. Valami megroppant benne tegnap óta. Fél lábbal a szakadék fölé került, és megismerte azt az érzést, amikor nincs mire támaszkodni.

Arra nem volt módja, hogy közvetlenül és gyorsan kitöltse a dühét azon a kölykön! A legtöbb (és számára legveszélytelenebb), amit megtehet, hogy sötétzárkából sötétzárkába dugja, alaposan befeketíti a jellemzésében, és visszaküldi Vorkutába, ahol ilyen jellemzéssel holtbiztos büntetőbrigádba kerül, és egykettőre megdöglik. Az eredmény ugyanaz, mintha elítélnék és agyonlőnék.

Most, reggel azért nem rendelte kihallgatásra Doronyint, mert tudta, hogy mindenféle tiltakozással és kifogással állítanak be hozzá a transzportálandók.

Nem tévedett. Nyerzsin jött be.

Sikin őrnagy mindig utálta ezt a barátságtalan, sovány, megátalkodott rabot, akinek kisujjában voltak a törvények. Sikin már régóta kapacitálta Jakonovot, hogy küldje el Nyerzsint, és most kárörvendően bámult a belépő ellenséges arcába.

Nyerzsinnek természet adta tehetsége volt ahhoz, hogy gondolkodás nélkül, néhány metsző szóban összefoglalja a panaszát, és egy lélegzetre elfújja abban a rövidke percben, amikor kinyílik a zárka ajtajába vágott etető, vagy ráírja arra a vécé- vagy itatóspapírra, amit az írásos bejelentésekhez adnak a börtönökben. Börtönéletének öt éve alatt kialakította azt a sajátos határozott modort, amellyel a főnökséggel beszélt, és amit a rabok nyelvén úgy hívnak, hogy *civilizált betartás*. Csakis korrekt szavakat használt, de olyan felsőbbségesen ironikus hangnemben, amelybe mégsem lehetett belekötni, pedig a feljebbvaló hangja volt az alárendelttel szemben.

– Őrnagy polgártárs! – szólalt meg már a küszöbön. – Azért jöttem, hogy visszakapjam a tőlem jogtalanul elvett könyvet. Okkal tételezem fel, hogy hat hét elegendő a moszkvai közlekedési viszonyok mellett ahhoz, hogy meggyőződjék róla, hogy a cenzúra engedélyezte.

– Könyvet? – lepődött meg Sikin (mert ilyen hamar nem jutott okosabb eszébe). – Miféle könyvet?

– Ugyancsak okkal feltételezem – zúdította rá szavait Nyerzsin –, hogy tudja, milyen könyvről van szó. Szergej Jeszenyin válogatott verseiről.

– Je-sze-nyin? – dőlt hátra karosszékében Sikin őrnagy, mintha csak most jutna eszébe ez a rebellis név. Őszülő kefehaj a rosszallást és undort fejezett ki. – Hogy merészeli Je-sze-nyint kémi tőlem?

– Miért ne tenném? Minálunk, a Szovjetunióban adták ki.

– Ez nem jelent semmit.

– Azonkívül ezerkilencszáznegyvenben adták ki, azaz nem esik bele az ezerkilencszáztizenhéttől ezerkilencszázharmincnyolcig terjedő tiltott időszakba.

Sikin elkomorult.

– Honnan veszi ezt az időszakot?

Nyerzsin olyan tömören felelt, mintha előre betanulta volna a válaszait:

– Ezt volt szíves elmagyarázni nekem egy lágerbeli cenzor. Az ünnep előtti motozás során elvették tőlem a Dal-féle *Értelmező szótár*t azon az alapon, hogy 1935-ben adták ki, ezért különlegesen szigorú ellenőrzés alá esik. Amikor megmutattam a cenzornak, hogy a szótár az 1881-es kiadás reprint másolata, a cenzor készségesen visszaadta a könyvet, és elmagyarázta, hogy a forradalom előtti kiadványokkal szemben nincs kifogás, mert „akkor még nem tevékenykedtek a nép ellenségei”. És lám milyen kellemetlen: Jeszenyint pedig 1940-ben adták ki.

Sikin tartózkodóan hallgatott.

– Lehet, hogy így van – szólalt meg azután. – De maga elolvasta ezt a könyvet? – kérdezte nyomatékkal. – Az egészet? Hajlandó írásban tanúsítani?

– Arra, hogy bármit aláírassanak velem, az OSZSZSZK Büntetőtörvénykönyvének kilencvenötödik cikkelye szerint önnek jelenleg nincs jogi indoka. Szóban hajlandó vagyok kijelenteni, hogy megvan az a rossz szokásom, hogy a tulajdonomban lévő könyveket el is olvasom, és csak olyan könyveket tartok, amelyeket elolvasok.

Sikin széttárta a kezét:

– Annál rosszabb magára nézve!

Sokat sejtető szünetet akart tartani, de Nyerzsin megzavarta:

– Így hát röviden megismétlem kérésemet. A börtönrend b fejezetének hetedik pontja alapján adja vissza a tőlem jogtalanul elvett könyvet.

Sikin valósággal vonaglott e szózuhatag alatt, s felállt. Amikor ült, úgy tetszett, hogy nagy feje egy nagyra nőtt emberhez tartozik, de ha felállt, egyszerre összement, olyan rövid volt a karja és a lába. Sötét arccal ment oda a szekrényhez, kinyitotta, és elővette a kisalakú Jeszenyin-kötetet, melynek borítóját juharlevelek díszítették.

Néhány helyen cédulák álltak ki a lapok közül. Még mindig nem szólította fel Nyerzsint, hogy üljön le, ő ellenben kényelmesen elhelyezkedett karosszékében, és komótosan nézegetni kezdte a megjelölt oldalakat. Erre Nyerzsin is nyugodtan leült, kezét a térdére támasztotta, és kitartó, súlyos pillantással figyelte Sikint.

– Itt van, ni – sóhajtott az őrnagy, és érzéketlenül olvasni kezdte, úgy nyújtva a szavakat, mint a tésztát:

Idegen vasmarkok, mogorvák
az idegen dalt nem tűrik el.
Kalász-lovak fejük lehajtják
nekik a gazda kell.[49]

– Miféle gazda? Miféle markok?

A fogoly szemét az elhárítótiszt pufók, fehér tenyerére szegezte.

– Jeszenyinnek osztálykorlátai voltak, és sok mindent *nem* értett – jegyezte meg sajnálkozva összeszorított szájjal. – Akárcsak Puskin vagy Gogol…

Olyasvalami csendült ki Nyerzsin hangjából, amitől Sikin óvakodva pillantott rá. Ez itt képes és ráveti magát, mivel nincs mit veszítenie! Minden eshetőségre készen felállt, és kinyitotta az ajtót.

– És ezt hogy értsem? – folytatta, miután visszaült a helyére:

Fehér rózsa a fekete varanggyal
próbálná a földön nászát ülni ép

– és így tovább… Mire céloz itt?

A fogoly kinyújtott nyaka megrándult.

– N agyon egyszerű – válaszolta. – Ne próbálják összebékíteni az igazság fehér rózsáját a gonoszság fekete varangyával.

Fekete varangyként ült előtte a rövid karú, nagy fejű, sötét arcú koma.

– De őrnagy polgártárs – Nyerzsin gyors, egymásra torlódó szavakkal beszélt –, nincs időm arra, hogy irodalmi fejtegetésekbe bocsátkozzam önnel. Vár az őrkíséret. Ön hat héttel ezelőtt közölte velem, hogy megkeresést küld az Irodalmi Főigazgatósághoz. Elküldte?

Sikin megrántotta a vállát, és becsapta a sárga könyvecskét.

– Nem vagyok köteles beszámolni magának. A könyvet nem adom vissza. Úgyse hagynák, hogy kivigye.

Nyerzsin haragosan felkelt, s közben nem vette le szemét a Jeszenyin-kötetről. Elképzelte, ahogy valaha felesége könyörületes kezébe fogta s beleírta:

„Pótlódik minden a világon.”[50]

A szavak minden megerőltetés nélkül buggyantak ki szájából:

– Őrnagy polgártárs! Remélem, nem felejtette el, hogy két évvel ezelőtt az Állambiztonsági Minisztériumból visszaköveteltem a tőlem igazságtalanul elkobozott lengyel zlotykat, és bár húszszori alapos ellenőrzés után, végül mégis visszakaptam a Legfelsőbb Tanács révén! Remélem, nem felejtette el, hogyan követeltem az öt gramm lisztet! Kinevettek érte, mégis elértem! És még sok példát említhetnék! Figyelmeztetem, hogy ezt a könyvet nem ajándékozom magának! Ha meg kell is halnom Kolimában, onnan is visszaveszem magától! Teleírom maga elleni panaszokkal a KB és a Minisztertanács valamennyi panaszládáját. Adja ide szép szóval!

És az állambiztonsági őrnagy visszakozott ez előtt a reménytelen, jogfosztott, lassú halálra kárhoztatott rab előtt. Csakugyan elküldte a megkeresést az Irodalmi Főigazgatósághoz, és onnan, legnagyobb csodálkozására, azt a választ kapta, hogy a könyv formailag nincs betiltva. Formailag!!! Tévedhetetlen szimata azt sugallta Sikinnek, hogy mulasztást követtek el, hogy a könyvet feltétlenül be kell tiltani. De óvakodnia kell ettől a javíthatatlan intrikustól is.

– Jól van – engedett. – Visszaadom magának. De úgysem hagyjuk, hogy magával vigye.

Nyerzsin diadalmasan vonult ki a lépcsőházba, magához szorítva kedves, fényes sárga borítójú könyvét, a siker jelképét abban a percben, amikor minden összeomlott.

A fordulóban elhaladt egy csoport rab mellett, akik a legutóbbi eseményeket tárgyalták. Éppen Sziromaha szónokolt (de úgy, hogy a főnökség ne hallja meg):

– Mit művelnek?! Ilyen fiúkat küldenek transzportba! Miért? Hát Ruszka Doronyint? Őt melyik gazember köpte be?!

Nyerzsin az Akusztikaiba igyekezett, mégpedig minél gyorsabban, hogy megsemmisítse a jegyzeteit, mielőtt még mellé állítanák az őrt. A transzportba kijelölteket általában már nem engedték szabadon járkálni a saraskában. Csak az elszállítandók nagy számának meg talán az altisztek elnézésének és örökös szolgálati hanyagságának köszönhette Nyerzsin ezt az utolsó, rövidke szabadságot.

Benyitott az Akusztikaiba, és az acélszekrény kitárt ajtajával találta szemben magát, a két ajtószárny között pedig ott állt Szimocska, megint a csúnya, csíkos ruhájában, a szürke kecskegyapjú kendővel a vállán.

Nem láthatta, de megérezte Nyerzsin jöttét, zavarba jött és megmerevedett, mintha azon tűnődnék, mit is kell kivennie a szekrényből.

Nyerzsin nem gondolkodott, nem mérlegelt, hanem belépett a vasajtók közötti résbe, és súgva megszólalt:

– Szerafima Vitaljevna! A tegnapiak után kegyetlenség, hogy magához fordulok. De sokévi munkám menne veszendőbe. Elégessem? Vagy átveszi?

A lány már tudott róla, hogy el fog menni. Ráemelte szomorú, kialvatlan szemét, és így szólt:

– Adja ide.

Valaki bejött, Nyerzsin félreugrott, odament az asztalához, és Rojtman őrnagyba botlott.

Rojtman arcán zavar ült.

– Gleb Vikentyics! – szólalt meg suta mosollyal. – Le vagyok sújtva! Hiszen nem figyelmeztettek… fogalmam sem volt róla… Most már semmit se lehet csinálni…

Nyerzsin hűvös sajnálattal emelte rá pillantását arra az emberre, akit a mai napig őszintének hitt.

– Adam Venjaminovics, én nem ma jöttem ide. Ilyesmit nem tesznek a laboratóriumvezetők tudta nélkül.

És nekilátott, hogy kipakolja a fiókjait. Rojtman arca fájdalmasan eltorzult.

– Higgye el, Gleb Vikentyics, hogy nem tudtam, engem nem kérdeztek meg, nem is figyelmeztettek.

Hangosan, az egész laboratórium füle hallatára beszélt. Homlokát verejtékcseppek lepték el. Gépiesen figyelte Nyerzsin pakolását.

Csakugyan nem tanácskozták meg vele a dolgot.

– Az artikulációs anyagokat Szerafima Vitaljevnának adjam át? kérdezte Nyerzsin könnyedén.

Rojtman válasz nélkül kiballagott a szobából.

– Vegye át, Szerafima Vitaljevna – mondta Nyerzsin, és a lány asztalára halmozta a dossziékat, összetűzött lapokat, táblázatokat.

Az egyik dossziéba közben belecsúsztatta legfőbb kincsét: a három noteszát. De valamilyen belső hang azt tanácsolta, hogy ne tegye.

Még ha forró is a felé nyúló kéz, ugyan meddig tart a lányhűség? A noteszokat áttette a zsebébe, a dossziékat pedig odavitte Szimocskához.

Felgyújtották az alexandriai könyvtárat. Felgyújtották a kolostorokat, mégsem semmisültek meg a krónikák. S a lubjankai kémények korma, a temérdek elégett papír korma a börtönépület tetején lévő skatulyaszerű udvaron sétáló rabokra hullott.

Lehet, hogy több nagy gondolatot égettek el, mint amennyi nyilvánosságot kapott? Ha a feje ép marad, lehetetlen, hogy ne tudná újra előhívni őket.

Nyerzsin megrázta a gyufásdobozt és kiszaladt. Tíz perc múlva sápadtan, közönyösen tért vissza. Eközben bejött a laboratóriumba Prjancsikov.

– Hogy szabad ezt? – dühöngött. – Annyira elfásultunk, hogy még csak fel se háborodunk! Transzportba küldeni! A poggyászt lehet elküldeni, de ki jogosította fel őket arra, hogy embereket küldjenek el?

Valentulja heves szónoklata visszhangra talált a rabok szívében. A transzport hírétől felbolygatott elítéltek közül egy se dolgozott a laboratóriumokban. A transzport mindenkit arra kényszerít, még ha nincs is érintve, hogy gondoljon sorsának mulandóságára, arra, hogy léte fölött ott függ a gulag bárdja. Még a semmi vétket el nem követő foglyot is elküldik a saraskából egy-két évvel a büntetése letöltése előtt, hogy felejtsen el mindent, és maradjon el mindentől. Csak a huszonöt évre ítéltek fogságának nincs vége soha, ezért is látta őket szívesen a saraskában az elhárítás.

A rabok hanyag tartásban fogták körül Nyerzsint, egyesek szék helyett az asztalokra ültek, mintegy a pillanat emelkedettségét hangsúlyozva. Melankolikus és filozofikus hangulat lett úrrá rajtuk.

Ahogy a temetéseken felidézik mindazt a jót, amit a megboldogult tett, most is felhozták Nyerzsin dicséretére, mennyire ragaszkodott mindig a jogaihoz, és hányszor vette védelmébe a közös érdekeket. Szóba került a rántásliszt nevezetes históriája is, amikor a panaszok özönét zúdította a börtönigazgatóságra és a belügyminisztériumra, amiért nem kapja meg a maga napi öt gramm lisztjét. (A börtönszabályzat tiltja a kollektív panaszt, vagy ha valaki azt teszi szóvá, hogy mások nem kapnak meg valamit. A rabnak elvben a szocializmus irányában kell fejlődnie, de azt megtiltják neki, hogy közös ügyekért kiálljon.) A saraska foglyai abban az időben még nem voltak jóllakva, és az öt gramm liszt jobban érdekelte őket, mint a nemzetközi helyzet. Az izgalmas párviadal Nyerzsin győzelmével végződött: leváltották a „gatyaszázadost”, a szakbörtön gazdasági főnökét, és a lisztből a saraska egész népességének hetenként kétszer külön rántott levest főztek. De felidézték Nyerzsinnek a vasárnapi sétaidő növeléséért vívott harcát is, bár ez vereséggel végződött.

Ma Nyerzsin nemigen figyelt oda ezekre a sírbeszédekre. Számára eljött a tettek pillanata. A legrosszabb már megtörtént, a jó pedig csakis tőle függ. Miután átadta Szimocskának az artikulációs anyagokat, eltépett és elégetett minden személyes feljegyzést, oszlopokba rakta a könyvtári könyveket, most az utolsó fiókját ürítette ki és osztotta szét a fiúk között. Már eldöntötték, kié lesz a tintatartó, kié a Lorenz cégtől származó színes és márványerezetű papírtekercsek. A haldokló maga osztotta szét jókedvű mosoly kíséretében az örökséget, az örökösök pedig cigarettával viszonozták, ki két, ki három dobozzal. (Ez volt a szabály a saraskában: a cigaretta *e világban* luxus, *odaát* azonban a kenyérnél is nagyobb kincs.

Megjelent Rubin a szigorúan titkos csoportból. Szeme szomorú volt, a szemhéja dagadt.

Nyerzsin épp a könyvek fölött tűnődött, majd így szólt hozzá:

– Ha szeretnéd Jeszenyint, most neked ajándékoznám.

– Csak nem szerezted vissza?

– De ő nem áll eléggé közel a proletariátushoz.

– Nincs borotvaecseted – és Rubin elővett a zsebéből egy börtönfogalmak szerint fényűző, műanyag nyelű pamacsot –, én pedig

megfogadtam, hogy a rehabilitációmig nem borotválkozom, úgyhogy fogadd el!

Rubin soha nem mondta azt, hogy „a szabadulásomig”, mert ez a büntetés természetes végét jelenthette volna, hanem mindig azt, hogy „a rehabilitálásomig”, amit muszáj kiverekednie!

– Köszönőm, komám, de te már annyira *elsaraskásodtál*, hogy elfelejtetted a lágerbeli viszonyokat. Azt hiszed, hagynák a lágerben, hogy magam borotválkozzam?… Nem segítenél visszaadni a könyveket?

S nekiláttak, hogy összeszedjék és rendbe rakják a könyveket és folyóiratokat. A többiek szétszéledtek.

– Mi van a védenceddel? – kérdezte Gleb halkan.

– Azt mondják, az éjszaka letartóztatták. A két legfőbbet.

– Miért kettőt?

– A gyanúsítottakat. A történelem áldozatokat követel.

– Lehet, hogy *az* nincs is köztük?

– Szerintem elkapták. Délre ígérik a kihallgatásokon felvett magnószalagokat. Majd összehasonlítjuk.

Nyerzsin felegyenesedett a könyvoszlop mellől.

– Hallgass ide, tulajdonképpen minek a Szovjetuniónak az atombomba? Ez a fiú nem olyan ostobán gondolkodott.

– Egy moszkvai aranyifjú, kisstílű ügyeskedő, hidd el.

Könyvekkel megpakolva felmentek a főlépcsőn. A felső folyosó beugrója előtt megálltak, hogy megigazítsák a szétcsúszó köteteket és pihenjenek.

Nyerzsin mindeddig betegen csillogó szeme hirtelen megfakult és merevvé vált.

– Látod, barátom – szólalt meg lassan –, három évet se töltöttünk együtt, örökké vitatkoztunk, gúnyoltuk egymás meggyőződését, mégis most, amikor elveszítelek, és valószínűleg örökre, világosan érzem, hogy te vagy az egyik leg…

Elcsuklott a hangja.

Rubin nagy, barna szeme, amely sokaknak emlékezetessé vált, amint a haragtól szikrázik, egyszerre megtelt meleg jósággal és elfogódottsággal.

– Így jött össze – bólintott. – Csókoljuk meg egymást, te fenevad. És Nyerzsin arcát eltüntette fekete kalózszakállában.

Nyomban ezután, alighogy beléptek a könyvtárba, utolérte őket Szologgyin. Rendkívül gondterheltnek látszott. Rosszul számította ki a mozdulatot, és túlságosan erősen csapta be maga után az ajtót, úgyhogy

hangosan megcsörrentek az üvegtáblák, és a könyvtárosnő rosszallóan nézett felé.

– Hát így állunk, Glebcsik! – mondta Szologgyin. – Bevégeztetett. Elmész.

Észre sem látszott venni a mellettük álló „ószövetségi fanatikust”, csakis Nyerzsinre figyelt.

Ugyanígy Rubin sem vágyott kibékülni a „gáncs nélküli lovaggal”, és elfordította a fejét.

– Hát igen, elmész. Kár. Nagy kár.

Mennyit beszélgettek favágás közben, mennyit vitatkoztak a séták alatt! De most se a hely, se az idő nem látszott alkalmasnak azokhoz a gondolatokhoz és életszabályokhoz, amelyeket Szologgyin át akart adni Glebnek, de nem volt érkezése rá.

A könyvtárosnő bement a polcok mögé, Szologgyin halkan így szólt:

– Mégis hagyj fel a szkepticizmusoddal. Csak kényelmes ürügy arra, hogy ne harcolj.

Nyerzsin ugyanilyen halkan válaszolt:

– De a te tegnapi szavaid… az elveszett és torzzá lett országról még kényelmesebb. Semmit se értek.

Szologgyin rávillantotta világoskék szemét és fehér fogait:

– Túl keveset beszélgettünk, elmaradtál a fejlődésben. De hallgass ide: az idő pénz. Még nincs késő. Egyezz bele, hogy itt maradsz technikusnak, talán sikerül elintéznem, hogy maradhass. Itt, az egyik csoportban. – (Rubin meglepett pillantást vetett Szologgyinra.) – De figyelmeztetlek, hogy hajtani kell.

Nyerzsin sóhajtott.

– Köszönöm, Mityaj. Már volt ilyen lehetőségem. De ha ráverek, akkor mikor fejlődjem? Valahogy már ráhangolódtam a kísérletezésre. A közmondás szerint sem a tengerbe fullad bele az ember, hanem a pocsolyába. Megpróbálkozom a tengerrel.

– Igen?.. Te tudod. Nagyon sajnálom, Glebcsik. Nagyon sajnálom.

Szologgyin arca gondterheltnek látszott, sietett, de igyekezett nem mutatni.

Így álltak ott hárman, és várták, hogy a festett hajú, erősen bepúderezett és kirúzsozott könyvtárosnő – szintén belügyi hadnagy – lomhán összevesse a könyvek címét Nyerzsin könyvtári kartonjával.

S Gleb, akit bántott barátainak nézeteltérése, így szólt a könyvtár mélységes csendjében:

– Barátaim! Béküljetek ki!

Se Szologgyin, se Rubin nem mozdította a fejét. – Mitya! – könyörgött Gleb.

Szologgyin szemében jeges kék láng villant.

– Miért énnekem mondod? – csodálkozott.

– Ljova! – mondta Gleb.

Rubin unottan pillantott rá.

– Tudod, miért élnek sokáig a lovak? – kérdezte. Kis szünet után megmagyarázta: – Mert sohasem próbálják tisztázni a kapcsolatukat.

*

Miután Nyerzsin megszabadult hivatali ingóságaitól és ügyeitől, s az őr is nógatta, hogy menjen már a gyülekezőhelyre, kezében a halom cigarettás dobozzal Potapovba ütközött a folyosón, aki egy ládikót szorított a hóna alá. Munka közben Potapov egyáltalán nem úgy járt, mint a sétán: sántasága ellenére szaporán lépkedett, nyakát előre-, majd hátrafeszítette, szemét összehúzta, s nem a lába elé nézett, hanem valahova a távolba, mintha fejével és pillantásával meg akarná előzni már nem fiatal lábait. Potapov feltétlenül el akart búcsúzni Nyerzsintől és a többi távozótól, de alighogy reggel bement a laboratóriumba, elkapta a munka lendülete, és elnyomott benne minden más érzést és gondolatot. Odakint minden mérnöki sikerének az volt az alapja, hogy teljesen át tudta adni magát a munkának, és elfeledkezett az életről – ez tette az ötéves tervek pótolhatatlan robotosává, a börtönben pedig ez segített elviselnie a bajokat.

– Hát vége, Andrejics – állította meg Nyerzsin. – A megboldogult jókedvű volt és mosolygott.

Potapov erőt vett magán. Szemében emberi értelem jelent meg.

A szabad kezével megérintette a tarkóját, mintha meg akarná vakarni.

– Ajaj, bizony!

– Magának ajándékoznám a Jeszenyint, Andrejics, de maga Puskinon kívül úgysem…

– Mi is oda kerülünk majd – mondta elkeseredetten Potapov. Nyerzsin sóhajtott.

– Hol fogunk még találkozni? A kotlaszi fegyenctovábbítóban? Az indigirikai ércbányákban? Nehéz elhinni, hogy ha majd egyszer szabadon

mozoghatunk, újból összefutunk egy város járdáján. Igaz?
Potapov összehúzta a szemét, és lassan skandálta:

Szemem csukott a csalfa fénynek,
e távolt sejtető remények
Rezzentik lelkem húrjait.[51]

A Hetes ajtaján kidugta fejét a mámoros Markusov.

– Hé, Andrejics! Hol vannak a szűrők? Áll a munka! – kiáltotta ingerülten.

A „Buddha mosolya” szerzőpárosa esetlenül összeölelkezett. A Belomor-dobozok a földre potyogtak.

– Tudja – mondta Potapov –, egy perc időnk sincs: *ikrázunk*. Ikrázásnak azt a lázas, rohanó, összevissza munkastílust nevezte, ami a marfinói intézetben (és az ország egészgazdaságában) dívott: azt a stílust, amelyről az újságok is azt írták néha, hogy „hajsza” és „rohammunka”.

– Írjon! – tette hozzá Potapov, és mind a ketten nevettek. Mi sem természetesebb ezt mondani egymásnak búcsúzóul, de a börtönben ez az óhaj csúfolódásnak hangzott. A gulag szigetei között nem működik a posta.

És Potapov tovaszáguldott a folyosón, hóna alatt a szűrőkkel teli ládával, fejét fölszegve és hátrafeszítve a nyakát, s mintha nem is sántított volna.

Nyerzsin is besietett a félkör alakú zárkába, ahol nekilátott, hogy összeszedje a holmiját, miközben a hipisek ellenséges meglepetéseit latolgatta, melyek először Marfinóban, azután a Butirkiben várnak rá.

Már kétszer bejött az őr, hogy siettesse. Már a többiek mind elmentek, vagy bekergették őket a börtöntörzs épületébe. A csomagolás legvégén bejött a szobába derékban leszorított, fekete vattakabátjában az udvar friss levegőjét lehelő Szpiridon. Levette nagy fülű, rőt kucsmáját, óvatosan felhajtotta az egyik, Nyerzsinhez közeli ágy fehér lepedőjének sarkát, és piszkos vattanadrágjának fenekét letette az acélsodronyra.

– Szpiridon Danyilics! Nézz ide! – és Nyerzsin odahajolt hozzá a könyvvel. – Itt a Jeszenyin!

– Visszaadta a kígyó? – Szpiridon ma különösen ráncos, komor arcán végigfutott egy fénysugár.

– Nem annyira a könyv a fontos, Danyilics – eredt meg Nyerzsin nyelve –, hanem hogy ne vágjanak minket minduntalan pofán.

– Pontosan – bólintott Szpiridon.

– Vedd el! Odaadom neked emlékbe, – Nem viszed el? – kérdezte szórakozottan Szpiridon.

– Várj. – Nyerzsin elvette a könyvet, kinyitotta, és keresni kezdett benne valamit. – Mindjárt megkeresem, te meg elolvasod…

– Menjél, Gleb – búcsúzott el tőle komoran Szpiridon. – Tudod, hogy kell a lágerben élni: a lelked a termeléshez húzzon, a lábad meg a kórházba.

– Most már nem vagyok újonc, Danyilics, nem félek. Meg akarok próbálni dolgozni. Tudod, azt mondják, nem a tengerbe fullad bele az ember, hanem a pocsolyába.

Csak most vette észre, ahogy jobban megnézte Szpiridont, hogy cudar kedvében van, cudarabb, mint a barátjától való elválás indokolná. Ekkor jutott eszébe, amit tegnap a börtönigazgatóság újabb megszorításai, a spiclik leleplezése, Ruszka letartóztatása, majd a Szimocskával és Geraszimoviccsal folytatott beszélgetés miatt elfelejtett: hogy Szpiridonnak levelet kellett kapnia hazulról.

– A levél! Megkaptad a levelet, Danyilics?!

Szpiridon keze rajta volt a levélen a kabátja zsebében. Most elővette a szélén már gyűrött, kettéhajtott borítékot.

– Itt van… De most nem érsz rá… – s Szpiridon ajka megremegett. Tegnap óta sokszor összehajtotta és szétnyitotta ezt a borítékot!

A cím Szpiridon lányának nagy, kerek betűivel volt ráírva, melyet még az ötödik osztályból hozott magával Vera; tovább nem tanulhatott.

Nyerzsin ahogy eddig, most is hangosan olvasni kezdte a levelet:

– „Kedves tatuskám!

Nemhogy magának írni, de már élni se merek. Micsoda rossz emberek vannak a földön, amit mondanak, csupa hazugság…”

Nyerzsin szava elfúlt. Rápillantott Szpiridonra, szeme összetalálkozott a sűrű, rőt szemöldök alól rászegeződő, majdnem vak, merev szemével. De még egy másodpercig se gondolkodhatott, nem kereshetett egyetlen őszintén hangzó vigasztaló szót, amikor kivágódott az ajtó, és dúlva-fúlva berontott Nagyelasin.

– Nyerzsin! – üvöltötte. – Ha az ember jó magához, mindjárt a feje tetején táncol? Mindenki ott van, csak maga hiányzik!

Az őrök siettek, hogy még az ebédszünet előtt átadják a törzsnek a transzportot, hogy ne találkozhassanak többé senkivel.

Nyerzsin fél kézzel átölelte Szpiridon sűrűn benőtt, nyíratlan nyakát.

– Gyerünk! Gyerünk! Egy percig se tovább! – nógatta az altiszt.

– Danyilics, Danyilics – mormolta Nyerzsin, még mindig ölelve a vörös hajú udvarost.

Szpiridon melléből rekedt sóhaj tört fel. Legyintett.

– Isten veled, Gleba.

– Isten áldjon örökre, Szpiridon Danyilics!

Megcsókolták egymást. Nyerzsin felkapta a holmiját, és kisietett, nyomában az őrrel.

Szpiridon a sokéves piszoktól lemoshatatlan kezével felvette az ágyról a nyitott könyvet, amelynek fedőlapját elborították a juharlevelek, beletette a lánya levelét, és visszament a szobájába.

Nem vette észre, hogy a térdével lelökte loboncos kucsmáját, amely ott maradt a padlón.

96. Hús

Ahogy a transzportba kijelölt rabokat beterelték a börtön törzsébe, mindjárt megmotozták őket, és miután megmotozták, átterelték őket a törzs erre a célra fenntartott üres helyiségébe, ahol két csupasz asztal és egyetlen gyalulatlan pad állt. A motozásnál egész idő alatt jelen volt Misin őrnagy, és időnként bejött Klimentyev alezredes. A szederjes képű, kövér őrnagy kényelmetlennek érezte, hogy lehajolgasson a zsákokhoz és kofferokhoz (nem is illett volna a rangjához), és jelenléte óhatatlanul lelkesítően hatott az őrökre. Buzgón oldozgatták a rabok rongyait, batyuit, és különösen a papírokra vadásztak. Az volt az utasítás, hogy a különleges börtönből távozók egyetlen sor írást vagy rajzot nem vihetnek magukkal. Ezért a rabok többsége jó előre elégette a leveleit, megsemmisítette a szakmájába vágó jegyzetekkel teleírt füzeteit, elajándékozta a könyveit.

Az egyik rab, Romasov mérnök, akinek mindössze hat hónapja maradt a szabadulásáig (tizenkilenc és fél évet húzott már le), szinte tüntetőleg magával hozta azt a vastag dossziét, amelyben a vízerőművek szerelésére vonatkozó lapkivágásokat, jegyzeteket és számításokat gyűjtötte össze. (Azt gondolta, Krasznojarszkba viszik, és erősen számított rá, hogy majd ott a szakmájában dolgozhat.) Bár ezt a dossziét személyesen átnézte Jakonov mérnök-ezredes, és ráírta, hogy engedélyezi a kivitelét, és bár Sikin őrnagy beküldte az osztályra, és ott is rávezették az engedélyt, Romasov hónapokon át tanúsított elszánt óvatossága és szívóssága hiábavalónak bizonyult: Misin őrnagy kijelentette, hogy ő nem tud semmit erről a dossziéról, és parancsot adott, hogy vegyék el. Elvették és elvitték, és Romasov mérnök mindenbe beletörődő, merev pillantással nézett utána. Egykor átélte, hogy halálra ítélték, majd marhavagonban szállították Moszkvától SzovGavanig, Kolimában a kotrógép puttonya alá tette a lábát, hogy szétroncsolja, túlélt minden, a sarkkörön túli közmunkán szerzett halálos nyavalyát. Amiatt, hogy tízévi munkája vész kárba, igazán nem érdemes sírnia.

Egy másik rab, a kis termetű, kopasz Szjomuskin tervezőmérnök viszont, aki vasárnap oly nagy igyekezettel stoppolta a zokniját, még újoncnak számított, mindössze két évet ült, azt is börtönben és saraskában, és most nagyon félt a lágertől. De minden félelme és kétségbeesése mellett

megpróbált kimenteni egy kis Lermontov-kötetet, melyet családi ereklyeként tisztelt. Könyörgött Misin őrnagynak, adja vissza a könyvet, gyerekesen tördelte a kezét, megsértvén ezzel a tapasztalt rabok önérzetét, megpróbált bejutni az alezredeshez (nem engedték), majd hirtelen kikapta a kötetet a koma kezéből (aki ijedtében hátraugrott), és akkora erővel, amennyit senki se tételezett fel róla, leszakította az arannyal metszett zöld kötést, elhajította, a könyv lapjait pedig lázasan csíkokra tépte, miközben reszketve sírt és kiabált:

– Nesztek! Zabáljátok meg! Nyeljétek le! – és szerte szórta a szobában.

A motozás folytatódott.

A műveleten már átesett rabok alig ismertek egymásra: parancsra kupacba hajították a kék kezeslábasokat, másikba a lepecsételt kincstári fehérneműt, harmadikba a kabátot, ha még nem volt teljesen elhordva, és most vagy a sajátjukba öltöztek, vagy abba, amit annak idején a lágerből hoztak. A saraskában leszolgált évek alatt nem érdemeltek ki egy rend ruhát sem. Ez nem a főnökség mérgén vagy zsugoriságán múlott. A főnökség hivatalból alá volt rendelve a könyvelőség vigyázó szemének.

Ezért egyesek most, a tél közepén meleg fehérnemű nélkül maradtak, s a saját rövid alsójukat és ingüket voltak kénytelenek felvenni, amely éveken át hevert mosatlanul a zsákjukban elraktározva, úgy, ahogy a lágerből kihozva levetették; mások ormótlan lágerbeli bakancsot húztak a lábukra (akinek a zsákjában ilyen bakancsot találtak, attól a „kinti” típusú félcipőt és kalucsnit elvették), megint mások patkolt szurkosvászon csizmát, a szerencsések pedig nemezcsizmát.

Nemezcsizmát!… Minden földi lény közül a leginkább jogfosztott és a jövőre legkevésbé felkészített – kevésbé, mint a béka, a vakondok vagy a mezei egér – a sors változékonyságával szemben védtelen fogoly. A legmélyebb és legmelegebb odúban sem lehet nyugodt afelől, hogy a következő éjszakán is védve lesz a tél megpróbáltatásaival szemben, hogy nem rántja-e ki egy világoskék mandzsettás kéz, és nem vonszolja-e az Északi-sarkra. Akkor pedig jaj a lábainak, ha nincs rajtuk nemezcsizma! Két lefagyott fadarab lesz a helyükön, amikor Kolimában leszállítják a teherautó platójáról. Az a fogoly, akinek nincs nemezcsizmája, egész télen lapul, hazudik, elviseli semmirekellő alakok sértéseit, vagy maga sérteget másokat – csak hogy ne kerüljön téli transzportba. De nincs oka félni, ha van nemezcsizmája. Pökhendin belebámul a főnökök képébe, és arcán Marcus Aurelius mosolyával veszi át a leltárcédulát.

A kinti olvadás ellenére azok, akiknek volt nemezcsizmájuk, köztük Horobrov és Nyerzsin, részben hogy kevesebbet kelljen cipelniük, főleg azonban hogy érezze a lábuk a megnyugtató, biztató meleget, felhúzták nemezcsizmájukat, és büszkén járkáltak benne az üres szobában. Holott ma csak a Butirkiba viszik őket, és ott egy csöppet sincs hidegebb, mint a saraskában. Csak a rettenthetetlen Geraszimovicsnak nem volt saját holmija, és a raktáros egy túlságosan bő, sehogy se összehúzható, hosszú ujjú, használt vattakabátot és ugyancsak használt, tompa orrú szurkosvászon csizmát adott neki.

Ez az öltözék különösen nevetségesen hatott rajta, tekintettel a csíptetőjére.

Nyerzsin elégedett volt a motozással. Még tegnap sűrűn teleírt mások számára kibetűzhetetlenül két lapot: hol elhagyta a szavak kezdőbetűjét, hol görög, angol, német, latin szavakat kevert a rövidített orosz szavak közé. Hogy átmenthesse a motozáson, valamennyit beszakította és összegyűrte, ahogy a bizonyos célra szánt papírt szokás, és beletette a lágerbeli nadrágja zsebébe. Az őr észrevette apapírokat, de félreértve rendeltetésüket, meghagyta nála. Ha most a Butirkiban nem viszi be a zárkába, hanem benne hagyja a nadrágjában, későbbre is átmentheti.

Ezeken a lapokon azokat a gondolatait próbálta tézisszerűen összesűríteni, amelyeket ma reggel elégetett.

A motozás végeztével mind a húsz rabot beterelték az üres váróba az elvitelre engedélyezett holmival együtt, rájuk zárták az ajtót, és őrt állítottak elé addig, amíg megérkezik a rabomobil. Egy másik őr az ablak alatt állt a csúszós jégen, hogy elkergesse a búcsúzni akaró bajtársakat, ha idejönnének az ebédszünetben.

Így szakadt el minden szál, amely a húsz távozót a kétszázhatvanegy itt maradóhoz fűzte.

A transzport még itt volt, de már mégsem volt itt.

Először – ki az egyetlen padra, ki a batyujára telepedve – mindnyájan hallgattak.

Mindegyiküknek a motozás járt az eszében: hogy mit vettek el, és mit sikerült átmenteni.

Meg a saraska: hogy milyen áldás volt, hogy mennyi időt töltöttek el benne, és mennyi maradt még hátra az ítéletből.

A rabok szeretik számon tartani az időt: a már elveszítettet és az ezután elveszítendőt.

Meg az övéikre is gondoltak, akikkel nem egyhamar tudnak majd kapcsolatot teremteni. És hogy megint kénytelenek lesznek segítséget kérni tőlük, mert a gulag olyan ország, ahol a napi tizenkét órát robotoló felnőtt férfi nem képes megkeresni betevőjét.

Felidézték ballépéseiket vagy azokat a tudatos elhatározásaikat, amelyek a transzportba juttatták őket.

Meg azon tűnődtek, vajon hova küldik őket. Mi vár rájuk az új helyen? Hogy tudnak ott helyezkedni?

Mindenki másképp fűzte a gondolatait, de se így, se úgy nem voltak szívderítők.

Mind vigaszra és reményre vágytak.

Ezért amikor valaki bedobta, hogy talán nem is lágerbe küldik őket, hanem egy másik saraskába, még azok is odafigyeltek, akik egyáltalán nem bíztak ebben.

Hiszen még Krisztus is imádkozott és reménykedett a Getsemánékertben, pedig biztos volt keserves végzetében.

Horobrov, miközben kofferjének minduntalan kioldódó fülét javítgatta, hangosan szitkozódott:

– A kutyák! A gazemberek! Egy közönséges koffert nem képesek nálunk tisztességesen megcsinálni! Fél év rohammunka május elseje, fél év november tiszteletére, hát mikor dolgozzanak kapkodás nélkül? Valamelyik rohadt dögnek eszébe jutott, hogy ésszerűsít: a kötőelem két végét behajtja, és beszorítja a fülbe. Persze hogy tart, amíg üres, de hogy bírná el a súlyt? A legutolsó Miklós korabeli kontárnak is égne a pofája a szégyentől.

És a kályháról levált csempe darabkájával – melyet ugyanezzel a hajrámódszerrel raktak fel – dühösen beverte a karika végét a fülbe.

Nyerzsin megértette Horobrovot. Valahányszor megalázással, lenézéssel, hanyagsággal találkozott, felforrt a vére – hogy is ítélhetett volna mindenről nyugodtan? Ki lehet fejezni udvarias szavakban a megsebzett vad üvöltését? Nyerzsin éppen most, felvéve lágerbeli ruháját és a lágerbe szállításra várva, maga is érezte, hogy visszatért a férfiszabadság e fontos eleméhez: minden ötödik szava káromkodás.

Romasov halkan mesélte az újoncoknak, milyen útvonalakon szokták Szibériába szállítani a foglyokat, s összehasonlítva a kujbisevi elosztót a gorkijival, erősen dicsérte az elsőt.

Horobrov abbahagyta a kopácsolást, és dühösen földhöz vágta a csempét, úgyhogy ízzé-porrá tört.

– Nem bírom hallgatni! – kiáltott rá Romasovra, és sovány, kemény arcát eltorzította a fájdalom. – Se Gorkij nem ült abban a börtönben, se Kujbisev, mert ha igen, húsz évvel előbb temették volna el őket. Beszélj emberi nyelven: a szamarai, a nyizsnij-novgorodi, a vjatkai fogolyelosztó. Húsz évet lehúztál már, minek nyalod a seggüket?!

Horobrov heve átragadt Nyerzsinre. Felállt, az őrrel kihívatta Nagyelasint, és öblös hangon közölte:

– Alhadnagy! Az ablakból látjuk, hogy már félórája tart az ebéd! Nekünk miért nem hoznak?

A tiszthelyettes zavartan toporgott, és sajnálkozva válaszolta:

– Magukat mától… törölték az ellátásból.

– Hogyhogy töröltek? – Háta mögül a többiek egyetértő zúgását hallva, még jobban felemelte a hangját: – Jelentse a börtön parancsnokának, hogy ebéd nélkül nem megyünk sehova! És erőszakkal se hagyjuk magunkat elszállítani!

– Jól van, jelentem! – engedett nyomban az alhadnagy. És bűntudatosan eltalpalt a parancsnokhoz.

Senki se vonta kétségbe a szobában, hogy érdemes volt szóváltásba keveredni. A jómódú volnyaskák teázás közbeni finnyáskodása furcsa dolog a rabok szemében.

– Úgy van!

– Meg kell őket leckéztetni!

– Ahol lehet, megrövidítenek a gazemberek!

– Szarevők! Háromévi robot után sajnálnak egy ebédet!

– Nem megyünk sehová! Mit művelnek velünk?

Még az is felbátorodott most, aki általában csendesen és szelíden viselkedett. Arcukat megcsapta a fogolyelosztók szabad szele. Ez az utolsó húsos ebéd nemcsak az utolsó laktató ételt jelentette a hónapokig és évekig tartó lötty előtt; ebben az utolsó húsos ebédben rejlett emberi méltóságuk. Még az is elfeledkezett a keservéről, akinek az izgalomtól kiszáradt a torka, és aki úgy érezte, képtelen most enni – még az is elvárta és követelte ezt az ebédet.

Az ablakból látni lehetett a törzset a konyhával összekötő ösvényt. A fűrészbakhoz éppen odafarolt egy teherautó, melynek platóján egy nagy karácsonyfa feküdt, a felső ágai és a csúcsa még le is lógott róla. A fülkéből kiszállt a börtön gazdasági főnöke, a platóról leugrott egy őr.

Igen, az alezredes betartotta a szavát. Holnap-holnapután a fát felállítják a félkör alakú szobában, a rab apák, gyerekeik híján, átváltoznak gyerekekké, teleaggatják díszekkel (nem sajnálják az állam idejét az elkészítésükre), odakerül majd Klara kosárkája is meg az üvegkalickába zárt fényes hold; körülállják a bajuszos, szakállas férfiak, és túlharsogva sorsuk farkasüvöltését, keserves nevetéssel táncolják körül:

A kis fenyőről szál e dal,
mely erdő szélén áll…

Látni lehetett, ahogy az ablakok alatt fel-alá járkáló őr elkergeti Prjancsikovot, aki megpróbált áttörni az ostromgyűrűn, és kezét az égnek emelve kiabált valamit.

Látni lehetett, amint az alhadnagy gondterhelt arccal elporoszkál a konyha irányába, majd vissza a törzsbe, aztán megint a konyhához és megint a törzsbe.

Még azt is látni lehetett, hogy Szpiridonnak nem hagyták végigenni az ebédjét, kikergették az udvarra, hogy rakja le a teherautóról a fenyőfát. Menet közben törölte meg a bajuszát, s kötötte meg az övét.

Az alhadnagy végül nem ment, hanem majdnem futott a konyhához, és nemsokára két szakácsnővel együtt jött ki, akik egy kondér levest cipeltek. A harmadik nő egy halom mélytányérral egyensúlyozott mögöttük. Attól félve, hogy elcsúszik, és összetöri a tányérokat, megállt. Az alhadnagy visszament hozzá, és elvette a tányérok egy részét.

A szobát élénk győzelmi hangulat töltötte be.

Az ajtóban megjelent az ebéd. Mindjárt ott, az asztal sarkán kezdték a tányérokba merni a levest, a rabok elvették, és elvonultak vele valamelyik sarokba vagy az ablakdeszkára vagy a bőröndjükre. Egyesek állva ettek, a pad nélküli asztal fölé hajolva.

Az alhadnagy és az ételosztók kivonultak. A szobára rátelepedett az az igazi csend, amely az evést kíséri. Ilyen gondolatok keringtek az agyakban: íme a leves, kicsit híg, de érezni, hogy hús főtt benne; ezzel a kanállal meg a következővel, amelyen gusztusos zsírkarikák úsznak, és még cérnametélt-szálak is láthatók benne, magamba töltöm, a meleg lé lefolyik a nyelőcsövemen, lejut a gyomromba, s a vérem és az izmaim előre ujjongnak az erőtöbbletnek.

„A húsért mennek férjhez, a levesért nősülnek meg” – jutott eszébe a közmondás Nyerzsinnek. Úgy értelmezte, hogy a férj szerzi meg a húst, a feleség pedig levest főz belőle. A közmondásokat megfogalmazó nép nem beszél mellé, és nem akar feltétlen magasztos törekvéseket kipréselni magából. A nép többet gondol magáról a közmondásaiban, mint akár Tolsztoj vagy Dosztojevszkij a vallomásaiban.

Amikor a leves fogytán volt, és az alumíniumkanalak megcsörrentek a tányér alján, valaki bizonytalanul megszólalt:

– Hát igen…

Mire az egyik sarokból:

– Jön a böjt, testvérek!

Egy kritikus hang közbeszúrta:

– Az aljáról merték, mégse sűrű. A húst is kihalászták maguknak. Valaki más csüggedten kiáltott fel:

– Mikor eszünk megint ilyet?

Ekkor Horobrov rákoppintott a kanállal üres tányérjára, és a torkából feltörő tiltakozással, nyomatékosan így szólt:

– Nem, barátaim! Inkább száraz kenyéren, mint becstelenül szerzett süteményen!

Senki se felelt.

Nyerzsin kopogni kezdett, hogy a második fogást követelje. Azonnal megjelent az alhadnagy.

– Megették? – és barátságos mosollyal pillantott végig a transzporton. Látva, hogy az arcokon a jóllakottság nyomán barátságos kifejezés honol, bejelentette, amit a börtöntapasztalat eddig titkolni parancsolt: – A második fogásból nem maradt. Már a kondért mossák. Ne haragudjanak.

Nyerzsin társaira nézett, azt latolgatva, hogy fellázítsa-e őket. De jó orosz szokás szerint már mind lecsillapodtak.

– Mi volt a második fogás? – kérdezte egy mély hang.

– Ragu – mosolygott szégyenlősen az alhadnagy.

Sóhajtottak.

A harmadik valahogy nem is jutott eszükbe.

A fal mögül autómotor pöfögése hallatszott. Az alhadnagyot kiszólították, s ezzel kikerült a csávából. A folyosón felhangzott Klimentyev alezredes szigorú hangja.

Egyenként szólították őket.

Az azonosítás elmaradt, mert a saraskabeli őrségnek kellett elkísérnie őket a Butirkiba s ott átadni. De leszámolni leszámolták a csapatot. Mindenkit leszámoltak, aki megtette az oly ismerős és mindig sorsdöntő lépést a földről a rabomobil magas hágcsójára, miközben mélyen lehajtotta a fejét, hogy ne üsse bele az ajtó vaskeretébe, holmijának súlya alatt meggörnyedve és ügyetlenül nekiütközve vele a keskeny ajtó oldalának.

Senki se kísérte el őket: az ebédszünet már véget ért, a rabokat bekergették a sétaudvarról az épületbe.

A rabomobil egészen a törzs ajtajáig tolatott. A beszállást nem kísérte eszeveszett kutyaugatás, de az őrség szorosan körülállta az autót, és idegesen siettette a rabokat, ami csak az őrségnek jó, de óhatatlanul átragad a rabokra is, és nem hagyja, hogy körülnézzenek, s felmérjék helyzetüket.

Így szálltak fel mind a tizennyolcan, és egyikük se nézett fel, hogy elbúcsúzzék a karcsú, magas hársaktól, amelyek hosszú éveken át árnyékot vetettek súlyos és örömteli perceikre.

Azok ketten, akik ügyesen máris sort kerítettek rá – Horobrov és Nyerzsin –, nem a hársakra néztek fel, hanem magának az autónak az oldalát szemlélték meg abból a célból, hogy lássák, milyen színűre van festve.

A sejtelmük beigazolódott.

Elmúltak azok az idők, amikor acélszürke és fekete „varjak” cikáztak a városokban, rémületbe ejtve a polgárokat. Volt idő, amikor ez kellett. De már régen beköszöntött a virágkor, és a rabomobiloknak is tükrözniük kellett a korszellemet. Valakinek az agyában megszületett az a zseniális ötlet, hogy ugyanolyan kinézetű rabomobilokat kell konstruálni, mint az élelmiszer-szállító autók, kívülről is ugyanolyan narancssárga és kék csíkosra kell festeni, és négynyelvű felirattal ellátni:

Kenyér
Pain
Brot
Bread

vagy:

Hús
Viande

Fleisch
Meat

Most, amikor beszállt a rabomobilba, Nyerzsin ügyesen oldalt került, így elolvashatta:

Meat

Aztán keresztülpréselte magát a szűk külső és a még szűkebb belső ajtón, miközben valakinek a lábára lépett, átemelte a kofferjét és a zsákját egy térd felett, és leült.

Ez a háromtonnás rabomobil nem volt *bebokszolva*, azaz nem osztották tíz vaskalickára, amelyek mindegyikébe csak egy embert préselnek be. Nem, ez itt „termes” típusú volt, azaz nem vizsgálati foglyok, hanem elítéltek szállítására szolgált, ami erősen megnövelte befogadóképességét. A hátsó részében, a két parányi, ráccsal fedett szellőzőnyílással ellátott vasajtó között szűk peron állt az őrség rendelkezésére, ahol – miután bezárták kívülről a belső ajtót, majd belülről a külsőt, és a sofőrrel és az őrparancsnokkal egy külön csövön át tudtak szót váltani, amely be volt építve a karosszéria falába – csak úgy fért el a két őr, ha maguk alá húzták a lábukat. Ennek a peronnak a rovására alakítottak ki egyetlen kis tartalék bokszot az esetleges renitenskedő számára. A karosszéria többi része olyan volt, mint egy fémkalitka, egy nagy egérfogó, ahova a norma szerint pontosan húsz embert kell bepréselni. (Ennél többet is sikerült beszuszakolni, ha a vasajtónak nekifeszítettek két pár csizmás lábat, hogy be tudják kattintani.)

E közös egérfogó három fala mentén padok voltak, úgyhogy középen szabadon maradt egy kis hely. Akinek sikerült, leült, de nem ők voltak a szerencsések: valahányszor a rabomobil megdöccent, maguk alá húzott, beékelődött, zsibbadt lábukra ráestek holmistul az állók, és ebben az összevisszaságban nem volt értelme megsértődni, bocsánatot kémi, arra pedig, hogy odébb húzódjanak, vagy változtassanak a testtartásukon, még egy jó óráig nem volt módjuk. Az őrök bepréselték az utolsó embert, nekifeszültek az ajtónak, és bekattintották a zárat.

De a peron külső ajtaját még nem csapták be. Még valaki fellépett a hágcsón, s egy újabb árny sötétítette el a rácsos ablakot.

– Testvérek! – hangzott fel Ruszka hangja. – A Butirkiba megyek vizsgálatra! Ki van itt? Kiket visznek el?

Azonnal hangorkán támadt: mind a húsz elítélt kiabálni kezdett, a két őr igyekezett elhallgattatni Ruszkát, a törzsépület küszöbéről pedig Klimentyev kiáltozott, hogy az őrök ne aludjanak, ne hagyják beszélgetni a rabokat.

– Pofa be! – szitkozódott valaki a rabomobilban.

Csend lett, és hallani lehetett, amint a peronon az őrök beljebb húzzák a lábukat, hogy mielőbb be lehessen préselni Ruszkát a bokszba.

– Ki köpött be, Ruszka? – kiáltotta Nyerzsin.

– Sziromaha!

– A dög! – zúgta rá tucatnyi hang.

– Ti hányan vagytok? – kiáltotta Ruszka.

– Húszan!

– Kik?..

De már belökték a bokszba, és bezárták.

– Ne félj, Ruszka! – kiáltották neki. – Találkozunk a lágerben! Amíg nyitva volt a hátsó ajtó, még jutott némi fény az autó belsejébe, de most azt is becsapták, s az őrök feje elfedte a két ajtó sűrű rácsán beszüremlő bizonytalan fénypászma útját. Felberregett a motor, az autó megrándult, elindult – és attól fogva csak reszkető visszfények futottak át néha a rabok arcán.

Ez a rövid szóváltás egyik zárkából a másikba, ez a szikra, amely felvillan olykor a kövek és vasak között, mindig felvillanyozza a rabokat.

– És mit kell tennie az elitnek a lágerben? – harsogta Nyerzsin egyenesen Geraszimovics fülébe, mert csak így hallhatta meg.

– Ugyanazt, csak kétszeres erővel – harsogta vissza Geraszimovics. Még csak keveset mentek, amikor a rabomobil megállt. Nyilvánvaló volt, hogy most értek a kapuőrséghez.

– Ruszka! – kiáltott fel valaki. – Vernek?

Nem mindjárt és tompán hallatszott a válasz:

– Vernek…

– Agyon kéne verni végre ezeket a Siskin-Miskineket! – kiáltott fel Nyerzsin. – Fel a fejjel, Ruszka!

Megint felordított néhány hang, és minden összekeveredett. Újból elindultak, elhajtottak az őrség mellett, majd valamennyien jobbra dőltek, ami azt jelentette, hogy most kanyarodtak be balra, az országútra.

A kanyarban egészen egymáshoz szorult Nyerzsin és Geraszimovics válla. Egymásra néztek, megpróbálták kivenni a másik arcát a

félhomályban. Valami szorosabban egymáshoz forrasztotta őket, mint a szűk rabomobil.

Ilja Horobrov szólalt meg elsőnek a csüggesztő sötétségben, enyhe szibériai akcentusával:

– Én egy cseppet se sajnálom, fiúk, hogy eljöttem. Miféle élet az a saraskában? Kettőt lép az ember a folyosón, és máris egy Sziromahába botlik. Minden ötödik ember spicli, alig pisszensz egyet a klozetban, máris tud róla a koma. Két éve nincs egy vasárnapunk. Tizenkét órás munkanap! A rohadtak! Két deka vajért adja oda az ember az egész agyát! A levelezést megtiltották, hogy fordulnának fel! És még dolgozzunk nekik? Ez maga a pokol!

Horobrov felháborodottan elhallgatott.

A beálló csendben, az aszfalton egyenletesen berregő motorral együtt hangzott fel Nyerzsin válasza:

– Nem, Ilja Tyerentyics, ez nem a pokol. Most megyünk a pokolba. Most ereszkedünk alá. A saraska csak a pokol tornáca. A legfelső, legjobb, első bugyra. Majdnem a mennyország.

Nem folytatta; érezte, hogy felesleges. Hiszen mindnyájan tudták, hogy valami sokkal rosszabb vár rájuk, mint a saraska. Mindnyájan tudták, hogy a lágerből úgy fognak visszagondolni a saraskára, mint egy tündérálomra. De most a bátorság és az önigazolás végett szidni kellett a saraskát, hogy senkiben se maradjon sajnálkozás, hogy senki ne kárhoztassa magát egy meggondolatlan lépés miatt.

Geraszimovics talált rá arra az érvre, amely hiányzott Horobrov szavaiból:

– Ha elkezdődik a háború, a saraskabeli rabokkal, akik túl sokat tudnak, azonnal végeznek. Ahogy a fasiszták csinálták.

– Hisz én is azt mondom – szólalt meg Horobrov. – Inkább száraz kenyéren, mint becstelenül szerzett süteményen!

Elhallgattak, s a motor berregését figyelték.

Igen, a tajga és a tundra vár rájuk, az ojmjakoni sarki fagy és a dzsezkazgani rézbányák. Megint a csákány és a talicska, a sületlen kenyérből álló éhkopp, a kórház, a halál. Csak rosszabb vár rájuk.

De a lelkük mélyén megbékéltek magukkal.

Azoknak a bátorsága költözött beléjük, akik az égvilágon *mindent* elveszítettek – ez a nehezen megszerezhető, de tartós bátorság.

*

A vidám narancssárga-kék autó, miközben jobbra-balra dobálta belsejében az egymáshoz préselődő testeket, már városi utcákon szaladt. Elhaladt egy pályaudvar mellett, és megállt egy kereszteződésben. Ugyanebben a kereszteződésben a közlekedési lámpa megállította a párizsi *Liberation* tudósítójának meggypiros autóját; az újságíró hokimeccsre igyekezett a Dinamo-stadionba. Elolvasta a furgonra festett szavakat:

Hús
Viande
Fleisch

JEGYZETEK

---

[1] Dante: *Isteni színjáték*. Pokol, Negyedik ének (A pokol tornáca). Babits Mihály fordítása.

[2] Operatív meghatalmazott csekista, aki figyeli a rabok hangulatát és a napirendtől való eltérésüket. – *Szolzsenyicin jegyzete*.

[3] A carszkije vrata (voltaképp: cári kapu) az ikonosztáz középső, fő ajtaja görögkeleti és görög katolikus templomokban. (*A fordító*.)

[4] Zóna – 1. a rabok őrzésére körülkerített terület, 2. maga a kerítés és a tiltott övezet (lágernyelvi szó). – *Szolzsenyicin jegyzete*.

[5] Glavnoje upravlenyije íszpravityelno-trudovíh lagerej (Javító Munkatáborok Főigazgatósága), közkeletű rövidítés. (*A fordító*.)

[6] Volnyaska – nem rab. – *Szolzsenyicin jegyzete*.

[7] SZMERS – *Szmerty s*pionam (halál a kémekre. Kémelhárító Szolgálat). – (*A fordító*.)

[8] A *sztalnaja cep* – acéllánc, célzás Sztálinra, akinek nevében benne van a *sztal* – acél jelentésű szó. (*A fordító*.)

[9] A *pridurok* (lágernyelvi szó) – olyan rab, aki úgy helyezkedett, hogy ne kelljen fizikai munkát végeznie. – *Szolzsenyicin jegyzete*.

[10] A *salasovka* (tolvajnyelvi szó) – a táborban könnyen elérhető, nem válogatós női fogoly. – *Szolzsenyicin jegyzete*.

[11] Kálnoky László fordítása.

[12] Pürrhón (i. e. kb. 365- 27 5) görög filozófus, a szkepticizmus megalapítója. (*A fordító*.)

[13] Itt állok, másként nem tehetek. (Luther.)

[14] A *Kolokol* (jelentése: Harang) Herzen politikai folyóirata volt. – (*A fordító*.)

[15] Negyed – *csetvertnaja* – 25 évi szabadságvesztés (lágernyelvi szó).

[16] *Vertuhaj* – felügyelő (börtönnyelvi szó) – *Szolzsenyicin jegyzetei*.

[17] Az általános (*obscsije*) – az illető láger profiljának megfelelő, fő munkákat jelenti; az ilyen lágerekben a legsúlyosabbak a körülmények. – *Szolzsenyicin jegyzete*.

[18] *Frájer* (tolvajnyelvi szó) – mindenki, aki nem tartozik az alvilághoz, nem ismeri annak szabályait. – *Szolzsenyicin jegyzete*.

[19] A *vagonka* (lágernyelvi szó) – ágyberendezés; négy embernek két szinten való alvására szolgál. – *Szolzsenyicin jegyzete*.

[20] Ismétlős (*povtornyik*) – lágernyelvi szó; jelentése: akit ismételten, másodszor is lágerbüntetésre ítélnek, többnyire újabb per nélkül, rendszerint politikai törvénycikk alapján. – *Szolzsenyicin jegyzete*.

[21] Szájkosár (*namordnyik*) – börtönablakra felszerelt berendezés, amely eltakarja a kilátást. – *Szolzsenyicin jegyzete*.

[22] Vjacseszlav Mihajlovics Molotov (Szkrjabin.)

[23] Nyikita Szergejevics Hruscsov. – (*A fordító*.)

[24] Mihail Fjodorovics, a Romanov-dinasztia első tagja: 1613-1645 közt uralkodott. (*A fordító*.)

[25] 16,38 kg.

[26] Puskin: *Anyegin* (Áprily Lajos fordítása).

[27] Puskin: Anyegin (Áprily Lajos fordítása).

[28] Puskin: A fogoly (Franyó Zoltán fordítása).

[29] Lermontov: A fogoly (Radó György fordítása).

[30] Jeszenyin: Mélyre csüggesztve fejünket (Rab Zsuzsa fordítása).

[31] Jeszenyin: Ifjúságod széthordta más (Rab Zsuzsa fordítása).

[32] Karácsony (A fordító).

[33] Puskin: Anyegin (Áprily Lajos fordítása).

[34] Akiért a harang szól

[35] Ének Igor hadáról (Képes Géza fordítása).

[36] Annál rosszabb (francia).

[37] Puskin: Anyegin (Áprily Lajos fordítása).

[38] Puskin: *Anyegin*

[39] A név összecseng a „fázós”,.fagyosszent’’ kifejezéssel.

[40] Puskin: *Anyegin* (Előhang).

[41] Puskin: *Anyegin*.

[42] Puskin: *Anyegin*.

[43] Kormányzósági szökevényüldöző szervezet.

[44] A digitalizált oldal (*a kép*) a „hódolót” tartalmazta – szerintem helytelenül. Az eddigi egyszerű sajtóhibákat megjegyzés nélkül korrigáltam, ebben viszont nem vagyok teljesen biztos, csak a szöveg értelme kívánja… (*a dig.*)

[45] Az első ötéves terv 518 építkezése és 1040 új gépállomása; azoknak az időknek közismert, gyakori jelszavai – *Szolzsenyicin jegyzete*.

[46] Észak-uráli Láger. (*A fordító*.)

[47] Tele gyomorral nem megy a tanulás (latin).

[48] (Elektron)csöveket. (A dig.)

[49] Rab Zsuzsa fordítása.

[50] Rab Zsuzsa fordítása.

[51] Puskin: Anyegin. Áprily Lajos fordítása.

TARTALOM